

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੋਸ਼

ਖਾਕਨਰਕਰਦੀਆਲਮਦੁਨੀਆਇ। ਅਸਮਾਨਜੀਮੀਦਰਖਤਅਬ
ਧੈਦਾਇਸਿਖਦਾਇ। ੧॥ ਬੰਦੇਰਸਮਦੀਦੰਫਨਾਇ। ਦੁਨੀਆਮੁਰਦ
ਰਖੁਰਦਨੀਗਾਫਲਤਵਾਇ। ਹਤਥੀ। ਗੋਬਨਤੈਵੰਨਤਹਮਕੁਸਤੀ
ਮੁਰਦਰਬਖੋਗਾਇ। ੧੦ਦਿਲਕਬਜਕਬਜਕਦਰੋਦੋਜਕਸਜਾਇ। ੨
ਵਲੀਨਿਆਮਤਾਬਿਰਦਗਦਰਬਾਹਮਿਲਕਖਾਨਾਇ। ਜਬਅਜ
ਹਈਲੁਬਸਤਨੀਤਬਚਿਕਗੇਬਿਦਾਇ। ੩॥ ੧੭ਵਾਲਮਲੂਮੁ
ਕਰਦਖਾਕਮਲਾਤ। ਬੁਗੋਨਾਨਕਅਰਦਾਸਿਧੋਸਿਦਰਵੇਸਬੰ
ਦਾਤ। ੪॥ ੮॥

ਮੂਲ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਡਾ. ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

ਸਹਿ-ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੋਸ਼

ਮੂਲ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

ਡਾ. ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

ਸਹਿ-ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ISBN 978-81-770-190-6

SRI GURU GRANTH SAHIB ARBI-FARSI SHABADVALI KOSH

Original Work by
Dr. Amarwant Singh

Editor
Dr. Balwant Singh Dhillon

Co-Editor
Dr. Mohubat Singh

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : 2014

ਡਾ. ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇੰਜਾਰਜ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੁਆਰਾ ਮੁਦ੍ਰਿਤ।

ਦੇ ਸ਼ਬਦ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਉਪਲਬਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਤੰਬਰ 2004 ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਬਕਾਇਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਪ੍ਰੈਲ 2011 ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ। ਇਸ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਉਪਰ ਉਚ-ਕੋਟੀ ਤੇ ਮਿਆਰੀ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਾਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਦੇ ਹੁਨਰ ਤੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸਥਾਪਨਾ ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਇਸ ਕੇਂਦਰ ਨੇ ਕਈ ਸੈਮੀਨਾਰ, ਸਿੰਪੋਜ਼ੀਅਮ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਖਿਆਨ, ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਆਦਿ ਦਾ ਸਫਲਤਾ-ਪੂਰਬਕ ਆਯੋਜਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਵੱਲੋਂ ਛੋਟੇ ਗਏ ਕੁਝ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਆਪਣੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਇਹ ਜਲਦ ਹੀ ਸੰਪੰਨ ਹੋ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਹੱਥਲੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ : ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੋਸ਼, ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਇਸ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਧਕਾਲੀ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀਆਂ ਕਈ ਭਾਖਾਵਾਂ ਤੇ ਉਪ-ਭਾਖਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਮ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਕੌੜੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਕੋਰੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਂਭੇ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਾ ਕੇਵਲ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੋਣਗੇ ਬਲਕਿ ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਗੇ। ਮੈਂ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਿਆਰੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਨਿਰੰਤਰ ਜਤਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ।

ਪ੍ਰੋ. ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ

ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਆਦਿ ਕਥਨ

ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਇਥੇ ਭਾਵੇਂ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਹੀਆਂ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਦੇਵ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਵਜੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਰਿਹਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ-ਉਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਗਹਿਰੀ ਛਾਪ ਹੈ। ਜੈਨ-ਮੱਤ ਤੇ ਬੁੱਧ-ਮੱਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਪਾਲੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਪਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਮੂਹ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਪਰਕ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀਆਂ। ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਆਮ-ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸਾਧ-ਭਾਖਾ/ਸਾਧੂ-ਕਤੀ ਨੇ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਵਰਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਧ-ਸੰਤ, ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ, ਭਗਤ, ਨਾਥ-ਜੋਗੀ, ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਤੇ ਅਰਬਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਕਤਬਾਂ ਤੇ ਮਦਰੱਸਿਆਂ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹੀ ਸੀ। ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਵਿਚ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਗਜ਼ਨਵੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤਾਂ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਸਲਤਨਤ ਵਿਚ ਹਾਕਿਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਚ-ਅਹੁਦਿਆਂ ਉਪਰ ਨਿਯੁਕਤ ਤੁਰਕ ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਸੈਨਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਧ-ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਸੂਫੀ-ਪੀਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਨਕਾਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਿਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਈਰਾਨੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਅਮੀਰਾਂ ਤੇ ਕੁਲੀਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਮੁਗ਼ਲ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਮਲੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਇਹ ਸਰਦਾਰੀ 1849 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ੇ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਇਉਂ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭੱਦਰ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਕਵੀਆਂ ਆਦਿ ਲਈ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਚੁਨੌਤਾ ਤੇ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਮਾਧਿਅਮ ਰਹੀ।

ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਈਰਾਨ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉੱਪਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਭਰਮਾਰ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਦਸ-ਗਿਆਰਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸੂਫੀ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸੂਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਸਲਾਮ, ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਰ੍ਹਾ, ਇਸਲਾਮੀ ਰਹੱਸਵਾਦ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਤੱਤ-ਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ, ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਵੰਨਗੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ, ਵਿਚੋਂ ਲੱਭੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਭਾਰਤ ਦਾ ਮੈਦਾਨੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਿੰਧੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਨ। Dr. Christopher Shackle ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ

ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਗੁਜਰਾਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਰਾਠੀ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬੜੀ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਤਿ ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਚੋਖਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਖੇਤਰ ਮੁੱਖ-ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲਾਗਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਆਮ-ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭਾਵ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਰਚੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਛੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੱਧ-ਕਾਲ ਦੇ ਭਗਤਾਂ, ਸੂਫੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਸੰਮਿਲਤ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਧਰਮਾਂ, ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ, ਖਿੱਤਿਆਂ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਭਾਂਤੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। Dr. Christopher Shackle ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਕਾਫ਼ੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਲਗਭਗ 700 ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤਤਸਮ ਤੇ ਤਦਭਵ ਦੋਵਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਲਾਮ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ :

- ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ ॥
ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ ॥ (ਮ. 1, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ 53)
- ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ ॥ (ਮ. 1, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 83)
- ਨ ਦਾਦੇ ਦਿਹੰਦ ਆਦਮੀ ॥ ਨ ਸਪਤ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ॥
ਅਸਤਿ ਏਕ ਦਿਗਰਿ ਕੁਈ ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ ॥ (ਮ. 1, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 144)
- ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ ॥
ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਅੈਬ ਪਰਵਦਗਾਰ ॥
ਦੁਨੀਆ ਮੁਕਾਮੇ ਫਾਨੀ ਤਹਕੀਕ ਦਿਲ ਦਾਨੀ ॥
ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਹ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ ॥ ॥1॥ ਰਹਾਉ ॥
ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ ॥
ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ ॥2॥
ਸਬ ਰੋਜ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ ॥
ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ ॥3॥
ਬਦਬਖਤ ਹਮ ਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜਰ ਬੇਬਾਕ ॥
ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ ॥ (ਮ. 1, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 721)
- ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ ॥ (ਮ. 5, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1083)
- ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ ॥
ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ ॥ (ਮ. 5, ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 1084)
- ਖਾਕ ਨੂਰ ਕਰਦੰ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ ॥
ਅਸਮਾਨ ਜਿਮੀ ਦਰਖਤ ਆਬ ਪੈਦਾਇਸਿ ਖੁਦਾਇ ॥ (ਮ. 5, ਉਹੀ, 723)
- ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ ॥

ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ ॥ (ਨਾਮਦੇਵ, ਉਹੀ, 727)

- ਚਿਲਿਮਿਲਿ ਬਿਸੀਆਰ ਦੁਨੀਆ ਫਾਨੀ ॥
ਕਾਲੂਬਿ ਅਕਲ ਮਨ ਗੋਰ ਨ ਮਾਨੀ ॥
ਮਨ ਕਮੀਨ ਕਮਤਰੀਨ ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਖੁਦਾਇਆ ॥
ਏਕੁ ਚੀਜੁ ਮੁਝੈ ਦੇਹਿ ਅਵਰ ਜਹਰ ਚੀਜ ਨ ਭਾਇਆ ॥
ਪੁਰਾਬ ਖਾਮ ਕੂਜੈ ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ ॥
ਮਨ ਤੁਆਨਾ ਤੂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਇਆ ॥
ਸਗ ਨਾਨਕ ਦੀਬਾਨ ਮਸਤਾਨਾ ਨਿਤ ਚੜੈ ਸਵਾਇਆ ॥
ਆਤਸ ਦੁਨੀਆ ਖੁਨਕ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਇਆ ॥ (ਮ. 1, ਉਹੀ, 1291)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਉਕਤ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੋਸ਼ਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਅਰਥਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਰੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਾਰਜ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਤ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕੇ ਮੱਧ ਸੇ ਪ੍ਰਿਯਾਇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਦੋਂ ਕੇ’ (1944 ਬਿ./1887 ਈ.) ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਉਪਰਾਂਤ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ- ‘ਗੁਰੂ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼’ (1895 ਈ.) ਕ੍ਰਿਤ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ, ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼’ (1899 ਈ.) ਕ੍ਰਿਤ ਗਿ. ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ‘ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ (1930 ਈ.) ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਵਿਵੇਚਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ Dr. Christopher Shackle ਨੇ ਇਕ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ‘Approaches to the Persian and Arabic Loans in Adi Granth’ ਰਾਹੀਂ 1978 ਈ. ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੁਝ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸੰਖੇਪ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਖਿਪਤ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਤ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਕੀਤਾ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਹੱਥਲੇ ਕਾਰਜ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਘੋਖ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਤਦਭਵ ਅਤੇ ਤਤਸਮ ਗੁਰਮੁਖੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਲਾਸੀਕਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਲਭੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਾਤ੍ਰ (ਮਾਂ) ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮਾਦਰ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਜਾਤੀ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਟ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭ੍ਰਾਂਤੀਜਨਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ‘ਤਾਪ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਰੂਟ, ਫ਼ਾਰਸੀ ‘ਤਾਬ’ ਸ਼ਬਦ ਦਸਿਆ ਹੈ। ‘ਪ’ ਅਤੇ ‘ਬ’ ਵਰਣਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ‘ਤਾਬ’ ਨੂੰ ‘ਤਾਪ’ ਦਾ ਮੂਲ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਿੰਡੇ ਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ‘ਤਪ’ (ਗਰਮ) ਸ਼ਬਦ ‘ਤਾਪ’ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਹੀ ‘ਤਾਪਨਮ੍’ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਰੂਪ ‘ਤਾਪ’ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਅਸੁਭਾਵਿਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਅੰਤਿਮ ਨਿਰਣਾ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਅਮਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਤਾਬ (ਗਰਮੀ ; ਬੁਖਾਰ), ਤਪਿਸ਼ (ਗਰਮੀ, ਆਂਚ) ਤਪੀਦਨ (ਗਰਮ ਹੋਣਾ) ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਗਰਮੀ ਦੇ ਵਾਚਕ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ- ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤਿੰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂਤਰ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ

ਭਿੰਨ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਸਰੋਕਾਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਨਮਿਤ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਤਤਸਮ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਭਿੰਨ ਹਨ ਜਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ‘ਬਸਤਨੀ’ ਸ਼ਬਦ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਾਇਕ’ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ‘ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ’ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀਕਰਣ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਫਲਸਰੂਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਅਰਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲਏ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਉਪਜੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੁਲਾਸਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਹਜ਼, ਕਲਮਾ, ਜਜੀਆ, ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ ਆਦਿ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਕਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿਜ਼ਰਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪਿਛੋਕੜ ਅਥਵਾ ਸੰਦਰਭ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਕਰੀਬਨ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਤਕਾਲੀ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਈ ਇਸਲਾਮਿਕ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਹੱਥਲਾ ਕੋਸ਼ ਇਕ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ, ਜੋ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਲਈ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ।

ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਲ 3000 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗਪਗ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਲਗਪਗ 1100 ਕ੍ਰਿਆ-ਰੂਪਾਂ/ਸ਼ਬਦਾਂ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 1834, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ 82, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ 426, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ 383, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ 1894, ਭਗਤ ਕਬੀਰ 813, ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ 147, ਭਗਤ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ 11, ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ 92, ਭਗਤ ਬੇਣੀ 9 ਅਤੇ ਭਗਤ ਧੰਨਾ 5 ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦ ਬ੍ਰੈਕਟ () ਅੰਦਰ ਪੰਨਾ ਨੰਬਰ, ਫਿਰ ਰਾਗ (ਮੁਖ) ਜਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਾਣੀਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਮ: 1, 2, 3, 4, 5 ਅਤੇ 9 ਸੰਕੇਤ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਭੱਟਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਪੂਰੇ ਨਾਮ ਹੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

(13, ਸੋਹਿਲਾ, ਮ: 1) = ਪੰਨਾ 13, ਬਾਣੀ ਸੋਹਿਲਾ, ਬਾਣੀਕਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

(1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) = ਪੰਨਾ 1293, ਰਾਗ ਮਲਾਰ, ਬਾਣੀਕਾਰ ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ

(459, ਆਸਾ, ਮ: 5) = ਪੰਨਾ 459, ਰਾਗ ਆਸਾ, ਬਾਣੀਕਾਰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ

(1404, ਸਵਈਏ, ਮਥੁਰਾ) = ਪੰਨਾ 1404, ਬਾਣੀ ਸਵਈਏ, ਭੱਟ ਮਥੁਰਾ ਆਦਿ।

ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਰਲਾਰਥ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਸ. ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਟੀਕੇ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨਿਰੁਕਤੀਆਂ ਲਭਣ ਕਰ ਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਵਿਲਖਣਤਾਵਾਂ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੀ.ਡੀ. 2006 (ਡਾ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਥਿੰਦ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਮਿਤ) ਦੇ ਪੰਕਤੀ-ਦਰ-ਪੰਕਤੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ (Sentence by Sentence SGGS in Gurmukhi with Page Line Raag.doc) ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਹੈ।

ਵਿਉਤਪਤੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਵਿਚਲੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਣੇ ਉਪ-ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਗੰਭੀਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਾਚੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਖਰੂਵੇ ਉਚਾਰਣ ਵਾਲੀ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਤਤਸਮੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵੀ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਖਰੂਵੇ ਉਚਾਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਐਸੇ ਤਤਸਮੀ ਪਹਿਚਾਣ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਤਦਭਵ ਸਰੂਪ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ- ਫ਼ਾਰਸੀ ਜ਼ਨ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਨ, ਫ਼ ਹਜ਼ਾਰ = ਗੁ. ਹਜ਼ਾਰ, ਫ਼ ਗੁਬਾਰ = ਗੁ. ਗੁਬਾਰ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਹੋਣਾ ਸਿਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਤਨਾ ਚੇਤੰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਜਸਥਾਨੀ, ਬ੍ਰਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਧਕਾਲੀ-ਸਾਹਿਤ (ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀਆਂ) ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਨਿਮਨਾਨੁਸਾਰ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਲਿਪਾਂਕਾਂ ਨੂੰ ਢਾਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਅਲਿਫ਼, ਐਨ = ਓ, ਅ, ਏ

ਸੇ, ਸੀਨ, ਸ਼ੀਨ, ਸੁਆਦ = ਸ

ਕਾਫ਼, ਕਾਫ਼ = ਕ

ਤੇ, ਤੇਏ = ਤ

ਗਾਫ਼, ਗੈਨ = ਗ

ਜੀਮ, ਜੇ, ਜ਼ਾਲ, ਜ਼ੋਆਦ, ਜ਼ੋਏ = ਜ ਆਦਿ।

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ-ਮੂਲਕ ਹੀ ਸੀ। ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਦੁਰੁਸਤ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਦਰਸਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਉਚਾਰਣ ਵਿਗਾੜਨਾ।

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਟਿੱਪੀ ਵਾਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬੰਦੀ, ਬਦੀ ਆਦਿ। ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅੰਕਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਮਸਲਨ- ਵਤਨ ਗਹ, ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਿ, ਗੈਰ ਵਜਹਿ ਆਦਿ ਵਿਚੋਂ ‘ਗਹ’, ‘ਗੁਜ਼ਾਰਿ’ ਅਤੇ ‘ਵਜਹਿ’ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਿਆਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਤਰਤੀਬਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਥੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ, ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਿ ਆਦਿ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਕਈ ਬਹੁਵਚਨ, ਇਕਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਿਆਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੇਲੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲ ਦੇ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਿਆ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਲਏ, ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਫ਼ ਅਸਵਾਰ, ‘ਸਵਾਰ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ- ਮਨ ਅਸਵਾਰ ਜੈਸੇ ਤੁਰੀ ਸੀਗਾਰੀ॥

ਜਿਹੜੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੋ ਉਚਾਰਣ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀਅੰਤ੍ਰਣ ਨਿਮਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ :

ਅُ مقام ਮਕਾਮ, ਮੁਕਾਮ

فِدين ਵੇਦਨ, ਵੀਦਨ

ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮੂਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦੇ-ਮਿਲਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਿਵੇਂ- ਫ ਆਹ = ਸੰ. ਮਾਸ (ਮਹੀਨਾ) ; ਫ ਨਾਮ- ਸੰ. ਨਾਮਨ, ਫ ਵਯੂ (ਬਹੂ) = ਸੰ. ਵਧੂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮੂਲ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਾਲਾ ਪੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਮਾਯਾ' ਸ਼ਬਦ ਛਲ-ਕਪਟ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਮਾਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਕਤ ਦੋਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲਈ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਦਸੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਇਕ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਸੰ. ਕਰਮ (ਕੰਮ) = ਅ. ਕਰਮ (ਕ੍ਰਿਪਾ), ਸੰ. ਬਿਕਾਰ (ਵਿਕਾਰ) = ਫ ਬਿਕਾਰ (ਬੇਕਾਰ, ਨਿਕੰਮਾ) ਆਦਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਖੇੜੇ ਲਈ ਐਸੇ ਇੰਦਰਾਜਾਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਵੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਏ ਸਮੁੱਚੇ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣ ਸਹਿਤ ਉਧਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਮੰਨ ਲਉ ਜੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸੌ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਇੰਦਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸੌ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਕੋਸ਼ ਸੰਪਾਦਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਦਰਸਾਉਣ ਹਿਤ ਢੁਕਵੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ।

ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਛਾਂਟਣ ਲਈ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਬਲਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ/ਉਪਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾਈ ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਫਲ ਜਿਤਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੋਰ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਇਸ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਖਮ ਵਿਉਂਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਜਗਿਆਸੂਆਂ, ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਿਰਸਥਾਈ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਡਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਵਿਆਖਿਆ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੋਜ-ਸੰਦ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਕਾਰਜ ਡਾ. ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਸੰਪਾਦਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਣੀ ਹਨ। ਡਾ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਮੈਲਬਰਨ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਨੇ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੇ ਹੀ ਬੜੀ ਰੁਚੀ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਡਾ. ਅਮਰਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੇਦਾਂਤੀ, ਸਾਬਕਾ ਜਥੇਦਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਾਸਤੇ ਗਹਿਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ। ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਕੇਂਦਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਵਿਦਵਾਨ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਤੇ ਅਪਾਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਿਤੀ : 21 ਫਰਵਰੀ, 2014

ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ
ਡਾ. ਮੁਹੱਬਤ ਸਿੰਘ

ਕੋਸ਼ ਦੀ ਬਣਤਰ-ਵਿਧੀ

1. ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਅਨੁਸਾਰ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ।
2. ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਧੁਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਫਲਸਰੂਪ ਕ, ਵ, ਠ, ਢ, ਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਰਣਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।
3. ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
4. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਖ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੋਟੇ (Bold) ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
5. ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪ ਮੁਖ-ਇੰਦਰਾਜ਼ ਵਿਚ ਰਖੇ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ- **ਅਲਾ, ਅਲਾਹ, ਅਲਾਹਿ, ਅਲਾਹੁ** ਆਦਿ।
6. ਇਕ ਤੋਂ ਵਧ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ *ਸੁਪਰ ਸਕ੍ਰਿਪਟ* ਨੰਬਰ ਲਗਾ ਕੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਇੰਦਰਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ- **ਸਹਿ¹, ਸਹਿ²** ਆਦਿ।
7. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਪ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਲਈ ਪਲਟਵੇਂ ਹਵਾਲੇ (cross reference) ਵੀ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ।
8. ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ-ਨਾਮ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਕੇਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਅ = ਅਰਬੀ, ਫ਼ = ਫ਼ਾਰਸੀ, ਸੰ. = ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਆਦਿ।
9. ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸੰਕੇਤਕ ਅੱਖਰ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ- ʿ ਐਨ = ਅ ਓ ਝ, ʿ ਹੇ = ਹ ਆਦਿ।
10. ਚੌਰਸ ਬ੍ਰੈਕਟ (square bracket) ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਅਤੇ ਮੂਲ ਅਰਥ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।
11. ਵਿਉਂਤਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਹ ਅਰਥ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
12. ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਆਏ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਜਾਂਚਿਆ-ਪੜਚੋਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
13. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਏ ਤਦਭਵ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਅਤੇ ਰੂਪਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਤ ਤਾਰਕਿਕ ਦਲੀਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।
14. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਨੂੰ ਇੰਡੋ-ਅਰੈਬਿਕ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਤਰਤੀਬ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।
15. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਅਰਥਾਂ ਸਹਿਤ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕੇ ਕਿ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕਿਹੜੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਇਆ ਹੈ।
16. ਗੂੜ੍ਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣ ਪੱਖ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਭਾਵ ਵਿਕਾਸ ਉਪਰ ਵੀ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸੰਕੇਤ-ਚਿੰਨ੍ਹ

(ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ)

ਉ.	ਉਰਦੂ
ਅ.	ਅਰਬੀ
ਅੰ.	ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ
ਸੰ.	ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ
ਹਿੰ.	ਹਿੰਦੀ
ਤੁ.	ਤੁਰਕੀ
ਪੰ.	ਪੰਜਾਬੀ
ਫ਼.	ਫ਼ਾਰਸੀ
ਪ੍ਰ.	ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ

(ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਪੀ ਲਈ ਵਰਤੇ ਵਾਧੂ ਅੱਖਰ)

ع اِਨ	ਅ ਓ ਏ
ح ه	ਹ
ط زَਏ	ੜ
ق کَਫ਼	ਕ

(ਫੁਟਕਲ)

→	ਤੋਂ/ ਅਗਲੀ ਕ੍ਰਿਆ
ਗੁ.	ਗੁਰਬਾਣੀ
=	ਸਮਾਨਾਰਥ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਰਥ

ਉਸਤਾਦ, ਉਸਤਾਦੁ [ਫ਼. اُستاد ਉਸਤਾਦ, ਅ. اُستاز ਉਸਤਾਜ਼ = ਅਧਿਆਪਕ ; ਮਾਹਿਰ] ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਅਧਿਆਪਕ, ਮਾਸਟਰ, ਤਾਲੀਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਗੁਰੂ ; ਹੁਨਰਮੰਦ, ਕਲਾ 'ਚ ਮਾਹਿਰ ; ਚਤੁਰ, ਚਾਲਾਕ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ ; ਤਜਰਬੇਕਾਰ, ਪ੍ਰਵੀਨ, ਨਿਪੁੰਨ, ਕੁਸ਼ਲ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ, ਵਿਸ਼ਾਰਦ, ਪਰਪੱਕ, ਪੂਰਾ ਜਾਣਕਾਰ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ اُستاد 'ਅਸਾਤਿਜ਼ਹ'। 1. ਜਿਨਾ ਭਾਗ ਮਥਾਹੜੇ ਤਿਨ ਉਸਤਾਦ ਪਨਾਹਿ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਚੰਗੀ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 2. ਭਉਰੂ ਉਸਤਾਦੁ ਨਿਤ ਭਾਖਿਆ ਬੋਲੇ ਕਿਉ ਬੂਝੈ ਜਾ ਨਹ ਬੁਝਾਈ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਭੌਰਾ ਸਦੀਵ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਭਾਸ਼ਨ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਉਂਦਾ।

ਉਗਾਹੀ [ਫ਼. اُغاهي ਗੁਵਾਹੀ = ਫ਼. اُغاه ਗੁਵਾਹ (ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸ਼ਾਹਦੀ, ਸਾਖ, ਪ੍ਰਮਾਣ ਜਾਂ ਸਬੂਤ, ਗਵਾਹੀ। 'ਉਗਾਹੀ' ਵਿਚ 'ਗੁਵਾਹੀ' ਦੇ 'ਗ' ਨੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਦਲ ਲਈ ਹੈ। ਗੁਵਾਹੀ→ਵੁਗਾਹੀ→ਉਗਾਹੀ। 'ਵੁਗਾਹੀ' ਦਾ 'ਵ', 'ਉਗਾਹੀ' ਦੇ 'ਉ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਵ' ਤੇ 'ਉ' ਦੀ ਆਪਸੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਵਜ੍ਹਾ = ਉਜ੍ਹਾ, ਵੋਹ = ਉਹ, ਜੀਵਨ = ਜਿਉਣ, ਪਵਣ = ਪਉਣ, ਕਵਣ = ਕਉਣ, ਆਵੇ = ਆਉ, ਕਿਵਣ = ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਭਵ = ਭਉ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੁਗਾਹੀ = ਉਗਾਹੀ। ਲੈ ਕੇ ਵਢੀ ਦੇਨਿ ਉਗਾਹੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕਾ ਗਲਿ ਫਾਹਾ ਹੇ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਦੀ ਫਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਝੂਠੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 'ਗਵਾਹੀ ਦੇਣਾ' ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ।

ਉਜੂ [ਅ. اُجُو, وُجُو ਵੁਜੂ = ਰੋਸ਼ਨ ਹੋਣਾ ; ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੱਥ, ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈਰ ਧੋਣੇ] ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਹੱਥਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨੀ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੁਜੂ ਕਰਨਾ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵੁਜੂ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:- 1. ਮੱਥੇ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਠੋਡੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੰਨ ਦੀ ਪੇਪੜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੂਜੇ ਕੰਨ ਦੀ ਪੇਪੜੀ ਤਕ ਮੂੰਹ ਧੋਣਾ। 2. ਦੋਨੋਂ ਹੱਥ ਕੂਹਣੀਆਂ ਸਮੇਤ ਧੋਣੇ। 3. ਸਿਰ ਦੇ ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮਲਣਾ। 4. ਦੋਵੇਂ ਪੈਰ ਗਿੱਟਿਆਂ ਸਮੇਤ ਧੋਣੇ। ਜੇਕਰ ਉਪਰੋਕਤ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਛੁੱਟ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਰਾਈ ਭਰ ਥਾਂ ਵੀ ਖੁਸ਼ਕ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੁਜੂ ਦੁਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। 1. ਕਿਆ ਉਜੂ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ ਧੋਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ॥ ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਤੇ ਚਿਹਰਾ ਧੋਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ? ਅਤੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਨਿਵਾਉਣ ਦਾ? ਜਦ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕਪਟ ਹੈ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਉਜੂ ਪਾਕ ਕਰਨਾ' ਮੁਹਾਵਰਾ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। 2. ਉਠੁ ਫਰੀਦਾ ਉਜੂ ਸਾਜਿ ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਫਰੀਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁਹਾਵਰੇ ਵਰਤੇ ਹਨ, ਇੱਕ وُجُو ساختن 'ਵੁਜੂ ਸਾਖਤਨ' ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵੁਜੂ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਹੱਥ, ਪੈਰ ਤੇ ਮੂੰਹ ਧੋਣਾ। ਵੁਜੂ ਸਾਖਤਨ→ਵੁਜੂ ਸਾਜਦ→ਵੁਜੂ ਸਾਜ =

(ਆਗਿਆ ਵਾਚਕ) ਤੂੰ ਵਜ਼ੂ ਕਰ। ਦੂਜਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ نَزَّارْدَن 'ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ' ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ। ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ → ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦ → ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰ = (ਆਗਿਆ ਵਾਚਕ) ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ। ਐ ਫ਼ਰੀਦ ! ਤੂੰ ਉਠ ਕੇ ਵਜ਼ੂ ਕਰ ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ। ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ 'ਵਜ਼ੂ' ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਚ 'ਉਜ਼ੂ' ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ? ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਵ' ਅੱਖਰ 'ਉ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪਵਣ = ਪਉਣ, ਕਵਣ = ਕਉਣ, ਆਵੇ = ਆਉ, ਨਿਵਣਾ = ਨਿਉਣਾ, ਭਵ = ਭਉ, ਵਹ = ਉਹ, ਜੀਵਨ = ਜਿਉਣ, ਅਵਸਰ = ਅਉਸਰ, ਵਿਵਹਾਰ = ਵਿਉਹਾਰ, ਧਵਲ = ਧਉਲ, ਝੀਵਰ = ਝਿਉਰ ਅਤੇ ਭਵਜਲ = ਭਉਜਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜ਼ੂ = ਉਜ਼ੂ।

ਉਮਤਿ [اُمّت ਉਮਤ = ਨਬੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ] ਜਮਾਤ, ਗਰੋਹ, ਪੈਰੋਕਾਰ ; ਕੌਮ, ਜਾਤ ; ਸੇਵਕ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ, ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਮਾਤ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ, ਸਿੱਖ ਜਗਤ, ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ। 1. ਦਰੁ ਸੇਵੇ ਉਮਤਿ ਖੜੀ ਮਸਕਲੈ ਹੋਇ ਜੰਗਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਉਸ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਜੰਗਾਲ ਰੇਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸਭ ਉਮਤਿ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ ਆਪੇ ਹੀ ਨਵਾ ਨਿਰੋਆ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ (ਪੈਰੋਕਾਰ) ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੂੰ ਖੁਦ ਸਦੀਵੀ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਹੈਂ। 3. ਨਾਨਕ ਹੰਦਾ ਛਤ੍ਰ ਸਿਰਿ ਉਮਤਿ ਹੈਰਾਣੁ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਛਤਰ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਝੁਲਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ-ਜਗਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਮਰ [اُمْر ਉਮਰ = ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਉਹ ਸਮਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ] ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਆਦ, ਜੀਵਨ-ਕਾਲ, ਅਵਸਥਾ, ਆਯੂ, ਉਮਰ, ਆਰਬਲਾ ; ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ; ਮੁੱਦਤ, ਅਰਸਾ, ਜ਼ਮਾਨਾ, ਯੁਗ ; ਅਹਿਦ, ਦੌਰ। 1. ਫਰੀਦਾ ਉਮਰ ਸੁਹਾਵਤੀ ਸੰਗਿ ਸੁਵੰਨਤੀ ਦੇਹ॥ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਪਾਈਅਨਿ ਜਿਨਾ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਸੋਹਣੀ ਹੈ ਆਯੂ, ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਸਹਿਤ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। 2. ਫਰੀਦਾ ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆਂ ਮਾਖਿਅ ਨਈ ਵਹੰਨਿ॥ ਜੋ ਜੋ ਵੰਵੈਂ ਡੀਹੜਾ ਸੋ ਉਮਰ ਹਥ ਪਵੰਨਿ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਪੱਕ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਿਹੜਾ ਬੀਤਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਆਯੂ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਉਮਰ ਹੱਥ ਪਵੰਨ' ਸਿੰਧੀ ਵਾਕ ਹੈ ਭਾਵ ਉਮਰ ਦੇ ਦਿਨ ਘਟ ਰਹੇ ਹਨ ਅਥਵਾ ਕਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਖੇਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਵਾਢੀ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਮਰਾਉ, ਉਮਰਾਵ, ਉਮਰਾਵਹੁ, ਉਮਰੇ [اُمراء ਉਮਰਾਅ, ਉਮਰਾ = اُمير ਅਮੀਰ (ਸਰਦਾਰ, ਹਾਕਿਮ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਉਚੇ ਰੁਤਬੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ, ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ, ਹਾਕਿਮ, ਰਈਸ, ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ, ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ, ਅਮੀਰ ਲੋਕ, ਦੌਲਤਮੰਦ, ਧਨਵਾਨ। 1. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਉਮਰੇ ਗਏ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕੂਚੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਲਤਾਨ, ਖਾਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਤੁਰਦੇ ਬਣੇ ਹਨ। 2. ਉਮਰਾਵਹੁ ਆਗੈ ਝੇਰਾ॥ ਮਿਲਿ ਰਾਜਨ ਰਾਮ ਨਿਬੇਰਾ॥ (621, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਝਗੜਾ ਅਮੀਰਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਮੁਹਰੇ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਝਗੜਾ ਨਿਬੜ ਸਕਿਆ। 3. ਜਿਤਨੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਹ ਰਾਜੇ ਖਾਨ ਉਮਰਾਵ ਸਿਕਦਾਰ ਹਹਿ ਤਿਤਨੇ ਸਭਿ ਹਰਿ ਕੇ ਕੀਏ॥ (851, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਮਹਾਰਾਜੇ, ਰਾਜੇ, ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ,

ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ ਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਿਮ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। 4. ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਹ ਉਮਰਾਉ ਪਤੀਆਏ॥ ਦੁਸਟ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਾਰਿ ਪਚਾਏ॥ (869, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ, ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਅਮੀਰਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਕੜ ਖਾਂ ਦੁਸ਼ਟ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਂਦਾ ਹੈ। 5. ਬਾਦਿਸਾਹ ਸਾਹ ਉਮਰਾਵ ਖਾਨ ਢਾਹਿ ਡੇਰੇ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਮਹਾਰਾਜੇ, ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ, ਤੇ ਖਾਨ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਢਾਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 6. ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਦਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਥਾਂ ਹੈ। 7. ਮਿਥਿਆ ਰਾਜ ਜੋਬਨ ਅਰੁ ਉਮਰੇ ਮੀਰ ਮਲਕ ਅਰੁ ਖਾਨ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੂੜੇ ਹਨ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜੁਆਨੀ, ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ, ਸਰਦਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਖਾਨ।

ਓ [ਫ਼ , ਓ, ਵ = ਅਤੇ] ਦੇ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਬ-ਓ-ਰੋਜ਼ ਭਾਵ ਰਾਤ ਤੇ ਦਿਨ, ਨਫ਼ਾ-ਓ-ਨੁਕਸਾਨ ਭਾਵ ਲਾਭ ਤੇ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਪਿਦਰ-ਓ-ਮਾਦਰ ਭਾਵ ਪਿਤਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਆਦਿ। ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਵਾਓ (,) ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ‘ਓ’ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ‘ਵ’। ਝੜ ਝਖੜ ਓ ਹਾੜ ਲਹਰੀ ਵਹਨਿ ਲਖੇਸਰੀ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ ਆਲਾਇ ਬੇੜੇ ਡੁਬਣਿ ਨਾਹਿ ਭਉ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੜੀਆਂ, ਅਨੁਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਛੱਲਾਂ ਦੇ ਉਠਣ ਵੇਲੇ, ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਪੁਕਾਰ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ।

ਓਗਾਹਾ [ਫ਼ , ਗੁਵਾਹ = ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ] ਸਾਖੀ, ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਗਵਾਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਾਹਦੀ ਭਰਨ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਇਥੇ ‘ਗੁਵਾਹ’ ਦੇ ‘ਗ’ ਨੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਦਲ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਇਉਂ ਹੈ- ਗੁਵਾਹ→ਵੁਗਾਹ→ਓਗਾਹ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ‘ਗੁਵਾਹ’ ਦੇ ‘ਗ’ ਤੇ ‘ਵ’ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜਗ੍ਹਾ ਬਦਲੀ ਭਾਵ ‘ਗੁਵਾਹ’ ਤੋਂ ‘ਵੁਗਾਹ’ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ‘ਵੁਗਾਹ’ ਦੇ ‘ਵ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਓਗਾਹ’ ਦੇ ‘ਓ’ ਨੇ ਲੈ ਗਈ। ‘ਵ’ ਤੇ ‘ਉ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ‘ਵ’ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ‘ਉ’ ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਵਜੂ = ਉਜੂ, ਵੋਹ = ਉਹ, ਜੀਵਨ = ਜਿਉਣ, ਪਵਣ = ਪਉਣ, ਕਵਣ = ਕਉਣ, ਸਾਵਣ = ਸਾਉਣ, ਆਵੇ = ਆਉ, ਕਿਵ = ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਭਵ = ਭਉ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੁਗਾਹ = ਓਗਾਹ। ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤਿਆ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਸੇ ਦਰਗਹ ਓਗਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਕਰਮ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਗਵਾਹ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਓਤਾਕੁ [ਫ਼ , ਉਤਾਕੁ, ਓਤਾਕੁ, ਓਤਾਗੁ, ਤੁ. ਉਤਾਕੁ, ਓਤਾਕੁ = ਘਰ, ਕਮਰਾ] ਕਮਰਾ, ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਬੈਠਕ, ਨਿਵਾਸ, ਘਰ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਟਿਕਾਣਾ। ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ ਸਚ ਘਰਿ ਜਿਸੁ ਓਤਾਕੁ॥ (55, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮਲੀਨਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੱਚੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਓਮੀ [ਅ. ਉਮੀ = ਅ. ਉਮ (ਮਾਂ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮਾਤਾ ਤੋਂ, ਜਿਹਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹੋ-ਜਿਹਾ। ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਉਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਬਾਪ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਾਂ ਜਾਂ ਦਾਈ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਪਾਵੇ। ਅਜਿਹਾ ਲੜਕਾ ਅਕਸਰ ਜਾਹਿਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ‘ਉਮੀ’ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਲਈ, ਨਿਰਖਰ, ਅਨਪੜ੍ਹ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ‘ਉਮੀ’ ਇਸੇ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ

ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਲਮਕਾ ਕੇ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ‘ਉਸਤਾਦ’ ਨੂੰ ‘ਓਸਤਾਦ’ ਤੇ ‘ਇਸਤਾਦਨ’ (ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ) ਨੂੰ ‘ਈਸਤਾਦਨ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਉੱਮੀ’ ਅਤੇ ‘ਓਮੀ’ ਵੀ ਇਸੇ ਲੜੀ ਦੇ ਮਣਕੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਪੜਿਆ ਹੋਵੇ ਗੁਨਹਗਾਰ ਤਾਂ ਓਮੀ ਸਾਧੂ ਨ ਮਾਰੀਐ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਪੁਰਸ਼ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੰਤ ਨੂੰ (ਕੇਵਲ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ) ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਭਾਵ ਜੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਮਨੁੱਖ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਨੇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ ਅਥਵਾ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੋਟ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ ਅਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀ।

ਓਮੀਆ (ਦੇਖੋ ਓਮੀ) ਅਨਪੜ੍ਹ, ਨਿਰੱਖਰ, ਅਸਿੱਖਿਅਤ ਵਿਅਕਤੀ। ਪੜਿਆ ਅਤੇ ਓਮੀਆ ਵੀਚਾਰੂ ਅਗੈ ਵੀਚਾਰੀਐ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਪੜਤਾਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਉਜਾਤਿ [ਸੰ. ਅਪ = ਨਿਊਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਗੇਤਰ+ਫ. ਤ; ਜਾਤ = ਹਕੀਕਤ, ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਸਤੀ] ਨੀਚ ਜਾਤ ਦਾ। ਨਾਮਾ ਜੈਦੇਉ ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਅਉਜਾਤਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਿਆਰੁ ਚਮਈਆ॥ (835, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਅਤੇ ਨੀਚ ਜਾਤ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਪਾਰ ਉਤਰ ਗਏ।

ਅਉਤਾਕੁ (ਦੇਖੋ ਓਤਾਕੁ) ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਬੈਠਕ, ਨਿਵਾਸ। ਦੇਹੀ ਹੋਵਗਿ ਖਾਕੁ ਪਵਣੁ ਉਡਾਈਐ॥ ਇਹੁ ਕਿਥੈ ਘਰੁ ਅਉਤਾਕੁ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਈਐ॥ (752, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਭੌਰ ਉਡ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਥੇ ਗਏ ਇਹ ਘਰਬਾਰ ਤੇ ਬੈਠਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀਆਂ? ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਠਹਿਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਅਉਰਤ [ਅ. عورت ਔਰਤ = ਲੁਕੇ ਕੇ ਰੱਖਣ ਯੋਗ ਚੀਜ਼ ; ਨਾਰੀ, ਤ੍ਰੀਮਤ ; ਭਗ, ਯੋਨੀ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੇ ਵਿਖਾਉਣ ਨਾਲ ਸ਼ਰਮ ਆਵੇ, ਗੁਪਤ-ਅੰਗ] ਇਸਤ੍ਰੀ, ਨਾਰੀ, ਤੀਵੀਂ, ਲੁਗਾਈ, ਤ੍ਰੀਮਤ ; ਜੋਰੂ, ਵਹੁਟੀ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਈ ਅਲੰਕਾਰ ਸ਼ਬਦ 'ਔਰਤ' ਇਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਿਸਮ 'ਔਰਤ' ਹੈ ਭਾਵ ਢਕ ਕੇ ਰੱਖਣ ਯੋਗ ਹੈ। 1. ਸੁੰਨਤਿ ਕੀਏ ਤੁਰਕੁ ਜੇ ਹੋਇਗਾ ਅਉਰਤ ਕਾ ਕਿਆ ਕਰੀਐ॥ ਅਰਥ ਸਰੀਰੀ ਨਾਰਿ ਨ ਛੋਡੈ ਤਾ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਰਹੀਐ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਖਤਨਾ ਕਰਨ (ਇੰਦ੍ਰੀ ਦੀ ਸੁਪਾਰੀ ਦਾ ਪਰਦਾ ਕੱਟਣ) ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਸੁੰਨਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ? ਇਸਤ੍ਰੀ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਜਿਸਮ ਹੈ, ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਕਾਇਆ ਕਿਰਦਾਰ ਅਉਰਤ ਯਕੀਨਾ॥ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣਿ ਹਕੀਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਚੰਗੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਦੇਹ ਅਤੇ ਰੱਬ ਉਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਹੁਟੀ ਬਣਾ। ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਦਿਲ ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਲੁੱਟ। 3. ਏਤੇ ਅਉਰਤ ਮਰਦਾ ਸਾਜੇ ਏ ਸਭ ਰੂਪ ਤੁਮਾਰੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੈਂ ਐਨੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਮਰਦ ਰਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੇਰਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਹਨ।

ਅਉਰਾਤ [ਅ. عورات ਔਰਾਤ = ਅ. عورت ਔਰਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਔਰਤਾਂ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਜਨਾਨੀਆਂ, ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਭਾਵ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ। ਕੁਰਾਣੁ ਕਤੇਬ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਕਮਾਹੀ॥ ਦਸ ਅਉਰਾਤ ਰਖਹੁ ਬਦ ਰਾਹੀ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕਮਾਈ ਕਰ ਅਤੇ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਰੋਕ।

ਅਉਲਿ [ਅ. اولی ਔਲੀਆ = ਅ. اول ਵਲੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਵਲੀ = ਮਦਦਗਾਰ, ਜ਼ਿਮਾਦਾਰ, ਖੁਦਾ ਰਸੀਦਾ, ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਮਾਲਿਕ] ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਿਕ, ਮਦਦਗਾਰ, ਮਿੱਤਰ, ਵਲੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ; ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਖੁਦਾ ਰਸੀਦਾ। ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਉਹ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੱਬ ਦੇ) ਵਲੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨੂੰ ਰੋਤੀ ਨਾਲ ਖੁਰਚੇ ਹੋਏ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਸ ਦੇਵੇ।

ਅਉਲੀਏ [ਅ. اولی ਔਲੀਆ, ਜੋ ਅ. اول ਵਲੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮਾ 'ਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਉਲੀਏ] ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਲੀ, ਸੰਤ, ਪੈਗੰਬਰ। 1. ਪੀਰ ਪਿਕਾਬਰ ਸੇਖ

ਮਸਾਇਕ ਅਉਲੀਏ॥ ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਉਲੀਏ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਅਤੇ ਵਲੀ ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਾਣੇ ਤੇ ਪੇਟੇ ਵਾਂਗ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਉਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕਾ ਸਭੇ ਉਠਿ ਜਾਸੀ॥ ਪੀਰ ਪੈਕਾਬਰ ਅਉਲੀਏ ਕੇ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜੀ, ਸ਼ੇਖ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਸਾਰੇ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ। ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ ਅਤੇ ਵਲੀ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ।

ਅਸ [ਫ਼ است ਅਸਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ 'ਅਸ'। ਅਸਤ = ਹੋਂਦ ਹੈ] ਹੈ। ਅਸਗਾ ਅਸ ਉਸਗਾ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਉਸ ਦਾ।

ਅਸਤਿ [ਫ਼ است ਅਸਤ = ਹੈ] ਹੈ। ਅਸਤਿ ਏਕ ਦਿਗਰਿ ਕੁਈ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕੋ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ? ਭਾਵ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ।

ਅਸਨਾਈ [ਫ਼ آشنائی ਆਸ਼ਨਾਈ = ਫ਼ آشنا ਆਸ਼ਨਾ (ਵਾਕਿਫ਼ਕਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਾਕਿਫ਼ੀਅਤ, ਵਾਕਿਫ਼ਕਾਰੀ, ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ, ਦੋਸਤੀ। ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੋਆ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੁਝ ਤੇ ਤੇਰੀ ਸਭ ਅਸਨਾਈ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਤੇਰੀ ਵਾਕਿਫ਼ੀਅਤ ਹੈ।

ਅਸਨਾਹਾ [ਫ਼ آشناء ਆਸ਼ਨਾ = ਆਪਣਾ ; ਵਾਕਿਫ਼] ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੋਵੇ। ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਵੇਪਰਵਾਹਾ॥ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਮੋਹਿ ਅਸਨਾਹਾ॥ (187, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਬੇਗਾਨਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। 'ਅਸਨਾ' ਦੇ ਨਾਲ 'ਹਾ' ਤੁਕਾਂਤ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਸਮਾਨ [ਫ਼ آسمان ਆਸਮਾਨ = ਫ਼ آس ਆਸ = ਚੱਕੀ, ਫ਼ مائدة ਮਾਨਿੰਦ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ 'ਮਾਨ' = ਵਰਗਾ ਭਾਵ ਚੱਕੀ ਵਰਗਾ ਜਾਂ ਚੱਕੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ, ਆਕਾਸ਼] ਆਸਮਾਨ, ਆਕਾਸ਼। 1. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਖੋਜਉ ਅਸਮਾਨ॥ ਰਾਮ ਸਮਾਨ ਨ ਦੇਖਉ ਆਨ॥ (330, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਆਸਮਾਨ (ਦੁਨੀਆ) ਢੂੰਡ ਚੁਕਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵਿਆਪਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਮਾਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। 2. ਖਾਕ ਨੂਰ ਕਰਦੰ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ॥ ਅਸਮਾਨ ਜਿਮੀ ਦਰਖਤ ਆਬ ਪੈਦਾਇਸਿ ਖੁਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿੱਟੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੁਨੀਆ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਆਸਮਾਨ, ਧਰਤੀ, ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। 3. ਅਸਮਾਨ ਮ੍ਰਿਨੇ ਲਹੰਗ ਦਰੀਆ ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ ਬੂਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਅੰਦਰ ਬੈਕੁੰਠੀ ਆਨੰਦ ਦਾ ਦਰਿਆ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਅਸਮਾਨਿ (ਦੇਖੋ ਅਸਮਾਨ) ਆਸਮਾਨ ਵਿਚ। ਧਰਤੀ ਉਪਰਿ ਕੋਟ ਗੜ ਕੇਤੀ ਗਈ ਵਜਾਇ॥ ਜੋ ਅਸਮਾਨਿ ਨ ਮਾਵਨੀ ਤਿਨ ਨਕਿ ਨਥਾ ਪਾਇ॥ (595, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਕਿਲਿਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜੇ, ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਅਸਮਾਨ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਨੱਕਾਂ ਵਿਚ ਨੱਥਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਅਸਮਾਨੀ [ਫ਼ آسمان ਆਸਮਾਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ, ਆਸਮਾਨੀਂ] ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਢੰਗ ਆਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਲਿਖਦੇ ਹਨ 'ਅਖੀ ਵੇਖਿ ਨਾ ਰਜੀਆ ਬਹੁ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ' ਭਾਵ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਰੱਜੀਆਂ। ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਲਤੀਂ = ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ, ਪੁਤਰੀਂ = ਪੁਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਗੱਲੀਂ = ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ, ਆਚਾਰੀਂ = ਚੱਜ ਆਚਾਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲੀਂ = ਪਾਤਾਲਾਂ ਵਿਚ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਮਾਨੀਂ = ਆਸਮਾਨਾਂ ਵਿਚ। ਪੰਖੀ ਹੋਇ ਕੈ ਜੇ ਭਵਾ

ਸੈ ਅਸਮਾਨੀ ਜਾਉ॥ ਨਦਰੀ ਕਿਸੈ ਨ ਆਵਉ ਨਾ ਕਿਛੁ ਪੀਆ ਨ ਖਾਉ॥ ਭੀ ਤੇਰੀ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਹਉ ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਨਾਉ॥ (14-15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਮੈਂ ਪੰਛੀ ਹੋ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਅਕਾਸ਼ਾਂ 'ਚ ਚੱਕਰ ਕੱਟਾਂ ਤੇ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾ ਚੜ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਖਾਵਾਂ ਪੀਵਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਆਖਾਂ?

ਅਸਮਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਅਸਮਾਨ) ਆਕਾਸ਼। ਅਸਮਾਨੁ ਧਰਤੀ ਚਲਸੀ ਮੁਕਾਮੁ ਓਹੀ ਏਕੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਸਮਾਨ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ। ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਕੇਵਲ ਉਹ (ਰੱਬ) ਹੀ ਹੈ।

ਅਸਲਿ [ਫ਼ اصلੀ ਅਸਲੀ = ਫ਼ اصل ਅਸਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਾਸਤਵਿਕ ਵਿਚ, ਦਰ ਅਸਲ, ਦਰ ਹਕੀਕਤ, ਅਸਲੀ, ਜੋ ਨਕਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਯਥਾਰਥਕ, ਤੱਥ ਪੂਰਨ, ਹਕੀਕੀ। ਨਾਨਕ ਸੇ ਨਰ ਅਸਲਿ ਖਰ ਜਿ ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਗਰਬੁ ਕਰੰਤਿ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਅਸਲੀ ਗਧੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਣ ਨਹੀਂ।

ਅਸਵਾਰ [ਫ਼ اسوار ਅਸਵਾਰ = ਫ਼ سوار ਸੁਵਾਰ (ਸਵਾਰ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ = ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ] ਘੋੜ-ਸਵਾਰ, ਰਿਸਾਲੇ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ; ਕਿਸੇ ਸਵਾਰੀ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਇਕਿ ਹੋਏ ਅਸਵਾਰ ਇਕਨਾ ਸਾਖਤੀ॥ ਇਕਨੀ ਬਧੇ ਭਾਰ ਇਕਨਾ ਤਾਖਤੀ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੋਝੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਨਠਾ ਵੀ ਲਏ ਹਨ। 2. ਮਨ ਅਸਵਾਰ ਜੈਸੇ ਤੁਰੀ ਸੀਗਾਰੀ॥ ਜਿਉ ਕਾਪੁਰਖੁ ਪੁਚਾਰੈ ਨਾਰੀ॥ (198, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਇੰਜ ਹੈ) ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਖ਼ਿਆਲੀ ਸਵਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਹੋਈ ਘੋੜੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਜਾਂ) ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਹੀਜੜਾ ਇਸੜੀ ਨੂੰ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੋਟ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬਹੁਵਚਨ ਨੂੰ ਇੱਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਸਵਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਅਸਵਾਰ) ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ, ਘੋੜ-ਸਵਾਰ। ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਭਲੇ ਅਸਵਾਰਾ॥ ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਤੇ ਰਹਹਿ ਨਿਰਾਰਾ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੇ ਸਵਾਰ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਬੇਦਾਂ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਤੋਂ ਅਟੱਕ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

ਅਸਵਾਰੀ [ਫ਼ اسواری ਅਸਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਵਾਰੀ, ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ; ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਘੋੜਾ, ਹਾਥੀ, ਮੋਟਰ ਅਤੇ ਟਾਂਗਾ ਆਦਿ। 1. ਅਸੁ ਹਸਤੀ ਰਥ ਅਸਵਾਰੀ॥ ਝੂਠਾ ਡੰਫੁ ਝੂਠੁ ਪਾਸਾਰੀ॥ (288, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਅਸੁ ਪਵਨ ਹਸਤਿ ਅਸਵਾਰੀ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਵਾ ਵਰਗੇ ਤੇਜ਼ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਾਥੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਨੂੰ। 3. ਅਪਨੈ ਬੀਚਾਰਿ ਅਸਵਾਰੀ ਕੀਜੈ॥ (329, ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਵੈ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਅਸਵਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਅਸਵਾਰ) ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹਾ, ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ਕਮਰਿ ਕਟਾਰਾ ਬੰਕੁੜਾ ਬੰਕੇ ਕਾ ਅਸਵਾਰੁ॥ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੈ ਨਾਨਕਾ ਮਤੁ ਸਿਰਿ ਆਵੈ ਭਾਰੁ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਲੋਕ ਨਾਲ ਸੁਹਣਾ ਫੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਤੇ ਤੂੰ ਸਿਰ ਦੇ ਭਾਰ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਜਾ ਪਵੇਂ।

ਅਸੁਲੂ (ਦੇਖੋ ਅਸਲਿ) ਅਸਲ ਵਿਚ, ਦਰ ਹਕੀਕਤ, ਦਰ ਅਸਲ, ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ, ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਸਲ ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ। ਸਹਸ ਅਠਾਰਹ ਕਹਨਿ ਕਤੇਬਾ ਅਸੁਲੂ ਇਕੁ ਧਾਤੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਯਹੂਦੀ, ਈਸਾਈ ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਠਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਆਲਮ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਾਰ-ਤੱਤ ਹੈ।

ਅਹਵਾਲ [ਅਹਵਾਲ = ਅਹਵਾਲ = ਅਹਵਾਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਭਾਵ ਹਾਲਾਤ] ਹਾਲਾਤ ; ਹਾਲ-ਚਾਲ, ਹਾਲ ਹਵਾਲ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨੇਕ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੇਰਾ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹਵਾਲ ਹੈ।

ਅਕਲ, ਅਕਲਿ [ਅਕਲ = ਬੁੱਧੀ, ਸਮਝ] ਸੂਝ-ਬੂਝ, ਮਤ, ਸਮਝ, ਬੁੱਧੀ, ਦਾਨਾਈ, ਸ਼ੁਰੂਰ ; ਗਿਆਨ, ਤਮੀਜ਼। ਅਕਲ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸਾਨ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਅਤੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ‘ਅਕਲ’ ਦੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਹਨ- ਉਠ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹਣਾ। ਅਕਲ ਤਬੀਅਤ ਨੂੰ ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਨਾਉਂ ਪਿਆ। 1. ਕਾਲੂਬਿ ਅਕਲ ਮਨ ਗੋਰ ਨ ਮਾਨੀ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪੁੱਠੀ ਅਕਲ ਕਬਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। 2. ਇਕਨਾ ਸੁਧਿ ਨ ਬੁਧਿ ਨ ਅਕਲਿ ਸਰ ਅਖਰ ਕਾ ਭੇਉ ਨ ਲਹੰਤਿ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਕਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਅਕਲ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭੇਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। 3. ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫ਼ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖ॥ ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ ! ਜੇ ਤੂੰ ਬਾਰੀਕ ਸਮਝ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਿਆਹ ਲਿਖਤਾਂ ਨਾ ਲਿਖ ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ। ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲਾਵੇਂ ਹੇਠ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਭਾਵ ਦਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ। 4. ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਅਕਲਿ ਭਈ ਅਵਰੈ ਨਾਤਰੁ ਥਾ ਬੇਗਾਨਾ॥ (333, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਗਿਆਨੀ ਸਾਂ।

ਅਕਲਹਿ (ਦੇਖੋ ਅਕਲ) ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ, ਅਕਲ ਨਾਲ। ਨਿਵਾਜ਼ ਸੋਈ ਜੋ ਨਿਆਉ ਬਿਚਾਰੈ ਕਲਮਾ ਅਕਲਹਿ ਜਾਨੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਇਹੀ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਕਲਿਮਾ ਹੈ।

ਅਕਲੀ (ਦੇਖੋ ਅਕਲ) ਅਕਲ ਨਾਲ, ਅਕਲ ਰਾਹੀਂ। ਇਥੇ ‘ਅਕਲ’ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਲਗੀ ਬਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਕਮੀ = ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਕਰਮੀ = ਕਰਮ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅਕਲੀ = ਅਕਲ ਨਾਲ ਆਦਿ। 1. ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ॥ ਅਕਲੀ ਪੜ੍ਹਿ ਕੈ ਬੁਝੀਐ ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਕਲ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਲ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਮਾਣ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਲ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬੰਦਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਮਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਦੁਰਸਤ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਅੰਧੇ ਅਕਲੀ ਬਾਹਰੇ ਕਿਆ ਤਿਨ ਸਿਉ ਕਹੀਐ॥ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੰਥੁ ਨ ਸੂਝਈ ਕਿਤੁ ਬਿਧਿ ਨਿਰਬਹੀਐ॥ (229, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖੀਏ ਜਿਹੜੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹਨ। ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਤਦ ਆਦਮੀ ਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜ਼ਰਾ ਚੱਲੇ? 3. ਅੰਧੇ ਅਕਲੀ ਬਾਹਰੇ ਮੂਰਖ ਅੰਧ ਗਿਆਨੁ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਨ੍ਹੇ ਮੂੜੂ ਅਕਲ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ।

ਅਗਦੁ [ਅਗਦੁ = ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ; ਇਕਰਾਰ, ਵਾਅਦਾ ; ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਆਦਮੀ ; ਗੰਢ ਦੇਣੀ, ਬੰਨ੍ਹਣਾ ; ਨਿਕਾਹ, ਸ਼ਾਦੀ, ਵਿਆਹ] ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ; ਇਕਰਾਰ ; ਵਿਆਹ, ਸ਼ਾਦੀ, ਨਿਕਾਹ। ਫ਼ਾਰਸ ਵਾਲੇ ‘ਅਗਦੁ’ ਗੰਢ ਤੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਅਗਦੁ’ ਨੂੰ ਵਿਆਹ, ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਨਿਕਾਹ ਵੀ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਗੰਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਲਾੜੇ ਤੇ ਲਾੜੀ ਦੇ ਪੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਦੁ ਪੜ੍ਹਨਾ ਭਾਵ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। 1. ਕਾਜੀਆ ਬਾਮਣਾ ਕੀ ਗਲ

ਥਕੀ ਅਗਦੁ ਪੜੈ ਸੈਤਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ‘ਅਕੁਦ’ ਸ਼ਬਦ ਤਦਭਾਵ ਰੂਪ (ਅਗਦ) ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਆਹ, ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਨਿਕਾਹ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਮੁਗਲ ਸੈਨਿਕਾਂ ਹੱਥੋਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਬੇਪਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐ ਲਾਲੇ ! ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਕਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲੋਕ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਕੰਮ ਸੈਤਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਕੁਦ ਦਾ ‘ਕੁ’ ‘ਅਗਦ’ ਦੇ ‘ਗ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਦਲਾਅ ਕੋਈ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸੰ. ਸ਼ਕੁਨ = ਪੰ. ਸ਼ਗਨ, ਸੰ. ਮਕਰ = ਪੰ. ਮਗਰ-ਮੱਛ, ਸੰ. ਸਾਕ = ਪੰ. ਸਾਗ, ਸੰ. ਸ਼ੋਕ = ਪੰ. ਸੋਗ, ਸੰ. ਪ੍ਰਕਟ = ਪੰ. ਪ੍ਰਗਟ, ਸੰ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ = ਪੰ. ਪ੍ਰਗਾਸ, ਸੰ. ਭਕਤ = ਪੰ. ਭਗਤ, ਅ. ਨਕਦ = ਪੰ. ਨਗਦ, ਫ ਨਕਾਰਾ = ਨਗਾਰਾ, ਅੰ. ਟਿਕਟ = ਪੰ. ਟਿਗਟ, ਅੰ. ਰਿਕਰੂਟ = ਪੰ. ਰੰਗਰੂਟ ਆਦਿ।

ਅਜਬ [ਅ. عجب ਅਜਬ = ਹੈਰਾਨੀ ; ਅਜੀਬ, ਅਨੋਖਾ] ਅਦਭੁਤ, ਅਜੀਬ, ਅਨੋਖਾ, ਅਸਚਰਜ, ਵਚਿੱਤਰ। ਅਜਬ ਕੰਮ ਕਰਤੇ ਹਰਿ ਕੇਰੇ॥ (118, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਅਸਚਰਜ ਹਨ।

ਅਜਬੁ (ਦੇਖੋ ਅਜਬ) ਅਸਚਰਜ ਗੱਲ, ਅਨੋਖੀ ਬਾਤ। ਦੁਇ ਪੁੜ ਚਕੀ ਜੋੜਿ ਕੈ ਪੀਸਣ ਆਇ ਬਹਿਨੁ॥ ਜੋ ਦਰਿ ਰਹੇ ਸੁ ਉਬਰੇ ਨਾਨਕ ਅਜਬੁ ਡਿਨੁ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੱਕੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਥਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਬੰਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਹਣ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਦਾਣੇ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਇੱਕ ਅਸਚਰਜ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੇਖੀ ਹੈ।

ਅਜਰਾਈਲ [ਅ. عجليل ਇਜ਼ਰਾਈਲ = ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ’ਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ] ਮਲਕ-ਉਲ-ਮੌਤ, ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਯਮਰਾਜ, ਯਮਦੂਤ। ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਰ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਐ ਦਿਲ ! ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।

ਅਜਰਾਈਲਿ (ਦੇਖੋ ਅਜਰਾਈਲ) ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ। ਪਾਪ ਕਰੇਦੜ ਸਰਪਰ ਮੁਠੇ॥ ਅਜਰਾਈਲਿ ਫੜੇ ਫੜਿ ਕੁਠੇ॥ (1019, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਕੜ-ਪਕੜ ਕੇ ਕੁਹ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ।

ਅਜਰਾਈਲੁ (ਦੇਖੋ ਅਜਰਾਈਲ) ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਜਮਦੂਤ। 1. ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਘਾਣੀ॥ (315, ਮਾਰੂ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਪਾਪੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤਿਲ ਨੂੰ ਘਾਣੀ ਵਿਚ ਪੀੜੀਦਾ ਹੈ। 2. ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਭਾਈ-ਬੰਦ, ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ ਤੇਰੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ? 3. ਅਜਰਾਈਲੁ ਯਾਰੁ ਬੰਦੇ ਜਿਸੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। 4. ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਕੈ ਘਰਿ ਨਾਠੀ ਅਜੁ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)

ਅਜਾਂਇ [ਅ. جاء اء = ਬਰਬਾਦ ; ਖੋਇਆ ਹੋਇਆ] ਵਿਅਰਥ, ਬੇਫਾਇਦਾ, ਨਿਸਫਲ, ਬਰਬਾਦ, ਅਜਾਈ, ਫਜ਼ੂਲ। ਕਬੀਰ ਮਨੁ ਮੁੰਡਿਆ ਨਹੀ ਕੇਸ ਮੁੰਡਾਏ ਕਾਂਇ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕੀਆ ਸੋ ਮਨ ਕੀਆ ਮੁੰਡਾ ਮੁੰਡੁ ਅਜਾਂਇ॥ (1369, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਤਾਂ ਮੁੰਨਿਆ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਕਿਉਂ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ? ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਅਰਥ ਹੈ ਤੇਰਾ ਸਿਰ ਦਾ ਮੁੰਨਣਾ।

ਅਜਾਈ, ਅਜਾਈ (ਦੇਖੋ ਅਜਾਇ) ਫਜ਼ੂਲ, ਵਿਅਰਥ, ਅਜਾਈ। 1. ਦਿਸਟਿ ਬਿਕਾਰੀ ਬੰਧਨਿ ਬਾਂਧੈ ਹਉ ਤਿਸ ਕੈ ਬਲਿ ਜਾਈ॥ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਕੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ਭੂਲਾ ਫਿਰੈ ਅਜਾਈ॥ (1329, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਜ਼ਜੀਰ ਵਾਂਗ ਪਾਪ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜਕੜ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਉਤੇ ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਹੜਾ ਬਦੀ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਫਰਕ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਫਜ਼ੂਲ ਹੀ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭੁੱਲਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 2. ਜੋ ਪਾਥਰ ਕੀ ਪਾਂਈ ਪਾਇ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਘਾਲ ਅਜਾਈ ਜਾਇ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਪੱਥਰ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਮਨਮੁਖ ਕਰਮ ਕਰੈ ਅਜਾਈ॥ ਜਿਉ ਬਾਲੂ ਘਰ ਠਉਰ ਨ ਠਾਈ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਅਰਥ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੇਤੇ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ ਜੋ ਖੜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਅਜਾਏ (ਦੇਖੋ ਅਜਾਇ) ਅਜਾਈਂ ; ਵਿਅਰਥ, ਫਜ਼ੂਲ। ਜਾ ਦਿਨਿ ਬਿਸਰੈ ਪ੍ਰਾਨ ਸੁਖਦਾਤਾ ਸੋ ਦਿਨੁ ਜਾਤ ਅਜਾਏ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਹਾੜਾ ਵਿਅਰਥ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਜਾਤਿ¹ [ਫ ਾਜ਼ ਆਜ਼ਾਦ = ਬੇਕੈਦ, ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ] ਸੁਤੰਤਰ, ਸਵੈਧੀਨ, ਰਿਹਾ, ਬਰੀ, ਬੰਧਨ-ਰਹਿਤ, ਆਜ਼ਾਦ। ਇਥੇ ‘ਅਜ਼ਾਦ’ ਦਾ ‘ਦ’, ‘ਅਜਾਤ’ ਦੇ ‘ਤ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜਿਲਦ = ਜਿਲਤ, ਭੇਦ = ਭੇਤ, ਕਰਦਾ = ਕਰਤਾ, ਦੰਦ = ਦੰਤ, ਪਿਦਰ = ਪਿਤਰ ਤੇ ਮਦਰ = ਮਾਤਰ ਆਦਿ। ਜੋ ਲਉਡਾ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਆ ਅਜਾਤਿ॥ ਤਿਸੁ ਲਉਡੇ ਕਉ ਕਿਸ ਕੀ ਤਾਤਿ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਗੁਲਾਮ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਜਾਤਾਂ-ਪਾਤਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਲਾਮ ਕੀਹਦਾ ਅਹਿਸਾਨ ਝੱਲੇ?

ਅਜਾਤਿ², **ਅਜਾਤੁ** [ਫ ਾਜ਼ ਜਾਤ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ] ਨੀਚ ਜਾਤ ਵਾਲਾ। 1. ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਨਾਮੁ ਜਿਨ ਧਿਆਇਆ ਤਿਨ ਪਰਮ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇਆ॥ (574, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਚ ਜਾਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦਾ, ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਹਾਨ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸੁਆਨ ਸਤੁ ਅਜਾਤੁ ਸਭ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਲਾਵੈ ਹੇਤੁ॥ ਲੋਗੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਸਰਾਹੈ ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵੇਸ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਨੇ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਲਿਆ। ਸਿਰਫ਼ ਆਮ ਲੋਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਤਿੰਨਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਅਤੀਮਾ [ਅ اتمਿ ਯਤੀਮ = ਉਹ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਦਾ ਬਾਪ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ] ਅਨਾਥ, ਉਹ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਮਰ ਗਏ ਹੋਣ, ਮਹਿੱਟਰ। ਅਤੀਮਾਂ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਅਤੀਮ ਦਾ। ਪਾਸਿ ਦਮਾਮੇ ਛਤੁ ਸਿਰਿ ਭੇਰੀ ਸਡੋ ਰਡ॥ ਜਾਇ ਸੁਤੇ ਜੀਰਾਣ ਮਹਿ ਥੀਏ ਅਤੀਮਾ ਗਡ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਢੋਲ ਵੱਜਦੇ ਸਨ, ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਛਤਰ ਝੁਲਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ (ਕਵੀ) ਸਿਫਤਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਕ੍ਰਬਰਿਸਤਾਨ ਅੰਦਰ ਸੌਂ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਯਤੀਮਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਦਬੇ ਪਏ ਹਨ।

ਅੰਦਰਹੁ, ਅੰਦ੍ਰਹੁ [ਫ اندرو اੰਦਰੂਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ ਅੰਦਰ] ਅੰਦਰੋਂ, ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨ ਤੋਂ। 1. ਅੰਦਰਹੁ ਜਿਨ ਕਾ ਮੋਹੁ ਤੁਟਾ ਤਿਨ ਕਾ ਸਬਦੁ ਸਚੈ ਸਵਾਰਿਆ॥ (917, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲ ਬਾਣੀ ਨੇ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਸਹਜੇ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ਅੰਦਰਹੁ ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਭਾਗੈ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਤਦ ਉਹ ਸਹਜੇ ਹੀ ਸੁਖ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਭਰਮ ਤੇ ਡਰ ਦੌੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਤਪਾ ਨ ਹੋਵੈ ਅੰਦ੍ਰਹੁ ਲੋਭੀ ਨਿਤ ਮਾਇਆ ਨੋ ਫਿਰੈ

ਜਜਮਾਲਿਆ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਤਪਸਵੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਲੋਭੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋੜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਤ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਗਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ।

ਅੰਦਰਲਾ (ਦੇਖੋ ਅੰਦਰਹੁ) ਭੀਤਰੀ, ਅੰਦਰੂਨੀ। ਹਰਿ ਅੰਦਰਲਾ ਪਾਪੁ ਪੰਚਾ ਨੋ ਉਘਾ ਕਰਿ ਵੇਖਾਲਿਆ॥ (316, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਨਾਹ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਘਾ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ।

ਅੰਦਰਿ [ਫ਼. اندرون ਅੰਦਰੂਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ اندر ਅੰਦਰ] ਵਿਚ, ਭੀਤਰ, ਅੰਦਰ। 1. ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਗਾਵਹਿ ਸਿਧ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰਿ ਗਾਵਨਿ ਸਾਧ ਵਿਚਾਰੇ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 3. ਘਰ ਹੀ ਅੰਦਰਿ ਸਾਚਾ ਸੋਈ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲਾ ਬੂਝੈ ਕੋਈ॥ (1060, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3)

ਅੰਦਰੁ (ਦੇਖੋ ਅੰਦਰਿ) ਦਿਲ, ਮਨ, ਹਿਰਦਾ। 1. ਜਿਨੀ ਅੰਦਰੁ ਭਾਲਿਆ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਵੈ॥ (1091, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰ ਹਨ ਉਹ ਲੋਕ, ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖੋਜਦੇ ਹਨ। 2. ਓਪਾਵਾ ਸਿਰਿ ਓਪਾਉ ਹੈ ਨਾਉ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ॥ ਅੰਦਰੁ ਸੀਤਲੁ ਸਾਂਤਿ ਹੈ ਹਿਰਦੈ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) 3. ਅੰਦਰੁ ਲਗਾ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 4. ਅੰਦਰੁ ਮੁਸਕਿ ਝਕੋਲਿਆ ਕੀਮਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਇ॥ (1091, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਨਾਮ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਮਹਿਕ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅੰਦਰੇ [ਫ਼. اندر ਅੰਦਰ] ਵਿਚ, ਭੀਤਰ। ਆਪੇ ਸਭ ਘਟ ਅੰਦਰੇ ਆਪੇ ਹੀ ਬਾਹਰਿ॥ (555, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਅਦਲੀ [ਅ-ਫ਼. عدلي ਅਦਲੀ = ਅ-ਫ਼. عدل ਅਦਲ (ਨਿਆਂ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਰਥਾਤ ਨਿਆਂਕਾਰ] ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਅ-ਫ਼. ਅਦਲ ਤੋਂ ਅਦਲੀ ਭਾਵ ਅਦਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਅਰਥਾਤ ਅਦਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਿਵੇਂ ਮੁਗ਼ਲ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਅਦਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਨਿਆਂਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ਬਦ عدل ਅਦਲ ਹੈ। 1. ਰੋਗ ਬਿਆਪੇ ਕਰਦੇ ਪਾਪ॥ ਅਦਲੀ ਹੋਇ ਬੈਠਾ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਿ॥ (199, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿਆਂਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। 2. ਤਖਤਿ ਬਹੈ ਅਦਲੀ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪੇ ਭਰਮੁ ਭੇਦੁ ਭਉ ਜਾਈ ਹੋ॥ (1022, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਿਆਂਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਭਰਮ, ਭੇਦ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਦਲੁ [ਅ-ਫ਼. عدل ਅਦਲ = ਇਨਸਾਫ਼] ਨਿਆਂ, ਇਨਸਾਫ਼। 1. ਤਸਕਰ ਮਾਰਿ ਵਸੀ ਪੰਚਾਇਣਿ ਅਦਲੁ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਨਿਸਤਾਰਾ ਗੁਰਮਤਿ ਮਿਲਹਿ ਪਿਆਰੇ॥ (765, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਉਹ ਪੰਜ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮਾਲਿਕਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। 2. ਸਰਬ ਨਿਰੰਜਨ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਨਾ॥ ਅਦਲੁ ਕਰੇ ਗੁਰ ਗਿਆਨ ਸਮਾਨਾ॥ (1040, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ, ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਸਰਬੱਗ ਹੈ। ਉਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਤ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅੰਦਾਜਾ [ਫ਼. انداز ਅੰਦਾਜ਼ਾ = ਤਖ਼ਮੀਨਾ] ਅਟਕਲ, ਅਨੁਮਾਨ, ਕਿਆਸ ; ਯੋਗ। 1. ਹਾਥੁ ਪਸਾਰਿ ਸਕੈ ਕੋ ਜਨ ਕਉ ਬੋਲਿ ਸਕੈ ਨ ਅੰਦਾਜਾ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੋਲੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼

ਕੌਣ ਹੱਥ ਉਲਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਯੋਗ ਆਦਮੀ ਵੀ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 2. ਭਿਸਤੁ ਪੀਰ ਲਫਜ਼ ਕਮਾਇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਜੋਂ ਕਿਆਸ ਕਰ।

ਅੰਦੇਸਰਾ (ਦੇਖੋ ਅੰਦੇਸਾ) ਖਟਕਾ, ਡਰ, ਚਿੰਤਾ, ਤੌਖਲਾ। ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਇਆਲ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਮੇਰਾ ਸਗਲ ਅੰਦੇਸਰਾ ਗਇਆ॥ (533, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਆਮੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਦਇਆਲੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਸਮੁੱਚਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਦੇਸਰੋ (ਦੇਖੋ ਅੰਦੇਸਾ) ਖਟਕਾ, ਡਰ, ਤੌਖਲਾ। ਜਿਨਾ ਬਾਤ ਕੋ ਬਹੁਤੁ ਅੰਦੇਸਰੋ ਤੇ ਮਿਟੇ ਸਭਿ ਗਇਆ॥ (612, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਡਰ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੁਣ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਅੰਦੇਸਾ [ਫ਼ اندیشا ਅੰਦੇਸ਼ਾ = ਸੋਚ, ਫਿਕਰ] ਖਟਕਾ, ਡਰ, ਚਿੰਤਾ, ਤੌਖਲਾ, ਸੰਸਾ, ਭਰਮ। 1. ਸਚੁ ਸਬਦੁ ਧਿਆਇਆ ਮੰਗਲੁ ਗਇਆ ਚੂਕੇ ਮਨਹੁ ਅੰਦੇਸਾ॥ (576, ਵਡਹੰਸੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਦੇ ਤੌਖਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਕਰਮ ਕਮਾਈਅਹਿ ਆਸ ਅੰਦੇਸਾ ਹੋਇ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਤਿੰਨ-ਰਾਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਸ ਅਤੇ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਦੇਸਾ (ਦੇਖੋ ਅੰਦੇਸਾ) ਡਰ, ਫਿਕਰ। ਜਿਸ ਕੈ ਮਸਤਕਿ ਹਾਥੁ ਗੁਰੁ ਧਰੈ॥ ਸੋ ਦਾਸੁ ਅਦੇਸਾ ਕਾਹੇ ਕਰੈ॥ (899, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸੇਵਕ ਕਿਉਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰੇ?

ਅੰਦੇਸਿਆ (ਦੇਖੋ ਅੰਦੇਸਾ) ਖਟਕਾ, ਡਰ, ਫਿਕਰ, ਤੌਖਲਾ। ਮਿਟੇ ਅੰਦੇਸਿਆ ਹਾਂ॥ ਸੰਤ ਉਪਦੇਸਿਆ ਮੇਰੇ ਮਨਾ॥ (410, ਆਸਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਫਿਕਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਦੇਸੇ (ਦੇਖੋ ਅੰਦੇਸਾ) ਖਟਕਾ, ਡਰ, ਚਿੰਤਾ, ਤੌਖਲਾ। 1. ਸਗਲ ਤਿਆਗਿ ਗੁਰ ਸਰਣੀ ਆਇਆ॥ ਮਿਟੇ ਅੰਦੇਸੇ ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ॥ (192, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮੈਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਤੌਖਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ ਸੁਖ-ਚੈਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਏ॥ ਆਸ ਅੰਦੇਸੇ ਤੇ ਨਿਹਕੇਵਲੁ ਹਉਮੈ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ॥ (468, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਸਾਈਂ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਮੀਦ ਤੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਸਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਦੋਹੁ [ਫ਼ اندوه ਅੰਦੋਹ = ਤਕਲੀਫ਼, ਦੁਖ ; ਗ਼ਮ] ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ਼ ; ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ, ਗ਼ਮ। ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ॥ ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਤੇ ਗ਼ਮ ਨਹੀਂ।

ਅਨਿਕ [ਅ انك اُنك = ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ] ਹਮਲਾ, ਧਾਵਾ। ਕਰਿ ਕਰਿ ਹਾਰਿਓ ਅਨਿਕ ਬਹੁ ਭਾਤੀ ਛੋਡਹਿ ਕਤਹੂੰ ਨਾਹੀ॥ ਏਕ ਬਾਤ ਸੁਨਿ ਤਾਕੀ ਓਟਾ ਸਾਧਸੰਗਿ ਮਿਟਿ ਜਾਹੀ॥ (206, ਗਉੜੀ ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਹਾਰ-ਹੁਟ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਹ (ਪੰਜ ਝਗੜਾਲੂ) ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮੇਰਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲਈ ਹੈ।

ਅਫਜ਼ੁ [ਫ਼ افزون ਅਫਜ਼ੂ = ਬੇਸ਼] ਜ਼ਿਆਦਾ, ਅਧਿਕ ; ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ; ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ; ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ; ਸਦੀਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ ਮੇ

ਰਵਦਿ ਬਾਦਿਸਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ ਏਕ ਤੂਹੀ ਏਕ ਤੂਹੀ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਸ਼ੇਖ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਾਰੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ ਭਾਵ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦਫਨਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਸਦੀਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਐ ਖੁਦਾ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈ।

ਅਬਦਾਲਾ [ਅ-ਭ ابدال] ਅਬਦਾਲ = ਅ-ਭ ਬਦਲ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਦਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ; ਇੱਕ ਖਾਸ ਪਦਵੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਲੀ ਲੋਕ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 70 ਅਬਦਾਲ ਮੰਨੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 40 ਸ਼ਾਮ ਵਿਚ ਤੇ 30 ਹੋਰਨਾਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਕਈ ਮੁਸਲਿਮ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ 40 ਅਬਦਾਲ ਮੰਨੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਬਦਾਲਾਂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੁਨੀਆ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖੁਦਾ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਲੀ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਪਦਵੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ 'ਅਬਦਾਲ' ਨਾਉਂ ਪਿਆ। 'ਅਬਦਾਲ' ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ 'ਬਦਲ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਬਦਲ, ਇਵਜ਼। ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਦਰਜਿਆਂ (ਗ਼ੌਸ, ਕੁਤਬ, ਵਲੀ, ਅਬਦਾਲ ਤੇ ਕਲੰਦਰ) ਵਿਚੋਂ 'ਅਬਦਾਲ' ਦਾ ਚੌਥਾ ਦਰਜਾ ਹੈ। ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ 'ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ' ਹੈ। ਮਾਰਫਤਿ ਮਨੁ ਮਾਰਹੁ ਅਬਦਾਲਾ ਮਿਲਹੁ ਹਕੀਕਤਿ ਜਿਤੁ ਫਿਰਿ ਨ ਮਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਤਮ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੀ ਅਬਦਾਲ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਹੋ ਅਬਦਾਲ (ਨੇਕ ਬੰਦੇ) ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ 'ਮਾਅਰਫਤ' ਸੂਫੀਆਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਬਣਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ 'ਹਕੀਕਤ' ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਬਣਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਰੇਂਗਾ। ਸੂਫੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਹਨ- ਸ਼ਰੀਅਤ, ਤਰੀਕਤ, ਮਾਰਫਤ ਤੇ ਹਕੀਕਤ।

ਅਬਦਾਲੀ [ਅ-ਫ ابدالی] ਅਬਦਾਲੀ = ਅ-ਭ ابدال ਅਬਦਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਅਬਦਾਲ ਦਾ, ਅਬਦਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਅਬਦਾਲ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ। ਸਦੋਜ਼ਈ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਅੱਲ ਵੀ 'ਅਬਦਾਲੀ' ਹੈ। ਅਬਦਾਲੀਆਂ ਨੂੰ 'ਦੁੱਰਾਨੀ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਉ ਕਲੰਦਰ ਕੇਸਵਾ॥ ਕਰਿ ਅਬਦਾਲੀ ਭੇਸਵਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੋ ਸੁੰਦਰ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਦਾਰੀ ! ਅਬਦਾਲੀਆਂ (ਸੰਤਾਂ) ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆ ਜਾ।

ਅੰਬਾਰੇ [ਫ-ਭ اੰبار = ਢੇਰ] ਢੇਰ ਸਾਰੇ। ਜਲਿ ਮਲਿ ਜਾਨੀ ਨਾਵਾਲਿਆ ਕਪੜਿ ਪਟਿ ਅੰਬਾਰੇ॥ (580, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਲ ਕੇ ਨੁਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਬੀਨਿਆ [ਫ-ਬ ابينيا ਨਾਬੀਨਾਯਾਂ = ਫ-ਬ ابينيا ਨਾਬੀਨਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਫ-ਬ ਨਾ = ਰਹਿਤ, ਫ-ਬ ਬੀਨਾ = ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਬੀਨਾ = ਨਾ ਵੇਖਣ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਅੰਨ੍ਹਾ] ਅੰਧਾ, ਅੰਨ੍ਹਾ, ਜਿਹੜਾ ਵੇਖ ਨਾ ਸਕੇ, ਬੀਨਾਈ ਰਹਿਤ, ਭਾਵ ਅਗਿਆਨੀ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ابيد ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ) ਹੈ। ਦੀਦਨ→ ਬੀਨਦ→ ਬੀਨ+ਕੰਨਾ = ਬੀਨਾ = ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਬੀਨਾ = ਨਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਨਿਗੂ ਰਹਿਤ। ਨਾਬੀਨਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਬੀਨਾਯਾਂ = ਅੰਨ੍ਹੇ ਭਾਵ ਅਗਿਆਨੀ। ਇਥੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ 'ਨਾ' ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ 'ਅ' ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਫਲ ਤੋਂ ਅਸਫਲ, ਮਰ ਤੋਂ ਅਮਰ ਆਦਿ। ਜਿਨਿ ਆਤਮ ਤਤੁ ਨ ਚੀਨਿਆ॥ ਸਭ ਫੋਕਟ ਧਰਮ ਅਬੀਨਿਆ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਬੇਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਅਸਲੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੇ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਭ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਥੋਥੇ ਹਨ।

ਅਬੇ [ਫ਼. اب. ਅਬ, اِبُو. ਅਬੂ = ਪਿਤਾ] ਬਾਪ, ਪਿਤਾ। ਗੋਸਾਈਂ ਮਿਹੰਡਾ ਇਠੜਾ॥ ਅੰਮ ਅਬੇ ਥਾਵਹੁ ਮਿਠੜਾ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ਭਾਵ ਪਿਆਰਾ ਹੈ।

ਅੰਮ [ਅੰ. اُمّ. ਉੱਮ = ਮਾਂ] ਮਾਤਾ। ਅੰਮ ਅਬੇ ਥਾਵਹੁ ਮਿਠੜਾ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ ਉਪਰੋਕਤ ‘ਅਬੇ’ ਵਾਲੀ ਤੁਕ।

ਅਮਰ, ਅਮਰੁ [ਅੰ. امر. ਅਮਰ = ਹੁਕਮ] ਫ਼ਰਮਾਨ, ਹੁਕਮ, ਇਰਸ਼ਾਦ, ਆਦੇਸ਼, ਆਗਿਆ। 1. ਅਸੰਖ ਅਮਰ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ਜੋਰ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਚਲਾ ਕੇ (ਰਾਜ ਕਰਕੇ) ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਅਮਰੁ ਸਚਾ ਦੀਬਾਣੁ॥ ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਸਚਾ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 3. ਲਿਵ ਛੁੜਕੀ ਲਗੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਮਾਇਆ ਅਮਰੁ ਵਰਤਾਇਆ॥ (921, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 4. ਸਚੁ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਅਮਰੁ ਸਚੁ ਸਚੇ ਸਚਾ ਥਾਨੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਮ-ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ।

ਅਮਰੁ [ਅੰ. امر. ਅਮਰ = ਹੁਕਮ] ਹਾਕਿਮ, ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। 1. ਅਮਰੁ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਹੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਸਿਆਣਪ ਨ ਚਲਈ ਨ ਹੁਜਤਿ ਕਰਣੀ ਜਾਇ॥ (1251, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਆਮੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਪੁਗਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਢੁੱਚਰਬਾਜ਼ੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨੋਟ ਕੁਝ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮੂਲਕ ਅ+ਮਰ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਅਮਰੈ [ਦੇਖੋ ਅਮਰ = ਹੁਕਮ, ਫ਼ਰਮਾਣ] ਹੁਕਮ ਦੇ। ਬਿਨੁ ਬਿਦਿਆ ਕਹਾ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ॥ ਬਿਨੁ ਅਮਰੈ ਕੈਸੇ ਰਾਜ ਮੰਡਿਤ॥ (1140, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕੋਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹੁਕਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਕਾਹਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਹੈ?

ਅਮਲ¹ [ਅੰ. عمل. ਅਮਲ = ਹਕੂਮਤ, ਰਾਜ ; ਕੰਮ, ਧੰਦਾ ; ਤਾਮੀਲ ; ਅਭਿਆਸ ; ਨੇਮ] ਕਾਰਵਾਈ ; ਤਾਮੀਲ, ਪਾਲਣਾ ; ਅਭਿਆਸ, ਮਸ਼ਕ ; ਨਿੱਤ ਵਰਤੋਂ ; ਆਚਾਰ ; ਕਰਮ, ਕੰਮ ; ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤਾਉ, ਵਤੀਰਾ ; ਨਸ਼ਾ ; ਕਰਨੀ, ਕਿਰਦਾਰ ; ਰਾਜ, ਹਕੂਮਤ ; ਨਿਯਮ, ਪ੍ਰਬੰਧ, ਇੰਤਜ਼ਾਮ। 1. ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਖੁਦਾਇ ਕਾ ਦਿਲਿ ਹਛੈ ਮੁਖਿ ਲੇਹੁ॥ ਅਵਰਿ ਦਿਵਾਜੇ ਦੁਨੀ ਕੇ ਝੂਠੇ ਅਮਲ ਕਰੇਹੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਲੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਸੰਸਾਰੀ ਵਿਖਾਵੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਝੂਠੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਸਗਲੀ ਜਾਨਿ ਕਰਹੁ ਮਉਦੀਫਾ॥ ਬਦ ਅਮਲ ਛੋਡਿ ਕਰਹੁ ਹਥਿ ਕੂਜਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਹਰ ਥਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਆਤ ਨੂੰ ਉਪਾਸਨਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚਲਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੋਟਾ ਬਣਾ। 3. ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤਿਆ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਸੇ ਦਰਗਹ ਓਗਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 4. ਫਰੀਦਾ ਅਮਲ ਜਿ ਕੀਤੇ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਦਰਗਹ ਆਏ ਕੰਮਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਤੁਕ ਨੰ. 3 ਤੇ 4 ਵਿਚ ਅਮਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨੇਕ ਕੰਮ ਹੈ।

ਅਮਲ² [ਅੰ. عمل. ਅਮਲ = ਨਿੱਤ ਦਾ ਅਭਿਆਸ] ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਦਾ ਨਸ਼ਾ। ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਅਮਲ ਹਰਿ ਲਾਏ ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਅਨਦ ਭਲੇ॥ (975, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਆਦੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਮਲਨ [ਅੰ. عمل. ਅਮਲ (ਨਸ਼ਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਹੁਤੇ ਨਸ਼ੇ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਨ’ ਲਗਣ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਰਾਜਾਨ, ਸੰਤ ਤੋਂ ਸੰਤਨ ਅਤੇ ਭਗਤ ਤੋਂ ਭਗਤਨ ਆਦਿ। ਅਮਲਨ

ਜਿਉ ਅਮਲੀ ਲਪਟਾਇਓ ਭੂਮਨ ਭੂਮਿ ਪਿਆਰੀ॥ (613, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮਲੀ ਅਮਲਾਂ (ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ।

ਅਮਲਿ [ਅਮਲ = ਨਸ਼ਾ] ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ। ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਮਰਿ ਜਾਈਐ ਮੇਰੇ ਠਾਕੁਰ ਜਿਉ ਅਮਲੀ ਅਮਲਿ ਲੁਭਾਨਾ॥ (697, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਨਾਮ ਏਨਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਅਮਲੀ ਅਮਲ ਲਈ ਲਲਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਮਲੀ [ਅਮਲੀ = ਅਮਲ (ਨਸ਼ਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਅਫ਼ੀਮ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਫ਼ੀਮੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨੇਮ ਨਾਲ ਅਫ਼ੀਮ ਖਾਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਲ (ਅਭਿਆਸ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਅਮਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਮਰਿ ਜਾਈਐ ਮੇਰੇ ਠਾਕੁਰ ਜਿਉ ਅਮਲੀ ਅਮਲਿ ਲੁਭਾਨਾ॥ (697, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਅਮਲਿ' ਦੀ ਤੁਕ। 2. ਅਮਲਨ ਜਿਉ ਅਮਲੀ ਲਪਟਾਇਓ ਭੂਮਨ ਭੂਮਿ ਪਿਆਰੀ॥ (613, ਸੋਰਠਿ ਮਃ 5) ਅਰਥ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਅਮਲਨ'। 3. ਅਮਲੀ ਅਮਲੁ ਨ ਅੰਬੜੈ ਮਛੀ ਨੀਰੁ ਨ ਹੋਇ॥ (557, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਫ਼ੀਮੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਅਫ਼ੀਮ ਦੇ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੁੱਲ ਕੋਈ ਸ਼ੈਅ ਨਹੀਂ। 4. ਹਉ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕਉ ਬਿਨੁ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਿਉ ਬਿਨੁ ਅਮਲੈ ਅਮਲੀ ਮਰਿ ਗਈਆ॥ (836, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) 5. ਜਿਉ ਬਿਨੁ ਅਮਲੈ ਅਮਲੀ ਮਰਿ ਜਾਈ ਹੈ ਤਿਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹਮ ਮਰਿ ਜਾਤੀ॥ (668, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) 6. ਅਮਲੀ ਜੀਵੈ ਅਮਲੁ ਖਾਇ॥ (1180, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5)

ਅਮਲੁ¹ [ਅਮਲ] ਨੇਕ ਕਰਮ, ਚੰਗੇ ਕੰਮ। ਅਮਲੁ ਕਰਿ ਧਰਤੀ ਬੀਜੁ ਸਬਦੋ ਕਰਿ ਸਚ ਕੀ ਆਬ ਨਿਤ ਦੇਹਿ ਪਾਣੀ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖੇਤ ਬਣਾ, ਬੀਜ ਤੂੰ ਬਣਾ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਦੀਵ ਹੀ ਸਿੰਜ।

ਅਮਲੁ² [ਅਮਲ] ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਨਿਤ-ਪ੍ਰਤੀ ਦਾ ਨੇਮ ਭਾਵ ਅਫ਼ੀਮੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਅਮਲ (ਨਸ਼ਾ)। 1. ਅਮਲੁ ਗਲੋਲਾ ਕੂੜ ਕਾ ਦਿਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਿ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬੂਠ ਦਾ ਨਸ਼ੀਲਾ ਗੋਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਅਮਲੀ ਅਮਲੁ ਨ ਅੰਬੜੈ ਮਛੀ ਨੀਰੁ ਨ ਹੋਇ॥ (557, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਮਲੀ (ਅਫ਼ੀਮੀ) ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਅਫ਼ੀਮ ਦੇ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੁੱਲ ਕੋਈ ਸ਼ੈਅ ਨਹੀਂ। 3. ਅਮਲੀ ਜੀਵੈ ਅਮਲੁ ਖਾਇ॥ (1180, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮਲੀ ਅਮਲ ਖਾ ਕੇ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ।

ਅਮਲੈ [ਅਮਲ ਤੋਂ] ਨਸ਼ੇ ਦੇ, ਨਸ਼ੇ ਤੋਂ। 1. ਜਿਉ ਬਿਨੁ ਅਮਲੈ ਅਮਲੀ ਮਰਿ ਜਾਈ ਹੈ ਤਿਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹਮ ਮਰਿ ਜਾਤੀ॥ (668, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) 2. ਹਉ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕਉ ਬਿਨੁ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਿਉ ਬਿਨੁ ਅਮਲੈ ਅਮਲੀ ਮਰਿ ਗਈਆ॥ (836, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4)

ਅਮਾਣ¹ [ਅਮਾਨਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ = ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਵਿਚ ਲਈ ਹੋਈ ਚੀਜ਼, ਸਪੁਰਦਗੀ] ਧਰੋਤ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਖਵਾਈ ਹੋਈ ਚੀਜ਼, ਧਰੋਹਰ, ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਤਾਂਕਿ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇ। ਪਰਾਈ ਅਮਾਣ ਕਿਉ ਰਖੀਐ ਦਿਤੀ ਹੀ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (1249, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪਰਾਈ ਅਮਾਨਤ ਦੱਬਣੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਮਾਣ² [ਅਮਾਨ = ਪਨਾਹ ; ਨਿਡਰਤਾ] ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ। ਸੇਈ ਰਹੇ ਅਮਾਣ ਜਿਨਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟਿਆ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੀ ਸਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਅਮਾਨ (ਦੇਖੋ ਅਮਾਣ¹) ਅਮਾਨਤ। 1. ਅਪੁਨੀ ਅਮਾਨ ਕਛੁ ਬਹੁਰਿ ਸਾਹੁ ਲੇਇ॥ ਅਗਿਆਨੀ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਕਰੇਇ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ, ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੀ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ

ਕੁ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਵੇ ਤਾਂ ਬੇਸਮਝ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਤੀਨੀ ਸੇਰ ਕਾ ਦਿਹਾੜੀ ਮਿਹਮਾਨੁ॥ ਅਵਰ ਵਸਤੁ ਤੁਝ ਪਾਹਿ ਅਮਾਨ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਤਿੰਨ ਸੇਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈਂ। ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤ ਹਨ।

ਅਮਾਨਾ [ਅ. امان ਈਮਾਨ = ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ; ਅਕੀਦਾ, ਧਰਮ ; ਸੱਚਾਈ] ਅਕੀਦਾ, ਧਰਮ ; ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ; ਦਿਆਨਤ, ਸੱਚਾਈ ; ਇਰਾਦਾ, ਨੀਅਤ। ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਦੀ ਅਦ੍ਵੈਤ ਦਾ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਸੱਚ ਜਾਨਣ ਨੂੰ ‘ਈਮਾਨ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੈਰੀ ਕਾਰਣਿ ਪਾਪ ਕਰਤਾ ਬਸਤੁ ਰਹੀ ਅਮਾਨਾ॥ (403, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣ (ਧਨ-ਦੌਲਤ) ਖ਼ਾਤਿਰ ਤੂੰ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਈਮਾਨ ਦੇ ਵਖਰ (ਸੌਦੇ) ਨੂੰ ਤੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅੰਮਾਲੀ¹ [ਅ. اعمال ਅਮਾਲ = ਅ. عمل ਅਮਲ (ਕਰਮ, ਆਚਾਰ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਅਮਲਾਂ ਕਰਕੇ, ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਭਾਵ ਦੁਨੀਆਵੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ। ਅੰਮਾਲੀ ਹਉ ਖਰੀ ਸੁਚਜੀ ਤੈ ਸਹ ਏਕਿ ਨ ਭਾਵਾ॥ (558, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੱਡੀ ਸੁਚੱਜੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦਾ। ਨੋਟ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ‘ਅੰਮਾਲੀ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਰਬੀ-ਮੂਲਕ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਟੀਕਾਕਾਰ ‘ਅੰਮਾਲੀ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ-ਮੂਲਕ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਉਹ ‘ਉਤਮ ਸਖੀ’ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਮਾਲੀ² [ਅ. اُمّ = ਮਾਂ, ਅੰਮਾ+ਵਾਲੀ = ਅੰਮਾ ਵਾਲੀ] ਉਹ ਪੱਕੀ ਸਹੇਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਢਿੱਡੋਂ ਹੀ ਜੰਮਿਆ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਿਆਰੀ ਸਹੇਲੀ। 1. ਹਉ ਭਈ ਉਡੀਣੀ ਕੰਤ ਕਉ ਅੰਮਾਲੀ ਸੋ ਪਿਰੁ ਕਦਿ ਨੈਣੀ ਦੇਖਾ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਸਹੇਲੀਏ ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਹੋਈ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਦੋਂ ਵੇਖਾਂਗੀ? 2. ਮੈ ਸਭਿ ਸੀਗਾਰ ਬਣਾਇਆ ਅੰਮਾਲੀ ਬਿਨੁ ਪਿਰ ਕਾਮਿ ਨ ਆਏ॥ ਜਾ ਸਹਿ ਬਾਤ ਨ ਪੁਛੀਆ ਅੰਮਾਲੀ ਤਾ ਬਿਰਥਾ ਜੋਬਨੁ ਸਭੁ ਜਾਏ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5)। 3. ਧਨੁ ਧਨੁ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣੀ ਅੰਮਾਲੀ ਜਿਨ ਸਹੁ ਰਹਿਆ ਸਮਾਏ॥ ਹਉ ਵਾਰਿਆ ਤਿਨ ਸੋਹਾਗਣੀ ਅੰਮਾਲੀ ਤਿਨ ਕੇ ਧੋਵਾ ਸਦ ਪਾਏ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) 4. ਜਿਚਰੁ ਦੂਜਾ ਭਰਮੁ ਸਾ ਅੰਮਾਲੀ ਤਿਚਰੁ ਮੈ ਜਾਣਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਦੂਰੇ॥ ਜਾ ਮਿਲਿਆ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਅੰਮਾਲੀ ਤਾ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਭ ਪੂਰੇ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) 5. ਮੈ ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਅੰਮਾਲੀ ਪਿਰੁ ਸਰਬ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰੇ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਮਾਣਿਆ ਅੰਮਾਲੀ ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਲਗਿ ਪੈਰੇ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5)।

ਅਰਸਹੁ [ਅ. عرش ਅਰਸ਼ = ਆਸਮਾਨ] ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ। ਹੋਵੈ ਸਿਫਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ ਨੂਰੁ ਅਰਸਹੁ ਕੁਰਸਹੁ ਝਟੀਐ॥ ਤੁਧੁ ਡਿਠੇ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਮਲੁ ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੀ ਕਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੰਜਨੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਵਰਸਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਤੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਪੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਜ [ਅ. عرض ਅਰਜ਼ = ਬੇਨਤੀ ; ਦਰਖਾਸਤ ; ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ] ਬੇਨਤੀ, ਅਰਜ਼ੋਈ। ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੂਹਰੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ।

ਅਰਜੁ [ਫ. آرزو ਆਰਜੂ = ਉਮੀਦ] ਆਸ ; ਚਾਹ, ਇੱਛਾ, ਖਾਹਿਸ਼ ; ਮਨੋਰਥ। ਸਚਾ ਅਰਜੁ ਸਚੀ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਮਹਲੀ ਖਸਮੁ ਸੁਣੇ ਸਾਬਾਸਿ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰ ਅੰਦਰ ਮਾਲਿਕ ਸੱਚੇ ਮਨੋਰਥ ਤੇ ਦਿਲੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਰਦਾਸਾ (ਦੇਖੋ ਅਰਦਾਸਿ) ਬੇਨਤੀ। ਬਖਸਿ ਲਏ ਸਭਿ ਸਚੈ ਸਾਹਿਬਿ ਸੁਣਿ ਨਾਨਕ ਕੀ ਅਰਦਾਸਾ॥ (620, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਅਰਦਾਸਿ [ਅ-ਫ਼ عرذاشت ਅਰਜ਼ਦਾਸਤ = ਬੇਨਤੀ-ਪੱਤਰ, ਅਰਜ਼ੀ] ਅਰਜ਼ੋਈ, ਬੇਨਤੀ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਬਿਨੈ, ਦਰਖਾਸਤ। ਇਥੇ ‘ਅਰਜ਼’ ਦਾ ‘ਅਰ’ ਅਤੇ ‘ਦਾਸਤ’ ਦਾ ‘ਦਾਸ’ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਹੈ। 1. ਨਾਨਕੁ ਏਕ ਕਹੈ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤੇਰੈ ਪਾਸਿ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਸਾਚੀ ਦਰਗਹ ਬੈਸਈ ਭਗਤਿ ਸਚੀ ਅਰਦਾਸਿ॥ (55, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਈ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਤੂ ਠਾਕੁਰੁ ਤੁਮ ਪਹਿ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤੇਰੀ ਰਾਸਿ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਕਰੇ ਆਪਿ ਆਪੇ ਆਣੈ ਰਾਸਿ॥ ਤਿਸੈ ਅਗੈ ਨਾਨਕਾ ਖਲਿਇ ਕੀਚੈ ਅਰਦਾਸਿ॥ (1093, ਮਾਰੂ, ਮਃ 2) ਇਕ ਅਰਦਾਸਿ ਭਾਟ ਕੀਰਤਿ ਕੀ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਰਾਖਹੁ ਸਰਣਾਈ॥ (1406, ਸਵਈਏ, ਬਲੁ)।

ਅਰਦਾਸੇ (ਦੇਖੋ ਅਰਦਾਸਿ) ਬੇਨਤੀ ਹੈ। ਕਰਉ ਬੇਨਤੀ ਸੰਤਨ ਪਾਸੇ॥ ਮੇਲਿ ਲੈਹੁ ਨਾਨਕ ਅਰਦਾਸੇ॥ (759, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਸੰਤਾਂ ਕੋਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈ।

ਅਲਹ, ਅਲਹੁ [ਅ-ਐ الله ਅੱਲਾਹ = ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮ-ਹਸਤੀ ਦਾ ਜਾਤੀ ਨਾਮ] ਰੱਬ, ਖੁਦਾ, ਅੱਲਾਹ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਕਰਤਾਰ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ੴ ਅਲਇਲਾਹ ਸੀ। 1. ਅਲਹ ਅਗਮ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ॥ ਛੋਡਿ ਖਿਆਲ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਧੰਧੇ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਹੱਦ ਬੰਨ੍ਹ-ਰਹਿਤ ਅੱਲਾਹ, ਖੁਦਾ ਦੇ ਦਾਸ ! ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰੀ ਵਿਹਾਰਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ। 2. ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਪਰੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। 3. ਅਲਹੁ ਏਕੁ ਮਸੀਤਿ ਬਸਤੁ ਹੈ ਅਵਰੁ ਮੁਲਖੁ ਕਿਸੁ ਕੇਰਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਅੱਲਾਹ ਕੇਵਲ ਮਸੀਤ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਮੁਲਕ ਕਿਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ? 4. ਅਲਹ ਰਾਮ ਜੀਵਉ ਤੇਰੇ ਨਾਈ॥ ਤੂ ਕਰਿ ਮਿਹਰਾਮਤਿ ਸਾਈ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਅੱਲਾਹ ਤੇ ਰਾਮ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰ। 5. ਦਖਨ ਦੇਸਿ ਹਰੀ ਕਾ ਬਾਸਾ ਪਛਿਮਿ ਅਲਹ ਮੁਕਾਮਾ॥ ਦਿਲ ਮਹਿ ਖੋਜਿ ਦਿਲੈ ਦਿਲਿ ਖੋਜਹੁ ਏਹੀ ਠਉਰ ਮੁਕਾਮਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਦੱਖਣ ਦੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪੱਛਮ ਵਿਚ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ, ਹਾਂ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਤੇਰੇ ਰੱਬ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ। 6. ਕਬੀਰੁ ਪ੍ਰੰਗਰਾ ਰਾਮ ਅਲਹ ਕਾ ਸਭ ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਮਾਰੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਰਾਮ ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। 7. ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) 8. ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ ਕੰਬਲੀ ਅਲਹ ਵਰਸਉ ਮੇਹੁ॥ ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ ਸਜਣਾ ਤੁਟਉ ਨਾਹੀ ਨੇਹੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 9. ਅਲਹ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲਾ ਤਾਂ ਲਭੀ ਦਰਬਾਰੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ। 10. ਫਰੀਦਾ ਦੁਨੀ ਵਜਾਈ ਵਜਦੀ ਤੂੰ ਭੀ ਵਜਹਿ ਨਾਲਿ॥ ਸੋਈ ਜੀਉ ਨ ਵਜਦਾ ਜਿਸੁ ਅਲਹੁ ਕਰਦਾ ਸਾਰ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਨੱਚਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਸੰਗ ਹੀ ਖੇਡਦਾ ਹੈਂ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਜੀਵ ਹੀ ਨਾਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਅੱਲਾਹ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 11. ਅਲਹ ਅਵਲਿ ਦੀਨ ਕੋ ਸਾਹਿਬੁ ਜੋਰੁ ਨਹੀ ਫੁਰਮਾਵੈ॥ (480,

ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲ-ਪ੍ਰਥਮੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। 12. ਬਾਬਾ ਅਲਹੁ ਅਗਮ ਅਪਾਰੁ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਿਤਾ ! ਅੱਲਾਹ, ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਅਤੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। 13. ਰੋਜਾ ਧਰੈ ਮਨਾਵੈ ਅਲਹੁ ਸੁਆਦਤਿ ਜੀਅ ਸੰਘਾਰੈ॥ ਆਪਾ ਦੇਖਿ ਅਵਰ ਨਹੀ ਦੇਖੈ ਕਾਹੇ ਕਉ ਝਖ ਮਾਰੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰੋਜਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਜੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ; ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ। ਤੂੰ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਝੱਖ ਮਾਰਦਾ ਹੈਂ? 13. ਅਲਹੁ ਗੈਬੁ ਸਗਲ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਹਿਰਦੈ ਲੇਹੁ ਬਿਚਾਰੀ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਸਾਰੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ।

ਅਲਮਸਤੁ [ਅੱਲਾਹੁ ਅਲਮਸਤ, ਅੱਲਾਹੁ ਮਸਤ = ਮਤਵਾਲਾ] ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ, ਮਖਮੂਰ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਬੇਸੁੱਧ ਭਾਵ ਬੇਪਰਵਾਹ। ਅਰਬ ਵਾਲੇ ‘ਅਲ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ‘ਲਾ’ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ‘ਅਲ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਇਹ ‘ਅਲ’ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ‘ਨਾਉਂ’ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਲਈ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰਿ ਰਸੁ ਪੀਵੈ ਅਲਮਸਤੁ ਮਤਵਾਰਾ॥ ਆਨ ਰਸਾ ਸਭਿ ਹੋਛੇ ਰੇ॥ (377, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਤਵਾਲਾ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਸ਼ੇ ਜਾਂ ਸੁਆਦ ਤੁੱਛ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਅਲਾ [ਅੱਲਾਹੁ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ] ਹੇ ਖੁਦਾ, ਹੇ ਅੱਲਾਹ ! ਸੋਈ ਕੰਮੁ ਕਮਾਇ ਜਿਤੁ ਮੁਖੁ ਉਜਲਾ॥ ਸੋਈ ਲਗੈ ਸਚਿ ਜਿਸੁ ਤੂੰ ਦੇਹਿ ਅਲਾ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਕਾਰਜ ਕਰ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਤੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਰੌਸ਼ਨ ਹੋਵੇ। ਹੇ ਅੱਲਾਹ ! ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਹੀ ਸੱਚ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਅਲਾਹ [ਅੱਲਾਹੁ = ਰੱਬ] ਖੁਦਾ, ਰੱਬ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਹਰੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। 1. ਭਗਤਿ ਨਿਰਾਲੀ ਅਲਾਹ ਦੀ ਜਾਪੈ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰਿ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਨੋਖੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਹਵਾਲ ਮਾਲੂਮੁ ਕਰਦੰ ਪਾਕ ਅਲਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਅੱਲਾਹ ਤੇਰੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। 3. ਅਲਾਹ ਪਾਕ ਪਾਕ ਹੈ ਸਕ ਕਰਉ ਜੇ ਦੂਸਰ ਹੋਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਪਵਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੱਕ ਕਰੋਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਹੋਵੇ। 4. ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਮਿਹਰਬਾਨ ਅਤੇ ਐ ਦਇਆਲੂ ਅੱਲਾਹ ! ਤੂੰ ਦੌਲਤਮੰਦ ਹੈਂ।

ਅਲਾਹਿ [ਅੱਲਾਹੁ = ਰੱਬ] ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ, ਰੱਬ ਨੂੰ। 1. ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ॥ ਕੋਈ ਸੇਵੈ ਗੁਸਈਆ ਕੋਈ ਅਲਾਹਿ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ‘ਰਾਮ, ਰਾਮ’ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ‘ਖੁਦਾ’। ਕਈ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਗੁਸਾਈ’ ਜਾਣ ਕੇ ਸੇਵਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ‘ਅੱਲਾਹ’ ਜਾਣ ਕੇ।

ਅਲਾਹੁ [ਅੱਲਾਹੁ = ਰੱਬ] ਅੱਲਾਹ, ਰੱਬ, ਖੁਦਾ, ਹਰੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। ਅਲਾਹੁ ਅਲਖੁ ਅਗੰਮੁ ਕਾਦਰੁ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰੀਮੁ॥ ਸਭ ਦੁਨੀ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ ਮੁਕਾਮੁ ਏਕੁ ਰਹੀਮੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਅਖੇਜ, ਅਪਹੁੰਚ, ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਹੈ।

ਅਵਲਿ [ਅਵਲ = ਪਹਿਲਾ, ਆਦਿ] ਪ੍ਰਥਮ, ਪਹਿਲਾ ; ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ; ਪਹਿਲੀ (ਗਿਣਤੀ) ਆਦਿ ਦੀ। 1. ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ)

ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੇ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਨੂਰ (ਚਾਨਣ) ਰਚਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਾਏ। 2. ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਲੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ ਅਤੇ ਮਸਕਲੇ (ਚਮਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦ) ਵਾਂਗ ਮਾਲ ਲੁਟਾ ਦੇਵੇ ਭਾਵ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਧਨ ਇਉਂ ਖੁਰਚ ਕੇ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ ਜਿਵੇਂ ਮਸਕਲਾ ਜੰਗ ਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਅਲਹ ਅਵਲਿ ਦੀਨ ਕੋ ਸਾਹਿਬੁ ਜੋਰੁ ਨਹੀ ਫੁਰਮਾਵੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲ-ਪ੍ਰਥਮੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। 4. ਅਵਲਿ ਸਿਫਤਿ ਦੂਜੀ ਸਾਬੂਰੀ॥ ਤੀਜੈ ਹਲੇਮੀ ਚਉਥੈ ਖੈਰੀ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਸੰਤੋਖ, ਤੀਜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਚੌਥੀ ਖ਼ੈਰਾਤ ਹੈ।

ਆ [ਫ਼ ਯ ਆਂ = ਉਹ] ਉਨ੍ਹਾਂ। ਨ ਰਿਜਕੁ ਦਸਤ ਆ ਕਸੇ॥ ਹਮਾ ਰਾ ਏਕੁ ਆਸ ਵਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਆਸਕੀ [ਅ-ਫ਼ عاشقى ਆਸ਼ਿਕੀ = ਅ-ਫ਼ عاشق ਆਸ਼ਿਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪ੍ਰੀਤੀ, ਪ੍ਰੇਮ, ਲਿਵਲੀਨਤਾ, ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਹਾਲਤ। 1. ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਜੋ ਹੋਰਸ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ? 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚੀ ਆਸਕੀ ਜਿਤੁ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਸਚਾ ਪਾਈਐ॥ (1422, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਆਸਕੁ [ਅ-ਫ਼ عاشق ਆਸ਼ਿਕ = ਅ-ਫ਼ عاشق ਇਸ਼ਕ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਪ੍ਰੇਮੀ, ਲਿਵਲੀਨ। 1. ਨਾਨਕ ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾ ਕਹਿ, ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵਣਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਆਸਕੁ ਆਸਾ ਬਾਹਰਾ ਮੂ ਮਨਿ ਵਡੀ ਆਸ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਪਰੰਤੂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਭਾਰੀ ਆਸ ਹੈ।

ਆਸਾ [ਅ-ਫ਼ عسا ਆਸਾ = ਲਾਠੀ ; ਖੁੰਡੀ] ਸੋਟਾ, ਛਟੀ, ਛਕੀਰਾਂ ਦਾ ਸੋਟਾ ਡੰਡਾ। ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੁਸਲਮਾਨ ਛਕੀਰ ਵੀ 'ਆਸਾ' (ਸੋਟਾ) ਰੱਖਣਾ ਭੇਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਸਚੁ ਨਿਵਾਜ ਯਕੀਨ ਮੁਸਲਾ॥ ਮਨਸਾ ਮਾਰਿ ਨਿਵਾਰਿਹੁ ਆਸਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ। ਮਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁਟਣਾ ਹੀ ਆਸਾ (ਛਕੀਰਾਂ ਦਾ ਸੋਟਾ) ਹੈ।

ਆਕੀ [ਅ-ਫ਼ ਆਕੁ = ਅਵੱਗਿਆਕਾਰ] ਨਾਬਰ, ਆਕੀ, ਬਾਗ਼ੀ। 1. ਦਿਲਿ ਖੋਟੈ ਆਕੀ ਫਿਰਨਿ ਬੰਨ੍ਹਿ ਭਾਰੁ ਉਚਾਇਨਿ ਛਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਖੋਟੇ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ (ਪੁੱਤਰ) ਬਾਗ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਬੋਰੀ ਦਾ ਬੋਝ ਬਣਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਤੁਰੇ। 2. ਮਾਨੈ ਹੁਕਮੁ ਸੋਹੈ ਦਰਿ ਸਾਚੈ ਆਕੀ ਮਰਹਿ ਅਫਾਰੀ॥ (992, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਗ਼ੀ ਤੇ ਆਕੜ ਖਾਂ ਮਰ ਮੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਕੀਆ (ਦੇਖੋ ਆਕੀ) ਆਕੀਆਂ, ਆਕੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਬਾਗ਼ੀਆਂ। ਤਲਬਾ ਪਉਸਨਿ ਆਕੀਆ ਬਾਕੀ ਜਿਨਾ ਰਹੀ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਬਕਾਇਆ ਹੈ, ਬੁਲਾਏ ਜਾਣਗੇ।

- ਆਖਿਰ** [ਫ਼. آخر ਆਖਿਰ = ਅਖੀਰ] ਅੰਤ, ਅਖੀਰ ; ਸਮਾਪਤੀ ; ਅੰਤ ਨੂੰ। ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਦ ਮੈਂ ਡਿਗ ਪਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।
- ਆਗਾਹ** [ਫ਼. اگاه ਆਗਾਹ = ਖ਼ਬਰਦਾਰ ; ਜਾਣੂ, ਵਾਕਿਫ਼] ਜਾਣੂ, ਵਾਕਿਫ਼ ; ਖ਼ਬਰਦਾਰ ; ਭੇਤੀ। ਫ਼ਰੀਦਾ ਗਰਬੁ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਡਿਆਈਆ ਧਨਿ ਜੋਬਨਿ ਆਗਾਹ॥ ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਧਣੀ ਸਿਉ ਟਿਬੇ ਜਿਉ ਮੀਹਾਹੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫ਼ਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫ਼ਰੀਦ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਡਪਣ, ਧਨ-ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਜੁਆਨੀ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੋਣ ਸਦਕਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਪਾਸ ਇਉਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਟਿੱਬਾ ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਆਗਾਜਾ** [ਫ਼. اگاجا ਆਗਾਜਾ = ਸ਼ੁਰੂ] ਆਰੰਭ, ਸ਼ੁਰੂ। ਕਰ ਕਰਿ ਤਾਲ ਪਖਾਵਜੁ ਨੈਨਹੁ ਮਾਥੈ ਵਜਹਿ ਰਬਾਬਾ॥ ਕਰਨਹੁ ਮਧੁ ਬਾਸੁਰੀ ਬਾਜੈ ਜਿਹਵਾ ਧੁਨਿ ਆਗਾਜਾ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਛੈਣੇ, ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਵਜਾਉਣ ਲਈ ਰਬਾਬ ਬਣਾ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਅੰਦਰ ਬਾਂਸਰੀ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਲੈਅ ਅਲਾਪ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਬੈਕੁੰਠੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਰ।
- ਆਣਿ** [ਫ਼. انا ਆਨ = ਸ਼ਾਨ] ਇੱਜ਼ਤ। ਤੇਰੇ ਦਾਸਰੇ ਕਉ ਕਿਸ ਕੀ ਕਾਣਿ॥ ਜਿਸ ਕੀ ਮੀਰਾ ਰਾਖੈ ਆਣਿ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਖੁਦ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਆਤਸ** [ਫ਼. اتش ਆਤਿਸ਼ = ਅੱਗ] ਅਗਨੀ, ਅੱਗ। ਆਤਸ ਦੁਨੀਆ ਖੁਨਕ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਨਿਰੀਪੁਰੀ ਅੱਗ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਠੰਢਾ ਹੈ।
- ਆਤਸੜੀ** [ਫ਼. اتش آتسੜੀ ਆਤਿਸ਼ = ਅੱਗ] ਅਗਨੀ, ਅੱਗ। ਸਚੁ ਜਾਣੈ ਕਚੁ ਵੈਦਿਓ ਤੂ ਆਘੂ ਆਘੇ ਸਲਵੇ॥ ਨਾਨਕ ਆਤਸੜੀ ਮੰਝਿ ਨੈਣੂ ਬਿਆ ਢਲਿ ਪਬਣਿ ਜਿਉ ਜੁੰਮਿਓ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੂੜਾ ਅਤੇ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਅਸਲੀ ਸਮਝ ਕੇ ਫੜਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਦੌੜਦਾ ਹੈਂ, ਪਰੰਤੂ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਅੱਗ ਵਿਚ ਮੱਖਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਘਲ ਜਾਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਚੁਪਾਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਕ ਸੜ ਜਾਵੇਂਗਾ।
- ਆਦਮ** [ਅ. آدم ਆਦਮ = ਇਨਸਾਨ] ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮਨੁੱਖ, ਸਾਰੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ, ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਨਸਲ ਚੱਲੀ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਧਾਤੂ ਹੈ ادم ਅਦਮ = ਭੁਰਾ, ਗੰਦਮੀ ਤੇ ਅਦਮਤ = ਪੇਸ਼ਵਾ (ਪ੍ਰਧਾਨ)। ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਮ ਦਾ ਰੰਗ ਗੰਦਮੀ ਸੀ ਨਾਲੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਪੇਸ਼ਵਾ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ 'ਆਦਮ' ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਕਉ ਕਿਛੁ ਨਦਰਿ ਦਿਖਾਈ॥ ਉਨਿ ਭੀ ਭਿਸਤਿ ਘਨੇਰੀ ਪਾਈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਬਾਬੇ ਆਦਮ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਚੋਖੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ।
- ਆਦਮੀ** [ਅ.-ਫ਼. آدمي ਆਦਮੀ = ਅ. آدم ਆਦਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਦੀ ਔਲਾਦ, ਇਨਸਾਨ, ਬਸ਼ਰ, ਆਦਮੀ। 1. ਨਾਨਕ ਹੰਸਾ ਆਦਮੀ ਬਧੇ ਜਮ ਪੁਰਿ ਜਾਹਿ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਚੰਗੇ ਦਿਸਣ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਨਰੜੇ ਹੋਏ ਮੌਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਹ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੂਚ ਦਾ ਮੁਕੱਰਰ ਵੇਲਾ ਤੇ ਛਿਨ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਆਨ, ਆਨਿ [ਫ਼ ْآ ਆਨ = ਸ਼ਾਨ] ਸ਼ਾਨ, ਮਾਣ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ; ਇਜ਼ੱਤ, ਸਤਿਕਾਰ। 1. ਉਨ੍ਹ ਕੈ ਬਸਿ ਆਇਓ ਭਗਤਿ ਬਛਲੁ ਜਿਨਿ ਰਾਖੀ ਆਨ ਸੰਤਾਨੀ॥ (1210, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। 2. ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਰਾਖਤਾ ਭਗਤਨ ਕੀ ਆਨਿ॥ (817, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਆਫੂ [ਅُفُو ਆਫੂ = ਮੁਆਫ਼ੀ] ਬਖਸ਼ਣਾ, ਭੁੱਲ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨੀ, ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਅਜਰਾਈਲੁ ਯਾਰੁ ਬੰਦੇ ਜਿਸੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ॥ ਗੁਨਹ ਉਸ ਕੇ ਸਗਲ ਆਫੂ ਤੇਰੇ ਜਨ ਦੇਖਹਿ ਦੀਦਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਤੇਰੇ ਦਾਸ (ਭਗਤ) ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿ ਹਰੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਦੀ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ‘ਜਨ’ ਅਤੇ ‘ਦੇਖਹਿ’ ਬਹੁਵਾਚੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ‘ਉਸ ਕੇ’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।

ਆਬ [ਫ਼ َآ ਆਬ = ਪਾਣੀ] ਜਲ, ਪਾਣੀ, ਨੀਰ। 1. ਅਮਲੁ ਕਰਿ ਧਰਤੀ ਬੀਜੁ ਸਬਦੇ ਕਰਿ ਸਚ ਕੀ ਆਬ ਨਿਤ ਦੇਹਿ ਪਾਣੀ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ (ਕੰਮਾਂ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖੇਤ ਬਣਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬੀਜ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਸਿੰਜ। 2. ਆਬ ਖਾਕੁ ਜਿਨਿ ਬੰਧਿ ਰਹਾਈ ਧੰਨੁ ਸਿਰਜਣਹਾਰੇ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਚਨਹਾਰ ਧੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਿਆ। 3. ਪਰੰਦਏ ਨ ਗਿਰਾਹ ਜਰ॥ ਦਰਖਤ ਆਬ ਆਸ ਕਰ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਗੰਢ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਾਲ ਧਨ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ’ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। 4. ਅਸਮਾਨ ਜਿਮੀ ਦਰਖਤ ਆਬ ਪੈਦਾਇਸਿ ਖੁਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਕਾਸ਼, ਧਰਤੀ, ਦਰਖਤ ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੱਬ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਂਬ [ਫ਼ َآ ਅੰਬ = ਅੰਬ] ਅੰਬ। 1. ਕਬੀਰ ਫਲ ਲਾਗੇ ਫਲਨਿ ਪਾਕਨਿ ਲਾਗੇ ਆਂਬ॥ ਜਾਇ ਪਹੁਚਹਿ ਖਸਮ ਕਉ ਜਉ ਬੀਚਿ ਨ ਖਾਹੀ ਕਾਂਬ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਦ ਫਲਦਾਰ ਰੁੱਖ ਨੂੰ ਫਲ ਲਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਬ ਪੱਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਕੋਲ ਜਾ ਪੁੱਜਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਵਿਚ-ਵਿਚਾਲੇ ਕੰਬਣੀ ਨਾ ਖਾਣ ਭਾਵ ਹਵਾ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਕੰਬ ਕੇ ਨਾ ਡਿੱਗਣ।

ਆਬਾਦਾਨੁ [ਫ਼ َآ ਆਬਾਦਾਨ = ਫ਼ َآ ਆਬਾਦ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਜਾਨਦਾਰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ َآਬਾਦ ਆਬਾਦਾਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਰਦ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨ, ਮੁਰਗ ਤੋਂ ਮੁਰਗਾਨ ਤੇ ਜਨ ਤੋਂ ਜਨਾਨ ਆਦਿ] ਵਧੇਰੇ ਆਬਾਦ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ ਵਾਲਾ, ਬਹੁਤੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ, ਘੁੱਘ ਵਸਿਆ, ਸੰਘਣਾ ਆਬਾਦ। 1. ਆਬਾਦਾਨੁ ਸਦਾ ਮਸਹੂਰ॥ ਉਹਾਂ ਗਨੀ ਬਸਹਿ ਮਾਮੂਰ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਵਧੇਰੇ ਆਬਾਦ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉੱਘਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ। ਉਥੇ ਅਮੀਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਆਮਦ [ਫ਼ َآ ਆਮਦ = ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ َآمَد ਆਮਦਨ (ਆਉਣਾ) ਦਾ ਪੂਰਨ ਭੂਤਕਾਲ (ਅਨਯਪੁਰਖ)] ਉਹ ਆਇਆ। ਕੁਜਾ ਆਮਦ ਕੁਜਾ ਰਫਤੀ ਕੁਜਾ ਮੇਰਵੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਆਇਆ, ਕਿਥੇ ਤੂੰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?

ਆਮਰਿ [ਅُ مِل ਆਮਿਲ = ਅਮਲ (ਕੰਮ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਕਾਰਿੰਦਾ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਸੇਵਦਾਰ ਚਾਕਰ। ਇਥੇ ‘ਆਮਿਲ’ ਦਾ ‘ਲ’, ‘ਆਮਰਿ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਬਾਲਿਕ = ਬਾਰਿਕ, ਬਾਵਲਾ = ਬਾਵਰਾ, ਚਲਿੰਤਰ = ਚਰਿਤਰ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ

ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ ਆਦਿ। 1. ਪੁਰ ਕੀ ਭੇਜੀ ਆਈ ਆਮਰਿ॥ ਨਉ ਖੰਡ ਜੀਤੇ ਸਭਿ ਥਾਨ ਥਨੰਤਰ॥ (371, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਉਹ (ਮਾਇਆ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇੱਕ ਕਾਰਿੰਦੇ ਵਜੋਂ ਘੱਲੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਨੌਂ ਖਿੱਤਿਆਂ, ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰ ਲਿਆ। 2. ਘਰੁ ਮੇਰਾ ਇਹ ਨਾਇਕਿ ਹਮਾਰੀ॥ ਇਹ ਆਮਰਿ ਹਮ ਗੁਰਿ ਕੀਏ ਦਰਬਾਰੀ॥ (371, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਘਰ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਮੁਸਾਹਿਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਆਮਿਲ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਆਮਰਿ’ ਤਤਭਵ ਰੂਪ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ‘ਲ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਰ’ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਲੱਗਿਆਂ ਨਾ ਤਾਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਰਤ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਤਸਮ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੀ ਉਤੇਜਨਾ ਵਿਖਾਈ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਤਭਵ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ‘ਲ’ ਤੇ ‘ਰ’ ਦੀ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਆਮ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਵੇਲਾ = ਅਵੇਰ, ਸਵੇਲਾ = ਸਵੇਰ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ = ਕੁਲਸ਼ੇਤਰ, ਸੈਰ = ਸੈਲ, ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ, ਦਾਰਚੀਨੀ = ਦਾਲਚੀਨੀ ਆਦਿ।

ਆਲ [ਅੁ ਜੌ ਆਲ = ਔਲਾਦ] ਕੁਨਬਾ, ਵੰਸ਼, ਔਲਾਦ। 1. ਆਲ ਜਾਲ ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਤਜਾਵੈ ਪ੍ਰਭ ਸੇਤੀ ਰੰਗੁ ਲਾਈ॥ (499, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੰਤਾਨ ਦੇ ਟੰਟਿਆਂ, ਸੰਦੇਹ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਆਲ ਜਾਲ ਮਾਇਆ ਜੰਜਾਲ॥ ਹਉਮੈ ਮੋਹ ਭਰਮ ਭੈ ਭਾਰ॥ (292, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਆਲ ਜੰਜਾਲ ਬਿਕਾਰ ਤੇ ਰਹਤੇ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੁਨਿ ਰਸਨਾ ਕਹਤੇ॥ (295, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)

ਆਲਕ, ਆਲਕਾ [ਅੁ ڪل آلك = ਘੋੜੇ ਦਾ ਕੰਡਿਆਲਾ ਚੱਬਣਾ] ਘੋੜਾ ਕੰਡਿਆਲਾ ਉਦੋਂ ਚੱਬਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਖਿਝਿਆ ਹੋਵੇ, ਗੁੱਸੇ ਜਾਂ ਤੈਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਪਸ਼ੂ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਖਿਝੇ, ਜਿਵੇਂ ‘ਅਲਕ ਵਹਿੜਕਾ’ ਭਾਵ ਜਿਹੜਾ ਅਜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਖਿਝਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਅਜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੁਸਤੀ ਵਿਖਾਉਣੀ। 1. ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਖਿਲਾਇਦਾ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਆਲਕ॥ (1101, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਖੁਆਉਂਦਾ ਪਿਲਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਸਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 2. ਸੰਤਾ ਕੀ ਇਹ ਰੀਤਿ ਨਿਰਾਲੀ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਕਰਿ ਦੇਖਹਿ ਨਾਲੀ॥ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਆਰਾਧਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਿਉ ਸਿਮਰਤ ਕੀਜੈ ਆਲਕਾ॥ (1085, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਰਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਰ ਸੁਆਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਕਿਉਂ ਸੁਸਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ?

ਆਲਕੁ (ਦੇਖੋ ਆਲਕਾ) ਸੁਸਤ ; ਸੁਸਤੀ, ਆਲਸ। 1. ਚੰਗਿਆਈ ਆਲਕੁ ਕਰੇ ਬੁਰਿਆਈ ਹੋਇ ਸੇਰੁ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਨੇਕੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੁਸਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਬਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਹੈ। 2. ਭੋਰੇ ਭੋਰੇ ਰੂਹੜੇ ਸੇਵੇਦੇ ਆਲਕੁ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੁਸਤ ਕਿਉਂ ਹੈਂ? 3. ਚਿਤਵਤ ਪਾਪ ਨ ਆਲਕੁ ਆਵੈ॥ (1143, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਚਿਤਵਦਿਆਂ ਇਸਨਾਨ ਨੂੰ ਆਲਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਆਲਮ [ਅੁ ٱلْعَالَم ਆਲਿਮ = ਦੁਨੀਆ] ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ, ਦੁਨੀਆ, ਲੋਕ, ਜਹਾਨ ; ਕੁੱਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਖਲਕਤ, ਮਖਲੂਕਾਤ। ‘ਆਲਮ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਇਲਮ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਅਜੂਬੇ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਲਮ (ਗਿਆਨ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ‘ਆਲਮ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਖਾਕ ਨੂਰ ਕਰਦੇ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਫੂਕ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਖਲਕਤ ਸਾਜੀ ਹੈ। 2. ਚੰਦੀਂ

ਹਜਾਰ ਆਲਮ ਏਕਲ ਖਾਨਾਂ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਖਲੂਕਾਤ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ।

ਆਲਮੁ [ਅَلَمٌ ਆਲਿਮ = ਸੰਸਾਰ] ਦੁਨੀਆ, ਜਹਾਨ, ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ, ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੈ ਖੁੰਦਕਾਰੁ ਸਾਹ ਆਲਮੁ ਕਰਿ ਖਰੀਦਿ ਜਿਨਿ ਖਰਚੁ ਦੀਆ॥ (432, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ‘ਖ’ ਖੁਦਾ ਜਹਾਨ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਰਖਰੀਦ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਖਰਚ (ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ) ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਲਾ [اَلَا ਆਲਾ = ਬਹੁਤ-ਬੁਲੰਦ] ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ, ਅਤਿ ਵਧੀਆ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ, ਉੱਤਮ। ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਹੂਰ (ਪਰੀ), ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੁਜਰਾ (ਕੋਠੜੀ) ਹੈ।

ਆਲਿ (ਦੇਖੋ ਆਲ) ਔਲਾਦ ਦੇ। 1. ਤੀਜੇ ਪਹਰੇ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਮਨੁ ਲਗਾ ਆਲਿ ਜੰਜਾਲਿ॥ (76, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਦੇ ਤੀਜੇ ਭਾਗ ਅੰਦਰ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੌਦਾਗਰ ਸੱਜਣ ! ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਔਲਾਦ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅੰਦਰ ਰੁਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਆਲੇ (ਦੇਖੋ ਆਲਾ) ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਨੀਕੀ ਤੇਰੀ ਬਿਗਾਰੀ ਆਲੇ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਵਗਾਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਾਮ।

ਆਲੂਦਿਆ [اَلُوْدُ ਆਲੂਦਹ = ਲਿਬੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਗੰਦਾ, ਅਪਵਿੱਤਰ] ਪਲੀਤ। ਨਾਨਕ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਆਲੂਦਿਆ ਜਿਤੀ ਹੋਰੁ ਖਿਆਲੁ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਖਿਆਲ ਪਲੀਤ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ اَلُوْدُ ਆਲੂਦਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਲਿਬੜਨਾ, ਲਬੇੜਨਾ, ਲੱਥ-ਪੱਥ ਹੋਣਾ, ਪਲੀਤ ਹੋਣਾ। اَلُوْدُ ਆਲੂਦਹ = ਲਿਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ; ਪਲੀਤ, ਜਿਵੇਂ- ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)→ ਬਸਤਹ (ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ) ਅਤੇ ਕੁਸਤਨ (ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨਾ)→ ਕੁਸਤਹ (ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ) ਆਦਿ।

ਆਵਾਇਲੇ [اَوَّلُ ਆਵਾਇਲ = ਅੱਵਲ (ਪਹਿਲਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਪਹਿਲੇ, ਪ੍ਰਥਮ ; ਪੁਰਾਣੇ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ; ਪਹਿਲੇ ਕੰਮ, ਸ਼ੁਰੂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ। ਮਨ ਸਮਝੁ ਛੋਡਿ ਆਵਾਇਲੇ॥ (862, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਨ ! ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਉਮਰ ਵਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ।

ਆਵੀ [اَوَّاهُ ਪਜ਼ਾਵਹ = ਇੱਟਾਂ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਭੱਠਾ] ਕੱਚੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਕੱਚੇ ਭਾਂਡੇ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਭੱਠੀ। ‘ਪਜ਼ਾਵਾ’ ਤੋਂ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ‘ਆਵਾ’ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਗਿਆ। ਆਵਾ (ਭੱਠਾ) ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਆਵੀ’ (ਭੱਠੀ) ਛੋਟੀ। ਘੜਿ ਭਾਂਡੇ ਜਿਨਿ ਆਵੀ ਸਾਜੀ ਚਾੜਣ ਵਾਹੈ ਤਈ ਕੀਆ॥ (432, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਗਤ ਰੂਪੀ ਭੱਠੀ ਰਚੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ (ਭੱਠੀ) ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਐਬ [اَبَّ ਐਬ = ਖੋਟ ; ਬੁਰਾਈ] ਭੈੜ, ਔਗੁਣ ; ਦੋਸ਼, ਪਾਪ। ਐਬ ਤਨਿ ਚਿਕੜੇ ਇਹੁ ਮਨੁ ਮੀਡਕੋ ਕਮਲ ਕੀ ਸਾਰ ਨਹੀ ਮੂਲਿ ਪਾਈ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ‘ਚਿਕੜ’ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਮਨ ‘ਭੱਡੂ’ ਜਿਹੜਾ ਕੰਵਲ-ਫੁੱਲ ਦੀ ਕਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ।

- ਇਸਕ** [ਅ عشق ਇਸ਼ਕ = ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਮੁਹੱਬਤ] ਪ੍ਰੇਮ, ਸਨੇਹ, ਮੋਹ, ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੀਤ ; ਸੱਚੀ ਲਗਨ। 1. ਰਤੇ ਇਸਕ ਖੁਦਾਇ ਰੰਗਿ ਦੀਦਾਰ ਕੇ॥ ਵਿਸਰਿਆ ਜਿਨ੍ ਨਾਮੁ ਤੇ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੀਏ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਭਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਇਸਕ ਮੁਹਬਤਿ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸਿ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕੋਲ ਹੈ।
- ਇਕ** [ਫ ڪ ڪ = ਇੱਕ] ਇੱਕ। ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ॥ (1, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਕੋਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਹੋਣ ਪਰ ਇੱਕ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਭਾਵ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ।
- ਇਕਸ, ਇਕਸੁ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਇੱਕ, ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ। 1. ਇਕਸ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਤਾ ਹੋਆ ਨਿਹਚਲੁ ਚੀਤੁ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਤਦ ਹੀ ਮੇਰਾ ਮਨ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਇਕਸੁ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ ਨ ਹੋਵੀ ਸੋਗ ਸੰਤਾਪੁ॥ (45, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਜਾਣ ਦੁਆਰਾ ਅਫਸੋਸ ਤੇ ਝੋਰਾ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦੇ।
- ਇਕਸੈ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਇੱਕ ਮਾਲਿਕ। ਇਕਸੈ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਇਕਸੈ ਦੀ ਹੈ ਰੀਤਿ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਸਾਮਗਰੀ ਇੱਕ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਹਰ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਨਿਯਮ ਅੰਦਰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
- ਇਕਤੁ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ। ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਵੈ ਸੋ ਪਤਿ ਪਾਏ ਇਕਤੁ ਨਾਮਿ ਨਿਵਾਸੀ ਹੇ॥ (1048, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਗੁਰੂ-ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ।
- ਇਕਨਾ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਕਈਆਂ ਨੂੰ। ਇਕਨਾ ਬਖਸਿ ਲਏ ਧੁਰਿ ਲੇਖੈ॥ (1047, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਪਰਾ-ਪੂਰਬਲੀ ਲਿਖਤਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
- ਇਕਾ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਕੇਵਲ ਇੱਕ। ਆਸਾ ਸਭੇ ਲਾਹਿ ਕੈ ਇਕਾ ਆਸ ਕਮਾਉ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ (ਹਰੀ) ਦੀ ਆਸ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰੋ।
- ਇਕਿ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਕਈ। ਇਕਿ ਸਜਣ ਚਲੇ ਇਕਿ ਚਲਿ ਗਏ ਰਹਦੇ ਭੀ ਫੁਨਿ ਜਾਹਿ॥ (586, ਵਡਹੰਸੁ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਕਈ ਮਿੱਤਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ (ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ) ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵੀ ਆਖਿਰਕਾਰ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ।
- ਇਕੁ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਇੱਕ ਸਾਹਿਬ ਹੀ। ਇਕੁ ਪਛਾਣੂ ਜੀਅ ਕਾ ਇਕੋ ਰਖਣਹਾਰੁ॥ (45, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਉਸ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਚਿੱਤ ਦੀ ਓਟ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਜ਼ਿੰਦ-ਜਾਨ ਦੀ ਟੇਕ।
- ਇਕੋ** (ਦੇਖੋ ਇਕ) ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ। ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ ਪਰ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਾ ਭੁੱਲਾਂ।

ਇਕਤੀਆਰ [اِخْتِيَار] ਇਖਤਿਆਰ = ਪਸੰਦ ਕਰਨਾ, ਪਸੰਦੀਦਗੀ ; ਕੰਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ; ਕਾਬੂ] ਕਬੂਲ, ਮਨਜ਼ੂਰ, ਸਵੀਕਾਰ, ਅੰਗੀਕਾਰ, ਇਖਤਿਆਰ ਕਰਨਾ। ਬੰਦੇ ਬੰਦਗੀ ਇਕਤੀਆਰ॥ ਸਾਹਿਬੁ ਰੋਸੁ ਧਰਉ ਕਿ ਪਿਆਰੁ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ ਭਾਵੇਂ ਤੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੇ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ‘ਇਖਤਿਆਰ’ ਦਾ ‘ਖ’ ਤੁਕ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਇਕਤੀਆਰ’ ਦੇ ‘ਕ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਖਸਾਰਾ = ਕਸਾਰਾ, ਮਿਲਕ = ਮਿਲਖ (ਜਾਇਦਾਦ), ਕਫਨ = ਖੱਫਣ, ਕਾਨ = ਖਾਣ ਅਤੇ ਦੋਜ਼ਖ = ਦੋਜ਼ਕ ਆਦਿ।

ਇਕਦਮੀ [اِکْدَمِي] ਯਕ = ਇੱਕ+ਫ਼ ਦਮੀ (ਫ਼ ਦਮ = ਸਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ) = ਦਮ ਵਾਲਾ] ਇੱਕ ਸਾਹ ਵਾਲਾ। ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕਦਮੀ ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਹ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੂਚ ਦਾ ਮੁਕੱਰਰ ਵੇਲਾ ਤੇ ਛਿਨ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਇਕਫਾ [اِکْفَاء] ਇਕਫਾਅ = اِکْفَاء ਕੁਫੂ = (ਵਰਗਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਹਮ-ਜਿਨਸ, ਵਰਗਾ, ਇੱਕ-ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ, ਇੱਕ ਰੂਪ। ਹਰਿ ਹਰਿ ਆਪੁ ਧਰਿਓ ਹਰਿ ਜਨ ਮਹਿ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਇਕਫਾ॥ (1336-37, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ, ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਅੰਦਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਦਾਸ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਐਨ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੀ ਹਨ।

ਇਖਲਾਸੁ [اِخْلَاص] ਇਖਲਾਸ = ਖ਼ਾਲਿਸ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨਾ] ਪਵਿੱਤਰਤਾ, ਨਿਰੋਲਤਾ, ਖ਼ਾਲਿਸ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ। ਸੂਫੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਇਖਲਾਸ’ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੱਕ (ਅੱਲਾਹ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਆਵੇ। ਦਿਲ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅੱਲਾਹ ਵਲ ਰਹੇ। ਆਦਮੀ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਜਾਂ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਵੀ ਝਮੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਵੇ। ਅਲੀ ਹੁਜਵੀਰੀ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਕਸ਼ਫੁੱਲ ਮਹਜੂਬ’ ਦੇ ਪੰਨਾ 109 ‘ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ‘ਇਖਲਾਸ’ ਨਾਲ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਇਖਲਾਸ’ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਤਕ ਵਿਖਾਵੇ ਦਾ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਮਲ ਵਿਚ ‘ਇਖਲਾਸ’ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ‘ਅਮਲ’ ਨੂੰ ‘ਅਮਲ’ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭੈਰਉ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ‘ਇਖਲਾਸ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਪਵਿੱਤਰਤਾ’। ਰਿਦੈ ਇਖਲਾਸੁ ਨਿਰਖਿ ਲੇ ਮੀਰਾ॥ ਆਪੁ ਖੋਜਿ ਖੋਜਿ ਮਿਲੇ ਕਬੀਰਾ॥ (1159, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਭਾਲ-ਭਾਲ ਕਰਕੇ ਕਬੀਰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਜਾਰਾ [اِجَارَا] ਇਜਾਰ = ਪਾਜਾਮਾ] ਪਾਜਾਮਾ, ਸ਼ਲਵਾਰ, ਸੁੱਥਣ। ਛਪਨ ਕੋਟਿ ਕਾ ਪੇਹਨੁ ਤੇਰਾ ਸੋਲਹ ਸਹਸ ਇਜਾਰਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਛਪੜਾ ਕ੍ਰੋੜ ਬੱਦਲ ਤੇਰਾ ਚੋਗਾ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਰਾਣੀਆਂ ਤੇਰਾ ਪਾਜਾਮਾ।

ਇਫਤਰਾ [اِفْتَرَا] ਇਫਤਿਰਾ = ਝੂਠੀ ਗੱਲ ਬਣਾਉਣੀ] ਵਧਾ ਕੇ ਗੱਲ ਬਣਾਉਣੀ, ਝੂਠ, ਅਸਤ। ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਇਫਤਰਾ ਭਾਈ ਦਿਲ ਕਾ ਫਿਕਰੁ ਨ ਜਾਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਾਈ ! ਵੇਦ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵਧਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਦਿਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਲਤਿ [اِیْلَتِي] ਇੱਲਤੀ = اِیْلَتِي ਇੱਲਤ (ਬੀਮਾਰੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਨੁਕਸਦਾਰ, ਦੋਸ਼ੀ, ਔਗੁਣ ਵਾਲਾ, ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਰਾਰਤੀ। ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉ ਚਉਧਰੀ ਕੂੜੀ ਪੂਰੇ ਥਾਉ॥ (1288,

ਮਲਾਰ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਮੁਖੀਆ (ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਝੂਠੇ ਪੂਰੇ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ)।

ਈ [ਫ਼ **ي**। ਈ = ਇਸ] ਇਹ, ਇਸ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ।

ਈਦ [ਅ **عيد** ਈਦ = ਖੁਸ਼ੀ] ਇਸਲਾਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਜਿਸ ਨੂੰ **عيد الفطر** ਈਦੁੱਲ ਫ਼ਿਤਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਰੋਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਈਦ। ਰਮਜ਼ਾਨ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਹ ਈਦ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਈਦ ਹੈ **عيد الاضحى** ਈਦੁੱਲ ਅਜ਼ਹਾ, ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਾਲੀ ਈਦ ਹੈ। ਹਿਜਰੀ ਸੰਨ ਦੇ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਜ਼ਿਲਹਿਜ਼ਾ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਇਹ ਈਦ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੇ ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਰੱਖ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਊ ਜਾਂ ਬੈਲ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਇਸ ਨੂੰ **بقرعيد** ਬਕਰ ਈਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ **بقر** ਬਕਰ ਗਊ ਜਾਂ ਬੈਲ ਅਤੇ **عيد** ਈਦ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਾ ਕੈ ਈਦਿ ਬਕਰੀਦਿ ਕੁਲ ਗਊ ਰੇ ਬਧੁ ਕਰਹਿ ਮਾਨੀਅਹਿ ਸੇਖ ਸਹੀਦ ਪੀਰਾ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਈਦੁੱਲ ਫ਼ਿਤਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਬਕਰ ਈਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਊਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਸਨ।

ਈਮਾਨੁ [ਅ **يمان** ਈਮਾਨ = ਯਕੀਨ] ਭਰੋਸਾ, ਯਕੀਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ; ਸ਼ਰਧਾ। ਹੋਇ ਕਿਰਸਾਣੁ ਈਮਾਨੁ ਜੰਮਾਇ ਲੈ ਭਿਸਤੁ ਦੋਜਕੁ ਮੂੜੇ ਏਵ ਜਾਣੀ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕਿਸਾਨ ਬਣ ਜਾ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਉੱਗ ਪਵੇਗੀ। ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝ।

ਏ [ਫ਼ **ا** ਐ = ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼] ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਵਾਜ਼, ਐ, ਜਿਵੇਂ- ਐ ਖੁਦਾ, ਐ ਦਿਲ ; ਹੇ ਸੁਆਮੀ, ਹੇ ਬੰਦੇ। ਸਬਰ ਮੰਝ ਕਮਾਣ ਏ ਸਬਰੁ ਕਾ ਨੀਹਣੇ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਜਾਂ ਐ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਾਣ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਹੀ ਕਮਾਣ ਦੀ ਤੰਦੀ ਬਣਾ।

ਸਉਦਾ [ਤੁ. سَوْدَا ਸੌਦਾ = ਵੇਚ ਵੱਟ] ਵਣਜ ; ਦੋ ਆਦਮੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਵੇਚ ਵੱਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਖਰੀਦ-ਉ-ਫਰੋਖਤ) ਲੈਣ ਦੇਣ ; ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਵੇਚਣ ਯੋਗ ਵਸਤੂ, ਜਿਸ ਵਸਤ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰੀਏ। ਵੇਚਣ ਅਤੇ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਧੰਧੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਉਸ ਸ਼ੈਲੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ, ਜਿਹੜੀ ਵੇਚੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਖਰੀਦੀ ਜਾਵੇ। 1. ਨਿਤ ਸਉਦਾ ਸੂਦੁ ਕੀਚੈ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ਕਰਿ ਮਾਇਆ ਕੈ ਤਾਈ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਆਦਮੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਣਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਘਨੇਰੇ ਢੰਗ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਵਨੁ ਸੁ ਜਨੁ ਜੋ ਸਉਦਾ ਜੋਰੈ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਉਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਦਾ ਮੁਆਮਲਾ ਨਜਿੱਠ ਦੇਵੇ। 3. ਬਿਨੁ ਦਮ ਕੇ ਸਉਦਾ ਨਹੀ ਹਾਟ॥ (226, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਪੈਸਿਆਂ ਬਿਨਾ ਸੌਦਾ ਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 4. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਉਦਾ ਜੋ ਕਰੇ ਹਰਿ ਵਸਤੁ ਸਮਾਲੇ॥ (309, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ-ਅਨੁਸਾਰੀ, ਜੋ ਵਣਜ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਵੇਚਦਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। 5. ਸਚੁ ਵਣਜਹਿ ਰੰਗ ਸਿਉ ਸਚੁ ਸਉਦਾ ਹੋਇ॥ (311, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 6. ਸਾਚਾ ਹਟੁ ਪੂਰਾ ਸਉਦਾ ਵਖਰੁ ਨਾਮੁ ਵਾਪਾਰਹੁ॥ (399, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 7. ਸਉਦਾ ਕਰਹੁ ਗੁਰੁ ਸੇਵਹੁ ਨੀਤ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 8. ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹੈ ਸਚਾ ਵਾਪਾਰਾ ਰਾਮ॥ (570, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 9. ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਵਿਰਲਾ ਕੋ ਪਾਏ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 10. ਕੂੜਾ ਸਉਦਾ ਕਰਿ ਗਏ ਗੋਰੀ ਆਇ ਪਏ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਸਉਦਾਗਰੀ [ਫ਼. سَوْدَاغَرِي ਸੌਦਾਗਰੀ = ਫ਼. سَوْدَاغَر ਸੌਦਾਗਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੌਦਾਗਰ ਦਾ ਧੰਧਾ, ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਵਣਜ, ਵਪਾਰ, ਤਜਾਰਤ। 1. ਸੁਣਿ ਸਾਸਤ ਸਉਦਾਗਰੀ ਸਤੁ ਘੋੜੇ ਲੈ ਚਲੁ॥ (595, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਾਰਮਿਕ-ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੁਣਨਾ, ਤੇਰਾ ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਸੱਚਾ ਆਚਰਣ ਤੇਰੇ ਘੋੜੇ। 2. ਲੈ ਤੁਰੇ ਸਉਦਾਗਰੀ ਸਉਦਾਗਰੁ ਧਾਵੈ॥ ਧਨੁ ਖਟੈ ਆਸਾ ਕਰੈ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਵਧਾਵੈ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਵਣਜਾਰਾ ਜੋ ਘੋੜੇ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਲਈ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਧਨ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਮੀਦਾਂ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਉਦਾਗਰੁ [ਫ਼. سَوْدَاغَر ਸੌਦਾਗਰ, ਫ਼. سَوْدَا ਸੌਦਾ = ਵਣਜ+ਫ਼. رُ ਗਰ = ਫ਼. رُ ਗਾਰ (ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਭਾਵ ਵਣਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸੌਦਾਗਰ, ਵਪਾਰੀ, ਵਣਜਾਰਾ। ਫ਼. رُ ਗਰ, ਫ਼. رُ ਗਾਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ। ਗਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ; ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ ਪਰਵਰਦਗਾਰ = ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ, ਮਦਦਗਾਰ = ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਗਰ ਤੇ ਗਾਰ ਪੇਸ਼ੇ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ੀਗਰ = ਬਾਜ਼ੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਬਾਜ਼ੀ (ਖੇਡ) ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ; ਜਾਦੂਗਰ = ਜਾਦੂ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜ਼ਰਗਰ = ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਸੁਨਾਰ, ਆਹਨਗਰ = ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਲੁਹਾਰ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌਦਾਗਰ = ਸੌਦਾ ਖਰੀਦਣ ਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ, ਵਪਾਰੀ। ਲੈ ਤੁਰੇ ਸਉਦਾਗਰੀ ਸਉਦਾਗਰੁ ਧਾਵੈ॥ ਧਨੁ ਖਟੈ ਆਸਾ ਕਰੈ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਵਧਾਵੈ॥ (166, ਗਉੜੀ,

ਮਃ 4) ਅਰਥ ਲਈ ਦੇਖੋ ਸਉਦਾਗਰੀ ਦੀ ਤੁਕ ਨੰ. 2।

ਸਉਦੀ, ਸਉਦੀ (ਦੇਖੋ ਸਉਦਾ) ਸਉਦੀਂ, ਸਉਦਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਬਹੁਤੇ ਸੌਦਿਆਂ ਵਿਚ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਯਮ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਨਾਉਂ' ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਨਾਉਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਪਰੰਤ ਨਾਉਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਹ 'ਨੇ', 'ਨੂੰ', 'ਨਾਲ', 'ਵਿਚ', 'ਉਪਰ', 'ਦੁਆਰਾ' ਆਦਿ ਅਰਥ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਸੂਲ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਸਖੀ, ਸਗਲੀ, ਗੁਰਸਿਖੀ, ਗਲੀ (ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ), ਅਖੀ, ਰੁਖੀ, ਬਿਰਖੀ, ਭਗਤੀ ਤੇ ਵੇਦੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਉਦੀ' ਸ਼ਬਦ ਹੈ। 1. ਕਾਚੀ ਸਉਦੀ ਤੋਟਾ ਆਵੈ ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠੇ ਸੌਦਿਆਂ ਨਾਲ ਘਾਟਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸਗਲੀ ਸਉਦੀ ਤੋਟਾ ਆਵੈ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਮਨਿ ਭਾਵੈ॥ (356, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੌਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਉਂ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਪੋਰਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸਉਦੀ' ਦਾ ਉਚਾਰਣ 'ਸਉਦੀ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸੌਦਿਆਂ ਵਿਚ।

ਸਉਦੇ (ਦੇਖੋ ਸਉਦਾ) ਸੌਦੇ ਸੂਤ। 1. ਸਉਦੇ ਕਉ ਧਾਵੈ ਬਿਨੁ ਪੂੰਜੀ॥ (198, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਪਰਦੇਸੁ ਝਾਗਿ ਸਉਦੇ ਕਉ ਆਇਆ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਾਏ ਵਤਨ ਅੰਦਰ ਭਟਕ ਕੇ, ਮੈਂ ਇਥੇ ਸੌਦੇ ਸੂਤ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ। 3. ਗਿਆਨੁ ਰਾਸਿ ਨਾਮੁ ਧਨੁ ਸਉਪਿਓਨੁ ਇਸੁ ਸਉਦੇ ਲਾਇਕ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸੌਦੇ ਸੂਤ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਸਉਪਉ, ਸਉਪਤੇ, ਸਉਪਾਈ, ਸਉਪਿ, ਸਉਪਿਓਨੁ, ਸਉਪਿਆ, ਸਉਪੀ, ਸਉਪੀਐ, ਸਉਪੇ [ਫ਼. ਕਿਰਿਆ سُوپِدُن ਸਿਪੁਰਦਨ (ਸਪੁਰਦ ਕਰਨਾ) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਸੌਂਪਣਾ] ਸਪੁਰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਸੌਂਪਣਾ, ਹਵਾਲੇ ਕਰਨਾ, ਸਮਰਪਨ ਕਰਨਾ। 1. ਤਨੁ ਮਨੁ ਸਉਪਉ ਕ੍ਰਿਸਨ ਪਰੀਤਿ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦੇ। 2. ਤੇਰਾ ਤੁਝ ਕਉ ਸਉਪਤੇ ਕਿਆ ਲਾਗੈ ਮੇਰਾ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੁਝ ਤੇਰਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕੀ ਲਗਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 3. ਜਿਸ ਕਾ ਗ੍ਰਿਹੁ ਤਿਨਿ ਦੀਆ ਤਾਲਾ ਕੁੰਜੀ ਗੁਰ ਸਉਪਾਈ॥ (205, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੰਜੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। 4. ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਸਭੁ ਸਉਪਿ ਗੁਰ ਕਉ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਪਾਈਐ॥ (918, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਸਮੂਹ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮਰਪਨ ਕਰ ਦਿਓ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਾ ਲਉਗੇ। 5. ਗਿਆਨੁ ਰਾਸਿ ਨਾਮੁ ਧਨੁ ਸਉਪਿਓਨੁ ਇਸੁ ਸਉਦੇ ਲਾਇਕ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸੌਦੇ ਸੂਤ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 6. ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋ ਧਨੁ ਸਉਪਿਆ ਜਿ ਜੀਅ ਮਹਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ (510, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਹ ਧਨ ਸੌਂਪਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 7. ਗੁਰੁ ਸਾਲਾਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਵਿ ਨਿਵਿ ਲਾਗਾ ਪਾਇ॥ ਤਨੁ ਮਨੁ ਸਉਪੀ ਆਗੈ ਧਰੀ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇ॥ (756, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਲਗਾਂ। ਮੈਂ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। 8. ਐਸਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜੇ ਮਿਲੈ ਤਿਸ ਨੇ ਸਿਰੁ ਸਉਪੀਐ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਜਾਇ॥ (921, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ

ਤੈਨੂੰ ਐਸਾ ਸਚਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲ ਪਵੇ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇ। 10. ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਉਪੇ ਆਗੈ ਧਰੇ ਹਉਮੈ ਵਿਚਹੁ ਮਾਰਿ॥ (28, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣਾ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਕੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਪੁਟ ਸੁਟਦਾ ਹੈ।

ਸਈਆਦ [ਅُ سَيِّد ਸੱਯਾਦ = ਅُ سَيِّد ਸੈਦ (ਸ਼ਿਕਾਰ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸ਼ਿਕਾਰੀ। ਰੰਨਾ ਹੋਈਆ ਬੋਧੀਆ ਪੁਰਸ ਹੋਏ ਸਈਆਦ॥ ਸੀਲੁ ਸੰਜਮੁ ਸੁਚ ਭੰਨੀ ਖਾਣਾ ਖਾਜੁ ਅਹਾਜੁ॥ (1243, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਔਰਤਾਂ ਗਿਆਨਣਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਨਿਮਰਤਾ, ਸਵੈ-ਜ਼ਬਤ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਨਸ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਹਜ਼ਮ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਮੀਆਂ ਬੀਵੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਸਰਨਰਤ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਸਹ [ਫ਼ نَوْش نੋਸ਼ ਤੇ ਫ਼ شَوْبَر ਸ਼ੌਰ (ਲਾੜਾ, ਪਤੀ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਕੰਤ, ਭਰਤਾ, ਪਤੀ, ਲਾੜਾ, ਦੁਲਹਾ ; ਮਾਲਿਕ, ਰੱਬ। 1. ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਭਾਲੀਆ ਸਹ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਇ॥ (49, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਕੰਤ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਹੋਰ ਕਈ ਆਰਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 2. ਸਹ ਕੀ ਸਾਰ ਸੁਹਾਗਨਿ ਜਾਨੈ॥ ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ਸੁਖ ਰਲੀਆ ਮਾਨੈ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਹਾਗਣ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਅਭਿਮਾਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਸੁਖ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਭੋਗਦੀ ਹੈ। 3. ਆਪਣਾ ਭਾਣਾ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਤਾ ਫਿਰਿ ਸਹ ਖੁਸੀ ਨ ਆਵਏ॥ (440, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲੇਂਗਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 4. ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਸਹ ਕਉਨ ਪਿਆਰੀ॥ (327, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) 5. ਮੁਝੁ ਅਵਗਨ ਸਹ ਨਾਹੀ ਦੋਸੁ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਫਰੀਦ) 6. ਸੁਣਿ ਸਹ ਕੀ ਇਕ ਬਾਤ ਸੁਹੇਲੀ॥ (990, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 7. ਜੋਬਨ ਜਾਂਦੇ ਨਾ ਡਰਾਂ ਜੇ ਸਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਜਾਇ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਸਹਨਕ [ਫ਼ صَحْنَك ਸਹਨਕ = ਤਸ਼ਤਰੀ, ਪਲੇਟ] ਤਸ਼ਤਰੀ, ਰਕੇਬੀ, ਥਾਲੀ। ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮੁਦਗਰੁ ਤੇਰਾ ਸਹਨਕ ਸਭ ਸੰਸਾਰਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਅਠਾਰਾਂ ਬੋਝ ਬਨਸਪਤੀ ਤੇਰਾ ਮੁਗਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਤੇਰੀ ਥਾਲੀ ਹੈ।

ਸਹਨਾਈ [ਫ਼ شَهْنَائِي ਸਹਨਾਈ, ਫ਼ شَهْ ਸਹ = ਵੱਡੀ+ਫ਼ نَائِي ਨਾਈ = ਫ਼ نَا ਨਾਏ (ਬਾਂਸ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਬਾਂਸਰੀ] ਵੱਡੀ ਬਾਂਸਰੀ, ਤੂਤੀ, ਨਫ਼ੀਰੀ। ਕਹਾ ਸੁ ਖੇਲ ਤਬੇਲਾ ਘੋੜੇ ਕਹਾ ਭੇਰੀ ਸਹਨਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਖੇਡਾਂ, ਅਸਤਬਲ ਤੇ ਕੋਤਲ ਘੋੜੇ ਕਿਥੇ ਹਨ? ਕਿਥੇ ਹਨ ਨਫ਼ੀਰੀ ਨਾਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ ਅਤੇ ਸਹਨਾਈ?

ਸਹੰਮ [ਫ਼ سَهْم ਸਹਮ = ਆਤੰਕ ; ਡਰ] ਭੈ, ਡਰ ; ਆਤੰਕ, ਦਹਿਸ਼ਤ ; ਤਸੀਹਾ। ਨਾਨਕ ਮਨ ਕੇ ਕੰਮ ਫਿਟਿਆ ਗਣਤ ਨ ਆਵਹੀ॥ ਕਿਤੀ ਲਹਾ ਸਹੰਮ ਜਾ ਬਖਸੇ ਤਾ ਧਕਾ ਨਹੀ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਮਨ ਦੇ ਕੰਮ ਨੀਚ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਗਿਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਕਰਮਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਘਨੇਰਾ ਆਤੰਕ ਝੱਲਣਾ ਪਏਗਾ। ਜੇਕਰ ਮਾਲਿਕ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਧੌਲ-ਧੌਪਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਹੰਮਾ (ਦੇਖੋ ਸਹੰਮ) ਆਤੰਕ, ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ਼। ਤੂ ਸੁਣਿ ਕਿਰਤ ਕਰੰਮਾ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਇਆ॥ ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਸੁਖ ਸਹੰਮਾ ਦੇਹਿ ਸੁ ਤੂ ਭਲਾ॥ (1107, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੁਣ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਹਰੇਕ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸੁਖ ਮਾਣਦਾ ਅਤੇ ਆਤੰਕ (ਦੁਖ) ਸਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਵੀ ਤੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਸਹੰਮੀ [ਅُ سَهْمِي ਸੁਹਮਹ = ਸਿਆਹੀ] ਕਾਲਸ, ਸਿਆਹੀ ; ਕਲੰਕ, ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ। ਜੋ ਲੇਵੈ ਸੋ ਦੇਵੈ ਨਾਹੀ ਖਟੇ ਦੰਮ ਸਹੰਮੀ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਜੋ ਕੁਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨਾਲ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਕਮਾਉਣ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਹਰ [ਫ਼ شهر ਸ਼ਹਰ = ਸ਼ਹਿਰ] ਨਗਰ, ਵੱਡੀ ਬਸਤੀ। ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਬੇਗਮਪੁਰਾ (ਗਮ ਰਹਿਤ) ਹੈ।

ਸਹਰੁ (ਦੇਖੋ ਸਹਰ) ਸ਼ਹਿਰ। 1. ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਵਾ ਪਹਿਰ (ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਘੰਟੇ) ਲਈ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸਤਿਆਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 2. ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੁ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰੁ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਧਾਮ ਹੈ।

ਸਹਲੀ [ਫ਼ سهل ਸਹਲ (ਆਸਾਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੌਖਾਲਾ। ਸਹਲੀ ਖੇਪ ਨਾਨਕੁ ਲੈ ਆਇਆ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੌਖਾਲਾ ਸੌਦਾ ਨਾਨਕ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸਹਾਮੰ [ਅُ سہام سਿਹਾਮ = ਅُ سہم ਸਹਮ (ਤੀਰ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅُ سہام الغیب ਸਿਹਾਮੁੱਲ ਗ਼ੈਬ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗ਼ੈਬੀ ਤੀਰ, ਆਸਮਾਨੀ ਤੀਰ, ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬਾਣ ਭਾਵ ਕਿਸਮਤ। ਮਸਤਕਿ ਲੇਖੁ ਜੀਆ ਜਗਿ ਜੋਨੀ ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ਸਹਾਮੰ॥ (634, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਜਣਾ ਉਸ ਲਿਖੀ ਕਿਸਮਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।

ਸਹਿ¹ [ਫ਼ سہ سਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ سہ ਸ਼ਹ] ਸ਼ਾਹ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਿਕ। 1. ਗੁਰਿ ਚੇਲੇ ਰਹਰਾਸਿ ਕੀਈ ਨਾਨਕਿ ਸਲਾਮਤਿ ਥੀਵਦੈ॥ ਸਹਿ ਟਿਕਾ ਦਿਤੋਸੁ ਜੀਵਦੈ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ, ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ ਅੰਗਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ, ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਹੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਅੰਗਦ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। 2. ਇਕਿ ਜੰਤ ਭਰਮਿ ਭੁਲੇ ਤਿਨਿ ਸਹਿ ਆਪਿ ਭੁਲਾਏ॥ (441, ਆਸਾ, ਮਃ 3) 3. ਪ੍ਰੇਮ ਪਟੋਲਾ ਤੈ ਸਹਿ ਦਿਤਾ ਢਕਣ ਕੂ ਪਤਿ ਮੇਰੀ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5)।

ਸਹਿ² (ਦੇਖੋ ਸਹ) ਪਤੀ, ਕੰਤ। 1. ਤੈ ਸਹਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕੀਆ ਰੋਸੁ॥ ਮੁਝੁ ਅਵਗਨ ਸਹ ਨਾਹੀ ਦੋਸੁ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਕੰਤ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗਿਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਔਗੁਣ ਹਨ, ਕੰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। 2. ਨਾਨਕ ਧੰਨੁ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੁ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਸੁਹਾਗਵੰਤੀ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ।

ਸਹਿਲਾ [ਫ਼ سهل ਸਹਲ = ਆਸਾਨ] ਸੌਖਾ, ਸੁਖਾਲਾ। 1. ਜੇ ਕਰਿ ਸਾਹਿਬੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰੈ ਤਾ ਸਹਿਲਾ ਮਰਣਾ ਹੋਇ॥ (555, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ (ਮੈਨੂੰ) ਮਾਲਿਕ ਮਨੋਂ ਨਾ ਵਿਸਰੇ ਤਾਂ (ਮੇਰਾ) ਮਰਨਾ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਸਹਿਲਾ ਜੀਵੈ ਸੋਇ॥ (1344, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਖਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਹੀ [ਅُ صحيح سਹੀਹ = ਠੀਕ] ਦੁਰੁਸਤ, ਸੰਸੇ-ਰਹਿਤ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ; ਠੀਕ, ਯਥਾਰਥ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਸਹੀਹ' ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਆਰੰਭਿਕ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰ ਨੀਵੀਂ-ਉਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਜਾਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰ ਉਚੀਉਂ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬਾਘ = ਬਾਗ, ਕੁਝ = ਕੁਜ, ਬੁੱਢਾ = ਬੁੱਡਾ ਅਤੇ ਜੀਭ = ਜੀਬ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਧੁਨੀਆਂ ਵਾਂਗ 'ਹ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਨੀਵੀਉਂ ਉਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਹਸਣਾ = ਹੱਸਣਾ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਹ' ਦੀ ਥਾਂ ਉਚੀਉਂ ਨੀਵੀਂ ਸੁਰ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਚਾਹੇ = ਚਾਏ ਤੇ ਸਾਹ = ਸਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ صحيح سਹੀਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਸਹੀ' ਪੜ੍ਹਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਹੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਦੁਰੁਸਤ, ਠੀਕ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ, ਯਕੀਨਨ, ਸੰਸੇ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ। 1. ਹੈ ਤਉ ਸਹੀ ਲਖੈ ਜਉ ਕੋਈ॥ (342, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। 2. ਜਿਨੀ

ਚਲਣੁ ਸਹੀ ਜਾਣਿਆ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਹਿ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲੇ॥ (584, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ (ਮੌਤ) ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 3. ਸਹੀ ਤੇਰਾ ਫੁਰਮਾਨੁ ਕਿਨੈ ਨ ਫੇਰੀਐ॥ (964, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਸਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 4. ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਗੋਵਿੰਦੁ ਪੁਛਿ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਕੀਤਾ ਸਹੀ॥ (1117, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਖੁਦ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪਤਾ ਕਰ ਲੈ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਬਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। 5. ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਨੁ ਸੋਹਾਗਣਿ ਸਚੁ ਸਹੀ॥ (1254, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰ ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸਹੀ ਮੁਬਾਰਿਕ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂ।

ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ [ਅُ سَاحِي سَاحِي = ਠੀਕ+ਅُ سَاحِي ਸਲਾਮਤ = ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਭਾਵ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ] ਸੁਖ-ਸਾਂਦ ਨਾਲ, ਰਾਜ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ, ਰਾਜ਼ੀ-ਬਾਜ਼ੀ, ਅਰੋਗ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਠੀਕ-ਠਾਕ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ। 1. ਸਤ ਕੈ ਖਟਿਐ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਪਾਇਆ॥ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਘਰਿ ਲੈ ਆਇਆ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਮੈਂ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਵਾਂਗਾ। ਐਨ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤੇ ਦੁਰੁਸਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸੌਦਾ ਸੂਤ ਘਰ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਨਾਇ ਆਏ॥ ਅਪਣਾ ਪ੍ਰਭੂ ਧਿਆਏ॥ (623, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਇਥੇ (ਰਾਮਦਾਸ ਸਰੋਵਰ) ਆ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਸਭਿ ਥੋਕ ਉਬਾਰੇ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ॥ (625, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਚ ਗਈਆਂ ਹਨ। 4. ਪ੍ਰਭੂ ਅਪੁਨਾ ਰਿਦੈ ਧਿਆਏ॥ ਘਰਿ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਆਏ॥ (629, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੁਖ-ਸਾਂਦ ਨਾਲ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹਾਂ। 5. ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਮਿਲਿ ਘਰਿ ਆਏ ਨਿੰਦਕ ਕੇ ਮੁਖ ਹੋਏ ਕਾਲ॥ (827, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਇਕੱਠੇ ਘਰ ਵਿਚ ਮੁੜ ਆਏ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਹੀਦ [اُ شَهِيد ਸਹੀਦ = ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਉਂ 'ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਹੱਕ-ਸੱਚ 'ਤੇ ਜਾਨ ਵਾਰਨ ਵਾਲਾ] ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਹੱਕ-ਸੱਚ ਪਿੱਛੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ, ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਪਿੱਛੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲੇ (ਸ਼ਹੀਦ)।

ਸਹੁ (ਦੇਖੋ ਸਹ) ਕੰਤ, ਪਤੀ, ਭਰਤਾ। 1. ਤਪਿ ਤਪਿ ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ॥ ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੜਦੀ ਅਤੇ ਮੱਚਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਮਰੋੜਦੀ ਹਾਂ। ਉਸ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਲੋੜਦੀ ਹੋਈ ਕਮਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। 2. ਕਹੈ ਫਰੀਦੁ ਸਹੇਲੀਹੋ ਸਹੁ ਅਲਾਏਸੀ॥ ਹੰਸੁ ਚਲਸੀ ਡੁੰਮਣਾ ਅਹਿ ਤਨੁ ਢੇਰੀ ਥੀਸੀ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਉ ! ਜਦ ਕੰਤ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਮੌਤ ਦਾ ਪੈਗਾਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਨਿਮੋਝੁਣੀ ਹੋ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਸੁਆਹ ਦੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹਰਿ ਜਸੁ ਵਖਰੁ ਲੈ ਚਲਹੁ ਸਹੁ ਦੇਖੈ ਪਤੀਆਇ॥ (22, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਜਸ ਦਾ ਸੌਦਾ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲ, ਕੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਤੀਜ ਜਾਵੇਗਾ।

- ਸਹੇ** [ਅ. صحيح سਹیہ = ਠੀਕ, ਨਿਰਸੰਦੇਹ] ਸਹੀ ਕਰੇ, ਸਿੱਧ ਕਰੇ। ਕਾਇਆ ਨਗਰਿ ਨਗਰਿ ਹਰਿ ਬਸਿਓ ਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਹੇ॥ (1336, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਹਰੀ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਸਹੈ** (ਦੇਖੋ ਸਹ) ਮਾਲਿਕ। ਭਗਤਿ ਕਰਹੁ ਤੁਮ ਸਹੈ ਕੇਰੀ ਜੋ ਸਹ ਪਿਆਰੇ ਭਾਵਏ॥ (440, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰ, ਜਿਹੜੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।
- ਸਹੋ** (ਦੇਖੋ ਸਹ) ਪਤੀ, ਕੰਤ, ਭਰਤਾ। ਸੋ ਸਹੋ ਅਤਿ ਨਿਰਮਲੁ ਦਾਤਾ ਜਿਨਿ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ ਰਾਮ॥ (771, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਦਾਤਾਰ ਭਰਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨੋਟ ਇਥੇ 'ਸਹੁ' ਦੀ ਔਕੁੜ 'ਸਹੋ' ਹੋੜੇ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ।
- ਸਕ** [ਅ. شك سੱਕ = ਵਹਿਮ, ਗੁਮਾਨ] ਸੰਦੇਹ, ਸੁਬਾ, ਭਰਮ, ਸੰਸਾ, ਸੰਕਾ, ਬੇਵਸਾਹੀ, ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਅਲਾਹ ਪਾਕ ਪਾਕ ਹੈ ਸਕ ਕਰਉ ਜੇ ਦੂਸਰ ਹੋਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਪਵਿੱਤਰ ਤੋਂ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਕ ਕਰਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਹੋਵੇ।
- ਸਕਰ** [ਫ. سكر ਸੱਕਰ, سكر سੱਕਰ = ਨਾਮ ਮਿਠਾਸ] ਖਿੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਗੁੜ, ਸੱਕਰ। 1. ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਸਕਰ ਹੋਵੈ ਖੁਸੀ ਕਰੇ ਨਿਤ ਜੀਉ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 2. ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਮਾਇਆ ਤਨਿ ਮੀਠੀ ਹਮ ਤਉ ਪੰਡ ਉਚਾਈ ਰੇ॥ (156, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਕਰ ਤੇ ਖੰਡ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੌਲਤ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਮੋਹਣੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਦੇਖੁ ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਥੀਆ ਸਕਰ ਹੋਈ ਵਿਸੁ॥ ਸਾਂਈ ਬਾਝਹੁ ਆਪਣੇ ਵੇਦਣ ਕਹੀਐ ਕਿਸੁ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਵੇਖ, ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਕਰ ਜ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਗ਼ਮ ਕੀਹਨੂੰ ਦੱਸਾਂ? 4. ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜੁ ਮਾਖਿਉ ਮਾਂਝਾ ਦੁਧੁ॥ ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿਠੀਆਂ ਰਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਸੱਕਰ, ਖੰਡ, ਮਿਸਰੀ, ਗੁੜ, ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁੱਧ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਦੈਵੀ-ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦੀਆਂ ਭਾਵ ਰੱਬ ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ।
- ਸਗ** [ਫ. سگ ਸਗ = ਕੁੱਤਾ] ਕੁੱਤਾ, ਕੂਕਰ। ਸਗ ਨਾਨਕ ਦੀਬਾਨ ਮਸਤਾਨਾ ਨਿਤ ਚੜੈ ਸਵਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਖੁਦਾ ! ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਮਤਵਾਲਾ ਕੂਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਤੇਰਾ ਖੁਮਾਰ ਦੂਣਾ ਚੌਣਾ ਹੋਵੇ।
- ਸਗਨ, ਸਗੁਨ** [ਫ. سگن سੁਗਨ, سگن سੁਗਨ = ਸ਼ਗਨ] ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸੂਚਕ, ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਫਲ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ; ਸੁਭ ਸ਼ਗਨ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਾਹੇ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ; ਲਗਨ। 1. ਜਬ ਆਪਨ ਆਪੁ ਆਪਿ ਉਰਿ ਧਾਰੈ॥ ਤਉ ਸਗਨ ਅਪਸਗਨ ਕਹਾ ਬੀਚਾਰੈ॥ (291, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਤਦੋਂ ਸੁਭ ਤੇ ਅਸੁਭ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। 2. ਸਗੁਨ ਅਪਸਗੁਨ ਤਿਸ ਕਉ ਲਗਹਿ ਜਿਸੁ ਚੀਤਿ ਨ ਆਵੈ॥ (401, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਭ ਤੇ ਅਸੁਭ ਸ਼ਗਨ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।
- ਸਗਿ** (ਦੇਖੋ ਸਗ) ਕੂਕਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਕੁੱਤੇ। ਮਨਮੁਖਿ ਬੰਨ੍ਹਿ ਚਲਾਈਅਹਿ ਨਾ ਮਿਲਹੀ ਵਗਿ ਸਗਿ॥ (1413, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਦੇ ਮਗਰ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਮਨਮੁਖ ਨਰੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੋਭੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਗਊਆਂ ਦੇ ਵੱਗ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।
- ਸਜਾਇ** [ਫ. سزا سਜਾ = ਲਾਇਕ, ਹੱਕਦਾਰ ; ਨੇਕੀ ਤੇ ਬਦੀ ਦਾ ਸਿਲਾ] ਸਜਾ, ਦੰਡ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸਜਾ' ਸ਼ਬਦ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਬੁਰੇ ਅਮਲਾਂ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਕਾਰਨ, ਜਿਹੜਾ ਬਦਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਿਲੇਗਾ, ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਨਾ

ਚੱਲਣ ਅਤੇ ਭੈੜੇ ਅਮਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ‘ਸਜਾ’ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ‘ਸਜਾ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਲਾਇਕ’, ‘ਹੱਕਦਾਰ’। ਇਸ ਲਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਅਮਲਾਂ ਸਦਕਾ, ਜਿਸ ਵਰਤਾਉ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਜਾਂ ਜਿਸ ਵਰਤਾਉ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ‘ਸਜਾ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੋਂ ‘ਸਜਾ’ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ‘ਸਜਾ’ ਬੁਰੇ ਅਮਲਾਂ ਲਈ ਤੇ ‘ਜਜ਼ਾ’ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਲਈ। 1. ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਅਤਿ ਸਬਲ ਹੈ ਛੱਡੇ ਨ ਕਿਤੈ ਉਪਾਇ॥ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਦੁਖੁ ਲਾਇਦਾ ਬਹੁਤੀ ਦੇਇ ਸਜਾਇ॥ (33, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਮਨ ਅਤਿਅੰਤ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯਤਨ ਦੁਆਰਾ ਆਦਮੀ ਦੀ ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਚਮੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਖਤ ਦੰਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਮਨਮੁਖ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (33, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਮਨ ਮੂਰਖ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 4. ਖੁੰਢਾ ਅੰਦਰਿ ਰਖਿ ਕੈ ਦੇਨਿ ਸੁ ਮਲ ਸਜਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਘੁਲਾੜੀ ਦੀਆਂ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਗੋਗੜਾਂ ਵਿਚ (ਗੰਨੇ) ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੀੜਦੇ ਅਤੇ ਸਜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 5. ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ ਮਨਮੁਖਿ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (162, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) 6. ਪਾਖੰਡਿ ਲੋਭੀ ਮਾਰੀਐ ਜਮ ਡੰਡੁ ਦੇਇ ਸਜਾਇ॥ (234, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 7. ਜਬ ਲਗੁ ਮੋਹ ਮਗਨ ਸੰਗਿ ਮਾਇ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਧਰਮ ਰਾਇ ਦੇਇ ਸਜਾਇ॥ (278, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 8. ਸੰਤ ਕੇ ਦੇਖੀ ਕਉ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (280, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 9. ਮਨਮੁਖਿ ਬਹੁਤੀ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (361, ਆਸਾ, ਮਃ 3) 10. ਜਿਸੁ ਨਰ ਕੀ ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਜਾਇ ਧਰਮ ਰਾਇ ਤਿਸੁ ਦੇਇ ਸਜਾਇ॥ (491, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) 11. ਗੁਰਿ ਰਾਖੇ ਸੇ ਉਬਰੇ ਮਨਮੁਖਾ ਦੇਇ ਸਜਾਇ॥ (588, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 12. ਹੁਕਮੇ ਬੰਨ੍ਹਿ ਚਲਾਈਐ ਪਿਆਰੇ ਮਨਮੁਖਿ ਲਹੈ ਸਜਾਇ॥ (636, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 13. ਦਿਲ ਕਬਜ਼ ਕਬਜ਼ਾ ਕਾਦਰੇ ਦੋਜਕ ਸਜਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਕਾਬੂ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਾਈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸਜਾ ਦੇਵੇਗਾ। 14. ਜਮ ਪੁਰਿ ਬਧੇ ਮਾਰੀਅਹਿ ਬਹੁਤੀ ਮਿਲੈ ਸਜਾਇ॥ (994, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 15. ਬਹੁਤੁ ਸਜਾਇ ਪਇਆ ਦੇਸਿ ਲੰਮੈ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦੂਰ ਦੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਘਨੇਰੀ ਸਜਾ ਭੁਗਤੋਂਗਾ।

ਸਜਾਈ, ਸਜਾਈ [ਫ ਸਜਾ ਵਿਚੋਂ] ਸਜਾਈਂ = ਸਜਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਸਜਾਵਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਯਮ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਨਾਂਵ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ (ੀ) ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ‘ਨੇ’, ‘ਨੂੰ’, ‘ਨਾਲ’, ‘ਵਿਚੇ’, ‘ਉਪਰ’, ‘ਦੁਆਰਾ’ ਆਦਿ ਅਰਥ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅਖ ਤੋਂ ਅਖੀ ; ਗਲ ਤੋਂ ਗਲੀ ; ਸਿਫਤ ਤੋਂ ਸਿਫਤੀ ; ਸਉਦਾ ਤੋਂ ਸਉਦੀ ; ਗੁਰਸਿਖ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿਖੀ ; ਰੁਖ ਤੋਂ ਰੁਖੀ ; ਭਗਤ ਤੋਂ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਵੇਦ ਤੋਂ ਵੇਦੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਅਧੀਨ ‘ਸਜਾ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਸਜਾਈਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। 1. ਨਿੰਦਕਾਂ ਪਾਸਹੁ ਹਰਿ ਲੇਖਾ ਮੰਗਸੀ ਬਹੁ ਦੇਇ ਸਜਾਈ॥ (316, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਹਰੀ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਪੁੱਛੇਗਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖਤ ਸਜਾਵਾਂ ਦੇਵੇਗਾ। 2. ਜਨਮਿ ਮਰੈ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਆਵੈ ਦਰਗਹਿ ਮਿਲੈ ਸਜਾਈ॥ (607, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) 3. ਜਮ ਦਰਿ ਬਾਧੇ ਮਿਲਹਿ ਸਜਾਈ॥ ਤਿਸੁ ਅਪਰਾਧੀ ਗਤਿ ਨਹੀ ਕਾਈ॥ (1031, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਯਮ ਦੇ ਬੂਹੇ ਉਤੇ ਉਹ (ਨਾਮ ਰਹਿਤ) ਜਕੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਕਦੰਤ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 4. ਅਨਿਕ ਸਜਾਈ ਗਣਤ ਨ ਆਵੈ ਗਰਭੈ ਗਰਭਿ ਭ੍ਰਮਾਹਿ॥ (1225, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਉਸ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਜਾਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਗਿਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ, ਉਹ ਉਦਰੋ-ਉਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ।

ਸਜਾਏ (ਦੇਖੋ ਸਜਾਇ) ਸਜਾ, ਦੰਡ। ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਕਰੁ ਲਾਏ॥ ਨਾਵਹੁ ਭੂਲੇ ਦੇਇ ਸਜਾਏ॥ (127, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਹਿਸੂਲ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ, ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਲ (ਟੈਕਸ) ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਦੇ ਹਨ।

ਸਤਰੰਜ [ਅੰ شترنج ਸਤਰੰਜ, ਅੰ-ਫ ਸترنج ਸਤਰੰਜ, ਫ ਸترنج ਸਤਰੰਜ = ਇੱਕ ਅਮੀਰਾਨਾ ਖੇਡ ਦਾ ਨਾਮ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੋਚ, ਅਕਲ ਅਤੇ ਚੇਤਾ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ] ਕਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਸ਼ ਰੰਗ (ਛੇ ਰੰਗੀ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਛੇ ਮੁਹਰੇ (ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਵਜ਼ੀਰ, ਫੀਲਾ (ਘੋੜਾ), ਰੁਖ ਤੇ ਪਿਆਦਾ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੇਡ 64 ਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਬਿਸਾਤ ਉਤੇ ਖੇਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੋਹੀ ਪਾਸੀਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ-ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮੁਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਜਿਹੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ੀ ਮਾਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋ ਦਰਗਹ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲੈ ਨਾਉ ਪਵੈ ਬਾਜ਼ਾਰੀ॥ ਸਤਰੰਜ ਬਾਜ਼ੀ ਪਕੈ ਨਾਹੀ ਕਚੀ ਆਵੈ ਸਾਰੀ॥ (359, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਖੌਲੀਆ (ਮਸ਼ਖਰਾ) ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਤਰੰਜ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਜਿੱਤਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੋਟੀਆਂ ਪੁਗਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਸਤਰਿ [ਅੰ ستر ستر = ਪਰਦਾ, ਛੁਪਾ] ਪੋਸ਼ੀਦਾ, ਗੁਪਤ, ਛੁਪਾ, ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ। ਸਤਰਿ ਕਾਬਾ ਘਟ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੇ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਕੋਈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਕਾਅਬਾ (ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ) ਨਾਮੀ ਮਸੀਤ ਤੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਾਸ਼ ! ਕੋਈ ਜਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇ ਭਾਵ ਕਾਅਬਾ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਦ [ਫ صد ਸਦ = ਸੌ] ਸੌ, 100, ਸ਼ਤ। ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ॥ ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰ॥ (462, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਰੀਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਗ਼ੈਰ ਦੇਰ ਲਗਾਇਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਦਕਾ [ਅੰ صدقه ਸਦਕਾ = ਖੈਰਾਤ] ਖੈਰਾਤ ; ਕੁਰਬਾਨੀ, ਬਲੀਦਾਨ ; ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਦਾਨ ; ਰਾਹੀਂ ; ਬਰਕਤ ਨਾਲ, ਕਰਕੇ (ਕਾਰਨ), ਕਾਰਨੇ। 1. ਸੇਵਕ ਕੈ ਭਰਪੂਰ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਵਾਹਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਸਦਕਾ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਧੰਨਤਾ-ਯੋਗ ਗੁਰਦੇਵ ! ਸਭ ਤੇਰੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ, ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਸਾਰਿਆ ਯੁਗਾਂ ਅੰਦਰ ਪਰੀ-ਪੂਰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਨਿਰਗੁਣੁ ਰਾਖਿ ਲੀਆ ਸੰਤਨ ਕਾ ਸਦਕਾ॥ (1117, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੰਤ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨਿਰਗੁਣ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਹ 'ਦੇਣ' ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸਦਕਾਰੀ (ਦੇਖੋ ਸਦਕਾ) ਦੇ ਸਦਕੇ। ਨਾਨਕ ਭਾਗਿ ਪਰਿਓ ਹਰਿ ਪਾਛੈ ਰਾਖੁ ਸੰਤ ਸਦਕਾਰੀ॥ (1209, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ ਹੇ ਹਰੀ ! ਮੈਂ ਦੌੜ ਕੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਰੱਖ ਲਵੋ ਜੀ।

ਸਦਕੇ (ਦੇਖੋ ਸਦਕਾ) ਕੁਰਬਾਨ, ਬਲਿਹਾਰ, ਘੋਲੀ। ਬਾਰਿ ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਸੰਤ ਸਦਕੇ॥ ਨਾਨਕ ਪਾਪ ਬਿਨਾਸੇ ਕਦਿ ਕੇ॥ (255, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਉਤੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੇਰੇ ਕਦੇ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਸਦਕੈ (ਦੇਖੋ ਸਦਕਾ) ਕੁਰਬਾਨ, ਬਲਿਹਾਰੇ, ਘੋਲੀ। ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਇ ਅਕਥੁ ਸੁਆਮੀ ਸਦਕੈ ਜਾਇ ਨਾਨਕੁ ਵਾਰਿਆ॥ (81, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਕੱਥ ਹੈ, ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ

ਸਕਦਾ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਉਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਅਤੇ ਘੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ‘ਸਦਕੇ ਜਾਣਾ’ ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆ ਵਰਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਣਾ’।

ਸਦੁ [ਅ. صدّ ਸਦਾ = ਆਵਾਜ਼] ਹਾਕ, ਆਵਾਜ਼ ; ਬੁਲਾਵਾ, ਭਿਖਿਆ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਫਕੀਰ ਲੋਕ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ’ਤੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਇਕਿ ਵਣ ਖੰਡਿ ਬੈਸਹਿ ਜਾਇ ਸਦੁ ਨ ਦੇਵਹੀ॥ (1284, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਜਾ ਕੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਖਿੱਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਿਖਿਆ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। 2. ਨਾਨਕ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਮੈ ਮਿਲੈ ਹਉ ਜੀਵਾ ਸਦੁ ਸੁਣੈ॥ (1317, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਲੋੜਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਨ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ। 3. ਰਾਮਕਲੀ ਸਦੁ (923, ਸੁੰਦਰ) ਅਰਥਾਤ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਚੀ ‘ਸਦੁ’ ਭਾਵ ਮੌਤ ਦਾ ਬੁਲਾਵਾ।

ਸਦੇ (ਦੇਖੋ ਸਦੁ) ਹਾਕਾਂ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ; ਬੁਲਾਵਾ। 1. ਰੈਣਿ ਦਿਨਸੁ ਦੁਇ ਸਦੇ ਪਏ॥ ਮਨ ਹਰਿ ਸਿਮਰਹੁ ਅੰਤਿ ਸਦਾ ਰਖਿ ਲਏ॥ (1177, ਬਸੰਤ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੋ ਹਾਕਾਂ ਹਨ ਜੋ ਮੌਤ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜੀਵ ਦੀ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਆਪੇ ਸਦੇ ਢਿਲ ਨ ਹੋਇ॥ ਸਬਦਿ ਮਰੈ ਸਹਿਲਾ ਜੀਵੈ ਸੋਇ॥ (1344, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਘਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਹੜਾ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਖਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਨਾਇ [ਅ. سنا سنا = ਤਅਰੀਫ਼] ਉਸਤਤ, ਵਡਿਆਈ, ਜਸ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਕੀਰਤੀ, ਮਹਿਮਾ। 1. ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ॥ ਚਉਥੀ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਮਨੁ ਪੰਜਵੀ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਪੰਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਪਹਿਲੀ ਸੱਚਾਈ, ਦੂਜੀ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਤੀਜੀ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ’ਤੇ ਦਾਨ ਪੁੰਨ, ਚੌਥੀ ਨੀਅਤ ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਹੈ। 2. ਪੈਨਣੁ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਇ ਹੈ ਸਦਾ ਸਦਾ ਓਹੁ ਉਜਲਾ ਮੈਲਾ ਕਦੇ ਨ ਹੋਇ॥ (1092, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾਉ, ਜਿਹੜੀ ਸਦੀਵ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦਾਚਿਤ ਮੈਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਸਨਾਈ [ਅ.-ਫ. سنائی سناਈ = ਅ. سنا سنا (ਉਸਤਤ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਉਸਤਤਯੋਗ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਐ ਸਚੁ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਈ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰ, ਜਿਹੜਾ ਸੱਚਾ ਸਿਫਤਾਂ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਉਸਤਤਯੋਗ ਹੈ।

ਸਫਰੀ [ਫ. سفرى سافرى = ਫ. سفر ਸਫਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਮੁਸਾਫਿਰ, ਪਾਂਧੀ, ਯਾਤਰੀ, ਸਫੀਰ। 1. ਦੇਵਨਹਾਰੁ ਬਿਸਾਰਿਓ ਅੰਧੁਲੇ ਜਿਉ ਸਫਰੀ ਉਦਰੁ ਭਰੈ ਬਹਿ ਹਾਟੁਲੀ॥ (1216, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਭੁਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਮੁਸਾਫਿਰ ਢਾਬੇ ’ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪੇਟ ਭਰਦਾ ਹੈ। 2. ਸੰਧਿਆ ਕਾਲ ਕਰਹਿ ਸਭਿ ਵਰਤਾ ਜਿਉ ਸਫਰੀ ਦੰਫਾਨ॥ (1203, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਰਤ ਰੱਖਣੇ ਇੱਕ ਮਦਾਰੀ (ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਫਿਰਦਾ ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਦੇ ਝੂਠੇ ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ।

ਸਫਰੀਆ [ਅ. صف سافرى (ਕਤਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਫ ਉਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਮੰਡਲੀ, ਸਭਾ, ਮਜਲਿਸ। ਥਿਰੁ ਸਾਧ ਸਫਰੀਆ॥ ਜਹ ਕੀਰਤਨੁ ਹਰੀਆ॥ (537, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਫ ਉਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਹਰੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਫਾ [ਅ. صف سافرى = ਕਤਾਰ] ਸਫ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਸਫਾਂ, ਪੰਗਤੀਆਂ, ਕਤਾਰਾਂ, ਚਟਾਈਆਂ (ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਫ ਭਾਵ ਕਤਾਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚਟਾਈ ਉਪਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਚਟਾਈ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਸਫ’

ਪੈ ਗਿਆ)। ਹੋਇ ਇਕਤ੍ਰ ਮਿਲਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਦੁਬਿਧਾ ਦੂਰਿ ਕਰਹੁ ਲਿਵ ਲਾਇ॥ ਹਰਿ ਨਾਮੈ ਕੇ ਹੋਵਹੁ ਜੋੜੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੈਸਹੁ ਸਫਾ ਵਿਛਾਇ॥ (1185, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਭਾਈਉ ! ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਰਲ ਬੈਠੋ, ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਲਿਵ ਲਗਾਉ। ਹੇ ਨੇਕ ਬੰਦਿਓ ! ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜੋ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫਾਂ (ਚਟਾਈਆਂ) ਵਿਛਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠੋ।

ਸਬ [ਫ਼ شب ਸਬ = ਰਾਤ] ਰੈਣ, ਰਾਤ। ਸਬ ਰੋਜ਼ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਗਾਤਾਰ ਹਵਸ (ਲਾਲਸਾ) ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ।

ਸਬਰ, ਸਬਰੁ [ਅُ صبر ਸਬਰ = ਧੀਰਜ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਤਹੱਮਲ] ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ, ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ। 1. ਸਬਰ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਰੀ ਤਨੁ ਏਵੈ ਜਾਲੇਨਿ॥ ਹੋਨਿ ਨਜੀਕਿ ਖੁਦਾਇ ਦੈ ਭੇਤੁ ਨ ਕਿਸੈ ਦੇਨਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤੋਖੀ ਜੀਵ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਆਪਣਾ ਭੇਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ। 2. ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿੜੁ ਕਰਹਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੰਤੋਖ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਜੇਕਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਵੇਂ। 3. ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ-ਖਰਚ ਹੈ।

ਸਬਾਹ [ਫ਼ شب ਸਬ = ਰਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰਾਤ ਦਾ। ਚਉਥੈ ਪਹਰਿ ਸਬਾਹ ਕੈ ਸੁਰਤਿਆ ਉਪਜੈ ਚਾਉ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਭਾਵ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ, ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਮਾਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਬਾਹੀ [ਅُ صبح ਸੁਬਹ = ਸਵੇਰਾ, ਤੜਕਾ, ਭੋਰ, ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ] ਸਬਾਹੀ ਸਾਲਾਹ ਜਿਨੀ ਧਿਆਇਆ ਇਕ ਮਨਿ॥ ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਵਖਤੈ ਉਪਰਿ ਲੜਿ ਮੁਏ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਜਸ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਠੀਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਣ-ਨਾਸ਼ਕ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਮਰ ਮਿਟਦੇ ਹਨ।

ਸਬੂਰੀ [ਫ਼ سُورِي ਸਬੂਰੀ = ਫ਼ سُور ਸਬੂਰ (ਸਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ। 1. ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸਬਰ ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ-ਖਰਚ ਹੈ। 2. ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸੰਤੁ ਨ ਮਿਲਿਓ ਵਤੈ ਆਪਣ ਭਾਣੀਆ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਸਬਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਲਈ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 3. ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਕਿ ਲੇ ਬਾਧਹੁ ਖੈਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੰਜਾਂ ਮਰਦਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ, ਖੈਰਾਤ ਅਤੇ ਸਬਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 4. ਮਿਸਿਮਿਲਿ ਤਾਮਸੁ ਭਰਮੁ ਕਦੂਰੀ॥ ਭਾਖਿ ਲੇ ਪੰਚੈ ਹੋਇ ਸਬੂਰੀ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਹਿਰਸ) ਤੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਕੰਦੂਰੀ (ਬੀਬੀ ਫਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦਾ ਭੋਜਨ) ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਂਗਾ। 5. ਸੇਖ ਸਬੂਰੀ ਬਾਹਰਾ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੇ ਜਾਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ ਜਿਹੜਾ ਸਬਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ, ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਕੇ ਕੀ ਲਾਹਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਮਾਇ¹ [ਅ. ساءت ਸਮਾਅਤ = ਸੁਣਵਾਈ] ਸੁਣਨਾ। ਜੀਉ ਪਾਇ ਤਨੁ ਸਾਜਿਆ ਰਖਿਆ ਬਣਤ ਬਣਾਇ॥
ਅਖੀ ਦੇਖੈ ਜਿਹਵਾ ਬੋਲੈ ਕੰਨੀ ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਇ॥ (138, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਸਰੀਰ
ਨੂੰ ਰਚ ਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਪਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਆਦਮੀ
ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਜੀਭ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੀ
ਬਿਰਤੀ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਇ² [ਅ. ساءت ਸਮਾਅਤ = ਨਾਚ ਗਾਣਾ] ਗਾਉਣਾ ਸੁਣਨਾ ; ਵਜਦ, ਮਸਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ। 1. ਤਉ ਦਰਸਨ
ਕੀ ਕਰਉ ਸਮਾਇ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ
ਗਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। 2. ਨਾਉ ਲੈਨਿ ਅਰੁ ਕਰਨਿ ਸਮਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਇ॥ (1410,
ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਉਹ ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਜਦ
ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਮਾਈ (ਦੇਖੋ, ਸਮਾਇ¹) ਸੁਣਵਾਈ, ਸੁਣਾਈ। ਨਾਹਿਨ ਦਰਬੁ ਨ ਜੋਬਨ ਮਾਤੀ ਮੋਹਿ ਅਨਾਥ ਕੀ ਕਰਹੁ
ਸਮਾਈ॥ (204, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਦੌਲਤ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਵੱਡਪਣ
ਹੈ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੇਰੇ ਅਨਾਥ (ਯਤੀਮ) ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਰੋ ਭਾਵ ਮੇਰੀ ਫ਼ਰਿਆਦ ਸੁਣ ਲਵੋ।

ਸਮਾਨਾ [ਫ਼. شاميه سَامِيਆਨਹ, ਸ਼ਾਮੀਆਨਾ = ਫ਼. شامى ਸ਼ਾਮੀ (ਸ਼ਾਮ, ਆਬਣ)+ਫ਼. آ آਨਹ (ਸੰਬੰਧ
ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ, ਵਰਗਾ) ਭਾਵ ਸ਼ਾਮਾਂ ਵਰਗਾ] ਉਹ ਕੱਪੜਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਛਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਜਿਹੀ
ਕਰ ਦੇਵੇ, ਛਤਰ, ਮੰਡਪ, ਚੰਦੋਆ, ਸਾਇਬਾਨ। ਉਚ ਸਮਾਨਾ ਠਾਕੁਰ ਤੇਰੇ ਅਵਰ ਨ ਕਾਹੂ ਤਾਨੀ॥
(711, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਚਾ ਸਾਇਬਾਨ (ਆਕਾਸ਼ ਮੰਡਲ) ਤੇਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੈਥੋਂ ਬਿਨਾ ਉਹ
ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਲ (ਤਾਨ) ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ।

ਸਰ [ਫ਼. سر سر = ਸਿਰ] ਸੀਸ, ਸਿਰ। 1. ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਹ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥
(721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ
ਲੈਣਾ ਹੈ। ਐ ਦਿਲ ! ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। 2. ਇਕਨਾ ਸੁਧਿ ਨ ਬੁਧਿ ਨ ਅਕਲਿ ਸਰ ਅਖਰ ਕਾ
ਭੇਉ ਨ ਲਹੰਤਿ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਕਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ
ਸਿਰ (ਦਿਮਾਗ਼) ਵਿਚ ਅਕਲ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਭੇਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਸਰਕਾਰ, ਸਰਕਾਰਾ [ਫ਼. سر سرਕਾਰ = ਫ਼. سر-ਏ-ਕਾਰ, ਫ਼. سر سر = ਮੁਖੀਆ+ਏ = ਸੰਬੰਧ ਬੋਧਕ
ਸ਼ਬਦ+ਫ਼. ركار = ਕੰਮ ਭਾਵ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮੁਖੀਆ] ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ; ਗੌਰਮਿੰਟ,
ਹਕੂਮਤ, ਸਲਤਨਤ ਭਾਵ ਪਰਜਾ। 1. ਧਰਮ ਰਾਇ ਨੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਬਹਿ ਸਚਾ ਧਰਮੁ ਬੀਚਾਰਿ॥ ਦੂਜੈ
ਭਾਇ ਦੁਸਟੁ ਆਤਮਾ ਓਹੁ ਤੇਰੀ ਸਰਕਾਰ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਧਰਮਰਾਜ ਨੂੰ ਹੁਕਮ
ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੈਠੇ ਕੇ ਅਸਲੋਂ ਖਰਾ ਨਿਆਂ ਕਰੇ। ਹੋਰਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮੰਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਤੇਰੀ
ਪਰਜਾ ਹਨ। 2. ਅਹਿਨਿਸਿ ਜੀਆ ਦੇਖਿ ਸਮਾਲੇ ਤਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਰਕਾਰਾ॥ (1331, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1)।

ਸਰੰਜਾਮ [ਫ਼. سرانجام سرانجام, ਫ਼. سر سر = ਸਿਰ+ਫ਼. اتمام ਅੰਜਾਮ = ਅਖੀਰ ਭਾਵ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ
ਅਖੀਰ, ਕੰਮ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ] ਕੰਮ ਦਾ ਅੰਤ, ਕੰਮ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ; ਸਾਮਾਨ। ਸਰੰਜਾਮ (ਸਰ+ਅੰਜਾਮ)
ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲਾ
'ਅ' ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰ+ਅੰਜਾਮ = ਸਰੰਜਾਮ। ਜੇ ਕਹੀਏ ਕਿ 'ਕੰਮ ਦਾ ਸਰੰਜਾਮ
ਦੇਖਿਆ' ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ'। 1. ਸਗਲ ਸਰੰਜਾਮ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੂ
ਆਪੇ॥ (805, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।
2. ਜਿਸਹਿ ਸਹਾਈ ਹੋਇ ਭਗਵਾਨ॥ ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਉਆ ਕੈ ਸਰੰਜਾਮ॥ (888, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ
5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਭਗਵਾਨ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਪਰਾਲੇ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਰੰਜਾਮਿ (ਦੇਖੋ ਸਰੰਜਾਮ) ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ। 1. ਸਰੰਜਾਮਿ ਲਾਗੂ ਭਵਜਲ ਤਰਨ ਕੈ॥ (378, ਆਸਾ, ਮਃ 5)
ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜੁਟ ਜਾ।

ਸਰਦ [ਫ਼ سرد ਸਰਦ = ਠੰਢ] ਸੀਤ, ਠੰਢੀ। 1. ਚੰਦਨ ਚੰਦੁ ਨ ਸਰਦ ਰੁਤਿ ਮੂਲਿ ਨ ਮਿਟਈ ਘਾਮ॥ (709, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਿਲ ਦੀ ਜਲਣ, ਚੰਦਨ ਦੇ ਲੇਪ, ਚੰਨ ਤੇ ਠੰਢੀ ਰੁੱਤ ਨਾਲ ਕਦਾਚਿਤ ਨਿਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਹ (ਜਲਣ) ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਰੁਤਿ ਸਰਦ ਅਡੰਬਰੋ ਅਸੂ ਕਤਕੇ ਹਰਿ ਪਿਆਸ ਜੀਉ॥ (928, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਠੰਢੀ ਰੁਤ (ਸਿਆਲ) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਅੱਸੂ ਤੇ ਕੱਤਕ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।

ਸਰਫੈ [ਅ-ਫ਼ صرف ਸਰਫਾ = ਅਧਿਕਤਾ ; ਨਫਾ, ਫਾਇਦਾ] ਬੱਚਤ, ਕਫਾਇਤ ; ਕੰਜੂਸੀ, ਕਿਰਸ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਰਫਾ ਕਰਨਾ = ਖਰਚ ਵਿਚ ਕੰਜੂਸੀ ਤੇ ਤੰਗੀ ਕਰਨੀ, ਜਿਵੇਂ ‘ਸਰਫਾ ਕਰਕੇ ਸੁੱਤੀ, ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ’। ਸਰਫੈ ਸਰਫੈ ਸਦਾ ਸਦਾ ਏਵੈ ਗਈ ਵਿਹਾਇ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਕਿਰਸਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੇ-ਅਰਥ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਰਮ, ਸ਼ੁਮੁ [ਫ਼ شرم ਸਰਮ = ਹਯਾ, ਲਾਜ, ਗ਼ੈਰਤ] ਲਾਜ, ਲੱਜਾ, ਹਯਾ, ਸੰਗ, ਝਿਜਕ, ਝੇਪ। 1. ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਨਾਨਕੁ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਰਾਖਹੁ ਸਰਮ ਅਸਾੜੀ ਜੀਉ॥ (105, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਸਰਮ ਪਈ ਨਾਰਾਇਣੈ ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਪਈਆਹੁ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 3. ਸਰਮ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਰੋਜਾ ਹੋਹੁ ਮੁਸਲਮਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਯਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਫਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾ ਬਣਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏਂਗਾ। 4. ਸਰਮ ਸੁਰਤਿ ਦੁਇ ਸਸੁਰ ਭਏ॥ (152, ਗਉੜੀ ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੱਜਿਆ ਤੇ ਗਿਆਤ ਦੋਨੋਂ ਮੇਰੇ ਸੱਸ ਤੇ ਸਹੁਰਾ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 5. ਸਰਮ ਧਰਮ ਕਾ ਡੇਰਾ ਦੂਰਿ॥ ਨਾਨਕ ਕੂੜੁ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1)।

ਸਰਮਾ (ਦੇਖੋ ਸਰਮ) ਲਾਜ, ਲੱਜਿਆ। ਸਰਣਿ ਪਰੇ ਕੀ ਰਾਖਹੁ ਸਰਮਾ॥ (378, ਆਸਾ, ਮਃ 5)।

ਸਰਮਾਵੈ [ਫ਼ شرمیدن ਸ਼ਰਮੀਦਨ = ਸ਼ਰਮਾਉਣਾ ਤੋਂ] ਸ਼ਰਮਾਉਂਦਾ। ਬੇਸੁਆ ਭਜਤ ਕਿਛੁ ਨਹ ਸਰਮਾਵੈ॥ (1143, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪੀ ਵੇਸ਼ਵਾ ਨਾਲ ਭੋਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨਾ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦਾ।

ਸਰਮਿੰਦਾ [ਫ਼ سرمنده ਸ਼ਰਮਿੰਦਹ = ਸ਼ਰਮਸਾਰ, ਸ਼ਰਮਨਾਕ] ਲਾਜਵੰਤ, ਹਯਾਵਾਨ, ਸ਼ਰਮੀਲਾ, ਸ਼ਰਮਾਕਲ, ਸ਼ਰਮਾਊ ; ਸ਼ਰਮਸਾਰ, ਲੱਜਿਤ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ شرمیدن ਸ਼ਰਮੀਦਨ ਭਾਵ ਸ਼ਰਮ ਕਰਨਾ ਤੋਂ ‘ਇਸਮ ਫ਼ਾਇਲ’ (ਨਾਂਵ ਕਿਰਿਆ) ਹੈ। ‘ਇਸਮ ਫ਼ਾਇਲ’ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆ (ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੋਨੋਂ ਕਾਲ ਹੋਣ) ਦਾ ‘ਦਾਲ’ ਹਟਾ ਕੇ ین ‘ਨਿਦਾ’ ਲਗਾ ਦਿਉ, ਜਿਵੇਂ—

کردن ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ+ਨਿਦਾ = ਕੁਨਿੰਦਾ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ,

رفتن ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ)→ ਰਵਦ→ ਰਵ+ਨਿਦਾ = ਰਵਿੰਦਾ = ਜਾਣ ਵਾਲਾ,

شنیدن ਸ਼ਨੀਦਨ (ਸੁਣਨਾ)→ ਸ਼ਨਵਦ→ ਸੁਨਣ+ਨਿਦਾ = ਸ਼ਨਵਿੰਦਾ = ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ—

شرمیدن ਸ਼ਰਮੀਦਨ (ਸ਼ਰਮਾਉਂਦਾ)→ ਸ਼ਰਮਦ→ ਸ਼ਰਮ+ਨਿਦਾ = ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ = ਸ਼ਰਮ ਵਾਲਾ।

1. ਜਿਹ ਕਰਣੀ ਹੋਵਹਿ ਸਰਮਿੰਦਾ ਇਹਾ ਕਮਾਨੀ ਰੀਤਿ॥ (673, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5)
ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਦਸਤੂਰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਤੂੰ

ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਵੇਂਗਾ ਭਾਵ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। 2. ਫਰੀਦਾ ਜਿਨ੍ਹੀ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ ਤੇ ਕੰਮਤੇ ਵਿਸਾਰਿ॥ ਮਤੁ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਥੀਵਹੀ ਸਾਂਈ ਦੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਨਿਕੰਮੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦੇ। ਮਤੇ ਤੈਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ।

ਸਰਮੁ (ਦੋਖੇ ਸਰਮ) ਲੱਜਾ, ਹਯਾ। 1. ਸਰਮੁ ਧਰਮੁ ਦੁਇ ਛਪਿ ਖਲੋਏ ਕੂੜੁ ਫਿਰੈ ਪਰਧਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) 2. ਸਰਮੁ ਧਰਮੁ ਦੁਇ ਨਾਨਕਾ ਜੇ ਧਨੁ ਪਲੈ ਪਾਇ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਲੋਕ-ਲੱਜਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਗੁਣ ਮੰਡੇ ਕਰਿ ਸੀਲੁ ਘਿਉ ਸਰਮੁ ਮਾਸੁ ਆਹਾਰੁ॥ (553, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤਲੇ ਪਰਸਾਦੇ, ਭਲਮਣਸਉਪਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘੀ ਅਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਲੱਜਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੋਸ਼ਤ ਬਣਾ।

ਸਰਾ¹ [ਫ਼ شراب ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਸ਼ਰਾਬ। ਸਚੁ ਸਰਾ ਗੁੜ ਬਾਹਰਾ ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਗੁੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਸਰਾ² [ਅُ شَرُّ ਸ਼ਰਅ = ਰੋਸ਼ਨ ਰਾਹ] ਸੱਚਾ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਰਾਹ, ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ, ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਾਨੂੰਨ (ਸ਼ਰ੍ਹਾ)। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਰ੍ਹਾ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਰਸਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਰਸਤੇ ‘ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਸਕਦੇ ਹਨ। 1. ਸੁਣਿਐ ਸਰਾ ਗੁਣਾ ਕੇ ਗਾਹ॥ ਸੁਣਿਐ ਸੇਖ ਪੀਰ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰਵਣ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਦਮੀ ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਦਵਾਨ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਲਿ ਕਲਵਾਲੀ ਸਰਾ ਨਿਬੇੜੀ ਕਾਜੀ ਕ੍ਰਿਸਨਾ ਹੋਆ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸ਼ਾਂਤ ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਜੀ ਨਿਆਂਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਸਰਾ ਸਰੀਅਤਿ ਲੇ ਕੰਮਾਵਹੁ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ (ਸਿੱਧਾ ਰੱਸਤਾ) ਤੇ ਸ਼ਰੀਅਤ (ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਣੀ) ਹੈ।

ਸਰਾਇ [ਫ਼ سرائى ਸਰਾਏ = ਘਰ] ਘਰ ; ਮੁਸਾਫ਼ਿਰਖਾਨਾ, ਸਰਾਂ। ਕਰਉ ਅਰਦਾਸਿ ਗਾਵ ਕਿਛੁ ਬਾਕੀ॥ ਲੇਉ ਨਿਬੇਰਿ ਆਜੁ ਕੀ ਰਾਤੀ॥ ਕਿਛੁ ਭੀ ਖਰਚੁ ਤੁਮਾਰਾ ਸਾਰਉ॥ ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ ਸਰਾਇ ਗੁਜਾਰਉ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਯਮਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਅਜੇ ਕੁਝ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਬੇੜ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਖਰਚ ਵਜੋਂ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਸਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ।”

ਸਰਾਇਚਉ, ਸਰਾਇਚਾ [ਫ਼ سرايچه ਸਰਾਏਚਹ, ਫ਼ سرائى ਸਰਾਏ = ਘਰ+ਫ਼ ਚਹ = ਛੋਟਾ ਭਾਵ ਛੋਟਾ ਘਰ] ਛੋਟਾ ਘਰ ; ਤੰਬੂ, ਖੇਮਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਚਹ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਤਾਬਚਾ, ਸੰਦੂਕਚਾ, ਕੂਚਾ (ਛੋਟੀ ਗਲੀ), ਦੇਗਚਾ, ਨੈਚਾ (ਬਾਂਸ ਦੀ ਛੋਟੀ ਨਲਕੀ), ਖਾਂਚਾ ਅਤੇ ਕੁਲੀਚਾ ਆਦਿ। 1. ਸੇਜ ਸਧਾ ਸਹਜੁ ਛਾਵਾਣੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਾਇਚਉ ਸਦਾ ਸੀਲ ਸੰਨਾਹੁ ਸੋਹੈ॥ (1398, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪਲੰਘ, ਅਡੋਲਤਾ ਦਾ ਚੰਦੋਆ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਤੇਰਾ ਤੰਬੂ ਹੈ, ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ! ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਸੰਜੋਅ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। 2. ਜਾਂ ਚੈ ਘਰਿ ਦਿਗ ਦਿਸੈ ਸਰਾਇਚਾ ਬੈਕੁੰਠ ਭਵਨ ਚਿਤ੍ਰਸਾਲਾ ਸਪਤ ਲੋਕ ਸਾਮਾਨਿ ਪੂਰੀਅਲੇ॥ (1292,

ਮਲਾਰ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਸੁਆਮੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਤਰਫਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਤੰਬੂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸਵਰਗੀ ਮੰਦਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਪਰੀਪੂਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਰਾਇਚੇ (ਦੇਖੋ ਸਰਾਇਚਾ) ਸਰਾਇਚਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਖੇਮੇਂ, ਤੰਬੂ। 1. ਤੰਬੂ ਪਲੰਘ ਨਿਵਾਰ ਸਰਾਇਚੇ ਲਾਲਤੀ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੰਬੂ, ਨਿਵਾਰੀ ਪਲੰਘ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਖੇਮੇ। 2. ਪਿਛਹੁ ਰਾਤੀ ਸਦੜਾ ਨਾਮੁ ਖਸਮ ਕਾ ਲੇਹਿ॥ ਖੇਮੇ ਛਤ੍ਰ ਸਰਾਇਚੇ ਦਿਸਨਿ ਰਥ ਪੀੜੇ॥ (989, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੈਣ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਹਾਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਖੇਮੇ, ਛਤਰ, ਤੰਬੂ ਤੇ ਰਥ।

ਸਰਾਈ (ਦੇਖੋ ਸਰਾਇ, ਫ਼ ۛ سراه سراهه ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ) ਸਰਾਈਂ, ਅਸਥਾਨ, ਘਰ, ਹਵੇਲੀਆਂ, ਸਰਾਵਾਂ ; ਜਹਾਨਾਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਵਧਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਕਹਾਂ ਸੁ ਘਰ ਦਰ ਮੰਡਪ ਮਹਲਾ ਕਹਾ ਸੁ ਬੰਕ ਸਰਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਘਰ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਮਹਿਲ, ਮਾੜੀਆਂ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹਵੇਲੀਆਂ? 2. ਤਿਨ ਕੇ ਘਰ ਮੰਦਰ ਮਹਲ ਸਰਾਈ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਅਭਿਆਗਤ ਜਾਇ ਵਰਸਾਤੇ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿਤਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ, ਭਵਨ, ਮਹਿਲ ਤੇ ਸਰਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੇਵਕ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਜਗਤ-ਤਿਆਗੀ ਜਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। 3. ਦੀਨੁ ਛਡਾਇ ਦੁਨੀ ਜੋ ਲਾਏ॥ ਦੁਹੀ ਸਰਾਈ ਖੁਨਾਮੀ ਕਹਾਏ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਜਹਾਨਾਂ (ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ) ਵਿਚ ਪਾਪੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਆਪੇ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਅਨੁ ਕਰਿ ਮਹਲ ਸਰਾਈ॥ (947, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਖੁਦ ਹੀ ਮਹਿਲ ਤੇ ਹਵੇਲੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਤੇ ਬਣਾਈਆਂ ਹਨ।

ਸਰਾਫ [ਅ- صرف سرف = ਅ- صرف ਸਰਫ (ਬਦਲਣਾ, ਰੂਪਾਂਤਰ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਜੇਵਰਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਵਾਲਾ, ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਪਰਖਣ ਤੇ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦਾ ਵਪਾਰੀ, ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਪਾਰਖੂ, ਜੌਹਰੀ। 1. ਇਹੁ ਤਨੁ ਹਾਟੁ ਸਰਾਫ ਕੇ ਭਾਈ ਵਖਰੁ ਨਾਮੁ ਅਪਾਰੁ॥ (636, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਰਾਵਾ ! ਇਹ ਸਰੀਰ ਸਰਾਫ ਦੀ ਹੱਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਨਾਮ ਦਾ ਸੌਦਾ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ। 2. ਜੇ ਹੋਵੈ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫ ਕੀ ਬਹੁਤਿ ਨ ਪਾਈ ਤਾਉ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਜੌਹਰੀ ਆਪਣੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਫਿਰ (ਸੋਨਾ ਪਰਖਣ ਲਈ) ਤਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। (ਇਥੇ ਜੌਹਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ।) 3. ਬਾਰਹਾ ਕੰਚਨੁ ਸੁਧੁ ਕਰਾਇਆ॥ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫ ਵੰਨੀ ਸਚੜਾਇਆ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਵੰਨੀ ਦਾ ਸੋਨਾ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਸੁਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਜੌਹਰੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਾਫਾ (ਦੇਖੋ ਸਰਾਫ) ਸੱਰਾਫਾਂ, ਸੱਰਾਫ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਰਖੂਆਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕੇ ਵਾਂਗ ਪਾਜ ਉੱਘੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਾਫੀ¹ [ਅ- ۛ صرف سرف = ਅ- صرف ਸੱਰਾਫ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੱਰਾਫ ਦਾ ਕੰਮ, ਸੱਰਾਫ ਦਾ ਧੰਧਾ, ਪਰਖਣ ਦਾ ਕੰਮ। ਐਸਾ ਸਾਹੁ ਸਰਾਫੀ ਕਰੈ॥ ਸਾਚੀ ਨਦਰਿ ਏਕ ਲਿਵ ਤਰੈ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ

1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅਪਣਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸੱਚੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਾਫੀ² [ਅ. صراف سَراف] ਸਰਾਫ ਨੇ, ਪਾਰਖੂ ਨੇ। ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇਆ ਸਰਾਫੀ ਫਿਰਿ ਨਾਹੀ ਤਾਈਜਾ ਹੇ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਰਖੂ ਨੇ ਇਸ (ਸੋਨੇ) ਨੂੰ ਪਰਖ ਕੇ ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੜ ਕੇ ਤਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਸਰਾਫੂ (ਦੇਖੋ ਸਰਾਫ) ਪਾਰਖੂ, ਜੋਹਰੀ। 1. ਜਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫੂ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੁਆਵਗੀਰ ਸਭਿ ਉਘੜਿ ਆਏ॥ (303, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪਾਰਖੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਤਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਤਲਬ-ਪ੍ਰਸਤ (ਖੋਟੇ) ਨੰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਹਰਿ ਆਪੈ ਸਾਹੁ ਸਰਾਫੂ ਰਤਨੁ ਹੀਰਾ ਹਰਿ ਆਪਿ ਕੀਆ ਪਾਸਾਰਾ॥ (720, ਬੈਰਾੜੀ, ਮਃ 4) 3. ਕਉਣ ਤਰਾਜੀ ਕਵਣੁ ਤੁਲਾ ਤੇਰਾ ਕਵਣੁ ਸਰਾਫੂ ਬੁਲਾਵਾ॥ (730, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਤੱਕੜੀ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਵੱਟੇ? ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਲਈ ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਪਾਰਖੂ ਸੱਦਾਂ। 4. ਮਨੁ ਤਾਰਾਜੀ ਚਿਤੁ ਤੁਲਾ ਤੇਰੀ ਸੇਵ ਸਰਾਫੂ ਕਮਾਵਾ॥ (731, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤਕੜੀ ਹੈ, ਗਿਆਤ ਵੱਟੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣੀ ਮੇਰਾ ਜੋਹਰੀ ਹੈ। 5. ਆਪਿ ਸਰਾਫੂ ਕਸਵਟੀ ਲਾਏ॥ ਆਪੇ ਪਰਖੇ ਆਪਿ ਚਲਾਏ॥ (797, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਹੀ ਪਾਰਖੂ ਹੈ ਅਤੇ ਕਸਵੱਟੀ ਉਤੇ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ, ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। 6. ਕਸਿ ਕਸਵਟੀ ਸਹੈ ਸੁ ਤਾਉ॥ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫ ਵੰਨੀ ਸਚੜਾਉ॥ (932, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੋਨਾ ਕਸੌਟੀ 'ਤੇ ਰਗੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਗ ਨੂੰ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਜੋਹਰੀ ਦੀ ਅੱਖ ਅੰਦਰ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਿਕਾਮੁ [ਫ. سر سر = ਮੁਖ+ਫ. كَام = ਮਨੋਰਥ] ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ, ਅਸਲੀ ਮੁਰਾਦ। ਜਗਤ ਉਧਾਰਣੁ ਨਾਮੁ ਸਤਿਗੁਰ ਤੁਠੈ ਪਾਇਅਉ॥ ਅਬ ਨਾਹਿ ਅਵਰ ਸਰਿ ਕਾਮੁ ਬਾਰੰਤਰਿ ਪੂਰੀ ਪੜੀ॥ (1408, ਸਵਈਏ, ਮਥੁਰਾ) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ! ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਸਰੀਅਤਿ [ਅ. شریة سَرِيَة = ਅੱਲਾਹ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਬੰਦਗੀ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾਇਆ ਰਾਹ, ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਰਾਹ ; ਨਦੀ ਜਾਂ ਦਰਿਆ ਦਾ ਘਾਟ] ਧਰਮ ਦਾ ਰਸਤਾ, ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ ਦੀ ਥਾਪੀ ਹੋਈ ਰੀਤ, ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ। ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ 'ਸਰੀਅਤ' ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਦੱਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ-

ਐ ਮੁਹੰਮਦ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਆਉ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸੁਣਾਵਾਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰੱਬ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਉਪਰ ਲਗਾਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਕਿ- 1. ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਕ ਨਾ ਕਰੋ। 2. ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਨੇਕ ਵਰਤਾਉ ਕਰੋ। 3. ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਕਤਲ ਨਾ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਰਿਜ਼ਕ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਵਾਂਗੇ। 4. ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਾ ਜਾਉ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਛੁਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। 5. ਅੱਲਾਹ ਵਲੋਂ ਹਰਾਮ ਮੰਨੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਲਾਕ ਨਾ ਕਰੋ। 6. ਯਤੀਮ ਦੇ ਮਾਲ ਦੇ ਕੋਲ ਨਾ ਜਾਉ ਪਰੰਤੂ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਬਾਲਿਗ ਹੋ ਜਾਵੇ। 7. ਨਾਪ ਅਤੇ ਤੋਲ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰੋ। 8. ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਕਰੋ, ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਕਰੋ ਭਾਵੇਂ ਮੁਆਮਲਾ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। 9. ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਅਹਿਦ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੋ। ਇਹੋ ਮੇਰਾ ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ 'ਤੇ ਚੱਲੋ

ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਨਾ ਚੱਲੇ। ਜਦ ਤਕ ਇਨਸਾਨ ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜ ਸਕਦਾ। (ਸੂਰਾ-ਉਲ-ਇਲਾਮ, ਆਇਤ 151-152)

‘ਸ਼ਰੀਅਤ’ ਅਸਲ ਵਿਚ ਘਾਟ ਜਾਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਤਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਂ ਆਦਮੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਆ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਅਹਿਮਦਦੀਨ ਵਕੀਲ ਮੁਤਾਬਿਕ “ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ, ਹਰੇਕ ਕੌਮ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਹਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਦੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਨ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਗੀ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਸ਼ਰੀਅਤ’ ਇਸਲਾਮੀ ਰੂਹਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਤਾਜ਼ਗੀ ਬਖਸ਼ਣ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਈ।” (ਸਰਗੁਜ਼ਸ਼ਤ-ਏ-ਅਲਫਾਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ਪੰਨਾ 92-93)

ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਣਾ, ਹੱਜ ਕਰਨਾ ਤੇ ਜ਼ਕਾਤ ਦੇਣੀ ਆਦਿ ‘ਸ਼ਰੀਅਤ’ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹੈ। ਮੌਲਾਨਾ ਰੂਮੀ ‘ਸ਼ਰੀਅਤ’ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਸ਼ਰੀਅਤ ਇੱਕ ਬੱਤੀ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਬੱਤੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਫੜੀਏ ਤਾਂ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸ਼ਰੀਅਤ ਇਲਮ ਹੈ, ਤਰੀਕਤ ਅਮਲ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ।” (ਮਸਨਵੀ-ਏ-ਮੌਲਵੀ-ਏ-ਮਅਨਵੀ, ਜਿਲਦ ਪੰਜਵੀਂ, ਪੰਨਾ 2-3)। 1. ਸਰੈ ਸਰੀਅਤਿ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ॥ ਬਿਨੁ ਬੂਝੇ ਕੈਸੇ ਪਾਵਹਿ ਪਾਰੁ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਮਜ਼ਹਬੀ ਮਰਿਆਦਾ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? 2. ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਸਿਫਤਿ ਸਰੀਅਤਿ ਪਤਿ ਪਤਿ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਲਾਮੀ ਮਰਿਆਦਾ (ਕਾਨੂੰਨ) ਦੀ ਤਅਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। 3. ਸਰਾ ਸਰੀਅਤਿ ਲੇ ਕੰਮਾਵਹੁ॥ ਤਰੀਕਤਿ ਤਰਕ ਖੋਜਿ ਟੋਲਾਵਹੁ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਚਲਣ ਨੂੰ ਤੂੰ ‘ਸ਼ਰੀਅਤ’ ਭਾਵ ਰੂਹਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਬਣਾ। ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ-ਭਾਲ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਦਰਜਾ ‘ਤਰੀਕਤ’ ਬਣਾ।

ਸਰੀਕ, ਸਰੀਕੁ [ਅُشْرِكُ ਸ਼ਰੀਕ = ਅُشْرِكُ ਸ਼ਿਰਕ (ਸਾਂਝ) ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਹਿੱਸੇਦਾਰ, ਸਾਂਝੀ, ਭਾਈਵਾਲ, ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਰੀਕ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਰੀਕ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਾਂਝੀ, ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ- 1. ਹਉ ਹੋਆ ਮਾਹਰੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੰਨਿ ਆਦੇ ਪੰਜਿ ਸਰੀਕ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਪੰਜਾਂ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। 2. ਤੇਰਾ ਸਰੀਕੁ ਕੋ ਨਾਹੀ ਜਿਸ ਨੇ ਲਵੈ ਲਾਇ ਸੁਣਾਇਆ॥ (301, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 3. ਜਿਸ ਨੇ ਤੂ ਦੇਹਿ ਤਿਸੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮਿਲੈ ਕੋਈ ਹੋਰੁ ਸਰੀਕੁ ਨਾਹੀ ਤੁਧੁ ਪਾਸਿ॥ (549, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 4. ਤੁਧੁ ਜੇਵਡੁ ਹੋਰੁ ਸਰੀਕੁ ਹੋਵੈ ਤਾ ਆਖੀਐ ਤੁਧੁ ਜੇਵਡੁ ਤੂਹੈ ਹੋਈ॥ (549, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 5. ਤਿਸ ਕਾ ਸਰੀਕੁ ਕੋ ਨਹੀ ਨਾ ਕੋ ਕੰਟਕੁ ਵੈਰਾਈ॥ (592, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 6. ਅਵਰੁ ਨ ਦੀਸੈ ਕਿਸੁ ਸਾਲਾਹੀ ਤਿਸਹਿ ਸਰੀਕੁ ਨ ਕੋਈ॥ (597, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 7. ਜਿਸੁ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ਸਰੀਕੁ ਕਿਸੁ ਲੇਖੈ ਹਉ ਗਨੀ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਹਾਂ? 8. ਇਸੁ ਹਰਿ ਧਨ ਕਾ ਕੋਈ ਸਰੀਕੁ ਨਾਹੀ...॥ (853, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ

3) 9. ਤਿਸਹਿ ਸਰੀਕੁ ਨ ਦੀਸੈ ਕੋਈ ਆਪੇ ਅਪਰ ਅਪਾਰਾ ਹੇ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 10. ਤਿਸਹਿ ਸਰੀਕੁ ਨਾਹੀ ਰੇ ਕੋਈ॥ (1082, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 11. ਹੋਰੁ ਸਰੀਕੁ ਹੋਵੈ ਕੋਈ ਤੇਰਾ ਤਿਸੁ ਅਗੈ ਤੁਧੁ ਆਖਾਂ॥ (1242, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1)।

ਸਰੀਕੀ¹ [ਅ-ਫ਼ ਸ਼ਰੀਕੀ = ਅ-ਫ਼ ਸ਼ਰੀਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਭਾਈਵਾਲੀ। ਆਪੁ ਜਨਾਇ ਅਵਰ ਕਉ ਜਾਨੈ ਤਬ ਹੋਇ ਭਿਸਤ ਸਰੀਕੀ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਸਵਰਗ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਰੀਕੀ² (ਦੇਖੋ ਸਰੀਕੀ¹) ਸ਼ਰੀਕਾ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਭਾਵ ਬਰਾਬਰੀ। 1. ਜਿਸੁ ਨਾਲਿ ਸੰਗਤਿ ਕਰਿ ਸਰੀਕੀ ਜਾਇ ਕਿਆ ਰੂਆਵਣਾ॥ (566, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸੰਗ ਤੁਸੀਂ ਵਸਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਕੌਣ ਵਿਰਲਾਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ? 2. ਕੀਤਾ ਹੋਵੈ ਸਰੀਕੀ ਕਰੈ ਅਨਹੋਦਾ ਨਾਉ ਧਰਾਇਆ॥ (1154, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਰਚਨਹਾਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬੇਅਰਥ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਉਚਾ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ ਹੋਇਆ।

ਸਰੈ (ਦੇਖੋ ਸਰਾ²) ਮਜ਼ਹਬੀ ਮਰਿਆਦਾ। ਸਰੈ ਸਰੀਅਤਿ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ॥ ਬਿਨੁ ਬੂਝੇ ਕੈਸੇ ਪਾਵਹਿ ਪਾਰੁ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਮਜ਼ਹਬੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਸਲਾਮ [ਅ-ਸਲਾਮ ਸਲਾਮ = ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਲਈ ਗਰਦਨ ਝੁਕਾਉਣੀ ; ਸਹੀ ਸਲਾਮਤੀ] ਸ਼ਾਤੀ, ਕੁਸ਼ਲ, ਰਾਜ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ; ਆਸ਼ਰੀਵਾਦ, ਦੁਆ ; ਪ੍ਰਣਾਮ, ਨਮਸਕਾਰ ; ਅਦਬ-ਆਦਾਬ, ਸਤਿਕਾਰ ; ਸਲੂਟ ਮਾਰਨਾ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰੀਤ ਹੈ ਕਿ ਆਪੇ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਖਦਾ ਹੈ **ਸਲਾਮੁ ਅਲੈਕੁਮ** ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਸਲਾਮਤ ਰਹੋ। ਦੂਜਾ ਉਤਰ ਵਿਚ ਆਖਦਾ ਹੈ **ਵਾਲੈਕੁਮ** ਵਾਅਲੈਕੁਮੁਸਲਾਮ ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਲਾਮਤ ਰਹੋ ! ‘ਸਲਾਮ’ ਸ਼ਬਦ ਤਸਲੀਮ (ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ) ਤੋਂ ਨਾਉਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤਕਲੀਮ ਤੋਂ ਕਲਾਮ। 1. ਬਧੇ ਕਰਨਿ ਸਲਾਮ ਖਸਮ ਨ ਭਾਣਿਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਦਬਾ ਹੇਠ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। 2. ਕਿਆ ਸੁਲਤਾਨੁ ਸਲਾਮ ਵਿਹੂਣਾ ਅੰਧੀ ਕੋਠੀ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨਾਹੀ॥ (354, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਣਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ ਹੈ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਅਨੁਰ ਘੁੱਪ ਹੈ।

ਸਲਾਮਤਿ [ਅ-ਸਲਾਮਤ ਸਲਾਮਤ = ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ, ਸਲਾਮਤੀ] ਕਾਇਮ, ਇਸਥਿਤ ; ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ। 1. ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ! ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਹੈਂ। 2. ਸਤ ਕੈ ਖਟਿਐ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਪਾਇਆ॥ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਘਰਿ ਲੈ ਆਇਆ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਵਾਂਗਾ। ਐਨ ਠੀਕ ਤੇ ਦੁਰੁਸਤ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸੌਦਾ-ਸੂਤ ਘਰ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। 3. ਅਵਿਨਾਸੀ ਅਵਿਗਤੁ ਅਗੋਚਰੁ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਖਸਮੁ ਹਮਾਰਾ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਾਲਿਕ ਜਿਹੜਾ ਅਮਰ, ਅਹਿੱਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਹੈ। 4. ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਨਾਇ ਆਏ॥ ਅਪਣਾ ਪ੍ਰਭੂ ਧਿਆਏ॥ (623, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਸਭਿ ਥੋਕ ਉਬਾਰੇ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ॥ (625, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਾਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਜਿਉਂ ਦੀਆਂ ਤਿਉਂ (ਐਨ ਠੀਕ-ਠਾਕ) ਬਚ ਗਈਆਂ ਹਨ। 6. ਪ੍ਰਭੂ ਅਪੁਨਾ ਰਿਦੈ ਧਿਆਏ॥ ਘਰਿ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤਿ ਆਏ॥ (629, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 7.

ਮੀਤ ਸਾਜਨ ਸਰਬ ਗੁਣ ਨਾਇਕ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਦੇਵਾ॥ (680, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ, ਯਾਰ ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ। 8. ਗੁਰਿ ਚੇਲੇ ਰਹਰਾਸਿ ਕੀਈ ਨਾਨਕਿ ਸਲਾਮਤਿ ਥੀਵੈ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਲਾਮਤੀ ਸਮੇਂ ਭਾਵ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਆਪਣੇ ਮੁਰੀਦ ਅੰਗਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। 9. ਪੁੰਜੀ ਸਾਬਤੁ ਰਾਸਿ ਸਲਾਮਤਿ ਚੂਕਾ ਜਮ ਕਾ ਫਾਹਾ ਹੇ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 10. ਹਮਰਾ ਰਾਜਨੁ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਤਾ ਕੋ ਸਗਲ ਘਟਾ ਜਸੁ ਗਾਇਓ॥ (1235, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) 11. ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਪ੍ਰਭੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਕਹਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਊ ਤੂ ਕਦ ਕਾ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਸਦੀਵ ਤੋਂ ਹੀ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਹੈਂ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਦਾ ਹੈਂ।

ਸਲਾਮੁ (ਦੇਖੋ ਸਲਾਮ) ਝੁਕ ਕੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਨਾ। 1. ਕਰਸਨਿ ਤਖਤਿ ਸਲਾਮੁ ਲਿਖਿਆ ਪਾਵਸੀ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਪ੍ਰਾਲਬਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦੇ ਹਨ। 2. ਪ੍ਰਭੂ ਤਿਆਗਿ ਲਾਗਤ ਅਨ ਲੋਭਾ॥ ਦਾਸਿ ਸਲਾਮੁ ਕਰਤ ਕਤ ਸੋਭਾ॥ (195, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਦੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸ ਨੇ ਮਾਣ ਪਾਇਆ ਹੈ? 3. ਨੇਜੇ ਵਾਜੇ ਤਖਤਿ ਸਲਾਮੁ॥ ਅਧਕੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਵਿਆਪੈ ਕਾਮੁ॥ (226, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਰਛੇ ਬੈਂਡ ਵਾਜੇ, ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸਲਾਮਾਂ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕਾਮ-ਚੇਸ਼ਟਾ ਅੰਦਰ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਲਖ ਲਸਕਰ ਲਖ ਵਾਜੇ ਨੇਜੇ ਲਖ ਉਠਿ ਕਰਹਿ ਸਲਾਮੁ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 5. ਦਰੁ ਬੀਭਾ ਮੈ ਨੀਮ੍ਰਿ ਕੇ ਕੈ ਕਰੀ ਸਲਾਮੁ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੇਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਾਂ? 6. ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) 7. ਸਹੰਸ ਨਾਮੁ ਲੈ ਲੈ ਕਰਉ ਸਲਾਮੁ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 8. ਗੋਬਿੰਦ ਭਗਤ ਕਉ ਕਰਹਿ ਸਲਾਮੁ॥ (865, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) 9. ਤਖਤਿ ਸਲਾਮੁ ਹੋਵੈ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 10. ਤਿਸੁ ਮੁਲਾ ਕਉ ਸਦਾ ਸਲਾਮੁ॥ (1159, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 11. ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਕਰਹਿ ਸਲਾਮੁ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 12. ਚਾਰੇ ਕੁੰਟ ਸਲਾਮੁ ਕਰਹਿਗੇ ਘਰਿ ਘਰਿ ਸਿਫਤਿ ਤੁਮ੍ਹਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1)

ਸਲਾਰ [ف سالاار = ਸਰਦਾਰ, ਮੁਖੀ] ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਗੂ, ਮੁਖੀ, ਸਰਦਾਰ ਸੈਨਾਪਤੀ। 1. ਇਕਿ ਆਵਹਿ ਇਕਿ ਜਾਹਿ ਉਠਿ ਰਖੀਅਹਿ ਨਾਵ ਸਲਾਰ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਖੀਏ, ਸਰਦਾਰ ਭਾਵ ਉਚੇ ਨਾਮ ਰਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। 2. ਸੁਰ ਸਿਧ ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਮੁਨਿ ਜਨ ਸੇਖ ਪੀਰ ਸਲਾਰ॥ ਦਰਿ ਕੂਚ ਕੂਚਾ ਕਰਿ ਗਏ ਅਵਰੇ ਭਿ ਚਲਣਹਾਰ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਵਤੇ, ਸਿਧ, ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਸਵਰਗ ਦੇ ਗਵੱਈਏ, ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ, ਸਾਧੂ, ਸ਼ੇਖ, ਪੀਰ ਅਤੇ ਮੁਖੀਏ, ਸਮੂਹ ਦਰਜਾ-ਬਦਰਜਾ ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵੀ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਹਨ। 3. ਸਤਰਿ ਸੈਇ ਸਲਾਰ ਹੈ ਜਾ ਕੇ॥ ਸਵਾ ਲਾਖੁ ਪੈਕਾਬਰ ਤਾ ਕੇ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਸੱਤ ਸੌ ਸਿਪਾਹ-ਸਲਾਰ (ਸੈਨਾਪਤੀ) ਹਨ ਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਪੈਕਾਬਰ ਹਨ।

ਸਵਦ [ف سواد = ਹੋਵੇਗੀ, ਹੁੰਦੀ ਹੈ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ سُودن ਸੁਦਨ (ਹੋਣਾ) ਹੈ। ਸੁਦਨ ਦਾ مُطْلَع ਮੁਜ਼ਾਰਿਆ (ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੋਨੋਂ ਕਾਲ ਹੋਣ) ਹੈ سُود = ਹੋਵੇਗੀ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721,

ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਦ ਮੈਂ ਡਿਗ ਪਵਾਂਗਾ ਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਵਰਾ [ਫ਼ ਸ਼ੋਰ = ਸ਼ੋਰ, ਮੀਆਂ] ਪਤੀ, ਭਰਤਾ। ਨਾਨਕ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸੋਹਾਗਣਿ ਜਿਨਿ ਪਿਰੁ ਰਾਵਿਅਤਾ ਸਚੁ ਸਵਰਾ॥ (561, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਮੁਬਾਰਿਕ ! ਮੁਬਾਰਿਕ ! ਹੈ ਉਹ ਸੱਚੀ ਪਤਨੀ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਣਦੀ ਹੈ।

ਸਾਇਰ [ਅ ਸ਼ਾਇਰ = ਅ ਸ਼ਾਇਰ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਸ਼ਾਇਰ ਰਚਣ ਵਾਲਾ] ਕਵੀ, ਕਵਿਤਾ ਰਚਣ ਵਾਲਾ। 1. ਜੇ ਸਉ ਸਾਇਰ ਮੇਲੀਅਹਿ ਤਿਲੁ ਨ ਪੁਜਾਵਹਿ ਰੋਇ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਸੈਂਕੜੇ ਕਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ, ਉਹ ਤੇਰੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜ਼ੋਰੇ ਦੀ ਮਾਤ੍ਰ ਵੀ ਪੁੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਭਾਵ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। 2. ਕਰੇ ਕਰਾਏ ਸਭ ਕਿਛੁ ਜਾਣੈ ਨਾਨਕ ਸਾਇਰ ਇਵ ਕਹਿਆ॥ (434, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਨਾਨਕ ਕਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਦਾ ਹੈ।

ਸਾਇਰੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਇਰ) ਕਵੀ। ਸਾਸੁ ਮਾਸੁ ਸਭੁ ਜੀਉ ਤੁਮਾਰਾ ਤੂ ਮੈ ਖਰਾ ਪਿਆਰਾ॥ ਨਾਨਕੁ ਸਾਇਰੁ ਏਵ ਕਹਤੁ ਹੈ ਸਚੇ ਪਰਵਦਗਾਰਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1)।

ਸਾਹ [ਫ਼ ਸ਼ਾਹ = ਫ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ; ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ; ਸੁਆਮੀ, ਪਤੀ ; ਵੱਡਾ ; ਮਾਲਿਕ। ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੀ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨਾਲ 'ਸ਼ਾਹ' ਸ਼ਬਦ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਾਹ-ਤੀਰ, ਸ਼ਾਹ-ਰਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ-ਸਵਾਰ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸ਼ਾਹ' ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਮਾਲਿਕ, ਪਤੀ, ਸੁਆਮੀ, ਈਸ਼ਵਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਆਦਿ। 1. ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ ਮਾਲੁ ਧਨੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਸਾਹ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਿਰਿ ਖਸਮੁ ਤੂੰ ਜਪਿ ਨਾਨਕ ਜੀਵੈ ਨਾਉ ਜੀਉ॥ (72, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਵਖਤੈ ਉਪਰਿ ਲੜਿ ਮੁਏ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 4. ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੁ ਜੀਉ ਰਾਸਿ ਸਭ ਤੇਰੀ ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੇ ਸਾਹ ਪ੍ਰਭ ਸਾਚੇ॥ (169, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 5. ਮਹਲੁ ਸਾਹ ਕਾ ਕਿਨ ਬਿਧਿ ਪਾਵੈ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਸਾਚੇ ਸਾਹ ਕੀ ਮਨ ਮਹਿ ਟੇਕ॥ (197, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 7. ਸਾਹ ਮਰਹਿ ਸੰਚਹਿ ਮਾਇਆ ਦਾਮ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਧਨ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 8. ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨੁ ਸੰਚਵੈ ਸਾਚ ਸਾਹ ਭਗਵੰਤ॥ (297, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 9. ਤੂ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਆਪਿ ਹੈ ਸਚੁ ਸਾਹ ਹਮਾਰੇ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 10. ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸੇ ਸਾਹ ਹੈ ਜਿ ਨਾਮਿ ਕਰਹਿ ਵਾਪਾਰੁ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4)।

ਸਾਹਨ (ਦੇਖੋ ਸਾਹ) ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਸ਼ਾਹਾਂ। ਸਾਹਨ ਮਹਿ ਤੂੰ ਸਾਚਾ ਸਾਹਾ ਵਾਪਾਰਨ ਮਹਿ ਵਾਪਾਰੀ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5)।

ਸਾਹਨਿ [ਫ਼ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਸ਼ਾਹਣੀ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭਾਵ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮਾਇਆ। ਸਾਹਨਿ ਸਤੁ ਕਰੈ ਜੀਅ ਅਪਨੈ॥ ਸੋ ਰਮਯੇ ਕਉ ਮਿਲੈ ਨ ਸੁਪਨੈ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸਾਹਬੀ [ਫ਼ ਸ਼ਾਹਿਬੀ = ਫ਼ ਸ਼ਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਾਹਿਬੀ, ਮਾਲਿਕੀ। ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸ ਸੇਵਕਾ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਦਰਿ ਖਰਿਆ॥ ਗਿਰੰਬਾਰੀ ਵਡ ਸਾਹਬੀ ਸਭੁ ਨਾਨਕ ਸੁਪਨੁ ਥੀਆ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਾਦਰ ਹੋਣ, ਵੱਡੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਜੋਗੀ ਉਹਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਵੱਡੀ ਮਾਲਿਕੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੁਪਨਾ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਸਾਹਬੁ [ਅ. صاحب ਸਾਹਿਬ = ਖੁਦਾਵੰਦ, ਮਾਲਿਕ] ਮਾਲਿਕ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਥੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਮਾਲਿਕ, ਖਸਮ, ਸੁਆਮੀ ; ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਅੱਲਾਹ, ਰੱਬ, ਹਰੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਆਦਿ। ਸਾਚਾ ਸਾਹਬੁ ਏਕੁ ਤੂ ਹੋਰਿ ਜੀਆ ਕੇਤੇ ਲੋਅ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ।

ਸਾਹਾ¹ (ਦੇਖੋ ਸਾਹ) ਐ ਸ਼ਾਹ, ਹੇ ਸ਼ਾਹ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਾ ਮੈਂ ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ ਹਮਰੀ ਬੇਦਨਿ ਤੂ ਜਾਨਤਾ ਸਾਹਾ ਅਵਰੁ ਕਿਆ ਜਾਨੈ ਕੋਇ॥ ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਚੁ ਤੂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਾ ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਸਚੁ ਸਭੁ ਹੋਇ॥ ਝੁਠਾ ਕਿਸ ਕਉ ਆਖੀਐ ਸਾਹਾ ਦੂਜਾ ਨਾਹੀ ਕੋਇ॥ ਸਭਨਾ ਵਿਚਿ ਤੂ ਵਰਤਦਾ ਸਾਹਾ ਸਭਿ ਤੁਝਹਿ ਧਿਆਵਹਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ॥ ਸਭਿ ਤੁਝ ਹੀ ਥਾਵਹੁ ਮੰਗਦੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਾ ਤੂ ਸਭਨਾ ਕਰਹਿ ਇਕ ਦਾਤਿ॥ ਸਭੁ ਕੋ ਤੁਝ ਹੀ ਵਿਚਿ ਹੈ ਮੇਰੇ ਸਾਹਾ ਤੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਕੋਈ ਨਾਹਿ॥ ਸਭਿ ਜੀਅ ਤੇਰੇ ਤੂ ਸਭਸ ਦਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਾ ਸਭਿ ਤੁਝ ਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਹਿ॥ (670, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ 'ਅਲਿਫ਼' ਭਾਵ ਕੰਨਾ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾ = ਐ ਦੋਸਤ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਨਾ = ਐ ਮਨ, ਫ਼ੌਜੀਆ = ਐ ਫ਼ੌਜੀ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ, ਬਹਾਦੁਰਾ = ਐ ਬਹਾਦੁਰ, ਮਾਸਟਰਾ = ਐ ਮਾਸਟਰ, ਡਰਾਇਵਰਾ = ਐ ਡਰਾਇਵਰ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆ = ਐ ਬੱਚੇ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹਾ = ਐ ਸ਼ਾਹ, ਹੇ ਸ਼ਾਹ।

ਸਾਹਾ², **ਸਾਹਾਂ** [ਫ਼. ساهان ਸਾਹਾਨ = ਫ਼. ساه ਸਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਸ਼ਾਹਾਂ, ਬਹੁਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਾਹ। 1. ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਨਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ ਦੇ ਤਾਬੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਸੋਈ ਧਿਆਈਐ ਜੀਅਝੇ ਸਿਰਿ ਸਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (44, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 3. ਸਿਰਿ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਾ॥ ਗੁਰ ਭੇਟਤ ਮਨਿ ਓਮਾਹਾ॥ (621, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 4. ਸਭ ਸਾਹਾ ਸਿਰਿ ਸਾਚਾ ਸਾਹੁ॥ ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ ਪੂਰਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (893, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 5. ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਸੋਈ ਸੁਖੁ ਪਾਏ ਹੁਕਮੁ ਸਿਰਿ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਹੇ॥ (1055, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 6. ਸਿਰਿ ਸਾਹਾ ਕੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਅਵਰੁ ਨਾਹੀ ਕੋ ਦੂਜਾ ਹੇ॥ (1073, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਸਾਹਾ³ (ਦੇਖੋ ਸਾਹ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ। 1. ਸਾਹਨ ਮਹਿ ਤੂੰ ਸਾਚਾ ਸਾਹਾ ਵਾਪਾਰਨ ਮਹਿ ਵਾਪਾਰੀ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 2. ਨਾਮ ਧਨੁ ਜਿਸੁ ਜਨ ਕੈ ਪਾਲੈ ਸੋਈ ਪੂਰਾ ਸਾਹਾ॥ (680, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) 3. ਆਪੇ ਵਡ ਦਾਣਾ ਵਡ ਸਾਹਾ॥ (699, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) 4. ਜਿਸੁ ਚੀਤਿ ਆਵਹਿ ਸੋ ਸਾਚਾ ਸਾਹਾ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਸਾਹਿ (ਦੇਖੋ ਸਾਹ) ਪਾਤਸ਼ਾਹ ; ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ। ਸਾਹਿ ਪਠਾਇਆ ਸਾਰੈ ਪਾਸਿ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕੋਲ ਘੱਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਹਿਬ (ਦੇਖੋ ਸਾਹਬੁ) ਮਾਲਿਕ, ਪ੍ਰਭੂ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਰੱਬ, ਖੁਦਾ। 1. ਦੇਹੁ ਸਜਣ ਅਸੀਸਤੀਆ ਜਿਉ ਹੋਵੈ ਸਾਹਿਬ ਸਿਉ ਮੇਲੁ॥ (12, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 1) 2. ਸਾਚੇ ਸਾਹਿਬ ਸਭਿ ਗੁਣ ਅਉਗਣ ਸਭਿ ਅਸਾਹ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਜੀਆ ਕਾ ਤੋਹਿ॥ ਕਿਤ ਕਉ ਸਾਹਿਬ ਆਵਹਿ ਰੋਹਿ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਹੋਰੁ ਬਿਰਹਾ ਸਭ ਧਾਤੁ ਹੈ ਜਬ ਲਗੁ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਹੋਇ॥ (83, ਸਲੋਕ, ਮਃ 3) 5. ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਦੀਆ ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ॥ (83, ਸਲੋਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਚਾਰਾ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? 6. ਸਦਾ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਰੰਗਿ ਰਹੈ ਕਬਹੂੰ ਨ ਤੂਟਸਿ ਨੇਹੁ॥ (84, ਸਲੋਕ, ਮਃ 3)।

ਸਾਹਿਬਾ [ਫ਼ صاحبਾ ਸਾਹਿਬਾ = ਐ ਸਾਹਿਬ] ਐ ਮਾਲਿਕ, ਹੇ ਮਾਲਿਕ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਲਿਫ਼ ਭਾਵ ‘ਕੰਨਾ’ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਐ ਰੱਬ/ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਖੁਦਾਇਆ = ਐ ਖੁਦਾ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ, ਬੱਚਿਆ = ਐ ਬੱਚੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਸਾਹਿਬਾ’ = ਐ ਸਾਹਿਬ, ਹੇ ਮਾਲਿਕ। 1. ਸਚੇ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਸਚੇ ਮਨੁ ਪਤੀਆਵਣਿਆ॥ (109, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 2. ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਕਉਣੁ ਜਾਣੈ ਗੁਣ ਤੇਰੇ॥ (156, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 3. ਵਡੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਵਡੀ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ॥ (301, ਸਲੋਕ ਮਃ 4) 4. ਸਚੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਸਚੇ ਸਚੁ ਨਾਇਆ॥ (301, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 5. ਵਡੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰਾ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 6. ਤਉ ਕਾਰਣਿ ਸਾਹਿਬਾ ਰੰਗਿ ਰਤੇ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 7. ਸਾਚੇ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰਾ ਸਚੁ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 8. ਜੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਹਿਬਾ ਤੂ ਮੈ ਹਉ ਤੈਡਾ॥ (418, ਆਸਾ ਮਃ 1) 9. ਸਚੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ॥ (442, ਆਸਾ, ਮਃ 3) 10. ਵਡੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ॥ (567, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) 11. ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਤੇਰੇ ਚੋਜ ਵਿਡਾਣਾ॥ (596, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 12. ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕ ਸੁਣਿ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਡੁਬਦਾ ਪਥਰੁ ਲੀਜੈ॥ (596, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 13. ਜੇ ਤੂ ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਕਿਆ ਕੋ ਕਵੈ ਗਹਣਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਜੇ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੈ ਨਾ ਦੇਵੇਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਗਿਰਵੀ ਰੱਖ ਕੇ ਕੁਝ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ? 14. ਵਾਹੁ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਵਾਹੁ॥ (755 ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) 15. ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਣਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਨਿਤ ਤੇਰੇ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) 16. ਸਾਚੇ ਸਾਹਿਬਾ ਕਿਆ ਨਾਹੀ ਘਰਿ ਤੇਰੈ॥ (917, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 17. ਮੈ ਲਖ ਵਿੜਤੇ ਸਾਹਿਬਾ ਜੇ ਬਿੰਦ ਬੋਲਾਈਆ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਾਲਿਕਾ ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਿੰਦ ਕੁ ਲਈ ਵੀ ਬੋਲ ਪਵੇਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਰੁਪਏ ਵੱਟ ਲਏ ਹਨ। 18. ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਹਉ ਆਪੇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀ॥ (1171, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1)।

ਸਾਹਿਬ [ਫ਼ صاحب ਸਾਹਿਬ = ਮਾਲਿਕ] ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ, ਮਾਲਿਕ ਨੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ, ਰੱਬ ਨੇ। 1. ਤਿਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਕਿਆ ਗਣੀ ਜਿ ਸਾਹਿਬਿ ਮੇਲੜੀਆਹ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮਿਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 2. ਪਾਈਅਨ੍ਹਿ ਸਭਿ ਨਿਧਾਨ ਸਾਹਿਬਿ ਤੁਠਿਆ॥ (521, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 3. ਬਖਸਿ ਲਏ ਸਭਿ ਸਚੈ ਸਾਹਿਬਿ ਸੁਣਿ ਨਾਨਕ ਕੀ ਅਰਦਾਸਾ॥ (620, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 4. ਸਾਹਿਬਿ ਅੰਧਾ ਜੋ ਕੀਆ ਕਰੇ ਸੁਜਾਖਾ ਹੋਇ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 2)।

ਸਾਹਿਬੀ [ਫ਼ صاحبی ਸਾਹਿਬੀ = ਫ਼ صاحب ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਾਹਿਬੀ, ਮਾਲਿਕੀ, ਅਮੀਰੀ, ਸਰਦਾਰੀ। ਦਿਵਸ ਚਾਰਿ ਕੀ ਕਰਹੁ ਸਾਹਿਬੀ ਜੈਸੇ ਬਨ ਹਰ ਪਾਤ॥ (1251, ਸਾਰੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੰਗਲ ਦੇ ਹਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਲੈ।

ਸਾਹਿਬੁ [ਫ਼ صاحب ਸਾਹਿਬ = ਮਾਲਿਕ] ਮਾਲਿਕ, ਸੁਆਮੀ, ਰੱਬ, ਪ੍ਰਭੂ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਹਰੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ। 1. ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚੁ ਨਾਇ ਭਾਖਿਆ ਭਾਉ ਅਪਾਰੁ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਵਡਾ ਸਾਹਿਬੁ ਵਡੀ ਨਾਈ ਕੀਤਾ ਜਾ ਕਾ ਹੋਵੈ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 3. ਵਡਾ ਸਾਹਿਬੁ ਉਚਾ ਥਾਉ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 4. ਸੋਈ ਸੋਈ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚਾ ਸਾਚੀ ਨਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 5. ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚੈ ਨਾਇ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) 6. ਰੰਗਿ ਰਤਾ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 7. ਜਿਉ ਸਾਹਿਬੁ ਰਾਖੈ ਤਿਉ ਰਹੈ ਇਸੁ ਲੋਭੀ ਕਾ ਜੀਉ ਟਲ ਪਲੈ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 8. ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਸਚੁ ਵਡਿਆਈ ਦੇਇ॥ (30, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3)

9. ਨਿਰਮਲੁ ਸਾਹਿਬੁ ਪਾਇਆ ਸਾਚਾ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰੁ॥ (34, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 10. ਸਦਾ ਸਦਾ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ ਪ੍ਰਭੁ ਸਾਹਿਬੁ ਸਚਾ ਸੋਇ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5)।

ਸਾਹਿਬੈ (ਦੇਖੋ ਸਾਹਿਬ) ਮਾਲਿਕ ਅੰਦਰ, ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ। 1. ਬਹੁ ਗੁਣ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬੈ ਭਾਈ ਹਉ ਤਿਸ ਕੈ ਬਲਿ ਜਾਉ॥ (640, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇਕੀਆਂ ਹਨ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ਅੰਦਰ, ਉਸ ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਬਹੁਤ ਵਡਿਆਈਆ ਸਾਹਿਬੈ ਨਹ ਜਾਹੀ ਗਣੀਆ॥ (854, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਡਿਆਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਗਿਣੀਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ।

ਸਾਹਿਬੋ (ਦੇਖੋ ਸਾਹਿਬ) ਮਾਲਿਕ, ਪ੍ਰਭੂ, ਸੁਆਮੀ। 1. ਅਗਮ ਅਗੋਚਰੁ ਸਾਹਿਬੋ ਜੀਆਂ ਕਾ ਪਰਣਾ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਤੇ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। 2. ਸਚੁ ਸਾਹਿਬੋ ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਅਪਰੰਪਰੇ ਧਾਰੇ ਰਾਮ॥ (437, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਆਦਿ ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਿਕ ਜਿਹੜਾ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। 3. ਤੂ ਠਾਕੁਰੁ ਤੂ ਸਾਹਿਬੋ ਤੂਹੈ ਮੇਰਾ ਮੀਰਾ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸੁਲਤਾਨ। 4. ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਸਾਹਿਬੋ ਸਮਰਥੁ ਸਚੁ ਦਾਤਾਰੁ॥ (962, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 5. ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਸਾਹਿਬੋ ਦੂਸਰੁ ਲਵੈ ਨ ਲਵੈ॥ (1193, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਤੇ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹੈ ਸਾਹਿਬ (ਮਾਲਿਕ)। ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸਾਹੀ¹ [ਫ਼ ਸ਼ਾਹੀ = ਫ਼ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਸ਼ਾਹੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ। ਸਾਚਾ ਤਖਤੁ ਸਚੀ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥ ਸਚੁ ਖਜੀਨਾ ਸਾਚਾ ਸਾਹੀ॥ (1073, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ-ਸੰਘਾਸਣ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ਖਜ਼ਾਨਾ।

ਸਾਹੀ² [ਫ਼ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਖ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ; ਹੱਥ ਦਾ ਹੱਥੀਂ ਆਦਿ] ਸ਼ਾਹੀਂ = شاپان ਸ਼ਾਹਾਨ = ਬਹੁਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਤੂ ਸਾਹੀ ਹੂ ਸਾਹੁ ਹਉ ਕਹਿ ਨ ਸਕਾ ਗੁਣ ਤੇਰਿਆ॥ (761, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸਾਹੀ³ [ਫ਼ ਸ਼ਿਯਾਹੀ = ਫ਼ ਸ਼ਿਯਾਹ (ਕਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕਾਲਖ, ਕਾਲਸ ; ਸਿਆਹੀ, ਰੋਸ਼ਨਾਈ (ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ)। ਜੇਤਾ ਆਖਣੁ ਸਾਹੀ ਸਬਦੀ ਭਾਖਿਆ ਭਾਇ ਸੁਭਾਈ॥ (1242, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੁਝ ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਅੱਖਰੀਂ (ਲਿਖਤੀ) ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ (ਲਫਜ਼ਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਸਦਕਾ ਜੀਵ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹੀ⁴ [ਅ ਸ਼ਿ ਸਈ = ਕੋਸ਼ਿਸ਼] ਯਤਨ, ਕੋਸ਼ਿਸ਼। ਰੂੜੇ ਜਿਹ ਬਸਿਓ ਰਿਦ ਮਾਹੀ॥ ਉਆ ਕੀ ਝਾੜਿ ਮਿਟਤ ਬਿਨ ਸਾਹੀ॥ (260, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਸੁਆਮੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਝਗੜਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ (ਯਤਨ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹੁ [ਫ਼ ਸ਼ਾਹ = ਫ਼ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ; ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ; ਪਰਮਾਤਮਾ। 1. ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਵਰਤਦਾ ਕੋਇ ਨ ਮੇਟਣਹਾਰੁ॥ (34, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 2. ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਸਚੇ ਵਣਜਾਰੇ॥ (117, ਮਾਝ, ਮਃ 3) 3. ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਇਕੁ ਤੂੰ ਹੋਰੁ ਜਗਤੁ ਵਣਜਾਰਾ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 4. ਸਾਹੁ ਹਮਾਰਾ ਠਾਕੁਰੁ ਭਾਰਾ ਹਮ ਤਿਸ ਕੇ ਵਣਜਾਰੇ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 5. ਸਾਹੁ ਹਮਾਰਾ ਤੂੰ ਧਣੀ ਜੈਸੀ ਤੂੰ ਰਾਸਿ ਦੇਹਿ ਤੈਸੀ ਹਮ ਲੇਹਿ॥ (165, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 6. ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਾਹੁ ਹਰਿ ਸੇਵਿਆ ਫਿਰਿ ਲੇਖਾ ਮੂਲਿ ਨ ਲੇਈ॥ (165, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 7. ਇਸ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਸੁਨੀਅਤ ਸਾਹੁ॥ ਕਵਨੁ ਬਾਪਾਰੀ ਜਾ ਕਾ ਉਹਾ ਵਿਸਾਹੁ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ ਕਿ

ਇਸ (ਹਿਰਦੇ) ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਸ਼ਾਹ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਵਪਾਰੀ ਹੈ? ਜਿਸ ਦੀ ਉਥੇ ਸਾਖ ਹੈ। 8. ਤੂੰ ਵਡ ਸਾਹੁ ਜਾ ਕੇ ਕੋਟਿ ਵਣਜਾਰੇ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 9. ਜਾ ਕੈ ਹਰਿ ਧਨੁ ਸੋ ਸਚ ਸਾਹੁ॥ (189, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 10. ਤੂੰ ਸਚਾ ਸਾਹੁ ਭਗਤੁ ਵਣਜਾਰਾ ਜੀਉ॥ (217, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 11. ਅਗਨਤ ਸਾਹੁ ਅਪਨੀ ਦੇ ਰਾਸਿ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 12. ਅਪੁਨੀ ਅਮਾਨ ਕਛੁ ਬਹੁਰਿ ਸਾਹੁ ਲੇਇ॥ ਅਗਿਆਨੀ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਕਰੇਇ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਸਾਹੈ [ਫ਼ ۛ ۛ ਸ਼ਾਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ] ਮਾਲਿਕ, ਪ੍ਰਭੂ ; ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ। 1. ਸਾਹੈ ਕੈ ਫੁਰਮਾਇਅੜੈ ਜੀ ਦੇਹੀ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਆਇ ਪਇਆ॥ (1007, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਆਤਮਾ ਆ ਕੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਸਾਹਿ ਪਠਾਇਆ ਸਾਹੈ ਪਾਸਿ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੇ ਕੋਲ ਘੱਲਿਆ ਹੈ।

ਸਾਕਤ, ਸਾਕਤੁ [ਅ ۛ ۛ ۛ ਸਾਕਿਤੁ = ਡਿਗਿਆ ਹੋਇਆ] ਪਤਿਤ, ਡਿਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਗਿਰਨ ਵਾਲਾ ; ਹੋਛਾ ; ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਕਾਫ਼ਿਰ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਸਤਕ, ਅਧਰਮੀ। 1. ਝਾੜਿ ਕਰਤ ਸਾਕਤ ਗਾਵਾਰਾ॥ ਜੇਹ ਹੀਐ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਿਕਾਰਾ॥ (260, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਕਾਫ਼ਿਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਤ ਦਾ ਪਾਪ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਬਖੇੜੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜਿਨ ਕਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਤੇ ਸਾਕਤ ਮੂੜ ਨਰ ਕਾਚੇ॥ (169, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 3. ਸਾਕਤ ਹਰਿ ਰਸ ਸਾਦੁ ਨ ਜਾਨਿਆ ਤਿਨ ਅੰਤਰਿ ਹਉਮੈ ਕੰਡਾ ਹੇ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਸੁਲ ਹੈ। 4. ਹਰਿ ਕੇ ਦਾਸ ਸਿਉ ਸਾਕਤ ਨਹੀ ਸੰਗੁ॥ (198, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸੰਗਿ ਨ ਗਇਓ॥ ਸਾਕਤੁ ਮੂੜੁ ਲਗੇ ਪਚਿ ਮੁਇਓ॥ (141, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਇਹੁ ਵਲੇਵਾ ਸਾਕਤ ਸੰਸਾਰ॥ (180, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਹੈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ ਨਾਸਤਕ ਦਾ ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ। 7. ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਜੀਐ ਦੂਰਹਿ ਜਾਈਐ ਭਾਗਿ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) 8. ਸਾਕਤ ਮਰਹਿ ਸੰਤ ਸਭਿ ਜੀਵਹਿ॥ (326, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) 9. ਸਾਕਤ ਉਲਟਿ ਸੁਜਨ ਭਏ ਚੀਤਾ॥ (326, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪਤਿਤ ਪੁਰਸ਼ ਬਦਲ ਕੇ ਦਿਲੋਂ ਭਲੇ ਲੋਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 10. ਕਬੀਰ ਸਾਕਤੁ ਐਸਾ ਹੈ ਜੈਸੀ ਲਸਨ ਕੀ ਖਾਨਿ॥ ਕੋਨੇ ਬੈਠੇ ਖਾਈਐ ਪਰਗਟ ਹੋਇ ਨਿਦਾਨਿ॥ (1365, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਸਣ ਦੀ ਗੰਢੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਅਧਰਮੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰੇ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਵੇ, ਇਹ ਆਖ਼ਿਰਕਾਰ ਜਾਹਿਰ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 11. ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ ਭਲਾ ਰਾਖੈ ਆਛਾ ਗਾਉ॥ ਉਹੁ ਸਾਕਤੁ ਬਪੁਰਾ ਮਰਿ ਗਇਆ ਕੋਇ ਨ ਲੈਹੈ ਨਾਉ॥ (1372, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਅਧਰਮੀ ਨਾਲੋਂ ਸੂਰ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਨਾਮੁਰਾਦ ਅਧਰਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ। 12. ਸਾਕਤ ਕਉ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਅੰਧਾਰੀ ਮੋਹਿ ਫਾਥੇ ਮਾਇਆ ਜਾਲ॥ (1335, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਨੁਰੇ ਹਨ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ। ਉਹ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 13. ਜੋ ਨਰ ਭਰਮਿ ਭਰਮਿ ਉਦਿਆਨੇ ਤੇ ਸਾਕਤ ਮੂੜੁ ਮੁਹੇ॥ (1336, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਦੇਹ ਦੇ ਬੀਆਬਾਨ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਧਰਮੀ ਤੇ ਮੂਰਖ ਲੁੱਟੇ-ਪੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 14. ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਈਐ ਸਾਚੀ ਦਰਗਹਿ ਸਾਕਤ ਮੂਠੁ॥ (1151, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 15. ਸਾਕਤ ਨਰ ਪ੍ਰਾਨੀ ਸਦ ਭੂਖੇ ਨਿਤ ਭੂਖਨ ਭੂਖ ਕਰੀਜੈ॥ (1323, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) 16. ਸਾਕਤ ਨਰ ਅਹੰਕਾਰੀ ਕਹੀਅਹਿ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਪ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵੀਜੈ॥ (1325, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) 17. ਸਾਕਤ ਸੂਤੁ ਬਹੁ ਗੁਰਝੀ ਭਰਿਆ ਕਿਉ ਕਰਿ ਤਾਨੁ ਤਨੀਜੈ॥ ਤੰਤੁ

ਸੂਤੁ ਕਿਛੁ ਨਿਕਸੈ ਨਾਹੀ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਜੈ॥ (1324, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) 18. ਸਾਕਤ ਸੁਆਨ ਕਹੀਅਹਿ ਬਹੁ ਲੋਭੀ ਬਹੁ ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲੁ ਭਰੀਜੈ॥ (1326, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) 19. ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਜੈਸੇ ਸਰਪ ਆਰਜਾਰੀ॥ ਤਿਉ ਜੀਵਹਿ ਸਾਕਤ ਨਾਮੁ ਬਿਸਾਰੀ॥ (239, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਬਾਝੋਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੱਪ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਹੀ ਅਧਰਮੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। 20. ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਗਰਧਭ ਕੀ ਨਿਆਈ॥ ਸਾਕਤ ਥਾਨ ਭਰਿਸਟ ਫਿਰਾਹੀ॥ (239, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 21. ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਭਏ ਕੂਕਰ ਕਾਮ॥ ਸਾਕਤ ਬੇਸੁਆ ਪੂਤ ਨਿਨਾਮ॥ (239, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅਮਲ ਕੁੱਤੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਕੰਜਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਨਾਮਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸਾਕਤਾ (ਦੇਖੋ ਸਾਕਤ) ਅਧਰਮੀ, ਨਾਸਤਿਕ, ਕਾਫ਼ਿਰ, ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ। ਏਹੁ ਮਨੋ ਮੂਰਖੁ ਲੋਭੀਆ ਲੋਭੇ ਲਗਾ ਲੋਭਾਨੁ॥ ਸਬਦਿ ਨ ਭੀਜੈ ਸਾਕਤਾ ਦੁਰਮਤਿ ਆਵਨੁ ਜਾਨੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਮੂਰਖ ਤੇ ਲਾਲਚੀ ਮਨ, ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਬਹਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਧਰਮੀ ਤੇ ਮੰਦ-ਅਕਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਹਰੀ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਭਿਜਦਾ ਅਤੇ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਕਰ [ਫ਼ ਸ਼ੱਕਰ = ਸ਼ੱਕਰ] ਸ਼ੱਕਰ। 1. ਜਿਨਿ ਰਾਮੁ ਜਾਨਿਆ ਤਿਨਹਿ ਪਛਾਨਿਆ॥ ਜਿਉ ਗੁੰਗੇ ਸਾਕਰ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥ (32, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਗੁੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸ਼ੱਕਰ ਖਾਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਪੰਖੀ ਮ੍ਰਿਗ ਮਾਇਆ ਮਹਿ ਰਾਤੇ॥ ਸਾਕਰ ਮਾਖੀ ਅਧਿਕ ਸੰਤਾਪੇ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਛੀ ਤੇ ਹਿਰਨ ਮਾਇਆ ਅੰਦਰ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ਼ੱਕਰ ਮੱਖੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਖ [ਫ਼ ਸ਼ਾਖ਼ = ਡਾਲੀ] ਟਾਹਣੀ, ਡਾਲੀ, ਟਹਿਣੀ। 1. ਤੂੰ ਪੇਡੁ ਸਾਖ ਤੇਰੀ ਫੂਲੀ॥ (102, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਰਖਤ ਹੈਂ, ਤੇਰੀ ਟਾਹਣੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਈ ਹੈ। 2. ਜਲ ਬਿਨੁ ਸਾਖ ਕੁਮਲਾਵਤੀ ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ॥ (133, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਫਲਦਾਰ ਦਰਖਤ ਦੀ) ਟਾਹਣੀ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ (ਫਲਾਂ ਦਾ) ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਵੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ। 3. ਕਈ ਜਨਮ ਸਾਖ ਕਰਿ ਉਪਾਇਆ॥ (176, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਜਨਮਾਂ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਟਹਿਣੀ (ਬਨਸਪਤੀ) ਕਰਕੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈਂ। 4. ਉਰਧ ਮੂਲ ਜਿਸੁ ਸਾਖ ਤਲਾਹਾ ਚਾਰਿ ਬੇਦ ਜਿਤੁ ਲਾਗੇ॥ ਸਹਜ ਭਾਇ ਜਾਇ ਤੇ ਨਾਨਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਲਿਵ ਜਾਗੇ॥ (503, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਉਸ ਦਰਖਤ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਨੂੰ ਤੇ ਟਾਹਣੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਚਾਰੇ ਬੇਦ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। 5. ਲਤਾ ਬਲੀ ਸਾਖ ਸਭ ਸਿਮਰਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸੁਆਮੀ ਸਭ ਮਨਾ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਬਰ ਵੇਲਾਂ, ਵੇਲਾਂ ਤੇ ਟਹਿਣੀਆਂ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। 6. ਦਹ ਦਿਸਿ ਸਾਖ ਹਰੀ ਹਰੀਆਵਲ ਸਹਜਿ ਪਕੈ ਸੇ ਮੀਠਾ॥ (1109, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਹੀ ਟਹਿਣੀਆਂ ਸਰ-ਸਬਜ਼ ਤੇ ਹਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 7. ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਮ ਗੁਣ ਸਾਖ ਤਰੇਵਰ ਨਿਤ ਚੁਨਿ ਚੁਨਿ ਪੂਜ ਕਰੀਜੈ॥ (1325, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਬਿਰਛ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ। ਮੈਂ ਨੇਕੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 8. ਫਰੀਦਾ ਅਖੀ ਦੇਖਿ ਪਤੀਣੀਆਂ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਰੀਣੇ ਕੰਨ॥ ਸਾਖ ਪਕੰਦੀ ਆਈਆ ਹੋਰ ਕਰੇਂਦੀ ਵੰਨ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ਵੇਖਣ ਦੁਆਰਾ

ਮੇਰੇ ਨੈਣ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਣਦੇ-ਸੁਣਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਬੋਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਦੇਹੀ ਦੀ ਟਹਿਣੀ ਪੱਕ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਹੋਰ ਹੀ ਰੰਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 9. ਕੀਰਤਿ ਰਵਿ ਕਿਰਣਿ ਪ੍ਰਗਟਿ ਸੰਸਾਰਹ ਸਾਖ ਤਰੋਵਰ ਮਵਲਸਰਾ॥ (1392, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਮਹਿਮਾ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਅਤੇ ਮੌਲਸਰੀ ਬਿਰਛ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਂਗ ਉਜਾਗਰ ਹੈ।

ਸਾਖਹ (ਦੇਖੋ ਸਾਖ) ਟਾਹਣੀ। 1. ਨਾਮ ਕਿਤਿ ਸੰਸਾਰਿ ਕਿਰਣਿ ਰਵਿ ਸੁਰਤਰ ਸਾਖਹ॥ (1393, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਅਤੇ ਕਲਪ ਬਿਰਛ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਂਗ, ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਾਖਤਿ [ਫ਼. ساخت ਸਾਖਤ = ਘੋੜੇ ਦਾ ਸਾਜ਼] ਘੋੜੇ ਦੀ ਪੂੰਝ ਵਿਚ ਪਹਿਨਾਇਆ ਸਾਜ਼ ਜਿਹੜਾ ਕਾਠੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਮਚੀ। 1. ਘੋੜੇ ਪਾਖਰ ਸੁਇਨੇ ਸਾਖਤਿ ਬੂਝਣੁ ਤੇਰੀ ਵਾਟ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਹੇ ਸਾਹਿਬ !) ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੇਰੇ ਰਾਹ ਦਾ ਜਾਣਨਾ ਹੀ ਘੋੜਾ, ਕਾਠੀ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਦੁਮਚੀ ਹੈ। 2. ਸੋਇਨ ਸਾਖਤਿ ਪਉਣ ਵੇਗ ਪ੍ਰਿਗੁ ਪ੍ਰਿਗੁ ਚਤੁਰਾਈ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਸਥਿਰ ਹਨ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਦੁਮਚੀਆਂ ਤੇ ਹਵਾ ਵਰਗੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਘੋੜੇ। ਪਿਰਕਾਰਯੋਗ, ਪਿਰਕਾਰਯੋਗ ਹੈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ।

ਸਾਖਤੀ¹ (ਦੇਖੋ ਸਾਖਤਿ) ਦੁਮਚੀ ਆਦਿ ਘੋੜੇ ਦਾ ਸਾਜ਼। ਇਕਿ ਹੋਏ ਅਸਵਾਰ ਇਕਨਾ ਸਾਖਤੀ॥ (142, ਸਲੋਕ ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਦੁਮਚੀਆਂ ਆਦਿ ਸਾਜ਼ ਕਸਣ ਲਗ ਪਏ ਹਨ।

ਸਾਖਤੀ² [ਫ਼. ساخت ਸਾਖਤ = ਬਨਾਉਣ] ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ, ਰਚਨਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ساختن ਸਾਖਤਨ = ਬਣਾਉਣਾ) 1. ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਸਾਖਤੀ ਫਿਰਿ ਆਪਿ ਕਰਾਏ ਮਾਰ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਖੁਦ ਹੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਸਾਖਤੀ ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਕਬੂਲ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਚਨਾ ਸੁਆਮੀ-ਹਾਕਿਮ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਖਾ [ਫ਼. شاخ ਸਾਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਸ਼ਾਖਾਂ, ਟਾਹਣੀਆਂ ; ਬਰਾਂਚਾਂ, ਭਾਗ, ਹਿੱਸੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਭਾਗ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ। 1. ਤਰਵਰੁ ਏਕੁ ਅਨੰਤ ਡਾਰ ਸਾਖਾ ਪੁਹਪ ਪਤ੍ਰ ਰਸ ਭਰੀਆ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਰਖਤ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਡਾਲੀਆਂ ਤੇ ਟਾਹਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਪੱਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਰਸ ਨਾਲ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹਨ। 2. ਕਰ ਪਲਵ ਸਾਖਾ ਬੀਚਾਰੇ॥ (974, ਰਾਮਕਲੀ, ਬੇਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਦਰਖਤ ਦੇ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਟਾਹਣੀਆਂ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਵੈਸਾਖੁ ਭਲਾ ਸਾਖਾ ਵੇਸ ਕਰੇ॥ (1108, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵੈਸਾਖ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਫੁੱਟਦੀਆਂ ਹਨ। 4. ਹਰਿ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਪਰਮ ਗਤਿ ਚਾਹੈ॥ ਮੂਲ ਬਿਨਾ ਸਾਖਾ ਕਤ ਆਹੈ॥ (1149, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਭਜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਹਾਨ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਟਾਹਣੀਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? 5. ਕਰਮ ਪੇਡੁ ਸਾਖਾ ਹਰੀ ਧਰਮੁ ਫਲੁ ਫਲੁ ਗਿਆਨੁ॥ (1168, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕ ਅਮਲ ਬਿਰਛ ਹਨ, ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ, ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਵਿਚਾਰ ਫਲ-ਮੇਵਾ। 6. ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਮਲ ਕਰਮ ਬਹੁ ਕੀਨੇ ਨਿਤ ਸਾਖਾ ਹਰੀ ਜੜੀਜੈ॥ (1325, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਦਰਖਤ, ਜਿਹੜਾ ਘਣੇਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਪਾਵਨ ਅਮਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀਆਂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਹਰੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਾਜ [ਫ਼. ساز ਸਾਜ਼ = ਸਾਮਾਨ] ਸਾਜ਼ੋ-ਸਮਾਨ। ਧੂੰਮ ਬਾਦਰ ਸਭਿ ਮਾਇਆ ਸਾਜ਼॥ (1192, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਬੱਦਲ ਹਨ।

ਸਾਜਹਿ [ਫ਼. ساختن ਸਾਖਤਨ ਭਾਵ ਬਣਾਉਣਾ ਤੋਂ] ‘ਸਾਜਣਾ’ ਕਿਰਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ساختن ਸਾਖਤਨ (ਬਣਾਉਣਾ) ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ	ਅਰਥ	ਮੁਜ਼ਾਰਿਆ	ਹੁਕਮੀਆ ਕਿਰਿਆ	ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਛੇਤਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ
نوازيدن ਨਵਾਜ਼ੀਦਨ	ਨਵਾਜ਼ਣਾ	ਨਵਾਜ਼ਦ	ਨਵਾਜ਼	+ਣਾ	ਨਵਾਜ਼ਣਾ
بخشیدن ਬਖ਼ਸ਼ੀਦਨ	ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ	ਬਖ਼ਸ਼ਦ	ਬਖ਼ਸ਼	+ਣਾ	ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ
فرمودن ਫ਼ਰਮੂਦਨ	ਫ਼ਰਮਾਉਣਾ	ਫ਼ਰਮਾਯਦ	ਫ਼ਰਮਾ	+ਉਣਾ	ਫ਼ਰਮਾਉਣਾ
ساختن ਸਾਖਤਨ	ਬਣਾਉਣਾ	ਸਾਜ਼ਦ	ਸਾਜ਼	+ਣਾ	ਸਾਜ਼ਣਾ

ਸੋ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ‘ਸਾਜਣਾ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ساختن ਸਾਖਤਨ (ਬਣਾਉਣਾ) ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਸਾਜਹ, ਸਾਜਹੁ, ਸਾਜਣ, ਸਾਜਾ, ਸਾਜਿ, ਸਾਜਿਓ, ਸਾਜਿਓਨੁ, ਸਾਜਿਅਨੁ, ਸਾਜਿਆ, ਸਾਜਿਐ, ਸਾਜੀ, ਸਾਜੀਅਨੁ, ਸਾਜੀਐ, ਸਾਜੇ, ਸਾਰੇ ‘ਸਾਜਣਾ’ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਕਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਪ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ‘ਬਣਾਉਣਾ’ ਤੋਂ ਹੈ। ਤੂ ਹੁਕਮੀ ਸਾਜਹਿ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਸਾਜਿ ਸਮਾਵਹੀ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਾਜਦਾ (ਰਚਦਾ) ਹੈਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ।

ਸਾਜਹੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਾਜੋ, ਬਣਾਵੋ, ਬਣਾਉ। ਕਰਮ ਧਰਮ ਤੁਮ੍ ਚਉਪਤਿ ਸਾਜਹੁ ਸਤੁ ਕਰਹੁ ਤੁਮ੍ ਸਾਰੀ॥ (1185, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਪਵਿੱਤਰ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਚਉਪਤ (ਪਾਸਾ) ਬਣਾਉ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਨਰਦਾਂ।

ਸਾਜਣ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਰਚਨ ਲਈ। ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੇ ਜਗੁ ਸਾਜਣ ਲਾਏ॥ (1156, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮੇਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਰਚਨ ਲਈ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਾਜਾ [ਫ਼. ساز ਸਾਜ਼ = ਵਾਜਾ] ਸਾਜ਼, ਵਾਦਯ। ਨਿਰਤਿ ਕਰੇ ਕਰਿ ਮਨੁਆ ਨਾਚੈ ਆਣੇ ਘੁਘਰ ਸਾਜਾ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ ਵਰਗਾ ਸਾਜ਼ ਲਿਆ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਤਾਲ ਅੰਦਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਨਾਚ ਕਰ।

ਸਾਜਿ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਾਜ ਕੇ, ਸਿਰਜ ਕੇ, ਬਣਾ ਕੇ, ਰਚ ਕੇ। 1. ਗਾਵੈ ਕੇ ਸਾਜਿ ਕਰੇ ਤਨੁ ਖੇਹ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਇਉਂ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕੇ ਫਿਰ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਆਪੇ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜਿ ਕੈ ਆਪੇ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 3. ਕਾਚੇ ਭਾਡੇ ਸਾਜਿ ਨਿਵਾਜੇ ਅੰਤਰਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਈ॥ (882, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 4. ਜਿਸਹਿ ਸਾਜਿ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤਿਸਹਿ ਸਿਉ ਰੁਚ ਨਾਹਿ॥ (1002, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 5. ਆਪੇ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰੇ ਸਾਜਿ॥ (1170, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) 6. ਖਿਨ ਮਹਿ ਸਾਜਿ ਸਵਾਰਿ ਬਿਨਾਹੈ ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਗੁਣਤਾਸਾ॥ (1211, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਇੱਕ ਪਲ ਵਿਚ ਰਚ ਕੇ ਅਤੇ ਸਿੰਗਾਰ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 7. ਹੁਕਮੁ ਸਾਜਿ ਹੁਕਮੈ ਵਿਚਿ ਰਖੈ ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵੇਖੈ॥ (1243, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) 8. ਜਿਨਿ ਤਨੁ ਸਾਜਿ ਦੀਏ ਨਾਲਿ

ਖੰਭ॥ (1257, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 9. ਜਿਨਹਿ ਨਿਵਾਜਿ ਸਾਜਿ ਹਮ ਕੀਏ ਤਿਸਹਿ ਬਿਸਾਰਿ ਅਵਰ ਲਗਰੀ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ)।

ਸਾਜਿਓ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਿਰਜਿਆ, ਰਚਿਆ, ਸਾਜਿਆ, ਬਣਾਇਆ। ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਨਾਮ ਇਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਜਿਓਨੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਾਜਿਆ, ਰਚਿਆ, ਬਣਾਇਆ, ਸਿਰਜਿਆ। ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓਨੁ ਆਪੇ ਹੀ ਥੰਮ੍ਹ ਖਲੋਆ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਚਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਥੰਮ੍ਹ ਹੈ।

ਸਾਜਿਅਨੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਾਜੇ, ਬਣਾਏ, ਸਿਰਜੇ। ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ ਆਪੇ ਪੂਰਣੁ ਦੇਇ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪ ਹੀ (ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਜਿਆ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਾਜਿਆ, ਬਣਾਇਆ, ਸਿਰਜਿਆ। 1. ਜਲ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਸਾਜਿਆ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਸਮੋਇ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਜਹਾਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨੂਰ ਭਰਿਆ। 2. ਮਨੁ ਹਰਿ ਕੀਆ ਤਨੁ ਸਭੁ ਸਾਜਿਆ॥ (1337, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) 3. ਹਰਿ ਮੰਦਰੁ ਹਰਿ ਜੀਉ ਸਾਜਿਆ ਰਖਿਆ ਹੁਕਮਿ ਸਵਾਰਿ॥ (1346, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 3) 4. ਹਰਿ ਮੰਦਰੁ ਹਰਿ ਸਾਜਿਆ ਹਰਿ ਵਸੈ ਜਿਸੁ ਨਾਲਿ॥ (1418, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3)।

ਸਾਜਿਐ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਘੜੇ ਹਨ, ਸਾਜੇ ਹਨ, ਬਣਾਏ ਹਨ। ਇਕਨੈ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਐ ਇਕੁ ਚਾਨਣੁ ਤਿਹੁ ਲੋਇ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਂਡੇ ਘੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੂਰ ਹੀ ਤਿੰਨਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਜੀ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਸਾਜੀ, ਸਿਰਜੀ, ਬਣਾਈ, ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। 1. ਜਿਨਿ ਸਿਸਟਿ ਸਾਜੀ ਸੋਈ ਜਾਣੈ॥ (129, ਮਾਝ, ਮਃ 3) 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਧਰਤੀ ਸਾਚੈ ਸਾਜੀ॥ (941, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 3. ਆਪੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਹੁਕਮਿ ਸਭ ਸਾਜੀ॥ (1059, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 4. ਆਪੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਜਿਨਿ ਸਾਜੀ ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੈ ਲਾਏ॥ (1131, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) 5. ਮਾਟੀ ਏਕ ਅਨੇਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਸਾਜੀ ਸਾਜਨਹਾਰੈ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ)।

ਸਾਜੀਅਨੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਬਣਾਈ, ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਸਿਰਜੀ, ਰਚੀ। 1. ਆਪੇ ਧਰਤੀ ਸਾਜੀਅਨੁ ਆਪੇ ਆਕਾਸੁ॥ (302, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 2. ਆਪੇ ਧਰਤੀ ਸਾਜੀਅਨੁ ਪਿਆਰੈ ਪਿਛੈ ਟੰਕੁ ਚੜਾਇਆ॥ (605, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਧਰਤੀ ਰਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਚਾਰ ਮਾਸ਼ੇ ਦੇ ਵੱਟੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਧੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸਾਜੀਐ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਬਣਾਈ ਹੈ, ਸਿਰਜੀ ਹੈ, ਰਚੀ ਹੈ। ਤੁਧੁ ਆਪੇ ਧਰਤੀ ਸਾਜੀਐ ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਦੀਵੇ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4)।

ਸਾਜੁ¹ [ਫ਼ ਜ਼ ਸਾਜ਼ = ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ] ਵਾਜਾ, ਤਪਲਾ ਤੇ ਢੋਲਕੀ, ਰਬਾਬ ਆਦਿ ਸੰਗੀਤਕ ਯੰਤਰ। ਤਾਗਾ ਤੰਤੁ ਸਾਜੁ ਸਭੁ ਥਾਕਾ ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਸਿ ਹੋਈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੰਗੀਤਕ ਯੰਤਰ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਤੇ ਤਾਰਾਂ ਸਮੂਹ ਹਾਰ-ਹੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਹਾਂ।

ਸਾਜੁ² [ਫ਼ ਜ਼ ਸਾਜ਼ = ਸਾਮਾਨ] ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ। 1. ਪੇਖੈ ਪੇਖਨਹਾਰੁ ਦਇਆਲਾ ਜੇਤਾ ਸਾਜੁ ਸੀਗਾਰੀ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਸਾਜ਼ੋ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਨੂੰ

ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2. ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਬੇਮੁਹਤਾਜੁ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰੇ ਸਚਾ ਸਾਜੁ॥ (1142, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਕੋਲ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਸਾਮਾਨ ਹੈ। 3. ਜਗਤ ਸੁਖ ਮਾਨੁ ਮਿਥਿਆ ਝੂਠੇ ਸਭ ਸਾਜੁ ਹੈ॥ (1352, ਜੈਜਾਵੰਤੀ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਝੂਠਾ ਹੈ ਭਾਵ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 4. ਨਉਬਤਿ ਵਜੀ ਸੁਬਹ ਸਿਉ ਚਲਣ ਕਾ ਕਰਿ ਸਾਜੁ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨਗਾਰਾ ਵੱਜ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੂੰ ਚੱਲਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਗੰਢਲੀ ਪੋਟਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ ਤੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ। 5. ਅਲਹ ਸੇਤੀ ਰਤਿਆ ਏਹੁ ਸਚਾਵਾਂ ਸਾਜੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣਾ ਹੀ ਅਸਲੀ ਤੇ ਸੱਚਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਹੈ। 6. ਮੰਗਲ ਸਾਜੁ ਭਇਆ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਨਾ ਗਾਇਆ ਰਾਮ॥ (845, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਾਜ਼-ਬਾਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਸਾਜੇ (ਦੇਖੋ ਸਾਜਹਿ) ਬਣਾਏ ਹਨ, ਸਿਰਜੇ ਹਨ, ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। 1. ਪੁਛਿ ਨ ਸਾਜੇ ਪੁਛਿ ਨ ਢਾਹੇ ਪੁਛਿ ਨ ਦੇਵੈ ਲੇਇ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਆਪੇ ਸਾਜੇ ਕਰੇ ਆਪਿ ਜਾਈ ਭਿ ਰਖੈ ਆਪਿ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਖੁਦ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਰਚਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣੇ ਸਿਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। 3. ਆਪੇ ਸਾਜੇ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ॥ (1060, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 4. ਜਿਸਹਿ ਨਿਵਾਜੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਜੇ॥ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਤਿਸੁ ਅਨਹਦ ਵਾਜੇ॥ (1082, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਬਿਨਾ ਵਜਾਏ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕੀਰਤਨ ਗੂੰਜਦਾ ਹੈ। 5. ਆਪੇ ਸਾਜੇ ਸਭ ਕਾਰੈ ਲਾਏ ਸੋ ਸਚੁ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥ (1260, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) 6. ਹੁਕਮੀ ਸਾਜੇ ਹੁਕਮੀ ਢਾਹੇ ਏਕ ਚਸੇ ਮਹਿ ਲਖ॥ (1289, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 7. ਏਤੇ ਅਉਰਤ ਮਰਦਾ ਸਾਜੇ ਏ ਸਭ ਰੂਪ ਤੁਮਾਰੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ)।

ਸਾਤੇ [ਅ] سَاعَتِ ਸਾਅਤ = ਘੜੀ] ਸਮਾਂ, ਵੇਲਾ, ਘੜੀ। ਤਿਨ ਕੇ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਾਰਜ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜੋ ਬੋਲਹਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਸਾਤੇ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰ, ਈਮਾਨ ਤੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਘੜੀ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਸਾਦਕ [ਅ] صَادِق ਸਾਦਿਕ = ਅ] صِدْق ਸਿਦਕ (ਸੱਚਾਈ) ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਸਵੱਛ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ] ਨਿਸ਼ਕਪਟ ; ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ, ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ। ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ, ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ। ‘ਸੁਹਦਾ’ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ‘ਸ਼ਹੀਦ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ।

ਸਾਦਨ [ਅ] سَادِن ਸਾਦਿਨ = ਗੁਲਾਮ ; ਦਰਬਾਨ] ਦਵਾਰਪਾਲ, ਦਰਬਾਨ। 1. ਰਾਜ ਨ ਭਾਗ ਨ ਹੁਕਮ ਨ ਸਾਦਨ॥ ਕਿਛੁ ਕਿਛੁ ਨ ਚਾਹੀ॥ (407, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਰਾਜਭਾਗ, ਨਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਰਬਾਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। 2. ਰਾਜ ਮਾਲ ਸਾਦਨ ਦਰਬਾਰ॥ ਸਿਮਰਤ ਨਾਮ ਪੂਰਨ ਆਚਾਰ॥ (1137, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਮੇਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਦਰਬਾਨ, ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਆਚਰਨ ਹੈ।

ਸਾਦਿਕ (ਦੇਖੋ ਸਾਦਕ) ਸਿਦਕ ਵਾਲੇ, ਸਵੱਛ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ, ਨਿਸ਼ਕਪਟ ; ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ, ਸਿਦਕੀ। ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਿਕ ਸਾਦਿਕ ਛੋਡੀ ਦੁਨੀਆ ਥਾਇ ਪਏ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰਹਿਨੁਮਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਵਾਨ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਦਿਕਾ (ਦੇਖੋ ਸਾਦਕ) ਸਾਦਿਕਾਂ, ਸਾਦਿਕ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਸਿਦਕਵਾਨ, ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਲੋਕ। ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ-ਖ਼ਰਚ ਹੈ।

ਸਾਦੁ [ਫ਼. شاد ਸ਼ਾਦ = ਖੁਸ਼] ਖੁਸ਼। ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਨਾਲੇ ਗਾਰਬੁ ਵਾਦੁ॥ ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਨੌਕਰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੈ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸਾਬਤ [ਅ. ثابث ਸਾਬਿਤ = ਬਰਕਰਾਰ, ਕਾਇਮ, ਮਜ਼ਬੂਤ, ਪੱਕਾ] ਪੂਰਾ, ਅਖੰਡ ; ਮੁਕੰਮਲ, ਸੰਪੂਰਨ ; ਬਰਕਰਾਰ। ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ। ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਖਿਆ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ। ਸਾਬਿਤ ਸੂਰਤ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਉਤੇ ਦਸਤਾਰ ਪਹਿਨਣਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅਖੰਡ ਤੇ ਸਾਬਿਤ ਸ਼ਕਲ ਵਾਲਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਣਾ ਹੈ।

ਸਾਬਤਿ (ਦੇਖੋ ਸਾਬਤ) ਸਥਿਰ, ਪੱਕਾ, ਅਖੰਡ। ਕਬੀਰ ਜਾ ਕੀ ਦਿਲ ਸਾਬਤਿ ਨਹੀ ਤਾ ਕਉ ਕਹਾਂ ਖੁਦਾਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਅਖੰਡ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਸਾਬਤੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਬਤ) ਬਰਕਰਾਰ, ਕਾਇਮ, ਮੁਕੰਮਲ, ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ, ਠੀਕ-ਠਾਕ। 1. ਮਨਮੁਖ ਸੋਇ ਰਹੇ ਸੇ ਲੂਟੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਬਤੁ ਭਾਈ ਹੇ॥ (1024, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਮਨਮੁਖ ਸੁੱਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੁੱਟੇ-ਪੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬਰਕਰਾਰ (ਕਾਇਮ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਪੁੰਜੀ ਸਾਬਤੁ ਰਾਸਿ ਸਲਾਮਤਿ ਚੂਕਾ ਜਮ ਕਾ ਫਾਹਾ ਹੇ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਸ ਪੁੰਜੀ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਕ ਮੌਤ ਦੀ ਫਾਹੀ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਪੰਚ ਚੋਰ ਮਿਲਿ ਲਾਗੇ ਨਗਰੀਆ ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨੁ ਹਿਰਿਆ॥ ਗੁਰਮਤਿ ਖੋਜ ਪਰੇ ਤਬ ਪਕਰੇ ਧਨੁ ਸਾਬਤੁ ਰਾਸਿ ਉਬਰਿਆ॥ (1178, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਚੋਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪਕੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਤੇ ਮਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਰਾਮਦ ਹੋ ਗਿਆ। 4. ਨਦਰਿ ਤਿਨਾ ਕਉ ਨਾਨਕਾ ਜਿ ਸਾਬਤੁ ਲਾਏ ਰਾਸਿ॥ (1238, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮਾਲ-ਮਤਾ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 5. ਜਾ ਤੂ ਰਾਖਹਿ ਰਾਖਿ ਲੈਹਿ ਸਾਬਤੁ ਹੋਵੈ ਰਾਸਿ॥ (1330, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੂੰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 6. ਕਬੀਰ ਕਾਇਆ ਕਾਚੀ ਕਾਰਵੀ ਕੇਵਲ ਕਾਚੀ ਧਾਤੁ॥ ਸਾਬਤੁ ਰਾਖਹਿ ਤ ਰਾਮ ਭਜੁ ਨਾਹਿ ਤ ਬਿਨਠੀ ਬਾਤੁ॥ (1376, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਸਰੀਰ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤੌੜੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਧਾਤੁ। ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਾਬਰੀ [ਅ. صابر ਸਾਬਿਰ = ਅ. صبر ਸਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸਬਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਸੰਤੋਖੀ। ਸਬਰ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਰੀ ਤਨੁ ਏਵੈ ਜਾਲੇਨਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤੋਖੀ ਜੀਵ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਸਾਬਾਸਿ [ਫ਼. شادباش ਸ਼ਾਦਬਾਸ਼, ਫ਼. شاد ਸ਼ਾਦ = ਖੁਸ਼+ਫ਼. باش ਬਾਸ਼ = ਤੂੰ ਰਹਿ ਭਾਵ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿ] ਸ਼ਾਦਬਾਸ਼ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਸ਼ਾਬਾਸ਼। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਖਿਪਤ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਬਾ ਸ਼ਾਬਾ। ‘ਬਾਸ਼’ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ بريدن ਬੁਦਨ ਤੇ باسیدن ਬਾਸ਼ੀਦਨ = ਰਹਿਣਾ।

ਬੁਦਨ (ਰਹਿਣਾ)→ ਬਾਸ਼ਦ→ ਬਾਸ਼ { ਤੂੰ ਰਹਿ
ਬਾਸ਼ੀਦਨ (ਰਹਿਣਾ)→ ਬਾਸ਼ਦ→ ਬਾਸ਼

ਸ਼ਾਦ = ਖੁਸ਼+ਬਾਸ਼ = ਤੂੰ ਰਹਿ ਭਾਵ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿ, ਕਲਿਆਣ ਹੋਵੇ, ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ। ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ‘ਸ਼ਾਬਾਸ਼’। 1. ਜਿਨੀ ਸਚੁ ਵਣਿਜਿਆ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਸਾਬਾਸਿ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਦਾ ਵਣਜ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਗੁਰੂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨੀ ਜਾਣਿਆ ਤਿਨ ਕੀਚੈ ਸਾਬਾਸਿ॥ (20, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਕਹਿ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸਾਬਾਸਿ’ (ਸ਼ਾਬਾਸ਼) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ‘ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ’ ਦੀ ਚਾਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਠੇ ਅਤੇ ਉਹ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸੱਜਣ, ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ ਤੇ ਚਾਹੇ ਕਿ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੁਸ਼ ਰਹੇ। 3. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਸਾਬਾਸਿ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਪ੍ਰਭ ਤੁਧਹੁ ਖਾਲੀ ਕੋ ਨਹੀ ਦਰਿ ਗੁਰਮੁਖਾ ਨੋ ਸਾਬਾਸਿ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) 5. ਨਿਮਾਣਿਆ ਗੁਰੁ ਮਾਣੁ ਹੈ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਰੇ ਸਾਬਾਸਿ॥ (41, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) 6. ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਸਲਾਹਿਆ ਤਿਨਾ ਸਭ ਕੋ ਕਹੈ ਸਾਬਾਸਿ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) 7. ਗੁਰਮਤਿ ਪਤਿ ਸਾਬਾਸਿ ਤਿਸੁ ਤਿਸ ਕੈ ਸੰਗਿ ਮਿਲਾਉ॥ (58, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 8. ਓਥੈ ਖੋਟੇ ਸਟੀਅਹਿ ਖਰੇ ਕੀਚਹਿ ਸਾਬਾਸਿ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) 9. ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ਮਿਲੇ ਸਾਬਾਸਿ॥ (154, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 10. ਨਾਨਕ ਉਬਰੇ ਨਾਮੁ ਜਪਿ ਦਰਿ ਸਚੈ ਸਾਬਾਸਿ॥ (218, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 11. ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸਰਣਾਗਤੀ ਹਰਿ ਮੇਲੇ ਗੁਰ ਸਾਬਾਸਿ॥ (301, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 12. ਜਾਂ ਕਰਤਾ ਵਲਿ ਤਾ ਸਭੁ ਕੋ ਵਲਿ ਸਭਿ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਕਰਹਿ ਸਾਬਾਸਿ॥ (305, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 13. ਧਨੁ ਧਨੁ ਪੁਰਖ ਸਾਬਾਸਿ ਹੈ ਜਿਨ ਸਚੁ ਰਸਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਿਜੈ॥ (312, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 14. ਸਚੁ ਸਚੇ ਕੇ ਜਨ ਭਗਤ ਹਰਿ ਸਚੁ ਸਚਾ ਜਿਨੀ ਅਰਾਧਿਆ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 15. ਨਾਨਕ ਸੇ ਸਾਬਾਸਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਇਕੁ ਪਛਾਣਿਆ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 16. ਮਹਲੀ ਖਸਮੁ ਸੁਣੇ ਸਾਬਾਸਿ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 17. ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਸਾਬਾਸਿ ਚਲਣੁ ਜਾਣਿਆ॥ (369, ਆਸਾ, ਮਃ 4) 18. ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਤਾ ਖਾਵਣਾ ਤਿਸੁ ਕਹੀਐ ਸਾਬਾਸਿ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) 19. ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸਾਬਾਸਿ ਕਹੈ ਪ੍ਰਭੁ ਜਨ ਕਉ ਜਨ ਨਾਨਕ ਮੇਲਿ ਲਏ ਗਲਿ ਲਾਈ॥ (493, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 4)।

ਸਾਬਾਸੇ (ਦੇਖੋ ਸਾਬਾਸਿ) ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਯੋਗ। ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੂ ਵਡ ਪੁਰਖੁ ਹੈ ਮੈ ਦਸੇ ਹਰਿ ਸਾਬਾਸੇ॥ (776, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ-ਧੰਨ ਹਨ ਮਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਯੋਗ ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਰੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਬਾਸੈ (ਦੇਖੋ ਸਾਬਾਸਿ) ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਯੋਗ, ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ। ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਪੈ ਸਾ ਧੰਨੁ ਸਾਬਾਸੈ ਧੁਰਿ ਪਾਇਆ ਕਿਰਤੁ ਜੁਝੰਦਾ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਲੱਖਣੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਯੋਗ ਹੈ ਉਹ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਘੋੜੀ। ਇਹ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਬੀਸ (ਦੇਖੋ ਸਾਬਾਸਿ) ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਯੋਗ, ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ। ਜਨ ਨਾਨਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆ ਗੁਰਮਤੀ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੂ ਸਾਬੀਸ॥ (1297, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼

ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਯੋਗ ਹਨ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ।

ਸਾਬੁਨਿ [ਅ. صابون ਸਾਬੂਨ = ਸਾਬਣ] ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਵਾਲਾ ਸਾਬਣ। ਜਿਉ ਸਾਬੁਨਿ ਕਾਪਰ ਉਜਲ ਹੋਤ॥ ਨਾਮ ਜਪਤ ਸਭੁ ਭ੍ਰਮੁ ਭਉ ਖੋਤ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਕੱਪੜੇ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰਾ ਸੰਦੇਹ ਤੇ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਬੁਨੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਬੁਨਿ) ਸਾਬਣ ਨੂੰ। ਪ੍ਰਥਮੇ ਮਾਖਨੁ ਪਾਛੈ ਦੂਧੁ॥ ਮੈਲੂ ਕੀਨੋ ਸਾਬੁਨੁ ਸੂਧੁ॥ (900, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਮੱਖਣ ਹੈ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਦੁੱਧ। ਸਾਬਣ ਮੈਲ-ਕੂਚੈਲ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਬੂਣੁ [ਅ. صابون ਸਾਬੂਨ = ਸਾਬਣ] ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਵਾਲਾ ਸਾਬਣ। ਮੂਤ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ॥ ਦੇ ਸਾਬੂਣੁ ਲਈਐ ਓਹੁ ਧੋਇ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਾਲ ਗੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕੱਪੜਾ ਸਾਬਣ ਲਗਾ ਕੇ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ। ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਲੀਤ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਬੂਣੈ (ਦੇਖੋ ਸਾਬੂਣੁ) ਸਾਬਣ ਦੇ। ਕਕੈ ਕੇਸ ਪੁੰਡਰ ਜਬ ਹੂਏ ਵਿਣੁ ਸਾਬੂਣੈ ਉਜਲਿਆ॥ (432, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ‘ਕ’- ਕੇਸ (ਵਾਲ) ਜਦ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਬਣ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਚਮਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਬੂਰੀ [ਅ. سبوری ਸਬੂਰੀ = ਅ. سبور ਸਬੂਰ (ਸਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ। ਅਵਲਿ ਸਿਫਤਿ ਦੂਜੀ ਸਾਬੂਰੀ॥ ਤੀਜੈ ਹਲੇਮੀ ਚਉਥੈ ਖੈਰੀ॥ ਪੰਜਵੈ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਸਾਈਂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ, ਤੀਜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਖ਼ੈਰਾਤ। ਤੇਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਤੇਰਾ ਪੰਜਾਂ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣਾ। ਇਹ ਹਨ ਤੇਰੇ, ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਮ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੇਲੇ।

ਸਾਮਾਨਿ [ਫ. سامان ਸਾਮਾਨ = ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ] ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ, ਸਾਮਗਰੀ ਨਾਲ। ਜਾਂ ਚੈ ਘਰਿ ਦਿਗ ਦਿਸੈ ਸਰਾਇਚਾ ਬੈਕੁੰਠ ਭਵਨ ਚਿਤ੍ਰਸਾਲਾ ਸਪਤ ਲੋਕ ਸਾਮਾਨਿ ਪੂਰੀਅਲੇ॥ (1292, ਮਲਾਰ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਸੁਆਮੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਤਰਫ਼ਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਤੰਬੂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸਵਰਗੀ ਭਵਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਪਰਿਪੂਰਨ ਹੈ।

ਸਾਰਤਾ [ਅ. اشارت ਇਸ਼ਾਰਤ, ਫ. اشاره ਇਸ਼ਾਰਾ] ਅ. اشارت ਇਸ਼ਾਰਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ‘ਸ਼ਾਰਤ’ ਅਤੇ ‘ਸ਼ਾਰਤਾਂ’ ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਇਸ਼ਾਰੇ। ਦੇਇ ਬੁਝਾਰਤ ਸਾਰਤਾ ਸੇ ਅਖੀ ਡਿਠੜਿਆ॥ (217, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੁਝਾਰਤਾਂ (ਪਹੇਲੀਆਂ) ਤੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਸਾਲਕ [ਅ. سالک ਸਾਲਿਕ = ਅ. سالك ਸੁਲੂਕ (ਨੇਕ ਰਾਹ) ਵਾਲਾ] ਨੇਕ ਰਾਹ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਾਹ ’ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਰੱਬੀ ਲੋਕ, ਖੁਦਾ ਦੋਸਤ। ਸੂਫੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ‘ਸਾਲਿਕ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਅਕਲ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਸਾਲਿਕ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ- 1. ਸਾਲਿਕ ਹਾਲਿਕ 2. ਸਾਲਿਕ ਵਾਸਿਲ। ‘ਸਾਲਿਕ ਹਾਲਿਕ’ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਦੁਨਿਆਵੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ। ‘ਸਾਲਿਕ ਵਾਸਿਲ’ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਹਕੀਕੀ ਰੱਬ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਪਾਕ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ

ਹੋਰ ਦਾ ਅਸਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕੋ-ਇਕ ਹਸਤੀ (ਅੱਲਾਹ) ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰਕੇ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਬੇ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ (ਨਿਮਾਣਾ) ਹੋ ਕੇ ਰਹੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਸਾਲਿਕ’ ਸ਼ਬਦ ਸੂਫੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ’ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਰਹਿਬਰ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ॥ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ ਬਰਕਤਿ ਤਿਨ ਕਉ ਅਗਲੀ ਪੜਦੇ ਰਹਨਿ ਦਰੂਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ, ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼, ਸ਼ਹੀਦ, ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ, ਕਾਜੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਦਰਵੇਸ਼। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਾਲਕਾ (ਦੇਖੋ ਸਾਲਕ) ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ। ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੀਨੇ ਅੰਧ ਕੂਪ ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਕੋਈ ਸਾਲਕਾ॥ (1085, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੱਥੋਂ ਫੜ ਕੇ ਸੁਆਮੀ ਉਸ (ਰੱਬੀ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ) ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕੋਈ ਇੱਕ ਅੰਧ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਲਕੁ (ਦੇਖੋ ਸਾਲਕ) ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਕੈਸੀ ਹੋਈ॥ ਸਾਲਕੁ ਮਿਤੁ ਨ ਰਹਿਓ ਕੋਈ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਥੇ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਸਾਲਿਕ (ਦੇਖੋ ਸਾਲਕ) ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ। ਪੀਰ ਪੇਕਾਮਰ ਸਾਲਿਕ ਸਾਦਿਕ ਛੋਡੀ ਦੁਨੀਆ ਥਾਇ ਪਏ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ ਉਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਦਕਵਾਨ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਵਕਾ [ਫ਼. سايق ਸਾਬਿਕ = ਪਹਿਲਾ, سايقه ਸਾਬਿਕਹ = ਪਹਿਲੀ] ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਪਹਿਲੇ’ ਆਦਮੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਬਿਕ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਬਿਕ ਸਰਪੰਚ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਵਾਸਤੇ ਸਾਬਿਕਾ ਸਰਪੰਚ। ਸਾਬਿਕ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ ਸਾਬਿਕਾ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਔਰਤ ਦੋਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ‘ਸਾਬਿਕਾ’ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਬਾਪੁ ਸਾਵਕਾ ਕਰੈ ਲਰਾਈ ਮਾਇਆ ਸਦ ਮਤਵਾਰੀ॥ (482, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਤਰੇਆ ਪਿਤਾ (ਹਉਮੈਂ) ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ (ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ) ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਨਸ਼ਟੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸਿ [ਫ਼. سى ਸਿਹ = ਤਿੰਨ ; ਤੀਜਾ, ਤੀਸਰਾ] 2+1, ਤਿੰਨ ; ਤੀਜਾ, ਤੀਸਰਾ। 1. ਮਾਂਦਲੁ ਬੇਦਿ ਸਿ ਬਾਜਣੈ ਘਣੈ ਧੜੀਐ ਜੋਇ॥ (1091, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤਿੰਨ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਢੋਲ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਪ੍ਰਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਦ ਤਿੰਨ ਹੀ ਸਨ ਮਗਰੋਂ ਅਥਰਵ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। 2. ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸੁ ਰਿਦੈ ਸਿ ਲੋਚਨ ਨਾਹੀ॥ (1289, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਕੋਲ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ (ਵਿਦਿਆ) ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਿਆਹਹੁ [ਫ਼. سياه سਿਆਹ = ਕਾਲਾ] ਕਾਲੇ ਤੋਂ। ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੇ ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਆ ਸੇਤੁ॥ (134, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਮਰੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਦਰਦ ਨਾਲ ਕੰਬਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੇ (ਜਵਾਨ) ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ (ਬੁੱਢਾ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਆਹੀ [ਫ਼. سياه سਿਆਹੀ = ਫ਼. سياه سਿਆਹ (ਕਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕਾਲਖ। ਨੀਲੀ ਸਿਆਹੀ ਕਦਾ ਕਰਣੀ ਪਹਿਰਣੁ ਪੈਰ ਧਿਆਨੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ, ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਆਰਾਧਨਾ ਮੇਰੀ ਖ਼ਿਲਾਅਤ (ਪੁਸ਼ਾਕ)।

ਸਿਆਹੁ [ਫ਼ ਸਿਆਹ = ਕਾਲਾ] ਗੂੜ੍ਹਾ, ਕਾਲਾ ਰੰਗ। 1. ਹਥਹੁ ਛੁੜਕੀ ਤਨੁ ਸਿਆਹੁ ਹੋਇ ਬਦਨੁ ਜਾਇ ਕੁਮਲਾਇ॥ (510, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ (ਮਾਇਆ) ਬੰਦੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਐਨ ਕਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਦਨ ਕੁਮਲਾ (ਮੁਰਝਾ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਇਸੁ ਮਨ ਕਉ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਕਾਲਾ ਹੋਆ ਸਿਆਹੁ॥ (651, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਭਾਵ ਲੁੱਕ ਵਰਗੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਕਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਸਿਆਰੁ, ਸਿਆਲ [ਫ਼ شغال ਸ਼ਗਾਲ = ਗਿੱਦੜ] ਗਿੱਦੜ। ਸਿਆਲ ਤੇ ਸਿਆਰ ਇਕੋ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ‘ਲ’ ਤੇ ‘ਰ’ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ, ਡਾਲ = ਡਾਰ, ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ ਅਤੇ ਡਾਲੀ = ਡਾਰੀ ਆਦਿ। 1. ਸੁਆਨ ਸਿਆਲ ਮਾਇਆ ਮਹਿ ਰਾਤਾ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੁੱਤੇ ਤੇ ਗਿੱਦੜ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। 2. ਜਬ ਹੀ ਸਿਆਰੁ ਸਿੰਘ ਕਉ ਖਾਇ॥ ਫੂਲਿ ਰਹੀ ਸਗਲੀ ਬਨਰਾਇ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਗਿਦੜ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਸ਼ੇਰ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਕਾਢਿ ਦੇਇ ਸਿਆਲ ਬਪੁਰੇ ਕਉ ਤਾ ਕੀ ਓਟ ਟਿਕਾਵਸਿ ਰੇ॥ (1000, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬਦਕਿਸਮਤ ਗਿੱਦੜ ਰੂਪੀ ਆਲਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇ ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਸੰਭਾਲ।

ਸਿਹਰੁ [ਅ سحر ਸਿਹਰ = ਜਾਦੂ] ਜਾਦੂ, ਇੰਦ੍ਰ-ਜਾਲ। ਇਹ ਜੁ ਦੁਨੀਆ ਸਿਹਰੁ ਮੇਲਾ ਦਸਤਗੀਰੀ ਨਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਜਾਦੂਗਰ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਤੈਨੂੰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ।

ਸਿਕਦਾਰ [ਅ شقدار ਸ਼ਿਕਦਾਰ, ਅ شق ਸ਼ਿਕ = ਵੱਡਾ ਇਲਾਕਾ+ਫ਼ دار ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਵੱਡਾ ਇਲਾਕਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਿਮ, ਸਰਦਾਰ। ‘ਦਾਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ داشتਨ ਦਾਸ਼ਤਨ (ਰੱਖਣਾ)। ਦਾਸ਼ਤਨ→ਦਾਰਦ→ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕਬੀਲਦਾਰ, ਸਰਦਾਰ, ਰੰਗਦਾਰ ਅਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਆਦਿ। 1. ਰਾਜੇ ਰਯਤਿ ਸਿਕਦਾਰ ਕੋਇ ਨ ਰਹਸੀਓ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜੇ, ਪਰਜਾ ਅਤੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। 2. ਜਿਤਨੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਹ ਰਾਜੇ ਖਾਨ ਉਮਰਾਵ ਸਿਕਦਾਰ ਹਹਿ ਤਿਤਨੇ ਸਭਿ ਹਰਿ ਕੇ ਕੀਏ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ, ਰਾਜੇ, ਖਾਨ, ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ ਅਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਿਮ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। 3. ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੇ ਪੰਚ ਸਿਕਦਾਰ॥ ਰਾਮ ਭਗਤ ਕੇ ਪਾਨੀਹਾਰ॥ (865, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਭੂਤਨੇ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਦੇ ਹਾਕਿਮ ਹਨ ਪਰ ਰਾਮ ਦੇ ਭਗਤ ਦੇ ਉਹ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਸਿਕਦਾਰਹੁ (ਦੇਖੋ ਸਿਕਦਾਰ) ਹਾਕਿਮਾਂ ਤੋਂ। ਸਿਕਦਾਰਹੁ ਨਹ ਪਤੀਆਇਆ॥ (621, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਾਕਿਮਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੋਈ।

ਸਿਕਦਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਸਿਕਦਾਰ) ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਾਕਿਮ। ਏਕੁ ਕੋਟੁ ਪੰਚ ਸਿਕਦਾਰਾ ਪੰਚੇ ਮਾਗਹਿ ਹਾਲਾ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਇਕ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੰਜ ਹਾਕਿਮ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜੇ ਹੀ ਮਾਮਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ।

ਸਿਕਦਾਰਾਂ (ਦੇਖੋ ਸਿਕਦਾਰ) ਹਾਕਿਮਾਂ। ਹਰਣਾਂ ਬਾਜਾਂ ਤੈ ਸਿਕਦਾਰਾਂ ਏਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਨਾਉ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਿਰਨਾਂ, ਬਾਜਾਂ ਤੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਨੂੰ ਇਲਮਦਾਰ ਤੇ ਚਤੁਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਕਦਾਰੀ [ਅ-ਫ਼ شقداری ਸ਼ਿਕਦਾਰੀ = ਅ شقدار ਸ਼ਿਕਦਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸ਼ਿਕਦਾਰ ਦੀ ਪਦਵੀ, ਸਰਦਾਰੀ, ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਅਫ਼ਸਰੀ। 1. ਅਵਰ ਜੋਨਿ ਤੇਰੀ ਪਨਿਹਾਰੀ॥ ਇਸੁ ਧਰਤੀ ਮਹਿ ਤੇਰੀ

ਸਿਕਦਾਰੀ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਜੂਨੀਆਂ ਤੇਰਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਤੇਰੀ ਸਰਦਾਰੀ ਹੈ। 2. ਜਿਸ ਸਿਕਦਾਰੀ ਤਿਸਹਿ ਖੁਆਰੀ ਚਾਕਰ ਕੇਹੇ ਡਰਣਾ॥ (902, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਸਰਦਾਰੀ ਹੈ ਖੱਜਲ-ਖ਼ਾਰੀ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਡਰ ਹੈ?

ਸਿਕਦਾਰੀਆਂ (ਦੇਖੋ ਸਿਕਦਾਰੀ) ਸ਼ਿਕਦਾਰੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਸਰਦਾਰੀਆਂ, ਅਫ਼ਸਰੀਆਂ। ਰਾਜ ਮਿਲਕ ਸਿਕਦਾਰੀਆ ਰਸ ਭੋਗਣ ਬਿਸਥਾਰ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ, ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਘਨੇਰੇ ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਆਨੰਦ ਹੋਣ।

ਸਿਕਦਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਸਿਕਦਾਰ) ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਿਮ। ਲਬੁ ਪਾਪੁ ਦੁਇ ਰਾਜਾ ਮਹਤਾ ਕੂੜੁ ਹੋਆ ਸਿਕਦਾਰੁ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਚ ਤੇ ਪਾਪ ਦੋਵੇਂ ਰਾਜਾ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਹਨ ਅਤੇ ਝੂਠ, ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਿਮ ਹੈ।

ਸਿਕਦਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਸਿਕਦਾਰ) ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਿਮ। ਰਯਤਿ ਮਹਰ ਮੁਕਦਮ ਸਿਕਦਾਰੈ॥ ਨਿਹਚਲੁ ਕੋਇ ਨ ਦਿਸੈ ਸੰਸਾਰੈ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ, ਸਰਦਾਰ, ਚੌਧਰੀ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਿਮ, ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਿਹਚਲ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।

ਸਿਕਾਰ [ਫ਼. شکار ਸ਼ਿਕਾਰ = ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਾਰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਅਮਲ] ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ; ਮਾਰਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਾਰ। ਸੰਤਸੰਗਿ ਲੇ ਚੜਿਓ ਸਿਕਾਰ॥ ਮ੍ਰਿਗ ਪਕਰੇ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਹਥੀਆਰ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਰੱਬ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਬਿਨਾ ਹੀ ਹਿਰਨ ਫੜ ਲਏ।

ਸਿਜਦਾ [ਅ. سجده ਸਿਜਦਹ, ਸਜਦਹ = ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ] ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ, ਡੰਡੋਤ, ਬੰਦਗੀ, ਨਮਸ਼ਕਾਰ। ਸਿਦਕੁ ਕਰਿ ਸਿਜਦਾ ਮਨੁ ਕਰਿ ਮਖਸੂਦੁ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕਰ।

ਸਿਤਾਬ [ਫ਼. شتاب ਸ਼ਿਤਾਬ = ਤੇਜ਼ ਜਲਦੀ] ਸ਼ੀਘਰ, ਛੇਤੀ, ਜਲਦੀ। ਚਲਹੁ ਸਿਤਾਬ ਦੀਬਾਨਿ ਬੁਲਾਇਆ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਛੇਤੀ ਚੱਲ, ਤੈਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਸੱਦਿਆ ਹੈ।

ਸਿਦਕਿ [ਅ. صدق ਸਿਦਕੁ = ਸੱਚ, ਸੱਚਾਈ, ਸਤ ; ਖਲੂਸ] ਨਿਸ਼ਚਾ, ਸ਼ਰਧਾ, ਭਰੋਸਾ ; ਈਮਾਨ। ਸਿਦਕ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਸੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਸੱਚਾਈ-ਪਸੰਦੀ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਤਾਉ ਤੇ ਮੁਆਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਰਸਤਾ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੱਕ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਦਾ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਹ ਹੱਕ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਡਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਤੀ ਭਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਂਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਆਦਤ ਤੇ ਸੁਭਾਉ ਅਜਿਹਾ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਬੇਦਾਗ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਪਰਾਏ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਖਾਲਿਸ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਮਲੀ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਕਿ ਲੇ ਬਾਧਹੁ ਖੈਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੰਜਾਂ ਮਰਦਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਈਮਾਨ, ਸ਼ੈਰਾਤ ਤੇ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਸਿਦਕੁ (ਦੇਖੋ ਸਿਦਕਿ) ਨਿਸ਼ਚਾ, ਸ਼ਰਧਾ, ਭਰੋਸਾ, ਈਮਾਨ। 1. ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ-ਖ਼ਰਚ ਹੈ। 2. ਸਿਦਕੁ ਕਰਿ ਸਿਜਦਾ ਮਨੁ ਕਰਿ ਮਖਸੂਦੁ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕਰ। 3. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ

ਕੁਰਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਿਆਰ (ਰਹਿਮ) ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਵਾਲੀ ਸਫ ਤੇ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਬਣਾ। 4. ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸੰਤੁ ਨ ਮਿਲਿਓ ਵਤੈ ਆਪਣ ਭਾਣੀਆ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਸਬਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿਨਾਖਤੁ [ف شاخت سناخت = ਪਹਿਚਾਣ] ਪਛਾਣ, ਪਹਿਚਾਣ। ਨਾਨਕ ਸਚ ਦਾਤਾਰੁ ਸਿਨਾਖਤੁ ਕੁਦਰਤੀ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਆਮੀ ਸਤਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਉਸ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਪੀਤੀ [أ صفت سيطت = ਚੰਗੀਆ ਆਦਤਾਂ, ਗੁਣ, ਤਅਰੀਫ਼, ਵਸਫ਼] ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਸ਼ਲਾਘਾ। ਜਿਨ ਕਉ ਪੋਤੈ ਪੁੰਨੁ ਹੈ ਤਿਨੁ ਵਾਤਿ ਸਿਪੀਤੀ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਨੇਕੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਹੈ।

ਸਿਫਤਿ (ਦੇਖੋ ਸਿਪੀਤੀ) ਉਸਤਤ, ਵਡਿਆਈ, ਸ਼ਲਾਘਾ ; ਉਸਤਤ ਦੁਆਰਾ। ਸਿਫਤ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਹਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੱਸਣਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਖਸਲਤ, ਆਦਤ ਅਤੇ ਸੁਭਾਉ ਵਿਚ ਚੰਗੇਰਾਪਣ ਕਿੰਨਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰੱਬ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ, ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਦਇਆਲੂ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਵੀ ‘ਸਿਫਤਿ’, ‘ਸਿਫਤੀ’ ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤ ਲਈ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- 1. ਜਿਸ ਨੇ ਬਖਸੇ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ॥ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ। 2. ਕੇਤੇ ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਿਫਤਿ ਕਰਹਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਧਾਤੁ ਮਿਲੈ ਫੁਨਿ ਧਾਤੁ ਕਉ ਸਿਫਤੀ ਸਿਫਤਿ ਸਮਾਇ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤਿਸ ਕਾ ਸਿਫਤਿ ਕਰੇ ਅਰਦਾਸਿ॥ (86, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3)। 5. ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹਣੁ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਰਜਾਈ॥ (100, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 6. ਚਉਥੀ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਮਨੁ ਪੰਜਵੀ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 7. ਸਚੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਪੜਾ ਪਾਇਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 8. ਸਹਜ ਸਿਫਤਿ ਭਗਤਿ ਤਤੁ ਗਿਆਨਾ॥ (237, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 9. ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸੁਆਲਿਉ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਜਿਨਿ ਕੀਤੀ ਤਿਸੁ ਪਾਰਿ ਲਘਾਈ॥ (301, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 10. ਹਉ ਆਖਿ ਸਲਾਹੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੁ ਸਚੁ ਸਚੇ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥ (310, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 11. ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹਣੁ ਸਹਜ ਅਨੰਦ॥ (352, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 12. ਗੰਗ ਬਨਾਰਸਿ ਸਿਫਤਿ ਤੁਮਾਰੀ ਨਾਵੈ ਆਤਮ ਰਾਉ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 13. ਸਚੁ ਸਚੇ ਕੀ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਹੈ ਸੋ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਅੰਦਰੁ ਭਿਜੈ॥ (312, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4)।

ਸਿਫਤੀ¹ (ਦੇਖੋ ਸਿਪੀਤੀ) ਉਸਤਤ, ਉਪਮਾ, ਸ਼ਲਾਘਾ, ਵਡਿਆਈ। 1. ਅੰਤੁ ਨ ਸਿਫਤੀ ਕਹਣਿ ਨ ਅੰਤੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਓੜਕ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਆਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ। 2. ਇਕਿ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤੀ ਲਾਇਅਨੁ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤੀ॥ (948, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਕੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੀ ਉਸਤਤ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਫਤੀ², **ਸਿਫਤੀ** (ਦੇਖੋ ਸਿਪੀਤੀ) ਸਿਫਤ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਸਿਫਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ, ਹੱਥ ਤੋਂ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ, ਕੰਨ ਤੋਂ ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿਖ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿਖੀਂ =

ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਆਦਿ। 1. ਸਿਫਤੀ ਭਰੇ ਤੇਰੇ ਭੰਡਾਰਾ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੇਰੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ (ਵਡਿਆਈਆਂ) ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ। 2. ਆਖਹਿ ਬਕਹਿ ਆਖਿ ਆਖਿ ਕਰਿ ਸਿਫਤੀ ਵੀਚਾਰ॥ (1241, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1)।

ਸਿਫਤੀ³ (ਦੇਖੋ ਸਿਪੀਤੀ) ਸਿਫਤ ਦੁਆਰਾ, ਉਸਤਤ ਦੁਆਰਾ। ਸਿਫਤੀ ਗੰਢੁ ਪਵੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਦੁਆਰਾ, ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਫਤੀ⁴ (ਦੇਖੋ ਸਿਪੀਤੀ) ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਧਾਤੁ ਮਿਲੈ ਫੁਨਿ ਧਾਤੁ ਕਉ ਸਿਫਤੀ ਸਿਫਤਿ ਸਮਾਇ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਵੇਂ ਧਾਤੂ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਧਾਤੂ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਸ-ਯੋਗ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰ [ਫ਼ سر سر = ਸੀਸ] ਸਿਰ, ਸੀਸ, ਮੂੰਡ। 1. ਜਾ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤੇਗ ਵਗਾਵਹਿ ਸਿਰ ਮੁੰਡੀ ਕਟਿ ਜਾਵਹਿ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਨਸਾਨ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਧੋਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਢ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ। 2. ਜਿਨ ਸਿਰਿ ਸੋਹਨਿ ਪਟੀਆ ਮਾਂਗੀ ਪਾਇ ਸੰਧੂਰੁ॥ ਸੇ ਸਿਰ ਕਾਤੀ ਮੁੰਨੀਅਨ੍ ਗਲ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ਧੂੜਿ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਪੱਟੀਆਂ ਸ਼ੋਭਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚੀਰ ਸੰਧੂਰ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ; ਉਹ ਸੀਸ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਮੂੰਨੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘ ਘੱਟੇ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 3. ਇਕਨ੍ ਪੇਰਣ ਸਿਰ ਖੁਰ ਪਾਟੇ ਇਕਨ੍ ਵਾਸੁ ਮਸਾਣੀ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਲੀਰਾਂ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ ਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। 4. ਜੋਗੀ ਕਾਪੜੀਆ ਸਿਰ ਖੂਥੇ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਗਲਿ ਫਾਸੀ॥ (1332, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਜੋਗੀਆਂ, ਗੋਦੜੀ ਵਾਲੇ ਫਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮੂੰਡ-ਨੋਚਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਵਿਚ ਫਾਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿਰਕਾਰ (ਦੇਖੋ ਸਰਕਾਰ) ਹਕੂਮਤ, ਸਲਤਨਤ। 1. ਜਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ ਤਿਸ ਹੀ ਕਾ ਸਭੁ ਕੋਇ॥ (27, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਸ਼ੈ ਉਸੇ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੈ। 2. ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਪਰੇਤੁ ਹੈ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਅਹੰਕਾਰਾ॥ ਏਹ ਜਮ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ ਏਨ੍ ਉਪਰਿ ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਕਰਾਰਾ॥ (513, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ, ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ, ਗੁੱਸਾ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਪ੍ਰੇਤ ਹਨ। ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਡਾਢਾ ਡੰਡਾ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿਰਤਾਜਾ [ਫ਼ سر تاج سرਤاج, ਫ਼ سر سر = ਸਿਰ+ਫ਼ تاج ਤਾਜ = ਤਾਜ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਤਾਜ ਵਾਲਾ ਸਿਰ] ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਤਾਜ ਹੋਵੇ, ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਪਿਰੁ ਉਚਤੀਐ ਮਾਤਤੀਐ ਤਿਹੁ ਲੋਆ ਸਿਰਤਾਜਾ ਰਾਮ॥ (765, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਉਚੀ ਅਟਾਰੀ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਿੰਨ ਜਹਾਨਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ।

ਸਿਰਪਾਉ [ਫ਼ سر پا سر-ਉ-ਪਾ, ਫ਼ سر سر = ਸਿਰ+ਉ = ਅਤੇ+ਫ਼ پا ਪਾ = ਪੈਰ, ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਰ ਭਾਵ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ, ਸਰੋਪਾ, ਖ਼ਿਲਅਤ] ਸਨਮਾਨ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ। 1. ਪਹਿਰਿ ਸਿਰਪਾਉ ਸੇਵਕ ਜਨ ਮੇਲੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ॥ (631, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 2. ਭਗਤਿ ਸਿਰਪਾਉ ਦੀਓ ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਜਾਤਾ॥ (631, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਰੂਪੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! 3. ਭਗਤ ਜਨਾ ਕਾ ਲੂਗਰਾ ਓਢਿ ਨਗਨ ਨ ਹੋਈ॥ ਸਾਕਤ ਸਿਰਪਾਉ ਰੇਸਮੀ ਪਹਿਰਤ ਪਤਿ ਖੋਈ॥ (811, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕੰਬਲੀ ਓੜ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਹ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਖਿਲਾਅਤ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 4. ਸਦਾ ਅਨੰਦੁ ਕਰੇ ਆਨੰਦੀ ਜਿਸੁ ਸਿਰਪਾਉ ਪਇਆ ਗਲਿ ਖਾਸਾ ਹੇ॥ (1073, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਵਾਲਾ ਪੁਰਸ਼, ਜਿਸ ਨੇ ਵਧੀਆ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਜ ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰਾ (ਦੇਖੋ ਸਿਰ) ਸੀਸ ਦੀ, ਸਿਰ ਦੀ। ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾ। ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖਿਆਲ ਕਰ ਅਤੇ ਸਾਬਿਤ-ਸੂਰਤ ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ।

ਸਿਰਿ¹ (ਦੇਖੋ ਸਿਰ) ਸਿਰ 'ਤੇ, ਸਿਰ ਦਾ, ਸਿਰ ਨੇ, ਸਿਰ ਨੂੰ। 1. ਅਸੰਖ ਨਿੰਦਕ ਸਿਰਿ ਕਰਹਿ ਭਾਰੂ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਨਿੰਦਕ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ (ਪਾਪਾਂ ਦਾ) ਬੋਝ ਚੁਕਦੇ ਹਨ। 2. ਅਗੰਮ ਅਗੰਮ ਅਸੰਖ ਲੋਅ॥ ਅਸੰਖ ਕਹਹਿ ਸਿਰਿ ਭਾਰੂ ਹੋਇ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹਨ ਤੇਰੇ ਮੰਡਲ-ਅਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਅਖੋਜ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਆਖਣਾ ਵੀ ਸਿਰ ਉਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੈ। 3. ਹੁਕਮੇ ਹੀ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਬੰਦਿ ਰਬਾਣੀਐ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਦਾਸ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। 4. ਅਨਦਿਨੁ ਲਾਲੇ ਚਾਕਰੀ ਗੋਲੇ ਸਿਰਿ ਮੀਰਾ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੋਲੇ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 5. ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ॥ ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਸਮਾਲਿ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੰਦੂਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਭਖਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗ ਨਾ ਸਾੜ। ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਨੇ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਕੀ ਕਸੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ। 6. ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰੁ ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ॥ (495, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਸਿਰ ਉਤੇ ਭਾਵ ਹਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਆਹਾਰ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਡਰਦਾ ਹੈਂ?

ਸਿਰਿ² (ਦੇਖੋ ਸਿਰ) ਸਿਰਾ, ਸਿਰੇ ਤੋਂ। ਜਿਸਹਿ ਭੁਲਾਈ ਪੰਥ ਸਿਰਿ ਤਿਸਹਿ ਦਿਖਾਵੈ ਕਉਣੁ॥ (952, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਕੌਣ ਵਿਖਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?

ਸਿਰੁ (ਦੇਖੋ ਸਿਰ) ਸੀਸ, ਸਿਰ। 1. ਨਾਨਕ ਸਿਰੁ ਦੇ ਛੂਟੀਐ ਦਰਗਹ ਪਤਿ ਪਾਏ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1)। 2. ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗ ਬਪੁੜੇ ਸਿਰੁ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਉ॥ (585, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3)। 3. ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥ ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1)।

ਸਿਰੈ (ਦੇਖੋ ਸਿਰ) ਸਿਰ। ਸਿਰੈ ਉਪਰਿ ਜਮ ਡੰਡੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਪਤਿ ਖੋਇ॥ (948, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਡੰਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦ੍ਰੈਤ-ਭਾਵ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਲਕ, ਸਿਲਕਾ [ਅ. ڪلّ ਸਿਲਕ = ਲੜੀ] ਲੜੀ ; ਡੋਰੀ, ਰੱਸੀ ; ਬੰਧਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸਿਲਕ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਰੱਸੀ, ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਰੱਸੀ ਅਤੇ ਬੇੜੀ ਆਦਿ। 1. ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਪ੍ਰਭਿ ਸੇਵਾ ਲਾਇਆ॥ (101, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰੀ ਫਾਹੀ ਕੱਟ ਸੁੱਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗਾ ਲਿਆ ਹੈ। 2. ਜਿਸੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਮਾਇਆ ਸਿਲਕ ਕਾਟੀ॥ (177, ਗਉੜੀ, ਮਃ

5)। 3. ਮਾਇਆ ਸਿਲਕ ਕਾਟੀ ਗੋਪਾਲਿ॥ (240, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)। 4. ਗਰੀ ਛੁਹਾਰੇ ਖਾਂਦੀਆ ਮਾਣਨਿ ਸੇਜੜੀਆ॥ ਤਿਨ੍ ਗਲਿ ਸਿਲਕਾ ਪਾਈਆ ਤੁਟਨਿ ਮੋਤਸਰੀਆ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਔਰਤਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਖੋਪੇ ਛੁਹਾਰੇ ਖਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸੇਜਾਂ 'ਤੇ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਦੁਆਲੇ ਰੱਸੇ ਪਾਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ। 5. ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਕੀਨੋ ਅਪੁਨੋ ਦਾਸਰੋ ਤਉ ਨਾਨਕ ਕਹਾ ਨਿਹੋਰੇ॥ (618, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਫਾਹੀ ਕੱਟ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਦਾ ਗੋਲਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀ ਮੁਛੰਦਗੀ ਧਰਾਉਂਦਾ ਹੈ? 6. ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਦੁਖ ਮਾਇਆ ਕਰਿ ਲੀਨੇ ਅਪ ਦਸੇ॥ (710, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ ਦੀ ਦੁਖਦਾਈ ਫਾਹੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਾਸ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 7. ਕਾਟੀ ਸਿਲਕ ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਕੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਭ ਭਾਇਆ॥ (814, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5)। 8. ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਜਿਸੁ ਮਾਰਗਿ ਪਾਏ ਸੋ ਵਿਚਿ ਸੰਗਤਿ ਵਾਸਾ ਪਾਇਦਾ॥ (1076, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)। 9. ਕਾਟਿ ਸਿਲਕ ਜਉ ਅਪੁਨਾ ਕੀਨੋ ਨਾਨਕ ਸੂਖ ਘਨੇਰੈ॥ (1214, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5)। 10. ਜਿਹ ਕਾਟੀ ਸਿਲਕ ਦਯਾਲ ਪ੍ਰਭਿ ਸੇਇ ਜਨ ਲਗੇ ਭਗਤੇ॥ (1386, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5)।

ਸੀਕਾ [ਫ਼ سِيكَا ਸਿੱਕਾ = ਠੱਪਾ] ਧਾਤ ; ਧਾਤ ਉਤੇ ਲਗੀ ਹੋਈ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁਹਰ, ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ, ਦੋ ਜਾਂ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸਿੱਕਾ। ਲਖਿਮੀ ਕੇਤਕ ਗਨੀ ਨ ਜਾਈਐ ਗਨਿ ਨ ਸਕਉ ਸੀਕਾ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਹਨ, ਇਹ ਵੀ ਗਿਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਸੀਚਾਨੇ [ਫ਼ سِيچَانَا ਸੀਚਗਨਾ, سِيچُغْنَا ਸੀਚੁਗਨਾ = ਲਾਲ ਸਿਰ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ] ਬਾਜ਼ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ, ਲਾਲ ਸਿਰ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ। ਸੀਚਾਨੇ ਜਿਉ ਪੰਖੀਆ ਜਾਲੀ ਬਧਿਕ ਹਾਥਿ॥ ਗੁਰਿ ਰਾਖੇ ਸੇ ਉਬਰੇ ਹੋਰਿ ਫਾਥੇ ਚੋਗੈ ਸਾਥਿ॥ (55, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਚਾਨੇ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਜਾਲ ਪੰਛੀਆਂ ਲਈ ਹੈ, (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੌਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਹੈ) ਉਹ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਦੇ ਚੋਗੇ ਦੇ ਨਾਲ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੀਨਾ [ਫ਼ سِيْنَا ਸੀਨਾ = ਛਾਤੀ] ਛਾਤੀ, ਸੀਨਾ। 1. ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਨਾਨਕ ਜੀਵੈ ਸੀਤਲੁ ਮਨੁ ਸੀਨਾ ਰਾਮ॥ (848, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਤੇ ਛਾਤੀ ਠੰਢੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 2. ਜਮੁ ਜਾਗਤਿ ਨਾਹੀ ਕਰੁ ਲਾਗੈ ਜਿਸੁ ਅਗਨਿ ਬੁਝੀ ਠਰੁ ਸੀਨਾ ਹੇ॥ (1028, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹਿਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਜਮਦੂਤ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਮਹਿਸੂਲ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅੱਗ ਬੁੱਝ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਠੰਢੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਸੀਲ [ਅُ سِيْل ਅਸੀਲ = ਖਾਲਿਸ ਨਸਲ ਵਾਲਾ] ਸ਼ਰੀਫ਼, ਸਾਊ, ਸੀਲ ਸੁਭਾਅ। ਸੀਲ ਸੰਜਮਿ ਪ੍ਰਿਅ ਆਗਿਆ ਮਾਨੈ॥ ਤਿਸੁ ਨਾਰੀ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨ ਜਮਾਨੈ॥ (185, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੀ ਔਰਤ ਸ਼ਰੀਫ਼ (ਸਾਊ) ਤੇ ਸਵੈ-ਕਾਬੂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰ ਦੇ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸੁਆਦਤਿ [ਅُ سَعَادَت ਸਆਦਤ = ਨੇਕਬਖਤੀ] ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ, ਸੁਭਾਗ। ਰੋਜਾ ਧਰੈ ਮਨਾਵੈ ਅਲਹੁ ਸੁਆਦਤਿ ਜੀਅ ਸੰਘਾਰੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਲਈ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਆਵਗੀਰ [ਅُ-ਫ਼ سَاوْغِيْر ਸਾਅਵਗੀਰ, ਅُ سَاوْ ਸਾਅਵ = ਮਨੋਰਥ, ਮਤਲਬ, ਫ਼ گِيْر ਗੀਰ = ਫੜਨ ਵਾਲਾ। 'ਗੀਰ' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گرفتن ਗਰਿਫਤਨ = ਫੜਨਾ। ਗਰਿਫਤਨ→

ਗੀਰਦ→ ਗੀਰ = ਫੜਨ ਵਾਲਾ। ਮਨੋਰਥ ਜਾਂ ਮਤਲਬ ਫੜਨ ਵਾਲਾ, ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮਤਲਬ-ਪ੍ਰਸਤ, ਸੁਆਰਥੀ। ਇਕਨਾ ਅੰਦਰਿ ਖੋਟੁ ਨਿਤ ਖੋਟੁ ਕਮਾਵਹਿ ਓਹੁ ਜੇਹਾ ਬੀਜੇ ਤੇਹਾ ਫਲੁ ਖਾਏ॥ ਜਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫੁ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੁਆਵਗੀਰ ਸਭਿ ਉਘੜਿ ਆਏ॥ (302-03, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕਪਟ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਪਟ ਹੀ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਬੀਜਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਪਾਰਖੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਤਲਬ-ਪ੍ਰਸਤ ਨੰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਹਦੇ [ਅ. شہداء ਸੁਹਦਾਅ = ਅ. شہيد ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਰੱਬ ਦੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਉਰਦੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ 'ਸੁਹਦਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਸਿਧੇ-ਸਾਢੇ ਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ (ਜਿਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹ ਭਲਾ ਤੇ ਚੰਗਾ ਹੈ) ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ 'ਸੁਹਦਾ' ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਬਾਰੇ ਰਸੂਲ ਖੁਦਾ ਕੋਲ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਵਲ ਫੇਰ ਰਹਿਤ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸੁਹਦਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ॥ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ ਬਰਕਤਿ ਤਿਨ ਕਉ ਅਗਲੀ ਪੜਦੇ ਰਹਨਿ ਦਰੂਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੀਰ, ਰਸੂਲ, ਰੱਬ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਦਕੀ, ਸਿੱਧੇ-ਸਾਢੇ, ਸ਼ਹੀਦ, ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਕਾਜੀ, ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਦਰੂਦ (ਪੈਗੰਬਰ ਲਈ ਦੁਆ) ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਹਾਣੁ [ਅ. سَاحَن سੁਬਹਾਨ = ਪਾਕ] ਪਵਿੱਤਰ। ਸਤਿ ਸੁਹਾਣੁ ਸਦਾ ਮਨਿ ਚਾਉ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਆਨੰਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ।

ਸੁੰਨਤਿ [ਅ. سُنَّت سੁੰਨਤ = ਰਸਤਾ ; ਤੌਰ-ਤਰੀਕੇ] 'ਸੁੰਨਤ' ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਪੈਗੰਬਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚਲਦੇ ਰਹੇ ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਨਸੀਹਤ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ। ਹਜ਼ਰਤ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਸਲਾਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਹੀ 'ਸੁੰਨਤ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ, ਕਾਨੂੰਨ ; ਰਾਹ, ਰਵਿਸ਼ ; ਆਦਤ ; ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਕਰਮ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਆਪਣੀ ਉੱਮਤ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਸਭ 'ਸੁੰਨਤ' ਰੂਪ ਹਨ। ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਆਚਰਣ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ 'ਸੁੰਨਤ' ਹੈ। 'ਖ਼ਤਨੇ' (ਮਰਦ ਦੇ ਗੁਪਤ ਅੰਗ ਦੀ ਸੁਪਾਰੀ ਉਪਰਲੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਕੱਟਣਾ) ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕ 'ਸੁੰਨਤ' ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਖ਼ਤਨਾ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਖ਼ਤਨੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ 'ਸੁੰਨਤ' ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁੰਨਤ (ਮਰਿਆਦਾ) ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਸੁੰਨੀ' ਹੈ। 1. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ ਸਰਮ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਰੋਜਾ ਹੋਹੁ ਮੁਸਲਮਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ, ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੁਰਾਨ, ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਅਤੇ ਭਲਮਣਸਊ-ਪਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜਾ ਬਣਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣੇਗਾ। 2. ਤਸਬੀ ਯਾਦਿ ਕਰਹੁ ਦਸ ਮਰਦਨੁ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਬੰਧਾਨਿ

ਬਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀਆਂ ਦਸਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਤਸਬੀਹ (ਮਾਲਾ) ਬਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਤੇ ਭਾਰੀ ਸਵੈ-ਰਿਆਜ਼ਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਬਣਾ। 3. ਸਕਤਿ ਸਨੇਹੁ ਕਰਿ ਸੁੰਨਤਿ ਕਰੀਐ ਮੈ ਨ ਬਦਉਗਾ ਭਾਈ॥ ਜਉ ਰੇ ਖੁਦਾਇ ਮੋਹਿ ਤੁਰਕੁ ਕਰੈਗਾ ਆਪਨ ਹੀ ਕਟਿ ਜਾਈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸੁੰਨਤ (ਖਤਨਾ) ਕਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਵੀਰ ! ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਜੇਕਰ ਖੁਦਾ ਮੈਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਿਆ ਲੋੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਪਾਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਕਟ ਜਾਵੇਗਾ। 4. ਸੁੰਨਤਿ ਕੀਏ ਤੁਰਕੁ ਜੇ ਹੋਇਗਾ ਅਉਰਤ ਕਾ ਕਿਆ ਕਰੀਐ॥ ਅਰਥ ਸਰੀਰੀ ਨਾਰਿ ਨ ਛੋਡੈ ਤਾ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਰਹੀਐ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੁੰਨਤ (ਖਤਨਾ) ਕਰਾਉਣ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਔਰਤ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਜ਼ਨਾਨੀ, ਜੋ ਮਰਦ ਦਾ ਅੱਧਾ ਜਿਸਮ ਹੈ, ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਪਾਰੀ [ਫ਼ ਸੁਪਾਰੀ, سِپاری = ਛਾਲੀ] ਸੁਪਾਰੀ ਜਿਹੜੀ ਪਾਨ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। 1. ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਤੀਆ ਮੁਖਿ ਬੀੜੀਆ ਲਾਈਆ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਦੇ ਨ ਚੇਤਿਓ ਜਮਿ ਪਕੜਿ ਚਲਾਈਆ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪਾਨ ਤੇ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚਿਹਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾਲ ਵਟਣਾ ਮਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਮੌਤ ਦਾ ਜਮਦੂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਿਨਹੀ ਬਨਜਿਆ ਕਾਂਸੀ ਤਾਂਬਾ ਕਿਨਹੀ ਲਉਗ ਸੁਪਾਰੀ॥ (1123, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਕਾਂਸੀ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਵਣਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਲੋਹਾਂ ਤੇ ਸੁਪਾਰੀਆਂ ਦਾ। 3. ਕਬੀਰ ਉਜਲ ਪਹਿਰਹਿ ਕਾਪਰੇ ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਹਿ॥ ਏਕਸ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਬਾਧੇ ਜਮ ਪੁਰਿ ਜਾਂਹਿ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਾਫ ਸੁਥਰੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਨ, ਬੀੜੇ ਤੇ ਸੁਪਾਰੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਨਰੜੇ ਹੋਏ ਯਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਪੇਦ [ਫ਼ ਸੁਪੇਦ/ਸਿਪੀਦ = سفید ਸਫੇਦ/ਸਿਫੀਦ = ਚਿੱਟਾ] ਕਾਲੇ ਦਾ ਉਲਟ, ਚਿੱਟਾ, ਬੱਗਾ, ਸਫ਼ੈਦ। 1. ਕੋਈ ਓਵੈ ਨੀਲ ਕੋਈ ਸੁਪੇਦ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5)। 2. ਤੁਮ ਮਖਤੂਲ ਸੁਪੇਦ ਸਪੀਅਲ ਹਮ ਬਪੁਰੇ ਜਸ ਕੀਰਾ॥ (486, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੁਸੀਂ ਰੋਸ਼ਮ ਹੋ, ਦੁੱਧ ਜਿਹੇ ਚਿੱਟੇ, ਅਸੀਂ ਬੇਚਾਰੇ ਕੀਰਾਨ (ਕਾਲੇ ਪੱਥਰ) ਹਾਂ। 3. ਲਾਲ ਸੁਪੇਦ ਦੁਲੀਚਿਆ ਬਹੁ ਸਭਾ ਬਣਾਈ॥ (1247, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੁਰਖ ਤੇ ਸਫ਼ੈਦ ਗਲੀਚਿਆਂ ਉਤੇ ਉਹ ਪਰਮ ਸੁੰਦਰ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਪੇਦਾ (ਦੇਖੋ ਸੁਪੇਦ) ਸਫ਼ੈਦ, ਚਿੱਟਾ। ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੰਨ॥ ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੰਨ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਉਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ, ਉਹ ਕਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਭਾਵੇਂ ਦਿਨ ਗਰਮ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਚਿੱਟਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕਾਲੇ ਆਪਣਾ ਕਾਲਾ ਰੰਗ ਹੀ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਅੰਜਨ ਵਿਚ ਨਿਰੰਜਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਪੇਦੀ [ਫ਼ ਸੁਪੇਦੀ = سفید ਸੁਪੇਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਫ਼ੈਦੀ, ਚਿਟਿਆਈ, ਚਿੱਟਾਪਣ, ਬੱਗਾਪਣ। ਰਤਾ ਪੈਨਣੁ ਮਨੁ ਰਤਾ ਸੁਪੇਦੀ ਸਤੁ ਦਾਨੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਦਾ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ) ਰੰਗੀਜਣਾ ਮੇਰੀ ਸੂਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਚਿੱਟੀ (ਪੁਸ਼ਾਕ ਹਨ)।

ਸੁਬਹ [ਅ سُبْح ਸੁਬਹ = ਸਵੇਰਾ] ਬਹੁਤ ਸਵੇਰਾ, ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ, ਪ੍ਰਾਤਹਕਾਲ, ਭੋਰ, ਤੜਕਾ। 1. ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ ਸਰਾਇ ਗੁਜਾਰਉ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਸਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ। 2. ਉਠੁ ਫਰੀਦਾ ਉਜੂ ਸਾਜਿ ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਿ॥ (1381,

ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ, ਵਜ੍ਹਾ ਕਰ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ। ‘ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ’ ਭਾਵ ‘ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ। ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰ = ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ, ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ।

ਸੁਬਹਾਨੁ [ਅ. سُبْحَانَ سُبْحَانَ = ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਨਾ] ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਾਲ ਖੁਦਾ ਦੀ ਯਾਦ ; ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ ਆਤਮਾ, ਖੁਦਾ, ਕਰਤਾਰ ; ਪਰਮ-ਪਵਿੱਤਰ। 1. ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਸੁਬਹਾਨੁ ਸਚਿ ਸਮਾਈਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਅੰਦਰ ਪਰਮ-ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸੱਚ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਤੁਧੁ ਸਚੇ ਸੁਬਹਾਨੁ ਸਦਾ ਕਲਾਣਿਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਸਚਰਜ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੀਰਤੀ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸੁਭਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਸੁਬਹਾਨੁ) ਆਤਮਿਕ ਪਵਿੱਤਰਤਾ। ਮਨਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਨ ਪਾਈਐ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖੁ ਸੁਭਾਨੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਅਧਰਮੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਅਨੁਸਾਰੀ ਆਤਮਿਕ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਸਦਕਾ ਸੁਖੀ ਹੈ।

ਸੁੰਮ [ਅ. سَم سَم, سَمَاء سَمَاء = ਚਸ਼ਮਾ] ਸੋਮਾ, ਚਸ਼ਮਾ। ਨਦੀਆ ਹੋਵਹਿ ਧੋਣਵਾ ਸੁੰਮ ਹੋਵਹਿ ਦੁਧੁ ਘੀਉ॥ (141, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਨਦੀਆਂ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆ ਗਊਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਚਸ਼ਮੇ ਦੁੱਧ ਤੇ ਘਿਉ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਸੁਮਾਰ [ਫ. سُمَار سُمَار = ਗਿਣਤੀ] ਸੰਖਿਆ, ਗਿਣਤੀ, ਹਿਸਾਬ। 1. ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪਤ ਅਨੇਕ ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਹਿ ਸੁਮਾਰ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। 2. ਕਵਨ ਕਵਨ ਜਾਚਹਿ ਪ੍ਰਭ ਦਾਤੇ ਤਾ ਕੇ ਅੰਤ ਨ ਪਰਹਿ ਸੁਮਾਰ॥ (503, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਹੜੇ ਤੇ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਦਾਤਾਰ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਓੜਕ ਤੇ ਗਿਣਤੀ ਜਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। 3. ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਨੇ ਨਾਨਕ ਨਾਹੀ ਸੁਮਾਰ॥ (618, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ।

ਸੁਮਾਰਿ (ਦੇਖੋ ਸੁਮਾਰ) ਗਿਣਤੀ। 1. ਕੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਆਖੀਐ ਦੇ ਕੈ ਰਹਿਆ ਸੁਮਾਰਿ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਤਾਰ ਨੂੰ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ? ਉਹ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਇਕਿ ਪਉਣ ਸੁਮਾਰੀ ਪਉਣ ਸੁਮਾਰਿ॥ (144, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸ ਗਿਣਦੇ ਹਨ।

ਸੁਮਾਰੀ [ਫ. سُمَارِي سُمَارِي = ਫ. سُمَار سُمَار (ਗਿਣਤੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ। 1. ਇਕਿ ਪਉਣ ਸੁਮਾਰੀ ਪਉਣ ਸੁਮਾਰਿ॥ (144, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ (ਸਾਹ ਗਿਣਨ ਵਾਲੇ) ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਪਉਣ ਸੁਮਾਰ’ (ਸੁਆਸ ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ) ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ سُمَدَن سُمَدَن ਸੁਮੁਰਦਨ (ਗਿਣਨਾ) ਹੈ। ਸੁਮੁਰਦਨ→ਸੁਮਾਰਦ→ਸੁਮਾਰ = ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ। ਪਉਣ ਸੁਮਾਰ = ਸਾਹ ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ।

ਸੁਮਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਸੁਮਾਰ) ਗਿਣਤੀ ; ਅੰਦਾਜ਼ਾ। 1. ਕਰਤੇ ਕੈ ਕਰਣੈ ਨਾਹੀ ਸੁਮਾਰੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। 2. ਤੇਰੇ ਦਾਨੈ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਤਿਸੁ ਦਾਤੇ ਕਵਣੁ ਸੁਮਾਰੁ॥ (157, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾਤੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। 3. ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਵਸਿ ਰਹੇ ਨਾਨਕ ਨਹੀ ਸੁਮਾਰੁ॥ (137, ਮਾਝ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ, ਉਹ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਅੰਦਰ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। 4. ਹਰਿ ਧਨੁ ਖਟਿਓ ਜਾ ਕਾ ਨਾਹਿ ਸੁਮਾਰੁ॥ (185, ਗਉੜੀ ਮ: 5) 5. ਨਾਨਕ ਕਰਤੇ ਕਾ ਨਾਹਿ ਸੁਮਾਰੁ॥ (281, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) 6. ਰਾਮ

ਨਾਮ ਧਨੁ ਸੰਚਿਆ ਜਾ ਕਾ ਨਹੀ ਸੁਮਾਰੁ॥ (816, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਸੁਰਖਰੂ [ਫ਼ ਸُرْخُرُو ਸੁਰਖਰੂ, ਫ਼ سُرْخُ ਸੁਰਖ = ਲਾਲ+ਫ਼ رُو, ਰੂ = ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ] ਸੁਰਖ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ, ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸੁਰਖ ਹੈ, ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਖ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਫਿੱਕੀ ਨਹੀਂ ਪਈ ; ਜੋ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਰੀ, ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਵ ਪ੍ਰਵਾਨ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਜਾਇ ਤਿਥੇ ਉਹ ਸੁਰਖਰੂ ਉਸ ਕੈ ਮੁਹਿ ਡਿਠੈ ਸਭ ਪਾਪੀ ਤਰਿਆ॥ (87, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਖੜਾ ਦੇਖਣ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਪਾਪੀ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਰਤਾਨੁ [ਅ سُلْطَان ਸੁਲਤਾਨ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ] ਵਾਲੀ, ਮਾਲਿਕ ; ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਸੋ ਸੁਰਤਾਨੁ ਜੁ ਦੁਇ ਸਰ ਤਾਨੈ॥ ਬਾਹਰਿ ਜਾਤਾ ਭੀਤਰਿ ਆਨੈ॥ ਗਗਨ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਲਸਕਰੁ ਕਰੈ॥ ਸੋ ਸੁਰਤਾਨੁ ਛਤ੍ਰੁ ਸਿਰਿ ਧਰੈ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸੁਲਤਾਨ (ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੋ ਤੀਰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ, ਆਪਣੇ ਬਾਹਰ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ, ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੂਰੀ ਅੰਦਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜੇਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਛਤਰ ਝੁਲਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ‘ਸੁਲਤਾਨ’ ਦਾ ‘ਲ’ ਸੁਰਤਾਨ ਦੇ ‘ਰ’ ਨਾਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ। ‘ਲ’ ਤੇ ‘ਰ’ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਮ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ, ਸ਼ਗਲ (ਗਿੱਦੜ) = ਸਿਆਰ, ਡਾਲ (ਸ਼ਾਖ) = ਡਾਰ, ਰਾਲੂ = ਲਾਲੂ, ਹਰਟ = ਹਲਟ, ਸੈਰ = ਸੈਲ, ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ ਅਤੇ ਮੁੰਦਗਰ = ਮੂੰਗਲੀ ਆਦਿ।

ਸੁਲਹੀ [ਅ-ਫ਼ صُلْحِي ਸੁਲਹੀ = ਅ صُلْحُ ਸੁਲਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੁਲਹ ਵਾਲਾ, ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਇੱਕ ਪਠਾਨ, ਜੋ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਲੋਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਪਿਰਥੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੱਤੇ ਆਵੇ ਵਿਚ ਧੱਸ ਕੇ ਭੁੜਥਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਲਹੀ ਕਾ ਹਾਥੁ ਕਹੀ ਨ ਪਹੁਚੈ ਸੁਲਹੀ ਹੋਇ ਮੂਆ ਨਾਪਾਕੁ॥ ਕਾਢਿ ਕੁਠਾਰੁ ਖਸਮਿ ਸਿਰੁ ਕਾਟਿਆ ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਗਇਆ ਹੈ ਖਾਕੁ॥ ਮੰਦਾ ਚਿਤਵਤ ਚਿਤਵਤ ਪਚਿਆ ਜਿਨਿ ਰਚਿਆ ਤਿਨਿ ਦੀਨਾ ਧਾਕੁ॥ ਪੁਤ੍ਰ ਮੀਤ ਧਨੁ ਕਿਛੁ ਨ ਰਹਿਓਸੁ ਛੋਡਿ ਗਇਆ ਸਭ ਭਾਈ ਸਾਕੁ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਪ੍ਰਭ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਿਨਿ ਜਨ ਕਾ ਕੀਨੋ ਪੂਰਨ ਵਾਕੁ॥ (825, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੁਲਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਸੁਲਹੀ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੰਦੀ ਮੌਤ ਮਰ ਗਿਆ। ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਕੁਹਾੜਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਸੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੁਰਾ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਦਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੁਲਤਾਨ [ਅ سُلْطَان ਸੁਲਤਾਨ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ; ਮਾਲਿਕ ; ਹਾਕਿਮ। 1. ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ ਮਾਲੁ ਧਨੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਨਾਵ ਜਿਨਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਹੋਦੇ ਡਿਠੇ ਖੇਹ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਉਮਰੇ ਗਏ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕੂਚੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਜਾ ਕੈ ਵਸਿ ਖਾਨ ਸੁਲਤਾਨ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਹੀ ਰਹਨਾ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 6. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ॥ (1071, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਲਤਾਨਾ, ਸੁਲਤਾਨਾਂ (ਦੇਖੋ ਸੁਲਤਾਨ) ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ। 1. ਨਦਰਿ ਉਪਨੀ ਜੇ ਕਰੇ ਸੁਲਤਾਨਾ ਘਾਹੁ ਕਰਾਇਦਾ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕੋਪ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਧਾਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਘਾਹ ਦੇ ਤੀਲੇ ਵਾਂਗ ਨਿਰਬਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਨਿਪਜਹਿ ਮਾਸਹੁ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨਾਂ॥ (1290, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਰੀ, ਨਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਮਾਸ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸੁਲਤਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਸੁਲਤਾਨ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ। 1. ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਕਿਨਿ ਸਮਝਾਈਐ ਮਨੁ ਰਾਜਾ ਸੁਲਤਾਨੁ॥ (61, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਕਿਆ ਸੁਲਤਾਨੁ ਸਲਾਮ ਵਿਹੁਣਾ ਅੰਧੀ ਕੋਠੀ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨਾਹੀ॥ (354, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਲਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੀ ਹੈ? ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਕੋਠੀ ਅਨੁਰ ਘੁੱਪ ਹੈ। 4. ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ਕਹਾ ਹਉ ਮੀਆ ਤੇਰੀ ਕਵਨ ਵਡਾਈ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚੌਧਰੀ ਆਖਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਤੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ? 5. ਸੁਲਤਾਨੁ ਪੂਛੈ ਸੁਨੁ ਬੇ ਨਾਮਾ॥ ਦੇਖਉ ਰਾਮ ਤੁਮਾਰੇ ਕਾਮਾ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ)। 6. ਤਾਰ ਘੋਰ ਬਾਜਿੰਤ੍ਰ ਤਹ ਸਾਚਿ ਤਖਤਿ ਸੁਲਤਾਨੁ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਇਨਸਾਨ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੱਚੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। 7. ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਲਸਕਰੁ ਨਾਉ ਸੁਲਤਾਨੁ॥ (1372, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਮੇਰੀ ਫ਼ੌਜ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਮੇਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ। 8. ਉਚਾ ਤੇ ਫੁਨਿ ਨੀਚੁ ਕਰਤੁ ਹੈ ਨੀਚ ਕਰੈ ਸੁਲਤਾਨੁ॥ (1329, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) 9. ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਦੀ ਪੀੜ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਦੀ ਪੀੜ ! ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ।

ਸੁਲਤਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਸੁਲਤਾਨ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ। ਨਾਮਾ ਸੁਲਤਾਨੇ ਬਾਧਿਲਾ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ)।

ਸੁਲਿਤਾਨ (ਦੇਖੋ ਸੁਲਤਾਨ) ਐ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! 1. ਤੁਮ ਨਿਧਾਨ ਅਟਲ ਸੁਲਿਤਾਨ ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭਿ ਜਾਚੈ॥ (613, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਦੀਵ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਹੈਂ। ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਜੰਤ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਖ਼ੈਰ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। 2. ਸਾਚਿ ਸੀਲਿ ਚਾਲਹੁ ਸੁਲਿਤਾਨ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਤੈਨੂੰ ਸੱਚ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸੂਦ [ਫ਼. سُد سُد = ਨਫ਼ਾ, ਲਾਭ] ਵਿਆਜ ; ਨਫ਼ਾ, ਲਾਭ। ਨਿਤ ਸਉਦਾ ਸੂਦ ਕੀਚੈ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ਕਰਿ ਮਾਇਆ ਕੈ ਤਾਈ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਆਦਮੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਣਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਜ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਢੰਗ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੂਫ [ਅ. سُوف سُوْف = ਪਸ਼ਮ, ਉਂਨ] ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੱਪੜਾ, ਪਸ਼ਮੀਨਾ। ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫੁ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਤੇਰੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਹੈ, ਗਲ ਵਿਚ ਸੂਫੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕਾਲੀ ਉਂਨ ਦੀ ਖੱਫ਼ਨੀ ਅਤੇ ਤੂੰ ਮਿਠ-ਬੋਲਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਫੂਰੀ ਹੈ।

ਸੂਮਹਿ [ਅ. سُوم سُوْم = ਮਨਹੂਸ ; ਬਦਕਿਸਮਤ] ਕੰਜੂਸ। ਸੂਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਕੰਜੂਸ ਨੂੰ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮੂਰਖ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜ ਦੀ ਆਖਦਾ ਹੈ।

ਸੂਰਤਿ [ਅ. صُورَت سُوْرَت = ਚਿਹਰਾ, ਸ਼ਕਲ ; ਤਸਵੀਰ] ਸ਼ਕਲ ; ਸਰੀਰ, ਜੁੱਸਾ, ਤਨ ; ਚਿਹਰਾ ; ਸਰੂਪ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸੂਰਤ' ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਸਰੀਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 1. ਸੂਰਤਿ ਸੂਰਤਿ ਆਦਿ ਅਨੂਪੁ॥ ਨਾਨਕੁ ਜਾਚੈ ਸਾਚੁ ਸਰੂਪੁ॥ (686,

ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਤੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਪਰਮ ਸੁੰਦਰ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਉਸ ਸੱਚੇ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। 2. ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ॥ ਮਿਥਨ ਮੋਹਾਰਾ ਝੂਠੁ ਪਸਾਰਾ॥ (1077, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਤੂੰ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗਲਤ ਰਾਹੀਂ ਨਾ ਪਉ। ਜਗਤ ਦਾ ਕਾਮ-ਚੇਸ਼ਟਾ ਵਾਸਤੇ ਮੋਹ ਝੂਠਾ ਹੈ। 3. ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾ। ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਦੀਸ ('ਹਦੀਸ' ਉਸ ਪੈਗੰਬਰੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਰਜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ) ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖਿਆਲ ਕਰ। ਮੁਕੰਮਲ ਦੇਹ (ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਨੂੰ ਖੰਡਿਤ ਨਾ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਖਤਨਾ ਨਾ ਕਰਵਾਉਣਾ) ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ। 4. ਹੋਵਹਿ ਲਿੰਛੁ ਤਿੰਛੁ ਨਹੁ ਹੋਵਹਿ ਐਸੀ ਕਹੀਐ ਸੂਰਤਿ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਗ ਨੇਕੀ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਨਾ ਕਿ ਬਦੀ ਨਾਲ ਕਰੂਪ ਬਣੇ ਹੋਏ। ਕੇਵਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੂਲਾ [ਅ. أُسْلُ ਉਸੁਲ = ਅ. اصل ਅਸਲ] (ਜੜ੍ਹ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਜੜ੍ਹਾਂ। ਤਲੈ ਰੇ ਬੈਸਾ ਉਪਰਿ ਸੂਲਾ॥ ਤਿਸ ਕੈ ਪੇਡਿ ਲਗੇ ਫਲ ਫੂਲਾ॥ (481, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਟਾਹਣੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਤੇ। ਉਸ ਦਰਖਤ ਦੇ ਤਣੇ ਨੂੰ ਫਲ ਤੇ ਫੁੱਲ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੇਖ [ਅ. شَيْخ ਸ਼ੈਖ = ਉਮਰ ਰਸੀਦਾ ਆਦਮੀ, ਖੁਆਜਾ, ਸਾਹਿਬ ਰਾਏ, ਅਕਲਮੰਦ] ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਨਦਾਨ ਜਾਂ ਨਗਰ ਦੇ ਆਗੂ ਨੂੰ 'ਸਈਯਦ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। 'ਸ਼ੈਖ' ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਉਮਰ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਪਕਿਆਈ। ਸ਼ੈਖਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸ਼ੈਖ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੀਤੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੰਬੀ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ 'ਸ਼ੈਖ' ਸ਼ਬਦ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਜਾਂ ਆਗੂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ, ਜਿਹੜੇ ਅਰਬੀ ਸਭਿਅਤਾ ਫੈਲਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਅਬੂ ਯਜ਼ੀਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਸ਼ੈਖ-ਉਲ-ਮੋਮਨੀਨ' ਕਹਾਇਆ। ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ 'ਸ਼ੈਖ-ਉਲ-ਹਰਮ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਮੁਫਤੀ ਨੂੰ 'ਸ਼ੈਖ-ਉਲ-ਇਸਲਾਮ', ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਜ਼ਹਬੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ 'ਸ਼ੈਖ ਉੱਦੀਨ' ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਮੁਖੀਏ ਨੂੰ 'ਸ਼ੈਖ-ਉਲ-ਬਲਦ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸ਼ੈਖ' ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ, ਪੀਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਕਵਚਨ ਅਤੇ ਬਹੁਵਚਨ ਦੋਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਸ਼ੈਖ' ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ 'ਸੇਖ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ 'ਸ਼ੈਖ' ਉਚਾਰਨ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। 1. ਸੁਣਿਐ ਸੇਖ ਪੀਰ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਸੁਰ ਸਿਧ ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਮੁਨਿ ਜਨ ਸੇਖ ਪੀਰ ਸਲਾਰ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਜਾ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤਾ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ ਮੁਲਾ ਸੇਖ ਕਹਾਵਹਿ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 5. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਭੇਖ ਫਕੀਰਾ॥ ਵਡੇ ਕਹਾਵਹਿ ਹਉਮੈ ਤਨਿ ਪੀਰਾ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 6. ਜਾ ਕੈ ਈਦਿ ਬਕਰੀਦਿ ਕੁਲ ਗਊ ਰੇ ਬਧੁ ਕਰਹਿ ਮਾਨੀਅਹਿ ਸੇਖ ਸਹੀਦ ਪੀਰਾ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) 7. ਬੋਲੈ ਸੇਖ ਫਰੀਦੁ ਪਿਆਰੇ ਅਲਹ ਲਗੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ)। 8. ਆਜੁ ਮਿਲਾਵਾ ਸੇਖ ਫਰੀਦ ਟਾਕਿਮ ਕੁੰਜੜੀਆ ਮਨਹੁ ਮਚਿੰਦੜੀਆ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਜ ਹੀ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈਂ, ਹੇ ਸ਼ੈਖ ਫਰੀਦ ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਵੇਂ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਮਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। 9. ਸੇਖ ਹੈਯਾਤੀ ਜਗਿ ਨ ਕੋਈ ਬਿਰੁ ਰਹਿਆ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ)। 10. ਪੀਰ ਪਿਕਾਬਰ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਅਉਲੀਏ॥

(518, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 5) 11. ਮਿਹਰਵਾਨ ਮਉਲਾ ਤੂਹੀ ਏਕ॥ ਪੀਰ ਪੈਕਾਂਬਰ ਸੇਖ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ, ਰੂਹਾਨੀ ਆਗੂ, ਪੈਗੰਬਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। 12. ਰੋਵਹਿ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਪੀਰ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) 13. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕਾ ਸਭੇ ਉਠਿ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) 14. ਕਹ ਕਰੈ ਮੁਲਾਂ ਕਹ ਕਰੈ ਸੇਖ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 15. ਸੇਖ ਜੁ ਕਹੀਅਹਿ ਕੋਟਿ ਅਠਾਸੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਮ: 5)। 16. ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਹੋਵਹਿ ਸੇਖ॥ ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਭਗਵੇ ਭੇਖ॥ (1169, ਬਸੰਤ, ਮ: 1) 17. ਬੁਢਾ ਹੋਆ ਸੇਖ ਫਰੀਦੁ ਕੰਬਣਿ ਲਗੀ ਦੇਹ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 20. ਵਾਰੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਚਲੇ ਮਸਾਇਕ ਸੇਖ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਸੇਖਾ (ਦੇਖੋ ਸੇਖ) ਐ ਸ਼ੇਖ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਕੰਨਾ’ ਲਗਾ ਦਈਏ ਤਾਂ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਸਰਦਾਰਾ = ਐ ਸਰਦਾਰ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਸ਼ੇਖਾ’ = ਐ ਸ਼ੇਖ। 1. ਸੇਖਾ ਅੰਦਰਹੁ ਜੋਰ ਛਡਿ ਤੂ ਭਉ ਕਰਿ ਝਲੁ ਗਵਾਇ॥ (551, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸ਼ੇਖ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਜ਼ੋਰ-ਜਬਰੀ ਤਿਆਗ ਦੇ, ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਅੰਦਰ ਵਸ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਗਲਪਣ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇ। 2. ਸੇਖਾ ਚਉਚਕਿਆ ਚਉਵਾਇਆ ਏਹੁ ਮਨੁ ਇਕਤੁ ਘਰਿ ਆਣਿ॥ (646, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ, ਚਾਰੀਂ ਪਾਸੀਂ ਭਟਕਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਚਾਰਾਂ ਹੀ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਡਾਏ ਹੋਏ, ਸ਼ੇਖ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਇੱਕ ਘਰ (ਹਰੀ ਨਾਮ) ਅੰਦਰ ਲਿਆ।

ਸੇਖਾਂ (ਦੇਖੋ ਸੇਖ) ਸ਼ੇਖਾਂ, ਸ਼ੇਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਕਉ ਅਲਹੁ ਕਹੀਐ ਸੇਖਾਂ ਆਈ ਵਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਸੇਖੁ (ਦੇਖੋ ਸੇਖ) ਧਾਰਮਿਕ ਬਜ਼ੁਰਗ। 1. ਨਾ ਇਹੁ ਤਪਾ ਕਹਾਵੈ ਸੇਖੁ॥ (871, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਇਹ ਤਪੱਸਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ੇਖ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਤਿਸ ਦਾ ਕੁਠਾ ਹੋਵੈ ਸੇਖੁ॥ ਲੋਹੁ ਲਬੁ ਨਿਕਥਾ ਵੇਖੁ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1)। 3. ਨਾ ਕੋ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ॥ (1036, ਮਾਰੂ ਮ: 1)। 4. ਸੋਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜਰਿ ਨਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਤੇ ਹਾਜੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਨਰ (ਖੁਦਾ) ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਹੈ। 5. ਸੇਖ ਸਬੂਰੀ ਬਾਹਰਾ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੇ ਜਾਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ, ਜੋ ਸਬਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਮੱਕੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੇਮ [ਫ਼ ਸِمْ سيم = ਸੋਇਮ] ਤੀਜਾ, ਤੀਸਰਾ। ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥ ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ ਏਕੁ ਸੋ ਆਹੀ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਪੱਕੀ, ਸਥਿਰ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ। ਦੂਜਾ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਉਥੇ ਹੈ।

ਸੇਰੁ [ਫ਼ شير سير = ਸਿੰਘ] ਸ਼ੇਰ ; ਦਲੇਰ, ਬਹਾਦੁਰ। ਚੰਗਿਆਈ ਆਲਕੁ ਕਰੇ ਬੁਰਿਆਈ ਹੋਇ ਸੇਰੁ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਨੇਕੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੁਸਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਬਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਸ਼ੇਰ ਹੈ।

ਸੇਲਮ ਸੇਲ [ਅ-ਫ਼ سلم سول = ਸਲਮ ਸੂਲ, ਅ سلم سول = ਬੰਨ੍ਹਣਾ+ਫ਼ سول سول = ਪੈਰ ਦਾ ਤਲਾ, ਖੁਰ ਭਾਵ ਖੁਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ] ਰੱਸੀ (ਨਿਆਣੇ) ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਖੁਰ (ਪੈਰ) ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ। ਨਾਮਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਸੇਲਮ ਸੇਲ॥ ਗਉ ਦੁਹਾਈ ਬਛਰਾ ਮੇਲਿ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਾ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, “ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਗਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣ ਲਈ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਆਣਾ ਪਾ ਦੇ।” ਵੱਡਾ ਛੱਡ ਕੇ ਗਾਂ ਚੋ ਲਈ ਗਈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਰਥ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅ سلم سول = ਸੁਲਾ, ਦੋਸਤੀ+ਫ਼ سول سول = ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ

ਪੁੰਛ ਤਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਭਾਵ ਕਮਰ, ਪਿੱਠ। ਗਊ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਛੱਡ ਕੇ ਗਊ ਨੂੰ ਚੋ ਲਿਆ।

ਸੇਵਦਾਰੁ [ਪੰ. ਸੇਵਾ+ਫ਼ ਦਾਰ = ਵਾਲਾ। 'ਦਾਰ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਰਦਾਰ।] ਸੇਵਾ ਵਾਲਾ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੇਵਕ। ਹਉ ਤਿਸੁ ਢਾਢੀ ਕੁਰਬਾਣੁ ਜਿ ਤੇਰਾ ਸੇਵਦਾਰੁ॥ (962, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਮੈਂ ਉਸ ਭੱਟ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਸੇਵਦਾਰ ਹੈ।

ਸੇਵਾ [ਫ਼. شيوه ਸੇਵਹ = ਕਾਇਦਾ, ਤਰੀਕਾ] ਆਦਤ ; ਕਾਇਦਾ ; ਤਰੀਕਾ, ਰਵਿਸ਼। ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਗਲੇ ਸਭਿ ਜਪ ਤਪ ਜਿਸੁ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਅਲਖ ਅਭੇਵਾ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਮਨੁ ਰਾਤਾ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਏ ਸਹਜ ਸੇਵਾ॥ (356, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਭੇਦ-ਰਹਿਤ ਹਰੀ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ, ਇਕਾਗਰਤਾ, ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਤਪੱਸਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਨਾਨਕ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜਿਆ ਹੈ, ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਬੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਾ ਆਪ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸੈਤਾਨਿ, ਸੈਤਾਨੁ [ਅ. شيطان ਸੈਤਾਨ = ਅ. شطن ਸ਼ਤਨ (ਵਿਰੋਧਤਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ; ਅਵਗਿਆਕਾਰ, ਸਰਕਸ਼, ਬਾਗ਼ੀ ; ਖ਼ਬੀਸ, ਅਪਵਿੱਤਰ ; ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ; ਦਿਉ, ਬੁਰੀ ਰੂਹ, ਅਸੁਰ, ਇਬਲੀਸ ; ਚਾਲਾਕ, ਸ਼ਰਾਰਤੀ। ਕੁਰਾਨ ਅਤੇ ਬਾਈਬਲ ਵਿਚ ਸੈਤਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਦੀ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ 'ਆਦਮ' ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਵਰਜਿਤ ਫਲ ਖਵਾਇਆ ਸੀ। ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਤਾਨ ਕੇਵਲ ਅਗਨੀ ਤੱਤ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ 'ਆਦਮ' ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਰਚ ਕੇ ਸਾਰੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਦਮ ਅੱਗੇ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ ਪਰੰਤੂ ਸੈਤਾਨ ਨੇ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ। ਜਦ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਸੈਤਾਨ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਦਮ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੈਥੋਂ ਘਟੀਆ ਹੈ"। ਇਸੇ ਲਈ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਸੈਤਾਨ ਨੂੰ ملعون ਮਲਊਨ (ਲਾਅਨਤੀ) ਠਹਿਰਾਇਆ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸੈਤਾਨ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ "ਅੱਛਾ ! ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸਲੂਕ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਵੀ ਆਦਮ ਦੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਲ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿਆਂਗਾ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਤੇਰੇ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ"। ਸੋ ਸੈਤਾਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਹਸਤੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨਣੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਠੇ ਰਸਤੇ ਲਗਾਉਂਦੀ ਹੈ। 1. ਕਾਜ਼ੀਆ ਬਾਮਣਾ ਕੀ ਗਲ ਥਕੀ ਅਗਦੁ ਪੜੈ ਸੈਤਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਗੱਲ (ਪੁੱਛ ਪਰਤੀਤ) ਮੁਕ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਣ ਵਿਆਹ ਸੈਤਾਨ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਡਤਾਂ ਜਾਂ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਆਹ ਜਾਂ ਨਿਕਾਹ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ। 2. ਸਿਫਤੀ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ ਸਦਾ ਵਸੈ ਸੈਤਾਨੁ॥ (790, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ-ਜਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸੈਤਾਨ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਮੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਚੰਗੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੈਤਾਨ ਵਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਾ ਰਾਹ ਇਹੋ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਸੈਤਾਨੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪੁੱਠੇ ਰਸਤੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। 4. ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੈਤਾਨ ਨੇ ਵਰਗਲਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋੜ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਸੈਤਾਨਿਆ (ਦੇਖੋ ਸੈਤਾਨੁ) ਸੈਤਾਨ ਵਾਂਗ। ਬਿਨੁ ਪੂਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਫਿਰੈ ਸੈਤਾਨਿਆ॥ (708, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਦਮੀ ਸੈਤਾਨ ਵਾਂਗ (ਚੰਚਲ, ਆਪ-ਹੁਦਰਾ, ਬੇਅਸੂਲ) ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਸੈਤਾਨੀ¹ [ਅ-ਫ شَيْطَانِي ਸੈਤਾਨੀ = ਅ- شَيْطَان ਸੈਤਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੈਤਾਨ ਦਾ ਕੰਮ, ਸੈਤਾਨਪਣਾ, ਸ਼ਰਾਰਤ, ਬਦੀ। 1. ਦਿਲ ਖਲਹਲੁ ਜਾ ਕੈ ਜਰਦ ਰੂ ਬਾਨੀ॥ ਛੋਡਿ ਕਤੇਬ ਕਰੈ ਸੈਤਾਨੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਗੜਬੜ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਪੀਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੁਰਾਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਦੀ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸੈਤਾਨੀ² (ਦੇਖੋ ਸੈਤਾਨੁ) ਸੈਤਾਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਬਹੁਤੇ ਸੈਤਾਨ। ਮੁਇਆ ਜੀਵਦਿਆ ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਜਾਂ ਸਿਰਿ ਪਾਈਐ ਪਾਣੀ॥ ਨਾਨਕ ਸਿਰਖੁਥੇ ਸੈਤਾਨੀ ਏਨਾ ਗਲ ਨ ਭਾਣੀ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਮੂੰਡ ਖੁਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੈਤਾਨ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਸੈਲ¹ [ਅ- سَيْر ਸੈਰ = ਗਸ਼ਤ] ਫਿਰਨਾ, ਵਿਚਰਨਾ, ਸਫ਼ਰ ; ਸੈਲ-ਸਪਾਟਾ, ਮਟਰ-ਗਸ਼ਤ, ਹਵਾ-ਖੋਰੀ, ਚਹਿਲ-ਕਦਮੀ। ਫਾਰਸੀ ‘ਰ’, ਪੰਜਾਬੀ ‘ਲ’ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਨੀਲੋਫਰ = ਨੀਲੋਫਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਰ = ਸੈਲ। ਤਿਉ ਤਿਉ ਸੈਲ ਕਰਹਿ ਜਿਉ ਭਾਵੈ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੈਲ², **ਸੈਲੁ** [ਅ- سِل ਸੈਲ = ਰੋ] ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਾਉ। 1. ਮਨਮੁਖ ਪਥਰੁ ਸੈਲੁ ਹੈ ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਫੀਕਾ॥ (419, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਉ ਵਿਚ ਪਿਆ ਪੱਥਰ ਹੈ। ਲਾਅਨਤ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਫਿੱਕੇ ਜੀਵਨ ’ਤੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮਰਜ਼ੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਛੱਡੋ, ਇਹ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੱਕਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ॥ (495, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਉ ਵਿਚ ਪਏ ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚ, ਉਸ (ਰੱਬ) ਨੇ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪ-ਜੀਵਕਾ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਰੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਮਨਮੁਖ ਪਾਥਰੁ ਸੈਲੁ ਨ ਭੀਜੈ॥ (1029, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਉ ਵਿਚ ਪਏ ਪੱਥਰ ਵਰਗਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਭਿਜਦਾ।

ਸੋਗ [ਫ- سَوْ سੋਗ = ਮਾਤਮ, ਗਮ ; ਮੁਸੀਬਤ] ਗਮ, ਗਮੀ, ਮਾਤਮ। 1. ਜਨਮ ਮਰਣ ਭੈ ਕਾਟੇ ਮੋਹਾ ਬਿਨਸੇ ਸੋਗ ਸੰਤਾਪੇ ਜੀਉ॥ (104, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਮੇਰੇ ਰਾਜਨ ਮੈ ਬੈਰਾਗੀ ਜੋਗੀ॥ ਮਰਤ ਨ ਸੋਗ ਬਿਓਗੀ॥ (334, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਯੋਗੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਮੌਤ, ਗਮ ਅਤੇ ਵਿਛੋੜੇ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹਾਂ। 3. ਹਰਖ ਸੋਗ ਦੁਹਾ ਤੇ ਮੁਕਤਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਕਰੇ ਸੁ ਭਾਵਏ॥ (690, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) 4. ਹਰਖੁ ਸੋਗੁ ਜਾ ਕੈ ਨਹੀ ਬੈਰੀ ਮੀਤ ਸਮਾਨਿ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੁਨਿ ਰੇ ਮਨਾ ਮੁਕਤਿ ਤਾਹਿ ਤੈ ਜਾਨਿ॥ (1427, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗਮੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਜਿਸ ਲਈ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਸੁਣ ! ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ।

ਸੋਗਾ (ਦੇਖੋ ਸੋਗ) ਗਮ, ਮਾਤਮ। ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੈ ਚੂਕਸਿ ਸੋਗਾ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਗਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੋਗਿ (ਦੇਖੋ ਸੋਗ) ਗਮ, ਮਾਤਮ। ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ ਸੋਗਿ ਨ ਮੋਹਿ ਜਰਿ॥ (1093, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਨਾਮ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸੋਗ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੜੇਂਗਾ।

ਸੋਗੀ¹ [ਫ- سَوْ ਸੋਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੋਗ ਵਾਲਾ, ਸੋਗਵਾਰ, ਗਮਜ਼ਦਾ। ਇਕਿ ਸੋਗੀ ਇਕਿ ਰੋਗਿ ਵਿਆਪੇ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੇ ਸੁ ਆਪੇ ਆਪੇ॥ (1025, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਸੋਗ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ

ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਪੀੜਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਛ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੋਗੀ² (ਦੇਖੋ ਸੋਗ) ਸੋਗੀ, ਸੋਗ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰੀ = ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਨ ਭੀਜੈ ਸੋਗੀ ਕੀਤੈ ਰੋਜਿ॥ (1237, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੋਗਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਸੋਗੁ (ਦੇਖੋ ਸੋਗ) ਗ਼ਮ, ਗ਼ਮੀ, ਮਾਤਮ, ਅਫ਼ਸੋਸ। 1. ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਈਐ ਸੁਰਤੀ ਸੁਰਤਿ ਸੰਜੋਗੁ॥ ਹਿੰਸਾ ਹਉਮੈ ਗਤੁ ਗਏ ਨਾਹੀ ਸਹਸਾ ਸੋਗੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮਨੁੱਖੀ ਨੂਰ, ਪਰਮ ਨੂਰ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਮਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਖ਼ਸਲਤ ਤੇ ਹੰਗਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਦੇਹ ਤੇ ਗ਼ਮ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। 2. ਸੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਤਿਸੁ ਕਦੇ ਨ ਵਿਆਪੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਅਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੀ॥ (1254, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗ਼ਮ ਤੇ ਵਿਛੋੜਾ ਕਦਾਚਿਤ ਦੀ ਵਿਆਪਦਾ।

ਸੋਫੀਆ [ਅ-ਫ਼ صُوفِي ਸੂਫੀ = ਅ-ਫ਼ صُوف ਸੂਫ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ = ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗੀ] ਪਸ਼ਮੀਨਾ (ਉਂਨ) ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ, ਸੂਫ਼ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ। ਅਰਬੀ ਵਿਚ 'ਸੂਫ਼' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਂਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ। ਜਿਹੜਾ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਖ਼ਫ਼ਨੀ ਪਹਿਨੇ, ਉਹ ਸੂਫੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸੂਫੀ ਹੈ। ਸਾਲਿਕਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸੂਫੀ' ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਲ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਨਫ਼ਸਾਨੀ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਖ਼ਤਰੇ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੰਦਗੀ ਅਥਵਾ ਭਗਤੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਰੀਕੇ 'ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਇਹ ਹਨ- 1. ਖ਼ੁਦਾ ਸਭ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। 2. ਮਜ਼ਹਬ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸ਼ਾਖ਼ਯਾਤ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ-ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। 3. ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਿਨਾ ਆਦਮੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 4. ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਦੇਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ੁਦਾ ਵਿਚ ਸਮਾਵੇਗੀ। 5. ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਅਭੇਦਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੂਫੀਆਂ ਨੇ ਪਰਮ-ਪਦ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਕਲਪੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਨਾਸੂਤ' (ਇਨਸਾਨੀਅਤ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਮਲਕੂਤ' (ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ-ਖ਼ਸਲਤ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਤਰੀਕਤ' ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਦੇ ਦੱਸੇ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਜਬਰੂਤ' (ਸ਼ਕਤੀ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਮਾਰਫ਼ਤ' (ਗਿਆਨ-ਬਲ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਅਭਾਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਹਕੀਕਤ' (ਸਤ੍ਯ-ਸਰੂਪ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਭ ਕਲਪਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਕੇ 'ਵਸਲ' (ਮਿਲਾਪ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਲੁ ਗਲੋਲਾ ਕੂੜ ਕਾ ਦਿਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਿ॥ ਮਤੀ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਖੁਸੀ ਕੀਤੀ ਦਿਨ ਚਾਰਿ॥ ਸਚੁ ਮਿਲਿਆ ਤਿਨ ਸੋਫੀਆ ਰਾਖਣ ਕਉ ਦਰਵਾਰੁ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਝੂਠ ਦੀ ਨਸ਼ੀਲੀ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲਾ ਹੋ ਬੰਦੇ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚਹੁੰ-ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਸੂਫੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੱਚਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਸੋਫੀ' ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਸੋਰ [ਫ਼ شور ਸੋਰ = ਸੋਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼, ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼] ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ, ਡੰਡ, ਗੋਗਾ, ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ। ਨਾਨਕ ਜਨ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਗਾਈ ਛੂਟਿ ਗਇਓ ਜਮ ਕਾ ਸਭ ਸੋਰ॥ (1265, ਮਲਾਰ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਜਮਦੂਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੋਰੁ (ਦੇਖੋ ਸੋਰ) ਰੌਲਾ-ਗੋਲਾ, ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ, ਡੰਡ, ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ। 1. ਜੋਰੁ ਨ ਰਾਜਿ ਮਾਲਿ ਮਨਿ ਸੋਰੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਮੇਰੇ ਵਿਚ) ਹਕੂਮਤ ਤੇ ਦੌਲਤ, ਜੋ ਮਨ ਵਿਚ ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਬਲ ਨਹੀਂ। 2. ਡਰਿ ਡਰਿ ਡਰਣਾ ਮਨ ਕਾ ਸੋਰੁ॥ (151, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮ ਜਾਣਾ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਮਨ ਦਾ ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਹੀ ਹੈ। 3. ਝੂਠਾ ਮਾਇਆ ਕਾ ਸਭੁ ਸੋਰੁ॥ (178, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਸੋਰੋ (ਦੇਖੋ ਸੋਰ) ਰੌਲਾ-ਰੱਪਾ, ਸੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ। ਛੂਟਕੀ ਹਉਮੈ ਸੋਰੋ॥ (1306, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਤੇਰੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਦਾ ਰੌਲਾ ਮਿਟ ਜਾਵੇਗਾ।

ਹਉਲਿ [ਅ. هَوْل ਹੌਲ = ਖੌਫ਼, ਡਰ] ਡਰ, ਦਹਿਲ, ਖਟਕਾ, ਧੜਕਾ। ਓਨਾ ਦਾ ਆਖਿਆ ਕੋ ਨ ਸੁਣੈ ਨਿਤ ਹਉਲੇ ਹਉਲਿ ਮਰਾਹੀ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਿਆਨਕ ਡਰ ਨਾਲ ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹਉਲੇ [ਅ. هَوْل ਹੌਲਾ = ਹੌਲਨਾਕ, ਡਰਾਉਣੀ ਚੀਜ਼] ਡਰਾਉਣੇ, ਭਿਆਨਕ। ਓਨਾ ਦਾ ਆਖਿਆ ਕੋ ਨ ਸੁਣੈ ਨਿਤ ਹਉਲੇ ਹਉਲਿ ਮਰਾਹੀ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ ‘ਹਉਲਿ’।

ਹਇਆ [ਅ. هَيَا ਹਯਾ = ਸ਼ਰਮ] ਲੱਜਾ, ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਗੱਲ। ਬੋਲੈ ਝੂਠ ਕਮਾਵੈ ਅਵਰਾ ਤ੍ਰਿਸਨ ਨ ਬੂਝੈ ਬਹੁਤ ਹਇਆ॥ (900, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ (ਤੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਦਾ ਕੁਝ ਹੈਂ ਅਤੇ) ਕਰਦਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਹੈਂ। ਬੜੀ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀ ਹਵਸ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦੀ।

ਹਕਾ [ਅ. هَكَ هੱਕਾ, هَا ਹੱਕਾ = ਐ ਹੱਕ, ਐ ਖੁਦਾ] ਹੇ ਸੱਚ-ਸਰੂਪ, ਐ ਖੁਦਾ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਨਾ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ‘ਫੌਜੀਆ’ = ਐ ਫੌਜੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ‘ਹੱਕਾ’ = ਐ ਖੁਦਾ। ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਅੈਬ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਵੱਡਾ, ਦਇਆਵਾਨ ਅਤੇ ਐਬ-ਰਹਿਤ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ।

ਹਕਾਰਾ [ਫ. هَكَارَ ਹਰਕਾਰਹ, هَكَ هਰ = ਹਰੇਕ+ਫ. هَكَ ਕਾਰਹ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ; ਏਲਚੀ, ਸੰਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਚਿੱਠੀ ਰਸਾਂ, ਡਾਕੀਆ, ਸੰਦੇਸ਼-ਵਾਹਕ। ਆਇਆ ਹਕਾਰਾ ਚਲਣਵਾਰਾ ਹਰਿ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇਆ॥ (923, ਰਾਮਕਲੀ, ਸੁੰਦਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪੈਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਵਾਸਤੇ, ਸੰਦੇਸ਼-ਵਾਹਕ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ।

ਹਕਿ [ਅ. هَكِي ਹੱਕ, هَكِي ਹੱਕ = ਵਾਜਿਬ, ਠੀਕ, ਦੁਰੁਸਤ, ਲਾਇਕ] ਵਾਜਿਬ ; ਦੁਰੁਸਤ ; ਸੱਚਾ, ਸਤਯ ; ਲਾਇਕ ; ਉਹ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ; ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ; ਪਰਮਾਤਮਾ, ਖੁਦਾ। 1. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿਉ ਮਨਮੁਖ ਅਤੈ ਡੁਬੈ ਹਕਿ ਨਿਆਇ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ, ਜੋ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਲ ਇੱਟ-ਖੜਕਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਨੇਸਤੋ-ਨਾਬੂਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੈ ਸੱਚਾ ਇਨਸਾਫ਼। 2. ਹੋਇ ਹਲਾਲੁ ਲਗੈ ਹਕਿ ਜਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਦੀਦਾਰਿ ਸਮਾਇ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ (ਸੱਚ ਦੀ ਕਰਦ ਨਾਲ) ਜ਼ਿਬ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਕੀਕਤਿ [ਅ. هَكِيْقَتِ ਹੱਕੀਕਤ = ਅਸਲ, ਅਸਲੀਅਤ ; ਸੱਚਾਈ] ਅਸਲੀਅਤ ; ਸੱਚ, ਸੱਚਾਈ ; ਯਥਾਰਥਕਤਾ ; ਸਤਯ, ਮੂਲ ਰੂਪ ਰੱਬ। ‘ਹਕੀਕਤ’ ਸੂਫੀ ਮਤ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ‘ਚੋਂ ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ। 1. ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਨਾਸੂਤ’ (ਇਨਸਾਨੀਅਤ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਰੀਅਤ’ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। 2. ਦੂਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਮਲਕੂਤ’ (ਫਰਿਸ਼ਤਾ-ਖ਼ਸਲਤ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਤਰੀਕਤ’ ਅਰਥਾਤ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਦੇ ਦੱਸੇ ਤਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ। 3. ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਜਬਰੂਤ’ (ਸ਼ਕਤੀ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਮਾਰਫ਼ਤ’ (ਗਿਆਨ-ਬਲ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 4. ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਫ਼ਨਾ’ (ਅਭਾਵ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਹਕੀਕਤ’ (ਸਤਯ-ਸਰੂਪ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਭ ਕਲਪਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ

ਅਭਾਵ ਹੋ ਕੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਵਸਲ (ਮਿਲਾਪ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ **فلا فلاح** ਫ਼ਨਾਫਿਲਾਹ (ਰੱਬ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਣਾ) ਨੂੰ ਹੀ ‘ਹਕੀਕਤ’ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ‘ਹਕੀਕਤ’ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਫਤਿ ਮਨੁ ਮਾਰਹੁ ਅਬਦਾਲਾ ਮਿਲਹੁ ਹਕੀਕਤਿ ਜਿਤੁ ਫਿਰਿ ਨ ਮਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਨੇਕ ਬੰਦੇ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਮਾਰਨ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਆਪਣੀ ‘ਮਾਰਫਤ’ ਭਾਵ ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਬਣਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਨੂੰ, ਤੂੰ ‘ਹਕੀਕਤ’ ਭਾਵ ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਬਣਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਰੇਂਗਾ।

ਹਕੀਨਾ [ਅ-ਫ਼ **حقين** ਹਕੀਨ, ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਅ **حقن** ਹਕਨ (ਰੋਕਣਾ) ਹੈ] ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ; ਰੋਕ ਕੇ, ਵਸ ਕਰਕੇ। ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਮਾਣਿ ਹਕੀਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਨ ਆਦਿ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਮਾਣ। ਨੋਟ : ਜੇ ‘ਹਕੀਨਾ’ ਨੂੰ ‘ਹੱਕ’ (ਰੱਬ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਦਿਲ-ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਮਾਣ।

ਹਕੁ (ਦੇਖੋ ਹਕਿ) ਹੱਕ-ਸੱਚ ; ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ; ਸਹੀ, ਠੀਕ, ਦੁਰੁਸਤ ; ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ; ਸੱਚਾ ਖੁਦਾ ; ਸੱਚਾ।

1. ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਊ ਹੈ।
2. ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੇ॥ (579, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਰੁਸਤ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ, ਜਿਹੜੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਮਰਦੇ ਹਨ)।
3. ਹਕੁ ਸਚੁ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਿਆਨੇ ਸਿਆਮ ਮੂਰਤਿ ਨਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਵਾਲਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਲੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।
4. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰਹਿਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਹਲਾਲ (ਦੁਰੁਸਤ ਤੇ ਜਾਇਜ਼) ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਾਨ ਬਣਾ।
5. ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਬਖੋਰਹੁ ਖਾਣਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਭਾਵ ਉਹ ਭੋਜਨ ਖਾ, ਜੋ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
6. ਹਕੁ ਹੁਕਮੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੁਝਿ ਨਾਨਕ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸ ਤਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਅਤੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋ, ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਏਂਗਾ।
7. ਵਢੀ ਲੈ ਕੈ ਹਕੁ ਗਵਾਏ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ (ਕਾਜ਼ੀ) ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਹੱਕਦਾਰ ਦਾ ਹੱਕ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਜ [ਅ **حج** ਹੱਜ = ਇਬਾਦਤ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਸਮਝਣਾ] ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਜਿਹੜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸੂਲ ਜਾਣ ਕੇ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਹਿਜਰੀ ਸਾਲ ਦੇ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ‘ਜ਼ਿਲਹਿਜ਼ਹ’ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੱਕਾ ਇੱਕ ਪੜਾਉ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਯਾਤਰੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ‘ਇਹਰਾਮ’ ਬੰਨ੍ਹੇ ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਚਾਦਰਾਂ ਰੱਖੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤੇੜ ਬੰਨ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੁੱਤੀ ਲਾਹੁਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਖੜਾਵਾਂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ। ਯਾਤਰੀ ‘ਤਲਬੀਯਹ’ ਗਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮੱਕੇ ਪੁੱਜੇ। ‘ਤਲਬੀਯਹ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ “ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ਤੇਰੀ ਹੀ ਉਸਤਤ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ।” ਕਾਅਬੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ਅਤੇ ‘ਸੰਗ-ਏ-ਅਸਵਦ’ (ਕਾਲਾ ਪੱਥਰ) ਨੂੰ ਚੁੰਮੇ। ਕਾਅਬੇ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਵਾਰ ਪਰਿਕਰਮਾ, ਤਿੰਨ ਤੇਜ਼-ਚਾਲ ਨਾਲ ਅਤੇ ਚਾਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰੇ। ਕਾਅਬੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਾਲੇ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦਾ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ‘ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ‘ਸਫਾ ਮਰੂਹ’ ਉਪਰ ਜਾ ਕੇ, ਕਾਅਬੇ

ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੇ। ਫਿਰ ਮਰਵਾ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਕਾਅਬੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਖੁਤਬਾ ਸੁਣੇ। ਫਿਰ 'ਮਿਨਾ' ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਰਾਤ ਕੱਟੇ। ਉਥੋਂ 'ਅਰਫ਼ਾਤ' ਨਾਮੀ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਖੁਤਬਾ ਸੁਣੇ। ਉਥੋਂ 'ਮੁਜ਼ਦਲਫ਼ਹ' ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸੰਝ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਨੌਵੀਂ ਤਿਥੀ ਤਕ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਦਸਵੀਂ ਨੂੰ ਜੋ 'ਨਹਰ' ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ 'ਮੁਜ਼ਦਲਫ਼ਹ' ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਥੰਮ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਸੱਤ ਪੱਥਰ ਮਾਰੇ। ਫਿਰ 'ਮਿਨਾ' ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਵੇ। ਬੱਕਰਾ, ਦੁੱਬਾ, ਗਊ ਜਾਂ ਉਠ ਨੂੰ ਕਾਅਬੇ ਵਲ ਸਿਰ ਕਰਕੇ ਲਿਟਾਵੇ। ਪਸ਼ੂ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ 'ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ' ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਕਹਿ ਕੇ ਗਲ 'ਤੇ ਛੁਰੀ ਚਲਾਵੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ 'ਇਹਰਾਮ' ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਨ ਭਾਉਂਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੇ, ਮੁੰਡਨ ਕਰਾਵੇ, ਨਹੁੰ ਲਹਾਵੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਹੋਰ ਮੱਕਾ ਵਿਖੇ ਠਹਿਰੇ। ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਮੁੜ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਥੰਮ 'ਤੇ ਸੱਤ ਵੱਟੀਆਂ ਸੁੱਟੇ ਅਤੇ 'ਜ਼ਮਜ਼ਮ' ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਵੇ। ਬਹੁਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੱਕੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਪਿੱਛੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਮਦੀਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਬਿਨਾ ਹੱਜ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਪਰ 'ਵਹਾਬੀ' ਲੋਕ ਕਬਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਧਰਮ ਵਿਰੁੱਧ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮਦੀਨੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੱਜ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : 1. ਹਜ ਹਮਾਰੀ ਗੋਮਤੀ ਤੀਰ॥ ਜਹਾ ਬਸਹਿ ਪੀਤੰਬਰ ਪੀਰ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਹੱਜ ਤਾਂ ਗੋਮਤੀ ਦਰਿਆ ਦਾ ਘਾਟ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪੀਲੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਸਦੇ ਹਨ। 2. ਕੋਈ ਨਾਵੈ ਤੀਰਥਿ ਕੋਈ ਹਜ ਜਾਇ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਨਹਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੱਜ ਲਈ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਉ ਨ ਤੀਰਥ ਪੂਜਾ॥ ਏਕੋ ਸੇਵੀ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜਾ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾ ਮੈਂ ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਨਹੀਂ। 4. ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) 5. ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਪਟ ਰੱਖ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਹੱਜ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। 'ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ' ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਭਾਵ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ। 6. ਸੇਖ ਸਬੂਰੀ ਬਾਹਰਾ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸ਼ੇਖ ! ਸਬਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੱਜ ਕਰਨਾ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਨੱਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। 7. ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੈ ਹਉ ਜਾਇ ਥਾ ਆਗੈ ਮਿਲਿਆ ਖੁਦਾਇ॥ ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਸਿਉ ਲਰਿ ਪਰਿਆ ਤੁਝੈ ਕਿਨ੍ਹਿ ਫੁਰਮਾਈ ਗਾਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਾਅਬੇ ਦੇ ਹੱਜ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਖੁਦਾ ਮਿਲ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜ ਪਿਆ ਕਿ "ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਹਾਂ।" ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਗਾਇ' ਦਾ ਅਰਥ ਗਊ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਫ਼ ॥੧॥ 'ਗਾਹ' = ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ। 8. ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੈ ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਇਆ ਕੇਤੀ ਬਾਰ ਕਬੀਰ॥ ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਆ ਖਤਾ ਮੁਖਹੁ ਨ ਬੋਲੈ ਪੀਰ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ ਜੋ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਹਜ਼ਾਰ [ਫ਼ ١٠٠٠ ਹਜ਼ਾਰ = 1000] ਦਸ ਸੌ, 1000, ਦਸ ਸੈਂਕੜੇ। 1. ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਹਿ ਹਜ਼ਾਰ॥ ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਦਿਆਂ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸੌ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹ ਪੈਣ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲ ਪੈਣ, ਐਨੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਅਨੁਰ ਘੁੱਪ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। 2. ਚੰਦੀ ਹਜ਼ਾਰ ਆਲਮ ਏਕਲ ਖਾਨਾਂ॥ ਹਮ ਚਿਨੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਂਵਲੇ ਬਰਨਾਂ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਐਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦਾ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ। 3. ਦਰ ਘਰ ਮਹਲਾ ਸੋਹਣੇ ਪਕੇ ਕੋਟ ਹਜ਼ਾਰ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1)। 4. ਕਬੀਰ ਬੇੜਾ ਜਰਜਰਾ ਫੂਟੇ ਛੇਂਕ ਹਜ਼ਾਰ॥ ਹਰੂਏ ਹਰੂਏ ਤਿਰਿ ਗਏ ਡੂਬੇ ਜਿਨ ਸਿਰ ਭਾਰ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਮੋਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਬੋਝ ਹੈ, ਉਹ ਡੁੱਬ ਗਏ ਹਨ।

ਹਜ਼ੂਰਿ [ਅُ حُضُور ਹਜ਼ੂਰ = ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋਣਾ] ਹਾਜ਼ਰੀ, ਮੌਜੂਦਗੀ, ਦਰਬਾਰ ; ਰੂਬਰੂ, ਸਾਹਮਣੇ, ਸਨਮੁਖ, ਕੋਲ, ਅੱਗੇ ; ਹਾਜ਼ਿਰ, ਮੌਜੂਦ। ‘ਹਜ਼ੂਰ’ ਹਾਜ਼ਿਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। 1. ਰੇ ਮਨ ਐਸੀ ਹਰਿ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰਿ ਜੈਸੀ ਚਕਵੀ ਸੂਰ॥ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵਈ ਜਾਣੈ ਦੂਰਿ ਹਜ਼ੂਰਿ॥ (60, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਹਰੀ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਚਕਵੀ ਦੀ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਪਲ ਭਰ ਲਈ ਸੌਂਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰੇਡੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਿਰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। 2. ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਣਹੁ॥ (116, ਮਾਝ, ਮਃ 3)। 3. ਹੈ ਹਜ਼ੂਰਿ ਹਾਜ਼ਰੁ ਅਰਦਾਸਿ॥ (352, ਆਸਾ ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ। 4. ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਸਦਾ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰਿ॥ (362, ਆਸਾ, ਮਃ 3)। 5. ਸਦਾ ਸਹਾਈ ਸੰਤ ਪੇਖਹਿ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 6. ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਭਰਮ ਭਉ ਨਾਸੈ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ॥ (406, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਮਈ ਭਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਭਰਮ ਤੇ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਮੌਜੂਦ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। 7. ਸਭਨਾ ਕਾ ਸਹੁ ਏਕੁ ਹੈ ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਹਜ਼ੂਰਿ॥ (510, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3)। 8. ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਤੁਹਾਰੀਆ ਪੇਖਉ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰਿ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5)।

ਹਜ਼ੂਰੀ [ਅُ حُضُورੀ ਹਜ਼ੂਰੀ = ਅُ حُضُور ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਾਜ਼ਿਰੀ ਵਿਚ। ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਦ ਸੰਗਿ ਹਜ਼ੂਰੀ॥ (289, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ (ਸੇਵਕ) ਹਰੀ ਅੰਦਰ ਰਮਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਜ਼ਿਰੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ੂਰੀਐ (ਦੇਖੋ ਹਜ਼ੂਰੀ) ਹਾਜ਼ਿਰੀ ਵਿਚ, ਕੋਲ, ਪਾਸ। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਦੇਵ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀਐ॥ (709, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ! ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਮੈਂ ਸਦਾ ਤੇਰੀ ਹਾਜ਼ਿਰੀ ਵਿਚ ਰਹਾਂ।

ਹਜ਼ੂਰੇ (ਦੇਖੋ ਹਜ਼ੂਰਿ) ਪ੍ਰਤੱਖ, ਸਾਹਮਣੇ, ਕੋਲ, ਹਾਜ਼ਿਰ। 1. ਸਚੁ ਸਾਲਾਹੀ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰੇ॥ (120, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਤਿ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਐਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਪਰੀ-ਪੂਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਰਤਾ ਸਚਿ ਨਾਇ ਹਰਿ ਵੇਖੈ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ (133, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। 3. ਜੋ ਠਾਕੁਰੁ ਸਦ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ ਤਾ ਕਉ ਅੰਧਾ ਜਾਨਤ ਦੂਰੇ॥ (267, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਜਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੇਰੇ ਕਾਰਜ ਪੂਰੇ॥ ਤਿਸਹਿ ਜਾਨੁ ਮਨ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ (270, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭ ਬਸਹਿ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸੇਈ ਜਨ ਪੂਰੇ॥ (286, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਪਿਰੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰੇ ਵੇਖੁ ਹਜ਼ੂਰੇ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਏਕੇ ਜਾਤਾ॥ (568, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3)

ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਿਰ ਵੇਖ। ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਯੁਗਾਂ ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜੈਸਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ। 7. ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰੁ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ (802, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 8. ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਪਰਿਓ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਪੇਖਿ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ (826, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 9. ਸਭਿ ਕਾਮ ਪੂਰੇ ਮਿਲਿ ਹਜ਼ੂਰੇ ਹਰਿ ਚਰਣ ਸੇਵਕਿ ਸੇਵਿਆ॥ (929, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਐਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਲ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸੇਵਕ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 10. ਸਾਚੈ ਰਾਚੇ ਦੇਖਿ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ (943, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 11. ਮਨਿ ਤਨਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਜਗਦੀਸੁਰ ਪੇਖਤ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੇ॥ (1269, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਾਜ਼ਿਰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ।

ਹਦਰਥਿ [ਅ. حضرت ਹਜ਼ਰਤ = ਨਜ਼ਦੀਕੀ ; ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ਬਦ] ਨਜ਼ਦੀਕੀ ; ਹਜ਼ੂਰ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਭੋਧਕ ਸ਼ਬਦ। ‘ਹਜ਼ਰਤ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ‘ਜ਼ਾਦ’ (ਜ਼), ‘ਦਾਲ’ (ਦ) ਨਾਲ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ, ਕਾਗ਼ਜ਼ = ਕਾਗ਼ਦ, ਹਜ਼ੂਰ = ਹਦੂਰ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਰਤ = ਹਦਰਥ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ‘ਤ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਥ’ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਅੱਖਰ ਵੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਤਲੇ = ਥੱਲੇ, ਸਤਾਨ = ਸਥਾਨ, ਤੋਂ = ਥੋਂ, ਤੁਤਲਾਉਣਾ = ਥਥਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਤਲਵਾਂ = ਥੱਲਵਾਂ ਆਦਿ। 1. ਤੈ ਤਾ ਹਦਰਥਿ ਪਾਇਓ ਮਾਨੁ ਸੇਵਿਆ ਗੁਰੁ ਪਰਵਾਨੁ ਸਾਧਿ ਅਜਗਰੁ ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਉਨਮਾਨੁ॥ (1391, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਤੈਂ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰਾਂ (ਨਾਨਕ) ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਈ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰਪ ਰੂਪੀ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਪਰਮ ਉਚੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। 2. ਮਨਿ ਬਿਸਾਸੁ ਪਾਇਓ ਗਹਰਿ ਗਹੁ ਹਦਰਥਿ ਦੀਓ॥ (1392, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤੈਨੂੰ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਨੂੰ) ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਭ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹਦੀ [ਅ. هادي ਹਾਦੀ = ਅ. هادي ਹਿਦਾਯਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਹਿਦਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਨਕ ਈਸਰਿ ਜਗਨਾਥਿ ਉਚ ਹਦੀ ਵੈਣੁ ਵਿਰਿਕਿਓਨੁ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਰੱਬੀ ਰੂਪ ਤੇ ਉਚੇ ਹਾਦੀ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਨੇ ਵਚਨ ਕਥਨ ਕੀਤਾ।

ਹਦੀਸਾ [ਅ. حديث ਹਦੀਸ = ਖ਼ਬਰ ; ਨਵੀਂ ਸ਼ੈ, ਬਾਤ, ਗੱਲ ; ਪੈਗੰਬਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਬਾਤ] ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਥਨ ਅਥਵਾ ਆਚਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਧਰਮ ਵਿਵਸਥਾ ਹੋਵੇ। ‘ਹਦੀਸ’ ਉਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਮ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੁਰਾਨੀ ਆਇਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਦੀਸ ਦਾ ਦਰਜਾ ਕੁਰਾਨ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ’ਤੇ ਹੈ। ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਮਨ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾ। ਰੱਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਦੀਸ (ਸਿੱਖਿਆ) ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਦੇਹ ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ।

ਹਦੂਰਾ [ਅ. حضور ਹੁਜ਼ੂਰ = ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋ ਕੇ] ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ; ਅੱਗਾ, ਸਾਹਮਣਾ ; ਕੋਲ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ, ਸਨਮੁਖ, ਰੂਬਰੂ, ਸਾਹਮਣੇ ; ਖੁਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੀ। ‘ਹੁਜ਼ੂਰ’ ਦਾ ‘ਜ਼ਾਦ’ (ਜ਼) ‘ਹਦੂਰ’ ਦੇ ‘ਦਾਲ’ (ਦ) ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਜ਼ੀ =

ਕਾਦੀ, ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਹਜ਼ਰਤ = ਹਦਰਥ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰ = ਹਾਦਿਰ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ੂਰ = ਹਦੂਰ। ਕਰਣਹਾਰੁ ਸਦ ਵਸੈ ਹਦੂਰਾ॥ (188, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਰਨਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਸਦਾ ਹੈ।

ਹਦੂਰਿ (ਦੇਖੋ ਹਦੂਰਾ) ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ, ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ; ਸਾਹਮਣੇ, ਪ੍ਰਤੱਖ, ਨੇੜੇ, ਕੋਲ, ਪਾਸ। 1. ਗਾਵੈ ਕੋ ਵੇਖੈ ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਇਅਨੁ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਹਦੂਰਿ॥ (854, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਚੰਗਿਆਈਆ ਬੁਰਿਆਈਆ ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀਆਂ ਤੇ ਬਦੀਆਂ ਧਰਮਰਾਜ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। 4. ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲਿਆ ਆਪਿ ਹਦੂਰਿ॥ (37, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 5. ਸਦਾ ਹਦੂਰਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਪੈ॥ (1055, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 6. ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾ। ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਦੀਸ (ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਪੁਸਤਕ) ਖਿਆਲ ਕਰ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਦੇਹ ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ। 7. ਸਹੁ ਹਦੂਰਿ ਦੇਖੈ ਤਾਂ ਭਉ ਪਵੈ ਬੈਰਾਗੀਅੜੇ॥ (1104, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਵੇਖੇ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਡਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਤਿਆਗੀ ! 8. ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਹਦੂਰਿ ਹੈ ਕਿਆ ਉਚੀ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰ॥ (1420, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) 9. ਮਹਲਾ ਅੰਦਰਿ ਹੋਦੀਆ ਹੁਣਿ ਬਹੁਣਿ ਨ ਮਿਲਨਿ ਹਦੂਰਿ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਵੀ ਬੈਠਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਹਦੂਰੀ (ਦੇਖੋ ਹਦੂਰਿ) ਪ੍ਰਤੱਖ, ਪਾਸ ਤੋਂ, ਲਾਗਿਉਂ। ਹਰਿ ਆਤਮ ਰਾਮੁ ਪਸਾਰਿਆ ਮੇਰੇ ਗੋਵਿੰਦਾ ਹਰਿ ਵੇਖੈ ਆਪਿ ਹਦੂਰੀ ਜੀਉ॥ (174, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਪਕ ਆਤਮਾ ਸਾਰੇ ਫੈਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਹਰੀ ਖੁਦ ਲਾਗਿਉਂ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਦੂਰੇ (ਦੇਖੋ ਹਦੂਰਿ) ਪ੍ਰਤੱਖ, ਹਾਜ਼ਿਰ, ਸਾਹਮਣੇ। ਆਪਣਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਤਾ ਪਿਰੁ ਮਿਲਿਆ ਹਦੂਰੇ॥ (439, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾ ਕੇ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਉਸ ਨੂੰ ਐਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਹਮ [ਫ਼ ھم = ਹਮਹ = ਤਮਾਮ] ਸਾਰੇ, ਸਭ, ਤਮਾਮ। ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੀਰ, ਸ਼ੇਖ਼, ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੇਠ ਦੱਬੇ ਗਏ।

ਹਮਸਹਰੀ [ਫ਼ ھم شہری = ਹਮ ਸ਼ਹਰ, ھم شہری = ਹਮ ਸ਼ਹਰੀ, ਫ਼ ھم = ਸਹਿ+ਫ਼ ھم = ਸਹਿਰ ਵਾਲਾ] ਸਹਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀ, ਇੱਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਫ਼ ھم (ਸਹਿ) ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਹਮਸਫ਼ਰ, ਹਮਦਰਦ, ਹਮ ਜਮਾਅਤ, ਹਮਸ਼ੀਰਹ (ਇਕੋ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁਧ ਪੀਣ ਵਾਲੀ ਭਾਵ ਭੈਣ), ਹਮਨਾਮ, ਹਮਰਾਹ ਤੇ ਹਮਖਿਆਲ ਆਦਿ। ਜੋ ਹਮ ਸਹਰੀ ਸੁ ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ (ਬੇਗਮਪੁਰਾ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ।

ਹਮਹਿ [ਫ਼ ھم = ਹਮਹ = ਤਮਾਮ] ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ। ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ਨਾਨਕ ਹਮਹਿ ਆਪਹਿ ਮਾਈ ਬਾਪ॥ (257, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ-ਪੋਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਮਾਂ ਤੇ ਬਾਪ ਹੈ।

ਹਮਕੀਨੀ [ਫ਼ ਹਮਕਨ, هَمَكُنْ ਹਮਕੁਨ, ਫ਼ هَم ਹਮ = ਸਹਿ+ਫ਼ ਕੁਨ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸਾਥ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ; ਰਸਤੇ ਦਾ ਸਾਥੀ, ਹਮਰਾਹ ; ਸਦਾ-ਸੰਗੀ, ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਫ਼ ਕੁਨ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كَرَدَن ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)। ਕਰਦਨ→ ਕੁਨਦ (ਕਰਦਾ ਹੈ)→ ਕੁਨ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ੈਸਲਾਕੁਨ = ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਾਰਕੁਨ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਤਬਾਹਕੁਨ = ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਜਿਸ ਗੁਰ ਤੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਸੋ ਗੁਰੂ ਹਮਕੀਨੀ॥ (163, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਹਮਚਿਨੀ [ਫ਼ هَمچُنْ ਹਮਚੁਨੀ = هَمچُو ਹਮਚੂ = ਵਰਗਾ+ਫ਼ ਈਂ = ਇਸ ਭਾਵ ਇਸ ਵਰਗਾ] ਇਹੋ ਜਿਹਾ, ਅਜਿਹਾ। ਚੰਦੀ ਹਜਾਰ ਆਲਮ ਏਕਲ ਖਾਨਾਂ॥ ਹਮਚਿਨੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਂਵਲੇ ਬਰਨਾਂ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਭਾਵ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵੀ ਤੂੰ ਆਪ ਹੈਂ।

ਹਮਚੁ [ਫ਼ هَمچُو ਹਮਚੂ = ਵਰਗਾ] ਮਾਨੰਦ, ਸਮਾਨ, ਤੁੱਲ, ਵਰਗਾ, ਜਿਹਾ। ਬਦਬਖਤ ਹਮਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜਰ ਬੇਬਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਮੈਂ ਬਦ-ਕਿਸਮਤ, ਕੰਜੂਸ ਜਿਹਾ, ਅਵੇਸਲਾ, ਗਿਆਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹਾਂ।

ਹਮਚੇ [ਉ. هَمچُو ਹਮ = ਅਸੀਂ+ਫ਼ ਚੂ = ਵਰਗਾ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ] ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ; ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਭਾਵ ਮੈਂ। ਤੁਮ੍ਹ ਚੇ ਪਾਰਸੁ ਹਮ ਚੇ ਲੋਹਾ ਸੰਗੇ ਕੰਚਨੁ ਭੈਲਿਲਾ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਤੁਹਾਡੇ ਜਿਹੇ ਪਾਰਸ ਹਨ ਭਾਵ ਤੂੰ ਪਾਰਸ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਲੋਹਾ ਭਾਵ ਮੈਂ ਲੋਹਾ ਹਾਂ। ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਸੋਨਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਹਮਾ (ਦੇਖੋ ਹਮਹਿ) ਸਾਰੇ, ਸਭ, ਤਮਾਮ। 1. ਹਮਾ ਰਾ ਏਕੁ ਆਸ ਵਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਆਸ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। 2. ਅਚਿੰਤ ਹਮਾ ਕਉ ਸਗਲ ਸਿਧਾਂਤੁ॥ (1157, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਤਮਾਮ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਹਮੂ (ਦੇਖੋ ਹਮਹਿ) ਸਾਰੇ, ਸਭ, ਤਮਾਮ। ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਟੱਬਰ ਕਬੀਲਾ ਤੇ ਭਰਾ ਸਾਰੇ ਜੰਜਾਲ (ਝਮੇਲੇ) ਹੀ ਹਨ।

ਹਰ [ਫ਼ هَر ਹਰ = ਸਭ ਕੋਈ] ਹਰੇਕ, ਹਰ ਇੱਕ, ਪ੍ਰਤੀ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ। 1. ਤੁਰੇ ਪਲਾਣੇ ਪਉਣ ਵੇਗ ਹਰ ਰੰਗੀ ਹਰਮ ਸਵਾਰਿਆ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਵਾ ਵਰਗੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕਾਠੀਆਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨਾ। 2. ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸੁ ਚਾਖਿਆ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਹਰ ਤਾਰਿ॥ (1103, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਚੱਖਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਰਮ [ਅ. هَرَم ਹਰਮ = ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ; ਵੱਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨਾ] ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨਾ। ਤੁਰੇ ਪਲਾਣੇ ਪਉਣ ਵੇਗ ਹਰ ਰੰਗੀ ਹਰਮ ਸਵਾਰਿਆ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਵਾ ਵਰਗੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕਾਠੀਆਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨਾ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ)।

ਹਰਮਾ (ਦੇਖੋ ਹਰਮ) ਅ. هَرَم ਹਰਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਔਰਤਾਂ। ਕਹਾ ਸੁ ਪਾਨ ਤੰਬੋਲੀ ਹਰਮਾ ਹੋਈਆ ਛਾਈ ਮਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਪਾਨਾਂ ਦੇ ਬੀੜੇ ਤੇ ਪਾਨ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਨਮੋਹਣ ਔਰਤਾਂ? ਉਹ ਛਾਈ-ਮਾਈਂ (ਅਲੋਪ) ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਹਰਰੋਜ਼ [ਫ਼-ਹਰਰੋਜ਼, ਫ਼-ਹਰ = ਹਰੇਕ+ਫ਼-ਰੋਜ਼ = ਦਿਨ ਭਾਵ ਹਰੇਕ ਦਿਨ] ਨਿੱਤ। ਬੰਦੇ ਖੋਜ ਦਿਲ ਹਰਰੋਜ਼ ਨਾ ਫਿਰ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਮਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਨਿੱਤ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਨਾ ਭਟਕ।

ਹਰਾਮ [ਅ-ਹਰਾਮ = ਨਾਜਾਇਜ਼, ਅਯੋਗ ; ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ] ਵਰਜਿਤ ; ਅਪਵਿੱਤਰ ; ਨਾਜਾਇਜ਼ ; ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਰਜਿਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਹਰਾਮ ਹਨ, ਨਾਜਾਇਜ਼ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਮਾਰਣ ਪਾਹਿ ਹਰਾਮ ਮਹਿ ਹੋਇ ਹਲਾਲੁ ਨ ਜਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਮਸਾਲਾ ਪਾਉਣ ਨਾਲ, ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। 2. ਗੈਬਾਨ ਹੈਵਾਨ ਹਰਾਮ ਕੁਸਤਨੀ ਮੁਰਦਾਰ ਬਖੋਰਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਤੇ ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁਨੀਆ ਵਿਵਰਜਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਅਤੇ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਹਰਾਮ ਖੋਰ, ਹਰਾਮ ਖੋਰੁ [ਅ-ਫ਼-ਹਰਾਮ ਖੋਰ, ਅ-ਹਰਾਮ = ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ+ਫ਼-ਖੋਰ = ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਵਿਵਰਜਿਤ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ] ਹਰਾਮ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਦਾ ਖੱਟਿਆ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਜਾਇਜ਼ ਜਾਂ ਵਿਵਰਜਿਤ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ। ਖੋਰ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਖੁਰਦਨ (ਖਾਣਾ)→ ਖੁਰਦ (ਖਾਂਦਾ ਹੈ)→ ਖੋਰ = ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ ਆਦਮ ਖੋਰ, ਰਿਸ਼ਵਤ ਖੋਰ, ਮੁਫਤ ਖੋਰ, ਹਲਾਲ ਖੋਰ, ਚੁਗਲੀ ਖੋਰ, ਸ਼ੇਖੀ ਖੋਰ, ਸ਼ਰਾਬ ਖੋਰ, ਨਸ਼ਾ ਖੋਰ ਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਖੋਰ ਆਦਿ। 1. ਅਸੰਖ ਚੋਰ ਹਰਾਮਖੋਰ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1)। 2. ਮੈ ਕੀਤਾ ਨ ਜਾਤਾ ਹਰਾਮਖੋਰੁ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪਰਾਇਆ ਮਾਲ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਤੇਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਨੇਕੀ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ। 3. ਹਰਾਮਖੋਰ ਨਿਰਗੁਣ ਕਉ ਤੂਠਾ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੀਤਲੁ ਮਨਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੂਠਾ॥ (1142, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗੁਣ-ਵਿਹੂਣ ਤੇ ਹਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਉਤੇ, ਮਾਲਿਕ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਠੰਢੇ-ਠਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਉਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਰਸਦਾ ਹੈ।

ਹਰਾਮ ਖੋਰੀ [ਅ-ਫ਼-ਹਰਾਮ ਖੋਰੀ, ਅ-ਫ਼-ਹਰਾਮ ਖੋਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਖਾਣਾ ; ਨਮਕ ਹਰਾਮੀ ਕਰਨਾ, ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ। ਹਰਾਮ ਖਾਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਨੂੰ 'ਹਰਾਮ ਖੋਰੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਹਰਾਮ ਦਾ ਖਾਣਾ, ਨਹੱਕਾ ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਖਾਧੇ ਬਦਲੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰ ਅਦਾ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਘਰ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾ ਲਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਬੁਰਾ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਉਲਟ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਲੂਣਹਰਾਮੀ ਜਾਂ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ (ਨਾ ਸ਼ੁਕਰਾ, ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ- ਲੂਣ ਖਾਇ ਕਰਹਿ ਹਰਾਮਖੋਰੀ ਪੇਖਤ ਨੈਨ ਬਿਦਾਰਿਓ॥ (1001, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਖੋਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਤੂੰ ਪਾਤ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਹਰਾਮੀ [ਅ-ਫ਼-ਹਰਾਮੀ, ਅ-ਹਰਾਮ (ਨਾਜਾਇਜ਼) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਰਾਮ ਦਾ ; ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ, ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਮ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ॥ ਬਖਸਿ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭ ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥ (195, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ। 2. ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਗੁਨਹਗਾਰ ਬੇਗਾਨਾ ਅਲਪ ਮਤਿ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜਿਨਿ ਸੁਖ ਦੀਏ ਤਾਹਿ ਨ ਜਾਨਤ ਤਤ॥ (261, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਨਮਕ-ਹਰਾਮੀ, ਪਾਪੀ, ਓਪਰਾ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ

ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੌਹਰ ਰੂਪੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। 3. ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਨਾਨਕ ਲਾਲਾ ਬਖਸ਼ਿਹਿ ਤੁਧੁ ਵਡਿਆਈ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਮਕ-ਹਰਾਮ ਹੈ ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਨਾਨਕ। ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਂ, ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ।

ਹਰਾਮੁ (ਦੇਖੋ ਹਰਾਮ) ਵਿਵਰਜਿਤ, ਅਯੋਗ, ਨਾਜਾਇਜ਼। 1. ਸਭੁ ਹਰਾਮੁ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1)। 2. ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਮਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਹੋਇ ਹੋਇ ਮੁਏ ਹਰਾਮੁ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਾਂ) ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੁਮੋਤੇ (ਨਾਜਾਇਜ਼ ਮੌਤ) ਮਰਦੇ ਹਨ।

ਹਰਿ [ਫ਼ ਹਰ = ਹਰ ਕੋਈ] ਹਰੇਕ, ਹਰ ਇੱਕ। 1. ਖਿਨੁ ਰਮ ਗੁਰ ਗਮ ਹਰਿ ਦਮ ਨਹ ਜਮ ਹਰਿ ਕੰਠਿ ਨਾਨਕ ਉਰਿ ਹਾਰੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਛਿਨ-ਮਾਤ੍ਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦਮ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ। ਹਰੀ ਨੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗਲ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਹਾਰ ਪਾਇਆ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਦਿਨੁ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ॥ ਕੋਟਿ ਜਨਮ ਕੀ ਮਲੁ ਲਹਿ ਜਾਈ॥ (195, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ! ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ। ਇੰਜ ਤੇਰੀ ਕ੍ਰੋੜ ਜਨਮ ਦੀ ਮਲੀਨਤਾ ਉਤਰ ਜਾਵੇਗੀ। 3. ਨਾਨਕ ਜਨ ਹਰਿ ਕੀ ਸਰਣਾਈ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਹਰਿ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ (493, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੈਨੂੰ (ਹਰੀ) ਚੰਗਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦੇਵੇਂ।

ਹਰਿਸਾਤੇ [ਫ਼ هرساعت ਹਰ ਸਾਅਤ, ਫ਼ هر = ਹਰੇਕ+ساعت ਸਾਅਤ = ਘੜੀ ਭਾਵ ਹਰ ਘੜੀ] ਹਰ ਵੇਲੇ, ਹਰ ਘੜੀ। ਤਿਨ ਕੇ ਕਰਮ ਧਰਮ ਕਾਰਜ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜੋ ਬੋਲਹਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਸਾਤੇ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰ, ਈਮਾਨ ਤੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਘੜੀ ਹਰੀ ਹਰੀ ਬੋਲਦੇ ਅਤੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ।

ਹਲਾਹਲ [ਫ਼ هلاهل ਹਲਾਹਿਲ = ਮਾਰੂ ਜ਼ਹਿਰ] ਇੱਕ ਮਾਰੂ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਕਿਸੇ ਦਵਾਈ ਨਾਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ‘ਤੁਹਫ਼ਤ-ਉਲ-ਮੋਮਨੀਨ’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਹਲਾਹਿਲ’ ਚੀਨ ਦੀ ਹੱਦ ਅੰਦਰ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਾੜ ਉਤੇ ਇੱਕ ਦਰਖਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮਾਰੂ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ ਜੜ੍ਹ ਦਾ ਨਾਮ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਜ਼ਹਰ-ਏ-ਹਲਾਹਿਲ’ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਐਨ ਮੁਨਾਸਿਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੋ ਹਲਾਹਲ ਸੋ ਪੀਵੇ ਬਉਰਾ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਜਾਨੈ ਕਰਿ ਕਉਰਾ॥ (180, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੀ ਪ੍ਰਾਣ-ਨਾਸ਼ਕ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਪਾਗਲ ਪੁਰਸ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਕੌੜਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਹਲਾਲ [ਅ هلال ਹਲਾਲ = ਹਰਾਮ ਤੋਂ ਉਲਟ ; ਜਾਇਜ਼ ਚੀਜ਼] ਜਾਇਜ਼, ਦੁਰੁਸਤ ; ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵਰਤਣਾ ਯੋਗ ਹੈ ; ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਬਹ ਕੀਤੇ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਮਾਸ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹਲਾਲ ਹੈ, ਜ਼ਿਬਹ। ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਸੱਚਾਈ, ਦੂਜੀ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਹੈ।

ਹਲਾਲੁ¹ (ਦੇਖੋ ਹਲਾਲ) ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵਰਤਣਾ ਯੋਗ ਹੈ, ਕਾਨੂੰਨਨ ਜਾਇਜ਼, ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ। 1. ਮਾਰਣ ਪਾਹਿ ਹਰਾਮ ਮਹਿ ਹੋਇ ਹਲਾਲੁ ਨ ਜਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਮਸਾਲਾ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨਨ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਬਣ

ਜਾਂਦਾ। 2. ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਬਖੋਰਹੁ ਖਾਣਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਉਹ ਭੋਜਨ ਖਾ ਜਿਹੜਾ ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਕਬੀਰ ਜੋਰੀ ਕੀਏ ਜੁਲਮੁ ਹੈ ਕਹਤਾ ਨਾਉ ਹਲਾਲੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਰਨਾ ਜੁਲਮ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨਨ ਜਾਇਜ਼ ਆਖਦਾ ਹੈਂ। 4. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਿਹਰ ਨੂੰ ਮਸੀਤ, ਸਿਦਕ ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਤੇ ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੁਰਾਨ ਬਣਾ।

ਹਲਾਲੁ² (ਦੇਖੋ ਹਲਾਲ) ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਬਹ ਕੀਤੇ ਜੀਵ ਦਾ ਮਾਸ, ਜਿਸ ਦਾ ਖਾਣਾ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। 1. ਕਬੀਰ ਜੀਅ ਜੁ ਮਾਰਹਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ ਕਹਤੇ ਹਹਿ ਜੁ ਹਲਾਲੁ॥ ਦਫਤਰੁ ਦਈ ਜਬ ਕਾਢਿ ਹੈ ਹੋਇਗਾ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਗੋ-ਜ਼ੋਰੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਨੁਕੂਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਲੇਖੇ ਵਾਲੀ ਵਹੀ ਕੱਢੇਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ? 2. ਤਿਸ ਦਾ ਕੁਠਾ ਹੋਵੈ ਸੇਖੁ॥ ਲੋਹੁ ਲਬੁ ਨਿਕਥਾ ਵੇਖੁ॥ ਹੋਇ ਹਲਾਲੁ ਲਗੈ ਹਕਿ ਜਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਦੀਦਾਰਿ ਸਮਾਇ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸ਼ੇਖ ! ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਉਸ (ਸੱਚ ਦੀ ਕਾਟ) ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਲਾਲਚ ਦਾ ਲਹੂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿਸੇਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿਬਹ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਪਕਰਿ ਜੀਉ ਆਨਿਆ ਦੇਹ ਬਿਨਾਸੀ ਮਾਟੀ ਕਉ ਬਿਸਮਿਲਿ ਕੀਆ॥ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਅਨਾਹਤ ਲਾਗੀ ਕਹੁ ਹਲਾਲੁ ਕੀਆ ਕੀਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਕੇਵਲ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੀ ਅਬਿਨਾਸੀ ਆਤਮਾ ਹੋਰ ਦੇਹ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੱਸ ! ਤੂੰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਹ ਕੀਤਾ ਹੈ?

ਹਲੇਮੀ [ਅ-ਫ ਹਲੇਮੀ = ਅ-ਫ ਹਲੇਮ (ਸਹਿਨਸ਼ੀਲ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ] ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਖਿਮਾਸ਼ੀਲਤਾ ; ਕਰਮੀ, ਨਿਮਰਤਾ ; ਸਬਰ ; ਧੀਰਜ। 1. ਅਵਲਿ ਸਿਫਤਿ ਦੂਜੀ ਸਾਬੂਰੀ॥ ਤੀਜੈ ਹਲੇਮੀ ਚਉਥੈ ਖੈਰੀ॥ ਪੰਜਵੈ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਉਹ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਨਮਾਜ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਸਬਰ ਹੋਵੇ। ਤੀਜੀ ਨਮਾਜ਼ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਥਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਪੰਜਵੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਤੇਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਪੰਜ ਵਕਤ ਹਨ ਭਾਵ ਪੰਜ ਵੇਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਹਨ। 2. ਸਭ ਸੁਖਾਲੀ ਵੁਠੀਆ ਇਹੁ ਹੋਆ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜੁ ਜੀਉ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 3. ਭਉ ਭੁਇ ਪਵਿਤੁ ਪਾਣੀ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਬਲੇਦ॥ ਹਲੁ ਹਲੇਮੀ ਹਾਲੀ ਚਿਤੁ ਚੇਤਾ ਵਤ੍ਰ ਵਖਤ ਸੰਜੋਗੁ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਖੇਤ, ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਜਲ, ਸੱਚ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਨੂੰ ਬਲਦ, ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਹਲ, ਮਨ ਨੂੰ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲਾ, ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਵੱਤਰ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਯੋਗ ਵੇਲਾ ਬਣਾ।

ਹਵਾ [ਅ-ਹਵਾ = ਹਿਰਸ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ] ਹਵਸ, ਖਾਹਿਸ਼, ਲਾਲਸਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ। ਸਬ ਰੋਜ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਾਲਸਾ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਿਆ ਅਤੇ ਬੁਰਿਆਈ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਵਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹਵਾਇ (ਦੇਖੋ ਹਵਾ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਹਵਸ। ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦਾਰ ਖੁਰਦਨੀ ਗਾਫਲ ਹਵਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਹਰਾਮ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਹਵਾਈ [ਫ਼ ہوائی ਹਵਾਈ = ਫ਼ ہوا ਹਵਾ (ਪਵਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਵਾ ਦਾ ; ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਬਾਣ ਜਿਹੜਾ ਦਾਗ਼ਣ ਮਗਰੋਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਤੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸ਼ੁਰਲੀ। ਪ੍ਰੇਮ ਪਲੀਤਾ ਸੁਰਤਿ ਹਵਾਈ ਗੋਲਾ ਗਿਆਨੁ ਚਲਾਇਆ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬੀ-ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ‘ਪਲੀਤਾ’ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ‘ਪਲੀਤੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹਵਾਈ’ ਬਣਾ ਕੇ ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦਾ ਗੋਲਾ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਪ ਦਾ ਪਲੀਤਾ (ਤੋਪ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਡੋਰਾ) ਹਵਾਈ ਨਾਲ ਦਾਗ਼ਦੇ ਸਨ।

ਹਵਾਲ [ਅ احوال ਅਹਵਾਲ = ਅ حال ਹਾਲ (ਹਾਲਤ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਹਾਲਾਤ, ਹਾਲ, ਦਸ਼ਾ। 1. ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਮਨ ਮੇਰੇ॥ ਇਹੀ ਹਵਾਲ ਹੋਹਿਗੇ ਤੇਰੇ॥ (330, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਸੁਣ, ਤੇਰੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਹਾਲਾਤ ਹੋਣਗੇ। 2. ਹਵਾਲ ਮਾਲੂਮੁ ਕਰਦੰ ਪਾਕ ਅਲਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇਰੇ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। 3. ਜਬ ਜਮੁ ਆਇ ਸੰਘਾਰੈ ਪ੍ਰਾਨੀ ਤਬ ਤੁਮਰੇ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲ॥ (1222, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਆਵੇਗਾ ਤਦ ਤੇਰੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ?

ਹਵਾਲਾ (ਦੇਖੋ ਹਵਾਲ) ਹਾਲ, ਹਾਲਾਤ, ਦਸ਼ਾ। ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਮ ਇਹੈ ਹਵਾਲਾ ਰਾਖੁ ਸੰਤਨ ਕੈ ਪਾਛੈ॥ (613, ਸੋਰਠਿ ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਆਖ (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਸਾਡਾ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਨੂੰ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ’ਤੇ ਤੋਰ।

ਹਵਾਲੁ (ਦੇਖੋ ਹਵਾਲ) ਹਾਲਾਤ, ਦਸ਼ਾ, ਹਾਲ। 1. ਕਬੀਰ ਅੰਬਰ ਘਨਹਰੁ ਛਾਇਆ ਬਰਖਿ ਭਰੇ ਸਰ ਤਾਲ॥ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਜਿਉ ਤਰਸਤ ਰਹੈ ਤਿਨ ਕੋ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਆਸਮਾਨ ’ਤੇ ਬੱਦਲ ਛਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਰੋਵਰ ਅਤੇ ਤਾਲਾਬ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੇ ਪਪੀਹੇ ਵਾਂਗ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਤਰਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ? 2. ਦਫਤਰਿ ਲੇਖਾ ਮਾਂਗੀਐ ਤਬ ਹੋਇਗੋ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤੇਰਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ? 3. ਦਫਤਰੁ ਦਈ ਜਬ ਕਾਢਿ ਹੈ ਹੋਇਗਾ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਦਫਤਰ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੱਢੇਗਾ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ?

ਹਵਾਲੈ [ਅ احوال ਹਵਾਲਹ = ਸਪੁਰਦਗੀ] ਸੌਂਪਣਾ, ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਕੰਮ, ਸਪੁਰਦਗੀ ; ਕੋਲ। ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਨਾਮ॥ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਗਿਆਨ॥ ਸੂਖ ਸਹਜ ਦਇਆ ਕਾ ਪੋਤਾ॥ ਹਰਿ ਭਗਤਾ ਹਵਾਲੈ ਹੋਤਾ॥ (893, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੀਰਾ ਅਤੇ ਲਾਅਲ (ਲਾਲ) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚ, ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਖ, ਅਡੋਲਤਾ ਅਤੇ ਦਇਆ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਹਰੀ-ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਇ, ਹਾਏ [ਫ਼ ۛۛۛ ਹਾਯ, ਹਾਏ = ਹੌਕੇ ਭਰਨ ਤੇ ਰੋਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼] ਗਮ ਅਤੇ ਦੁਖ ਬੋਧਕ ਆਵਾਜ਼। ‘ਹਾਏ ਹਾਏ’ ਪੰਜਾਬੀ ’ਚ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, “ਹਾਏ ਹਾਏ ! ਇਹ ਤੈਂ ਕੀ ਲੋਹੜਾ ਮਾਰਿਆ ਈ? ਤੈਨੂੰ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।” ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਹ ‘ਹਾਏ ਹਾਏ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ‘ਹਾਏ ਹਾਏ ਧੀਏ ਮੋਰਨੀਏ ! ਗਈ ਜਹਾਨੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਧੀਏ ਮੋਰਨੀਏ’। ਅਤੀ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਰੋਣ ਹਾਕਾ ਹੋ ਕੇ ਆਦਮੀ ‘ਹਾਏ ਹਾਏ’ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ‘ਹਾਏ ਮਾਂ’ ਜਾਂ ‘ਹਾਏ ਬਾਪੂ’ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ

‘ਹਾਏ ਹਾਏ’ ਸ਼ਬਦ ਰੋਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਧਰਮ ਰਾਏ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ‘ਹਾਏ ਹਾਏ’ ਕਰਦੇ ਹਨ। 1. ਹਾਇ ਹਾਇ ਕਰੇ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਮਾਇਆ ਦੁਖਿ ਮੋਹਿਆ ਜੀਉ॥ (690, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਦੀ ਪੀੜ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਪੁਰਸ਼ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਪਾਪੀ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਕਰਦੇ ਹਾਏ ਹਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਉ ਮਥਨਿ ਮਾਧਾਣੀਆ ਤਿਉ ਮਥੇ ਧੂਮ ਰਾਇ॥ (1425, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪੀ ਲੋਕ ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਧਾਣੀ ਦਹੀਂ ਨੂੰ ਰਿੜ੍ਹਕਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਧਰਮਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿੜ੍ਹਕਦਾ ਹੈ।

ਹਾਈ [ਫ਼ ਪ੍ਰ ਹਾ = ਬਹੁਵਚਨ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ] ਬੇਜ਼ਾਨ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪ੍ਰ ਹਾ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਹਾ (ਕਿਤਾਬਾਂ), ਮੇਜ਼ ਤੋਂ ਮੇਜ਼ਹਾ (ਮੇਜ਼/ਮੇਜ਼ਾਂ), ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਕੁਰਸੀਹਾ (ਕੁਰਸੀਆਂ) ਅਤੇ ਕਲਮ ਤੋਂ ਕਲਮਹਾ (ਕਲਮਾਂ) ਆਦਿ। ਤਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਗੁਰ’ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਹਾ’ ਲਗਾ ਕੇ ‘ਗੁਰਹਾ’ (ਬਹੁਤੇ ਗੁਰੂ) ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਅੰਤਲੀ ‘ਈ’ ਤੁਕਾਂਤ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਵਧਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ‘ਗੁਰਹਾਈ’ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਜਾਨਦਾਰ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ ‘ਅਲਿਫ਼ ਤੇ ਨੂਨ’ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦੋਸਤ ਤੋਂ ਦੋਸਤਾਨ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਮਨਾਨ, ਜ਼ਨ ਤੋਂ ਜ਼ਨਾਨ, ਪਿਦਰ ਤੋਂ ਪਿਦਰਾਨ, ਮਾਦਰ ਤੋਂ ਮਾਦਰਾਨ (ਮਾਵਾਂ) ਅਤੇ ਮਰਦ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨ ਆਦਿ। ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਗੁਰ ਗੁਰਹਾਈ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਿਆਂ, ਬਿਰਤੀ ਜੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹਨ (ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ)।

ਹਾਸਲੁ [ਅِ حاصل ਹਾਸਿਲ = ਨਤੀਜਾ ; ਮਤਲਬ ; ਮਹਿਸੂਲ, ਮਾਮਲਾ] ਮਹਿਸੂਲ, ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਲਗਾਨ ; ਪ੍ਰਾਪਤ। 1. ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ॥ ਹੁਕਮੁ ਹਾਸਲੁ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਨਾਨਕਾ ਸਭ ਵਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਮੈਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂ, ਭਾਰੀ ਸੈਨਾ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਨ ’ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਟਿਕਾ ਲਵਾਂ ਤੇ ਤਖ਼ਤ ਉਤੇ ਬਹਿ ਕੇ, ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਮਲਾ ਉਗਰਾਹਾਂ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲੇ ਵਾਂਗ ਲੰਘ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਹੁਕਮੁ ਹੋਆ ਹਾਸਲੁ ਤਦੇ ਹੋਇ ਨਿਬੜਿਆ ਹੰਢਹਿ ਜੀਅ ਕਮਾਂਦੇ॥ (653, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਸ਼ੈ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰਦੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਹਾਹਾ¹ [ਫ਼ ਪ੍ਰ ਹਾਹਾ = ਉਚੀ ਹਸਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼] ਠਹਾਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹਸਣਾ। ਰੇ ਮਨ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਹੈ ਹਾ ਹਾ॥ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਦੇਖੁ ਜੈਸੇ ਹਰਿਚੰਦਉਰੀ ਇਕੁ ਰਾਮ ਭਜਨੁ ਲੈ ਲਾਹਾ॥ (402, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਖਿੜ੍ਹ-ਖਿੜ੍ਹ ਹਸਦਾ ਹੈ? ਅਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਕਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਾਦੂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਤੂੰ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ।

ਹਾਹਾ² [ਫ਼ ਪ੍ਰ ਹਾਏ ਹਾਏ = ਦੁਖ ਅਥਵਾ ਸ਼ੋਕ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ] ਹਾਏ ਹਾਏ, ਦੁਖ ਦੀ ਆਵਾਜ਼। 1. ਹਾ ਹਾ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ॥ ਹਮ ਤੇ ਕਿਛੁ ਨ ਹੋਇ ਮੇਰੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਅਪੁਨਾ ਨਾਮੁ ਦੇਹੁ॥ (675, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। 2. ਮੁਕਤਿ ਮਾਲ ਕਨਿਕ ਲਾਲ ਹੀਰਾ ਮਨ ਰੰਜਨ ਕੀ ਮਾਇਆ॥ ਹਾ ਹਾ ਕਰਤ ਬਿਹਾਨੀ ਅਵਧਹਿ ਤਾ ਮਹਿ ਸੰਤੋਖੁ ਨ ਪਾਇਆ॥ (700, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਵਾਂ, ਸੋਨਾ, ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਤੇ ਹੀਰੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਹਨ। ਆਦਮੀ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਾਏ ਹਾਏ

ਕਰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੇ ਦੁਖ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਬਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਹਾਂ ਹਾਂ [هَآ هَآ ਹਾਂ ਹਾਂ = ਖਬਰਦਾਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ] ਤਾੜਨਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ; ਨਿਰਸੰਦੇਹ। 1. ਹਾਂ ਹਾਂ ਲਪਟਿਓ ਰੇ ਮੂੜੇ ਕਛੂ ਨ ਥੋਰੀ॥ ਤੇਰੇ ਨਹੀਂ ਸੁ ਜਾਨੀ ਮੋਰੀ॥ (715, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖਬਰਦਾਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ ! ਹੇ ਮੂਰਖ ਤੂੰ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ, ਇਸ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕੁਝ ਥੋੜੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਇਹ ਤੇਰੀ ਨਹੀਂ। 2. ਤਿਆਗੀਐ ਗੁਮਾਨੁ ਮਾਨੁ ਪੇਖਤਾ ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਹਾਂ ਹਾਂ ਮਨ ਚਰਨ ਰੇਨ॥ (1305, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ। ਤੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਉਸ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਹੈਂ।

ਹਾਕਾਰੜਾ (ਦੇਖੋ ਹਕਾਰਾ) ਸੰਦੇਸ਼-ਵਾਹਕ, ਏਲਚੀ। ਲਿਖਿਅੜਾ ਲੇਖੁ ਨ ਮੇਟੀਐ ਦਰਿ ਹਾਕਾਰੜਾ ਆਇਆ ਹੈ॥ (582, ਵਡਹੰਸ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਿਖਤੀ ਹੁਕਮ ਮੇਟਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਸੰਦੇਸ਼-ਵਾਹਕ ਆਇਆ ਹੈ।

ਹਾਕਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਹਕਾਰਾ) ਸੰਦੇਸ਼-ਵਾਹਕ, ਏਲਚੀ। ਹਾਕਾਰਾ ਆਇਆ ਜਾ ਤਿਸੁ ਭਾਇਆ ਰੁੰਨੇ ਰੋਵਣਹਾਰੇ॥ (582, ਵਡਹੰਸ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਏਲਚੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਣ ਵਾਲੇ ਰੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਾਕੁ [أَ هَآ ਹੱਕ = ਲਾਇਕ] ਸਤਯ, ਲਾਇਕ, ਠੀਕ, ਦੁਰਸਤ, ਹੱਕ-ਸੱਚ। 1. ਜੋ ਰਤੇ ਦੀਦਾਰ ਸੇਈ ਸਚੁ ਹਾਕੁ॥ (959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਤੇ ਲਾਇਕ ਹਨ। 2. ਦਿਲਾ ਕਾ ਮਾਲਕੁ ਕਰੇ ਹਾਕੁ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ ਅਤੇ ਹੱਕ-ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਭਾਵ ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ।

ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ [أَ هَآ هَآ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਜੂਰ, أَ هَآ هَآ ਹਾਜ਼ਿਰ = ਮੌਜੂਦ+أَ هَآ ਹਜੂਰ = أَ هَآ ਹਾਜ਼ਿਰ (ਮੌਜੂਦ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ, ਪ੍ਰਤੱਖ। 1. ਵਿਸਮਾਦੁ ਦੇਖੈ ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਐਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖਣਾ। 2. ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਇਸ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਰਤਕ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ ‘ਤੂ ਦਰ ਪੇਸ਼-ਏ-ਮਨ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਜੂਰ ਈ’ ਭਾਵ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈਂ ਭਾਵ ਮੌਜੂਦ ਹੈਂ। 3. ਸਭ ਕੈ ਸੰਗੀ ਨਾਹੀ ਦੂਰਿ॥ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ (ਪ੍ਰਭੂ) ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਨਹਾਰ ਤੇ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। 4. ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਪਿ ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ॥ (1134, ਭੈਰਉ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਹਾਜਰੁ [أَ هَآ ਹਾਜ਼ਿਰ = ਮੌਜੂਦ] ਮੌਜੂਦ, ਉਪਸਥਿਤ ; ਜਾਹਿਰ, ਪ੍ਰਤੱਖ। 1. ਹਰਿ ਦਿਸਹਿ ਹਾਜਰੁ ਜਾਹਰਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਹੈ ਹਜੂਰਿ ਹਾਜਰੁ ਅਰਦਾਸਿ॥ (352, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਹਾਜ਼ਿਰ ਨਾਜ਼ਿਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਹਜੂਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ। 3. ਨਿਕਟਿ ਕਰਿ ਜਾਣਹੁ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਹਾਜਰੁ ਕਿਸੁ ਸਿਉ ਕਰਹੁ ਬੁਰਾਈ॥ (883, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 4. ਸਦ ਹਜੂਰਿ ਹਾਜਰੁ ਹੈ ਨਾਜਰੁ ਕਤਹਿ ਨ ਭਇਓ ਦੂਰਾਈ (1000, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 5. ਹਾਜਰੁ ਹਜੂਰਿ ਹਰਿ ਵੇਪਰਵਾਹਾ॥ (1261, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3)। 6. ਓਇ ਹਾਜਰੁ ਮਿਠਾ ਬੋਲਦੇ ਬਾਹਰਿ ਵਿਸੁ ਕਢਹਿ ਮੁਖਿ ਘੋਲੇ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਿਠਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਘੁਲੀ ਹੋਈ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦੇ ਹਨ। 7. ਜਾ ਮਿਲਿਆ ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਾ ਹਾਜਰੁ ਨਦਰੀ ਆਈਆ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 8. ਜਨ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ

ਧਿਆਇਆ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ਹਰਿ ਹਾਜਰੁ ਨਦਰੀ ਆਈਐ ਰਾਮ॥ (541, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੀਏ ਜ਼ਿੰਦੇ ! ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਜੂਰਿ (ਦੇਖੋ ਹਾਜਰੁ) ਪ੍ਰਤੱਖ, ਹਾਜ਼ਿਰ-ਨਾਜ਼ਿਰ। ਟੁਕੁ ਦਮੁ ਕਰਾਰੀ ਜਉ ਕਰਹੁ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਜੂਰਿ ਖੁਦਾਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਇੱਕ ਨਿਮਖ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਲਵੇਂ, ਤਦ ਸੁਆਮੀ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਐਨ ਹਾਜ਼ਿਰ ਦਿਸੇਗਾ।

ਹਾਜੀ [ਅ-ਫ ਹਾਜੀ, ਹਾਜੀ = ਅ-ਫ ਹੱਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੱਕਾ ਸ਼ਰੀਫ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ‘ਹਾਜੀ’ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਨਾਲ ਹੱਜ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। 1. ਨਾ ਕੋ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਹਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਭ ਵਿਖਾਵੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹੋ ਵਿਅਕਤੀ ਹਾਜੀ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮੈਲ ਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਸੱਚਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਖੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰੇ। ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਹੱਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹੱਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ‘ਨਾਵਣ ਚਲੇ ਤੀਰਥੀ ਮਨਿ ਖੋਟੈ ਤਨਿ ਚੋਰ’ ਵਾਲਾ ਮੁਆਮਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਜੋ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 3. ਸੋਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜਰਿ ਨਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੀ ਮੁਸਲਿਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸ਼ੇਖਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ, ਹਾਜੀ ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।

ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ [ਅ-ਫ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੁਜੂਰ = ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ] ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ, ਪ੍ਰਤੱਖ। ਇਥੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਤੇ ਹਜੂਰ ਦਾ ‘ਜ’, ‘ਦ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ, ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਹਜ਼ਰਤ = ਹਦਰਤ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜੂਰਿ’ = ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ। ਗਾਵੇ ਕੋ ਵੇਖੈ ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰਿ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ (ਪ੍ਰਭੂ) ਸਾਨੂੰ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦ ਦਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਾਮਾ [ਅ-ਫ ਹਾਮੀ = ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਹਮਾਇਤੀ, ਮਦਦਗਾਰ, ਜ਼ਿਮੇਦਾਰੀ, ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਪੱਖੀ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ‘ਹਾਮੀ ਭਰਨਾ’ ਭਾਵ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਪੱਖੀ ਹਾਂ। 1. ਗੁਰੂ ਪੀਰੁ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰੁ ਨ ਖਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 2. ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨ ਕੋਇ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੋਰ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਦਾਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ।

ਹਾਰ, ਹਾਰੂ [ਫ ਹਾਰ = ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਲੜੀ] ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ। 1. ਕਾਜਲੁ ਹਾਰ ਤਮੋਲ ਰਸੁ ਬਿਨੁ ਪਸੇ ਹਭਿ ਰਸ ਛਾਰੁ॥ (1094, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਰਮਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਪਾਨ ਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਸੁਆਦ ਤੇਰੇ ਵੇਖੇ ਬਗ਼ੈਰ ਨਿਰੇ-ਪੁਰੇ ਸੁਆਹ ਹੀ ਹਨ। 2. ਇਤੀ ਮੰਝਿ ਨ ਸਮਾਵਈ ਜੇ ਗਲਿ ਪਹਿਰਾ ਹਾਰੁ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗਲ ਵਿਚ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਾ ਲਵਾਂ, ਇਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਉਂਦੀ। 3. ਹਾਰ ਡੋਰ ਰਸ ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਪਿਰਿ ਲੋੜੀ ਸੀਗਾਰੀ॥ (1109, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ, ਅਤਰ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤਾ।

ਹਾਰਈ (ਦੇਖੋ ਹਾਰ) ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ। ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਰਿਦੈ ਉਰਿ ਹਾਰਈ॥ (1425, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ ! ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਰੂਪ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲ¹, ਹਾਲਿ, ਹਾਲੁ [ਅ. ۱۰ ਹਾਲ = ਹਾਲਾਤ] ਹਾਲਤ, ਦਸ਼ਾ। 1. ਆਪੇ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਰੰਗੁਲਾ ਸਖੀਏ ਮੇਰਾ ਹਾਲੁ॥ ਨਿਤ ਰਵੈ ਸੋਹਾਗਣੀ ਦੇਖੁ ਹਮਾਰਾ ਹਾਲੁ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਓ ! ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖਿਲਦੜਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਦਸ਼ਾ ਵਲ ਦੇਖੋ, ਉਸ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੋਹਾਗਣ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 2. ਪਿੰਡੁ ਪੜੈ ਜੀਉ ਖੇਲਸੀ ਬਦਫੈਲੀ ਕਿਆ ਹਾਲੁ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਡਿਗਣ (ਮੁਕਣ) ਨਾਲ ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਐਬੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ? 3. ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਹੋਵਤ ਏਹ ਹਾਲੁ॥ (299, ਗਉੜੀ ਮਃ 5) 4. ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪੁਰਖ ਸੁਆਮੀ ਅਨਬੋਲਤ ਹੀ ਜਾਨਹੁ ਹਾਲੁ॥ (828, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 5. ਫਿਰਦਾ ਕਿਤੇ ਹਾਲਿ ਜਾ ਡਿਠਮੁ ਤਾ ਮਨੁ ਧ੍ਰਾਪਿਆ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਿਸ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਦ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਆ ਗਿਆ। 6. ਏਹੁ ਨਿਦੋਸਾਂ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਹਾਲ² (ਦੇਖੋ ਹਾਲ) ਵਜਦ, ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਸਤੀ, ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੁਧ ਨਾ ਰਹੇ, ਵਜਦ ਦੀ ਹਾਲਤ। ਨੌਸ਼ਾਹੀਏ ਫਕੀਰ, ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਰੱਬ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਉਸਤਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਾਉਂਦੇ-ਗਾਉਂਦੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਝੁਮਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੁਧ-ਬੁਧ ਖੋ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ‘ਹਾਲ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਿਲੇ ਭਏ ਗਲਤਾਨ ਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ॥ (977, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਵਜਦ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਜਉ ਤੁਹਿ ਸਾਧ ਪਿਰੰਮ ਕੀ ਸੀਸੁ ਕਾਟਿ ਕਰਿ ਗੋਇ॥ ਖੇਲਤ ਖੇਲਤ ਹਾਲ ਕਰਿ ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੋਇ ਤ ਹੋਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਗੋਦ ਬਣਾ ਲੈ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰ) ਬੇਸ਼ੱਕ ਤੇਰੇ ਠੋਡੇ ਪਏ ਮਾਰਨ ‘ਕਬੀਰ ਰੋੜਾ ਹੋਇ ਰਹੁ ਬਾਟ ਕਾ ਤਜਿ ਮਨ ਕਾ ਅਭਿਮਾਨੁ’ ਏਹ ਖੇਡ ਖੇਡਦਾ ਖੇਡਦਾ ਐਨਾ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਵਲੋਂ ਜੋ ਸਲੂਕ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਹਿਕਮਤਿ [ਅ. حکمت ਹਿਕਮਤ = ਦਾਨਾਈ] ਅਕਲਮੰਦੀ, ਦਾਨਾਈ, ਸਿਆਣਪ, ਚਤੁਰਾਈ। 1. ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪ੍ਰਭੁ ਪਤੀਆਨਾ॥ (260, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਚਤੁਰਾਈ ਨਾਲ, ਹੁਕਮ ਕੀਤਿਆਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਤੀਜਦਾ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਿਦਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਉਤਰ ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਤਾ ਪਾਈਐ ਹੋਰ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮੁ ਖੁਆਰੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਦਾਨਾਈ ਤੇ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ। ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 3. ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਜਤਿ ਸੰਜੈ ਕਰਹਿ ਪਿਆਰੁ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਮੂਰਖ ਦਾਨਾਈਆਂ ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਦਾਨਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲਾਕੀ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਅਕਲ ਤੇ ਇਲਮ ਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ‘ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਚਤੁਰਾਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਾਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਚਤੁਰ ਤੇ ਚਾਲਾਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। 4. ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) 5. ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰੇ ਸੋ ਭਲਾ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮੁ ਚੁਕਾਈਐ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) 6. ਪੁਰਾਬ ਖਾਮ ਕੂਜੈ ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੱਚਾ ਕੁੱਜਾ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਖੁਦਾ ਦੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ।

ਹਿਕਮਤੀ (ਦੇਖੋ ਹਿਕਮਤਿ) ਹਿਕਮਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਹਿਕਮਤੀਂ ਭਾਵ ਸਿਆਣਪਾਂ, ਚਤੁਰਾਈਆਂ। ਲਾਖ ਹਿਕਮਤੀ ਜਾਨੀਐ॥ ਆਗੈ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਮਾਨੀਐ॥ (211, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖ ਸਿਆਣਪਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਈਏ ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜ਼ਰਾ ਭਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ।

ਹਿਦਵਾਣੀ, ਹਿੰਦਵਾਣੀ (ਦੇਖੋ ਹਿੰਦੂ) ਹਿੰਦੂ ਔਰਤ। 1. ਚਉਕੇ ਵਿਣੁ ਹਿੰਦਵਾਣੀਆ ਕਿਉ ਟਿਕੇ ਕਢਹਿ ਨਾਇ॥ (417, ਆਸਾ ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਵਲਗਣ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹਿੰਦੂ ਔਰਤਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਨਹਾ ਕੇ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਣਗੀਆਂ। 2. ਇਕ ਹਿੰਦਵਾਣੀ ਅਵਰ ਤੁਰਕਾਣੀ ਭਟਿਆਣੀ ਠਕੁਰਾਣੀ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1)। 3. ਜਾਤਿ ਸਨਾਤੀ ਹੋਰਿ ਹਿਦਵਾਣੀਆ ਏਹਿ ਭੀ ਲੋਖੈ ਲਾਇ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਚੀ ਜਾਤੀ ਤੇ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੂ ਔਰਤਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਹੀ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਸਮਝ ਲਉ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ [ਫ਼ ਹਿੰਦੂ ਸਤਾਨ, ਸੰ. ਸਿੰਧੂ ਤੋਂ ਫ਼ ہندو ہیندੂ+ਫ਼ ستان ਸਤਾਨ = ਜਗ੍ਹਾ] ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਭਾਰਤ। 'ਸਿੰਧੂ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਫ਼ਾਰਸ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ 'ਹਿੰਦੂ' ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 'ਸ' ਦਾ ਬਦਲ 'ਹ' ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਘਾਸ = ਘਾਹ, ਮਾਸ = ਮਾਹ ਤੇ ਪਲਾਸ = ਪਲਾਹ ਆਦਿ। ਸਿੰਧ ਨਦ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ (ਭਾਰਤ) ਦਾ ਨਾਉ 'ਹਿੰਦ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ = ਸਿੰਧੂ (ਸਿੰਧ) ਨਦ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲੋਕ, ਜਿਹੜੇ ਆਰੀਆ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਬਦ = ਹਿੰਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਹਿੰਦ ਵਾਸੀ। 1. ਕਾਇਆ ਕਪੜੁ ਟੁਕੁ ਟੁਕੁ ਹੋਸੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ ਸਮਾਲਸੀ ਬੋਲਾ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਪੜਾ ਲੀਰਾਂ-ਲੀਰਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਮੇਰੇ ਬਚਨ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੇਗਾ। 2. ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ ਡਰਾਇਆ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੁਰਾਸਾਨ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਕੇ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ [ਫ਼ ਹਿੰਦੂ ਦੇਖੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ] ਹਿੰਦ ਵਾਸੀ, ਭਾਰਤੀ ; ਇੱਕ ਖਾਸ ਧਰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਉ ਦਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। 1. ਜਾਤਿ ਵਰਨ ਤੁਰਕ ਅਰੁ ਹਿੰਦੂ॥ (237, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਾਤੀਆਂ, ਨਸਲਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ। 2. ਏਥੈ ਜਾਣੈ ਸੁ ਜਾਇ ਸਿਵਾਣੈ॥ ਹੋਰੁ ਫਕੜੁ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੈ॥ (952, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਇਥੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉਤੇ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਕੇਵਲ ਬਕਵਾਦੀ ਹੀ ਹਨ। 3. ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਦੁਹਾਂ ਨੇਬੇਰਾ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 4. ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 5. ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 6. ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਕਰਹਿ ਸਲਾਮੁ॥ ਇਨਿ ਹਿੰਦੂ ਮੇਰਾ ਮਲਿਆ ਮਾਨੁ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਕਾਜੀ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਇਜ਼ਤ ਲਤਾੜ ਛੱਡੀ ਹੈ।” 7. ਬਖਸੀ ਹਿੰਦੂ ਮੈ ਤੇਰੀ ਗਾਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ)।

ਹੀਲੜਾ, ਹੀਲਾ [ਫ਼ هيلو ਹੀਲਾ = ਫਰੇਬ ; ਯਤਨ] ਫਰੇਬ, ਛਲ ; ਬਹਾਨਾ ; ਯਤਨ, ਤਦਬੀਰ, ਉਪਾਉ। 1. ਤਖਤੁ ਸਭਾ ਮੰਡਨ ਦੇਲੀਚੇ॥ ਸਗਲ ਮੇਵੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗੀਚੇ॥ ਆਖੇੜ ਬਿਰਤਿ ਰਾਜਨ ਕੀ ਲੀਲਾ॥ ਮਨੁ ਨ ਸੁਹੇਲਾ ਪਰਪੰਚੁ ਹੀਲਾ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ, ਗਹਿਣੇ, ਗਲੀਚੇ, ਸਮੂਹ ਮੇਵੇ, ਸੋਹਣੇ ਬਾਗ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਆਦਿ ਛਲੀਏ ਯਤਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੰਮ੍ਰਥ ਸੋ ਥੀਐ ਹੀਲੜਾ ਏਹੁ ਸੰਸਾਰੇ॥ (579, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਉਸ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਉਦਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਹੀਲਾ ਹੈ।

ਹੁਸੀਆਰ [ਫ਼ ਹੋਸ਼ਿਆਰ, ਹੋਸ਼ਿਆਰ, ਫ਼ ਹੋਸ਼, ਹੁਸ਼ = ਬੁੱਧੀ+ਫ਼ ਯਾਰ = ਮਿੱਤਰਤਾ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਬੁੱਧੀਵਾਨ, ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਵਾਲਾ ; ਸੁਚੇਤ, ਖ਼ਬਰਦਾਰ। ਦੁਨੀਆ ਹੁਸੀਆਰ ਬੇਦਾਰ ਜਾਗਤ ਮੁਸੀਅਤ ਹਉ ਰੇ ਭਾਈ॥ ਨਿਗਮ ਹੁਸੀਆਰ ਪਹਰੂਆ ਦੇਖਤ ਜਮੁ ਲੇ ਜਾਈ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਹੈ ਤੇ ਜਾਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਾਗਦੇ ਜਾਗਦੇ ਹੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਰੂਪੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਪਹਿਰੂਆਂ ਦੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਯਮਦੂਤ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਦੁਨੀਆ ਮੌਤ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਹੁਕਮ [ਅ حُكْم ਹੁਕਮ = ਫ਼ਰਮਾਨ, ਪ੍ਰਵਾਨਾ] ਆਦੇਸ਼, ਆਗਿਆ, ਫ਼ਰਮਾਨ। 1. ਰਾਜ ਨ ਭਾਗ ਨ ਹੁਕਮ ਨ ਸਾਦਨ॥ ਕਿਛੁ ਕਿਛੁ ਨ ਚਾਹੀ॥ (406-07, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਨਾ ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਨਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਆਦ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। 2. ਹੁਕਮ ਕੀਏ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਗੈ ਜਾਵਣਾ॥ (470, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਪਿਆ ਜਾਰੀ ਕਰੇ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। 3. ਇਹੁ ਮਨੁ ਖੇਲੈ ਹੁਕਮ ਕਾ ਬਾਧਾ ਇਕ ਖਿਨ ਮਹਿ ਦਹ ਦਿਸ ਫਿਰਿ ਆਵੈ॥ (1260, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਮਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚੱਕਰ ਕੱਟ, ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਮੁੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮਹੁ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ। ਸੋ ਕਿਉ ਅੰਧਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਹੁਕਮਹੁ ਅੰਧਾ ਹੋਇ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਈ ਅੰਧਾ ਕਹੀਐ ਸੋਇ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਅੰਨ੍ਹਾ (ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਉਪਰ) ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮਨ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੁਹਵਚਨ। ਆਗਿਆ ਮਹਿ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਭ ਆਗਿਆ ਹੁਕਮਨ ਸਿਰਿ ਹੁਕਮਾ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਸਾਰੀਆਂ ਰਜ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ।

ਹੁਕਮਾ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ। ਆਗਿਆ ਮਹਿ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਭ ਆਗਿਆ ਹੁਕਮਨ ਸਿਰਿ ਹੁਕਮਾ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ ਹੁਕਮਨ।

ਹੁਕਮਾਉ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ। ਹਉ ਆਪਹੁ ਬੋਲਿ ਨ ਜਾਣਦਾ ਮੈ ਕਹਿਆ ਸਭੁ ਹੁਕਮਾਉ ਜੀਉ॥ (763, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1)।

ਹੁਕਮਾਵੈ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ। ਸਿਖ ਹੰਸ ਸਰਵਰਿ ਇਕਠੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਹੁਕਮਾਵੈ॥ (960, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਸਿਖ ਰਾਜਹੰਸ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬੀਲ ਉਤੇ ਇਕਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਕਮਿ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ। 1. ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਰੂਹਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2. ਘਟਿ ਘਟਿ ਆਪੇ ਹੁਕਮਿ ਵਸੈ ਹੁਕਮੇ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ (37, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹਰੇਕ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਉਸ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 3. ਹੁਕਮਿ ਸਵਾਰੇ ਆਪਣੈ ਚਸਾ ਨ ਢਿਲ ਕਰੇਇ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਵੀ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ।

ਹੁਕਮੀ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਆਗਿਆ ਰਾਹੀਂ, ਹੁਕਮ ਨਾਲ ; ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਹਾਕਿਮ। 1. ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ॥ ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ॥

ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ॥ ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1)। 2. ਹੁਕਮੀ ਹੋਇ ਨਿਬੇੜੁ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਇਸੀ ਜੀਉ॥ (688, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਲੇਖਾ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹੁਕਮੀ ਆਇਆ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੂਝੈ ਹੁਕਮਿ ਸਵਾਰਣਹਾਰਾ॥ (688, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ, ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। 4. ਹੁਕਮੀ ਹੁਕਮੁ ਚਲਾਏ ਰਾਹੁ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਰੱਬ) ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮੁ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਫ਼ਰਮਾਨ, ਹੁਕਮ, ਆਦੇਸ਼, ਆਗਿਆ। 1. ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋਈ ਕਰਸੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 3. ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮੁ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1)। 4. ਹੁਕਮੁ ਸੋਈ ਤੁਧੁ ਭਾਵਸੀ ਹੋਰੁ ਆਖਣੁ ਬਹੁਤੁ ਅਪਾਰੁ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੁਕਮ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਕਹਿਣਾ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇ ਹੈ।

ਹੁਕਮੇ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ; ਹੁਕਮ ਵਿਚ, ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ, ਹੁਕਮ ਨਾਲ, ਹੁਕਮ ਸਦਕਾ। 1. ਹੁਕਮੇ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਉ॥ ਹੁਕਮੇ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਣਾ ਜਹ ਭੇਜਹਿ ਤਹ ਜਾਉ॥ ਹੁਕਮੇ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸੈ ਹੁਕਮੇ ਸਚਿ ਸਮਾਉ॥ (66, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬਲੇ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੱਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਟਿਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਸੱਚ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਤੇਰੈ ਹੁਕਮੇ ਸਾਵਣੁ ਆਇਆ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 3. ਹੁਕਮੇ ਆਵੈ ਹੁਕਮੇ ਜਾਇ॥ ਆਗੈ ਪਾਛੈ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ॥ (151, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 4. ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਸਭ ਬਿਧਿ ਆਪੇ ਜਾਣੈ॥ ਹੁਕਮੇ ਮੇਲੇ ਸਬਦਿ ਪਛਾਣੈ॥ (157, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) 5. ਹੁਕਮੇ ਧਾਰਿ ਅਧਰ ਰਹਾਵੈ॥ ਹੁਕਮੇ ਉਪਜੈ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਵੈ॥ ਹੁਕਮੇ ਉਚ ਨੀਚ ਬਿਉਹਾਰ॥ ਹੁਕਮੇ ਅਨਿਕ ਰੰਗ ਪਰਕਾਰ॥ (277, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਹੁਕਮੈ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਦੇ, ਹੁਕਮ ਨੂੰ। 1. ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ॥ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੂਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ, ਤਦ ਕੋਈ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰੇ। 2. ਹੁਕਮੁ ਸਾਜਿ ਹੁਕਮੈ ਵਿਚਿ ਰਖੈ ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਆਪਿ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 3. ਹੁਕਮੈ ਬੂਝੈ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਪਾਇ॥ (256, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਹੁਕਮੈ ਜਿ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਪਾਸਹੁ ਕੰਮੁ ਕਰਾਇਆ ਲੋੜੇ ਤਿਸੁ ਗੁਰਸਿਖੁ ਫਿਰਿ ਨੇੜਿ ਨ ਆਵੈ॥ (317, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਮੁੜ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਜੋ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। 5. ਬਿਨੁ ਹੁਕਮੈ ਕਿਉ ਬੂਝੈ ਬੁਝਾਈ॥ (378, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਗ਼ੈਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਸਮਝਾਈਏ।

ਹੁਕਮੇ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ, ਹੁਕਮ ਵਿਚ। 1. ਜੰਮਣ ਮਰਣਾ ਹੁਕਮੇ ਵਰਤੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ॥ (754, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੰਮਣਾ ਤੇ ਮਰਣਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ

ਆਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। 2. ਸਭ ਹੁਕਮੋ ਵਰਤੈ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ॥ (1188, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਾਮੀ (ਦੇਖੋ ਹੁਕਮ) ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ। ਬਿਚਰਦੇ ਫਿਰਹਿ ਸੰਸਾਰ ਮਹਿ ਹਰਿ ਜੀ ਹੁਕਾਮੀ॥ (1099, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਜਯ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਜਤਿ [ਅ. حُجَّتْ ਹੁਜਤ = ਦਲੀਲ] ਤਰਕ, ਦਲੀਲ ; ਬਹਾਨਾ ; ਸ਼ੰਕਾ ; ਢੁੱਚਰ-ਬਾਜ਼ੀ। 1. ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਹੁਜਤਿ ਦੂਰਿ॥ (352, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਢੁੱਚਰ-ਬਾਜ਼ੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਜਤਿ ਸੰਜੈ ਕਰਹਿ ਪਿਆਰੁ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਲਾਕੀਆਂ ਤੇ ਢੁੱਚਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧਨ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ।

ਹੁਜਰਾ [ਅ. حُجْرًا ਹੁਜਰਾ = ਕੋਠੜੀ] ਕੋਠਾ, ਕੋਠੜੀ ; ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕੱਤਰ ਅਸਥਾਨ। 'ਹੁਜਰਾ' ਛੋਟੇ ਘਰ ਜਾਂ ਕੋਠੜੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਥਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਫ਼ਨਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ 'ਹੁਜਰਾ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ 'ਹੁਜਰਾ' ਕਿਹੜਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਬੰਦਗੀ। ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਹੀ ਪਰੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁਜਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਕੋਠੜੀ ਹੈ।

ਹੁੰਮਸ (ਧੁੰਮਸ) [ਅ. هُمس ਹਮਸ = ਨਰਮ ਆਵਾਜ਼] ਖੜਕਾ, ਰੌਲਾ-ਗੌਲਾ, ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ, ਧੂਮ-ਧਾਮ। ਬਾਰਿ ਵਿਡਾਨੜੈ ਹੁੰਮਸ ਧੁੰਮਸ ਕੂਕਾ ਪਈਆ ਰਾਹੀ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਵੱਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਵੱਡੀ ਧੂਮ-ਧਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੂਕਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਵਿਚ ਗ੍ਰੇਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਰਮਤਿ [ਅ. حُرْمَتْ ਹੁਰਮਤ = ਇੱਜ਼ਤ] ਇੱਜ਼ਤ, ਮਾਣ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ। ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਨੋ ਅਗਲੀ ਓਹੁ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਾ ਅੰਦਰ ਜੁਟਿਆ ਸੇਵਕ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਦੁਗਣੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਹੂਰ [ਅ. حُور ਹੂਰ = ਅ. حُورًا ਹੋਰਾਅ (ਬੇਹੱਦ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਔਰਤ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਹੂਰ ਪਰੀ, ਹੂਰਾਂ ਪਰੀ, ਅਤਿਅੰਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਔਰਤ। ਹੋਰਾਅ = ਉਹ ਗੋਰੀ ਚਿੱਟੀ ਔਰਤ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਲ ਕਾਲੇ ਸਿਆਹ ਹੋਣ। ਫਾਰਸੀ, ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਹੂਰ' ਸ਼ਬਦ ਇੱਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-ਉਹ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੜਕੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਨੇਕ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੋਮਿਨਾਂ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਹੂਰਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਹੀ ਅਪੱਸਰਾ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਕੋਠੜੀ ਹੈ।

ਹੂਲ [ਅ. حَوْل ਹੌਲ = ਆਸ-ਪਾਸ, ਗਿਰਦਾ-ਗਿਰਦ] ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਵਲਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਘੇਰਨਾ। ਅਗੈ ਦੋਜਕੁ ਤਪਿਆ ਸੁਣੀਐ ਹੂਲ ਪਵੈ ਕਾਹਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੂਹਰਲੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸੜਦਾ-ਬਲਦਾ ਨਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁਫੇਰਿਉਂ ਘੇਰ ਕੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਹੇਚਿ [ਫ਼ ھچّ ਹੇਚ = ਥੋੜ੍ਹਾ] ਕੁਛ, ਕੁਝ, ਤਨਿਕ। ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਰ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸਤੇ ਇਜ਼ਾਰੀਲ ਨੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੇ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ?

ਹੈ ਹੈ [ਫ਼ ھي ھي ਹਾਯ ਹਾਯ = ਦੁਖ ਦੀ ਆਵਾਜ਼] ਮਾਤਮ ਤੇ ਦੁਖ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ, ਦੁਖ ਦੀ ਆਵਾਜ਼। ਹੈ ਹੈ ਕਰਿ ਕੈ ਓਹਿ ਕਰੇਨਿ॥ ਗਲਾ ਪਿਟਨਿ ਸਿਰੁ ਖੋਹੇਨਿ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹਾਏ ਹਾਏ ਪ੍ਰਕਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਈ ਹਈ ਆਖ ਕੇ ਮੌਤ ਦਾ ਸੋਗ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟਦੇ ਹਨ।

ਹੈਯਾਤੀ [ਅ ھیات ھیات = ਜ਼ਿੰਦਗੀ] ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਹੈਯਾਤੀ’ ਹਯਾਤ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਜੀਵਤ ਦਸ਼ਾ ਵਾਲਾ, ਜਿਉਂਦਾ। ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਸੇਖ਼ ਹੈਯਾਤੀ ਜਗਿ ਨ ਕੋਈ ਥਿਰੁ ਰਹਿਆ॥ (488, ਆਸਾ, ਫ਼ਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਜਿਉਂਦੇ ਸ਼ੇਖ਼ ! ਇਸ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਹੈਰਤਿ [ਅ ھیرت ھੈਰਤ = ਹੈਰਾਨੀ] ਹੈਰਾਨੀ, ਅਚੰਭਾ, ਅਸਚਰਜਤਾ। ਤੀਨਿ ਦੇਵ ਅਰੁ ਕੋਤਿ ਤੇਤੀਸਾ ਤਿਨ ਕੀ ਹੈਰਤਿ ਕਛੁ ਨ ਰਹੀ॥ (498, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਿੰਨੋਂ ਦੇਵਤੇ (ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਤੇ ਸ਼ਿਵ) ਅਤੇ ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਨੋਟ : ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਗਿਆਨੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਸ ਹੋ ਕੇ, ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਹੀ, ਜੋ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਹੈਰਾਣੁ [ਅ ھیران ھੈਰਾਨ = ਹੱਕਾ-ਬੱਕਾ] ਹੱਕਾ-ਬੱਕਾ, ਭੁੱਚੱਕਾ, ਅਸਚਰਜ ਸਹਿਤ, ਚਕ੍ਰਿਤ, ਸਰਗਸ਼ਤਹ (سرگشت)। ‘ਸਰਗਸ਼ਤਾ’ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾ ਆਵੇ ਕਿ ਮੁਆਮਲੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਵੇ। ਨਾਨਕ ਹੰਦਾ ਛਤ੍ਰੁ ਸਿਰਿ ਉਮਤਿ ਹੈਰਾਣੁ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਦਾ ਛਤਰ ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਉਤੇ ਝੁਲਦਾ ਦੇਖ, ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹੈਰਾਨ (ਦੇਖੋ ਹੈਰਾਣੁ) ਹੱਕਾ-ਬੱਕਾ, ਦੰਗ, ਅਸਚਰਜ। ਗੁਨ ਗਾਵਹ ਪ੍ਰਭ ਅਗਮ ਠਾਕੁਰ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਇ ਰਹੇ ਹੈਰਾਨ॥ (1335, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਬੇਬਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਹੈਰਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਹੈਰਾਣੁ) ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ‘ਹੈਰਾਨ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ‘ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ’ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਨਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ‘ਮੈਂ’ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਸੌ ਫੀ ਸਦੀ ਲੋਕ ਸ਼ਬਦ ‘ਹੈਰਾਨ’ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ‘ਹੈਰਾਨ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ’ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਨੁ ਮੈਗਲੁ ਸਾਕਤੁ ਦੇਵਾਨਾ॥ ਬਨ ਖੰਡਿ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਹੈਰਾਨਾ॥ (415, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦਾ ਮਨ ਇੱਕ ਝੱਲਾ ਹਾਥੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਦੇ ਜੰਗਲ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਇਆ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਹੈਰਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਹੈਰਾਣੁ) ਅਚੰਭਿਤ, ਚਕ੍ਰਿਤ, ਅਸਚਰਜ, ਦੰਗ, ਹੱਕਾ-ਬੱਕਾ। 1. ਭਗਤਿ ਤੇਰੀ ਹੈਰਾਨੁ ਦਰਦੁ ਗਵਾਵਹੀ॥ (422, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸਚਰਜ ਹੈ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਮਈ ਸੇਵਾ। ਇਹ ਸਮੂਹ ਪੀੜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। 2. ਹੇਰਤ ਹੇਰਤ ਹੇ ਸਖੀ ਹੋਇ ਰਹੀ ਹੈਰਾਨੁ॥ (937, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਏ ! ਮੈਂ ਵੇਖ ਤੇ ਤਕ ਕੇ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। 3. ਦੀਪ ਲੋਅ ਪਾਤਾਲ ਤਹ ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਹੈਰਾਨੁ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ, ਇਨਸਾਨ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂਆਂ, ਆਲਮਾਂ, ਪਇਆਲਾਂ, ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ ਤੇ ਗੋਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

- ਹੈਰਾਨੈ** (ਦੇਖੋ ਹੈਰਾਣੁ) ਅਚੰਭਿਤ, ਹੈਰਾਨ। ਜਿਸੁ ਰਸੁ ਆਇਆ ਸੋਈ ਜਾਨੈ॥ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਮਨ ਮਹਿ ਹੈਰਾਨੈ॥ (1338, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਅਤੇ ਤਕ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਹੈਰਾਨੋ** (ਦੇਖੋ ਹੈਰਾਣੁ) ਚਕ੍ਰਿਤ, ਹੈਰਾਨ। ਅਚਲ ਅਮਰ ਨਿਰਭੈ ਪਦੁ ਪਾਇਓ ਜਗਤ ਜਾਹਿ ਹੈਰਾਨੋ॥ (830, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿੱਲ, ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਡਰ-ਰਹਿਤ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਚਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਿਆ।
- ਹੈਵਾਨ** [ਅ. حَيَوان ਹੈਵਾਨ = ਜਾਨਵਰ] ਜਾਨਦਾਰ, ਜੀਵਨ-ਸਹਿਤ, ਜੀਵ, ਜਾਨਵਰ ; ਪਸ਼ੂ। ਪੰਜਾਬ ਵਾਲੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਹੈਵਾਨ' ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਜਾਂ ਡੰਗਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦਾਰ ਖੁਰਦਨੀ ਗਾਫਲ ਹਵਾਇ॥ ਗੈਬਾਨ ਹੈਵਾਨ ਹਰਾਮ ਕੁਸਤਨੀ ਮੁਰਦਾਰ ਬਖੋਰਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿੱਚ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨ, ਉਹ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਗੁਆਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਵਿਵਰਜਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕਉਸੈ [ਫ਼. کفش ਕਫ਼ਸ਼ = ਜੁੱਤੀ] ਜੁੱਤੀ, ਜੋੜਾ, ਖੜਾਵਾਂ। ਜਿਨਿ ਆਕਾਸ ਕੁਲਹ ਸਿਰਿ ਕੀਨੀ ਕਉਸੈ ਸਪਤ ਪਯਾਲਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਉਤੇ ਆਸਮਾਨ ਕੁੱਲਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕੋਲ ਸੱਤੇ ਪਾਤਾਲ ਜੁੱਤੀ ਵਜੋਂ ਹਨ।

ਕਉਲੁ [ਅ. قول ਕੌਲ = ਗੁਫਤਗੂ, ਬਾਤ। ਤੁ. قول ਕੂਲ = ਹੱਥ, ਪੈਰ ; ਗੁਲਾਮ] ਤੁਰਕੀ ਵਾਲੇ ਇਕਰਾਰ ਵੇਲੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੂਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੂਲ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਕੂਲ' ਤੁਰਕੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਕੌਲ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਤੇ ਅਰਬੀ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਵਾਕ ਜਾਂ ਵਚਨ'। ਪੁੜੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਓ ਕਰਿ ਪੀਰਹੁ ਕੰਨੁ ਮੁਰਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਪੁਤਰਾਂ ਨੇ ਵਚਨ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਕੀਤੇ (ਥਾਪੇ) ਹੋਏ ਪੀਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਕੰਨ (ਪਾਸਾ) ਮੋੜ ਲਿਆ।

ਕਸ [ਫ਼. كس ਕਸ = ਸ਼ਖ਼ਸ] ਪੁਰਸ਼, ਪੁਰਖ, ਆਦਮੀ, ਸ਼ਖ਼ਸ ; ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ, ਕੋਈ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ। 1. ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਤੇਰਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗਿਰ ਗਿਆ ਭਾਵ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਤਕਬੀਰ (ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ) ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ।

ਕਸਾਇਣਿ [ਅ-ਫ਼. قسائی ਕਸਾਈ (ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ) ਤੋਂ] ਕਸਾਈ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ। ਕੁਬੁਧਿ ਡੂਮਣੀ ਕੁਦਇਆ ਕਸਾਇਣਿ ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਘਟ ਚੂਹੜੀ ਮੁਠੀ ਕ੍ਰੋਧਿ ਚੰਡਾਲਿ॥ (91, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1)।

ਕਸਾਈ [ਅ. قسائی ਕਸਾਈ, ਅ-ਫ਼. قسائی ਕਸਾਈ = ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਘਾਤਕ, ਮਾਰੂ, ਕਾਰੀ, ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ] ਹਤਿਆਰਾ, ਬੁੱਚੜ। ਅਰਬੀ قس ਕਸ = ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਕਰਨਾ, ਮਾਰ ਸੁੱਟਣਾ ਤੋਂ ਵੀ قسائی ਕਸਾਈ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਰਬੀ ਦੇ ਕਾਇਦੇ ਅਨੁਸਾਰ قس ਕਸਾਬ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਸਾਈ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਕਸਾਇਣ ਹੈ। 1. ਜਗਤੁ ਪਸੂ ਅਹੰ ਕਾਲੁ ਕਸਾਈ॥ (932, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਉਮੈਂ ਕਰਕੇ 'ਜਗਤ' ਪਸੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਕਾਲ' ਕਸਾਈ ਹੈ। 2. ਆਪਸ ਕਉ ਮੁਨਿਵਰ ਕਰਿ ਥਾਪਹੁ ਕਾ ਕਉ ਕਹਹੁ ਕਸਾਈ॥ (1103, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪਰਮ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਰਿਸ਼ੀ ਆਖਦਾ ਹੈਂ। ਫੇਰ ਤੂੰ ਬੁੱਚੜ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ?

ਕਸਾਬਿ [ਅ. قس کسਾਬ = ਅ. قس ਕਸ (ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਂ قصب ਕਸਬ (ਕੱਟਣਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਹਤਿਆਰਾ, ਬੁੱਚੜ। ਮਹਾ ਕਸਾਬਿ ਫੁਰੀ ਸਟਿ ਪਾਈ॥ (898, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵੱਡਾ ਕਸਾਈ ਆਪਣੀ ਫੁਰੀ ਨੂੰ ਵਗ੍ਹਾ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਸੀਦਾ [ਫ਼. کشیده ਕਸ਼ੀਦਹ = ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ] ਸੂਈ ਨਾਲ ਖਿੱਚਿਆ (ਕੱਢਿਆ) ਹੋਇਆ ਕੱਪੜੇ 'ਤੇ ਵੇਲ ਬੂਟਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ کشیدن ਕਸ਼ੀਦਨ = ਖਿੱਚਣਾ। ਕਸ਼ੀਦਨ→ਕਸ਼ੀਦਾ = ਖਿੱਚਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ-

بستن ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)→ بستہ ਬਸਤਹ (ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ),

خُردن ਖੁਰਦਨ (ਖਾਣਾ)→ خُردہ ਖੁਰਦਹ (ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ)।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ੀਦਨ→ کشیدہ ਕਸ਼ੀਦਹ = ਸੂਈ ਨਾਲ ਧਾਗਾ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕੱਪੜੇ 'ਤੇ ਕੱਢੇ ਵੇਲੇ ਬੂਟੇ। ਕਢਿ ਕਸ਼ੀਦਾ ਪਹਿਰਹਿ ਚੋਲੀ ਤਾਂ ਤੁਮ੍ ਜਾਣਹੁ ਨਾਰੀ॥ (1171, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਨਾਮ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਚੋਗਾ ਪਹਿਨੇਂਗੀ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਾਣੀ ਜਾਵੇਂਗੀ।

ਕਸੇ [کسی ਕਸੇ = ਇੱਕ ਸ਼ਖਸ, ਕੋਈ ਸ਼ਖਸ] ਇੱਕ ਪੁਰਸ਼, ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਯੋਜਾਏ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪਿਸਰੇ = ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਲੜਕਾ, ਕਿਤਾਬੇ = ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਅਤੇ ਮੇਜ਼ੇ = ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਜਾਂ ਕੋਈ ਮੇਜ਼ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਸ = ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਕਸੇ = ਇੱਕ ਪੁਰਸ਼ ਜਾਂ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼। ਨ ਰਿਜਕੁ ਦਸਤ ਆ ਕਸੇ॥ ਹਮਾ ਰਾ ਏਕੁ ਆਸ ਵਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਿਜਕ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਆਸ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਕਹਰੁ [اگر کهر = ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ, ਗ਼ਲਬਾ] ਗੁੱਸਾ ; ਜ਼ੁਲਮ, ਜਬਰ ; ਮੁਸੀਬਤ, ਦੁਖ। ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਭਾਵ ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲਈ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕਹਰੈ (ਦੇਖੋ ਕਹਰ) ਦੁਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। اگر کهر ਤੋਂ ਕਿਰਿਆ ਬਣਾਈ ਹੈ ਕਹਰਨਾ = ਦੁਖ ਭੋਗਣਾ। ਬਸਤ੍ਰ ਨ ਪਹਿਰੈ॥ ਅਹਿਨਿਸਿ ਕਹਰੈ॥ (467, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਕੱਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦਾ, ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੁਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ।

ਕਤਹੀ [اگر قطعی ਕਤਹੀ = ਬਿਲਕੁਲ] ਉੱਕਾ ਹੀ, ਬਿਲਕੁਲ। ਓਹੁ ਨ ਸੁਣਈ ਕਤਹੀ ਤੁਮ੍ ਲੋਕ ਸੁਣਾਵਹੁ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਕੇਵਲ ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋ।

ਕਤਹੁ (ਦੇਖੋ ਕਤਹੀ) ਬਿਲਕੁਲ, ਕਦਾਚਿਤ, ਹਰਗਿਜ਼। ਗੁਰ ਕਾ ਬਚਨੁ ਕਤਹੁ ਨ ਜਾਇ॥ (177, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ) ਕਦਾਚਿਤ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਕਤਹੂੰ (ਦੇਖੋ ਕਤਹੀ) ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ, ਕਦਾਚਿਤ, ਹਰਗਿਜ਼। ਜਾ ਕੈ ਅਚਿੰਤੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥ ਤਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਕਤਹੂੰ ਨਾਹਿ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਚਿੰਤਾ-ਰਹਿਤ ਸਾਈਂ ਆ ਕੇ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦੀ।

ਕਤੀਫਿਆ [اگر قطیفہ ਕਤੀਫਤ (ਮਖਮਲ, ਸਾਟਨ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ قطائف ਕਤੀਫਤ] ਮਖਮਲ ਤੇ ਸਾਟਨ ਆਦਿ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਕਤੀਫਤ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ 'ਕਤੀਫਿਆਂ' ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਤਰਜ਼ ਉਪਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਰਬੀ ਵਿਚ 'ਕਤੀਫਤ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ 'ਕਤੀਫਤ' ਹੈ। ਰੰਗ ਪਰੰਗ ਕਤੀਫਿਆ ਪਹਿਰਹਿ ਧਰ ਮਾਈ॥ (1247, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਨੇਕ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਅਸਰਚਜ ਭਾਹਾਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਕਤੁ [اگر کتہ = ਕਟਾਈ] ਕਾਟ, ਕੱਟ, ਕਾਟ, ਕੱਟਣ ਦਾ ਕੰਮ, ਚੀਰ। ਜਦੋਂ ਕਲਮ ਘੜੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੋਂ ਕੱਟਦੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਕਟਾਈ ਨੂੰ ਵੀ کتہ ਕੱਤੁ ਆਖਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਕਲਮ ਲਿਖਣਯੋਗ ਨਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੱਤੁ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲਗਾ। ਆਪਸੀ ਅਪਣੱਤ ਵਿਚ ਕਾਟ ਜਾਂ ਤ੍ਰੇੜ ਪੈਣ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 1. ਸੋਰਠਿ ਸਦਾ ਸੁਹਾਵਣੀ ਜੇ ਸਚਾ ਮਨਿ

ਹੋਇ॥ ਦੰਦੀ ਮੈਲੁ ਨ ਕਤੁ ਮਨਿ ਜੀਭੈ ਸਚਾ ਸੋਇ॥ (642, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਦੀਵੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗਣੀ ਜੇਕਰ ਇਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਦੰਦ ਮੈਲ-ਰਹਿਤ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਚੀਰ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੀਭ ਉਤੇ ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ) ਦਾ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ। 2. ਮਾਣਕੁ ਮਨ ਮਹਿ ਮਨੁ ਮਾਰਸੀ ਸਚਿ ਨ ਲਾਗੈ ਕਤੁ॥ (992, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲਾ ਨਾਮ ਹੀਰਾ, ਮਨ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਭਾਵ ਵਿਛੋੜਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦਾ।

ਕਤੇਬ [ਅ. كِتَاب ਕਿਤੇਬ = ਕਿਤਾਬ] ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ‘ਕਿਤਾਬ’ ਦਾ ‘ਇਮਾਲਹ’ (‘ਕੰਨਾ’ ਨੂੰ ‘ਲਾਂ’ ਵਿਚ ਬਦਲਣਾ) ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਜਹੇਜ਼, ਦਿਲਾਰ ਤੋਂ ਦਿਲੇਰ, ਹਵਾਲੀ ਤੋਂ ਹਵੇਲੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਕਿਤੇਬ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ (ਤੋਰੇਤ, ਜ਼ਬੂਰ, ਅੰਜੀਲ ਤੇ ਕੁਰਾਨ) ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ‘ਕਤੇਬਾਂ’ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਜਵਾਹਿਰ’ (ਜੌਹਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ) ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਜਵੇਹਰ’ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰ. ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ = ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਚਿਤੋਰਾ’ ਹੈ। 1. ਪੰਜ ਵਖਤ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹਿ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਣਾ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਜਹ ਸਰਬ ਕਲਾ ਆਪਹਿ ਪਰਬੀਨ॥ ਤਹ ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਹਾ ਕੋਊ ਚੀਨ॥ (291, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਤੇ ਰਹਹਿ ਨਿਰਾਰਾ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) 4. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਸੰਸਾਰ ਹਭਾ ਹੂੰ ਬਾਹਰਾ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 5. ਕਾਜੀ ਤੈ ਕਵਨ ਕਤੇਬ ਬਖਾਨੀ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 6. ਛਾਡਿ ਕਤੇਬ ਰਾਮੁ ਭਜੁ ਬਉਰੇ ਜੁਲਮ ਕਰਤ ਹੈ ਭਾਰੀ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 7. ਸਾਚੁ ਕਤੇਬ ਬਖਾਨੈ ਅਲਹੁ ਨਾਰਿ ਪੁਰਖੁ ਨਹੀ ਕੋਈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 8. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਇਫਤਰਾ ਭਾਈ ਦਿਲ ਕਾ ਫਿਕਰੁ ਨ ਜਾਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) 9. ਕੋਈ ਪੜੈ ਬੇਦ ਕੋਈ ਕਤੇਬ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 10. ਕਲਿ ਪਰਵਾਣੁ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਣੁ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 11. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਨ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਸਾਸਤ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 12. ਕੁਰਾਣੁ ਕਤੇਬ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਕਮਾਹੀ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 13. ਰੋਜਾ ਬਾਗ ਨਿਵਾਜ ਕਤੇਬ ਵਿਣੁ ਬੁਝੇ ਸਭ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 14. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਰਹਿ ਕਹ ਬਪੁਰੇ ਨਹ ਬੁਝਹਿ ਇਕ ਏਕਾ॥ (1153, ਭੈਰਉ, ਮਃ 1) 15. ਛੋਡਿ ਕਤੇਬ ਕਰੈ ਸੈਤਾਨੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 16. ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਮਉਲੀ ਸਿਉ ਕਤੇਬ॥ (1193, ਬਸੰਤ, ਕਬੀਰ) 17. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਕਹਹੁ ਮਤ ਝੁਠੇ ਝੁਠਾ ਜੋ ਨ ਬਿਚਾਰੈ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ)।

ਕਤੇਬਾ (ਦੇਖੋ ਕਤੇਬ) ਕਤੇਬ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਕਿਤਾਬਾਂ- ਤੋਰੇਤ, ਜ਼ਬੂਰ, ਅੰਜੀਲ ਤੇ ਕੁਰਾਨ। 1. ਸਹਸ ਅਠਾਰਹ ਕਹਨਿ ਕਤੇਬਾ ਅਸੁਲੁ ਇਕੁ ਧਾਤੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਜਾ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤਾ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ ਮੁਲਾ ਸੇਖ ਕਹਾਵਹਿ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 3. ਕੁਦਰਤਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਕਤੇਬਾ ਕੁਦਰਤਿ ਸਰਬ ਵੀਚਾਰੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 4. ਅੰਤਰਿ ਪੂਜਾ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ ਸੰਜਮੁ ਤੁਰਕਾ ਭਾਈ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 5. ਤੁਧੁ ਧਿਆਇਨਿ ਬੇਦ ਕਤੇਬਾ ਸਣੁ ਖੜੇ॥ (518, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) 6. ਮੁਸਲਮਾਨੀਆ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ ਕਸਟ ਮਹਿ ਕਰਹਿ ਖੁਦਾਇ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1)।

ਕਤੇਬੀ, ਕਤੇਬੀ (ਦੇਖੋ ਕਤੇਬ) ਕਤੇਬੀਂ, ਕਤੇਬ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ; ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ, ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੇ ; ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ। 1. ਬੇਦ ਕਤੇਬੀ ਭੇਦੁ ਨ ਜਾਤਾ॥ (1021, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 2. ਮਾਸੁ ਪੁਰਾਣੀ ਮਾਸੁ ਕਤੇਬੀ ਚਹੁ ਜੁਗਿ ਮਾਸੁ ਕਮਾਣਾ॥ (1290, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1)।

ਕਦਮ [ਅ. قَدَم ਕਦਮ = ਪੈਰ, ਡਗ] ਚਰਨ, ਪੈਰ। ਅਚਰਜੁ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੇਰੇ ਕਦਮ ਸਲਾਹ॥ (1138, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤ ਅਨੋਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਚਰਨ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹਨ।

ਕਦਾ [ਅ. كَدَا ਕਦਾ = ਰੋਕਣਾ] ਵਰਜਣਾ, ਹਟਾਉਣਾ, ਰੋਕਣਾ। ਨੀਲੀ ਸਿਆਹੀ ਕਦਾ ਕਰਣੀ ਪਹਿਰਣੁ ਪੈਰ ਧਿਆਨੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੀਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ, ਮਨ ਦੀ ਕਾਲਖ ਦੂਰ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੱਡਾ ਜਾਮਾ ਹੈ।

ਕਦੂਰੀ [ਫ. كَدُورِي ਕੰਦੂਰੀ = ਦਸਤਰਖਾਨ] ਉਹ ਕੱਪੜਾ ਜਿਸ ਉਤੇ ਭੋਜਨ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਵੇ ; ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਫਾਤਿਮਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੋਜਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਫਾਤਿਹਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਨੇਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ ਔਰਤਾਂ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੀ ਕਦੰਤ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮਿਸਿਮਿਲਿ ਤਾਮਸੁ ਭਰਮੁ ਕਦੂਰੀ॥ ਭਾਖਿ ਲੇ ਪੰਚੈ ਹੋਇ ਸਬੂਰੀ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤਾਮਸ (ਤਮੋਗੁਣ ਭਾਵ ਅੰਧਕਾਰ, ਅਗਿਆਨ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ) ਅਤੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਕੇ ਕੰਦੂਰੀ ਕਰੋ। ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਪਾਲਵੇਗੇ।

ਕਨਾਰਾ [ਫ. كَنَارَا ਕਨਾਰਾ = ਤਰਫ਼, ਕੋਨਾ] ਕੰਢਾ। ਬਾਲੂ ਕਨਾਰਾ ਤਰੰਗ ਮੁਖਿ ਆਇਆ॥ ਸੋ ਥਾਨੁ ਮੂੜਿ ਨਿਹਚਲੁ ਕਰਿ ਪਾਇਆ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੇਤੇ ਦਾ ਕੰਢਾ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਮੁਸਤਕਿਲ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਕਨਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਕਨਾਰਾ) ਕੰਢੇ 'ਤੇ। ਤੋਰਸਿ ਤਰਵਰ ਸਮੁਦ ਕਨਾਰੈ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਮੂਲੁ ਸਿਖਰਿ ਲਿਵ ਤਾਰੈ॥ (840, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ (ਤਿੱਥੀ) : ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਬਿਰਛ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਮਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਡੋਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ।

ਕਫ਼ [ਫ. كَفْ ਕਫ਼ = ਝੱਗ] ਝੱਗ ; ਬਲਗਮ। ਬਿਰਧਿ ਭਇਆ ਜੋਬਨੁ ਤਨੁ ਖਿਸਿਆ ਕਫ਼ ਕੰਠੁ ਬਿਰੁਧੇ ਨੈਨਹੁ ਨੀਰੁ ਢਰੇ॥ (1014, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਸਰੀਰ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਲਗਮ ਉਸਦੇ ਗਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਵਗਦਾ ਹੈ।

ਕਬਜ [ਅ. قَبْض ਕਬਜ਼ = ਰੁਕਾਵਟ] ਰੋਕਣਾ ; ਕਾਬੂ ਰੱਖਣਾ, ਪੰਜੇ ਨਾਲ ਫੜਨਾ, ਪਕੜ। ਦਿਲ ਕਬਜ ਕਬਜਾ ਕਾਦਰੇ ਦੋਜਕ ਸਜਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਕਾਬੂ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਰੱਬ ਦੋਜਕ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜ ਸੁੱਟੇਗਾ।

ਕਬਜਾ [ਅ. قَبْط ਕਬਜ਼ਾ = ਫੜ ਕੇ] ਕਾਬੂ ; ਫੜਨ ਦਾ ਦਸਤਾ, ਮੁੱਠਾ। ਦਿਲ ਕਬਜ ਕਬਜਾ ਕਾਦਰੇ ਦੋਜਕ ਸਜਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਕਬਜ' ਦੀ ਤੁਕ।

ਕੰਬਲੜੀ, ਕੰਬਲੀ [ਫ. كَمَل كਮਲਹ = ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉੱਨੀ ਕੰਬਲ] ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਭੇਡ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਬੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਕੰਬਲ ; ਫ. كَمَلِي ਕਮਲੀ = ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮੋਟਾ ਉੱਨੀ ਕੱਪੜਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। 1. ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੁ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ॥ ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾਂ ਤ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ॥ ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ ਕੰਬਲੀ ਅਲਹ ਵਰਸਉ ਮੇਹੁ॥ ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ ਸਜਣਾ ਤੁਟਉ ਨਾਹੀ ਨੇਹੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚਿੱਕੜ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਘਰ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੰਬਲੀ ਭਿੱਜ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਜੇ ਮੈਂ ਘਰ ਹੀ ਰਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰੰਤੂ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਨਾਲ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੇਰੀ ਕੰਬਲੀ ਗਿੱਲੀ ਤੇ ਗੱਚ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗਾ ਤਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਨਾ ਟੁੱਟੇ। 2. ਫਰੀਦਾ ਪਾੜਿ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਅਤੇ ਲੀਰਾਂ-ਲੀਰਾਂ

ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਕੰਬਲੀ ਪਾਈ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਹੜੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਮਾਲਿਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਕਬਾੜਾ [ਅ. كَبَارَة ਕਬਾਇਰ = ਅ. كَبِير ਕਬੀਰਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਅਤਿਅਧਿਕ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਅਤੀ ਮਾੜਾ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ] ਟੁੱਟੀਆਂ-ਭੱਜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਵਿਅਰਥ ਚੀਜ਼ਾਂ ; ਵਿਅਰਥ ਖਿਆਲ। ਛੋਡਹੁ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੂੜ ਕਬਾੜਾ॥ ਕੂੜ ਮਾਰੇ ਕਾਲੁ ਉਛਾਹਾੜਾ॥ (1025, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ ਝੂਠ ਅਤੇ ਵਿਅਰਥ ਖਿਆਲ ਤਿਆਗ ਦੇ। ਝੂਠੇ ਨੂੰ ਮੌਤ, ਖੱਲ ਲਾਹ ਕੇ ਮਾਰਦੀ ਹੈ।

ਕਬੀਰ¹ [ਅ. كَبِير ਕਬੀਰ = ਵੱਡਾ] ਬੜਾ, ਵੱਡਾ, ਬਜ਼ੁਰਗ। ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਅੈਬ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸੱਚੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਤੂੰ ਵੱਡਾ, ਦਇਆਵਾਨ, ਪਾਪ-ਰਹਿਤ ਤੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ।

ਕਬੀਰ² (ਦੇਖੋ ਕਬੀਰ¹) ਭਾਰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਦਾ ਨਾਮ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ (ਹਰੇਕ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸਲੋਕ) ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। 1. ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਛੋਡਿ ਬਿਖਿਆ ਰਸ ਇਤੁ ਸੰਗਤਿ ਨਿਹਚਉ ਮਰਣਾ॥ (92, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਪਾਪ ਦੀਆਂ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏਂਗਾ। 2. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਬਹੁ ਕਾਇ ਕਰੀਜੈ॥ ਸਰਬਸੁ ਛੋਡਿ ਮਹਾ ਰਸੁ ਪੀਜੈ॥ (324, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਾਂ ਐਨੇ ਬਹੁਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ, ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਦੇ ਪਰਮ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਈਏ।

ਕੰਬੀਰ (ਦੇਖੋ ਕਬੀਰ²) ਕਬੀਰ ਭਗਤ। 1. ਨਾਮਾ ਜੈਦੇਉ ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਅਉਜਾਤਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਿਆਰੁ ਚਮਈਆ॥ (835, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਅਤੇ ਨੀਚ ਜਾਤ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਪਾਰ ਉਤਰ ਗਏ। 2. ਕਹਿ ਕੰਬੀਰ ਕੋਉ ਸੰਗ ਨ ਸਾਥ॥ ਜਲ ਥਲ ਰਾਖਨ ਹੈ ਰਘੁਨਾਥ॥ (1162, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ। ਰਾਘਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਮੇਰਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ।

ਕਬੂਲ [ਅ. قَبُول ਕਬੂਲ = ਮਨਜ਼ੂਰ] ਸਵੀਕਾਰ, ਮਨਜ਼ੂਰ, ਪ੍ਰਵਾਨ। ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਕਿ ਲੇ ਬਾਧਹੁ ਖੈਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੰਜਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਈਮਾਨ, ਖੈਰਾਤ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਕਬੂਲਿ (ਦੇਖੋ ਕਬੂਲ) ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ। ਪਹਿਲਾ ਮਰਣੁ ਕਬੂਲਿ ਜੀਵਣ ਕੀ ਛਡਿ ਆਸ॥ ਹੋਹੁ ਸਭਨਾ ਕੀ ਰੇਣੁਕਾ ਤਉ ਆਉ ਹਮਾਰੈ ਪਾਸਿ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਜਿਉਣ ਦੀ ਆਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋ ਜਾ, ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ।

ਕਬੂਲੁ (ਦੇਖੋ ਕਬੂਲ) ਪ੍ਰਵਾਨ, ਮਨਜ਼ੂਰ, ਸਵੀਕਾਰ। 1. ਜਾਚਿਕੁ ਮੰਗੈ ਨਿਤ ਨਾਮੁ ਸਾਹਿਬੁ ਕਰੇ ਕਬੂਲੁ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮ: 5)। 2. ਪਏ ਕਬੂਲੁ ਖਸੰਮ ਨਾਲਿ ਜਾਂ ਘਾਲ ਮਰਦੀ ਘਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਤਦ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 3. ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਦਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮ: 5)। 4. ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਸਾਖਤੀ ਦਰਗਹੁ ਸਚੁ ਕਬੂਲੁ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਰਚਨਾ ਸੁਆਮੀ-ਹਾਕਿਮ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਮਜਾਤਿ [ਫ਼ كجرات ਕਮਜਾਤ, ਫ਼ كم كم = ਘੱਟ+ਫ਼ ات; ਜਾਤ = ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਾਲਾ] ਘਟੀਆ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਾਲਾ, ਨੀਚ ਨਿੱਜ ਵਾਲਾ ; ਕਮੀਨਾ ; ਨੀਚ। ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਹਿ ਤੇ ਕਮਜਾਤਿ॥ (10, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੀਚ ਹਨ।

ਕਮਤਰੀਨ [ਫ਼ كمترين ਕਮਤਰੀਨ, ਫ਼ كم كم = ਘੱਟ+ਫ਼ ترين ਤਰੀਨ = ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਵ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘਟੀਆ] ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਘੱਟ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟੀਆ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਦਰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : 1. ਸਧਾਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ) 2. ਤੁਲਨਾਵਾਦੀ ਦਰਜਾ। 3. ਸਰਬੋਤਮਤਾ ਸੂਚਕ ਅਵਸਥਾ।

ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ	ਤੁਲਨਾਵਾਦੀ ਦਰਜਾ	ਸਰਬੋਤਮਤਾ ਸੂਚਕ ਅਵਸਥਾ
1. ਬਦ (ਬੁਰਾ)	ਬਦਤਰ (ਵਧੇਰੇ ਬੁਰਾ)	ਬਦਤਰੀਨ (ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੁਰਾ)
2. ਖੁਸ਼	ਖੁਸ਼ਤਰ	ਖੁਸ਼ਤਰੀਨ
3. ਬਿਹ (ਚੰਗਾ)	ਬਿਹਤਰ (ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ)	ਬਿਹਤਰੀਨ (ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-

4. ਕਮ (ਘੱਟ)	ਕਮਤਰ (ਵਧੇਰੇ ਘੱਟ)	ਕਮਤਰੀਨ (ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਘੱਟ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟੀਆ)
-------------	------------------	--------------------------------------

ਮਨ ਕਮੀਨ ਕਮਤਰੀਨ ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਇੱਕ ਨੀਚ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਘਟੀਆ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੇ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ।

ਕਮਰ [ਫ਼ كمر ਕਮਰ = ਪਿੱਠ] ਲੱਕ। ਮੂਡ ਪਲੇਸਿ ਕਮਰ ਬਧਿ ਪੋਥੀ॥ ਹਮ ਕਉ ਚਾਬਨੁ ਉਨ ਕਉ ਰੋਟੀ॥ (871, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰ ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੱਕਾਂ ਨਾਲ ਪੋਥੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਦਾਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਰੋਟੀਆਂ।

ਕਮਰਬੰਦ [ਫ਼ كمر بند ਕਮਰਬੰਦ, ਫ਼ كمر كمਰ = ਲੱਕ+ਫ਼ بند ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ] ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਕਪੜਾ, ਕਮਰ ਕਸਣ ਦਾ ਪਟਕਾ, ਕਮਰਕਸਾ। 'ਬੰਦ' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بستن ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ। ਬਸਤਨ→ ਬੰਦਦ→ ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਜਿਵੇਂ ਕਰਦਨ→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕਮਰਬੰਦ ਸੰਤੋਖ ਕਾ ਧਨੁ ਜੋਬਨੁ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਬਰ ਮੇਰਾ ਕਮਰਕਸਾ ਹੈ ਅਤੇ (ਹੇ ਸੁਆਮੀ !) ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਮੇਰੀ ਦੌਲਤ ਤੇ ਜਵਾਨੀ।

ਕਮਰਿ (ਦੇਖੋ ਕਮਰ) ਲੱਕ ਨਾਲ। ਕਮਰਿ ਕਟਾਰਾ ਬੰਕੁੜਾ ਬੰਕੇ ਕਾ ਅਸਵਾਰੁ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਸੁਹਣਾ ਛੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈਂ।

ਕਮਲੀ (ਦੇਖੋ ਕੰਬਲੀ) ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉਂਨੀ ਵਸਤ੍ਰ। ਲੈ ਕਮਲੀ ਚਲਿਓ ਪਲਟਾਇ॥ ਦੇਹੁਰੈ ਪਾਛੈ ਬੈਠਾ ਜਾਇ॥ (1164, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਕੰਬਲੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਾਮਾ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਕਮਾਣ [ਫ਼ كمان ਕਮਾਨ = ਧਨੁਸ਼] ਧਨੁਸ਼, ਕਮਾਨ। ਤਰਕਸ ਤੀਰ ਕਮਾਣ ਸਾਂਗ ਤੇਗਬੰਦ ਗੁਣ ਧਾਤੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀਆਂ ਮਗਰ ਦੌੜਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਭੱਥਾ, ਤੀਰ, ਕਮਾਨ, ਬਰਛਾ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਗਾਤਰਾ ਹੈ।

ਕਮਾਨ (ਦੇਖੋ ਕਮਾਣ) ਧਨੁਸ਼। ਸ੍ਵਾਦ ਸਨਾਹ ਟੋਪੁ ਮਮਤਾ ਕੋ ਕੁਬੁਧਿ ਕਮਾਨ ਚਵਾਈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰਖਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਨਿਆਮਤਾਂ ਦੀ ਸੰਜੋਅ, ਮੋਹ ਦੀ ਲੋਹ-ਟੋਪੀ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਖੋਟੀ ਅਕਲ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੈ।

ਕਮਾਲ [ਅ. كمال ਕਮਾਲ = ਤਮਾਮ] ਪੂਰਨ ; ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ। ਬੂਡਾ ਬੰਸੁ ਕਬੀਰ ਕਾ ਉਪਜਿਓ ਪੂਤੁ ਕਮਾਲੁ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ ਘਰਿ ਲੇ ਆਯਾ ਮਾਲੁ॥ (1370, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ)।

ਕਮੀ [ਫ. كمي ਕਮੀ = ਥੋੜ੍ਹਾਪਨ] ਘਾਟ, ਥੁੜ੍ਹ, ਕਮੀ, ਘਾਟਾ, ਤੋਟ। ਜੋ ਜਾਨਹਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਧਨੀ॥ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਤਾ ਕੈ ਕਮੀ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਲਿਕ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਨਹੀਂ।

ਕਮੀਆ (ਦੇਖੋ ਕਮੀ) ਥੁੜ੍ਹ ; ਘਾਟ ਹੈ, ਕਮੀ ਹੈ, ਤੋਟ ਹੈ, ਘਾਟਾ ਹੈ। ਜਾ ਕਾ ਮੀਤੁ ਸਾਜਨੁ ਹੈ ਸਮੀਆ॥ ਤਿਸੁ ਜਨ ਕਉ ਕਹੁ ਕਾ ਕੀ ਕਮੀਆ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਯਾਰ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਦੱਸੋ, ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ?

ਕਮੀਨ [ਫ. كمين ਕਮੀਨ = ਨੀਚ] ਅਦਨਾ, ਘਟੀਆ, ਨੀਚ, ਤੁੱਛ। ਮਨ ਕਮੀਨ ਕਮਤਰੀਨ ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੁੱਛ ਹਾਂ, ਅਤੀ ਘਟੀਆਂ ਹਾਂ। ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ।

ਕਮੀਨੀ [ਫ. كمينی ਕਮੀਨੀ, ਫ. كمين ਕਮੀਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੀ, ਨੀਚੀ, ਨੀਵੀਂ। ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਕਮੀਨੀ ਪਾਂਤਿ ਕਮੀਨੀ ਓਛਾ ਜਨਮੁ ਹਮਾਰਾ॥ (659, ਸੋਰਠਿ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਅਤੀ ਨੀਵੀਂ ਹੈ, ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਜਨਮ ਹੋਛਾ ਹੈ।

ਕਮੀਰ (ਦੇਖੋ ਕਬੀਰ^੨) ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਗਤ ਦਾ ਨਾਮ, ਕਬੀਰ। 1. ਕਹਿ ਕਮੀਰ ਅਬ ਕਹੀਐ ਕਾਹਿ॥ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬੈਕੁੰਠੈ ਆਹਿ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੇਵਲ ਸਤਿਸੰਗਤ ਹੀ ਬਹਿਸ਼ਤ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਭਇਓ ਖਾਂਡੁ ਰੇਤੁ ਮਹਿ ਬਿਖਰਿਓ ਹਸਤੀ ਚੁਨਿਓ ਨ ਜਾਈ॥ ਕਹਿ ਕਮੀਰ ਕੁਲ ਜਾਤਿ ਪਾਂਤਿ ਤਜਿ ਚੀਟੀ ਹੋਇ ਚੁਨਿ ਖਾਈ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ)। ਇਥੇ ‘ਬ’, ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ‘ਕਬੀਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਕਮੀਰ’ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕੰਬਣਾ = ਕੰਮਣਾ, ਕੰਬਲ = ਕੰਮਲ, ਸੰਬਰਨਾ = ਸਮਰਨਾ, ਅੰਬਚੂਰ = ਅਮਚੂਰ, ਅੰਬੜੀ = ਅੰਮੜੀ, ਗੁੰਬਦ = ਗੁੰਮਦ, ਚੰਬੇੜਨਾ = ਚੰਮੇੜਨਾ, ਚੰਬੇਲੀ = ਚਮੇਲੀ, ਚੰਬੜਨਾ = ਚੰਮੜਨਾ ਅਤੇ ਤੰਬਾਕੂ = ਤਮਾਕੂ ਆਦਿ।

ਕਰਹਲਾ, ਕਰਹਲੁ, ਕਰਹਲੇ [ਅ. كرمِل ਕ੍ਰਿਮਲਿ, كرمِل ਕਿਰਮਿਲ = ਸ਼ੁਤਰ, ਉਠ] ਉਠ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਉਠਾਂ ’ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਠ ਸਦਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨ ਨੂੰ ਉਠ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਸਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਗਉੜੀ ਪੂਰਬੀ ਮਃ 4 ਕਰਹਲੇ, ਪੰਨਾ 234, 235। ਚੌਰਾਸੀ ਭ੍ਰਮਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਠ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ‘ਕਰਹਲੇ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਸ਼ਬਦ ‘ਕਰਹਲੇ ਮਨ ਪਰਦੇਸੀਆ’। 1. ਮਾਰਵਾੜਿ ਜੈਸੇ ਨੀਰੁ ਬਾਲਹਾ ਬੇਲਿ ਬਾਲਹਾ ਕਰਹਲਾ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਠ ਨੂੰ ਵੱਲ (ਵੇਲ) ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2. ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਰਹਿ ਨ ਸਕਉ ਜੈਸੇ ਕਰਹਲੁ ਬੇਲਿ ਰੀਝਾਈ॥ (369, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਬਿਨਾ ਮੈਂ ਇੱਕ ਛਿਨ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਠ ਇੱਕ ਬੇਲ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਕਰਹਲੇ ਮਨ ਪਰਦੇਸੀਆ ਕਿਉ ਮਿਲੀਐ ਹਰਿ ਮਾਇ॥ (234, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਉਠ ਵਰਗੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਮਿਲੇਂਗੀ?

ਕਰਗਹ [ਫ. كرهه ਕਾਰਗਾਹ, كرهه ਕਰਗਹ, ਫ. كرهه ਕਾਰ/ਕਰ = ਕੰਮ+ਫ. كرهه ਗਾਹ/ਗਾਹ = ਜਗ੍ਹਾ] ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਕਾਰਖਾਨਾ, ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦੀ ਖੰਡੀ। ਧਰਨਿ ਅਕਾਸ ਕੀ ਕਰਗਹ ਬਨਾਈ॥ ਚੰਦੁ

ਸੂਰਜ ਦੁਇ ਸਾਥ ਚਲਾਈ॥ (484, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੱਡੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਦੋ ਨਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ ਹਨ।

ਕਰਜ਼, ਕਰਜ਼ੁ [ਅ. قرض ਕਰਜ਼ = ਉਧਾਰ] ਰਿਣ, ਉਧਾਰ। ਪਰੰਤੂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ, ‘ਕਰਜ਼’ ਅਜਿਹੀ ਰਕਮ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਵਿਆਜ ‘ਤੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਵਿਆਜ ਦਾ ਰੇਟ ਨਿਯਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਤਨ ਵੇਲੇ ਅਸਲ ‘ਤੇ ਵਿਆਜ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀ ਰਕਮ ਵਾਪਿਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਲਕ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਹਾਜਨ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਆਮਦਨੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਨਾ ਦੂਸ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਵਿਆਜ ਕਾਰਨ, ਕਰਜ਼ ਵਾਪਿਸ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਬਲਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਇਸ ਕਰਜ਼ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣ ਖਾਤਿਰ ਦੂਸਰਾ ਅਤੇ ਤੀਸਰਾ ਕਰਜ਼ ਲੈਂਦੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਰਕਮ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਿਆਜ ਦੇ ਚੁਕਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਅਸਲ ਰਕਮ ਬਾਕੀ ਖੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਮਹਾਜਨ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ, ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਵੀ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਇਹ ਚੀਜ਼ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। 1. ਹਮਰੈ ਮਸਤਕਿ ਦਾਗੁ ਦਗਾਨਾ ਹਮ ਕਰਜ਼ ਗੁਰੂ ਬਹੁ ਸਾਢੇ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਠੱਪਾ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਭਾਰੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮੈਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦੇਣਾ ਹੈਂ। 2. ਕਰਜ਼ ਉਤਾਰਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਰਿ ਆਹਰੁ ਆਪ॥ (816, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5)। 3. ਮਨਮੁਖ ਕਰਜ਼ ਚੜਿਆ ਬਿਖੁ ਭਾਰੀ ਉਤਰੈ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ॥ ਜਿਤਨੇ ਕਰਜ਼ ਕਰਜ਼ ਕੇ ਮੰਗੀਏ ਕਰਿ ਸੇਵਕ ਪਗਿ ਲਗਿ ਵਾਰੇ॥ (981, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਕਰਜ਼ਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਕਰਜ਼ਾ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ‘ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਰਣ [ਅ. قرن ਕਰਨ = ਵਾਹਿਦ] ਇੱਕੋ-ਇੱਕ, ਅਦੁੱਤੀ। ਕਰਣ ਕਰੀਮ ਨ ਜਾਤੋ ਕਰਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਜਿਉ ਘਾਣੀਆ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਅਤੇ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਘਾਣੀ ਵਾਂਗੂੰ ਪੀੜੇ ਜਾਣਗੇ।

ਕਰਦੰ [ਫ. كرك كਰਦ = ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ] ਉਸ ਨੇ ਬਣਾਇਆ। ਖਾਕ ਨੂਰ ਕਰਦੰ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਆਤਮ-ਜੋਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਅਤੇ ਆਲਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਕਰਦਨ [ਫ. كرك كਰਦਨ = ਕਰਨਾ] ਕਰਨਾ, ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਅਸਮਾਨ ਮ੍ਰਿਾਨੇ ਲਹੰਗ ਦਰੀਆ ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ ਬੂਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਅੰਦਰ ਬੈਕੁੰਠੀ ਆਨੰਦ ਦੀ ਨਦੀ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਕਰਦਮ [ਫ. كرك كਰਦਮ = ਮੈਂ ਕੀਤਾ] ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਛੇ ਦਰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਰਦ = ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੰਦ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੀ = ਤੂੰ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਕੀਤਾ, ਕਰਦਮ = ਮੈਂ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੇਮ = ਅਸੀਂ ਕੀਤਾ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੇਰੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਹਨ।

ਕਰਦੇਮ [ਫ. كرك كਰਦੇਮ = ਅਸੀਂ ਕੀਤਾ] ਅਸੀਂ ਕੀਤਾ। ਸਬ ਰੋਜ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਾਲਸਾ ‘ਚ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅਸੀਂ (ਮੈਂ) ਬੁਰਾਈ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ।

ਕਰਮ [ਅ. کرم ਕਰਮ = ਮਿਹਰਬਾਨੀ ; ਬਖਸ਼ਿਸ਼] ਕ੍ਰਿਪਾ, ਮਿਹਰ, ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼। 1. ਕਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜੋਰੁ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰ (ਬਖਸ਼ਿਸ਼) ਦੇ ਮੰਡਲ ਦੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2. ਆਵਣ ਜਾਣ ਰਖੇ ਕਰਿ ਕਰਮ॥ (183, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਆਪਨ ਕਰਿ ਕਰਮ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਕਰਮਾਤਿ [ਅ. کرامت ਕਰਾਮਤ = ਬਜ਼ੁਰਗੀ ; ਕ੍ਰਿਪਾ ; ਸਿੱਧੀ] ਕਰਾਮਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ کرامات ਕਰਾਮਾਤ = ਸਿੱਧੀਆਂ, ਉਹ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕੇ। ਕਰਾਮਤ ਦਾ ਸੱਤ ਹੋਣਾ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਯਹੂਦੀ, ਈਸਾਈ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਰਾਮਤ ਕੀ ਹੈ? ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਾਮਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਖੁਦਾ ਆਪਣੇ ਨੇਕ ਬੰਦਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਦਤ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਅਤੇ ਕਠਿਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। معجزه ਮੁਅਜਜ਼ਹ ਅਤੇ ਕਰਾਮਤ ਵਿਚ ਇਹ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਨਬੀ ਅਤੇ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਤੇ ਆਦਤ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਾਤ ਨਬੀਪੁਣੇ ਨੂੰ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਮੁਅਜਜ਼ਹ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਗ਼ੈਰ ਨਬੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ‘ਕਰਾਮਤ’ ਹੈ। ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਦਾ ਪਾਬੰਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਬੇਦੀਨੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ استدراਜ ਇਸਤਦਰਾਜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੇ ਬੇਦੀਨੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਵਲੀ ਸਮਝਣਾ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਆਦਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਮਤ ਸਮਝਣਾ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ।”

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕਰਾਮਤ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਕਰਮਾਤਿ’ ਆਇਆ ਹੈ। ‘ਰ’ ਵਾਲਾ ਕੰਨਾ ‘ਮ’ ਨੂੰ ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਕਰਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੋਲਣ ਲਗਿਆਂ ਸੌਖ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਲੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰੁਚੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਇਹ ਧੁਨੀ ਕਰਾਮਤ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਕਰਮਾਤਿ’ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇਖੋ- ਸੰ. ਅੰਗੁਲਿ = ਉਂਗਲ, ਸੰ. ਚੰਚੁ = ਚੁੰਜ, ਸੰ. ਮਰਿਚ = ਮਿਰਚ, ਸੰ. ਹਰਿਣ = ਹਿਰਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਫ਼ ਮਤਲਬ = ਪੰ. ਮਤਬਲ, ਫ਼ ਚਾਕੂ = ਪੰ. ਕਾਚੂ, ਅੰ. ਸਿਗਰੇਟ = ਪੰ. ਸਿਗਰਟ। 1. ਨਾਨਕ ਸਾ ਕਰਮਾਤਿ ਸਾਹਿਬ ਤੁਠੈ ਜੋ ਮਿਲੈ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਅਸਚਰਜ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣ ‘ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਕਰਾਮਤ’ ਇੱਕ ਅਲੌਕਿਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੰਮ ਹਰੇਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮਾਲਿਕ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਜਿਹੀ ਅਨੋਖੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਕੰਮ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਮ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸਿੱਧੀ ਜਾਂ ਕਰਾਮਤ ਨਹੀਂ। 2. ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਪੈਨਣੁ ਖਾਣੁ ਸਭੁ ਬਾਦਿ ਹੈ ਧਿਗੁ ਸਿਧੀ ਧਿਗੁ ਕਰਮਾਤਿ॥ (650, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਬੇਫ਼ਾਇਦਾ ਹਨ ਸਮੂਹ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਤੇ ਖਾਣੇ, ਲਾਹਨਤਯੋਗ ਹੈ ਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਲਾਹਨਤਯੋਗ ਹੈ ਕਰਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ।

ਕਰਮਿ (ਦੇਖੋ ਕਰਮ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਹੀਂ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਕਦਾ। 1. ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਨਾਹੀ ਠਾਕਿ ਰਹਾਈਆ॥ (9, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 2. ਤਿਥੈ ਸੋਹਨਿ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੁ॥ ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਬੂਲੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ-ਸੰਤ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਕਰਮਿ ਪਰਾਪਤਿ ਤਿਸੁ ਹੋਵੈ ਜਿਸ ਨੋ ਹੋਇ ਦਇਆਲੁ॥ (49, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਇਆਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮੀ (ਦੇਖੋ ਕਰਮ) ‘ਕਰਮੀ’ ਕਰਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਦਕਾ, ਮਿਹਰਾਂ ਸਦਕਾ। 1. ਨਾਨਕ ਸਬਦੀ ਸਚੁ ਹੈ ਕਰਮੀ ਪਲੈ ਪਾਇ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਨਾਮ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਕਰਮੀ ਇਹ ਮਤਿ ਪਾਈ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਓਥੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵੰਡੀਐ ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਪਸਾਉ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) 4. ਗੁਰ ਪਹਿ ਸਿਫਤਿ ਭੰਡਾਰੁ ਕਰਮੀ ਪਾਈਐ॥ (519, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 5. ਨਾਨਕ ਕਰਮੀ ਮਹਲੁ ਪਾਇਆ ਪਿਰੁ ਰਾਖਿਆ ਉਰ ਧਾਰਿ॥ (787, ਸਲੋਕ, ਮਃ 3) 6. ਕਰਮੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟੀਐ ਤਾ ਸਚਿ ਨਾਮਿ ਲਿਵ ਲਾਗੈ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3)।

ਕਰਮੁ (ਦੇਖੋ ਕਰਮ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਕ੍ਰਿਪਾ, ਮਿਹਰ। 1. ਬਹੁਤਾ ਕਰਮੁ ਲਿਖਿਆ ਨਾ ਜਾਇ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹੈ ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 2. ਅਮੁਲੁ ਕਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਮੋਲਕ ਹੈ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਅਮੋਲਕ ਹੈ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ। 3. ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ ਏਦੂ ਉਪਰਿ ਕਰਮੁ ਨਹੀ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 4. ਜਿਸ ਨੋ ਕਰਮੁ ਕਰੇ ਕਰਤਾਰੁ॥ (1151, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਕਰਤਾਰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮੈ (ਦੇਖੋ ਕਰਮ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੇ। ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਤਾ ਪਾਈਐ ਵਿਣੁ ਕਰਮੈ ਪਾਇਆ ਨ ਜਾਇ॥ (28, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕਰਾਮਾਤਿ (ਦੇਖੋ ਕਰਮਾਤਿ) ਕਰਾਮਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਕਰਾਮਾਤ ਭਾਵ ਅਲੌਕਿਕ ਕੰਮ, ਚਮਤਕਾਰ, ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ। 1. ਸਾ ਸਿਧਿ ਸਾ ਕਰਮਾਤਿ ਹੈ ਅਚਿੰਤੁ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਦਾਤਿ॥ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਏਹਾ ਸਿਧਿ ਏਹਾ ਕਰਮਾਤਿ॥ (650, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਪੂਰਨਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੀ ਅਲੌਕਿਕ ਕੰਮ ਜੋ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਵਜੋਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਏਹੀ ਅਦਭੁਤ ਸੱਤਿਆ ਹੈ। 2. ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਕਰਾਮਾਤਿ ਆਪਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰੈ ਧਾਰਿਆ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ ਤੇਰਾ ਚਮਤਕਾਰ, ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਤਖਤ 'ਤੇ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 3. ਦੂਣੀ ਚਉਣੀ ਕਰਾਮਾਤਿ ਸਚੇ ਕਾ ਸਚਾ ਢੋਆ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੱਚਾ ਵਰ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੂਣੀਆਂ-ਚੌਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਣ।

ਕਰਾਰੀ [ਅُفْرَارِي ਕਰਾਰੀ = اُفْرَارِ ਕਰਾਰ (ਟਿਕਾਉ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਟਿਕਾਉਣਾ ; ਕਰੜੀ, ਮਜ਼ਬੂਤ, ਟਿਕਾਉ, ਠੋਸ। 1. ਟੁਕੁ ਦਮੁ ਕਰਾਰੀ ਜਉ ਕਰਹੁ ਹਾਜਿਰ ਹਜੂਰਿ ਖੁਦਾਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਮਨ ਇੱਕ ਨਿਮਖ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਲਵੇਂ, ਤਦ ਸੁਆਮੀ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਦਿਸੇਗਾ। 2. ਧਨ ਪਿਰ ਕਾ ਇਕ ਹੀ ਸੰਗਿ ਵਾਸਾ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਭੀਤਿ ਕਰਾਰੀ॥ (1263, ਮਲਾਰ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ ਤੇ ਪਤੀ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਵਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਉਮੈ ਦੀ ਕਰੜੀ ਕੰਧ ਹੈ।

ਕਰਾਰੇ [ਅ. ڪرار ڪرਾਰ = ਸਕੂਨ] ਸਕੂਨ ਵਾਲਾ, ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ ; ਨਿਧੜਕ, ਠੋਸ। 1. ਗਾਵਨਿ ਜਤੀ ਸਤੀ ਸੰਤੋਖੀ ਗਾਵਹਿ ਵੀਰ ਕਰਾਰੇ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਤੀ, ਸਤੀ ਤੇ ਸੰਤੋਖੀ ਪੁਰਸ਼ ਤੇਰਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਧੜਕ ਜੋਧੇ ਤੇਰੀ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2. ਧਨ ਏਕਲਤੀ ਜੀਉ ਬਿਨੁ ਨਾਹ ਪਿਆਰੇ॥ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਮੁਠੀ ਜੀਉ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਰਾਰੇ॥ (244, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਐਨ ਇਕੱਲੀ ਹੈ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਕੰਤ ਬਗ਼ੈਰ। ਧੀਰਜ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਉਹ ਹੋਰਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਕੇ ਠੱਗੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕਰੀਮ [ਅ. ڪريم ڪਰੀਮ = ਅ. ڪرم ڪਰਮ (ਮਿਹਰਬਾਨੀ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਮਿਹਰਬਾਨ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਦਇਆਲ, ਉਦਾਰ, ਸਖੀ। 1. ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਐਬ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਦਇਆਵਾਨ, ਪਾਪ-ਰਹਿਤ ਤੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ। 2. ਕਬੀਰ ਕਰਮੁ ਕਰੀਮ ਕਾ ਉਹੁ ਕਰੈ ਜਾਨੈ ਸੋਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਸੁਆਮੀ ਪਾਸੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰੀਮ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ। 4. ਕਾਰਣ ਕਰਣ ਕਰੀਮ ਕੁਦਰਤਿ ਤੇਰੀਐ॥ (964, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਸਬੱਬ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ! ਸਾਰੇ ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। 5. ਕਰਣ ਕਰੀਮ ਨ ਜਾਤੋ ਕਰਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਜਿਉ ਘਾਣੀਆ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਇਆਲੂ ਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਅਤੇ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਘਾਣੀ ਵਾਂਗ ਪੀੜੇ ਜਾਣਗੇ। 6. ਕਰਮ ਕਰੀਮ ਜੁ ਕਰਿ ਰਹੇ ਮੇਟਿ ਨ ਸਾਕੈ ਕੋਇ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਜਣਾ ਵੀ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮੇਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਰੀਮਾ¹ (ਦੇਖੋ ਕਰੀਮ) ਮਿਹਰਬਾਨ। ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਕਰਣ ਕਰੀਮਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਕਤੀ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦਇਆ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ।

ਕਰੀਮਾ², ਕਰੀਮਾਂ (ਦੇਖੋ ਕਰੀਮ) ਐ ਕਰੀਮ, ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ। ਕੰਨਾ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾ = ਐ ਦੋਸਤ ਆਦਿ। ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਮਿਹਰਬਾਨ ਅਤੇ ਐ ਦਇਆਲੂ ਅੱਲਾਹ ! ਤੂੰ ਦੌਲਤਮੰਦ ਹੈਂ। ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਗਨੀ’ ਰੱਬ ਦਾ ਗੁਣਵਾਚਕ ਨਾਉਂ ਵੀ ਹੈ।

ਕਰੀਮੁ (ਦੇਖੋ ਕਰੀਮ) ਮਿਹਰਬਾਨ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ। 1. ਅਲਾਹੁ ਅਲਖੁ ਅਗੰਮੁ ਕਾਦਰੁ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰੀਮੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਅਖੋਜ, ਅਪਹੁੰਚ, ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈ। 2. ਸੋ ਕਰਤਾ ਕਾਦਰ ਕਰੀਮੁ ਦੇ ਜੀਆ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਲੰਦਰ, ਕਲੰਦਰੁ [ਫ. ڪلندر ڪਲੰਦਰ, ਅ. ڪلندر ڪਲੰਦਰ = ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਮਸਤ ਫਕੀਰ] ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਮਸਤ ਫਕੀਰ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਫਿਰਕਾ ; ਹੁਣ ਬਾਂਦਰ ਨਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ‘ਕਲੰਦਰ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਦਾਰੀ। 1. ਮਨੁ ਮੰਦਰੁ ਤਨੁ ਵੇਸ ਕਲੰਦਰੁ ਘਟ ਹੀ ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਾ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਹਿਰਦਾ ਠਾਕੁਰ-ਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਸਤ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਤੀਰਥ ਅੰਦਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 2. ਆਉ ਕਲੰਦਰ ਕੇਸਵਾ॥ ਕਰਿ ਅਬਦਾਲੀ ਭੇਸਵਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੇ ਸੁੰਦਰ ਕੇਸਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮਦਾਰੀ ! ਸੰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆ ਜਾ।

ਕਲਮ¹ [ਅ. کَلَم = ਛਿੱਲੀ ਜਾਂ ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼] ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਕਾਨੀ, ਲੇਖਨੀ। ‘ਕਲਮ’ ਕੱਟਣ ਜਾਂ ਤਰਾਸ਼ਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ‘ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ’। ਆਧੁਨਿਕ ਪੈਨ ਪੈਨਸਿਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਦਰਖਤ ਜਾਂ ਸਰਕੰਡੇ ਦੀ ਕਾਨੀ ਕੱਟ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਾਸ਼ ਕੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਕਾਨੀ ਨੂੰ ‘ਕਲਮ’ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਟਾਹਣੀ ਜਾਂ ਸਰਕੰਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਹਰ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲਿਖੀਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਧਾਤ ਜਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ‘ਕਲਮ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ‘ਕਲਮ’ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ ਕਾਨੀ’। 1. ਕਾਗਦਿ ਕਲਮ ਨ ਲਿਖਣਹਾਰੁ॥ ਮੰਨੇ ਕਾ ਬਹਿ ਕਰਨਿ ਵੀਚਾਰੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਕਾਗਜ਼, ਕਲਮ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਸੋਚੀ ਵਿਚਾਰੀ (ਲਿਖੀ) ਜਾਵੇ। 2. ਜੈਸੀ ਕਲਮ ਵੁੜੀ ਹੈ ਮਸਤਕਿ ਤੈਸੀ ਜੀਅਤੇ ਪਾਸਿ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੋਲ ਐਸਾ ਵਖਰ (ਸੌਦਾ) ਹੋਵੇਗਾ ਜੈਸਾ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਕਲਮ ਨੇ, ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। 3. ਕਲਮ ਜਲਉ ਸਣੁ ਮਸਵਾਣੀਐ ਕਾਗਦੁ ਭੀ ਜਲਿ ਜਾਉ॥ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਜਲਿ ਬਲਉ ਜਿਨਿ ਲਿਖਿਆ ਦੂਜਾ ਭਾਉ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕਲਮ ਸਮੇਤ ਸਿਆਹੀ ਵਾਲੀ ਦਵਾਤ ਸੜ-ਮੱਚ ਜਾਵੇ, ਕਾਗਜ਼ ਵੀ ਜਲ ਜਾਵੇ। ਰੱਬ ਕਰੇ ਉਹ ਲਿਖਾਰੀ ਜਿਹੜਾ ਦ੍ਰਿੜ ਭਾਵ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਸੜ-ਬਲ ਜਾਵੇ। 4. ਸਚੁ ਕਾਗਦੁ ਕਲਮ ਮਸਵਾਣੀ ਸਚੁ ਲਿਖਿ ਸਚਿ ਸਮਾਵਣਿਆ॥ (123, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਹੈ ਕਾਗਜ਼, ਕਲਮ ਤੇ ਦਵਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਜੋ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 5. ਕਲਮ ਕਾਗਦੁ ਸਿਆਨਪੁ ਲੇਖੀ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਪ੍ਰਬੀਨ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। 6. ਦੀਬਾਨੁ ਏਕੋ ਕਲਮ ਏਕਾ ਹਮਾ ਤੁਮ੍ਹਾ ਮੇਲੁ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 7. ਆਪੇ ਪਟੀ ਕਲਮ ਆਪਿ ਆਪਿ ਲਿਖਣਹਾਰਾ ਹੋਆ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) 8. ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੈ ਸਿਰਿ ਲੇਖੁ ਵਿਣੁ ਕਲਮ ਮਸਵਾਣੀਐ॥ (1280, ਮਲਾਰ, ਮਃ 2) 9. ਧੰਨੁ ਸੁ ਕਾਗਦੁ ਕਲਮ ਧੰਨੁ ਧਨੁ ਭਾਂਡਾ ਧਨੁ ਮਸੁ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 10. ਆਪੇ ਪਟੀ ਕਲਮ ਆਪਿ ਉਪਰਿ ਲੇਖੁ ਭਿ ਤੂੰ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 11. ਕਬੀਰ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦਹਿ ਮਸੁ ਕਰਉ ਕਲਮ ਕਰਉ ਬਨਰਾਇ॥ (1368, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) 12. ਕਾਲ ਕਲਮ ਹੁਕਮੁ ਹਾਥਿ ਕਹਹੁ ਕਉਨੁ ਮੇਟਿ ਸਕੈ ਈਸੁ ਬੰਮੁ ਗੁਨੁ ਧਾਨੁ ਧਰਤ ਹੀਐ ਚਾਹਿ ਜੀਉ॥ (1402, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੀ ਕਲਮ ਤੇ ਹੁਕਮ ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹਨ। ਦੱਸੋ ਖਾਂ ! ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਸ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇਰੀ ਗਿਆਤ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਲਮ² [ਅ. کَلِم = ਕਲਿਮਹ = ਉਹ ਵਾਕ ਜੋ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ] ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ-ਮੰਤਰ ‘ਲਾ ਇਲਾਹ ਇਲਲਾਹੁ ਮੁਹੰਮਦੁਰ੍ਰਸੂਲੁਲਾਹ’ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ) ਭਾਵ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਉਸ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਪੈਗੰਬਰ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਿਮੇਂ ਪੰਜ ਹਨ :

1. ਕਲਿਮਾ ਤੱਯਬਹ (كَلِمَةُ طَيِّبَةٍ) : ਇਹ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਲਿਮਾ ਹੈ ‘ਲਾ ਇਲਾਹ ਇਲਲਾਹੁ ਮੁਹੰਮਦੁਰ੍ਰਸੂਲੁਲਾਹ’ ਭਾਵ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਉਸ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਪੈਗੰਬਰ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਨੂੰ ਕਲਿਮਾ-ਏ-ਤੌਹੀਦ (كَلِمَةُ تَوْحِيدٍ) ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੌਹੀਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਇੱਕ ਸਮਝਣ ਦਾ ਭਾਵ’ ਇੱਕ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਅਤੇ ਅਦਵੈਤਤਾ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ‘ਤੌਹੀਦ’ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਰਸਾਲਤ (رِسَالَتٍ) (ਰਸੂਲ ਤੋਂ) ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਤੌਹੀਦ ਨੂੰ ਮੰਨੇਗਾ ਤੇ ਰਸਾਲਤ-ਏ-ਮੁਹੰਮਦੀ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮੋਮਿਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਰਸਾਲਤ-ਏ-ਮੁਹੰਮਦੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਆਖ਼ਿਰੀ ਰਸੂਲ ਤੇ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਦਾ ਨਬੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਅਕੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਅਰਬ ਦਾ ਰਸੂਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਤੇਰਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਰਸੂਲ ਸਨ, ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਫ਼ਿਰ ਹੋਣਗੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਗੁਣ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਉਸਤਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਨ।

2. ਕਲਿਮਾ-ਏ-ਸ਼ਹਾਦਤ (كَلِمَةُ شَهَادَات) : ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਵਿਚ ਤੌਹੀਦ ਅਤੇ ਰਸਾਲਤ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਹਨ, “ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਬੰਦੇ ਤੇ ਰਸੂਲ ਹਨ।” ਆਰਬੀ ਵਿਚ ‘ਸ਼ਹਾਦਤ’ ਉਸ ਜ਼ਬਾਨੀ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦਿਲ ਦੇ ਯਕੀਨ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਸ਼ਹਾਦਤ’ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਰਸੂਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਯਕੀਨ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ مُنَافِق ਮੁਨਾਫ਼ਿਕ ਹਨ, ਮੋਮਿਨ ਨਹੀਂ।

3. ਕਲਿਮਾ-ਏ-ਤਮਜੀਦ (كَلِمَةُ تَمْجِيد) : ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ “ਅੱਲਾਹ ਪਾਕ ਹੈ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਉਸੇ ਲਈ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਖੁਦਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਖੁਦਾ ਬੜਾ ਉਚਾ ਹੈ।”

4. ਕਲਿਮਾ-ਏ-ਤੌਹੀਦ (كَلِمَةُ تَوْحِيد) : ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਦੀ ਅਦਵੈਤਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰ ਦਾ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ : “ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹੀ ਇਕੱਲਾ ਹੈ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ, ਸਲਤਨਤ ਉਸੇ ਦੀ ਹੈ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਵੀ ਉਸੇ ਲਈ ਹਨ, ਉਹੀ ਜਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਉਸ ਲਈ ਫ਼ਨਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਭਲਾਈ ਉਸੇ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਸ਼ੈ 'ਤੇ ਕਾਦਿਰ ਹੈ”।

5. ਕਲਿਮਾ-ਏ-ਰੱਦ-ਏ-ਕੁਫਰ (كَلِمَةُ رَدِّ الْكُفْرِ) : ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਵਿਚ ਕੁਫਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਰੀ (ਬੇਜ਼ਾਰੀ) ਅਤੇ ਨਾ ਸੰਬੰਧਿਤਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ “ਅੱਲਾਹ ! ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਪਨਾਹ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਕ ਮੰਨਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਜਾਣੇ ਤੇ ਅਣਜਾਣੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਤੌਬਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੁਫਰ ਤੇ ਸ਼ਿਰਕ ਤੋਂ ਤੰਗ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਝੂਠ, ਚੁਗਲੀ, ਬੇਹਯਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਅਵਾਜ਼ਾਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਕਰਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦਾ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ।”

ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਜਾਂ ਕਲਿਮਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਲਿਮਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ (كَلِمَةُ طَيْبٍ) ਕਲਿਮਾ-ਏ-ਤੱਯਬਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਇਹ ਕਲਿਮਾ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਸੱਚਾ ਸਮਝਣ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਿਮੇ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਇਸ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੋਣਾ, ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਯਕੀਨ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਤਨਾ ਇਸਲਾਮ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਪੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਲਿਮੇ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ : ਦੇਹ ਮਸੀਤਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਣਾ ਕਲਮ

ਖੁਦਾਈ ਪਾਕੁ ਖਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਮਸੀਤ ਹੈ ਤੇ ਮਨ ਉਸ ਵਿਚ ਮੁੱਲਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਣਾ, ਖੁਦਾਈ ਕਲਿਆ ਹੈ।

ਕਲੰਮ (ਦੇਖੋ ਕਲਮ¹) ਕਾਨੀ, ਕਲਮ। ਹਾਥਿ ਕਲੰਮ ਅਗੰਮ ਮਸਤਕਿ ਲੇਖਾਵਤੀ॥ (1361, ਫੁਨਹੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਲਮ ਲੈ ਕੇ, ਅਗੰਮ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਕਿਸਮਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

ਕਲਮਾ¹ (ਦੇਖੋ ਕਲਮ²) ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮੁਖ-ਮੰਤਰ ਭਾਵ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਲਿਆ ਕੈਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 1. ਕਰਣੀ ਕਾਬਾ ਸਚੁ ਪੀਰੁ ਕਲਮਾ ਕਰਮ ਨਿਵਾਜ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗੇ ਤੇ ਠੀਕ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਕਾਅਬਾ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੀਰ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ (ਕਲਿਆ) ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾ। 2. ਕਰਣੀ ਕਲਮਾ ਆਖਿ ਕੈ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਸਦਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ (ਕਲਿਆ) ਪੜ੍ਹ, ਤਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਖਵਾ। 3. ਰੋਜਾ ਧਰੈ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ ਕਲਮਾ ਭਿਸਤਿ ਨ ਹੋਈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਣ, ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਿਮੇ ਦੇ ਵਾਚਣ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 4. ਨਿਵਾਜ ਸੋਈ ਜੋ ਨਿਆਉ ਬਿਚਾਰੈ ਕਲਮਾ ਅਕਲਹਿ ਜਾਨੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਇਹੀ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ। ਅਗਾਧ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਗਿਆਤ ਕਲਿਆ ਹੈ।

ਕਲਮਾ² (ਦੇਖੋ ਕਲਮਾ¹) ਕਾਨੀਆਂ, ਲੇਖਣੀਆਂ, ਕਲਮਾਂ, ਕਲਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਬਸੁਧ ਕਾਗਦ ਬਨਰਾਜ ਕਲਮਾ ਲਿਖਣ ਕਉ ਜੇ ਹੋਇ ਪਵਨ॥ ਬੇਅੰਤ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਇ ਪਾਇਆ ਗਹੀ ਨਾਨਕ ਚਰਣ ਸਰਨ॥ (458, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਧਰਤੀ ਕਾਗਜ਼, ਜੰਗਲ ਕਲਮਾਂ ਤੇ ਹਵਾ ਲਿਖਾਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਬੇਅੰਤ ਸਾਈਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨ ਦੀ ਓਟ ਪਕੜੀ ਹੈ।

ਕਲਾਮ (ਦੇਖੋ ਕਲਮਾ¹) ਕਾਨੀ, ਕਲਮ, ਲੇਖਣੀ। 1. ਜੀਅ ਜਾਤਿ ਰੰਗਾ ਕੇ ਨਾਵ॥ ਸਭਨਾ ਲਿਖਿਆ ਵੁੜੀ ਕਲਾਮ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਦਾ-ਵਗਦੀ ਕਲਮ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਰੰਗਤਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਉੱਕਰੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਕਲਮ' ਨੂੰ 'ਕਲਾਮ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ ਜਾਂ 'ਕਲਮ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਹੁਵਚਨ کلام ਅਕਲਾਮ ਤੇ کلام ਕਿਲਾਮ ਨੂੰ ਇੱਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। 2. ਹੁਕਮਿ ਚਲਾਏ ਆਪਣੇ ਕਰਮੀ ਵਰੈ ਕਲਾਮ॥ (1241, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤੋਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਸਾਡੇ ਅਮਲਾਂ ਅਨੁਕੂਲ ਚਲਦੀ ਹੈ।

ਕਲਾਲਨਿ (ਦੇਖੋ ਕਲਾਲੀ) ਕੁਲਾਲ (ਘੁਮਿਆਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਮੱਟ। ਕਾਇਆ ਕਲਾਲਨਿ ਲਾਹਨਿ ਮੇਲਉ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਗੁੜੁ ਕੀਨੁ ਰੇ॥ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਮਦ ਮਤਸਰ ਕਾਟਿ ਕਾਟਿ ਕਸੁ ਦੀਨੁ ਰੇ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮੱਟ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਬਣਾ। ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ, ਕਾਮ-ਚੇਸ਼ਟਾ, ਰੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਈਰਖਾ ਨੂੰ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰਕੇ, ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੱਕਰ ਦੇ ਸੱਕ ਵਜੋਂ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਲਾਹਣ ਨੂੰ ਰਲਾ-ਮਿਲਾ ਲੈ।

ਕਲਾਲੀ [ਫ਼ ۛۛ ਕੁਲਾਲ (ਘੁਮਿਆਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮੱਟ, ਮਟਕਾ, ਘੜਾ। ਏਕ ਬੂੰਦ ਭਰਿ ਤਨੁ ਮਨੁ ਦੇਵਉ ਜੋ ਮਦੁ ਦੇਇ ਕਲਾਲੀ ਰੇ॥ (969, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਨ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਐਸੇ ਮੱਟ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਕਤਰੇ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵੀ ਦੇਵੇ।

ਕਵਾਇ [ਅ ۛ ਕੁਬਾ = ਪੁਸ਼ਾਕ, ਲਿਬਾਸ, ਚੋਗਾ] ਚੋਗਾ। 'ਚੋਗਾ' ਜੋ ਪੀਰ, ਫਕੀਰ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਇੱਜ਼ਤ-ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਚੋਗਾ' ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ

ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਕੇ ਚੋਗਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਭਾਵ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਗੁਰਿ ਦੀਬਾਣਿ ਕਵਾਇ ਪੈਨਾਈਓ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ, ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੋਗਾ (ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ) ਪਹਿਨਾਇਆ ਹੈ।

ਕਵਾਈ (ਦੇਖੋ ਕਵਾਇ) ‘ਕਵਾਈ’, ‘ਕੁਬਾ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ, ਚੋਗੇ ; ਇੱਜ਼ਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ। ਕਹਾ ਸੁ ਤੇਗਬੰਦ ਗਾਡੇਰੜਿ ਕਹਾ ਸੁ ਲਾਲ ਕਵਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਗਾਤਰੇ ਤੇ ਰਬ? ਕਿਥੇ ਹੈ ਉਹ ਸੂਹੇ ਰੰਗ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ?

ਕਵਾਦੇ [ਅ. کُودَا ਕੁਵਾਦ = ਅ. کُودَا ਕੁਵਾਇਦ (ਲੀਡਰ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇੱਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਲੀਡਰ, ਹੇ ਆਗੂ, ਐ ਰਹਿਨੁਮਾ। ਦਿਲ ਮਹਿ ਸੋਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਕਵਾਦੇ ਭਿਸਤ ਦੋਜਕ ਕਿਨਿ ਪਾਈ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ! ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਕੌਣ ਸੁਰਗ ਕੌਣ ਨਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਕਾਇਨੁ [ਅ. کَيَانِ ਕੁਯਾਨ = ਅ. کَيَانِ ਕੈਨਹ (ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਲੌਂਡੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕਾਇਨੁ’ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕਵਚਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਦਾਸੀ, ਸੇਵਿਕਾ। ਬੀਬੀ ਕਉਲਾ ਸਉ ਕਾਇਨੁ ਤੇਰਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰੈ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ! ਬੀਬੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਦਾਸੀ ਵਾਲਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਕਉਲਾ = ਕਮਲਾ, ਲਕਸ਼ਮੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਕਮਲ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਕਾਇਮੁ [ਅ. کَايِم کਾਇਮ = ਮੁਸਤਕਿਲ, ਬਰਕਰਾਰ, ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ] ਸਥਿਰ, ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਬੈਕੁੰਠ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਥੇ ਉਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕਦੇ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। 1. ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ)। 2. ਓਹੁ ਹਮਾਰੈ ਮਾਥੈ ਕਾਇਮੁ ਅਉਰੁ ਹਮਰੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ॥ (476, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਭਾਵ ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ’ਤੇ ਸਲਾਮਤ ਹੈ, ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤਦ ਤਕ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

ਕਾਸਾ [ਫ. کاس کਾਸਹ, ਅ. کاس کਾਸ = ਪਿਆਲਾ] ਪਿਆਲਾ, ਠੂਠਾ ; ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਠੂਠਾ। ਕਰ ਕਾਸਾ ਦਰਸਨ ਕੀ ਭੂਖ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਠੂਠਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ।

ਕਾਸਾਈ (ਦੇਖੋ ਕਸਾਈ) ਬੁੱਚੜ। 1. ਮਥੈ ਟਿਕਾ ਤੇੜਿ ਧੋਤੀ ਕਖਾਈ॥ ਹਥਿ ਛੁਰੀ ਜਗਤ ਕਾਸਾਈ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮੱਥੇ ’ਤੇ ਤਿਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤੇੜ ਭਗਵੀਂ ਧੋਤੀ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਛੁਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਅਵੱਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਸਾਈ ਹੈ। 2. ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਥ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਲਜੁਗ ਛੁਰੀ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਬੁੱਚੜ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਧਰਮ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਾਸੇ (ਦੇਖੋ ਕਾਸਾ) ਕਾਸਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਪਿਆਲੇ, ਠੂਠੇ। ਲਕੀ ਕਾਸੇ ਹਥੀ ਫੁੰਮਣ ਅਗੇ ਪਿਛੀ ਜਾਹੀ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੱਕਾਂ ਨਾਲ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਠੂਠੇ ਲਟਕਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਧਾਗਿਆਂ ਦੇ ਫੁੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਤੁਰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਹ [ਫ. کاه کਾਹ = ਘਾਹ] ਘਾਹ-ਫੂਸ, ਘਾਹ, ਲੰਬਾ ਘਾਹ, ਕਾਹੀਂ। ਫ. ‘ਕਾਹ’ ਦਾ ਕੱਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਘ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕੁੰਭਾਹਰ = ਘੁਮਿਆਰ। ਝੁਠਿ ਵਿਗੁਤੀ ਤਾ ਪਿਰ ਮੁਤੀ ਕੁਕਹ ਕਾਹ

ਸਿ ਫੁਲੇ॥ (1108, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਝੂਠ ਕਰੂਪ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਪਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਲਛੀ ਤੇ ਕਾਹੀਂ ਫੈਲਦੀ-ਫੁਲਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਰੋਮ ਚਿੱਟੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਵਾਨੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਬੁਢਾਪਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨੋਟ : ‘ਕੁਕਹ’ ਪਿਲਛੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇੱਕ ਘਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉੱਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਟੋਕਰੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਾਗਦ [ਫ਼ كَغَر كَاغِد, كَغَر ਕਾਗਦ = ਕਾਗਜ਼] ਪਰਚਾ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਪੇਪਰ। ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਕਾਗਦ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਗੱਲ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ, ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ = ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰ, ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ, ਗੁਜ਼ਰਾਨ = ਗੁਦਰਾਣ, ਖਿਜ਼ਮਤ = ਖਿਦਮਤ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ = ਹਦਰਥ ਆਦਿ। 1. ਨਾਨਕ ਕਾਗਦ ਲਖ ਮਣਾ ਪੜਿ ਪੜਿ ਕੀਚੈ ਭਾਉ॥ ਮਸੂ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵਈ ਲੇਖਣਿ ਪਉਣੁ ਚਲਾਉ॥ ਭੀ ਤੇਰੀ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਹਉ ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਨਾਉ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਜੇਕਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲੱਖਾਂ ਮਣ ਕਾਗਜ਼ ਹੋਵੇ, ਸਿਆਹੀ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਕਮੀ ਨਾ ਵਾਪਰੇ, ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਹਵਾ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਵਾਚ ਕੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਿੱਡਾ-ਵੱਡਾ ਆਖਾਂ? 2. ਲਿਖਦਿਆ ਲਿਖਦਿਆ ਕਾਗਦ ਮਸੂ ਖੋਈ॥ (123, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਲਿਖਦਿਆਂ ਤੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਸਿਆਹੀ ਮੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਕਲਮ ਕਾਗਦ ਸਿਆਨਪ ਲੇਖੀ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਲਮ ਨਾਲ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਪ੍ਰਬੀਨ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। 4. ਬਸੁਧ ਕਾਗਦ ਬਨਰਾਜ ਕਲਮਾ ਲਿਖਣ ਕਉ ਜੇ ਹੋਇ ਪਵਨ॥ ਬੇਅੰਤ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਇ ਪਾਇਆ ਗਹੀ ਨਾਨਕ ਚਰਣ ਸਰਨ॥ (458, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 5. ਸਾਕਤ ਕੀ ਆਵਰਦਾ ਜਾਇ ਬ੍ਰਿਥਾਰੀ॥ ਜੈਸੇ ਕਾਗਦ ਕੇ ਭਾਰ ਮੂਸਾ ਟੂਕਿ ਗਵਾਵਤ ਕਾਮਿ ਨਹੀ ਗਵਾਰੀ॥ (681, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਅਰਥ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਢੇਰ ਨੂੰ ਚੂਹਾ ਕੁਤਰ ਕੇ ਅਕਾਰਥ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੂਰਖ ਚੂਹੇ ਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 6. ਧਰਮ ਰਾਇ ਦਰਿ ਕਾਗਦ ਫਾਰੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਲੇਖਾ ਸਮਝਾ॥ (698, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) 7. ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਜਗੁ ਸਾਜਿਆ ਜਿਉ ਬਾਲੂ ਘਰ ਬਾਰ॥ ਬਿਨਸਤ ਬਾਰ ਨ ਲਾਗਈ ਜਿਉ ਕਾਗਦ ਬੁੰਦਾਰ॥ (808, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 8. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਰਾਮ ਕੀ ਅੰਸੁ॥ ਜਸ ਕਾਗਦ ਪਰ ਮਿਟੈ ਨ ਮੰਸੁ॥ (871, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੈ ਤੇ ਸਿਆਹੀ ਵਾਂਗ ਸਥਿਰ ਹੈ ਜੋ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੋਂ ਮੇਸੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। 9. ਦੇਹੀ ਕਾਦੀ ਕਾਗਦ ਮਿਕਦਾਰਾ॥ ਬੁੰਦ ਪਵੈ ਬਿਨਸੈ ਢਹਤ ਨ ਲਾਗੈ ਬਾਰਾ॥ (1048, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 10. ਕੀਮਤਿ ਕਾਗਦ ਕਹੀ ਨ ਜਾਈ॥ (1082, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 11. ਧਨ ਜੋਬਨ ਕਾ ਗਰਬੁ ਨ ਕੀਜੈ ਕਾਗਦ ਜਿਉ ਗਲਿ ਜਾਹਿਗਾ॥ (1106, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ)। 12. ਕਬੀਰ ਕਾਗਦ ਕੀ ਓਬਰੀ ਮਸੁ ਕੇ ਕਰਮ ਕਪਾਟ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੰਦੀਖਾਨਾ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਇਸ ਤੇ ਤਖ਼ਤੇ।

ਕਾਗਦਿ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦ) ਕਾਗਜ਼ ; ਕਾਗਜ਼ ਉਪਰਲੀ। 1. ਕਾਗਦਿ ਕਲਮ ਨ ਲਿਖਣਹਾਰੁ॥ ਮੰਨੇ ਕਾ ਬਹਿ ਕਰਨਿ ਵੀਚਾਰੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਕਾਗਜ਼, ਕਲਮ ਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੋਚੀ-ਵਿਚਾਰੀ (ਲਿਖੀ) ਜਾਵੇ। 2. ਲਿਖੁ ਲੇਖਣਿ ਕਾਗਦਿ ਮਸਵਾਣੀ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ॥ (185, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਤੇ ਦਵਾਤ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਵਿਆਪਕ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਕਰ। 3. ਤਿਨਿ ਹਰੀ ਚੰਦਿ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਪਤਿ ਰਾਜੈ ਕਾਗਦਿ ਕੀਮ ਨ ਪਾਈ॥ (1344,

ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਹਰੀ ਚੰਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੀ ਕਾਗਜ਼ (ਮੱਥੇ) ਉਪਰਲੀ ਲਿਖਤਕਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ।

ਕਾਗਦੁ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦ) ਕਾਗਜ਼। 1. ਜਾਲਿ ਮੋਹੁ ਘਸਿ ਮਸੁ ਕਰਿ ਮਤਿ ਕਾਗਦੁ ਕਰਿ ਸਾਰੁ॥ ਭਾਉ ਕਲਮ ਕਰਿ ਚਿਤੁ ਲੇਖਾਰੀ ਗੁਰ ਪੁਛਿ ਲਿਖੁ ਬੀਚਾਰੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਨੂੰ ਜਾਲ ਸੁੱਟ, ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਸਿਆਹੀ ਬਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਕਾਗਜ਼ ਕਰ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲੇਖਕ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਕੇ ਰੱਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖ। 2. ਜਿਉ ਪਾਣੀ ਕਾਗਦੁ ਬਿਨਸਿ ਜਾਤ ਹੈ ਤਿਉ ਮਨਮੁਖ ਗਰਭਿ ਗਲਾਢੇ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 3. ਕਾਇਆ ਕਾਗਦੁ ਜੇ ਥੀਐ ਪਿਆਰੇ ਮਨੁ ਮਸਵਾਣੀ ਧਾਰਿ॥ (636, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 4. ਆਨੀਲੇ ਕਾਗਦੁ ਕਾਟੀਲੇ ਗੂਡੀ ਆਕਾਸ ਮਧੇ ਭਰਮੀਅਲੇ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਨਾਮਦੇਵ) 5. ਕਾਗਦੁ ਲੂਣੁ ਰਹੈ ਘ੍ਰਿਤੁ ਸੰਗੇ ਪਾਣੀ ਕਮਲੁ ਰਹੈ॥ (877, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਲੂਣ ਘ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੰਵਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਨਿਰਲੇਪ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। 6. ਆਨੀਲੇ ਕਾਗਦੁ ਕਾਟੀਲੇ ਗੂਡੀ ਆਕਾਸ ਮਧੇ ਭਰਮੀਅਲੇ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਨਾਮਦੇਵ) 7. ਕਰਣੀ ਕਾਗਦੁ ਮਨੁ ਮਸਵਾਣੀ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਦੁਇ ਲੇਖ ਪਏ॥ (990, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 8. ਤਪੁ ਕਾਗਦੁ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨੀਸਾਨੁ॥ (1257, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਤੇਰੀ ਕਰਤੀ ਘਾਲ ਕਾਗਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਨੁਸਖਾ। 9. ਕਾਗਦੁ ਕੋਟੁ ਇਹੁ ਜਗੁ ਹੈ ਬਪੁਰੇ ਰੰਗਨਿ ਚਿਹਨ ਚਤੁਰਾਈ॥ (1274, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 10. ਕਬੀਰ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦਹਿ ਮਸੁ ਕਰਉ ਕਲਮ ਕਰਉ ਬਨਰਾਇ॥ (1368, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) 11. ਕਬੀਰ ਸੰਸਾ ਦੂਰਿ ਕਰੁ ਕਾਗਦੁ ਦੇਹ ਬਿਹਾਇ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ)।

ਕਾਗਦੈ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦ) ਕਾਗਜ਼ ਦੀ। ਫਰੀਦਾ ਵੇਖੁ ਕਪਾਹੈ ਜਿ ਥੀਆ ਜਿ ਸਿਰਿ ਥੀਆ ਤਿਲਾਹ॥ ਕਮਾਦੈ ਅਰੁ ਕਾਗਦੈ ਕੁੰਨੇ ਕੋਇਲਿਆਹ॥ ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਰੇਦਿਆ ਏਹੁ ਸਜਾਇ ਤਿਨਾਹ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਦੇਖ ਕਪਾਹ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੀ ਬੀਤੀ ਹੈ? ਕਮਾਦ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਅਤੇ ਕੋਲੇ ਦੀ ਕੀ ਦਸ਼ਾ ਹੋਈ ਹੈ? ਜੋ ਮਾੜੇ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਕਾਗਰ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦ) ਕਾਗਜ਼। ਇਥੇ ਕਾਗਦ ਦਾ 'ਦ' ਕਾਗਰ ਦੇ 'ਰ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਗਦਗਦ = ਪੰ. ਗਾਗਰ, ਸੰ. ਪਾਦ = ਪੰ. ਪੈਰ, ਸੰ. ਅਸ਼ਟਾਦਸ਼ = ਪੰ. ਅਠਾਰਾਂ, ਸੰ. ਦੁਆਦਸ਼ = ਪੰ. ਬਾਰਾਂ, ਸੰ. ਏਕਾਦਸ਼ → ਏਆਰਹ → ਪੰ. ਯਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰ. ਤ੍ਰਯੋਦਸ਼ → ਤੇਰਸ → ਪੰ. ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਆਦਿ। 1. ਬਧੇ ਬਿਕਾਰ ਲਿਖੇ ਬਹੁ ਕਾਗਰ॥ ਨਾਨਕ ਉਧਰੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੁਖ ਸਾਗਰ॥ (195, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪ ਘਨੇਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਉਕਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਨਾਨਕ, ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਪਾਪੀ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸਰਣਿ ਸੂਰ ਫਾਰੇ ਜਮ ਕਾਗਰ॥ (196, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਕਾਟੇ ਕਾਗਰ॥ (487, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) 4. ਕਾਗਰ ਨਾਵ ਲੰਘਹਿ ਕਤ ਸਾਗਰੁ ਬ੍ਰਿਥਾ ਕਥਤ ਹਮ ਤਰਤੇ॥ (1267, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) 5. ਧਰਮ ਰਾਇ ਕੇ ਕਾਗਰ ਫਾਟੇ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5)।

ਕਾਗਰਾ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦੁ) ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪੱਤਰਾ, ਪੱਤੇ। ਤਰ ਤਾਰਿ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਰੇ ਜੈਸੇ ਕਾਗਰਾ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰੰ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਤਾੜ ਦਾ ਦਰਖਤ ਅਪਵਿਤਰ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਣੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਗਰੁ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦੁ) ਕਾਗਜ਼, ਪੱਤਰ। 1. ਮਿਲਿ ਸਾਧੂ ਸੰਗਿ ਉਧਾਰੁ ਹੋਇ ਫਾਟੈ ਜਮ ਕਾਗਰੁ॥ (1318, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਜੀਵ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ

ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਪਾਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਸੰਤ ਮਰਾਲ ਕਰਹਿ ਕੰਤੂਹਲ ਤਿਨ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟਿਓ ਦੁਖ ਕਾਗਰੁ॥ (1404, ਸਵਈਏ, ਮਥੁਰਾ) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜਹੰਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਸੰਤ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਤੇ ਲੇਖਾ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਾਗਲੁ (ਦੇਖੋ ਕਾਗਦ) ਕਾਗਜ਼, ਪੱਤਰਾ ; ਪੱਤਰੀ। ‘ਕਾਗਦ’ ਦੇ ‘ਦ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਲ’ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬੁਦਬੁਦਾ = ਬੁਲਬੁਲਾ, ਭੱਦਰ = ਭਲਾ, ਮਦਨ = ਮਲਨਾ ਅਤੇ ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ ਆਦਿ। 1. ਲੈ ਭਾੜਿ ਕਰੇ ਵੀਆਹੁ॥ ਕਢਿ ਕਾਗਲੁ ਦਸੇ ਰਾਹੁ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਤਰੀ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। 2. ਹਉ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਇਕੁ ਪਛਾਣਦਾ॥ ਦੁਯਾ ਕਾਗਲੁ ਚਿਤਿ ਨ ਜਾਣਦਾ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਕਾਜੀ [ਅُفْ كَاجِي = ਅُفْ كَاجِي (ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜੱਜ, ਮੁਨਸਿਫ਼, ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕਾਜੀ ਆਦਿਲ, ਪਾਕਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਨਾ ਕਰੇ। ਕਾਜੀ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਾਜੀ ਦੋਜ਼ਖੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕੁਰਾਨ ਅਤੇ ਸੁੰਨਤ (ਮਰਿਆਦਾ) ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮਾਲ ਨਾਹੱਕ ਖੁਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਉਹ ਦੋਜ਼ਖੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਇਲਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸੁੱਟ ਕੇ ਗ਼ਲਤ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੀਸਰਾ, ‘ਜੰਨਤੀ ਕਾਜੀ’ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਕਿਤਾਬ (ਕੁਰਾਨ) ਅਨੁਸਾਰ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ‘ਕਾਜੀ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਹੈ ‘ਕਾਜੀ’। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਾਜੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। 1. ਤਾ ਤੂ ਮੁਲਾ ਤਾ ਤੂ ਕਾਜੀ ਜਾਣਹਿ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਈ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੂੰ ਕਾਜੀ ਹੈਂ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। 2. ਸੋਈ ਕਾਜੀ ਜਿਨਿ ਆਪੁ ਤਜਿਆ ਇਕੁ ਨਾਮੁ ਕੀਆ ਆਧਾਰੇ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਕਾਜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਆਸਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 3. ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ॥ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ ਬਰਕਤਿ ਤਿਨ ਕਉ ਅਗਲੀ ਪੜਦੇ ਰਹਨਿ ਦਰੂਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ, ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਹੀਦ, ਸ਼ੇਖ਼, ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ, ਕਾਜੀ, ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ‘ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਜਸ ਵਾਚਦੇ ਰਹਿਣ। 4. ਨਾ ਓਇ ਜੋਗੀ ਨਾ ਓਇ ਜੰਗਮ ਨਾ ਓਇ ਕਾਜੀ ਮੁੱਲਾ॥ ਦਯਿ ਵਿਗੋਏ ਫਿਰਹਿ ਵਿਗੁਤੇ ਫਿਟਾ ਵਤੈ ਗਲਾ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਉਹ ਗੋਰਖ ਦੇ ਚੇਲੇ ਜੋਗੀ, ਨਾ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਨਾ ਹੀ ਮੁਸਲਿਮ ਮੁਨਸਿਫ਼ (ਕਾਜੀ) ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਸਲਿਮ ਉਪਦੇਸ਼ਕ (ਮੁੱਲਾਂ) ਹਨ। ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਸਮੁਦਾਇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਭੇਖ ਫਕੀਰਾ॥ ਵਡੇ ਕਹਾਵਹਿ ਹਉਮੈ ਤਨਿ ਪੀਰਾ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜੀ, ਸ਼ੇਖ਼ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਬਾਸ ਅੰਦਰ ਫਕੀਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਦਰਦ ਹੈ। 6. ਕਾਜੀ ਤੈ ਕਵਨ ਕਤੇਬ ਬਖਾਨੀ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਕਾਜੀ ! ਤੈਂ ਕਿਹੜੀ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ? 7. ਕਾਜੀ ਬੋਲਿਆ ਬਨਿ ਨਹੀ ਆਵੈ॥ (480, ਆਸਾ,

ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਾਜੀ ! ਉਸ ਦੇ ਮੁਹਰੇ ਕੁਝ ਆਖਣਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ। 8. ਕਾਜੀ ਸਾਹਿਬ ਏਕੁ ਤੋਹੀ ਮਹਿ ਤੇਰਾ ਸੋਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਨ ਦੇਖੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਾਜੀ ! ਤੇਰਾ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕਦਾ ਨਹੀਂ। 9. ਕਾਜੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੈ॥ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਕਾਜੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੁਨੀਆ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਮਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 10. ਬੂਝੀ ਨਹੀ ਕਾਜੀ ਅੰਧਿਆਰੈ॥ (870, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤਾਂ ਵੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਾਜੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕਿਆ। 11. ਕਲਿ ਕਲਵਾਲੀ ਸਰਾ ਨਿਬੇੜੀ ਕਾਜੀ ਕ੍ਰਿਸਨਾ ਹੋਆ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸ਼ਾਂਤ ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਾਨੂੰਨ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨੀਲੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕਾਜੀ ਜੱਜ ਹੈ। 12. ਕਾਜੀ ਹੋਇ ਕੈ ਬਹੈ ਨਿਆਇ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 13. ਆਪੇ ਕਾਜੀ ਆਪੇ ਮੁਲਾ॥ (1022, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 14. ਨਾ ਕੋ ਮੁਲਾ ਨਾ ਕੋ ਕਾਜੀ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 15. ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 16. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕਾ ਸਭੇ ਉਠਿ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 17. ਕਾਜੀ ਸੋ ਜੁ ਕਾਇਆ ਬੀਚਾਰੈ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 18. ਸੁਪਨੈ ਬਿੰਦੁ ਨ ਦੇਈ ਝਰਨਾ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 19. ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਕਰਹਿ ਸਲਾਮੁ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) 20. ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਬਿਨਤੀ ਫੁਰਮਾਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) 21. ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਹੋਵਹਿ ਸੇਖ॥ ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਭਗਵੇ ਭੇਖ॥ ਕੋ ਗਿਰਹੀ ਕਰਮਾ ਕੀ ਸੰਧਿ॥ ਬਿਨੁ ਬੂਝੇ ਸਭ ਖੜੀਅਸਿ ਬੰਧਿ॥ (1169, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਾਜੀ, ਮੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ੇਖ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜੋਗੀ, ਰਮਤਾ ਰਿਸ਼ੀ ਜਾਂ ਗੇਰੂ-ਰੰਗੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਕਰਮਕਾਂਡ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਮ ਨਰੜ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 22. ਬ੍ਰਹਮਨ ਗਿਆਸ ਕਰਹਿ ਚਉਬੀਸਾ ਕਾਜੀ ਮਹ ਰਮਜਾਨਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ)।

ਕਾਜੀਆ (ਦੇਖੋ ਕਾਜੀ) ਕਾਜੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਕਾਜੀਆਂ। ਕਾਜੀਆ ਬਾਮਣਾ ਕੀ ਗਲ ਥਕੀ ਅਗਦੁ ਪੜੈ ਸੈਤਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਕੰਮ-ਧੰਧਾ ਮੁਕ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਕਾਤੀ [ਅ. کاتی ਕਾਤੀਅ = ਅ. کاذب ਕਾਤਾ (ਕਾਟ, ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ) ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ] ਕੈਂਚੀ, ਛੁਰੀ। 1. ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਲਜੁਗ ਛੁਰੀ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਬੁੱਢ ਹਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਜੈਸੇ ਕਾਤੀ ਤੀਸ ਬਤੀਸ ਹੈ ਵਿਚਿ ਰਾਖੈ ਰਸਨਾ ਮਾਸ ਰਤੁ ਕੇਰੀ॥ ਕੋਈ ਜਾਣਹੁ ਮਾਸ ਕਾਤੀ ਕੈ ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਹੈ ਸਭ ਵਸਗਤਿ ਹੈ ਹਰਿ ਕੇਰੀ॥ (168, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਮਾਸ ਤੇ ਲਹੂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਜੀਭ ਦੀ, ਤੀਹ ਜਾਂ ਬੱਤੀ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਕੈਂਚੀ ਵਿਚੋਂ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਜਣਾ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੇ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਜੀਭ ਜਾਂ ਕੈਂਚੀ ਦੇ ਕੁਝ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਹਰ ਸ਼ੈ ਹਰੀ ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਾਧ ਰੂਪੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੀ ਆਪਣੇ ਨਫਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। 3. ਜਿਨ ਸਿਰਿ ਸੋਹਨਿ ਪਟੀਆ ਮਾਂਗੀ ਪਾਇ ਸੰਧੂਰੁ॥ ਸੇ ਸਿਰ ਕਾਤੀ ਮੁੰਨੀਅਨਿ ਗਲ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ਧੂੜਿ॥ ਮਹਲਾ ਅੰਦਰਿ ਹੋਦੀਆ ਹੁਣਿ ਬਹਣਿ ਨ ਮਿਲਨਿ ਹਦੂਰਿ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੀਸ ਜੋ ਮੀਢੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੀਰ ਸੰਧੂਰ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਸੀਸ ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਮੁੰਨੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸੰਘ ਘੱਟੇ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। 4. ਮਨੁ ਮੇਰੇ ਗਜੁ ਜਿਹਬਾ ਮੇਰੀ ਕਾਤੀ॥ ਮਪਿ ਮਪਿ ਕਾਟਉ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ॥ (485, ਆਸਾ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ ਗਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਕੈਂਚੀ। ਮੈਂ ਮਾਪ-ਮਾਪ ਕੇ ਮੌਤ ਦੀ ਫਾਹੀ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹਾਂ।

ਕਾਦਰ [ਉ. قادر ਕਾਦਿਰ = ਅ. قَدَرْتُ ਕੁਦਰਤ (ਤਾਕਤ) ਵਾਲਾ] ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ; ਪਰਮਾਤਮਾ, ਖੁਦਾ। 1. ਸੋ ਕਰਤਾ ਕਾਦਰ ਕਰੀਮੁ ਦੇ ਜੀਆ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰਿਜਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਕਰਣ ਕਰੀਮਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਕਤੀ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ।

ਕਾਦਰੁ (ਦੇਖੋ ਕਾਦਰ) ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਖੁਦਾ। 1. ਅਲਾਹੁ ਅਲਖੁ ਅਗੰਮੁ ਕਾਦਰੁ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰੀਮੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਅਖੇਜ, ਅਪਹੁੰਚ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈ। 2. ਨਾਉ ਕਰਤਾ ਕਾਦਰੁ ਕਰੇ ਕਿਉ ਬੋਲੁ ਹੋਵੈ ਜੋਖੀਵੈ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਬਚਨ, ਜਿਹੜਾ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਲੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਕਾਦਰੋ (ਦੇਖੋ ਕਾਦਰ) ਪਰਮਾਤਮਾ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ। ਦਿਲ ਕਬਜ਼ ਕਬਜ਼ਾ ਕਾਦਰੋ ਦੇਜਕ ਸਜਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸੁਆਮੀ ਤੈਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸਜਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਕਾਦਿਰੁ (ਦੇਖੋ ਕਾਦਰ) ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ। ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਵਸਤੂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈਂ। ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਪਵਿੱਤਰ ਦਾ ਪਰਮ-ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।

ਕਾਦੀ [ਅ. قاضی ਕਾਜ਼ੀ] ਮੁਨਸਿਫ਼, ਨਿਆਂਕਾਰ, ਜੱਜ। ਇਥੇ ‘ਕਾਜ਼ੀ’ ਦਾ ‘ਜ਼’, ‘ਕਾਦੀ’ ਦੇ ‘ਦ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਉਸਤਾਜ਼ = ਉਸਤਾਦ, ਫ਼ਾਜ਼ਿਲ = ਫਾਦਿਲ, ਹਜ਼ੂਰ = ਹਦੂਰ, ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ, ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ = ਵਦੀਫ਼ਾ, ਕਾਗ਼ਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ। ਕਾਦੀ ਕੁਝ ਬੋਲਿ ਮਲੁ ਖਾਇ॥ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜ਼ੀ ਬੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਨਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਦੀਆ (ਦੇਖੋ ਕਾਦੀ) ਕਾਜ਼ੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ। ਵਖਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ ਜਿ ਲਿਖਨਿ ਲੇਖੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਹੀ ਕਾਜ਼ੀ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਕਾਬਾ [ਅ. كعبه ਕਾਅਬਹ = ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ] ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ, ਮੱਕੇ ਵਿਚਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ। ‘ਕਾਅਬਹ’ ਅਰਬ ਦੇ ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਮੰਦਿਰ ਹੈ ਜੋ ਇਸਲਾਮੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਆਦਮ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ। ਇਹ ‘ਨੂਹ’ ਵਾਲੇ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਿਚ ਢਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਉਸਾਰਿਆ। “ਯਾਦ ਕਰੋ ਉਹ ਸਮਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲਈ ਇਸ ਘਰ (ਖ਼ਾਨਾ ਕਾਅਬਾ) ਦੀ ਥਾਂ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਪਾਕ ਰੱਖੋ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੱਜ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਕਹਿ ਦੇਵੋ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਦੂਰ-ਦੂਰਾਡੇ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਅਤੇ ਊਠਾਂ ’ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਉਣ ਤਾਕਿ ਉਹ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਥੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ।” (ਸੂਰਾ-ਉਲ-ਹੱਜ, ਆਇਤ ਨੰ. 26 ਤੇ 27) ਉਪਰੋਕਤ ਆਇਤ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵੀ ਉਸੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਨਾ ਕਾਅਬਾ ਉਸਾਰਨ ਵੇਲੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਘਰ ਖੁਦਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਲਈ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰੱਬੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੱਜ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਉਸਾਰਨ

ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਕਾਅਬਾ ਕਈ ਵਾਰ ਡਿੱਗਾ ਅਤੇ ਬਣਿਆ। ਇੱਕ ਵੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਨਿਉਂ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 35 ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸੀ ਤਦ ਕਾਅਬੇ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੰਦਿਰ ਬਹੁਤ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਜਦ ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਆਰੰਭੀ ਤਦ ਇਹ ਸਵਾਲ ਹੋਇਆ ਕਿ ‘ਸੰਗ-ਏ-ਅਸਵਦ’ (ਕਾਲਾ ਪੱਥਰ) ਨੂੰ ਕੌਣ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖੇ? ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਹੋਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਆਹ ਪੱਥਰ ਉਠਾ ਕੇ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਕੰਧ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ। ਮੰਦਿਰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਵਾਂਗ ‘ਰਬਲ’ ਦੇਵਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋਰ ਬੁੱਤ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਬੁੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ।

ਸਾਲ 1040 ਈ. ਵਿਚ ਰੂਮ ਦੇ ਉਸਮਾਨੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ‘ਸੁਲਤਾਨ ਮੁਰਾਦ ਚੌਥੇ’ ਨੇ ਕਾਅਬੇ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਪੂਰਬ ਵਲ ਦੀ ਬਾਹੀ, ਜਿਧਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ, 33 ਗਜ਼ ਲੰਬੀ ਹੈ, ਪੱਛਮ ਦੀ 31 ਗਜ਼, ਉਤਰ ਦੀ 22 ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦੀ 20 ਗਜ਼ ਹੈ। ਉਚਾਈ 25 ਫੁੱਟ ਹੈ, ਚਿਣਾਈ ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਚੂਨੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਕੁਰਸੀ 2 ਫੁੱਟ ਉਚੀ ਹੈ, ਛੱਤ ਚਪਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਾਸ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਸਮੇਂ ਹੀ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜਦ ਯਾਤਰੀ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣ ਪੂਰਬ ਵਲ ਦਾ ਜੋ ਮੰਦਿਰ ਦਾ ਕੋਣਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ 5 ਫੁੱਟ ਉਚਾ ‘ਸੰਗ-ਏ-ਅਸਵਦ’ (ਕਾਲਾ ਪੱਥਰ) ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ੀ ਚੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਦੱਖਣ ਦੇ ਕੋਣੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਪੱਥਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਰੁਕਨੁਲਯਮਾਨ’ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਤਰੀ ਲੋਕ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਛੂੰਹਦੇ ਹਨ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਾਲਾ ਗਹਿਰਾ ਮੁਕਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਥਾਂ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਇਸਮਾਈਲ ਸਮੇਤ ਈਸ਼ਵਰ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਾਅਬੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਰਿਕਰਮਾ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਵਲਗਣ (ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ) ਹੈ। ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਸਿਆਹ ਰੇਸ਼ਮੀ ਗਿਲਾਫ਼ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਯਤਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 239, 733, 734)।

ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸੂਲ ਜਾਣ ਕੇ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ “ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਇਬਾਦਤਗਾਹ ਜੋ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਉਹ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ੈਰ ਤੇ ਬਰਕਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਿਦਾਇਤ ਦੇਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਲਈ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਥਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ’ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਇਹ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਇਸ ਘਰ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜੋ ਕੋਈ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਨਿਆਜ਼ ਹੈ (ਸੂਰਾ-ਉਲ-ਉਮਰਾਨ, ਆਇਤ ਨੰ. 96 ਤੇ 97)। ਇਸ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼ੇਖ਼ ਸ਼ਾਅਦੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਅਬੇ ਜਾਣ ਲਈ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲਗਨ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫੋਕੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ-

ਹਰ ਕਿਹ ਬਪਾਏ ਕਾਅਬਾ ਰਵੱਦ, ਊ ਕਾਅਬਾ ਰਾ ਤਵਾਫ਼ ਕੁਨੱਦ।

ਹਰ ਕਿਹ ਬਦਿਲ ਬਕਾਅਬਾ ਰਵੱਦ, ਕਾਅਬਾ ਊ ਰਾ ਤਵਾਫ਼ ਕੁਨੱਦ।

ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਪੈਦਲ ਕਾਅਬੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਦਿਲੋਂ ਕਾਅਬੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਾਅਬਾ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਫੋਕੇ ਰਸਮਾਂ 'ਤੇ ਚੋਟ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਭਗਤੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਾਅਬਾ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਹੀ ਉਸ ਲਈ ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੀਰ ਬਣਾਵੇ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਲਿਮਾ ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾਵੇ-ਕਰਣੀ ਕਾਬਾ ਸਚੁ ਪੀਰੁ ਕਲਮਾ ਕਰਮ ਨਿਵਾਜ਼॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1)। ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ- ਸਤਰਿ ਕਾਬਾ ਘਟ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੇ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਕੋਈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ)।

ਕਾਬੇ (ਦੇਖੋ ਕਾਬਾ) ਮੱਕੇ ਵਿਚਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ। ਸੇਖ ਸਬੂਰੀ ਬਾਹਰਾ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੇ ਜਾਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਹੜਾ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਬੈ (ਦੇਖੋ ਕਾਬਾ) ਕਾਅਬੇ ਦਾ। ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੈ ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਇਆ ਕੇਤੀ ਬਾਰ ਕਬੀਰ॥ ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਆ ਖਤਾ ਮੁਖਹੁ ਨ ਬੋਲੈ ਪੀਰ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਮੈਂ ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਹੱਜ (ਯਾਤਰਾ) ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ? ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ! ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਕਾਮ [ਫ਼ ڪام ਕਾਮ = ਮੁਰਾਦ, ਮਕਸਦ] ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਮਕਸਦ, ਮਤਲਬ, ਮੁਰਾਦ, ਮਨੋਰਥ, ਮੰਤਵ, ਕਾਮਨਾ, ਮਨੋਭਾਵਨਾ। 1. ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਓਟ ਤੇਰੀ ਰਾਖੁ ਪੂਰਨ ਕਾਮ ਜੀਉ॥ (928, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਰੱਖ। 2. ਰਾਮ ਰਾਮ ਬੋਲਿ ਰਾਮ ਰਾਮ॥ ਤਿਆਗਹੁ ਮਨ ਕੇ ਸਗਲ ਕਾਮ॥ (1182, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਤੂੰ ਉਚਾਰਨ ਕਰ, ਹੇ ਬੰਦੇ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਦੇ।

ਕਾਮੀ¹ (ਦੇਖੋ ਕਾਮ) ਕਾਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਕਾਮੀਂ ; ਮਨੋਰਥ, ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ। 1. ਨਾਮ ਭਗਤਿ ਮਾਗੁ ਸੰਤ ਤਿਆਗਿ ਸਗਲ ਕਾਮੀ॥ (1230, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਮਨੋਰਥ ਛੱਡ ਦੇ। 2. ਏਕਾ ਓਟ ਤਜਉ ਬਿਖੁ ਕਾਮੀ॥ (1080, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਬਦੀ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਕਾਮੀ² [ਫ਼ ڪمى ਕਮੀ = ਤੋਟ] ਘਾਟਾ, ਕਮੀ, ਤੋਟ, ਥੁੜ੍ਹ। ਜਾ ਕਉ ਦਇਆ ਕਰਹੁ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਾਹੀ ਤਿਨ ਕਾਮੀ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜਿਸ ਉਤੇ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਰਹਿਮਤ ਧਾਰਦਾ ਹੈਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਕਾਰ¹ [ਫ਼ ڪار ਕਾਰ = ਕੰਮ] ਕੰਮ, ਕਾਰਜ। 1. ਜੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਜਿਤਨੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਨੇ ਤਿਤਨੇ ਸਿਰਿ ਕਾਰ ਲਿਖਾਵੈ॥ (1263, ਮਲਾਰ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸਾਜੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥਿਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਕਾਰ² [ਫ਼ ڪار ਕਾਰ = ਵਾਹੀ] ਹੱਥ ਜਾਂ ਡੱਕੇ ਨਾਲ ਵਾਹ ਕੇ ਕੱਢੀ ਲਕੀਰ, ਰੇਖਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كاريء ਕਾਰੀਦਨ ਅਤੇ كاشتن ਕਾਸ਼ਤਨ = ਵਾਹ ਕੇ ਬੀਜਣਾ→ ਕਾਰਦ→ ਕਾਰ। 1. ਦੇ ਕੈ ਚਉਕਾ ਕਢੀ ਕਾਰ॥ ਉਪਰਿ ਆਇ ਬੈਠੇ ਕੂੜਿਆਰ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਲੇਪਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ, ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚੀ ਤੇ ਝੂਠੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

2. ਤਾਤੀ ਵਾਉ ਨ ਲਗਈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸਰਣਾਈ॥ ਚਉਗਿਰਦ ਹਮਾਰੈ ਰਾਮ ਕਾਰ ਦੁਖੁ ਲਗੈ ਨ ਭਾਈ॥ (819, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਹਵਾ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਜੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਨਾਹ ਵਿਚ ਹੈ। ਹੇ ਵੀਰ ! ਮੇਰੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰੇਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਕਾਰ³ [ਅ ੴ ਕਾਰ = ਕਾਲਾ ਰੰਗ, ਕਾਲਾ ਤੇਲ] ਕਾਲਸ, ਸਿਆਹੀ। ਮਨਮੁਖ ਹੀਅਰਾ ਅਤਿ ਕਠੋਰੁ ਹੈ ਤਿਨ ਅੰਤਰਿ ਕਾਰ ਕਰੀਠਾ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨ-ਮੁਖੀਏ ਦਾ ਦਿਲ ਅਤੀ ਨਿਰਦਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਲਸ ਤੇ ਕਠੋਰਤਾ ਹੈ।

ਕਾਰਕੁਨੀ [ਫ ੴ ਕਾਰਕੁਨੀ = ਫ ੴ ਕਾਰਕੁਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕਾਰਕੁਨ = ਕਾਰ (ਕੰਮ)+ਕੁਨ (ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਭਾਵ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕਾਰਕੁਨੀ = ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਕਰਨ ਦੀ ਡਿਊਟੀ। ‘ਕੁਨ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ڪردن = ਕਰਨਾ। ਕਰਦਨ→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ ਤਬਾਹ ਕੁਨ = ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਆਬਾਦ ਕੁਨ = ਆਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਫੈਸਲਾ ਕੁਨ = ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੁਨ = ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਮਰਾਹ ਕੁਨ = ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸੁਲਹ ਕੁਨ = ਸੁਲਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਿ। ਕਾਰ ਕੁਨੀ = ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਡਿਊਟੀ। ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰਾ ਵਣਜੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਾਪਾਰੁ ਹਰਿ ਨਾਮੈ ਕੀ ਹਮ ਕੰਉ ਸਤਿਗੁਰਿ ਕਾਰਕੁਨੀ ਦੀਈ॥ (593, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਵਪਾਰ ਹੈ, ਸਾਈਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸੌਦਾਗਰੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਈਂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਹੀ ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਲਗਾਈ ਹੈ।

ਕਾਰਗਹ [ਫ ੴ ਕਾਰਗਾਹ, ਫ ੴ ਕਾਰ = ਕੰਮ+ਫ ੴ ਗਾਹ = ਗਹ (ਜਗ੍ਹਾ) ਭਾਵ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਵ ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਕਰਗਹ] ਕੱਪੜੇ ਬੁਣਨ ਦੀ ਖੱਡੀ। ਕਹਤੁ ਕਬੀਰੁ ਕਾਰਗਹ ਤੇਰੀ॥ ਸੂਤੈ ਸੂਤ ਮਿਲਾਏ ਕੋਰੀ॥ (484, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਖੱਡੀ ਟੁੱਟਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਜੁਲਾਹਾ ਮੇਰੇ ਧਾਗੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਾ¹ [ਫ ੴ ਕਾਰ = ਕੰਮ] ਕੰਮ, ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੰਮ। ਏਕ ਟੇਕ ਏਕੋ ਆਧਾਰਾ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀ ਲਾਗਾ ਕਾਰਾ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਨਾਨਕ ਲੋੜਦਾ ਹੈ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੰਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਾਰਾ² [ਫ ੴ ਕਾਰ = ਕੰਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਕਾਰਾਂ, ਬਹੁਤੇ ਕੰਮ। ਬਾਦਿ ਕਾਰਾ ਸਭਿ ਛੋਡੀਆ ਸਾਚੀ ਤਰੁ ਤਾਰੀ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੱਚ ਦੀ ਬੇੜੀ ‘ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਿ¹ [ਫ ੴ ਕਾਰੀ = ਅਸਰਦਾਰ] ਅਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਗੁਰ ਕੀ ਮਤਿ ਜੀਇ ਆਈ ਕਾਰਿ॥ (221, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ‘ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਕਾਰਿ² (ਦੇਖੋ ਕਾਰ¹) ਕੰਮ। ਪੁਰੁ ਕਰਿ ਕਾਇਆ ਕਪੜੁ ਪਹਿਰਾ ਧੋਵਾ ਸਦਾ ਕਾਰਿ॥ (139, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੱਕ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋਣਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ।

ਕਾਰੀ¹ [ਫ ੴ ਕਾਰ = ਕੰਮ] ਕੰਮ, ਕਿਰਿਆ। 1. ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵਹੁ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਸਫਲ ਏਹਾ ਹੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ॥ (108, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਤੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਗਾਇਨ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੋ ਕੰਮ ਸਫਲ ਹੈ। 2. ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਾਰੀ ਏਹ ਕਰੇਹੁ॥ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮਲੇਹੁ॥ (554, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ। 3. ਸੰਤਹੁ

ਇਹਾ ਬਤਾਵਹੁ ਕਾਰੀ॥ ਜਿਤੁ ਹਉਮੈ ਗਰਬੁ ਨਿਵਾਰੀ॥ (616, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸੰਤੋ ! ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਦੱਸੋ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰਾ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣ। 4. ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਕਾਨ ਲਗੇ ਤਨ ਭੀਤਰਿ ਵੈਦੁ ਕਿ ਜਾਣੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ॥ (993, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਈਸ਼ਵਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਬਾਣਾਂ ਨੇ ਵਿੰਨ੍ਹ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਵੈਦ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਕਾਰੀ² [ਫ਼ ۛ, ڪ ਕਾਰੀ = ਫ਼ ۛ, ڪ ਕਾਰ (ਕੰਮ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਕਾਰੀਗਰ। 1. ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਨਗਰ ਮਹਿ ਕਾਰੀ॥ ਜਤੁ ਸਤੁ ਸੰਜਮੁ ਸਰਣਿ ਮੁਰਾਰੀ॥ (1037, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਾਰੀਗਰ ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਜਤ ਸਤ ਤੇ ਸੰਜਮ ਆ ਟਿਕਦੇ ਹਨ। 2. ਆਪੇ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕੁ ਵੀਚਾਰੀ॥ ਆਪੇ ਰਾਜਨੁ ਪੰਚਾ ਕਾਰੀ॥ (1022, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਪੂਰਨ ਪੁਰਸ਼, ਅਭਿਆਸੀ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਰਾਜਾ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮੰਡਲੀ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਕਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਕਾਰ) ਕੰਮ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਭਾਈ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਤਦ ਤੇਰੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ? ਜਦ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ।

ਕਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਕਾਰ) ਕੰਮ, ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ 1. ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਦੂਜੀ ਕਾਰੈ ਲਗਿ॥ ਦੁਬਿਧਾ ਲਾਗੇ ਪਚਿ ਮੁਏ ਅੰਤਰਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਗਿ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖਾਹਿਸ਼ ਦੀ ਅਗਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਗਲ-ਸੜ ਕੇ ਮਰ-ਮੁਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਖੀਆ ਸਿਖ ਗੁਰੂ ਮੇਲਾਈਆ॥ ਇਕਿ ਸੇਵਕ ਗੁਰ ਪਾਸਿ ਇਕਿ ਗੁਰਿ ਕਾਰੈ ਲਾਈਆ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੱਖ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦਾਸਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ।

ਕਾਰੋ (ਦੇਖੋ ਕਾਰ) ਕੰਮ, ਕਾਰ। ਰੂਪੁ ਨ ਜਾਣੈ ਸੋਹਣੀਐ ਹੁਕਮਿ ਬਧੀ ਸਿਰਿ ਕਾਰੋ॥ (580, ਵਡਹੰਸੁ ਦਖਣੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੀ ਸੋਹਣੀਏ ! ਮੌਤ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਮੇ ਲਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਲਬੂਤ [ਫ਼ ڪالْبُوت ਕਾਲਬੂਤ, ڪالْبُ ਕਾਲਬੂਦ = ਢਾਂਚਾ] ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਢਾਂਚਾ, ਕਾਲਬ। ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਹਥਨੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾ ਕੇ, ਘਾਹ ਨਾਲ ਢੱਕੇ ਹੋਏ ਡੂੰਘੇ ਟੋਏ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਾਥੀ, ਹਥਨੀ ਦੇ ਉਸ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਡਿਗ ਕੇ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਲਬੂਤ ਕੀ ਹਸਤਨੀ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਚਲਤੁ ਰਚਿਓ ਜਗਦੀਸ॥ ਕਾਮ ਸੁਆਇ ਗਜ ਬਸਿ ਪਰੇ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਅੰਕਸੁ ਸਹਿਓ ਸੀਸ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਥਨੀ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇ ਕਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਇਹ ਜਗਤ ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਾਥੀ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਮੇਰੀ ਕਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੁੰਡਾ ਸਹਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਲੂਬਿ [ਅ ڪُلُوب ਕੁਲੂਬ = ਅ ڪَلْب ਕਲਬ (ਉਲਟੀ ਚੀਜ਼) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਉਲਟੀ ਚੀਜ਼, ਪੁੱਠੀ ਚੀਜ਼। ਦਿਲ ਨੂੰ 'ਕਲਬ' ਇਸੇ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪੁਠਾ ਲਟਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਲੂਬਿ ਅਕਲ = ਪੁੱਠੀ ਮਤ। ਕਾਲੂਬਿ ਅਕਲ ਮਨ ਗੋਰ ਨ ਮਾਨੀ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪੁੱਠੀ ਅਕਲ ਕਬਰ ਭਾਵ ਮਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ।

ਕਿ [ਫ ٧ ਕਿਹ = ਕਿਸੇ ਨੇ] ਕੌਣ, ਕਿਸ ਨੂੰ, ਉਹ, ਕੋਈ। 1. ਮਨਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸੁਖ ਕਿ ਪੁਛਹਿ ਮਿਤ॥ (1421, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਲਾ ਕੇ, ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਤੂੰ ਸੁਖ ਲਈ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈਂ?

ਕਿੰਗੁਰੀ [ਫ ٧ ਕਿੰਗੁਰੀ, ਫ ٧ ਕਿੰਗੁਰੀ = ਇੱਕ ਸਾਜ਼ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ; ਵੀਣਾ, ਦੋ ਤੂੰਬਿਆਂ ਵਾਲੀ ਤੰਤ੍ਰੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਤਾਰੀ ਵੀਣਾ। 1. ਥਿਰੁ ਭਈ ਤੰਤੀ ਤੂਟਸਿ ਨਾਹੀ ਅਨਹਦ ਕਿੰਗੁਰੀ ਬਾਜੀ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤਾਰ ਤੇ ਟੁੱਟਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਵੀਣਾ ਸੁੱਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਵਜ ਰਹੀ ਹੈ। 2. ਮੋਹਿ ਗਇਆ ਬੈਰਾਗੀ ਜੋਗੀ ਘਟਿ ਘਟਿ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਾਈ॥ (907, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 3. ਰਵਿ ਸਸਿ ਲਉਕੇ ਇਹੁ ਤਨੁ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਾਜੈ ਸਬਦੁ ਨਿਰਾਰੀ॥ (907, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਜੀ ਤੇ ਖੱਬੀ ਨਾਸਕਾ, ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੀ ਵੀਣਾ ਦੇ ਤੂੰਬੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀਣਾ ਇੱਕ ਅਲੌਕਿਕ ਧੁਨੀ ਅਲਾਪਦੀ ਹੈ। 4. ਐਸੀ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਜਾਇ ਜੋਗੀ॥ ਜਿਤੁ ਕਿੰਗੁਰੀ ਅਨਹਦੁ ਵਾਜੈ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰਹੈ ਲਿਵ ਲਾਇ॥ (908, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 5. ਇਤੁ ਕਿੰਗੁਰੀ ਧਿਆਨੁ ਨ ਲਾਗੈ ਜੋਗੀ ਨਾ ਸਦੁ ਪਲੈ ਪਾਇ॥ ਇਤੁ ਕਿੰਗੁਰੀ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ ਜੋਗੀ ਅਭਿਮਾਨੁ ਨ ਵਿਚਹੁ ਜਾਇ॥ (908, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 6. ਵਿਣੁ ਵਜਾਈ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਾਜੈ ਜੋਗੀ ਸਾ ਕਿੰਗੁਰੀ ਵਜਾਇ॥ (909, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 7. ਕਰਿ ਬੈਰਾਗੁ ਫਿਰਉ ਤਨਿ ਨਗਰੀ ਮਨ ਕੀ ਕਿੰਗੁਰੀ ਬਜਾਈ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਇੱਛਾ-ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਫੇਰਾ ਪਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਦੀ ਵੀਣਾ ਨੂੰ ਵਜਾ।

ਕਿਬਲਾ [ਅ ٧ ਕਿਬਲਾ = ਤਰਫ ਜਿਸ ਵਲ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ] ਕਾਅਬਾ ਸ਼ਰੀਫ ; ਪਾਸਾ, ਜਿਸ ਵਲ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ‘ਕਿਬਲਾ’ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਹਿਜ਼ਰਤ ਮਗਰੋਂ ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ‘ਬੈਤੁੱਲ ਮੁਕੱਦਸ’ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਕਾਅਬੇ ਦੀ ਤਰਫ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਆਇਆ। “ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਤੁਸੀਂ ਮੂੰਹ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਵੇਖਣ ਲਈ ‘ਕਿਬਲਾ’ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕੌਣ ਰਸੂਲ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੌਣ ਉਲਟਾ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਤਰਫ ਉਠਣਾ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਲਉ ! ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਕਿਬਲੇ ਦੀ ਤਰਫ ਤੁਹਾਨੂੰ ਘੁਮਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਕਾਅਬੇ ਵਲ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਲਵੋ, ਹੁਣ ਕਿਥੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਹੋਵੋ, ਉਸੇ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋ”। (ਸੂਰਾ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 17, ਆਯਤ 143-44) ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵੀ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ “ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘੋ (ਨਮਾਜ਼ ਵੇਲੇ) ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਮਸਜਿਦ-ਏ-ਹਰਾਮ (ਕਾਅਬਾ) ਵਲ ਫੇਰ ਲਵੋ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਰੱਬ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚਾ ਫੈਸਲਾ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਤੁਹਾਡੇ ਅਮਲਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਲੰਘੋ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਕਾਅਬੇ ਵਲ ਹੀ ਘੁਮਾਇਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਹੋਵੋ, ਉਸੇ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੋ ਤਾਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਨਾ ਮਿਲੇ।” (ਸੂਰਾ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 17, ਆਯਤ 150) ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਹੁਕਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਕਾਅਬੇ ਵਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕਿਬਲਾ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਨੁ ਕਰਿ ਮਕਾ ਕਿਬਲਾ ਕਰਿ ਦੇਹੀ॥ ਬੋਲਨਹਾਰੁ ਪਰਮ ਗੁਰੁ ਏਹੀ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐ ਮੁਸਲਮਾਨ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੱਕਾ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਿਬਲਾ ਜਾਣ ਭਾਵ ਅੰਤਹਕਰਣ ਮੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਰੱਬ, ਉਸ ਵਿਚ ਪੂਜਣਯੋਗ ਹੈ। ਬੋਲਣਹਾਰ ਭਾਵ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਹੀ ਬਾਂਗ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਆਗੂ ਹੋ ਕੇ

ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਗੁਰ (ਇਮਾਮ) ਹੈ। ਭਾਵ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਆਤਮਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨਸਾਨ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਹੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮੱਕਾ ਤੇ ਕਿਬਲਾ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਮਾਮ (ਪਰਮਗੁਰ) ਹੈ।

ਕਿਰਸ [ਫ਼ ਕਿਰਸਾਨੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ] ਫ਼ كرسان ਕਿਰਸਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਖੇਤੀ, ਫ਼ਸਲ। 1. ਜਮ੍ਹੂ ਚੂਹਾ ਕਿਰਸ ਨਿਤ ਕੁਰਕਦਾ ਹਰਿ ਕਰਤੈ ਮਾਰਿ ਕਢਾਇਆ॥ (304, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੱਤ ਦਾ ਚੂਹਾ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਕੁਤਰਦਾ ਹੈ, ਹਰੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਜਲ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਅਨੁ ਤਿਨਾ ਭਿ ਰੋਜੀ ਦੇਇ॥ ਓਥੈ ਹਟੁ ਨ ਚਲਈ ਨਾ ਕੇ ਕਿਰਸ ਕਰੇਇ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੇ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਜਣਾ ਉਥੇ ਹੱਟੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਸਾਣ, ਕਿਰਸਾਣੁ, ਕਿਰਸਾਨ, ਕ੍ਰਿਸਾਨਿ [ਫ਼ ਕਿਰਸਾਨ = ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ, ਕਿਸਾਨ, ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ। 1. ਪੰਜਿ ਕਿਰਸਾਣ ਮੁਜੇਰੇ ਮਿਹਡਿਆ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਮੇਰੇ ਮੁਜਾਰੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। 2. ਜਾ ਹੋਆ ਹੁਕਮੁ ਕਿਰਸਾਣ ਦਾ ਤਾ ਲੁਣਿ ਮਿਣਿਆ ਖੇਤਾਰੁ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਖੇਤੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਵੱਢੀ ਤੇ ਮਾਪ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਿਰਸਾਣੁ ਕਰੇ ਲੋਚੈ ਜੀਉ ਲਾਇ॥ ਹਲੁ ਜੋਤੈ ਉਦਮੁ ਕਰੇ ਮੇਰਾ ਪੁਤੁ ਧੀ ਖਾਇ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਚਾਅ ਤੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਲ ਜੋਤਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ ਖਾਣ। 4. ਜੈਸੇ ਕਿਰਸਾਣੁ ਬੋਵੈ ਕਿਰਸਾਨੀ॥ ਕਾਚੀ ਪਾਕੀ ਬਾਢਿ ਪਰਾਨੀ॥ ਜੋ ਜਨਮੈ ਸੋ ਜਾਨਹੁ ਮੂਆ॥ ਗੋਵਿੰਦ ਭਗਤੁ ਅਸਥਿਰੁ ਹੈ ਥੀਆ॥ (375, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਜੀਵ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਆਪਣੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਬੀਜ ਕੇ ਕੱਚੀ ਜਾਂ ਪੱਕੀ ਨੂੰ ਵੱਢ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲੈ ਜੋ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਭਗਤ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 5. ਦੇਹੀ ਗਾਵਾ ਜੀਉ ਧਰ ਮਹਤਉ ਬਸਹਿ ਪੰਚ ਕਿਰਸਾਨਾ॥ (1104, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਖੇਤ ਦੀ ਮਾਲਿਕਣ ਹੈ। ਪੰਜ ਇੰਦ੍ਰੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਉਸ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। 6. ਕਿਲਬਿਖ ਪਾਪ ਨਾਮ ਹਰਿ ਕਾਟੇ ਜਿਵ ਖੇਤ ਕ੍ਰਿਸਾਨਿ ਲੁਣੇ॥ (976, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਨੂੰ ਵੱਢ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕ੍ਰਿਸਾਨਵਾ (ਦੇਖੋ ਕਿਰਸਾਣ) ਕਿਸਾਨ ਲੋਕ, ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ। ਪੰਚ ਕ੍ਰਿਸਾਨਵਾ ਭਾਗਿ ਗਏ ਲੈ ਬਾਧਿਓ ਜੀਉ ਦਰਬਾਰੀ॥ (1104, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਕਿਸਾਨ ਤਦ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਪਿਆਦਾ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਵੇਗਾ।

ਕਿਰਸਾਣੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ [ਫ਼ ਕਿਰਸਾਨੀ = ਫ਼ كرسان ਕਿਰਸਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕਿਰਸਾਨ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ, ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਧੰਦਾ, ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਬੀਜਣ ਦਾ ਕੰਮ ; ਫ਼ਸਲ, ਖੇਤੀ। 1. ਕਿਰਸਾਣੀ ਕਿਰਸਾਣੁ ਕਰੇ ਲੋਚੈ ਜੀਉ ਲਾਇ॥ ਹਲੁ ਜੋਤੈ ਉਦਮੁ ਕਰੇ ਮੇਰਾ ਪੁਤੁ ਧੀ ਖਾਇ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ 'ਕਿਰਸਾਣ' ਦੀ ਤੁਕ ਨੰ. 3। 2. ਜੈਸੇ ਕਿਰਸਾਣੁ ਬੋਵੈ ਕਿਰਸਾਨੀ॥ ਕਾਚੀ ਪਾਕੀ ਬਾਢਿ ਪਰਾਨੀ॥ (375, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ 'ਕਿਰਸਾਣ' ਦੀ ਤੁਕ ਨੰ. 4। 3. ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਸਭੁ ਖੇਤੁ ਹੈ ਹਰਿ ਆਪਿ ਕਿਰਸਾਣੀ ਲਾਇਆ॥ (304, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4)

4. ਕਿਰਸਾਣੀ ਜੰਮੀ ਭਾਉ ਕਰਿ ਹਰਿ ਬੋਹਲ ਬਖਸ ਜਮਾਇਆ॥ (304, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੁਆਰਾ ਫਸਲ ਉੱਗੀ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਦਾਣਿਆ ਦਾ ਬੋਹਲ (ਢੇਰ) ਲਗ ਗਿਆ। 5. ਕਿਰਸਾਣੀ ਜਿਉ ਰਾਖੈ ਰਖਵਾਲਾ॥ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਦਇਆ ਜਿਉ ਬਾਲਾ॥ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਦੇਖਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਮਿਲਿ ਜਾਇ॥ ਤਿਉ ਹਰਿ ਜਨ ਰਾਖੈ ਕੰਠਿ ਲਾਇ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਖਵਾਲਾ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਉਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇੰਜ ਹੀ ਹਰੀ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਦਾਰ [کِرْدَار, ਕਿਰਦਾਰ = کِرْد, ਕਿਰਦ = ਅਮਲ, ਕੰਮ+ਫ, آ, ਆਰ = ਪਿਛੇਤਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਗਣ ਨਾਲ ਭਾਵ-ਵਾਚਕ ਨਾਉਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ] ਚੰਗਾ ਅਮਲ, ਕਰਤਵ ; ਧੰਦਾ, ਪੇਸ਼ਾ ; ਚਾਲ-ਚਲਣ, ਤੌਰ-ਤਰੀਕਾ, ਚਰਿੱਤਰ, ਆਚਰਣ, ਰਵੱਈਆ, ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ کردن ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)। ਕਰਦਨ→ਕਰਦ+ਆਰ = ਕਿਰਦਾਰ। ਜਿਵੇਂ-

گفتن ਗੁਫਤਨ (ਕਹਿਣਾ)→ਗੁਫਤ+ਆਰ = ਗੁਫਤਾਰ

رفتن ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ)→ਰਫਤ+ਆਰ = ਰਫਤਾਰ ਅਤੇ

دیدن ਦੀਦਨ (ਵੇਖਣਾ)→ਦੀਦ+ਆਰ = ਦੀਦਾਰ ਆਦਿ।

ਕਾਇਆ ਕਿਰਦਾਰ ਅਉਰਤ ਯਕੀਨਾ॥ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣਿ ਹਕੀਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਤੇ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਹੁਟੀ ਬਣਾ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਦਿਲ ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਲੁੱਟ।

ਕਿਰਮ, ਕ੍ਰਿਮ [کِرْم, ਕਿਰਮ = ਕੀੜਾ, ਕੀਟ] ਤੁੱਛ, ਅਦਨਾ, ਕਮੀਨਾ ; ਕੀੜਾ, ਕੀਟ ; ਲਹੂ ਵੀਰਯ ਆਦਿ ਵਿਚ ਸੂਖਮ ਬੀਜ ਰੂਪ ਜੀਵ, ਜੋ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ; ਜਰਾਸੀਮ। 1. ਹਮ ਕੀਰੇ ਕਿਰਮ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣਾਈ ਕਰਿ ਦਇਆ ਨਾਮੁ ਪਰਗਾਸਿ॥ (10, ਸੋਦਰੂ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ! ਮੈਂ ਇੱਕ ਤੁੱਛ ਜਿਹੇ ਕੀੜੇ ਨੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ ਹੈ, ਮਿਹਰ ਕਰ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। 2. ਕਿਆ ਹਮ ਕਿਰਮ ਨਾਨ੍ ਨਿਕ ਕੀਰੇ ਤੁਮ੍ ਵਡ ਪੁਰਖ ਵਡਾਗੀ॥ (667, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ? ਨਿੱਕੇ ਅਦਨੇ ਜਿਹੇ ਕੀੜੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਜਰਾਸੀਮ। ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਮਹਾਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 3. ਹਰਿ ਰਾਖੁ ਰਾਖੁ ਜਨ ਕਿਰਮ ਤੁਮਾਰੇ ਸਰਣਾਗਤਿ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਤਿਪਲਘਾ॥ (731, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ, ਰੱਖਿਆ ਕਰ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਕੀਟ ਦਾਸ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ! 4. ਗਰਭ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਜਿਨਹਿ ਉਬਾਰਿਆ॥ ਰਕਤ ਕਿਰਮ ਮਹਿ ਨਹੀ ਸੰਘਾਰਿਆ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਪੇਟ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਦ ਤੂੰ ਇੱਕ ਤੁੱਛ ਕੀੜਾ ਹੀ ਸੈਂ। 5. ਹਰਿ ਦੇਵਹੁ ਦਾਨੁ ਦਇਆਲ ਹੋਇ ਵਿਚਿ ਪਾਥਰ ਕ੍ਰਿਮ ਜੰਤਾ॥ (650, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਤੁਸੀਂ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ। ਪੱਥਰ ਅੰਦਰਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋ। 6. ਕਿਆ ਹਉ ਆਖਾ ਕਿਰਮ ਜੰਤੁ॥ ਤੇਰਾ ਕਿਨੈ ਨ ਪਾਇਆ ਆਦਿ ਅੰਤੁ॥ (1172, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੀੜੇ ਵਰਗਾ ਜੀਵ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਕਿਸੇ ਜਣੇ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇਰੇ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ। 7. ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਕਿਰਮ ਜੰਤੁ॥ ਦੇਹਿ ਤ ਜਾਪੀ ਆਦਿ ਮੰਤੁ॥ (1176, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕੀੜੇ ਵਰਗਾ ਜੀਵ ਤੂੰ ਹੀ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਆਦਿ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਚਾਰਾਂ। 8. ਪ੍ਰਿਗੁ ਸਰੀਰੁ ਅਸਤ ਬਿਸਟਾ ਕ੍ਰਿਮ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਜਾਨਤ ਹੋਰ॥ (1228, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲਾਅਨਤਮਾਰੀ ਹੈ ਇਹ ਹੱਡੀਆਂ, ਮਲ ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਦੇਹ, ਜੇਕਰ ਰੱਬ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ

ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। 9. ਕਿਆ ਹਮ ਕਿਰਮ ਕਿਆ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹਿ ਮੂਰਖ ਮੁਗਧ ਰਖੇ ਪ੍ਰਭ ਤਾਸ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੌਣ ਕੀੜਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਮੂੜ੍ਹ ਤੇ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਉਸ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੈ। 10. ਜਬ ਜਰੀਐ ਤਬ ਹੋਇ ਭਸਮ ਤਨੁ ਰਹੈ ਕਿਰਮ ਦਲ ਖਾਈ॥ (654, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸਰੀਰ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਰਹਿ ਜਾਵੇ (ਦਫਨਾਇਆ ਜਾਵੇ) ਤਾਂ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 11. ਦਇਆ ਕਰਹੁ ਕਿਰਮ ਅਪੁਨੇ ਕਉ ਇਹੈ ਮਨੋਰਥੁ ਸੁਆਉ॥ (406, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੀੜੇ 'ਤੇ ਦਇਆ ਕਰੋ। ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਮੇਰਾ ਮਨੋਰਥ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ।

ਕਿਰਮਾਇ (ਦੇਖੋ ਕਿਰਮ) ਕੀੜੇ ਵਰਗੀਆਂ। ਸੰਤ ਕੈ ਦੂਖਨਿ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਕਿਰਮਾਇ॥ (279, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਕੀੜੇ ਵਰਗੀਆਂ ਰੀਂਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੰਮਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਮਾਇਣਾ (ਦੇਖੋ ਕਿਰਮ) ਕੀੜੇ ਉਪਰ। ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਨ ਜਾਣਾ ਕਾਈ ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਦਇਆ ਕਿਰਮਾਇਣਾ॥ (1078, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਗਿਆਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਤੁੱਛ ਕੀੜੇ ਉਤੇ ਰਹਿਮਤ ਧਾਰ।

ਕੀਮ [ਅ. قیمت ਕੀਮਤ (ਮੁੱਲ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ, ਅ. قیمت ਕੀਮਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ قيم کیمਤ] ਮੁੱਲ, ਕੀਮਤ ; ਕਦਰ ; ਅੰਦਾਜ਼ਾ, ਅਟਕਲ। 1. ਸਤਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨੁ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਦੀ ਕੀਮ ਨ ਪਾਈ॥ (32, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਨੇਕੀਆਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 2. ਕੀਮ ਨ ਸਕਾ ਪਾਇ ਸੁਖ ਮਿਤੀ ਹੂ ਬਾਹਰੇ॥ ਨਾਨਕ ਸਾ ਵੇਲੜੀ ਪਰਵਾਣੁ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਦੜੇ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (709, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਮੁਹਤ (ਪਲ) ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਪਰੇਡੇ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਸਮਾਂ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 3. ਮਨ ਬਾਂਛਤ ਫਲ ਪਾਏ ਸਗਲੇ ਕੁਦਰਤਿ ਕੀਮ ਅਪਾਰਗਿ॥ (781, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) 4. ਕੁਦਰਤਿ ਕੀਮ ਨ ਪਾਇ ਅਲਖ ਬ੍ਰਹਮਣਿਆ॥ (957, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। 5. ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ ਕੀਮ ਕੇਵਡੁ ਮਟਿਆ॥ (957, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਜਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੱਡਾ-ਵੱਡਾ ਉਸ ਦੇ ਆਰਾਮ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ। 6. ਅਗਹ ਅਗਹ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਨਹ ਕੀਮ ਕੀਮ ਕੀਮਾਏ॥ (1139, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਕੜ-ਰਹਿਤ, ਬੇਬਾਹ ਤੇ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਅਣਮੁੱਲਾ ਹੈ। ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਕੀਮਤਿ¹ [ਅ. قیمت ਕੀਮਤ = ਮੁੱਲ ; ਕਦਰ] ਮੁੱਲ ; ਕਦਰ ; ਅੰਦਾਜ਼ਾ, ਅਟਕਲ। 1. ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਇ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ (ਤੇਰਾ) ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ (ਤੈਨੂੰ) ਬਿਆਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। 2. ਸਭ ਕੀਮਤਿ ਮਿਲਿ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਮੂਹ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ (ਤੇਰਾ) ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਹੈ। 3. ਅਨਿਕ ਦੋਖ ਅਰੁ ਬਹੁਤੁ ਸਜਾਈ॥ ਤਾ ਕੀ ਕੀਮਤਿ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਈ॥ (1005, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਘਨੇਰੇ ਪਾਪ ਕੀਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਅਨੇਰੀ ਹੀ ਸਜਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੱਜਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 4. ਗਰਬ ਨਿਵਾਰਣੁ ਸਰਬ ਸਧਾਰਣੁ ਕਿਛੁ ਕੀਮਤਿ ਕਹੀ ਨ ਜਾਈ ਹੇ॥ (1071, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਈਂ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। 5. ਕੀਮਤਿ ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ ਦੂਜਾ॥ ਆਪੇ ਆਪਿ

ਨਿਰੰਜਨ ਪੂਜਾ॥ (1081, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।
ਮੇਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤਾਈਂ ਪੂਜਦਾ ਹੈਂ। 6. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਪੁਰਖ
ਦਇਆਲਾ ਕੀਮਤਿ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਈ॥ (498, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5)।

ਕੀਮਤਿ² (ਦੇਖੋ ਕੀਮਤਿ¹) ਕੀਮਤ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ। ਸਭ ਕੀਮਤਿ ਮਿਲਿ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ॥ (9, ਸੋਦਰੂ, ਮਃ 1)
ਅਰਥਾਤ ਸਮੂਹ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਕੇ (ਤੇਰਾ) ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਕੀਮਾਏ (ਦੇਖੋ ਕੀਮ) ਕੀਮਤ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਕਦਰਦਾਨ। ਅਗਹ ਅਗਹ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਨਹ ਕੀਮ ਕੀਮ
ਕੀਮਾਏ॥ (1139, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਕੜ-ਰਹਿਤ, ਬੇਬਾਹ ਤੇ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਅਣਮੁੱਲਾ ਹੈ।
ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ।

ਕੀਮਾਹੂ (ਦੇਖੋ ਕੀਮ) ਕੀਮਤ ਤੋਂ। ਜੇ ਡੇਖੈ ਹਿਕ ਵਾਰ ਤਾ ਸੁਖ ਕੀਮਾ ਹੂ ਬਾਹਰੇ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)
ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਵਲ ਦੇਖ ਲਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਸੁਖ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਨ।

ਕੀਰਾ [ਅُفْرِ ਕੀਰ = ਇੱਕ ਕਾਲਾ ਗੁੰਦ] ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਲਾ ਤੇ ਚਿਪਕਣ ਵਾਲਾ ਗੁੰਦ, ਜਿਹੜਾ ਜਹਾਜ਼ਾਂ
ਤੇ ਕਿਸਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਰਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਕਿ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਨਾ ਆਵੇ। ਤੁਮ ਮਖਤੂਲ
ਸੁਪੇਦ ਸਪੀਅਲ ਹਮ ਬਪੁਰੇ ਜਸ ਕੀਰਾ॥ (486, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਰੇਸ਼ਮ ਹੋ,
ਦੁੱਧ ਜਿਹੇ ਚਿੱਟੇ, ਅਸੀਂ ਬੇਚਾਰੇ ਕਾਲੇ ਗੁੰਦ ਵਾਂਗ ਹਾਂ।

ਕੁਸਤਨੀ [فُكُشْتَنِي ਕੁਸਤਨੀ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਦੇ ਲਾਇਕ] ਮਾਰਨਯੋਗ, ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਨ ਦੇ ਲਾਇਕ। ਇਸ ਦਾ
ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كُشْتَن ਕੁਸ਼ਤਨ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਤਨੀ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਦੇ ਲਾਇਕ,
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਸਤਨੀ = ਬੰਨ੍ਹਣਯੋਗ, ਕਰਦਨੀ = ਕਰਨਯੋਗ ਤੇ ਖੁਰਦਨੀ = ਖਾਣਯੋਗ ਆਦਿ। ਗੈਬਾਨ
ਹੈਵਾਨ ਹਰਾਮ ਕੁਸਤਨੀ ਮੁਰਦਾਰ ਬਖੋਰਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਡੰਗਰ
ਵਰਗੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਵਰਜਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਅਤੇ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਭੂਤਾਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ
ਦੁਨੀਆ ਹੈ, ਵਿਵਰਜਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਰਦਾਰ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੁਸਾ [فُكُشْتَن ਕੁਸ਼ਤਹ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ] ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੋਹਿਆ
ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كُشْتَن ਕੁਸ਼ਤਨ = ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਨਾ, ਕੁਸ਼ਤਹ = ਜਾਨ
ਤੋਂ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ- ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ) ਤੋਂ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਖੁਰਦਨ (ਖਾਣਾ)
ਤੋਂ ਖੁਰਦਹ = ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ, ਮੁਰਦਨ (ਮਰਨਾ) ਤੋਂ ਮੁਰਦਹ = ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੀਦਨ
(ਦੇਖਣਾ) ਤੋਂ ਦੀਦਹ = ਦੇਖਿਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ। ਕੁਸਾ ਕਟੀਆ ਵਾਰ ਵਾਰ ਪੀਸਣਿ ਪੀਸਾ ਪਾਇ॥
(14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਹਿਆ ਤੇ ਵੱਢਿਆ-ਟੁੱਕਿਆ ਜਾਵਾਂ
ਅਤੇ ਚੱਕੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪੀਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵਾਂ।

ਕੁਹਤ [فُكُشْتَن ਕੁਸ਼ਤਨ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨਾ] ਜਾਨ ਤੋਂ ਮਾਰਨਾ। ਫ਼ ‘ਕੁਸ਼ਤ’ ਦਾ ‘ਸ’ ‘ਕੁਹਤ’ ਦੇ ‘ਹ’ ਵਿਚ
ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਘਾਸ = ਘਾਹ, ਪਲਾਸ
(ਢੱਕ ਦਾ ਰੁੱਖ) = ਪਲਾਹ, ਦਿਸਦਾ = ਦੀਹਦਾ, ਰਾਸਤਾ = ਰਾਹ ਅਤੇ ਕਿਸਦਾ = ਕੀਹਦਾ ਆਦਿ।
ਬੇਦੁ ਪੜੈ ਮੁਖਿ ਮੀਠੀ ਬਾਣੀ॥ ਜੀਆਂ ਕੁਹਤ ਨ ਸੰਗੈ ਪਰਾਣੀ॥ (201, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ
ਮੂੰਹ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਉਹ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨੋਂ ਸੰਕੋਚ
ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਕੁਹਿ (ਦੇਖੋ ਕੁਹਤ) ਕੁਹ ਕੇ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਕੇ। ਤਗੁ ਕਪਾਹਹੁ ਕਤੀਐ ਬਾਮ੍ਹਣੁ ਵਟੇ ਆਇ॥ ਕੁਹਿ ਬਕਰਾ ਰਿੰਨਿ
ਖਾਇਆ ਸਭੁ ਕੋ ਆਖੈ ਪਾਇ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਾਗਾ ਰੂ ਤੋਂ ਕੱਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵੱਟਦਾ ਹੈ। ਬੱਕਰਾ ਮਾਰਿਆ, ਪਕਾਇਆ ਤੇ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਦ
ਹਰ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਜਨੇਊ ਪਾ ਦਿਉ।”

ਕੁਜਾ [ਫ਼ ڪُجَا ਕੁਜਾ = ਫ਼ ڪُجَا ਕੁਦਾਮਜਾ ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ, ਫ਼ ڪُجَا ਕੁਦਾਮ = ਕਿਹੜੀ+ਫ਼ ڪُجَا = ਜਗ੍ਹਾ ਭਾਵ ਕਿਹੜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਂ ڪُجَا ਕਿਹਜਾ, ਕਿਹ = ਕਿਹੜੀ+ਜਾ = ਜਗ੍ਹਾ ਭਾਵ ਕਿਹੜੀ ਜਗ੍ਹਾ] ਕਿਸ ਥਾਂ, ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ, ਕਿਥੇ, ਕਹਾਂ, ਕਿਥੋਂ। ਕੁਜਾ ਆਮਦ ਕੁਜਾ ਰਫਤੀ ਕੁਜਾ ਮੇ ਰਵੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ, ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਫ਼ਾਰਸੀ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਆਮਦ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਆਮਦੀ’ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਤੌਲ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ‘ਆਮਦ’ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ‘ਕੁਜਾ ਆਮਦ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਉਹ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ’ ਪਰ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ- ਤੂੰ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ?

ਕੁਜਾਤਿ [ਫ਼ ڪُجَاتِ ਕਮਜ਼ਾਤ ਜਾਂ ਪੰ. ਕੁ = ਨਾਂਹ ਵਾਚਕ+ਫ਼ ڪُجَاتِ ਜਾਤ = ਜਾਤ ਵਾਲੀ] ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਵਾਲੀ, ਨੀਵੀਂ ਕੁਲ ਵਾਲੀ। ਪਹਿਲੀ ਕਰੂਪਿ ਕੁਜਾਤਿ ਕੁਲਖਨੀ ਸਾਹੁਰੈ ਪੇਈਐ ਬੁਰੀ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਹੁਟੀ (ਅਗਿਆਨਤਾ, ਅਵਿੱਦਿਆ) ਕੋਈ, ਨੀਚ ਜਾਤ ਦੀ ਬਦਚਲਣ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਮੰਦੀ ਸੀ।

ਕੁਦਰਤ [ਅ. ڪُدرَت ਕੁਦਰਤ = ਤਾਕਤ] ਸ਼ਕਤੀ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਇਆ, ਤਾਕਤ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕੁਦਰਤ’ ਦਾ ਅਰਥ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਦਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਚਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਅਤੇ ਜੋ ਸ਼ੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਵੀ ‘ਕੁਦਰਤ’ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸੱਜਣ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਰਥ ‘Nature’ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇਸੇ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ‘Nature’ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਜੋ ‘Nature’ ਵਰਗੀ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹਰ ਸ਼ੈ ’ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਈ ਬੈਠੀ ਹੈ। 1. ਤੂੰ ਸਭ ਮਹਿ ਵਰਤਹਿ ਆਪਿ ਕੁਦਰਤਿ ਦੇਖਾਵਹੀ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈਂ।

ਕੁਦਰਤਿ (ਦੇਖੋ ਕੁਦਰਤ) ਸ਼ਕਤੀ, ਤਾਕਤ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਮਾਇਆ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ। 1. ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਇਲਮ ਨੂੰ (ਤੈਨੂੰ) ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕਿਹੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ? 2. ਆਪੇ ਵੇਖੈ ਸੁਣੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰੈ ਜਹਾਨੁ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪੇ ਉਹ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ। 3. ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤਿ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਆਪੇ ਕਰਣੁ ਕਰੇਇ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਵੇਖਹਿ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ ਕਰਿ ਕੁਦਰਤਿ ਪਾਸਾ ਢਾਲਿ ਜੀਉ॥ (71, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਨਰਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈਂ। 5. ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਿ ਕੈ ਵਸਿਆ ਸੋਇ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚ ਕੇ, ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 6. ਕੁਦਰਤਿ ਹੈ ਕੀਮਤਿ ਨਹੀ ਪਾਇ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 7. ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਮੁ ਨ ਕਹਣਾ ਜਾਈ॥ (107, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। 8. ਆਪੇ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜਿ ਕੈ ਆਪੇ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਰਚ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। 9. ਤਉ ਕੁਦਰਤਿ ਕੀਮਤਿ ਨਹੀ ਪਾਇ॥ (151, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਾਲਿਕ ! ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। 10. ਸਚੁ ਸਚਾ ਕੁਦਰਤਿ ਜਾਣੀਐ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਜਿਨਿ

ਬਣਾਈਆ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਜਿਸ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਾਜੇ ਹਨ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤੀ (ਦੇਖੋ ਕੁਦਰਤ) ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਕੁਦਰਤੀਂ ਭਾਵ ਅਪਾਰ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ ਅੰਦਰ ਇਹ ਨਿਯਮ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਨਾਉਂ ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਜਾਂ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ‘ਕੁਦਰਤ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਿਆ ਹੈ ‘ਕੁਦਰਤੀ’ (ਕੁਦਰਤੀਂ) ਭਾਵ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ। 1. ਕੇਤੀਆ ਤੇਰੀਆ ਕੁਦਰਤੀ ਕੇਵਡ ਤੇਰੀ ਦਾਤਿ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਅਪਾਰ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿੱਡੀ ਵੱਡੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਦਾਤ? 2. ਨਾਨਕ ਸਚ ਦਾਤਾਰੁ ਸਿਨਾਖਤੁ ਕੁਦਰਤੀ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸਤਿ ਹੈ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਆਮੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਕਰਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮੁਸਤਾਕੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਇਆ ਬੰਧਾਨ ਵੇਖ ਕੇ, ਤੇਰਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ। 4. ਵਰਿਐ ਦਰਗਹ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨੂਰੁ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ (ਕੁਦਰਤ ਦਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ) ਨੂਰ ਵਰਦਾ ਹੈ। 5. ਮਨ ਤੁਆਨਾ ਤੂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਇਥੇ کُدرتی ਕੁਦਰਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਕੁਨ [ਫ਼ کُن ਕੁਨ = ਤੂੰ ਕਰ] ਤੂੰ ਕਰ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ کردن ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)। ਕਰਦਨ→ਕੁਨਦ→ਕੁਨ = ਤੂੰ ਕਰ। ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ = ਤੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਰ, ਤੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ ਭਾਵ ਤੂੰ ਸੁਣ। ਯਕ ਅਰਜ਼ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੇ ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਰ ਭਾਵ ਸੁਣ।

ਕੁਫਰ ਗੋਅ [ਅ-ਫ਼ کُفر ਕੁਫਰ ਗੋ = ਅ-ਫ਼ ਕੁਫਰ = ਨਾ ਸ਼ੁਕਰੀ (ਨਾਸਤਿਕਤਾ) ਕਰਨਾ, ਈਮਾਨ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਸੱਚ ਨੂੰ ਛਿਪਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ+ਫ਼ کُ ਗੋ = ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گفتن ਗੁਫਤਨ (ਕਹਿਣਾ)। ਗੁਫਤਨ→ਗੋਯਦ→ਗੋ = ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਬਦਗੋ = ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਪਸੰਦੀਦਾ ਗੋ = ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਹੱਕਗੋ = ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਦਰੋਗ ਗੋ = ਝੂਠੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ‘ਕੁਫਰ ਗੋ’ = ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਕਾਫ਼ਿਰ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕੁਫਰ ਦੇ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ‘ਛਿਪਾਉਣ’ ਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ‘ਈਮਾਨ’ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ। ‘ਈਮਾਨ’ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਮੰਨਣਾ, ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ, ਤਸਲੀਮ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ‘ਕੁਫਰ’ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਨਾ ਮੰਨਣਾ, ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕੁਫਰ ਗੋ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕੁਫਰ ਗੋਅ ਕੁਫਰਾਣੈ ਪਇਆ ਦਝਸੀ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਸਤਿਕਾਂ ਲਈ ਬਣੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਮਿਲਣ ਬਾਰੇ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਜ ਹੈ- “ਇੱਕ (ਦੀਨ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਕਾਫ਼ਿਰ) ਮੰਗਤਾ ਸਾਡੇ ਉਸ ਤਸੀਹੇ ਦਾ ਮੰਗਤਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਵਚਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਸੀਹਾ ਆ ਕੇ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਸ

ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਇਹ ਤਸੀਹਾ ਉਤਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਸਮਾਨ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਜਿਬਰਾਈਲ ਉਸ ਵਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਸੀਹੇ ਉਸ ਦਿਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਐ ਪੈਗੰਬਰ ! ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਬਰ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਰਹੋ। ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਦਿਨ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਆਸਮਾਨ ਪਿਘਲੇ ਹੋਏ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਡਣਗੇ ਜਿਵੇਂ ਰੰਗ ਬਰੰਗੀ ਉਂਨ। ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ। ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਚਾਹੇਗਾ ਕਿ ਕਾਸ਼ ! ਉਸ ਦਿਨ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ, ਪਤਨੀ, ਭਰਾ, ਸਾਰੇ ਘਰਾਣੇ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਕਸ਼ਟ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਛੁੱਟੇਗਾ। ਦੇਜ਼ਖ ਦੀ ਭਖਦੀ ਅੱਗ ਕੀ ਹੈ? ਮੂੰਹ ਦੀ ਖੱਲ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅੱਗ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੱਦਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੀਨ ਤੋਂ ਪਿੱਠ ਫੇਰੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਛਡਿਆ (ਖੁਦਾ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖਰਚ ਨਾ ਕੀਤਾ)। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਨਸਾਨ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤਬੀਅਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਲਾਭ ਪੁੱਜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ।” (ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਮਜ਼ਾਮੀਨ-ਏ-ਕੁਰਾਨ, ਪੰਨਾ 2612)

ਕੁਫਰਾਣੈ [ਅ. كُفْرَانٍ ਕੁਫਰਾਨ = ਨਾ ਸ਼ੁਕਰੀ, ਨਮਕ ਹਰਾਮੀ, ਅਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ] ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਲਈ ਬਣੀ ਥਾਂ, ਦੇਜ਼ਖ। ਕੁਫਰ ਗੋਅ ਕੁਫਰਾਣੈ ਪਇਆ ਦਝਸੀ॥ (142, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਸਤਿਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬਣੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕੁਰਸਹੁ [ਅ. قُورَسُ ਕੁਰਸ = ਟਿੱਕੀ, ਸੂਰਜ ਦਾ ਘੇਰਾ] ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਤੋਂ ; ਸੂਰਜ ਤੋਂ। ਹੋਵੈ ਸਿਫਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ ਨੂਰੁ ਅਰਸਹੁ ਕੁਰਸਹੁ ਝਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਈਸ਼ਵਰੀ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਨੂਰ ਝੜਦਾ ਹੈ।

ਕੁਰਬਾਣ [ਅ. قُورْبَانٍ ਕੁਰਬਾਨ = ਕਰੀਬ ਹੋਣਾ, ਨੇੜੇ ਹੋਣਾ ; ਖੁਦਾ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਚੀਜ਼ ਜਿਸ ਨਾਲ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ; ਸਦਕਾ ; ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁਰਬ (ਨੇੜੇ) ਹੋਈਏ] ਸਦਕਾ, ਭੇਟਾ, ਰੱਬ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਦਕਾ ; ਨਿਸਾਰ, ਫਿਦਾ। ਜਨਮ ਮਰਣ ਕੀ ਚੂਕੀ ਕਾਣਿ॥ ਪੂਰੈ ਗੁਰ ਉਪਰਿ ਕੁਰਬਾਣ॥ (899, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਨ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਤੋਂ ਸਦਕੇ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕੁਰਬਾਣਾ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਸਦਕਾ, ਵਾਰੀ, ਬਲਿਹਾਰ। 1. ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਤੁਧੁ ਜੀ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਣਾ॥ (11, ਸੋਪੁਰਖੁ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ, ਹੋ ਸੁਆਮੀ ਮਹਾਰਾਜ ! ਤੇਰੀ ਟਹਿਲ ਤੇ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। 2. ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਆਰਾਧਦੇ ਤਿਨ ਹਉ ਕੁਰਬਾਣਾ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 4) 3. ਥੀਉ ਨਿਮਾਣਾ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣਾ ਸਗਲਾ ਆਪੁ ਮਿਟਾਈਐ॥ (777, ਸੂਹੀ, ਮ: 5) 4. ਸਦਾ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਬਲਿਹਾਰੈ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣਾ॥ (780, ਸੂਹੀ, ਮ: 5) 5. ਸੋਈ ਭਗਤੁ ਸੁਘੜੁ ਸੋਜਾਣਾ॥ ਨਾਨਕੁ ਤਿਸ ਕੈ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣਾ॥ (1335, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮ: 3) 6. ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣਾਗਤੀ ਸਦ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣਾ॥ (318, ਗਉੜੀ, ਮ: 5)।

ਕੁਰਬਾਣਿਆ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਵਾਰੀ ਹੋਇਆ, ਬਲਿਹਾਰਿਆ, ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਵਾਂ। ਆਪੇ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਏ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣਿਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਉਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਕੁਰਬਾਣੀ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਨਿਛਾਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਘੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਤਿਸੁ ਸੇਵਕ ਕੈ ਨਾਨਕ ਕੁਰਬਾਣੀ ਸੋ ਗਹਿਰ ਗਭੀਰਾ ਗਉਹਰੁ ਜੀਉ॥ (102, ਮਾਝ, ਮ: 5)

ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸੇਵਕ ਤੋਂ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਮੋਤੀ ਹੈ। 2. ਤਿਸੁ ਕੁਰਬਾਣੀ ਜਿਨਿ ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ॥ (102, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 3. ਹਉ ਕੁਰਬਾਣੀ ਤੇਰੈ ਵੰਞਾ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਦਸਾਵਣਿਆ॥ (131, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਹਉ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦਾਸ ਤੇਰੇ ਜਿਨੀ ਏਕੁ ਪਛਾਤਾ॥ (578, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) 5. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨਿ ਜਮ ਤੇ ਕਾਢੇ ਤਿਸੁ ਗੁਰ ਕੈ ਕੁਰਬਾਣੀ॥ (671, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) 6. ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕਉ ਵਾਰਿਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਣੀ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) 7. ਹਉ ਕੁਰਬਾਣੀ ਤੇਰਿਆ ਸੇਵਕਾ ਜਿਨ੍ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਿਆਰਾ॥ (746, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) 8. ਪਾਵਉ ਪੂਰਿ ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਕੀ ਨਾਨਕ ਕੁਰਬਾਣੀ॥ (809, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 9. ਕੁਰਬਾਣੀ ਵੰਞਾ ਵਾਰਣੈ ਬਲੇ ਬਲਿ ਕਿਤਾ॥ (965, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਤੋਂ ਘੋਲੀ ਤੇ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰਣੇ ਹਾਂ। 10. ਆਨਦ ਰੂਪ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੀ॥ (1342, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1)।

ਕੁਰਬਾਣੀਐ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। 1. ਸਰਬ ਧਾਰ ਸਮਰਥ ਹਉ ਤਿਸੁ ਕੁਰਬਾਣੀਐ॥ (957, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਕੁਰਬਾਣੁ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ, ਨਿਛਾਵਰ, ਫਿਦਾ, ਨਿਸਾਰ ; ਬਲਿਹਾਰ। 1. ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਕਉ ਵਾਰਿਆ ਜੀਉ ਕੀਆ ਕੁਰਬਾਣੁ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਚਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦ-ਜਾਨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 2. ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ ਹਉ ਤੁਧੁ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੁ॥ (52, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 3. ਹਉ ਵਾਰੀ ਹਉ ਵਾਰਣੈ ਕੁਰਬਾਣੁ ਤੇਰੇ ਨਾਵ ਨੇ॥ (71, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਹਉ ਨਾਮ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੁ ਜੀਉ॥ (175, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 5. ਤਿਨ ਉਪਰਿ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਣੁ॥ (200, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕੁਰਬਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨਿਛਾਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਦਾਤੇ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (383, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 2. ਜਿਨੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਡਿਠਾ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਣੈ ਰਾਮ॥ (577, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) 3. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਨ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਡਿਠਾ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (577, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) 4. ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਸੇ ਜਨ ਜਿਨ ਹਰਿ ਸੇਵਿਆ ਤਿਨ ਹਉ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (1088, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 5. ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (1271, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5)।

ਕੁਰਬਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫਿਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 1. ਸਤਗੁਰੁ ਸੇਵੇ ਆਪਣਾ ਹਉ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ ਤਾਸੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਜਾ ਕੈ ਸਹਜੁ ਭਇਆ ਸੋ ਜਾਣੈ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤਾ ਕੈ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (237, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਦਇਆਲ ਤੇਰੈ ਨਾਮਿ ਤਰਾ॥ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ ਜਾਉ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) 4. ਇਕਤੁ ਟੋਲਿ ਨ ਅੰਬੜਾ ਹਉ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ ਤੇਰੈ ਜਾਉ ਜੀਉ॥ (762, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਇੱਕ ਨੇਕੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਪੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਸਦੀਵ ਹੀ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਉਤੋਂ ਘੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। 5. ਮਾਗਹਿ ਨਾਮੁ ਪਾਇ ਇਹ ਭਿਖਿਆ ਤੇਰੇ ਦਰਸਨ ਕਉ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (946, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 6. ਜੋ ਜੀਆ ਕੀ ਵੇਦਨ ਜਾਣੈ॥ ਤਿਸੁ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਹਉ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (1070, ਮਾਰੂ, ਮਃ 4) 7. ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਮੰਗੈ ਪੂੜਿ ਤਿਨ ਹਉ ਸਦ ਕੁਰਬਾਣੈ ਜਾਉ॥ (1416, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3)।

ਕੁਰਬਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਵਾਰੀ, ਘੋਲੀ, ਬਲਿਹਾਰ, ਕੁਰਬਾਨ। 1. ਸਾ ਧਰਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ਜਿਤੁ ਵਸਹਿ ਹਰਿ ਜਨ ਸਚੇ ਨਾਮ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੈ ਜੀਉ॥ (107, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਤੇਰੇ ਦਰਸਨ ਵਿਟਹੁ ਖੰਨੀਐ ਵੰਞਾ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੈ॥ (557, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1)।

ਕੁਰਬਾਨ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ, ਨਿਛਾਵਰ, ਨਿਸਾਰ, ਸਦਕਾ, ਭੇਟਾ ; ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਜਿਨੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਧਿਆਇਆ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਨ॥ (45, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਜਿਸਹਿ ਪਰਾਪਤਿ ਹਰਿ ਚਰਣ ਨਿਧਾਨ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਤਿਸਹਿ ਕੁਰਬਾਨ॥ (199, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਨਾਨਕ ਸਾਧੂ ਕੈ ਕੁਰਬਾਨ॥ (271, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨ॥ (278, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਉਪਰਿ ਕੁਰਬਾਨ॥ (395, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 6. ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜੋਬਨੁ ਰਾਖੈ ਪ੍ਰਾਨ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਕਉ ਕੁਰਬਾਨ॥ (396, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 7. ਗੋਬਿੰਦੁ ਦਮੋਦਰ ਸਿਮਰਉ ਦਿਨ ਰੈਨਿ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨ॥ (682, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) 8. ਤੇਰੀ ਸਰਣਿ ਜੀਅਨ ਕੇ ਦਾਤੇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਨਾਨਕ ਕੁਰਬਾਨ॥ (716, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) 9. ਐਸੇ ਸੰਤ ਭੇਟਹਿ ਵਡਭਾਗੀ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੈ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨ॥ (1151, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 10. ਜਨ ਕਾ ਸੰਗੁ ਪਾਈਐ ਵਡਭਾਗੀ ਨਾਨਕ ਸੰਤਨ ਕੈ ਕੁਰਬਾਨ॥ (1217, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) 11. ਸਦਾ ਸਦਾ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨ॥ (1271, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) 12. ਭੈ ਭਾਇ ਭਗਤਿ ਨਿਹਾਲ ਨਾਨਕ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨ॥ (1308, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਡਰ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਨਾਨਕ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੈ ਅਤੇ (ਹੇ ਸੁਆਮੀ !) ਹਮੇਸ਼ਾ-ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਕੁਰਬਾਨੰਤੀ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਨਿ ਜਨਿ ਸੁਣੀ ਮਨੀ ਹੈ ਜਿਨਿ ਜਨਿ ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੈ ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੰਤੀ ॥ (977, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਨ ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਕੁਰਬਾਨਾ, ਕੁਰਬਾਨਾਂ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ, ਨਿਛਾਵਰ, ਵਾਰਨੇ। 1. ਸਦ ਬਲਿਹਾਰਿ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (105, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਉਤੋਂ ਸਦਕੇ ਤੇ ਵਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਸਦ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (396, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 3. ਉਸਤਤਿ ਬਰਨਿ ਨ ਸਕੀਐ ਸਦ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 4. ਕਰਉ ਜਤਨ ਜੇ ਹੋਇ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ ਤਾ ਕਉ ਦੇਈ ਜੀਉ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (562, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) 5. ਸਿਖ ਸੇਵਕ ਸਭਿ ਭੁੰਚਣ ਲਗੇ ਹੰਉ ਸਤਗੁਰ ਕੈ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (577, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) 6. ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 7. ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮਾ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (627, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 8. ਧਨੁ ਧਨੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਤਿਸੁ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (697, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) 9. ਤਿਨ ਵਿਟਹੁ ਨਾਨਕੁ ਵਾਰਿਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨਾ॥ (725, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) 10. ਸਾਧੂ ਧੂਰਿ ਜਾਚਹਿ ਜਨ ਤੇਰੇ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨਾਂ ਹੇ॥ (1075, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 11. ਪਾਵਉ ਦਾਨੁ ਸੰਤ ਸੇਵਾ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨਾਂ॥ (1210, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) 12. ਇਹੁ ਤਨੁ ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਸਭੁ ਗ੍ਰਿਹੁ ਧਨੁ ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਹੀਉ ਕੀਓ ਕੁਰਬਾਨਾਂ॥ (1213, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5)।

ਕੁਰਬਾਨੀ [اُكرْبَانِي ਕੁਰਬਾਨੀ = ਕੁਰਬਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਸਦਕਾ, ਭੇਟ। 1. ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਜਿਨਿ ਵਿਛੁੜਿਆ ਮੇਲਿਆ ਮੇਰਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰਾ॥ (167, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 2. ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸੁਆਮੀ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (403, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 4. ਜੋ ਜੋ ਕਹੈ ਸੁਣੈ ਸੋ ਮੁਕਤਾ ਹਮ ਤਿਸ ਕੈ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (667, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) 5. ਧਨੁ ਧਨੁ ਸੇ ਜਨ ਜਿਨੀ ਕਲਿ ਮਹਿ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (883, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 6. ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 7. ਹਰਿ ਜੀਉ ਕੇ ਦਰਸਨ ਕਉ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (1210, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) 8. ਪ੍ਰਿਅ ਰੰਗ ਰੰਗਿ ਰਤੀ ਨਾਰਾਇਨ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (1228, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5)।

ਕੁਰਬਾਨੁ [अ कुरबान, ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ] ਵਾਰਨੇ, ਬਲਿਹਾਰ, ਕੁਰਬਾਨ, ਸਦਕੇ, ਭੇਟ। 1. ਨਾਨਕ ਜਪੀਐ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਹਉ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਧਨੁ ਤਿਸ ਦਾ ਹਉ ਸਦਾ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (49, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 3. ਜਿਨਾ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (136, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਸਾਧ ਉਪਰਿ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (283, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਕਉ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਜਿਸ ਤੇ ਪਾਈਐ ਹਰਿ ਪੁਰਖੁ ਸੁਜਾਨੁ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 6. ਪਾਨੀ ਪਖਾ ਕਰਉ ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨੁ॥ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (391, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 7. ਗੁਰ ਕਉ ਕੁਰਬਾਨੁ ਜਾਉ ਹਾਂ॥ (410, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 8. ਜਿਨਿ ਜਗਤੁ ਉਪਾਇਆ ਧੰਧੈ ਲਾਇਆ ਹਉ ਤਿਸੈ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਨੁ ਜੀਉ॥ (438, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 9. ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੁ ਜਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਵੈ॥ (629, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 10. ਅਪਨੇ ਗੁਰ ਉਪਰਿ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (631, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 11. ਆਠ ਪਹਰ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਆਰਾਧੀ ਨਾਨਕ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (675, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) 12. ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨ ਜਪਿ ਜਾਉ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (827, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 13. ਦਰਸਨ ਕਉ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 14. ਗੁਰ ਉਪਰਿ ਸਦਾ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (864, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) 15. ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨੁ॥ ਸਦਾ ਸਦਾ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (900, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 16. ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਰਨਿ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਨਾਨਕੁ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (979, ਨਟ, ਮਃ 5) 17. ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਸਮਰਥੁ ਸੁਆਮੀ ਨਾਨਕੁ ਤਿਸੁ ਕੁਰਬਾਨੁ ਹੇ॥ (1008, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 18. ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰਸੁ ਪੀਆ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਹਮ ਨਾਮ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (1335, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4)।

ਕੁਰਬਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ, ਸਦਕਾ, ਭੇਟ ; ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ ਸੰਤਨ ਕੈ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਕੁਰਬਾਨੇ॥ (100, ਮਾਝ, ਮਃ 5)।

ਕੁਰਬਾਨੈ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ, ਸਦਕਾ, ਭੇਟ, ਬਲਿਹਾਰ। 1. ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੈ ਜਾਉ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੈ ਜਾਉ॥ ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੈ ਜਾਉ ਤਿਨਾ ਕੈ ਲੈਨਿ ਜੋ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ ਲੈਨਿ ਜੋ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ਤਿਨਾ ਕੈ ਹਉ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੈ ਜਾਉ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) 2. ਜਿਨ ਦੀਆ ਤਿਸ ਕੈ ਕੁਰਬਾਨੈ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਨਮਸਕਾਰੇ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5)।

ਕੁਰਬਾਨੋ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਮਿਲੁ ਸਾਜਨ ਹਉ ਤੁਝੁ ਕੁਰਬਾਨੋ॥ (737, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) 2. ਨਾਨਕੁ ਸਰਣਿ ਪਇਆ ਹਰਿ ਦੁਆਰੈ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਸਦ ਕੁਰਬਾਨੋ॥ (777, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5)।

ਕੁਰਬੈਣੀ (ਦੇਖੋ ਕੁਰਬਾਣ) ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਵਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜੋ ਜਪਦੇ ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਿਨਸੁ ਰਾਤਿ ਤਿਨ ਹਉ ਕੁਰਬੈਣੀ॥ (652, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3)।

ਕੁਰਾਣਾ, ਕੁਰਾਣੁ, ਕੁਰਾਨ [अ कुराण, कुराण = ਪੜ੍ਹਨਾ, ਪੜ੍ਹਨਯੋਗ ਪੁਸਤਕ ; ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ] ਕਲਾਮ ਅੱਲਾਹ ਸਰੀਫ਼, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦਾ ਵਲੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਕੁਰਾਨ ਨਾਲ ਆਦਰ-ਬੋਧਕ ਮਜੀਦ, ਸ਼ਰੀਫ਼ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ 323741, ਪਦ 79436 ਆਯਤਾਂ 6660 ਅਤੇ ਸੂਰਤਾਂ 114 ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਤ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਥਾਪ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਸੂਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ‘ਅਲਿਫ਼’ ‘ਲਾਮ’ ‘ਮੀਮ’ ਆਦਿ ਅੱਖਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁਦਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਆਯਤਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਖੁਦਾ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। “ਇਸ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹਿਕਮਤ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਖੁਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਖੁਦਾ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਤੁਹਾਡੇ ’ਤੇ

ਨਾਜ਼ਿਲ ਕੀਤੀ (ਉਤਾਰੀ) ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਆਯਤਾਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਪੱਕੀਆਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ) ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਅਸਲ ਜੜ੍ਹ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ مُتَشَابِهَات ਮੁਤਸ਼ਾਬਹਾਤ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੋਵੇ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ”। (ਸੂਰਾ ਆਲੇ ਇਮਰਾਂ, ਆਯਤ ਨੰ. 7)

ਕੁਰਾਨ 23 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਤਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਿਬਰਾਈਲ ਰਾਹੀਂ, ਕਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਦੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਸਮਾਨ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਲੇਖ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਯਤਾਂ ਖੁਦਾ ਦੇ ਰੋਜ਼ਨਾਮੇ ‘ਲੋਹ-ਏ-ਮਹਿਫੂਜ਼’ (ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤਖ਼ਤੀ) ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 256)

ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ : ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਮੁੱਦਾ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ : ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਹਿਰਬੀਨੀ, ਵਹਿਮ ਜਾਂ ਅਭਿਲਾਖਾ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਖੁਦਾ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੀਨੀ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਜੋ ਟੀਚੇ ਜਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਮਿਥੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ (ਮੁਕਤੀ, ਖ਼ਲਾਸੀ) ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਗ਼ਲਤ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਹਕੀਕਤ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਲੀਫ਼ਾ ਥਾਪਣ ਵੇਲੇ ਖੁਦ ਦੱਸੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਉਹੋ ਤਰੀਕਾ ਠੀਕ ਤੇ ਚੰਗੇ ਸਿੱਟੇ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਾਹ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਇਸ ਹਿਦਾਇਤ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ ਪਰ੍ਹੇ ਸੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦ ‘ਕੁਰਾਨ’ ਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਸਲ ਅਰਥ ਹਨ ‘ਪੜ੍ਹਨਾ’। ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਨਾਉਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅਰਥ ਕਮਾਲ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਕੁਰਾਨ’ (ਪੜ੍ਹਨਾ) ਰੱਖਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਮ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। (ਤਫ਼ਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਪੰਨਾ 383)

ਮੌਲਾਨਾ ਰੂਮੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੇਰੇ ਲਈ ਕੁਰਾਨ ਸੋਟੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਫ਼ਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ عَصَا ਅਸਾ (ਸੋਟੇ) ਨੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁਟਿਆ ਸੀ। (ਮਸਨਵੀ ਮੌਲਵੀ ਮਅਨਵੀ, ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ 32) ਭਾਵੇਂ ‘ਕੁਰਾਨ’ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਜੋ ਕੋਈ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਉਹ ਕਾਫ਼ਿਰ ਹੈ। (ਮਸਨਵੀ ਮੌਲਵੀ, ਜਿਲਦ ਚੌਥੀ, ਪੰਨਾ 52)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕੁਰਾਨ/ਕੁਰਾਣੁ’ ਸ਼ਬਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕ ਵਜੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। 1. ਪੰਜ ਵਖਤ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਹਿ ਪੜ੍ਹਹਿ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਣਾ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਵਖਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ ਜਿ ਲਿਖਨਿ ਲੇਖੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਹੀ ਕਾਜ਼ੀ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, (ਰਚਨਾ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਦੇ) ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। 3. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ‘ਮਸੀਤ’, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ‘ਚਟਾਈ’ ਅਤੇ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ‘ਕੁਰਾਨ’ ਬਣਾ। 4. ਕੁਰਾਣੁ ਕਤੇਬ ਦਿਲ ਮਾਹਿ ਕਮਾਹੀ॥ ਦਸ ਅਉਰਾਤ ਰਖਹੁ ਬਦ ਰਾਹੀ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ। 5. ਦਿਲਾ ਕਾ ਮਾਲਕੁ ਕਰੇ ਹਾਕੁ॥ ਕੁਰਾਨ ਕਤੇਬ ਤੇ ਪਾਕੁ॥

(897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ ; ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ (ਗ੍ਰੰਥਾਂ) ਨਾਲੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈਂ।

ਕੁਲ [ਅ. ڪُل ਕੁੱਲ, ڪُل ਕੁਲ = ਤਮਾਮ] ਸਭ, ਤਮਾਮ, ਸਾਰਾ। ਆਪਿ ਤਰਿਆ ਕੁਲ ਜਗਤੁ ਤਰਾਇਆ ਧੰਨੁ ਜਣੇਦੀ ਮਾਇਆ॥ (513, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਖੁਦ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਧੰਨ ਹਨ ਉਹ ਮਾਤਾਵਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਕੁਲਹ [ਫ. ڪُلّ ਕੁਲਾਹ, ڪُلّ ਕੁਲਹ = ਕੱਪੜੇ ਜਾਂ ਚਮੜੇ ਦੀ ਤਿੱਲੇ ਨਾਲ ਕੱਢੀ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਸੀ ਕੇ ਸਿਰ ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ; ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਤਾਜ] ਟੋਪੀ, ਟੋਪ, ਕੁੱਲ੍ਹਾ, ਮੁਕਟ। ਤਾਜ ਕੁਲਹ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰ ਬਨਾਵਉ॥ ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਕਹਾ ਸਚੁ ਪਾਵਉ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਲਈ ਰਾਜਸੀ ਮੁਕਟ, ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਟੋਪ ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛਤਰ ਬਣਵਾ ਲਵਾਂ ਪਰੰਤੂ ਆਲਮ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਸੱਚੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?

ਕੁਲਹਾਂ (ਦੇਖੋ ਕੁਲਹ) ਕੁਲਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਕੁਲਹਾਂ, ਟੋਪ, ਟੋਪੀਆਂ। ਕੁਲਹਾਂ ਦੇਂਦੇ ਬਾਵਲੇ ਲੈਂਦੇ ਵਡੇ ਨਿਲਜ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਟੋਪੀਆਂ (ਕੁਲ੍ਹੇ) ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੁਰਖ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਚੇਲੇ ਭਾਰੀ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹਨ।

ਕੁਲਫ਼ [ਅ. ڪُفْل ਕੁਫਲ = ਤਾਲਾ] ਜਿੰਦਾ, ਜਿੰਦਰਾ, ਤਾਲਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਕੁਫਲ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਕੁਲਫ਼’ ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। ‘ਫ਼’ ਤੇ ‘ਲ’ ਨੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਦਲ ਲਈ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰੁਚੀ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸੌਖ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਲੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰੁਚੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਧੁਨਿਕ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਥਾਂ ਬਦਲੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ ਮਤਲਬ = ਪੰ. ਮਤਬਲ, ਫ ਚਾਕੂ = ਪੰ. ਕਾਚੂ, ਅੰ. ਸਿਗਰੇਟ = ਪੰ. ਸਿਰਗਟ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਅਰਬੀ ਕੁਫਲ = ਗੁ. ਕੁਲਫ਼। ਖਟ ਨੇਮ ਕਰਿ ਕੋਠੜੀ ਬਾਂਧੀ ਬਸਤੁ ਅਨੂਪੁ ਬੀਚ ਪਾਈ॥ ਕੁੰਜੀ ਕੁਲਫ਼ ਪ੍ਰਾਨ ਕਰਿ ਰਾਖੇ ਕਰਤੇ ਬਾਰ ਨ ਲਾਈ॥ (339, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਛੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸਰੀਰਕ ਕੋਠੜੀ ਬਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਲਾਸਾਨੀ ਚੀਜ਼ ਪਾਈ ਹੈ। ਜਿੰਦੇ ਅਤੇ ਚਾਬੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਚੌਕੀਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਇੰਜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ।

ਕੁਲਾਲੁ [ਫ. ڪُلّ ਕੁਲਾਲ = ਘੁਮਿਆਰ] ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਘੁਮਿਆਰ। ਜਾਂ ਚੈ ਘਰਿ ਕੁਲਾਲੁ ਬ੍ਰਹਮਾ ਚਤੁਰ ਮੁਖੁ ਡਾਂਵੜਾ ਜਿਨਿ ਬਿਸ੍ਵ ਸੰਸਾਰੁ ਰਾਚੀਲੇ॥ (1292, ਮਲਾਰ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਚਾਰ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਰੂਪੀ ਘੁਮਿਆਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਰਚਿਆ ਹੈ।

ਕੂਚ, ਕੂਚਾ, ਕੂਚੁ [ਫ. ڪُؤْ ਕੂਚ = ਰਵਾਨਗੀ] ਤੁਰ ਜਾਣਾ, ਰਵਾਨਾ ਹੋਣਾ, ਚਲੇ ਜਾਣਾ, ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣਾ। 1. ਜੋ ਦਿਨ ਆਵਹਿ ਸੋ ਦਿਨ ਜਾਹੀ॥ ਕਰਨਾ ਕੂਚੁ ਰਹਨੁ ਥਿਰੁ ਨਾਹੀ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਦਿਨ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਨ ਬੀਤ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੰਦੇ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। 2. ਦਰਿ ਕੂਚ ਕੂਚਾ ਕਰਿ ਗਏ ਅਵਰੇ ਭਿ ਚਲਣਹਾਰ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਮੂਹ ਦਰਜਾ ਬ-ਦਰਜਾ ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਵੀ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤਾਬੇ ਹਨ। 3. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਉਮਰੇ ਗਏ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕੂਚੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਲਤਾਨ, ਮਨਸਬਦਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ ਤੇ ਰਾਜੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਤੁਰਦੇ ਬਣੇ ਹਨ।

ਕੂਜੜਾ [ਫ. ڪُؤْ ਕੂਜ਼ਹ = ਲੰਮੀ ਗਰਦਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਬਰਤਣ] ਕੁੱਜਾ, ਲੋਟਾ, ਗੰਗਾ ਸਾਗਰ। ‘ੜ’ ਛੋਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕੱਟੇ ਤੋਂ ਕੱਟੜਾ ਜਾਂ ਕੱਟਤੂ, ਛਾਬੇ ਤੋਂ ਛਾਬੜਾ, ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਸਿਖੜਾ ‘ਜੋ ਦੀਸੈ

ਗੁਰਸਿਖੜਾ', ਦੁਖ = ਦੁਖੜਾ, ਜਿੰਦ = ਜਿੰਦੜੀ, ਬਾਲ = ਬਾਲੜੀ, ਭੁੱਖਾ = ਭੁੱਖੜ ਅਤੇ ਛੁੱਟੀ = ਛੁੱਟੜ ਆਦਿ। ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ 'ੜਾ' ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਰੀਦਾ ਇਨੀ ਨਿਕੀ ਜੰਘੀਐ ਥਲ ਡੂੰਗਰ ਭਵਿਓਮ੍ਹਿ॥ ਅਜੁ ਫਰੀਦੈ ਕੂਜੜਾ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਥੀਓਮਿ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਤੇ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਿਆਂ ਹਾਂ ਪਰ ਅੱਜ ਫਰੀਦ ਲਈ, ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੁੱਜਾ ਸੈਂਕੜੇ ਕੋਹਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕੂਜਾ¹ (ਦੇਖੋ ਕੂਜੜਾ) ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੋਟਾ, ਕੁੱਜਾ, ਵਜੂ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੋਟਾ। 1. ਬਦ ਅਮਲ ਛੋਡਿ ਕਰਹੁ ਹਥਿ ਕੂਜਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚਲਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੋਟਾ ਬਣਾ। 2. ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ ਮੁਸਲਾ ਨੀਲ ਰੂਪ ਬਨਵਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਜੂ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੇ ਲੋਟੇ, ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਸੱਦੇ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ, ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀਆਂ ਫੂੜੀਆਂ ਹਰ ਥਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੀਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਕੂਜਾ² [ਫ ڪُؤُ ਕੂਜਹ = ਕੁੱਜਾ] ਮਿਸਰੀ ਦਾ ਕੁੱਜਾ। ਕੂਜਾ ਮੇਵਾ ਮੈ ਸਭ ਕਿਛੁ ਚਾਖਿਆ ਇਕੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਤੁਮਾਰਾ॥ (155, ਗਉੜੀ ਚੇਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਿਸਰੀ ਦਾ ਕੁੱਜਾ ਤੇ ਸੌਗੀ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਚੱਖੇ ਹਨ। (ਹੇ ਸੁਆਮੀ !) ਕੇਵਲ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ।

ਕੂਜੇ (ਦੇਖੋ ਕੂਜਾ¹) ਕੂਜੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਕੂਜੇ ਵਿਚ। ਪੁਰਾਬ ਖਾਮ ਕੂਜੇ ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ (ਸਿਆਣਪ) ਦੁਆਰਾ, ਤੂੰ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਇਸ ਕੱਚੇ ਕੂਜੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਬ = ਪੁਰ+ਆਬ = ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਖਾਮ ਕੂਜੇ = ਕੱਚੇ ਕੂਜੇ ਭਾਵ ਦੇਹ ਨੂੰ। ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ = ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ।

ਕੂਲਿ [ਫ ڪُولُ ਕੂਲ, ڪُولَاਬ ਕੂਲਾਬ = ਤਾਲਾਬ] ਨਾਲਾ, ਨਦੀ, ਲੰਬੀ ਚੌੜੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲਹਿਰ, ਤਾਲਾਬ, ਪਾਣੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੂਲ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਢਾਬ। ਓਰਾ ਗਰਿ ਪਾਨੀ ਭਇਆ ਜਾਇ ਮਿਲਿਓ ਢਲਿ ਕੂਲਿ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਗੜੇ ਤੋਂ ਪਿਘਲ ਕੇ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਵਗ-ਵਗ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਰੂਪੀ ਨਦੀ ਅੰਦਰ ਸਮਾ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਕੇ, ਕੇਹ, ਕੇਂਹ, ਕੇਹੁ [ਫ ڪِه ڪِه = ਕੌਣ, ਕਿਸ ਨੇ] ਕੋਈ ਜਣਾ, ਕੋਈ। 1. ਲਾਖ ਕਰੋਰੀ ਮਿਲੈ ਨ ਕੇਹ॥ ਜਿਸਹਿ ਪਰਾਪਤਿ ਤਿਸ ਹੀ ਦੇਹਿ॥ (377, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਪਈਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਜਣਾ ਇਸ (ਸਾਈਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 3. ਚਰਣ ਕਮਲ ਨਾਨਕੁ ਆਰਾਧੈ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਆਨ ਨ ਕੇਂਹ॥ (702, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਕੇਵਲ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਕੰਵਲ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਝੋਂ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। 4. ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹ ਦਿਸਿ ਜਲ ਨਿਧਿ ਊਨ ਥਾਉ ਨ ਕੇਹੁ॥ (1226, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚਾਰੇ ਹੀ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਤਰਫਾਂ ਅੰਦਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਭੂ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਥਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ।

ਕੈ [ਫ ڪِ ڪِ = ਕਿਤਨੇ] ਕਿੰਨੇ, ਕਈ। ਕਰਮ ਵਧਹਿ ਕੈ ਲੋਅ ਖਪਿ ਮਰੀਜਈ॥ (1285, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੋਸ [ਫ਼ كوس ਕੋਸ = ਕੋਹ] ਕੋਹ, ਲਗਪਗ ਦੋ ਮੀਲ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ। ਕੋਸ ਦਾ 'ਸ' ਕੋਹ ਦੇ 'ਹ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਪਲਾਸ = ਪਲਾਹ, ਰਾਸਤਾ = ਰਾਹ, ਕਿਸਦਾ = ਕੀਹਦਾ ਆਦਿ। ਪਾਂਚ ਕੋਸ ਪਰ ਗਊ ਚਰਾਵਤ ਚੀਤੁ ਸੁ ਬਛਰਾ ਰਾਖੀਅਲੇ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਕੋਹ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਗਾਂ ਚਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਆਪਣੇ ਵੱਢੇ 'ਤੇ ਲਗਾਈ ਰਖਦੀ ਹੈ।

ਕੋਸਰੋ (ਦੇਖੋ ਕੋਸ) ਕੋਹ। ਹੁਣਿ ਨਹੀ ਸੰਦੇਸਰੋ ਮਾਇਓ॥ ਏਕ ਕੋਸਰੋ ਸਿਧਿ ਕਰਤ ਲਾਲੁ ਤਬ ਚਤੁਰ ਪਾਤਰੋ ਆਇਓ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਾਤਾ ! ਐਨੀ ਦਿਨੀਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇੱਕ ਕੋਹ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਕੋਸਾ (ਦੇਖੋ ਕੋਸ) ਕੋਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। 1. ਉਡੇ ਉਡਿ ਆਵੈ ਸੈ ਕੋਸਾ ਤਿਸੁ ਪਾਛੈ ਬਚਰੇ ਛਰਿਆ॥ (10, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁੰਜਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਕੋਹ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2. ਜਿਹ ਮਾਰਗ ਕੇ ਗਨੇ ਜਾਹਿ ਨ ਕੋਸਾ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਉਹਾ ਸੰਗਿ ਤੋਸਾ॥ (264, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਪੰਥ ਦੇ ਕੋਹ ਗਿਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਉਥੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਫ਼ਰ-ਖਰਚ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕੋਹ [ਫ਼ كوه ਕਰੋਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਕੋਹ, ਫ਼ كوس ਕੋਸ ਦਾ ਬਦਲਿਆ ਰੂਪ ਵੀ ਹੈ ਕੋਹ] ਕੋਸ ਦੇ 'ਸ' ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਹ ਦੇ 'ਹ' ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਬੀਸ = ਬੀਹ, ਤੀਸ = ਤੀਹ, ਪਲਾਸ (ਢੱਕ) = ਪਲਾਹ, ਸਭੇ = ਹਭੇ, ਸਾਂਸ = ਸਾਹ, ਘਾਸ = ਘਾਹ, ਪੈਸਾ = ਪੈਹਾ, ਬਰਸ = ਬਰਹ ਅਤੇ ਸਸਾ = ਸਹਾ/ਸਾਹਾ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਸ = ਕੋਹ ਜੋ ਲਗਪਗ ਦੋ ਮੀਲ ਪੈਂਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੈ ਵਿਚਿ ਸੂਰਜੁ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚੰਦੁ॥ ਕੋਹ ਕਰੋੜੀ ਚਲਤ ਨ ਅੰਤੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਡਰ ਵਿਚ ਹੈ ਸੂਰਜ ਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਡਰ ਵਿਚ ਹੀ ਚੰਦਰਮਾ। ਉਹ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਕੋਹ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਓੜਕ ਦੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ।

ਕੋਮ, ਕੋਮਨ, ਕੋਮਾ [ਅُ كَوْم ਕੌਮ = ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ] ਅਜਿਹਾ ਸਮੂਹ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇੱਕ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ, ਈਸਾਈ ਕੌਮ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੌਮ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਕੌਮ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ 'ਕੋਮ' ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹਿੰਦੀ ਤ੍ਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕੋਮ' ਨਾਲ 'ਨ' ਲਗਾ ਕੇ 'ਕੋਮਨ' ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਸਿੱਖਨ, ਦੀਨ ਤੋਂ ਦੀਨਨ, ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਰਾਜਾਨ ਅਤੇ ਗਿਰਝ ਤੋਂ ਗਿਰਝਨ ਆਦਿ। 1. ਵਡੀ ਕੋਮ ਵਸਿ ਭਾਗਹਿ ਨਾਹੀ ਮੁਹਕਮ ਫਉਜ ਹਠਲੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਪੰਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ) ਇਹ ਭਾਰੀ ਕੌਮ ਹੈ ਜੋ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਜੋ ਭੱਜਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੀ ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਫੌਜ ਹੈ। 2. ਠਾਕੁਰ ਮਹਿ ਠਕੁਰਾਈ ਤੇਰੀ ਕੋਮਨ ਸਿਰਿ ਕੋਮਾ॥ (507, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵੱਡੀ ਸਾਹਿਬੀ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇਰੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠੀ ਕੌਮ।

ਕੋਰਾ¹, ਕੋਰੈ [ਫ਼ كور ਕੋਰਹ = ਕੋਰਾ ਘੜਾ, ਕੋਰਾ ਕੱਪੜਾ] ਅਣਵਰਤਿਆ, ਅਣਲਗ, ਨਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੋਰਾ ਘੜਾ, ਕੋਰਾ ਕੱਪੜਾ, ਕੋਰਾ ਲੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬਰਾਤ ਹੇਠ ਵਿਛਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਾਦਾ ਸਾਫ਼, ਬਿਨਾ ਲਿਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕੋਰਾ ਕਾਗਜ਼, ਕੋਰੀ ਕਾਪੀ ; ਕੋਰਾ ਜਵਾਬ ; ਰੁੱਖਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਰਾ ਆਦਮੀ। 1. ਨਾਨਕ ਪਾਹੈ ਬਾਹਰਾ ਕੋਰੈ ਰੰਗੁ ਨ ਸੋਇ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਲਾਗ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਨਵਾਂ-ਨਕੋਰ ਕੱਪੜਾ ਰੰਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕੋਰਾ² (ਦੇਖੋ ਕੋਰਾ¹) ਅਭਿੱਜ, ਅਣਭਿੱਜ, ਕੋਰਾ 1. ਮਨਮੁਖਿ ਮੁਗਧੁ ਨਰੁ ਕੋਰਾ ਹੋਇ॥ ਜੇ ਸਉ ਲੋਚੈ ਰੰਗੁ ਨ ਹੋਵੈ ਕੋਇ॥ (733, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਸਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ

ਅਭਿੱਜ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 2. ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਥਾ ਸੁਨੀ ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਮਨੁ ਕੋਰਾ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਭੇਨ॥ (1294, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜਕੇ ਮੈਂ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਅਣਭਿੱਜ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਰੰਗਤਾ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਗਿਆ।

ਕੋਰੀ (ਦੇਖੋ ਕੋਰਾ¹) ਕੋਰਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਰੀ ਮਟਕੀ, ਕੋਰੀ ਗਾਗਰ ਆਦਿ ਨਵਾਂ ਭਾਂਡਾ। ਨਿਤ ਉਠਿ ਕੋਰੀ ਗਾਗਰਿ ਆਨੈ ਲੀਪਤ ਜੀਉ ਗਇਓ॥ ਤਾਨਾ ਬਾਨਾ ਕਛੂ ਨ ਸੂਝੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਸਿ ਲਪਟਿਓ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਬਾ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਕਬੀਰ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਨਵੀਂ ਨਕੋਰ ਗਾਗਰ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਪਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਲੰਘੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਣੇ-ਪੇਟੇ ਵਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਖਉਫੁ [ਅ. حَوْف ਖੌਫ਼ = ਡਰ] ਭੈ, ਡਰ। ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ)

ਅਰਥਾਤ (ਬੇਗਮਪੁਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ) ਨਾ ਭੈ, ਨਾ ਗਲਤੀ, ਨਾ ਹੀ ਡਰ ਤੇ ਨਾ ਪਤਨ (ਗਿਰਾਵਟ) ਹੈ।

ਖਸਮ [ਅ. خُصَمَ ਖਸਮ = ਮਾਲਿਕ] ਸੁਆਮੀ, ਆਕਾ, ਮਾਲਿਕ ; ਸਾਹਿਬ, ਪਰਮਾਤਮਾ ; ਪਤੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੇਖੋ- 1. ਖਸਮ ਕੀ ਨਦਰਿ ਦਿਲਹਿ ਪਸਿੰਦੇ ਜਿਨੀ ਕਰਿ ਏਕੁ ਧਿਆਇਆ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਕੇਵਲ ਮਾਲਿਕ ਉਤੇ ਕੇਂਦਰ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਵਰਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। 2. ਮਨ ਰੇ ਸਾਚੀ ਖਸਮ ਰਜਾਇ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਭਾਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ। 3. ਬੋਲਾਇਆ ਬੋਲੀ ਖਸਮ ਦਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲਿਕ ਮੈਥੋਂ ਬੁਲਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। 4. ਉਰਧ ਤਪੁ ਅੰਤਰਿ ਕਰੇ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਖਸਮ ਸੇਤੀ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਖਸਮ ਸੇਤੀ ਅਰਦਾਸਿ ਵਖਾਣੈ ਉਰਧ ਧਿਆਨਿ ਲਿਵ ਲਾਗਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੌਦਾਗਰ ਬੋਲੀਆ ! ਪੁੱਠੀ ਹੋਈ ਦੇਹ ਨਾਲ ਤੂੰ ਅੰਦਰ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਕੋਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਸੈਂ। ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਤੂੰ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਬਿਰਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਸੁਆਮੀ ਮੂਹਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਸੈਂ। 5. ਜਿਉ ਰਾਖਾ ਖੇਤ ਉਪਰਿ ਪਰਾਏ॥ ਖੇਤੁ ਖਸਮ ਕਾ ਰਾਖਾ ਉਠਿ ਜਾਏ॥ ਉਸੁ ਖੇਤ ਕਾਰਣਿ ਰਾਖਾ ਕੜੈ॥ ਤਿਸ ਕੈ ਪਾਲੈ ਕਛੂ ਨ ਪੜੈ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਗਾਨੀ ਪੈਲੀ ਉਤੇ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਪੈਲੀ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਖਾ, ਜਦ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਪੈਲੀ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਰਾਖਾ ਘਣਾ ਦੁਖ ਝੱਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। 6. ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਚਲਈ ਨਾਲਿ ਖਸਮ ਚਲੈ ਅਰਦਾਸਿ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) 7. ਕਾਲੁ ਅਕਾਲੁ ਖਸਮ ਕਾ ਕੀਨਾ ਇਹੁ ਪਰਪੰਚੁ ਬਧਾਵਨੁ॥ (1104, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਫਾਹੀ ਹੀ ਹੈ। 8. ਦਿਨ ਕੀ ਬੈਠ ਖਸਮ ਕੀ ਬਰਕਸ ਇਹ ਬੋਲਾ ਕਤ ਆਈ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਲਟ ਆਤਮਾ ! ਤੂੰ ਕਿੰਨੇ ਦਿਹਾੜੇ ਇਥੇ ਬੈਠ ਰਹਿਣਾ ਹੈ? ਇਹ ਮੌਕਾ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗਾ?

ਖਸੰਮ (ਦੇਖੋ ਖਸਮ) ਮਾਲਿਕ, ਸੁਆਮੀ। ਹੋਵੈ ਸਿਫਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ ਨੂਰੁ ਅਰਸਹੁ ਕੁਰਸਹੁ ਝਟੀਐ॥ ਤੁਧੁ ਡਿਠੇ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਮਲੁ ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੀ ਕਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੰਜਨੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਮੰਡਲਾਂ ਤੋਂ ਵਰਸਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਤੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਖਸਮਹੁ (ਦੇਖੋ ਖਸਮ) ਕੰਤ ਤੋਂ। 1. ਦੋਹਾਗਣੀ ਕਿਆ ਨੀਸਾਣੀਆ॥ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੀਆ ਫਿਰਹਿ ਨਿਮਾਣੀਆ॥ (72, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਛੱਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੇ ਕੀ ਲੱਛਣ ਹਨ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਤੋਂ ਖੁੱਸ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋ ਭਟਕਦੀਆਂ ਹਨ। 2. ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ॥ ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਕਰੇ ਜਾਂਦੇ। ਨਾਨਕ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਤੋਂ ਖੁੱਸੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਖਸਮਾਹੁ (ਦੇਖੋ ਖਸਮ) ਮਾਲਿਕ ਦੇ। ਸਭਿ ਆਏ ਹੁਕਮਿ ਖਸਮਾਹੁ ਹੁਕਮਿ ਸਭ ਵਰਤਨੀ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਾਰਿਆਂ ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਹੈ।

ਖਸਮਾਨਾ [ਅ-ਫ਼ خصمانه ਖਸਮਾਨਾ, ਅ خصم ਖਸਮ = ਮਾਲਿਕ+ਫ਼ ਜੋ ਆਨਾ = ਵਾਂਗ, ਵਾਲਾ, ਵਰਗਾ] ਖਸਮਾਂ ਵਾਲਾ, ਮਾਲਿਕ ਵਾਲਾ, ਮਾਲਿਕਾਂ ਵਾਂਗ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਆਨਾ’ ਸ਼ਬਦ ਪਿਛੇਤਰ ਵਜੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅਸ਼ਿਕਾਨਾ, ਸ਼ਾਹਾਨਾ, ਮਾਲਿਕਾਨਾ, ਸੂਫੀਆਨਾ, ਗੁਸਤਾਖ਼ਾਨਾ, ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਅਤੇ ਦੇਸਤਾਨਾ ਆਦਿ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਖਸਮਾਨਾ ਹੈ। 1. ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ ਡਰਾਇਆ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਬਰ ਨੇ ਖੁਰਾਸਾਨ ਨਾਲ ਮਾਲਿਕਾਂ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। 2. ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਖਸਮਾਨਾ ਕਰਿ ਪਿਆਰੇ॥ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਹਮ ਥਾਰੇ॥ (631, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ! ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਾਲਿਕਾਂ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਉ ਕਰ ਭਾਵ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਦਾ ਬਣਾ ਲੈ, ਭਾਵੇਂ ਮੰਦਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੀ ਹਾਂ।

ਖਸਮਿ (ਦੇਖੋ ਖਸਮ) ਖਸਮ ਨੇ, ਮਾਲਿਕ ਨੇ ; ਕੰਤ ਦੀ ; ਸੁਆਮੀ ਨਾਲ। 1. ਆਪੇ ਖਸਮਿ ਨਿਵਾਜਿਆ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਦੇ ਸਾਜਿਆ॥ (72, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਟਹਿਲੂਏ ਨੂੰ ਸਾਜਿਆ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। 2. ਜੈਸੇ ਬਾਜੇ ਬਿਨੁ ਨਹੀ ਲੀਜੈ ਫੇਰੀ॥ ਖਸਮਿ ਦੁਹਾਗਨਿ ਤਜਿ ਅਉਹੋਰੀ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰ-ਤਾਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਾਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਤ ਦੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਅਪਵਿੱਤਰ ਪਤਨੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 3. ਖਸਮਿ ਮਿਲਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਕੀਮਤਿ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਈ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਖਸਮੁ (ਦੇਖੋ ਖਸਮ) ਕੰਤ, ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਿਕ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ। 1. ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਹਿ ਤੇ ਕਮਜਾਤਿ॥ (10, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) 2. ਖਸਮੁ ਪਛਾਣਹਿ ਆਪਣਾ ਤਨੁ ਮਨੁ ਆਗੈ ਦੇਇ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਮਨਿ ਵੁਠਾ ਹੋਆ ਖਸਮੁ ਦਇਆਲੁ॥ (52, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 4. ਦੁਹਾ ਸਿਰਿਆ ਕਾ ਖਸਮੁ ਆਪਿ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜਾ ਥਾਉ॥ (71, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 5. ਆਪਹੁ ਦੂਜੈ ਲਗਿ ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ॥ (86, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 6. ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਖਸਮੁ ਏਕੋ ਰਵਿ ਰਹਿਆ॥ (961, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 7. ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੀਏ ਰਸ ਭੋਗ॥ (1256, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 8. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਅਖਰ ਦੁਇ ਭਾਖਿ॥ ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤ ਲੇਇਗਾ ਰਾਖਿ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਲਈ ਜਾ। ਜੇ ਉਹ ਤੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੇਗਾ। 9. ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਖੁਆਰੀ ਕੀਨੀ ਪ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਨਹੀ ਰਹਣਾ॥ (1254, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਥੇ ਠਹਿਰਨਾ ਨਹੀਂ। 10. ਖਸਮੁ ਮਰੈ ਤਉ ਨਾਰਿ ਨ ਰੋਵੈ॥ ਉਸੁ ਰਖਵਾਰਾ ਅਉਰੋ ਹੋਵੈ॥ (871, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ)।

ਖਸਮੈ (ਦੇਖੋ ਖਸਮ) ਖਸਮ ਦੇ, ਮਾਲਿਕ ਦੇ ; ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ, ਕੰਤ ਨੂੰ ; ਮਾਲਿਕ ਦੀ। 1. ਨਾਲਿ ਖਸਮੈ ਰਤੀਆ ਮਾਣਹਿ ਸੁਖਿ ਰਲੀਆਹ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿ ਤਾ ਖਸਮੈ ਮਿਲਣਾ॥ (92, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣ, ਤਦ ਤੂੰ ਕੰਤ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਵੇਂਗੀ। 3. ਸਕਤਾ

ਸੀਹੁ ਮਾਰੇ ਪੈ ਵਗੈ ਖਸਮੈ ਸਾ ਪੁਰਸਾਈ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ੇਰ ਚੌਣੇ (ਵੱਗ) ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਦ ਇਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਤੋਂ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 4. ਖਸਮੈ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਫਿਰਿ ਗੈਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਪਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਨੌਕਰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 5. ਬੋਲਣੁ ਫਾਦਲੁ ਨਾਨਕਾ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਖਸਮੈ ਪਾਸਿ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਬੋਲਣ ਚੱਲਣ ਫਜ਼ੂਲ ਹਨ। ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਕੋਲ ਹਨ ਭਾਵ ਵਸ ਵਿਚ ਹਨ।

ਖਸਲਤਿ [ਅ. خصلت ਖਸਲਤ = ਆਦਤ] ਸੁਭਾਉ, ਆਦਤ, ਵਾਦੀ। ਮੁੰਢੈ ਦੀ ਖਸਲਤਿ ਨ ਗਈਆ ਅੰਧੇ ਵਿਛੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਏ॥ (549, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ (ਆਦਿ) ਆਦਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਉਹ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਸੱਟਾਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖਜਾਨਾ [ਅ. خزانة ਖਜ਼ਾਨਾ = ਨਕਦੀ ਦਾ ਗੋਦਾਮ] ਉਹ ਘਰ ਜਿਥੇ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਤੇ ਮਾਲ-ਦੌਲਤ ਆਦਿ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਗੰਜ, ਨਕਦੀ ਦਾ ਗੋਦਾਮ ਅਥਵਾ ਭੰਡਾਰ। 1. ਪੀਉ ਦਾਦੇ ਕਾ ਖੋਲਿ ਡਿਠਾ ਖਜਾਨਾ॥ ਤਾ ਮੇਰੇ ਮਨਿ ਭਇਆ ਨਿਧਾਨਾ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਤਦ ਮੇਰਾ ਮਨ ਅਤਿਅੰਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। 2. ਨਾਮ ਖਜਾਨਾ ਭਗਤੀ ਪਾਇਆ ਮਨ ਤਨ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਏ॥ (208, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਅਖੁਟੁ ਖਜਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਤੋਟਿ ਨਹੀ ਰੇ ਮੂਕੇ॥ (215, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਮੁੱਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਇਹ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਕਦਾ ਹੈ। 4. ਮਾਲੁ ਖਜਾਨਾ ਬਹੁ ਘਰੁ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਣ ਨਿਧਾਨ॥ (218, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੌਲਤ ਖਜ਼ਾਨਾ ਤੇ ਘਰ ਨਿਰੇ-ਪੁਰੇ ਖੰਡਰ (ਬੇਹ) ਹਨ। ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨ ਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹਨ। 5. ਖਾਟਿ ਖਜਾਨਾ ਗੁਣ ਨਿਧਿ ਹਰੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ॥ (298, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆਉਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਰੂਪੀ ਹਰੀ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 6. ਖਰਚੁ ਖਜਾਨਾ ਨਾਮ ਧਨੁ ਇਆ ਭਗਤਨ ਕੀ ਰਾਸਿ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 7. ਜਾ ਕਉ ਮਿਲਿਓ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨਾ॥ ਭਨਤਿ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕਾ ਪੂਰ ਖਜਾਨਾ॥ (385, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰੀ-ਪੂਰਨ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। 8. ਮਿਟਿ ਗਈ ਭਾਲ ਮਨੁ ਸਹਜਿ ਸਮਾਨਾ॥ ਨਾਨਕ ਪਾਇਆ ਨਾਮ ਖਜਾਨਾ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਖੋਜ-ਭਾਲ ਮੁਕ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਬੈਕੁੰਠੀ ਆਨੰਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਨਾਮ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। 9. ਪਾਇਆ ਖਜਾਨਾ ਬਹੁਤੁ ਨਿਧਾਨਾ ਸਾਣਥ ਮੇਰੀ ਆਪਿ ਖੜਾ॥ (453, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ 'ਤੇ ਆ ਖਲੋਤਾ। 10. ਲਾਇ ਖਜਾਨਾ ਗੁਰਿ ਨਾਨਕ ਕਉ ਦੀਆ ਇਹੁ ਮਨੁ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਰੰਗੇ॥ (496, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 11. ਬਹੁਤੁ ਖਜਾਨਾ ਤਿੰਨ ਪਹਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਲਾਹਾ ਰਾਮ॥ (543, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) 12. ਸਿਫਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸ ਹੈ ਜਿਸੁ ਬਖਸੈ ਸੋ ਖਰਚੈ ਖਾਇ॥ (548, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 13. ਮਨੁ ਥੀਆ ਠੰਢਾ ਚੂਕੀ ਡੰਡਾ ਪਾਇਆ ਬਹੁਤੁ ਖਜਾਨਾ॥ (577, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) 14. ਓਨਾ ਕਉ ਧੁਰਿ ਭਗਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸਿਆ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ॥ (589, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 15. ਹਮ ਘਰਿ ਨਾਮੁ ਖਜਾਨਾ ਸਦਾ ਹੈ ਭਗਤਿ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰਾ॥ (593, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 16. ਭਗਤਿ ਖਜਾਨਾ ਭਗਤਨ ਕਉ ਦੀਆ ਨਾਉ ਹਰਿ ਧਨੁ ਸਚੁ ਸੋਇ॥ (600, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) 17. ਭਗਤਿ ਖਜਾਨਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰਿ ਬੁਝਿ ਬੁਝਾਈ॥ (909, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 18. ਨਾਮੁ ਖਜਾਨਾ ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਰਹੇ ਆਘਾਈ॥ (911, ਰਾਮਕਲੀ,

ਮਃ 3) 19. ਸਚੁ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸਿਆ ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਸੋਇ॥ (993, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 20. ਭਗਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸਿਓਨੁ ਗੁਰਮੁਖਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (994, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3)।

ਖਜਾਨਿਆ (ਦੇਖੋ ਖਜਾਨਾ) ਭੰਡਾਰ। ਪਾਇਆ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਬਹੁਤੁ ਖਜਾਨਿਆ॥ (522, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਭਾਰਾ ਭੰਡਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖਜਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਖਜਾਨਾ) ਖਜਾਨਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਬਹੁਤੇ ਖਜਾਨੇ। ਬਹੁਤੁ ਖਜਾਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਲੈ ਪਰਿਆ ਅਮੋਲ ਲਾਲ ਆਖੂਟਾ॥ (1210, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਅਣਮੁੱਲੇ ਤੇ ਅਮੁਕ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਜਾਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਖਜਾਨੈ (ਦੇਖੋ ਖਜਾਨਾ) ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ। 1. ਖੋਟੇ ਠਉਰ ਨ ਪਾਇਨੀ ਖਰੇ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਖਰੇ ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਆਪੇ ਪਰਖੇ ਪਾਰਖੂ ਪਵੈ ਖਜਾਨੈ ਰਾਸਿ॥ (61, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਖਰੇ ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇਹਿ ਖੋਟੇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਵਣਿਆ॥ (119, ਮਾਝ, ਮਃ 3) 4. ਖਰੇ ਖਜਾਨੈ ਪਾਈਅਹਿ ਖੋਟੇ ਸਟੀਅਹਿ ਬਾਹਰ ਵਾਰਿ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 5. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਮਸਤਕਿ ਲੇਖੁ ਲਿਖਾਇ॥ ਸੁ ਏਤੁ ਖਜਾਨੈ ਲਇਆ ਰਲਾਇ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਜੋ ਚਲੈ ਸੋ ਪਵੈ ਖਜਾਨੈ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 7. ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਏ ਸੇ ਬਹੁੜਿ ਨ ਖੋਟਿਆ॥ (520, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) 8. ਸਾਧੂ ਹੋਇ ਸੁ ਭਗਤਿ ਪਛਾਨੈ ਹਰਿ ਲਏ ਖਜਾਨੈ ਪਾਈ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) 9. ਏਕੋ ਏਕੁ ਸੁ ਅਪਰ ਪਰੰਪਰੁ ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇਦਾ॥ (1034, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 10. ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇਆ ਸਰਾਫੀ ਫਿਰਿ ਨਾਹੀ ਤਾਈਜਾ ਹੇ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 11. ਐਸੇ ਜਨ ਵਿਰਲੇ ਜਗ ਅੰਦਰਿ ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇਆ॥ (1345, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1)।

ਖਜੀਨਾ [ਅ-ਫ਼ خزينة ਖਜੀਨਹ = ਖਜਾਨਾ] ਨਕਦੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਗੋਦਾਮ, ਨਕਦੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ, ਖਜਾਨਾ। ਇਹ ‘ਖਿਜਾਨਾ’ ਦਾ ਇਮਾਲਾ (ਕੰਨੇ ਨੂੰ ਲਾਂ ‘ਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ) ਹੈ ‘ਖਜੀਨਾ’, ਜਿਵੇਂ ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਕਤੇਬ, ਹਵਾਲੀ ਤੋਂ ਹਵੇਲੀ, ਜਵਾਹਿਰ ਤੋਂ ਜਵੇਹਿਰ, ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਜਹੇਜ਼, ਦਿਲਾਰ ਤੋਂ ਦਿਲੋਰ ਅਤੇ ਰਿਕਾਬ ਤੋਂ ਰਿਕੇਬ ਆਦਿ। 1. ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਨ ਕੈ ਮਾਲੁ ਖਜੀਨਾ॥ (265, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਉਸ ਦੇ ਦਾਸ ਲਈ ਮਾਲ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਹੈ। 2. ਮਾਲੁ ਖਜੀਨਾ ਸੁਤ ਭ੍ਰਾਤ ਮੀਤ ਸਭਹੂੰ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥ (454, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਲ-ਦੌਲਤ, ਖਜਾਨੇ, ਪੁੱਤਰ, ਭਰਾ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। 3. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੈ ਸਹਜ ਘਰੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਖਜੀਨਾ॥ (1211, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਤੇ ਭੰਡਾਰ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 4. ਤੁਮਹਿ ਖਜੀਨਾ ਤੁਮਹਿ ਜਰੀਨਾ ਤੁਮ ਹੀ ਮਾਣਿਕ ਲਾਲਾ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਖਜਾਨਾ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਰਤਨ ਤੇ ਜਵਾਹਿਰ ਹੈ। 5. ਸਚੁ ਖਜੀਨਾ ਸਾਚਾ ਸਾਹੀ॥ (1073, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ਖਜਾਨਾ।

ਖਤਾ [ਅ-ਫ਼ خطا ਖਤਾ = ਗੁਨਾਹ ; ਜੁਰਮ] ਗ਼ਲਤੀ, ਭੁੱਲ, ਕਸੂਰ ; ਗੁਨਾਹ, ਜੁਰਮ ; ਅਪਰਾਧ। 1. ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ (ਬੇਗ਼ਮਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ) ਨਾ ਡਰ, ਨਾ ਗ਼ਲਤੀ, ਨਾ ਹੀ ਭੈ ਅਤੇ ਨਾ ਪਤਨ (ਗਿਰਾਵਟ) ਹੈ। 2. ਮਨ ਕੀ ਮਤਿ ਮਤਾਗਲੁ ਮਤਾ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਬੋਲੀਐ ਸਭੁ ਖਤੋ ਖਤਾ॥ (351, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਦੀ ਅਕਲ ਨਸ਼ਟੀ ਹਾਥੀ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਰਾ ਗ਼ਲਤ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। 3. ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਮਹਿ ਕਿਆ ਖਤਾ ਮੁਖਹੁ ਨ ਬੋਲੈ ਪੀਰ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੀ ਕਸੂਰ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 4.

ਸਬਰ ਮੰਝ ਕਮਾਣ ਏ ਸਬਰੁ ਕਾ ਨੀਹਣੇ॥ ਸਬਰ ਸੰਦਾ ਬਾਣੁ ਖਾਲਕੁ ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਾਣ ਬਣਾ, ਸਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਮਾਣ ਦੀ ਤੰਦੀ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸਬਰ ਦਾ ਹੀ ਤੀਰ। ਤਦ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੇਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਚੁੱਕਣ (ਖੁੰਝਣ) ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਖੜਾ ਕਰਦਨ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਖੁੰਝਾ ਦੇਣਾ। ‘ਖਤਾ ਨਾ ਕਰੀ’ = ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਖੁੰਝਾਏਗਾ ਨਹੀਂ।

ਖਤਿਅਹੁ (ਦੇਖੋ ਖਤਾ) ਅਪਰਾਧਾਂ ਤੋਂ, ਗੁਨਾਹ ਤੋਂ, ਜੁਰਮਾਂ ਤੋਂ, ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ। ਖਤਿਅਹੁ ਜੰਮੇ ਖਤੇ ਕਰਨਿ ਤ ਖਤਿਆ ਵਿਚਿ ਪਾਹਿ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਮਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਖਤਿਆ (ਦੇਖੋ ਖਤਾ) ਅਪਰਾਧਾਂ, ਗੁਨਾਹਾਂ, ਪਾਪਾਂ। ਖਤਿਅਹੁ ਜੰਮੇ ਖਤੇ ਕਰਨਿ ਤ ਖਤਿਆ ਵਿਚਿ ਪਾਹਿ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ ‘ਖਤਿਅਹੁ’ ਦੀ ਤੁਕ।

ਖਤੁ [ਅ] ۛ ۛ ਖਤ = ਚਿੱਠੀ ; ਤਹਿਰੀਰ] ਲਿਖਤ, ਤਹਿਰੀਰ ; ਲੇਖੇ ਦੀ ਲਿਖਤ। 1. ਇਸੁ ਹਰਿ ਧਨ ਕਾ ਕੋਈ ਸਰੀਕੁ ਨਾਹੀ ਕਿਸੈ ਕਾ ਖਤੁ ਨਾਹੀ ਕਿਸੈ ਕੈ ਸੀਵ ਬੰਨੈ ਰੋਲੁ ਨਾਹੀ ਜੇ ਕੋ ਹਰਿ ਧਨ ਕੀ ਬਖੀਲੀ ਕਰੇ ਤਿਸ ਕਾ ਮੁਹੁ ਹਰਿ ਚਹੁ ਕੁੰਡਾ ਵਿਚਿ ਕਾਲਾ ਕਰਾਇਆ॥ (853, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੌਲਤ ਦਾ ਕੋਈ ਭਾਈਵਾਲ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੀ ਬਦਗੋਈ (ਬਦਖੋਈ) ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੀ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਚੌਹਾਂ ਹੀ ਪਾਸਿਆਂ ਅੰਦਰ ਕਾਲਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਟਾਲੈ ਟੋਲੈ ਦਿਨੁ ਗਇਆ ਬਿਆਜੁ ਬਢੰਤਉ ਜਾਇ॥ ਨਾ ਹਰਿ ਭਜਿਓ ਨ ਖਤੁ ਫਟਿਓ ਕਾਲੁ ਪਹੁੰਚੇ ਆਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਮੇਰਾ ਦਿਨ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਉਤਾਰਨ ਤੋਂ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਜ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਲੇਖੇ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਪਾਟੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਆਣ ਪੁੱਜੀ ਹੈ। ‘ਖਤ ਫਟਣਾ’ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਭਾਵ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪਾੜੀ ਜਾਣੀ।

ਖਤੇ (ਦੇਖੋ ਖਤਾ) ਭੁੱਲਾਂ-ਚੁੱਕਾਂ, ਗ਼ਲਤੀਆਂ, ਕਸੂਰ, ਗੁਨਾਹ, ਜੁਰਮ, ਪਾਪ। 1. ਅਸੰਖ ਖਤੇ ਖਿਨ ਬਖਸਨਹਾਰਾ॥ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ ਦਇਆਰਾ॥ (260, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪਾਪ ਉਹ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਾਲਿਕ ਸਦਾ ਹੀ ਦਇਆਲੂ ਹੈ। 2. ਸਾਦ ਬਿਕਾਰ ਬਿਖੈ ਰਸ ਮਾਤੇ ਅਸੰਖ ਖਤੇ ਕਰਿ ਫੇਰੇ॥ (615, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦ, ਮੰਦੇ ਰਸਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। 3. ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਲਾਖ ਖਤੇ ਕਰਿ ਫੇਰੇ॥ (618, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਤੇ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤੇ ਹਨ। 4. ਅਸੰਖ ਅਵਗਣ ਖਤੇ ਫੇਰੇ ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਸਦ ਭੂਲੀਐ॥ (704, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪਾਪ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਮੈਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਰੋਜ਼-ਬ-ਰੋਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਭੁੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। 5. ਕੋਟਿ ਖਤੇ ਖਿਨ ਬਖਸਨਹਾਰ॥ (1148, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 6. ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤੁ ਕਮਾਵਦੇ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥ (1416, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਘਨੇਰੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਓੜਕ ਤੇ ਅਖੀਰ ਨਹੀਂ।

ਖਤੇ (ਦੇਖੋ ਖਤਾ) ਗ਼ਲਤ ਤੋਂ ; ਗ਼ਲਤ ਹੀ। ਮਨ ਕੀ ਮਤਿ ਮਤਾਗਲੁ ਮਤਾ॥ ਜੋ ਕਿਛੁ ਬੋਲੀਐ ਸਭੁ ਖਤੇ ਖਤਾ॥ (351, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਦੀ ਅਕਲ ਨਸ਼ਟੀ ਹਾਥੀ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਰਾ ਗ਼ਲਤ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਹੈ।

ਖਬਰਿ [ਅ. خبر ਖਬਰ = ਗਿਆਨ, ਸਮਝ ; ਇਤਲਾਅ] ਸੂਚਨਾ, ਇਤਲਾਹ ; ਪੈਗਾਮ, ਸੰਦੇਸ਼ਾ ; ਸਮਾਚਾਰ ; ਗਿਆਤ, ਪਤਾ। ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਜਾਂ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲਗਣ ਨੂੰ ‘ਖਬਰ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖਬਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ‘ਅਖਬਾਰ’ ਭਾਵ ਖਬਰਾਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਖਬਰਾਂ ਦਰਜ ਹੋਣ। 1. ਗ੍ਰਿਹ ਅਪੁਨੇ ਕੀ ਖਬਰਿ ਨ ਜਾਤੀ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਖਬਰਿ ਕਰਤੁ ਹੈ ਪਾਤ ਪਤ ਡਾਲੀ॥ (385, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 3. ਸੋਇ ਰਹੀ ਪ੍ਰਭ ਖਬਰਿ ਨ ਜਾਨੀ॥ (389, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 4. ਕਾਜੀ ਤੈ ਕਵਨ ਕਤੇਬ ਬਖਾਨੀ॥ ਪੜ੍ਹਤ ਗੁਨਤ ਐਸੇ ਸਭ ਮਾਰੇ ਕਿਨਹੂੰ ਖਬਰਿ ਨ ਜਾਨੀ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਾਜੀ ! ਤੈਂ ਕਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ? ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਭ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਗਿਆਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। 5. ਲੰਕਾ ਸਾ ਕੋਟੁ ਸਮੁੰਦ ਸੀ ਖਾਈ॥ (481, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 6. ਖਬਰਿ ਨ ਕਰਹਿ ਦੀਨ ਕੇ ਬਉਰੇ ਤਾ ਤੇ ਜਨਮੁ ਅਲੋਖੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 7. ਪਢੇ ਗੁਨੇ ਨਾਹੀ ਕਛੁ ਬਉਰੇ ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਖਬਰਿ ਨ ਹੋਈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 8. ਮਨੁ ਤਨੁ ਧਨੁ ਅਪੁਨਾ ਕਰਿ ਜਾਨਿਆ ਦਰ ਕੀ ਖਬਰਿ ਨ ਪਾਈ॥ (596, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 9. ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਮੂਠੜੀਏ ਖਬਰਿ ਨ ਪਾਈਆ ਜੀਉ॥ (689, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) 10. ਧਰਮੁ ਅਰਥੁ ਸਭੁ ਹਿਰਿ ਲੇ ਜਾਵਹਿ ਮਨਮੁਖ ਅੰਧੁਲੇ ਖਬਰਿ ਨ ਪਈਆ॥ (833, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4)।

ਖਬਰੀ [ਅ.-ਫ਼ خبری ਖਬਰੀ = ਅ. خبر ਖਬਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੂਚਨਾ, ਇਤਲਾਹ। ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਇਹ ਬਿਨਤੀ ਸੁਨੀਅਹੁ ਮਤ ਘਾਲਹੁ ਜਮ ਕੀ ਖਬਰੀ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਾ ਘੱਲੀਂ।

ਖਰ [ਫ਼ خر ਖਰ = ਗਧਾ] ਖੋਤਾ, ਗਧਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਅਕਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਈ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕੰਮ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗਧਾ ਅਜਿਹਾ ਪਸ਼ੂ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਬਲਕਿ ਡੰਡਾ ਵਰਤ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗਧਾ ਸੋਝੀ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਮੂਰਖ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗਧਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਖਰ ਕਾ ਪੈਖਰੁ ਤਉ ਛੁਟੈ ਜਉ ਉਪਰਿ ਲਾਦਾ॥ (815, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 2. ਭੈਰਉ ਭੂਤ ਸੀਤਲਾ ਧਾਵੈ॥ ਖਰ ਬਾਹਨੁ ਉਹੁ ਛਾਰੁ ਉਡਾਵੈ॥ (874, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਭੂਤਨਾ ਵਿਅਕਤੀ ਭੈਰੋਂ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਸੀਤਲਾ ਮਗਰ ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੋਤੇ ‘ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੋਹ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ। 3. ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਪੜੇ ਕਾ ਕਿਆ ਗੁਨੁ ਖਰ ਚੰਦਨ ਜਸ ਭਾਰਾ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? ਇਹ ਇੱਕ ਗਧੇ ਨੂੰ ਚੰਨਣ ਨਾਲ ਲੱਦਣ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ। 4. ਨਾਨਕ ਸੇ ਨਰ ਅਸਲਿ ਖਰ ਜਿ ਬਿਨੁ ਗੁਣ ਗਰਬੁ ਕਰੰਤਿ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਣ-ਹੀਣ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਸਲੀ ਖੋਤੇ ਹਨ। 5. ਤਿਆਗਿ ਸੁਆਮੀ ਆਨ ਕਉ ਚਿਤਵਤ ਮੂੜ ਮੁਗਧ ਖਲ ਖਰ ਤੇ॥ (1267, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੂਰਖ, ਬੁੱਧੂ, ਬੇਵਕੂਫ਼ ਤੇ ਖੋਤੇ ਹਨ।

ਖਰਹ (ਦੇਖੋ ਖਰ) ਖੋਤਾ, ਗਧਾ। ਉਦਿਆਨ ਬਸਨੈ ਸੰਸਾਰੰ ਸਨਬੰਧੀ ਸ੍ਵਾਨ ਸਿਆਲ ਖਰਹ॥ (1359, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਕੁੱਤਿਆਂ, ਗਿੱਦੜਾਂ ਤੇ ਗਧਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਖਰਚਹਿ [ਅ. خرچہ ਖਰਜ, ਫ਼ خرچ ਖਰਚ = ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ; ਲਾਗਤ] ਆਮਦਨ ਦਾ ਉਲਟ, ਲਾਗਤ, ਭੁਗਤਾਨ, ਅਦਾਇਗੀ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਪੈਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ; ਤੋਸਾ ; ਖਰਚਦੇ ਹਨ। ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ॥ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਵਧਦੇ ਜਾਈ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਰਾ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਖਰਚਦੇ ਹਨ। ਭੰਡਾਰੇ ਨਿਖੁਟਦੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

- ਖਰਚਹੁ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚ ਕਰੋ, ਧਨ ਵਰਤੋ। ਖਾਵਹੁ ਖਰਚਹੁ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਹਲਤ ਪਲਤ ਕੈ ਸੰਗੇ॥ (496, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਇਸ (ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਧਨ) ਨੂੰ ਖਾਵੋ ਤੇ ਖਰਚੋ, ਇਹ ਮੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਲੋਕ ਤੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹੇਗਾ।
- ਖਰਚਤ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਣ ਵਾਸਤੇ, ਖਰਚਣ ਲਈ, ਖਰਚਣ ਨਾਲ। 1. ਕਛੂ ਨ ਥੋਰਾ ਹਰਿ ਭਗਤਨ ਕਉ॥ ਖਾਤ ਖਰਚਤ ਬਿਲਛਤ ਦੇਵਨ ਕਉ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਖਾਣ, ਖਰਚਣ, ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਤੇ ਦੇਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ। 2. ਖਾਤ ਖਰਚਤ ਕਿਛੁ ਨਿਖੁਟਤ ਨਾਹੀ ਰਾਮ ਰਤਨੁ ਧਨੁ ਖਾਟਿਓ॥ (714, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਵਾਹਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਦੌਲਤ ਵਜੋਂ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਖਾਣ ਤੇ ਖਰਚਣ ਨਾਲ ਮੁਕਦਾ ਨਹੀਂ।
- ਖਰਚਦੇ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਦੇ ਹਨ, ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰਿ ਅਰਥਿ ਜੋ ਖਰਚਦੇ ਦੇਂਦੇ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਧਨ ਨੂੰ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਣ ਦੁਆਰਾ ਸੁਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਖਰਚਨਿ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਣ ਨਾਲ, ਖਰਚਣ ਦੁਆਰਾ। ਅੰਤਰਿ ਨਵ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਹੈ ਖਾਨਿ ਖਰਚਨਿ ਨ ਨਿਖੁਟਈ ਹਰਿ ਗੁਣ ਸਹਜਿ ਰਵੰਨਿ॥ (756, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦੇ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਨ ਜੋ ਖਾਣ ਤੇ ਖਰਚਣ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਹਰੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਖਰਚਿ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਣਾ, ਖਰਚ ਕੇ ; ਖਰਚ ਕਰਕੇ। 1. ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਨਿਖੁਟਿ ਨ ਜਾਇ॥ ਖਾਇ ਖਰਚਿ ਮਨੁ ਰਹਿਆ ਅਘਾਇ॥ (375, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਰੱਬੀ ਦੌਲਤ) ਨੂੰ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ ਤੇ ਨਾ ਇਹ ਮੁਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਤੇ ਖਰਚ ਕੇ ਮਨ ਤ੍ਰਿਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਕੈ ਅਰਥਿ ਖਰਚਿ ਨਹ ਸਾਕਹਿ ਜਮਕਾਲੁ ਸਹਹਿ ਸਿਰਿ ਪੀੜਾ॥ (698, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ (ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ) ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਉਹ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ। 3. ਹਰਿ ਧਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੈ ਵਤੈ ਕਾ ਬੀਜਿਆ ਭਗਤ ਖਾਇ ਖਰਚਿ ਰਹੇ ਨਿਖੁਟੈ ਨਾਹੀ॥ (734, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) 4. ਲਖਮੀ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵਈ ਖਾਇ ਖਰਚਿ ਰਹਿੰਦਾ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 5. ਖਾਇ ਖਰਚਿ ਦੇਵਹਿ ਬਹੁਤੇਰਾ ਹਰਿ ਦੇਦੇ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈਗੇ॥ (1311, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) 6. ਸਬਦੁ ਅਖੁਟੁ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕਾ ਖਾਹਿ ਖਰਚਿ ਧਨੁ ਮਾਲੁ॥ (1426, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮੁਕ ਹੈ ਖਜ਼ਾਨਾ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਨਕ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਦੌਲਤ ਤੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਖਾਵੇ ਅਤੇ ਖਰਚ ਕਰੇ।
- ਖਰਚਿਉ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਣ ਲਈ, ਖਰਚਣ ਵਾਸਤੇ। ਸਤਿਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਉਲਟੀ ਭਈ ਨਵ ਨਿਧਿ ਖਰਚਿਉ ਖਾਉ॥ (91, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਣ 'ਤੇ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖਰਚਣ ਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।
- ਖਰਚਿਐ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਣ ਨਾਲ। ਖਾਧੈ ਖਰਚਿਐ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵਈ ਸਦਾ ਸਦਾ ਓਹੁ ਦੇਇ॥ (555, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ (ਨਾਮ ਪਦਾਰਥ) ਖਾਣ ਅਤੇ ਖਰਚਣ ਨਾਲ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਆਮੀ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹੀ ਦੇਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਖਰਚੁ** (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚਾ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ, ਤੋਸ਼ਾ, ਰੋਜ਼ੀ, ਭੋਜਨ। 1. ਖਧੈ ਖੁੰਦਕਾਰੁ ਸਾਹ ਆਲਮੁ ਕਰਿ ਖਰੀਦਿ ਜਿਨਿ ਖਰਚੁ ਦੀਆ॥ (432, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ 'ਖ'- ਰੱਬ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਦਰਿ ਵਾਟ ਉਪਰਿ ਖਰਚੁ ਮੰਗਾ ਜਬੈ ਦੇਇ ਤ ਖਾਹਿ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ) ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ

ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਭੋਜਨ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਖਰਚੁ ਬੰਨ੍ਹ ਚੰਗਿਆਈਆ ਮਤੁ ਮਨ ਜਾਣਹਿ ਕਲੁ॥ (595, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਸਤੇ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਤੂੰ ਨੇਕੀਆਂ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸਵੇਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰ। 4. ਹਰਿ ਹਰਿ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਹੈ ਹਰਿ ਖਰਚੁ ਲੈ ਜਾਈਐ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) 5. ਸਚਾ ਸਉਦਾ ਖਰਚੁ ਸਚੁ ਅੰਤਰਿ ਪਿਰਮੁ ਪਿਆਰੁ॥ (1415, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੈ, ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਹਾਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ।

ਖਰਚੈ (ਦੇਖੋ ਖਰਚਹਿ) ਖਰਚ ਕਰੇ। ਸਿਫਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸ ਹੈ ਜਿਸੁ ਬਖਸੈ ਸੋ ਖਰਚੈ ਖਾਇ॥ (548, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3)।

ਖਰਾਬੁ [ਅ. خراب ਖਰਾਬ = ਉਜੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਵੀਰਾਨਾ] ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋਣਾ, ਉਜੜਨਾ। ਮਨ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ ਮਾਇਆ ਕਾ ਬੰਧੁ॥ ਖੀਨ ਖਰਾਬੁ ਹੋਵੈ ਨਿਤ ਕੰਧੁ॥ (354, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਇਆ (ਮੋਹਣੀ) ਦਾ ਨਰੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਦੇਹੀ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਸਦਾ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਖਰੀਦਿ [ਫ. خرید ਖਰੀਦ = ਮੁੱਲ, ਖਰੀਦਾਰੀ] ਖਰੀਦ ਕੇ, ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ। ਖਥੈ ਖੁੰਦਕਾਰੁ ਸਾਹ ਆਲਮੁ ਕਰਿ ਖਰੀਦਿ ਜਿਨਿ ਖਰਚੁ ਦੀਆ॥ (432, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ 'ਖ' - ਖੁਦਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਕੇ ਰੋਜ਼ੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਖਰੀਦੀ [ਫ. خریدہ ਖਰੀਦਹ = ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ] ਮੁੱਲ ਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ خریدن ਖਰੀਦਨ = ਖਰੀਦਣਾ, ਮੁੱਲ ਲੈਣਾ। ਖਰੀਦਹ = ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ, ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ; ਆਮਦਨ = ਆਉਣਾ, ਅਮਦਹ = ਆਇਆ ਹੋਇਆ ; ਰਫਤਨ = ਜਾਣਾ, ਰਫਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਫਰੋਖਤ = ਵੇਚਣਾ, ਫਰੋਖਤਹ = ਵੇਚਿਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ। ਮੂਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਖਰੁ (ਦੇਖੋ ਖਰ) ਖੋਤਾ, ਗਧਾ। ਪਾਨਾ ਵਾੜੀ ਹੋਇ ਘਰਿ ਖਰੁ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ॥ ਰਸੀਆ ਹੋਵੈ ਮੁਸਕ ਕਾ ਤਬ ਫੂਲੁ ਪਛਾਣੈ॥ (725, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਘਰ ਵਿਚ ਪਾਨਾਂ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸੁਗੰਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖਲਹਲੁ [ਅ. خلل ਖਲਲ = ਖਰਾਬੀ] ਦਖਲ, ਖਰਾਬੀ, ਫਤੂਰ, ਖਲਬਲੀ, ਵਿਆਕੁਲਤਾ, ਗੜਬੜ। ਦਿਲ ਖਲਹਲੁ ਜਾ ਕੈ ਜਰਦ ਰੂ ਬਾਨੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੀਲੇ ਹਨ ਚਿਹਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਗੜਬੜ ਹੈ।

ਖਲਕ [ਅ. خلق ਖਲਕ, ਖਲਕਤ خلق = ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ] ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਰਚਨਾ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਦੁਨੀਆ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਜੋ ਸ਼ੈ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਖਲਕ ਜਾਂ ਖਲਕਤ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਬਾਜੀਗਰ ਡੰਕ ਬਜਾਈ॥ ਸਭ ਖਲਕ ਤਮਾਸੇ ਆਈ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) 2. ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਏਕ ਤੂਹੀ ਸਭ ਖਲਕ ਹੀ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆਵੀ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸਮੂਹ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈਂ। 3. ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਖਲਕ ਜਹਾਨ ਅਲਹ ਮਿਹਰਵਾਨ ਖੁਦਾਇ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਖੁਦਾ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 4. ਹਕੁ ਸਚੁ

ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਿਆਨੇ ਸਿਆਮ ਮੂਰਤਿ ਨਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਨਿਆਂਕਾਰ ਸੱਚਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਲੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। 5. ਮੇਰੇ ਬਾਬਾ ਮੈਂ ਬਉਰਾ ਸਭ ਖਲਕ ਸੈਆਨੀ ਮੈਂ ਬਉਰਾ॥ (855, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) 6. ਖਾਲਿਕੁ ਖਲਕ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਾਲਿਕੁ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸੂਬ ਠਾਂਈ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) 7. ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਖਲਾਸ [ਅ-ਛਲਾਸ = ਰਿਹਾਈ] ਛੁਟਕਾਰਾ, ਖਲਾਸੀ, ਨਿਰਬੰਧ, ਮੁਕਤ, ਆਜ਼ਾਦ। 1. ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਖਲਾਸ ਚਮਾਰਾ॥ ਜੋ ਹਮ ਸਹਰੀ ਸੁ ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। 2. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਸੁਆਮੀ ਤੇਰਾ ਜੋ ਪੀਵੈ ਤਿਸ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤਾਸ॥ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਕਿਲਬਿਖ ਨਾਸਹਿ ਆਗੈ ਦਰਗਹ ਹੋਇ ਖਲਾਸ॥ (1208, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਨੇਕ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਖਲਾਸੀ [ਅ-ਛਲਾਸੀ = ਅ-ਛਲਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਛੁਟਕਾਰਾ, ਮੁਕਤੀ, ਨਜ਼ਾਤ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਰਿਹਾਈ। 1. ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੀ ਭਾਣੈ ਹੋਇ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੈਦ ਤੋਂ ਰਿਹਾਈ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2. ਜਾ ਕਉ ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ॥ ਤਿਸੁ ਭਈ ਖਲਾਸੀ ਹੋਈ ਸਗਲ ਸਿਧਿ॥ (238, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਭਾਵ ਖੁਦਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਖਲਾਸੁ (ਦੇਖੋ ਖਲਾਸ) ਮੁਕਤ, ਆਜ਼ਾਦ, ਨਿਰਬੰਧ। 1. ਜਿਨ ਕੋ ਸਾਧੂ ਭੇਟੀਐ ਸੋ ਦਰਗਹ ਹੋਇ ਖਲਾਸੁ॥ (134, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਕਾਟੀ ਬੇਰੀ ਪਗਹ ਤੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੁ॥ (1002, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਬੇੜੀਆਂ ਵੱਢ ਸੁੱਟੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਖਵਾਸ [ਅ-ਛਵਾਸ = ਅ-ਛਵਾਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਖਾਸ ਆਦਮੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਿਰਕੱਢ ਵਿਅਕਤੀ, ਖਾਸ ਲੋਕ, ਖਾਸ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ; ਖਾਸ ਸੇਵਕ ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। 1. ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸ ਸਭ ਤਿਆਗੇ ਜਮ ਪੁਰਿ ਊਠਿ ਸਿਧਾਸ॥ (496, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ, ਨਾਇਬਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਾਇਆ ਕੋਟੁ ਗੜੈ ਮਹਿ ਰਾਜਾ॥ ਨੇਬ ਖਵਾਸ ਭਲਾ ਦਰਵਾਜਾ॥ (1037, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰ ਬੂਹਿਆਂ ਵਾਲੀ ਦੇਹ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ, ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਸੇਵਕਾਂ ਸਣੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਰਾਜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਖਵਾਸਾ (ਦੇਖੋ ਖਵਾਸ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ, ਖਾਸ ਸੇਵਕ ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਦੇਖਿ ਵਿਗਾਸਾ॥ ਲਸਕਰ ਜੋੜੇ ਨੇਬ ਖਵਾਸਾ॥ (176, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ, ਸਹਾਇਕ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਕ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖਵਾਸੀ¹ [ਅ-ਛਵਾਸੀ = ਅ-ਛਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਿਮ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਸੀਟ] ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਕ ਦਾ ਕਰਮ, ਸੇਵਾ। ਨਾਰਦ ਸਾਰਦ ਕਰਹਿ ਖਵਾਸੀ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਤੇ ਸੁਰਸਵਤੀ ਦੇਵੀ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਖਵਾਸੀ² (ਦੇਖੋ ਖਵਾਸ) 'ਖਵਾਸੀ' ਸ਼ਬਦ 'ਖਵਾਸ' ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਤੌਲ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਕ, ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। 1. ਕਿਆ ਲਸਕਰ ਕਿਆ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਆਵੈ ਮਹਲੀ ਵਾਸੁ॥ ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮ ਵਿਣੁ ਸਭੇ ਟੋਲ

ਵਿਣਾਸੁ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਲਸਕਰ ਦਾ? ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਸਹਾਇਕਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਕਾਂ ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਸਣ ਦਾ? ਨਾਨਕ, ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਮੂਹ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ। 2. ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਨੇਜੇ ਵਾਜੇ॥ ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਪਾਜੇ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ, ਉਮਦਾ ਹਾਥੀ, ਨੇਜੇ, ਬੈਂਡ ਵਾਜੇ, ਫੌਜਾਂ ਸਹਾਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਾਦਾਰ ਅਤੇ ਕੂੜੇ ਅਡੰਬਰ, ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਬਾਝੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਵਿਖਾਵੇ ਹਨ।

ਖਾਸਾ [ਫ਼ ۛۛ ਖਾਸਹ = ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੱਪੜਾ] ਸਫ਼ੈਦ ਸੂਤ ਦੇ ਬਣੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਨਾਮ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵਧੀਆ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜਾ। ਸਦਾ ਅਨੰਦ ਕਰੇ ਆਨੰਦੀ ਜਿਸੁ ਸਿਰਪਾਉ ਪਇਆ ਗਲਿ ਖਾਸਾ ਹੇ॥ (1073, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਨੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਵਧੀਆ ਸੂਤੀ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਸਿਰੋਪਾ ਗਲ ਵਿਚ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਨੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਖੁਸ਼ਬਾਸ਼, ਜਿਸਨੇ ਐਨ ਵਧੀਆ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

ਖਾਕ, ਖਾਕੂ [ਫ਼ ۛۛ ਖਾਕ = ਜ਼ਮੀਨ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ] ਮਿੱਟੀ, ਧੂਲ, ਧੂੜ ; ਧਰਤੀ, ਜ਼ਮੀਨ। 1. ਆਬ ਖਾਕੁ ਜਿਨਿ ਬੰਧਿ ਰਹਾਈ ਧੰਨੁ ਸਿਰਜਣਹਾਰੇ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ ਹੈ ਉਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਕਪੜਿ ਭੋਗਿ ਲਪਟਾਇਆ ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਖਾਕੁ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਭੋਜਨਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਸੋਨੇ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਕੇਵਲ ਮਿੱਟੀ ਹੀ ਹਨ। 3. ਸਭੁ ਕੇ ਵਸਗਤਿ ਕਰਿ ਲਇਓਨੁ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਖਾਕੁ ਰਲਿਆ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 4. ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਮਾਣਕਾ ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਖਾਕੁ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 5. ਖਾਕੁ ਸੰਤਨ ਕੀ ਦੇਹੁ ਪਿਆਰੇ॥ (98, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਮੈਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। 6. ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਿਛੁ ਬਿਧਿ ਨਹੀ ਜਾਣੈ॥ ਜਿਉ ਕੁੰਚਰੁ ਨਾਇ ਖਾਕੁ ਸਿਰਿ ਛਾਣੈ॥ (367, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਥੀ ਨਹਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 7. ਨਾਂਗਾ ਆਇਆ ਨਾਂਗੇ ਜਾਸੀ ਜਿਉ ਹਸਤੀ ਖਾਕੁ ਛਾਣੈ॥ (380, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 8. ਕੁਦਰਤਿ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ ਕੁਦਰਤਿ ਧਰਤੀ ਖਾਕੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਅੱਗ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਹਨ। 9. ਦਾਨੁ ਮਹਿੰਡਾ ਤਲੀ ਖਾਕੁ ਜੇ ਮਿਲੈ ਤ ਮਸਤਕਿ ਲਾਈਐ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਦਾਤ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਲਗਾਵਾਂਗਾ। 10. ਇਹੁ ਤਨੁ ਹੋਸੀ ਖਾਕੁ ਨਿਮਾਣੀ ਗੋਰ ਘਰੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) 11. ਜੀਵਦਿਆ ਨ ਚੇਤਿਓ ਮੁਆ ਰਲੰਦੜੋ ਖਾਕੁ॥ (523, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 12. ਕਹਿਆ ਨ ਮਾਨਹਿ ਸਿਰਿ ਖਾਕੁ ਛਾਨਹਿ ਜਿਨ ਸੰਗਿ ਮਨੁ ਤਨੁ ਜਾਲਿਆ॥ (705, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਫੂਕ ਸੁਟਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। 13. ਖਾਕੁ ਨੂਰ ਕਰਦੰ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿੱਟੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਪਾ ਕੇ, ਖੁਦਾ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਸਾਜੇ ਹਨ। 14. ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕੁ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਹਾਂ। 15. ਦੇਹੀ ਹੋਵਗਿ ਖਾਕੁ ਪਵਣੁ ਉਡਾਈਐ॥ (752, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) 16. ਲੋਕਾ ਨ ਸਾਲਾਹਿ ਜੇ ਮਰਿ ਖਾਕੁ ਥੀਈ॥ (755, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) 17. ਕਾਢਿ ਕੁਠਾਰੁ ਖਸਮਿ ਸਿਰੁ ਕਾਟਿਆ ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਗਇਆ ਹੈ ਖਾਕੁ॥ (825, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 18. ਖਾਕੂ ਖਾਕੁ ਰਲੈ ਸਭੁ ਫੈਲੁ॥ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਨਹੀ ਉਤਰੈ ਮੈਲੁ॥ (832, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ

ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੈਲ ਉਤਰਦੀ ਨਹੀਂ। 19. ਧਰਤ ਧੋਹ ਅਨਿਕ ਛਲ ਜਾਨੈ॥ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਕਉ ਖਾਕੁ ਸਿਰਿ ਛਾਨੈ॥ (899, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਧੋਹ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਲ-ਛਲ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕਉਡੀ-ਕਉਡੀ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਖੋਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈਂ। 20. ਜਿਨੀ ਜਾਤਾ ਖਸਮੁ ਕਿਉ ਲਭੈ ਤਿਨਾ ਖਾਕੁ॥ (959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਸਿਆਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? 21. ਤਿਸੈ ਮਿਲੈ ਸੰਤ ਖਾਕੁ ਮਸਤਕਿ ਜਿਸੈ ਭਾਗੁ॥ (959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 22. ਚੀਤਿ ਆਵਹਿ ਤਬ ਹੀ ਪਤਿ ਪੂਰੀ ਬਿਸਰਤ ਰਲੀਐ ਖਾਕੁ॥ (1003, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 23. ਛਾਣੀ ਖਾਕੁ ਬਿਭੂਤ ਚੜਾਈ ਮਾਇਆ ਕਾ ਮਗੁ ਜੋਹੈ॥ (1013, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 24. ਜਾ ਛੁਟੇ ਤਾ ਖਾਕੁ ਤੂ ਸੁੰਝੀ ਕੰਤੁ ਨ ਜਾਣਹੀ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 25. ਖਾਕੁ ਲੋੜੇਦਾ ਤੰਨਿ ਖੇ ਜੋ ਰਤੇ ਦੀਦਾਰ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 26. ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੁ ਨ ਨਿੰਦੀਐ ਖਾਕੂ ਜੇਡੁ ਨ ਕੋਇ॥ ਜੀਵਦਿਆ ਪੈਰਾ ਤਲੈ ਮੁਇਆ ਉਪਰਿ ਹੋਇ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਖਾਕਾ (ਦੇਖੋ ਖਾਕ) ਧੂੜ। ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜਾ ਪੈ ਖਾਕਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਕਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜਾ।

ਖਾਕੂ (ਦੇਖੋ ਖਾਕ) ਮਿੱਟੀ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ। 1. ਜਾ ਸਾਥੀ ਉਠੀ ਚਲਿਆ ਤਾ ਧਨ ਖਾਕੂ ਰਾਲਿ॥ (50, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸਾਥੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਵਹੁਟੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਤੁਧੁ ਵਿਣੁ ਖਾਕੂ ਰੂਲਣਾ ਕਹੀਐ ਕਿਥੈ ਵੈਣ॥ (136, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖੜੇ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਕੀਹਦੇ ਮੂਹਰੇ ਵਰਣਨ ਕਰਾਂ? 3. ਜੋ ਜੋ ਦੀਸੈ ਵਡਾ ਵਡੇਰਾ ਸੋ ਸੋ ਖਾਕੂ ਰਲਸੀ॥ (608, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 4. ਖਾਕੂ ਖਾਕੂ ਰਲੈ ਸਭੁ ਫੈਲੁ॥ (832, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਜੇ ਕੋ ਬਹੁਤੁ ਕਰੇ ਅਹੰਕਾਰੁ॥ ਓਹੁ ਖਿਨ ਮਹਿ ਰੁਲਤਾ ਖਾਕੂ ਨਾਲਿ॥ (868, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) 6. ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੁ ਨ ਨਿੰਦੀਐ ਖਾਕੂ ਜੇਡੁ ਨ ਕੋਇ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਖਾਜੀਨਿਆ [ਫ਼. خزینه ਖਜੀਨਹ = ਖਜ਼ਾਨਾ] ਖਜ਼ਾਨੇ। ਸਚੁ ਤੇਰੇ ਖਾਜੀਨਿਆ ਸਚੁ ਤੇਰਾ ਪਾਸਾਰਾ॥ (746, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਖਿਲਾਰਾ।

ਖਾਣੀ [ਫ਼. ٠٥٠٠ ਕਾਨ = ਖਾਣ] ਖਣਿਜ ਪਦਾਰਥ ਕੱਢਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਖਾਣ ; ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ੍ਰੋਤ। ਉਤਪਤੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਖਾਣਾਂ ਹਨ, ਅੰਡਜ = ਅੰਡੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਜੇਰਜ = ਜੇਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਸੇਤਜ = ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਤਭੁਜ = ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। 1. ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਉਤਭੁਜ ਸੇਤਜ ਤੇਰੇ ਕੀਤੇ ਜੰਤਾ॥ (596, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਤੇਰੀਆ ਖਾਣੀ ਤੇਰੀਆ ਬਾਣੀ॥ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀ॥ (116, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਹਨ (ਚਾਰੇ ਹੀ) ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਸੋਮੇ ਅਤੇ ਤੇਰੀਆਂ ਹਨ (ਚਾਰੇ ਹੀ) ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ। ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰੇ ਸੰਦੇਹ ਦੇ ਗੁਮਰਾਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਖਾਨ¹, ਖਾਨਾਂ, ਖਾਨੁ [ਤੁ. ٠٥٠٠ ਖਾਨ = ਮਾਲਿਕ ; ਸ਼ਾਹ] ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ 'ਰਾਏ' ਅਤੇ ਰੂਮ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੀ 'ਕੈਸਰ' ; ਅਰਬ ਵਾਲੇ ਕਾਫ਼ਿਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ 'ਖਾਨ' ਆਖਦੇ ਹਨ ; ਰਈਸ, ਅਮੀਰ, ਸ਼ਾਹ ; ਮਾਲਿਕ ; ਪਠਾਣ ਦੀ ਉਪਾਧੀ। 1. ਨਾਵ ਜਿਨਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਹੋਏ ਡਿਠੇ ਖੋਹ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਮਹਰ ਮਲੂਕ ਕਹਾਈਐ ਰਾਜਾ ਰਾਉ ਕਿ ਖਾਨੁ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਰਦਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਰਾਜਾ, ਨਵਾਬ ਜਾਂ ਰਈਸ ਕਹਿਕੇ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। 3. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਉਮਰੇ ਗਏ ਕਰਿ ਕਰਿ

ਕੁਚੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਮਹਰ ਮਲੂਕ ਹੋਇ ਦੇਖਿਆ ਖਾਨ॥ ਤਾ ਤੇ ਨਾਹੀ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤਾਨ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਖਾਨ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਜਾ ਕੈ ਵਸਿ ਖਾਨ ਸੁਲਤਾਨ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 7. ਖਾਨੁ ਮਲੂਕੁ ਕਹਾਵਉ ਰਾਜਾ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 8. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਬਾਦਸਾਹ ਨਹੀ ਰਹਨਾ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 9. ਚੰਦੀ ਹਜਾਰ ਆਲਮ ਏਕਲ ਖਾਨਾਂ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਹੈ। 10. ਜਿਤਨੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਹ ਰਾਜੇ ਖਾਨ ਉਮਰਾਵ ਸਿਕਦਾਰ ਹਹਿ ਤਿਤਨੇ ਸਭਿ ਹਰਿ ਕੇ ਕੀਏ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) 11. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ॥ (1071, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 12. ਬਾਦਿਸਾਹ ਸਾਹ ਉਮਰਾਵ ਖਾਨ ਢਾਹਿ ਡੇਰੇ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 13. ਮਿਥਿਆ ਰਾਜ ਜੋਬਨ ਅਰੁ ਉਮਰੇ ਮੀਰ ਮਲਕ ਅਰੁ ਖਾਨ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) 14. ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਕਹਾਇਦੇ ਕੋ ਰਹਣੁ ਨ ਪਾਈ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 4) 15. ਇਕਿ ਰਾਜੇ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਕਹਹਿ ਕਹਾਵਹਿ ਕੋਈ॥ (1283, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3)।

ਖਾਨ² [ਫ਼ ۖۛ ਖ਼ਾਨਹ = ਘਰ] ਘਰ, ਮਕਾਨ। ਕਾਹੂ ਗਰੀ ਗੋਦਰੀ ਨਾਹੀ ਕਾਹੂ ਖਾਨ ਪਰਾਰਾ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਤਾਂ ਪਾਟੀ ਗੋਦੜੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਪਰਾਲੀ (ਕੱਖਾਂ) ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਹੈ।

ਖਾਨਮ [ਤੁ. ۖۛ ਖ਼ਾਨਮ = ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਬੇਗਮ। ਤੁਰਕੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ 'ਬੇਗ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਬੇਗਮ। 1. ਸੂਰ ਨ ਬੀਰ ਨ ਮੀਰ ਨ ਖਾਨਮ ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਊ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਹਾਰਹੁ॥ (1388, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਯੋਧਾ, ਨਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ, ਨਾ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਬੇਗਮ ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।

ਖਾਨਾਇ [ਫ਼ ۖۛ ਖ਼ਾਨਹਾ = ਖ਼ਾਨਹ (ਘਰ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਮਕਾਨਾਤ, ਘਰ ਦਾ ਸਮੁਦਾਇ, ਘਰਬਾਰ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿਆਮਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ ਭਾਵ ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਭਰਾ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰਬਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਤਦ ਇਹ ਤੇਰੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ, ਜਦ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ।

ਖਾਨਿ [ਫ਼ ۖۛ ਕਾਨ, ਅ. مَعْدِن مَعْدِن = ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਕਿਥੇ ਕੇਵਲ ਰੱਬੀ ਬਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ] 'ਕਾਨ' ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਧਾਤਾਂ, ਕੋਲਾ, ਲੋਹਾ, ਲੂਣ, ਸੋਨਾ-ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਕਾਨ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਖਾਨਿ' ਆਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ 'ਕ' ਨੂੰ 'ਖ' ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅ. ਮੁਬਾਰਿਕ = ਮੁਬਾਰਿਖ, ਮਿਲਕ = ਮਿਲਖ, ਕਫ਼ਨ = ਖੱਫਣ, ਵਕਤ = ਵਖਤ ; ਸੰ. ਕਰਤਾਲ = ਖੜਤਾਲ, ਕੂਪ = ਖੂਹ ਅਤੇ ਕੰਥਾ = ਖਿੰਥਾ (ਗੋਦੜੀ)। ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਲੋਭਿ ਬਿਆਪਿਓ ਜਨਮ ਹੀ ਕੀ ਖਾਨਿ॥ (1304, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਲੋਭ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੋਣਾ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈ ਭਾਵ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਲੋਭ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਲੋਭ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਖਾਣ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਜਨਮ' ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਕਰਮ ਤਿਆਗ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਖਾਮ [ਫ਼ ۖۛ ਖ਼ਾਮ = ਕੱਚਾ] ਕੱਚਾ ; ਨਾ ਪਾਇਦਾਰ, ਬਿਨਸਨਹਾਰ ; ਨਾ ਤਜਰਬੇਕਾਰ। 1. ਪੁਰਾਬ ਖਾਮ ਕੂਜੈ ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕੱਚਾ ਕੁੱਜਾ (ਮਟਕਾ) ਸਰੀਰ ਹੈ ਜੋ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਣੀ ਚੇਤਨ-ਸੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਿਆਣਪ

ਤੇ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਕੱਚੇ ਘੜੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਦੇਣਾ ਖੁਦਾ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਹੈ। 2. ਸੂਬ ਸੀਗਾਰ ਤੰਬੋਲ ਰਸ ਸਣੁ ਦੇਹੀ ਸਭ ਖਾਮ॥ (133, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਪਾਨ ਆਦਿ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਸ, ਸਣੇ ਦੇਹੀ ਕੱਚੇ (ਬਿਨਸਨਹਾਰ) ਹਨ। 3. ਤਜਿ ਗੋਪਾਲ ਆਨ ਜੋ ਕਰਣੀ ਸੋਈ ਸੋਈ ਬਿਨਸਤ ਖਾਮ॥ (702, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੱਚਾ ਹੈ ਤੇ ਬਿਨਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਬਿਨੁ ਗੋਵਿੰਦ ਅਵਰੁ ਜੇ ਚਾਹਉ ਦੀਸੈ ਸਗਲ ਬਾਤ ਹੈ ਖਾਮ॥ (713, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਸਾਰੀ ਕੱਚੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ।

ਖਾਰ [ਫ਼ خوار ਖ਼ਾਰ, ਖ਼ਾਰ = ਜ਼ਲੀਲ] ਜ਼ਲੀਲ ; ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ, ਖ਼ਜਲ-ਖ਼ਾਰ, ਖੇਹ-ਖ਼ਾਰ। 1. ਕੂੜੁ ਮੀਆ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਏ ਖਾਰੁ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠਾ ਹੈ ਪਤੀ, ਝੂਠੀ ਹੈ ਪਤਨੀ ਜੋ (ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ) ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਖੇਹ-ਖ਼ਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਖਾਰਾਬਾ [ਫ਼ خرابان ਖ਼ਰਾਬਾਨ = خراب ਖ਼ਰਾਬ (ਚਰਿੱਤਰਹੀਣ ਆਦਮੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਕੁਕਰਮੀ, ਬਦਚਲਨ। ਚੋਰਾ ਜਾਰਾ ਤੈ ਕੂੜਿਆਰਾ ਖਾਰਾਬਾ ਵੇਕਾਰ॥ ਇਕਿ ਹੋਦਾ ਖਾਇ ਚਲਹਿ ਐਥਾਉ ਤਿਨਾ ਭਿ ਕਾਈ ਕਾਰ॥ (466, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੋਰਾਂ, ਪਰਾਈ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਯਾਰਾਂ, ਝੂਠਿਆਂ, ਕੁਕਰਮੀਆਂ ਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕਈ, ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ, ਇਥੋਂ ਖਾ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ?

ਖਾਲਸੇ [ਅُ خالص ਖ਼ਾਲਿਸ, ਅُ خالص ਖ਼ਾਲਿਸਹ = ਮਿਲਾਵਟ ਰਹਿਤ] ਬਿਨਾ ਮਿਲਾਵਟ, ਨਿਰੋਲ, ਸ਼ੁੱਧ, ਪਵਿੱਤਰ। ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜਨ ਭਏ ਖਾਲਸੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਗਤਿ ਜਿਹ ਜਾਨੀ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਜਾਣ ਲਈ ਹੈ, ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਵ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਖਾਲਕ [ਅُ خالق ਖ਼ਾਲਿਕ = اُ خلق ਖ਼ਲਕ (ਰਚਨਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸਾਜਣ ਵਾਲਾ, ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਾਜਣ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਰੱਬ, ਖੁਦਾ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ। اُ خلق ਖ਼ਲਕ = ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ اُ خلق ਖ਼ਾਲਿਕ = ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਖਾਲਕ ਕਉ ਆਦੇਸੁ ਢਾਢੀ ਗਾਵਣਾ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਸ ਅਲਾਪਦਾ ਹਾਂ। 2. ਕਰਤਾਰ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰਣ ਖਾਲਕ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਟੇਕ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ (ਸ਼ਕਤੀ) ਦੁਆਰਾ ਸੰਸਾਰ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਹੀ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈਂ। 3. ਖਾਲਕ ਥਾਵਹੁ ਭੁਲਾ ਮੁਠਾ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਬੰਦਾ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖਾਲਕਾ [ਅ-ਫ਼ خالق ਖ਼ਾਲਿਕਾ = اِئِة ਖ਼ਾਲਿਕ] ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਐ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਨਾਂਵ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਨਾ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੱਬਾ (ਐ ਰੱਬ !), ਦਿਲਾ (ਐ ਦਿਲ !), ਖੁਦਾਇਆ (ਐ ਖੁਦਾ !), ਫੌਜੀਆ (ਐ ਫੌਜੀ !), ਲੰਬਰਦਾਰਾ (ਐ ਲੰਬਰਦਾਰ !), ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆ (ਐ ਸਿਪਾਹੀ !), ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਫਾਰਸੀ ਤਰਜ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁੱਤਰਾ (ਐ ਪੁੱਤਰ !), ਮੁੰਡਿਆ (ਐ ਮੁੰਡੇ !), ਮਾਸੜਾ (ਐ ਮਾਸੜ !), ਅਤੇ ਵੀਰਾ (ਐ ਵੀਰ !), ਆਦਿ। ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੇਹਿ ਪ੍ਰਭ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੁਣਿ ਬੇਨਤੀ ਖਾਲਕਾ॥ (1085, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸੁਣ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ।

ਖਾਲਕੁ, ਖਾਲਿਕੁ (ਦੇਖੋ ਖਾਲਕ) ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਰਚਨਹਾਰ। 1. ਹਕੁ ਸਚੁ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕੁ ਮਿਆਨੇ ਸਿਆਮ ਮੂਰਤਿ ਨਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਨਿਆਂਕਾਰ ਸੱਚਾ

ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਆਮ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। 2. ਖਾਲਕੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਰਬ ਠਾਈ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 3. ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਕਰ। 4. ਖਾਲਿਕੁ ਖਲਕ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਾਲਿਕੁ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸ੍ਰਬ ਠਾਈ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰਚਨਾ ਰਚਨਹਾਰ ਅੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਰਚਨਹਾਰ ਰਚਨਾ ਅੰਦਰ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। 5. ਫਰੀਦਾ ਖਾਲਕੁ ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਲਕ ਵਸੈ ਰਬ ਮਾਹਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 6. ਸਬਰ ਮੰਝ ਕਮਾਣ ਏ ਸਬਰੁ ਕਾ ਨੀਹਣੋ॥ ਸਬਰ ਸੰਦਾ ਬਾਣੁ ਖਾਲਕੁ ਖਤਾ ਨ ਕਰੀ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਬਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਬਣਾ, ਸਬਰ ਨੂੰ ਕਮਾਨ ਦਾ ਚਿੱਲਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸਬਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤੀਰ। ਤਦ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੇਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਖੁੰਝਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ।

ਖਾਲੀ [ਫ਼ ڤا لى ਖਾਲੀ = ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਭਰਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ] ਭਰੇ ਦਾ ਉਲਟ ਭਾਵੀ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਭਰਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਖਾਲਮ ਖਾਲੀ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ; ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਸੱਖਣਾ, ਵਿਹੁਣਾ। 1. ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਖਾਲੀ ਕੋ ਨਹੀ ਮੇਰੈ ਪ੍ਰਭਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ॥ (850, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਖਾਲੀ-ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ। ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਅੰਦਰ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਫਰੀਦਾ ਗਰਬੁ ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਡਿਆਈਆ ਧਨਿ ਜੋਬਨਿ ਆਗਾਹ॥ ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਧਣੀ ਸਿਉ ਟਿਬੇ ਜਿਉ ਮੀਹਾਹੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਵਡਪਣ, ਧਨ-ਦੌਲਤ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ ਹੋਣ ਸਦਕਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਪਾਸੋਂ ਇਉਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਟਿੱਬੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਮਗਰੋਂ ਸੱਖਣੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਖਿਆਲ [ਅ ڤا ل ڤا ل ڤا ل ڤا ل = ਗੁਮਾਨ, ਸੋਚ] ਸੰਕਲਪ, ਫੁਰਨਾ, ਚਿੰਤਨ, ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ, ਧਿਆਨ। 1. ਸਬ ਰੋਜ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਿਰਸ ਤੇ ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਸ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੁਰੇ ਫੁਰਨੇ ਫੁਰੇ। 2. ਉਠਿ ਸਿਪਾਰੇ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਸੰਤਨ ਕੈ ਖਿਆਲ॥ (807, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਤਖਤ-ਤਾਜ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਵੀ ਖਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਰਾਖਨਹਾਰ ਦਇਆਲ॥ ਕੋਟਿ ਭਵ ਖੰਡੇ ਨਿਮਖ ਖਿਆਲ॥ (894, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਇਆਲੂ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 4. ਨਾਨਕ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਆਲੂਦਿਆ ਜਿਤੀ ਹੋਰੁ ਖਿਆਲੁ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਿਤਨਾ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਲੀਨ ਹੈ।

ਖਿਆਲੀ [ਫ਼ ڤا ل ڤا ل ڤا ل ڤا ل ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਖਿਆਲੀ, ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ। ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਢੰਗ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਂਵ ਦੇ ਬਾਅਦ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਗੱਲੀਂ = ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ, ਮਾਂਗੀਂ = ਮਾਂਗਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਾਤੀਂ = ਕਾਤੀਆਂ ਨਾਲ (ਕੈਂਚੀਆਂ ਨਾਲ)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲੀਂ = ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ। ਮਾਇਆ ਮਮਤਾ ਪਵਹਿ ਖਿਆਲੀ॥ ਜਮ ਪੁਰਿ ਫਾਸਹਿਗਾ ਜਮ ਜਾਲੀ॥ (993, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੈਂ। ਮੌਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਯਮ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਾਹੀ ਵਿਚ ਫਸਾ ਲਵੇਗਾ।

ਖਿਆਲੁ (ਦੇਖੋ ਖਿਆਲ) ਧਿਆਨ, ਖਿਆਲ। ਤੂੰ ਆਪੇ ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਇਦਾ ਇਕ ਨਿਮਖ ਘੜੀ ਕਰਿ ਖਿਆਲੁ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬੰਦ-ਖਲਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਜੋ ਅੱਖ ਦੇ ਫੇਰੇ ਜਾਂ ਮੁਹਤ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਤੇਰਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ।

ਖਿਜਮਤਦਾਰ [ਫ਼ ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰ, ਫ਼ ਖ਼ਿਦਮਤ = ਸੇਵਾ+ਫ਼ ਗਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੇਵਕ, ਸੇਵਾਦਾਰ, ਟਹਿਲੂਆ, ਚਾਕਰ, ਮੁਲਾਜ਼ਿਮ। ਇਥੇ ‘ਖਿਦਮਤ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਖਿਜਮਤ’ ਆਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ‘ਦ’, ‘ਜ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਉਸਤਾਜ਼ = ਉਸਤਾਦ, ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ, ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰ = ਹਾਦਰਾ ਹਦੂਰ, ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ, ਗੁਜ਼ਰਾਨ = ਗੁਦਰਾਨ, ਵਜ਼ੀਫ਼ਹ = ਮਉਦੀਫ਼ਾ ; ਸੰ. ਦਯੂਤ = ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਜੂਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਖਿਦਮਤ = ਖਿਜਮਤ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਗਾਰ’ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਦਦਗਾਰ = ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ = ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਹਉ ਬੰਦੀ ਪ੍ਰਿਅ ਖਿਜਮਤਦਾਰ॥ (394, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹਾਂ।

ਖਿਜਮਤਿ [ਫ਼ ਖ਼ਿਦਮਤ = ਸੇਵਾ] ਸੇਵਾ, ਟਹਿਲ, ਚਾਕਰੀ। ‘ਦ’ ਤੇ ‘ਜ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਬਾਰੇ ਦੇਖੋ ‘ਖਿਜਮਤਦਾਰ’। ਤੂ ਦਾਨਾ ਤੂ ਅਬਿਚਲੁ ਤੂਹੀ ਤੂ ਜਾਤਿ ਮੇਰੀ ਪਾਤੀ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦਾ ਸਿਆਣਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਤੇ ਨੌਕਰ ਹਾਂ।

ਖਿਰਾਜੁ [ਅ ਖ਼ਰਾਜ = ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਹਿਸੂਲ। ਅ ਖ਼ਰਜ = ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ] ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲੀਆ, ਮਹਿਸੂਲ, ਟੈਕਸ ; ਉਹ ਰਕਮ ਜੋ ਅਧੀਨ ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਉਪਰਲੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ; ਭੇਟਾ, ਉਪਹਾਰ, ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਦਲੇ ਲਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਟੈਕਸ। ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ॥ ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ॥ ਨਾਂ ਤਸਵੀਸ ਖਿਰਾਜੁ ਨ ਮਾਲੁ॥ ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਬੇ ਗ਼ਮ ਪੁਰਾ ਭਾਵ ਗ਼ਮ-ਰਹਿਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਉਥੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਮਹਿਸੂਲ ਤੇ ਮਾਲੀਆ ਲਗਣ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਖੌਫ਼, ਭੁੱਲ-ਚੁੱਕ ਤੇ ਪਤਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਖਿਲ ਖਾਨਾ [ਅ-ਫ਼ ਖ਼ਿਲ ਖ਼ਾਨਹ, ਅ ਖ਼ਿਲ ਖ਼ੈਲ = ਗਰੋਹ+ਫ਼ ਖ਼ਾਨਹ = ਘਰ] ਘਰ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਗਰੋਹ, ਕੁਟੰਬ, ਖ਼ਾਨਦਾਨ, ਕੁਲ, ਘਰਾਣਾ। ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁਟੰਬ ਤੇ ਭਰਾ ਸਾਰੇ ਜੰਜਾਲ (ਝਮੇਲੇ) ਹੀ ਹਨ।

ਖੁਆਰ [ਫ਼ ਖ਼ੁਆਰ, ਖ਼ਾਰ = ਜ਼ਲੀਲ] ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ, ਜ਼ਲੀਲ, ਬੇਕਦਰ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ, ਖੋਹ-ਖ਼ੁਆਰ। 1. ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜਨਮੁ ਬਿਰਥਾ ਗਵਾਇਆ ਨਾਨਕ ਜਮੁ ਮਾਰਿ ਕਰੇ ਖੁਆਰ॥ (509, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) 2. ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਨਿਮਖੁ ਨ ਸਿਮਰਿਓ ਜਮਕੰਕਰ ਕਰਤ ਖੁਆਰ॥ (1223, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਉਹ ਮੁਹਤ ਭਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਮਨਸਾ ਮਾਇਆ ਮੋਹਣੀ ਮਨਮੁਖ ਬੋਲ ਖੁਆਰ॥ (1343, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਮਨਮੋਹਣੀ ਦੌਲਤ ਦੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੋਲ-ਬਾਣੀ ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। 4. ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਨਾਮੁ ਨ ਉਪਜੈ ਸੇ ਤਨ ਹੋਹਿ ਖੁਆਰ॥ (1328, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1)

ਖੁਆਰਾ (ਦੇਖੋ ਖੁਆਰ) ਜ਼ਲੀਲ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ, ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ। 1. ਨਿਤ ਤੀਰਥਿ ਨਾਵੈ ਨ ਜਾਇ ਅਹੰਕਾਰਾ॥ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਭੇਟੇ ਜਮੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰਾ॥ (230, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) 2. ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਉਰਝਿ ਮਰਹਿ ਬੇਕਾਰਾ॥ ਜਮੁ ਸਿਰਿ ਮਾਰੇ ਕਰੇ ਖੁਆਰਾ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਬੰਦਾ ਪਾਪਾਂ ਅੰਦਰ ਫਸ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਜਮ ਦਰਿ ਅੰਧੁ ਖੁਆਰਾ ਹੇ॥

(1029, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁੱਢ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਲਿਖਤਕਾਰ ਮੇਸੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਇਨਸਾਨ ਮੌਤ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁਆਰੀ [ਫ਼ ਖ਼واری ਖ਼ੁਆਰੀ = ਫ਼ ਖ਼ੁਾਰ ਖ਼ੁਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰੀ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਜ਼ਿੱਲਤ। 1. ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਭਜੇ ਨਿਤ ਖੁਆਰੀ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜਹਾਨ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰਨ ਬਗ਼ੈਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸਦੀਵ ਹੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ॥ (711, ਟੋਡੀ, ਮ: 5) 3. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਦਰਿ ਢੋਈ ਨਾਹੀ ਤਾ ਜਮੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰੀ॥ (754, ਸੂਹੀ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਜਮ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 4. ਜਿਸੁ ਸਿਕਦਾਰੀ ਤਿਸਹਿ ਖੁਆਰੀ ਚਾਕਰ ਕੇਹੇ ਡਰਣਾ॥ (902, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਸਰਦਾਰੀ ਹੈ, ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰੀ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਡਰ ਹੈ? 5. ਸਤਿਗੁਰਿ ਰਾਖੇ ਸੇ ਜਨ ਉਬਰੇ ਹੋਰ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਖੁਆਰੀ ਹੇ॥ (1050, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) 6. ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਖੁਆਰੀ ਕੀਨੀ ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਨਹੀ ਰਹਣਾ॥ (1254, ਮਲਾਰ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵਿਚ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਯੋਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇਥੇ ਠਹਿਰਨਾ ਨਹੀਂ।

ਖੁਆਰੁ (ਦੇਖੋ ਖੁਆਰ) ਜ਼ਲੀਲ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ, ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ। 1. ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਹੋਰਨਾਂ ਭੋਜਨ ਦਾ, ਆਨੰਦ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਤਾ ਪਾਈਐ ਹੋਰ ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮੁ ਖੁਆਰੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਬੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਿਆਣਪਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਮੂਰਖ ਆਪੁ ਗਣਾਇਦੇ ਮਰਿ ਜੰਮਹਿ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (589, ਵਡਹੰਸੁ, ਮ: 3) 4. ਰਸਨਾ ਫਿਕਾ ਬੋਲਣਾ ਨਿਤ ਨਿਤ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (594, ਵਡਹੰਸੁ, ਮ: 3) 5. ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਕਦੇ ਨ ਬੁਝਈ ਦੁਬਿਧਾ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (649, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 3) 6. ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸਭਿ ਪਤਿ ਥਕੇ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਰੁ॥ (650, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 3) 7. ਬਿਨੁ ਭਗਤੀ ਸਭ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (865, ਗੋਂਡ, ਮ: 5) 8. ਸਾਹੁ ਸਦਾਏ ਸੰਚਿ ਧਨੁ ਦੁਬਿਧਾ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (937, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਸਦਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦ੍ਰੈਤ-ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 9. ਅੰਦਰਿ ਸੁਖੁ ਨ ਹੋਵਈ ਮਨਮੁਖ ਜਨਮੁ ਖੁਆਰੁ॥ (1094, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) 10. ਅਪ ਤਨ ਕਾ ਜੋ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ ਤਿਸੁ ਨਹੀ ਜਮਕੰਕਰੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰੁ॥ (1196, ਬਸੰਤੁ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 11. ਸਬਦੈ ਸਾਦੁ ਨ ਆਵਈ ਨਾਮਿ ਨ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ॥ ਸੇਵਾ ਥਾਇ ਨ ਪਵਈ ਤਿਸ ਕੀ ਖਪਿ ਖਪਿ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (1247, ਸਾਰੰਗ, ਮ: 3)।

ਖੁਆਰੋ (ਦੇਖੋ ਖੁਆਰ) ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ, ਜ਼ਲੀਲ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ। ਮਨਮੁਖ ਦੇਹੀ ਭਰਮੁ ਭਤਾਰੋ॥ ਦੁਰਮਤਿ ਮਰੈ ਨਿਤ ਹੋਇ ਖੁਆਰੋ॥ (1058, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੰਤ, ਸੰਦੇਹ ਹੈ। ਉਹ ਮੰਦੀ ਸਮਝ ਰਾਹੀਂ ਮਰ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖ਼ੱਜਲ-ਖ਼ੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁਸਰੈ [ਫ਼ ਖ਼ੁਜ਼ਰਾ ਖ਼ੁਜ਼ਰਾ/ਖ਼ਾਜ਼ਰ ਸਰਾ, ਫ਼ ਖ਼ੁਜ਼ਰਾ ਖ਼ਾਜ਼ਰ = ਮਾਲਿਕ+ਫ਼ ਸਰਾ = ਘਰ ਭਾਵ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ] ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਦਾਰੋਗਾ, ਉਹ ਖ਼ੱਸੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਜਿਹੜਾ ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਹੀਜੜਾ, ਨਪੁੰਸਕ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਤਾਂ ਹਨ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਕੁਦਰਤੀ ਨਪੁੰਸਕ ਅਥਵਾ ਅੰਡਰੋਸ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਬਣਾਉਣੀ ਨਪੁੰਸਕ, ਜ਼ਨਾਨਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਦਾਰੋਗੇ ਥਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ 'ਖੁਸਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਨਪੁੰਸਕ ਬੋਧਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਿੰਦੁ ਰਾਖਿ ਜੋ ਤਰੀਐ

ਭਾਈ॥ ਖੁਸਰੈ ਕਿਉ ਨ ਪਰਮ ਗਤਿ ਪਾਈ॥ (324, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਜਤ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਹੇ ਭਰਾ ! ਤਾਂ ਹੀਜੜੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਹਾਨ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ?

ਖੁਸਿਖਬਰੀ [ਅ-ਫ਼ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ = ਫ਼ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ = ਪ੍ਰਸੰਨ, ਚੰਗਾ, ਸੁਭ+ਅ-ਫ਼ ਖ਼ਬਰੀ = ਅ-ਫ਼ ਖ਼ਬਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੁਭ ਸਮਾਚਾਰ, ਚੰਗੀ ਖ਼ਬਰ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਖ਼ਬਰ। ਹਲੇ ਯਾਰਾਂ ਹਲੇ ਯਾਰਾਂ ਖੁਸਿਖਬਰੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ! ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ! ਤੂੰ ਕੀ ਚੰਗੀ ਖ਼ਬਰ (ਸੁਖ-ਸਨੇਹਾ) ਲਿਆਇਆ ਹੈਂ?

ਖੁਸੀ [ਫ਼ ਖੁਸੀ = ਫ਼ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ (ਪ੍ਰਸੰਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ। 1. ਅਮਲੁ ਗਲੇਲਾ ਕੂੜ ਕਾ ਦਿਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਿ॥ ਮਤੀ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਖੁਸੀ ਕੀਤੀ ਦਿਨ ਚਾਰਿ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਝੂਠ ਦਾ ਨਸ਼ੀਲਾ ਗੋਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਤਵਾਲੇ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਹੋਰਨਾ ਭੋਜਨਾਂ ਦਾ, ਆਨੰਦ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 3. ਘਰ ਮੰਦਰ ਖੁਸੀ ਨਾਮ ਕੀ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਰੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਘਰ ਤੇ ਮਹਿਲ ਹਨ ਅਤੇ (ਹੇ ਸਾਈਂ !) ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਟੱਬਰ ਕਬੀਲਾ ਹੈ। 4. ਚਿਤੇ ਦਿਸਹਿ ਧਉਲਹਰ ਬਗੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰ॥ ਕਰਿ ਮਨ ਖੁਸੀ ਉਸਾਰਿਆ ਦੂਜੇ ਹੋਤਿ ਪਿਆਰਿ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਲੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੁੰਦਰ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਸਣੇ ਅਸੀਂ ਚਿਤਰੇ ਹੋਏ ਅੰਦਰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਦੇਣ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਲਗਨ ਹੈ। 5. ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਸਕਰ ਹੋਵੈ ਖੁਸੀ ਕਰੇ ਨਿਤ ਜੀਉ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1)।

ਖੁਸੀਆ (ਦੇਖੋ ਖੁਸੀ) ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਆਨੰਦ। 1. ਮਨਿ ਬਿਲਾਸੁ ਬਹੁ ਰੰਗੁ ਘਣਾ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਭੂਲਿ ਖੁਸੀਆ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਨ ਦਿਲ-ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ, ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਅਨੇਕ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਅੰਦਰ ਭੁੱਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਲਖ ਖੁਸੀਆ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 3. ਭੈ ਵਿਣੁ ਜੀਵੈ ਬਹੁਤੁ ਬਹੁਤੁ ਖੁਸੀਆ ਖੁਸੀ ਕਮਾਇ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਜੀਵ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿਰ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। 4. ਘਰ ਮੰਦਰ ਖੁਸੀਆ ਤਹੀ ਜਹ ਤੂ ਆਵਹਿ ਚਿਤਿ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਖੁਸੀਆ ਘਣੀ ਧਿਆਇ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜੇ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਪੂਰੇ ਤਾਲ ਜਾਣੈ ਸਾਲਾਹ॥ ਹੋਰੁ ਨਚਣਾ ਖੁਸੀਆ ਮਨ ਮਾਹ॥ (350, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਲ ਸੁਰ ਬੰਨ੍ਹਣੀ ਸਮਝ। ਹੋਰ ਨਾਚ ਮਨ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹਨ।

ਖੁਸੀਏ (ਦੇਖੋ ਖੁਸੀ) ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ। ਪਿਰ ਖੁਸੀਏ ਧਨ ਰਾਵੀਏ ਧਨ ਉਰਿ ਨਾਮੁ ਸੀਗਾਰੁ॥ (1088, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕੰਤ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਉਸ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਖੁੰਦਕਾਰਾ [ਫ਼ ਖੁੰਦਕਾਰਾ = ਖੁੰਦਕਾਰਾ/ਖੁੰਦਕਾਰਾ = ਐ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਹੇ ਸ਼੍ਰੀਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ !] ਐ ਖੁਦਾ, ਹੇ ਰੱਬ। ਸੰਬੰਧਨੀਆ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ‘ਕੰਨਾ’ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਖੁਦਾਵੰਦਗਾਰਾ = ਐ ਖੁਦਾਵੰਦਗਾਰ ਭਾਵ ਐ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ‘ਖੁੰਦਕਾਰ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਖੁਦਾਵੰਦਗਾਰ’ ਦਾ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਹੈ। ‘ਗਾਰ’ ਤੇ ‘ਕਾਰ’ (ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਮਦਦਗਾਰ, ਗੁਨਾਹਗਾਰ, ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ, ਸਾਜ਼ਗਾਰ, ਦਸਤਕਾਰ, ਅਦਾਕਾਰ, ਫ਼ਨਕਾਰ, ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ, ਬਦਕਾਰ ਅਤੇ

ਸਨਅਤਕਾਰ ਆਦਿ। ਮੈਂ ਅੰਧੁਲੇ ਕੀ ਟੇਕ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਖੁੰਦਕਾਰਾ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ)
ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਕੇਵਲ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ।

ਖੁੰਦਕਾਰੁ [ਫ਼ ਖੁੰਦਕਾਰ/ਖੁੰਦਕਾਰ, خوندگار, ਖੁੰਦਗਾਰ/ਖੁੰਦਗਾਰ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ, خدایندگار, ਖੁਦਾਵੰਦਗਾਰ = ਜਹਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਮਾਲਿਕ, ਸੁਆਮੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਖੁਦਾ। ਖੈ ਖੁੰਦਕਾਰੁ ਸਾਹ ਆਲਮੁ ਕਰਿ ਖਰੀਦਿ ਜਿਨਿ ਖਰਚੁ ਦੀਆ॥ (432, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ‘ਖ’- ਖੁਦਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਖਰੀਦੇ ਹੋਏ ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਖਰਚ (ਰੋਜ਼ੀ) ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖੁੰਦ, ਖੁੰਦ ਤੇ ਖੁਦਾਵੰਦ = ਮਾਲਿਕ+ਕਾਰ ਤੇ ਗਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮਾਲਿਕ ਤੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ = ਸਿਰਜਣਹਾਰ। ‘ਕਾਰ’ ਤੇ ‘ਗਾਰ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ‘ਕਰਨ ਵਾਲਾ’, ਜਿਵੇਂ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ (ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ), ਦਸਤਕਾਰ, ਅਦਾਕਾਰ, ਫ਼ਨਕਾਰ, ਕਿੱਸਾਕਾਰ, ਬਦਕਾਰ ਅਤੇ ਸਨਅਤਕਾਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਖੁੰਦਕਾਰ’ ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਖੁਦਾਇ [ਫ਼ ਖੁਦਾ, خدای, ਖੁਦਾਇ, ਖੁਦ = ਆਪਣੇ ਆਪ+ਆਇ = ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਆਉਣ ਵਾਲਾ] ਖੁਦ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਰੱਬ, ਅੱਲਾਹ, ਪ੍ਰਭੂ। 1. ਮੇ ਰਵਦਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੂਚ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਖੁਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਖੁਦਾਇ ਕਾ ਦਿਲਿ ਹਛੈ ਮੁਖਿ ਲੇਹੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਲੈ। 3. ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 4. ਕਹੈ ਖੁਦਾਇ ਨ ਮਾਨੈ ਕੋਇ॥ (350, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਆ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। 5. ਰਾਮੁ ਨ ਕਬਹੂ ਚੇਤਿਓ ਹੁਣਿ ਕਹਣਿ ਨ ਮਿਲੈ ਖੁਦਾਇ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 6. ਜਉ ਰੇ ਖੁਦਾਇ ਮੋਹਿ ਤੁਰਕੁ ਕਰੈਗਾ ਆਪਨ ਹੀ ਕਟਿ ਜਾਈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 7. ਰਤੇ ਇਸਕ ਖੁਦਾਇ ਰੰਗਿ ਦੀਦਾਰ ਕੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) 8. ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ਤੂ ਬਖਸੰਦਗੀ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) 9. ਮੁਸਲਮਾਨੀਆ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ ਕਸਟ ਮਹਿ ਕਰਹਿ ਖੁਦਾਇ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) 10. ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਖਲਕ ਜਹਾਨ ਅਲਹ ਮਿਹਰਵਾਨ ਖੁਦਾਇ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) 11. ਕੋਈ ਬੋਲੈ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 12. ਖੁਦਿ ਖੁਦਾਇ ਵਡ ਬੇਸੁਮਾਰ॥ (896, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 13. ਫੇਰੇ ਤਸਬੀ ਕਰੇ ਖੁਦਾਇ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 14. ਮੁਹਬਤਿ ਜਿਸੁ ਖੁਦਾਇ ਦੀ ਰਤਾ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 15. ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 16. ਛੋਡਿ ਰਾਮੁ ਕੀ ਨ ਭਜਹਿ ਖੁਦਾਇ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ)।

ਖੁਦਾਇਆ [ਫ਼ ਖੁਦਾਯਾ = ਐ ਖੁਦਾ] ਹੇ ਖੁਦਾ, ਐ ਖੁਦਾ। ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ‘ਅਲਿਫ਼’ ਜਾਂ ‘ਕੰਨਾ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਐ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ, ਯਾਰਾ = ਐ ਯਾਰ, ਦੋਸਤਾ = ਐ ਦੋਸਤ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਨਾ = ਐ ਮਨ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ, ਡਰਾਇਵਰਾ = ਐ ਡਰਾਇਵਰ ਅਤੇ ਮਾਸਤਾ = ਐ ਮਾਸਤ ਆਦਿ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਨਾਂਵ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਅੱਖਰ ‘ਅਲਿਫ਼’ ਜਾਂ ‘ਵਾਉ’ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ‘ਯਾ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ‘ਯਾ’ ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਮਨ ਕਮੀਨ ਕਮਤਰੀਨ ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨੀਚ ਤੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਘਟੀਆ ਹਾਂ। ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਇੱਕ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ।

‘ਖੁਦਾਇਆ’ ਦਾ ਅਰਥ ਖੁਦਾ ; ਖੁਦਾ ਦਾ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- 1. ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ

ਖੁਦਾ ਹੀ ਹੂਰ ਪਰੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। 2. ਹਕੁ ਹੁਕਮੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੁਝਿ ਨਾਨਕ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸ ਤਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਚੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵੀ ਸੱਚਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਛੁੱਟ ਜਾਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਵੇਂਗਾ। 3. ਪੁਰਾਬ ਖਾਮ ਕੂਜੈ ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੁਰਾਬ+ਆਬ = ਪੁਰਾਬ = ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਖੁਦਾ ਦੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਕੱਚੇ ਕੁੱਜੇ ਰੂਪੀ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। 4. ਆਤਸ ਦੁਨੀਆ ਖੁਨਕ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਅੱਗ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਠੰਢਾ ਹੈ।

ਖੁਦਾਈ¹ [ਫ਼. خُدايَ ਖੁਦਾਈ = ਖੁਦਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਖੁਦਾ ਦਾ, ਖੁਦਾ ਦੇ ; ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਦੁਨੀਆ। ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਂਵ ਦੇ ਬਾਅਦ ‘ਬਿਹਾਰੀ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਵ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ-ਖਾਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ-ਪਹਿਰਾਵਾ, ਪੰਜਾਬੀ-ਬੋਲੀ ਆਦਿ ; ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਗੁਜਰਾਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਖੁਦਾਈ। 1. ਤਾ ਤੂ ਮੁਲਾ ਤਾ ਤੂ ਕਾਜੀ ਜਾਣਹਿ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਈ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਤਦ ਹੀ ਮੁੱਲਾਂ ਹੈਂ ਤੇ ਤਦ ਹੀ ਕਾਜੀ ਹੈ ; ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। 2. ਕਲਿ ਮਹਿ ਬੇਦੁ ਅਬਰਬਣੁ ਹੁਆ ਨਾਉ ਖੁਦਾਈ ਅਲਹੁ ਭਇਆ॥ (470, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 3. ਹਮ ਮਸਕੀਨ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ ਤੁਮ ਰਾਜਸੁ ਮਨਿ ਭਾਵੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 4. ਅਲਹ ਅਗਮ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ॥ ਛੇਡਿ ਖਿਆਲ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਧੰਧੇ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਪਹੁੰਚਯੋਗ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਦਾਸ ! ਤੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਧੰਧਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡਦੇ। 5. ਦੇਹ ਮਸੀਤਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਣਾ ਕਲਮ ਖੁਦਾਈ ਪਾਕੁ ਖਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਸੀਤ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ‘ਖੁਦਾ ਦਾ ਕਲਿਮਾ’ ਬਣਾ। 6. ਮੁਲਾਂ ਕਹਹੁ ਨਿਆਉ ਖੁਦਾਈ॥ ਤੇਰੇ ਮਨ ਕਾ ਭਰਮੁ ਨ ਜਾਈ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੁੱਲਾਂ ! ਤੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਹੀ ਖੁਦਾ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੈ? ਤੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਸੰਦੇਹ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਖੁਦਾਈ² (ਦੇਖੋ ਖਦਾਇ) ਖੁਦਾ ਦੀ ਚੇਤਨਸੱਤਾ, ਖੁਦਾ। ਖੁਸਿ ਖੁਸਿ ਲੈਦਾ ਵਸਤੁ ਪਰਾਈ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੱਸਦਾ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਖੁਦਾ (ਦੀ ਚੇਤਨ-ਸੱਤਾ) ਜੋ ਤੇਰੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।

ਖੁਦਿ [ਫ਼. خُودِ ਖੁਦ = ਆਪ] ਆਪ, ਸ੍ਵਯੰ, ਆਪੇ ਹੀ, ਆਪ ਹੀ ; ਆਪਣਾ। 1. ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਖਲਕ ਜਹਾਨ ਅਲਹੁ ਮਿਹਰਵਾਨ ਖੁਦਾਇ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਖੁਦਾ, ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਤੇ ਜਹਾਨ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 2. ਪਾਕ ਪਰਵਦਗਾਰ ਤੂ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਵਡਾ ਅਤੋਲੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਡੋਲ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ। 3. ਅਲਹੁ ਅਲਖ ਅਪਾਰ॥ ਖੁਦਿ ਖੁਦਾਇ ਵਡ ਬੇਸੁਮਾਰ॥ (896, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤੇ ਅਨੰਤ ਹੈ। ਖੁਦਾ ਆਪ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਗਿਣਤੀ ਰਹਿਤ ਹੈ। 4. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਇਹੁ ਕੀਆ ਵਖਾਨਾ॥ ਗੁਰ ਪੀਰ ਮਿਲਿ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਪਛਾਨਾ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਸੱਚ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 5. ਨਾਨਕ ਕਉ ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਮਿਹਰਵਾਨ॥ (1138, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5)।

ਖੁਦੀ [ਫ਼. خُودِ ਖੁਦੀ = ਫ਼. خُودِ ਖੁਦ (ਆਪ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਭਾਵ ਹਉਮੈਂ, ਹੰਕਾਰ, ਸੈ-ਹੰਗਤਾ। ਕਹਾਵਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ ‘ਖੁਦੀ ਤੇ

ਖੁਦਾ ਦਾ ਵੈਰ ਹੈ' ਭਾਵ ਰੱਬ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। 1. ਖੁਦੀ ਮਿਟੀ ਚੂਕਾ ਭੋਲਾਵਾ ਗੁਰਿ ਮਨ ਹੀ ਮਹਿ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਜੀਉ॥ (104, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਹੰਕਾਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ-ਫ਼ਹਿਮੀ ਦੂਰ। ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਖੁਦੀ ਮਿਟਣ ਨਾਲ ਹੀ ਖੁਦਾ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਖੁਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਖੁਦਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਖੁਦੀ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਵੈਰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। 2. ਖੁਦੀ ਮਿਟੀ ਤਬ ਸੁਖ ਭਏ ਮਨ ਤਨ ਭਏ ਅਰੋਗ॥ (260, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਉਮੈਂ ਮਿਟੀ ਗਈ ਤਾਂ ਸੁਖ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਏ।

ਖੁਨਕ [ਫ਼ خُنْكَ ਖੁਨਕ = ਸਰਦ] ਠੰਢਾ, ਸੀਤਲ। ਆਤਸ ਦੁਨੀਆ ਖੁਨਕ ਨਾਮੁ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਅੱਗ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਠੰਢਾ ਹੈ।

ਖੁਨਾਮੀ [ਪੰ. ਖੁ = ਬੁਰਾ+ਫ਼ نَامِي ਨਾਮੀ = ਫ਼ نَام ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਬੁਰੇ ਨਾਮ ਵਾਲਾ, ਬਦਨਾਮੀ ਵਾਲਾ, ਕੁਕਰਮੀ, ਅਪਰਾਧੀ, ਕਸੂਰਵਾਰ] ਬਦਨਾਮ। ਦੀਨੁ ਛਡਾਇ ਦੀਨੀ ਜੋ ਲਾਏ॥ ਦੁਹੀ ਸਰਾਈ ਖੁਨਾਮੀ ਕਹਾਏ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਜਹਾਨਾਂ (ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ) ਵਿਚ 'ਬਦਨਾਮ' (ਅਪਰਾਧੀ) ਸਦਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਖੁਮਾਰੀ [ਅ-ਫ਼ خُمَارِي ਖੁਮਾਰੀ, ਅ خُمَار ਖੁਮਾਰ (ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਤੋੜ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਅ خمر ਖਮਰ (ਸ਼ਰਾਬ) ਦਾ ਨਸ਼ਾ, ਮਸਤੀ। ਫ਼ خُمَار ਖੁਮਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਤੋੜ ਭਾਵ ਨਸ਼ਾ ਉਤਰਨ ਮਗਰੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਬੇਚੈਨੀ ਪਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਜਾਂ ਮਸਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ 'ਖੁਮਾਰੀ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਬਟ ਚਲੰਤੋ ਇਹੁ ਮਦੁ ਪਾਇਆ ਜੈਸੇ ਖੋਂਦ ਖੁਮਾਰੀ॥ (1123, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹਟ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਅੰਗੂਰੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਖੁਮਾਰੋ (ਦੇਖੋ ਖੁਮਾਰੀ) ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ਾ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਮਸਤੀ। ਪੇਖਿ ਦਇਆਲ ਅਨਦ ਸੁਖ ਪੂਰਨ ਹਰਿ ਰਸਿ ਰਪਿਓ ਖੁਮਾਰੋ॥ (1225, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਇਆਲੂ ਹਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ਼ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਖੁਰਗੀਰ [ਫ਼ خُورِگِير ਖੋਗੀਰ, ਖੁਏ ਗੀਰ, ਫ਼ خُو/خُو/ਖੋ/ਖੁਏ = ਪਸੀਨਾ+ਫ਼ گِير ਗੀਰ = ਫੜਨ ਵਾਲਾ] ਪਸੀਨਾ ਚੂਸਣ ਵਾਲਾ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਹੇਠ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਮਦਾ (ਮੁਸਾਮਦਾਰ ਮੋਟਾ ਕਪੜਾ ਜਿਹੜਾ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਮਰ ਦਾ ਪਸੀਨਾ ਚੂਸ ਲਵੇ), ਤਹਿਰੂ। 'ਗੀਰ' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گرفتن ਗਰਿਫਤਨ = ਫੜਨਾ। ਗਰਿਫਤਨ→ ਗੀਰਦ→ ਗੀਰ = ਫੜਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ ਆਤਿਸ਼ਗੀਰ = ਅੱਗ ਫੜਨ ਵਾਲਾ (ਚਿਮਟਾ) ਅਤੇ ਮਾਹੀਗੀਰ = ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲਾ (ਮਛੇਰਾ) ਆਦਿ। ਤਿਨ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜੀਨ ਖੁਰਗੀਰ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਤ ਚੜਿ ਜਾਤੇ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ, ਕਾਠੀਆਂ ਤੇ ਤਹਿਰੂ ਸਭ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਗੁਰਮੁਖ, ਸਿੱਖ, ਸਾਧ ਤੇ ਸੰਤ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਖੁਰਦਨੀ [ਫ਼ خُورْدَنِي ਖੁਰਦਨੀ = ਖਾਣ ਦੇ ਲਾਇਕ] ਖਾਣਯੋਗ ਚੀਜ਼, ਖੁਰਾਕ। ਖੁਰਦਨੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ خُورْدَن ਖੁਰਦਨ = ਖਾਣਾ ਅਤੇ ਖੁਰਦਨੀ = ਖਾਣਯੋਗ, ਜਿਵੇਂ- ਮੁਰਦਨੀ = ਮਰਨਯੋਗ, ਬਸਤਨੀ = ਬੰਨ੍ਹਣਯੋਗ ਅਤੇ ਕਰਦਨੀ = ਕਰਨਯੋਗ ਆਦਿ। ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦਾਰ ਖੁਰਦਨੀ ਗਾਫਲ ਹਵਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀ, ਰੱਬ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਖੁਰਾਸਾਨ [ਫ਼ خُراسان ਖੁਰਾਸਾਨ = ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ] ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਜਿਹੜਾ ਈਰਾਨ ਦੇ ਪੂਰਬ ਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਬਾਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕ, ਸਿੰਧ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵਲ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੁਰਾਸਾਨ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਡਰਾਇਆ॥ (360, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਬਰ ਨੇ ਖੁਰਾਸਾਨ ਨਾਲ ਮਾਲਿਕਾਂ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਖੂਨ [ਫ਼ خُون ਖੂਨ = ਲਹੂ] ਲਹੂ, ਰੱਤ ; ਹੱਤਿਆ, ਕਾਤਿਲ। ਖੂਨ ਕੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਵੀਅਹਿ ਨਾਨਕ ਰਤੁ ਕਾ ਕੁੰਗੂ ਪਾਇ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਹੱਤਿਆ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲਹੂ ਦਾ ਕੇਸਰ ਛਿੜਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖੂਬ, ਖੂਬੂ [ਫ਼ خُوب ਖੂਬ = ਅੱਛਾ] ਚੰਗਾ, ਉੱਤਮ, ਉਮਦਾ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। 1. ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ॥ ਉਹਾਂ ਖੈਰਿ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਭਰਾਵੇ ! ਉਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਖੈਰ-ਖੈਰੀਅਤ (ਸੁਖ-ਸਾਂਦ) ਹੈ। 2. ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਿਆ ਖੂਬੁ ਗਾਵਤਾ ਹੈ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਭਾਵਤਾ ਹੈ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹ ! ਵਾਹ ! ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 3. ਖੂਬੁ ਤੇਰੀ ਪਗਰੀ ਮੀਠੇ ਤੇਰੇ ਬੋਲ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) 4. ਖੂਬੁ ਖੂਬੁ ਖੂਬੁ ਖੂਬੁ ਤੇਰੇ ਨਾਮੁ॥ ਝੂਠੁ ਝੂਠੁ ਝੂਠੁ ਝੂਠੁ ਦੁਨੀ ਗੁਮਾਨੁ॥ (1137, ਭੈਰਉ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਾਮ। ਝੂਠੀ ਝੂਠੀ ਝੂਠੀ ਝੂਠੀ ਹੈ ਸੰਸਾਰੀ ਹੰਗਤਾ। 5. ਕਬੀਰ ਖੂਬੁ ਖਾਨਾ ਖੀਚਰੀ ਜਾ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਲੇਨੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਭੋਜਨ ਖਿਚੜੀ ਦਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਆਦਲਾ ਲੂਣ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਖੇਮਾ [ਅ خِمّه ਖੈਮਹ = ਤੰਬੂ] ਤੰਬੂ। ਸਤਿਗੁਰਿ ਖੇਮਾ ਤਾਣਿਆ ਜੁਗ ਜੂਥ ਸਮਾਣੇ॥ (1398, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਤੰਬੂ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਖੇਮੇ (ਦੇਖੋ ਖੇਮਾ) ਖੇਮਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਤੰਬੂ। ਪਿਛਹੁ ਰਾਤੀ ਸਦੜਾ ਨਾਮੁ ਖਸਮ ਕਾ ਲੇਹਿ॥ ਖੇਮੇ ਛਤ੍ਰ ਸਰਾਇਚੇ ਦਿਸਨਿ ਰਥ ਪੀੜੇ॥ (989, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਹਾਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਖੇਮੇ, ਛਤਰ, ਤੰਬੂ ਤੇ ਰਥ।

ਖੇਲ ਖਾਸੀ [ਅ-ਫ਼ خِلّ خواصی ਖੈਲ-ਏ-ਖਵਾਸੀ, ਅ خِلّ ਖੈਲ = ਗਰੋਹ+ਅ-ਫ਼ خواصی ਖਵਾਸੀ = ਖਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਖਾਸ ਨੌਕਰ] ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਗਰੋਹ। ਸੇਖ ਜੁ ਕਹੀਅਹਿ ਕੋਟਿ ਅਠਾਸੀ॥ ਛਪਨ ਕੋਟਿ ਜਾ ਕੇ ਖੇਲ ਖਾਸੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਠਾਸੀ ਕ੍ਰੋੜ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛਪੰਜਾ ਕ੍ਰੋੜ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਖਾਸ ਸੇਵਕ।

ਖੇਲ ਖਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਖਿਲ ਖਾਨਾ) ਕੁਟੰਬ। ਤੇਤੀਸ ਕਰੋੜੀ ਹੈ ਖੇਲ ਖਾਨਾ॥ ਚਉਰਾਸੀ ਲਖ ਫਿਰੈ ਦਿਵਾਨਾਂ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਕੋਲ ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਘਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਦਾ ਗਰੋਹ ਭਾਵ ਕੁਟੰਬ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਕਮਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤ-ਆਸ਼ਰਮੀ ਅਤੇ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਜੀਵ ਟਪਰੀ-ਵਾਸ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਖੈਰ [ਅ خیرات ਖੈਰਾਤ = ਦਾਨ-ਪੁੰਨ] 'ਖੈਰ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨੇਕੀ ਤੇ ਭਲਾਈ। ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ خیرات ਖੈਰਾਤ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਬਾਗ਼ਾਤ ਤੇ ਜੰਗਲ ਦਾ ਜੰਗਲਾਤ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੈਰ ਦਾ ਖੈਰਾਤ। ਦਾਨ-ਪੁੰਨ, ਖੈਰ। ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਲ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇਕ ਤੇ ਭਲਾ ਕੰਮ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਇੱਕ ਨੇਕ ਅਮਲ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ

ਦਾਨ ਦੇਣ ਨੂੰ, ਖੈਰ ਜਾਂ ਖੈਰਾਤ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ‘ਜ਼ਕਾਤ’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਖੁਦਾ ਲਈ, ਖੁਦਾ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ’ਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੈਰ ਜਾਂ ਖੈਰਾਤ ਹੈ।

ਖੈਰਾਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ “ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰੋ। ਜੋ ਮਾਲ ਵੀ ਖਰਚ ਕਰੋ ਉਸ ’ਤੇ ਮਾਂ ਬਾਪ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਯਤੀਮਾਂ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ ! ਜੇ ਨੇਕੀ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਕਰੋਗੇ ਉਹ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਗਿਆਤ ਵਿਚ ਹੈ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 26) “ਐ ਪੈਗੰਬਰ ! ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਵੋ ਕਿ ਜੇ ਮਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰੋ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 27) “ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਮਾਲ ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੈਰਾਤ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਉਸ ਦਾਣੇ ਵਰਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਬੱਲੀਆਂ ਉੱਗੀਆਂ ਤੇ ਹਰੇਕ ਬੱਲੀ ਵਿਚੋਂ ਸੌ ਦਾਣੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਅੱਲਾਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਬਰਕਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 34) ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਸੱਚਾਈ, ਦੂਜੀ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਹੈ।

ਖੈਰਿ¹ (ਦੇਖੋ ਖੈਰ) ਦਾਨ-ਪੁੰਨ, ਖੈਰ, ਖੈਰਾਤ, ਭਿੱਖਿਆ। 1. ਖਰਚੇ ਦਿਤਿ ਖਸੰਮ ਦੀ ਆਪ ਖਹਦੀ ਖੈਰਿ ਦਬਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਖਰਚਦੇ ਹਨ, ਖੁਦ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੱਬ ਕੇ ਖੈਰਾਤ ਵੰਡਦੇ ਹਨ। 2. ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਕਿ ਲੇ ਬਾਧਹੁ ਖੈਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਾਮਾਦਿਕ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ) ਨੂੰ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ। ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਇਹ ਸਬੂਰੀ ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਖੈਰਿ² [ਅُخَيْرَ ਖੈਰ = ਨੇਕੀ, ਭਲਾਈ] ਖੈਰ-ਖੈਰੀਅਤ, ਸੁਖ-ਸਾਂਦ, ਖੈਰ-ਸੁਖ, ਅਮਨ, ਸ਼ਾਂਤੀ। ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ॥ ਉਹਾਂ ਖੈਰਿ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਭਾਈ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਭਰਾਵੇ ! ਉਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੈ ਖੈਰ-ਸੁਖ ਹੈ।

ਖੈਰੀ (ਦੇਖੋ ਖੈਰ¹) ਦਾਨ-ਪੁੰਨ, ਖੈਰਾਤ, ਭਿੱਖਿਆ। ਅਵਲਿ ਸਿਫਤਿ ਦੂਜੀ ਸਾਬੂਰੀ॥ ਤੀਜੈ ਹਲੇਮੀ ਚਉਥੈ ਖੈਰੀ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਸਬਰ, ਤੀਜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਖੈਰਾਤ।

ਖੈਰੁ (ਦੇਖੋ ਖੈਰ¹) ਖੈਰ, ਖੈਰਾਤ, ਦਾਨ-ਪੁੰਨ, ਭਿੱਖਿਆ। ਸੇਖ ਫਰੀਦੈ ਖੈਰੁ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਭਿੱਖਿਆ ਬਖਸ਼।

ਖੋਇ [فُخِرْتُ ਖੁ = ਆਦਤ, ਖਸਲਤ] ਸੁਭਾਉ, ਆਦਤ, ਖਸਲਤ, ਵਾਦੀ। ਅਭਿਮਾਨੁ ਖੋਇ ਖੋਇ ਖੋਇ ਖੋਈ ਹਉ ਮੋ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰੁ ਦ੍ਰਿੜਾਏ॥ (820, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਦਾ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੰਦੀ ਆਦਤ ਨੂੰ ਛੱਡ, ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਖੋਰੀ (ਦੇਖੋ ਖੁਮਾਰੀ) ਮਸਤੀ, ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਹਾਲਤ, ਸਰੂਰ, ਮਸਤੀ। 1. ਅੰਚਲਾ ਗਹਾਇਓ ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਕਉ ਮਨੁ ਬੀਧੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਖੋਰੀ॥ (979, ਨਟ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਨੂੰ, ਆਪਣਾ ਪੱਲਾ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਭਗਤਿ ਰਸੁ ਦੀਜੈ ਮਨੁ ਖਚਿਤ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਖੋਰੀ॥ (1222, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਉਪਾਸਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਤਾਂ ਜੋ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇਰੀ ਰਸਦਾਇਕ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਸਰੂਰ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਰਹੇ।

ਗਉਹਰ, ਗਉਹਰੁ [ਫ਼ ਗੌਹਰ = ਮੋਤੀ] ਮੋਤੀ, ਰਤਨ। 1. ਤਿਸੁ ਸੇਵਕ ਕੈ ਨਾਨਕ ਕੁਰਬਾਣੀ ਸੋ ਗਹਿਰ ਗਭੀਰਾ ਗਉਹਰੁ ਜੀਉ॥ (102, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸੇਵਕ ਤੋਂ ਨਾਨਕ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਮੋਤੀ ਹੈ। 2. ਆਪਣੀ ਮਿਤਿ ਆਪਿ ਜਾਣਦਾ ਆਪੇ ਹੀ ਗਉਹਰੁ॥ (555, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮੋਤੀ ਹੈ। 3. ਤੁਮ੍ ਗਉਹਰ ਅਤਿ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰਾ ਤੁਮ ਪਿਰ ਹਮ ਬਹੁਰੀਆ ਰਾਮ॥ (779, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਰਮ ਅਗਾਧ ਅਤੇ ਅਥਾਹ ਮੁੱਲ ਦਾ ਮੋਤੀ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਤਨੀ। 4. ਗੁਰੁ ਗਉਹਰੁ ਦਰੀਆਉ ਪਲਕ ਡੁਬੰਤੁਹ ਤਾਰੈ॥ (1395, ਸਵਈਏ, ਕੀਰਤੁ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਡੁਬਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਲਕਾਰੇ ਵਿਚ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 5. ਤਾ ਤੇ ਗਉਹਰੁ ਗੁਨ ਪ੍ਰਗਟੁ ਉਜੀਆਰਉ ਦੁਖ ਦਰਿਦ੍ਰ ਅੰਧਾਰ ਕੋ ਨਾਸੁ॥ (1405, ਸਵਈਏ, ਬਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਘਾਲ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦੇ ਮੋਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦੁਖ, ਦਰਿਦਰ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ।

ਗਊ [ਫ਼ ,ਯ ਗਾਊ, ਗਾਉ, ਗਾਵ = ਬੈਲ, ਗਾਂ] ਗਊ, ਗਾਂ, ਧੇਨ, ਢਾਂਡੀ, ਢੱਗੀ। 1. ਗਊ ਕਉ ਚਾਰੇ ਸਾਰਦੂਲੁ॥ ਕਉਡੀ ਕਾ ਲਖ ਹੂਆ ਮੂਲੁ॥ (898, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਰ, ਗਊ ਨੂੰ ਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਥੀ, ਬਕਰੀ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। 2. ਗਊ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ॥ (695, ਧਨਾਸਰੀ, ਧੰਨਾ) ਮੈਂ ਲਵੇਰੀ ਗਾਂ ਤੇ ਮੱਝ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਅਰਬੀ ਘੋੜੀ ਵੀ। 3. ਆਪੇ ਗੋਪੀ ਆਪੇ ਕਾਨਾ॥ ਆਪੇ ਗਊ ਚਰਾਵੈ ਬਾਨਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 4. ਬਿਨੁ ਅਸਥਨ ਗਊ ਲਵੇਰੀ॥ ਪੈਡੇ ਬਿਨੁ ਬਾਟ ਘਨੇਰੀ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਟ ਨ ਪਾਈ॥ ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਸਮਝਾਈ॥ (1194, ਬਸੰਤੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਥਣਾਂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਗਊ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਰਨ ਦੇ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਹੈ ਦਾਨਾਈ, ਜੋ ਕਬੀਰ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 5. ਗਊ ਬਾਛ ਕਉ ਸੰਚੈ ਖੀਰੁ॥ (1252, ਸਾਰੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਗਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਲਈ ਦੁੱਧ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। 6. ਜਾ ਕੈ ਈਦਿ ਬਕਰੀਦਿ ਕੁਲ ਗਊ ਰੇ ਬਧੁ ਕਰਹਿ ਮਾਨੀਅਹਿ ਸੇਖ ਸਹੀਦ ਪੀਰਾ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਈਦ ਅਤੇ ਬਕਰੀਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਊਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਸਨ। 7. ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਮਿਲਿਆ ਜੈਸੇ ਗਊ ਦੇਖਿ ਬਛਰਾਕ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 8. ਆਪੇ ਬਛਰੂ ਗਊ ਖੀਰੁ॥ (1190, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) 9. ਬਿਸਮਿਲਿ ਗਊ ਦੇਹੁ ਜੀਵਾਇ॥ ਨਾਤਰੁ ਗਰਦਨਿ ਮਾਰਉ ਠਾਂਇ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ)।

ਗਸਤਮ [ਫ਼ گشتم ਗਸਤਮ = ਮੈਂ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گشتن ਗਸਤਨ = ਘੁੰਮਣਾ ਫਿਰਨਾ। ਇਸ ਦੀ ਗਰਦਾਨ ਇਉਂ ਹੈ—

ਗਸਤ	ਗਸਤੰਦ	ਗਸਤੀ	ਗਸਤੇਦ	ਗਸਤਮ	ਗਸਤੇਮ
ਉਹ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ	ਉਹ ਘੁੰਮੇ ਫਿਰੇ	ਤੂੰ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ	ਤੁਸੀਂ ਘੁੰਮੇ ਫਿਰੇ	ਮੈਂ ਘੁੰਮਿਆ ਫਿਰਿਆ	ਅਸੀਂ ਘੁੰਮੇ ਫਿਰੇ।

ਸਬ ਰੋਜ਼ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਭਾਵ ਬੁਰੇ ਫੁਰਨੇ ਹੀ ਫੁਰੇ।

ਗਚ [ਫ ਛ ਗਚ = ਕਲੀ, ਸਫੈਦੀ, ਚੂਨਾ] ਇੱਟ, ਪੱਥਰ ਆਦਿ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮਸਾਲਾ। ਪੱਕੀ ਚਿਣਾਈ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੰਦਰ ਤਥਾ ਬਾਹਰੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਲੇਪ (ਪਲਸਤਰ) ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਗਚ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਰੇਤਾ ਅਤੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਚੂਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਵਿਚ ਸੀਮਿੰਟ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਚਿਣਾਈ ਤੇ ਪਲਸਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਸਾਲਾ। ਘਰ ਗਚ ਕੀਤੇ ਬਾਗੇ ਬਾਗ॥ (1243, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਘਰ ਚੂਨੇ ਦੇ ਮਸਾਲੇ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਵਰਗੇ ਚਿੱਟੇ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਗਚਗੀਰੀਆ [ਫ ڱڙ گچري گچري, ਫ ਛ ਗਚ = ਚੂਨਾ+ਫ ڱڙ ਗੀਰੀ = ਫ ڱڙ ਗੀਰ (ਫੜਨ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਚੂਨੇ ਦੀ ਪਕੜ ਵਾਲੀ ਇਮਾਰਤ] ਗਚਗੀਰੀਆਂ = ਗਚਗੀਰੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਚੂਨੇ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਮਾਰਤਾਂ। ਗੜ੍ਹ ਮੰਦਰ ਗਚਗੀਰੀਆ ਕਿਛੁ ਸਾਥਿ ਨ ਜਾਈ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕਿਲ੍ਹੇ, ਭਵਨ ਅਤੇ ਚੂਨੇ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਵਾਲੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।

ਗਚੁ (ਦੇਖੋ ਗਚ) ਚੂਨੇ ਦਾ ਲੇਪ, ਚੂਨੇ ਦਾ ਮਸਾਲਾ। 1. ਕਾਚੀ ਢਹਗਿ ਦਿਵਾਲ ਕਾਹੇ ਗਚੁ ਲਾਵਹੁ॥ (1171, ਬਸੰਤੁ ਹਿੰਡੋਲ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੱਚੀ ਕੰਧੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਡਿਗ ਪਵੇਗੀ। ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਚੂਨੇ ਦੇ ਮਸਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਪਦਾ ਹੈਂ? 2. ਗਚੁ ਜਿ ਲਗਾ ਗਿੜਵੜੀ ਸਖੀਏ ਧਉਲਹਰੀ॥ ਸੇ ਭੀ ਢਹਦੇ ਡਿਠੁ ਮੈ ਮੁੰਧ ਨ ਗਰਬੁ ਥਣੀ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਖੀਏ ! ਚੂਨੇ-ਗਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਹਾੜ ਜਿੱਡੇ ਉਚੇ ਮਹਿਲ, ਉਹ ਵੀ ਮੈਂ ਡਿਗਦੇ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਨੀ ਮੁਟਿਆਰੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਥਣਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਨਾ ਕਰ।

ਗਜ [ਫ ڱ گج = ਪੈਮਾਇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਦਾ ਪੈਮਾਨਾ] ਜ਼ਮੀਨ ਜਾਂ ਕੱਪੜਾ ਨਾਪਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਲੰਬੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸਲਾਖ, ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਲੰਬਾ ਫੀਤਾ, 36 ਇੰਚ ਲੰਬਾ ਫੀਤਾ ; ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਦੀ ਲੰਬਾਈ। 1. ਗਜ ਸਾਢੇ ਤੈ ਤੈ ਧੋਤੀਆ ਤਿਹਰੇ ਪਾਇਨਿ ਤਗ॥ (476, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਗਜ ਲੰਬੀਆਂ ਧੋਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤਿੰਨ-ਲੜੀਏ ਜਨੇਊ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। 2. ਗਜ ਨਵ ਗਜ ਦਸ ਗਜ ਇਕੀਸ ਪੁਰੀਆ ਏਕ ਤਨਾਈ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨੌਂ ਗਜ਼ਾਂ, ਦਸ ਗਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕੀ ਗਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਥਾਨ ਬੁਣਦੇ।

ਗਜੀ (ਦੇਖੋ ਗਜ) ਗਜ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿਹਾਰੀ ਸਹਿਤ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ-ਸੂਚਨਾ ਸ਼ਬਦ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਕਰਮੀਂ = ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸ੍ਵਣੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਗਜੀਂ = ਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ। ਗਜੀ ਨ ਮਿਨੀਐ ਤੋਲਿ ਨ ਤੁਲੀਐ ਪਾਚਨੁ ਸੇਰ ਅਢਾਈ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਗਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਾਪੀ ਜਾਂ ਵੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਤੋਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਢਾਈ ਸੇਰ ਹੈ।

ਗਜੁ (ਦੇਖੋ ਗਜ) ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਜਾਂ 36 ਇੰਚ ਦੀ ਲੰਬਾਈ, ਲੰਬਾਈ ਨਾਪਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿੰਨ ਫੁੱਟ ਲੰਬਾ ਫੀਤਾ ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸਲਾਖ। ਮਨੁ ਮੇਰੇ ਗਜੁ ਜਿਹਬਾ ਮੇਰੀ ਕਾਤੀ॥ ਮਪਿ ਮਪਿ ਕਾਟਉ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸੀ॥ (485, ਆਸਾ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ ਗਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਜੀਭ ਕੈਂਚੀ। ਮੈਂ ਮਾਪ-ਮਾਪ ਕੇ ਮੌਤ ਦੀ ਫਾਹੀ ਨੂੰ ਕੱਟਦਾ ਹਾਂ।

ਗੰਦੇ [ਫ਼ ګند گੰਦਹ = ਬਦਬੂਦਾਰ, ਨਾਪਾਕ] ਮੈਲਾ, ਮਲੀਨ, ਨਾਪਾਕ, ਗੰਦਾ। ਮੁੰਢਹੁ ਭੁਲੀ ਨਾਨਕਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜਨਮਿ ਮੁਈਆਸੁ॥ ਕਸਤੂਰੀ ਕੈ ਭੋਲੜੈ ਗੰਦੇ ਡੁੰਮਿ ਪਈਆਸੁ॥ (89, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! (ਜੀਵ ਰੂਪ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਜੰਮਦੀ ਅਤੇ ਮਰਦੀ ਹੈ। ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਕਸਤੂਰੀ ਸਮਝ ਕੇ, ਗੰਦੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪਈ ਹੈ।

ਗੰਧੀ [ਫ਼ ګندھی گੰਦਹੀ = ਗੰਦਗੀ] ਗੰਦ-ਮੰਦ, ਗੰਦ, ਗੰਦਗੀ, ਵਿਸ਼ਟਾ ; ਮੈਲ, ਮਲੀਨਤਾ। ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਕਉਆ ਮਲਿ ਮਲਿ ਨਾਇ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਮੈਲਾ ਅਵਗੁਣੀ ਚਿੰਜੁ ਭਰੀ ਗੰਧੀ ਆਇ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੱਲਰ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਕਾਂ ਮਲ-ਮਲ ਕੇ ਨਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਬਦੀਆਂ ਨਾਲ ਗੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਚੁੰਝ ਵੀ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਆ ਭਰੀ ਹੈ।

ਗੰਧੂ [ਫ਼ ګندھ گੰਦ = ਬਦਬੂ, ਸੜ੍ਹਾਂਦ] ਬਦਬੂ, ਸੜ੍ਹਾਂਦ ; ਗੰਦ-ਮੰਦ, ਗੰਦ, ਗੰਦਗੀ, ਵਿਸ਼ਟਾ ; ਮੈਲ, ਮਲੀਨਤਾ। 1. ਚੁਪੈ ਚੰਗਾ ਨਾਨਕਾ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਮੁਹਿ ਗੰਧੂ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜੋ ਮੂੰਹ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਗੰਦ ਹੀ ਹੈ। 2. ਜਿਚਰੁ ਪੈਨਨਿ ਖਾਵਨੇ ਤਿਚਰੁ ਰਖਨਿ ਗੰਧੂ॥ ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਕਿਛੁ ਨ ਹੋਵਈ ਤਿਤੁ ਦਿਨਿ ਬੋਲਨਿ ਗੰਧੂ॥ (959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤਕ ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਤਕ ਮਨਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਉਸ ਦਿਹਾੜੇ ਉਹ ਗੰਦ ਬਕਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਗੰਦ ਬੋਲਣਾ = ਗੰਦ ਬਕਣਾ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣੀਆਂ।

ਗਨੀ, ਗਨੀ [ਅُ غنی گਨੀ = ਧਨਵਾਨ, ਧਨੀ] ਦੌਲਤਮੰਦ, ਮਾਲਦਾਰ, ਧਨੀ, ਧਨਵਾਨ ; ਬੇਪਰਵਾਹ। 1. ਉਹਾਂ ਗਨੀ ਬਸਹਿ ਮਾਮੂਰ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਦੌਲਤਮੰਦ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਲੋਕ ਵਸਦੇ ਹਨ। 2. ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਐ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਦਇਆਲੂ ਅੱਲਾਹ ! ਤੂੰ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈਂ। 3. ਜਿਨ ਤੂ ਧਿਆਇਆ ਸੇ ਗਨੀ॥ (1182, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੌਲਤਮੰਦ ਹਨ।

ਗਨੀਵ¹ (ਦੇਖੋ ਗਨੀ) ਮਾਲਦਾਰ, ਦੌਲਤਮੰਦ, ਧਨੀ, ਧਨਵਾਨ। ਸਦੀਵ ਗਨੀਵ ਸੁਹਾਵਨੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮਾਲ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਹੈ ਉਹ ਮਾਲਦਾਰ ਤੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ‘ਗਨੀਵ’ ਨੂੰ ‘ਗਵਨੀਯ’ ਗਿਣਨਯੋਗ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਮ ਧਨ ਹੈ, ਉਹ ਸਦਾ ਸੁਹਾਵਣਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣੇ ਜਾਣਯੋਗ ਹਨ।

ਗਨੀਵ² [ਅُ غنیمت گਨੀਮਤ = ਉਹ ਮਾਲ ਜਿਹੜਾ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਵੇ] ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਗਨੀਮਤ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਮੁਫ਼ਤ’, ਉਹ ਸ਼ੈ ਜੋ ਬਗ਼ੈਰ ਦੁਖ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਹੱਥ ਆਈ ਹੋਵੇ, ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ, ਬਿਨਾ ਮਿਹਨਤ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ।

ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ غنیمت ਗਨੀਮ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ غنیمت ਗਨੀਮਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਖੋਹੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੋਲੋਂ ਮਾਲ ਖੋਹਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਬੜੀ ਜ਼ਫ਼ਾਕਸ਼ੀ ਤੇ ਜਾਨ ਮਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮਾਲ ਖੋਹਣ ਲਈ ਲੱਖਾਂ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਮਾਲ ਦੀ, ਜਿਹੜਾ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਆਦਮੀ ਬੜੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਮਿਲੇ ਧਨ ਦੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਕਿ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਧਨ ਦੀ। ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ

ਮਾਲ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਕੀਮਤੀ ਗਿਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ‘ਗਨੀਮਤ’ (ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ) ਅਮੋਲਕ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਇਹੋ ਹਨ ਭਾਵ ਕੀਮਤੀ, ਅਮੋਲਕ ਅਤੇ ਚੰਗਾ, ਜਿਵੇਂ “ਤੂੰ ਗਨੀਮਤ ਸਮਝ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੂਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ” ਭਾਵ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੂਲ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਗਨੀਮਤ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਗਨੀਵ’ ਵਜੋਂ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਅਮੋਲਕ, ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ। ਗਨੀਵ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (1138, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ! ਤੇਰੀ ਉਪਮਾ ਅਮੋਲਕ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਹੈ। ‘ਗਨੀਮਤ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਗਨੀਵ’ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਗਨੀਮ’, ‘ਗਨੀਮਤ’ ਦਾ ਹੀ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਮ’, ‘ਵ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਸਮਰਤ = ਸਿਵਰਹੁ, ਕਮਲਾਪਤੀ = ਕਵਲਾਪਤੀ, ਪ੍ਰਮਾਣ = ਪ੍ਰਵਾਣ, ਰਮਤੇ = ਰਵੈ, ਰਮਣੀ = ਰਵਣੀ, ਜਾਮਾਤਕ = ਜਵਾਣੀ, ਦਸ਼ਮ = ਦਸਵਾਂ, ਸ਼ਯਾਮ = ਸਾਵਾ, ਅਜਰਾਮਰ = ਅਜਰਾਵਰ, ਨਮਾਜ਼ = ਨਿਵਾਜ਼, ਦਾਮਨ = ਦਾਵਣ ਤੇ ਨਮਤਿ = ਨਿਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਗਨੀਮਤ’, ‘ਗਨੀਵ’ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗਮਰੁ [ਅ. غمر ਗਮਰ = ਬਹੁਤਾ ਪਾਣੀ ; ਜਵਾਂ ਮਰਦ ; ਖੁਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ ; ਉਚੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ] ਬਹਾਦੁਰ, ਉਦਾਰ ; ਵਡਿਆਈ, ਬਜ਼ੁਰਗੀ। ‘ਗਮਰ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ليل غمر ‘ਲੈਲ-ਏ-ਗਮਰ’ ਹੀ ਲੈ ਲਉ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਬਹੁਤ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ’। ਰਾਤ ਹਨੇਰੀ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ‘ਗਮਰ’ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਹਨੇਰੇਪੁਣੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਾ ਕੈ ਕਾਮਿ ਉਤਰੈ ਸਭ ਭੂਖ॥ ਜਾ ਕੈ ਕਾਮਿ ਨ ਜੋਹਹਿ ਦੂਤ॥ ਜਾ ਕੈ ਕਾਮਿ ਤੇਰਾ ਵਡ ਗਮਰੁ॥ ਜਾ ਕੈ ਕਾਮਿ ਹੋਵਹਿ ਤੂੰ ਅਮਰੁ॥ਤਾ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਹੁ ਬਿਸੇਖਾ॥ (238, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੇ ਜਮ ਮਾਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ। ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਤੇਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੋਰ ਵਧਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਤੂੰ ਬਹਾਦੁਰ, ਖੁਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ, ਦਇਆਲੂ, ਉਚੇ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ, ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਵਾਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਉਸ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜਾ।

ਗਮੁ [ਅ. غم ਗਮ = ਰੰਜ] ਦੁਖ ; ਫਿਕਰ, ਚਿੰਤਾ ; ਡਰ। ਗੁਰ ਉਪਦੇਸਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦੁ ਹਰਿ ਉਚਰੈ॥ ਸਾਸਨਾ ਤੇ ਬਾਲਕੁ ਗਮੁ ਨ ਕਰੈ॥ (1133, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਤਾੜਨਾ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ।

ਗਰਦਨਿ [ਫ. گردن ਗਰਦਨ = ਗਲਾ, ਗਲ] ਧੋਣ, ਗਿੱਚੀ, ਕੰਠ, ਗਾਟਾ। ‘ਗਰਦਨ ਮਾਰਨਾ’ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਭਾਵ ਗਲ ਵੱਢਣਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ‘ਗਰਦਨ ਮਾਰਨ’ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸੀ। 1. ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੈ ਗਰਦਨਿ ਮਾਰੇ ਹਉਮੈ ਲੋਭੁ ਚੁਕਾਇਆ॥ (1040, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ-ਭੋਗ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਾਟਾ ਲਾਹ ਸੁਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਬਿਸਮਿਲਿ ਗਉ ਦੇਹੁ ਜੀਵਾਇ॥ ਨਾਤਰੁ ਗਰਦਨਿ ਮਾਰਉ ਠਾਂਇ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜ਼ਿਬ੍ਹਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਗਉ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਕਰ ਦੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸੇ ਥਾਂ ’ਤੇ ਹੀ ਤੇਰਾ ਗਾਟਾ ਲਾਹ ਸੁੱਟਾਂਗਾ।

ਗਰਿ [ਫ. گر ਗਰ = ਫੜ। ਅਗਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ, ਸ਼ਰਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ] ਜੇ, ਜੇਕਰ, ਅਗਰ। ਨਾਨਕ ਸੁਆਮੀ ਗਰਿ ਮਿਲੇ ਹਉ ਗੁਰ ਮਨਾਵਉਗੀ॥ (1230, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇ ਸੁਆਮੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਨਾਵਾਂਗੀ।

ਗਰੀਬ [ਅ-ਘਰੀਬ ਗਰੀਬ = ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ, ਪ੍ਰਦੇਸੀ] ਨਿਰਧਨ, ਕੰਗਾਲ ; ਦੀਨ, ਅਸਮਰੱਥ। ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ‘ਗਰੀਬ’ ਨਿਰਧਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਇਨਸਾਨ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਸਾਮਾਨ ਜਾਂ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਖਰਚ ਜੋਗਾ ਰੁਪਿਆ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਤੋਂ ਨਿਰਧਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਗਰੀਬ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਗਰੀਬ’ ਸ਼ਬਦ ਨਿਰਧਨ, ਦੀਨ ਤੇ ਅਸਮਰੱਥ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। 1. ਹਮ ਗਰੀਬ ਮਸਕੀਨ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੇ ਹਰਿ ਰਾਖੁ ਰਾਖੁ ਵਡ ਵਡਾ ਹੇ॥ (13, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਤੇ ਆਜਿਜ਼ ਹਾਂ ਪਰ ਤੇਰਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ, ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ, ਤੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈਂ। 2. ਸਭ ਹਰਿ ਕੀ ਕਰਹੁ ਉਸਤਤਿ ਜਿਨਿ ਗਰੀਬ ਅਨਾਥ ਰਾਖਿ ਲੀਓਇ॥ (89, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਹਰਿ ਭਗਤਾ ਦੇਇ ਵਡਿਆਈ ਗਰੀਬ ਅਨਾਥਿਆ॥ (90, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ, ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਨਿਖਸਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। 4. ਮੋਹਿ ਗਰੀਬ ਕਉ ਲੇਹੁ ਰਲਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਆਇ ਪਏ ਸਰਣਾਇ॥ (393, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਨਾਨਕ ਨੇ ਆ ਕੇ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। 5. ਰੰਗ ਤੁੰਗ ਗਰੀਬ ਮਸਤ ਸਭੁ ਲੋਕੁ ਸਿਧਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੰਗਾਲ, ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਮਤਵਾਲੇ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ।

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ [ਅ-ਫ਼-ਨਵਾਜ ਗਰੀਬ ਨਵਾਜ, ਅ-ਘਰੀਬ ਗਰੀਬ = ਕੰਗਾਲ+ਫ਼ ਨਵਾਜ = ਨਵਾਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ਣ ਵਾਲਾ] ਗਰੀਬਾਂ ’ਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੀਨਾਂ ਉਪਰ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ‘ਨਵਾਜ਼’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ نواختن ਨਵਾਖ਼ਤਨ (ਨਵਾਜ਼ਨਾ)। ਨਵਾਖ਼ਤਨ→ ਨਵਾਜ਼ਦ→ ਨਵਾਜ਼ = ਨਵਾਜ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਬੰਦਾ-ਨਵਾਜ਼, ਮਸਕੀਨ-ਨਵਾਜ਼, ਆਜਿਜ਼-ਨਵਾਜ਼, ਮਹਿਮਾਨ-ਨਵਾਜ਼, ਜ਼ਰਾ-ਨਵਾਜ਼, ਦਿਲ-ਨਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਦੋਸਤ-ਨਵਾਜ਼ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬ ਨਵਾਜ਼ = ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਗਰੀਬ-ਗੁਰਬੇ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਹਮਦਰਦ, ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਤੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ। 1. ਖਿਨ ਮਹਿ ਨੀਚ ਕੀਟ ਕਉ ਰਾਜ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ॥ (277, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਉਹ ਇੱਕ ਨੀਚ ਕੀੜੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਕੋ ਸੁਆਮੀ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ॥ (331, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ)।

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ (ਦੇਖੋ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ) ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ ਕੇ, ਨਿਰਧਨਾਂ ’ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ। 1. ਕੀਤੀਅਨੁ ਆਪਣੀ ਰਖ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਥਾਪਿ॥ (521, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗਰੀਬਾਂ ’ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਖੁਦ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 2. ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਮੀਰੇ॥ (1071, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ ਕੇ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜੁ (ਦੇਖੋ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ) ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ਣ ਵਾਲਾ। 1. ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜੁ ਗੁਸਈਆ ਮੇਰਾ ਮਾਥੈ ਛਤ੍ਰੁ ਧਰੈ॥ (1106, ਮਾਰੂ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਗਰੀਬ ਨਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਛਤਰ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ। 2. ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜੁ ਦਿਨੁ ਰੈਣਿ ਧਿਆਇ॥ (1138, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸਿਮਰਨ ਕਰ।

ਗਰੀਬਾ¹ (ਦੇਖੋ ਗਰੀਬ) ਗਰੀਬ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਗਰੀਬਾਂ। ਗਰੀਬਾ ਅਨਾਥਾ ਤੇਰਾ ਮਾਣਾ॥ (98, ਮਾਝ, ਮਃ 5)।

ਗਰੀਬਾ² (ਦੇਖੋ ਗਰੀਬ) ਗਰੀਬ, ਕੰਗਾਲ, ਦੀਨ, ਨਿਤਾਣੀ। ਪੰਚ ਬਿਖਾਦੀ ਏਕੁ ਗਰੀਬਾ ਰਾਖਹੁ ਰਾਖਨਹਾਰੇ॥ (205, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬਚਾਉਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ! ਪੰਜ ਝਗੜਾਲੂ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ) ਮੈਂ ਇਕੱਲੀ ਗਰੀਬ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਚਾ ਲੈ।

ਗਰੀਬਾਨੋ (ਦੇਖੋ ਗਰੀਬ) ਗਰੀਬੀ ਵਾਲਾ, ਗਰੀਬ, ਹਲੀਮ, ਨਿਮਰ, ਨਿਮਾਣਾ। ਏਕ ਮਹਲਿ ਤੂੰ ਆਪੇ ਆਪੇ ਏਕ ਮਹਲਿ ਗਰੀਬਾਨੋ॥ (206, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪੁਰਸ਼ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੁਰਸ਼ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਗਰੀਬ ਹੈਂ।

ਗਰੀਬੀ [ਅ-ਫ਼ غریبی ਗਰੀਬੀ = ਅ-ਫ਼ غریب ਗਰੀਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕੰਗਾਲੀ, ਗਰੀਬਪਣਾ, ਕੰਗਾਲਤਾ ; ਨਿਮਰਤਾ, ਹਲੀਮੀ। 1. ਨਾਮੁ ਬੀਜੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸੁਹਾਗਾ ਰਖੁ ਗਰੀਬੀ ਵੇਸੁ॥ (595, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਬੀਜ, ਸਬਰ ਖੇਤ ਪੱਧਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਹਾਗਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਬਾਣਾ ਤੇਰੀ ਵਾੜ ਹੋਵੇ। 2. ਗਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ॥ ਖੰਨਾ ਸਗਲ ਰੇਨੁ ਛਾਰੀ॥ (628, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿਮਰਤਾ ਮੇਰੀ ਗੁਰਜ਼ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਣਾ, ਮੇਰਾ ਦੋਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਹੈ। 3. ਅਨਦੁ ਗਰੀਬੀ ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਿਤੁ ਪ੍ਰਭ ਚਿਤਿ ਆਏ॥ (745, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੰਗਾਲੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ।

ਗਰੀਬੁ (ਦੇਖੋ ਗਰੀਬ) ਕੰਗਾਲ, ਨਿਰਧਨ, ਦੀਨ। 1. ਨਾਨਕੁ ਗਰੀਬੁ ਬੰਦਾ ਜਨੁ ਤੇਰਾ॥ ਰਾਖਿ ਲੇਇ ਸਾਹਿਬੁ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ॥ (676, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) 2. ਨਾਨਕੁ ਗਰੀਬੁ ਢਹਿ ਪਇਆ ਦੁਆਰੈ ਹਰਿ ਮੇਲਿ ਲੈਹੁ ਵਡਿਆਈ॥ (757, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗਰੀਬ ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ। 3. ਐਸੇ ਭਾਉ ਬਿਦਰ ਕੇ ਦੇਖਿਓ ਓਹੁ ਗਰੀਬੁ ਮੋਹਿ ਭਾਵੈ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਬਿਦਰ ਦਾ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਰੀਬੜਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਗਰੂਰੁ [ਅ-ਫ਼ غرور ਗਰੂਰ = ਅਹੰਕਾਰ] ਘੁੰਮਡ, ਹੰਕਾਰ, ਹੰਗਤਾ। ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਨਾਲਿ ਤਪੁ ਹੋਰੁ ਮੁਚੁ ਗਰੂਰੁ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਗੁਰਦੇਵ। ਸਿਮਰਨ, ਕਰਤੀ ਘਾਲ ਤੇ ਸਵੈ-ਜ਼ਬਤ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਘਣੇਰਾ ਘੁੰਮਡ ਵਸਦਾ ਹੈ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ।

ਗਲ [ਫ਼ كَلُ ਗਲੂ = ਕੰਨ] ਗਲ, ਧੋਣ, ਗਰਦਨ, ਗਲ। 1. ਲਾਵੈ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਦਾ ਗਲ ਸੇਤੀ ਮਨਿ ਜਾਣੈ ਖਟਿ ਖਵਾਏ॥ (76, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) 2. ਇਹੁ ਸਰੀਰੁ ਕੂੜਿ ਕੁਸਤਿ ਭਰਿਆ ਗਲ ਤਾਈ ਪਾਪ ਕਮਾਏ॥ (245, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3)

ਗਲਹਿ (ਦੇਖੋ ਗਲ) ਗਲ ਵਿਚ, ਗਰਦਨ, ਵਿਚ। ਤੇਰੇ ਗਲਹਿ ਤਉਕੁ ਪਗ ਬੇਰੀ॥ ਤੂ ਘਰ ਘਰ ਰਮਈਐ ਫੇਰੀ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਪਟਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਰੀਂ ਬੇੜੀ। ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ 'ਤੇ ਭਟਕਾਇਆ ਹੈ।

ਗਲਹੁ (ਦੇਖੋ ਗਲ) ਗਲ ਵਿਚੋਂ, ਗਲ ਤੋਂ। ਜਮ ਕਾ ਫਾਹਾ ਗਲਹੁ ਨ ਕਟੀਐ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ਜਾਇ॥ (1249, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੀ ਫਾਹੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵੱਢੀ ਜਾਣੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਜੰਮਦਾ ਤੇ ਮਰਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਗਲਤ, ਗਲਤੁ, ਗਲਤਾਨ [ਫ਼ غلط ਗਲਤਾਨ = ਲੇਟਣੀਆਂ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ غلطیدن ਗਲਤੀਦਨ = ਲੇਟਣੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ, ਲੇਟ-ਪੋਟ ਹੋਣਾ। ਗਲਤੀਦਨ→ਗਲਤਦ→ਗਲਤ+ਆਨ = ਗਲਤਾਨ = ਲੇਟਣੀਆਂ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ-

رفتن رڤتਨ (ਜਾਣਾ)→ਰਵਦ→ਰਵ+ਆਨ = ਰਵਾਨ/ਰਵਾਂ = ਢਲਦਾ ਹੋਇਆ,

دویدن دڤیدن (ਦੌੜਨਾ)→ਦਵਦ→ਦਵ+ਆਨ = ਦਵਾਨ/ਦਵਾਂ = ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ,

گریشن گِਰੀਸ਼ਤਨ (ਰੋਣਾ)→ ਗਿਰੀਯਦ→ ਗਿਰੀ+ਆਨ = ਗਿਰੀਆਨ/ਗਿਰੀਆਂ =
ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ,

خندیدن ਖੰਦੀਦਨ (ਹਸਣਾ)→ ਖੰਦਦ→ ਖੰਦ+ਆਨ = ਖੰਦਾਨ/ਖੰਦਾਂ = ਹਸਦਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ غلتیدن ਗਲਤੀਦਨ (ਲੇਟਣੀਆਂ ਖਾਣੀਆਂ)→ ਗਲਤਦ→ ਗਲਤ+ਆਨ =
ਗਲਤਾਨ/ਗਲਤਾਂ = ਲੇਟਣੀਆਂ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਲਿਟਦਾ ਹੋਇਆ, ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਲੇਟਣੀਆਂ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਲੱਥ-ਪੱਥ ਅਤੇ ਰਚ-ਮਿਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਗਲਤਾਨ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਰਚ-ਮਿਚ ਗਿਆ, ਖਚਿਤ ਤੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। 1. ਮਨਿ ਤਨੇ ਗਲਤਾਨ ਸਿਮਰਤ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵਤੇ ਜੀਉ॥ (80, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦੇ) ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2. ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮਿਲੇ ਭਏ ਗਲਤਾਨ ਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ॥ (977, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਲਿਵਲੀਨਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੈ। 3. ਮਨ ਤਨ ਗਲਤੁ ਭਏ ਕਿਛੁ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਈ ਰਾਮ॥ (545, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗਲਤ ਹੋਣਾ = ਗਲਤਾਨ ਹੋਣਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲੋਟ-ਪੋਟ ਹੋਣਾ ; ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਅਵਸਥਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। 4. ਤਨ ਮਨ ਗਲਤ ਭਏ ਤਿਹ ਸੰਗੇ ਮੋਹਨੀ ਮੋਹਿ ਰਹੀ ਮੋਰੀ ਮਾਇ॥ (1302, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਚ-ਮਿਚ ਗਏ ਹਨ, ਹੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ! ਭਾਵੇਂ ਮਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। 5. ਤਨ ਮਨ ਗਲਤ ਭਏ ਠਾਕੁਰ ਸਿਉ ਆਪਨ ਲੀਏ ਮਿਲਾਈ॥ (1299, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਗਲ ਫਰੋਸੀ [ਪੰ. ਗੱਲ = ਬਾਤ+فروشی ਫਰੋਸੀ = ف فروش ਫਰੋਸ (ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਵੇਚਣਾ] ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵੇਚਣੀਆਂ, ਫਜ਼ੂਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਬਕਵਾਸ ਮਾਰਨਾ, ਬਕਬਾਦ ਕਰਨਾ। ਫਰੋਸੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ فروختن ਫਰੋਖਤਨ (ਵੇਚਣਾ)। ਫਰੋਖਤਨ→ ਫਰੋਸਦ→ ਫਰੋਸ (ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ)→ ਫਰੋਸੀ = ਵੇਚਣਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕੁਤਬ-ਫਰੋਸੀ = ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੇਚਣੀਆਂ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੇਚਣ ਦਾ ਧੰਦਾ, ਸ਼ਬਜ਼ੀ-ਫਰੋਸੀ = ਸ਼ਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕੰਮ, ਅਸ਼ਟਾਮ-ਫਰੋਸੀ = ਅਸ਼ਟਾਮ ਵੇਚਣ ਦਾ ਧੰਦਾ, ਦਵਾ-ਫਰੋਸੀ = ਦਵਾਈਆਂ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਅਤੇ ਸਰ-ਫਰੋਸੀ = ਸਿਰ ਵੇਚਣਾ ਭਾਵ ਸਿਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਆਦਿ। ਉਹ ਗਲ ਫਰੋਸੀ ਕਰੇ ਬਹੁਤੇਰੀ ਓਸ ਦਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿਸੈ ਨ ਭਾਇਆ॥ (303, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬੜੀ ਬਕਬਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਗਲਾ [ਫ ੴ ਗੱਲਾ = ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ] ਇੱਜੜ ; ਵੱਗ, ਪਸ਼ੂ-ਝੁੰਡ। ਦਯਿ ਵਿਗੋਏ ਫਿਰਹਿ ਵਿਗੁਤੇ ਫਿਟਾ ਵਤੈ ਗਲਾ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿੱਟਿਆ (ਅਪਮਾਨਿਤ) ਪਸ਼ੂ-ਝੁੰਡ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗਲਿ (ਦੇਖੋ ਗਲ) ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ। ਗਲਿ ਜੇਵੜੀ ਹਉਮੈ ਕੇ ਫਾਸਾ॥ (176, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਇਹ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਰੱਸੀ ਤੇ ਫਾਹੀ ਮਾਨੰਦ ਹਨ।

ਗਲੁ (ਦੇਖੋ ਗਲ) ਗਰਦਨ, ਗਿੱਚੀ, ਗਲ। ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ॥ ਪਵਨਿ ਨ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ

ਨਾਤੂਆ ਕੱਟਿਆ ਸੀ, ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਗਲ ਵੀ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਐਨੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਨਾ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਐਨੇ ਦੁਖੜੇ ਉਠਾਉਂਦਾ।

ਗਲੇ (ਦੇਖੋ ਗਲ) ਗਲ ਵਿਚ, ਗਰਦਨ ਵਿਚ, ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ। ਵਾ ਕੇ ਗਲੇ ਜਮ ਕਾ ਹੈ ਫਾਸ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦੀ ਫਾਹੀ ਹੈ।

ਗਲੈ (ਦੇਖੋ ਗਲ) ਗਲ ਦੁਆਲੇ। ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਪਚਹਿ ਘਨੇਰੇ॥ ਮਿਰਤਕ ਫਾਸ ਗਲੈ ਸਿਰਿ ਪੈਰੇ॥ (806, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲ, ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੀ ਫਾਹੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗਲੋਲਾ [ਫ਼ ۛ گلوله ਗਲੂਲਹ, ۛ گلوله ਗਲੂਲਹ = ਗੋਲ ਚੀਜ਼] ਗੋਲੀ, ਵੱਟੀ। ਅਮਲੁ ਗਲੋਲਾ ਕੂੜ ਕਾ ਦਿਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਿ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਝੂਠ ਦੀ ਨਸ਼ੀਲੀ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਗਾਊ (ਦੇਖੋ ਗਾਊ) ਗਾਊਆਂ, ਗਾਈਆਂ। ਬਿੰਦਾਬਨ ਮਨ ਹਰਨ ਮਨੋਹਰ ਕ੍ਰਿਸਨ ਚਰਾਵਤ ਗਾਊ ਰੇ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਨੂੰ ਲੁਭਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਬਿੰਦਾਬਨ, ਜਿਥੇ ਕ੍ਰਿਸਨ (ਮਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਿਕ) ਗਾਊਆਂ ਚਾਰਦਾ ਹੈ।

ਗਾਇ¹ (ਦੇਖੋ ਗਾਊ) ਗਾਂ, ਗਾਊ। ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਖਾਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵਾਸਤੇ ਗਾਊ ਖਾਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ।

ਗਾਇ² [ਫ਼ ۛ گاه = ਜਗ੍ਹਾ] ਥਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ। ਕਬੀਰ ਹਜ ਕਾਬੇ ਹਉ ਜਾਇ ਥਾ ਆਗੈ ਮਿਲਿਆ ਖੁਦਾਇ॥ ਸਾਂਈ ਮੁਝ ਸਿਉ ਲਰਿ ਪਰਿਆ ਤੁਝੈ ਕਿਨਿ ਫੁਰਮਾਈ ਗਾਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਮੱਕੇ ਦੇ ਹੱਜ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦਾ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਖੁਦਾ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜ ਪਿਆ ਕਿ “ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਹਾਂ?”

ਗਾਈ (ਦੇਖੋ ਗਾਊ) ਗਾਈਂ ; ਗਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਗਾਊਆਂ ਦੇ। ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ-ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਨਾਨਕ ਸਾਵਣਿ ਜੇ ਵਸੈ ਚਹੁ ਵੇਛੋੜਾ ਹੋਇ॥ ਗਾਈ ਪੁਤਾ ਨਿਰਧਨਾ ਪੰਥੀ ਚਾਕਰੁ ਹੋਇ॥ (1279, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇ ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ ਤਾਂ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਛੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਨ- ਗਾਊਆਂ ਦੇ ਵੱਛੇ, ਗਰੀਬ, ਰਾਹੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰ।

ਗਾਹਿ [ਫ਼ ۛ گاه = ਜਗ੍ਹਾ] ਥਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ, ਜਿਵੇਂ- ਬੰਦਰਗਾਹ, ਦਰਗਾਹ, ਸੈਰਗਾਹ, ਈਦਗਾਹ ਤੇ ਆਰਾਮਗਾਹ ਆਦਿ। ਕਬੀਰ ਧਰਤੀ ਸਾਧ ਕੀ ਤਸਕਰ ਬੈਸਹਿ ਗਾਹਿ॥ ਧਰਤੀ ਭਾਰਿ ਨ ਬਿਆਪਈ ਉਨ ਕਉ ਲਾਹੂ ਲਾਹਿ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਧਰਤੀ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਹਨ ਭਾਵ ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾ-ਪੁਰਾ ਲਾਭ ਹੀ ਹੈ।

ਗਾਹੇ [ਫ਼ ۛ گاهੇ ਗਾਹੇ, ਫ਼ ۛ گاه = ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਗਾਹੇ = ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ] ਕਦੇ, ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ۛ ਯਾਏ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ۛ گاه ਕਿਤਾਬ ਹੈ ਨਾਉਂ, ਇਸ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ۛ ਯਾਏ ਲਾਈਏ ਤਾਂ ۛ گاه ਕਿਤਾਬੇ = ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ, ۛ گاه ਕਲਮੇ = ਇੱਕ ਕਲਮ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਲਮ, ۛ گاه دواਤੇ = ਇੱਕ ਦਵਾਤ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦਵਾਤ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਹ = ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਗਾਹੇ = ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ (ਕਦੇ) ਭਲਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਹੈ।

ਗਾਫਲ [ਅُ غافل, ਗਾਫਿਲ, غفلت, ਗਾਫਲਤ (ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ, ਅਵੇਸਲਾ, ਸੁਸਤ, ਆਲਸੀ, ਬੇਖਬਰ। 1. ਕਿਆ ਸੋਵਹਿ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਗਾਫਲ ਗਹਿਲਿਆ॥ (398, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਬੇਖਬਰ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈਂ? 2. ਨਾਨਕ ਅਜੁ ਕਲਿ ਆਵਸੀ ਗਾਫਲ ਫਾਹੀ ਪੇਰੁ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਅੱਜ ਜਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਅਵੇਸਲੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇੜੀ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ। 3. ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦਾਰ ਖੁਰਦਨੀ ਗਾਫਲ ਹਵਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦੇ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ ਅਤੇ ਲਾਲਚੀ ਹੈ। 4. ਜਾਗ ਲੇਹੁ ਰੇ ਮਨਾ ਜਾਗ ਲੇਹੁ ਕਹਾ ਗਾਫਲ ਸੋਇਆ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 9) 5. ਗਾਫਲ ਗਿਆਨ ਵਿਹੁਣਿਆ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਭਾਲਿ ਜੀਉ॥ (751, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) 6. ਕਰੈ ਬਿਕਾਰ ਜੀਅਰੇ ਕੈ ਤਾਈ॥ ਗਾਫਲ ਸੰਗਿ ਨ ਤਸੂਆ ਜਾਈ॥ (899, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਐ ਬੇਖਬਰ ਬੰਦੇ ! ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕਿਣਕਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। 7. ਗਹਡੜੜਾ ਤ੍ਰਿਣਿ ਛਾਇਆ ਗਾਫਲ ਜਲਿਓਹੁ ਭਾਹਿ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਝੁੱਗੀ ਫੂਸ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਐ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਬਾਲਦਾ ਹੈਂ।

ਗਾਫਲਿ (ਦੇਖੋ ਗਾਫਲ) ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ ਨੇ, ਬੇਖਬਰ ਨੇ। ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਾਫਲਿ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥਿ॥ (1365, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੈਰਾਂ ਉਪਰ ਲਾਪਰਵਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਲਿਆ।

ਗਾਫਲੁ (ਦੇਖੋ ਗਾਫਲ) ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ, ਅਵੇਸਲਾ, ਬੇਖਬਰ, ਅਣਗਹਿਲਾ। 1. ਗਾਫਲੁ ਹੋਇ ਕੈ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਓ ਚੋਰੁ ਮੁਸੈ ਘਰੁ ਜਾਈ॥ (339, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਘਰ ਚੋਰ ਲੁੱਟੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। 2. ਰੇਵਣੁ ਸਗਲ ਬਿਕਾਰੇ ਗਾਫਲੁ ਸੰਸਾਰੇ ਮਾਇਆ ਕਾਰਣਿ ਰੋਵੈ॥ (579, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਾ ਰੋਣਾ-ਧੋਣਾ ਬੇਫਾਇਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲੀ ਹੈ ਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਵਾਸਤੇ ਰੋਂਦੀ ਹੈ।

ਗਾਫਿਲ (ਦੇਖੋ ਗਾਫਲ) ਅਵੇਸਲਾ, ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ, ਬੇਖਬਰ। ਬਦਬਖਤ ਹਮ ਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜਰ ਬੇਬਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਭਾਗਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਜੂਸ, ਅਵੇਸਲਾ, ਤੇ ਗਿਆਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਰਹਿਤ ਤੇ ਨਿਡਰ ਹਾਂ।

ਗਾਰ [ਅُ غار, ਗਾਰ = ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ] ਵੱਡੇ ਪਹਾੜ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਖੱਡ ਜਿਥੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ, ਪਹਾੜ ਦੀ ਖੱਡ, ਖਾਤਾ, ਟੋਆ, ਕੰਦਰ। 1. ਸੈਸਾਰ ਗਾਰ ਬਿਕਾਰ ਸਾਗਰ ਪਤਿਤ ਮੋਹ ਮਾਨ ਅੰਧ॥ ਬਿਕਲ ਮਾਇਆ ਸੰਗਿ ਧੰਧ॥ (1306, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅੰਨ੍ਹਾ ਇਨਸਾਨ ਜਗਤ ਰੂਪੀ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪਾਪ, ਮਮਤਾ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਖੱਡ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸੰਸਾਰੀ ਵਿਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜ ਕੇ ਉਹ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਖਾਤਾ ਹੈ ਟੋਆ ਹੈ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਜੀਵ, ਇਸ ਵਿਚ ਡਿੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਝਮੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਕੁਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗਾਵਰ [ف غاۓ, ਗਾਵਰ, غار, ਗਬਰ = ਅਗਨੀ ਪੂਜਕ] ਕਾਫਿਰ, ਨਾਸਤਕ, ਬੇਦੀਨ, ਕੁਧਰਮੀ। ਛੋਡਿ ਛੋਡਿ ਰੇ ਬਿਖਿਆ ਕੇ ਰਸੂਆ॥ ਉਰਝਿ ਰਹਿਓ ਰੇ ਬਾਵਰ ਗਾਵਰ ਜਿਉ ਕਿਰਖੈ ਹਰਿਆਇਓ ਪਸੂਆ॥ (206, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇ, ਤਿਆਗ ਦੇ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਦ। ਹੇ ਬਉਲੇ ਤੇ ਬੇਦੀਨੇ ਬੰਦੇ ! ਡੰਗਰ ਦੇ ਪੈਲੀ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਮੰਦੇ ਅਮਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ।

ਗਿਰਹ [ف غر, ਗਿਰਹ = ਗੰਢ] ਗੱਠ, ਗੰਢ। ਮੋਹ ਮਗਨ ਲਪਟਿਓ ਭ੍ਰਮ ਗਿਰਹ॥ (893, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੋਹ ਦੀ ਮਸਤੀ ਤੇ ਭਰਮ ਦੀ ਗੰਢ ਨਾਲ ਪਲਚੇ ਰਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗਿਰਹਾ (ਦੇਖੋ ਗਿਰਹ) ਗੰਢ, ਗੱਠ। ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ ਮਾਲੁ ਧਨੁ॥ ਕੀਤੀ ਤੁਲਿ ਨ ਹੋਵਨੀ ਜੇ ਤਿਸੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰਹਿ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ, ਜੋ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਗੰਢ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਮਾਲ (ਸੇਤੀ ਆਦਿ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੀਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਦਿਲੋਂ ਨਹੀਂ ਵਿਸਰਦਾ।

ਗਿਰਫਤਹ [ਫ਼ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਹ ਗਿਰਫਤਹ = ਪਕੜਿਆ ਹੋਇਆ] ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਨ = ਫੜਨਾ। ਗਿਰਫਤਨ→ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਹ ਗਿਰਫਤਹ = ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ- ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ→ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਕਰਦਨ = ਕਰਨਾ→ ਕਰਦਹ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਮਦਨ = ਆਉਣਾ→ ਆਮਦਹ = ਆਇਆ ਹੋਇਆ। ਮਮ ਸਰ ਮੁਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਹ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਐ ਦਿਲ ! ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ?

ਗਿਰੰਬਾਰੀ [ਫ਼ ਗ੍ਰਿੰਬਾਰੀ ਗਿਰੰਬਾਰੀ = ਫ਼ ਗ੍ਰਿੰਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਫ਼ ਗ੍ਰਿਰਾਨ = ਬਹੁਤਾ+ਫ਼ ਬਾਰ = ਭਾਰ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਬਹੁਤੇ ਭਾਰ ਵਾਲਾ, ਬੋਲ। ਗਿਰੰਬਾਰੀ = ਬੋਲਪਣਾ] ਗਿਰੰਬਾਰੀ ਭਾਵ-ਵਾਚਕ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵੱਡੇ ਭਾਰ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਜਿਹੜੀ ਮਾਲ ਦੌਲਤ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਮਾਲਦਾਰੀ, ਅਮੀਰੀ, ਦੌਲਤਮੰਦੀ। ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸ ਸੇਵਕਾ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਦਰਿ ਖਰਿਆ॥ ਗਿਰੰਬਾਰੀ ਵਡ ਸਾਹਬੀ ਸਭੁ ਨਾਨਕ ਸੁਪਨੁ ਥੀਆ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੇਤੀ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇਵਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਾਦਰ ਹੋਣ, ਵੱਡੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਜੋਗੀ ਉਹਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਵੱਡੀ ਮਾਲਿਕੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੁਫਨਾ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਗਿਰਾਹ (ਦੇਖੋ ਗਿਰਹ) ਗੰਢ, ਗੱਠ। ਪਰੰਦਏ ਨ ਗਿਰਾਹ ਜਰ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਗੰਢ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਾਲ-ਧਨ ਨਹੀਂ।

ਗਿਰੀਵਾਨ [ਫ਼ ਗ੍ਰਿਰੀਵਾਨ/ਗਿਰੀਬਾਨ, ਫ਼ ਗ੍ਰਿਰੇ/ਗਿਰੀ = ਗਲ, ਗਰਦਨ+ਫ਼ ਬਾਨ = ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਾਲਾ ਰੱਖਣ ਭਾਵ ਗਰਦਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਬਾਗਬਾਨ, ਦਰਬਾਨ, ਨਿਗਾਹਬਾਨ ਅਤੇ ਪਾਸਬਾਨ (ਪਹਿਰੇਦਾਰ) ਆਦਿ] ਕਮੀਜ਼ ਤੇ ਕੋਟ ਆਦਿ ਦਾ ਗਲਾਵਾਂ, ਗਲਮਾ। ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖ॥ ਆਪਨਤੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦਾ ! ਜੇ ਤੂੰ ਬਰੀਕ ਸਮਝ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਾਲੀਆਂ (ਮਾੜੀਆਂ) ਲਿਖਤਾਂ ਨਾ ਲਿਖ। ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲਾਵੇਂ ਹੇਠਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵੇਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਅੱਗੂਣ ਵੇਖ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਪੀੜੀ ਹੇਠ ਸੋਟਾ ਫੇਰ।

ਗੁਆਉ [ਫ਼ ਗੁਆ = ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ] ਕਥਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਗੁਫ਼ਤਨ = ਕਹਿਣਾ, ਬੋਲਣਾ। ਗੁਫ਼ਤਨ→ ਗੋਯਦ→ ਗੋਯ+ਕੰਨਾ = ਗੋਯਾ = ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ-

ਦਾਨਿਸਤਨ = ਜਾਣਨਾ→ ਦਾਨਦ = ਜਾਣਦਾ ਹੈ→ ਦਾਨ+ਕੰਨਾ = ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ,

ਦੀਦਨ = ਦੇਖਣਾ→ ਬੀਨਦ = ਦੇਖਦਾ ਹੈ→ ਬੀਨ+ਕੰਨਾ = ਬੀਨਾ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਆਦਿ।

ਨਾਉ ਫਕੀਰੈ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਮੂਰਖ ਪੰਡਿਤੁ ਨਾਉ॥ ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਏਵੈ ਕਰੇ ਗੁਆਉ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਕੰਗਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ

ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਪਾਰਖੂ (ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਹੈ। ਜਗਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ [ਫ਼. غُسل کردن ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ] ‘ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਅਸਮਾਨ ਮ੍ਰਿਨੇ ਲਹੰਗ ਦਰੀਆ ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ ਬੂਦ॥ ਕਰਿ ਫਕਰੁ ਦਾਇਮ ਲਾਇ ਚਸਮੇ ਜਹ ਤਹਾ ਮਉਜੂਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅਸਮਾਨ = ਗਗਨ (ਦਸਮ ਦੁਆਰ, ਦਿਮਾਗ) ਵਿਚ ਹਰੀ ਰੂਪੀ ਦਰਿਆ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਫਕੀਰੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ, ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਹਰੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਗੁਸਾ [ਅ. غُصَا ਗੁੱਸਹ = ਤਾਉ, ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ] ਕ੍ਰੋਧ, ਰੋਸ, ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ, ਰੋਹ। ਫਰੀਦਾ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਿ ਗੁਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹਵਾਇ॥ ਦੇਹੀ ਰੋਗੁ ਨ ਲਗਈ ਪਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਪਾਇ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਤੂੰ ਬੁਰੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰ। (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ) ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗੀ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਗੁੰਗ [ਫ਼. كُنْزُ گੁੰਗ = ਜਿਹੜਾ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕੇ] ਗੁੰਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕੇ। ਕਹਾ ਬਿਸਨਪਦ ਗਾਵੈ ਗੁੰਗ॥ ਜਤਨ ਕਰੈ ਤਉ ਭੀ ਸੁਰ ਭੰਗ॥ (267, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਗੀਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਉਪਰਾਲਾ ਵੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁੰਗੇ (ਦੇਖੋ ਗੁੰਗ) ਜਿਹੜੇ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕਣ। ਅੰਧੇ ਗੁੰਗੇ ਅੰਧ ਅੰਧਾਰੂ॥ ਪਾਥਰੁ ਲੇ ਪੂਜਹਿ ਮੁਗਧ ਗਵਾਰ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਗੁੰਗੇ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਮਹਾ-ਅੰਨ੍ਹੇ ਮੂਰਖ ਤੇ ਉੱਜੜ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਪੱਥਰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਜਰਾਵੈ [ਫ਼. كُردن گُجرا گੁਜ਼ਾਰਦਨ = ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਅਦਾ ਕਰਨਾ] ਪੇਸ਼ ਕਰੇ, ਅਦਾ ਕਰੇ, ਗੁਜ਼ਾਰਿਸ਼ ਕਰੇ। ਮੇਰੀ ਗਰੀਬ ਕੀ ਕੋ ਗੁਜਰਾਵੈ॥ ਮਜਲਸਿ ਦੂਰਿ ਮਹਲੁ ਕੋ ਪਾਵੈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਗਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਜਣਾ ਉਥੇ ਬੇਨਤੀ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਦੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਜਣਾ ਹੀ, ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਨੂੰ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਦਰਾਣੁ [ਫ਼. كُردن گُردان ਗੁਜ਼ਰਾਨ = ਨਿਰਬਾਹ, ਉਪਜੀਵਕਾ] ਰੋਜ਼ੀ, ਰੋਟੀ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਨਿਰਬਾਹ, ਰਿਜ਼ਕ, ਗੁਜ਼ਰਾਨ, ਉਪਜੀਵਕਾ, ਜੀਵਨ ਸਾਧਨ, ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كُشتن ਗੁਜ਼ਸ਼ਤਨ = ਗੁਜ਼ਰਨਾ, ਬਿਤਾਉਣਾ → ਗੁਜ਼ਰਦ → ਗੁਜ਼ਰ+ਆਨ = ਗੁਜ਼ਰਾਨ = ਜੀਵਨ-ਨਿਰਬਾਹ, ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ। ਇਥੇ ‘ਗੁਜ਼ਰਾਨ’ ਦਾ ‘ਜ਼’ ਗੁਦਰਾਣੁ ਦੇ ‘ਦ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ, ਖਿਦਮਤ = ਖਿਜਮਤ, ਗੁਜ਼ਰੀ = ਗੁਦਰੀ ਅਤੇ ਗੁਜ਼ਰੇ = ਗੁਦਰੇ ਆਦਿ। ਨਾਨਕ ਏਕੇ ਦਰੁ ਦੀਬਾਣੁ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਾਚੁ ਤਹਾ ਗੁਦਰਾਣੁ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਸਰਾ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਸੱਚੇ ਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਹੈ।

ਗੁਦਰੀ [ਫ਼. كُشتن گُردان ਗੁਜ਼ਸ਼ਤਨ ਤੇ كُردن گُرد (ਗੁਜ਼ਰਨਾ, ਬਿਤਾਣਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਗੁਜ਼ਰੀ, ਬੀਤੀ। ‘ਜ਼’ ਤੇ ‘ਦ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਬਾਰੇ ਦੇਖੋ ਗੁਦਰਾਣੁ। ਸਗਲੀ ਰੈਣਿ ਗੁਦਰੀ ਅੰਧਿਆਰੀ ਸੇਵਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਬੀਤੀ। ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਰੱਬੀ ਨੂਰ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਉਦੇ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਦਰੈ (ਦੇਖੋ ਗੁਦਰੀ) ਗੁਜ਼ਰੇ, ਬੀਤੇ, ਬੀਤਦਾ ਹੈ, ਬੀਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਜ਼ਰੈ ਦੇ ‘ਜ਼’ ਤੇ ਗੁਦਰੈ ਦੇ ‘ਦ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵਾਸਤੇ ਦੇਖੋ ਗੁਦਰਾਣੁ। ਝਗੜਾ ਕਰਦਿਆ ਅਨਦਿਨੁ ਗੁਦਰੈ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰਹਿ ਵੀਚਾਰੁ॥

(316, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਝਗੜਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਮਨਮੁਖਾਂ) ਦੇ ਰਾਤ ਤੇ ਦਿਨ ਬੀਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਗੁਦਾਰਨਾ [ਫ਼ ګړانیدن ਗੁਜ਼ਰਾਨੀਦਨ = ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ] ਬਿਤਾਉਂਦਾ, ਲੰਘਾਉਣਾ। ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਮਨੁ ਨਿਰਮਲ ਹੋਵੈ ਸੂਖੇ ਸੂਖਿ ਗੁਦਾਰਨਾ॥ (915, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੂਰਨ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਅੰਦਰ ਬੀਤਦਾ ਹੈ।

ਗੁਦਾਰਿਆ (ਦੇਖੋ ਗੁਦਾਰਨਾ) ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ, ਬਿਤਾਇਆ, ਲੰਘਾਇਆ। ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਸੰਗਿ ਗੁਦਾਰਿਆ ਸਾਕਤ ਮੂੜ ਨਪਾਕ॥ (523, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੂਰਖ ਤੇ ਮਲੀਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਖਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲਿਆ।

ਗੁਦਾਰੀ (ਦੇਖੋ ਗੁਦਾਰਨਾ) ਗੁਜ਼ਾਰੀ, ਬਿਤਾਈ, ਲੰਘਾਈ, ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਹਰਨਾ ਲੋਭੁ ਝੂਠ ਨਿੰਦ ਇਵ ਹੀ ਕਰਤ ਗੁਦਾਰੀ॥ (681, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਖੱਸਣੀ, ਲਾਲਚ ਕਰਨਾ, ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ, ਨਿੰਦਾ ਕਰਨੀ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੀ।

ਗੁਦਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਗੁਦਾਰਨਾ) ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ, ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨਿ ਪੰਚ ਮਾਰਿ ਬਿਦਾਰਿ ਗੁਦਾਰੇ ਸੋ ਪੂਰਾ ਇਹ ਕਲੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਕਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਹੈ।

ਗੁਦਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਗੁਦਾਰਨਾ) ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ, ਬਿਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਖਈ ਦਿਨੁ ਰੈਨਿ ਇਵ ਹੀ ਗੁਦਾਰੈ॥ ਗੋਬਿੰਦੁ ਨ ਭਜੈ ਅਹੰਬੁਧਿ ਮਾਤਾ ਜਨਮੁ ਜੂਐ ਜਿਉ ਹਾਰੈ॥ (1205, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ਈ ਪੁਰਸ਼ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਐਵੇਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈ। ਹੰਕਾਰੀ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜੂਏ ਵਿਚ ਹਾਰਨ ਵਾਂਗ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਨਹ [ਫ਼ ګناه گناه ਦਾ ਛੋਟਾ ਰੂਪ ਹੈ ګناه ਦੇਸ਼, ਆਪਰਾਧ, ਪਾਪ, ਜੁਰਮ। 1. ਵਜਹੁ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸੇਵ ਬਿਰਾਨੀ॥ ਐਸੇ ਗੁਨਹ ਅਛਾਦਿਓ ਪ੍ਰਾਨੀ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਨਖਾਹ ਮਾਲਿਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੰਦਾ ਹੋਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਤਨਖਾਹ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। 2. ਸਭੇ ਗੁਨਹ ਬਖਸਾਇ ਲਇਓਨੁ ਮੇਲੇ ਮੇਲਣਹਾਰਿ॥ (428, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਨ ਹਿਰਦੈ ਵਸਾਇ ਮੂੜੇ ਪਿਛਲੇ ਗੁਨਹ ਸਭ ਬਖਸਿ ਲਇਆ॥ (435, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਐ ਬੇਸਮਝ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪੂਰਬਲੇ ਪਾਪ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। 4. ਗੁਨਹ ਉਸ ਕੇ ਸਗਲ ਆਫੂ ਤੇਰੇ ਜਨ ਦੇਖਹਿ ਦੀਦਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਤੇਰਾ ਸੇਵਕ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 5. ਪਿਛਲੇ ਗੁਨਹ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬਖਸਿ ਲਏ ਸਤਸੰਗਤਿ ਨਾਲਿ ਰਲਾਵੈ॥ (855, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) 6. ਪਿਛਲੇ ਗੁਨਹ ਬਖਸਾਇ ਜੀਉ ਅਬ ਤੂ ਮਾਰਗਿ ਪਾਇ॥ (994, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 7. ਪੂਰੈ ਗੁਰਿ ਬਖਸਾਈਅਹਿ ਸਭਿ ਗੁਨਹ ਫਕੀਰੈ॥ (1012, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦੇ, ਮੰਗਤੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਨਹਗਾਰ, ਗੁਨਹਗਾਰੁ [ਫ਼ ګناهګار گناهګار ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ګناهګار گناهګار, ਫ਼ ګناه گناه ਗੁਨਾਹ/ਗੁਨਹ = ਅਪਰਾਧ+ਫ਼ ګار ਗਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਅਪਰਾਧੀ, ਪਾਪੀ, ਦੋਸ਼ੀ, ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਵਾਲਾ। ‘ਗਾਰ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਦਦਗਾਰ = ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ, ਸਾਜ਼ਗਾਰ (ਮੁਆਫ਼ਿਕ), ਖਿਦਮਤਗਾਰ, ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਤਲਬਗਾਰ ਆਦਿ। 1.

ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਗੁਨਹਗਾਰ ਬੇਗਾਨਾ ਅਲਪ ਮਤਿ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜਿਨਿ ਸੁਖ ਦੀਏ ਤਾਹਿ ਨ ਜਾਨਤ ਤਤ॥ (261, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ, ਪਾਪੀ, ਪਰਾਇਆ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਬੇੜੀ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਤੱਤ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। 2. ਪੜਿਆ ਹੋਵੈ ਗੁਨਹਗਾਰੁ ਤਾ ਓਮੀ ਸਾਧੁ ਨ ਮਾਰੀਐ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਪੜਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਪੁਰਸ਼ ਅਪਰਾਧੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੰਤ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਭਾਵ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪੜਿਆ-ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛੋਟ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ ਅਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਨਹੀਂ ਪੈਣੀ। 3. ਗੁਨਹਗਾਰ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ॥ ਪਾਹਣ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰਗਿਰਾਮੀ॥ (739, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਨਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਪੱਥਰ ਦੀ ਬੇੜੀ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਥਰ ਦੀ ਬੇੜੀ ਵਾਂਗ ਪਾਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। 4. ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿ ਕੈ ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਹਉ ਪਾਪੀ ਵਡ ਗੁਨਹਗਾਰੁ॥ (1416, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3)।

ਗੁਨਹਾਂ [ਫ ۞ ۞ ਗੁਨਾਹਾ, ۞ ۞ ਗੁਨਾਹਾ, ۞ ۞ ਗੁਨੱਹਾ, ۞ ۞ ਗੁਨਹਾ = ਗੁਨਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਬੇਜਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ (ਨਾਵਾਂ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ‘ਹਾ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਕਿਤਾਬਹਾ, ਮੇਜ਼ ਦਾ ਮੇਜ਼ਹਾ, ਕੁਰਸੀ ਦਾ ਕੁਰਸੀਹਾ ਅਤੇ ਕਲਮ ਦਾ ਕਲਮਹਾ ਆਦਿ। ‘ਗੁਨਾਹ’ ਭਾਵ ਵਾਚਕ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ۞ ۞ ਗੁਨਾਹਾ ਜਾਂ ۞ ۞ ਗੁਨਹ ਦਾ ਗੁਨੱਹਾ ਜਾਂ ۞ ۞ ਗੁਨਹਾ। ਗੁਨਹਾਂ ਬਖਸ਼ਣਗਾਰੁ ਸਬਦੁ ਕਮਾਵਹੀ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ‘ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਉਸਦੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਨਹੀ (ਦੇਖੋ ਗੁਨਹ) ‘ਗੁਨਹੀ’, ‘ਗੁਨਹ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਨਹੀਂ = ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ। ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈ ਫਿਰਾ ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਫਤਮ [ਫ ۞ ۞ ਗੁਫਤਮ = ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ] ਮੈਂ ਆਖਿਆ ; ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਯਕ ਅਰਜ਼ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੂਹਰੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ। ਫ ‘ਗੁਫਤਮ’ (ਮੈਂ ਆਖਿਆ) ਭੂਤ ਕਾਲ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ۞ ۞ ‘ਮੀ ਗੋਯਮ’ = ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ। ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ‘ਅਰਜ਼ ਗੁਫਤਮ’ ਦਾ ਅਰਥ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਭਾਵ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਬੋਲੀ ਵਿਆਕਰਨ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਕਤ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਵੇਗਾ- ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੂਹਰੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ।

ਗੁਬਾਰ [ਅ ۞ ۞ ਗੁਬਾਰ = ਮਿੱਟੀ ਘੱਟੇ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹਵਾ] ਗਰਦ, ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟਾ, ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਘੱਟਾ ; ਅੰਧਕਾਰ, ਹਨੇਰਾ, ਅਨੇਰਾ। 1. ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਬਿਖਿਆ ਅੰਧੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਗੁਬਾਰ॥ (30, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੀ ਬਦੀ ਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਲਗਨ ਦੇ ਅਨੇਰੇ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੈ। 2. ਗ੍ਰਿਹਿ ਅੰਧ ਕੂਪ ਪਤਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਰਕ ਘੋਰ ਗੁਬਾਰ॥ (1223, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5)।

ਗੁਬਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਗੁਬਾਰ) ਘੁਪ ਅਨੇਰਾ, ਹਨੇਰਾ। 1. ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਅੰਧ ਗੁਬਾਰਾ॥ (116, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਘੁਪ ਅਨੇਰਾ ਹੈ। 2. ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਮਹਾ ਗੁਬਾਰਾ ਤਿਨ ਕੈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਕੋਈ

ਜਾਹਿ॥ (652, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੋਭ ਦਾ ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। 3. ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਗੁਬਾਰਾ॥ ਮਿਲਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਸਤਾਰਾ॥ (1004, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਬਗੈਰ ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬੰਦਾ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਜਗਤੁ ਗੁਬਾਰਾ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੂਝੈ ਕੋ ਵੀਚਾਰਾ॥ (1043, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਅਨੁਰੇ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸੋਚਦਾ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ। 5. ਅੰਤਰਿ ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰਾ ਜਿਉ ਸੁਪਨੈ ਸੁਪਿ ਨ ਹੋਈ ਹੇ॥ (1045, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 6. ਜੁਗ ਛਤੀਹ ਕੀਓ ਗੁਬਾਰਾ॥ ਤੂ ਆਪੇ ਜਾਣਹਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ॥ (1061, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਛੱਤੀ ਯੁਗ ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ ਵਰਤਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ! ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। 7. ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰਾ॥ (1068, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 8. ਅੰਤਰਿ ਲੋਭੁ ਮਹਾ ਗੁਬਾਰਾ ਤੁਹ ਕੂਟੈ ਦੁਖ ਖਾਇ॥ (1199, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲਾਲਚ ਦਾ ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਬਾਰਿ (ਦੇਖੋ ਗੁਬਾਰ) ਘੁਪ ਅਨੁਰੇ ਵਿਚ, ਅਨੁਰੇ ਵਿਚ। 1. ਉਰਧ ਮੁਖ ਕੁਚੀਲ ਬਿਕਲੁ ਨਰਕਿ ਘੇਰਿ ਗੁਬਾਰਿ॥ (706, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਮੂੰਹ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਸੀ, ਤੂੰ ਮਲੀਨ ਤੇ ਬੇਚੈਨ ਸੈਂ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਨਰਕ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਸੈਂ। 2. ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਭੇਟੇ ਮਹਾ ਗਰਬਿ ਗੁਬਾਰਿ॥ (946, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਅਤਿਅੰਤ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਅਨੁਰੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ। 3. ਮਨਮੁਖ ਮੋਹਿ ਗੁਬਾਰਿ ਜਿਉ ਭੁਲਾ ਮੰਝਿ ਵਣੀ॥ (1283, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਘੁਪ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮੋਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਹ ਭੁਲਿਆ ਵਿਅਕਤੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੈ। 4. ਫਿਰਤਉ ਗਰਬ ਗੁਬਾਰਿ ਮਰਣੁ ਨਹ ਜਾਨਈ॥ (1363, ਫੁਨਹੇ, ਮਃ 5) 5. ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਕਰਤ ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਕੈ ਕੂਪਿ ਗੁਬਾਰਿ ਪਰਿਓ ਹੈ॥ (1388, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਣੀ ਭਰਮ ਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਹਨੁਰੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

ਗੁਬਾਰੀ (ਦੇਖੋ ਗੁਬਾਰ) ਅਨੁਰਾ, ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ। 1. ਮਨਮੁਖ ਦੁਬਿਧਾ ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਆਪੇ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰੀ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 4) ਮਨਮੁਖ ਦੁਬਿਧਾ ਦੁਰਮਤਿ ਬਿਆਪੇ ਜਿਨ ਅੰਤਰਿ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰੀ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮਤੀਏ ਪੁਰਸ਼ ਦ੍ਰੈਤ-ਭਾਵ ਤੇ ਖੋਟੀ-ਬੁੱਧੀ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਦਾ ਅਨੁਰਾ ਹੈ। 2. ਬਾਹਰਿ ਭਸਮ ਲੇਪਨ ਕਰੇ ਅੰਤਰਿ ਗੁਬਾਰੀ॥ (1243, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਸੁਆਹ ਮਲਦਾ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ ਹੈ।

ਗੁਬਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਗੁਬਾਰ) ਘੁਪ-ਅਨੁਰਾ, ਅਨੁਰਾ। 1. ਅੰਧੁਲੈ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਮਨਮੁਖਿ ਅੰਧੁ ਗੁਬਾਰੁ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਹਲ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਨ੍ਹੇ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ ਨੂੰ ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਮਨਮੁਖਿ ਕਰਮ ਕਮਾਵਣੇ ਹਉਮੈ ਅੰਧੁ ਗੁਬਾਰੁ॥ (646, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) 3. ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝਹੁ ਅੰਧੁ ਗੁਬਾਰੁ॥ (843, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) 4. ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਅਤਿ ਗੁਬਾਰੁ॥ (880, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 5. ਛਤੀਹ ਜੁਗ ਗੁਬਾਰੁ ਸਾ ਆਪੇ ਗਣਤ ਕੀਨੀ॥ (949, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 6. ਮਨਮੁਖਿ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰੁ ਹੈ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਬੋਲੈ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਦੇ ਅਨੁਰੇ ਨਾਲ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਹੋਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। 7. ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਅਗਿਆਨੁ ਗੁਬਾਰੁ॥ ਮਨਮੁਖ ਮੋਹੇ ਮੁਗਧ ਗਵਾਰੁ॥ (1262, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬੇਸਮਝੀ ਦੇ ਅਨੁਰੇ ਵਿਚ

ਲਪੇਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੂਰਖ ਤੇ ਉਜੱਡ ਮਨਮਤੀਏ ਇਸ ਨੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। 8. ਜੁਗ ਛਤੀਹ ਗੁਬਾਰੁ ਤਿਸ ਹੀ ਭਾਇਆ॥ (1282, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 9. ਸਭੁ ਜਗੁ ਗਰਬਿ ਗੁਬਾਰੁ ਤਿਨ ਸਚੁ ਨ ਭਾਇਆ॥ (1289, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) 10. ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਹੋਰੁ ਮੋਹੁ ਗੁਬਾਰੁ॥ (1342, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) 11. ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਪਲੇਟਿਆ ਅੰਤਰਿ ਅਗਿਆਨੁ ਗੁਬਾਰੁ॥ (1418, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਮੋਹ ਨਾਲ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬੇਸਮਝੀ ਦਾ ਅਨੁਰਾ ਹੈ।

ਗੁਬਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਗੁਬਾਰ) ਘੁਪ ਅਨੁਰਾ। 1. ਜਿਥੈ ਅਗਨਿ ਭਥੈ ਭੜਹਾਰੇ॥ ਉਰਧ ਮੁਖ ਮਹਾ ਗੁਬਾਰੇ॥ (1007, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਅੱਗ ਇਉਂ ਬਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਭੱਠੀ ਵਿਚ। ਜਿਥੇ ਘੁਪ ਅਨੁਰ ਅੰਦਰ ਬੰਦਾ ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਮਨਮੁਖ ਭ੍ਰਮਿ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਲਾਗੇ ਅੰਤਰਿ ਅਗਿਆਨ ਗੁਬਾਰੇ॥ (1199, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਭਰਮ ਦੇ ਬਹਿਕਾਏ ਹੋਏ ਮਨਮਤੀਏ ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਤਮਿਕ ਬੇਸਮਝੀ ਦਾ ਅਨੁਰਾ ਹੈ।

ਗੁਬਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਗੁਬਾਰ) ਅਨੁਰਾ। ਕੇਤੇ ਜੁਗ ਵਰਤੇ ਗੁਬਾਰੈ॥ ਤਾੜੀ ਲਾਈ ਅਪਰ ਅਪਾਰੈ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਯੁਗ ਸਮੂਹ-ਅਨੁਰਾ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਹੱਦ-ਬੰਨ੍ਹਾ-ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸਮਾਧੀ ਲਗਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਗੁਮਾਨ [ਫ਼ ۛ گومان = ਸ਼ੱਕ ; ਖ਼ਿਆਲ ਤੇ ਸੋਚ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਯਕੀਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਵਹਿਮ] ਖ਼ਿਆਲ, ਸੰਕਲਪ ; ਸ਼ੱਕ, ਭਰਮ ; ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ, ਉਹ ਖ਼ਿਆਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਹੰਕਾਰ, ਘੁਮੰਡ, ਗਰਬ। 1. ਬਿਸਟਾ ਅਸਤ ਰਕਤੁ ਪਰੇਟੇ ਚਾਮ॥ ਇਸੁ ਉਪਰਿ ਲੇ ਰਾਖਿਓ ਗੁਮਾਨ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਗੰਦਗੀ, ਹੱਡੀਆਂ, ਲਹੂ ਤੇ ਚੰਮ (ਖੱਲ) ਵਿਚ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਇਸ ਉਤੇ ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਹੈਂ। 2. ਕਰਹਿ ਸੋਮ ਪਾਕੁ ਹਿਰਹਿ ਪਰ ਦਰਬਾ ਅੰਤਰਿ ਝੂਠ ਗੁਮਾਨ॥ (1203, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਪਰਾਇਆ ਮਾਲ-ਧਨ ਚੁਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝੂਠ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਹੈ।

ਗੁਮਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਗੁਮਾਨ) ਹੰਕਾਰ, ਘੁਮੰਡ, ਗਰਬ, ਗਰੂਰ। 1. ਜਬ ਇਹੁ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਤ ਗੁਮਾਨਾ॥ ਤਬ ਇਹੁ ਬਾਵਰੁ ਫਿਰਤ ਬਿਗਾਨਾ॥ (235, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਪਾਗਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਹੋ ਕੇ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 2. ਕਿਆ ਖੇਤੀ ਕਿਆ ਲੇਵਾ ਦੇਈ ਪਰਪੰਚ ਝੂਠੁ ਗੁਮਾਨਾ॥ (857, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਤੇ ਕੀ ਵਣਜ-ਵਪਾਰ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰੀ ਹੰਕਾਰ ਝੂਠਾ ਹੈ। 3. ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਚਰੁ ਕੀਨਾ ਹਿਰਦੈ ਭਇਆ ਗੁਮਾਨਾ॥ (1003, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਤੀ-ਸਤੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਜਤ-ਸਤ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਮਾਨੀ¹ (ਦੇਖੋ ਗੁਮਾਨ) ਹੰਕਾਰ, ਹਉਮੈਂ, ਘੁਮੰਡ, ਗਰਬ, ਗਰੂਰ। ਗੁਰੁ ਸੇਵਹੁ ਅਰੁ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ ਤਿਆਗਹੁ ਮਨਹੁ ਗੁਮਾਨੀ॥ (216, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾ, ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ।

ਗੁਮਾਨੀ² [ਫ਼ ۛ گومان (ਹੰਕਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹੰਕਾਰੀ, ਘੁਮੰਡੀ। 1. ਜੋਬਨਵੰਤ ਅਚਾਰ ਕੁਲੀਨਾ ਮਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਗੁਮਾਨੀ॥ (242, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਜੁਆਨ, ਧਰਮੀ ਤੇ ਉਚੇ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 2. ਹਮ ਨਿਰਧਨ ਜਿਉ ਇਹੁ ਧਨੁ ਪਾਇਆ ਮਰਤੇ ਫੂਟਿ ਗੁਮਾਨੀ॥ (969, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਦੀ ਇਹ ਦੌਲਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੰਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਟ ਕੇ ਮਰ ਮੁਕ ਰਹੇ ਹਨ। 3. ਫਿਰਹਿ ਗੁਮਾਨੀ ਜਗ ਮਹਿ ਕਿਆ ਗਰਬਹਿ ਦਾਮੀ॥ (1099, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਗੁਮਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਗੁਮਾਨ) ਹੰਕਾਰ, ਹਉਮੈ, ਘੁਮੰਡ, ਗਰੂਰ, ਸੈ-ਹੰਗਤਾ, ਅਭਿਮਾਨ। 1. ਮਨ ਰੇ ਹਉਮੈ ਛੋਡਿ ਗੁਮਾਨੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ (ਮੇਰੇ) ਮਨ ! ਤੂੰ ਸੈ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਸੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ। 2. ਸਤਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਵਿਚਹੁ ਗਇਆ ਗੁਮਾਨੁ॥ (32, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਮਨ ਕਾਮਨਾ ਤੀਰਥ ਦੇਹ ਛੁਟੈ॥ ਗਰਬੁ ਗੁਮਾਨੁ ਨ ਮਨ ਤੇ ਹੁਟੈ॥ (265, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਖਾਹਿਸ਼, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਸੈ-ਹੰਗਤਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। 4. ਮਿਥਿਆ ਆਪਸ ਊਪਰਿ ਕਰਤ ਗੁਮਾਨੁ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਮੋਹੁ ਗੁਮਾਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਜਲਾਏ॥ (364, ਆਸਾ, ਮਃ 3)।

ਗੁਮਾਨੋ (ਦੇਖੋ ਗੁਮਾਨ) ਹੰਕਾਰ, ਘੁਮੰਡ, ਅਭਿਮਾਨ, ਗਰਬ, ਗਰੂਰ। ਸੁਣਿ ਬਾਵਰੇ ਹਭੁ ਵੈਸੀ ਗਰਬੁ ਗੁਮਾਨੋ॥ (777, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਝੱਲੇ ਪੁਰਸ਼ ! ਤੂੰ ਸੁਣ ਤੇਰਾ ਸਾਰਾ ਗਰਬ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ।

ਗੁਰਜ [ਫ਼ ڀرّ ਗੁਰਜ = ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਹਥਿਆਰ] ਗਦਾ ਜਿਹਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਹਥਿਆਰ। ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਸਿਉ ਗੁਰਜ ਉਠਾਈ॥ ਕਹਾਂ ਤੁਮਾਰਾ ਜਗਦੀਸ ਗੁਸਾਈ॥ (1154, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਹ ਆਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ “ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਤੇਰਾ ਗੁਸਾਈ ਕਿਥੇ ਹੈ?” ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਗਦਾ ਉਠਾਈ।

ਗੁਲਮ, ਗੁਲਮੁ [ਅ ڀلّ ਗੁਲਾਮ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਗੁਲਾਮ, ਗੋਲਾ, ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਨੌਕਰ। 1. ਜੇ ਸਿਖ ਗੁਰ ਕਾਰ ਕਮਾਵਹਿ ਹਉ ਗੁਲਮੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਗੋਲੀਆ॥ (311, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ। 2. ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਹਾਟਿ ਵਿਹਾਇਆ ਹਰਿ ਗੁਲਮ ਗੁਲਾਮੀ॥ (167, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੰਡੀ 'ਚੋਂ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਦਾਸ ਨਾਨਕ, ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ।

ਗੁਲਾ [ਫ਼ ڀلّ ਗੁਲਾਹ = ਅਨਾਜ] ਅੰਨ, ਦਾਣਾ। ਅਧੁ ਗੁਲਾ ਚਿਤੀ ਕਾ ਚੁਗਣੁ ਗੈਣਿ ਚਤੀ ਬਿਲਲਾਇ॥ ਖਸਮੈ ਭਾਵੈ ਓਹਾ ਚੰਗੀ ਜਿ ਕਰੇ ਖੁਦਾਇ ਖੁਦਾਇ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਅੱਧਾ ਦਾਣਾ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਤੀ ਦਾ ਚੋਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਸਮਾਨ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਚਹਿਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਚਿਤੀ, ਜਿਹੜੀ ਖੁਦਾ ਖੁਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਲਾਮੀ [ਅ ڀلّ ਗੁਲਾਮ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਗੁਲਾਮੀਂ = ਬਹੁਤੇ ਗੁਲਾਮ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਲਾਮੀਂ = ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ। ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਹਾਟਿ ਵਿਹਾਇਆ ਹਰਿ ਗੁਲਮ ਗੁਲਾਮੀ॥ (167, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੰਡੀ 'ਚੋਂ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਦਾਸ ਨਾਨਕ, ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ।

ਗੁਲਾਮੁ [ਅ ڀلّ ਗੁਲਾਮ] ਗੋਲਾ, ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਨੌਕਰ। ਜੇ ਰਾਜਿ ਬਹਾਲੇ ਤਾ ਹਰਿ ਗੁਲਾਮੁ ਘਾਸੀ ਕਉ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਕਢਾਈ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਹਰੀ ! ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੀ ਗੁਲਾਮ ਰਹਾਂਗਾ। ਇੱਕ ਘਸਿਆਰੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਉਚਾਰਣ ਕਰਵਾ।

ਗੁਲਾਲ, ਗੁਲਾਲਾ, ਗੁਲਾਲੁ [ਫ਼ ڀلّ ਗੁਲ ਲਾਲਹ, ਫ਼ ڀلّ ਗੁਲ = ਫੁੱਲ, ਫ਼ ڀلّ ਲਾਲਹ = ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ] ਇਸ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਦਾ ਫੁੱਲ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫੁੱਲ ਬਹੁਤ ਸੁਰਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਲਾ ਦਾਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਗੁਲਾਲ’, ਗੁਲ-ਲਾਲਹ ਦੇ ਰੰਗ ਦੇ ਸੰਘੇੜੇ ਆਦਿ ਦੇ ਰੰਗੀਨ ਆਟੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਹੋਲੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਆਦਿ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਆਟੇ ਦੇ ਲਾਲ ਘੋਲ ਨੂੰ ਵੀ ‘ਗੁਲਾਲ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਲਾਲੁ ਗੁਲਾਲੁ ਗਰਬਰਾ ਸਚਾ ਰੰਗੁ

ਚੜਾਉ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਉਹ ਸੱਚ ਦੀ ਰੰਗਤ ਵਿਚ ਸੂਹਾ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਤੂੰ ਆਪੇ ਕਮਲੁ ਅਲਿਪਤੁ ਹੈ ਸੈ ਹਥਾ ਵਿਚਿ ਗੁਲਾਲੁ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਸੈਂਕੜੇ ਹੱਥ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਨਿਰਲੇਪ ਕੰਵਲ ਹੈਂ। 3. ਕਾਨੀ ਕੁੰਡਲ ਗਲਿ ਮੋਤੀਅਨ ਕੀ ਮਾਲਾ॥ ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਫੂਲ ਗੁਲਾਲਾ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਕੰਨੀਂ ਕੁੰਡਲ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਹਾਰ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸੂਹੇ ਰੰਗ ਦੀ ਤਲਾਈ, ਫੁੱਲ ਤੇ ਸੂਹਾ ਧੂੜਾ ਹੋਵੇ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਬਗੈਰ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਥੋਂ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? 4. ਥੀਵਹਿ ਲਾਲਾ ਅਤਿ ਗੁਲਾਲਾ ਸਬਦੁ ਚੀਨਿ ਗੁਰ ਮੀਠਾ॥ (777, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਲਾਲਾ ਫੁੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 5. ਰਤੇ ਰੰਗਿ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੈ ਮਨੁ ਤਨੁ ਅਤਿ ਗੁਲਾਲੁ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਪਰਮ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 6. ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਰੰਗਿ ਗੁਲਾਲੁ॥ (1141, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਰੰਗ ਲਾਲਾ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 7. ਲਾਲ ਦਇਆਲ ਗੁਲਾਲ ਲਾਡਿਲੇ ਸਹਜਿ ਸਹਜਿ ਗੁਨ ਗਾਇਓ॥ (1214, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿਹਰਬਾਨ, ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 8. ਬਿਸਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸਮ ਹੀ ਭਈ ਹੈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਰੰਗਾਰੈ॥ (1302, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵਿਸਮਾਦ, ਵਿਸਮਾਦ, ਵਿਸਮਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। 9. ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਾਨੀ ਤਾਂ ਰੰਗਿ ਗੁਲਾਲੁ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਲਾਲਾ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗੀ ਰੰਗਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਲਾਲੀ (ਦੇਖੋ ਗੁਲਾਲ) ਗੁਲਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਲਾਲਾ ਫੁੱਲ ਦੇ ਰੰਗ ਵਰਗੀ। ਕਵਨ ਬਨੀ ਰੀ ਤੇਰੀ ਲਾਲੀ॥ ਕਵਨ ਰੰਗਿ ਤੂੰ ਭਈ ਗੁਲਾਲੀ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੁਰਖ ਜੁਆਨੀ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ? ਕੀਹਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਲਾਲਾ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਲਾਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?

ਗੁਲਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਗੁਲਾਲ) ਇਥੇ ‘ਗੁਲਾਲੇ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਗੁਲਾਰੇ’ ਆਇਆ ਹੈ। ‘ਲ’ ‘ਰ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੁਭਾਵਿਕ ਬਦਲੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਬਾਤੁਲ = ਬੋਰਾ, ਸਕਲ = ਸਾਰਾ, ਵੇਲਾ = ਸਵੇਰ, ਅੱਟਾਲਿਕਾ = ਅਟਾਰੀ, ਪਲਾਲ = ਪਰਾਲਿ, ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਲਤਿ = ਪਘਰੇ ਆਦਿ। ਗੁਲ ਲਾਲਹ ਵਰਗਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ। ਹਰਿ ਹਰਿ ਰੂਪ ਰੰਗਿ ਸਭਿ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਲਾਲਨ ਲਾਲ ਗੁਲਾਰੇ॥ (982, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਜਵੇਹਰ ਵਰਗੇ ਪਿਆਰੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ! ਸਮੂਹ ਸਰੂਪ ਤੇ ਰੰਗਤਾਂ ਤੇਰੀਆਂ ਹੀ ਹਨ।

ਗੂਹ [ਫ਼ ੁਹੁ ਗੂਹ = ਪਾਖਾਨਾ] ਟੱਟੀ, ਗੰਦਗੀ, ਗੂੰਹ। ਪਾਸਿ ਨ ਦੇਈ ਕੋਈ ਬਹਣਿ ਜਗਤ ਮਹਿ ਗੂਹ ਪੜਿ ਸਗਵੀ ਮਲੁ ਲਾਇ ਮਨਮੁਖੁ ਆਇਆ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ (ਤਪੇ) ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਗੰਦਗੀ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੀ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਲਿਬੜ ਕੇ ਮਨਮੁਖ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ। ਨੋਟ ਇਸ ਪੰਕਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ ਕਿ ਬੇਮੁਖ ਮਰਵਾਹੇ ਖੜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਦੇ ਗਲੇ ਖਿੱਧੋਲਾ ਪਵਾਇਆ।

ਗੂੰਗਾ [ਫ਼ ੁੰਗੁ ਗੂੰਗਾ = ਜੋ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕੇ] ਗੂੰਗਾ 1. ਕਬੀਰ ਗੂੰਗਾ ਹੂਆ ਬਾਵਰਾ ਬਹਰਾ ਹੂਆ ਕਾਨ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਮੈਂ ਗੂੰਗਾ ਤੇ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਬੋਲਾ। 2. ਗੂੰਗਾ ਬਕਤ ਗਾਵੈ ਬਹੁ ਛੰਦ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੂੰਗਾ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤੇ ਗੀਤ ਉਚਾਰ ਅਤੇ ਗਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 3. ਪੀਓ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲਕ ਜਿਉ ਚਾਖਿ ਗੂੰਗਾ ਮੁਸਕਾਵਤ॥

(1205, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਮੋਲਕ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਦੱਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਗੁੰਗੇ (ਦੇਖੋ ਗੁੰਗਾ) ਗੁੰਗੇ ਦੇ ; ਗੁੰਗਾ। 1. ਜਿਨਿ ਰਾਮੁ ਜਾਨਿਆ ਤਿਨਹਿ ਪਛਾਨਿਆ॥ ਜਿਉ ਗੁੰਗੇ ਸਾਕਰ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥ (327, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਗੁੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸ਼ੱਕਰ ਖਾਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਜਿਨਿ ਇਹ ਚਾਖੀ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਗੁੰਗੇ ਕੀ ਮਿਠਿਆਈ॥ (607, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਚੱਖਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਇਸ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਿਠਿਆਈ ਵਾਂਗ ਹੈ।

ਗੁੰਗੈ (ਦੇਖੋ ਗੁੰਗਾ) ਗੁੰਗੇ ਦੇ। ਇਹੁ ਹਰਿ ਰਸੁ ਸੋਈ ਜਾਣਦੇ ਜਿਉ ਗੁੰਗੈ ਮਿਠਿਆਈ ਖਾਈ॥ (311, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਮਿਠਿਆਈ ਖਾਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹ ਹਰੀ ਦੇ ਇਸ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ‘ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਿਠਿਆਈ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਉਹ ਕਥਾ ਜਿਹੜੀ ਕਹੀ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ ਜਾਂ ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਆਨੰਦ ਅਨੁਭਵ ਕਰੀਏ ਪਰ ਕਥਨ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਜਿਵੇਂ ਗੁੰਗਾ ਵਿਅਕਤੀ ਮਿਠਿਆਈ ਖਾ ਕੇ ਆਨੰਦ ਤਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਿਠਿਆਈ ਦੇ ਸੁਆਦ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਗੈਬਾਨ [ਅ-ਫ਼ ਗ਼ਾਇਬਾਨ = ਅ-ਫ਼ ਗ਼ਾਇਬ ਦਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ] ਛੁਪੇ ਹੋਏ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਗੈਬਾਨ’ ਸ਼ਬਦ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਜਾਤੀ (ਭੂਤਨੇ) ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੈਬਾਨ ਹੈਵਾਨ ਹਰਾਮ ਕੁਸਤਨੀ ਮੁਰਦਾਰ ਬਖੋਰਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਡੰਗਰ ਵਰਗੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਵਰਜਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਅਤੇ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਹੈ, ਵਿਵਰਜਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਰਦਾਰ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੈਬਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਗੈਬਾਨ) ਪ੍ਰੇਤ। ਬਦਫੈਲੀ ਗੈਬਾਨਾ ਖਸਮੁ ਨ ਜਾਣਈ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਤ ਹਨ ਜੋ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਗੈਬੁ [ਅ-ਫ਼ ਗ਼ੈਬ = ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ] ਗੁਪਤ, ਨਾ ਦਿਸਣ ਵਾਲਾ, ਪੋਸ਼ੀਦਾ, ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ; ਓੜਲ ; ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੈ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ‘ਗੈਬ’ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਗ਼ਾਇਬ (ਹਾਜ਼ਿਰ ਦੇ ਉਲਟ) ਦਾ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਆਮ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ੈ ਹੈ ਜੋ ਮਾਲੂਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਤਕ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਪੁੱਜ ਨਾ ਸਕਦੇ ਹੋਣ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਨਾ ਕਦੇ ਸਨ, ਨਾ ਅੱਜ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਅੱਗੋਂ ਕਦੇ ਆਉਣਗੀਆਂ। ਗੈਬ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਹਕੀਕਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਲੁਕੀਆ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦੇ ਆਮ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਸਿੱਧੀਆਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਜਾਤ ਅਤੇ ਸਿਫਤਾਂ, ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ, ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਆਦਿ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਆਦਿ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੈਬੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ-ਰਸੀਦਾ ਬੰਦੇ ਹੀ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਲਹੁ ਗੈਬੁ ਸਗਲ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਹਿਰਦੈ ਲੇਹੁ ਬਿਚਾਰੀ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਹਰ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਉਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ।

ਗੈਰਤਿ [ਅ-ਫ਼ ਗ਼ੈਰਤ = ਸ਼ੈ-ਮਾਣ] ਅਣਖ। ਖਸਮੈ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਫਿਰਿ ਗੈਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਪਾਇ॥ ਵਜਹੁ ਗਵਾਏ ਅਗਲਾ ਮੁਹੇ ਮੁਹਿ ਪਾਣਾ ਖਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਕ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤੀ ਤਨਖਾਹ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਐਨ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੈਰ ਮਹਲੁ [ਅ. غَيْر مَحَلّ ਗੈਰ ਮਹੱਲ, ਅ. غَيْر ਗੈਰ = ਬੇ, ਬਿਨਾ+ਅ. مَحَلّ ਮਹੱਲ = ਘਰ, ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਵ ਘਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ] ਬਿਨਾ ਘਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਘਰ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੋਈ ਘਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਿਰ-ਨਾਜ਼ਿਰ ਹੈ। ਮਹਲਾ ਅੰਦਰਿ ਗੈਰ ਮਹਲੁ ਪਾਏ ਭਾਣਾ ਬੁਝਿ ਸਮਾਹਾ ਹੇ॥ (1058, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਆਪਣੇ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਘਰ ਅੰਦਰ ਘਰ-ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਸ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੈਰ ਵਜਹਿ [ਅ. غَيْر وَجْه ਗੈਰ ਵਜਹ, ਅ. غَيْر ਗੈਰ = ਬਿਨਾ+ਅ. وَجْه ਵਜਹ = ਸਬੱਬ ਭਾਵ ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ] ਅਕਾਰਨ, ਬਿਨਾ ਵਜਹ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ। ਡਾਨੁ ਸਗਲ ਗੈਰ ਵਜਹਿ ਭਰਿਆ ਦੀਵਾਨ ਲੇਖੈ ਨ ਪਰਿਆ॥ (408, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਇਹ ਮੁਜਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਹਿਸਾਬ 'ਚੋਂ ਘਟਾਇਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਗੋਇ [ਫ. كُوِي گੋਯ = ਗੋਂਦ] ਖਿੱਦੋ, ਖੁੱਦੋ, ਗੋਂਦ, ਫਿੰਡ। ਕਬੀਰ ਜਉ ਤੁਹਿ ਸਾਧ ਪਿਰੰਮ ਕੀ ਸੀਸੁ ਕਾਟਿ ਕਰਿ ਗੋਇ॥ ਖੇਲਤ ਖੇਲਤ ਹਾਲ ਕਰਿ ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੋਇ ਤ ਹੋਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜੇਕਰ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਦੀ ਸੱਧਰ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਕੱਟ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਖੁੱਦੋ ਬਣਾ ਲੈ। ਖੇਡਦਾ ਖੇਡਦਾ ਤੂੰ ਇਸ ਅੰਦਰ ਮਸਤ (ਵਜਦ 'ਚ) ਹੋ ਜਾ ਅਤੇ ਤਦ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਣ ਦੇ।

ਗੋਈਆ [ਫ. كُفَيَات گੁਫਤਨ = ਕਹਿਣਾ] ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਗਲਾ ਗੋਈਆ ਕੀਤਾ ਚਾਉ ਰਲੀ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ ਫਜ਼ੂਲ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਨਮੋਜਾਂ ਤੇ ਰੰਗਰਲੀਆਂ ਮਾਣੀਆਂ।

ਗੋਸ [ਫ. كُوش گੋਸ਼ = ਕੰਨ] ਸੁਣ, ਕੰਨ। 'ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕਰਦਨ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ, ਸੁਣਨਾ→ در گوش کن 'ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨਦ'→ 'ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ' ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਤੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ, ਤੂੰ ਸੁਣ। ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹਰੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ (ਕਰਦਾ ਹਾਂ), ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ।

ਗੋਹੇ, ਗੋਹੇ [ਫ. كُوِي گੋਹ, كُوِي ਗੂਹ = ਪਾਖਾਨਾ] ਡੰਗਰਾਂ ਦਾ ਗੋਹਾ, ਲਿੰਦ, ਗੋਬਰ। 1. ਕਊਆ ਕਾਗ ਕਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸੁ ਪਾਈਐ ਤ੍ਰਿਪਤੈ ਵਿਸਟਾ ਖਾਇ ਮੁਖਿ ਗੋਹੈ॥ (493, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕਾਂ ਤੇ ਢੋਡਰ ਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਪਾ ਦਿਉ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਅਤੇ ਗੋਹਾ ਖਾ ਕੇ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 2. ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਰਿ ਕੀੜਾ ਹੋਇ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਗੋਤੇ [ਅ. غَوِي گੋਤਾ, ਗੂਤਾ, ਗੋਤਾ = ਡੁਬਕੀ] ਚੁੱਭੀ, ਡੁਬਕੀ। ਬਹੁਤੁ ਪਏ ਅਸਗਾਹ ਗੋਤੇ ਖਾਹਿ ਨ ਨਿਕਲਹਿ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਘਨੇਰੇ ਅਥਾਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਡੁਬਕੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ।

ਗੋਰ [ਫ. كُوِي گੋਰ = ਕਬਰ] ਕਬਰ। 1. ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਗੋਰ ਸਦੇਈ ਰਹਿਓ ਪੀਣਾ ਖਾਣਾ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਬਰ ਸੱਦ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਮੁਕ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਜਾ ਕਾ ਬਾਸਾ ਗੋਰ ਮਹਿ ਸੋ ਕਿਉ ਸੋਵੈ ਸੁਖ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਕਬਰ 'ਚ ਹੈ, ਉਹ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸੌਂ ਸਕਦੇ ਹਨ?

- ਗੋਰਾਂ** (ਦੇਖੋ ਗੋਰ) ਗੋਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਕਬਰਾਂ। ਗੋਰਾਂ ਸੇ ਨਿਮਾਣੀਆ ਬਹਸਨਿ ਰੂਹਾਂ ਮਲਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਮਾਣੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਉਤੇ ਰੂਹਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਣਗੀਆਂ।
- ਗੋਰੀ** (ਦੇਖੋ ਗੋਰ) ਗੋਰੀ, ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਬਿੰਦੀ-ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਹ ਬਹੁਵਚਨ+ਸੰਬੰਧ ਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੱਖੀਂ, ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰੀਂ ਕੰਨ ਤੋਂ ਕੰਨੀਂ, ਹੱਥ ਤੋਂ ਹੱਥੀਂ ਆਦਿ। ਕੂੜਾ ਸਉਦਾ ਕਰਿ ਗਏ ਗੋਰੀ ਆਇ ਪਏ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਝੂਠਾ ਵਣਜ ਕਰਕੇ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਏ।
- ਗੋਲਾ**¹ [ਫ਼ گولہ ਗੋਲਹ = ਗੋਲ ਚੀਜ਼ ; ਤੋਪ ਦਾ ਗੋਲਾ] ਗੋਲਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਪਲੀਤਾ ਸੁਰਤਿ ਹਵਾਈ ਗੋਲਾ ਗਿਆਨੁ ਚਲਾਇਆ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪਲੀਤਾ (ਫਤੀਲਾ) ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨੀ-ਤੋਪ ਬਣਾ ਕੇ, ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਗੋਲਾ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।
- ਗੋਲਾ**² [ਅُਗُل ਗੁਲਾਮ = ਮੁੱਛ-ਫੁੱਟ ਗਭਰੂ, ਦਾਸ] ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਨੌਕਰ, ਗੁਲਾਮ, ਗੋਲਾ। ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ।
- ਗੋਲੀਆ** (ਦੇਖੋ ਗੋਲਾ²) ਗੋਲਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ, ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ। ਜੋ ਸਿਖ ਗੁਰ ਕਾਰ ਕਮਾਵਹਿ ਹਉ ਗੁਲਮੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਗੋਲੀਆ॥ (311, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ।
- ਗੋਲੇ** (ਦੇਖੋ ਗੋਲਾ²) ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ, ਸੇਵਕ, ਗੁਲਾਮ, ਗੋਲਾ। ਰਾਖਹੁ ਰਾਖਨਹਾਰ ਦਇਆਲਾ ਨਾਨਕ ਘਰ ਕੇ ਗੋਲੇ॥ (674, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਤੇ ਰੱਖਿਅਕ ਮਾਲਿਕ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਨਾਨਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ।
- ਗੋਵਹਿ** [ਫ਼ گوفتن ਗੁਫਤਨ = ਕਹਿਣਾ→ گوید ਗੋਯਦ = ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ→ گو گو = ਤੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ] ਤੂੰ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਗਲੀ ਗਰਬਹਿ ਮੁਖਿ ਗੋਵਹਿ ਗਿਆਨ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚਾਰ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਘਾਹ, ਘਾਹੁ [ਫ਼ ੬ ਕਾਹ = ਘਾਹ] ਕੱਖ, ਤ੍ਰਿਣ, ਘਾਸ। ਇਥੇ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਕਾਹ' ਦਾ 'ਕ' ਪੰਜਾਬੀ 'ਘਾਹ' ਦੇ 'ਘ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ 'ਕੀਚ ਕੀਚ' = ਪੰ. ਘਿੱਚ ਘਿੱਚ, ਫ਼ ਕੁਹਨਾ (ਵਾਲ ਕਟਾ) = ਪੰ. ਘੋਨਾ ਆਦਿ। 1. ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ॥ ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਰਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਂ, ਇੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬਹਿਰੀਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਘਾਹ ਖੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਘਾਹ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਸ (ਗੋਸ਼ਤ) ਖੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਉਹ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। 2. ਨਦਰਿ ਉਪਰੀ ਜੇ ਕਰੇ ਸੁਲਤਾਨਾ ਘਾਹੁ ਕਰਾਇਦਾ॥ ਦਰਿ ਮੰਗਨਿ ਭਿਖ ਨ ਪਾਇਦਾ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕ੍ਰੋਧ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਧਾਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਘਾਹ ਦੇ ਤੀਲੇ ਵਾਂਗ ਤੁੱਛ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਰ-ਦਰ ਮੰਗਦੇ ਫਿਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਚਉਕੀ [ਫ਼ ਚੌਕੀ = ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ] ਨਿਗਰਾਨੀ, ਪਹਿਰਾ। ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਰਖਵਾਰੇ॥
ਚਉਕੀ ਚਉਗਿਰਦ ਹਮਾਰੇ॥ (626, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਮੇਰਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ।
ਇਹ ਮੇਰੇ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਇੱਕ ਪਹਿਰਾ ਹੈ।

ਚਉਗਿਰਦ [ਹਿੰ. ਚੌ = ਚਾਰ+ਫ਼ ੜ੍ਰ ਗਿਰਦ = ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ] ਚਾਰੇ ਪਾਸੀਂ, ਚੁਫੇਰੇ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ। 1. ਦੇਖੋ
‘ਚਉਕੀ’ ਵਾਲੀ ਤੁਕ। 2. ਚਉਗਿਰਦ ਹਮਾਰੇ ਰਾਮ ਕਾਰ ਦੁਖੁ ਲਗੈ ਨ ਭਾਈ॥ (819, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ
5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਮੇਰੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰੇਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਚਉਦਹ, [ਹਿੰ. ਚੌ = ਚਾਰ+ਫ਼ ੜ੍ਰ ਦਹ = 10 ਭਾਵ 14] ਚੌਦਾਂ। 1. ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਚਉਦਹ ਭਵਨ ਸਗਲ
ਬਿਆਪਤ ਰਾਮ॥ (299, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸੀਂ ਤੇ ਚੌਦਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਅੰਦਰ
ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2. ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਨਿਕਾਲਿਅਨੁ ਕਰਿ ਆਵਾ ਗਉਣੁ ਚਿਲਕਿਓਨੁ॥
(967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੌਦਾਂ ਅਮੋਲਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇ ਹਨ
ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 3. ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਨਿਕਾਲਿਅਨੁ ਕੀਤੇਨੁ ਚਾਨਾਣੁ॥
(968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ)। 4. ਚਉਦਹ ਭਵਣ ਤੇਰੇ ਹਟਨਾਲੇ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦਿਖਾਏ
ਅੰਤਰਿ ਨਾਲੇ॥ (1062, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਚੌਦਾਂ ਪੁਰੀਆਂ ਤੇਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਦੇ ਸਮੇਤ ਹੀ ਵਿਖਾਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਚਉਦਹਿ (ਦੇਖੋ ਚਉਦਹ) ਚੌਦਵੀਂ ਭਾਵ 14ਵੀਂ ਥਿੱਤ। ਚਉਦਹਿ ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਪ੍ਰਭ ਆਪ॥ ਸਗਲ ਭਵਨ ਪੂਰਨ
ਪਰਤਾਪ॥ (299, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚੌਦਵੀਂ ਥਿੱਤ-ਚੌਹਾਂ ਤਰਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਆਮੀ ਆਪੇ ਹੀ
ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਤਪ-ਤੇਜ਼।

ਚਉਪਾਈ [ਹਿੰ. ਚੌ = ਚਾਰ+ਫ਼ ੜ੍ਰ ਪਾਈ = ਫ਼ ੜ੍ਰ ਪਾ (ਪੈਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ
ਵਾਲਾ] ਮੰਜਾ। ਖਾਟ ਮਾਂਗਉ ਚਉਪਾਈ॥ ਸਿਰਹਾਨਾ ਅਵਰ ਤੁਲਾਈ॥ (656, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ)
ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ ਮੰਜਾ, ਇੱਕ ਸਿਰ੍ਹਾਣਾ ਤੇ ਇੱਕ ਤਲਾਈ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।

ਚਸਮ ਦੀਦੰ [ਫ਼ چشم دید ਚਸਮ ਦੀਦ, ਫ਼ چشم دید ਚਸਮ = ਅੱਖ+ਫ਼ دید ਦੀਦ = ਵੇਖਿਆ] ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ,
ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਬੰਦੇ ਚਸਮ ਦੀਦੰ ਫਨਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਜੋ
ਕੁਝ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ।

ਚਸਮੇ [ਫ਼ چشم چسّمੇ ਚਸਮਹ = ਚਸਮ (ਅੱਖ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਛੋਟੀ ਅੱਖ ਭਾਵ ਬਾਰੀਕ ਨਜ਼ਰ] ਅਰਬੀ
ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਹ’ ਲਗਣ ਨਾਲ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਵਾਲਿਦ
(ਪਿਤਾ) ਤੋਂ ਵਾਲਿਦਹ (ਮਾਂ), ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬਹ, ਮੁਜ਼ਰਿਮ ਤੋਂ ਮੁਜ਼ਰਿਮਹ ਅਤੇ ਮੁਲਜ਼ਮ ਤੋਂ
ਮੁਲਜ਼ਮਹ ਆਦਿ। ਕਰਿ ਫਕਰੁ ਦਾਇਮ ਲਾਇ ਚਸਮੇ ਜਹ ਤਹਾ ਮਉਜੂਦੁ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ)
ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਣ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਵੇਕ ਰੂਪੀ ਬਾਰੀਕ ਨਜ਼ਰ ਲਗਾ ਕੇ ਤੂੰ ਰੱਬ ਨੂੰ
ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਿਰ ਵੇਖ।

ਚਕੁ [ਫ਼ چرخ ਚਰਖ = ਗੋਲਕਾਰ, ਚੱਕਰ] ਘੁਮਾਰ ਦਾ ਚਰਕ, ਘੁਮਾਰ ਦਾ ਪਹੀਆ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ
ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫ਼ چرخ ਚਰਖ ਦਾ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਹੈ ‘ਚਕ’। ਚਰਖ→ਚਰਕ→ਚੱਕ।

ਕੋਲੂ ਚਰਖਾ ਚਕੀ ਚਕੁ॥ ਥਲ ਵਾਰੋਲੇ ਬਹੁਤੁ ਅਨੰਤੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਲੂ, ਚਰਖਾ, ਚੱਕੀ, ਘੁਮਾਰ ਦਾ ਚਰਕ ਤੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। 2. ਖਿਨੁ ਪੂਰਬਿ ਖਿਨੁ ਪਛਮਿ ਛਾਏ ਜਿਉ ਚਕੁ ਕੁਮਿਆਰਿ ਭਵਾਇਆ॥ (442, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਉਹ ਪੂਰਬ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਵਲ। ਉਹ ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ ਚਰਕ (ਪਹੀਏ) ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ।

ਚੰਡਾਲਾ [ਫ਼ چنڊال چنڊال = ਭੰਗੀ] ਭੰਗੀ, ਕੂੜਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੰਗਿ ਮਨਿ ਨਹੀ ਹੇਤਾ॥ ਜੋ ਕਛੁ ਕੀਨੋ ਸੋਊ ਅਨੇਤਾ॥ ਉਆ ਤੇ ਉਤਮੁ ਗਨਉ ਚੰਡਾਲਾ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਹ ਮਨਿ ਬਸਹਿ ਗੁਪਾਲਾ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜੋ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੂੰ ਉਸ ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦਨ, ਚੰਦਨਿ, ਚੰਦਨੁ [ਫ਼ چندن چندن = ਚੰਦਨ] ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜੀ, ਚੰਨਣ ਦੀ ਲੱਕੜੀ। ਚੰਦਨ ਇਕ ਸੁਗੰਧਦਾਰ ਬਿਰਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤੇਲ ਇਤਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕਈ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਰਣ ਲਈ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਮੈਸੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਮਦਰਾਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਇੰਦਰਾਜ 'ਚੰਦਨ') 1. ਤੁਮ ਚੰਦਨ ਹਮ ਇਰੰਡ ਬਾਪੁਰੇ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੇ ਬਾਸਾ॥ ਨੀਚ ਰੂਖ ਤੇ ਉਚ ਭਏ ਹੈ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਨਿਵਾਸਾ॥ (486, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਚੰਦਨ ਹੋ ਅਤੇ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਅਰੰਡ ਦਾ ਦਰਖਤ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਵਸਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਨੀਚ ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਉੱਚ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਹਿਕ, ਮਹਾਨ ਮਹਿਕ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦੀ ਹੈ। 2. ਕਸਤੂਰਿ ਕੁੰਗੁ ਅਗਰਿ ਚੰਦਨਿ ਲੀਪਿ ਆਵੈ ਚਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹਿਲ, ਜਿਹੜੇ ਕਸਤੂਰੀ, ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਅਗਰ ਤੇ ਸੰਦਲ ਦੀ ਲਕੜੀ ਦੇ ਬੁਰਾਦੇ ਨਾਲ ਲਿੱਪੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤੀਬਰ ਉਮੰਗ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ। 3. ਸਰਬੇ ਆਦਿ ਪਰਮਲਾਦਿ ਕਾਸਟ ਚੰਦਨੁ ਭੈਇਲਾ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਚੰਦਨ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਾਧਾਰਨ ਲੱਕੜੀ ਵੀ ਚੰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚੰਦੀ [ਫ਼ چندي چندي = ਚੰਦ+ਈ = ਇਸ ਕਦਰ] ਕਿਤਨੇ ਹੀ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ; ਇਸ ਕਦਰ, ਇੰਨੇ। ਚੰਦੀ ਹਜ਼ਾਰ ਆਲਮ ਏਕਲ ਖਾਨਾਂ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਸਾਰਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ।

ਚਮਈਆ [ਫ਼ چرم چرم = ਚਮੜਾ] ਚਮੜਾ ਤੋਂ ਚੰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਚੰਮ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਉਪਜੀਵਕਾ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਮਾ ਜੈਦੇਉ ਕੰਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਅਉਜਾਤਿ ਰਵਿਦਾਸੁ ਚਮਿਆਰੁ ਚਮਈਆ॥ (835, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਜੈ ਦੇਵ, ਕੰਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਅਤੇ (ਕਥਿਤ) ਨੀਚ ਜਾਤ ਦਾ ਚਮੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਪਾਰ ਉਤਰ ਗਏ।

ਚਮਰਟਾ (ਦੇਖੋ ਚਮਈਆ) ਚਮਾਰ ਦਾ ਬੇਟਾ। ਚਮਰਟਾ ਗਾਂਠਿ ਨ ਜਨਈ॥ ਲੋਗੁ ਗਠਾਵੈ ਪਨਹੀ॥ (659, ਸੋਰਠਿ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਚਮਾਰ ਦਾ ਬੇਟਾ ਜੁੱਤੀ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਪਰ ਜਗਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਜੁੱਤੀ ਗੰਢਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਚਮਰਪੋਸ [ਫ਼ چرم پوش چرم پوش = ਚੰਮ, ਚਮੜਾ+ਪੋਸ਼ = ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ] ਚੰਮ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ। 'ਪੋਸ਼' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ پوشیدن ਪੋਸ਼ੀਦਨ = ਪਹਿਨਣਾ। ਪੋਸ਼ੀਦਨ→ ਪੋਸ਼ਦ→ ਪੋਸ਼ = ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਸਫ਼ੈਦ ਪੋਸ਼ (ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ), ਪਸ਼ਮੀਨਾ ਪੋਸ਼, ਤਾਜ ਪੋਸ਼, ਗੁਲ ਪੋਸ਼, ਨਿਕਾਬ ਪੋਸ਼ ਤੇ ਬੁਰਕਾ ਪੋਸ਼ ਆਦਿ। ਚਮਰ ਪੋਸ਼ ਕਾ ਮੰਦਰੁ ਤੇਰਾ ਇਹ ਬਿਧਿ ਬਨੇ ਗੁਪਾਲਾ॥

(1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਚਮੜਾ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਮਹਿਲ ਹੈ। ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ! ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸੁੰਦਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈਂ। ‘ਚਰਮ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਤੇ ‘ਮ’ ਨੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਦਲ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਲਾਤ ਅਤੇ ਚਾਕੂ = ਕਾਚੂ ਆਦਿ।

ਚਮਰੇ (ਦੇਖੋ ਚਮਈਆ) ਚਮਿਆਰ, ਚਮਾਰ। ਨਾਮਾ ਜੈਦੇਉ ਕਬੀਰੁ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਸਭਿ ਦੇਖ ਗਏ ਚਮਰੇ॥ (995, ਮਾਰੂ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ, ਕਬੀਰ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਅਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ।

ਚਮੜ [ਫ਼ چرم ਚਰਮ (ਚੰਮ) ਤੋਂ] ਖੱਲਾਂ। ਸਾਦ ਸਹਜ ਸੁਖ ਰਸ ਕਸ ਤਜੀਅਲੇ ਕਾਪੜ ਛੋਡੇ ਚਮੜ ਲੀਏ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਦ, ਆਰਾਮ, ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੱਪੜੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਖੱਲਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ ਹਨ।

ਚਮੜੀ (ਦੇਖੋ ਚਮੜ) ਚਮੜਾ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ, ਮ੍ਰਿਗ-ਛਾਲਾ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ। ਖਲੜੀ ਖਪਰੀ ਲਕੜੀ ਚਮੜੀ ਸਿਖਾ ਸੂਤੁ ਧੋਤੀ ਕੀਨੀ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਢੂੰਢਣ ਲਈ ਕਈ ਚਮੜਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਠੂਠੇ ਵਿਚ ਭਿੱਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ, ਕਾਠ ਦਾ ਡੰਡਾ-ਧਾਰੀ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਗ-ਛਾਲਾ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਬੋਦੀ ਜਨੇਊ ਤੇ ਤੇੜ ਦੀ ਧੋਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਚੰਮਾਰੰ [ਫ਼ چرم کار چਰਮ ਕਾਰ, ਚਰਮ = ਚੰਮ+ਕਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਚੰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ‘ਕਾਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ چاريدن ਕਾਰੀਦਨ (ਕੰਮ ਕਰਨਾ)→ ਕਾਰਦ→ ਕਾਰ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ, ਸਨਅਤਕਾਰ, ਦਸਤਕਾਰ, ਅਦਾਕਾਰ, ਫ਼ਨਕਾਰ, ਕਿੱਸਾਕਾਰ, ਬਦਕਾਰ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਆਦਿ। ਨਾਗਰ ਜਨਾਂ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਬਿਖਿਆਤ ਚੰਮਾਰੰ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਗਰ ਦੇ ਲੋਕੋ ! ਮੈਂ ਜਾਤ ਦਾ ਚਮਾਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਾਂ।

ਚਮਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਚੰਮਾਰੰ) ਚੰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਤੁਮ ਸਰਨਾਗਤਿ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਚੰਦ ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰਾ॥ (659, ਸੋਰਠਿ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਲਈ ਹੈ, ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਆਖਦਾ ਹੈ।

ਚੰਮਿ [ਫ਼ چرم ਚਰਮ (ਚਮੜਾ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ] ਚੰਮ ਵਿਚ, ਖੱਲ ਅੰਦਰ। ਪਸੂ ਮਾਣਸ ਚੰਮਿ ਪਲੇਟੇ ਅੰਦਰਹੁ ਕਾਲਿਆ॥ (1284, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ, ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਖੱਲ ਅੰਦਰ ਵਲ੍ਹੇਟੇ ਹੋਏ ਡੰਗਰ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਾਲੇ ਸਿਆਹ ਹਨ।

ਚਮਿਆਰੋ (ਦੇਖੋ ਚੰਮਾਰੰ) ਜੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਚੰਮ ਲਾਹੇ, ਰੰਗੇ ਅਤੇ ਚੰਮ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰੇ। ਨਾਮਦੇਉ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨੁ ਕਬੀਰ ਦਾਸਰੋ ਮੁਕਤਿ ਭਇਓ ਚੰਮਿਆਰੋ॥ (498, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਾਸ ਨਾਮਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਕਬੀਰ ਤੇ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ।

ਚੰਮੁ [ਫ਼ چرم ਚਰਮ = ਚੰਮ] ਚਮੜਾ, ਚੰਮ, ਚਮੜੀ, ਖਲੜੀ। ਤੂੰ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਸਚੁ ਤੂ ਸਭੁ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਚੰਮੁ ਤੇਰਾ ਹਡੇ॥ (317, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਸਤਿ ਹੈਂ। ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ, ਸਰੀਰ, ਖਲੜੀ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇਰਾ ਹੈ।

ਚਰਖਾ [ਫ਼ چرخ چرخ چਰਖ = ਗੋਲਕਾਰ ਚੱਕਰ] ਸੂਤ ਕੱਤਣ ਵਾਲਾ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦਾ ਚੱਕਰ, ਸੂਤ ਕੱਤਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ। ਕੋਲੂ ਚਰਖਾ ਚਕੀ ਚਕੁ॥ ਥਲ ਵਾਰੋਲੇ ਬਹੁਤੁ ਅਨੰਤੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਲਹੂ, ਚਰਖਾ, ਚੱਕੀ, ਘੁਮਾਰ ਦਾ ਪਹੀਆ ਅਤੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਵਾ-ਵਾਰੋਲੇ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਚਰਗਾ [ਫ਼ چرغا چرغا = ਲਕੜ ਬੱਘਾ] ਚਰਗ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਚਰਗਾਂ। ਕਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਮਦੀਨ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਰ ਚਰਗੇਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਕੱਦ ਵਿਚ ਇੱਲ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਖ ਇੱਲ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਫੁਰਤੀਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜੇ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਠੰਢੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਰਮੀਆਂ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜ ਦੀਆਂ ਖੁੰਡਾਂ

ਵਿਚ ਆਂਡੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੂਹੇ, ਕਿਰਲੇ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ॥ ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਰਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਂ, ਲਕੜ-ਬੱਘਿਆਂ ਤੇ ਬਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਘਾਹ ਖੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਘਾਹ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਸ ਖੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਉਹ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਚਰਮ [ਫ਼ چرم ਚਰਮ = ਚੰਮ] ਖੱਲ, ਖਲੜੀ, ਚਮੜਾ, ਚੰਮ। ਚਲਤ ਕਤ ਟੇਢੇ ਟੇਢੇ ਟੇਢੇ॥ ਅਸਤਿ ਚਰਮ ਬਿਸਟਾ ਕੇ ਮੂੰਦੇ ਦੁਰਗੰਧ ਹੀ ਕੇ ਬੇਢੇ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਟੇਢੇ-ਮੇਢੇ ਰਾਹੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈਂ? ਤੂੰ ਹੱਡੀਆਂ, ਚੰਮ ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਮੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਬਦਬੂ ਨਾਲ ਗੱਚ ਹੈਂ।

ਚਰਮਣਹ (ਦੇਖੋ ਚਰਮ) ਚਮੜਾ, ਖੱਲ, ਚੰਮ। 1. ਕਾਚ ਕੋਟੰ ਰਚੰਤਿ ਤੋਯੰ ਲੇਪਨੰ ਰਕਤ ਚਰਮਣਹ॥ (1354, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੱਚਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਪਾਣੀ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਲਹੂ ਤੇ ਚੰਮ ਨਾਲ ਲਿੱਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਆਵਧਹ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ ਓਟ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਰ ਚਰਮਣਹ॥ (1356, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਪਨਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚਮੜੇ ਦੀ ਢਾਲ ਹੈ।

ਚਰਾਕ [ਫ਼ چراغ ਚਰਾਗ਼/ਚਿਰਾਗ਼ = ਦੀਵਾ] ਦੀਵਾ ; ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰੌਸ਼ਨੀ। ਚਰਾਗ਼ 'ਗ਼', ਚਰਾਕ ਦੇ 'ਕ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਗੀਹਾਨ (ਦੁਨੀਆ) = ਕੀਹਾਨ, ਉਲਾਗ਼ (ਛੋਟੀ ਕਿਸ਼ਤੀ) = ਉਲਾਕ਼, ਚਗੰਦਰ = ਚਕੰਦਰ ਅਤੇ ਦਿਹਗਾਨ (ਪੇਂਡੂ) = ਦਿਹਕਾਨ ਆਦਿ। ਕੋਟਿ ਚੰਦ੍ਰਮੇ ਕਰਹਿ ਚਰਾਕ॥ (1162, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਚੰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਚਮਕਦੇ ਹਨ।

ਚਰਾਗਾ (ਦੇਖੋ ਚਰਾਕ) ਦੀਵਾ, ਦੀਪ। ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਜਰੇ ਚਰਾਗਾ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਭੀਤਰਿ ਰਾਖੇ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦੀਵੇ ਜਲਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਨੁੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ।

ਚਰਾਗੁ (ਦੇਖੋ ਚਰਾਕ) ਦੀਵਾ। 1. ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰਾ ਮਿਟਿ ਗਇਆ ਗੁਰ ਚਾਨਣੁ ਗਿਆਨੁ ਚਰਾਗੁ॥ (849, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦੀਵੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਬਲਿਓ ਚਰਾਗੁ ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ ਸਭ ਕਲਿ ਉਧਰੀ ਇਕ ਨਾਮ ਧਰਮ॥ (1387, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਿਕ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਾਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਚਲੂਲ [ਫ਼ چالو چالوالਹ, ਫ਼ چو = ਵਰਗਾ+ਫ਼ چال ਲਾਲਹ = ਦੁਪਹਿਰੀਆ ਫੁੱਲ ਜੋ ਗਾੜ੍ਹਾ ਸੁਰਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ] ਗਾੜ੍ਹੇ ਸੁਰਖ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ, ਅਤਿਅੰਤ ਸੁਰਖ। 1. ਬਸਤ੍ਰ ਹਮਾਰੇ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲ॥ ਸਗਲ ਆਭਰਣ ਸੋਭਾ ਕੰਠਿ ਫੂਲ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਕੱਪੜੇ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਫੁੱਲ ਦੀ ਰੰਗਤ ਵਰਗੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਸੁਰਖ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ, ਮੈਨੂੰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2. ਸੂਕੇ ਕਾਸਟ ਹਰੇ ਚਲੂਲ॥ ਉਚੈ ਥਲਿ ਫੂਲੇ ਕਮਲ ਅਨੂਪ॥ (898, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁੱਕੇ ਦਰਖਤ ਹਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਲਾਲ ਸੁਰਖ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਭਾਵ ਬੇਹੱਦ ਦੀਨ ਦੁਖੀ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਗਏ। ਉਚੇ ਰੇਤਲੇ ਮੈਦਾਨ ਉਤੇ ਸੁੰਦਰ ਕੰਵਲ ਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜ੍ਹ ਪਏ। 3. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲ ਭਏ ਹੈ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਨ ਲਹੈ ਮਜੀਠਾ॥ (1212, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੰਗ ਨਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਮਜੀਠ ਦੇ ਪੱਕੇ ਰੰਗ ਵਾਂਗ ਇਹ ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਰੰਗ ਮਨ ਤੋਂ ਉਤਰਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

- ਚਲੂਲਾ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ। ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗੁ ਚਲੂਲਾ ਪਾਵੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਵ ਰੰਗੜੀਆ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਚਲੂਲਿ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਨਾਲ। ਮੁਹਬਤਿ ਜਿਸੁ ਖੁਦਾਇ ਦੀ ਰਤਾ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੂੜ੍ਹੀ ਲਾਲ ਰੰਗਤ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਚਲੂਲਿਆ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ। ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿਆ ਰੰਗਿ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ॥ (138, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਹਰੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।
- ਚਲੂਲੀ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ। ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਤਾ ਰਸਨਾ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੀ ਭੈ ਭਾਇ ਰੰਗੁ ਚੜਾਵਣਿਆ॥ (114, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਰੰਗੀਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੀਭ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਡਰ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਇਹ ਰੰਗਤ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ।
- ਚਲੂਲੁ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਲਾਲ ਸੂਹੇ ਰੰਗ ਦਾ। ਰੂੜੋ ਰੂੜੋ ਆਖੀਐ ਭਾਈ ਰੂੜੋ ਲਾਲ ਚਲੂਲੁ॥ (637, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ-ਸੁੰਦਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੁਪਹਿਰੀਏ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਲਾਲ ਸੂਹਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸੁਨੱਖਾ ਹੈ।
- ਚਲੂਲੇ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਗੂੜ੍ਹੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ। ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਸੇ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੇ ਰਾਤੇ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਈ॥ (1234, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਏ ਹਨ, ਉਹ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਚਲੂਲੈ** (ਦੇਖੋ ਚਲੂਲ) ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ। ਹੀਰੈ ਹੀਰੁ ਮਿਲਿ ਬੇਧਿਆ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੈ ਨਾਇ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ (ਰਤਨ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਮੇਰਾ ਮਨ) ਰਤਨ ਵਿੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਚਾਕਰ** [ਫ ۛ چاڪر = ਨੌਕਰ] ਸੇਵਕ, ਸੇਵਾਦਾਰ, ਨੌਕਰ। 1. ਅਨਿਕ ਜੁਗਤਿ ਨਹੀ ਪਾਇਆ॥ ਗੁਰਿ ਚਾਕਰ ਲੈ ਲਾਇਆ॥ (210, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫੜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਸੇਵਕ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਹਮ ਚਾਕਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇ ਠਾਕੁਰੁ ਮੇਰਾ ਭਾਰਾ॥ (399, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਬੰਮਣਹਾਰ ਰੱਬ ਦਾ ਮੈਂ ਨੌਕਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਮਾਲਿਕ ਵੱਡਾ ਹੈ। 3. ਜਿਸੁ ਸਿਕਦਾਰੀ ਤਿਸਹਿ ਖੁਆਰੀ ਚਾਕਰ ਕੇਹੇ ਡਰਣਾ॥ ਜਾ ਸਿਕਦਾਰੈ ਪਵੈ ਜੰਜੀਰੀ ਤਾ ਚਾਕਰ ਹਥਹੁ ਮਰਣਾ॥ (902, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਸਰਦਾਰੀ ਹੈ, ਖੱਜਲ-ਖ਼ਾਰੀ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਡਰ ਹੈ? ਜਦ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਦ ਨੌਕਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਚਾਕਰਾਂ** [ਫ ۛ چاڪرا چاڪرا = ਚਾਕਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਹੁਤੇ ਚਾਕਰ, ਨੌਕਰਾਂ, ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ, ਸੇਵਕਾਂ। ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਸ਼ਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹਾਂ।
- ਚਾਕਰੀ** [ਫ ۛ چاڪري چاڪري = ਫ ۛ چاڪਰ (ਸੇਵਕ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੇਵਕ ਦਾ ਕਰਮ, ਸੇਵਕੀ, ਨੌਕਰੀ, ਸੇਵਾਦਾਰੀ। 1. ਦੂਤ ਲਗੇ ਫਿਰਿ ਚਾਕਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਵੇਸਾਹੁ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਅੰਦਰ ਭਰੋਸਾ ਧਾਰ ਲਿਆ ਤਦ ਮੇਰੇ ਵੈਰੀ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। 2. ਸਤਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿ ਲਈ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇ॥ ਏਹਾ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥

(34, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਣੀ ਸ੍ਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਨੌਕਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਨਾਮ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਨੇ ਅਗਲੀ ਓਹੁ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਤਨਖਾਹ ਵੀ ਦੁਗਣੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 4. ਜਿਨ ਗੁਰ ਕੀ ਕੀਤੀ ਚਾਕਰੀ ਤਿਨ ਸਦ ਬਲਿਹਾਰੀ॥ (725, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) 5. ਅਬੇ ਤਬੇ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਕਿਉ ਦਰਗਹ ਪਾਵੈ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਣੇ-ਖਣੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ, ਬੰਦਾ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? 6. ਫਰੀਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ ਦਿਲ ਦੀ ਲਾਹਿ ਭਰਾਂਦਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾਦਾਰੀ ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇ। 7. ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਨਾਲੇ ਗਾਰਬੁ ਵਾਦੁ॥ ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੇਵਾਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਚਾਕਰੀਆ (ਦੇਖੋ ਚਾਕਰੀ) ਚਾਕਰੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਚਾਕਰੀਆਂ, ਸੇਵਾਵਾਂ, ਨੌਕਰੀਆ, ਸੇਵਕੀਆਂ। ਚਾਕਰੀਆ ਚੰਗਿਆਈਆ ਅਵਰ ਸਿਆਣਪ ਕਿਤੁ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿ ਤੂੰ ਬਧਾ ਛੁਟਹਿ ਜਿਤੁ॥ (729, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੌਕਰੀਆਂ, ਨੇਕੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਆਣਪਾਂ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਹਨ? ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਲਵੇਂਗਾ।

ਚਾਕਰੁ [ਫ ੨੫ ਚਾਕਰ = ਨੌਕਰ] ਸੇਵਾਦਾਰ, ਨੌਕਰ, ਟਹਿਲੂਆ, ਸੇਵਕ। 1. ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਨਾਲੇ ਗਾਰਬੁ ਵਾਦੁ॥ ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੇਵਾਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਨੇ ਅਗਲੀ ਓਹੁ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਤਨਖਾਹ ਵੀ ਦੁਗਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਚਾਬਕੁ [ਫ ੨੬ ਚਾਬਕ = ਚੁਸਤ, ਚਾਲਾਕ] ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਛਾਂਟਾ, ਕੋਰੜਾ। 1. ਕੜੀਆਲੁ ਮੁਖੇ ਗੁਰਿ ਗਿਆਨੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਰਾਮ॥ ਤਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਹਰਿ ਚਾਬਕੁ ਲਾਇਆ ਰਾਮ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੰਡਿਆਲੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਛਾਂਟਾ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। 2. ਤਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਲਾਇ ਚਾਬਕੁ ਮਨੁ ਜਿਣੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜੀਤਿਆ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਛਾਂਟਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ, ਜਗਿਆਸੂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜੀਵਨ-ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਫਤਹਿ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਚਾਬਕ (ਦੇਖੋ ਚਾਬਕੁ) ਛਾਂਟਾ, ਕੋਰੜਾ। ਚਲੁ ਰੇ ਬੈਕੁੰਨ ਤੁਝਹਿ ਲੇ ਤਾਰਉ॥ ਹਿਚਹਿ ਤ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਚਾਬਕੁ ਮਾਰਉ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆ ਹੇ ਕੋਤਲ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਲੈ ਚੱਲਾਂ। ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਅੜੀ ਕਰੇਂਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਛਾਂਟਾ ਮਾਰਾਂਗਾ।

ਚਾਮ [ਫ ੨੭ ਚਰਮ = ਚਮੜਾ] ਚਮੜੀ, ਚਮੜਾ, ਖੱਲ। ਕਿਆ ਨਾਗੇ ਕਿਆ ਬਾਧੇ ਚਾਮ॥ ਜਬ ਨਹੀ ਚੀਨਸਿ ਆਤਮ ਰਾਮ॥ (324, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜੇਕਰ ਆਦਮੀ ਨੰਗਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ

ਜਾਂ (ਹਿਰਨ ਦੀ) ਖੱਲ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਚਾਮਰੋ (ਦੇਖੋ ਚਾਮ) ਖੱਲ, ਚਮੜੀ। ਕਹਾ ਕਰਹਿ ਰੇ ਖਾਟਿ ਖਾਟੁਲੀ॥ ਪਵਨਿ ਅਫਾਰ ਤੋਰ ਚਾਮਰੋ ਅਤਿ ਜਜਰੀ ਤੇਰੀ ਰੇ ਮਾਟੁਲੀ॥ ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਖੱਟੀ ਖੱਟ ਕੇ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰੇਂਗਾ ? ਹਵਾ ਨਾਲ ਭਰੀ ਤੇਰੀ ਖੱਲ ਫੁੱਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਅਤਿਅੰਤ ਭੁਰਭੁਰੀ ਹੈ ਤੇਰੇ ਦੇਹੀ ਦੀ ਮਿੱਟੀ।

ਚਾਮੁ (ਦੇਖੋ ਚਾਮ) ਚਮੜੀ, ਖੱਲ। ਕਬੀਰ ਸੁਪਨੈ ਹੂ ਬਰੜਾਇ ਕੈ ਜਿਹ ਮੁਖਿ ਨਿਕਸੈ ਰਾਮੁ॥ ਤਾ ਕੇ ਪਗ ਕੀ ਪਾਨਹੀ ਮੇਰੇ ਤਨ ਕੇ ਚਾਮੁ॥ (1367, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਦੇ ਬੁਰਝਾਉਣ ਅੰਦਰ ਵੀ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਕਾਸ਼ ! ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਖੱਲ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਚਾਰਾ [ਫ ੨੫ ਚਾਰਹ = ਇਲਾਜ] ਉਪਾਉ, ਯਤਨ, ਜ਼ੋਰ, ਇਲਾਜ, ਹੀਲਾ-ਵਸੀਲਾ। 1. ਜਿਸ ਤੂ ਦੇਹਿ ਤਿਸੈ ਕਿਆ ਚਾਰਾ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਉਹ ਕਿਉਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਪਾਉ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰੇ? 2. ਧੁਰਿ ਕਰਤੈ ਆਪਿ ਲਿਖਿ ਪਾਇਆ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਹੁ ਚਾਰਾ ਨਾਹੀ॥ (309, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਖੁਦ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਲਿਖ ਛਡਿਆ ਹੈ। 3. ਜਿਸੁ ਠਾਕੁਰ ਸਿਉ ਨਾਹੀ ਚਾਰਾ॥ ਤਾ ਕਉ ਕੀਜੈ ਸਦ ਨਮਸਕਾਰਾ॥ (268, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸੁਆਮੀ ਮੂਹਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਦੀਵ ਹੀ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰ। 4. ਆਪੇ ਦੇਵੈ ਦੇਵਣਹਾਰਾ॥ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਨਹੀ ਕਿਸੈ ਕਾ ਚਾਰਾ॥ (1058, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਦਾਤਾਰ ਸੁਆਮੀ ਆਪ ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ।

ਚਾਰਿ [ਫ ੨੫ ਚਾਰ, ਚਹਾਰ = 4] 2+2, ਚਾਰ। 1. ਅਮਲੁ ਗਲੇਲਾ ਕੂੜ ਕਾ ਦਿਤਾ ਦੇਵਣਹਾਰਿ॥ ਮਤੀ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਖੁਸੀ ਕੀਤੀ ਦਿਨ ਚਾਰਿ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਝੂਠ ਦਾ ਨਸ਼ੀਲਾ ਗੋਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮਤਵਾਲੇ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹ ਦਿਸਿ ਭ੍ਰਮਿ ਆਇਓ॥ ਭਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤਬ ਦਰਸਨੁ ਪਾਇਓ॥ (254, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤੇ ਦਸੀਂ ਤਰਫੀਂ ਭਟਕ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਜਦ ਰੱਬ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। 3. ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਜੇ ਕੋ ਮਾਗੈ॥ ਸਾਧ ਜਨਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗੈ॥ (266, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਚਾਰ ਵੱਡੀਆਂ ਦਾਤਾਂ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਤਾਂ (ਨੇਕ ਬੰਦਿਆਂ) ਦੀ ਟਹਿਲ ਅੰਦਰ ਜੁੜਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਚਾਰੀ¹ (ਦੇਖੋ ਚਾਰਿ) ਚਾਰੇ, ਚਾਰੇ ਹੀ। ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਤ੍ਰੈ ਗੁਣ ਨਾਚੇ ਜਿਨ ਲਾਗੀ ਹਰਿ ਲਿਵ ਤੁਮਾਰੀ॥ ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭੇ ਹੀ ਨਾਚੇ ਨਾਚਹਿ ਖਾਣੀ ਚਾਰੀ॥ (506, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਕੁਲ ਦੁਨੀਆ, ਸੂਰਜ ਮੰਡਲ, ਤਿੰਨਾਂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੀ ਨਿਤਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਸਮੂਹ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨੱਚਦੇ ਹਨ ਚਾਰੇ ਹੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਦੇ ਸੋਮੇ।

ਚਾਰੀ² (ਦੇਖੋ ਚਾਰਾ) ਉਪਾਉ, ਇਲਾਜ। ਹਉ ਨਾਹੀ ਨਾਹੀ ਕਿਛੁ ਮੇਰਾ ਨਾ ਹਮਰੇ ਬਸੁ ਚਾਰੀ॥ (1216, ਸਾਰੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਕੁਝ ਵੀ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਕੋਈ ਵਸ ਤੇ ਚਾਰਾ (ਉਪਾਉ) ਹੈ।

ਚਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਚਾਰਿ) ਚਾਰਾਂ ਦੀ, ਚਾਰੇ ਹੀ। 1. ਜੇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ ਆਰਜਾ ਹੋਰ ਦਸੂਣੀ ਹੋਇ॥ (2, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਉਮਰ ਚਾਰਾਂ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। 2. ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰਾ ਗਾਵਨਿ ਤੁਧਨੋ ਖਾਣੀ ਚਾਰੇ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ

ਪਰਮ ਬਲਵਾਨ ਜੋਧੇ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸੂਰਮੇ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਹੀ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਸੋਮੇ ਤੈਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਚਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਚਾਰਿ) ਚਾਰੇ ਹੀ। ਚਾਰਿ ਮੁਕਤਿ ਚਾਰੈ ਸਿਧਿ ਮਿਲਿ ਕੈ ਦੂਲਹ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਰਨਿ ਪਰਿਓ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਪ੍ਰਭ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈਣ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਹੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਚਾਰੋ (ਦੇਖੋ ਚਾਰਾ) ਉਪਾਉ, ਜ਼ੋਰ, ਇਲਾਜ। ਭੂਡੜੈ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਬੂਡੜੈ ਕਿਆ ਤਿਸੁ ਚਾਰੋ॥ (580, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਹੁਣ ਕੀ ਇਲਾਜ ਹੈ?

ਚਿ ਕਾਰੇ [ਫ ਚ ਚਿਹਕਾਰ, ਚਿਹ = ਕਿਸ+ਕਾਰ = ਕੰਮ] ਕਿਸ ਕੰਮ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਨਿਆਮਤਾਂ, ਭਰਾਵਾਂ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਅਤੇ ਘਰਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਉਣਗੇ, ਜਦ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਫੜਿਆ?

ਚਿੰਜੁ, ਚਿੰਜੂ [ਫ چنچ چੁੰਕ = ਚੁੰਜ] ਚੋਂਚ, ਚੁੰਜ, ਚੁੰਝ। 1. ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਕਊਆ ਮਲਿ ਮਲਿ ਨਾਇ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਮੈਲਾ ਅਵਗੁਣੀ ਚਿੰਜੁ ਭਰੀ ਗੰਧੀ ਆਇ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੱਲਰ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਕਾਂ ਮਲ-ਮਲ ਕੇ ਨਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਬਦੀਆਂ ਨਾਲ ਗੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਚੁੰਝ ਵੀ ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਆ ਭਰੀ ਹੈ। 2. ਕਲਰ ਕੇਰੀ ਛਪੜੀ ਆਇ ਉਲਥੇ ਹੰਝ॥ ਚਿੰਜੂ ਬੋੜਨਿ ਨਾ ਪੀਵਹਿ ਉਡਣ ਸੰਦੀ ਡੰਝ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੰਸ ਕੱਲਰ ਦੀ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਆ ਉਤਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਚੁੰਝਾਂ ਡੋਬਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪੀਂਦੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਪਿਆਸ ਦੇ ਮਾਰੇ ਉਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਚਿਨੀ [ਫ چینی ਚੁਨੀਂ, ਫ چو ਚੂੰ = ਵਰਗਾ+ਫ ਚਿ ਈਂ = ਇਸ ਭਾਵ ਇਸ ਵਰਗਾ] ਐਸਾ, ਅਜਿਹਾ, ਇਹੋ ਜਿਹਾ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਹੈ।

ਚੀਜ [ਫ چيز ਚੀਜ਼ = ਸ਼ੈ] ਵਸਤ, ਸ਼ੈ, ਚੀਜ਼, ਪਦਾਰਥ, ਦ੍ਰਵ ; ਗੱਲ। 1. ਚੀਜ ਕਰਨਿ ਮਨਿ ਭਾਵਦੇ ਹਰਿ ਬੁਝਨਿ ਨਾਹੀ ਹਾਰਿਆ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਹਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਨਿਚੀਜਿਆ ਚੀਜ ਕਰੇ ਮੇਰਾ ਗੋਵਿੰਦੁ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕਉ ਕੁਰਬਾਣੁ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਨਾਚੀਜਾਂ (ਤੁੱਛਾਂ) ਨੂੰ ਚੀਜ਼ (ਗੁਣਵਾਨ) ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। 3. ਦੁਨੀਆ ਚੀਜ ਫਿਲਹਾਲ ਸਗਲੇ ਸਚੁ ਸੁਖੁ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੇਵਲ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹਨ। ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੈ, ਹੇ ਸਾਈ ! 4. ਏਕੁ ਚੀਜੁ ਮੁਝੈ ਦੇਹਿ ਅਵਰ ਜਹਰ ਚੀਜ ਨ ਭਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚੀਜ਼, ਆਪਣਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। ਹੋਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਚੀਜੀ (ਦੇਖੋ ਚੀਜ) ਚੀਜ਼ ਨੂੰ, ਵਸਤੂ ਨੂੰ, ਸ਼ੈ ਨੂੰ ; ਚੀਜ਼ਾਂ, ਵਸਤਾਂ। 1. ਧਰਤੀ ਚੀਜੀ ਕਿ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਹੋਇ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵਸਤੂਆਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਧਧੈ ਧਾਰਿ ਕਲਾ ਜਿਨਿ ਛੋਡੀ ਹਰਿ ਚੀਜੀ ਜਿਨਿ ਰੰਗ ਕੀਆ॥ ਤਿਸ ਦਾ ਦੀਆ ਸਭਨੀ ਲੀਆ ਕਰਮੀ ਕਰਮੀ ਹੁਕਮੁ ਪਇਆ॥ (433, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ

‘ਧ’- ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਇਆ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਰੰਗਤ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਹਰ ਜਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਮਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਚੀਜ਼ (ਦੇਖੋ ਚੀਜ਼) ਸ਼ੈ, ਵਸਤ। ਏਕੁ ਚੀਜ਼ ਮੁਝੈ ਦੇਹਿ ਅਵਰ ਜਹਰ ਚੀਜ਼ ਨ ਭਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚੀਜ਼, ਆਪਣਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। ਹੋਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਚੀਰਾ [ਫ਼ ਚੀਰ = ਗ਼ਾਲਿਬ] ਬਹਾਦਰ ; ਸ਼ਕਤੀ, ਬਲ, ਤਾਕਤ, ਹੱਦ, ਵਿਸਥਾਰ। 1. ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ ਤੇਰਾ ਕੇਤਾ ਕੇਵਡੁ ਚੀਰਾ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤੇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। 2. ਸਭੁ ਜਗੁ ਤਿਸ ਕੈ ਵਸਿ ਹੈ ਸਭੁ ਤਿਸ ਕਾ ਚੀਰਾ॥ (511, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਉਸ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਬਲ ਤਿਸ ਦਾ ਹੈ।

ਚੀਰੇ (ਦੇਖੋ ਚੀਰਾ) ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ, ਵਸ ਵਿਚ। ਸਭੁ ਕੋ ਜਮ ਕੇ ਚੀਰੇ ਵਿਚਿ ਹੈ ਜੇਤਾ ਸਭੁ ਆਕਾਰੁ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਤਨਾ ਸਾਰਾ ਆਕਾਰ ਹੈ, ਹਰ ਕੋਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ।

ਚੀਰੈ (ਦੇਖੋ ਚੀਰਾ) ਵਸ ਵਿਚ। ਹਰਿ ਜੀ ਸਚਾ ਸਚੁ ਤੂ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੇਰੈ ਚੀਰੈ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪੂਜਯ ਹਰੀ ! ਤੂੰ ਸਚਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪਰਮ ਸਚਿਆਰ ਹੈਂ, ਹਰ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ।

ਚੁਗਲ [ਫ਼ ਚੁਗਲ = ਲਗਾਈ ਬੁਝਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿੰਦਕ। ਹਰਿ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਵਡੀ ਹੈ ਜਾ ਨ ਸੁਣਈ ਕਹਿਆ ਚੁਗਲ ਕਾ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਮਹਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ।

ਚੁਗਲੀ [ਫ਼ ਚੁਗਲੀ = ਫ਼ ਚੁਗਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤੀ ਬੁਰਾਈ, ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਨਿੰਦਾ। 1. ਪਰਾਈ ਜੋ ਨਿੰਦਾ ਚੁਗਲੀ ਨੋ ਵੇਮੁਖੁ ਕਰਿ ਕੈ ਭੇਜਿਆ ਓਥੈ ਭੀ ਮੁਹੁ ਕਾਲਾ ਦੁਹਾ ਵੇਮੁਖਾ ਦਾ ਕਰਾਇਆ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਧਰਮੀ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਕਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨੋਟ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਸ਼ਰਫ਼ਾਲੂ ਮਰਵਾਹੇ ਖੜੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੈ। 2. ਜਿਸੁ ਅੰਦਰਿ ਚੁਗਲੀ ਚੁਗਲੇ ਵਜੈ ਕੀਤਾ ਕਰਤਿਆ ਓਸ ਦਾ ਸਭੁ ਗਇਆ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ, ਉਹ ਚੁਗਲ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬੇਕਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਨਿਤ ਚੁਗਲੀ ਕਰੇ ਅਣਹੋਦੀ ਪਰਾਈ ਮੁਹੁ ਕਢਿ ਨ ਸਕੈ ਓਸ ਦਾ ਕਾਲਾ ਭਇਆ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4)।

ਚੁਗਲੇ (ਦੇਖੋ ਚੁਗਲ) ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਜਿਸੁ ਅੰਦਰਿ ਚੁਗਲੀ ਚੁਗਲੇ ਵਜੈ ਕੀਤਾ ਕਰਤਿਆ ਓਸ ਦਾ ਸਭੁ ਗਇਆ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ ‘ਚੁਗਲੀ’ ਦੀ ਤੁਕ ਨੰ . 2।

ਚੁੰ [ਫ਼ ਚੁੰ = ਜਿਸ ਵਕਤ] ਜਦ, ਜਦੋਂ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ। ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੁੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਦ ਮੈਂ ਡਿਗ ਪਵਾਂਗਾ ਤੇ ਅਖ਼ੀਰਲੀ ਅਰਦਾਸ (ਤਕਬੀਰ) ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਚੇ [ਫ਼ ਚੁ = ਵਰਗਾ] ਮਾਨੰਦ, ਵਰਗਾ, ਵਾਂਗ, ਜਿਹਾ। ਤੁਮ੍ ਚੇ ਪਾਰਸੁ ਹਮ ਚੇ ਲੋਹਾ ਸੰਗੇ ਕੰਚਨੁ ਭੈਇਲਾ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈ ! ਤੁਸੀਂ ਪਾਰਸ ਵਰਗੇ ਹੋ ਅਤੇ ਮੈਂ ਲੋਹੇ ਵਰਗਾ। ਤੇਰੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਸੋਨਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ।

- ਫਹਬਰ** [ਫ ਸਾਯਹ = ਫਾਂ+ਫ ਅਬਰ = ਬੱਦਲ] ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਬੱਦਲ, ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਬੱਦਲ। 1. ਇੰਦ੍ਰੈ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਵੁਠਾ ਫਹਬਰ ਲਾਇ॥ (1281, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਬੱਦਲ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬੱਦਲ ਝੜੀ ਲਗਾ ਕੇ ਵਰਸਿਆ। 2. ਮੇਘ ਵਰਸੈ ਦਇਆ ਕਰਿ ਗੂੜੀ ਫਹਬਰ ਲਾਇ॥ (1284, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3)।
- ਫਹੀਆ** [ਫ ਸਾਯਹ = ਫਾਂ] ਫਾਂ, ਛਾਉਂ, ਛਾਇਆ। ਤਹ ਪਾਵਸ ਸਿੰਧੂ ਧੂਪ ਨਹੀ ਫਹੀਆ ਤਹ ਉਤਪਤਿ ਪਰਲਉ ਨਾਹੀ॥ (333, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ, ਸਮੁੰਦਰ, ਧੁੱਪ ਤੇ ਫਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਉਤਪਤੀ ਜਾਂ ਤਬਾਹੀ ਵੀ ਨਹੀਂ।
- ਫਜ** [ਫ ਚਜ, ਚਚ = ਛੱਜ] ਅਨਾਜ ਵਿਚੋਂ ਕੂੜਾ ਮਿੱਟੀ ਵੱਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੀਲੀਆਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸੰਦ, ਛੱਜ। ਚੂਹਾ ਖਡ ਨ ਮਾਵਈ ਤਿਕਲਿ ਬੰਨੈ ਫਜ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਛੱਜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੂਹਾ ਆਪਣੀ ਖੁੱਡ ਵਿਚ ਵੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।
- ਫਪਰਾ** [ਫ ਚਪਰ = ਛੱਪਰ] ਫੂਸ ਪਰਾਲ ਦੀ ਛੱਤ ਵਾਲਾ ਸਾਇਬਾਨ, ਛੱਪਰ, ਛੱਪਰੀ, ਟਪਰੀ, ਝੁੰਗੀ, ਝੌਂਪੜੀ, ਕੁੱਲੀ। ਬਾਝੁ ਬੁਨੀਆ ਫਪਰਾ ਥਾਮਿਆ ਨੀਘਰਿਆ ਘਰੁ ਪਾਇਆ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਥਮਲਿਆਂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਛੱਪਰ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਕਾਨ-ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਮਕਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਫਪਰਿ** (ਦੇਖੋ ਫਪਰਾ) ਛੱਪਰ ਵਿਚ। ਕਿਚਰੁ ਝਤਿ ਲਘਾਈਐ ਫਪਰਿ ਤੁਟੈ ਮੇਹੁ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਛੱਪਰ ਅੰਦਰ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ (ਵੇਲਾ) ਗੁਜ਼ਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?
- ਫਬਿ** [ਫ ਸਬ = ਰਾਤ] ਰਾਤ ਨੂੰ, ਰਾਤ ਵੇਲੇ। ਪਾਰਹੂਅਰਾ ਫਬਿ ਚੋਰੁ ਨ ਲਾਗੈ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੰਤਰੀ ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ।
- ਫਾਉਂ** [ਫ ਸਾਯਹ = ਫਾਂ] ਫਾਂ, ਛਾਉਂ, ਛਾਇਆ। 1. ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ॥ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਇਕਾ ਛਾਉ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਅਰਥ ਹੈ ਜਾਤ ਅਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ਨਾਮਵਰੀ। ਕੇਵਲ ਸੁਆਮੀ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਇਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। 2. ਸਰਬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਹਿ ਸਗਲ ਸਮਾਲਹਿ ਸਗਲਿਆ ਤੇਰੀ ਫਾਉ॥ (1120, ਕੇਦਾਰਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ-ਪੋਸਦਾ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਉਤੇ ਤੇਰੀ ਫਾਉਂ ਹੈ। 3. ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਜੜ ਅੰਦਰਿ ਜੰਮੈ ਤਾ ਉਪਰਿ ਹੋਵੈ ਫਾਉ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਥਮੇ ਦਰਖਤ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਜੜ੍ਹ ਫੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਉਪਰ ਜਾ ਕੇ ਫਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਫਾਇਆ** [ਫ ਸਾਯਹ = ਸਾਇਆ] ਪਰਛਾਵਾਂ ; ਫਾਂ, ਛਾਉਂ ; ਆਸਰਾ, ਰੱਖਿਆ ; ਅਵਿੱਦਿਆ ; ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ, ਅਕਸ। 1. ਆਪੇ ਮਾਇਆ ਆਪੇ ਫਾਇਆ॥ (125, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਆਪ ਹੀ ਮਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਅਕਸ (ਪਰਛਾਵਾਂ)। 2. ਮਾਈ ਮਾਇਆ ਫਲੁ॥ ਤ੍ਰਿਣ ਕੀ ਅਗਨਿ ਮੇਘ ਕੀ ਫਾਇਆ ਗੋਬਿਦ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਹੜ ਕਾ ਜਲੁ॥ (717, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ! ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਠੱਗ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਇਹ ਫੂਸ ਦੀ ਅੱਗ, ਬੱਦਲ ਦੀ ਫਾਂ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ। 3.

ਛਾਇਆ ਪ੍ਰਭਿ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਕੀਨੀ ਸਗਲੀ ਤਪਤਿ ਬਿਨਾਸੀ ਰਾਮ॥ (781, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਛਾਂ (ਆਸਰਾ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਤਪਸ਼ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। 4. ਸਭੁ ਜਗੁ ਦੇਖਿਆ ਮਾਇਆ ਛਾਇਆ॥ (354, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਮੋਹਨੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। 5. ਜਸ ਦੇਖੀਐ ਤਰਵਰ ਕੀ ਛਾਇਆ॥ ਪ੍ਰਾਨ ਗਏ ਕਹੁ ਕਾ ਕੀ ਮਾਇਆ॥ (325, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਵੇਂ ਦਰਖਤ ਦੀ ਛਾਂ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਜਦ ਪ੍ਰਾਣ ਨਿਕਲ ਗਏ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੌਲਤ ਕੀਹਦੀ ਹੋਵੇਗੀ?

ਛਾਇਐ (ਦੇਖੋ ਛਾਇਆ) ਆਸਰਾ, ਪਨਾਹ। ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਕਾ ਖਸਮੁ ਸਭ ਤੇਰੀ ਛਾਇਐ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਭ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ। ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਵਿਚ ਹੈ।

ਛਾਈ [ਛ ਛਾਯਾ = ਸਾਇਆ] ਛਾਂ, ਛਾਉਂ ; ਛਾਇਆ, ਪਰਛਾਈਂ ; ਅਕਸ, ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ। 1. ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਈ॥ (219, ਗਉੜੀ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬੱਦਲ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਕਹਾ ਸੁ ਪਾਨ ਤੰਬੋਲੀ ਹਰਮਾ ਹੋਈਆ ਛਾਈ ਮਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਪਾਨਾਂ ਦੇ ਬੀੜੇ ਅਤੇ ਪਾਨ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ? ਉਹ ਛਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। 3. ਪੁਹਪ ਮਧਿ ਜਿਉ ਬਾਸੁ ਬਸਤੁ ਹੈ ਮੁਕਰ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਛਾਈ॥ ਤੈਸੇ ਹੀ ਹਰਿ ਬਸੇ ਨਿਰੰਤਰਿ ਘਟ ਹੀ ਖੋਜਹੁ ਭਾਈ॥ (684, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ ਵਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਅਕਸ, ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਵੀਰ ! ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਖੋਜ।

ਛਾਹੀ (ਦੇਖੋ ਛਾਈ) ਸਾਇਆ, ਛਾਂ, ਛਾਉਂ। ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਹੀ॥ (1231, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੂਹ ਬੱਦਲ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਛਾਪ [ਛ ਛਾਪਾ = ਮੁਹਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ] ਛਾਪ, ਮੁਹਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ। ਜੇਜੀਆ ਡੰਨੁ ਕੋ ਲਏ ਨ ਜਗਾਤਿ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਕਰਿ ਦੀਨੀ ਧੁਰ ਕੀ ਛਾਪ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਧੁਰ ਦੀ ਮੁਹਰ-ਛਾਪ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਵਾਲਾ ਟੈਕਸ (ਜਿਜ਼ਯਾ), ਜੁਰਮਾਨਾ ਤੇ ਮਹਿਸੂਲ ਚੁੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ।

ਛਾਪਰੀ [ਛ ਛਾਪਰਾ = ਛੱਪਰ (ਛੱਪਰ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਛੋਟਾ ਛੱਪਰ, ਛੱਪਰੀ, ਛੰਨ, ਫੂਸ ਪਰਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਕੁਟੀਆ, ਝੁੱਗੀ। 1. ਭਲੀ ਸੁਹਾਵੀ ਛਾਪਰੀ ਜਾ ਮਹਿ ਗੁਨ ਗਾਏ॥ (745, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗੀ ਤੇ ਸੋਹਣੀ ਹੈ ਉਹ ਝੁੱਗੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2. ਕਬੀਰ ਨਾ ਮੋਹਿ ਛਾਨਿ ਨ ਛਾਪਰੀ ਨਾ ਮੋਹਿ ਘਰੁ ਨਹੀ ਗਾਉ॥ (1367, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ)।

ਛਾਪਰੁ (ਦੇਖੋ ਛਾਪਰਾ) ਛਪਰ। ਛਾਪਰੁ ਬਾਂਧਿ ਸਵਾਰੈ ਤ੍ਰਿਣ ਕੋ ਦੁਆਰੈ ਪਾਵਕੁ ਜਾਰੈ॥ (1205, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਘਾਸ ਫੂਸ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਕੇ ਉਹ ਛੱਪਰ (ਕੁੱਲੀ) ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਅੱਗ ਬਾਲਦਾ ਹੈ।

ਛਾਮ [ਛ ਛਾਯਾ = ਛਾਉਂ] ਛਾਂ, ਛਾਉਂ। 'ਛਾਮ' ਤੇ 'ਛਾਉਂ' ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਨਾਮ = ਨਾਉਂ। 'ਛਾਮ' ਤੇ 'ਛਾਂ' ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਨਾਮ = ਨਾਂ। ਜਹ ਮਹਾ ਭਇਆਨ ਤਪਤਿ ਬਹੁ ਘਾਮ॥ ਤਹ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਕੀ ਤੁਮ ਊਪਰਿ ਛਾਮ॥ (264, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਅਤੀ ਭਿਆਨਕ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧੁੱਪ ਹੈ, ਉਥੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਛਾਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਛਾਮਨੀ (ਦੇਖੋ ਛਾਮ) ਛਾਂ, ਛਾਉਂ। ਸੁਤ ਕਲਤ੍ਰ ਭ੍ਰਾਤ ਮੀਤ ਉਰਝਿ ਪਰਿਓ ਭਰਮਿ ਮੋਹਿਓ ਇਹ ਬਿਰਖ ਛਾਮਨੀ॥ (901, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਦੇਹ ਦਾ ਬਹਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ

ਪੁੱਤਰਾਂ, ਪਤਨੀ, ਭਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਅੰਦਰ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਿਨ-ਭੰਗਰ ਹਨ।

ਛਾਵ (ਦੇਖੋ ਛਾਮ) ਛਾਂ, ਛਾਉਂ। ‘ਛਾਵ’ ਤੇ ‘ਛਾਉਂ’ ਵਿਚਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਇੰਜ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ‘ਨਾਵ’ = ‘ਨਾਉਂ’ ਅਤੇ ‘ਨਾਂ’ = ‘ਨਾਵ’। ਧੂਪ ਛਾਵ ਜੇ ਸਮ ਕਰਿ ਸਹੈ॥ ਤਾ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਗੁਰੁ ਕੋ ਕਹੈ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਧੁੱਪ (ਸੁਖ) ਤੇ ਛਾਂ (ਦੁਖ) ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਛਾਵਾਣੁ [ਫ਼ ਛਾਵਾਣੁ ਸਾਇਬਾਨ = ਫ਼ ਛਾਵਾਣੁ ਸਾਯਾਹ (ਛਾਂ)+ਫ਼ ਛਾਵਾਣੁ ਬਾਨ (ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਕਰਨ ਵਾਲਾ)] ਛਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਚੰਦੋਆ। ‘ਬਾਨ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬਾਗ਼ਬਾਨ (ਬਾਗ਼ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮਾਲੀ), ਦਰਬਾਨ, ਨਿਗੂਬਾਨ, ਪਾਸਬਾਨ (ਪਹਿਰੇਦਾਰ) ਮਿਹਰਬਾਨ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ, ਪੁਸ਼ਤੀਬਾਨ, ਫ਼ੀਲਬਾਨ (ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ), ਸ਼ੁਤਰਬਾਨ (ਊਠ ਨੂੰ ਹੱਕਣ ਵਾਲਾ) ਅਤੇ ਬਾਦਬਾਨ ਆਦਿ। 1. ਸੇਜ ਸਧਾ ਸਹਜੁ ਛਾਵਾਣੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਾਇਚਉ ਸਦਾ ਸੀਲ ਸੰਨਾਹੁ ਸੋਹੈ॥ (1398, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ! ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਪਲੰਘ, ਅਡੋਲਤਾ ਦਾ ਸਾਇਬਾਨ (ਚੰਦੋਆ) ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਤੇਰਾ ਤੰਬੂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਸੰਜੋਅ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। 2. ਸਤਹੁ ਖੇਤੁ ਜਮਾਇਓ ਸਤਹੁ ਛਾਵਾਣੁ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਚ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਜਮਾਈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਆਨਾ ਤਾਣਿਆ ਭਾਵ ਰਾਖੀ ਕੀਤੀ।

ਛਾਵਾਣਿਆ (ਦੇਖੋ ਛਾਵਾਣੁ) ਸ਼ਾਮਿਆਨਾ। ਪਰਗਟੁ ਭਇਆ ਸੰਸਾਰਿ ਮਿਹਰ ਛਾਵਾਣਿਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਸ਼ਾਮਿਆਨਾ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਤਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਛੀਪਹੁ [ਫ਼ ਛੀਪ ਚਾਪ = ਛਾਪ] ਛਾਪਾ, ਠੱਪਾ। ‘ਚਾਪ’ ਦਾ ‘ਚ’, ‘ਛਾਪ’ ਦੇ ‘ਛ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਚਜ = ਛੱਜ, ਚੱਪਰ = ਛੱਪਰ ਅਤੇ ਚਤਰ = ਛਤਰ ਆਦਿ। ਨਾਮਾ ਮਾਇਆ ਮੋਹਿਆ ਕਹੈ ਤਿਲੋਚਨੁ ਮੀਤ॥ ਕਾਹੇ ਛੀਪਹੁ ਛਾਇਲੈ ਰਾਮ ਨ ਲਾਵਹੁ ਚੀਤੁ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਤਿਲੋਚਨ ਆਖਦਾ ਹੈ, “ਹੇ ਨਾਮਦੇਵ ! ਤੈਨੂੰ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਨੇ ਮੋਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਠੱਪੇ ਨਾਲ ਕੱਪੜੇ ਛਾਪਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜੋੜਦਾ?”

ਛੀਪਰੇ [ਫ਼ ਛੀਪ ਚਾਪ ਭਾਵ ਛਾਪ ਤੋਂ] ਕੱਪੜੇ ‘ਤੇ ਵੇਲ ਬੂਟੇ ਛਾਪਣ ਵਾਲਾ, ਛੀਂਬਾ। ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ॥ ਆਢ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੇ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥ (487, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ, ਸੁਆਮੀ, ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਮਨ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਧੀ ਕੌਡੀ ਦਾ ਛੀਂਬਾ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਛੀਪਾ (ਦੇਖੋ ਛੀਪਰੇ) ਛੀਂਬਾ, ਕੱਪੜੇ ਠੇਕਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਮਦੇਅ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗੀ ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਲੋਕੁ ਛੀਪਾ ਕਹੈ ਬੁਲਾਇ॥ ਖੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਿਠਿ ਦੇ ਛੋਡੇ ਹਰਿ ਨਾਮਦੇਉ ਲੀਆ ਮੁਖਿ ਲਾਇ॥ (733, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਛੀਂਬਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵਲ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਖ ਲਾ ਲਿਆ।

ਛੀਬਾ (ਦੇਖੋ ਛੀਪਾ) ਕੱਪੜੇ ਛਾਪਣ ਵਾਲਾ, ਛੀਪਾ, ਛੀਂਬਾ। ਨਾਮਾ ਛੀਬਾ ਕਬੀਰੁ ਜੁਲਾਹਾ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਗਤਿ ਪਾਈ॥ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਬੇਤੇ ਸਬਦੁ ਪਛਾਣਹਿ ਹਉਮੈ ਜਾਤਿ ਗਵਾਈ॥ (67, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਛੀਂਬੇ ਅਤੇ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣਣ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੰਗਤਾ ਤੇ ਜਾਤੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀਆਂ।

- ਛੋਹਰਾ** [ਛ ਛੋਹਰਹ = ਗੁਲਾਮ ਬੱਚਾ] ਅਣਦਾੜੀਆ ਮੁੰਡਾ, ਛੋਕਰਾ, ਨਾਬਾਲਿਗ ਮੁੰਡਾ, ਛੁਹਰਾ, ਨੌਕਰ ਬੱਚਾ। ਸੰਤ ਜਨਾ ਕਾ ਛੋਹਰਾ ਤਿਸੁ ਚਰਣੀ ਲਾਗਿ॥ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਤਿਨੁ ਛੋਡਉ ਤਿਆਗਿ॥ (811, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨੌਕਰ-ਬੱਚੇ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਉ। ਧਨਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਚੌਰ-ਤਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਦੇ।
- ਛੋਹਰਿ** (ਦੇਖੋ ਛੋਹਰਾ) ਛੋਹਰਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ, ਛੋਹਰੀ, ਨੌਕਰ- ਬੱਚੀ, ਨਾਬਾਲਿਗ ਲੜਕੀ, ਬੇਸੂਝ-ਬੂਝ ਲੜਕੀ, ਅਗਿਆਨ ਦਸ਼ਾ ਵਾਲੀ ਲੜਕੀ। ਘਰਿ ਵਰੁ ਸਹਜੁ ਨ ਜਾਣੈ ਛੋਹਰਿ ਬਿਨੁ ਪਿਰ ਨੀਦ ਨ ਪਾਈ ਹੇ॥ (1022, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਕੰਤ-ਪ੍ਰਭੂ, ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਅਗਿਆਨ ਦਸ਼ਾ ਵਾਲੀ ਲੜਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।
- ਛੋਹਰੇ** (ਦੇਖੋ ਛੋਹਰਾ) ਗੁਲਾਮ ਬੱਚਾ, ਗੁਲਾਮ ਛੋਕਰਾ। ਛਛਾ ਛੋਹਰੇ ਦਾਸ ਤੁਮਾਰੇ॥ ਦਾਸ ਦਾਸਨ ਕੇ ਪਾਨੀਹਾਰੇ॥ (254, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ‘ਛ’- ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਗੁਲਾਮ ਛੋਕਰਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਢੋਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ।
- ਛੋਰੂ** (ਦੇਖੋ ਛੋਹਰਾ) ਗੁਲਾਮ ਛੋਕਰਾ। ਮੈ ਓਲ੍ਹਗੀਆ ਓਲ੍ਹਗੀ ਹਮ ਛੋਰੂ ਥਾਰੇ॥ ਜਿਉ ਤੂੰ ਰਾਖਹਿ ਤਿਉ ਰਹਾ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰੇ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੰਮੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਗੁਲਾਮ ਛੋਕਰਾ ਹਾਂ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੈ।

ਜਉ [ਫ਼ جُو ਜੋ, ਜਵ = ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਫ਼ੈਦ ਤੇ ਜ਼ਰਦੀ ਮਾਇਲ ਅਨਾਜ] ਜੌਂ। ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਰਹਉ ਜਉ ਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ॥ ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇਹੈ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ ਜਾਉ॥ (1369, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਾਂਗਾ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਜੌਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਹੀ ਖਾਣੀ ਪਵੇ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਜਉਹਰੀ [ਫ਼ جَوهری ਜੌਹਰੀ = ਫ਼ جَوهر (ਹੀਰਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ। ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਹੀਰਾ ਜਨ ਜਉਹਰੀ ਲੇ ਕੈ ਮਾਂਡੈ ਹਾਟ॥ ਜਬ ਹੀ ਪਾਈਅਹਿ ਪਾਰਖੂ ਤਬ ਹੀਰਨ ਕੀ ਸਾਟ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਹਰੀ ਹੀਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਦਾਸ ਜੌਹਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਹੱਟੀ ਚਲਾ ਲਈ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਪਰਖਣ ਵਾਲਾ ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਉਲਾ¹ [ਅ جُولان ਜੂਲਾਨ/ਜੂਲਾਂ = ਬੇੜੀ] ਉਹ ਜੰਜੀਰ, ਜਿਹੜੀ ਮੁਜਰਿਮਾਂ ਤੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਬੇੜੀ, ਬੰਧਨ। 1. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭ੍ਰਮ ਕਟੇ ਕਿਵਾੜਾ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਈਐ ਜਉਲਾ ਜੀਉ॥ (102, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਦੇਹ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਵੱਢੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਬੰਧਨ ਯੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ। 2. ਇਸੁ ਮਾਰੀ ਬਿਨੁ ਸਭ ਕਿਛੁ ਜਉਲਾ॥ (238, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦ੍ਰੈਤ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਬਾਝੋਂ ਹਰ ਸ਼ੈ ਬੰਧਨ ਰੂਪ ਹੈ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਦ੍ਰੈਤ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਉਲਾ² [ਫ਼ جُولان ਜੌਲਾਨ/ਜੌਲਾਂ = ਘੁੰਮਣਾ, ਭਟਕਣਾ] ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਾ ; ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਨਠਾਉਣਾ ; ਦੌੜਨਾ, ਨੱਠਣਾ ਭਾਵ ਦੂਰ ਹੋਣਾ, ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਣਾ। 1. ਜਬ ਇਸ ਤੇ ਇਹੁ ਹੋਇਓ ਜਉਲਾ॥ ਪੀਛੈ ਲਾਗਿ ਚਲੀ ਉਠਿ ਕਉਲਾ॥ (235, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਇਨਸਾਨ ਮਾਇਆ ਪਾਸੋਂ ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਉਠ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। 2. ਨਿਤ ਸਾਰਿ ਸਮਾਲੇ ਸਭ ਜੀਅ ਜੰਤ ਹਰਿ ਵਸੈ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਜਉਲਾ॥ (1315, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸਭ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਸਦਾ ਹੈ।

ਜਇਆ [ਫ਼ جَايَا ਜਾਈਦਹ, ਫ਼ جَادو ਜ਼ਾਦਹ = ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ] ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਜਨਮਿਆ, ਜੰਮਿਆ, ਜਾਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ جَايَا ਜਾਈਦਨ = ਜਣਨਾ ਅਤੇ جَادو ਜ਼ਾਦਨ = ਜਣਨਾ। ਜ਼ਾਦਹ = ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਰਫ਼ਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ। ਪੁੰਨੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਨ ਸੰਜਮੁ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨੁ ਬਾਦਿ ਜਇਆ॥ (906, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੈਰਾਤ, ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਜੁੜਨ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਤੂੰ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਜੰਮਿਆ ਹੈਂ।

ਜਇਬੇ (ਦੇਖੋ ਜਇਆ) ਜਨਮ ਲੈਣਾ, ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ। ਮਰਿ ਜਇਬੇ ਕਉ ਕਿਆ ਕਰਹੁ ਅਭਾਗੇ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਭਾਗੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਮਰ ਕੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਲਈ ਕੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?

ਜਹਰ [ਫ਼ جهر ਜਹਰ = ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਰ ਜਾਵੇ] ਜ਼ਹਿਰ, ਵਿਸ਼, ਵਿਹੁ, ਮਹੁਰਾ ; ਗੁੱਸਾ। ਏਕੁ ਚੀਜ਼ ਮੁਝੈ ਦੇਹਿ ਅਵਰ ਜਹਰ ਚੀਜ਼ ਨ ਭਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚੀਜ਼, ਆਪਣਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। ਹੋਰ ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਜਹਰੁ (ਦੇਖੋ ਜਹਰ) ਗੁੱਸਾ। ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲਈ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੇ, ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜਹਾਜ਼ [ਫ਼ جہاز ਜਹਾਜ਼ = ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼] ਬੇੜਾ, ਬੋਹਿਥ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼। 1. ਨਿਰਭੈ ਹੋਇ ਨ ਹਰਿ ਭਜੇ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਗਹਿਓ ਨ ਰਾਮ ਜਹਾਜ਼॥ (336, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਕਮਲੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦੇ ਬੋਹਿਥ ਨੂੰ ਪਕੜਿਆ ਨਹੀਂ। 2. ਗੁਰੁ ਜਹਾਜ਼ ਖੇਵਟੁ ਗੁਰੂ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਤਰਿਆ ਨ ਕੋਇ॥ (1401, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਬੋਹਿਥ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਮੱਲਾਹ। ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕੋਈ ਵੀ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ।

ਜਹਾਨ, ਜਹਾਨੰ, ਜਹਾਨੁ [ਫ਼ جهان ਜਹਾਨ/ਜਿਹਾਨ = ਦੁਨੀਆ] ਜਗਤ, ਸੰਸਾਰ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ جہیدن ਜਿਹੀਦਨ = ਕੁੱਦਣਾ, ਉਛਲਣਾ। ਜਿਹੀਦਨ→ਜਿਹਦ→ਜਿਹ+ਆਨ = ਜਿਹਾਨ = ਉਛਲਦਾ ਕੁੱਦਦਾ, ਜਿਵੇਂ—

ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ)→ਰਵਦ→ਰਵ+ਆਨ = ਰਵਾਨ/ਰਵਾਂ = ਵਗਦਾ ਹੋਇਆ,

ਦਵੀਦਨ (ਦੌੜਨਾ)→ਦਵਦ→ਦਵ+ਆਨ = ਦਵਾਨ/ਦਵਾਂ = ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ,

ਖੰਦੀਦਨ (ਹਸਣਾ)→ਖੰਦਦ→ਖੰਦ+ਆਨ = ਖੰਦਾਨ/ਖੰਦਾਂ = ਹਸਦਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੀਦਨ (ਕੁੱਦਣਾ, ਉਛਲਣਾ)→ਜਿਹਦ→ਜਿਹ+ਆਨ = ਜਿਹਾਨ/ਜਹਾਨ = ਕੁੱਦਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਛਲਦਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਸਾਰ ਸਦਾ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਇਸ ਨੇ ਕੁੱਦ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਜਿਹਾਨ/ਜਹਾਨ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। 1. ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਸੇ ਪੂਰੇ ਪਰਧਾਨ॥ ਤਿਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਨਿਰਮਲੀ ਪਰਗਟੁ ਭਈ ਜਹਾਨ॥ (45, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਸਚੀ ਕੁਦਰਤਿ ਧਾਰੀਅਨੁ ਸਚਿ ਸਿਰਜਿਓਨੁ ਜਹਾਨੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 3. ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ॥ (136, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਜਾ ਕੈ ਵਸਿ ਹੈ ਸਗਲ ਜਹਾਨ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਮਨੁ ਧਨੁ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਾਨੰ ਏਕੈ ਸੂਤਿ ਹੈ ਜਹਾਨੰ ਕਵਨ ਉਪਮਾ ਦੇਉ ਬਡੇ ਤੇ ਬਡਾਨੰ॥ (1386, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5)।

ਜਹਾਨੈ (ਦੇਖੋ ਜਹਾਨ) ਜਹਾਨ, ਸੰਸਾਰ। ਪਰਥਾਇ ਸਾਖੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਬੋਲਦੇ ਸਾਝੀ ਸਗਲ ਜਹਾਨੈ॥ (647, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਹਾਪੁਰਖ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਿਖਿਆ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਹਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਜਹਾਨ) ਜਹਾਨ, ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ। ਆਪੇ ਵੇਖੈ ਸੁਣੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੇ ਜਹਾਨ ਸਾਜਿਆ ਹੈ।

ਜਹੀਰ [ਅ جہیر ਜਹੀਰ = ਦੁਖੀ] ਸਤਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੁਖੀ। ਇਕਨਾ ਵਡੀ ਆਰਜਾ ਇਕਿ ਮਰਿ ਹੋਹਿ ਜਹੀਰ॥ (1289, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਉਮਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਛੋਟੀ ਮਰ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗਲਿ [ਫ਼ جنگل ਜੰਗਲ = ਵਣ] ਬੀੜ ਵਿਚ, ਵਣ ਵਿਚ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ। ਫਰੀਦਾ ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤਿਨੁ ਪੰਖੀਆ ਜੰਗਲਿ ਜਿੰਨਾ ਵਾਸੁ॥ ਕਕਰੁ ਚੁਗਨਿ ਥਲਿ ਵਸਨਿ ਰਬ ਨ ਛੋਡਨਿ ਪਾਸੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ,

ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਿਨਕੇ ਚੁਗਦੇ ਹਨ, ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਪਾਸਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ।

ਜੰਗਲੁ [ਫ਼ جَنگَل ਜੰਗਲ = ਬੀੜ] ਵਣ, ਬੀੜ, ਜੰਗਲ। ਫਰੀਦਾ ਜੰਗਲੁ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਭਵਹਿ ਵਣਿ ਕੰਡਾ ਮੋੜੇਹਿ॥ ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਚੂਢੇਹਿ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਤੂੰ ਜੰਗਲ-ਜੰਗਲ ਅੰਦਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਕੰਡੇ ਕਿਉਂ ਤੋੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ? ਰੱਬ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੀ ਲੱਭਦਾ ਹੈਂ?

ਜਗਾਤਿ [ਅُ جَاگَات = ਮਾਲ ਦੇ ਚਾਲੀਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਖੁਦਾ ਦੇ ਰਾਹ 'ਚ ਖੈਰਾਤ] ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਫਰਜ਼ਾਂ (ਕਲਿਮਾ, ਨਮਾਜ਼, ਰੋਜ਼ਾ, ਜ਼ਕਾਤ ਤੇ ਹੱਜ) ਵਿਚ ਚੌਥਾ ਫਰਜ਼ ਭਾਵ ਮਾਲ ਦਾ ਚਾਲੀਵਾਂ ਹਿੱਸਾ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਖੁਦਾ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਜ਼ਕਾਤ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨਾ। ਮਾਲ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ 'ਜ਼ਕਾਤ' ਇਸ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਧਨ-ਮਾਲ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਕਾਤ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਦਾ ਚਾਲੀਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਯਮ ਹੈ। 'ਜ਼ਕਾਤ' ਸ਼ਬਦ ਮਹਿਸੂਲ, ਚੁੰਗੀ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਜ਼ਕਾਤ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਜਗਾਤ' ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ 'ਕ' ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਗ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਨਕਦ = ਨਗਦ, ਅਕਦ = ਅਗਦ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਕਾਤ = ਜਗਾਤ। ਜੇਜੀਆ ਡੰਨੂ ਕੋ ਲਏ ਨ ਜਗਾਤਿ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਕਰਿ ਦੀਨੀ ਧੁਰ ਕੀ ਛਾਪ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮੁਹਰ-ਛਾਪ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਜਜੀਆ ਟੈਕਸ, ਜੁਰਮਾਨਾ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਲ ਚੁੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ।

ਜਗਾਤੀ [ਅُ جَاگَاتِي ਜਗਾਤੀ = ਅُ جَاگَات ਜ਼ਕਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਜ਼ਕਾਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਮਹਿਸੂਲ ਚੁੰਗੀ ਲੈਣ ਵਾਲਾ। 1. ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਦੁਇ ਭਏ ਜਗਾਤੀ ਮਨ ਤਰੰਗ ਬਟਵਾਰਾ॥ ਪੰਚ ਤਤੁ ਮਿਲਿ ਦਾਨੁ ਨਿਬੇਰਹਿ ਟਾਂਡਾ ਉਤਰਿਓ ਪਾਰਾ॥ (333, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੋਨੋਂ ਮਹਿਸੂਲੀਏ ਹਨ ਅਤੇ ਚਿੱਤ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਰਾਹ-ਮਾਰੂ (ਡਾਕੂ) ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਸ਼ਕ ਪਾਪ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਲੁੱਟ ਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਵੰਡ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਗ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ (ਮਰ ਮੁਕਦਾ) ਹੈ। 2. ਤੀਨਿ ਜਗਾਤੀ ਕਰਤ ਰਾਰਿ॥ ਚਲੇ ਬਨਜਾਰਾ ਹਾਥ ਝਾਰਿ॥ (1195, ਬਸੰਤ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤਿੰਨ ਮਹਿਸੂਲੀਏ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਓੜਕ ਨੂੰ ਵਪਾਰੀ ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੰਗਾ [ਫ਼ جَنگَا ਜੰਗਾ = ਯੁੱਧ] ਜੰਗ, ਯੁੱਧ, ਲੜਾਈ। ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਚੀਤਿ ਆਏ ਪ੍ਰਿਅ ਰੰਗਾ॥ ਬਿਸਰਿਓ ਧੰਧੁ ਬੰਧੁ ਮਾਇਆ ਕੋ ਰਜਨਿ ਸਬਾਈ ਜੰਗਾ॥ (1210, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਰੰਗੀਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਧੰਧਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਬਦੀ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਭਾਵ ਜੂਝਦੀ ਹਾਂ।

ਜੰਗਾਲੀ [ਫ਼ جَنگَالِي ਜੰਗਾਲੀ = ਫ਼ جَنگَال ਜੰਗਾਲ (ਜੰਗਾਲ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਜੰਗਾਲੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੰਗ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਜੰਗਾਲ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼। ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਰ' ਪੰਜਾਬੀ 'ਲ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਰਦਰ = ਸਰਦਲ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ, ਸ਼ਰਵਾਲ = ਸ਼ਲਵਾਰ ਅਤੇ ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ ਆਦਿ। ਦਰੁ ਸੇਵੇ ਉਮਤਿ ਖੜੀ ਮਸਕਲੈ ਹੋਇ ਜੰਗਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ, ਉਸ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਗਾਲੇ ਹੋਏ ਪਾਪ ਰੇਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗੀਲਾ [ਫ਼ جَنگِيَلِي ਜੰਗੀਲਾ = ਜੰਗਾਲ] ਜੰਗ, ਜ਼ਰ, ਜੰਗਾਲ। ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਮਨਿ ਹੋਤ ਅਨੰਦਾ ਉਤਰੈ ਮਨਹੁ ਜੰਗੀਲਾ॥ (498, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਦਾ ਜੰਗਾਲ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਜਮਾਲਿਆ¹ [ਅُجْجَم ਜਜਮ (ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦਾ) ਵਾਲਾ] ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ। ਤਪਾ ਨ ਹੋਵੇ ਅੰਦ੍ਰਹੁ ਲੋਭੀ ਨਿਤ ਮਾਇਆ ਨੇ ਫਿਰੈ ਜਜਮਾਲਿਆ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਤਪੱਸਵੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਲ ਲਾਲਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸਦਾ ਦੌਲਤ ਮਗਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਜਜਮਾਲਿਆ² [ਅُجْجَم ਜਜਮ (ਕੋੜ੍ਹ) ਵਾਲਾ] ਕੋੜ੍ਹੀ। ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਕੇਵਲ ਸੱਚ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋੜ੍ਹੀਆਂ (ਪਾਪੀਆਂ) ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਜਮਾਲੇ [ਅُجْਜَم ਜਜਮ (ਕੋੜ੍ਹ) ਵਾਲੇ] ਕੋੜ੍ਹੀ, ਜਜਮਾਲਿਆ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਜਜਮਾਲੇ। ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਕਪਟੁ ਵਿਕਾਰੁ ਝੂਠੁ ਓਇ ਆਪੇ ਸਚੈ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲੇ॥ (304, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਛਲ, ਵੈਲ ਤੇ ਝੂਠ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਹੀ ਪਰੇ ਵੱਖਰੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜੰਜਾਰ [جَنجَال ਜੰਜਾਲ = ਝੁਰਮਟ, ਵਾਹਰ, ਧਾੜ, ਬਹੁਤਾਤ] ਆਫ਼ਤ, ਮੁਸੀਬਤ ; ਦੁਨਿਆਵੀ ਬੰਧਨ, ਸਮੱਸਿਆ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਜ਼ਿਮਾਦਾਰੀ ; ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ਼, ਦਿੱਕਤ, ਕਸ਼ਟ, ਸੰਕਟ, ਸਖ਼ਤੀ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ, ਬਖੇੜਾ, ਝਗੜਾ, ਉਲਝਾਉ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਝਮੇਲਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ‘ਜ’ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ‘ਰ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜੰਦਾਲ = ਜੰਦਾਰ, ਬਾਤੁਲ = ਬੌਰਾ, ਸਕਲ = ਸਾਰਾ, ਪਲਾਲ = ਪਰਾਲ, ਸਵੇਲਾ = ਸਵੇਰਾ ਤੇ ਪ੍ਰਗਲਤਿ = ਪਘਰੇ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਜਾਲ = ਜੰਜਾਰ। ਕਰਮ ਕਰਤ ਜੀਅ ਕਉ ਜੰਜਾਰ॥ (385, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਰਨਾ ਆਤਮਾ ਲਈ ਝਮੇਲਾ ਹੈ।

ਜੰਜਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਦੁਨਿਆਵੀ ਝਮੇਲਾ। ਕਬਹੂ ਨ ਸਮਝੈ ਅਗਿਆਨੁ ਗਵਾਰਾ॥ ਬਹੁਰਿ ਬਹੁਰਿ ਲਪਟਿਓ ਜੰਜਾਰਾ॥ (738, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਅਕਲ ਉਜੱਡ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸਦਾ ਹੈ।

ਜੰਜਾਰੀ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਜੰਜਾਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਜੰਜਾਰੀਂ, ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਅਪੁਨੀ ਇਤਨੀ ਕਛੂ ਨ ਸਾਰੀ॥ ਅਨਿਕ ਕਾਜ ਅਨਿਕ ਧਾਵਰਤਾ ਉਰਝਿਓ ਆਨ ਜੰਜਾਰੀ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਜੀਵ ਇੱਕ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰਦਾ। ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਭੱਜਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜੰਜਾਰੋ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਦੁਨਿਆਵੀ ਝਮੇਲੇ। ਸੰਤ ਸਰਣਿ ਸੰਤ ਟਹਲ ਕਰੀ॥ ਧੰਧੁ ਬੰਧੁ ਅਰੁ ਸਗਲ ਜੰਜਾਰੋ ਅਵਰ ਕਾਜ ਤੇ ਛੂਟਿ ਪਰੀ॥ (822, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੋੜਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਧੰਧਾ, ਬੰਧਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਝਮੇਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਗਈ ਹੈ।

ਜੰਜਾਲ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਦੁਨਿਆਵੀ ਝਮੇਲੇ, ਅਲਸੇਟੇ, ਟੰਟੇ, ਪੁਆੜੇ। 1. ਆਲ ਜਾਲ ਮਾਇਆ ਜੰਜਾਲ॥ ਹਉਮੈ ਮੋਹ ਭਰਮ ਭੈ ਭਾਰ॥ (292, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਔਲਾਦ ਦੇ ਟੰਟੇ, ਧਨ-ਧੌਲਤ ਦੇ ਅਲਸੇਟੇ, ਹੰਕਾਰ, ਮੋਹ, ਭਰਮ ਤੇ ਡਰ ਦੇ ਬੋਝ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ। 2. ਆਲ ਜੰਜਾਲ ਬਿਕਾਰ ਤੇ ਰਹਤੇ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੁਨਿ ਰਸਨਾ ਕਹਤੇ॥ (295, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜੀਭਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਔਲਾਦ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪੁਆੜਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਜੰਜਾਲਾ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ। ਮਨੁ ਜੰਜਾਲੀ ਵੇੜਿਆ ਭੀ ਜੰਜਾਲਾ ਮਾਹਿ॥ (935, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੰਜਾਲਿ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਜੰਜਾਲ ਵਿਚ, ਪੁਆੜਿਆਂ ਵਿਚ। 1. ਦੇਖਿ ਕੁਟੰਬੁ ਮਾਇਆ ਗ੍ਰਿਹ ਮੰਦਰੁ ਸਾਕਤੁ ਜੰਜਾਲਿ ਪਰਾਲਿ ਪਇਆ॥ (906, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ (ਸਾਕਤ) ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਕਬੀਲੇ, ਮਾਲ-ਮਿਲਖ, ਮਕਾਨਾਂ ਤੇ ਮਹਿਲ ਮਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਅਰਥ ਪੁਆੜਿਆਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਤੀਜੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਮਨੁ ਲਗਾ ਆਲਿ ਜੰਜਾਲਿ॥ (76, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4)।

ਜੰਜਾਲੀ (ਦੇਖੋ ਜੰਜਾਰ) ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ। ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਤੇ ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਜਾਲੀਂ = ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ। ਮਨੁ ਜੰਜਾਲੀ ਵੇੜਿਆ ਭੀ ਜੰਜਾਲਾ ਮਾਹਿ॥ (935, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੰਜੀਰ [ਫ਼ زنجیر ਜੰਜੀਰ = ਸੰਗਲ, ਸੰਗਲੀ] ਲੋਹੇ ਆਦਿ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਦਾ ਰੱਸਾ, ਸੰਗਲ, ਸੰਗਲੀ। 1. ਨਾਨਕ ਅਉਗੁਣ ਜੇਤੜੇ ਤੇਤੇ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰ॥ (595, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜਿਤਨੇ ਅਉਗੁਣ (ਪਾਪ) ਹਨ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਲ ਹਨ। 2. ਗੰਗ ਗੁਸਾਇਨਿ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ॥ ਜੰਜੀਰ ਬਾਂਧਿ ਕਰਿ ਖਰੇ ਕਬੀਰ॥ ...ਗੰਗਾ ਕੀ ਲਹਰਿ ਮੇਰੀ ਟੁਟੀ ਜੰਜੀਰ॥ ਮ੍ਰਿਗਛਾਲਾ ਪਰ ਬੈਠੇ ਕਬੀਰ॥ (1162, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਅਗਾਧ ਹੈ। ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਨਰੜ ਕੇ ਉਹ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਲੈ ਗਏ। ਗੰਗਾ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸੰਗਲ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰਨ ਦੀ ਖੱਲ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਦੇਖਿਆ। 3. ਇਕਨਾ ਗਲੀਂ ਜੰਜੀਰ ਬੰਦਿ ਰਬਾਣੀਐ॥ ਬਧੇ ਛੁਟਹਿ ਸਚਿ ਸਚੁ ਪਛਾਣੀਐ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਲ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੀਖਾਨੇ 'ਚ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਚਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਸਚਿਆਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਜੀਰੀ (ਦੇਖੋ ਜੰਜੀਰ) ਜੰਜੀਰੀਂ, ਜੰਜੀਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ; ਸੰਗਲਾਂ ਨਾਲ, ਬੇੜੀਆਂ ਨਾਲ। ਜਾ ਸਿਕਦਾਰੈ ਪਵੈ ਜੰਜੀਰੀ ਤਾ ਚਾਕਰ ਹਥਹੁ ਮਰਣਾ॥ (902, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਜਦ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਦ ਨੌਕਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜੰਜੀਰੀਆ (ਦੇਖੋ ਜੰਜੀਰ) ਸੰਗਲੀਆਂ। ਇਕਨਾ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰੀਆ ਇਕਿ ਤੁਰੀ ਚੜਹਿ ਬਿਸੀਆਰ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਲੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਦਾਰ [ਫ਼ جندار ਜੰਦਾਲ = ਅਸਭਿਅ] ਗੰਵਾਰ, ਅਵੈੜਾ, ਵਹਿਸ਼ੀ, ਅਸਭਿਅ, ਚੰਡਾਲ। ਸ਼ਬਦ 'ਜੰਦਾਰ' ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਭਾਵ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਅਸਭਿਅ ਤੇ ਗੰਵਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ 'ਜਮ' ਦੀ ਥਾਂ ਇਕੱਲਾ 'ਜੰਦਾਰ' ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ 'ਜੰਦਾਲ' ਦਾ 'ਲ' 'ਜੰਦਾਰ' ਦੇ 'ਰ' ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ 'ਲ' ਤੇ 'ਰ' ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸੰ. ਬਾਤੁਲ = ਪੰ. ਬੋਰਾ, ਸੰ. ਸਕਲ = ਪੰ. ਸਾਰਾ, ਸੰ. ਵੇਲ ਸੁਵੇਲਾ = ਪੰ. ਸਵੇਰਾ, ਸੰ. ਪ੍ਰਗਲਤਿ = ਪੰ. ਪਘਰੇ, ਸੰ. ਅੱਟਾਲਿਕਾ = ਪੰ. ਅਟਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰ. ਪਲਾਨ = ਗੁ. ਪਰਾਲਿ, ਪੰ. ਪਰਾਲੀ ਆਦਿ। ਉਠਿ ਚਲਿਆ ਪਛੁਤਾਇਆ ਪਰਿਆ ਵਸਿ ਜੰਦਾਰ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਰ ਗਿਆ, ਪਛੁਤਾਵਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ, ਜਿਹੜਾ ਗੰਵਾਰ ਹੈ, ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਗਿਆ।

ਜੰਦਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਜੰਦਾਰ) ਮੌਤ ਦਾ ਗੰਵਾਰ ਤੇ ਉਜੜ ਦੂਤ, ਚੰਡਾਲ ਜਮਦੂਤ। ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਬਹੂੰ ਨ ਸੇਵਿਆ ਸਿਰਿ ਠਾਢੇ ਜਮ ਜੰਦਾਰਾ॥ (77, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਨੇ ਕਦਾਚਿਤ ਵੀ ਪੂਰਨ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ, ਜੋ ਚੰਡਾਲ ਹੈ, ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ।

ਜੰਦਾਰੂ (ਦੇਖੋ ਜੰਦਾਰ) ਮੌਤ ਦਾ ਗੰਵਾਰ ਤੇ ਅਸਭਿਅਕ ਦੂਤ। 1. ਜਮ ਜੰਦਾਰੂ ਨ ਲਗਈ ਇਉ ਭਉਜਲੁ ਤਰੈ ਤਰਾਸਿ॥ (22, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਗੰਵਾਰ ਦੂਤ ਤੈਨੂੰ ਛੂਹੇਗਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਭਿਆਨਕ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਆਪ ਤਰ ਜਾਏਂਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾ ਨੂੰ ਤਾਰ ਲਵੇਂਗਾ। 2. ਮਨਮੁਖ ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ਤਿਨ ਮਾਰੇ ਜਮ ਜੰਦਾਰੂ॥ (90, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਹੁਕਮੀ ਸਿਰਿ ਜੰਦਾਰੂ ਮਾਰੇ ਦਾਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਦਾਅ ਲਗਾ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਡੰਡਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। 4. ਕਲਿ ਮਹਿ ਜਮੁ ਜੰਦਾਰੂ ਹੈ ਹੁਕਮੇ ਕਾਰ ਕਮਾਇ॥ (588, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 5. ਪਰ ਧਨ ਦੇਖ ਕਿਛੁ ਪਾਪ ਨ ਫੇੜੇ॥ ਜਮ ਜੰਦਾਰੂ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੇ॥ (684, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) 6. ਬਾਕੀ ਵਾਲਾ ਤਲਬੀਐ ਸਿਰਿ ਮਾਰੇ ਜੰਦਾਰੂ ਜੀਉ॥ (751, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਬਕਾਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੱਟਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। 7. ਜਮੁ ਜੰਦਾਰੂ ਨ ਲਾਗੈ ਮੋਹਿ॥ ਨਿਰਮਲ ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਹਰਿ ਸੋਹਿ॥ (904, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 8. ਜਮੁ ਜੰਦਾਰੂ ਜੋਹਿ ਨਹੀ ਸਾਕੈ ਸਰਪਨਿ ਡਸਿ ਨ ਸਕੈ ਹਰਿ ਕਾ ਰਸੁ ਪੀਜੈ॥ (905, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 9. ਓਇ ਆਪਣੈ ਸੁਆਇ ਆਇ ਬਹਿ ਗਲਾ ਕਰਹਿ ਓਨਾ ਮਾਰੇ ਜਮੁ ਜੰਦਾਰੂ॥ (950, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 10. ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਪੂਰਾ ਗੁਰੁ ਭੇਟੈ॥ ਜਮ ਜੰਦਾਰੂ ਨ ਮਾਰੈ ਫੇਟੈ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਚੰਡਾਲ ਦੂਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਟ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ।

ਜੰਦਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਜੰਦਾਰ) ਮੌਤ ਦਾ ਚੰਡਾਲ ਦੂਤ। 1. ਕੋਈ ਜਾਇ ਮਿਲੈ ਹੁਣਿ ਓਨਾ ਨੋ ਤਿਸੁ ਮਾਰੇ ਜਮੁ ਜੰਦਾਰੇ॥ (307, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਫਿਟਕਾਰੇ ਹੋਏ) ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਮੌਤ ਦਾ ਚੰਡਾਲ ਦੂਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਸਾਕਤ ਨਰ ਸਭਿ ਭੂਖ ਭੁਖਾਨੇ ਦਰਿ ਠਾਢੇ ਜਮ ਜੰਦਾਰੇ॥ (981, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਅਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਤਿਅੰਤ ਭੁੱਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਚੰਡਾਲ ਦੂਤ, ਸਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਨ [ਫ਼ ۞ ਜਨ = ਔਰਤ] ਔਰਤ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਜੋਰੂ, ਵਹੁਟੀ, ਪਤਨੀ। 1. ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ, ਬਾਪ ਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। 2. ਬਲਵੰਡ ਖੀਵੀ ਨੇਕ ਜਨ ਜਿਸੁ ਬਹੁਤੀ ਛਾਉ ਪੜਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਬਲਵੰਡ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਖੀਵੀ ਇੱਕ ਨੇਕ ਔਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਘਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਛਾਂ ਦਾ ਆਰਾਮ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ।”

ਜਬਾਬੁ [ਅ ۞ جاب ۞ ਜਵਾਬ = ਉਤਰ] ਜਵਾਬ, ਉਤਰ ; ਮੁਕਾਬਿਲ, ਮੁਕਾਬਿਲੇ ਵਿਚ। 1. ਧਰਮ ਰਾਇ ਜਬ ਪਕਰਸਿ ਬਵਰੇ ਤਬ ਕਿਆ ਜਬਾਬੁ ਕਰੇਇ॥ (77, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਪਾਗਲ ! ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਧਰਮਰਾਜ ਪਕੜੇਗਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੀ ਜਬਾਬ ਦੇਵੇਂਗਾ? 2. ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੇਵੈ ਕਰੇ ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਦੇਵੇਂ ‘ਪ੍ਰਣਾਮ ਤੇ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ’ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਐਨ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਰਾਹੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਦੁਖੀਆ ਦਰਦਵੰਦੁ ਦਰਿ ਆਇਆ॥ ਬਹੁਤੁ ਪਿਆਸ ਜਬਾਬੁ ਨ ਪਾਇਆ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦੁਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਦਾ ਭੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਤੂੰ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਭਾਵ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਾਹ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। 4. ਤਿਸਹਿ ਸਰੀਕੁ ਨਾਹੀ ਰੇ ਕੋਈ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਬੁਝੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਈ॥ (1082, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਜਵਾਬ ਨਾ ਹੋਣਾ = ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਣਾ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ

ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। 5. ਤੁਮ ਦਾਤੇ ਹਮ ਸਦਾ ਭਿਖਾਰੀ॥ ਦੇਉ ਜਬਾਬੁ ਹੋਇ ਬਜਗਾਰੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਦਾਤੇ ਹੋ ਤੇ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮੰਗਤਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਾਨ ਨੂੰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਬਣਦਾ ਹਾਂ। 6. ਕਬੀਰ ਜੋਰੁ ਕੀਆ ਸੋ ਜੁਲਮੁ ਹੈ ਲੋਇ ਜਬਾਬੁ ਖੁਦਾਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜ਼ੋਰਾਜ਼ਬਰੀ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਜੁਲਮ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਜਵਾਬ ਮੰਗੇਗਾ। 7. ਏਕ ਸਮੈ ਮੋ ਕਉ ਗਹਿ ਬਾਧੈ ਤਉ ਫੁਨਿ ਮੋ ਪੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਇ॥ (1253, ਸਾਰੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰਾ ਸਾਧੂ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੇ ਤਦ ਵੀ ਮੈਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਭਾਵ ਕੋਈ ਉਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਜੰਬੂਰ [ਫ਼ زنبور ਜੰਬੂਰ = ਭਰਿੰਡ, ਡੇਮੂ] ਭਰਿੰਡ, ਡੇਮੂ ; ਇੱਕ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਦਾ ਸੰਨ੍ਹੀ ਵਰਗਾ ਹਥਿਆਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ ਬੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਕਰਕੇ ਤੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਛੋਹੇ ਜੰਬੂਰ ਖਵੇ ਨ ਵੰਵਨਿ ਗਾਖੜੇ॥ ਜੇ ਸੋ ਧਣੀ ਮਿਲੰਨਿ ਨਾਨਕ ਸੁਖ ਸੰਬੂਹ ਸਚੁ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਜੰਬੂਰ ਹਥਿਆਰ ਵਾਂਗ ਸਹਾਰਨੇ ਔਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਮਾਲਿਕ (ਹਰੀ) ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਸੱਚ ਜਾਣੇ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਮਾਤੀ [ਅ-ਫ਼ جماعتی ਜਮਾਅਤੀ = ਅ جماعت ਜਮਾਅਤ (ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਮੰਡਲੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਹਮ ਜਮਾਤੀ, ਬਰਾਬਰ ਦਾ। ਆਈ ਪੰਥੀ ਸਗਲ ਜਮਾਤੀ ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਈਚਾਰਾ ਰੱਖਣਾ ਆਈ ਪੰਥ ਦਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਭ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਕਰਨੀ ਆਈ ਪੰਥੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਨੂੰ ਹੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਖਿਆਲ ਕਰ।

ਜਮਾਲ [ਅ جمال ਜਮਾਲ = ਖੂਬਸੂਰਤੀ] ਸੁੰਦਰਤਾ ; ਖੂਬੀ, ਗੁਣ। ਲਖ ਘਾਟੀਂ ਉੱਚੋਂ ਘਨੇ ਚੰਚਲ ਚੀਤ ਬਿਹਾਲ॥ ਨੀਚ ਕੀਚ ਨਿਮ੍ਰਿਤ ਘਨੀ ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਜਮਾਲ॥ (1364, ਚਉਬੇਲੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਚੰਚਲ-ਚਿੱਤ ਹੈ ਭਾਵ ਭ੍ਰਮਰ ਹੈ, ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਉਚੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਚਿੱਕੜ ਨੀਚ ਹੈ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਬਹੁਤ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਚਿੱਕੜ ਦੀ ਕਰਨੀ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਦੀ ਕਰਨੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਕੰਵਲ ਉਗਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕੰਵਲ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਖੂਬੀ ਚਿੱਕੜ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਚਲ-ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਮੈ¹ [ਅ جماعت ਜਮਾਅਤ = ਸ਼੍ਰੇਣੀ] ਜਮਾਤ, ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਟੋਲਾ, ਮੰਡਲੀ, ਜਥਾ। ਮੁਨਿ ਜੋਗੀ ਦਿਗੰਬਰਾ ਜਮੈ ਸਣੁ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚੁੱਪ-ਧਾਰੀ ਸਾਧੂ, ਯੋਗੀ ਅਤੇ ਨਾਂਗੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਮੰਡਲੀ ਸਮੇਤ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣਗੇ।

ਜਮੈ² [ਅ جميع ਜਮੀਅ = ਤਮਾਮ] ਸਭ ; ਬਿਲਕੁਲ, ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੀ। ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਵਿਚਿ ਜਾਗੈ ਕੋਇ॥ ਜਮੈ ਕਾਲੈ ਤੇ ਛੂਟੈ ਸੋਇ॥ (1128, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਚੌਹਾਂ ਵਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਰ [ਫ਼ جر ਜਰ = ਸੋਨਾ] ਸੋਨਾ ; ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਪੈਸਾ, ਮਾਲ-ਧਨ। 1. ਪਰੰਦਏ ਨ ਗਿਰਾਹ ਜਰ॥ ਦਰਖਤ ਆਬ ਆਸ ਕਰ॥ ਦਿਹੰਦ ਸੁਈ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਗੰਢ ਵਿਚ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਦਰਖਤਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ; ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 2. ਇਸੁ ਜਰ ਕਾਰਣਿ ਘਣੀ ਵਿਗੁਤੀ ਇਨਿ ਜਰ ਘਣੀ ਖੁਆਈ॥ ਪਾਪਾ ਬਾਝਹੁ ਹੋਵੈ ਨਾਹੀ ਮੁਇਆ ਸਾਥਿ ਨ ਜਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਕ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ

ਅਤੇ ਇਸ ਦੌਲਤ ਨੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੇਹ-ਖ਼ਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੌਲਤ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਕੱਠੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਮਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।

ਜਰਦ ਰੂ ਬਾਨੀ [ਫ਼ زرد رويانى ਜਰਦ ਰੂਬਾਨੀ, ਜਰਦ = ਪੀਲਾ, ਰੂ = ਚਿਹਰਾ, ਬਾਨੀ = ਬਾਨ (ਰੰਗ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਰੰਗ ਦਾ, ਰੰਗਤ] ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਜਰਦ ਵੰਨੀ, ਮੁਖ ਦਾ ਪੀਲਾ ਰੰਗ, ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਪੀਲੀ ਰੰਗਤ। ਦਿਲ ਖਲਹਲੁ ਜਾ ਕੈ ਜਰਦ ਰੂ ਬਾਨੀ॥ ਛੋਡਿ ਕਤੇਬ ਕਰੈ ਸੈਤਾਨੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਗੜਬੜ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਪੀਲੀ ਰੰਗਤ ਹੈ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੈਤਾਨੀਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਰੀਨਾ [ਫ਼ جرينه ਜ਼ਰੀਨਹ = ਸੋਨੇ ਦਾ] ਸੁਨਹਿਰੀ, ਸੋਨੇ ਦਾ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਆਦਿ, ਸਵਰਨ ਮੁਦਰਾ (ਅਸ਼ਰਫੀ ਆਦਿ)। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾਉਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ 'ਈਨ' ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਰੰਗ ਤੋਂ ਰੰਗੀਨ, ਸੰਗ (ਪੱਥਰ) ਤੋਂ ਸੰਗੀਨ (ਬਹੁਤ ਸਖਤ), ਆਹਨ (ਲੋਹਾ) ਤੋਂ ਆਹਨੀਨ (ਲੋਹੇ ਦਾ ਬਣਿਆ), ਚਰਮ (ਚਮੜਾ) ਤੋਂ ਚਰਮੀਨ/ਚਰਮੀਨਹ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਰ (ਸੋਨਾ) ਤੋਂ ਜ਼ਰੀਨ/ਜ਼ਰੀਨਹ। ਤੁਮਹਿ ਖਜੀਨਾ ਤੁਮਹਿ ਜਰੀਨਾ ਤੁਮ ਹੀ ਮਾਣਿਕ ਲਾਲਾ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਸਵਰਨ ਮੁਦਰਾ (ਧਨ-ਦੌਲਤ)। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਰਤਨ ਤੇ ਹੀਰਾ ਹੈਂ।

ਜਰੂ (ਦੇਖੋ ਜਰ) ਧਨ-ਦੌਲਤ। ਏਕ ਘੜੀ ਮਹਿ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪੇ ਜਰੂ ਵੰਡਿ ਦੇਵੈ ਭਾਂਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਇੱਕ ਘੜੀ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਉਖਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ।

ਜਰੂਰਤਿ [ਅُ جُرُورَت ਜਰੂਰਤ = ਹਾਜ਼ਤ] ਲੋੜ, ਆਵਸ਼ਕਤਾ, ਜ਼ਰੂਰਤ। 1. ਕਾਹੂ ਬਿਹਾਵੈ ਮਤਾ ਮਸੂਰਤਿ॥ ਕਾਹੂ ਬਿਹਾਵੈ ਸੇਵਾ ਜਰੂਰਤਿ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦੇਣ ਜਾਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਵਿਚ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਜੈਸਾ ਕਰੈ ਕਹਾਵੈ ਤੈਸਾ ਐਸੀ ਬਨੀ ਜਰੂਰਤਿ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੇ ਜਿਹਾ ਜੀਵ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਉਹ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ (ਮੰਗ)।

ਜਲ [ਫ਼ جَل ਜਲ = ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਦਰਮਿਆਨੀ ਹਿੱਸਾ] ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਗਭਲਾ ਹਿੱਸਾ, ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਹਿੱਸਾ। ਜਲ ਤੇ ਥਲ ਕਰਿ ਥਲ ਤੇ ਕੂਆ ਕੂਪ ਤੇ ਮੇਰੁ ਕਰਾਵੈ॥ (1252, ਸਾਰੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰੂਥਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਰੂਥਲ ਨੂੰ ਖੂਹ ਅਤੇ ਖੂਹ ਤੋਂ ਉਹ ਪਹਾੜ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜਵਾਹਰ [ਅُ جَوَاهِر ਜਵਾਹਿਰ = ਅُ جَوهر ਜੌਹਰ (ਹੀਰਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਹੀਰੇ, ਲਾਲ, ਰਤਨ, ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ। 1 ਮਤਿ ਵਿਚਿ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਮਾਣਿਕ ਜੇ ਇਕ ਗੁਰ ਕੀ ਸਿਖ ਸੁਣੀ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੁਣ ਕੇ (ਅਮਲ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੈ) ਤੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਰਤਨ, ਹੀਰੇ ਤੇ ਲਾਲ ਹਨ। 2. ਗੁਰੁ ਸਾਗਰੁ ਪੂਰਾ ਭੰਡਾਰ॥ ਉਤਮ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਅਪਾਰ॥ (363, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਨ ਖਜ਼ਾਨਾ ਵਡਮੁੱਲੇ ਲਾਲਾਂ, ਅਣਗਿਣਤ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ। 3. ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਹਰਿ ਮਾਣਕ ਲਾਲਾ॥ (563, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਜਵਾਹਿਰਾਤ, ਮੋਤੀ, ਹੀਰਾ ਤੇ ਮਣੀ ਹੈ। 4. ਆਪਹਿ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਮਾਨਿਕ ਆਪੈ ਹੈ ਪਾਸਾਰੀ॥ (1123, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) 5. ਗੁਰ ਉਪਦੇਸਿ ਜਵਾਹਰ ਮਾਣਕ ਸੇਵੇ ਸਿਖੁ ਸੁ ਖੋਜਿ ਲਹੈ॥ (1328, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀਰੇ ਤੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਢੁੰਡ-ਭਾਲ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜਵਾਲੁ [ਅُ جوال = ਜਵਾਲ = ਪਤਨ] ਗਿਰਾਉ, ਘਟਾਉ, ਪਤਨ, ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ। ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਭੁੱਲ-ਚੁੱਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਤਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।

ਜਵੇਹਰ, ਜਵੇਹਰੁ [ਅُ جواهر = ਜਵਾਹਿਰ = ਅُ جَوهر ਜੋਹਰ (ਹੀਰਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਹੀਰੇ, ਰਤਨ, ਜਵਾਹਿਰਾਤ। ‘ਜਵੇਹਰ’ ਜਵਾਹਿਰ ਦਾ ਇਮਾਲਾ ਹੈ ਭਾਵ ਜਵਾਹਿਰ ਦਾ ‘ਕੰਨਾ’, ਜਵੇਹਰ ਦੀ ‘ਲਾਂ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਕਿਤੇਬ, ਹਵਾਲੀ ਤੋਂ ਹਵੇਲੀ, ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਜਹੇਜ਼, ਦਿਲਾਰ ਤੋਂ ਦਿਲੋਰ ਅਤੇ ਰਿਕਾਬ ਤੋਂ ਰਿਕੇਬ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਹਿਰ ਤੋਂ ਜਵੇਹਰ। 1. ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਮਾਣਿਕਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਉ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਹੀਰੇ, ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਅਤੇ ਮੋਤੀ ਵਰਗਾ ਹੈ। 2. ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਹਰਿ ਕੰਠਿ ਤਿਨਾ ਜੜੀਆਹ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 3. ਸੁਇਨੇ ਕਾ ਬਿਰਖੁ ਪਤ ਪਰਵਾਲਾ ਫੁਲ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 4. ਲਾਲ ਜਵੇਹਰ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰ॥ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਜਪਿ ਨਿਰੰਕਾਰ॥ (394, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 5. ਹੀਰਾ ਨਾਮੁ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲੁ॥ (414, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 6. ਹਰਿ ਧਨੁ ਰਤਨੁ ਜਵੇਹਰੁ ਮਾਣਕੁ ਹਰਿ ਧਨੈ ਨਾਲਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੈ ਵਡੈ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਹਰਿ ਲਿਵ ਲਾਈ॥ (734, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ-ਧਨ, ਰਤਨ, ਜਵਾਹਿਰ ਅਤੇ ਮਣੀ ਤੁੱਲ ਹੈ। ਹਰੀ ਦੇ ਭਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਹਰੀ-ਧਨ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। 7. ਹੀਰਾ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਮਾਣਕ ਬਹੁ ਸਾਗਰ ਭਰਪੂਰੁ ਕੀਆ॥ (880, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 4) 8. ਰਤਨੁ ਜਵੇਹਰੁ ਲਾਲੁ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਗੁਰਿ ਕਾਢਿ ਤਲੀ ਦਿਖਲਾਇਆ॥ (880, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 4) 9. ਨਾਨਕ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਪਾਵੈ ਧਨੁ ਧਨੁ ਗੁਰਮਤਿ ਹਰਿ ਪਾਏ॥ (880, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਉਹ ਨਾਮ ਦੇ ਰਤਨ ਤੇ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਧੰਨ ਹੈ, ਧੰਨ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 10. ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਨਾਮ॥ (893, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 11. ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਬਨਜਨਿ ਆਇਓ ਕਾਲਰੁ ਲਾਇ ਚਲਾਇਓ॥ (1017, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਲਾਲਾਂ ਤੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੈਂ, ਪਰੰਤੂ (ਪਾਪਾਂ ਦਾ) ਸ਼ੋਰਾ ਲੱਦ ਲਿਆ ਹੈ। 12. ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਅਪਾਰਾ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 13. ਏਹਿ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਕੀਮ ਨ ਪਾਵਹੀ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 14. ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਮਾਣਕਾ ਹਭੇ ਮਣੀ ਮਥੰਨਿ॥ (1284, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) 15. ਮਨ ਜਾਪਹੁ ਰਾਮ ਗੁਪਾਲ॥ ਹਰਿ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ॥ (1296, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ। ਹਰੀ ਮੋਤੀ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਤੇ ਮਾਣਕ ਹੈ। 16. ਅੰਤਰਿ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਮਾਣਕ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਲੀਜੈ॥ (1324, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) 17. ਲਾਲ ਜਵੇਹਰ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਖੋਜਤ ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਹੀਐ॥ (1332, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1)।

ਜਵੇਹਰੀ (ਦੇਖੋ ਜਵੇਹਰ) ਜਵਾਹਿਰਾਤ। 1. ਹਰਿ ਧਨੁ ਰਤਨ ਜਵੇਹਰੀ ਸੋ ਗੁਰਿ ਹਰਿ ਧਨੁ ਹਰਿ ਪਾਸਹੁ ਦੇਵਾਇਆ॥ (853, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ-ਧਨ ਲਾਲਾਂ ਅਤੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਹ ਹਰੀ-ਧਨ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਕੋਲੋਂ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਅੰਦਰਿ ਲਾਲ ਜਵੇਹਰੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪੜੁ॥ (952, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਰਾਹੀਂ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਰਤਨ ਅਤੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਲੱਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜਾਇ¹ [ਫ਼ جاي = ਜਾਯ, ਜਾਇ = ਜਗ੍ਹਾ] ਥਾਂ, ਜਗ੍ਹਾ, ਸਥਾਨ। 1. ਨਿਰਮਲੁ ਸਾਚਾ ਏਕੁ ਤੂ ਹੋਰੁ ਮੈਲੁ ਭਰੀ ਸਭ ਜਾਇ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਨਾਨਕ ਦਰੁ ਘਰੁ ਏਕੁ ਹੈ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜੀ ਜਾਇ॥ (60, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਹਲਤੁ ਪਲਤੁ ਸਵਾਰਿਓਨੁ ਨਿਹਚਲ ਦਿਤੀਅਨੁ ਜਾਇ॥ (136, ਮਾਝ, ਮਃ

5) 4. ਤੁਧੁ ਬਿਨੁ ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) 5. ਨਾਨਕ ਏਕੀ ਬਾਹਰੀ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2)।

ਜਾਇ², ਜਾਇਆ (ਦੇਖੋ ਜਾਇਆ) ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 1. ਹੈ ਭੀ ਹੋਸੀ ਜਾਇ ਨ ਜਾਸੀ ਰਚਨਾ ਜਿਨਿ ਰਚਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਹੋਵੇਗਾ ਵੀ, ਉਹ ਨਾ ਜਨਮੇਗਾ ਨਾ ਮਰੇਗਾ। 2. ਜੋ ਤੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਜਾਇਆ॥ ਤਉ ਆਨ ਬਾਟ ਕਾਹੇ ਨਹੀ ਆਇਆ॥ (324, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਤੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਦਾ ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਦੁਆਰਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ? 3. ਧਨੁ ਜਨਨੀ ਜਿਨਿ ਜਾਇਆ ਧੰਨੁ ਪਿਤਾ ਪਰਧਾਨੁ॥ ਸਤਗੁਰੁ ਸੇਵਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਵਿਚਹੁ ਗਇਆ ਗੁਮਾਨੁ॥ (32, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ ਹੈ ਮਾਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਇਆ ਅਤੇ ਧੰਨ ਹੈ ਮੁਖੀਆ ਪਿਤਾ ਉਸ ਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। 4. ਨਾਨਕ ਨਿਹਚਲੁ ਸਾਚਾ ਏਕੋ ਨਾ ਓਹੁ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇਆ॥ (1130, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਹੈ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ। ਉਹ ਨਾ ਮਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੰਮਦਾ ਹੈ। 5. ਜੋਇ ਖਸਮੁ ਹੈ ਜਾਇਆ॥ (1194, ਬਸੰਤੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 6. ਬਲਿ ਤਿਸੁ ਬਾਪੈ ਜਿਨਿ ਹਉ ਜਾਇਆ॥ (476, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਲਿਹਾਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਾਇ ਕੈ (ਦੇਖੋ ਜਾਇਆ) ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ। ਜੀਵਣ ਮਰਣਾ ਜਾਇ ਕੈ ਏਥੈ ਖਾਜੈ ਕਾਲਿ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹਰ ਸ਼ੈ ਲਈ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਤੇ ਮੌਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨਿਗਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਾਈ¹, ਜਾਈ [ਫ ੬ ਜਾ, ੭੬ ਜਾਯ = ਜਗ੍ਹਾ] ਥਾਂ, ਸਥਾਨ। 1. ਸਚੈ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ ਬੈਸਣ ਕਉ ਜਾਈ॥ (947, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਚੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਆਪਣੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਇੱਕ ਅਸਥਾਨ ਰਚਿਆ ਹੈ। 2. ਭੀਤਰਿ ਕੋਟ ਗੁਫਾ ਘਰ ਜਾਈ॥ (1033, ਮਾਰੂ ਦਖਣੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਦੀ ਗੁਫਾ, ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ। 3. ਵਡ ਦਾਤਾਰੁ ਵਡੀ ਜਿਸੁ ਜਾਈ॥ (1081, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਜਾਈ² [ਫ ੬ ਜਾ (ਜਗ੍ਹਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਜਾਈਂ] ਥਾਵਾਂ। ਨਾਉਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾ ਤੋਂ ਜਾਈਂ = ਥਾਵਾਂ। 1. ਮਾਟੀ ਅੰਧੀ ਸੁਰਤਿ ਸਮਾਈ॥ ਸਭ ਕਿਛੁ ਦੀਆ ਭਲੀਆ ਜਾਈ॥ (100, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੁਰਦਾ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਗਿਆਤ ਫੂਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਅਤੇ ਚੰਗੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। 2. ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਹੋਰੁ ਨ ਦੂਜਾ ਠਾਕੁਰੁ ਸਭ ਤਿਸੈ ਕੀਆ ਜਾਈ ਜੀਉ॥ (106, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 3. ਭੈ ਭਉ ਭਰਮੁ ਖੋਇਆ ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਦੇਖਾ ਸਭਨੀ ਜਾਈ ਜੀਉ॥ (107, ਮਾਝ, ਮਃ 5)।

ਜਾਏ¹ (ਦੇਖੋ ਜਾਇ) ਜਗ੍ਹਾ, ਥਾਂ। 1. ਜਿਥੈ ਰਖੈ ਸਾ ਭਲੀ ਜਾਏ॥ (108, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿ ਪੂਰਨ ਤਿਸੁ ਬਿਨਾ ਨਹੀ ਜਾਏ॥ (782, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5)।

ਜਾਏ² (ਦੇਖੋ ਜਾਇਆ) ਜਣੇ ਹੋਏ, ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਭਾਵ ਬੱਚੇ। ਕਬੀਰ ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਛਾਡਿ ਕੈ ਰਾਤਿ ਜਗਾਵਨ ਜਾਇ॥ ਸਰਪਨਿ ਹੋਇ ਕੈ ਅਉਤਰੈ ਜਾਏ ਅਪੁਨੇ ਖਾਇ॥ (1370, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਜਿਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਟੂਣੇ-ਟਾਮਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਗਣ ਹੋ ਕੇ ਜੰਮਦੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਜਾਇਆਂ (ਬੱਚਿਆਂ) ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਾਹਰਾ [ਅ-ਫ ੭੬ ਜਾਹਿਰਨ = ਜਾਹਿਰ ਤੌਰ 'ਤੇ] ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ 'ਤੇ। 1. ਤੂੰ ਵਰਨਾ ਚਿਹਨਾ ਬਾਹਰਾ॥ ਹਰਿ ਦਿਸਹਿ ਹਾਜਰੁ ਜਾਹਰਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰੰਗਾਂ ਤੇ

ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੈਂ। ਹਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਕਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਦਿਸੈ ਜਾਹਰਾ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹ ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। 3. ਸਰਬ ਜਾਚਿਕ ਏਕੁ ਦਾਤਾ ਨਹ ਦੂਰਿ ਸੰਗੀ ਜਾਹਰਾ॥ (456, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਾਤਾ ਇੱਕ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮੰਗਤੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੈ। 4. ਆਪੇ ਜਾਣਹਿ ਦੂਰਿ ਆਪੇ ਹੀ ਜਾਹਰਾ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 5. ਏ ਮਾਣਸ ਜਾਣਹਿ ਦੂਰਿ ਤੂ ਵਰਤਹਿ ਜਾਹਰਾ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਜਾਹਰਿ [ਅُجّ ਜਾਹਿਰ = ਪ੍ਰਗਟ] ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਤੱਖ ; ਪ੍ਰਸਿੱਧ। 1. ਉਨ੍ਹ ਕੈ ਸੰਗਿ ਤੂ ਹੋਈ ਹੈ ਜਾਹਰਿ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਦੇਹੀ ! ਤੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈਂ। 2. ਆਪੇ ਗੁਪਤੁ ਵਰਤਦਾ ਆਪੇ ਹੀ ਜਾਹਰਿ॥ (555, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 3. ਸਤਿਗੁਰਿ ਸੰਗਿ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾਹਰਿ॥ (965, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਖਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਜਾਹਰੁ (ਦੇਖੋ ਜਾਹਰਿ) ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਤੱਖ, ਉਜਾਗਰ। 1. ਜੋ ਕਿਛੁ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਸੋ ਸੇਵਕ ਕਾ ਸੇਵਕੁ ਠਾਕੁਰ ਹੀ ਸੰਗਿ ਜਾਹਰੁ ਜੀਉ॥ (102, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਹੈ। ਸੇਵਕ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਅਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਸੰਤ ਸਹਾਈ ਨਾਨਕਾ ਵਰਤੈ ਸਭ ਜਾਹਰੁ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਸੁਆਮੀ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਾਗਾਤੀ (ਦੇਖੋ ਜਗਾਤੀ) ਜ਼ਕਾਤ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਮਹਿਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਟੈਕਸ ਲੈਣ ਵਾਲਾ। 1. ਜਾਗਾਤੀ ਮਿਲੇ ਦੇ ਭੇਟ ਗੁਰ ਪਿਛੈ ਲੰਘਾਇ ਦੀਆ॥ (1116, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਹਿਸੂਲੀਏ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 2. ਗੁਰ ਬਚਨਿ ਮਾਰਗਿ ਜੋ ਪੰਥਿ ਚਾਲੇ ਤਿਨ ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਨੇੜਿ ਨ ਆਇਆ॥ (1116, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ, ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਮਹਿਸੂਲੀਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 3. ਜਹ ਲਾਲਚ ਜਾਗਾਤੀ ਘਾਟ॥ ਦੂਰਿ ਰਹੀ ਉਹ ਜਨ ਤੇ ਬਾਟ॥ (393, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੱਤਣ, ਜਿਥੇ ਲਾਲਚੀ ਮਸੂਲੀਆ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਚੁੰਗੀ ਵਸੂਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਹ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਗੋਲੇ ਪਾਸੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਾਗਾਤੀਆ (ਦੇਖੋ ਜਗਾਤੀ) ਜ਼ਕਾਤ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਹਿਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ। ਆਢੁ ਦਾਮੁ ਕਿਛੁ ਪਇਆ ਨ ਬੋਲਕ ਜਾਗਾਤੀਆ ਮੋਹਣ ਮੁੰਦਣਿ ਪਈ॥ (1116, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅੱਧੀ ਦਮੜੀ ਵੀ ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਨਾ ਪਈ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਲ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਾਣੁ [فَ جَان, ਜਯਾਨ, ਜਯਾਂ = ਨੁਕਸਾਨ] ਹਾਨੀ, ਘਾਟਾ, ਨੁਕਸਾਨ। ਸਰੁ ਸੰਧੇ ਆਗਾਸ ਕਉ ਕਿਉ ਪਹੁਚੈ ਬਾਣੁ॥ ਅਗੈ ਓਹੁ ਅਗੰਮੁ ਹੈ ਵਾਹੇਦੜੁ ਜਾਣੁ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੀਰ ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਤੀਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਥੇ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਪਰ ਉਹ ਆਸਮਾਨ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇਡੇ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਤੀਰ ਮੁੜ ਕੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਲਗੇਗਾ।

ਜਾਤਿ, ਜਾਤੀ [ਅُ جَات; ਜਾਤ = ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ] ਨਿੱਜ, ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਜਾਤ, ਵਰਣ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ; ਵੰਨਗੀ, ਕਿਸਮ, ਕੁਲ। 1. ਜੀਅ ਜਾਤਿ ਰੰਗਾ ਕੇ ਨਾਵ॥ ਸਭਨਾ ਲਿਖਿਆ ਵੁੜੀ ਕਲਾਮ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਸਦਾ ਵਗਦੀ ਹੋਈ ਕਲਮ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਰੰਗਤਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ਉਕਰੇ ਹਨ। 2. ਵਾਜਾ ਨੇਜਾ ਪਤਿ ਸਿਉ ਪਰਗਟੁ ਕਰਮੁ ਤੇਰਾ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਤਿਨਿ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ਭੁਲਾਇਆ ਨਾ ਤਿਸੁ ਜਾਤਿ ਨ ਪਤਿ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 4. ਕੁਦਰਤਿ ਜਾਤੀ ਜਿਨਸੀ ਰੰਗੀ ਕੁਦਰਤਿ ਜੀਅ ਜਹਾਨ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1)।

ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ (ਦੇਖੋ ਜਾਤਿ) ਉਚੀਆਂ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ। 1. ਕੇਤੇ ਤੇਰੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਕੇਤੇ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੰਤ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਰੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਤੇਰੀਆਂ ਉਚੀਆਂ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ। 2. ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭ ਧਿਆਵੈ ਸਭਿ ਪੂਰੇ ਮਾਨਸ ਤਿਨਛੇ॥ (1178, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 4)।

ਜਾਤਿ ਅਵਿਜਾਤਾ (ਦੇਖੋ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ) ਉਚ ਜਾਤੀ ਤੇ ਨੀਚ ਜਾਤੀ। ਤੁਮ੍ਹਰਾ ਜਨੁ ਜਾਤਿ ਅਵਿਜਾਤਾ ਹਰਿ ਜਪਿਓ ਪਤਿਤ ਪਵੀਛੇ॥ (1178, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਚ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਨੀਚ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪਾਪੀ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਾਨਿ [ਫ਼ جَان = ਰੂਹ] ਪ੍ਰਾਣ, ਰੂਹ, ਆਤਮਾ ; ਜੀਵਨ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ; ਜੀਵਨ ਭਰ। ਸਗਲੀ ਜਾਨਿ ਕਰਹੁ ਮਉਦੀਫਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਹੀਂ) ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਭਾਵ ਸ੍ਵਾਸ ਸ੍ਵਾਸ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰੋ।

ਜਾਨੀ [ਫ਼ جَانِي = ਫ਼ ਜਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਜਾਨ ਵਰਗਾ ਭਾਵ ਅਤੀ ਪਿਆਰਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ। ਜਾਨ ‘ਰੂਹ’ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰੂਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਦਮੀ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਖਾਕ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ‘ਜਾਨ’ ਉਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੈ ਸਾਨੂੰ ਜਾਨ-ਜਿੰਦ ਪਿਆਰੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਜਾਨੀ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਜੀਉ ਮਹਿਜਾ ਤਉ ਮੋਹਿਆ ਕਦਿ ਪਸੀ ਜਾਨੀ ਤੋਹਿ॥ (1094, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਤੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ ਹੈ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਜਾਨ ਜਿੰਨੇ ਪਿਆਰੇ ! ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਾਂਗਾ? 2. ਜਾਨੀ ਵਿਛੁੰਨੇ ਮੇਰਾ ਮਰਣੁ ਭਇਆ ਪ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰੇ॥ (580, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮੌਤ ਹੈ। ਲਾਹਨਤ-ਯੋਗ ਹੈ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ। 3. ਹੇੜੇ ਮੁਤੀ ਧਾਹ ਸੇ ਜਾਨੀ ਚਲਿ ਗਏ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਨੇ ਭੁਬ ਮਾਰੀ, “ਓ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਅੰਗ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ”। 4. ਜਲਿ ਮਲਿ ਜਾਨੀ ਨਾਵਾਲਿਆ ਕਪੜਿ ਪਟਿ ਅੰਬਾਰੇ॥ (580, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਲ ਕੇ ਨੁਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਢੇਰ ਸਾਰੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 5. ਜਾਨੀ ਘਤਿ ਚਲਾਇਆ ਲਿਖਿਆ ਆਇਆ ਰੁੰਨੇ ਵੀਰ ਸਬਾਏ॥ (579, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਲਿਖਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਆਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਭਰਾ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜਾਨੀਅੜਾ (ਦੇਖੋ ਜਾਨੀ) ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪਿਆਰੀ ਆਤਮਾ। 1. ਮੁਹਲਤਿ ਪੁਨੀ ਪਾਈ ਭਰੀ ਜਾਨੀਅੜਾ ਘਤਿ ਚਲਾਇਆ॥ (578, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਵੇਲਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ (ਸਵਾਸਾਂ ਰੂਪੀ) ਪੜੋਪੀ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿਆਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜਾਨੀਅੜਾ ਹਰਿ ਜਾਨੀਅੜਾ ਨੈਣ ਅਲੋਇਅੜਾ ਹਰਿ ਜਾਨੀਅੜਾ॥ (924, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਹਰੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਹਰੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ।

ਜਾਨੀਆ (ਦੇਖੋ ਜਾਨੀ) ਪਿਆਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ। ਸਦੜੇ ਆਏ ਤਿਨਾ ਜਾਨੀਆ ਹੁਕਮਿ ਸਚੇ ਕਰਤਾਰੇ॥ (580, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਾਮਾ [ਫ਼ جَامَا = ਕੱਪੜਾ] ਕੱਪੜਾ, ਵਸਤੂ, ਲਿਬਾਸ, ਪੁਸ਼ਾਕ। ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਵਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਲਹੂ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੁਸ਼ਾਕ ਮਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿੰਦੁ [ਫ਼ جِيْد = ਰੂਹ] ਜ਼ਿੰਦ-ਜਾਨ, ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰਾਣ, ਰੂਹ, ਜੀਵਨ-ਸੱਤਾ ; ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ। 1. ਜੀਅ ਪ੍ਰਾਣ ਤਨੁ ਧਨੁ ਰਖੇ ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਰਾਖੀ ਜਿੰਦੁ॥ (46, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਇਨਸਾਨ

ਦੀ ਆਤਮਾ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਹਰ ਧਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਅਰਪੀ ਸਭੇ ਸਗਲ ਵਾਰੀਐ ਇਹ ਜਿੰਦੁ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਮਾਨ, ਦੌਲਤ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਰਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਸਮੂਹ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 3. ਜਿਨ ਚਾਖਿਆ ਸੇ ਤ੍ਰਿਪਤਾਸਿਆ ਉਹ ਰਸੁ ਜਾਣੈ ਜਿੰਦੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਨਾਮ-ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਨਾਮ-ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਹੈ। 4. ਜਿੰਦੁ ਨਿਮਾਣੀ ਕਢੀਐ ਹਡਾ ਕੂ ਕੜਕਾਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕੇ ਨਿਮਾਣੀ ਆਤਮਾ ਦੇਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣੁ ਵਰੁ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਲਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਉਸ ਦਾ ਲਾੜਾ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਿੰਦੁੜੀਏ (ਦੇਖੋ ਜਿੰਦ) ਹੇ ਰੂਹ, ਹੇ ਆਤਮਾ, ਹੇ ਪ੍ਰਾਣ, ਹੇ ਜ਼ਿੰਦ-ਜਾਨ। 1. ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਐ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਅਮੋਲੇ ਰਾਮ॥ (537, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ! ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰ। ਅਣਮੁੱਲਾ ਨਾਮ, ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਗੁਰਮਤਿ ਮਨੁ ਠਹਰਾਈਐ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ਅਨਤ ਨ ਕਾਹੂ ਡੋਲੇ ਰਾਮ॥ (538, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 4)। ‘ਜਿੰਦੁੜੀਏ’ ਲਈ ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਿਹਾਗੜਾ ਮਃ 4 ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਛੇ ਸ਼ਬਦ ਪੰਨਾ 538 ਤੋਂ 541 ਤਕ।

ਜਿੰਦੂ (ਦੇਖੋ ਜਿੰਦੁ) ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰਾਣ, ਰੂਹ। 1. ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੂ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਵਿਆਹ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਵੇਲਾ, ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ (ਆਤਮਾ) ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦੇ। 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿੰਦੂ ਜਪਿ ਨਾਮੁ ਕਰੰਮਾ॥ (172, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ।

ਜਿਨਸਿ [ਅُ جنس ਜਿਨਸ = ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼] ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ, ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ। ਜਿਨਸਿ ਥਾਪਿ ਜੀਆਂ ਕਉ ਭੇਜੈ ਜਿਨਸਿ ਥਾਪਿ ਲੈ ਜਾਵੈ॥ (1238, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰਚ ਕੇ ਘੱਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਚੇ ਹੋਏ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਓੜਕ ਨੂੰ ਉਹ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਨਸੀ (ਦੇਖੋ ਜਿਨਸਿ) ਜਿਨਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ; ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ। 1. ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜਿਨਸੀ ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਵਿਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਹੈ। 2. ਰੰਗੀ ਜਿਨਸੀ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਨਿਤ ਦੇਵੈ ਚੜੈ ਸਵਾਇਆ॥ (1112, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਰਚੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਆਏ ਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿੰਨਾ, ਜਿੰਨਾਂ [ਅُ جنّ ਜਿੰਨ = ਦੇਉ] ਜਿੰਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ; ਦੇਉ ; ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ। ਕਲੀ ਅੰਦਰਿ ਨਾਨਕਾ ਜਿੰਨਾਂ ਦਾ ਅਉਤਾਰੁ॥ ਪੁਤ੍ਰ ਜਿਨ੍ਹਰਾ ਧੀਅ ਜਿੰਨ੍ਹਰੀ ਜੋਰੂ ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰੁ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕਲਿਯੁਗ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਭੂਤਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੁੱਤਰ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰੇਤ ਹੈ, ਪੁੱਤਰੀ ਚੁੜੇਲ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਤੇ ਚੁੜੇਲਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਹੈ।

ਜਿਨ੍ਹਰਾ (ਦੇਖੋ ਜਿੰਨਾ) ਛੋਟਾ ਪ੍ਰੇਤ, ਛੋਟਾ ਭੂਤਨਾ, ਜਿੰਨ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਵਾਲਾ, ਸ਼ੈਤਾਨ-ਮੂਰਤ, ਜਿੰਨ-ਰੂਹ। ਪੁਤ੍ਰ ਜਿਨ੍ਹਰਾ ਧੀਅ ਜਿੰਨ੍ਹਰੀ ਜੋਰੂ ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰੁ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੁੱਤਰ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰੇਤ ਹੈ, ਪੁੱਤਰੀ ਚੁੜੇਲ ਹੈ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਤੇ ਚੁੜੇਲਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਹੈ।

ਜਿੰਨੂਰੀ (ਵੇਖੋ ਜਿੰਨਾ) ਚੁੜੇਲ, ਛੋਟੀ ਪ੍ਰੇਤਣੀ, ਜਿੰਨ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਵਾਲੀ, ਸ਼ੈਤਾਨ-ਮੂਰਤ, ਜਿੰਨ-ਰੂਹੀ। ਪੁਤ੍ਰ ਜਿੰਨੂਰਾ ਧੀਅ ਜਿੰਨੂਰੀ ਜੋਰੂ ਜਿੰਨਾ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰੁ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਜਿੰਨੂਰਾ'।

ਜਿਮੀ [ਫ਼. زمی ਜ਼ਮੀ, زمين ਜ਼ਮੀਨ = ਧਰਤੀ] ਜ਼ਮੀਨ, ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਭੂਮੀ। 'ਜ਼ਮੀ' ਸ਼ਬਦ, ਫ਼. 'ਜ਼ਮ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਫ਼. زم 'ਜ਼ਮ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਰਦ (ਠੰਢਾ) ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਤੀ ਦਾ ਜੌਹਰ (ਅਸਲੀ ਗੁਣ) ਸਰਦ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। 1. ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੀਰ, ਸ਼ੇਖ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਨ। 2. ਨ ਦਾਦੇ ਦਿਹੰਦ ਆਦਮੀ॥ ਨ ਸਪਤ ਜੇਰ ਜਿਮੀ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਨਿਆਂਕਾਰ, ਨਾ ਦਾਤੇ, ਨਾ ਹੋਰ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਸੱਤ ਲੋਅ ਰਹਿਣਗੇ। 3. ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ ਅਸਮਾਨ ਫਰੀਦਾ ਖੇਵਟ ਕਿੰਨਿ ਗਏ॥ ਜਾਲਣ ਗੋਰਾਂ ਨਾਲਿ ਉਲਾਮੇ ਜੀਅ ਸਹੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਧਰਤੀ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਮੱਲਾਹ' ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ? ਕਈ ਸੜ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। 4. ਜਿਮੀ ਵਸੰਦੀ ਪਾਣੀਐ ਈਧਣੁ ਰਖੈ ਭਾਹਿ॥ ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਹੁ ਆਹਿ ਜਾ ਕੈ ਆਢਲਿ ਹਭੁ ਕੋ॥ (521, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਜਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਅੰਦਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਉਸ ਕੰਤ ਦੀ ਤਾਘ ਕਰ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। 5. ਅਸਮਾਨ ਜਿਮੀ ਦਰਖਤ ਆਬ ਪੈਦਾਇਸਿ ਖੁਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) 6. ਜਿਮੀ ਨਾਹੀ ਮੈ ਕਿਸੀ ਕੀ ਬੋਈ ਐਸਾ ਦੇਨੁ ਦੁਖਾਲਾ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਭੁਇੰ ਕਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਅਦਾਇਗੀ ਕਰਨੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ। 7. ਜੈਸੇ ਹਲਹਰ ਬਿਨਾ ਜਿਮੀ ਨਹੀ ਬੋਈਐ॥ ਸੂਤ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਮਣੀ ਪਰੋਈਐ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਲੀ ਦੇ ਬਗੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਬੀਜੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਗੇ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਮਣਕੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰੋੜੀ ਦੇ ਬਿਨਾ ਗੰਢ ਕਿਵੇਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਾਧੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਬੰਦਾ, ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਨ, ਜੀਨੁ [ਫ਼. زين ਜ਼ੀਨ = ਕਾਠੀ] ਕਾਠੀ। 1. ਦੇਹ ਪਾਵਉ ਜੀਨੁ ਬੁਝਿ ਚੰਗਾ ਰਾਮ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਾਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਘੋੜੀ ਉਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਤਿਨ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜੀਨ ਖੁਰਗੀਰ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਤ ਚੜਿ ਜਾਤੇ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਘੋੜੇ, ਕਾਠੀਆਂ ਅਤੇ ਤਾਹਰੂ ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਸਾਧ ਤੇ ਸੰਤ ਆਪਣੇ ਮਾਰਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੀਲ [ਫ਼. زير ਜ਼ੀਰ = ਸਾਜ਼ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤਾਰ] ਸਾਜ਼ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤਾਰ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਰ ਉਚੀ (ਤਿੱਖੀ) ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਜ਼ੀਰ ਦਾ 'ਰ' ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੀਲ ਦੇ 'ਲ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਤਰਾਜੂ = ਤੁਲਾ, ਦੀਵਾਰ = ਦਿਵਾਲ, ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ, ਰਾਲ = ਲੂਲ, ਸੈਰ = ਸੈਲ ਅਤੇ ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ ਆਦਿ। ਜੀਲ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਬਜੈ ਰਬਾਬ॥ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਬਿਰਥੇ ਸਭਿ ਕਾਜ॥ (1140, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਾਰ ਦੇ ਬਗੈਰ ਰਬਾਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਜ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਨਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਅਰਥ ਹਨ।

ਜੁਆਣੀ, ਜੁਆਨੀ [ਫ਼. جوان ਜਵਾਨੀ = ਫ਼. جوان ਜਵਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ। ਜਵਾਨੀ ਦਾ 'ਵ' ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਜੁਆਨੀ ਦੇ 'ਅ' ਵਿਚ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜਵਾਨ = ਜੁਆਨ, ਜਵਾਬ = ਜੁਆਬ, ਸਵਾਲ = ਸੁਆਲ, ਸਵਾਗਤ = ਸੁਆਗਤ, ਸਵਾਹ = ਸੁਆਹ, ਸਵਾਸ = ਸੁਆਸ, ਸਵਾਂਗ = ਸੁਆਂਗ, ਸਵਾਦ = ਸੁਆਦ, ਸਵਾਮੀ = ਸੁਆਮੀ, ਸੁਵੰਬਰ = ਸੁਅੰਬਰ, ਕੰਵਾਰਾ = ਕੁਆਰਾ,

ਗਵਾਹ = ਗੁਆਹ, ਗਵਾਲਾ = ਗੁਆਲਾ ਅਤੇ ਚਵਾਤੀ = ਚੁਆਤੀ ਆਦਿ। 1. ਦੂਜੇ ਪਹਰੇ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਭਰਿ ਜੁਆਨੀ ਲਹਰੀ ਦੇਇ॥ (77, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਅੰਦਰ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਦਾਗਰ ਬੇਲੀਆ ! ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ ਖੂਬ ਛੱਲਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। 2. ਤੇਰੀ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵੀ ਮਧੁਰਾਤੀ ਬਾਣੀ॥ ਕੁਹਕਨਿ ਕੋਕਿਲਾ ਤਰਲ ਜੁਆਣੀ॥ (567, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਤੋਰ ਅਤੇ ਮਿੱਠੜੀ ਤੇਰੀ ਬੋਲੀ। ਤੂੰ ਕੋਇਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਜੁਆਨੀ। 3. ਤਰਲਾ ਜੁਆਣੀ ਆਪਿ ਭਾਣੀ ਇਛ ਮਨ ਕੀ ਪੂਰੀਏ॥ (567, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜੁਆਨੀ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 4. ਬਾਲ ਜੁਆਨੀ ਅਰੁ ਬਿਰਧਿ ਫੁਨਿ ਤੀਨਿ ਅਵਸਥਾ ਜਾਨਿ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬਿਰਥਾ ਸਭ ਹੀ ਮਾਨੁ॥ (1428, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹਾਲਤਾਂ ਹਨ- ਬਚਪਨ, ਜੁਆਨੀ ਅਤੇ ਬੁਢਾਪਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਮੰਨ ਲੈ ਕਿ ਹਰੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਅਰਥ ਹਨ।

ਜੁਆਨ [ਫ਼ جَوَان ਜਵਾਨ = ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ] ਨੌਜਵਾਨ, ਚੌਬਰ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਜੁਆਨ’ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਰੂਪ ਆਇਆ ਹੈ। ਪੰਜ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਿਹਤੇ ਪੰਜ ਜੁਆਨ ਮੈਂ ਗੁਰ ਥਾਪੀ ਦਿਤੀ ਕੰਡਿ ਜੀਉ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪੰਜੇ ਚੌਬਰਾਂ (ਕਾਮਾਦਿਕਾਂ) ਦੀ ਪਿਠ ਲੁਆ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪਿਠ ਉਤੇ ਮੈਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਜੁਦਰੀਆ [ਅُ جُدْرِي ਜੁਹਦ = ਪੂਜਾ, ਉਪਾਸਨਾ] ਇਬਾਦਤ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਅਰਜ਼ੋਈ। ਪਾਇ ਲਗਉ ਨਿਤ ਕਰਉ ਜੁਦਰੀਆ ਹਰਿ ਮੇਲਹੁ ਕਰਮਿ ਬਿਧਾਤਾ॥ (984, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਦਾਂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੂਹਰੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਿਹਰ ਧਾਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿਉ।

ਜੁਮਲਾ [ਅُ جُمْلَة ਜੁਮਲਹ = ਤਮਾਮ, ਕੁੱਲ] ਜੋੜ, ਮੀਜ਼ਾਨ ; ਤਮਾਮ, ਕੁੱਲ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 242 ਉਤੇ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਜੁਮਲਾ’ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਕੁਲ ਜੋੜ।

ਜੁਲਹਾ [ਫ਼ جُلْهُ ਜੁੱਲਹ, جُلْهُ ਜੁਲਾਹ, جُلْهُ ਜੁੱਲਾਹ, جُلْهُ ਜੁਲਾਹ, جُلْهُ ਜੁਲਾਹਾ, جُلْهُ ਜੁਲਾਹਹ = ਜੁੱਲਹ (ਧਾਗਿਆਂ ਦਾ ਗੋਲਾ ਜਾਂ ਸੂਤ ਦਾ ਪਿੰਨਾ) ਬੁਣਨ ਵਾਲਾ] ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਵਾਲਾ, ਜੁਲਾਹਾ। 1. ਤੂੰ ਬਾਮਨੁ ਮੈਂ ਕਾਸੀਕ ਜੁਲਹਾ ਬੂਝਹੁ ਮੋਰ ਗਿਆਨਾ॥ ਤੁਮ੍ ਤਉ ਜਾਚੇ ਭੂਪਤਿ ਰਾਜੇ ਹਰਿ ਸਉ ਮੋਰ ਧਿਆਨਾ॥ (482, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਜੁਲਾਹਾ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਗਿਆਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ। ਤੂੰ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਬਿਰਤੀ ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। 2. ਤੂੰ ਬ੍ਰਹਮਨੁ ਮੈਂ ਕਾਸੀਕ ਜੁਲਹਾ ਮੁਹਿ ਤੋਹਿ ਬਰਾਬਰੀ ਕੈਸੇ ਕੈ ਬਨਹਿ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਂ ਤੇ ਮੈਂ ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਜੁਲਾਹਾ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?

ਜੁਲਮ [ਅُ جُلْم ਜੁਲਮ = ਸਿਤਮ, ਅੱਤਿਆਚਾਰ] ਜ਼ੋਰ, ਧੱਕਾ, ਜ਼ਿਆਦਤੀ, ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ, ਅਨਿਆਂ। 1. ਜੋਰ ਜੁਲਮ ਫੂਲਹਿ ਘਨੋ ਕਾਚੀ ਦੇਹ ਬਿਕਾਰ॥ (255, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ੋਰਾਵਰੀ ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਮਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬੜਾ ਹੀ ਫੁਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੇਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਛਾਡਿ ਕਤੇਬ ਰਾਮੁ ਭਜੁ ਬਉਰੇ ਜੁਲਮ ਕਰਤ ਹੈ ਭਾਰੀ॥ ਕਬੀਰੈ ਪਕਰੀ ਟੇਕ ਰਾਮ ਕੀ ਤੁਰਕ ਰਹੇ ਪਚਿਹਾਰੀ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਹੇ ਬਾਵਰੇ ਇਨਸਾਨ ! ਮਜ਼ਹਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰ। ਤੂੰ ਪਰਮ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਕਬੀਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਫੜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਰਕ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਗਏ ਹਨ।

ਜੁਲਮੁ (ਦੇਖੋ ਜੁਲਮ) ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਜੁਲਮ। 1. ਇਸੁ ਬੰਦੇ ਸਿਰਿ ਜੁਲਮੁ ਹੋਤ ਹੈ ਜਮੁ ਨਹੀ ਹਟੈ ਗੁਸਾਈ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਪਰਮ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਝੱਲਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। 2. ਕਬੀਰ ਜੋਰੁ ਕੀਆ ਸੋ ਜੁਲਮੁ ਹੈ ਲੇਇ ਜਬਾਬੁ ਖੁਦਾਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜ਼ੋਰਾ-ਜਬਰੀ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਜਵਾਬ (ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ) ਲਵੇਗਾ। 3. ਕਬੀਰ ਜੋਰੀ ਕੀਏ ਜੁਲਮੁ ਹੈ ਕਹਤਾ ਨਾਉ ਹਲਾਲੁ॥ ਦਫਤਰਿ ਲੇਖਾ ਮਾਂਗੀਐ ਤਬ ਹੋਇਗੋ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਰਨਾ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਆਖਦਾ ਹੈਂ। ਜਦ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤੇਰਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਮੰਗਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ?

ਜੁਲਾਹਾ (ਦੇਖੋ ਜੁਲਹਾ) ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਵਾਲਾ। 1. ਓਛੀ ਮਤਿ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ ਜੁਲਾਹਾ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਲਹਿਓ ਮੈ ਲਾਹਾ॥ (524, ਗੁਜਰੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੋਛੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦਾ ਮੈਂ ਜੁਲਾਹਾ ਹਾਂ। ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮੈਂ ਖੱਟੀ ਖੱਟੀ ਹੈ। 2. ਜਾਤਿ ਜੁਲਾਹਾ ਮਤਿ ਕਾ ਧੀਰੁ॥ ਸਹਜਿ ਸਹਜਿ ਗੁਣ ਰਮੈ ਕਬੀਰੁ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਜਾਤੀ ਦਾ ਜੁਲਾਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵ ਤੋਂ ਧੀਰਜਵਾਨ ਹਾਂ। ਕਬੀਰ ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੁਲਾਹੇ (ਦੇਖੋ ਜੁਲਹਾ) ਜੁਲਾਹਾ, ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਵਾਲਾ। 1. ਗਈ ਬੁਨਾਵਨ ਮਾਹੇ॥ ਘਰ ਛੋਡਿਐ ਜਾਇ ਜੁਲਾਹੇ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੂਤ ਬੁਨਾਉਣ ਲਈ ਗਈ ਆਤਮਾ ਨੇ ਆਖਿਆ। ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਤਮਾ ਜੁਲਾਹੇ ਦੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਵਿਚ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਛੂਟੇ ਕੁੰਡੇ ਭੀਗੈ ਪੁਰੀਆ ਚਲਿਓ ਜੁਲਾਹੇ ਰੀਸਾਈ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਭਾਂਡੇ ਤੇ ਗਿੱਲੀਆਂ ਨਲੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੁਲਾਹੇ ਰੂਪੀ ਰੂਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਜਿਉ ਸਤਸੰਗਤਿ ਤਰਿਓ ਜੁਲਾਹੇ ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਨਿ ਭਾਵੈਗੋ॥ (1309, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਰਾਹੀਂ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਣ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜੇਜੀਆ [ਅ. جیہ] ਜਿਜਯਹ = ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗ਼ੈਰ ਮੁਸਲਿਮ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਲਾਨਾ ਟੈਕਸ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਗ਼ੈਰ ਮੁਸਲਿਮ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸਾਲਾਨਾ ਟੈਕਸ। ਇਹ ਟੈਕਸ ਹਰ ਇੱਕ ਬਾਲਿਗ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੀਨਾਰ ਸਾਲਾਨਾ ਲੈਣਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਇਹ ਟੈਕਸ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਰਾਜ ਵਲੋਂ 'ਰੱਖਿਆ' ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਐਲਫ਼ਿਨਸਟੋਨ (Elphinstone) ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਤੋਂ 48 ਦਿਰਹਮ ਸਾਲਾਨਾ, ਮਾਮੂਲੀ ਦਰਜੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਤੋਂ 24 ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪੇਸ਼ਾ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ 12 ਦਿਰਹਮ ਸਾਲਾਨਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਇਹ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਲਾਉੱਦੀਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ “ਇਮਾਮ ਹੁਨੀਫ਼ਾ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਜਿਜਯਹ’ ਮੌਤ ਦੇ ਦੰਡ ਤੁਲ ਹੈ, ਜੋ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕਾਫ਼ਿਰ ਪੁਰ ਦਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਪਰ ‘ਜਿਜਯਹ’ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਦ ਹਿੰਦੂ ਤੋਂ ‘ਜਿਜਯਹ’ ਮੰਗਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨਾਲ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ।” ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਕਾਫ਼ਿਰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ‘ਜਿਜਯਹ’ ਅਦਾ ਕਰਿਆ ਕਰੇ। ‘ਜਿਜਯਹ’ ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੋਮਿਨਾਂ ਜਿਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨਾ ਪਹਿਰਨ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 398)

ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਹੈ “ਜੰਗ ਕਰੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਜੋ ਅੱਲਾਹ ਤੇ ਆਖਿਰੀ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦੇ। ਜੋ ਕੁਝ ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਸੂਲ ਨੇ ਹਰਾਮ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰਾਮ ਨਹੀਂ

ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਦੀਨ-ਏ-ਹੱਕ (ਇਸਲਾਮ) ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਥੋਂ ਤਕ ਲੜੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ 'ਜਿਜ਼ਯਹ' ਦੇਣ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ।" (ਸੂਰਾ-ਉਲ-ਤੋਬਾ, ਰਕੂਅ 4) 'ਹੱਥ ਨਾਲ ਜਿਜ਼ਯਹ ਦੇਣ' ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ੈਰ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਜਿਜ਼ਯਹ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਛੋਟੇ ਬਣਕੇ ਰਹਿਣ' ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵੱਡੇ ਉਹ ਨਾ ਹੋਣਗੇ ਬਲਕਿ ਉਹ ਈਮਾਨ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਜੋ خلافتِ الهی ਖਿਲਾਫਤ-ਏ-ਇਲਾਹੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। "ਜਿਜ਼ਯਹ, ਉਸ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਮਾਨ ਦਾ ਬਦਲ ਹੈ ਜੋ ਗ਼ੈਰ ਮੁਸਲਿਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ 'ਜਿਜ਼ਯਹ' ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣ। 'ਜਿਜ਼ਯਹ' ਉਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿ ਕੇ ਅਪਣੀਆਂ ਗੁਮਰਾਹੀਆਂ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਤਥਾ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸਲਾਮੀ ਜਗਤ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜਿਜ਼ਯਹ' ਲੈਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਸੀ ਕਿ 'ਜਿਜ਼ਯਹ' ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਹਰ ਸਾਲ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜ਼ਕਾਤ ਦੇਣ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਮਰਾਹੀਆਂ 'ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ।" (ਤਫਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਪੰਨਾ 188)

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ 'ਜਿਜ਼ਯਹ' ਦਾ ਹੁਕਮ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੇ ਨਿਸਾਰੀਆਂ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਖੁਦ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਅਗਨੀ ਪੂਜਕਾਂ ਤੋਂ ਜਿਜ਼ਯਹ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਫ਼ਿਰ' ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ صحابه كرام ਸ਼ਹਾਬਹ-ਏ-ਕਰਾਮ ਨੇ ਸਰਵ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਅਰਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਆਮ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਜੀਆ ਡੰਨੁ ਕੋ ਲਏ ਨ ਜਗਾਤਿ॥ ਸਤਿਗੁਰਿ ਕਰਿ ਦੀਨੀ ਧੁਰ ਕੀ ਛਾਪ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਹਰੀ-ਰਸ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਬਣੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਹਾਰੀ ਪਿੰਡ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਅਲੰਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨੇਕ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜਿਜ਼ਯਹ (ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਟੈਕਸ), ਜੁਰਮਾਨਾ ਤੇ ਮਹਿਸੂਲ ਚੁੰਗੀ ਆਦਿ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੀ ਮੁਹਰ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੇਰ [ਫ਼ جَر ਜੇਰ = ਨੀਚੇ] ਹੇਠਾਂ, ਨੀਚੇ। ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ ਮੇ ਰਵਦਿ ਬਾਦਿਸਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਮ = ਹਮਰ = ਸਾਰੇ, ਤਮਾਮ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੀਰ, ਸ਼ੇਖ, ਰਾਜੇ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਸਦੀਵ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਜੋਆਨੀ (ਦੇਖੋ ਜੁਆਨੀ) ਜਵਾਨੀ। ਰਾਜ ਮਿਲਕ ਜੋਬਨ ਗ੍ਰਿਹ ਸੋਭਾ ਰੂਪਵੰਤੁ ਜੋਆਨੀ॥ (379, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ, ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ, ਘਰ, ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਜੁਆਨੀ।

ਜੋਇ¹ [ਅُجّ ਜੋਜਹ = ਬੀਵੀ] ਪਤਨੀ, ਵਹੁਟੀ, ਜੋਰੂ। 1. ਪਾਂਡੇ ਤੁਮਰਾ ਰਾਮਚੰਦ ਸੋ ਭੀ ਆਵਤੁ ਦੇਖਿਆ ਥਾ॥ ਰਾਵਨ ਸੇਤੀ ਸਰਬਰ ਹੋਈ ਘਰ ਕੀ ਜੋਇ ਗਵਾਈ ਥੀ॥ (875, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪੰਡਿਤ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਗੁਆ ਕੇ ਰਾਵਣ ਦੇ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। 2. ਜੋਇ ਖਸਮੁ ਹੈ ਜਾਇਆ॥ ਪੂਤਿ ਬਾਪੁ ਖੇਲਾਇਆ॥ (1194, ਬਸੰਤ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ (ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖਿਡਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋਇ² [ਫ ਜੋਯ = ਤੂੰ ਢੁੰਢ] ਤੂੰ ਭਾਲ, ਤੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ, ਤੂੰ ਖੋਜ। ‘ਜੋਯ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ جستن ਜੁਸਤਨ = ਢੁੰਡਣਾ→ ਜੋਯਦ→ ਜੋਯ = ਤੂੰ ਲੱਭ, ਤੂੰ ਭਾਲ, ਤੂੰ ਖੋਜ। 1. ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਭ ਦੇਖੇ ਜੋਇ॥ ਉਹਾਂ ਤਉ ਜਾਈਐ ਜਉ ਈਹਾਂ ਨ ਹੋਇ॥ (1195, ਬਸੰਤ, ਰਾਮਾਨੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਵੇਦ ਅਤੇ ਪੁਰਾਨ ਸਾਰੇ ਵੇਖੇ ਤੇ ਖੋਜੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਥੇ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਜਾਵਾਂ ਜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਇਥੇ ਨਾ ਹੋਵੇ। 2. ਰਵਣ ਗੁਣ ਗੋਪਾਲ ਕਰਤੇ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਜੋਇ॥ (1228, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੱਚ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਭਾਵ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਭਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 3. ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਤੂੰ ਬਾਂਗ ਦੇਹਿ ਦਿਲ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੋਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਹੀ ਢੁੰਡ।

ਜੋਈ¹ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਖੋਜ ਕੇ ; ਖੋਜਣ ਲਈ। ਪਿਰੀਏ ਤੂ ਜਾਣੁ ਮਹਿਜਾ ਸਾਉ ਜੋਈ ਸਾਈ ਮੁਹੁ ਖੜਾ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਮੁਖੜੇ ਨੂੰ ਖੋਜਣ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਬੁਹੇ ‘ਤੇ ਖੜਾ ਹਾਂ। 2. ਸਗਲੇ ਮੈ ਦੇਖੇ ਜੋਈ॥ ਬੀਜਉ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਈ॥ (1005, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਜੋਈ² (ਦੇਖੋ ਜੋਇ¹) ਪਤਨੀ। ਕਾ ਕੀ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕਹੁ ਕਾ ਕੋ ਕਵਨ ਪੁਰਖ ਕੀ ਜੋਈ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੱਸ ! ਕਿਸ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਕੀਹਦਾ ਪਿਉ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ?

ਜੋਈਐ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਭਾਲਣ ਨਾਲ। ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਦਰੁ ਜੋਈਐ ਮੁਕਤੇ ਭੰਡਾਰਾ॥ (1009, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜੋਹ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਤਲਾਸ਼, ਖੋਜ। 1. ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਅਰਪਉ ਤਿਸੈ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਾਵੈ ਮੋਹਿ॥ ਨਾਨਕ ਭ੍ਰਮ ਭਉ ਕਾਟੀਐ ਚੂਕੈ ਜਮ ਕੀ ਜੋਹ॥ (256, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਧਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੇਰੇ ਭਰਮ ਤੇ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਭਾਵ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਭੈ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। 2. ਕਾਮਵੰਤ ਕਾਮੀ ਬਹੁ ਨਾਰੀ ਪਰ ਗ੍ਰਿਹ ਜੋਹ ਨ ਚੂਕੈ॥ (672, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ਈ ਅਤੇ ਵੈਲੀ ਪੁਰਸ਼ ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਲੋਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਾਏ ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਮੁਕਦੀ ਨਹੀਂ।

ਜੋਹਹਿ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਲੱਭਦਾ ਹੈ, ਦੇਖਦਾ ਹੈ। 1. ਤਰੁਣ ਤੇਜੁ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਮੁਖੁ ਜੋਹਹਿ ਸਰੁ ਅਪਸਰੁ ਨ ਪਛਾਣਿਆ॥ (93, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਬੇਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਅੰਦਰ ਪਰਾਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਖੜਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਲੇ ਤੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 2. ਵੇਲਿ ਪਰਾਈ ਜੋਹਹਿ ਜੀਅੜੇ ਕਰਹਿ ਚੋਰੀ ਬੁਰਿਆਰੀ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਪਰਾਈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਚੋਰੀ ਤੇ ਕੁਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈਂ।

ਜੋਹਤੀ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਪੜਤਾਲਦੀ ਹਾਂ, ਲੱਭਦੀ ਹਾਂ। ਉਪਰਿ ਬਨੈ ਅਕਾਸੁ ਤਲੈ ਧਰ ਸੋਹਤੀ॥ ਦਹ ਦਿਸ ਚਮਕੈ ਬੀਜੁਲਿ ਮੁਖ ਕਉ ਜੋਹਤੀ॥ (1362, ਫੁਨਹੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਪਰ ਆਸਮਾਨ ਸੋਹਣਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਧਰਤੀ ਸੁੰਦਰ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਮੁਖੜੇ ਨੂੰ ਲੱਭਦੀ ਹਾਂ।

ਜੋਹਾ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਤਲਾਸ਼, ਖੋਜ। ਕੂੜੀ ਆਵੈ ਕੂੜੀ ਜਾਵੈ ਮਾਇਆ ਕੀ ਨਿਤ ਜੋਹਾ॥ (960, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਝੂਠਾ ਹੀ ਹੈ ਜਾਣਾ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜੋਹੀ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਖੋਜੀ, ਭਾਲਣ ਵਾਲਾ। ਮੁਖਿ ਨਿੰਦਾ ਆਖਾ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ॥ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹੀ ਨੀਚ ਸਨਾਤਿ॥
(24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਨੀਚ ਤੇ ਘਟੀਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਭਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ ਭਾਵ ਤੱਕਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ।

ਜੋਹੇ, ਜੋਹੈ (ਦੇਖੋ ਜੋਇ²) ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲੱਭਦਾ ਹੈ। 1. ਸਤਗੁਰ ਤੇ ਜੋ ਮੁਹ ਫੇਰਹਿ ਮਥੇ ਤਿਨ ਕਾਲੇ॥ ਅਨਦਿਨੁ ਦੁਖ ਕਮਾਵਦੇ ਨਿਤ ਜੋਹੇ ਜਮ ਜਾਲੇ॥ (30, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਿਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਤਕ, ਜਿਹੜੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੁਖਦਾਇਕ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਜਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਲਦਾ ਹੈ। 2. ਛਾਣੀ ਖਾਕੁ ਬਿਭੂਤ ਚੜਾਈ ਮਾਇਆ ਕਾ ਮਗੁ ਜੋਹੈ॥ (1013, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਘੱਟਾ ਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਮਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੋਦਰੀਆ, ਜੋਦੜੀ (ਦੇਖੋ ਜੁਦਰੀਆ) ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਇਬਾਦਤ, ਬੇਨਤੀ, ਅਰਜ਼ੋਈ। 1. ਕਰਿ ਮਿੰਨਤਿ ਕਰਿ ਜੋਦੜੀ ਮੈ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲਣੈ ਕਾ ਚਾਉ॥ (41, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੂਹਰੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਉ ਹੈ। 2. ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮੈ ਜੋਦੜੀ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਦੇਇ ਮਿਲਾਇ॥ (996, ਮਾਰੂ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਵੇ। 3. ਗੁਰ ਆਗੈ ਕਰਿ ਜੋਦੜੀ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਮੇਲਾਇ॥ (234, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ। ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦੇਣਗੇ। 4. ਮੋਹਨ ਘਰਿ ਆਵਹੁ ਕਰਉ ਜੋਦਰੀਆ॥ (1209, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਆ ਜਾਉ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇਬਾਦਤ ਕਰਾਂ।

ਜੋਰ [ਫ਼ ڄور ਜੋਰ = ਸ਼ਕਤੀ] ਤਾਕਤ, ਬਲ, ਸ਼ਕਤੀ, ਕੁੱਵਤ ; ਧੱਕਾ। 1. ਅਸੰਖ ਅਮਰ ਕਰਿ ਜਾਹਿ ਜੋਰ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਚਲਾ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਜੋਰ ਜੁਲਮ ਫੂਲਹਿ ਘਨੇ ਕਾਚੀ ਦੇਹ ਬਿਕਾਰ॥ (255, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ੋਰਾਵਰੀ ਤੇ ਜੁਲਮ ਕਮਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬੜਾ ਹੀ ਫੁਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੋਧੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਭਇਓ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦੀਨ ਦੁਖ ਭੰਜਨੁ ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ ਜੋਰ॥ (1228, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਬਲ ਸਦਕਾ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੋਰਿ (ਦੇਖੋ ਜੋਰ) ਜੋਰ ਨਾਲ, ਜੋਰ ਅਧੀਨ। 1. ਦੇਖਹੁ ਭਾਈ ਏਹੁ ਅਖਾੜਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਚੇ ਕਾ ਜਿਨਿ ਆਪਣੈ ਜੋਰਿ ਸਭਿ ਆਣਿ ਨਿਵਾਏ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) 2. ਕਰਤਾ ਸਭੁ ਕੋ ਤੇਰੈ ਜੋਰਿ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਕਰਤਾਰ ! ਸਾਰੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਧੀਨ ਹਨ। 3. ਸਚੈ ਸਭਿ ਤਾਣਿ ਸਚੈ ਸਭਿ ਜੋਰਿ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਅਤੇ ਜੋਰ ਅਧੀਨ ਹਨ। 4. ਏਹੁ ਹਰਿ ਧਨੁ ਜੋਰਿ ਕੀਤੇ ਕਿਸੈ ਨਾਲਿ ਨ ਜਾਇ ਵੰਡਾਇਆ॥ (853, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਜੋਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲੋਂ ਵੰਡਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਜੋਰੀ (ਦੇਖੋ ਜੋਰ) ਜੋਰ ਨਾਲ, ਧੱਕੇ ਨਾਲ। 1. ਪਾਪ ਕੀ ਜੰਵ ਲੈ ਕਾਬਲਹੁ ਧਾਇਆ ਜੋਰੀ ਮੰਗੈ ਦਾਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਲਾਲੇ ! ਬਾਬਰ ਪਾਪ ਦੀ ਜੰਵ ਲੈ ਕੇ ਕਾਬਲੋਂ ਮਾਰੋ-ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਜੋਰੀ ਕੀਏ ਜੁਲਮੁ ਹੈ ਕਹਤਾ ਨਾਉ ਹਲਾਲੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਰਨਾ ਜੁਲਮ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਆਖਦਾ ਹੈਂ।

ਜੋਰੁ (ਦੇਖੋ ਜੋਰ) ਤਾਕਤ, ਸ਼ਕਤੀ, ਬਲ। 1. ਧਰਤੀ ਹੋਰੁ ਪਰੈ ਹੋਰੁ ਹੋਰੁ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਭਾਰੁ ਤਲੈ ਕਵਣੁ ਜੋਰੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਆਖਣਿ ਜੋਰੁ ਚੁਪੈ ਨਹ ਜੋਰੁ॥ ਜੋਰੁ ਨ ਮੰਗਣਿ ਦੇਣਿ ਨ ਜੋਰੁ॥ ਜੋਰੁ ਨ

ਜੀਵਣਿ ਮਰਣਿ ਨਹ ਜੋਰੁ॥ ਜੋਰੁ ਨ ਰਾਜਿ ਮਾਲਿ ਮਨਿ ਸੋਰੁ॥ ਜੋਰੁ ਨ ਸੁਰਤੀ ਗਿਆਨਿ ਵੀਚਾਰਿ॥
ਜੋਰੁ ਨ ਜੁਗਤੀ ਛੁਟੈ ਸੰਸਾਰੁ॥ ਜਿਸੁ ਹਥਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਸੋਇ॥ ਨਾਨਕ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਨ ਕੋਇ॥
(7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 3. ਕਰਮ ਖੰਡ ਕੀ ਬਾਣੀ ਜੋਰੁ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 5. ਕਿਆ ਮਾਨੁਖ ਕਹਹੁ
ਕਿਆ ਜੋਰੁ॥ (178, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਏਕ ਟੇਕ ਅਧਾਰੁ ਏਕੋ ਏਕ ਕਾ ਮਨਿ ਜੋਰੁ॥ (405,
ਆਸਾ, ਮਃ 5) 7. ਤੇਤਾ ਜੁਗੁ ਆਇਆ ਅੰਤਰਿ ਜੋਰੁ ਪਾਇਆ ਜਤੁ ਸੰਜਮ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਜੀਉ॥
(445, ਆਸਾ, ਮਃ 4) 8. ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 9.
ਤ੍ਰੇਤੈ ਰਬੁ ਜਤੈ ਕਾ ਜੋਰੁ ਅਗੈ ਰਬਵਾਹੁ॥ (470, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 10. ਨਾਨਕ ਤਗੁ ਨ ਤੁਟਈ ਜੇ
ਤਗਿ ਹੋਵੈ ਜੋਰੁ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 11. ਅਲਹ ਅਵਲਿ ਦੀਨ ਕੋ ਸਾਹਿਬੁ ਜੋਰੁ ਨਹੀ
ਫਰਮਾਵੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ)।

ਜੋਲਾਹਰਾ, ਜੋਲਾਹਾ (ਦੇਖੋ ਜੁਲਹਾ) ਜੁਲਾਹਾ, ਕੱਪੜਾ ਬੁਣਨ ਵਾਲਾ। 1. ਬੁਨਨਾ ਤਨਨਾ ਤਿਆਗਿ ਕੈ ਪ੍ਰੀਤਿ
ਚਰਨ ਕਬੀਰਾ॥ ਨੀਚ ਕੁਲਾ ਜੋਲਾਹਰਾ ਭਇਓ ਗੁਨੀਯ ਗਹੀਰਾ॥ (487, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ
ਬੁਣਨਾ ਤੇ ਤਣਨਾ ਛੱਡ ਕੇ ਕਬੀਰ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾ ਲਿਆ। ਨੀਵੇਂ ਘਰਾਣੇ ਦਾ
ਜੁਲਾਹਾ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਗਿਆ। 2. ਨਾਮਾ ਛੀਬਾ ਕਬੀਰੁ ਜੋਲਾਹਾ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਗਤਿ ਪਾਈ॥
(67, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਛੀਬੇ ਤੇ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮੁਕਤੀ
ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਲਈ।

ਝਖ, ਝਖਣਾ, ਝਖਣੁ, ਝਖਿ, ਝੰਖੁ, ਝਾਖ [ਫ ਝ ਜਖ, ਅ-ਫ ਝ ਚਖ = ਝਗੜਾ] ਝੇੜਾ, ਝਗੜਾ, ਝੰਜਟ ; ਮਿਹਨਤ, ਯਤਨ ; ਸੰਘਰਸ਼, ਸਰਗਰਮੀ, ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਨੱਠ-ਭੱਜ, ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ, ਬਕਵਾਸ, ਬੇਫਾਇਦਾ ਕੋਸ਼ਿਸ਼, ਸਿਰ ਖਪਾਈ। ‘ਜਖ’ ਦਾ ‘ਜ’ ਅਤੇ ‘ਚਖ’ ਦਾ ‘ਚ’, ‘ਝਖ’ ਦੇ ‘ਝ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜ਼ ਜਹਲ = ਝਲ, ٤; ਜਕ = ਝੱਗ, ٥; ਜੁੰਦ = ਝੁੰਡ ਅਤੇ ٦ ਜੋਲਾ = ਝੋਲਾ ਆਦਿ। ਝਖ ਮਾਰਨੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ। 1. ਝਖਿ ਬੋਲਣੁ ਕਿਆ ਜਗ ਸਿਉ ਵਾਦੁ॥ (933, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਬਖੇੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। 2. ਜਿਨ ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਸਭ ਦੁਸਟ ਝਖ ਮਾਰਾ॥ (451, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੁਸਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਬਕਵਾਸ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। 3. ਕਬੀਰ ਝੰਖੁ ਨ ਝੰਖੀਐ ਤੁਮਰੋ ਕਹਿਓ ਨ ਹੋਇ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਬੇਹੂਦਾ ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰ। ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। 4. ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਹੋਆ ਰਖਵਾਰਾ॥ ਝਖ ਮਾਰਉ ਸਾਕਤੁ ਵੇਚਾਰਾ॥ (806, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਲਾਇਲਾਜ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਬਕਵਾਸ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਝਖ ਮਾਰਨੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ = ਬਕਵਾਸ ਮਾਰਨਾ। 5. ਜਿਸ ਕਉ ਰਾਖੈ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ॥ ਝਖ ਮਾਰਉ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰੁ॥ (867, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਚਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਜਿਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਬੇਸ਼ਕ ਝਖ ਮਾਰੇ। 6. ਨਾਨਕ ਬੋਲਣੁ ਝਖਣਾ ਦੁਖ ਛਡਿ ਮੰਗੀਅਹਿ ਸੁਖ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਦੁਖ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੁਖ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। 7. ਨਾਨਕ ਲੇਖੈ ਇਕ ਗਲ ਹੋਰੁ ਹਉਮੈ ਝਖਣਾ ਝਾਖ॥ (467, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਗੱਲ (ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ) ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਮੂਹ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਬਕਣਾ ਤੇ ਬਕਵਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। 8. ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣੁ ਝਖਣੁ ਹੋਇ॥ ਵਿਣੁ ਬੋਲੇ ਜਾਣੈ ਸਭੁ ਸੋਇ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੋਲਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਝੰਖੀਐ (ਦੇਖੋ ਝਖ) ਬਕਵਾਸ ਕਰਨੀ। ਕਬੀਰ ਝੰਖੁ ਨ ਝੰਖੀਐ ਤੁਮਰੋ ਕਹਿਓ ਨ ਹੋਇ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਤੂੰ ਬੇਹੂਦਾ ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰ। ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਝਖੜੁ [ਫ ਝ ਜਗਰ, ਫ ਝ ਜਕਰ = ਹਨੇਰੀ] ਤੇਜ਼ ਹਵਾ, ਮੀਂਹ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਦਾ ਚੱਲਣਾ, ਝੱਖੜ। ਫ ‘ਜਕਰ’ ਦਾ ‘ਕ’ ਤੇ ‘ਰ’ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ‘ਝਖੜ’ ਦੇ ‘ਖ’ ਤੇ ‘ੜ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਿਲਕ = ਮਿਲਖ, ਕੁੰਜ = ਖੁੰਜ, ਕੀਸਾ = ਖੀਸਾ, ਖਾਕੀ = ਖਾਖੀ ਤੇ ਕਫਨ = ਖੱਫਨ। ‘ਰ’ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ‘ੜ’ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਰਾਰ = ਝਾੜ (ਝਗੜਾ), ਖਿਲਾਰੀ = ਖਿਲਾੜੀ, ਤਰੱਪਾ = ਛੜੱਪਾ ਅਤੇ ਪਰਛੱਤੀ = ਪੜਛੱਤੀ ਆਦਿ। ਝਖੜੁ ਝਾਗੀ ਮੀਂਹ ਵਰਸੈ ਭੀ ਗੁਰੁ ਦੇਖਣ ਜਾਈ॥ (757, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4)।

ਝਲੁ [ਅ ਜ਼ ਜਹਲ = ਨਾਦਾਨੀ] ਝੱਲਪੁਣਾ, ਪਾਗਲਪੁਣਾ, ਪਾਗਲਪੁਣੇ ਦੀ ਤਰੰਗ, ਨਾਦਾਨੀ, ਮੂਰਖਤਾ। ਸੇਖਾ ਅੰਦਰਹੁ ਜੋਰੁ ਛਡਿ ਤੂ ਭਉ ਕਰਿ ਝਲੁ ਗਵਾਇ॥ (551, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸ਼ੇਖ !

ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਜ਼ੋਰਾ-ਜਬਰੀ ਤਿਆਗ ਦੇ, ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਅੰਦਰ ਵਸ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਗਲਪੁਣੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇ।

ਝਾਗਿ [ਫ਼ ٤; ਜਕ = ਮਧਾਣੀ ਨਾਲ ਹਿਲਾ ਕੇ ਝੱਗ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ] ਪਾਣੀ, ਪਿਸ਼ਾਬ, ਦੁੱਧ, ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੀ ਝੱਗ। ਇਥੇ ਫ਼ ‘ਜਕ’ ਦਾ ‘ਜ’ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਝੱਗ’ ਦੇ ‘ਝ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ جَلّ ਜਹਲ = ਪੰ. ਝੱਲ, ਫ਼ جولا ਜੁਲਾ = ਝੱਲਾ, ਜਾਰੂਬ = ਝਾੜੂ, ਜੁਲ = ਝੁਲ ਅਤੇ ਜੋਲਾ = ਝੋਲਾ ਆਦਿ। ਫ਼ ‘ਕ’ ਪੰ. ‘ਗ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਸਕਲ = ਪੰ. ਸਗਲ, ਸੰ. ਸੰਕ੍ਰਾਂਤਿ = ਪੰ. ਸੰਗਰਾਂਦ ਅਤੇ ਅਕਦ = ਪੰ. ਅਗਦ ਆਦਿ। ਸੁਰਿ ਨਰ ਦਾਧੇ ਲਾਗੀ ਆਗਿ॥ ਨਿਕਟਿ ਨੀਰੁ ਪਸੁ ਪੀਵਸਿ ਨ ਝਾਗਿ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਲਾਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੈ। ਮੰਦ ਵੇਗਾਂ ਦੀ ਝੱਗ ਨੂੰ ਪਰੇ ਹਟਾ ਕੇ ਪਸ਼ੂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦਾ ਨਹੀਂ।

ਝੁੰਡੀ [ਅ ٥; ਜੁੰਦ = ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ, ਫੌਜ] ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਗਰੋਹ, ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ ; ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਝੁੰਡ, ਛੋਟਾ ਗਰੋਹ। ਝੁੰਡੀ ਪਾਇ ਬਹਨਿ ਨਿਤਿ ਮਰਣੈ ਦੜਿ ਦੀਬਾਣਿ ਨ ਜਾਹੀ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਦਾ ਮਾਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਗਰੋਹ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੱਚੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਝੋਲੀ [ਫ਼ ٦; ਜੂਲਹ = ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਥੈਲਾ] ਥੈਲੀ, ਝੋਲੀ, ਝੋਲਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਭਾਵ ਛੋਟਾ ਥੈਲਾ। ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ ਧਿਆਨ ਕੀ ਕਰਹਿ ਬਿਭੂਤਿ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ, ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਖੱਪਰ ਤੇ ਝੋਲੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਿਭੂਤੀ ਬਣਾ।

ਟਬਰ [ਫ਼ ਤਬਾਰ = ਕਬੀਲਾ] ਪਰਿਵਾਰ, ਕੁਟੰਬ, ਕੋੜਮਾ, ਘਰਾਣਾ, ਖ਼ਾਨਦਾਨ, ਟੱਬਰ। ਫ਼ ‘ਤ’ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪੰ. ‘ਟ’ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ- ਅ਼ ਤਨਕ = ਪੰ. ਟਣਕ, ਫ਼ ਤਰੰਕਾਰ = ਪੰ. ਟਣਕਾਰ, ਅ਼ ਤਨ = ਪੰ. ਟਣ-ਟਣ, ਫ਼ ਤਾਸ (ਥਾਲ) = ਪੰ. ਟਾਸ, ਅ਼ ਤਾਕ = ਪੰ. ਟਾਂਕ, ਅ਼ ਤਕਤਕ = ਪੰ. ਟਿਕਟਿਕ, ਅ਼ ਫ਼ ਤਿਫ਼ਲਾ ਤਿਫ਼ਲੀ = ਪੰ. ਟਿਪਲਾ ਟਿਪਲੀ ਅਤੇ ਫ਼ ਤੈਕਰੀ = ਪੰ. ਟੇਕਰੀ/ਟੋਕਰੀ। ਮਾਊ ਪੀਊ ਕਿਰਤੁ ਗਵਾਇਨਿ ਟਬਰ ਰੋਵਨਿ ਧਾਹੀ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਨਿੱਤ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ।

ਡੰਕ [ਅ. دَنگ = ਕੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਮੂੰਗਲੀ] ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਡੱਗਾ ਪਰ ਇਥੇ ਢੋਲ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।
ਬਾਜੀਗਰ ਡੰਕ ਬਜਾਈ॥ ਸਭ ਖਲਕ ਤਮਾਸੇ ਆਈ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ
ਬਾਜੀਗਰ ਆਪਣਾ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਖੇਡ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭੂਇ [ਫ. دُو دُو = ਇੱਕ+ਇੱਕ] ਦੋ। ਠਗਾ ਨੀਹੁ ਮਤੋੜਿ ਜਾਣੁ ਗੰਧੂਬਾ ਨਗਰੀ॥ ਸੁਖ ਘਟਾਊ ਭੂਇ ਇਸੁ
ਪੰਧਾਣੂ ਘਰ ਘਣੇ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਜਾਣ ਕੇ ਤੂੰ ਠੱਗਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋੜ ਲੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਕੇਵਲ ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਂਧੀ ਬਹੁਤਿਆਂ
ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ।

ਡੇਰਾ [ਫ. دِير = ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਅਸਥਾਨ] ਘਰ, ਤੰਬੂ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਟਿਕਾਣਾ। 1. ਡਡਾ ਡੇਰਾ ਇਹੁ ਨਹੀ
ਜਹ ਡੇਰਾ ਤਹ ਜਾਨੁ॥ ਉਆ ਡੇਰਾ ਕਾ ਸੰਜਮੇ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਪਛਾਨੁ॥ ਇਆ ਡੇਰਾ ਕਉ ਸ੍ਰਮੁ ਕਰਿ
ਘਾਲੈ॥ ਜਾ ਕਾ ਤਸੂ ਨਹੀ ਸੰਗਿ ਚਾਲੈ॥ ਉਆ ਡੇਰਾ ਕੀ ਸੋ ਮਿਤਿ ਜਾਨੈ॥ ਜਾ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਪੂਰਨ
ਭਗਵਾਨੈ॥ ਡੇਰਾ ਨਿਹਚਲੁ ਸਚੁ ਸਾਧਸੰਗ ਪਾਇਆ॥ ਨਾਨਕ ਤੇ ਜਨ ਨਹ ਡੋਲਾਇਆ॥ (256,
ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ‘ਡ’- ਤੇਰਾ ਟਿਕਾਣਾ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਜਿਥੇ ਤੇਰਾ
ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਟਿਕਾਣੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਜਾਣ ਲੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ
ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਦਾ ਭੇਰਾ ਭਰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਹ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਕੇ
ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਕਦਰ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਮੁਬਾਰਿਕ
ਮਾਲਿਕ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਧਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਸਥਿਰ ਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ
ਸਤਿਸੰਗਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਉਹ ਦਾਸ, ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਡੋਲਦੇ ਨਹੀਂ।
2. ਪਰਮੇਸਰਿ ਦਿਤਾ ਬੰਨਾ॥ ਦੁਖ ਰੋਗ ਕਾ ਡੇਰਾ ਭੰਨਾ॥ (627, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ
ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਖ ਤੇ ਰੋਗ ਦਾ ਡੇਰਾ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਡੋਲੁ [ਫ. دُول = ਢੋਲ, دُول = ਢੋਲ, دُول = ਢੋਲ] ਡੋਲੂ, ਡੋਲ, ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਗੋਲ
ਪਾਤ੍ਰ। ਕਿਆ ਲੈ ਆਇਆ ਲੇ ਜਾਇ ਕਿਆ ਫਾਸਹਿ ਜਮ ਜਾਲਾ॥ ਡੋਲੁ ਬਧਾ ਕਸਿ ਜੇਵਰੀ ਆਕਾਸਿ
ਪਤਾਲਾ॥ (228, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕੀ ਲਿਆਇਆ ਸੈਂ ਅਤੇ ਜਦ ਤੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਜਾਲ
ਵਿਚ ਫਾਸਾ ਕੀ ਲੈ ਜਾਵੇਂਗਾ? ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਖੂਹ ਵਾਲੇ ਡੋਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਕਦੇ
ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕਦੇ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ।

ਨਾਮ [ਫ਼ ਮੁ ਨਾਮ = ਨਾਉਂ] ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ। ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੇ ਆਦਮੀ ਕਲਰ ਕੰਧ ਗਿਰੰਤਿ॥ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ
ਕਿਉ ਛੂਟੀਐ ਜਾਇ ਰਸਾਤਲਿ ਅੰਤਿ॥ (934, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ
ਇਨਸਾਨ ਕੱਲਰ ਵਾਲੀ ਕੰਧ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਖ਼ਲਾਸ
ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅਖ਼ੀਰ ਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤਉ [ਫ਼ ਤੋ, ਤੂ] ਤੂੰ, ਤੈਂ, ਤੈਨੂੰ। 1. ਜੋ ਤਉ ਕੀਨੇ ਆਪਣੇ ਤਿਨਾ ਕੂੰ ਮਿਲਿਓਹਿ॥ (81, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ। 2. ਤਉ ਭਾਣਾ ਤਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਏ ਰਾਮ॥ (577, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜਦ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰੱਜ ਤੇ ਧ੍ਰੁਪ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। 3. ਸੁਨੀਅਤ ਪ੍ਰਭ ਤਉ ਸਗਲ ਉਧਾਰਨ॥ (820, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ।

ਤਉਕੁ [ਅُ طوق ਤੌਕੁ = ਪਟਾ] ਅਪਰਾਧੀ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਭਾਰੀ ਕੜਾ ਜਾਂ ਜੰਜੀਰ। ਤੇਰੇ ਗਲਹਿ ਤਉਕੁ ਪਗ ਬੇਰੀ॥ ਤੂ ਘਰ ਘਰ ਰਮਈਐ ਫੇਰੀ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਲੋਹੇ ਦਾ ਪਟਾ (ਕੜਾ) ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇੜੀ। ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਭਟਕਾਇਆ ਹੈ।

ਤਈ [ਅُ تَعِين ਤਅਈਯੁਨ = ਮੁਕੱਰਰ] ਨਿਯੁਕਤ, ਨਿਯਤ ਹੋਣਾ। ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਹੋਸੀ ਆਇ ਤਈ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਤਈਆਰੁ [ਫ਼ تَآرَ ਤੱਯਾਰ = ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ, ਅُ تَآرَ ਤੱਯਾਰ = ਤੇਜ਼ ਉਡਣ ਵਾਲਾ, ਉਡਣ ਵਾਸਤੇ ਉਤਸੁਕ, ਮੁਸਤੈਦ, ਲੈਸ) ਤਤਪਰ, ਉਤਸੁਕ, ਆਮਾਦਾ, ਤਿਆਰ। ਲੈ ਲੈ ਦਾਤ ਪਹੁਤਿਆ ਲਾਵੇ ਕਰਿ ਤਈਆਰੁ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾਤੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਵਾਢੇ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਸਬੀ [ਅُ تَسْبِيح ਤਸਬੀਹੁ = ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਕ ਹੈ] ਇਮਾਮ (ਮੇਰੂ, ਮਾਲਾ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮਣਕਾ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੌ ਮਣਕਿਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਖੁਦਾ ਦਾ ਜ਼ਾਤੀ ਨਾਮ ‘ਅੱਲਾਹ’ ਅਤੇ ਸਿਫ਼ਾਤੀ (ਗੁਣਾਤਮਿਕ) ਸੌ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਜਪ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸਿਮਰਨੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ سُبْح ਸੁਬਹੁਹ ਅਥਵਾ ਸੁਬਹਾਨ ਹੈ, ਸੁਬਹਾਨ ਅੱਲਾਹ ਕਹਿਣਾ ਭਾਵ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਨਾ, ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ (ਕਰਤਾਰ) ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ।

ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ‘ਤਸਬੀਹੁ’ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬੋਧ ਮਤ ਦੇ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਹਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੁਣ ਵੀ ਤਸਬੀਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਉਹ ਉਂਗਲੀਆਂ ਉਪਰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਗਿਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 425-26)

ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਤਸਬੀਹੁ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਨਾ ਕਿ ਕੇਵਲ ਮਣਕਿਆਂ ਵਾਲੀ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨਾ ਹੈ। ਤਸਬੀਹੁ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਸ ਪਾਕ ਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਜ਼ਾਤ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਐਬਾਂ, ਨੁਕਸਾਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਕ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਿਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਰਕ ਅਤੇ ਆਖ਼ਿਰਤ ਦੇ ਇਨਕਾਰ ਕਾਰਨ ਅੱਲਾਹ ਨਾਲ ਜੋੜੇ ਹਨ। ਇਸ ਐਲਾਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਸਬੀਹੁ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਬੇਅੈਬ, ਨੁਕਸ ਰਹਿਤ ਤੇ ਖ਼ਤਾ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ, ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਦੂਰ ਹੋਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਬੇਮਿਸਾਲ ਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਹੋਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ

ਇਹੋ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਸੂਰਤ ਬਨੀ ਅਸਰਾਈਲ, ਰਕੂਅ 5) ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਸਮਾਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ੈ ਹੀ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਤਸਬੀਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਬੇਜਾਨ ਮਖਲੂਕ ਵੀ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਤਸਬੀਹ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਹੀ ਦੀ ਤਸਬੀਹ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੋ ਇਸ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਤਸਬੀਹ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤਸਬੀਹ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ। (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਅਨਬੀਆ, ਰਕੂਅ 2)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਆਰਤੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ-

ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ॥
ਧੂਪੁ ਮਲਆਨਲੋ ਪਵਣੁ ਚਵਰੋ ਕਰੇ ਸਗਲ ਬਨਰਾਇ ਫੁਲੰਤ ਜੋਤੀ॥

(663, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1)

ਅਰਥਾਤ ਅਸਮਾਨ ਰੂਪੀ ਥਾਲ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਨ ਦੀਵੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਮਾਨੋ ਮੋਤੀ ਹਨ। ਮਲਯਗਿਰੀ ਦੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਧੂਪ ਹੈ। ਹਵਾ ਚੌਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ! ਸਾਰੀ ਹਰਿਆਵਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਤਸਬੀਹ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਤਦਭਵ ਰੂਪ 'ਤਸਬੀ' ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਮਾਲਾ'। 1. ਤਸਬੀ ਸਾ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ ਨਾਨਕ ਰਖੈ ਲਾਜ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਗੱਲ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ਅਥਵਾ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਮਾਲਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖ ਲਵੇਗਾ। 2. ਕਾਜੀ ਹੋਇ ਕੈ ਬਹੈ ਨਿਆਇ॥ ਫੇਰੇ ਤਸਬੀ ਕਰੇ ਖੁਦਾਇ॥ ਵਢੀ ਲੈ ਕੈ ਹਕੁ ਗਵਾਏ॥ ਜੇ ਕੋ ਪੁਛੈ ਤਾ ਪੜਿ ਸੁਣਾਏ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਭਾਵ ਕਾਜੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਆਂਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖੁਦਾ-ਖੁਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਗ਼ਲਤ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੱਕਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਅੱਗੋਂ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਐਸਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਕੱਢ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੋਕ ਬਾਹਰ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਅਸਲੀ ਰਹਿਣੀ (ਸੱਚ ਤੇ ਨੇਕੀ) ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। 3. ਤਸਬੀ ਯਾਦਿ ਕਰਹੁ ਦਸ ਮਰਦਨੁ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਬੰਧਾਨਿ ਬਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ, ਇਹ ਮਾਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ। ਸੀਲ (ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ) ਤੇ ਬੰਧਾਨ (ਜ਼ਬਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ) ਇਹ ਸੁੰਨਤ ਹਨ।

ਸਿੱਖ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦਾ ਦੀ ਤਸਬੀਹ ਕਰਨਾ ਇਹ ਹੈ : 1. ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ। 2. ਵਿਖਾਵੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਛੱਡ ਕੇ ਅਸਲੀ ਰਹਿਣੀ (ਸੱਚ ਤੇ ਨੇਕੀ) ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ। 3. ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਭਾਵ ਜ਼ਬਤ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਤਸਬੀਹ ਦਾ ਅਰਥ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਤਸਵੀਸ [ਅ. تشويش ਤਸਵੀਸ਼ = ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ] ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ; ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ, ਚਿੰਤਾ। ਨਾਂ ਤਸਵੀਸ ਖਿਰਾਜੁ ਨ ਮਾਲੁ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਨਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਲ ਦਾ ਮਹਿਸੂਲ।

ਤਹਕੀਕ [ਅ. تحقيق ਤਹਕੀਕੁ = ਹੱਕ (ਸੱਚਾਈ) ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ] ਖੋਜ, ਹਕੀਕਤ ਜਾਣਨਾ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ, ਯਕੀਨਨ। ਦੁਨੀਆ ਮੁਕਾਮੇ ਫਾਨੀ ਤਹਕੀਕ ਦਿਲ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਐ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਜਾਣ ਲੈ।

ਤਕਬੀਰ [ਅ. تَكْبِير ਤਕਬੀਰ = ਅ. كَبَّر ਕਿਬਰ (ਵਡਿਆਈ, ਬਜ਼ੁਰਗੀ) ਦਾ ਭਾਵ] ਵੱਡਾ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ, ਵਿਧੀ ਦੀ ਕਿਰਿਆ اللهُ أَكْبَرُ 'ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਭਾਵ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਲੋਕ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਤ ਹੈ”। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ‘ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ’ (ਅੱਲਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ)। ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗਿਰ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੱਖ (ਬਚਾ) ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ‘ਤਕਬੀਰ’ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਤਕੀਆ [ਅ. تَكْوِيَّة ਤਕਵੀਆ = ਸਿਰ੍ਹਾਣਾ] ਆਸਰਾ, ਆਧਾਰ, ਭਰੋਸਾ, ਟੇਕ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਅ. تَكْوِيَّة ਤੁਕਾਹ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਵਿਚ ‘ਤੁਕਾਹ’ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ ਤਕੀਆ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ بَالِيَن/بَالِيَن ਬਾਲੀਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਤਕੀਆ’ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਉਤੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੈਠਣ ਸਮੇਂ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਰੱਖ ਕੇ ਢਾਸਣਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰ੍ਹਾਣੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਤਕੀਆ’ ਸ਼ਬਦ ਆਸਰਾ ਜਾਂ ਆਧਾਰ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ بَسْت و بِنَاء ਪੁਸ਼ਤ-ਉ-ਪਨਾਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਓਟ ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਤਕੀਆ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਓਟ ਤੇ ਆਸਰਾ ਹੈਂ। 2. ਬਲੁ ਧਨੁ ਤਕੀਆ ਤੇਰਾ॥ ਤੂ ਭਾਰੇ ਠਾਕੁਰੁ ਮੇਰਾ॥ (622, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਤਾਕਤ, ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਆਸਰਾ ਹੈਂ। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ।

ਤਕੀਐ (ਦੇਖੋ ਤਕੀਆ) ਆਸਰਾ, ਓਟ। ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਲਿਪਤੁ ਰਹੈ ਸੰਸਾਰੇ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਤਕੀਐ ਨਾਮਿ ਅਧਾਰੇ॥ (118, ਮਾਝ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਨਿਰਲੇਪ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦੀ ਓਟ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਤਖਤ [ਫ. تَخْت ਤਖਤ = ਬੈਠਣ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਰਾਜ-ਗੱਦੀ] ਬੈਠਣ ਦੀ ਚੌਕੀ, ਰਾਜ-ਗੱਦੀ, ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ; ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਣ। 1. ਤਖਤ ਨਿਵਾਸੀ ਪੰਚ ਸਮਾਇ॥ (411, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਐਸਾ ਮੁਖੀ ਜਨ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਅਨਿਕ ਲੀਲਾ ਰਾਜ ਰਸ ਰੂਪ ਛਤ੍ਰ ਚਮਰ ਤਖਤ ਆਸਨ॥ ਰਚਿਤਿ ਮੂੜ ਅਗਿਆਨ ਅੰਧਰ ਨਾਨਕ ਸੁਪਨ ਮਨੋਰਥ ਮਾਇਆ॥ (707, ਜੈਤਸਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ, ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸਿਰ ’ਤੇ ਛਤਰ ਤੇ ਚੌਰ ਅਤੇ ਬੈਠਣ ਨੂੰ ਤਖਤ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅੰਦਰ ਮੂਰਖ, ਅਗਿਆਨੀ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੀ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਲਾਲਸਾ ਨਿਰੀ ਇੱਕ ਸੁਪਨੇ ਸਮਾਨ ਹੈ।

ਤਖਤਿ (ਦੇਖੋ ਤਖਤ) ਤਖਤ ਉਤੇ, ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਤੇ। 1. ਤਖਤਿ ਬਹੈ ਤਖਤੈ ਕੀ ਲਾਇਕ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) 2. ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਤੇ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂ। 3. ਆਪੇ ਤਖਤਿ ਬਹੈ ਸਚੁ ਨਿਆਈ ਸਭ ਚੂਕੀ ਕੂਕ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜੀਉ॥ (97, ਮਾਝ, ਮ: 5)।

ਤਖਤੁ (ਦੇਖੋ ਤਖਤ) ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ। 1. ਤਖਤੁ ਸਭਾ ਮੰਡਨ ਦੋਲੀਚੇ॥ ਸਗਲ ਮੇਵੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗੀਚੇ॥ ਆਖੇੜ ਬਿਰਤਿ ਰਾਜਨ ਕੀ ਲੀਲਾ॥ ਮਨੁ ਨ ਸੁਹੇਲਾ ਪਰਪੰਚੁ ਹੀਲਾ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ, ਗਹਿਣੇ, ਗਲੀਚੇ, ਸਮੂਹ ਫਲ, ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵੇ, ਐਸੇ ਛਲੀਏ ਹੀਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਕੁਦਰਤਿ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ ਸਚਿ ਨਿਬੇੜਣਹਾਰੇ॥ (580, ਵਡਹੰਸੁ, ਮ: 1) 3. ਆਪੇ ਤਖਤੁ

ਰਚਾਇਓਨੁ ਆਕਾਸ ਪਤਾਲਾ॥ (785, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) 4. ਸਚੈ ਤਖਤੁ ਰਚਾਇਆ ਬੈਸਣ ਕਉ ਜਾਂਈ॥ (947, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 5. ਸਚਾ ਆਪਿ ਤਖਤੁ ਸਚਾ ਬਹਿ ਸਚਾ ਕਰੇ ਨਿਆਉ॥ (949, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3)।

ਤਖਤੈ (ਦੇਖੋ ਤਖਤ) ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ। 1. ਤਖਤਿ ਬਹੈ ਤਖਤੈ ਕੀ ਲਾਇਕ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 2. ਤਖਤਿ ਰਾਜਾ ਸੋ ਬਹੈ ਜਿ ਤਖਤੈ ਲਾਇਕ ਹੋਈ॥ (1088, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1)।

ਤੰਗਨਾ [ਫ਼ ٲ ٲ ٲ ਤੰਗ ਨਾ, ٲ ٲ ٲ ਤੰਗ ਨਾਯ = ਤੰਗ ਚੀਜ਼, ਤੰਗ ਜਗ੍ਹਾ, ਤੰਗੀ] ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਕਲੰਕਿਤ। ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਆਮੀ ਮਨੁ ਜੀਵੈ ਪੰਚ ਦੂਤ ਤਜਿ ਤੰਗਨਾ॥ (1080, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇਰਾ ਭਜਨ ਤੇ ਆਰਾਧਨ ਕਰਕੇ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪੰਜ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਲਈ ਹੈ।

ਤੰਗੀਐ [ਫ਼ ٲ ٲ ਤੰਗ = ਤੰਗ ; ਦੁਖੀ] ਦੁਖੀ। ਪੜਿਆ ਲੇਖੇਦਾਰੁ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ॥ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਕੂੜਿਆਰੁ ਅਉਖਾ ਤੰਗੀਐ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਕਰਜ਼ਾਈ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਜੀਵ ਝੂਠਾ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਔਖਾ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਨ [ਫ਼ ٲ ٲ ਤਨ = ਸਰੀਰ] ਜਿਸਮ, ਬਦਨ, ਸਰੀਰ, ਦੇਹ, ਕਾਇਆ, ਪਿੰਡਾ। 1. ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਵਰਖੈ ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ॥ ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਸਾਂਤਿ ਸਮਾਈ॥ (105, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਤੁਧੁ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀ॥ (132, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 3. ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਵਸਿ ਰਹੇ ਨਾਨਕ ਨਹੀ ਸੁਮਾਰੁ॥ (137, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਤਨ ਮਹਿ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਗਿ ਸਬਦਿ ਬੁਝਾਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 5. ਪਰ ਧਨ ਪਰ ਤਨ ਪਰ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਇਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਲਾਗੈ॥ (674, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਪਰ ਤਨ = ਪਰਾਈ ਔਰਤ। 6. ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਏਕੁ ਧਿਆਇ॥ (1152, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 7. ਜੋ ਤਨ ਰਤੇ ਰਬ ਸਿਉ ਤਿਨ ਤਨਿ ਰਤੁ ਨ ਹੋਇ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਤੰਨ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ। ਨਾਨਕ ਸੇਈ ਤੰਨ ਫੁਟੰਨਿ ਜਿਨਾ ਸਾਂਈ ਵਿਸਰੈ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਤਨਹਿ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਤਨ ਤੋਂ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ। ਅਗਿਆਨੁ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਇਸੁ ਤਨਹਿ ਜਲਾਏ॥ (1067, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤਨਕ [ਫ਼ ٲ ٲ ਤੁਨਕ = ਥੋੜ੍ਹਾ ; ਹਲਕਾ] ਭੋਰਾ ਭਰ। ਹਰਿ ਮੇਰੇ ਪਿਰੁ ਹਉ ਹਰਿ ਕੀ ਬਹੁਰੀਆ॥ ਰਾਮ ਬਡੇ ਮੈ ਤਨਕ ਲਹੁਰੀਆ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਮੇਰਾ ਖ਼ਸਮ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਹਾਂ। ਸੁਆਮੀ ਵੱਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੋਰਾ ਭਰ ਨਿਕੜੀ ਜਿਹੀ ਹਾਂ।

ਤਨਾ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ, ਦੇਹ। ਸਗਲ ਸਮਗ੍ਰੀ ਜਾ ਕਾ ਤਨਾ॥ ਆਪਨ ਜਸੁ ਆਪ ਹੀ ਸੁਨਾ॥ (294, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਦੇਹ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕੀਰਤੀ ਉਹ ਆਪੇ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।

ਤਨਿ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ ਦੁਆਰਾ, ਤਨ ਨਾਲ, ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ। 1. ਆਠ ਪਹਰ ਸਿਮਰਹੁ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਨਾ ਮਨਿ ਤਨਿ ਸਦਾ ਧਿਆਈਐ॥ (500, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਨਾਲ ਸਦੀਵ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰ। 2. ਨੀਦ ਗਈ ਹਉਮੈ ਤਨਿ ਥਾਕੀ ਸਚ ਮਤਿ ਰਿਦੈ ਸਮਾਈ॥ (1274, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਨੀਂਦ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਮੇਰੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਰਮ ਗਿਆ ਹੈ। 3. ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਰੰਗੁ॥ ਬਿਰਲਾ ਕੋਊ ਪਾਵੈ ਸੰਗੁ॥ (290, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਹਰਿਹਾਂ ਦੂਖ ਰੋਗ ਸਭਿ ਪਾਪ ਤਨ ਤੇ ਖਿਸਰਿਆ॥ (1363, ਫੁਨਹੇ, ਮਃ 5)।

ਤੰਨਿ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ ਨਾਲ, ਤਨ ਨਾਲ। ਖੰਭ ਵਿਕਾਂਦੜੇ ਜੇ ਲਹਾਂ ਘਿੰਨਾ ਸਾਵੀ ਤੋਲਿ॥ ਤੰਨਿ ਜੜਾਂਈ ਆਪਣੈ ਲਹਾਂ ਸੁ ਸਜਣੁ ਟੋਲਿ॥ (1426, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਖੰਭ (ਪਰ) ਵਿਕਦੇ ਲੱਭ ਪੈਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਜੜ ਲਵਾਂਗੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਭਾਲ ਕੇ, ਉਸ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪਾ ਲਵਾਂਗੀ।

ਤਨੁ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ, ਦੇਹ, ਤਨ, ਬਦਨ, ਜਿਸਮ। 1. ਗਾਵੈ ਕੋ ਸਾਜਿ ਕਰੇ ਤਨੁ ਖੇਹ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਇੱਕ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਰਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਵਿਣੁ ਸਚੇ ਤਨੁ ਛਾਰੁ ਛਾਰੁ ਰਲਾਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਦੇਹ ਮਿੱਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਹੋਰਿ ਸਾਦ ਸਭਿ ਫਿਕਿਆ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ॥ (218, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਬਿਰਥਾ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਤਨੁ ਅੰਧ॥ (269, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਗ੍ਰਿਹੁ ਸਉਪਿ ਸਰੀਰੁ॥ ਸੋਈ ਸੁਹਾਗਨਿ ਕਹੈ ਕਬੀਰੁ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਵਹੁਟੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਮਨ, ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਘਰ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਸਮਰਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। 6. ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਭੁ ਹਰਿਆ॥ (395, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 7. ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਾਗੀ ਮਿਲੁ ਬੈਰਾਗੀ ਖਿਨੁ ਰਹਨੁ ਪ੍ਰਿਗੁ ਤਨੁ ਤਿਸੁ ਬਿਨਾ॥ (462, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਮੈਂ ਜਗਤ-ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਲਾਅਨਤ ਹੈ ਉਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਭਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 7. ਜਿਸ ਕਾ ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਸਭੁ ਤਿਸ ਕਾ ਸੋਈ ਸੁਘੜੁ ਸੁਜਾਨੀ॥ (671, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਚਤੁਰ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹਨ ਸਾਡੀ ਦੇਹ, ਆਤਮਾ ਤੇ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। 8. ਤਨੁ ਮਨੁ ਅਪਨੋ ਜੀਅਰਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਹਉ ਵਾਰੀ॥ (810, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੋਂ ਘੋਲ ਘੁਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 9. ਮਨੁ ਤਨੁ ਨਿਰਮਲ ਹੋਇ ਨਿਹਾਲੁ॥ (866, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਤੰਨੁ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ। ਮਨੁ ਤੰਨੁ ਨਿਰਮਲੁ ਦੇਖਿ ਦਰਸਨੁ ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਮੁਖਿ ਭਣਾ॥ (778, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਦੇਹ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦਾ ਹਾਂ।

ਤਨੂਰ [ਅੰ ਤਨੂਰ, ਫ਼ ਤਨੂਰ ਤੰਦੂਰ] ਤੰਦੂਰ, ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਭੜੋਲਾ। ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਬਲੰਨਿ॥ ਪੈਰੀ ਥਕਾਂ ਸਿਰਿ ਜੁਲਾਂ ਜੇ ਮੂੰ ਪਿਰੀ ਮਿਲੰਨਿ॥ ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ॥ ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗ ਜਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਥੱਕ ਜਾਣ ਮੈਂ ਸਿਰ ਪਰਨੇ ਤੁਰ ਪਵਾਂਗੀ, ਜੇ ਇਵੇਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੋਵਾਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਨਾ ਤਪਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਦੀ ਨਿਆਈ ਨਾ ਸਾੜ। ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵੇਖ।

ਤਨੋ (ਦੇਖੋ ਤਨ) ਸਰੀਰ। 1. ਰਕਤੁ ਬਿੰਦੁ ਕਾ ਇਹੁ ਤਨੋ ਅਗਨੀ ਪਾਸਿ ਪਿਰਾਣੁ॥ ਪਵਣੈ ਕੈ ਵਸਿ ਦੇਹੁਰੀ ਮਸਤਕਿ ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਰੀਰ ਲਹੂ ਤੇ ਵੀਰਜ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਭਾਵ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੱਥੇ ਉਪਰਲੇ

ਸੱਚੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭਾਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ, ਸੁਆਸ ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਹੈ। 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿਆ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਤਨੋ ਭਿੰਨਾ॥ (448, ਆਸਾ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਗੂੜ੍ਹਾ, ਲਾਲ ਰੰਗੀਜ਼ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਤਰੋਤਰ ਹਨ। 3. ਹਰਿ ਮਨੁ ਤਨੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਭੀਜੈ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਪਿਆਰੇ ਰਾਮ॥ (772, ਸੂਹੀ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਤਰੋਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਤਪ, ਤਪਸਾ, ਤਪਨਾ, ਤਪਤਿ, ਤਪੁ [ਫ਼ تپّ ਤਪ = ਤਪਸ਼ ; ਬੁਖਾਰ] ਗਰਮੀ ; ਤੱਤਾ ਹੋਣਾ, ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਰਤ, ਤਪੱਸਿਆ ; ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਅਸੰਖ ਪੂਜਾ ਅਸੰਖ ਤਪ ਤਾਉ॥ (3, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਪੂਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹਨ ਜੋ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2. ਤਪ ਮਹਿ ਤਪੀਸਰੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਹਿ ਭੋਗੀ॥ (284, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤਪੀਆਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਵੱਡਾ ਤਪੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 3. ਬ੍ਰਹਮ ਕਮਲ ਪੁਤੁ ਮੀਨ ਬਿਆਸਾ ਤਪੁ ਤਾਪਨ ਪੂਜ ਕਰਾਵੈਗੇ॥ (1309, ਕਾਨੜਾ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਕੰਵਲ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿਆਸ ਨੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੋਈ। 4. ਤਪਤਿ ਮਾਹਿ ਠਾਢਿ ਵਰਤਾਈ॥ (287, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਿੱਖ-ਮਤ ਦੁਆਰਾ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਰਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਜੈਸੇ ਸਕਤਿ ਸੂਰ ਬਹੁ ਜਲਤਾ ਗੁਰ ਸਸਿ ਦੇਖੇ ਲਹਿ ਜਾਇ ਸਭ ਤਪਨਾ॥ (860, ਗੋਂਡ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ-ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਘਨੇਰੇ ਬਲਦੇ ਹੋਏ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਰਮੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੰਢੀ-ਠਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 6. ਜੋਗੇਨ ਕਿੰ ਜੋਗੇਨ ਕਿੰ ਦਾਨੇਨ ਕਿੰ ਤਪਸਾ॥ (526, ਗੁਜਰੀ, ਜੈਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜੋਗ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ?

ਤਪਤੁ (ਦੇਖੋ ਤਪ) ਤਪਦਾ ਹੈ। ਜੀਉ ਤਪਤੁ ਹੈ ਬਾਰੇ ਬਾਰ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮ: 1)।

ਤਪਾ [ਫ਼ تپّ ਤਪ ਤੋਂ] ਤਪ (ਗਰਮੀ) ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਤਪੀਆ, ਤਪੱਸਵੀ। ਤਪਾ ਨ ਹੋਵੇ ਅੰਦਰੂ ਲੋਭੀ ਨਿਤ ਮਾਇਆ ਨੇ ਫਿਰੈ ਜਜਮਾਲਿਆ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਤਪੱਸਵੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਲ ਲਾਲਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੋੜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਦਾ ਦੌਲਤ ਮਗਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਤਪਾਇ [ਫ਼ تپيدن ਤਪੀਦਨ = ਗਰਮ ਕਰਨਾ] ਤਪਾਵੇ। ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਨਾ ਤਪਾ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਦੀ ਨਿਆਈ ਨਾ ਸਾੜ।

ਤਪਾਵਸੁ, ਤਪਾਵਸੋ [ਅ تپّاص تپّاص ਤਪਾਵਸ = ਢੁੰਡਣਾ, ਖੋਜ ਕਰਨਾ] ਢੁੰਡ, ਖੋਜ, ਨਿਰਣਾ, ਨਿਆਂ, ਤਹਿਕੀਕਾਤ, ਪੁੱਛ-ਗਿਛ। 1. ਗਲਾ ਉਪਰਿ ਤਪਾਵਸੁ ਨ ਹੋਈ ਵਿਸੁ ਖਾਧੀ ਤਤਕਾਲ ਮਰਿ ਜਾਏ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਗੱਲਾਂ ਉਤੇ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜ਼ਹਿਰ ਖਾ ਕੇ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਦਮ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਰਣੀ ਉਪਰਿ ਹੋਇ ਤਪਾਵਸੁ ਜੇ ਕੇ ਕਹੈ ਕਹਾਏ॥ (1238, ਸਾਰੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਜੀਵ ਦੇ ਅਮਲਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਉਚਾਰਦਾ ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਬਕਵਾਸ ਹੀ ਹੈ। 3. ਕਰਤੈ ਕੀਆ ਤਪਾਵਸੋ ਦੁਸਟ ਮੁਏ ਹੋਇ ਮੂਰੇ॥ (133, ਮਾਝ, ਮ: 5) ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਨਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਸਟ ਗੁੰਗੇ-ਬੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਏ ਹਨ।

ਤਪਿ (ਦੇਖੋ ਤਪ) ਤਪ ਕੇ, ਤਪਦੇ ਹੋਏ 1. ਤਪਿ ਤਪਿ ਲੁਹਿ ਲੁਹਿ ਹਾਥ ਮਰੋਰਉ॥ ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੜਦੀ ਤੇ ਮਚਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਮਰੋੜਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਭਾਲਦੀ ਹੋਈ ਕਮਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। 2. ਤਪਿ ਤਪਿ ਖਪੈ ਬਹੁਤੁ ਬੇਕਾਰ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮ: 1)।

ਤਪਿਆ (ਦੇਖੋ ਤਪਾਇ) ਗਰਮ ਹੋਇਆ, ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ। ਅਗੈ ਦੋਜਕੁ ਤਪਿਆ ਸੁਣੀਐ ਹੁਲ ਪਵੈ ਕਾਹਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੂਹਰਲੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ ਨਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਚੀਕਾਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਤੇ ਹਾਹਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤਪੀਆ (ਦੇਖੋ ਤਪ) ਤਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਤਪੱਸਵੀ। ਤਪੀਆ ਹੋਵੈ ਤਪੁ ਕਰੇ ਤੀਰਥਿ ਮਲਿ ਮਲਿ ਨਾਇ॥ (730, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਤਪੱਸਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਨਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਤਪੀਸਰ, ਤਪੀਸਰੁ (ਦੇਖੋ ਤਪ) ਤਪੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ। 1. ਤਪ ਮਹਿ ਤਪੀਸਰੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਮਹਿ ਭੋਗੀ॥ (284, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਤਪੇ ਤਪੀਸਰ ਜੋਗੀਆ ਤੀਰਥਿ ਗਵਨੁ ਕਰੇ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5)।

ਤਪੁ (ਦੇਖੋ ਤਪ) ਤਪੱਸਿਆ। 1. ਤੀਰਥੁ ਤਪੁ ਦਇਆ ਦਤੁ ਦਾਨੁ॥ ਜੇ ਕੋ ਪਾਵੈ ਤਿਲ ਕਾ ਮਾਨੁ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ, ਤਪੱਸਿਆ, ਦਇਆ ਤੇ ਦਾਨ ਦੇਣਾ, ਜੇਕਰ ਪਾਉਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਾਤਰ ਮਾਣ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2. ਰਵਿਦਾਸ ਦਾਸ ਉਦਾਸ ਤਜੁ ਭ੍ਰਮੁ ਤਪਨ ਤਪੁ ਗੁਰ ਗਿਆਨ॥ (486, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਰਵਿਦਾਸ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਤੇ ਭਰਮ ਛੱਡ ਦੇ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਤ ਨੂੰ ਤਪੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਸਮਝ। 3. ਜਪੁ ਤਪੁ ਸਭੁ ਇਹੁ ਸਬਦੁ ਹੈ ਸਾਰੁ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੀ ਇਹ ਬੰਦਗੀ ਸਾਰੇ ਜਪਾਂ ਤੇ ਤਪੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹੈ।

ਤਪੈ (ਦੇਖੋ ਤਪਾਇ) ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਪਦਾ ਹੈ। 1. ਰਸੁ ਕਸੁ ਟਟਰਿ ਪਾਈਐ ਤਪੈ ਤੈ ਵਿਲਲਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੰਨੇ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਕੜਾਹੇ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸੜਦਾ ਹੋਇਆ ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਤਨੁ ਤਪੈ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਬਲੰਨਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਬਾਲਣ ਵਾਂਗ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ।

ਤਬਲਬਾਜ [ਅ. طبل ਤਬਲ = ਢੋਲ+ਫ ਼; ਬਾਜ = ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ] ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਪੌਂਸਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਨਗਾਰਚੀ। ‘ਬਾਜ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بازند ਬਾਜ਼ੀਦਨ→ ਬਾਜ਼ਦ→ ਬਾਜ਼ = ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਜਾਂਬਾਜ਼, ਚਾਲਬਾਜ਼, ਨੇਜ਼ਾਬਾਜ਼, ਜੂਏਬਾਜ਼, ਹਵਾਬਾਜ਼, ਕਬੂਤਰਬਾਜ਼, ਪਤੰਗਬਾਜ਼, ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ ਤੇ ਨਸ਼ੇਬਾਜ਼ ਆਦਿ। ਪਰ ਇਥੇ ‘ਬਾਜ਼’ ਸ਼ਬਦ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਬਲਬਾਜ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨਗਾਰਚੀ। ਤਬਲਬਾਜ਼ ਬੀਚਾਰ ਸਬਦਿ ਸੁਣਾਇਆ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ-ਨਗਾਰਚੀ ਨੇ, ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਾਹੀਂ (ਨਾਮ ਦਾ) ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ।।

ਤੰਬੂ [ਫ. تنبو ਤੰਬੂ = ਖੋਮਾ] ਖੋਮਾ, ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਘਰ, ਤੰਬੂ। ਤਾਜੀ ਰਥ ਤੁਖਾਰ ਹਾਥੀ ਪਾਖਰੇ॥ ਬਾਗ ਮਿਲਖ ਘਰ ਬਾਰ ਕਿਥੈ ਸਿ ਆਪਣੇ॥ ਤੰਬੂ ਪਲੰਘ ਨਿਵਾਰ ਸਰਾਇਚੇ ਲਾਲਤੀ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ, ਰਥ, ਉਠ, ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਸਣੇ ਹਾਥੀ, ਬਾਗ਼, ਜਾਇਦਾਦਾਂ, ਮਕਾਨ ਤੇ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਤੰਬੂ, ਨਵਾਰੀ ਪਲੰਘ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਖੋਮੇ ਕਿਥੇ ਹਨ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਤਬੇਲਾ [ਅ. طبله ਤਵੇਲਾ = ਅਸਤਬਲ] ਘੋੜ-ਖਾਨਾ, ਅਸਤਬਲ। ਕਹਾ ਸੁ ਖੇਲ ਤਬੇਲਾ ਘੋੜੇ ਕਹਾ ਭੇਰੀ ਸਹਨਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਖੇਡਾਂ, ਅਸਤਬਲ, ਕੋਤਲ ਘੋੜੇ ਕਿਥੇ ਹਨ? ਕਿਥੇ ਹਨ ਨਗਾਰੇ ਅਤੇ ਸਹਿਨਾਈਆਂ?

ਤੰਬੋਰ [ਫ. تنبور ਤੰਬੋਲ/ਤੰਬੂਲ = ਪਾਨ] ਪਾਨ, ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ। ਫ਼. تنبور ਤੰਬੋਲ ਦਾ ‘ਲ’ ਪੰਜਾਬੀ ‘ਤੰਬੋਰ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ‘ਲ’ ਤੇ ‘ਰ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੈਰ = ਸੈਲ, ਮਰਹਮ = ਮਲੂਮ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ, ਦਲਿੰਦਰ = ਦਰਿੰਦਰ, ਡਾਲ = ਡਾਰ, ਹਰਟ =

ਹਲਟ, ਹਰਕਾਰਾ = ਹਲਕਾਰਾ, ਗਿਲਮਾਲਾ = ਗਰਮਾਲਾ, ਚਰਿੱਤਰ = ਚਲਿੱਤਰ ਅਤੇ ਚਿਲਮਚੀ = ਚਿਰਮਚੀ ਆਦਿ। ਹਾਥਿ ਤ ਡੋਰ ਮੁਖਿ ਖਾਇਓ ਤੰਬੋਰ॥ ਮਰਤੀ ਬਾਰ ਕਸਿ ਬਾਧਿਓ ਚੋਰ॥ (326, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਪਤੰਗ ਦੀ ਰੱਸੀ ਫੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਪਾਨ ਚੱਬਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗ ਖਿੱਚ ਕੇ ਨਰੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤੰਬੋਲ (ਦੇਖੋ ਤੰਬੋਰ) ਪਾਨ ਦਾ ਪੱਤਾ, ਪਾਨ, ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ। 1. ਸੂਬ ਸੀਗਾਰ ਤੰਬੋਲ ਰਸ ਸਣੁ ਦੇਹੀ ਸਭ ਖਾਮ॥ (133, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਮੂਹ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਪਾਨ ਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ, ਸਮੇਤ ਸਰੀਰ ਦੇ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੱਚੇ (ਅਸਥਿਰ) ਹਨ। 2. ਭਉ ਸੀਗਾਰੁ ਤਬੋਲ ਰਸੁ ਭੋਜਨੁ ਭਾਉ ਕਰੇਇ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਤਨੀਏ ! ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਨਾਮ-ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਾਨ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਬਣਾ। 3. ਸਖੀ ਕਾਜਲ ਹਾਰ ਤੰਬੋਲ ਸਭੈ ਕਿਛੁ ਸਾਜਿਆ॥ (1361, ਫੁਨਹੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਮੈਂ ਸੁਰਮਾ, ਫੁੱਲ ਮਾਲਾ ਤੇ ਪਾਨ ਬੀੜਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਤੰਬੋਲਾ (ਦੇਖੋ ਤੰਬੋਰ) ਪਾਨ। ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਵਿਸਾਰੀਐ ਏਹੁ ਤੰਬੋਲਾ ਖਾਇ ਰੀ॥ (400, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵਹੁਟੀਏ ! ਹੋਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਦੇ ਪਾਨ ਤੂੰ ਖਾ।

ਤੰਬੋਲੀ [ਫ ਤੰਬੋਲ (ਪਾਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਖਾਣ ਵਾਲੀ, ਪਾਨ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ; ਪਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ। 1. ਕਹਾ ਸੁ ਪਾਨ ਤੰਬੋਲੀ ਹਰਮਾ ਹੋਈਆ ਛਾਈ ਮਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਪਾਨਾਂ ਦੇ ਬੀੜੇ, ਤੇ ਪਾਨ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ? ਉਹ ਛਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। 2. ਪਾਨ ਪਿਆਰੇ ਮਨਹਿ ਅਧਾਰੇ ਚੀਤਿ ਚਿਤਵਉ ਜੈਸੇ ਪਾਨ ਤੰਬੋਲੀ॥ (822, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਪਾਨ ਬੀੜੇ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਨਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਤੰਬੋਲੁ (ਦੇਖੋ ਤੰਬੋਰ) ਪਾਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਤੰਬੋਲੁ ਮੁਖਿ ਖਾਇਆ॥ (737, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਦਾ ਪਾਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਚੱਬਿਆ ਹੈ।

ਤਮਾਇ [ਅ طمع ਤਮਅ = ਲਾਲਚ, ਹਿਰਸ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ] ਲਾਲਸਾ, ਹਿਰਸ, ਲਾਲਚ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਚਾਹਨਾ। 1. ਵਡਾ ਦਾਤਾ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਵੱਡਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ। 2. ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਫਿਰੈ ਓਨਾ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ॥ (26, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲਗੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ। 3. ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਆਖਣੁ ਆਖਣਾ ਜੇ ਭਾਵੈ ਕਰੇ ਤਮਾਇ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਾਰੀ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੇਰੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਜੇਕਰ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਚਾਹਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰ।

ਤਮਾਈ (ਦੇਖੋ ਤਮਾਇ) ਲਾਲਚ, ਲਾਲਸਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਚਾਹਨਾ, ਹਿਰਸ। 1. ਨਾਨਕ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਹੈ ਤਿਸੁ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਈ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਮਃ 2) 2. ਆਪੇ ਮਾਰਿ ਜੀਵਾਲੇ ਆਪੇ ਤਿਸ ਨੋ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਈ॥ (912, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) 3. ਏਸੁ ਸਬਦ ਕਉ ਜੋ ਅਰਥਾਵੈ ਤਿਸੁ ਗੁਰ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਈ॥ (940, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਇਸ ਈਸ਼ਵਰੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਭੋਰਾ ਭਰ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ।

ਤਮਾਏ (ਦੇਖੋ ਤਮਾਇ) ਲਾਲਚ, ਲਾਲਸਾ, ਹਿਰਸ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਚਾਹਨਾ। ਜਨੁ ਨਾਨਕ ਵਡਿਆਈ ਆਖੈ ਹਰਿ ਕਰਤੇ ਕੀ ਜਿਸ ਨੋ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਏ॥ (554, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3)।

ਤਮਾਸ਼ਾ [ਅ-ਫ ਨاشا ਤਮਾਸ਼ਾ = ਸੈਰ, ਇਕੱਠੇ ਪੈਦਲ ਚੱਲਣਾ ; ਅਨੋਖੀ ਚੀਜ਼ ਚੱਲਣਾ, ਸੈਰ, ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਾਰਾ, ਖੁਸ਼ ਨਜ਼ਾਰਾ, ਮਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ تماشى ਤਮਾਸ਼ੀ (ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ) ਹੈ ਅਤੇ مشى ਮਸ਼ੀ (ਵਿਚਰਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ) ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸਤ ਮਨ ਬਹਿਲਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਪੈਦਲ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ‘ਤਮਾਸ਼ਾ’ ਜੀਅ ਬਹਿਲਾਵੇ, ਮਨੋਰੰਜਨ ਅਤੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ‘ਵੇਖਣ’ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਰਦੂ ਦੇ ਉਹ ਸ਼ਾਇਰ ਜਿਹੜੇ ਕਲਾਸਿਕੀ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ‘ਤਮਾਸ਼ਾ’ ਸ਼ਬਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਥਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਹਿਲ-ਜੁਲ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦੱਸਣੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤਮਾਸ਼ਾ ਬੇਸ਼ੁਆਦਾ ਤੇ ਬੇਜਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗ਼ਾਇਬ ਦਾ ਸ਼ਿਅਰ ਹੈ :

ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰ ਐ ਮਹਵ-ਏ-ਆਈਨਾਦਾਰੀ,
ਤੁਝੇ ਕਿਸ ਤਮੰਨਾ ਸੇ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ।

ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਿਆਰੀ ! ਤੂੰ ਜੋ ਦਰਪਨ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਰੁਝੀ ਹੋਈ ਹੈਂ, ਜ਼ਰਾ ਦੇਖ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਰੀਝ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਿਅਰ ਵਿਚ ‘ਤਮਾਸ਼ਾ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਚ ‘ਵੇਖਣ’ ਤੇ ‘ਹਰਕਤ’ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਲਭਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਗ਼ਾਇਬ ਦੇ ਨਿਮਨ ਸ਼ਿਅਰ ਵਿਚ ਵੀ :

ਥੀ ਖ਼ਬਰ ਗਰਮ ਕਿਹ ਗ਼ਾਲਿਬ ਕੇ ਉਤੇਂਗੇ ਪੁਰਜੇ,
ਦੇਖਨੇ ਹਮ ਭੀ ਗਏ ਥੇ, ਯਿਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਨਾ ਹੂਆ।

ਫਿਰ ‘ਤਮਾਸ਼ਾ’ ਦਾ ਅਰਥ ਉਸ ਸ਼ੈ ਤੋਂ ਲੈਣ ਲਗ ਪਏ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। 1. ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਾ ਪੂਰਨ ਆਸਾ ਕਬਹਿ ਨ ਬਿਆਪੈ ਚਿੰਤਾ॥ (496, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 2. ਐਥੈ ਗੋਇਲੜਾ ਦਿਨ ਚਾਰੇ॥ ਖੇਲੁ ਤਮਾਸ਼ਾ ਧੁੰਧੁਕਾਰੇ॥ (1023, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਚਰਾਂਦ ਅੰਦਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੱਟਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਘੁੱਪ ਅਨੁਰੇ ਅੰਦਰ ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਆਪੇ ਕੀਤੇ ਖੇਲੁ ਤਮਾਸ਼ਾ॥ (1033, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 4. ਸਭੁ ਖੇਲੁ ਤਮਾਸ਼ਾ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ॥ (1061, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 5. ਸਭੁ ਖੇਲੁ ਤਮਾਸ਼ਾ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ॥ (1061, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) 6. ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ ਬਡਾ ਤਮਾਸ਼ਾ॥... ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੰਗਤਿ ਸਭੈ ਬਿਚਾਰਹੁ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ ਬਡਾ ਤਮਾਸ਼ਾ॥ ਕੀਆ ਖੇਲੁ ਬਡ ਮੇਲੁ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇਰੀ ਸਭ ਰਚਨਾ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ)।

ਤਮਾਸ਼ਿਆ (ਦੇਖੋ ਤਮਾਸ਼ਾ) ਤਮਾਸ਼ੇ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਕਉਤਕ ਕੋਡ ਤਮਾਸ਼ਿਆ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਸੁ ਨਾਉ॥ (707, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਚੋਜ ਅਤੇ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਥਾਂ ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਅਤੇ ਕੋੜ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਨਰਕ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ।

ਤਮਾਸੇ (ਦੇਖੋ ਤਮਾਸ਼ਾ) ਤਮਾਸ਼ੇ। 1. ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਬਹੁ ਬਿਧੀ ਚਾਇ ਲਗਿ ਰਹਿਆ॥ ਚਿਤਿ ਨ ਆਇਓ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਤਾ ਸਰਪ ਕੀ ਜੂਨਿ ਗਇਆ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਕੋਲ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਤੇ ਖੇਡ ਤਮਾਸ਼ੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹ ਉਮੰਗ-ਭਰੀਆਂ ਮੌਜ ਬਹਾਰਾਂ ਮਾਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਜੇਕਰ ਉਹ, ਉਚੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਦ ਉਹ ਸੱਪ ਦੀ ਜੂਨੀ ਵਿਚ ਪਵੇਗਾ। 2. ਅਨੰਦ ਮੰਗਲ ਹਰਿ ਚਲਤ ਤਮਾਸੇ॥ (1077, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 3. ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣਿ ਹਕੀਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 4. ਬਾਜੀਗਰ ਡੰਕ ਬਜਾਈ॥ ਸਭ ਖਲਕ ਤਮਾਸੇ ਆਈ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ)।

ਤਮਾਸੈ (ਦੇਖੋ ਤਮਾਸਾ) ਤਮਾਸ਼ੇ, ਵਿਸ਼ਈ ਨਜ਼ਾਰੇ। ਸਾਹਾਂ ਸੁਰਤਿ ਗਵਾਈਆ ਰੰਗਿ ਤਮਾਸੈ ਚਾਇ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਾਕਿਮਾਂ ਨੇ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ, ਵਿਸ਼ਈ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਮਾਰ ਛੱਡੀ ਸੀ।

ਤਮੋਲ [ਫ਼ ਤੰਬੋਲ ਤੰਬੋਲ = ਪਾਨ] ਪਾਨ, ਨਾਗਬੋਲ ਦਾ ਪੱਤਾ, ਪਾਨ ਦਾ ਬੀੜਾ। ਫ਼ ਤੰਬੋਲ ਦਾ ‘ਬ’, ਤਮੋਲ ਦੇ ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ‘ਬ’ ਤੇ ‘ਮ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਮ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ = ਅੰਬਰਸਰ, ਅੰਬਦੂਰ = ਅਮਦੂਰ, ਅੰਬ = ਆਮ, ਅੰਬੜੀ = ਅੰਮੜੀ, ਅੰਭਾਕੜੀ = ਅੰਮਾਕੜੀ, ਇੰਬਲੀ = ਇਮਲੀ, ਸੰਬਰਨਾ = ਸਮਰਨਾ ਅਤੇ ਕੰਬਲ = ਕੰਮਲ ਆਦਿ। ਕਾਜਲੁ ਹਾਰ ਤਮੋਲ ਰਸੁ ਬਿਨੁ ਪਸੇ ਹਭਿ ਰਸ ਛਾਰੁ॥ (1094, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਰਮਾ, ਫੁੱਲ ਮਾਲਾ, ਪਾਨ ਅਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ, ਇਹੋ ਜੇਹੇ ਸਾਰੇ ਸੁਆਦ, ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਹੇ ਸਿਰ ਦੇ ਸਾਈਂ ! ਨਿਰੇ ਪੁਰੇ ਸੁਆਹ ਹੀ ਹਨ।

ਤਰਸ, ਤਰਸੁ [ਫ਼ ਤਰਸ ਤਰਸ = ਡਰ] ਡਰ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ترسیدن ਤਰਸੀਦਨ = ਡਰਨਾ। 1. ਖਉਫੁ ਨ ਖਤਾ ਨ ਤਰਸੁ ਜਵਾਲੁ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਭੈ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ, ਨਾ ਕੋਈ ਪਤਨ ਹੋਣ (ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ) ਦਾ ਡਰ ਹੈ। 2. ਖਸਮੁ ਪਛਾਨਿ ਤਰਸ ਕਰਿ ਜੀਅ ਮਹਿ ਮਾਰਿ ਮਣੀ ਕਰਿ ਫੀਕੀ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਾਜ਼ੀ ! ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਛਾਣ, ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਡਰ ਵਸਾ, ਹਉਮੈ ਰੂਪ ਮਣੀ ਨੂੰ ਫਿੱਕੀ ਜਾਣ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇ।

ਤਰਕ [ਅ਼ ਤਰਕ ਤਰਕ = ਛੱਡ ਦੇਣਾ] ਤਿਆਗ ; ਵੈਰਾਗ, ਉਪਰਾਮਤਾ। ਉਪਜੀ ਤਰਕ ਦਿਗੰਬਰੁ ਹੋਆ ਮਨੁ ਦਹ ਦਿਸ ਚਲਿ ਚਲਿ ਗਵਨੁ ਕਰਈਆ॥ (835, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਉਪਰਾਮਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਨਾਂਗਾ ਸਾਧੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਭਟਕਦਾ, ਭੌਂਦਾ ਤੇ ਭੱਜਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਤਰਕਸ [ਫ਼ ਤਰਕਸ ਤਰਕਸ, ਫ਼ ਤਰ ਤਰ = ਫ਼ ਤੀਰ ਤੀਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ+ਕਸ਼ ਕਸ਼ = ਖਿੱਚਣ ਵਾਲਾ] ਤੀਰ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲਾ ਪਾਤਰ, ਭੱਥਾ, ਉਹ ਖੋਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੀਰ ਰੱਖੇ ਜਾਣ, ਉਹ ਖ਼ਾਨਾ ਜਿਥੋਂ ਤੀਰ ਕੱਢ ਕੇ ਕਮਾਣ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੀਰਦਾਨ। ‘ਕਸ਼’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كشدن ਕਸ਼ੀਦਨ = ਖਿੱਚਣਾ→ ਕਸ਼ਦ→ ਕਸ਼ = ਖਿੱਚਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਜ਼ਰੀਬ ਕਸ਼, ਦਿਲਕਸ਼, ਕਿਨਾਰਾ ਕਸ਼, ਮਿਹਨਤ ਕਸ਼, ਕਮਰ ਕਸ਼ ਅਤੇ ਰੱਸਾ ਕਸ਼ ਆਦਿ। ਤਰਕਸ ਤੀਰ ਕਮਾਣ ਸਾਂਗ ਤੇਗਬੰਦ ਗੁਣ ਧਾਤੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀਆਂ ਮਗਰ ਦੌੜਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਭੱਥਾ, ਤੀਰ, ਕਮਾਣ, ਬਰਛਾ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਗਾਤਰਾ ਹੈ।

ਤਰਕਸਬੰਦ [ਫ਼ ਤਰਕਸਬੰਦ ਤਰਕਸਬੰਦ, ਤੀਰਕਸਬੰਦ, ਫ਼ ਤੀਰ ਤੀਰ = ਤੀਰ+ਕਸ਼ ਕਸ਼ = ਖਿੱਚਣ ਵਾਲਾ+ਫ਼ ਬੰਦ ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ] ਤਰਕਸਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਭੱਥਾ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਯੋਧਾ। ‘ਬੰਦ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بستن ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ→ ਬੰਦਦ→ ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕਮਰਬੰਦ, ਬਿਸਤਰਬੰਦ, ਤੇਗਬੰਦ, ਇਜ਼ਾਰਬੰਦ, ਤਹਿਬੰਦ ਅਤੇ ਨਾਲਬੰਦ (ਖ਼ੁਰੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲਾ)। ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਭਾਈਆ ਸਾਜਨ ਸੰਗਿ ਪਰੀਤਿ॥ ਲਸਕਰ ਤਰਕਸਬੰਦ ਬੰਦ ਜੀਉ ਜੀਉ ਸਗਲੀ ਕੀਤ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਪਿਤਾ, ਪੁੱਤਰਾਂ, ਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਕੋਲ ਫੌਜ ਤੇ ਭੱਥਿਆਂ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ ਹੋਣ, ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਜੀ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹੋਣ, ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਉਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਤਰਫ [ਅ਼ ਤਰਫ ਤਰਫ = ਪਾਸਾ] ਪਾਸਾ, ਪੱਖ, ਸਮਤ, ਰੁਖ। 1. ਮਨਹਠਿ ਤਰਫ ਨ ਜਿਪਈ ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਘਾਲੇ॥ ਤਰਫ ਜਿਣੈ ਸਤ ਭਾਉ ਦੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੇ॥ (787, ਸੂਹੀ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ

ਬੰਦੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ, ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਹ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ। ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! ਜੋ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤ ਭੇਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਕਮਲੁ ਵਿਗਸੈ ਸਚੁ ਮਨਿ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਨਿਹਾਲੁ॥ ਮਨਮੁਖ ਦੂਜੀ ਤਰਫ ਹੈ ਵੇਖਹੁ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿ॥ (1279, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਦਿਲ ਰੂਪੀ ਕੰਵਲ ਖਿੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸਾਨ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਰੱਬ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਤੂੰ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਲੈ।

ਤਰਫਾ (ਦੇਖੋ ਤਰਫ) ਤਰਫਾਂ, ਪਾਸੇ। ਦੋਵੇਂ ਤਰਫਾ ਉਪਾਈਓਨੁ ਵਿਚਿ ਸਕਤਿ ਸਿਵ ਵਾਸਾ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਪਾਸੇ ਰਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ (ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ) ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ।

ਤਰਾਜੀ [ਫ਼ ترازو ਤਰਾਜ਼ੂ = ਤੱਕੜੀ] ਤੱਕੜੀ, ਤਰਾਜ਼ੂ। 1. ਆਪੇ ਕੰਡਾ ਆਪਿ ਤਰਾਜੀ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪੇ ਤੋਲਿ ਤੋਲਾਇਆ॥ (605, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਹੀ ਤਰਾਜ਼ੂ ਦੀ ਸੂਈ, ਖੁਦ ਹੀ ਤੱਕੜੀ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਵੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਤੋਲਦਾ ਹੈ। 2. ਕਉਣ ਤਰਾਜੀ ਕਵਣੁ ਤੁਲਾ ਤੇਰਾ ਕਵਣੁ ਸਰਾਫੁ ਬੁਲਾਵਾ॥ (730, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਤੱਕੜੀ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਵੱਟੇ? ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਲਈ ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਪਾਰਖੂ ਸੱਦਾਂ? 3. ਮਨੁ ਤਾਰਾਜੀ ਚਿਤੁ ਤੁਲਾ ਤੇਰੀ ਸੇਵ ਸਰਾਫੁ ਕਮਾਵਾ॥ (731, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੱਕੜੀ ਹੈ, ਗਿਆਤ ਵੱਟੇ ਤੇ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣੀ ਮੇਰਾ ਜੋਹਰੀ (ਪਾਰਖੂ) ਹੈ। 4. ਆਪੇ ਕੰਡਾ ਤੋਲੁ ਤਰਾਜੀ ਆਪੇ ਤੋਲਣਹਾਰਾ॥ (731, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਤਰਾਜ਼ੂ ਦੀ ਸੂਈ, ਵੱਟੇ ਅਤੇ ਤਰਾਜ਼ੂ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਤੋਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। 5. ਗੁਰਮੁਖਿ ਤੋਲਿ ਤੋਲਾਇਸੀ ਸਚੁ ਤਰਾਜੀ ਤੋਲੁ॥ (59, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਤੇ ਸੱਚ ਦੇ ਵੱਟਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਖੀ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਖੁਦ ਜੋਖਦੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਜੁਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤਰਿ, ਤਰੁ [ਫ਼ ترّ ਤਰ = ਜ਼ਿਆਦਾ] ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਤੁਲਨਾ ਦੇ ਦਰਜੇ ਵਾਸਤੇ ‘ਤਰ’ ਅਤੇ ਅਧਿਕਤਮ ਅਵਸਥਾ ਵਾਸਤੇ ‘ਤਰੀਨ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ—

ਬਦ (ਬੁਰਾ)→ ਬਦਤਰ (ਵਧੇਰੇ ਬੁਰਾ)→ ਬਦਤਰੀਨ (ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਬੁਰਾ),
ਬਿਹ→ ਬਿਹਤਰ→ ਬਿਹਤਰੀਨ,
ਖੁਸ਼→ ਖੁਸ਼ਤਰ→ ਖੁਸ਼ਤਰੀਨ,
ਖੁਬ→ ਖੁਬਤਰ→ ਖੁਬਤਰੀਨ,
ਕਮ→ ਕਮਤਰ→ ਕਮਤਰੀਨ,
ਬੁਲੰਦ→ ਬੁਲੰਦਤਰ→ ਬੁਲੰਦਤਰੀਨ ਅਤੇ
ਤੰਗ→ ਤੰਗਤਰ→ ਤੰਗ ਤਰੀਨ ਆਦਿ।

1. ਸਭੇ ਜੀਅ ਸਮਾਲਿ ਅਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰੁ॥ ਅੰਨ੍ਹ ਪਾਣੀ ਮੁਚੁ ਉਪਾਇ ਦੁਖ ਦਾਲਦੁ ਭੰਨਿ ਤਰੁ॥ (1251, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਕਰ। ਤੂੰ ਅੰਨ੍ਹ ਪਾਣੀ ਘਣੇਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਤੇ ਦਲਿੰਦਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਦੂਰ ਕਰ। 2. ਮਿਲਤ ਸਾਂਤਿ ਉਪਜੈ ਦੁਰਤੁ ਦੁਰੰਤਰਿ ਨਾਸੈ॥ (1397, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦੁਰੇਡੇ (ਵਧੇਰੇ ਦੂਰ) ਨਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਰੰਤਰਿ = ਦੁਰੰਤ+ਤਰ = ਵਧੇਰੇ ਦੂਰ।

ਤਰੀਕਤਿ [ਅُ طریقت ਤਰੀਕਤ = ਸੂਫੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ (ਸ਼ਰੀਅਤ, ਤਰੀਕਤ, ਮਾਰਫਤ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ) ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ] ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁਧੀ ਦਾ ਤਰੀਕਾ। 1. ਤੁਰਕ ਤਰੀਕਤਿ ਜਾਨੀਐ

ਹਿੰਦੂ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ॥ (340, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਸ਼ੁਧੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਵੇਦ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੂੰ। 2. ਤਰੀਕਤਿ ਤਰਕ ਖੋਜਿ ਟੋਲਾਵਹੁ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਭਾਲ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਦਰਜਾ 'ਤਰੀਕਤ' ਬਣਾ।

ਤਲਕੀ [ਅ- تَلْكِي ਤਲਕੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਤਲਕੀ ਦਾ ਭਾਵ, ਨਿਰਭਰਤਾ, ਅਧੀਨਤਾ, ਮੁਥਾਜੀ। ਤਿਸ ਕਉ ਤਲਕੀ ਕਿਸੈ ਦੀ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਦੀਬਾਨਿ ਸਭਿ ਆਣਿ ਪੈਰੀ ਪਾਇਆ॥ (591, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ, ਹਰੀ-ਹਾਕਿਮ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਤਲਬ [ਅ- طَلَب ਤਲਬ = ਮੰਗ, ਤਲਾਸ਼, ਚਾਹਤ, ਬੁਲਾਵਾ] ਬੁਲਾਵਾ, ਸੱਦਾ ; ਚਾਹਤ, ਇੱਛਾ, ਖਾਹਿਸ਼। 1. ਆਈ ਤਲਬ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ ਕੀ ਮਾਇਆ ਮੰਦਰ ਛੋਡਿ ਚਲਿਓ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬੁਲਾਵਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਤੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜੀਵਨ ਤਲਬ ਨਿਵਾਰਿ ਸੁਆਮੀ॥ (876, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇ।

ਤਲਬਾ (ਦੇਖੋ ਤਲਬ) ਤਲਬ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਬੁਲਾਵੇ, ਸੱਦੇ। ਤਲਬਾ ਪਉਸਨਿ ਆਕੀਆ ਬਾਕੀ ਜਿਨਾ ਰਹੀ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਬਕਾਇਆ ਹੈ, ਬੁਲਾਏ ਜਾਣਗੇ।

ਤਲਬੀਐ [ਅ- تَلْبِيّ ਤਲਬੀ, ਅ- طَلَب ਤਲਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਅ- ਤਲਬ (ਸੱਦਣ) ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਵਾਲਾ ਤਲਬੀਐ ਸਿਰਿ ਮਾਰੇ ਜੰਦਾਰੁ ਜੀਉ॥ (751, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰਜ਼ਾ ਬਕਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੱਟਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਤਲਾਉ [ਫ਼- تَلَا ਤਲਾਬ, تَلَا ਤਲਾਬ = تَلَا ਤਲ-ਏ-ਆਬ, ਫ਼- تَلਾ ਤਲ = ਢੇਰ+ਏ = ਸੰਬੰਧਿਤ+ਫ਼- تَلَا ਆਬ = ਪਾਣੀ ਭਾਵ ਪਾਣੀ ਦਾ ਢੇਰ] ਸਰੋਵਰ, ਸਰ, ਤਾਲ, ਪੋਖਰ, ਢਾਬ, ਤਾਲਾਬ। ਤਲਾਬ→ ਤਲਾਵ→ ਤਲਾਉ। 'ਵ', 'ਓ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਵਜੂ = ਉਜੂ, ਕਵਨ = ਕਉਣ, ਪਵਨ = ਪਉਣ, ਵੋਹ = ਉਹ, ਵਹੀ = ਉਹੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ = ਜਿਉਣ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਲਾਵ = ਤਲਾਉ। ਰੇ ਮਨ ਡੀਗਿ ਨ ਡੋਲੀਐ ਸੀਧੈ ਮਾਰਗਿ ਧਾਉ॥ ਪਾਛੈ ਬਾਘੁ ਡਰਾਵਣੇ ਆਗੈ ਅਗਨਿ ਤਲਾਉ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਵਿੰਗੇ-ਟੇਢੇ ਰਾਹ ਟੱਕਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰ। ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ੇਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮੂਹਰੇ ਅੱਗ ਦਾ ਤਾਲਾਬ।

ਤਾਉ [ਫ਼- تَا ਤਾਵ, تَا ਤਾਬ = ਗਰਮੀ] ਗਰਮੀ, ਸੇਕ, ਆਂਚ। ਤਾਵ = ਤਾਉ ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਵਜੂ = ਉਜੂ, ਕਵਨ = ਕਉਣ, ਪਵਨ = ਪਉਣ ਆਦਿ। 1. ਭਉ ਖਲਾ ਅਗਨਿ ਤਪ ਤਾਉ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੌਂਕਣੀ, ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਬਣਾ। 2. ਸਹਸ ਸਿਆਣਪ ਪਵੈ ਨ ਤਾਉ॥ (151, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸਿਆਣਪਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡਰ ਦਾ ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। 3. ਅਸੰਖ ਪੂਜਾ ਅਸੰਖ ਤਪ ਤਾਉ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 4. ਪਾਲਾ ਤਾਉ ਕਛੂ ਨ ਬਿਆਪੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਨ ਗਾਇ॥ (378, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੈਂ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਸਰਦੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਨਹੀਂ ਪੌਂਹਦੀਆਂ। 5. ਸਚੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ ਬਹੁੜਿ ਨ ਪਾਵੈ ਤਾਉ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਸੱਚੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਤਾਇਆ (ਦੇਖੋ ਤਾਉ) ਤਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਗਰਮ ਹੋਇਆ। ਸਦਾ ਸਿਮਰਿ ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਸੀਤਲ ਹੋ ਤਾਇਆ॥ (816, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨ-ਕੰਵਲਾਂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰ ਤਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਤਾਇਆ ਹੋਇਆ ਠੰਢਾ ਠਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਂ। ਨੋਟ : ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰ 'ਹੋ ਤਾਇਆ' ਪਦਾਂ ਦਾ ਪਦ-ਛੇਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਹੋਤਾਇਆ' ਸ਼ਬਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਚਿਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਤਾਈ¹ (ਦੇਖੋ ਤਾਉ) ਆਂਚ ਵਿਚ। ਭੜ ਭੜ ਅਗਨਿ ਸਾਗਰੁ ਦੇ ਲਹਰੀ ਪੜਿ ਦੜਹਿ ਮਨਮੁਖ ਤਾਈ ਹੇ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਸਖਤ ਗੂੰਜ ਵਾਲੇ ਤਰੰਗ ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਉਸ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਾਈ² [ਫ ੮ ਤਾ = ਤਕ] ਤਕ, ਤੀਕ, ਤੋੜੀ। 1. ਇਹ ਸਰੀਰੁ ਕੂੜਿ ਕੁਸਤਿ ਭਰਿਆ ਗਲ ਤਾਈ ਪਾਪ ਕਮਾਏ॥ (245, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਰੀਰ ਗਲ ਤਕ ਝੂਠ ਤੇ ਠੱਗੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜੀਵਨੁ ਮਰਣਾ ਸਭੁ ਤੁਧੈ ਤਾਈ॥ (110, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ ਭਾਵ ਤੇਰੇ ਹੀ ਹੱਥ ਹੈ।

ਤਾਈਜਾ (ਦੇਖੋ ਤਾਉ) ਤਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਰਖਿ ਖਜਾਨੈ ਪਾਇਆ ਸਰਾਫੀ ਫਿਰਿ ਨਾਹੀ ਤਾਈਜਾ ਹੇ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਖ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਰਾਫ ਖਜਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੜ ਕੇ ਤਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਤਾਸ [ਫ ੮ ਤਾਸ = ਮਾਲਿਕ] ਸੁਆਮੀ, ਮਾਲਿਕ। ਖਰਚੁ ਖਜਾਨਾ ਨਾਮ ਧਨੁ ਇਆ ਭਗਤਨ ਕੀ ਰਾਸਿ॥ ਖਿਮਾ ਗਰੀਬੀ ਅਨਦ ਸਹਜ ਜਪਤ ਰਹਹਿ ਗੁਣਤਾਸ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਭਗਤਾਂ ਕੋਲ ਖਰਚਣ ਲਈ ਖਜਾਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਨਿਮਰਤਾ, ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਅਡੋਲਤਾ ਨਾਲ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਾਕੀ¹, **ਤਾਕੁ** [ਅ ੮ ਤਾਕੁ = ਮਿਹਰਾਬ, ਡਾਟ (ਕਮਾਣ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਰਗੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਆਦਿ ਦੀ ਡਾਟ ਜੋ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ)] ਤਾਕੀ, ਮੋਰੀ, ਦਰੀਚੀ (ਛੋਟਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ) ; ਆਲਾ ; ਅਲਮਾਰੀ ; ਕਪਾਟ, ਖਿੜਕੀ। 'ਤਾਕੁ' ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਡਾਟ' ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਡਾਟ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਤਾਕੀ ਅਤੇ ਅਲਮਾਰੀ 'ਤੇ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਥਾਂ ਡਾਟ ਬਣੀ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਕੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅਲਮਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਤਾਕੁ' ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਖਿੜਕੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਾਕੀ ਜਾਂ ਟਾਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਹਨ ਬਲਕਿ ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਜੁੱਤੇ ਵਿਚ ਹੋਈ ਮੋਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਟਾਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਤਾਕੀ, ਖਿੜਕੀ ਜਾਂ ਬੂਹੇ ਦੇ ਆਏ ਹਨ। 1. ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਗਟੇ ਉਘਰਿ ਗਏ ਬਿਖਿਆ ਕੇ ਤਾਕ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਪ ਦੇ ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਦਿਸੈ ਸਚਾ ਮਹਲੁ ਖੁਲੈ ਭਰਮ ਤਾਕੁ॥ (959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਰਮ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸੱਚੇ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮਨ ਕਾ ਤਾਕੁ ਨ ਉਘੜੈ ਅਵਰ ਨ ਕੁੰਜੀ ਹਥਿ॥ (1237, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਮਨ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖੁਲ੍ਹਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਚਾਬੀ ਨਹੀਂ।

ਤਾਕੇ², **ਤਾਕੁ**, **ਤਾਕੋ** [ਅ ੮ ਤਾਕੁ = ਇੱਕੋ-ਇੱਕ, ਲਾਸਾਨੀ ਅਦੁੱਤੀ] ਟਾਂਕ ਜੋ ਦੋ ਉਤੇ ਤਕਸੀਮ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਭਾਵ ਇੱਕ, ਇੱਕੋ-ਇੱਕ, ਲਾਸਾਨੀ, ਅਦੁੱਤੀ। 1. ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਵੇਖੈ ਵਰਤੈ ਤਾਕੋ ਤਾਕੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਤਕਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਭਾਵ ਲਾਸਾਨੀ ਹੈਂ। 2. ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹਰਿ ਘਟਿ ਘਟਿ ਦੇਖਹੁ ਵਰਤੈ ਤਾਕੁ ਸਬਾਇਆ॥ (1042, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ

ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਅਲੋਪ ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਦੇਖ। ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਤਾਖਤੀ [ਫ਼ ਤਾਖ਼ਤਨ = ਦੌੜਨਾ, ਦੌੜਾਉਣਾ] ਦੌੜਾਉਣਾ, ਭਜਾਉਣਾ ; ਭਜਾ ਲਏ, ਦੌੜਾ ਲਏ। ਇਕਿ ਹੋਏ ਅਸਵਾਰ ਇਕਨਾ ਸਾਖਤੀ॥ ਇਕਨੀ ਬਧੇ ਭਾਰ ਇਕਨਾ ਤਾਖਤੀ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੋਝੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਘੋੜੇ ਦੌੜਾ ਲਏ ਹਨ।

ਤਾਗੇ [ਫ਼ ਤਾਗਿਨ ਤਗੀਦਨ (ਦੌੜਨਾ) ਤੋਂ] ਦੌੜਦੇ ਹਨ। ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਸਰਣਿ ਸੁਆਮੀ ਸਦਾ ਹਰਿ ਜਨ ਤਾਗੇ॥ (459, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰੀ ਦੇ ਦਾਸ ਸਦੀਵ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਲ ਦੌੜਦੇ ਹਨ।

ਤਾਜ [ਅ ਤਾਜ = ਮੁਕਟ] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਤਾਜ, ਮੁਕਟ। ਤਾਜ ਕੁਲਹ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰੁ ਬਨਾਵਉ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲਈ ਤਾਜ, ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਟੋਪ ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛਤਰ ਬਣਵਾ ਲਵਾਂ।

ਤਾਜਨਿ [ਅ ਤਾਜੀ = ਅਰਬੀ] ਅਰਬ ਦੀ, ਅਰਬ ਮੁਲਕ ਦੀ, ਅਰਬੀ ਨਸਲ ਦੀ। ਗਉ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ॥ ਇਕ ਤਾਜਨਿ ਤੁਰੀ ਚੰਗੇਰੀ॥ (695, ਧਨਾਸਰੀ, ਪੰਨਾ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦੁਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗਾਂ ਤੇ ਮੱਝ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਅਰਬੀ ਘੋੜੀ ਵੀ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਮੈਂ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਘਰਵਾਲੀ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਪੰਨਾ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਤਾਜੀ [ਅ ਤਾਜੀ = ਅਰਬ ਦੀ] ਅਰਬ ਮੁਲਕ ਦੇ, ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ। 1. ਤਾਜੀ ਰਬ ਤੁਖਾਰ ਹਾਥੀ ਪਾਖਰੇ॥ ਬਾਗ ਮਿਲਖ ਘਰ ਬਾਰ ਕਿਥੈ ਸਿ ਆਪਣੇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ, ਰਬ, ਉਠ, ਹਾਥੀ ਸਣੇ ਹੋਏ, ਬਾਗ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੇ ਘਰਬਾਰ ਕਿਥੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। 2. ਤਾਜੀ ਤੁਰਕੀ ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਕਪੜ ਕੇਰੇ ਭਾਰਾ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲੇ ਨਾਨਕ ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਏ ਗਵਾਰਾ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਰਬੀ ਤੇ ਤੁਰਕੀ ਘੋੜੇ, ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਉਹ ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਾਪ¹, ਤਾਪੁ [ਫ਼ ਤਾਪ, ਤਾਬ = ਗਰਮੀ] ਗਰਮੀ, ਬੁਖਾਰ, ਤਾਪ। 1. ਜਰਾ ਮਰਾ ਤਾਪੁ ਸਿਰਤਿ ਸਾਪੁ ਸਭੁ ਹਰਿ ਕੈ ਵਸਿ ਹੈ ਕੋਈ ਲਾਗਿ ਨ ਸਕੈ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕਾ ਲਾਇਆ॥ (168, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਬੁਢਾਪਾ, ਮੌਤ, ਬੁਖਾਰ, ਸਿਰਦਰਦ ਤੇ ਸਰਾਪ, ਸਾਰੇ ਰੱਬ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਹਨ। ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਛੂਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 2. ਤਾਪੁ ਗਵਾਇਆ ਗੁਰਿ ਪੂਰੇ॥ ਵਾਜੇ ਅਨਹਦ ਤੂਰੇ॥ (626, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਤਾਪ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਦੇ ਹਨ। 3. ਠਾਢਿ ਪਾਈ ਕਰਤਾਰੇ॥ ਤਾਪੁ ਛੋਡਿ ਗਇਆ ਪਰਵਾਰੇ॥ (622, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਖਾਰ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ। 4. ਜਰਾ ਮਰਾ ਤਾਪੁ ਸਭੁ ਨਾਠਾ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਨਿਤ ਗਾਵਹੁ॥ (611, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 5. ਤਾਪ ਰੋਗ ਗਏ ਗੁਰ ਬਚਨੀ ਮਨ ਇਛੇ ਫਲ ਪਾਇਆ॥ (619, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 6. ਤਾਪੁ ਉਤਾਰਿਆ ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਅਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥ (620, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 7. ਕਬੀਰ ਗੁਰੁ ਲਾਗਾ ਤਬ ਜਾਨੀਐ ਮਿਟੈ ਮੋਹੁ ਤਨ ਤਾਪੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦਿਲ 'ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤਾਪ (ਰੋਗ) ਮਿਟ ਜਾਣ।

ਤਾਪ² (ਦੇਖੋ ਤਾਪ¹) ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤਪਾਉਣ ਦਾ ਕਰਮ, ਤਪੱਸਿਆ। 1. ਜਾਪ ਤਾਪ ਗਿਆਨ ਸਭਿ ਧਿਆਨ॥ (265, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਾਚਣਾ, ਤਪੱਸਿਆ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ। 2. ਹਰਿ ਧਨੁ ਜਾਪ ਹਰਿ ਧਨੁ ਤਾਪ ਹਰਿ ਧਨੁ ਭੋਜਨੁ ਭਾਇਆ॥ (495, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਮੇਰੀ ਉਪਾਸਨਾ, ਤਪੱਸਿਆ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਤਾਮਿ¹ [ਅ. طام = ਭੋਜਨ] ਖਾਣਾ, ਭੋਜਨ ; ਭੋਜਨ ਦੇ। ਗੁਰੂ ਪਾਸਹੁ ਫਿਰਿ ਚੇਲਾ ਖਾਇ॥ ਤਾਮਿ ਪਰੀਤਿ ਵਸੈ ਘਰਿ ਆਇ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਸਗੋਂ ਚੇਲਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆ ਵਸਦਾ ਹੈ।

ਤਾਮਿ² [ਅ. طم = ਲਾਲਚ] ਲਾਲਚ, ਖਾਹਿਸ਼, ਚਾਹ। ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ ਜਾ ਸੁਖੁ ਤਾਮਿ ਨ ਹੋਈ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਦਵਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਖ ਬੀਮਾਰੀ। ਜਦ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਚਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਤਾਰ [ਫ. تار = ਸਾਜ਼ ਦੀ ਤਾਰ] ਲੋਹੇ, ਪਿੱਤਲ, ਤਾਂਬੇ, ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਆਦਿ ਦੀ ਲੰਬੀ ਤਾਰ, ਸਾਜ਼ ਦੀ ਤਾਰ। 1. ਤਾਰ ਘੋਰ ਬਾਜਿੰਤ੍ਰ ਤਹ ਸਾਚਿ ਤਖਤਿ ਸੁਲਤਾਨੁ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਇਨਸਾਨ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੱਚੇ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਪਰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਜੋ ਹਮ ਜੰਤੁ ਬਜਾਵਤੇ ਟੂਟਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਰ॥ (1369, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਜ਼ ਮੈਂ ਵਜਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਤਾਰਾ, ਤਾਰਿਕਾ [ਫ. تارة = ਤਾਰਾ] ਤਾਰਾ। 1. ਤਿਲਮਿਲਿ ਤਿਲਕੈ ਚੰਦੁ ਨ ਤਾਰਾ॥ ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਿ ਨ ਬਿਜੁਲਿ ਗੈਣਾਰਾ॥ (1033, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਅੰਦਰ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਿਸ਼ਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਥੇ ਨਾ ਚੰਦ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਤਾਰਾ, ਨਾ ਹੀ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ। 2. ਤਾਰਾ ਚੜਿਆ ਲੰਮਾ ਕਿਉ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲਿਆ ਰਾਮ॥ (1110, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਰੂਪ ਬੋਦੀ ਵਾਲਾ ਤਾਰਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? 3. ਗਗਨ ਮੈ ਥਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਿਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ॥ (13, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਸਮਾਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਥਾਲੀ ਅੰਦਰ ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ ਦੀਵੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਰਾ-ਮੰਡਲ ਮਾਨੋ ਜੜੇ ਹੋਏ ਮੋਤੀ ਹਨ।

ਤਾਰਾਜੀ (ਦੇਖੀ ਤਰਾਜੀ) ਤਰਾਜੂ, ਤੱਕੜੀ। ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੀ ਅੰਬਰੁ ਤੋਲੀ ਪਿਛੈ ਟੰਕੁ ਚੜਾਈ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਪੱਲੜੇ ਵਿਚ ਧਰ ਕੇ, ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਪੱਲੜੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਮਾਸ਼ੇ ਦੇ ਵੱਟੇ ਪਾ ਕੇ ਜੋਖ ਲਵਾਂ।

ਤਾਰਾਜੂ [ਫ. ترازو = ਤੱਕੜੀ] ਤੱਕੜੀ। ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ॥ (470, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਤੱਕੜੀ ਦੇ ਪੱਲੜੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਤੋਲੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਪਾਸਾ ਨੀਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਤਾਰਿ [ਫ. تار = ਤਾੜ ਦਾ ਦਰਖਤ] ਤਾੜ ਦਾ ਦਰਖਤ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਵਰਗਾ ਨਸ਼ਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ‘ਤਾੜੀ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਤਰ ਤਾਰਿ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਿ ਮਾਨੀਐ ਰੇ ਜੈਸੇ ਕਾਗਰਾ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਤਾੜ ਦਾ ਦਰਖਤ ਅਪਵਿਤਰ ਕਰਕੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਣੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਤਾਰਾ) ਤਾਰੇ, ਸਿਤਾਰੇ। 1. ਓਇ ਜੁ ਦੀਸਹਿ ਅੰਬਰਿ ਤਾਰੇ॥ ਕਿਨਿ ਓਇ ਚੀਤੇ ਚੀਤਨਹਾਰੇ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਣ ਵਾਲੇ, ਉਹ ਤਾਰੇ ਚਿਤਰੇ ਹਨ? 2. ਭਿੰਨੀ ਰੈਨੜੀਐ ਚਾਮਕਨਿ ਤਾਰੇ॥ ਜਾਗਹਿ ਸੰਤ ਜਨਾ ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਪਿਆਰੇ॥ (459, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤ੍ਰੇਲੀ ਹੋਈ ਰਾਤ ਵਿਚ ਤਾਰੇ ਲਿਸ਼ਕਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਤਾਲਕਾ [ਅ. تعلق = ਸੰਬੰਧ] ਸੰਬੰਧ, ਲਗਾਉ। ਅਨਦ ਬਿਨੋਦ ਕਰੇ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨੁ ਤਿਸੁ ਮਾਇਆ ਸੰਗਿ ਨ ਤਾਲਕਾ॥ (1085, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਅੰਦਰ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਗਾਉ ਨਹੀਂ।

ਤਿਲੁ [ਅ. طّل = ਧੋਖਾ] ਕਪਟ, ਛਲ, ਧੋਖਾ, ਫਰੇਬ। ਪੂੰਜੀ ਸਾਚੀ ਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਨਾ ਤਿਸੁ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਇ॥ (59, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਪੂੰਜੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੁ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਉਸ ਵਿਚ ਕਪਟ ਹੈ, ਨਾ ਲਾਲਚ।

ਤੀਰ [ਫ. تير = ਤੀਰ] ਬਾਣ। 1. ਤਰਕਸ ਤੀਰ ਕਮਾਣ ਸਾਂਗ ਤੇਗਬੰਦ ਗੁਣ ਧਾਤੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਭੱਥਾ, ਤੀਰ, ਕਮਾਣ, ਬਰਛਾ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਗਾਤਰਾ ਹੈ। 2. ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਅਨੀਆਲੇ ਤੀਰ॥ (327, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਤੀਰ ਤਿੱਖੇ ਹਨ। 3. ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਲਗੇ ਹਰਿ ਤੀਰ॥ (861, ਗੋਂਡ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਤੀਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਹੈ।

ਤੀਰੁ (ਦੇਖੋ ਤੀਰ) ਬਾਣ, ਤੀਰ। ਸਹਜੈ ਤੇ ਸੁਖੁ ਅਗਲੇ ਨਾ ਲਾਗੈ ਜਮ ਤੀਰੁ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਪਰਮ-ਸੁਖ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਤੀਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਤੁਆਨਾ [ਫ. تَوَانَا = ਤਵਾਨਾ, ਤੁਵਾਨਾ = ਤਾਕਤਵਰ] ਤਕੜਾ, ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਤਾਕਤਵਰ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ توانستن ਤਵਾਨਿਸਤਨ = ਕਰ ਸਕਣਾ, ਤਾਕਤ ਰੱਖਣਾ। ਤਵਾਨਿਸਤਨ→ ਤਵਾਨਦ→ ਤਵਾਨ→ ਤਵਾਨਾ = ਤਕੜਾ, ਜਿਵੇਂ-

دَانستن ਦਾਨਿਸਤਨ (ਜਾਣਨਾ)→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ→ ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਅਤੇ

دِيدَن ਦੀਦਨ (ਵੇਖਣਾ)→ ਬੀਨਦ→ ਬੀਨ→ ਬੀਨਾ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਆਦਿ।

ਇਥੇ ਤਵਾਨਾ ਦਾ ‘ਵ’, ਤੁਆਨਾ ਦੇ ‘ਅ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜਵਾਨ = ਜੁਆਨ, ਜੁਆਨੀ = ਜੁਆਨੀ, ਸਵਾਗਤ = ਸੁਆਗਤ, ਸਵਾਦਲਾ = ਸੁਆਦਲਾ, ਕੰਵਾਰਾ = ਕੁਆਰਾ, ਗਵਾਹ = ਗੁਆਹ, ਗਵਾਲਾ = ਗੁਆਲਾ, ਮਵਾਦ = ਮੁਆਦ ਤੇ ਫੱਵਾਰਾ = ਫੁਆਰਾ ਆਦਿ। ਮਨ ਤੁਆਨਾ ਤੂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਤੁਈ [ਫ. تُوْا = ਤੂ ਤੂੰ] ਤੂ ਤੂੰ ਹੈਂ। ਅਸਤ (ਹੈ) ਦੀ ਗਰਦਾਨ ਇਉਂ ਹੈ- ਅਸਤ = ਉਹ ਹੈ, ਅੰਦ = ਉਹ ਹਨ, ਈ = ਤੂੰ ਹੈਂ, ਏਦ = ਤੁਸੀਂ ਹੋ, ਅਮ = ਮੈਂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਏਮ = ਅਸੀਂ ਹਾਂ। 1. ਅਸਤਿ ਏਕ ਦਿਗਰਿ ਕੁਈ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਇੱਕੋ (ਸੁਆਮੀ) ਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇੱਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਇੱਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 2. ਕਲਾ ਧਰੈ ਹਿਰੈ ਸੁਈ॥ ਏਕੁ ਤੁਈ ਏਕੁ ਤੁਈ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਸਥਾਪਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ।

ਤੁਹੀ (ਦੇਖੋ ਤੁਈ) ਤੂੰ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ, ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥
ਮੇ ਰਵਦਿ ਬਾਦਸਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ ਏਕ ਤੁਹੀ ਏਕ ਤੁਹੀ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ
ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੀਰ, ਸ਼ੇਖ, ਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ
ਸਦੀਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ।

ਤੁਜਾਰਾ [ਅُجَارُ ਤੁਜਾਰ, ਅُجَارُ ਤਾਜਿਰ (ਤਿਜਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਤਿਜਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ,
ਸੌਦਾਗਰ, ਗੁਮਾਸਤ। ਇਕ ਨਿਰਧਨ ਸਦਾ ਭਉਕਦੇ ਇਕਨਾ ਭਰੇ ਤੁਜਾਰਾ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1)
ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਨਿਰਧਨ ਹਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ
ਗੁਮਾਸਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਲਕ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਤੁਪਕ [تُپَكُ ਤੁਪਕ = تَپَكُ ਤੋਪਕ (ਛੋਟੀ ਤੋਪ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਛੋਟੀ ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ
ਛੋਟਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ‘ਕ’ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦੁਖਤਰ = ਲੜਕੀ→
ਦੁਖਤਰਕ = ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ, ਕਨੀਜ਼ = ਬਾਂਦੀ→ ਕਨੀਜ਼ਕ = ਛੋਟੀ ਬਾਂਦੀ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਪ
ਤੋਂ ਤੋਪਕ/ਤੁਪਕ = ਛੋਟੀ ਤੋਪ। ਫਾਰਸੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ
ਤਰੀਕਾ ਇਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ- ਢੋਲ ਤੋਂ ਢੋਲਕ/ਢੋਲਕੀ ਤੇ ਬੱਚਾ ਤੋਂ ਬੱਚਕ (ਬੱਚਕਾਨਾ ਗੱਲਾਂ =
ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ) ਆਦਿ। ਓਨੀ ਤੁਪਕ ਤਾਣਿ ਚਲਾਈ ਓਨੀ ਹਸਤਿ ਚਿੜਾਈ॥ (418,
ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਮੁਗਲਾਂ) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਿੰਨ ਕੇ ਛੱਡੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ
(ਪਠਾਣਾਂ) ਨੇ ਹਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ।

ਤੁਯੰ [تُؤُ ਤੁਯੰ ਤੂੰ। 1. ਸੁਭੰਤ ਤੁਯੰ ਅਚੁਤ ਗੁਣਗੁੰ ਪੂਰਨ ਬਹੁਲੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ॥ ਗੰਭੀਰੰ ਉਚੈ ਸਰਬਗਿ ਅਪਾਰਾ॥
(1354, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਇਮਾਨ, ਅਬਿਨਾਸੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ,
ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ, ਬੁਲੰਦ, ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਨਹਾਰ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਨੂੰ
ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈਂ। 2. ਹੇ ਪਪੀਲਕਾ ਗ੍ਰਸਟੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਮਰਣ ਤੁਯੰ ਧਨੇ॥
(1359, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨੀਂ ਤੂੰ ਕੀਤੀ ਵਰਗੀ ਤੁੱਛ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਰਾਧਨ
ਦੀ ਦੌਲਤ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗੀ।

ਤੁਰਸੀ [تُرشى ਤੁਰਸੀ, تَرشى ਤੁਰਸ (ਖੱਟਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਖਟਾਸ, ਖਟਿਆਈ। ਸਭਿ ਰਸ ਮਿਠੇ ਮੰਨਿਐ
ਸੁਣਿਐ ਸਾਲੋਣੇ॥ ਖਟ ਤੁਰਸੀ ਮੁਖਿ ਬੋਲਣਾ ਮਾਰਣ ਨਾਦ ਕੀਏ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ
ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ, ਸਾਰੇ ਮਿੱਠੇ ਸੁਆਦ ਹਨ, ਇਸ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਸਲੂਣੇ, ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ
ਉਚਾਰਨ ਖਟ-ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮਸਾਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਤੁਰਕ [تُركُ ਤੁਰਕ = ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਬਾਸ਼ਿੰਦਾ] ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ, ਜਿਹੜਾ ਏਸ਼ੀਆ ਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ
ਅੰਤਰਗਤ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਦੇ ਵਾਸੀ ਨੂੰ ‘ਤੁਰਕ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਤੁਰਕ’ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਫਿਰਕਾ
ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤਾਤਾਰ, ਮਗੋਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਫਿਰਕੇ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ
ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਤੁਰਕੀ’ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ
ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਮਅਸੂਕ ਨੂੰ ‘ਤੁਰਕ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਾਸਤੇ ‘ਤੁਰਕ’ ਸ਼ਬਦ
ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਤੁਰਕਾਣੀ’ ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। 1. ਤੁਰਕ ਤਰੀਕਤਿ ਜਾਨੀਐ
ਹਿੰਦੂ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ॥ (340, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਰੀਕਤ (ਮੁਸਲਮਾਨੀ
ਜੀਵਨ ਰਹ-ਰੀਤੀ) ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੂੰ। 2. ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਲੇ ਕਪੜੇ
ਪਹਿਰੇ ਤੁਰਕ ਪਠਾਣੀ ਅਮਲੁ ਕੀਆ॥ (470, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 3. ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕਹਾ ਤੇ ਆਏ
ਕਿਨਿ ਏਹ ਰਾਹ ਚਲਾਈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 4. ਕਬੀਰੈ ਪਕਰੀ ਟੋਕ ਰਾਮ ਕੀ ਤੁਰਕ ਰਹੇ
ਪਚਿਹਾਰੀ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਫੜਿਆ ਹੈ

ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਰ ਗਏ ਹਨ। 6. ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਦੁਹੂੰ ਮਹਿ ਏਕੈ ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਪੁਕਾਰੀ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 7. ਬੁਤ ਪੂਜਿ ਪੂਜਿ ਹਿੰਦੂ ਮੂਏ ਤੁਰਕ ਮੂਏ ਸਿਰੁ ਨਾਈ॥ (654, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) 8. ਤੁਰਕ ਮੰਤ੍ਰੁ ਕਨਿ ਰਿਚੈ ਸਮਾਹਿ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 9. ਏਕੁ ਗੁਸਾਈ ਅਲਹੁ ਮੇਰਾ॥ ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਦੁਹਾਂ ਨੇਬੇਰਾ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਹੀ ਮੇਰਾ ਅੱਲਾਹ ਹੈ। ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 10. ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ)।

ਤੁਰਕਾ (ਦੇਖੋ ਤੁਰਕ) ਤੁਰਕਾਂ, ਤੁਰਕ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਅੰਤਰਿ ਪੂਜਾ ਪੜ੍ਹਹਿ ਕਤੇਬਾ ਸੰਜਮੁ ਤੁਰਕਾ ਭਾਈ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਾਈ ! ਅੰਦਰਵਾਰ ਤੂੰ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਬਾਹਰਵਾਰ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਾਚਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਵਨ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈਂ।

ਤੁਰਕਾਣੀ [ਫ ٤٢ ਤੁਰਕ ਦੀ ਔਰਤ] ਤੁਰਕ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਮੁਸਲਮਾਨਣੀ। ਇਕ ਹਿੰਦਵਾਣੀ ਅਵਰ ਤੁਰਕਾਣੀ ਭਟਿਆਣੀ ਠਕੁਰਾਣੀ॥ ਇਕਨਾ ਪੇਰਣ ਸਿਰ ਖੁਰ ਪਾਟੇ ਇਕਨਾ ਵਾਸੁ ਮਸਾਣੀ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, ਭੱਟੀਆਂ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਲੀਰਾਂ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤੁਰਕੀ [ਫ ٤٢ ਤੁਰਕੀ = ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਘੋੜਾ। ਤਾਜੀ ਤੁਰਕੀ ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਕਪੜ ਕੇਰੇ ਭਾਰਾ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲੇ ਨਾਨਕ ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਏ ਗਵਾਰਾ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਰਬੀ ਤੇ ਤੁਰਕੀ ਘੋੜੇ, ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤੁਰਕੁ (ਦੇਖੋ ਤੁਰਕ) ਮੁਸਲਮਾਨ। 1. ਜਉ ਰੇ ਖੁਦਾਇ ਮੋਹਿ ਤੁਰਕੁ ਕਰੈਗਾ ਆਪਨ ਹੀ ਕਟਿ ਜਾਈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਓਏ ! ਜੇਕਰ ਖੁਦਾ ਮੈਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਿਆ ਲੋੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਕੱਟੀ ਜਾਵੇਗੀ। 2. ਸੁੰਨਤਿ ਕੀਏ ਤੁਰਕੁ ਜੇ ਹੋਇਗਾ ਅਉਰਤ ਕਾ ਕਿਆ ਕਰੀਐ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇੰਦ੍ਰੀ ਕੱਟਣ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਔਰਤ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਨਾਰੀ, ਜੋ ਆਦਮੀ ਦਾ ਅੱਧਾ ਸਰੀਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਕੋਈ ਕਹੈ ਤੁਰਕੁ ਕੋਈ ਕਹੈ ਹਿੰਦੂ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5)।

ਤੁਰਕੂ (ਦੇਖੋ ਤੁਰਕ) ਮੁਸਲਮਾਨ। ਹਿੰਦੂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੁਰਕੂ ਕਾਣਾ॥ ਦੁਹਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿਆਣਾ॥ (875, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾਣਾ। ਬ੍ਰਹਮਵੇਤਾ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਕਲਮੰਦ ਹੈ। ਨੋਟ: ਇਥੇ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪੂਜਕ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਪੂਜਕ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਮਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠੀ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਣਾ ਆਖਿਆ ਹੈ।

ਤੁਰਾ [ਫ ٤٢ ਤੁਰਾ = ਫ ٤٢ ਤੁ ਰਾ, ਫ ٤٢ ਤੁ = ਤੂੰ+ਫ ٤٢, ਰਾ = ਨੂੰ ਭਾਵ ਤੈਨੂੰ] ਤੈਨੂੰ। ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਤੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹਾਂ।

ਤੁਲਾਈ [ਪੰ. ਤੁ = ਤਿੰਨ+ਫ ٤٢ ਲਾਯ = ਤਹਿ ਭਾਵ ਤਿੰਨਾਂ ਤੈਹਾਂ ਵਾਲਾ] ਗੁਦੈਲਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਲਾਈ = ਦੋ ਤੈਹਾਂ ਵਾਲੀ। ਖਾਟ ਮਾਂਗਉ ਚਉਪਾਈ॥ ਸਿਰਹਾਨਾ ਅਵਰ ਤੁਲਾਈ॥ (656, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਚਾਰ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ ਮੰਜਾ, ਇੱਕ ਸਿਰਾਣਾ ਤੇ ਇੱਕ ਤੁਲਾਈ (ਗੁਦੈਲਾ) ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।

ਤੁਲਾਈਆ (ਦੇਖੋ ਤੁਲਾਈ) ਤੁਲਾਈ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਗੁਦੈਲੇ। ਜਮ ਮਾਰਗ ਪੰਥੁ ਨ ਸੁਝਈ ਉਝੜੁ ਅੰਧ ਗੁਬਾਰੇਵਾ॥ ਨਾ ਜਲੁ ਲੇਫ ਤੁਲਾਈਆ ਨਾ ਭੋਜਨ ਪਰਕਾਰੇਵਾ॥ (581, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ

ਮੌਤ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸੁੰਨਸਾਨ ਤੇ ਪਰਮ ਕਾਲਾ-ਬੋਲਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਹ ਦਿਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਨਾ ਪਾਣੀ, ਰਜ਼ਾਈਆ ਤੇ ਗੁਦੈਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਉਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਤੂ, ਤੂੰ [ਫ਼ ਤੂੰ ਤੂੰ = ਤੂੰ] ਤੂੰ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਛੇ ਸੀਗੇ (ਰੂਪ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ-

واحد غائب ਵਾਹਿਦ ਗ਼ਾਇਬ (ਇੱਕਲਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਵੇ)	جمع غائب ਜਮਅੁ ਗ਼ਾਇਬ (ਕਈ ਹੋਣ ਪਰ ਗ਼ਾਇਬ ਹੋਣ)	واحد حاضر ਵਾਹਿਦ ਹਾਜ਼ਿਰ (ਇੱਕਲਾ ਹਾਜ਼ਿਰ)	جمع حاضر ਜਮਅੁ ਹਾਜ਼ਿਰ (ਕਈ ਹਾਜ਼ਿਰ)	واحد متكلم ਵਾਹਿਦ ਮੁਤਕੱਲਿਮ (ਇੱਕਲਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ)	جمع متكلم ਜਮਅੁ ਮੁਤਕੱਲਿਮ (ਕਈ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ)
أُو ਊ (ਉਹ)	إِشَار ਏਸ਼ਾ (ਉਹ ਬਹੁਤੇ)	تُو ਤੂ (ਤੂੰ)	أَنْتُمْ ਸੁਮਾ (ਤੁਸੀਂ)	مَنْ ਮਨ (ਮੈਂ)	أَنْتُمْ ਮਾ (ਅਸੀਂ)

“ਤੂੰ” ਤੀਜਾ ਸੀਗਾ ਹੈ ਵਾਹਿਦ ਹਾਜ਼ਿਰ (ਇੱਕਲਾ ਹਾਜ਼ਿਰ)। 1. ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਅੈਬ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸਤਯ ਰੂਪ ! ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈਂ। 2. ਪਾਕ ਪਰਵਦਗਾਰ ਤੂ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਵਡਾ ਅਤੇਲੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) 3. ਦਸੂਗੀਰੀ ਦੇਹਿ ਦਿਲਾਵਰ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ਏਕ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੂਰਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ! ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 4. ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਦਇਆਲੂ ਅੱਲਾਹ ! ਤੂੰ ਧਨਾਢ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈਂ। 5. ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈਂ। 6. ਦਰੀਆਉ ਤੂ ਦਿਹੰਦ ਤੂ ਬਿਸੀਆਰ ਤੂ ਧਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਦਾਤਾ ਹੈਂ ਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਮਹਾ ਮਾਲਦਾਰ ਹੈਂ। 7. ਮਨ ਕਮੀਨ ਕਮਤਰੀਨ ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨੀਚ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟੀਆ ਹਾਂ। ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ ਭਾਵ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈਂ। 8. ਮਨ ਤੁਆਨਾ ਤੂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਤਾਕਤਵਰ ਜਾਂ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਤੂਹੀ (ਦੇਖੋ ਤੁਈ) ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। ਏਕ ਤੂਹੀ ਏਕ ਤੁਹੀ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ।

ਤੇਗ [ਫ਼ تِغ ਤੇਗ = ਤਲਵਾਰ] ਸਮਸ਼ੀਰ, ਖੜਗ, ਤਲਵਾਰ। 1. ਜਾ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤੇਗ ਵਗਾਵਹਿ ਸਿਰ ਮੁੰਡੀ ਕਟਿ ਜਾਵਹਿ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਧੋਣ ਨਾਲੋਂ ਵੱਢ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ। 2. ਮੁਗਲ ਪਠਾਣਾ ਭਈ ਲੜਾਈ ਰਣ ਮਹਿ ਤੇਗ ਵਗਾਈ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1)।

ਤੇਗਬੰਦ [ਫ਼ تِغ بَند ਤੇਗਬੰਦ, ਤੇਗ = ਤਲਵਾਰ+ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ] ਖੜਗ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਗਾਤਰਾ। ‘ਬੰਦ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بستن ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)→ ਬੰਦਦ→ ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਬਿਸਤਰਬੰਦ, ਗੁਲੂਬੰਦ, ਬਾਜ਼ੂਬੰਦ ਅਤੇ ਕਮਰਬੰਦ ਆਦਿ। 1. ਤਰਕਸ ਤੀਰ ਕਮਾਣ ਸਾਂਗ ਤੇਗਬੰਦ ਗੁਣ ਧਾਤੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀਆਂ ਮਗਰ ਦੌੜਨਾ ਮੇਰੀ ਲਈ ਭੱਥਾ, ਤੀਰ, ਕਮਾਣ, ਬਰਛਾ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਗਾਤਰਾ ਹੈ। 2. ਕਹਾ ਸੁ ਤੇਗਬੰਦ ਗਾਡੇਰਤਿ ਕਹਾ ਸੁ ਲਾਲ ਕਵਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਗਾਤਰੇ ਤੇ ਰੱਥ? ਕਿਥੇ ਹਨ ਉਹ ਸੂਹੇ ਰੰਗੇ ਲਿਬਾਸ?

ਤੇਜ, ਤੇਜੁ [ਫ਼ ਤَیْਜ ਤੇਜ਼ = ਤਿੱਖਾ] ਤਿੱਖਾ ; ਗੁੱਸਾ, ਕ੍ਰੋਧ ; ਅੱਗ ; ਚਮਕ, ਨੂਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼। 1. ਅਪੁ ਤੇਜੁ ਬਾਇ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਆਕਾਸਾ॥ ਐਸੀ ਰਹਤ ਰਹਉ ਹਰਿ ਪਾਸਾ॥ (327, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਜੀਵਨ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਪਾਣੀ, ਅੱਗ, ਹਵਾ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇਂਗਾ। 2. ਆਪੁ ਆਪ ਤੇ ਜਾਨਿਆ ਤੇਜ ਤੇਜੁ ਸਮਾਨਾ॥ (857, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। 3. ਤੀਰਥਿ ਤੇਜੁ ਨਿਵਾਰਿ ਨ ਨਾਤੇ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਨ ਭਾਇਆ॥ (1255, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੀਰਥਾਂ ਉਪਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣਾ ਗੁੱਸਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਨ੍ਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਤੇਜਣਿ, ਤੇਜਨੜੀ [ਫ਼ ਤَیْਜ ਤੇਜ਼ (ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਤੇਜ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਘੋੜੀ, ਚਾਲਾਕ, ਤੇਜ਼ੀ ਵਾਲੀ ਘੋੜੀ। 1. ਦੇਹ ਤੇਜਣਿ ਜੀ ਰਾਮਿ ਉਪਾਈਆ ਰਾਮ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਰੂਪੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਘੋੜੀ ਸੁਆਮੀ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਰਚੀ ਹੈ। 2. ਦੇਹ ਤੇਜਨੜੀ ਹਰਿ ਨਵ ਰੰਗੀਆ ਰਾਮ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਘੋੜੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਨਾਮ ਦਾ ਨਵੀਨ ਰੰਗ ਚੜਾਇਆ ਹੈ।

ਤੈ [ਫ਼ ਤੈ ਤੂ = ਤੂੰ] ਤੂੰ, ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ ; ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ। 1. ਨਾਨਕ ਕਹਤ ਚੇਤ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਤੈ ਭੀ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਾ॥ (632, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਇੱਛਾ-ਪੂਰਕ ਹੀਰੇ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਅਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਵੇਂਗਾ। 2. ਤੈ ਨਰ ਕਿਆ ਪੁਰਾਨੁ ਸੁਨਿ ਕੀਨਾ॥ (1253, ਸਾਰੰਗ, ਪਰਮਾਨੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ? 3. ਫਰੀਦਾ ਕਿਥੈ ਤੈਡੇ ਮਾਪਿਆ ਜਿਨ੍ਹੀ ਤੂ ਜਣਿਓਹਿ॥ ਤੈ ਪਾਸਹੁ ਓਇ ਲਦਿ ਗਏ ਤੂੰ ਅਜੈ ਨ ਪਤੀਓਹਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਕਿਥੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਮਾਪੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ? ਉਹ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈਂ। 4. ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਸਿਮਰਹਿ ਸਾਧਸੰਗਿ ਤੈ ਤਨਿ ਉਡੈ ਖੇਹ॥ (553, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) ਜੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਪਾਪਾਂ ਰੂਪ ਮਿੱਟੀ ਉਡਦੀ ਹੈ।

ਤੋ [ਫ਼ ਤੋ ਤੂ = ਤੂੰ] ਤੂੰ, ਤੇਰੇ। 1. ਤੋ ਪਹਿ ਦੁਗਣੀ ਮਜੂਰੀ ਦੈਹਉ ਮੋ ਕਉ ਬੇਢੀ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ ਹੋ॥ (657, ਸੋਰਠਿ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਦੁਗਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇਵਾਂਗੀ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਤਰਖਾਣ ਦੱਸ ਦੇ। 2. ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ। 3. ਤਨੁ ਧਨੁ ਜਿਹ ਤੋ ਕਉ ਦੀਓ ਤਾਂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਨ ਕੀਨ॥ (1426, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸਰੀਰ ਤੇ ਧਨ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ।

ਤੋਇ [ਫ਼ ਤੋ ਤੂ = ਤੂੰ] ਤੇਰੀ। ਬਾਬਾ ਜੈ ਘਰਿ ਕਰਤੇ ਕੀਰਤਿ ਹੋਇ॥ ਸੋ ਘਰੁ ਰਾਖੁ ਵਡਾਈ ਤੋਇ॥ (12, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਿਤਾ ! ਜਿਸ ਘਰ (ਮੱਤ) ਅੰਦਰ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਮਤ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰ। ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ।

ਤੋਸਾ [ਫ਼ ਤੋਸ਼ ਤੋਸ਼ = ਸਫਰ-ਖਰਚ ਤੇ ਖੁਰਾਕ] ਸਫਰ-ਖਰਚ, ਖਰਚ ਤੇ ਖੁਰਾਕ ਜੋ ਸਫਰ ਹਿਤ ਨਾਲ ਲਈ ਜਾਵੇ। ‘ਤੋਸ਼ਾ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਤੋਸ਼’ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਤਾਕਤ, ਸਿਹਤਮੰਦ ਅਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਰਾਕ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਾਲੇ ‘ਕੁੱਵਤ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ਇਸੇ ‘ਤੋਸ਼’ ਨੂੰ ‘ਤੋਸ਼ਹ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰਾਂ ਤੇ ਰਾਹ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਖਾਣਾ। ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਤਾਣਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਲਕੁਲ ਖ਼ਸਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਸਫਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਨਾਲ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਤਾਕਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਲ ਵਧਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

‘ਤੋਸ਼’ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਨਾਲ ਤਾਕਤ ਬਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ‘ਤੋਸ਼ਾ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। 1. ਜਿਹ ਮਾਰਗ ਕੇ ਗਨੇ ਜਾਹਿ ਨ ਕੋਸਾ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਊਹਾ ਸੰਗਿ ਤੋਸਾ॥ (264, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ, ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਰ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫਰ-ਖਰਚ ਹੈ। 3. ਤੋਸਾ ਦਿਚੈ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਨਾਨਕ ਮਿਹਮਾਣੀ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਆਪਣੇ ਮਿਹਮਾਨ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਸਫਰ-ਖਰਚ ਵਜੋਂ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਬਖਸ਼। 4. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਤੋਸਾ ਨਹੀ ਪਾਇਓ॥ (715, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) 5. ਮਨ ਕਾ ਤੋਸਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹੈ ਹਿਰਦੈ ਰਖਹੁ ਸਮਾਲਿ॥ (756, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3)।

ਤੋਸੈ (ਦੇਖੋ ਤੋਸਾ) ਸਫਰ-ਖਰਚ ਤੇ ਖੁਰਾਕ। ਸਚਾ ਧਰਮੁ ਪੁੰਨੁ ਭਲਾ ਕਰਾਏ॥ ਦੀਨ ਕੈ ਤੋਸੈ ਦੁਨੀ ਨ ਜਾਏ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸੱਚਾਈ, ਦਾਨ, ਪੁੰਨ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਈਮਾਨ ਦੇ ਸਫਰ-ਖਰਚ ਦੀ ਬਰਕਤ, ਸੰਸਾਰੀ ਸਫਲਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਠ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

ਤੋਹ, ਤੋਹਿ [ਫ਼ تَوَاهِي = ਤੂੰ ਹੈਂ] ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 1. ਮੈ ਅਵਰੁ ਨ ਦੀਸੈ ਸਰਬ ਤੋਹ॥ (1169, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਸਾਰੇ ਥਾਈਂ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 2. ਤੇਰੇ ਜੀਅ ਜੀਆ ਕਾ ਤੋਹਿ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਤੇਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੂੰ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਹੈਂ।

ਤੋਹੰ (ਦੇਖੋ ਤੋ, ਤੋਹ) ਤੇਰੇ ਨਾਲ। ਸੁਖੁ ਪਾਇਓ ਦੁਖੁ ਦੂਰਿ ਪਰਾਇਓ ਬਣਿ ਆਈ ਪ੍ਰਭ ਤੋਹੰ॥ (1211, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਆਰਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੁਖੜੇ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਪੈ ਗਈ ਹੈ।

ਤੋਹੀ (ਦੇਖੋ ਤੋ, ਤੋਹ) ਤੂੰ ਹੀ ; ਤੇਰਾ ; ਤੈਨੂੰ। 1. ਤੋਹੀ ਮੋਹੀ ਮੋਹੀ ਤੋਹੀ ਅੰਤਰੁ ਕੈਸਾ॥ ਤੂੰ ਹੀ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ? (93, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਰਵਿਦਾਸ) 2. ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਕਵਨੁ ਰੀਝਾਵੈ ਤੋਹੀ॥ (207, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਤੇਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? 3. ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਭਸੈ ਸਿਰਿ ਤੋਹੀ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਰਨ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 4. ਕਾਜੀ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਤੋਹੀ ਮਹਿ ਤੇਰਾ ਸੋਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਨ ਦੇਖੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਹੇ ਕਾਜੀ ! ਤੇਰਾ ਅਦੁੱਤੀ ਸੁਆਮੀ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕਦਾ ਨਹੀਂ। 5. ਸਹਸ ਤਵ ਨੈਨ ਨਨ ਨੈਨ ਹੈ ਤੋਹਿ ਕਉ ਸਹਸ ਮੂਰਤਿ ਨਨਾ ਏਕੁ ਤੋਹੀ॥ (663, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਪਰੰਤੂ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅੱਖ ਨਹੀਂ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਹਨ ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਇੱਕ ਵੀ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ।

ਤੋਤ [ਫ਼ طوطى ਤੂਤੀ = ਤੋਤਾ] ਤੋਤਾ। ਗਨਿਕਾ ਉਧਰੀ ਹਰਿ ਕਹੈ ਤੋਤ॥ (1192, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਤੋਤੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਨ ਦੁਆਰਾ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਤੋਲਾ [ਫ਼ تَوَلَا = 12 ਮਾਸੇ ਭਰ ਵਜ਼ਨ] 8 ਰੱਤੀ = 1 ਮਾਸਾ, 12 ਮਾਸੇ = ਇੱਕ ਤੋਲਾ, ਪੰਜ ਤੋਲੇ = 1 ਛਟਾਂਕ, 16 ਛਟਾਂਕ = 1 ਸੇਰ, 40 ਸੇਰ = 1 ਮਣ। 1. ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਦਾਸਨਿ ਦਾਸਾ ਖਿਨੁ ਤੋਲਾ ਖਿਨੁ ਮਾਸਾ॥ (1171, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਬਿਨੈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਮਨ ਜੋ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਗ਼ਮੀ ਨਾਲ ਘਟਦਾ ਹੈ। 2. ਧਰਤੀ ਪਾਣੀ ਪਰਬਤ ਭਾਰੁ॥ ਕਿਉ ਕੰਡੈ ਤੋਲੈ ਸੁਨਿਆਰੁ॥ ਤੋਲਾ ਮਾਸਾ ਰਤਕ ਪਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਪੁਛਿਆ ਦੇਇ ਪੁਜਾਇ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੁਨਿਆਰਾ ਧਰਤੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਲੇ ਮਾਸੇ ਤੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਵੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੁਆਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਹ ਸੁਆਲੀ ਦਾ ਘਰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬੇਹੁ [ਫ਼ ٲٲٲٲ, ਦਿਯਹ, ਦੇਹ = ਪਿੰਡ] ਪਿੰਡ, ਗਾਉਂ, ਖੇੜਾ, ਗ੍ਰਾਮ, ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ। 1. ਗੁਰਿ ਸਚੈ ਬਧਾ ਬੇਹੁ ਰਖਵਾਲੇ ਗੁਰਿ ਦਿਤੇ॥ (653, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੋੜੀ ਗੱਡੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਹੀ ਰਾਖੇ ਮੁਕਰੱਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। 2. ਆਵਣ ਜਾਣਾ ਹੁਕਮੁ ਸਭੁ ਨਿਹਚਲੁ ਤੁਧੁ ਬੇਹੁ॥ (710, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਉਣਾ ਤੇ ਜਾਣਾ ਭਾਵ ਜੰਮਣਾ ਤੇ ਮਰਨਾ ਸਮੂਹ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਅਹਿੱਲ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ। 3. ਉਜੜੁ ਬੇਹੁ ਵਸਾਇਓ ਹਉ ਤੁਧੁ ਵਿਟਹੁ ਕੁਰਬਾਣੁ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਉੱਜੜੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਵਸਾਇਆ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਮੈਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਭਾਵ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਪਿੰਡ, ਸੁਭ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ।

ਦਉਲਤਿ [ਅ. دَوْلَتِ ਦੌਲਤ = ਧਨ] ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਰੁਪਿਆ, ਪੈਸਾ, ਮਾਇਆ। ਬਲਵੰਡ ਖੀਵੀ ਨੇਕ ਜਨ ਜਿਸੁ ਬਹੁਤੀ ਛਾਉ ਪੜ੍ਹਾਲੀ॥ ਲੰਗਰਿ ਦਉਲਤਿ ਵੰਡੀਐ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਖੀਰਿ ਘਿਆਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਬਲਵੰਡ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਖੀਵੀ ਇੱਕ ਨੇਕ ਔਰਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਘਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਛਾਂ ਦਾ ਆਰਾਮ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਧਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਘਿਉ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੀ ਮਿੱਠੀ ਖੀਰ ਵਰਤਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਦਸਤ [ਫ਼. دست ਦਸਤ = ਹੱਥ] ਹੱਥ। ਨ ਰਿਜਕੁ ਦਸਤ ਆ ਕਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦਸਤੰਗੀਰ [ਫ਼. دستگیر ਦਸਤੰਗੀਰ, ਫ਼. دست ਦਸਤ = ਹੱਥ+ਫ਼. ਗੀਰ = ਫੜਨ ਵਾਲਾ] ਹੱਥ ਫੜਨ ਵਾਲਾ, ਮਦਦਗਾਰ, ਸਹਾਇਕ। ‘ਗੀਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گرفتن ਗਰਿਫਤਨ = ਫੜਨਾ। ਗਰਿਫਤਨ→ ਗੀਰਦ→ ਗੀਰ = ਫੜਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਮਾਹੀਗੀਰ = ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲਾ, ਆਤਿਸ਼ਗੀਰ = ਅੱਗ ਫੜਨ ਵਾਲਾ/ਚਿਮਟਾ, ਹਿੱਸਾ ਗੀਰ, ਖ਼ਬਰਗੀਰ, ਚਮਚਾਗੀਰ, ਗੁਲੂਗੀਰ = ਗਲ ਫੜਨ ਵਾਲਾ, ਆਲਮਗੀਰ = ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਫੜਹਿ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੋਸ਼ਾਗੀਰ ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਦਿ। ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦਸਤੰਗੀਰੀ, ਦਸੂਗੀਰੀ (ਦੇਖੋ ਦਸਤੰਗੀਰ) ਦਸਤੰਗੀਰ (ਮਦਦਗਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਹੱਥ ਫੜਨ ਦਾ ਕੰਮ, ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਹੱਥ ਫੜਨਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ, ਮਦਦ ਕਰਨੀ ; ਮਦਦ, ਸਹਾਇਤਾ। 1. ਦਸੂਗੀਰੀ ਦੇਹਿ ਦਿਲਾਵਰ ਤੂਹੀ ਤੂਹੀ ਏਕ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੂਰਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ! ਮੈਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ। 2. ਇਹ ਜੁ ਦੁਨੀਆ ਸਿਹਰੁ ਮੇਲਾ ਦਸਤੰਗੀਰੀ ਨਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਜਾਦੂਗਰ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਤੈਨੂੰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ।

ਦਸਤਾਰ [ਫ਼. دستار ਦਸਤਾਰ, ਫ਼. دست ਦਸਤ = ਹੱਥ+ਆਰ = ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ਬਦ] ਪੱਗ, ਪਗੜੀ, ਸਾਫ਼ਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਦਸਤਾਰ = ਸਰਪੇਚ ਭਾਵ ਉਹ ਕੱਪੜਾ ਜਾਂ ਪੇਚ ਜਿਹੜਾ ਪਗੜੀ ਉਤੇ ਮਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਪਗੜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦਸਤਾਰ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਪਾਕ ਮਨ ਨੂੰ ਪਾਕ ਕਰਨਾ ਇਹ ਰੱਬੀ ਹਦੀਸ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ’ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਉਣੀ ਹੈ।

ਦਹ [ਫ਼. ده ਦਹ = 10] ਦਸ, 5+5। ਇਹ ‘ਦਹ’ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਦਿਸ’ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੈ। ‘ਦਹ ਦਿਸ’ = ਦਸਾਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ। 1. ਜਿਉ ਕੂਕਰੁ ਹਰਕਾਇਆ ਧਾਵੈ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ॥ (50, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਦਹ ਦਿਸਿ ਵਰਸਾਇਆ॥ (106, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 3. ਦੁਬਿਧਾ ਲਾਗੈ ਦਹ ਦਿਸਿ ਧਾਵੈ॥ (127, ਮਾਝ, ਮਃ 3) 4. ਚਾਰਿ ਕੁੰਟ ਦਹ ਦਿਸ ਭ੍ਰਮੇ ਥਕਿ ਆਏ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਾਮ॥ (133, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 5. ਰੋਵੈ ਦਹਸਿਰੁ ਲੰਕ ਗਵਾਇ॥ ਜਿਨਿ ਸੀਤਾ ਆਦੀ ਡਉਰੂ ਵਾਇ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1)

ਅਰਥਾਤ ਦਸਾਂ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਵਨ, ਜੋ ਡੋਰੂ ਵਜਾ ਕੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੇ ਲੰਕਾ ਨੂੰ ਗੁਆ ਕੇ ਰੁਦਨ ਕੀਤਾ।

ਦਗਲੀ [ਫ਼ ۲۵: ਦਗਲਹ (ਫ਼ੌਜੀ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਕੋਟ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਛੋਟਾ ਕੋਟ, ਕੋਟੀ। ਪਹਿਰਉ ਨਹੀ ਦਗਲੀ ਲਗੈ ਨ ਪਾਲਾ॥ (476, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੋਟੀ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪਾਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਦਗਾਈ [ਫ਼ ੬: ਦਾਗ ਤੋਂ] ਦਾਗ ਹੈ, ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦਾਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਹਮ ਤੁਮ੍ਹਰੇ ਸੇਵਕ ਅਬ ਤਉ ਮਿਟਿਆ ਨ ਜਾਈ॥ ਤੇਰੇ ਦੁਆਰੈ ਧੁਨਿ ਸਹਜ ਕੀ ਮਾਥੈ ਮੇਰੇ ਦਗਾਈ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਸੇਵਕ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਬੈਕੁੰਨੀ ਕੀਰਤਨ ਗੂੰਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਤੇਰਾ ਦਾਗ (ਚਿੰਨ੍ਹ) ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦਗਾਨਾ [ਫ਼ ੬: ਦਾਗ ਤੋਂ] ਦਾਗਿਆ ਹੋਇਆ। ਹਮਰੈ ਮਸਤਕਿ ਦਾਗੁ ਦਗਾਨਾ ਹਮ ਕਰਜ ਗੁਰੂ ਬਹੁ ਸਾਢੇ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਗ ਦਾਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਨੱਪਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਮ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਭਾਰੀ ਕਰਜ਼ਾ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦੇਣਾ ਹੈ।

ਦੰਦ [ਫ਼ ۲۵: ਦੰਦਾਨ = ਦੰਦ] ਦੰਦ। ਹੀਡੋਲੀ ਚੜ੍ਹ ਆਈਆ ਦੰਦ ਖੰਡ ਕੀਤੇ ਰਾਸਿ॥ (417, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਡੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਈਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਹਾਥੀ-ਦੰਦ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਦੰਦੀ [ਫ਼ ۲۵: ਦੰਦਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦੰਦਾਂ ਵਿਚ। ਦੰਦੀ ਮੈਲੁ ਨ ਕਤੁ ਮਨਿ ਜੀਭੈ ਸਚਾ ਸੋਇ॥ (642, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਦੰਦਾਂ ਵਿਚ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੀਭ ਉਤੇ ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ-ਪਤੀ) ਦਾ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਦਫਤਰਿ [ਫ਼ ۲۵: ਦਫਤਰ = ਰਜਿਸਟਰ, ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹਿਸਾਬ] ਕਾਰਯਾਲਯ, ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਜਿਥੇ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ, ਆਫਿਸ ; ਦਰਗਾਹ, ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ। 'ਦਫਤਰ' ਅਸਲ ਵਿਚ ਰਜਿਸਟਰ ਜਾਂ ਵਹੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਜਿਸਟਰ ਜਾਂ ਵਹੀ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਜਾਂ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਫਤਰ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਅਜਿਹੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ, ਜਿਥੇ ਲਿਖਤ-ਪੜ੍ਹਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਨੂੰ ਵੀ ਦਫਤਰ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਵਹੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਹਰੇਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਦਫਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਛੇ ਜਿਲਦਾਂ ਹਨ, ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਦਫਤਰ ਪਹਿਲਾ, ਦਫਤਰ ਦੂਜਾ, ਦਫਤਰ ਤੀਜਾ ਆਦਿ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਜਾ ਕੈ ਦਫਤਰਿ ਪੁਛੈ ਨ ਲੇਖਾ॥ ਤਾ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਹੁ ਬਿਸੇਖਾ॥ (238, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਨਾ ਲਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਕਰੀ ਕਰੋ। 2. ਦਫਤਰਿ ਲੇਖਾ ਮਾਂਗੀਐ ਤਬ ਹੋਇਗੋ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ? 3. ਦਫਤਰਿ ਲੇਖਾ ਨੀਕਸੈ ਮਾਰ ਮੁਹੈ ਮੁਹਿ ਖਾਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਸੱਟਾਂ ਸਹਾਰੋਗਾ।

ਦਫਤਰੁ (ਦੇਖੋ ਦਫਤਰਿ) ਰਜਿਸਟਰ, ਵਹੀ, ਹਿਸਾਬ, ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰਜਿਸਟਰ। 1. ਬਹਤਰਿ ਘਰ ਇਕੁ ਪੁਰਖੁ ਸਮਾਇਆ ਉਨਿ ਦੀਆ ਨਾਮੁ ਲਿਖਾਈ॥ ਧਰਮ ਰਾਇ ਕਾ ਦਫਤਰੁ ਸੋਧਿਆ ਬਾਕੀ ਰਿਜਮ ਨ ਕਾਈ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਬਹੱਤਰ ਕੋਠੜੀਆਂ ਅੰਦਰ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਕਮ ਚੁਕਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਧਰਮ-ਰਾਜ

ਦੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰਜਿਸਟਰ ਪੜਤਾਲਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਬਕਾਇਆ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ। 2. ਕਬੀਰ ਜੀਅ ਜੁ ਮਾਰਹਿ ਜੋਰੁ ਕਰਿ ਕਹਤੇ ਹਹਿ ਜੁ ਹਲਾਲੁ॥ ਦਫਤਰੁ ਦਈ ਜਬ ਕਾਢਿ ਹੈ ਹੋਇਗਾ ਕਉਨੁ ਹਵਾਲੁ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜੋ ਪਿੰਗੋ-ਜ਼ੋਰੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਇਜ਼ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਖੁਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰਜਿਸਟਰ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਦੇ ਚੰਗੇ-ਮੰਦੇ ਕੀਤੇ ਅਮਲ ਦਰਜ ਹਨ) ਕੱਢੇਗਾ। ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ?

ਦਮ¹ [ਫ਼ ڊم دَم = ਦਮੜੀ] ਨਕਦੀ, ਪੈਸਾ, ਦਮੜੀ। 1. ਬਿਨੁ ਦਮ ਕੇ ਸਉਦਾ ਨਹੀ ਹਾਟ॥ (226, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੈਸੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। 2. ਸ਼੍ਰਮੁ ਕਰਤੇ ਦਮ ਆਢ ਕਉ ਤੇ ਗਨੀ ਧਨੀਤਾ॥ (810, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਅੱਧੀ ਦਮੜੀ ਲਈ ਵੀ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਧਨਵੰਤ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਸੰਮਨ ਜਉ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀ ਦਮ ਕ੍ਰਿਹੁ ਹੋਤੀ ਸਾਟ॥ (1363, ਚਉਬੇਲੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੰਮਨ ! ਜੇਕਰ ਨਕਦੀ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨਾਲ ਇਹ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਤਦ ਉਹ ਰਾਵਨ ਕੋਈ ਕੰਗਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਵੱਢ ਕੇ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੇ।

ਦਮ² [ਫ਼ ڊم دَم = ਵਕਤ] ਘੜੀ, ਪਲ, ਮਿੰਟ, ਘੱਟ ਸਮਾਂ। ਖਿਨੁ ਰਮ ਗੁਰ ਗਮ ਹਰਿ ਦਮ ਨਹ ਜਮ ਹਰਿ ਕੰਠਿ ਨਾਨਕ ਉਰਿ ਹਾਰੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਛਿਨ ਮਾਤ੍ਰ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਗੁਰਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਘੜੀ (ਸਦਾ ਹੀ) ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਗਲ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਹਾਰ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਦਮਰਾ (ਦੇਖੋ ਦਮ¹) ਪੈਸਾ, ਨਕਦੀ, ਦਮੜੀ। ਪਹਿਲ ਪੁਰਸਾਬਿਰਾ॥ ਅਥੋਨ ਪੁਰਸਾ ਦਮਰਾ॥ ਅਸਗਾ ਅਸ ਉਸਗਾ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੇ-ਪਹਿਲ ਆਦਿ-ਪੁਰਖ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਆਦਿ-ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਦਮੜੀ ਭਾਵ ਸਾਧਨ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹੈ।

ਦਮੜਾ (ਦੇਖੋ ਦਮ¹) ਪੈਸਾ, ਦਮੜੀ, ਰੁਪਿਆ-ਪੈਸਾ। ਦਮੜਾ ਪਲੈ ਨਾ ਪਵੈ ਨਾ ਕੋ ਦੇਵੈ ਧੀਰ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਪਿਆ-ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਧੀਰਜ ਦਿਲਾਸਾ ਨਾ ਦੇਵੇ।

ਦੰਮਾ ਦੰਮ [ਫ਼ ڊم ڊم دَمَادَم = ਹਰ ਦਮ] ਹਰ ਵੇਲੇ, ਘੜੀ-ਘੜੀ, ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਹਰ ਦਮ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਦੋ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਅਲਿਫ਼ (ਕੰਨਾ) ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਧਿਕਤਾ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਮਾਲਾਮਾਲ, ਸਰਾਸਰ, ਬਰਾਬਰ, ਦਮਾਦਮ, ਦਵਾਦਵ (ਭਜਦੇ-ਭਜਦੇ) ਅਤੇ ਲਬਾਲਬ (ਕੰਢਿਆਂ ਤਕ ਭਰਿਆ) ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਟਣਾਟਣ, ਖਚਾਖਚ, ਫਟਾਫਟ, ਝਟਾਝਟ, ਸ਼ਪਾਸ਼ਪ, ਦਨਾਦਨ ਅਤੇ ਗਰਮਾ ਗਰਮ ਆਦਿ। ਮਾਇਆ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰੈ ਮਾਂਗੈ ਦੰਮਾ ਦੰਮ॥ (1093, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਧਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਦਮਾਮਾ [ਫ਼ ڊم ڊم دَمَامَا = ਧੌਂਸਾ] ਨਗਾਰਾ, ਧੌਂਸਾ। ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਓ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ॥ ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਮਨ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਅੰਦਰ ਵਜਦਾ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਯੋਧੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਉਤਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਲੜਨ ਮਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ।

- ਦਮਿ** [ਫ਼ دَم = ਸਾਹ] ਸੁਆਸ, ਸਾਹ। ਦਮਿ ਦਮਿ ਸਦਾ ਸਮਾਲਦਾ ਦੰਮੁ ਨ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਆਸ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।
- ਦਮੀ** [ਫ਼ دَمِي = ਫ਼ دَم ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਮ ਵਾਲਾ, ਸਾਹ ਵਾਲਾ, ਸੁਆਸ ਵਾਲਾ। ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਹ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੂਚ ਦਾ ਮੁਕੱਰਰ ਵੇਲਾ ਤੇ ਛਿਨ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।
- ਦਮੁ** (ਦੇਖੋ ਦਮਿ) ਸਾਹ, ਸੁਆਸ। 1. ਇਕੁ ਦਮੁ ਸਾਚਾ ਵੀਸਰੈ ਸਾ ਵੇਲਾ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ॥ (506, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਸੁਆਸ ਲਈ ਵੀ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ, ਉਹ ਸਮਾਂ ਵਿਅਰਥ ਬੀਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਦੰਮੁ** (ਦੇਖੋ ਦਮਿ) ਸੁਆਸ, ਸਾਹ। 1. ਜਿਚਰੁ ਵਿਚਿ ਦੰਮੁ ਹੈ ਤਿਚਰੁ ਨ ਚੇਤਈ ਕਿ ਕਰੇਗੁ ਅਗੈ ਜਾਇ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤਕ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਸੁਆਸ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਇਨਸਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ। ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰੇਗਾ? 2. ਦਮਿ ਦਮਿ ਸਦਾ ਸਮਾਲਦਾ ਦੰਮੁ ਨ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਆਸ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।
- ਦਰ**¹ [ਫ਼ در = ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਤੇ دروار = ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ] ਦਵਾਰ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਦਰਬਾਰ। 1. ਦਰ ਘਰ ਮਹਲਾ ਸੋਹਣੇ ਪਕੇ ਕੋਟ ਹਜ਼ਾਰ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਘਰ, ਮਹੱਲ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਪੱਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਕਿਲ੍ਹੇ। 2. ਨਉ ਦਰ ਠਾਕੇ ਧਾਵਤੁ ਰਹਾਏ॥ ਦਸਵੈ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਪਾਏ॥ (124, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਨੌਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਟਕਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਸਵੇਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਜ ਘਰ ਅੰਦਰ ਵਸੇਬਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਦਰ ਘਰ ਮਹਲਾ ਸੇਜ ਸੁਖਾਲੀ॥ ਅਹਿਨਿਸਿ ਫੂਲ ਬਿਛਾਵੈ ਮਾਲੀ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਦਰ ਤੇ ਮੰਦਿਰ ਅੰਦਰ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਆਰਾਮ ਦਿਹ ਸੇਜ ਹੋਵੇ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਾਲਣ ਉਸ ਸੇਜ ਉਤੇ ਪੁਸ਼ਪ ਖਿਲਾਰਦੀ ਹੋਵੇ। 4. ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਸਭ ਸੋਝੀ ਪਾਈ ਹਰਿ ਦਰ ਕੀਆ ਬਾਤਾ ਆਖਿ ਸੁਣਾਏ॥ (308, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਦਰ**² [ਫ਼ در = ਵਿਚ] ਅੰਦਰ, ਵਿਚ। 1. ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ। 2. ਸਬ ਰੋਜ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਾਲਸਾ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਿਆ ਅਤੇ ਮੰਦਾ ਚਿਤਵਦਾ ਰਿਹਾ।
- ਦਰਹਾਲੀ** [ਫ਼ درحالی = ਫ਼ درحਾਲ (ਇਸੇ ਵੇਲੇ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸ਼ੀਘ੍ਰਤਾ, ਤੁਰੰਤ, ਫੌਰਨ। ਸਤਿਗੁਰੁ ਆਖੈ ਸਚਾ ਕਰੇ ਸਾ ਬਾਤ ਹੋਵੈ ਦਰਹਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਸੋ ਕੁਝ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੱਲ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਹੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
- ਦਰਹਾਲੁ** [ਫ਼ درحال = ਫ਼ در (ਵਿਚ)+ਫ਼ حال (ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਂ) ਭਾਵ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ] ਹੁਣੇ ਹੀ, ਫੌਰਨ। ਚਲੁ ਦਰਹਾਲੁ ਦੀਵਾਨਿ ਬੁਲਾਇਆ॥ ਹਰਿ ਫੁਰਮਾਨੁ ਦਰਗਹ ਕਾ ਆਇਆ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਤੁਰ ਪਊ। ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਤੇਰੇ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ।
- ਦਰਖਤ** [ਫ਼ درخت = ਬਿਰਛ] ਦਰਖਤ, ਬਿਰਛ, ਰੁੱਖ। 1. ਪਰੰਦਏ ਨ ਗਿਰਾਹ ਜਰ॥ ਦਰਖਤ ਆਬ ਆਸ ਕਰ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਗੰਢ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਾਲ-ਧਨ ਨਹੀਂ। ਉਹ

ਭੇਤ = ਭੇਦ ਆਦਿ। 1. ਦੁਖੀਏ ਦਰਦਵੰਦ ਦਰਿ ਤੇਰੈ ਨਾਮਿ ਰਤੇ ਦਰਵੇਸ ਭਏ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹੋਏ ਦੁਖੀਏ ਤੇ ਕਸ਼ਟ-ਪੀੜਤ ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। 2. ਦੁਖੀਆ ਦਰਦਵੰਦੁ ਦਰਿ ਆਇਆ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦੁਖੀਆ ਅਤੇ ਪੀੜ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇਰੇ ਦਰ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਦਰਦਾ (ਦੇਖੋ ਦਰਦ) ਦਰਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਦਰਦਾਂ, ਪੀੜਾਂ, ਦੁਖ। ਅਨਦੁ ਭਇਆ ਨਿਕਸੀ ਸਭ ਪੀਰਾ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੇ ਦਰਦਾ ਜੀਉ॥ (101, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਰਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਪੀੜ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਮਿਟ ਗਏ ਹਨ।

ਦਰਦੁ (ਦੇਖੋ ਦਰਦ) ਪੀੜ, ਦੁਖ। 1. ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ਘਣਾ ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਨ ਮੂਲੇ ਹੋਇ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਾ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਵਸੈ॥ ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਤਿਹ ਨਾਨਕ ਨਸੈ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਦਰਿ ਸੇਵਕੁ ਦਰਵਾਨੁ ਦਰਦੁ ਤੂੰ ਜਾਣਹੀ॥ ਭਗਤਿ ਤੇਰੀ ਹੈਰਾਨੁ ਦਰਦੁ ਗਵਾਵਹੀ॥ (422, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 4. ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਸਭ ਸੁਖ ਹੋਵਹਿ ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਭ੍ਰਮੁ ਜਾਇ॥ (456, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 5. ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਵਡ ਰੋਗੁ ਨ ਪੋਹੇ ਤਿਸੁ ਮਾਇ॥ (522, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 6. ਉਠਤ ਬੈਠਤ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਦੁਖੁ ਦਰਦੁ ਭ੍ਰਮੁ ਭਾਗਾ॥ (614, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5)।

ਦਰਪੇਸਿ [دريش, ਦਰਪੇਸ਼ = ਸਾਹਮਣੇ] ਸਨਮੁਖ, ਸਾਹਮਣੇ, ਅੱਗੇ। ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈਂ। ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ = ਤੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ਿ ਮਨ ਈ = ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈਂ।

ਦਰਬਾਰ [دربار, ਦਰਬਾਰ, در = ਦਰ + ਬਾਰ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ + ਫਰਸ਼ ਬਾਰ = ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ] ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਦਰਬਾਰ, ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ; ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ, ਰਾਜ ਸਭਾ। 1. ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਸਗਲ ਭੂ ਮੰਡਲ ਮੁਖ ਉਜਲ ਦਰਬਾਰ॥ (678, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਤੇਰੀ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਤੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਰੌਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ। 2. ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਭਰਾ ਭਾਈ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰਬਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਤੇਰੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ? ਜਦ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਫੜਿਆ। 3. ਬਕਿ ਪਰਿਓ ਪ੍ਰਭ ਦਰਬਾਰ॥ (837, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 4. ਨਵ ਗ੍ਰਹ ਕੋਟਿ ਠਾਢੇ ਦਰਬਾਰ॥ (1163, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨੌਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸਮੁਦਾਇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। 5. ਕੋਟਿ ਜਗ ਜਾ ਕੈ ਦਰਬਾਰ॥ (1163, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। 6. ਅਨਿਕ ਇੰਦੁ ਉਭੇ ਦਰਬਾਰ॥ (1236, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5)।

ਦਰਬਾਰਨ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਨ' ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਸਿੱਖਨ, ਦੀਨ ਤੋਂ ਦੀਨਨ, ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਰਾਜਾਨ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹਨ। 1. ਦਰਬਾਰਨ ਮਹਿ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਰਨ ਪਾਲਨ ਟੀਕਾ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਨਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਤੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਹੈਂ।

ਦਰਬਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ, ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ। 1. ਦਰਬਾਰਨ ਮਹਿ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਰਨ ਪਾਲਨ ਟੀਕਾ॥ (507, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 2. ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਸਭਿ ਪਰਖੀਅਨਿ ਤਿਤੁ ਸਚੇ ਕੈ ਦਰਬਾਰਾ ਰਾਮ॥ (570, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) 3. ਅਨਹਦ ਬਾਜਿਤ੍ਰਾ ਤਿਸੁ ਧੁਨਿ ਦਰਬਾਰਾ ਰਾਮ॥ (846, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਇੱਕ-ਰਸ ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦਰਬਾਰਿ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ, ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ। 1. ਤਿਨ ਕੇ ਮੁਖ ਸਦ ਉਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (28, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 2. ਸਚਿ ਰਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਤਿਤੁ ਸਾਚੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (34, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਸੇ ਜਨ ਸਬਦੇ ਸੋਹਣੇ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (37, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 4. ਸਿਫਤੀ ਗੰਢੁ ਪਵੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 5. ਖਸਮੈ ਕੈ ਦਰਬਾਰਿ ਢਾਢੀ ਵਸਿਆ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 6. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰੁ ਚਿਤਾਰਿ॥ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਸਾਚੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 7. ਨਾਨਕ ਸਰਨਿ ਪਰੇ ਦਰਬਾਰਿ॥ ਰਾਖੀ ਪੈਜ ਮੇਰੈ ਕਰਤਾਰਿ॥ (199, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਦਰਬਾਰੀ [ਫ਼ ਦَرْبَارِي ਦਰਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ। 1. ਘਰੁ ਮੇਰਾ ਇਹ ਨਾਇਕਿ ਹਮਾਰੀ॥ ਇਹ ਆਮਰਿ ਹਮ ਗੁਰਿ ਕੀਏ ਦਰਬਾਰੀ॥ (371, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੁਣ ਘਰ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਪੰਚ ਕ੍ਰਿਸਾਨਵਾ ਭਾਗਿ ਗਏ ਲੈ ਬਾਧਿਓ ਜੀਉ ਦਰਬਾਰੀ॥ (1104, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਕਿਸਾਨ ਤਦ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣਗੇ।

ਦਰਬਾਰੁ¹ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ, ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ। 1. ਫੇਰਿ ਕਿ ਅਗੈ ਰਖੀਐ ਜਿਤੁ ਦਿਸੈ ਦਰਬਾਰੁ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਰੱਬ ਦਾ ਘਰ ਦਿਸ ਪਵੇ? 2. ਸਚਾ ਆਪਿ ਸਚਾ ਦਰਬਾਰੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 3. ਸਚੁ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰੁ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣਿਆ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਦਰਗਾਹ, ਜੋ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 4. ਵਿਣੁ ਸਚੇ ਦਰਬਾਰੁ ਕੂੜਿ ਨ ਪਾਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਬਗੈਰ, ਕੂੜਿਆਰ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। 5. ਸਭ ਤੇ ਉਚ ਜਾ ਕਾ ਦਰਬਾਰੁ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 6. ਅਲਹ ਭਾਵੈ ਸੋ ਭਲਾ ਤਾਂ ਲਭੀ ਦਰਬਾਰੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 7. ਮਨ ਆਵਣ ਜਾਣੁ ਨ ਸੁਝਈ ਨਾ ਸੁਝੈ ਦਰਬਾਰੁ॥ (1418, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3)।

ਦਰਬਾਰੁ² [ਫ਼ دَرْبَارِي ਦਰਬਾਰ, ਫ਼ دَرْ ਦਰ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ+ਫ਼ دَرْ ਬਾਰ= ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਭਾਵ ਦੁਆਰ-ਦੁਆਰ ਉਤੇ, دَرْ دَرْ ਦਰ-ਬ-ਦਰ = ਦਰ-ਦਰ 'ਤੇ] ਦੁਆਰ-ਦੁਆਰ 'ਤੇ, ਦਰ-ਦਰ 'ਤੇ। ਅੰਤਰਿ ਤਿਸਾ ਭੂਖ ਅਤਿ ਬਹੁਤੀ ਭਉਕਤ ਫਿਰੈ ਦਰਬਾਰੁ॥ (1132, ਭੈਰਉ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤਿਅੰਤ ਪਿਆਸ ਤੇ ਭੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦੁਆਰ-ਦੁਆਰ 'ਤੇ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ,

ਦਰਬਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰੁ) ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ; ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ। 1. ਮੋਹਿ ਰੈਣਿ ਨ ਵਿਹਾਵੈ ਨੀਦ ਨ ਆਵੈ ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰੇ ਜੀਉ॥ ਹਉ ਘੋਲੀ ਜੀਉ ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਤਿਸੁ ਸਚੇ ਗੁਰ ਦਰਬਾਰੇ ਜੀਉ॥ (97, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਸੋਹਹਿ ਸਾਚੈ ਦਰਬਾਰੇ॥ (122, ਮਾਝ, ਮਃ 3) 3. ਮੁਖ ਉਜਲ ਹੋਵਹਿ ਦਰਬਾਰੇ॥ (190, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 4. ਨਿੰਦਕ ਪਕੜਿ ਪਛਾੜਿਅਨੁ ਝੂਠੇ ਦਰਬਾਰੇ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ, ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਪਟਕਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਦਰਮਾਦੇ [ਫ਼ دَرْمَادِي ਦਰਮਾਂਦਹ = ਲਾਚਾਰ, ਆਜਿਜ਼] ਲਾਚਾਰ ; ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਥੱਕਿਆ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ درمادن ਦਰਮਾਂਦਨ = ਲਾਚਾਰ ਹੋਣਾ, ਥੱਕਣਾ। ਦਰਮਾਂਦਨ→ ਦਰਮਾਂਦਹ = ਥੱਕਿਆ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ- ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ) ਤੋਂ ਰਫਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਗੁਫਤਨ (ਕਹਿਣਾ) ਤੋਂ ਗੁਫਤਹ = ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ, ਖੁਰਦਨ (ਖਾਣਾ) ਤੋਂ ਖੁਰਦਹ = ਖਾਧਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ) ਤੋਂ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ। ਦਰਮਾਦੇ ਠਾਢੇ

ਦਰਬਾਰਿ॥ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਸੁਰਤਿ ਕਰੈ ਕੋ ਮੇਰੀ ਦਰਸਨੁ ਦੀਜੈ ਖੋਲ੍ਹਿ ਕਿਵਾਰ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਮੂਹਰੇ ਲਾਚਾਰ ਤੇ ਥੱਕਿਆ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ। ਤੇਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਮੇਰਾ ਕੌਣ ਖਿਆਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਬਖ਼ਸ਼।

ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਦਰਵਾਜਾ [ਫ਼ دروازہ ਦਰਵਾਜ਼ਹ = ਦੁਆਰ] ਦਰ, ਦੁਆਰ, ਬੂਹਾ, ਦੁਆਰ, ਬਾਰ। 1. ਕਹੁ ਰੇ ਮੁਲਾਂ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ॥ ਏਕ ਮਸੀਤਿ ਦਸੈ ਦਰਵਾਜ਼॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੌਲਵੀ ! ਤਦ ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਵਾਸਤੇ ਬਾਂਗ ਦੇ। ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਮਸੀਤ ਦੇ ਦਸ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ। 2. ਨਉ ਦਰਵਾਜ਼ ਨਵੇ ਦਰ ਫੀਕੇ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਦਸਵੇ ਚੁਈਜੈ॥ (1323, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨੌਂ ਦੁਆਰ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਨੌਂ ਹੀ ਦੁਆਰਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਫਿੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਸਵਾਂ ਦੁਆਰ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਟਪਕਦਾ ਹੈ। 3. ਦੁਖੁ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਰੋਹੁ ਰਖਵਾਲਾ ਆਸਾ ਅੰਦੇਸਾ ਦੁਇ ਪਟ ਜੜੇ॥ (877, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਸ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਦੋ ਤਖ਼ਤੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁੱਸਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੈ। 4. ਕਾਮੁ ਕਿਵਾਰੀ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਦਰਵਾਨੀ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨੁ ਦਰਵਾਜ਼ਾ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ ਇਸ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਹੈ, ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਰਪਾਲ ਅਤੇ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਇਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ।

ਦਰਵਾਜ਼ੇ (ਦੇਖੋ ਦਰਵਾਜ਼ਾ) ਬੂਹੇ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਦੁਆਰ, ਦਰ। 1. ਮੂੰਦਿ ਲੀਏ ਦਰਵਾਜ਼ੇ॥ ਬਾਜੀਅਲੇ ਅਨਹਦ ਬਾਜੇ॥ (656, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੁਤੇ-ਸਿਧ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਉ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕਾਇਆ ਕੋਟੁ ਹੈ ਦਸਵੈ ਗੁਪਤੁ ਰਖੀਜੈ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 2) 3. ਮਲਕਲ ਮਉਤਿ ਜਾਂ ਆਵਸੀ ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਭੰਨਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋੜ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।

ਦਰਵਾਜ਼ੈ (ਦੇਖੋ ਦਰਵਾਜ਼ਾ) ਬੂਹੇ। ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੈ ਜਾਇ ਕੈ ਕਿਉ ਡਿਠੋ ਘੜੀਆਲੁ॥ ਏਹੁ ਨਿਦੋਸਾਂ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਤੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਘੜਿਆਲ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ? ਇਹ ਬੇਗੁਨਾਹ ਮਾਰਿਆ (ਕੁੱਟਿਆ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ?

ਦਰਵਾਣੀ, ਦਰਵਾਨੀ¹ [ਫ਼ دربان ਦਰਬਾਨ, ਫ਼ در = ਦਰਵਾਜ਼ਾ+ਫ਼ دربان = ਵਾਲਾ] ਦੁਆਰਬਾਨ, ਦੁਆਰਪਾਲ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਚੌਕੀਦਾਰ। 'ਬਾਨ' (ਵਾਲਾ) ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬਾਗ਼ਬਾਨ, ਬਾਦਬਾਨ, ਨਿਗੁਬਾਨ, ਮਿਹਰਬਾਨ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ, ਫ਼ੀਲਬਾਨ, ਸ਼ੁਤਰਬਾਨ, ਪੁਸ਼ਤੀਬਾਨ ਅਤੇ ਪਾਸਬਾਨ ਆਦਿ। 1. ਦਰਿ ਦਰਵਾਣੀ ਨਾਹਿ ਮੂਲੇ ਪੁਛ ਤਿਸੁ॥ ਛੁਟੈ ਤਾ ਕੈ ਬੋਲਿ ਸਾਹਿਬ ਨਦਰਿ ਜਿਸੁ॥ (729, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦੁਆਰ ਦਾ ਦੁਆਰਪਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ। ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਸ ਦੇ ਆਖਣ 'ਤੇ ਬੰਦ ਖ਼ਲਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। 2. ਕਾਮੁ ਕਿਵਾਰੀ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਦਰਵਾਨੀ ਪਾਪੁ ਪੁੰਨੁ ਦਰਵਾਜ਼ਾ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ ਇਸ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਹੈ, ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਰਪਾਲ ਅਤੇ ਪਾਪ ਤੇ ਪੁੰਨ ਇਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ।

ਦਰਵਾਨੀ² [ਫ਼ دربان ਦਰਬਾਨੀ, ਫ਼ دربان ਦਰਬਾਨ (ਦੁਆਰਪਾਲ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦੁਆਰਪਾਲ ਦਾ ਕੰਮ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਚੌਕੀਦਾਰੀ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ। ਦਿਲ ਦਰਵਾਨੀ ਜੋ ਕਰੇ ਦਰਵੇਸੀ ਦਿਲੁ ਰਾਸਿ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੈ।

ਦਰਵਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਦਰਵਾਨੀ¹) ਦੁਆਰਪਾਲ। ਦਰਿ ਸੇਵਕੁ ਦਰਵਾਨੁ ਦਰਦੁ ਤੂੰ ਜਾਣਹੀ॥ (422, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਸੇਵਕ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਦੁਆਰਪਾਲ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ।

ਦਰਵਾਰ [ਫ਼ دربار دربار] ਦਰਬਾਰ, ਕਚਹਿਰੀ ; ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ। 1. ਇਕਿ ਉਪਾਏ ਮੰਗਤੇ ਇਕਨਾ ਵਡੇ ਦਰਵਾਰ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਮੰਗਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਰਬਾਰ ਹਨ। 2. ਘੋਰ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ॥ ਸਾਧੂ ਬਿਨੁ ਨਾਹੀ ਦਰਵਾਰ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ)।

ਦਰਵਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਦਰਵਾਰ) ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ, ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ। ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਤਿਤੁ ਸਚੈ ਦਰਵਾਰਾ ਰਾਮ॥ (570, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਖੋਟੇ ਤੇ ਖਰੇ ਉਸ ਸੱਚੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਰਵਾਰਿ¹ [ਫ਼ درواری درਵਾਰੀ] ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ। ਸੰਪਉ ਸੰਚੀ ਭਏ ਵਿਕਾਰ॥ ਹਰਖ ਸੋਕ ਉਭੇ ਦਰਵਾਰਿ॥ (222, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਧਨ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਬਦੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦਰਵਾਰਿ² (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ, ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ 'ਚ। 1. ਭਗਤ ਸੋਹਹਿ ਦਰਵਾਰਿ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਇਆ ਜੀਉ॥ (688, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋਏ ਤੇਰੇ ਭਗਤ, ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸੋਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। 2. ਤੇਰੀ ਸਰਣਿ ਤੇਰੈ ਦਰਵਾਰਿ॥ (1139, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ।

ਦਰਵਾਰੀ [ਫ਼ درواری درਬਾਰੀ, ਫ਼ دربار درਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਰਬਾਰ ਵਾਲੇ ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰ। ਇਕਿ ਉਪਾਏ ਵਡ ਦਰਵਾਰੀ॥ (1076, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਤੂੰ ਐਸੇ ਰਚੇ ਹਨ ਜੋ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਦਰਵਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਦਰਬਾਰ, ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ। 1. ਸਚੁ ਮਿਲਿਆ ਤਿਨ ਸੋਫੀਆ ਰਾਖਣ ਕਉ ਦਰਵਾਰੁ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੱਚਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 2. ਬਾਲਕੁ ਬਿਰਧਿ ਨ ਜਾਣੀਐ ਨਿਹਚਲੁ ਤਿਸੁ ਦਰਵਾਰੁ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਲਕ ਜਾਂ ਬੁੱਢਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ। ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ।

ਦਰਵਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਦਰਬਾਰ) ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ। 1. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਗਤ ਸੋਹਹਿ ਦਰਵਾਰੇ ਮਨਮੁਖ ਸਦਾ ਭਵਾਤਿ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਸਚੇ ਭਗਤ ਸੋਹਹਿ ਦਰਵਾਰੇ ਸਚੇ ਸਚੁ ਵਖਾਣੇ ਰਾਮ॥ (769, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਭਗਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸੋਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਹੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਦਰਵੇਸ, ਦਰਵੇਸੁ [ਫ਼ درویش ਦਰਵੇਸ਼, ਫ਼ در در = ਦਰਵਾਜ਼ਾ+ਫ਼ آویز ਆਵੇਜ਼ = ਲਟਕਣ ਵਾਲਾ] ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਲਟਕਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮੰਗਤਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਯਾਚਕ, ਭਗਤ, ਸਾਧੂ। 'ਆਵੇਜ਼' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ آویختن ਆਵੇਖਤਨ (ਲਟਕਣਾ)→ ਆਵੇਜ਼ਦ→ ਆਵੇਜ਼ = ਲਟਕਣ ਵਾਲਾ। 'ਆਵੇਜ਼' ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ 'ਵੇਜ਼'। 'ਵੇਜ਼' ਦਾ 'ਜ਼', 'ਸ਼' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ درویش ਜ਼ਲੂਕ (ਜੋਕ) = ਫ਼ درویش ਸ਼ਲੂਕ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰ ਆਵੇਸ਼ ਤੋਂ ਦਰਵੇਜ਼→ ਦਰਵੇਸ਼। 1. ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੂਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ, ਕਾਜ਼ੀ, ਮੌਲਵੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ। 2. ਬੁਗੈ ਨਾਨਕ ਅਰਦਾਸਿ ਪੇਸਿ ਦਰਵੇਸ ਬੰਦਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਮੂਹਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ (ਕਿ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਪਾ ਦੇਣ)। 3. ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਡਾ ਵੇਸੁ॥ ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈ ਫਿਰਾ ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 4. ਦਰਵੇਸੀ ਕੇ ਜਾਣਸੀ ਵਿਰਲਾ ਕੇ ਦਰਵੇਸੁ॥ (550, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 5. ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ

ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਦਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 6. ਸੋ ਮੁਲਾ ਮਲਉਨ ਨਿਵਾਰੈ ਸੋ ਦਰਵੇਸੁ ਜਿਸੁ ਸਿਫਤਿ ਧਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਲਾਅਨਤੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੌਲਾਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੈ। 7. ਆਪਿ ਲੀਏ ਲੜਿ ਲਾਇ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸੁ ਸੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਅਸਲੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ। 8. ਦਰਿ ਦਰਵੇਸੁ ਖਸੰਮ ਦੈ ਨਾਇ ਸਚੈ ਬਾਣੀ ਲਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦਰਵੇਸਾਂ (ਦੇਖੋ ਦਰਵੇਸ) ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ। ਦਰਵੇਸਾਂ ਨੇ ਲੋੜੀਐ ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਜੇਰਾ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਦਰਵੇਸਾਵੀ (ਦੇਖੋ ਦਰਵੇਸ) ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ। ਇਕਨਿ ਕਿਨੈ ਚਾਲੀਐ ਦਰਵੇਸਾਵੀ ਰੀਤਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਜਣਾ ਹੀ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਮਾਰਗ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

ਦਰਵੇਸੀ [ਫ਼ درویشی ਦਰਵੇਸੀ = ਫ਼ درویش ਦਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਕੰਮ। 1. ਦਿਲ ਦਰਵਾਨੀ ਜੋ ਕਰੇ ਦਰਵੇਸੀ ਦਿਲੁ ਰਾਸਿ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਦਰਵੇਸੀ ਕੋ ਜਾਣਸੀ ਵਿਰਲਾ ਕੋ ਦਰਵੇਸੁ॥ (550, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) 3. ਫਰੀਦਾ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚੋਪੜੀ ਪਰੀਤਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫ਼ਰੀਦ, ਕਠਿਨ ਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਕਮਾਉਣੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਇਹ ਚੋਪੜਿਆ (ਲਾਭਦਾਇਕ) ਹੈ।

ਦਰਾ¹ [ਫ਼ درّ ਦਰਬਾਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ 'ਦਰ' ਅਤੇ 'ਦਰ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਦਰਾਂ] ਦਰਬਾਰਾਂ। ਜਿਤੁ ਦਰਿ ਵਸਹਿ ਕਵਨੁ ਦਰੁ ਕਹੀਐ ਦਰਾ ਭੀਤਰਿ ਦਰੁ ਕਵਨੁ ਲਹੈ॥ (877, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਦਰਬਾਰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਸਾਰਿਆਂ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਉਸ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਕੌਣ ਵੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਦਰਾ² [ਫ਼ درّ ਦਰ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ] ਬੂਹਾ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ। 1. ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਦਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਬਣ ਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਸਮਝ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇ ਦਰਵੇਸ਼ ! ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 2. ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਦੌਲਤਮੰਦ ਸਰਦਾਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਥਾਂ ਹੈ।

ਦਰਾਹਿ [ਫ਼ درّ ਦਰ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ। ਫ਼ درّ ਦਰਹ = ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚਲਾ ਰਸਤਾ, ਦੌਰਾ] ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ, ਦੁਆਰ ਵਿਚ। ਜੈਸੇ ਦਾਨੇ ਚਕੀ ਦਰਾਹਿ॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਕੀ ਦੇ ਦੁਆਰ ਵਿਚ ਕੀਲੀ ਕੋਲ ਲਗਾ ਦਾਣਾ ਪਿਸਣ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਰਾਹੁ [ਫ਼ درّ ਦਰ = ਦੁਆਰ] ਦੁਆਰ 'ਤੇ, ਦਰ 'ਤੇ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ, ਬੂਹੇ 'ਤੇ। ਮਸਕਤਿ ਲਹਹੁ ਮਜੂਰੀਆ ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਸਮ ਦਰਾਹੁ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਹਰ ਘੜੀ ਸ਼ੈਰ ਮੰਗਦੇ ਹਨ।

ਦਰਿ¹ [ਫ਼ درّ ਦਰ = ਫ਼ درّ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ; ਦਰਵਾਜ਼ਾ] ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ, ਦਰ 'ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ। 1. ਪੰਚੇ ਸੋਹਹਿ ਦਰਿ ਰਾਜਾਨੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਗੋਲੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। 2. ਦਰਿ ਸਚੈ ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਸਹਜੇ ਸਚਿ ਸਮਾਉ॥ (31,

ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਸੱਚਾ ਮਾਣ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਦਰਿ ਸੇਵਨਿ ਸੰਤ ਜਨ ਖੜੇ ਪਾਇਨਿ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ॥ (32, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਸੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਵਦੇ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। 4. ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਸਚੈ ਸਚਿਆਰ ਹਹਿ ਹਉ ਤਿਨ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ॥ (35, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 5. ਇਕਿ ਪਿਰੁ ਰਾਵਹਿ ਆਪਣਾ ਹਉ ਕੈ ਦਰਿ ਪੂਛਉ ਜਾਇ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 6. ਪ੍ਰਭ ਤੁਧਹੁ ਖਾਲੀ ਕੇ ਨਹੀ ਦਰਿ ਗੁਰਮੁਖਾ ਨੋ ਸਾਬਾਸਿ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੀਆ ਦਾਤਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਸਾਬਾਸ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 7. ਗੁਰਮੁਖਾ ਨੋ ਪੰਥੁ ਪਰਗਟਾ ਦਰਿ ਠਾਕ ਨ ਕੋਈ ਪਾਇ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਰੱਬ ਦਾ ਰਾਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। 8. ਅਨਹਦ ਧੁਨੀ ਦਰਿ ਵਜਦੇ ਦਰਿ ਸਚੈ ਸੋਭਾ ਪਾਇ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਲਈ ਬਿਨਾ ਅਲਾਪਿਆ ਕੀਰਤਨ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦਰਿ² [ਫੜ, ਦਰ = ਵਿਚ] ਵਿਚ, ਅੰਦਰ। 1. ਸਿਝੈ ਦਰਿ ਦੀਵਾਨਿ ਆਪੁ ਗਵਾਈਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਸਿਰਦਾਰੁ ਦਰਿ ਦੀਬਾਣੀਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਅਹੁਦੇਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਦੀਦਾਰਿ ਸਮਾਇ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜ਼ੈ ਜਾਇ ਕੈ ਕਿਉ ਡਿਠੋ ਘੜੀਆਲੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦਾ ! ਤੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਘੜੀਆਲ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ। ਇਹ ਬੇਗੁਨਾਹ ਮਾਰਿਆ (ਕੁੱਟਿਆ) ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ? 5. ਧਰਤੀ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਇਕਿ ਦਰਿ ਰਹਨਿ ਵਜੀਰ॥ (1289, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜਹਾਨ, ਪਾਤਾਲ ਤੇ ਆਸਮਾਨ ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਕਈ ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 6. ਤੂ ਦੇਖਹਿ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ਦਰਿ ਬੀਨਾਈਐ॥ (752, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ, ਰਚਦਾ ਅਤੇ ਢਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ।

ਦਰੀਆ, ਦਰੀਆਉ, ਦਰੀਆਇ [ਫੜ, ਦਰਯਾ = ਨਦੀ ; ਸਮੁੰਦਰ] ਦਰਿਆ, ਨਦ, ਨਦੀ ; ਸਮੁੰਦਰ, ਸਾਗਰ। 1. ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਤੂੰ ਜਗਤ ਦਾ ਖਿਲਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਦਰਿਆ ਵਹਿਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। 2. ਤੂੰ ਦਰੀਆਉ ਸਭ ਤੁਝ ਹੀ ਮਾਹਿ॥ (11, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 4) 3. ਗੁਰੁ ਸਰੁ ਸਾਗਰੁ ਬੋਹਿਥੇ ਗੁਰੁ ਤੀਰਥੁ ਦਰੀਆਉ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਮੈ ਮਛਲੀ ਕੈਸੇ ਅੰਤੁ ਲਹਾ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਮੱਛੀ ਤੇਰਾ ਓੜਕ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? 5. ਤੁਹੀ ਦਰੀਆ ਤੁਹੀ ਕਰੀਆ ਤੁਝੈ ਤੇ ਨਿਸਤਾਰ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੀ ਦਰਿਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਮੱਲਾਹ ਹੈਂ। ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰਾ ਕਲਿਆਣ ਹੈ। 6. ਕਿਤੀ ਇਤੁ ਦਰੀਆਇ ਵੰਵਨਿ ਵਹਦਿਆ॥ (398, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਦੀ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਵਹਿੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। 7. ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਹਿ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 8. ਅਸਮਾਨ ਮ੍ਰਿਨੇ

ਲਹੰਗ ਦਰੀਆ ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ ਬੁਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਅੰਦਰ ਬੈਕੁੰਠੀ ਆਨੰਦ ਦੀ ਨਦੀ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। 9. ਦਰੀਆਉ ਤੂ ਦਿਹੰਦ ਤੂ ਬਿਸੀਆਰ ਤੂ ਧਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਦਾਤਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੌਲਤਮੰਦ ਹੈਂ। 10. ਸਾਥ ਲਡੇ ਤਿਨ ਨਾਠੀਆ ਭੀੜ ਘਣੀ ਦਰੀਆਉ॥ (1015, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੀੜ-ਭੜੱਕਾ ਹੈ।

ਦਰੀਆਵਾ (ਦੇਖੋ ਦਰੀਆ) ਦਰਿਆ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਦਰਿਆਵਾਂ। ਤਿਨਾ ਦਰੀਆਵਾ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਦਰੀਆਵੈ (ਦੇਖੋ ਦਰੀਆ) ਦਰਿਆ ਦਾ। 1. ਫਰੀਦਾ ਮਉਤੈ ਦਾ ਬੰਨਾ ਏਵੈ ਦਿਸੈ ਜਿਉ ਦਰੀਆਵੈ ਢਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਦਾ ਢਹਿੰਦਾ ਪਾਸਾ। 2. ਫਰੀਦਾ ਦਰੀਆਵੈ ਕੰਨੈ ਬਗਲਾ ਬੈਠਾ ਕੇਲ ਕਰੇ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਬਗਲਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

ਦਰੁ [ਫ ੨, ਦਰ = ਦਰਵਾਜ਼ਾ] ਬੂਹਾ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਦੁਆਰ ; ਦਰਬਾਰ। 1. ਸੋ ਦਰੁ ਕੇਹਾ ਸੋ ਘਰੁ ਕੇਹਾ ਜਿਤੁ ਬਹਿ ਸਰਬ ਸਮਾਲੇ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਘਰ ਕੈਸਾ ਹੈ? ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। 2. ਨਾਨਕ ਦਰੁ ਘਰੁ ਏਕੁ ਹੈ ਅਵਰੁ ਨ ਦੂਜੀ ਜਾਇ॥ (60, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਲਈ ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 3. ਮਨ ਪਿਆਰਿਆ ਜੀਉ ਮਿਤ੍ਰਾ ਹਰਿ ਦਰੁ ਨਿਹਚਲੁ ਮਲੀ॥ (79, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਤਰ ਮਨ ! ਤੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਜਾ ਧਰਨਾ ਮਾਰ। 4. ਹਰਿ ਦਰੁ ਸੇਵੇ ਅਲਖ ਅਭੇਵੇ ਨਿਹਚਲੁ ਆਸਣੁ ਪਾਇਆ॥ (79, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਲਖ ਤੇ ਭੇਦ-ਰਹਿਤ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਥਿਰ ਤੇ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 5. ਰੀਸਾ ਕਰਿਹ ਤਿਨਾਤੀਆ ਜੋ ਸੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 6. ਸਤਿਗੁਰ ਹਥਿ ਕੁੰਜੀ ਹੋਰਤੁ ਦਰੁ ਖੁਲੈ ਨਾਹੀ ਗੁਰੁ ਪੂਰੈ ਭਾਗਿ ਮਿਲਾਵਣਿਆ॥ (124, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕੁੰਜੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪੂਰਨ ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 7. ਢਾਢੀ ਦਰਿ ਪ੍ਰਭ ਮੰਗਣਾ ਦਰੁ ਕਦੇ ਨ ਛੋੜੇ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 8. ਨਾਨਕ ਏਕੇ ਦਰੁ ਦੀਬਾਣੁ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 9. ਗੁਰ ਤੇ ਦਰੁ ਘਰੁ ਜਾਣੀਐ ਸੋ ਜਾਇ ਸਿਵਾਣੈ॥ (419, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 10. ਦਰੁ ਬੀਭਾ ਮੈ ਨੀਮਿ ਕੋ ਕੈ ਕਰੀ ਸਲਾਮੁ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੇਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬੂਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਾਂ।

ਦਰੂਦ [ਫ ੨੨੨, ਦਰੂਦ = ਦੁਆ, ਬੇਨਤੀ ; ਨਮਾਜ਼] ਦੁਆ, ਬੇਨਤੀ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸਤੋਤ੍ਰ, ਨਮਾਜ਼। ਜੇ ਅੱਲਾਹ ਵਲੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਰਹਿਮਤ, ਜੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਲੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੋਬਾ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਚਾਹੁਣਾ, ਜੇ ਮੋਮਿਨਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੁਆ ਅਤੇ ਜੇ ਚਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਸਬੀਹ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ 'ਦਰੂਦ' ਦੋ ਰੂਦ (ਦੋ ਨਦੀਆਂ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਇਨਸਾਨ ਰੱਬ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਿੜਗਿੜਾਉਣਾ ਅਤੇ ਰੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੋਣ ਸਮੇਂ ਦੋਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਥਰੂ ਵਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਰੂਦ (ਦੋ ਨਦੀਆਂ) ਕਿਹਾ ਹੈ। ਦੁਆ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਨਸਾਨ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੋ ਰੂਦ (ਦੋ ਨਦੀਆਂ) ਵਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ “ਅੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ, ਨਬੀ 'ਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐ ਲੋਕੋ ! ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਈਮਾਨ ਲਿਆਏ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ (ਨਬੀ) 'ਤੇ ਦਰੂਦ ਤੇ ਸਲਾਮ ਭੇਜੋ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਅਹਜ਼ਾਬ, ਰਕੂਅ 7) ਦਰੂਦ ਸ਼ਰੀਫ਼ (ਦੁਆ) ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਐ ਅੱਲਾਹ ! ਰਹਿਮਤ ਫ਼ਰਮਾ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਉਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ, ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਉਤੇ ਜਿਵੇਂ ਤੈਂ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ, ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਉਤੇ ਰਹਿਮਤ ਫ਼ਰਮਾਈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਤੂੰ ਸਿਫ਼ਤ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਤੇ ਵੱਡੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਐ ਅੱਲਾਹ ! ਬਰਕਤ ਦੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ, ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਲ-ਅੱਲਾਦ (ਸਾਥੀ, ਮਦਦਗਾਰ ਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ) ਨੂੰ ਬਰਕਤ ਦਿੱਤੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਤੂੰ ਸਿਫ਼ਤ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਵਾਲਾ ਹੈਂ।” (‘ਇਸਲਾਮ ਕੀ ਬਾਤੋਂ’, ਪੰਨਾ 45 ਤੇ ‘ਅਰਕਾਨ-ਏ-ਇਸਲਾਮ’, ਪੰਨਾ 62)

ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਦਰੂਦ’ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਢੰਗ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅੱਲਾਹ ਅੱਗੇ ਦੁਆ ਕਰੋ ਕਿ ਐ ਖ਼ੁਦਾ ! ਤੂੰ ਮੁਹੰਮਦ ਉਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਰਤਬੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੁਲੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੇਵਲ ਅੱਲਾਹ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਲਾਹ ਮੂਹਰੇ ਦੁਆ ਕਰਨ ਕਿ ਉਹ (ਅੱਲਾਹ) ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਇਹ ਹੱਕ ਅਦਾ ਕਰੇ (ਦਰੂਦ ਦਾ)।

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ 'ਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਣਾ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦੁਆ ਕਰਨੀ) ਇਸਲਾਮੀ ਸੁੰਨਤ (ਮਰਿਆਦਾ) ਹੈ। ਉਮਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ 'ਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਵੀ ਸਾਰੀ ਉੱਮਤ ਸਹਿਮਤ ਹੈ ਕਿ ਦਰੂਦ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਵਡਿਆਈ, ਸਵਾਬ ਤੇ ਨੇਕੀ ਹੈ। ਦਰੂਦ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਸਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਦਰੂਦ ਇੱਕ ਪੈਮਾਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾਪ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਦਰੂਦ ਦੇ ਫਲ ਬਾਰੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ “ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਦਰੂਦ ਭੇਜਦਾ ਰਹੇ। ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦਰੂਦ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਅੱਲਾਹ ਉਸ ਉਤੇ ਦਸ ਵਾਰ ਦਰੂਦ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਦਿਨ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਦਰੂਦ ਭੇਜੇਗਾ। ਕੰਜੂਸ ਤੇ ਮਨਹੂਸ ਹੈ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਮੇਰੀ ਚਰਚਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਦਰੂਦ ਨਾ ਭੇਜੇ।” (ਤਫ਼ਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਚੌਥੀ, ਪੰਨਾ 127-28) ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਦਰੂਦ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਦੁਆ, ਬੇਨਤੀ। 1. ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ ਬਰਕਤਿ ਤਿਨ ਕਉ ਅਗਲੀ ਪੜਦੇ ਰਹਨਿ ਦਰੂਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਹਿਨੁਮਾ, ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ, ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼, ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦ, ਸ਼ੇਖ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ, ਕਾਜ਼ੀ, ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਖ਼ੁਦਾ-ਰਸੀਦਾ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਦੁਆ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਲ ਤੋਂ ਹੀ ਇਲਾਹੀ ਬਰਕਤ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਦਰੂਦ’ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦੁਆ ਕਰਨੀ ਹੈ ਕਿ ਐ ਅੱਲਾਹ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਮਤ ਤੇ ਬਰਕਤ ਬਖ਼ਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਲ ਅੱਲਾਦ (ਸਾਥੀ, ਮਦਦਗਾਰ ਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ) 'ਤੇ ਰਹਿਮਤ ਤੇ ਬਰਕਤ ਫ਼ਰਮਾਈ ਹੈ। ਭਾਵ ਰਹਿਮਤ ਤੇ

ਬਰਕਤ ਲਈ ਦੁਆ ਦਾ ਨਾਉਂ 'ਦਰੂਦ' ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਵਿਅਕਤੀਆ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਵਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਰਕਤ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਬਰਕਤ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦਰੂਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ 'ਦਰੂਦ' ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਰਹਿਮਤ ਤੇ ਬਰਕਤ ਮੰਗਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਰਕਤ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਬਰਕਤ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮਖ਼ਲੂਕ ਦੁਆ (ਦਰੂਦ) ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਪੀਠਾ ਪਕਾ ਸਾਜਿਆ ਧਰਿਆ ਆਣਿ ਮਉਜੂਦੁ॥ ਬਾਝਹੁ ਸਤਿਗੁਰ ਆਪਣੇ ਬੈਠਾ ਝਾਕੁ ਦਰੂਦ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਦਾਣੇ ਪੀਂਹਦਾ, ਪਕਾਉਂਦਾ, ਚੋਪੜਦਾ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹਰੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਜਦ ਤਾਈਂ ਦਰੂਦ (ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਦੁਆ) ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ, ਬਹਿ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਦਰੂਦ (ਦੁਆ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ) ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਜੋ ਸੁਲਤਾਨ ਪੀਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਰੋਟ ਆਦਿ ਭੇਟਾ ਅਰਪਨ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜੇ ਪੀਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਪਿਆ ਝਾਕੇ ਕਿ ਕਦੋਂ ਦਰੂਦ (ਦੁਆ) ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪੀਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਬਿਨਾ ਇਹ ਝਾਕ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਦਰੇ (ਦੇਖੋ ਦਰ) ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ, ਬੂਹੇ 'ਤੇ। ਹਰਿ ਦਰੇ ਹਰਿ ਦਰਿ ਸੋਹਨਿ ਤੇਰੇ ਭਗਤ ਪਿਆਰੇ ਰਾਮ॥ (453, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ, ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਹੋ ਸੁਆਮੀ! ਤੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਭਗਤ ਸ਼ੋਭਦੇ ਹਨ।

ਦਰੋਗ, ਦਰੋਗੁ [ਫ਼ ਧُروْغ ਦਰੋਗ = ਝੂਠ] ਅਸੱਤ, ਝੂਠ, ਮਿਥਿਆ, ਕੂੜ। 1. ਦਰੋਗੁ ਪੜਿ ਪੜਿ ਖੁਸੀ ਹੋਇ ਬੇਖਬਰ ਬਾਦੁ ਬਕਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਊਲ-ਜਲੂਲ ਬਕਦੇ ਹਨ। 2. ਨਾਉ ਬੀਜੁ ਬਖਸੀਸ ਬੋਹਲ ਦੁਨੀਆ ਸਗਲ ਦਰੋਗ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਬੀਜ ਬਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਤੈਨੂੰ ਕੂੜ ਹੀ ਲਗੇਗੀ।

ਦਲਾਲ, ਦਲਾਲੁ [ਅ ਧُلّ ਦੱਲਾਲ = ਵਿਚੋਲਾ] ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸੌਦਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਵਿਚੋਲਾ, ਆੜੂਤੀਆ। 1. ਜੇ ਮੋਹਾਕਾ ਘਰੁ ਮੁਹੈ ਘਰੁ ਮੁਹਿ ਪਿਤਰੀ ਦੇਇ॥ ਅਗੈ ਵਸਤੁ ਸਿਵਾਣੀਐ ਪਿਤਰੀ ਚੋਰ ਕਰੇਇ॥ ਵਢੀਅਹਿ ਹਥ ਦਲਾਲ ਕੇ ਮੁਸਫੀ ਏਹ ਕਰੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਚੋਰ ਘਰ ਲੁੱਟ ਲਵੇ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਦੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰਾਧ ਵਿਚ ਦੇਵੇ। ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਉਹ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਪਛਾਣੀ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਚੋਰ ਬਣਾ ਦੱਸੇਗੀ। ਨਿਆਂਕਾਰ ਇਹ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਚੋਲੇ (ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਇਹ ਮਾਲ ਦੁਆਇਆ ਸੀ) ਦੇ ਹੱਥ ਵੱਢ ਦੇਵੇਗਾ। ਨਾਨਕ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਵਿਚੋਂ (ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ) ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਧਰਮੁ ਦਲਾਲੁ ਪਾਏ ਨੀਸਾਣੁ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਲਾਹਾ ਪਰਵਾਣੁ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਰਮਰਾਜਾ ਆੜੂਤੀਆ ਹੈ ਜੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਜੋ ਨਾਮ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਲਾਲੀ [ਅ-ਫ਼ ਧُلّ ਦੱਲਾਲੀ, ਅ ਧُلّ ਦੱਲਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਲਾਲ ਦੀ ਉਜਰਤ, ਵਿਚੋਲੇ ਦੀ ਉਜਰਤ। ਕੋਈ ਹੈ ਰੇ ਸੰਤੁ ਸਹਜ ਸੁਖ ਅੰਤਰਿ ਜਾ ਕਉ ਜਪੁ ਤਪੁ ਦੇਉ ਦਲਾਲੀ ਰੇ॥ (969, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਡੋਲਤਾ ਤੇ ਸੁਖ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਐਸੀ ਸ਼ਰਾਬ ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਜਪ ਤੇ ਤਪ ਦਲਾਲੀ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਰ ਸਕਾਂ? 2. ਧਰਮ ਰਾਇ ਹੈ ਦੇਵਤਾ ਲੈ ਗਲਾ ਕਰੇ ਦਲਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇਵਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਦਲਾਲੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੜਿ [ਫ਼ ڀر = ਅੰਦਰ] ਵਿਚ, ਅੰਦਰ। ਪੂਰਾ ਲਫਜ਼ ਹੈ اندرون 'ਅੰਦਰੂਨ' ਇਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ 'ਅੰਦਰ' ਅਤੇ 'ਅੰਦਰ' ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ 'ਦਰ'। 'ਦਰ' ਦਾ 'ਰ', 'ਦੜਿ' ਦੇ 'ੜ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਉਰਦੂ = ਉੜਦੂ, ਅਰਾਟ = ਅੜਾਟ, ਕੌਰ = ਕੌੜ, ਪਰਦਾ = ਪੜਦਾ ਅਤੇ ਪਹਵਾਲ = ਪੜਵਾਲ ਆਦਿ। ਝੁੰਡੀ ਪਾਇ ਬਹਨਿ ਨਿਤਿ ਮਰਣੈ ਦੜਿ ਦੀਬਾਣਿ ਨ ਜਾਹੀ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਾਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਝੁੰਡ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਦਾਉ [ਫ਼ ڀر = ਦਾਉ = ਜੂਏ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ, ਮਕਰ] ਖੇਡ ਵਿਚ ਦਾਉ-ਪੇਚ, ਖੇਡ 'ਚ ਚਾਲ ਚੱਲਣੀ, ਚਾਲ ਚੱਲਣ ਦਾ ਯੋਗ ਸਮਾਂ, ਵੇਲਾ, ਸਮਾਂ। 1. ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਓ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ॥ ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਮਨ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਅੰਦਰ ਵੱਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਜ਼ਖਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਜੋਧੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ 'ਚ ਉਤਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਹੈ ਸਮਾਂ ਲੜਨ ਮਰਨ ਦਾ। 2. ਬਿਖੜੇ ਦਾਉ ਲੰਘਾਵੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੁਖ ਸਹਜ ਸੇਤੀ ਘਰਿ ਜਾਤੇ॥ (1185, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੈਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਦਾਉ-ਪੇਚਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਣਗੇ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸੁਖ ਤੇ ਅਡੋਲਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਜਾਏਂਗਾ।

ਦਾਇਆ [ਫ਼ ڀر = ਦਾਯਹ = ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ] ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਖਿਡਾਉਣ ਤੇ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ। 1. ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥ ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਵਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵੱਡੀ ਅੰਮੜੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਦੋਨੋਂ ਦਾਈ ਤੇ ਦਾਇਆ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਦਾਇਆ ਤੇ ਦਾਈ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਖਿਡਾਉਣ ਅਤੇ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਪਰੰਤੂ ਇਥੇ ਦਾਇਆ ਨੂੰ ਪੁਲਿੰਗ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਈ ਨੂੰ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਵਜੋਂ। 2. ਰੈਣਿ ਦਿਨਸੁ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਜਗੁ ਖੇਲੈ ਖੇਲਾਈ ਹੇ॥ (1021, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਤੇ ਦਿਨ ਦੋਨੋਂ ਉਪ ਮਾਤਾ ਤੇ ਉਪ ਪਿਤਾ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਡਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

ਦਾਇਮ [ਅ ڀر = ਦਾਯਮ, ڀر = ਦਾਇਮ = ਹਮੇਸ਼ਾ] ਹਮੇਸ਼ਾ, ਸਦੈਵ, ਸਦੀਵੀ। ਕਰਿ ਫਕਰੁ ਦਾਇਮ ਲਾਇ ਚਸਮੇ ਜਹ ਤਹਾ ਮਉਜੂਦੁ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਹਿਣਾ, ਇਹ ਬਾਰੀਕ ਨਜ਼ਰ ਲਗਾ ਕੇ ਵੇਖ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਭਾਵ ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਹਰੀ ਮੌਜੂਦ ਦਿਸੇਗਾ।

ਦਾਇਮੁ (ਦੇਖੋ ਦਾਇਮ) ਹਮੇਸ਼ਾ, ਸਦੈਵ, ਸਦੀਵੀ, ਸਥਿਰ। ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਪੱਕੀ, ਸਥਿਰ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਹੈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ।

ਦਾਈ [ਫ਼ ڀر = ਦਾਈ, ڀر = ਦਾਯਹ = ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ] ਚੰਘਾਵੀ, ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖਿਡਾਉਣ ਤੇ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ ਔਰਤ। 1. ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥ ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਦਾਇਆ'। 2. ਰੈਣਿ ਦਿਨਸੁ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਜਗੁ ਖੇਲੈ ਖੇਲਾਈ ਹੇ॥ (1021, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਤੇ ਦਿਨ ਦੋਨੋਂ ਉਪ ਮਾਤਾ ਤੇ ਉਪ ਪਿਤਾ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਡਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ।

ਦਾਈਐ [ਅ ڀر = ਦਾਇਯਹ = ਖਾਹਿਸ਼] ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ, ਖਾਹਿਸ਼ ਨਾਲ। ਹੁਕਮੀ ਸਿਰਿ ਜੰਦਾਰੁ ਮਾਰੇ ਦਾਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤਾਬੇ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਬੜੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਸਹਿਤ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਡੰਡਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਦਾਗ [دَاغ دَاغ = ਪੱਥਾ] ਨਿਸ਼ਾਨ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪੱਥਾ, ਕਲੰਕ, ਤਪੀ ਹੋਈ ਧਾਤ ਨਾਲ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਠੱਪਾ। 1. ਜੇਤਾ ਮੋਹੁ ਪਰੀਤਿ ਸੁਆਦ॥ ਸਭਾ ਕਾਲਖ ਦਾਗਾ ਦਾਗ॥ ਦਾਗ ਦੋਸ ਮੁਹਿ ਚਲਿਆ ਲਾਇ॥ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣ ਨਾਹੀ ਜਾਇ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਗਨਾਂ, ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਮੂਹ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਕਾਲੇ ਪੱਥੇ ਹਨ। ਜੇ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਠੱਪਾ ਲੁਆ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। 2. ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਬਲੁ ਹੈ ਭਾਰੀ ਮੋਹੁ ਕਾਲਖ ਦਾਗ ਲਗੀਜੈ॥ (1324, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਬੜੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ਧਨ-ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਇਹ ਲਗਨ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਪੱਥਾ ਲਗਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦਾਗਰੂ (ਦੇਖੋ ਦਾਗ) ਦਾਗ। ਸਭਿ ਪਵਹੁ ਸਰਨਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀ ਬਿਨਸੈ ਦੁਖ ਦਾਗਰੂ॥ (1318, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲਉ ਤਾਂ ਕਿ ਦੁਖ ਦਾ ਦਾਗ ਮਿਟ ਜਾਵੇ।

ਦਾਗਾ (ਦੇਖੋ ਦਾਗ) ਦਾਗ, ਪੱਥਾ, ਕਲੰਕ। 1. ਲਾਲ ਰੰਗੁ ਤਿਸ ਕਉ ਲਗਾ ਜਿਸ ਕੇ ਵਡਭਾਗਾ॥ ਮੈਲਾ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵਈ ਨਹ ਲਾਗੈ ਦਾਗਾ॥ (808, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੰਗ ਕਦੇ ਵੀ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੱਥਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਦਾਗਾ ਦਾਗ [دَاغ دَاغ ਦਾਗਾ ਦਾਗ] ਅਤਿਅੰਤ ਪੱਥੇ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਕਾਰ ਅਲਿਫ਼ (ਕੰਨਾ) ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਮਾਲਾਮਾਲ ਤੇ ਦਵਾਦਵ ਆਦਿ। ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਛਪਾਛਪ, ਟਣਾਟਣ, ਫਟਾਫਟ ਤੇ ਝਟਾ ਝਟ ਆਦਿ। ਜੇਤਾ ਮੋਹੁ ਪਰੀਤਿ ਸੁਆਦ॥ ਸਭਾ ਕਾਲਖ ਦਾਗਾ ਦਾਗ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਗਨਾਂ, ਮੁਹੱਬਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਮੂਹ ਆਤਮਾ 'ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਕਾਲੇ ਪੱਥੇ ਹਨ।

ਦਾਗੁ (ਦੇਖੋ ਦਾਗ) ਨਿਸ਼ਾਨ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਤਪੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਦਾਗ, ਠੱਪਾ, ਕਲੰਕ। 1. ਹਮਰੈ ਮਸਤਕਿ ਦਾਗੁ ਦਗਾਨਾ ਹਮ ਕਰਜ ਗੁਰੂ ਬਹੁ ਸਾਵੇ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਗ ਦਾਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਠੱਪਾ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਮ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਭਾਰੀ ਕਰਜ਼ਾ ਮੈਂ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। 2. ਜਨਮ ਮਰਣ ਬਿਕਾਰ ਛੂਟੇ ਫਿਰਿ ਨ ਲਾਗੈ ਦਾਗੁ ਜੀਉ॥ (927, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਈ ਕਲੰਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। 3. ਬਾਸਨੁ ਕਾਰੇ ਪਰਸੀਐ ਤਉ ਕਛੁ ਲਾਗੈ ਦਾਗੁ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਕਾਲੇ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਏਂਗਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਕਾਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ। 4. ਮਨਮੁਖ ਸੇਤੀ ਸੰਗੁ ਕਰੇ ਮੁਹਿ ਕਾਲਖ ਦਾਗੁ ਲਗਾਇ॥ (1417, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕਾਲਾ ਪੱਥਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਾਗੇ, ਦਾਗੈ (ਦੇਖੋ ਦਾਗ) ਦਾਗੇ ਹੋਏ, ਤਪੀ ਹੋਈ ਧਾਤ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗੇ ਹੋਏ। ਦਾਗੇ ਹੋਹਿ ਸੁ ਰਨ ਮਹਿ ਜੂਝਹਿ ਬਿਨੁ ਦਾਗੇ ਭਗਿ ਜਾਈ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਦਾਗੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਦਾਗੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਾਜੁ [دَا جَا جَاਜ, دَا جَا جَاਜ = ਸਫਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ] ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ, ਦਹੇਜ਼, ਦਾਜ, ਲੜਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ, ਦਿੱਤ-ਦਾਜ਼, ਜਹੇਜ਼, ਕੰਨਿਆ ਦਾਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਜਹੇਜ਼' ਸ਼ਬਦ دَا جَا 'ਜਹਾਜ਼' ਦਾ ਇਮਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਤਾਬ ਤੋਂ ਕਿਤੇਬ, ਰਿਕਾਬ ਤੋਂ ਰਿਕੇਬ, ਹਵਾਲੀ ਤੋਂ ਹਵੇਲੀ ਅਤੇ ਹਿੱਜਾ ਤੋਂ ਹਿੱਜੇ

ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਜਹੇਜ਼ ਹੈ। ਜਹੇਜ਼ ਦਾ 'ਜ' ਦਹੇਜ਼ ਦੇ 'ਦ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਗੁਰਜ਼ = ਗੁਰਦ। ਹੋਰਿ ਮਨਮੁਖ ਦਾਜੁ ਜਿ ਰਖਿ ਦਿਖਾਲਹਿ ਸੁ ਕੂੜੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਕਚੁ ਪਾਜੇ॥ (79, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦਾਜ, ਦੋ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਧਰ ਕੇ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਝੂਠਾ, ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਨਿਕੰਮਾ ਮੁਲੰਮਾ ਹੈ।

ਦਾਜੇ (ਦੇਖੋ ਦਾਜੁ) ਦਾਜ, ਦਹੇਜ਼, ਜਹੇਜ਼। ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੂ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਹਰਿ ਦੇਵਹੁ ਦਾਨੁ ਮੈ ਦਾਜੇ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ! ਮੈਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਤੇ ਦਹੇਜ਼ ਬਖਸ਼।

ਦਾਣਾ¹ [ਫ਼ ۞: ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ] ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਗਿਆਤਾ, ਸੂਝਵਾਨ, ਅਕਲਮੰਦ, ਸਿਆਣਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ دانستن ਦਾਨਿਸਤਨ = ਜਾਣਨਾ। ਦਾਨਿਸਤਨ→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਹਿਸਾਬਦਾਨ, ਸਿਆਸਤਦਾਨ, ਕਦਰਦਾਨ, ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ, ਤਾਰੀਖ਼ਦਾਨ, ਜ਼ਬਾਨਦਾਨ, ਸੁਖਨਦਾਨ, ਗਜ਼ਦਾਨ ਅਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀਦਾਨ ਆਦਿ। 'ਦਾਨ' ਦੇ ਨਾਲ ਅਲਿਫ਼ ਭਾਵ ਕੰਨਾ ਵੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥ ਉਹੋ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ। 1. ਤੂੰ ਸਾਹਿਬੁ ਅਗਮ ਦਇਆਲੁ ਹੈ ਵਡ ਦਾਤਾ ਦਾਣਾ॥ (305, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮਾਲਿਕ, ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਦਇਆਲੂ, ਵੱਡਾ ਦਾਤਾ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। 2. ਆਪੇ ਵਡ ਦਾਣਾ ਵਡ ਸਾਹਾ॥ (699, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ ਅਤਿਅੰਤ ਜਾਨਣਹਾਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ। 3. ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਹੁ ਪਾਇਆ ਵਡ ਦਾਣਾ ਹਰਿ ਕੀਏ ਬਹੁ ਗੁਣ ਸਾਝਾ॥ (697, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ, ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਖੁਬੀਆਂ ਅੰਦਰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਦਾਣਾ² [ਫ਼ ۞: ਦਾਨਹ = ਅਨਾਜ ਦਾ ਬੀਜ] ਦਾਣਾ, ਅਨਾਜ ਦਾ ਦਾਣਾ ; ਭਾਗ, ਟੁਕੜਾ। ਸਉ ਮਣੁ ਹਸਤੀ ਘਿਉ ਗੁੜੁ ਖਾਵੈ ਪੰਜਿ ਸੈ ਦਾਣਾ ਖਾਇ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਾਥੀ ਸਵਾ ਮਣ ਘਿਉ ਤੇ ਗੁੜੁ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਪੰਜ ਸੌ ਟੁਕੜਾ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਹਾਥੀ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਬਹੁਤ ਹੈ।

ਦਾਣੁ (ਦੇਖੋ ਦਾਣਾ²) ਅਨਾਜ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਬੀਜ। ਪਹਿਲਾ ਧਰਤੀ ਸਾਧਿ ਕੈ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਦੇ ਦਾਣੁ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਪਾਉ।

ਦਾਣੇ¹ (ਦੇਖੋ ਦਾਣਾ²) ਦਾਣਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਦਾਣੇ, ਅੰਨ, ਰਿਜ਼ਕ, ਰੋਜ਼ੀ। 1. ਜੇ ਕੋ ਨਾਉ ਧਰਾਏ ਵਡਾ ਸਾਦ ਕਰੇ ਮਨਿ ਭਾਣੇ॥ ਖਸਮੈ ਨਦਰੀ ਕੀੜਾ ਆਵੈ ਜੇਤੇ ਚੁਗੈ ਦਾਣੇ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਆਪਣਾ ਉਚਾ ਨਾਮ ਰਖਵਾ ਲਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ-ਭਾਉਂਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਆਦ ਮਾਣੇ, ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਦਾਣੇ ਚੁਣ ਕੇ ਚੁਗਦਾ ਹੋਇਆ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਕੀੜਾ ਹੈ। 2. ਜਹਾ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਹੇ॥ (653, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਅੰਨ ਜਲ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਹੈ।

ਦਾਣੇ² (ਦੇਖੋ ਦਾਣਾ¹) ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ, ਗਿਆਤਾ, ਸਿਆਣੇ, ਸੂਝਵਾਨ, ਅਕਲਮੰਦ। ਜਿਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਰਿ ਆਰਾਧਿਆ ਸੇ ਸਾਹ ਵਡ ਦਾਣੇ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ-ਸਮਰਪਿਤ ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਸਿਆਣੇ ਹਨ।

ਦਾਦਿ [ਫ਼ ۞: ਦਾਦ = ਇਨਸਾਫ਼, ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼] ਨਿਆਂ, ਇਨਸਾਫ਼, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ, ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼ ਭਾਵ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼। 1. ਦਾਦੀ ਦਾਦਿ ਨ ਪਹੁਚਨਹਾਰਾ ਚੂਪੀ ਨਿਰਨਉ ਪਾਇਆ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਵਾਵੇਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਪਾ ਲਿਆ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ 'ਤੇ ਅਸਲ ਗੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਈ। ਦਾਦੀ =

ਦਾਦ (ਨਿਆਂ) ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਫ਼ਰਿਆਦੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਸਚੈ ਸਰਮੈ ਬਾਹਰੇ ਅਗੈ ਲਹਹਿ ਨ ਦਾਦਿ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਤੇ ਉੱਦਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਕਰਸੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਦਾਦੀ [ਫ਼ ਦادي ਦਾਦੀ = ਫ਼ दाद ਦਾਦ (ਇਨਸਾਫ਼) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਇਨਸਾਫ਼ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ, ਫ਼ਰਿਆਦੀ। ਦਾਦੀ ਦਾਦਿ ਨ ਪਹੁਚਨਹਾਰਾ ਚੂਪੀ ਨਿਰਨਉ ਪਾਇਆ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ ‘ਦਾਦਿ’ ਦੀ ਤੁਕ ਨੰ. 1।

ਦਾਦੇ ਦਿਹੰਦ [ਫ਼ दादे दिहंद ਦਾਦੇ ਦਿਹੰਦਹ, ਫ਼ दाद ਦਾਦ = ਨਿਆਂ, ਇਨਸਾਫ਼+ਫ਼ दिहंद ਦਿਹੰਦਹ = ਦੇਣ ਵਾਲਾ] ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਆਂਕਾਰ। ‘ਦਿਹੰਦਹ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ दाद ਦਾਦਨ = ਦੇਣਾ। ਦਾਦਨ→ ਦਿਹੰਦ→ ਦਿਹ+ਨਿੰਦਹ = ਦਿਹੰਦਹ = ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ-

ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ+ਨਿੰਦਹ = ਕੁਨਿੰਦਹ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ,

ਪਰੀਦਨ (ਉਡਣਾ)→ ਪਰਦ→ ਪਰ+ਨਿੰਦਹ = ਪਰਿੰਦਹ = ਉਡਣ ਵਾਲਾ ਪੰਛੀ ਅਤੇ

ਚਰੀਦਨ (ਚਰਨਾ)→ ਚਰਦ→ ਚਰ+ਨਿੰਦਹ = ਚਰਿੰਦਹ (ਚਰਨ ਵਾਲਾ, ਡੰਗਰ, ਪਸ਼ੂ ਆਦਿ)

ਨ ਦਾਦੇ ਦਿਹੰਦ ਆਦਮੀ॥ ਨ ਸਪਤ ਜੇਰ ਜਿਮੀ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਨਿਆਂਕਾਰ, ਨਾ ਹੋਰ ਆਦਮੀ, ਨਾ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਸੱਤ ਲੋਅ ਰਹਿਣਗੇ।

ਦਾਨਸਬੰਦੁ [ਫ਼ دانسبند ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦ, ਫ਼ دانش ਦਾਨਿਸ਼ = ਅਕਲ+ਫ਼ مند ਮੰਦ = ਵਾਲਾ] ਅਕਲ ਵਾਲਾ, ਅਕਲਮੰਦ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਗਿਆਨੀ। ‘ਮੰਦ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿਹਤਮੰਦ, ਦੌਲਤਮੰਦ, ਅਕਲਮੰਦ, ਦਰਦਮੰਦ, ਗ਼ੈਰਤਮੰਦ, ਹੁਨਰਮੰਦ, ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਅਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਆਦਿ। ਇਥੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ‘ਮੰਦ’ ਦਾ ‘ਮ’, ‘ਬੰਦ’ ਦੇ ‘ਬ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ = ਅੰਬਰਸਰ, ਅਮਚੂਰ = ਅੰਬਚੂਰ, ਆਮ = ਅੰਬ, ਇਮਲੀ = ਇੰਬਲੀ ਅਤੇ ਬਮ = ਬੰਬ ਆਦਿ। ਦਾਨਸਬੰਦੁ ਸੋਈ ਦਿਲਿ ਧੋਵੈ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਕਲਮੰਦ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸੁਫ਼ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਅਕਲਮੰਦ ਹੈ।

ਦਾਨਾ¹, ਦਾਨਾਂ [ਫ਼ دانا ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਅਕਲਮੰਦ] ਸੂਝਵਾਨ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ, ਅਕਲਮੰਦ, ਸਿਆਣਾ, ਗਿਆਨੀ, ਵਿਵੇਕੀ, ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ دانستن ਦਾਨਿਸਤਨ = ਜਾਣਨਾ। ਦਾਨਿਸਤਨ→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ+ਅਲਿਫ਼ (ਕੰਨਾ) = ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਬੀਨਦ→ ਬੀਨ+ਅਲਿਫ਼ (ਕੰਨਾ) = ਬੀਨਾ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ। 1. ਤੂੰ ਦਰੀਆਉ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਮੈ ਮਛਲੀ ਕੈਸੇ ਅੰਤੁ ਲਹਾ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ, ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਮੱਛੀ ਹਾਂ ਜੋ ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? 2. ਦਾਨਾ ਦਾਤਾ ਸੀਲਵੰਤੁ ਨਿਰਮਲੁ ਰੂਪੁ ਅਪਾਰੁ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਸਿਆਣਾ, ਦਾਤਾ, ਨਰਮ ਦਿਲ, ਪਵਿੱਤਰ, ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। 3. ਤੂੰ ਦਾਨਾ ਠਾਕੁਰੁ ਸਭ ਬਿਧਿ ਜਾਨਹਿ॥ (101, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਤੂੰ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਸਾਚਾ ਸਿਰਿ ਮੇਰੈ॥ (154, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 5. ਆਪੇ ਦਾਨਾ ਆਪੇ ਬੀਨਾ ਆਪੇ ਸੇਵ ਕਰਾਏ॥ (246, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) 6. ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਮਹਾ ਦਇਆਲ ਦਾਨਾ ਦਇਆ ਧਾਰੇ ਸਭ ਕਿਸੈ॥ (249, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਅਤੇ ਸਿਆਣਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਸਾਰਿਆਂ ‘ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। 7. ਆਪੇ ਬੀਨਾ ਆਪੇ ਦਾਨਾ॥ (283, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 8. ਤੂੰ ਦਾਨਾ ਤੂੰ ਸਦ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਰੰਗੁ ਮਾਣੀ॥ (383, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 9. ਤੂੰ ਆਪੇ ਦਾਨਾ ਆਪੇ ਬੀਨਾ ਤੂੰ ਦੇਵਹਿ ਮਤਿ ਸਾਈ॥ (634, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 10. ਮੀਰਾਂ ਦਾਨਾਂ ਦਿਲ ਸੋਚ॥ ਮੁਹਬਤੇ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ ਸਚੁ ਸਾਹ ਬੰਦੀ ਮੋਚ॥ (724,

ਤਿਲੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਵਿਅਕਤੀ ! ਤੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਰੱਖ ਕਿ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਾਨਾ² [ਫ਼ ١٠٠٠ ਦਾਨਹ = ਅਨਾਜ ਦਾ ਦਾਣਾ] ਅੰਨ, ਰੋਟੀ। ਸੰਤਨ ਕਾ ਦਾਨਾ ਰੂਖਾ ਸੋ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ॥ (811, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰੁੱਖੀ ਰੋਟੀ ਸਾਰਿਆਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੈ।

ਦਾਨੀ [ਫ਼ ١٠٠٠ ਦਾਨੀ = ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ] ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਜਾਣ ਲੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ دانستن ਦਾਨਿਸਤਨ = ਜਾਣਨਾ। ਇਸ ਦੀ ਗਰਦਾਨ ਇਉਂ ਹੋਵੇਗੀ- ਦਾਨਦ = ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਦਾਨੰਦ = ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਦਾਨੀ = ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਦਾਨੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਦਾਨਮ = ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਦਾਨੇਮ = ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਦੁਨੀਆ ਮੁਕਾਮੇ ਫ਼ਾਨੀ ਤਹਕੀਕ ਦਿਲ ਦਾਨੀ॥ ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਾਰ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਥਾਂ ਹੈ, ਐ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਕਰਕੇ ਜਾਣ। ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਫੜ ਲਏ ਹਨ। ਹੇ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ?

ਦਾਨੀਆ [ਫ਼ ١٠٠٠ ਦਾਨਾਯਾ = ਐ ਦਾਨਾ] ਐ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ। ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮਗਰ ਅਲਿਫ਼ (ਕੰਨਾ) ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਐ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਦੋਸਤਾ = ਐ ਦੋਸਤ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾ = ਐ ਮਿੱਤਰ ਆਦਿ। ਪਰ ਜੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਛਲਾ ਅੱਖਰ ‘ਅਲਿਫ਼’ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ‘ਯਾ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਖ਼ੁਦਾ ਤੋਂ ਖ਼ੁਦਾਯਾ/ਖ਼ੁਦਾਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਦਾਨਾ’ ਤੋਂ ਦਾਨਾਯਾ = ਐ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ। ਉਰਵਾਰ ਪਾਰ ਕੇ ਦਾਨੀਆ ਲਿਖਿ ਲੇਹੁ ਆਲ ਪਤਾਲੁ॥ ਮੋਹਿ ਜਮ ਡੰਡੁ ਨ ਲਾਗਈ ਤਜੀਲੇ ਸਰਬ ਜੰਜਾਲੁ॥ (346, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਚਿਤ੍ਰਗੁਪਤ ! ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਜੋ ਉਲ ਜਲੂਲ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਲਿਖ ਲੈ। ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦਾ ਡੰਡਾ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਪੁਆੜੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਦਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਦਾਨਾ²) ਦਾਣੇ, ਅਨਾਜ ਦੇ ਦਾਣੇ। ਜੈਸੇ ਦਾਨੇ ਚਕੀ ਦਰਾਹਿ॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਕੀ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਕਿੱਲੀ ਨਾਲ ਲਗਣ ਦੁਆਰਾ ਦਾਣੇ ਪਿਸਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦਾਮ [ਫ਼ ١٠٠ ਦਾਮ = ਰੁਪਿਆ, ਨਕਦੀ] ਧਨ, ਮਾਲ, ਮੁੱਲ, ਕੀਮਤ, ਰੁਪਿਆ-ਪੈਸਾ। ਦਾਮ ਪੁਖਤਾ 17 ਮਾਸੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਈ 21 ਮਾਸੇ ਦਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਦਾਮ ਖਾਮ 12 ਮਾਸੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜੋ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪੰਜਾਹਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਕਈਆਂ ਨੇ ਚਾਲੀਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। 1. ਜਲ ਬਿਨੁ ਸਾਖ ਕੁਮਲਾਵਤੀ ਉਪਜਹਿ ਨਾਹੀ ਦਾਮ॥ (133, ਮਾਝ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਟਹਿਣੀ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਭਾਵ ਪੈਸਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਜਿਉ ਬਿਗਾਰੀ ਕੈ ਸਿਰਿ ਦੀਜਹਿ ਦਾਮ॥ ਓਇ ਖਸਮੈ ਕੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਉਨ ਦੂਖ ਸਹਾਮ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਵਾਲਾ ਬੈਲਾ ਬਿਗਾਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪੈਸਾ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਿਗਾਰੀ ਤਾਂ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ। 3. ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਨ ਬਿਨੁ ਬ੍ਰਿਥੇ ਸਭ ਕਾਮ॥ ਜਿਉ ਕਿਰਪਨ ਕੇ ਨਿਰਾਰਥ ਦਾਮ॥ (269, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਅਰਥ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਜੂਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। 4. ਸੁਇਨਾ ਰੂਪਾ ਤੁਝ ਪਹਿ ਦਾਮ॥ ਸੀਲੁ ਬਿਗਾਰਿਓ ਤੇਰਾ ਕਾਮ॥ (374, ਆਸਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਦਮੜੇ ਹਨ ਪਰ ਤੇਰੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਭੋਗ ਨੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਾਫਤ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 5. ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਸੰਗਿ ਨਾਮਦੇਉ ਮਨੁ ਲੀਣਾ॥ ਆਢ ਦਾਮ ਕੇ ਛੀਪਰੇ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥ (487, ਆਸਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਨਾਮਦੇਵ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸਮਾ ਲਈ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਦਮੜੀ ਦਾ ਛੀਬਾ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ। 6. ਸੁਇਨਾ ਰੂਪਾ ਫੁਨਿ ਨਹੀ ਦਾਮ॥ ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਆਪਨ ਨਹੀ ਕਾਮ॥

(187, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਰੁਪਏ ਤੇਰੇ ਨਹੀਂ। ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਹਾਥੀ ਤੇਰੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਦਾਮਾ (ਦੇਖੋ ਦਾਮ) ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਰੁਪਿਆ ਪੈਸਾ। ਕਰਿ ਕਰਿ ਅਨਰਥ ਬਿਹਾਝੀ ਸੰਪੈ ਸੁਇਨਾ ਰੂਪਾ ਦਾਮਾ॥ ਭਾੜੀ ਕਉ ਓਹੁ ਭਾੜਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਰੁ ਸਗਲ ਭਇਓ ਬਿਰਾਨਾ॥ (497, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨ ਜਾਇਦਾਦ, ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਟੱਟੂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੋਰਨਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਾਮਿ (ਦੇਖੋ ਦਾਮ) ਰੁਪਿਆ ਪੈਸਾ, ਧਨ-ਦੌਲਤ। ਜਿਉ ਤਨੁ ਬਿਧਵਾ ਪਰ ਕਉ ਦੇਈ॥ ਕਾਮਿ ਦਾਮਿ ਚਿਤੁ ਪਰ ਵਸਿ ਸੇਈ॥ ਬਿਨੁ ਪਿਰ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਨ ਕਬਹੂੰ ਹੋਈ॥ (226, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਬਦਚਲਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਪਰਾਏ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੋਗ-ਵਿਲਾਸ ਜਾਂ ਰੁਪਏ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਹੋਰਸ ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੀ ਕਦਾਚਿਤ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਬਿਨਾ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਦ੍ਰੋਹ-ਭਾਵ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ।

ਦਾਮੀ [ਫ਼ ۛۛۛ ਦਾਮ (ਧਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਾਮੀਂ, ਦਾਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਪੈਸਿਆਂ ਕਾਰਨ, ਧਨ ਕਾਰਨ। ਫਿਰਹਿ ਗੁਮਾਨੀ ਜਗ ਮਹਿ ਕਿਆ ਗਰਬਹਿ ਦਾਮੀ॥ ਚਲਦਿਆ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਖਿਨ ਜਾਇ ਬਿਲਾਮੀ॥ (1099, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਘੁਮੰਡੀ ਪੁਰਸ਼ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਨ ਕਾਰਨ ਕਿਉਂ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਜਦ ਬੰਦਾ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਧਨ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਦੇਰੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਇਹ ਇੱਕ ਛਿੰਨ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦਾਮੁ (ਦੇਖੋ ਦਾਮ) ਧਨ-ਦੌਲਤ, ਰੁਪਿਆ-ਪੈਸਾ। 1. ਏਕੈ ਸ੍ਰਮੁ ਕਰਿ ਗਾਡੀ ਗਡਹੈ॥ ਏਕਹਿ ਸੁਪਨੈ ਦਾਮੁ ਨ ਛਡਹੈ॥ ਰਾਜੁ ਕਮਾਇ ਕਰੀ ਜਿਨਿ ਥੈਲੀ ਤਾ ਕੈ ਸੰਗਿ ਨ ਚੰਚਲਿ ਚਲੀਆ॥ (1004, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਦੱਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਹਕੂਮਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਥੈਲੇ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹ ਚੰਚਲ ਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। 2. ਸਭ ਮੋਹੀ ਦੇਖਿ ਦਰਸਨੁ ਗੁਰ ਸੰਤ ਕਿਨੈ ਆਢੁ ਨ ਦਾਮੁ ਲਇਆ॥ ਆਢੁ ਦਾਮੁ ਕਿਛੁ ਪਇਆ ਨ ਬੋਲਕ ਜਾਗਾਤੀਆ ਮੋਹਣ ਮੁੰਦਣਿ ਪਈ॥ (1116, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਲੱਟੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੱਧੀ ਦਮੜੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਲਈ। ਅੱਧੀ ਦਮੜੀ ਵੀ ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਨਾ ਪਈ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਲ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਾਰਦ [ਫ਼ ۛۛۛ ਦਾਰਦ = ਰੱਖਦਾ ਹੈ] ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ داشتن ਦਾਸ਼ਤਨ (ਰੱਖਣਾ)। ਦਾਸ਼ਤਨ→ਦਾਰਦ = ਉਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਆਖਿਰ ਮੈਂ ਡਿਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਤਕਬੀਰ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤਕਬੀਰ (ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ = ਅੱਲਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ) ਉਹ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦਾਰੂ [ਫ਼ ۛۛۛ ਦਾਰੂ = ਦਵਾ] ਦਵਾਈ, ਦਵਾ, ਔਖਧ, ਔਸ਼ਧ। 1. ਰੋਗੁ ਦਾਰੂ ਦੋਵੈ ਬੁਝੈ ਤਾ ਵੈਦੁ ਸੁਜਾਣੁ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਰੋਗ ਤੇ ਦਵਾਈ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਵੈਦ ਹੈ। 2. ਅਵਖਧ ਸਭੇ ਕੀਤਿਅਨੁ ਨਿੰਦਕ ਕਾ ਦਾਰੂ ਨਾਹਿ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਸੁਖੁ ਰੋਗੁ ਭਇਆ ਜਾ ਸੁਖੁ ਤਾਮਿ ਨ ਹੋਈ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਦਵਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਖ ਬੀਮਾਰੀ। ਜਦ ਸੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਚਾਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 4. ਦੀਖਿਆ

ਦਾਰੂ ਭੋਜਨ ਖਾਇ॥ (877, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਤੇ ਭੋਜਨ ਬਣਾਵੇ। 5. ਦੁਖ ਕੀਆ ਅਗੀ ਮਾਰੀਅਹਿ ਭੀ ਦੁਖੁ ਦਾਰੂ ਹੋਇ॥ (1240, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੜ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦੁਖ ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ। 6. ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਰੋਗੁ ਲਗੈ ਤਨਿ ਧਾਇ॥ ਵੈਦ ਨ ਭੋਲੇ ਦਾਰੂ ਲਾਇ॥ (1256, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਦੁਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੋਗ ਲਗ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਬਿਨਸ ਜਾਵੇਗਾ। ਐ ਭੋਲੇ ਹਕੀਮ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦਵਾਈ ਨਾ ਦੇ। 10. ਦਰਦੁ ਹੋਵੈ ਦੁਖੁ ਰਹੈ ਸਰੀਰ॥ ਐਸਾ ਦਾਰੂ ਲਗੈ ਨ ਬੀਰ॥ (1256, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਜਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਦਰਦ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਹੇ ਭਰਾ ! ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਦਵਾਈ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। 11. ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਦਾਰੂ ਅਵਰੁ ਨਾਸਤਿ ਕਰਣਹਾਰੁ ਅਪਾਰੁ॥ (1327, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰਾ ਨਾਮ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ। 12. ਮਨਮੁਖ ਕਰਣ ਪਲਾਵ ਕਰਿ ਭਰਮੇ ਸਭਿ ਅਉਖਧ ਦਾਰੂ ਲਾਇ ਜੀਉ॥ (447, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਤਰਸ-ਯੋਗ ਵਿਰਲਾਪ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਦਵਾਈ ਦਰਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦਾਰੂਓ (ਦੇਖੋ ਦਾਰੂ) ਦਵਾਈ, ਦਾਰੂ। ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਅਖੁਟੁ ਗੁਰੁ ਦੇਇ ਦਾਰੂਓ॥ (522, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦਾ ਅਮੁਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਵਾਈ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਦਾਵਣਿ [ਫ਼ ਦਾਮਨ = ਆਂਚਲ] ਪੱਲੇ ਨਾਲ, ਲੜ ਨਾਲ। ਇਥੇ ਫ਼ਾਰਸੀ 'ਦਾਮਨ' ਦਾ 'ਮ' 'ਦਾਵਣ' ਦੇ 'ਵ' ਵਿਚ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਕਮਲਪਤਿ = ਗੁ. ਕਵਲਪਤੀ, ਸੰ. ਪ੍ਰਮਾਣ = ਗੁ. ਪਰਵਾਣ, ਸੰ. ਜਾਮਾਤੁਕ = ਪੰ. ਜਵਾਈ, ਸੰ. ਦਸ਼ਮ = ਪੰ. ਦਸਵਾਂ, ਸੰ. ਨਮਤਿ = ਪੰ. ਨਿਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ 'ਮ' ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ 'ਵ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ ਨਮਾਜ਼ = ਗੁ. ਨਿਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਦਾਮਨ = ਦਾਵਣ। ਹਰਿ ਸਜਣ ਦਾਵਣਿ ਲਗਿਆ ਕਿਸੈ ਨ ਦੇਈ ਬੰਨਿ॥ (134, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਸੱਜਣ ਆਪਣੇ ਲੜ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਭਾਵ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦਾਵਾ [ਅ' دعوى ਦਾਵਾ = ਜੋ ਚਾਹਿਆ ਜਾਵੇ, ਖਾਹਿਸ਼] ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ, ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣਾ। ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਮਧੂਕਰੀ ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਕੋ ਨਾਜੁ॥ ਦਾਵਾ ਕਾਹੂ ਕੋ ਨਹੀ ਬਡਾ ਦੇਸੁ ਬਡ ਰਾਜੁ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਚੁੱਖੀ ਰੋਟੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਜਣੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਜਿਤਾਉਂਦਾ। ਵੱਡਾ ਹੈ ਮੁਲਕ ਤੇ ਵੱਡੀ ਹੈ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਦਾਵੇ (ਦੇਖੋ ਦਾਣਾ) ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣਾ। ਲੇਖੈ ਬੋਲਣੁ ਲੇਖੈ ਚਲਣੁ ਕਾਇਤੁ ਕੀਚਹਿ ਦਾਵੇ॥ (1238, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਤਦ ਉਹ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਦਾਵੇ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦਾਵੈ (ਦੇਖੋ ਦਾਣਾ) ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣਾ। ਕਬੀਰ ਦਾਵੈ ਦਾਝਨੁ ਹੋਤੁ ਹੈ ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ ਨਿਸੰਕ॥ ਜੋ ਜਨੁ ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ ਸੋ ਗਨੈ ਇੰਦ੍ਰ ਸੋ ਰੰਕ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣ ਨਾਲ ਦਿਲ-ਸੜੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਬੰਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਇੱਕ ਕੰਗਾਲ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਗਿਣਦਾ ਹੈ।

ਦਿਹੰਦ, ਦਿਹੰਦਿ [ਫ਼ ديهند, ਦਿਹੰਦਹ = ਦੇਣ ਵਾਲਾ] ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ دادن ਦਾਦਨ = ਦੇਣਾ। ਦਾਦਨ→ਦਿਹੰਦ→ਦਿਹੰ+ਨਿਦਹ = ਦਿਹੰਦਹ = ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ-

ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ)→ ਬਖਸ਼ਦ→ ਬਖਸ਼+ਨਿਦਹ = ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ = ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ;
ਕਾਰੀਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕਾਰਦ→ ਕਾਰ+ਨਿਦਹ = ਕਾਰਿੰਦਹ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਰਿੰਦਾ ;
ਨੁਮੂਦਨ (ਦਿਖਾਉਣਾ)→ ਨੁਮਾਯਦ→ ਨੁਮਾ+ਨਿਦਹ = ਨੁਮਾਇੰਦਹ = ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ,
ਪ੍ਰਤਿਨਿਧੀ ;
ਕੁਨਿੰਦਹ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ ; ਪਰਿੰਦਹ = ਉਡਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਚਰਿੰਦਹ = ਚਰਨ ਵਾਲਾ,
ਪਸ਼ੂ ਆਦਿ।

1. ਨ ਦਾਦੇ ਦਿਹੰਦ ਆਦਮੀ॥ ਨ ਸਪਤ ਜੇਰ ਜਿਮੀ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾ ਹੋਰ ਇਨਸਾਨ, ਨਾ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਸੱਤ ਲੋਅ ਰਹਿਣਗੇ। 2. ਦਿਹੰਦ ਸੁਈ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 3. ਦਰੀਆਉ ਤੂ ਦਿਹੰਦ ਤੂ ਬਿਸੀਆਰ ਤੂ ਧਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਦਾਤਾ) ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਮਹਾਨ ਧਨਵਾਨ ਹੈਂ।

ਦਿਹਰੀ [ਫ਼ دِهْرِي دਹਲੀਜ਼ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਦਹਲੀ] ਦੇਹਲੀ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਚੌਗਾਠ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਸਰਦਲ। ‘ਦਹਲੀਜ਼’ ਦਾ ‘ਲ’ ਦਿਹਰੀ ਦੇ ‘ਰ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ‘ਲ’ ਤੇ ‘ਰ’ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਹਲਟ = ਹਰਟ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ, ਹਰਕਾਰਾ = ਹਲਕਾਰਾ ਅਤੇ ਕਲੇਜਾ = ਕਰੇਜਾ ਆਦਿ। ਦਿਹਰੀ ਬੈਠੀ ਮਿਹਰੀ ਰੋਵੇ ਦੁਆਰੈ ਲਉ ਸੰਗਿ ਮਾਇ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੇਹਲੀ ‘ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਾਈਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦਿਗਰ, ਦਿਗਰਿ [ਫ਼ دِگَر دੀਗਰ (ਦੂਸਰਾ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ دِگَر ਦਿਗਰ] ਦੂਜਾ। 1. ਅਸਤਿ ਏਕ ਦਿਗਰਿ ਕੁਈ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? 2. ਦੇਹਿ ਲੇਹਿ ਏਕੁ ਤੂੰ ਦਿਗਰ ਕੋ ਨਹੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ। ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਦਿਲ [ਫ਼ دِل ਦਿਲ = ਮਨ] ਦਿਲ, ਮਨ, ਜੀ, ਚਿੰਤ, ਅੰਤਹਕਰਣ। ਦਿਲ ਖੂਨ ਦੀ ਚਾਲ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ, ਜੋ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੇ ਮੱਧ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲੋਂ ਮਰਦ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਵਜ਼ਨ ਵੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਰਗ ਦੁਆਰਾ ਲਹੂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਦੇ ਸੱਜੇ ਦੋ ਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਗੰਦਾ ਖੂਨ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਦੋ ਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਖੂਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੀ ਹਰਕਤ ਨਾਲ ਨਬਜ਼ ਦੀ ਹਰਕਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦਿਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੀ ਤੁਰੰਤ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਿਲ ਦੀ ਹਰਕਤ ਅਰਥਾਤ ਸੰਕੋਚ ਤੇ ਫੈਲਾਉ ਤੋਂ ਹੀ ਖੂਨ ਵਿਚ ਗਰਮੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਹੀ ਨਬਜ਼ ਦੀ ਚਾਲ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਸੁਸਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਚਾਲ ਦਿਲ ਤੋਂ ਉਮਰੇ ਹੋਏ ਲਹੂ ਦੀ ਤਰੰਗ ਹੈ। ਦਿਲ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਵਿਚ 72 ਵਾਰ ਸੁੰਗੜਦਾ ਤੇ ਫੈਲਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪੂਰੀ ਅਰੋਗਤਾ ਵਿਚ ਨਬਜ਼ 72 ਵਾਰ ਧੜਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ 120 ਵਾਰ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਬੁੱਢਿਆਂ ਦੀ 72 ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 75)

ਸੂਫ਼ੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਲਤੀਫ਼ ਚੀਜ਼ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਿਲ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਹਕੀਕਤ, ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਐਸੀ ਤਾਕਤ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਹੱਕ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ- ਆਲਿਮ, ਆਰਿਫ਼ ਤੇ ਆਸ਼ਿਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਪਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਦਿਲ ਤਕ ਅੱਪੜ ਗਿਆ, ਉਹ ਖੁਦਾ ਤਕ ਅੱਪੜ ਗਿਆ। ਸੂਫ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਿਲ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਜਮਾਲ ਤੇ ਜਲਾਲ (ਖੁਦਾ) ਦੇ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਦੇਣ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਰੀਰ, ਦਿਲ ਦਾ ਰੰਗ

ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਫਰਹੰਗ-ਏ-ਆਨੰਦ ਰਾਜ, ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ 1902)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਦਿਲ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। 1. ਘੜੀ ਮੁਹਤਿ ਕਿ ਚਲਣਾ ਦਿਲ ਸਮਝੁ ਤੂੰ ਭਿ ਪਹੂਚੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛਿਨ ਜਾਂ ਦੋ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਉਥੇ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈਂ। 2. ਦੁਨੀਆ ਮੁਕਾਮੇ ਫਾਨੀ ਤਹਕੀਕ ਦਿਲ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਫਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਐ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਕਰਕੇ ਜਾਣ ਲੈ। 3. ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਰ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਇਲ ਨੇ ਫੜ ਲਏ ਹਨ। ਹੇ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ? 4. ਦਿਲ ਕਬਜ ਕਬਜਾ ਕਾਦਰੋ ਦੋਜਕ ਸਜਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਾਈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸਜਾ ਦੇਵੇਗਾ। 5. ਮੀਰਾਂ ਦਾਨਾਂ ਦਿਲ ਸੋਚ॥ ਮੁਹਬਤੇ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ ਸਚੁ ਸਾਹ ਬੰਦੀ ਮੋਚ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਵਿਅਕਤੀ ! ਤੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਰੱਖ ਕਿ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਇਫਤਰਾ ਭਾਈ ਦਿਲ ਕਾ ਫਿਕਰੁ ਨ ਜਾਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਵੇਦ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਮਤਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਗ੍ਰੰਥ (ਤੌਰੇਤ, ਜ਼ਬੂਰ, ਅੰਜੀਲ ਤੇ ਕੁਰਾਨ) ਬਨਾਵਟਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਦਿਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 7. ਬੰਦੇ ਖੋਜੁ ਦਿਲ ਹਰ ਰੋਜ ਨਾ ਫਿਰੁ ਪਰੇਸਾਨੀ ਮਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਹਰੇਕ ਦਿਨ ਖੋਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ’ਚ ਨਾ ਭਟਕ। 8. ਦਿਲ ਮਹਿ ਜਾਨਹੁ ਸਭ ਫਿਲਹਾਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ੈ ਕੇਵਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ। 9. ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮੋਮ ਦਿਲਿ ਹੋਵੈ॥ ਅੰਤਰ ਕੀ ਮਲੁ ਦਿਲ ਤੇ ਧੋਵੈ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਕੋਮਲ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਮੈਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਧੋ ਸੁੱਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਦਿਲਹਿ (ਦੇਖੋ ਦਿਲ) ਦਿਲ ਵਿਚ। ਖਸਮ ਕੀ ਨਦਰਿ ਦਿਲਹਿ ਪਸਿੰਦੇ ਜਿਨੀ ਕਰਿ ਏਕੁ ਧਿਆਇਆ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਹ ਪਸੰਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ।

ਦਿਲਹੁ (ਦੇਖੋ ਦਿਲ) ਦਿਲ ਤੋਂ। ਦਿਲਹੁ ਮੁਹਬਤਿ ਜਿੰਨੁ ਸੇਈ ਸਚਿਆ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਸੱਚੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਬ ਨਾਲ ਦਿਲ ਤੋਂ ਮੁਹੱਬਤ ਹੈ ਭਾਵ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ।

ਦਿਲਾ (ਦੇਖੋ ਦਿਲ) ਦਿਲ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਦਿਲਾਂ। 1. ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਾਲਕੁ ਦਿਲਾ ਕਾ ਸਚਾ ਪਰਵਦਗਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੇਕ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਵਸਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। 2. ਦਿਲਾ ਕਾ ਮਾਲਕੁ ਕਰੇ ਹਾਕੁ॥ ਕੁਰਾਨ ਕਤੇਬ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ, ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।

ਦਿਲਾਸਾ [دِلّاسا ਦਿਲਾਸਾ = دِلّ = ਦਿਲ = ਦਿਲ+داسا ਆਸਾ = ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਢਾਰਸ ਦੇਣ ਵਾਲਾ] ਦਿਲ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼, ਢਾਰਸ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਧੀਰਜ, ਧਰਵਾਸ, ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਤਸੱਲੀ। ‘ਆਸਾ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ آسودن ਆਸੂਦਨ (ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨਾ, ਢਾਰਸ ਦੇਣਾ)→ ਆਸਾਯਦ→ ਆਸਾ = ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਢਾਰਸ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਰੂਹ ਆਸਾ = ਰੂਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਸੂਖ ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਘਨੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਆ ਦਿਲਾਸਾ॥

(630, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਆਨੰਦ ਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਖਰਾ ਦਿਲਾਸਾ ਗੁਰਿ ਦੀਆ ਆਇ ਮਿਲੇ ਭਗਵੰਤ॥ (261, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਦਿਲਾਵਰ [ਫ਼ ڤلاور, ਦਿਲਾਵਰ, ਫ਼ ڤلا ਦਿਲ = ਦਿਲ+ਫ਼ ڤلا ਆਵਰ = ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ] ਦਿਲ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ, ਬਹਾਦਰ, ਸੂਰਬੀਰ, ਦਲੇਰ। ‘ਆਵਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ڤلاور ਆਵਰਦਨ = ਲਿਆਉਣਾ। ਆਵਰਦਨ→ ਆਵਰਦ→ ਆਵਰ = ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕੱਦ+ਆਵਰ = ਕੱਦਾਵਰ, ਬਖ਼ਤ (ਕਿਸਮਤ)+ਆਵਰ = ਬਖ਼ਤਾਵਰ, ਜ਼ੋਰ+ਆਵਰ = ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਅਤੇ ਹਮਲਾ+ਆਵਰ = ਹਮਲਾਵਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਲ+ਆਵਰ = ਦਿਲਾਵਰ = ਬਹਾਦਰ, ਸੂਰਬੀਰ। ਦਸੁਗੀਰੀ ਦੇਹਿ ਦਿਲਾਵਰ ਤੁਹੀ ਤੁਹੀ ਏਕ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੂਰਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ! ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ।

ਦਿਲ (ਦੇਖੋ ਦਿਲ) ਦਿਲ ਨਾਲ, ਦਿਲ ਨੂੰ, ਦਿਲ ਵਾਲਾ। 1. ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਖੁਦਾਇ ਕਾ ਦਿਲਿ ਹਛੈ ਮੁਖਿ ਲੇਹੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮੁਖੋਂ ਉਚਾਰ। 2. ਦਾਨਸਬੰਦੁ ਸੋਈ ਦਿਲਿ ਧੋਵੈ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਕਲਮੰਦ ਉਹੋ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸੁੱਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮੋਮ ਦਿਲਿ ਹੋਵੈ॥ ਅੰਤਰ ਕੀ ਮਲੁ ਦਿਲ ਤੇ ਧੋਵੈ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕੋਮਲ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਮੈਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਧੋ ਸੁੱਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 4. ਦਿਲ ਮਹਿ ਖੋਜਿ ਦਿਲੈ ਦਿਲਿ ਖੋਜਹੁ ਏਹੀ ਠਉਰ ਮੁਕਾਮਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ, ਹਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਹੀ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ। 5. ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫੁ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ॥ ਬਾਹਰਿ ਦਿਸੈ ਚਾਨਣਾ ਦਿਲਿ ਅੰਧਿਆਰੀ ਰਾਤਿ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਤੇਰੇ ਮੋਢੇ ’ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਹੈ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ’ਤੇ ਸੂਫ਼ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ। ਤੂੰ ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕੈਂਚੀ (ਛੁਰੀ) ਹੈ। ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਰੌਸ਼ਨ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਹੈ।

ਦਿਲੁ (ਦੇਖੋ ਦਿਲ) ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ। 1. ਜੇ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਾਜੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ ਹੈ। 2. ਦਿਲ ਦਰਵਾਨੀ ਜੇ ਕਰੇ ਦਰਵੇਸੀ ਦਿਲੁ ਰਾਸਿ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੈ। 3. ਫਰੀਦਾ ਦਿਲੁ ਰਤਾ ਇਸੁ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨ ਕਿਤੈ ਕੰਮਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਦਿਲ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਦੁਨੀਆ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਦਿਲੈ (ਦੇਖੋ ਦਿਲ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ, ਦਿਲ ਵਿਚ। 1. ਸਭੇ ਵਖਤ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ॥ ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੂੰ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਕਰ। 2. ਦਿਲ ਮਹਿ ਖੋਜਿ ਦਿਲੈ ਦਿਲਿ ਖੋਜਹੁ ਏਹੀ ਠਉਰ ਮੁਕਾਮਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ, ਹਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਹੀ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ।

ਦਿਵਾਜਾ [ਅ ڤياجہ ਦੀਬਾਜਹ, ਫ਼ ڤياجہ ਦੀਬਾਚਹ = ਬਾਰੀਕ ਤੇ ਵੇਲ ਬੂਟੇਦਾਰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜਾ ; ਚਿਹਰਾ] ਚਮਕ-ਦਮਕ, ਅਡੰਬਰ। ਅਰਬੀ ਵਿਚ ‘ਦੀਬਾਜਾ’ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਦੀਬਾਚਾ’ ਦਾ ਅਰਥ ਚਿਹਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਆਈਨਾ ਹੈ” ਭਾਵ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੱਚਾ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮੁਖ-ਬੰਦ,

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਆਦਿ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਮੁਖ-ਬੰਦ ਨੂੰ ‘ਦੀਬਾਚਾ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਾਰੀਕ ਤੇ ਵੇਲ ਬੂਟੇਦਾਰ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜਾ। ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਦਿੱਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਸ ਦੀ ਜਿਲਦ ’ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਵੇਲ ਬੂਟੇਦਾਰ ਕੱਪੜਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਡੰਬਰ ਜਾਂ ਵਿਖਾਵੇ ਨੂੰ ‘ਦੀਬਾਚਾ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਊ ਹਰਿ ਸਮਾਨਿ ਨਹੀ ਰਾਜਾ॥ ਏ ਭੂਪਤਿ ਸਭ ਦਿਵਸ ਚਾਰਿ ਕੇ ਝੂਠੇ ਕਰਤ ਦਿਵਾਜਾ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਤੁੱਲ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੰਸਾਰੀ ਰਾਜੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੇਵਲ ਚਹੁੰ ਦਿਹਾੜਿਆਂ ਲਈ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਝੂਠੇ ਦਿਖਾਵੇ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦਿਵਾਜੇ (ਦੇਖੋ ਦਿਵਾਜਾ) ਅਡੰਬਰ, ਦਿਖਾਵੇ। 1. ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਖੁਦਾਇ ਕਾ ਦਿਲਿ ਹਛੈ ਮੁਖਿ ਲੇਹੁ॥ ਅਵਰਿ ਦਿਵਾਜੇ ਦੁਨੀ ਕੇ ਝੂਠੇ ਅਮਲ ਕਰੇਹੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਖੁਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਮੁਖੋਂ ਉਚਾਰ। ਹੋਰ ਸੰਸਾਰੀ ਦਿਖਾਵੇ ਹਨ, ਆਦਮੀ ਝੂਠੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਨੇਜੇ ਵਾਜੇ॥ ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਪਾਜੇ॥ ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਝੂਠੇ ਦਿਵਾਜੇ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ, ਉਮਦਾ ਹਾਥੀ, ਨੇਜੇ, ਵਾਜੇ, ਫੌਜਾਂ, ਨਾਇਬ, ਸ਼ਾਹੀ ਅਹਿਲਕਾਰ ਅਤੇ ਕੂੜੇ ਅਡੰਬਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਬਾਝੋਂ ਇਹ ਝੂਠੇ ਦਿਖਾਵੇ ਹਨ।

ਦਿਵਾਨਾ, ਦਿਵਾਨਾਂ [ਫ਼ ਦੀਵਾਨਹ/ਦੇਵਾਨਹ, ਫ਼ ਦੀਵ/ਦੇਵ = ਪ੍ਰੇਤ, ਦਿਉ+ਫ਼ ਆਨਹ = ਜਿਹਾ, ਵਰਗਾ] ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਜਿਹਾ, ਪ੍ਰੇਤ ਦਿਉ ਵਰਗੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਮਲਾ, ਸੁਦਾਈ, ਪਾਗਲ, ਸਿਰੜੀ, ਝੱਲਾ, ਇਸ਼ਕ (ਪ੍ਰੇਮ) ਵਿਚ ਮਸਤ, ਮਜ਼ਨੂੰ। ‘ਆਨਹ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹਾਨਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਰਗਾ ; ਅਮੀਰ ਤੋਂ ਅਮੀਰਾਨਹ ; ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬਾਨਹ ; ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤੋਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਨਹ ; ਬਹਾਦੁਰ ਤੋਂ ਬਹਾਦੁਰਾਨਹ ; ਕਾਤਿਲ ਤੋਂ ਕਾਤਿਲਾਨਹ ; ਮੁਜਰਿਮ ਤੋਂ ਮੁਜਰਿਮਾਨਹ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਤੋਂ ਸ਼ਰੀਫ਼ਾਨਹ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਵ ਤੋਂ ਦੇਵਾਨਾ/ਦੀਵਾਨਹ। 1. ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਪ੍ਰਭਤਾ ਕੈ ਮਦ ਮੈ ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਹੈ ਦਿਵਾਨਾ॥ (685, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ, ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਸੁਦਾਈ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕੁ ਵਿਚਾਰਾ ਭਇਆ ਦਿਵਾਨਾ ਹਰਿ ਤਉ ਦਰਸਨ ਕੈ ਤਾਈ॥ (757, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਹਰੀ ! ਗ਼ਰੀਬ ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 3. ਭਇਆ ਦਿਵਾਨਾ ਸਾਹ ਕਾ ਨਾਨਕੁ ਬਉਰਾਨਾ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੌਰਾ ਨਾਨਕ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਮਗਰ ਸੁਦਾਈ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 4. ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਹਉ ਭਇਆ ਦਿਵਾਨਾ॥ ਮੁਸਿ ਮੁਸਿ ਮਨੂਆ ਸਹਜਿ ਸਮਾਨਾ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਝੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। 5. ਚਉਰਾਸੀ ਲਖ ਫਿਰੈ ਦਿਵਾਨਾਂ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵ ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਕਮਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਦਿਵਾਨੀ (ਦੇਖੋ ਦਿਵਾਨਾ) ਦਿਵਾਨਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਭਾਵ ਪਗਲੀ। 1. ਹਉ ਫਿਰਉ ਦਿਵਾਨੀ ਆਵਲ ਬਾਵਲ ਤਿਸੁ ਕਾਰਣਿ ਹਰਿ ਢੋਲੀਐ॥ (527, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਪਿਆਰੇ ਹਰੀ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਪਗਲੀ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ, ਰੋਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ। 2. ਸਾਸੁ ਦਿਵਾਨੀ ਬਾਵਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਸੰਕ ਟਲੀ॥ (931, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪਗਲੀ ਸੱਸ (ਮਾਇਆ) ਕਮਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਡਰ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਿਵਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਦਿਵਾਨਾ) ਝੱਲਾ, ਪਾਗਲ। ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਈਐ ਮਨਮੁਖਿ ਫਿਰੈ ਦਿਵਾਨੁ॥ (39, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਝੱਲਾ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਦਿਵਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਦਿਵਾਨਾ) ਦਿਵਾਨਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਤੇ ਇਕਵਚਨ। ਝੱਲੇ ; ਝੱਲਾ, ਹੇ ਝੱਲੇ ਪੁਰਸ਼। 1. ਜਿਨ ਕਉ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਹੀ ਭੇਟਿਆ ਤੇ ਸਾਕਤ ਮੂੜ ਦਿਵਾਨੇ॥ (170, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਮੂਰਖ ਤੇ ਝੱਲੇ ਹਨ। 2. ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਨਿਦਾਨਿ ਦਿਵਾਨੇ॥ ਚੇਤਸਿ ਨਾਹੀ ਦੁਨੀਆ ਫਨ ਖਾਨੇ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਬੇਸਮਝ ਪਗਲੇ ਪੁਰਸ਼ ! ਤੂੰ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਫਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ। 3. ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨੇ ਭਏ ਦਿਵਾਨੇ ਵਿਣੁ ਭਾਗਾ ਕਿਆ ਪਾਈਐ॥ (935, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 4. ਮਨਮੁਖ ਤੇ ਅਭ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਸਿ ਹਉਮੈ ਪਚਹਿ ਦਿਵਾਨੇ॥ (1345, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਦਿਲੋਂ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਪਗਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੰਕਾਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗਲ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 5. ਦੀਨੁ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰੇ ਦਿਵਾਨੇ ਦੀਨੁ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰੇ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਪਾਗਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਦਿਵਾਲ [ਫ਼ ديوال ਦੀਵਾਰ = ਕੰਧ] ਦੀਵਾਰ, ਕੰਧ। ਫ਼ ਦੀਵਾਰ ਦਾ 'ਰ', ਦਿਵਾਲ ਦੇ 'ਲ' ਨਾਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ 'ਰ' ਤੇ 'ਲ' ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ, ਸੈਰ = ਸੈਲ, ਚਨਾਰ = ਚਨਾਲ, ਨੀਲੋਫ਼ਰ = ਨੀਲੋਫ਼ਲ ਤੇ ਦਰਿੱਦਰ = ਦਲਿੱਦਰ ਆਦਿ। ਦੇ ਦੇ ਨੀਵ ਦਿਵਾਲ ਉਸਾਰੀ ਭਸਮੰਦਰ ਕੀ ਢੇਰੀ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਡੂੰਘੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਬੰਦਾ ਕੰਧ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ, ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਢੇਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੀਦੰ [ਫ਼ ديدد ਦੀਦ = ਉਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ديدن ਦੀਦਨ = ਵੇਖਣਾ ਅਤੇ 'ਦੀਦ' ਭੂਤਕਾਲ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ। ਬੰਦੇ ਚਸਮ ਦੀਦੰ ਫਨਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਜੋ ਕੁਝ ਅੱਖ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ ਭਾਵ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ।

ਦੀਦਨੇ [ਫ਼ ديدند ਦੀਦਨ = ਦੇਖਣਾ] ਵੇਖਣਾ। ਦੀਦਨੇ ਦੀਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕਛੁ ਨਹੀ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ (ਮਾਲਿਕ, ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਦੀਦਾਰ, ਦੀਦਾਰਿ [ਫ਼ ديدار ਦੀਦਾਰ, ਫ਼ ديد ਦੀਦ = ਨਿਗਾਹ+ਫ਼ ਆਰ = ਪਿਛੇਤਰ] ਨਿਗਾਹ ਪੈਣਾ, ਜਾਹਿਰ ਹੋਣਾ, ਵਿਖਾਈ ਦੇਣਾ, ਨਿਗਾਹ 'ਚ ਲਿਆਉਣਾ, ਦਰਸ਼ਨ, ਜਿਵੇਂ-

ਗੁਫ਼ਤਨ (ਕਹਿਣਾ)→ ਗੁਫ਼ਤ+ਆਰ = ਗੁਫ਼ਤਾਰ,

ਰਫ਼ਤਨ (ਜਾਣਾ)→ ਰਫ਼ਤ+ਆਰ = ਰਫ਼ਤਾਰ,

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਨ (ਫੜਨਾ)→ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤ+ਆਰ = ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ,

ਮੁਰਦਨ (ਮਰਨਾ)→ ਮੁਰਦ+ਆਰ = ਮੁਰਦਾਰ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-

ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਦੀਦ+ਆਰ = ਦੀਦਾਰ।

1. ਹਨ ਮਝਾਹੂ ਮਾ ਪਿਰੀ ਪਸੇ ਕਿਉ ਦੀਦਾਰ॥ (80, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਮੈਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਾਂਗੀ? 2. ਰਤੇ ਇਸਕ ਖੁਦਾਇ ਰੰਗਿ ਦੀਦਾਰ ਕੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। 3. ਦੀਦਨੇ ਦੀਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕਛੁ ਨਹੀ ਇਸ ਕਾ ਮੋਲੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ (ਮਾਲਿਕ, ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 4. ਨਾਨਕ ਦਰਿ ਦੀਦਾਰਿ ਸਮਾਇ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਜੋ ਰਤੇ ਦੀਦਾਰ ਸੇਈ ਸਚੁ ਹਾਕੁ॥

(959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ ਉਹ ਸੱਚੇ ਤੇ ਲਾਇਕ ਹਨ। 6. ਖਾਕੁ ਲੁੜੇਦਾ ਤੰਨਿ ਖੇ ਜੋ ਰਤੇ ਦੀਦਾਰ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਖੋਜਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਦੀਦਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਦੀਦਾਰ) ਦਰਸ਼ਨ। 1. ਦੀਦਾਰੁ ਪੂਰੇ ਪਾਇਸਾ ਥਾਉ ਨਾਹੀ ਖਾਇਕਾ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ-ਪੂਰਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਸੂਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। 2. ਗੁਨਹ ਉਸ ਕੇ ਸਗਲ ਆਫੂ ਤੇਰੇ ਜਨ ਦੇਖਹਿ ਦੀਦਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਤੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਵੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਨੈਣ ਮਹਿਜੇ ਤਰਸਦੇ ਕਦਿ ਪਸੀ ਦੀਦਾਰੁ॥ (1094, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) 4. ਉਠੀ ਝਾਲੂ ਕੰਤੜੇ ਹਉ ਪਸੀ ਤਉ ਦੀਦਾਰੁ॥ (1094, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਮੇਰੇ ਕੰਤ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ (ਸਾਜਰੇ) ਉਠਦੀ ਹਾਂ। 5. ਨਗਜ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ ਦੀਦਾਰੁ ਅਪਾਰੁ॥ (1137, ਭੈਰਉ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਖੂਬ ਹੈ।

ਦੀਨ, ਦੀਨੁ [ਅ. دین ਦੀਨ = ਮਜ਼੍ਹਬ] ਧਰਮ, ਮਜ਼੍ਹਬ, ਮਤ ; ਪ੍ਰਲੋਕ, ਰੂਹਾਨੀ ਮੰਡਲ। 1. ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਲੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਮਿਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ ਅਤੇ ਮਸਕਲੇ (ਚਮਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦ) ਵਾਂਗ ਮਾਲ ਲੁਟਾ ਦੇਵੇ ਭਾਵ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਧਨ ਇਉਂ ਖੁਰਚ ਕੇ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ ਜਿਵੇਂ ਮਸਕਲਾ ਜੰਗ ਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਹੋਇ ਮੁਸਲਿਮੁ ਦੀਨ ਮੁਹਾਣੈ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਕਾ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮੁਰੀਦ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਮੌਤ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵਹਿਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। 3. ਓਟ ਲੈਹੁ ਨਾਰਾਇਣੈ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਝਲੈ॥ (320, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀ ਓਟ ਲੈ, ਜਿਹੜਾ ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 4. ਪਾਚਹੁ ਮੁਸਿ ਮੁਸਲਾ ਬਿਛਾਵੈ ਤਬ ਤਉ ਦੀਨੁ ਪਛਾਨੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ (ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ) ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਵਿਛਾ, ਤਦ ਤੂੰ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣੇਗਾ। 5. ਖਬਰਿ ਨ ਕਰਹਿ ਦੀਨ ਕੇ ਬਉਰੇ ਤਾ ਤੇ ਜਨਮੁ ਅਲੇਖੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਸ਼ੁਦਾਈ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। 6. ਨਿੰਦਕ ਕਾ ਮੁਖੁ ਕਾਲਾ ਹੋਆ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਕੈ ਦਰਬਾਰਿ॥ (674, ਧਨਾਸਰੀ, ਮ: 5) 7. ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਏਕ ਤੂਹੀ ਸਭ ਖਲਕ ਹੀ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਦੁਨੀਆਵੀ ਦੌਲਤ (ਵਿਹਾਰ ਤੇ ਪਰਮਾਰਥ) ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਿਆਰਾ ਤੇ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈਂ। 8. ਦੀਨੁ ਛਡਾਇ ਦੁਨੀ ਜੋ ਲਾਏ॥ ਦੁਹੀ ਸਰਾਈ ਖੁਨਾਮੀ ਕਹਾਏ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਵਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਜਹਾਨਾਂ (ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ) ਵਿਚ ਅਪਰਾਧੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 9. ਦੀਨੁ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰੇ ਦਿਵਾਨੇ ਦੀਨੁ ਬਿਸਾਰਿਓ ਰੇ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) 10. ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ)।

ਦੀਬਾਣ [ਅ. ديبان ਦੀਵਾਨ = ਕਚਹਿਰੀ] ਦਰਬਾਰ, ਕਚਹਿਰੀ, ਅਦਾਲਤ ; ਸਭਾ ; ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹਾਕਿਮ। ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਦੀਬਾਣ ਸਿਉ ਸੋ ਸਭਨੀ ਦੀਬਾਣੀ ਮਿਲਿਆ॥ (87, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ 'ਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੀਬਾਣਹੁ (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ, ਕਚਹਿਰੀ ਤੋਂ, ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ। ਮਾਣਸਾ ਕਿਅਹੁ ਦੀਬਾਣਹੁ ਕੋਈ ਨਸਿ ਭਜਿ ਨਿਕਲੈ ਹਰਿ ਦੀਬਾਣਹੁ ਕੋਈ ਕਿਥੈ ਜਾਇਆ॥ (591, ਵਡਹੰਸੁ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਨੱਠ ਭੱਜ ਕੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਕਿਥੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

- ਦੀਬਾਣਿ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ, ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ। 1. ਗੁਰਿ ਦੀਬਾਣਿ ਕਵਾਇ ਪੈਨਾਈਓ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। 2. ਸਚੈ ਦੈ ਦੀਬਾਣਿ ਕੂੜਿ ਨ ਜਾਈਐ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 3. ਝੁੰਡੀ ਪਾਇ ਬਹਿਨਿ ਨਿਤਿ ਮਰਣੈ ਦੜਿ ਦੀਬਾਣਿ ਨ ਜਾਹੀ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਝੁੰਡ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਕਚਹਿਰੀ 'ਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। 4. ਨਾਨਕ ਏਹੁ ਪਟੰਤਰਾ ਤਿਤੁ ਦੀਬਾਣਿ ਗਇਆਹ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਇਸ ਭੇਤ ਦਾ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਪੁੱਜਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 5. ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) 6. ਸਦਾ ਧਰਮੁ ਜਾ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5)।
- ਦੀਬਾਣੀ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦੀਬਾਣੀ, ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ। ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਦੀਬਾਣ ਸਿਉ ਸੋ ਸਭਨੀ ਦੀਬਾਣੀ ਮਿਲਿਆ॥ (87, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4)।
- ਦੀਬਾਣੀਐ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ। ਹੁਕਮੁ ਮੰਨੇ ਸਿਰਦਾਰੁ ਦਰਿ ਦੀਬਾਣੀਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਉਹ ਸਰਦਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।
- ਦੀਬਾਣੁ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ, ਕਚਹਿਰੀ, ਅਦਾਲਤ ; ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ। 1. ਅਮੁਲੁ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਦੀਬਾਣੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਮੁੱਲ ਹੈ ਤੇਰਾ ਈਸ਼ਵਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਅਮੁੱਲ ਹੈ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰ। 2. ਇਕੁ ਸੰਸਾਰੀ ਇਕੁ ਭੰਡਾਰੀ ਇਕੁ ਲਾਏ ਦੀਬਾਣੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 3. ਹਰਿ ਇਕੋ ਕਰਤਾ ਇਕੋ ਦੀਬਾਣੁ ਹਰਿ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) 4. ਤੂੰ ਸਚਾ ਦੀਬਾਣੁ ਹੋਰਿ ਆਵਣ ਜਾਣਿਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 5. ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਤਾਣੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਬਾਣੁ ਹਰਿ ਨਾਮੋ ਰਖ ਕਰਾਵੈ॥ (303, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4)।
- ਦੀਬਾਣੇ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ, ਕਚਹਿਰੀ। ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਤਖਤਿ ਨਿਵਾਸੀ ਸਚੁ ਤਿਸੈ ਦੀਬਾਣੇ॥ (924, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5)।
- ਦੀਬਾਨ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਗਾਹ, ਦਰਬਾਰ, ਕਚਹਿਰੀ, ਅਦਾਲਤ ; ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ। 1. ਕਿਸ ਹੀ ਜੋਰੁ ਦੀਬਾਨ ਮਾਇਆ ਕਾ॥ (1071, ਮਾਰੂ, ਮਃ 4) 2. ਸਗ ਨਾਨਕ ਦੀਬਾਨ ਮਸਤਾਨਾ ਨਿਤ ਚੜੈ ਸਵਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਖੁਦਾ ! ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਮਤਵਾਲਾ ਕੂਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨੇ ਦਿਨ ਤੇਰਾ ਖੁਮਾਰ ਦੂਣਾ ਚੌਣਾ ਹੋਵੇ। 3. ਉਸੁ ਸਾਚੇ ਦੀਬਾਨ ਮਹਿ ਪਲਾ ਨ ਪਕਰੈ ਕੋਇ॥ (1375, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ)।
- ਦੀਬਾਨਿ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ; ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ ਨੇ। 1. ਤਿਸ ਕਉ ਤਲਕੀ ਕਿਸੈ ਦੀ ਨਾਹੀ ਹਰਿ ਦੀਬਾਨਿ ਸਭਿ ਆਇ ਪੈਰੀ ਪਾਇਆ॥ (591, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹਾਕਿਮ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਚਲਹੁ ਸਿਤਾਬ ਦੀਬਾਨਿ ਬੁਲਾਇਆ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) 3. ਮੇਰੇ ਠਾਕੁਰ ਕੈ ਦੀਬਾਨਿ ਖਬਰਿ ਹੋਈ ਗੁਰਿ ਗਿਆਨੁ ਖੜਗੁ ਲੈ ਮਾਰੇ॥ (983, ਨਟ, ਮਃ 4)।
- ਦੀਬਾਨੁ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਕਚਹਿਰੀ, ਦਰਬਾਰ, ਅਦਾਲਤ ; ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ। 1. ਦੀਬਾਨੁ ਹਮਾਰੇ ਤੁਹੀ ਏਕ॥ (210, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਦੀਬਾਨੁ ਏਕੋ ਕਲਮ ਏਕਾ ਹਮਾ ਤੁਮਾ ਮੇਲੁ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ, ਅਸੀਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਥੇ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ। 3. ਜਿਸ ਕੈ ਘਰਿ ਦੀਬਾਨੁ ਹਰਿ ਹੋਵੈ ਤਿਸ ਕੀ ਮੁਠੀ ਵਿਚਿ ਜਗਤੁ ਸਭੁ ਆਇਆ॥ (591, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3)।
- ਦੀਵਾਨ** (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਕਚਹਿਰੀ, ਅਦਾਲਤ, ਦਰਬਾਰ, ਦਰਗਾਹ ; ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ। 1. ਡਾਨੁ ਸਗਲ ਗੈਰ ਵਜਹਿ ਭਰਿਆ ਦੀਵਾਨ ਲੇਖੈ ਨ ਪਰਿਆ॥ (408, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ

ਜੁਰਮਾਨਾ ਬਗ਼ੈਰ ਸਬੱਬ ਦੇ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁਜਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ 2. ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸਿਉ ਕਾਜੁ ਨ ਕਛੁਐ ਮੇਰੇ ਕਾਮੁ ਦੀਵਾਨ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ (ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਭਗਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਲੈਣ ਦੇਣ ਨਹੀਂ। ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਦੀਵਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਦਰਬਾਰ, ਅਦਾਲਤ, ਕਚਹਿਰੀ, ਦਰਗਾਹ। ਪੁਰਖੁ ਅਲੇਖੁ ਸਚੇ ਦੀਵਾਨਾ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਸੱਚਾ ਹੈ।

ਦੀਵਾਨਿ (ਦੇਖੋ ਦੀਬਾਣ) ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ ਨੇ, ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ। ਚਲੁ ਦਰਹਾਲੁ ਦੀਵਾਨਿ ਬੁਲਾਇਆ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਤੁਰ ਪਉ, ਤੈਨੂੰ ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਸੱਦਿਆ ਹੈ।

ਦੀਵਾਨੀ [ਅ. دیوان ਦੀਵਾਨ (ਦਰਬਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਰਬਾਰ ਦਾ। ਕਬੀਰ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਕੀ ਜਾਨੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ॥ ਕੈ ਜਾਨੈ ਆਪਨ ਧਨੀ ਕੈ ਦਾਸੁ ਦੀਵਾਨੀ ਹੋਇ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਾਲਿਕ ਖੁਦ ਜਾਂ ਉਹ, ਜੋ ਉਸ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ, ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਦੀਵਾਨੁ (ਦੇਖੋ ਦੀਵਾਣ) ਕਚਹਿਰੀ, ਅਦਾਲਤ, ਦਰਗਾਹ ; ਨਿਆਂਕਾਰ ਹਾਕਿਮ। ਨਾਨਕ ਇਕਸੁ ਬਿਨੁ ਮੈ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਣਾ ਸਭਨਾ ਦੀਵਾਨੁ ਦਇਆਲਾ॥ (559, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਇੱਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਉਹ ਨਿਆਂਕਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਦਿਆਲ ਹੈ।

ਦੁਆਉ, ਦੁਆਇ [ਅ. دُعا ਦੁਆ = ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਮੰਗਣਾ] ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗਣਾ, ਬੇਨਤੀ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਅਰਦਾਸ, ਅਰਜ਼ੋਈ, ਅਰਜ਼, ਛੋਟੇ ਦਾ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਮੰਗਣਾ, ਅਸੀਸ, ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਰੱਬ ਤੋਂ ਭਲਾਈ ਚਾਹੁਣਾ। 1. ਨਾਨਕ ਮਨਮੁਖਿ ਬੋਲਣੁ ਵਾਉ॥ ਅੰਧਾ ਅਖਰੁ ਵਾਉ ਦੁਆਉ॥ (151, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਬੇਹੁਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਆ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਹੈ। 2. ਲੈਦਾ ਬਦ ਦੁਆਇ ਤੂੰ ਮਾਇਆ ਕਰਹਿ ਇਕਤ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦੁਰਸੀਸ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਦੁਆਈ (ਦੇਖੋ ਦੁਆਉ) ਦੁਆਈਂ, ਦੁਆ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਅਸੀਸਾਂ, ਦੁਆਵਾਂ। ਦੇਨਿ ਦੁਆਈ ਸੇ ਮਰਹਿ ਜਿਨ ਕਉ ਦੇਨਿ ਸਿ ਜਾਹਿ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ।

ਦੁਇ [ਫ਼. ٢ ਦੋ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦੋਨੋਂ, ਦੋਵੇਂ, ਦੋ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਕਈ ਅੰਕ ਜਿਵੇਂ- ਦੋ, ਚਾਰ, ਪੰਜ, ਦਸ, ਪੰਜਾਹ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਿ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਅੰਕ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਯੱਕ ਤੋਂ ਇੱਕ, ਨੁਹ ਤੇ ਨੌਂ ਅਤੇ ਬੀਸਤ ਤੋਂ ਵੀਹ। 1. ਦਿਵਸੁ ਰਾਤਿ ਦੁਇ ਦਾਈ ਦਾਇਆ ਖੇਲੈ ਸਗਲ ਜਗਤੁ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਦੁਇ ਦੁਇ ਲੋਚਨ ਪੇਖਾ॥ ਹਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਉਰੁ ਨ ਦੇਖਾ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) 3. ਦੁਇ ਸੇਰ ਮਾਂਗਉ ਚੂਨਾ॥ ਪਾਉ ਘੀਉ ਸੰਗਿ ਲੂਨਾ॥ (656, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦੋ ਸੇਰ ਆਟਾ, ਇੱਕ ਪਾਈਆ ਘਿਉ ਸਮੇਤ ਲੂਣ ਦੇ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। 4. ਦੁਖੀ ਦੁਹਾਗਨਿ ਦੁਇ ਪਖ ਹੀਨੀ॥ ਜਿਨਿ ਨਾਹ ਨਿਰੰਤਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਕੀਨੀ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਛੁੱਟਤ ਪਤਨੀ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਰੰਤਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ (ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ) ਗੁਆ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। 5. ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ ਇਸਨਾਨੁ ਸਰੀਰੰ॥ ਦੁਇ ਧੋਤੀ ਕਰਮ ਮੁਖਿ ਖੀਰੰ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਬੇਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਦੋ ਤੇਤ ਦੀਆਂ ਧੋਤੀਆਂ ਹਨ, ਤੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਦੁੱਧ ਹੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈਂ। 6. ਚੰਦੁ ਸੂਰਜੁ ਦੁਇ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ।

ਦੁਈਆ [ਫ਼ ۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੂਜਾ, ਦੂਸਰਾ। ਜਿਨ ਕਉ ਪਿਆਸ ਹੋਇ ਪ੍ਰਭ ਕੇਰੀ ਤਿਨ ਅਵਰੁ ਨ ਭਾਵੈ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਕੋ ਦੁਈਆ॥ (836, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੀ ਪਿਆਸ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਦੁਸਮਣ [ਫ਼ دشمن ਦੁਸ਼ਮਨ, ਫ਼ دش ਦੁਸ਼ = ਬੁਰਾ+ਫ਼ من ਮਨ = ਦਿਲ ਵਾਲਾ] ਬੁਰੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ, ਬੁਰਾ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ, ਵੈਰੀ, ਜਿਵੇਂ- ਦੁਸ਼ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਨਾਮ = ਬੁਰੇ ਨਾਮ ਵਾਲਾ, ਬਦਨਾਮ ; ਦੁਸ਼ਵਾਰ = ਮੁਸ਼ਕਿਲ। ਦੂਤ ਦੁਸਮਣ ਸਭਿ ਸਜਣ ਹੋਏ ਏਕੋ ਸੁਆਮੀ ਆਹਿਆ ਜੀਉ॥ (107, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਕੁਕਰਮੀ ਤੇ ਵੈਰੀ, ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੀ ਸੱਧਰ ਹੈ।

ਦੁਸਮਨ (ਦੇਖੋ ਦੁਸਮਣ) ਵੈਰੀ। 1. ਦੁਸਮਨ ਕਢੇ ਮਾਰਿ ਸਜਣ ਸਰਸਿਆ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਵੈਰੀ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਪਰੇ ਹਟਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਸੋ ਮਿੱਤਰ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 2. ਸੁਖ ਸੋਹਿਲੜੇ ਹਰਿ ਗਾਵਣ ਲਾਗੇ॥ ਸਾਜਨ ਸਰਸਿਅਤੇ ਦੁਖ ਦੁਸਮਨ ਭਾਗੇ॥ (459, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸੱਜਣ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੁਖ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦੌੜ ਗਏ।

ਦੁਸਮਨਾ [ਫ਼ دشمنان ਦੁਸ਼ਮਨਾਨ/ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ = ਫ਼ دشمن ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ] ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਜਾਨਦਾਰ ਨਾਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ‘ਅਲਿਫ਼ ਨੂਨ’ ਭਾਵ ‘ਕੰਨਾ’ ਤੇ ‘ਨ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦੋਸਤ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਦੋਸਤਾਨ/ਦੋਸਤਾਂ, ਜਨ ਦਾ ਜਨਾਨ, ਬਿਰਾਦਰ ਦਾ ਬਿਰਾਦਰਾਨ, ਮਾਦਰ ਦਾ ਮਾਦਰਾਨ, ਪਿਸਰ ਦਾ ਪਿਸਰਾਨ, ਦੁਖਤਰ (ਬੇਟੀ) ਦਾ ਦੁਖਤਰਾਨ, ਅਤੇ ਪਿਦਰ (ਪਿਤਾ) ਦਾ ਪਿਦਰਾਨ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਸ਼ਮਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਦੁਸ਼ਮਨਾਨ/ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ। ਬਹੁਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਜਾਂ ਵੈਰੀ। ਲਾਗੂ ਹੋਏ ਦੁਸ਼ਮਨਾ ਸਾਕ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਵੈਰੀ ਮਾਰੂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਸਮਨੁ (ਦੇਖੋ ਦੁਸਮਣ) ਵੈਰੀ, ਦੁਸ਼ਮਨ। 1. ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਸਿਮਰਨਿ ਦੁਸਮਨੁ ਟਰੈ॥ (262, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਅੰਤਰਿ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ ਸਹਜੇ ਮਾਤੀ ਗਇਆ ਦੁਸਮਨੁ ਦੂਖੁ ਸਬਾਇਆ॥ (584, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭ ਦੇ ਨਾਮ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀ ਤੇ ਦੁਖ ਸਭ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਦੁਹ [ਫ਼ ۛ ਦੋ] ਇੱਕ+ਇੱਕ। ਦੁਤੀਆ ਦੁਹ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਅੰਗ॥ ਮਾਇਆ ਬ੍ਰਹਮ ਰਮੈ ਸਭ ਸੰਗ॥ (343, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੀ ਤਿੱਥ- ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਭਾਗ ਅੰਦਰ ਦੋ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੋਹਣੀ (ਮਾਇਆ) ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਹਰ ਸੈ ਅੰਦਰ ਅਭੇਦ ਹੋਏ ਹਨ।

ਦੁਹਾ [ਫ਼ ۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਹਾਂ, ਦੋਨਾਂ। ਦੁਹਾ ਸਿਰਿਆ ਖਸਮੁ ਆਪਿ ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਰੇ ਰਾਸਿ॥ (521, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭ ਖੁਦ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਕਿਨਾਰਿਆਂ (ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ) ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰੀ ਆਰਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ।

ਦੁਹੀ [ਫ਼ ۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਹਾਂ। ਦੀਨੁ ਛਡਾਇ ਦੁਨੀ ਜੋ ਲਾਏ॥ ਦੁਹੀ ਸਰਾਈ ਖੁਨਾਮੀ ਕਹਾਏ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧਰਮ ਵਲੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਜਹਾਨਾਂ (ਲੋਕ-ਪ੍ਰਲੋਕ) ਵਿਚ ‘ਬਦਨਾਮ’ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਹੁ [ਫ਼ ۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਨੋਂ, ਦੋਹਾਂ। 1. ਦੁਹੁ ਮਿਲਿ ਕਾਰਜੁ ਊਪਜੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੰਜੋਗੁ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਗੁਰੂ ਤੇ ਚੇਲਾ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੰਮ ਰਾਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਏਕੁ ਹੈ ਦੁਹੁ ਵਿਚਿ ਹੈ ਸੰਸਾਰੁ॥ (950, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਸੱਚਾ ਸਾਈਂ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਜਿਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਦੁਨੀਆ ਮਰਨ ਤੇ ਜੰਮਣ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ।

ਦੁਹੁ [ਫ ੨, ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਹਾਂ, ਦੋਨਾਂ। ਦੁਹੁ ਪਾਖ ਕਾ ਆਪਹਿ ਧਨੀ॥ (292, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੈ।

ਦੁਗਣੀ [ਫ ੨੬੨, ਦੋਗਾਨ, ੨੬੨, ਦੋਗਾਨਹ = ਦੋ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਦੋਗੁਣੀ, ਦੂਣੀ। ਤੋ ਪਹਿ ਦੁਗਣੀ ਮਜੂਰੀ ਦੈਹਉ ਮੋ ਕਉ ਬੇਢੀ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ ਹੋ॥ (657, ਸੋਰਠਿ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਦੁੱਗਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇਵਾਂਗੀ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਤਰਖਾਣ ਦੱਸ ਦੇ।

ਦੁਗਾਣਾ [ਫ ੨, ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋ ਗੰਢੇ, ਅੱਠ ਕੋਡੀਆਂ। ਚੋਰੁ ਸੁਆਲਿਉ ਚੋਰੁ ਸਿਆਣਾ॥ ਖੋਟੇ ਕਾ ਮੁਲੁ ਏਕੁ ਦੁਗਾਣਾ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੋਰ ਭਾਵੇਂ ਸੁੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਚੋਰ ਭਾਵੇਂ ਅਕਲਮੰਦ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਖੋਟਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੋਟੇ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦੋ ਗੰਢੇ (ਤੁੱਛ) ਹੈ।

ਦੁਗੁਣੇ (ਦੋਖੋ ਦੁਗਣੀ) ਦੁੱਗਣੇ, ਦੂਣੇ। ਖਟੁ ਕਰਮਾ ਤੇ ਦੁਗੁਣੇ ਪੂਜਾ ਕਰਤਾ ਨਾਇ॥ ਰੰਗੁ ਨ ਲਗੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਤਾ ਸਰਪਰ ਨਰਕੇ ਜਾਇ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਛੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁੱਗਣੇ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਨਹਾ ਕੇ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰੇ। ਫਿਰ ਵੀ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਗੰਢੀ ਗਈ, ਤਦ ਉਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਵੇਗਾ।

ਦੁਚਿਤੇ [ਫ ੨, ਦੋ ਤੋਂ] ਜਿਸ ਦਾ ਦੋ ਵਲ ਚਿੱਤ ਹੈ। ਦੁਚਿਤੇ ਕੀ ਦੁਇ ਥੂਨਿ ਗਿਰਾਨੀ ਮੋਹ ਬਲੇਡਾ ਟੂਟਾ॥ (331, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੁਚਿੱਤੇਪਣ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਥਮਲੇ ਡਿਗ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਦਾ ਸ਼ਤੀਰ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੁਨਿਆਈ (ਦੋਖੋ ਦੁਨੀਆ) ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕ, ਲੋਕਾਈ। ਹੋਰਿਓ ਗੰਗ ਵਹਾਈਐ ਦੁਨਿਆਈ ਆਖੈ ਕਿ ਕਿਉਨ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਗੰਗਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਹੀ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਈ ਆਖਦੀ ਹੈ, “ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ?”

ਦੁਨੀ [ਅ ੨, ਦੁਨਯਾ (ਸੰਸਾਰ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ] ਦੁਨੀਆ, ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ। 1. ਸਭ ਦੁਨੀ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ ਮੁਕਾਮੁ ਏਕੁ ਰਹੀਮੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਹੀ ਠਹਿਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਅਉਰ ਦੁਨੀ ਸਭ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨੀ ਮਨੁ ਰਾਮ ਰਸਾਇਨ ਮਾਤਾ॥ (92, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਹਿਮ ਨੇ ਬਹਿਕਾਈ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵਿਆਪਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਅਵਰਿ ਦਿਵਾਜੇ ਦੁਨੀ ਕੇ ਝੂਠੇ ਅਮਲ ਕਰੇਹੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) 4. ਦੁਲਭ ਕਲਿ ਦੁਨੀ ਹਾਂ॥ (409, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਲਜੁਗ ਅੰਦਰ ਦੁਨੀਆ 'ਚ ਹਰੀ ਦੁਰਲਭ ਹੈ। 5. ਸਚਾ ਧਰਮੁ ਪੁੰਨੁ ਭਲਾ ਕਰਾਏ॥ ਦੀਨ ਕੈ ਤੋਸੈ ਦੁਨੀ ਨ ਜਾਏ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਸੱਚਾਈ, ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਈਮਾਨ ਦੇ ਸਫਰ-ਖਰਚ ਦੀ ਬਰਕਤ ਸਦਕਾ ਸੰਸਾਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। 6. ਵਿਚਹੁ ਗਰਭੈ ਨਿਕਲਿ ਆਇਆ॥ ਖਸਮੁ ਵਿਸਾਰਿ ਦੁਨੀ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ॥ (1007, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 7. ਦੁਖੀ ਦੁਨੀ ਸਹੇੜੀਐ ਜਾਇ ਤ ਲਗਹਿ ਦੁਖ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਤਕਲੀਫ਼ ਰਾਹੀਂ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦ ਇਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 8. ਫਰੀਦਾ ਪੰਖ ਪਰਾਹੁਣੀ ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗੁ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਰੂਹ ਰੂਪੀ ਪੰਛੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਮਿਹਮਾਨ ਹੈ। 9. ਆਇਓ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ ਬੰਨ੍ਹਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਭਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਧਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਸੀ। 10. ਫਰੀਦਾ ਦਿਲੁ ਰਤਾ ਇਸੁ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨ ਕਿਤੈ ਕੰਮਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਦੁਨੀਆ, ਦੁਨੀਆ [ਅ ੨, ਦੁਨਯਾ = ਸੰਸਾਰ] ਜਗਤ, ਸੰਸਾਰ, ਦੁਨੀਆ। 1. ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ॥ (26, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ॥ ਤਾ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣੁ

ਪਾਈਐ॥ (26, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਦੁਨੀਆ ਕੀਆ ਵਡਿਆਈਆ ਕਵਨੈ ਆਵਹਿ ਕਾਮਿ॥ (45, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 4. ਦੁਨੀਆ ਕੈਸਿ ਮੁਕਾਮੇ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ? 5. ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਸੁਬਹਾਨੁ ਸਚਿ ਸਮਾਈਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ ਉਹ, ਜਿਹੜੇ ਸੱਚ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 6. ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ ਮੇ ਰਵਦਿ ਬਾਦਿਸਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੀਰ, ਸ਼ੇਖ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠ ਹਨ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੁਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਸਦੀਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 7. ਓਟ ਲੈਹੁ ਨਾਰਾਇਣੈ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਝਲੈ॥ (320, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 8. ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦਾਰ ਖੁਰਦਨੀ ਗਾਫਲ ਹਵਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਹਰਾਮ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਅਵੇਸਲੀ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆਂ (ਦੇਖੋ ਦੁਨੀਆ) ਸੰਸਾਰ ; ਸੰਸਾਰ ਦੀ। ਫਰੀਦਾ ਦਰ ਦਰਵੇਸੀ ਗਾਖੜੀ ਚਲਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਤਿ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਔਖੀ ਹੈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਵੇਸ਼ੀ। ਕੀ ਤਦ ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭਾਂਤੀ ਤੁਰ ਪਵਾਂ?

ਦੁਨੀਆਇ (ਦੇਖੋ ਦੁਨੀਆ) ਸੰਸਾਰ, ਜਗਤ, ਦੁਨੀਆ। ਖਾਕ ਨੂਰ ਕਰਦੰ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜੇਤ ਫੂਕ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਸਾਜੇ ਹਨ।

ਦੁਨੀਆਈਐ (ਦੇਖੋ ਦੁਨੀਆ) ਦੁਨੀਆ ਦੇ। ਕਾਲੁ ਬੁਰਾ ਥੈ ਕਾਲੁ ਸਿਰਿ ਦੁਨੀਆਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬੁਰਾ ਸਮਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਖੜਾ ਹੈ।

ਦੁਨੀਆਦਾਰ [ਅ-ਫ ਦੁਨਿਆدار, ਅ-ਫ ਦੁਨਿਆ = ਦੁਨੀਆ+ਫ ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਲਾ] ਦੁਨੀਆ ਵਾਲਾ, ਸੰਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਪੁਰਸ਼। ‘ਦਾਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ داشتن ਦਾਸ਼ਤਨ = ਰੱਖਣਾ। ਦਾਸ਼ਤਨ→ਦਾਰਦ→ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕਬੀਲਦਾਰ, ਖਬਰਦਾਰ, ਦਾਗਦਾਰ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ, ਚੋਬਦਾਰ, ਪਰਦਾਦਾਰ, ਤਾਜਦਾਰ, ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ = ਮਾਲੀਏ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਥਾਣੇਦਾਰ, ਚੌਕੀਦਾਰ, ਜਾਨਦਾਰ, ਦਾਨੇਦਾਰ, ਸਰਦਾਰ, ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ, ਜ਼ੋਰਦਾਰ, ਹਵਾਲਦਾਰ, ਰਸਾਲਦਾਰ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਤੇ ਸਰਮਾਇਆਦਾਰ ਆਦਿ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਜੋ ਦੁਨੀਆਦਾਰ॥ ਕਾਹੂ ਕਾਜਿ ਨਾਹੀ ਗਾਵਾਰ॥ (238, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੇਸਮਝ ਇਨਸਾਨ ! ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਦੁਨੀਆ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਹੀਂ।

ਦੁਨੀਦਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਦੁਨੀਆਦਾਰ) ਸੰਸਾਰ ਵਾਲਾ, ਸੰਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ, ਘਰ ਦੇ ਪੰਧਿਆਂ ‘ਚ ਲਿਵਲੀਨ। ਵਡਾ ਹੋਆ ਦੁਨੀਦਾਰੁ ਗਲਿ ਸੰਗਲੁ ਘਤਿ ਚਲਾਇਆ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਲੀ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁੰਮਣੀ [ਫ ਦੁੰਮਣੀ ਦੇ ਤੋਂ] ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਾਲੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਇੱਕ ਵਲ ਨਹੀਂ, ਦੇ-ਚਿੱਤੀ, ਦੁਚਿੱਤੀ। ਮੁੰਧ ਇਆਣੀ ਦੁੰਮਣੀ ਸੂਹੈ ਵੇਸਿ ਲੋਭਾਇ॥ (786, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਰੀ ਜੋ ਸੂਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨੂੰ ਲਲਚਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਦਾਨ ਤੇ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਦੁਮਾਲੜਾ [ਫ ਦੁੰਮਾਲ, ਦੁੰਮਾਲਹ = ਪਿਛਲਾ, ਪੂੰਛ] ਪਿਛਲਾ ; ਪੂੰਛ, ਦੁਮ ; ਸਾਢੇ ਦਾ ਪਿੱਛੇ ਲਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਲੜ ; ਤੁਰਲਾ, ਤੁੱਰਾ। ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਵਾਨ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਸਰਬੰਦ’ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਚਾ ਲੜ ਤੁਰਲੇ ਵਾਂਗ ਲਹਿਰਾ ਕੇ, ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਮ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰ ਪਿਛਾੜਨ ‘ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਖ਼ਿਲਾਅਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ। ਹਉ ਗੋਸਾਈ ਦਾ ਪਹਿਲਵਾਨੜਾ॥ ਮੈ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਉਚ ਦੁਮਾਲੜਾ॥ ਸਭ

ਹੋਈ ਛਿੱਝ ਇਕਠੀਆ ਦਯੁ ਬੈਠਾ ਵੇਖੈ ਆਪਿ ਜੀਉ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਅਦਨਾ ਘੁਲਾਟੀਆ ਹਾਂ। ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੇ ਮੈਂ ਉਚੀ ਤੁਰੇ ਵਾਲੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਲਈ ਹੈ। ਘੋਲ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਮਜ਼ਮਾਂ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਆਪੇ ਬਹਿ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੁਰਾਉ [ਫ਼ ۛۛ ਦੂਰ] ਨੇੜੇ ਦਾ ਉਲਟ, ਫ਼ਾਸਿਲਾ, ਦੂਰੀ। ਸਹਜੇ ਭੋਜਨੁ ਸਹਜੇ ਭਾਉ॥ ਸਹਜੇ ਮਿਟਿਓ ਸਗਲ ਦੁਰਾਉ॥ (236, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਹਿਜ ਭਾਵ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੀ ਦੂਰੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੁਲੀਚਾ [ਤੁ. ۛۛ ਕਾਲੀਚਹ, ਤੁ. ۛۛ ਕਾਲੀ = ਕਾਲੀਨ (ਉਂਨੀ ਦਰੀ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ+ਫ਼ ۛۛ ਚਹ = ਛੋਟੀ, ਫ਼ ۛۛ ਗ਼ਾਲੀਚਹ, ਗ਼ਾਲੀ (ਉਂਨੀ ਦਰੀ)+ਚਹ = ਛੋਟੀ] ਛੋਟੀ ਉਂਨੀ ਦਰੀ, ਗ਼ਾਲੀਚਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ‘ਚਹ’ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦੇਗ਼ਚਹ = ਛੋਟੀ ਦੇਗ਼, ਕੁਲੀਚਹ = ਛੋਟੀ ਡਬਲ ਰੋਟੀ, ਕੂਚਹ = ਛੋਟੀ ਗਲੀ, ਸੰਦੂਕਚਹ, ਬਾਗ਼ਚਹ/ਬਾਗ਼ੀਚਹ, ਕਿਤਾਬਚਹ ਅਤੇ ਬੇਲਚਹ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਾਲੀਚਹ ਅਤੇ ਗ਼ਾਲੀਚਹ = ਛੋਟੀ ਉਂਨੀ ਦਰੀ, ਗ਼ਾਲੀਚਾ। ‘ਕਾਲੀਚਹ’ ਦਾ ‘ਕ’ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ‘ਗ਼ਾਲੀਚਹ’ ਦੇ ‘ਗ਼’ ਨਾਲ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਚਕੁੰਦਰ = ਚਗੁੰਦਰ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਾਲੀਚਹ = ਗ਼ਾਲੀਚਹ। ਬੀਜਉ ਸੂਝੈ ਕੋ ਨਹੀ ਬਹੈ ਦੁਲੀਚਾ ਪਾਇ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਵਿਛੇ ਹੋਏ ਗ਼ਾਲੀਚੇ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਨੋਟ : ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਹਾਕਿਮ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਗ਼ਾਲੀਚਾ ਵਿਛਾ ਕੇ ਬੈਠਦੇ ਸਨ।

ਦੁਲੀਚਿਆਂ (ਦੇਖੋ ਦੁਲੀਚਾ) ਗ਼ਾਲੀਚਿਆਂ ਉਤੇ। ਲਾਲ ਸੁਪੇਦ ਦੁਲੀਚਿਆ ਬਹੁ ਸਭਾ ਬਣਾਈ॥ (1247, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਲਾਲ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਗ਼ਾਲੀਚਿਆਂ ਉਤੇ ਪਰਮ ਸੁੰਦਰ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਲੀਚੈ (ਦੇਖੋ ਦੁਲੀਚਾ) ਗ਼ਾਲੀਚਿਆਂ ਉਤੇ। 1. ਮਾਲਿ ਦੁਲੀਚੈ ਬੈਠੀ ਲੇ ਮਿਰਤਕੁ ਨੈਨ ਦਿਖਾਲਨੁ ਧਾਇਆ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁਰਦੇ ਕੀਮਤੀ ਗ਼ਾਲੀਚਿਆਂ ਉਤੇ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਤਿ ਨਰ ਦੁਲੀਚੈ ਬਹਹਿ ਤਿ ਨਰ ਉਥਪਿ ਬਿਥਪਹਿ॥ (1394, ਸਵਈਏ, ਜਲੁ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਗ਼ਾਲੀਚਿਆਂ ਉਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਿਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੁਯਾ [ਫ਼ ۛۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੂਜਾ, ਦੂਸਰਾ। 1. ਦੁਯਾ ਕਾਗਲੁ ਚਿਤਿ ਨ ਜਾਣਦਾ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਸਤਤ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਮੈਂ ਦੂਜਾ ਕਾਗਲ ਲਿਖਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। 2. ਇਕੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਭਾਉ ਦੁਯਾ ਕੁਠਾ॥ (321, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨੂੰ ਮੇਟ ਸੁਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਵੇਖਦਾ ਹੈ।

ਦੁਯੀ [ਫ਼ ۛۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੂਜੀ, ਦੂਸਰੀ, ਦੂਜੇ। 1. ਦੁਯੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਡਿਠੋ ਚਾਉ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੇ (Secondly) ਉਸ ਨੇ ਰਚਨਾ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। 2. ਕਰੇ ਸੁ ਚੰਗਾ ਮਾਨਿ ਦੁਯੀ ਗਣਤ ਲਾਹਿ॥ (1425, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਝ ਸੁਆਮੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕਰਕੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਗਿਣਤੀ ਛੱਡ ਦੇ।

ਦੁਆ¹ [ਫ਼ ۛۛ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੂਜਾ, ਦੂਸਰਾ। ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਏਕੋ ਜਾਨਿਆ ਨਾਨਕ ਅਵਰੁ ਨ ਦੁਆ॥ (1127, ਭੈਰਉ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ, ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕੋਈ ਦੂਸਰਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਦੂਆ² [ਫ਼ ڤُؤِ ਦੂਈ, ਫ਼ ڤُؤِ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬੇਗਾਨਗੀ ; ਵਿਰੋਧ, ਦੂਸਰਾ-ਪਣ। ਮਾਇ ਬਾਪ ਪੂਤ ਹਿਤ ਭ੍ਰਾਤਾ ਉਨਿ ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੇਲਿਓ ਦੂਆ॥ (673, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਮਾਂ, ਬਾਪ, ਪੁੱਤਰਾਂ, ਮਿੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਸਰੇ-ਪਣ (ਦੂਜਾ ਇੱਕ) ਦਾ ਭਾਵ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦੂਐ (ਦੇਖੋ ਦੂਆ²) ਦੂਸਰਾ-ਪਣ, ਬੇਗਾਨਗੀ, ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ। 1. ਸੁਖੁ ਨਾਹੀ ਫੁਨਿ ਦੂਐ ਤੀਐ॥ (111, ਮਾਝ, ਮਃ 3) 2. ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਦੂਐ ਤੀਐ॥ (1023, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸਾਨ ਸੁਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਦੂਸਰ [ਫ਼ ڤُؤِਰِ ਦੂਸਰੀ = ਦੇ ਰੂਈ, ਉਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਲ 'ਚ ਕੁਝ ਹੋਰ] ਦੂਸਰਾ, ਹੋਰ। ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਭੂ ਏਕੁ ਹੈ ਦੂਸਰ ਨਾਹੀ ਕੋਇ॥ (276, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਸੁਆਮੀ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਦੂਸਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਦੂਜੜੀ [ਫ਼ ڤُؤِਰِ ਦੂਸਰੀ] ਦੂਸਰੀ, ਦੂਜਾ। ਹਰਿ ਦੂਜੜੀ ਲਾਵ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਮਿਲਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ॥ (774, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੇ ਫੇਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ-ਰੂਪ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ, ਦੂਜੀ, ਦੂਜੇ, ਦੂਜੈ, ਦੂਜਾਣੈ [ਫ਼ ڤُؤِਰِ ਦੂਸਰੀ] ਦੂਸਰਾ, ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ, ਹੋਰਨਾਂ, ਦੂਜੇ ਨਾਲ, ਹੋਰ ਨਾਲ। 1. ਦੂਜਾ ਸੇਵਨਿ ਨਾਨਕਾ ਸੇ ਪਚਿ ਪਚਿ ਮੁਏ ਅਜਾਣ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਅਣਜਾਣ ਬੰਦੇ, ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗਲ-ਸੜ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਏਕੇ ਕਉ ਸਚੁ ਏਕਾ ਜਾਣੈ ਹਉਮੈ ਦੂਜਾ ਦੂਰਿ ਕੀਆ॥ (940, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸਤਿਪੁਰਖ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੰਗਤਾ ਤੇ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਮੋਟ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ। 3. ਦੂਜਾ ਜਾਇ ਇਕਤੁ ਘਰਿ ਆਨੈ॥ (943, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਤਮਾ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 4. ਜੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਹੁ ਮੰਗੀਐ ਤਾ ਲਾਜ ਮਰਾਈਐ॥ (590, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) 5. ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ (ਹੋਰ) ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਹੈ? 6. ਜਿਨ੍ਹਾ ਨੇਹੁ ਦੂਜਾਣੈ ਲਗਾ ਝੂਰਿ ਮਰਹੁ ਸੇ ਵਾਢੀਆ॥ (761, ਸੂਹੀ ਕਾਫੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਛੁਟੜਾਂ, ਜੋ ਹੋਰਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਦੀਆਂ ਮਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੂਣ, ਦੂਣੀ [ਫ਼ ڤُؤِ ਦੇ] ਦੁੱਗਣਾ, ਦੁੱਗਣੀ। 1. ਦੂਣ ਚਉਣੀ ਦੇ ਵਡਿਆਈ ਸੋਭਾ ਨੀਤਾ ਨੀਤ॥ (618, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 2. ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕਰਮ ਕਮਾਵਦੇ ਦੂਣੀ ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਆਇ॥ (39, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3)।

ਦੂਰ [ਫ਼ ڤُؤِ ਦੂਰ = ਨੇੜੇ ਦੇ ਉਲਟ] ਫ਼ਾਸਲੇ 'ਤੇ, ਵਿੱਥ 'ਤੇ, ਦੂਰ, ਨੇੜੇ ਦੇ ਉਲਟ ਦੂਰੀ, ਫ਼ਾਸਲਾ। 1. ਰੂਪ ਹੀਨ ਬੁਧਿ ਬਲ ਹੀਨੀ ਮੋਹਿ ਪਰਦੇਸਨਿ ਦੂਰ ਤੇ ਆਈ॥ (204, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਉਚਰਤ ਗੁਨ ਗੋਪਾਲ ਜਸੁ ਦੂਰ ਤੇ ਜਮੁ ਭਾਗੈ॥ (817, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5)।

ਦੂਰਹਿ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਦੂਰ ਤੋਂ, ਦੂਰੋਂ। ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਕੀਜੀਐ ਦੂਰਹਿ ਜਾਈਐ ਭਾਗਿ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ)।

ਦੂਰਹੁ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਦੂਰ ਤੋਂ, ਦੂਰੋਂ। ਦੂਰਹੁ ਹੀ ਤੇ ਭਾਗਿ ਗਇਓ ਹੈ ਜਿਸੁ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਛੁਟਕੀ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਰੇ॥ (535, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਮੁ ਸੁਣਤ ਜਮੁ ਦੂਰਹੁ ਭਾਗੈ॥ (1150, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5)।

ਦੂਰਾਇਓ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਦੂਰੇਡੇ, ਦੂਰ। ਭਾਂਭੀਰੀ ਕੇ ਪਾਤ ਪਰਦੇ ਬਿਨੁ ਪੇਖੇ ਦੂਰਾਇਓ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਤਿਤਲੀ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਵਰਗਾ ਬਾਰੀਕ ਪੜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਵੇਖਦੀ ਹੋਈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰੇਡੇ ਖਿਆਲ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।

ਦੂਰਾਈ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਦੂਰ। 1. ਸਦ ਹਜੂਰਿ ਹਾਜਰੁ ਹੈ ਨਾਜਰੁ ਕਤਹਿ ਨ ਭਇਓ ਦੂਰਾਈ॥ (1000, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 2. ਜਉ ਲਉ ਭਾਉ ਅਭਾਉ ਇਹੁ ਮਾਨੈ ਤਉ ਲਉ ਮਿਲਣੁ ਦੂਰਾਈ॥ (609, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5)।

ਦੂਰਾਰੀ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਦੂਰ। ਜਿਹ ਪੈਡੈ ਲੂਟੀ ਪਨਿਹਾਰੀ॥ ਸੇ ਮਾਰਗੁ ਸੰਤਨ ਦੂਰਾਰੀ॥ (393, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਵਾਲੀ ਲੁੱਟੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਰਸਤਾ ਸੰਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦੂਰ ਹੈ।

ਦੂਰਿ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਦੂਰੀ 'ਤੇ, ਫਾਸਲੇ 'ਤੇ। 1. ਨਾ ਬੇੜੀ ਨਾ ਤੁਲਹੜਾ ਨਾ ਪਾਈਐ ਪਿਰੁ ਦੂਰਿ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੂਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਤੈਨੂੰ ਪਾਰ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਨਾ ਕਿਸਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਤੁਲਹਾ (ਬੇੜਾ)। 2. ਤੂ ਭਰਪੂਰਿ ਜਾਨਿਆ ਮੈ ਦੂਰਿ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹੈਂ ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੂਰ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। 3. ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸਦਾ ਮਨੁ ਰਾਤਾ ਭ੍ਰਮੁ ਗਇਆ ਸਰੀਰਹੁ ਦੂਰਿ॥ (34, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਭਿੱਜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਭਰਮ ਦੂਰ ਨੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਮਨਮੁਖਿ ਸਬਦੁ ਨ ਜਾਣਈ ਅਵਗਣਿ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਦੂਰਿ॥ (37, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਅਧਰਮਣ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਵਿਹੂਣੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੂਰੇਡੇ ਹੈ। 5. ਘਰਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਆਪਣਾ ਹਉਮੈ ਦੂਰਿ ਕਰੇਇ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। 6. ਸਭੁ ਉਪਾਏ ਆਪੇ ਵੇਖੈ ਕਿਸੁ ਨੇੜੈ ਕਿਸੁ ਦੂਰਿ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਰ। 7. ਅੰਤਰਿ ਅਗਿਆਨ ਦੁਖੁ ਭਰਮੁ ਹੈ ਵਿਚਿ ਪੜਦਾ ਦੂਰਿ ਪਈਆਸਿ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅੰਦਰ ਅਗਿਆਨਤਾ ਤੇ ਭਰਮ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਜੀਵ ਤੇ ਮਾਲਿਕ ਵਿਚਕਾਰ ਦੂਰੀ ਦਾ (ਵੱਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਪੜਦਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦੂਰੀ [ਫ਼ ۛۛۛۛ ਦੂਰੀ = ਫ਼ਾਸਿਲਾ] ਵਿੱਥ, ਫ਼ਾਸਿਲਾ, ਨੇੜੇ ਦੇ ਉਲਟ, ਦੂਰੇਡੇ। 1. ਆਪੇ ਜਲਿ ਥਲਿ ਵਰਤਦਾ ਮੇਰੇ ਗੋਵਿੰਦਾ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਨਹੀ ਦੂਰੀ ਜੀਉ॥ (174, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਖੁਦ ਪਾਣੀ ਤੇ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਰਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਉਹ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਰੇਡੇ ਨਹੀਂ। 2. ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਗਾਸ ਭਈ ਮਤਿ ਪੂਰੀ॥ ਤਾ ਤੇ ਬਿਨਸੀ ਦੁਰਮਤਿ ਦੂਰੀ॥ (377, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰਨ ਸਿੱਖ-ਮਤ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਰੌਸ਼ਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰੀ ਮੰਦੀ-ਅਕਲ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ਪਾਸੋਂ ਦੂਰੇਡੇ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। 3. ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ॥ (612, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5)।

ਦੂਰੁ (ਦੇਖੋ ਦੂਰ) ਪਰੇ, ਨੇੜੇ ਦਾ ਉਲਟ, ਦੂਰੇਡੇ। ਨੇੜੇ ਦਿਸੈ ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੁਧੁ ਸੁਝੈ ਦੂਰੁ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਨਜ਼ਦੀਕ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਦੂਰੇਡੇ ਦੇਖਦਾ ਹੈਂ।

ਦੂਰੇ (ਦੇਖੋ ਦੂਰੀ) ਦੂਰੀ, ਦੂਰ। 1. ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਗੁਰਦੇਉ ਮਿਟਿ ਗਏ ਭੈ ਦੂਰੇ॥ (132, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਪੰਚ ਜੋ ਚੂਰੇ॥ ਤਿਨ ਤੇ ਨਾਹਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਦੂਰੇ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਹਾਨ ਮਰਤਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰੇਡੇ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 3. ਜਿਚਰੁ ਦੂਜਾ ਭਰਮੁ ਸਾ ਅੰਮਾਲੀ ਤਿਚਰੁ ਮੈ ਜਾਣਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਦੂਰੇ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ,

ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਏ! ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਤੇ ਸੰਦੇਹ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਮੈਂ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਦੁਰੇਡੇ ਖਿਆਲ ਕਰਦੀ ਸਾਂ। 4. ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸੰਤ ਚੁਗਹਿ ਨਹੀ ਦੂਰੇ॥ (685, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਰੂਪੀ ਹੰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਮੋਤੀ ਚੁਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।

ਦੇਉ [ਫ਼ ۛۛ ਦੇਵ = ਦਿਉ] ਭੂਤ, ਜਿੰਨ। ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਦੈਤ ਦੇਉ ਨ ਪੋਹੈ॥ (1150, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5)।

ਦੇਇ, ਦੇਹਿ, ਦੇਹੁ [ਫ਼ ۛۛ ਦਿਹ = ਤੂੰ ਦੇ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ۛۛۛ ਦਾਦਨ (ਦੇਣਾ)→ ਦਿਹਦ→ ਦਿਹ = ਤੂੰ ਦੇ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ‘ਦਾਦਨ’ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਵਾਚਕ ਹੈ। ਦਿਹ = ਤੂੰ ਦੇ, ਦਿਹੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਦਿਉ। 1. ਏਕੁ ਚੀਜੁ ਮੁਝੈ ਦੇਹਿ ਅਵਰ ਜਹਰ ਚੀਜ ਨ ਭਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਸਤ ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੇ। ਹੋਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। 2. ਮਨੁ ਤਨੁ ਅਪਨਾ ਤਿਨ ਜਨ ਦੇਹਿ॥ (286, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 3. ਦੇਹਿ ਦੇਹਿ ਆਖੈ ਸਭੁ ਕੋਈ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ॥ (933, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਕੋਈ, ਆਖਦਾ ਹੈ ‘ਦਿਹ’ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਦਿਹ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ’ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੈ। 4. ਦੇਹੁ ਦਰਸੁ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜੀਅੜਾ ਬਲਿ ਬਲਿ ਕੀਨਾ॥ (1117, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਹ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਉਹ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਵਾਰਨੇ-ਵਾਰਨੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੇਹੁਰੀ [ਫ਼ ۛۛۛ ਦਹਲੀਜ਼ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਦੇਹਲੀ] ਦੇਹਲੀ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਚੌਗਾਠ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਸਰਦਲ, ਇਥੇ ‘ਦਹਲੀਜ਼’ ਦਾ ‘ਲ’, ‘ਦੇਹੁਰੀ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਹਲਟ = ਹਰਟ, ਹਲਕਾਰਾ = ਹਰਕਾਰਾ, ਦਾਰ ਚੀਨੀ = ਦਾਲ ਚੀਨੀ ਅਤੇ ਕਲੇਜਾ = ਕਰੇਜਾ ਆਦਿ। ਦੇਹੁਰੀ ਬੈਠੀ ਮਾਤਾ ਰੋਵੈ ਖਟੀਆ ਲੇ ਗਏ ਭਾਈ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਰਦਲ ’ਤੇ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੀੜੀ ਦੀ ਮੰਜੀ ਨੂੰ ਭਰਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੇਗ [ਫ਼ ۛۛ ਦੇਗ = ਵੱਡਾ ਪਤੀਲਾ] ਵੱਡਾ ਪਤੀਲਾ, ਵਲਟੋਹਾ। ਧਰਤੀ ਦੇਗ ਮਿਲੈ ਇਕ ਵੇਰਾ ਭਾਗੁ ਤੇਰਾ ਭੰਡਾਰੀ॥ (1190, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਵਲਟੋਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਕ ਵਾਰ ਅਖੁਟ ਭੰਡਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰਥਣ ਤੇਰਾ ਵਰਤਾਵਾ ਹੈ।

ਦੇਵਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਦੀਵਾਨਾ) ਪਾਗਲ, ਝੱਲਾ। 1. ਸੋ ਕਹੀਐ ਦੇਵਾਨਾ ਆਪੁ ਨ ਪਛਾਣਈ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਝੱਲਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ (ਸਮਝਦਾ)। 2. ਮਨੁ ਮੈਗਲੁ ਸਾਕਤੁ ਦੇਵਾਨਾ॥ (415, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਦਾ ਮਨ ਇੱਕ ਝੱਲਾ ਹਾਥੀ ਹੈ। 3. ਮੈ ਦੇਵਾਨਾ ਭਇਆ ਅਤੀਤੁ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪਾਗਲ (ਮਤਵਾਲਾ) ਵਿਰੱਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। 4. ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਭੈ ਦੇਵਾਨਾ ਹੋਇ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 5. ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਏਕਾ ਕਾਰ ਕਮਾਇ॥ 6. ਤਉ ਦੇਵਾਨਾ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਸਾਹਿਬ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) 7. ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਛੋਡਿ ਮਹਾ ਬਿਖੁ ਪੀਵੈ ਮਾਇਆ ਕਾ ਦੇਵਾਨਾ॥ (1013, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1)।

ਦੇਵਾਨਿਆ (ਦੇਖੋ ਦੀਵਾਨਾ) ਕਮਲੇ, ਪਾਗਲ, ਝੱਲੇ। ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਫਿਰਹਿ ਦੇਵਾਨਿਆ॥ (708, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ, ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਝੱਲੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਦੇਵਾਨੀ (ਦੇਖੋ ਦੀਵਾਨੀ) ਕਮਲੀ। 1. ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਫਿਰੈ ਦੇਵਾਨੀ॥ (1047, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਾਰਨ ਦੁਨੀਆ ਕਮਲੀ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। 2. ਅੰਧੀ ਫੂਕਿ ਮੁਈ ਦੇਵਾਨੀ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਕਮਲੀ ਦੁਨੀਆ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਦੇਵਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਦੀਵਾਨਾ) ਪਾਗਲ ਲੋਕ, ਕਮਲੇ, ਝੱਲੇ। 1. ਜੀਵਤ ਛਾਡਿ ਜਾਹਿ ਦੇਵਾਨੇ॥ (199, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਝੱਲੇ ! ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਬੰਧੀ ਤੈਨੂੰ ਤਿਆਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਕਾਲੁ ਬਿਕਾਲੁ

ਭਏ ਦੇਵਾਨੇ ਮਨੁ ਰਾਖਿਆ ਗੁਰਿ ਠਾਏ॥ (764, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਜਿਸਦਾ ਮਨ ਸਥਿਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਸ ਦੇ ਮਰਣ ਤੇ ਜੰਮਣ ਕਮਲੇ ਹੋ ਗਏ ਭਾਵ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ। 3. ਮਾਇਆ ਕੇ ਦੇਵਾਨੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਝੂਠਿ ਠਗਉਰੀ ਪਾਈ॥ (930, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 4. ਕਾਲੁ ਬਿਕਾਲੁ ਭਏ ਦੇਵਾਨੇ॥ (1021, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1)।

ਦੋ [ਫ਼ ٩٠, ਦੋ] ਇੱਕ+ਇੱਕ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੋਂ ਕਈ ਅੰਕ, ਜਿਵੇਂ- ਦੋ, ਚਾਰ, ਪੰਜ, ਦਹ, ਪੰਜਾਹ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਆਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਯਕ ਤੋਂ ਇੱਕ ; ਨਹ ਤੋਂ ਨੌਂ, ਬੀਸਤ ਤੋਂ ਬੀਹ ਆਦਿ। ਜਿਸ ਨੇ ਤੂੰ ਅਸਥਿਰ ਕਰਿ ਮਾਨਹਿ ਤੇ ਪਾਹੁਨ ਦੋ ਦਾਹਾ॥ (401, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ।

ਦੋਊ¹ [ਫ਼ ٩٠, ਦੋ ਤੋਂ] ਦੂਜੀ। ਨਹੀ ਹੋਤ ਕਛੁ ਦੋਊ ਬਾਰਾ॥ ਕਰਨੈਹਾਰੁ ਨ ਭੂਲਨਹਾਰਾ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕਰਤਾਰ ਗ਼ਲਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਦੋਊ² [ਫ਼ ٩٠, ਦੂਈ = ਦੋ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ। ਯਯਾ ਜਾਰਉ ਦੁਰਮਤਿ ਦੋਊ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ 'ਯ'- ਆਪਣੀ ਮੰਦੀ ਅਕਲ ਤੇ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟ।

ਦੋਆਲੇ [ਫ਼ ٩٠, ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਨੋਂ ਤਰਫ਼, ਇਰਦ-ਗਿਰਦ। ਝੂਠਾ ਰੁਦਨੁ ਹੋਆ ਦੋਆਲੈ ਖਿਨ ਮਹਿ ਭਇਆ ਪਰਾਇਆ॥ (75, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠਾ ਹੈ ਵਿਰਲਾਪ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ। ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੋਇ [ਫ਼ ٩٠, ਦੋ] ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ, ਦੋ। 1. ਦਰਸਨ ਕੀ ਪਿਆਸ ਜਿਸੁ ਨਰ ਹੋਇ॥ ਏਕਤੁ ਰਾਚੈ ਪਰਹਰਿ ਦੋਇ॥ (1188, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰੇਹ ਹੈ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਏਕ ਮਰੰਤੇ ਦੁਇ ਮੂਏ ਦੋਇ ਮਰੰਤਹ ਚਾਰਿ॥ (1369, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਇੱਕ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਦੋ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਚਾਰ।

ਦੋਈ [ਫ਼ ٩٠, ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਵੇਂ ਹੀ, ਦੋਵੇਂ। ਪਰਪੰਚ ਮੋਹ ਬਿਕਾਰ ਥਾਕੇ ਕੂੜੁ ਕਪਟੁ ਨ ਦੋਈ॥ (766, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਵਲ-ਛਲ, ਸੰਸਾਰੀ ਲਗਨ ਤੇ ਪਾਪ ਮਿਟ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਮੇਰੇ ਦੋਵੇਂ ਝੂਠ ਤੇ ਪਖੰਡ।

ਦੋਸਤੀ [ਫ਼ دوستی, ਦੋਸਤੀ = ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦੋਸਤਪਣਾ, ਮਿੱਤਰਤਾ, ਯਾਰੀ। 1. ਖਾਧਾ ਹੋਇ ਸੁਆਹ ਭੀ ਖਾਣੇ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਖਾ ਲਿਆ ਉਹ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਖਾਣ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਹੈ। 2. ਤਿਨਾ ਦਰਿਆਵਾ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ ਮਨਿ ਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ। 3. ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਔਰਤ ਨਾਲ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੋਸਤੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 4. ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ ਵਡਾਰੂ ਸਿਉ ਨੇਹੁ॥ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰਿ ਲੀਕ ਜਿਉ ਤਿਸ ਦਾ ਥਾਉ ਨ ਥੇਹੁ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਅਤੇ (ਦੁਨੀਆਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ) ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਲਕੀਰ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। 5. ਮਨਮੁਖ ਸੇਤੀ ਦੋਸਤੀ ਥੋੜੜਿਆ ਦਿਨ ਚਾਰਿ॥ ਇਸੁ ਪਰੀਤੀ ਤੁਟਦੀ ਵਿਲਮੁ ਨ ਹੋਵਈ ਇਤੁ ਦੋਸਤੀ ਚਲਨਿ ਵਿਕਾਰ॥ (587, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਮਾਂ ਕੇਵਲ ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਹੀ ਨਿਭਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਟੁਟਦਿਆਂ ਕੋਈ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਇਸ ਦੋਸਤੀ ਤੋਂ ਪਾਪ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 6. ਜਿਨਾ ਅੰਦਰਿ ਸਚੇ ਕਾ ਭਉ ਨਾਹੀ ਨਾਮਿ ਨ

ਕਰਹਿ ਪਿਆਰੁ॥ ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਜਿ ਆਪਿ ਭੁਲਾਏ ਕਰਤਾਰਿ॥ (587, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਖੁਦ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਛਡਿਆ ਹੈ। 7. ਚੋਰਾ ਜਾਰਾ ਰੰਡੀਆ ਕੁਟਣੀਆ ਦੀਬਾਣੁ॥ ਵੇਦੀਨਾ ਕੀ ਦੋਸਤੀ ਵੇਦੀਨਾ ਕਾ ਖਾਣੁ॥ (790, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੋਰਾਂ, ਵਿਭਚਾਰੀਆਂ, ਕੰਜਰੀਆਂ ਤੇ ਦੱਲੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਆਦਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਧਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾਂਦੀਆਂ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ। 8. ਰੂਪੈ ਕਾਮੈ ਦੋਸਤੀ ਭੁਖੈ ਸਾਦੈ ਗੰਢੁ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਕਾਮ-ਚੇਸ਼ਟਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਯਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਭੋਜਨ ਵਿਚਕਾਰ ਗੰਢ ਜੋੜ। 9. ਨਾਲਿ ਕਿਰਾਤਾ ਦੋਸਤੀ ਕੂੜੈ ਕੂੜੀ ਪਾਇ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠੀ ਹੈ ਯਾਰੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ, ਝੂਠੀ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ। 10. ਮਨਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸੁਖ ਕਿ ਪੁਛਹਿ ਮਿਤ॥ ਗੁਰਮੁਖ ਸਉ ਕਰਿ ਦੋਸਤੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸਉ ਲਾਇ ਚਿਤੁ॥ (1421, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਲਗਾ ਕੇ, ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਤੂੰ ਸੁਖ ਲਈ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ? ਤੂੰ ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਪਾ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋੜ।

ਦੋਜ [ਫ਼ ۛۛۛ, ਦੋਜ਼ਖ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ] ਨਰਕ, ਜਹੰਨਮ। ਪੀਰੁ ਪਛਾਣੈ ਭਿਸਤੀ ਸੋਈ ਅਜਰਾਈਲੁ ਨ ਦੋਜ ਠਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਆਪਣੇ ਪੀਰ (ਪੈਗੰਬਰ) ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਵਰਗੀ ਬੰਦਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਸ ਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਧੱਕਦਾ।

ਦੋਜਕ [ਫ਼ ۛۛۛ, ਦੋਜ਼ਖ = ਨਰਕ] ਜਹੰਨਮ, ਨਰਕ। ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਜ਼ਖ ਦੇ ਸੱਤ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ- “ਇਸ ਜਹੰਨਮ (ਜਿਹੜੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ) ਦੇ ਸੱਤ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ। ਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਮਖਸੂਸ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼) ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਹਿਜਰ, ਰਕੂਅ 2) ਜਹੰਨਮ ਦੇ ਇਹ ਸੱਤ ਰਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁੰਮਰਾਹੀਆਂ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਲਈ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ; ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਕੋਈ ਖੁਦਾ ਦੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ ਦੋਜ਼ਖ ਵਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੇ ਸ਼ਰੀਕ ਬਣਾਉਣ ਰਾਹੀਂ, ਕੋਈ ਨਫਾਕ਼ (ਉਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ) ਦੇ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ, ਕੋਈ ਨਫਸ ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਰਾਹੀਂ, ਕੋਈ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਸਿਤਮ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕਾਫ਼ਿਰਪੁਣੇ ਦੇ ਰਾਹ ਰਾਹੀਂ। ਦੋਜ਼ਖ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਬਾਰੇ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਉਂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ-

“ਮੂੰਹ ਮੋੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਭੜਕਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਆਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਗ ਵਿਚ ਝੋਕਾਂਗੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਖੱਲ ਗਲ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਖਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ ਤਾਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖ ਸਹਿਣ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਨਿਸਾ, ਰਕੂਅ 8)

“ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਪੀਣ ਨੂੰ ਉਬਲਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀ ਤੇ ਪਿਆਸ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਦੋਜ਼ਖੀ ਹਫਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਤੌਕ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਕੱਚੇ ਲਹੂ ਵਰਗਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਅੱਲਾਹ-ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਹ ਪਾਣੀ ਹਲਕ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਹੀ ਉਤਾਰ ਸਕੇਗਾ। ਮੌਤ ਹਰ ਪਾਸੇ ਉਸ ਉਤੇ ਛਾਈ ਰਹੇਗੀ ਪਰ ਉਹ ਮਰ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ। ਦੋਜ਼ਖੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਕ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਉਤੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।” (ਤਫਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਦੂਜੀ, ਪੰਨਾ 219, 263, 280, 368, 446, 478, 479, 493)

“ਅਸੀਂ (ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ) ਜ਼ਾਲਿਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਅੱਗ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰੱਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ 'ਚ ਲੈ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਥੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਪਾਣੀ ਮੰਗਣਗੇ ਤਾਂ ਤੇਲ ਦੀ ਤਲਛਟ ਵਰਗਾ ਪਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭੁੰਨ ਸੁੱਟੇਗਾ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਰਕੂਅ 4)

“ਜਿਹੜਾ ਮੁਜਰਿਮ ਬਣ ਕੇ ਰੱਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਲਈ ਜਹੰਨਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾ ਉਹ ਜੀਵੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਮਰੇਗਾ।” (ਤਫ਼ਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਤੀਜੀ, ਪੰਨਾ 107)

“ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਫ਼ਰ (ਨਾਸਤਿਕਪੁਣਾ) ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜਹੰਨਮ ਦੀ ਅੱਗ ਹੈ। ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਪਾਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮਰ ਜਾਣ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜਹੰਨਮ ਦੇ ਦੁਖ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਾਫ਼ਿਰ ਉਥੇ ਚੀਕ-ਚੀਕ ਕੇ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ “ਐ ਸਾਡੇ ਰੱਬ ! ਸਾਨੂੰ ਐਥੋਂ ਕੱਢ ਲੈ ਤਾਕਿ ਅਸੀਂ ਨੇਕ ਅਮਲ ਕਰੀਏ।” (ਤਫ਼ਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਚੌਥੀ, ਪੰਨਾ 237)

“ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ ਜਹੰਨਮ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਝੁਲਸੇ ਜਾਣਗੇ। ਉਬਲਦੇ ਪਾਣੀ, ਪੀਪ (ਪੱਕੇ ਜ਼ਖਮ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਮਵਾਦ) ਲਹੂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲੈਣਗੇ। ਉਥੇ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਉ ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।” (ਤਫ਼ਹੀਮ-ਉਲ-ਕੁਰਾਨ, ਜਿਲਦ ਚੌਥੀ, ਪੰਨਾ 345)

“ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਥੋਹਰ ਮਿਲੇਗਾ, ਜੋ ਤੇਲ ਦੀ ਤਲਛਟ ਵਰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਬਲੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਬਲਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ ਗੇੜੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਕੜੋ ! ਇਸ ਨੂੰ ਘਸੀਟਦੇ ਹੋਏ ਲੈ ਜਾਉ ਜਹੰਨਮ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵਿਚ। ਉਬਲਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਪਾਉ। ਤੂੰ ਇਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਚੱਖ, ਬੜਾ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲਾ ਹੈ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਦੁਖਾਨ, ਰਕੂਅ 2)

ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ :

1. ਸ਼ਿਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬੁਤ ਵੀ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਜਾਣਗੇ।
2. ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਯਤਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰੇਗਾ।
3. ਗੁਨਾਹਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ।
4. ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬੜੀ ਖੁਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।
5. ਦੋਜ਼ਖ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬੁਰੀ ਥਾਂ ਹੈ।
6. ਦੋਜ਼ਖ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ।
7. ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਾਫ਼ਿਰ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।
8. ਕੁਫ਼ਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਰਹਿਣਗੇ।
9. ਦੋਜ਼ਖ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅੱਲਾਹ ਹੀ ਹੈ।
10. ਸ਼ਿਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝੂਠੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਸੁੱਟੇ ਜਾਣਗੇ।
11. ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ਿਰ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਈਮਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਉਹ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ।
12. ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਮੁਜਰਿਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਦੋਜ਼ਖ’ ਸ਼ਬਦ ਤਦਭਵ ਰੂਪ (ਦੋਜ, ਦੋਜਕ) ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਰਕ, ਜਹੰਨਮ। ਦੋਜ਼ਖ ਦਾ ‘ਖ’, ਦੋਜਕ ਦੇ ‘ਕ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੀ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅ ਮਸਾਯਖ→ ਗੁ. ਮਸਾਇਕ ; ਅ ਮਸਖਰਹ→ ਪੰ. ਮਸਕਰਾ ; ਅ ਖਸੂਮਤ→ ਪੰ. ਕਸੂਮਤ ; ਸੰ. ਲੇਖਾ→ ਲੀਕ।

ਜਿਵੇਂ 'ਖ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਕ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਖ' ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ- ਅ ਮੁਬਾਰਕ→ ਪੁਰਾਣੀ ਪੰ. ਮੁਬਾਰਖ, ਅ ਮਿਲਕ→ ਪੰ. ਮਿਲਖ, ਅ ਕਫਨ→ ਖਫਨ, ਅ ਵਕਤ→ ਪੰ. ਵਖਤ। 1. ਹਰਿ ਛੋਡਨਿ ਸੇ ਦੁਰਜਨਾ ਪੜਹਿ ਦੋਜਕ ਕੈ ਸੂਲਿ॥ (322, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪੁਰਸ਼, ਜਿਹੜੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਰਕ ਦੇ ਦੁਖ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 2. ਦਿਲ ਮਹਿ ਸੋਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਕਵਾਦੇ ਭਿਸਤ ਦੋਜਕ ਕਿਨਿ ਪਾਈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ! ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰ ਕਿ ਕੌਣ ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 3. ਕਹੈ ਕਬੀਰਾ ਭਿਸਤ ਛੋਡਿ ਕਰਿ ਦੋਜਕ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਾ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 4. ਦਿਲ ਕਬਜ ਕਬਜਾ ਕਾਦਰੋ ਦੋਜਕ ਸਜਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਾਈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਸਜਾ ਦੇਵੇਗਾ। 5. ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਭਿਸਤਿ ਤੇ ਚੁਕਾ ਦੋਜਕ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਸੁਰਗ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਚਿੱਤ ਨਰਕ ਨਾਲ ਰੀਝ ਗਿਆ ਹੈ। 6. ਹਰਿ ਸੇ ਹੀਰਾ ਛਾਡਿ ਕੈ ਕਰਹਿ ਆਨ ਕੀ ਆਸ॥ ਤੇ ਨਰ ਦੋਜਕ ਜਾਹਿਗੇ ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰਵਿਦਾਸ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) 7. ਅਗੈ ਮੂਲਿ ਨ ਆਵਸੀ ਦੋਜਕ ਸੰਦੀ ਭਾਹਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) 8. ਮਨਸਾ ਬਾਚਾ ਕਰਮਨਾ ਮੈ ਦੇਖੇ ਦੋਜਕ ਜਾਤ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ)।

ਦੋਜਕਿ (ਦੇਖੇ ਦੋਜਕ) ਨਰਕ ਵਿਚ ; ਨਰਕ ਨੂੰ। 1. ਦੋਜਕਿ ਪਉਦਾ ਕਿਉ ਰਹੈ ਜਾ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਇ ਰਸੂਲਿ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ? 2. ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੁੜਿਆਰ ਮੁਹ ਕਾਲੈ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 3. ਨੰਗਾ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ਤਾ ਦਿਸੈ ਖਰਾ ਡਰਾਵਣਾ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 4. ਦੋਜਕਿ ਪਾਏ ਸਿਰਜਣਹਾਰੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੈ ਬਾਣੀਆ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 5. ਮਾਲੁ ਲੇਉ ਤਉ ਦੋਜਕਿ ਪਰਉ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ)।

ਦੋਜਕੁ (ਦੇਖੇ ਦੋਜਕ) ਨਰਕ, ਜਹੰਨਮ। 1. ਹੋਇ ਕਿਰਸਾਣੁ ਈਮਾਨੁ ਜੰਮਾਇ ਲੈ ਭਿਸਤੁ ਦੋਜਕੁ ਮੂੜੇ ਏਵ ਜਾਣੀ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਸਾਨ ਬਣ ਕੇ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਈਮਾਨ ਉਗਾ ਲੈ। ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝ। 2. ਰਾਮੁ ਨ ਬੋਲਹਿ ਪਾਡੇ ਦੋਜਕੁ ਭਰਹਿ॥ (970, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) 3. ਦੋਜਕੁ ਭਿਸਤੁ ਨਹੀ ਖੈ ਕਾਲਾ॥ (1035, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਨਰਕ ਸੀ ਨਾ ਸੁਰਗ, ਨਾ ਹੀ ਮੌਤ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਕਤ। 4. ਅਗੈ ਦੋਜਕੁ ਤਪਿਆ ਸੁਣੀਐ ਹੂਲ ਪਵੈ ਕਾਹਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੂਹਰਲੇ ਬੰਨੇ ਸੜਦਾ-ਬਲਦਾ ਨਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਚੀਕਾਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਤੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚੀਖਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੋਨਉ [ਫ਼ ٥٥ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਵੇਂ, ਦੋਨੋਂ। ਕਬੀਰ ਹਰਦੀ ਪੀਅਰੀ ਦੁੰਨਾਂ ਊਜਲ ਭਾਇ॥ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ ਤਉ ਮਿਲੈ ਦੋਨਉ ਬਰਨ ਗਵਾਇ॥ (1367, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਪੀਲੀ ਹੈ ਹਲਦੀ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ ਹੈ ਰੰਗ ਚੂਨੇ ਦਾ। ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਰੰਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੋਮ [ਫ਼ ٥٥ ਦੁਵਮ = ਦੂਸਰਾ] ਦੂਜਾ, ਦੂਸਰਾ, ਦੋਇਮ। ਦੋਮ ਨ ਸੇਮ ਏਕ ਸੋ ਆਹੀ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਉਥੇ ਹੈ (ਉਸ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਦੁੱਤੀ ਹੈ)।

ਦੋਰਾਹਾ [ਫ਼ ٥٥ ਦੋਰਾਹ, ਫ਼ ٥٥ ਦੋ = ਦੋ+ਫ਼ ٥٥, ਰਾਹਹ = ਰਾਹ ਵਾਲਾ] ਦੋ ਰਾਹਾਂ ਵਾਲਾ, ਦੋ ਰਸਤੇ, ਦੁਵਿਧਾ ਦਾ ਰਾਹ, ਦੁਚਿੰਤਾਪਣ। ਬਿਖਿਆ ਕਾਰਣਿ ਲਬੁ ਲੋਭੁ ਕਮਾਵਹਿ ਦੁਰਮਤਿ ਕਾ ਦੋਰਾਹਾ ਹੇ॥ (1056, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਉਹ ਤਮ੍ਹਾ ਤੇ ਲਾਲਚ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਪ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਦੁਚਿੰਤਾਪਣ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਦੋਲਕ [ਫ਼ ڪٻڙ ਦੁਹਲਕ, ਫ਼ ڪٻڙ ਦੁਹਲ = ਢੋਲ+ਫ਼ ڪ = ਛੋਟਾ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ] ਛੋਟਾ ਢੋਲ, ਢੋਲਕੀ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਕ' ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦੁਖਤਰਕ = ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ, ਕਨੀਜ਼ਕ = ਛੋਟੀ ਬਾਂਦੀ, ਜ਼ਨਕ = ਜਣਖਾ, ਜਿਸ ਆਦਮੀ 'ਚ ਤੀਵੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੱਛਣ ਹੋਣ ਅਤੇ ਚਰਮਕ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਦੁਹਲਕ = ਛੋਟਾ ਢੋਲ, ਢੋਲਕੀ। ਦੋਲਕ ਦੁਨੀਆ ਵਾਜਹਿ ਵਾਜ਼॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਢੋਲਕੀ ਇੱਕ ਰਸ ਵੱਜ ਰਹੀ ਹੈ।

ਦੋਲੀਚੇ (ਦੇਖੋ ਦੁਲੀਚੇ) ਗ਼ਾਲੀਚੇ। ਤਖ਼ਤੁ ਸਭਾ ਮੰਡਨ ਦੋਲੀਚੇ॥ ਸਗਲ ਮੇਵੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗੀਚੇ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ, ਗਹਿਣੇ, ਗ਼ਾਲੀਚੇ, ਸਮੂਹ ਫਲ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ਼।

ਦੋਵਰ [ਫ਼ ڪٻڙ ਦੋਬਰ, ਫ਼ ڪٻڙ ਦੋ = ਦੋ+ਫ਼ ڪ = ਪੰਨ੍ਹਾ, ਚੌੜਾਈ] ਦੂਹਰੇ ਪੰਨ੍ਹੇ ਵਾਲਾ, ਡਬਲ ਪੰਨ੍ਹੇ ਦਾ, ਡਬਲ ਚੌੜਾਈ ਵਾਲਾ। ਕਿਉ ਲੀਜੈ ਗਢੁ ਬੰਕਾ ਭਾਈ॥ ਦੋਵਰ ਕੋਟ ਅਰੁ ਤੇਵਰ ਖਾਈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਦੂਹਰੀਆਂ ਫ਼ਸੀਲਾਂ ਅਤੇ ਤੀਹਰੀਆਂ ਖੰਦਕਾਂ ਵਾਲਾ ਸੁੰਦਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਦੋਵੈ [ਫ਼ ڪٻڙ ਦੋ ਤੋਂ] ਦੋਵੇਂ, ਦੋਨੋਂ। ਦੋਵੈ ਸਿਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਿਬੇੜੇ ਸੋ ਬੂਝੈ ਜਿਸੁ ਏਕ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਜੀਅਹੁ ਰਹੈ ਨਿਭਰਾਤੀ॥ (992, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਸਾਈਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨ ਭਰਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਨ [ਫ ਨਾ, ਫ ਨਹ = ਨਹੀਂ] ਨਹੀਂ, ਨਾ। 1. ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਇ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। 2. ਕੋਇ ਨ ਜਾਣੈ ਤੇਰਾ ਕੇਤਾ ਕੇਵਡੁ ਚੀਰਾ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਤੇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿੱਡਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। 3. ਜੇ ਸਭਿ ਮਿਲਿ ਕੈ ਆਖਣ ਪਾਹਿ॥ ਵਡਾ ਨ ਹੋਵੈ ਘਾਟਿ ਨ ਜਾਇ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸਮੂਹ ਇਨਸਾਨ ਮਿਲਕੇ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ, ਤੂੰ ਨਾ ਹੀ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇਂਗਾ, ਨਾ ਹੀ ਘੱਟ।

ਨਉ [ਫ ਨੌ ਨੌ = ਨਵਾਂ] ਨਵੀਂ, ਨਵੀਨ। ਰੰਗੁ ਮਾਣਿ ਲੈ ਪਿਆਰਿਆ ਜਾ ਜੋਬਨੁ ਨਉ ਹੁਲਾ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਿਆਰੇ ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਲੈ, ਜਦ ਤਕ ਤੇਰੀ ਹੁਲਾਰੇ ਵਾਲੀ ਨਵੀਂ ਜੁਆਨੀ ਹੈ।

ਨਉਤਨੁ, ਨਉਤਨੋ [ਫ ਨੌਤਨ, ਫ ਨੌਤਨੋ = ਨਵਾਂ+ਫ ਨੌਤਨ = ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ] ਨਵੇਂ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ, ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ, ਨਵਾਂ ਜਵਾਨ। 1. ਤੂੰ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹਉ ਨਉਤਨੁ ਚੇਲਾ॥ (324, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨਵਾਂ ਚੇਲਾ। 2. ਪਿਰੁ ਰੀਸਾਲੂ ਨਉਤਨੋ ਸਾਚਉ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇ॥ (54, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਰਸਾਂ ਦਾ ਘਰ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਵੇਂ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਤਿਵਾਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਰਦਾ ਤੇ ਜੰਮਦਾ ਨਹੀਂ।

ਨਉਬਤਿ [ਅ ਨੌਬਤ ਨੌਬਤ = ਨਗਾਰਾ] ਧੌਂਸਾ, ਨਗਾਰਾ। 1. ਚਾਰਿ ਦਿਨ ਅਪਨੀ ਨਉਬਤਿ ਚਲੇ ਬਜਾਇ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਆਪਣਾ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੁਰਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਨਉਬਤਿ ਆਪਨੀ ਦਿਨ ਦਸ ਲੇਹੁ ਬਜਾਇ॥ ਨਦੀ ਨਾਵ ਸੰਜੋਗ ਜਿਉ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਿਲਹੈ ਆਇ॥ (1368, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਧੌਂਸਾ ਲੈ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਦਸ ਦਿਨ ਵਜਾ ਲਵੇ। ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਦਰਿਆ ਦੀ ਬੇੜੀ ਉਤੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ, ਜੋ ਮੁੜਕੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੇ। 3. ਨਉਬਤਿ ਵਜੀ ਸੁਬਹ ਸਿਉ ਚਲਣ ਕਾ ਕਰਿ ਸਾਜੁ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਬਾ ਸਵੇਰੇ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਵੱਜਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ।

ਨਉਰੰਗੀ [ਫ ਨੌਰੰਗੀ, ਨੌ = ਨਵਾਂ+ਰੰਗੀ = ਰੰਗ ਵਾਲਾ] ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਵਾਲਾ। ਕ੍ਰੋਧੁ ਨਿਵਾਰਿ ਜਲੇ ਹਉ ਮਮਤਾ ਪ੍ਰੇਮੁ ਸਦਾ ਨਉ ਰੰਗੀ॥ (1232, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁੱਸਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਮੋਹ ਸਾੜ ਸੁੱਟਣ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਦੀਵ ਨਵੀਂ ਰੰਗਤ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਹ [ਫ ਨਹ = ਨਹੀਂ] ਨਹੀਂ, ਨਾ। 1. ਨਹ ਕਿਛੁ ਜਨਮੈ ਨਹ ਕਿਛੁ ਮਰੈ॥ ਆਪਨ ਚਲਿਤੁ ਆਪ ਹੀ ਕਰੈ॥ (281, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਕੁਝ ਜੰਮਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਮਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੌਤਕ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਹ ਆਪਹੁ ਮੂਰਖੁ ਗਿਆਨੀ॥ ਜਿ ਕਰਾਵੈ ਸੁ ਨਾਮੁ ਵਖਾਨੀ॥ (1004, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਸਿਆਣਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਆਮੀ ਬੰਦੇ ਕੋਲੋਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਨਹ ਸੁਣੀਐ ਨਹ ਮੁਖ ਤੇ ਬਕੀਐ ਨਹ ਮੋਹੈ ਉਹ ਡੀਠੀ॥ (673, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਉਹ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਤ ਕਰਦੀ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਹਿ (ਦੇਖੋ ਨਹ) ਨਹੀਂ। ਜਿਹ ਨਰ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਨਹਿ ਸਾਧੀ॥ ਜਨਮਤ ਕਸ ਨ ਮੁਓ ਅਪਰਾਧੀ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕਮਾਈ, ਉਹ ਅਪਰਾਧੀ ਜੰਮਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਰ ਗਿਆ?

ਨਹੁ (ਦੇਖੋ ਨਹ) ਨਹੀਂ। 1. ਸੇਜ ਇਕੋਲੀ ਨੀਦ ਨਹੁ ਨੈਨਹ ਪਿਰੁ ਪਰਦੇਸਿ ਸਿਧਾਇਓ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ (ਪਤਨੀ) ਦੀ ਸੇਜ ਸੁੰਨ ਮਸੁੰਨੀ ਹੈ, ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਪਤੀ ਪਰਦੇਸ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਤਿ ਨਰ ਦੁਖ ਨਹ ਭੁਖ ਤਿ ਨਰ ਨਿਧਨ ਨਹੁ ਕਹੀਅਹਿ॥ ਤਿ ਨਰ ਸੋਕੁ ਨਹੁ ਹੁਐ ਤਿ ਨਰ ਸੇ ਅੰਤੁ ਨ ਲਹੀਅਹਿ॥ (1394, ਸਵਈਏ, ਜਲੂ) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਤੇ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਗ਼ਰੀਬ ਨਹੀਂ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਓੜਕ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 3. ਤਿ ਨਰ ਸੇਵ ਨਹੁ ਕਰਹਿ ਤਿ ਨਰ ਸਯ ਸਹਸ ਸਮਪਹਿ॥ (1394, ਸਵਈਏ, ਜਲੂ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪੁਰਖ ਹੋਰਸ ਦੀ ਟਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦੇ, ਸੈਂਕੜੇ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨਗ [ਫ ਨਗੀਨ, نَغِيْن نਗੀਨਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਨਗ। ਉਦਧਿ ਗੁਰੁ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਬੇਅੰਤੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਗ ਹੀਰ ਮਣਿ ਮਿਲਤ ਲਿਵ ਲਾਈਐ॥ (1401, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੱਕ ਡੂੰਘੇ, ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਸਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਿਰਹੜੀ ਪਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਜੀਵ ਨੂੰ ਨਗਾਂ, ਲਾਲਾਂ ਤੇ ਮਾਣਿਕਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨਗਜ [ਫ نَجْر نਗਜ = ਖੂਬ, ਨੇਕ, ਚੰਗਾ] ਖੂਬ, ਉੱਤਮ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। ਨਗਜ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ ਦੀਦਾਰੁ ਅਪਾਰੁ॥ (1137, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਅਪਾਰ ਹੈ।

ਨੰਗਨਾ [ਫ نَگ نੰਗ = ਸ਼ਰਮ] ਸ਼ਰਮ, ਲੱਜਾ, ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ, ਲੱਜਿਤ ਹੋਣਾ। ਅਰਚਾ ਬੰਦਨ ਹਰਿ ਸਮਤ ਨਿਵਾਸੀ ਬਾਹੁੜਿ ਜੋਨਿ ਨ ਨੰਗਨਾ॥ (1080, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਵਿਆਪਕ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਮੇਰੀ ਫੁੱਲ-ਭੋਟਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਲਈ ਲੱਜਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗਾ।

ਨਚ [ਫ نَچ ਨਾ, نَچ ਨਹ = ਨਹੀਂ+ਸੰ. ਚ = ਅਤੇ] ਨਹੀਂ, ਨਾ। ਨਚ ਰਾਜ ਸੁਖ ਮਿਸਟੰ ਨਚ ਭੋਗ ਰਸ ਮਿਸਟੰ ਨਚ ਮਿਸਟੰ ਸੁਖ ਮਾਇਆ॥ (708, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿੱਠੇ ਨਹੀਂ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੇ ਸੁਖ, ਮਿੱਠੀਆ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਾਮ-ਚੇਸ਼ਟਾ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਸੁਖ।

ਨਜਰਿ [ਅ نَجْر نਜ਼ਰ = ਨਿਗਾਹ] ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਨਿਗਾਹ, ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਨਜ਼ਰ-ਏ-ਕਰਮ। 1. ਨਜਰਿ ਭਈ ਘਰੁ ਘਰ ਤੇ ਜਾਨਿਆ॥ (153, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਣ ਸਦਕਾ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬੰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਸਿੰਵਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸੋਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜਰਿ ਨਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੀ ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਤੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ।

ਨਜੀਕਿ [ਫ نَجِيْكَ نਜ਼ਦੀਕ = ਨੇੜੇ] ਨਿਕਟ, ਨੇੜੇ, ਕੋਲ, ਪਾਸ। 1. ਸਦ ਹੀ ਨੇੜੈ ਦੂਰਿ ਨ ਜਾਣਹੁ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਨਜੀਕਿ ਪਛਾਣਹੁ॥ (1069, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਦੀਵ ਹੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੈ ਸੁਆਮੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਾ ਸਮਝ। ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਕਟ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰ। 2. ਭਿਸਤੁ ਨਜੀਕਿ ਰਾਖੁ ਰਹਮਾਨਾ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹੋ ਬਹਿਸ਼ਤ ਹੈ। 3. ਸਬਰ ਅੰਦਰਿ ਸਾਬਰੀ ਤਨੁ ਏਵੈ ਜਾਲੇਨਿ॥ ਹੋਨਿ ਨਜੀਕਿ ਖੁਦਾਇ ਦੈ ਭੇਤੁ ਨ ਕਿਸੈ ਦੇਨਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ

ਸੰਤੋਖੀ ਜੀਵ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ।

ਨਦਰਿ, ਨੰਦਰਿ [ਅ. نذر = ਨਿਗਾਹ] ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਨਿਗਾਹ, ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਨਦਰਿ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਨਜ਼ਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ‘ਜ਼’ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ‘ਦ’ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਕਾਦੀ’ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ‘ਕਾਜ਼ੀ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਕਰਦ’ ਨੂੰ ‘ਕਰਜ਼’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ‘ਨਦਰਿ’ ਤੇ ‘ਨਜ਼ਰ’ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਫ਼ਾਦਿਲ’ ਨੂੰ ‘ਫ਼ਜ਼ਲ’, ‘ਹਦੂਰ’ ਨੂੰ ‘ਹਜ਼ੂਰ’ ਅਤੇ ‘ਤਕਾਦਹ’ ਨੂੰ ‘ਤਕ਼ਾਹ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਨਦਰ’ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ। 1. ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ॥ (2, ਜਪੁ, ਮ: 1) 2. ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣੀ ਆਪੇ ਲਏ ਮਿਲਾਇ॥ (35, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 3) 3. ਅੰਦਰੁ ਲਗਾ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਿਗ੍ਰਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 4. ਦੂਰਿ ਨਾਹੀ ਦੇਖਹੁ ਕਰਿ ਨੰਦਰਿ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮ: 1)। ਨੋਟ: ‘ਨੰਦਰਿ’ ਸ਼ਬਦ ਉਪਰ ਟਿੱਪੀ ਕਾਵਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮਾੜਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲਗਾਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਨਦਰੀ [ਅ. نذري = ਨਜ਼ਰੀ, ਅ. نذر = ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ; ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ; ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ। 1. ਕਰਮੀ ਆਵੈ ਕਪੜਾ ਨਦਰੀ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ॥ (2, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਦੇਹ-ਪੁਸ਼ਾਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਕਰਮੀ ਦਾਤਿ॥ (5, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੈ ਠੀਸ॥ (7, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਸ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੁਆਰਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੂਠੇ ਦੀ ਝੂਠੀ ਹੀ ਗੱਪ ਹੈ। 4. ਤਿਥੈ ਸੋਹਨਿ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੁ॥ ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਕਬੂਲ ਪਏ ਹੋਏ ਸਾਧੂ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰਮੁ ਤਿਨ ਕਾਰ॥ ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ॥ (8, ਜਪੁ, ਮ: 1) 6. ਨਦਰੀ ਆਵਦਾ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਵੇਖਹੁ ਕੋ ਵਿਉਪਾਇ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੁਛ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਜਿਹੜੇ ਮਰਜ਼ੀ ਉਪਾ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲੈ।

ਨਨਕਾਰੁ [ਫ. نكار = ਇਨਕਾਰ = ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ ਕਰਨਾ] ਨਾ ਮੰਨਣਾ, ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਨਾਂਹ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਜਿਹ ਸਿਮਰਨਿ ਨਾਹੀ ਨਨਕਾਰੁ॥ ਮੁਕਤਿ ਕਰੈ ਉਤਰੈ ਬਹੁ ਭਾਰੁ॥ (971, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੈਨੂੰ ਬੰਦ-ਖਲਾਸ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰਾ ਬੋਝ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਲਹਿ ਜਾਵੇਗਾ।

ਨੰਨਾਕਾਰੁ [ਫ. نكار = ਇਨਕਾਰ = ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ ਕਰਨਾ] ਅਸਵੀਕਾਰ, ਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰੀ। ਘਰ ਮਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤਸਕਰੁ ਲੇਈ॥ ਨੰਨਾਕਾਰੁ ਨ ਕੋਇ ਕਰੇਈ॥ (221, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਘਰ ਅੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੋਰ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਨਪਾਕ [ਫ. ناپاك = ਨਾਪਾਕ, ਫ. ن = ਨਹੀਂ+ਫ. ناپاك = ਪਵਿੱਤਰ] ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ, ਅਪਵਿੱਤਰ, ਮਲੀਨ। ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਸੰਗਿ ਗੁਦਾਰਿਆ ਸਾਕਤ ਮੂੜ ਨਪਾਕ॥ (523, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੂਰਖ ਤੇ ਮਲੀਨ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਖਚਿਤ ਹੋ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਨਫਰੁ [ਅُفْر نَفْر = ਇੱਕ ਆਦਮੀ, ਨੌਕਰ] ਆਦਮੀ ; ਨੌਕਰ, ਸੇਵਕ। ਸਾਹਿਬੁ ਜਿਸ ਕਾ ਨੰਗਾ ਭੁਖਾ ਹੋਵੈ ਤਿਸ ਦਾ ਨਫਰੁ ਕਿਥਹੁ ਰਜਿ ਖਾਏ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਨੰਗਾ ਭੁਖਾ (ਕੰਗਾਲ) ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨੌਕਰ ਕਿਥੋਂ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਨਫਰੈ (ਦੇਖੋ ਨਫਰੁ) ਨੌਕਰ ਨਾਲ। ਤਤ ਸੁਣਿਆ ਸਭਤੁ ਜਗਤ ਵਿਚਿ ਭਾਈ ਵੇਮੁਖੁ ਸਣੈ ਨਫਰੈ ਪਉਲੀ ਪਉਦੀ ਫਾਵਾ ਹੋਇ ਕੈ ਉਠਿ ਘਰਿ ਆਇਆ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਵੱਜ ਗਿਆ ਮੇਰੇ ਭਰਾਵੇ ਕਿ ਆਪਹੁਦਰਾ ਮਨੁੱਖ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਦੇ ਛਿੱਤਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਡੌਰ-ਭੌਰ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ। ਨੋਟ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਸ਼ਰਫਾਲੂ ਮਰਵਾਹੇ ਖੜੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੈ।

ਨਰ, ਨਰਿ, ਨਰੁ, ਨਰੂ [نَر نَر = ਮਰਦ] ਪੁਲਿੰਗ, ਮੁਜ਼ੱਕਰ ; ਪੁਰਸ਼, ਮਰਦ, ਮਨੁੱਖ, ਮਦੀਨ ਤੋਂ ਉਲਟ ਨਰ ; ਦਲੇਰ, ਹਿੰਮਤੀ। 1. ਕਾਮਿ ਵਿਆਪੇ ਕੁਸੁਪ ਨਰ ਸੇ ਜੋਰਾ ਪੁਛਿ ਚਲਾ॥ (304, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗ ਅੰਦਰ ਗਲਤਾਨ ਹਨ, ਉਹ ਜੋਰੂਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦੇ ਹਨ। 2. ਜੇ ਸਾਕਤੁ ਨਰੁ ਖਾਵਾਈਐ ਲੋਚੀਐ ਬਿਖੁ ਕਵੈ ਮੁਖਿ ਉਗਲਾਰੇ॥ (312, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਧਰਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਖੁਆਲਣਾ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਉਗਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਹਿਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇਗਾ। 3. ਸੁਖੁ ਨ ਪਾਇਨਿ ਮੁਗਧ ਨਰ ਸੰਤ ਨਾਲਿ ਖਹੰਦੇ॥ (316, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੁੱਧੁ ਬੰਦੇ ਜਿਹੜੇ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। 4. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਸੁਨਹੁ ਨਰ ਭਾਈ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਕਿਨਿ ਗਤਿ ਪਾਈ॥ (324, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) 5. ਰੇ ਨਰ ਨਾਵ ਚਉੜਿ ਕਤ ਬੋੜੀ॥ ਹਰਿ ਸਿਉ ਤੋੜਿ ਬਿਖਿਆ ਸੰਗਿ ਜੋੜੀ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਬੋੜੀ ਕਿਥੇ ਤਬਾਹ ਤੇ ਗਰਕ ਕਰ ਛੱਡੀ ਹੈ? ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਵਿਛੋੜਾ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਗੰਢ ਜੋੜ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 6. ਜਿਹ ਨਰ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਨਹਿ ਸਾਧੀ॥ ਜਨਮਤ ਕਸ ਨ ਮੁਓ ਅਪਰਾਧੀ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਐਸਾ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਬੰਦਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨਹੀਂ ਕਮਾਈ, ਜੰਮਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਰ ਗਿਆ? 7. ਕਹਾ ਭਇਆ ਨਰ ਦੇਵਾ ਧੋਖੇ ਕਿਆ ਜਲਿ ਬੋਰਿਓ ਗਿਆਤਾ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਮੂਹਰੇ ਧੂਪ ਧੁਖਾਉਣ ਦਾ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਟੁੱਭੀ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਕੀ? 8. ਣਾਣਾ ਰਣਿ ਰੂਤਉ ਨਰ ਨੇਹੀ ਕਰੈ॥ (341, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ 'ਣ'- ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਧਾਰਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। 9. ਗਹਡਿਓ ਮੂੜ ਨਰਿ ਹਾਂ॥ ਅਨਿਨ ਉਪਾਵ ਕਰਿ ਹਾਂ॥ (409, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਪਰਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 10. ਨਿਰੰਕਾਰ ਮਹਿ ਆਕਾਰੁ ਸਮਾਵੈ॥ ਅਕਲ ਕਲਾ ਸਚੁ ਸਾਚਿ ਟਿਕਾਵੈ॥ ਸੋ ਨਰੁ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਨਹੀ ਆਵੈ॥ (414, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਰਮ ਸੱਚੇ ਬਲਵਾਨ ਅਗਾਧ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਟਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਮੁੜ ਕੇ ਪੇਟ ਦੀਆਂ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 11. ਘਟਿ ਘਟਿ ਸੁਰ ਨਰ ਸਹਜ ਸਮਾਧਿ॥ (416, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਡੋਲਤਾ ਦੀ ਤਾੜੀ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਿਲਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 12. ਨਰੂ ਮਰੈ ਨਰੁ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵੈ॥ (870, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ)।

ਨਰਹ (ਦੇਖੋ ਨਰ) ਪ੍ਰਾਣੀ, ਮਰਦ। 1. ਜਾਵੀ ਨਾਉ ਨਰਹ ਨਿਹਕੇਵਲੁ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਤਿਹੁ ਲੋਈ॥ (763, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੰਤ, ਜੰਝ ਦਾ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਜਾਵੀ, ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਜਹਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2. ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਣੁ ਨਰਹ ਨਰੁ ਸਾਚਉ ਸਾਚੈ ਨਾਇ॥

(936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਮਰਦ ਨਰਕ ਨੂੰ ਪਰੇ ਹਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਹ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ।

ਨਰਹੁ (ਦੇਖੋ ਨਰ) ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ, ਮਰਦਾਂ ਦੇ। ਕਾਟੇ ਸੁ ਪਾਪ ਤਿਨ੍ਹ ਨਰਹੁ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸੁ ਜਿਨ੍ਹ ਪਾਇਯਉ॥ (1409, ਸਵਈਏ, ਹਰਿਬੰਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਕੱਟੇ ਗਏ ਹਨ।

ਨਾ¹ [ਫ ਯ ਨਾ, ਯ ਨਹ = ਨਹੀਂ] ਨਹੀਂ, ਬੇ, ਰਹਿਤ। 1. ਮੰਨੈ ਮੁਹਿ ਚੋਟਾ ਨਾ ਖਾਇ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ ਰੁਤਿ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1)।

ਨਾ² [ਫ ਯ ਨਾਮ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਨਾਮ, ਨਾਉਂ। ਤਾ ਤੇ ਸੇਵੀਅਲੇ ਰਾਮ ਨਾ॥ (476, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਲਈ ਰਾਮ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ।

ਨਾਉ [ਫ ਯ ਨਾਮ = ਸੰਗਯਾ] ਨਾਮ, ਨਾਉਂ, ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਉਂ। ਫਾਰਸੀ 'ਨਾਮ' ਦਾ 'ਮ' ਪਹਿਲਾਂ 'ਵ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਕੇ 'ਨਾਵ' ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ 'ਨਾਵ' ਦਾ 'ਵ', 'ਨਾਉਂ' ਦੇ 'ਉ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਨਾਮ→ ਨਾਵ→ ਨਾਉਂ। 'ਮ' ਤੇ 'ਵ' ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ 'ਮ' ਵੀ 'ਵ' ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਸ੍ਰਮਰਿਤ = ਗੁ. ਸਿਵਰਹੁ, ਸੰ. ਕਮਲਾਪਤਿ = ਪੰ. ਕਵਲਾਪਤੀ, ਸੰ. ਪ੍ਰਮਾਣ = ਪੰ. ਪਰਵਾਣ, ਸੰ. ਜਮਾਤੁਕ = ਜਵਾਈ, ਸੰ. ਦਸ਼ਮ = ਦਸਵਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ. ਦਾਮਨ = ਪੰ. ਦਾਵਣਿ, ਫ ਨਮਾਜ਼ = ਪੰ. ਨਿਵਾਜ਼। ਫਿਰ 'ਨਾਵ' ਤੋਂ 'ਨਾਉ' ਬਣਿਆ, ਜਿਵੇਂ- ਕਵਣ = ਕਉਣ, ਪਵਣ = ਪਉਣ, ਜੀਵਨ = ਜਿਉਣ, ਵਜੂ = ਉਜੂ, ਵਹ = ਉਹ, ਛਾਵ = ਛਾਉਂ, ਨਾਵ = ਨਾਉਂ। 1. ਮਤੁ ਦੇਖਿ ਭੂਲਾ ਵੀਸਰੈ ਤੇਰਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਨਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਵਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਛੱਡਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾ ਕਰੇ। 2. ਭੀ ਤੇਰੀ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਹਉ ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਨਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਆਖਾਂ? 3. ਸਚੁ ਸਰਾ ਗੁੜ ਬਾਹਰਾ ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਗੁੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ। 4. ਤਿਨ ਮੁਖਿ ਟਿਕੇ ਨਿਕਲਹਿ ਜਿਨ ਮਨਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 5. ਨਾਉ ਸਦਾਏ ਆਪਣਾ ਹੋਵੈ ਸਿਧੁ ਸੁਮਾਰੁ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 6. ਨਾਉ ਪੂਜੀਐ ਨਾਉ ਮੰਨੀਐ ਅਖੰਡੁ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸੋਇ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤੇ ਵਿਅਕਤੀ) ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ। 7. ਗੁਰੁ ਪਉੜੀ ਬੇੜੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੁ ਤੁਲਹਾ ਹਰਿ ਨਾਉ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਪੌੜੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਹੀ ਕਿਸਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਬੇੜਾ। 8. ਤੀਹ ਕਰਿ ਰਖੇ ਪੰਜ ਕਰਿ ਸਾਥੀ ਨਾਉ ਸੈਤਾਨੁ ਮਤੁ ਕਟਿ ਜਾਈ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਤੀਹ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੈਤਾਨ ਹੈ, ਮਤੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦੇਵੇ। 9. ਤਨੁ ਸੂਚਾ ਸੋ ਆਖੀਐ ਜਿਸੁ ਮਹਿ ਸਾਚਾ ਨਾਉ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 10. ਜਾ ਕੇ ਰੁਖ ਬਿਰਖ ਆਰਾਉ॥ ਜੇਹੀ ਧਾਤੁ ਤੇਹਾ ਤਿਨ ਨਾਉ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਖਤ ਬਾਗ਼ ਤੇ ਬੂਟੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਖ਼ਸਲਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਨਾਉ² [ਫ ਯ ਨਾਵ, ਨਾਉ = ਕਿਸਤੀ] ਨੌਕਾ, ਕਿਸਤੀ। ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਜੇ ਕਿਸਤੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ?

ਨਾਂਇ [ਅ. ناي نايਰਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ = ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ] ਅੱਗ। ਕਬੀਰ ਅਲਹ ਕੀ ਕਰਿ ਬੰਦਗੀ ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖੁ ਜਾਇ॥ ਦਿਲ ਮਹਿ ਸਾਂਈ ਪਰਗਟੈ ਬੁਝੈ ਬਲੰਤੀ ਨਾਂਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਖਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਈਂ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਅੱਗ ਬੁਝ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨਾਇ [ਫ. ناي ਨਾਮ = ਨਾਉਂ] ਨਾਮ, ਨਾਉਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ। 1. ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਸੋਹਾਗਣੀ ਨਿਰਮਲ ਸਾਚੈ ਨਾਇ॥ (58, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤੀ-ਪਿਆਰੀ ਪਤਨੀ, ਜੋ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਈ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। 2. ਤੇਰੈ ਕੰਮਿ ਨ ਤੇਰੈ ਨਾਇ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਘਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਘਾਲੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। 3. ਸਦਾ ਸਦਾ ਸਾਚੇ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਸਾਚੈ ਨਾਇ ਪਿਆਰੁ॥ (36, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਦੀਵ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਹ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। 4. ਸਚੁ ਸਲਾਹੀ ਸਚਿ ਲਗਾ ਸਚੈ ਨਾਇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਹੋਇ॥ (37, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਰੱਜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 5. ਹੀਰੈ ਹੀਰੁ ਮਿਲਿ ਬੇਧਿਆ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੈ ਨਾਇ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਹੀਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ (ਮੇਰਾ ਮਨ) ਹੀਰਾ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਲਾਲਹ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 6. ਗੁਣ ਗੋਵਿੰਦ ਨਿਤ ਗਾਵਣੇ ਨਿਰਮਲ ਸਾਚੈ ਨਾਇ॥ (46, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਗੁਣ ਨਿਤ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਗਏ। 7. ਸੰਤ ਜਨਹੁ ਸੁਣਿ ਭਾਈਹੋ ਛੂਟਨੁ ਸਾਚੈ ਨਾਇ॥ (52, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੰਤ ਜਨੋਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾਵੇ ! ਤੁਸੀਂ ਸੁਣੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਖਲਾਸੀ ਸਤਿਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੈ। 8. ਤ੍ਰਿਭਵਣਿ ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਜਾਣੀਐ ਸਾਚੇ ਸਾਚੈ ਨਾਇ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਤਿੰਨਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਵੱਡਾ ਹੈ। 9. ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਉਜਲੇ ਜੋ ਰਾਤੇ ਹਰਿ ਨਾਇ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1)

ਨਾਈ (ਦੇਖੋ ਨਾਇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ, ਨਾਮ ਵਾਲਾ। 1. ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕ ਥਾਇ ਸਚਾ ਪਰਵਦਿਗਾਰੁ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ। 2. ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਵਸਤੂ ਤੇਰੀ ਸੱਤਿਆ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈਂ। ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਪਵਿੱਤਰ ਦਾ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। 3. ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਤੂ ਸਚੀ ਨਾਈ॥ (947, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਹੈ ਤੈਨੂੰ, ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਸਦਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਾਮ।

ਨਾਏ [ਫ. ناي ਨਾਮ ਤੋਂ] ਨਾਮ ਨਾਲ, ਨਾਮ ਕਰਕੇ। ਜਉ ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਤ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲੈ ਸਭਿ ਸੁਖ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਏ॥ (213, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਹਰੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਅੰਦਰ ਹਨ।

ਨਾਸਤਿ, ਨਾਸਿ [ਫ. ناست ਨਹ ਅਸਤ, ਨਹ = ਨਹੀਂ+ਅਸਤ = ਹੈ] ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨੀਸਤ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੀਸਤ ਵੀ ਨਹ+ਅਸਤ ਦਾ ਸਮਾਸ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਸੀ- ਨੇਸਤ = ਨਹੀਂ ਹੈ। 1. ਏਕੁ ਸਬਦੁ ਦੂਜਾ ਹੋਰੁ ਨਾਸਤਿ ਕੰਦ ਮੂਲਿ ਮਨੁ ਲਾਵਸਿਤਾ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਭਾਵ

ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਫਲਾਂ ਤੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਖੁਰਾਕ ਨਾਲ ਜੋੜ। 2. ਦੁਤੀਆ ਨਾਸਤਿ ਇਕੁ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ (1140, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। 3. ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਦਾਰੂ ਅਵਰੁ ਨਾਸਤਿ ਕਰਣਹਾਰੁ ਅਪਾਰੁ॥ (1327, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਬੇਅੰਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ! ਕੇਵਲ ਤੇਰਾ ਨਾਮ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ। 4. ਆਸਤਿ ਨਾਸਤਿ ਏਕੋ ਨਾਉ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕੁਲ ਆਲਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਅਣਹੋਂਦ, ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 5. ਸੀਲ ਧਰਮ ਦਯਾ ਸੁਚ ਨਾਸਿੁ ਆਇਓ ਸਰਨਿ ਜੀਅ ਕੇ ਦਾਨੀ॥ (1387, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਰੂਹਾਨੀ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ! ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਨਿਮਰਤਾ, ਧਰਮ, ਰਹਿਮ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਸੰਭਾਲੀ ਹੈ।

ਨਾ ਸਾਬੂਰੁ [ਫ਼ ٤ صبور نَا ਸਬੂਰ, ਫ਼ ٤ نَا = ਨਹੀਂ+ਫ਼ ٤ صبور ਸਬੂਰ = ਸਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਸਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਨਹੀਂ, ਬੇਸਬਰਾ। ਨਾ ਸਾਬੂਰੁ ਹੋਵੇ ਫਿਰਿ ਮੰਗੈ ਨਾਰਦੁ ਕਰੇ ਖੁਆਰੀ॥ (1190, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸਬਰਾ ਹੋ ਕੇ ਬੰਦਾ ਮੁੜ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਚਲ ਮਨੁਆ ਉਸ ਨੂੰ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਹਿ, ਨਾਹਿਨ [ਫ਼ ٤ ناهي, ਫ਼ ٤ نَا] ਨਹੀਂ। 1. ਸੰਗਿ ਸੁਆਮੀ ਸੋ ਜਾਨਿਓ ਨਾਹਿਨ ਬਨੁ ਖੋਜਨ ਕਉ ਧਾਇਓ॥ (702, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 9) 2. ਨਾਹਿਨ ਗੁਨੁ ਨਾਹਿਨ ਕਛੁ ਜਪੁ ਤਪੁ ਕਉਨੁ ਕਰਮੁ ਅਬ ਕੀਜੈ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 9) 3. ਜਾ ਕਉ ਜੋਗੀ ਖੋਜਤ ਹਾਰੇ ਪਾਇਓ ਨਾਹਿ ਤਿਹ ਪਾਰਾ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 9) 4. ਨਾਹਿਨ ਗੁਨੁ ਨਾਹਿਨ ਕਛੁ ਬਿਦਿਆ ਧਰਮੁ ਕਉਨੁ ਗਜਿ ਕੀਨਾ॥ (902, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 9)

ਨਾਹੀ¹ [ਫ਼ ٤ ناهي = ਨਹੀਂ] ਨਹੀਂ, ਨਾ। ਜੇ ਹਉ ਜਾਣਾ ਆਖਾ ਨਾਹੀ ਕਹਣਾ ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਈ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1)

ਨਾਹੀ² [ਫ਼ ٤ ناهي ਨਾਹੀ = ਮਨੁ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ, ਵਰਜਣ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਕ। ਨਾਹੀ ਦੇਖਿ ਨ ਭਾਜੀਐ ਪਰਮ ਸਿਆਨਪ ਏਹ॥ (340, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਹੋ ਮਹਾਨ ਅਕਲਮੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਹਟੀਏ।

ਨਾਗਾ [ਤੁ. ٤ ناهي ਨਾਗਾ = ਖਾਲੀ] ਸੱਖਣਾ। ਸਿਰਤਕ ਪਿੰਡਿ ਪਦ ਮਦ ਨਾ ਅਹਿਨਿਸਿ ਏਕੁ ਅਗਿਆਨ ਸੁ ਨਾਗਾ॥ (93, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਬੇਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਦੇਹ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਦਾ ਗਰੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਸਮਝੀ ਤੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਸੱਖਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇੱਕ ਹਰੀ ਦਾ ਅਰਾਧਨ ਕਰਦਾ ਸੈਂ।

ਨਾਜਰੁ [ਅ. ٤ ناجر ناجر = ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਨਿਗਰਾਨ, ਨਿਗੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। ਸਦ ਹਜੂਰਿ ਹਾਜਰੁ ਹੈ ਨਾਜਰੁ ਕਤਹਿ ਨ ਭਇਓ ਦੂਰਾਈ॥ (1000, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਸਦੀਵ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਨਿਗੂ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਨਾਜੁ [ਫ਼ ٤ ناهي اناج = ਅੰਨ] ਦਾਣੇ, ਅਨਾਜ, ਅੰਨ। ਕਬੀਰ ਭਲੀ ਮਧੂਕਰੀ ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਕੋ ਨਾਜੁ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਚੰਗੀ ਹੈ ਰੁੱਖੀ ਰੋਟੀ, ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ।

ਨਾਪਾਕ, ਨਾਪਾਕੁ [ਫ਼ ٤ ناپاك ناپاك, ਫ਼ ٤ نَا = ਨਹੀਂ+ਫ਼ ٤ ناپاك ਪਾਕ = ਪਵਿੱਤਰ] ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ, ਅਪਵਿੱਤਰ, ਮੈਲਾ, ਮਲੀਨ, ਗੰਦਾ। ‘ਨ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਗੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਨਾ ਖੁਸ਼, ਨਾਪਾਇਦਾਰ, ਨਾਚੀਜ਼, ਨਾ ਲਾਇਕ, ਨਾਦਾਨ ਅਤੇ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਆਦਿ। 1. ਸਿਰਜਣਹਾਰਿ ਭੁਲਾਇਆ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਪਾਕ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਬਾਝੋਂ ਉਹ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। 2. ਜਿਨਿ ਕੀਤਾ ਤਿਸਹਿ ਨ ਜਾਣਈ ਮਨਮੁਖ ਪਸੁ ਨਾਪਾਕ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁਮਾਰਗੀ ਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਪਸੂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ,

ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। 3. ਸੁਲਹੀ ਕਾ ਹਾਥੁ ਕਹੀ ਨ ਪਹੁਚੈ ਸੁਲਹੀ ਹੋਇ ਮੁਆ ਨਾਪਾਕੁ॥ (825, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਲਹੀ ਖਾਨ ਆਪਣੇ ਮਨਸੂਬੇ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਗੰਦੀ ਮੌਤੇ ਮਰ ਗਿਆ। 4. ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾ। ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਖਿਆਲ ਕਰ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਸਰੀਰ ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ। 5. ਤੂੰ ਨਾਪਾਕੁ ਪਾਕੁ ਨਹੀ ਸੂਝਿਆ ਤਿਸ ਕਾ ਮਰਮੁ ਨ ਜਾਨਿਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਭੇਤ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। 6. ਦੀਸੈ ਚੰਚਲੁ ਬਹੁ ਗੁਨਾ ਮਤਿ ਹੀਨਾ ਨਾਪਾਕ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਤੇ ਬੜਾ ਨੇਕੀ-ਨਿਪੁੰਨ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਬੇਸਮਝ ਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। 7. ਬਿਨੁ ਬੂਝੇ ਤੂੰ ਸਦਾ ਨਾਪਾਕ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5)।

ਨਾਮ [ਫ਼ ۛ نام = ਨਾਉਂ] ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ, ਨਾਉਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਨਾਮ’ ਕਰਤਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ-ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ; ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਪਦ। 1. ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੀਅ ਜੁਗਤਿ ਕੇ ਰੰਗ॥ ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕ ਅਨੰਤ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਅੰਦਰ (ਉਸ ਨੇ) ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਤੇ ਹੱਦ-ਬੰਨ੍ਹਾ ਰਹਿਤ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ। 2. ਏਤੇ ਰਸ ਸਰੀਰ ਕੇ ਕੈ ਘਟਿ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਐਨੇ ਚਸਕੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? 3. ਘਰ ਮੰਦਰ ਖੁਸੀ ਨਾਮ ਕੀ ਨਦਰਿ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਰੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਤੇ ਭਵਨ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। 4. ਖੜਿ ਦਰਗਹ ਪੈਨਾਈਐ ਮੁਖਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਖਿਲਾਅਤ ਪਹਿਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਰਾਮ ਨਾਮ ਰੰਗਿ ਰਤਿਆ ਭਾਰੁ ਨ ਭਰਮੁ ਤਿਨਾਹ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 6. ਅੰਤਰਿ ਪਿਆਸ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੀ ਗੁਰੁ ਤੁਸਿ ਮਿਲਾਵੈ ਸੋਇ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਰੱਬ ਕਰੇ ! ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਹਰੀ ਦੇ ਉਸ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾ ਦੇਵੇ। 12. ਭਗਤੀ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਿਆ ਆਵਹਿ ਵੰਵਹਿ ਪੂਰ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 13. ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ਕਰਿ ਡਿਠੇ ਬਿਸਥਾਰ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਕਈ ਅਡੰਬਰ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਲਏ ਹਨ।

ਨਾਮਨਾ [ਫ਼ ۛ نامی = ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ] ਮਸ਼ਹੂਰ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ। ਬਿਆਸ ਮਹਿ ਲੇਖੀਐ ਸਨਕ ਮਹਿ ਪੇਖੀਐ ਨਾਮ ਕੀ ਨਾਮਨਾ ਸਪਤ ਦੀਪਾ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਵਿਆਸ ਅੰਦਰ ਉਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨਕ ਅੰਦਰ ਇਹ ਦੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਮਹਾਰਖਡਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਨਾਮਾ (ਦੇਖੋ ਨਾਮ) ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ; ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ। 1. ਸਤਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਧਨੁ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਰਿਦੈ ਸਮਾਲਿ॥ (32, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਮਾ ਛੀਬਾ ਕਬੀਰੁ ਜੋਲਾਹਾ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਗਤਿ ਪਾਈ॥ (67, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਧਨੁ ਚਿਤਵੈ ਧਨੁ ਸੰਚਵੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ਹਰਿ ਨ ਸਮਾਲਿ॥ (76, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4)

ਅਰਥਾਤ ਐ ਮੇਰੇ ਸੌਦਾਗਰ ਮਿੱਤਰ ! ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 4. ਹਸਤ ਖੇਲਤ ਤੇਰੇ ਦੇਹੁਰੇ ਆਇਆ॥ ਭਗਤਿ ਕਰਤ ਨਾਮਾ ਪਕਰਿ ਉਠਾਇਆ॥ (1164, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਹਸਦਾ ਖੇਡਦਾ ਤੇਰੇ ਮੰਦਿਰ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਜਦ ਨਾਮਦੇਵ ਭਗਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਮਿ (ਦੇਖੋ ਨਾਮ) ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ, ਨਾਮ ਵਿਚ, ਨਾਮ ਅੰਦਰ, ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ, ਨਾਮ ਨੂੰ। 1. ਹਰਿ ਜਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਣੇ ਦੁਖੁ ਜਨਮ ਮਰਣ ਭਵ ਖੰਡਾ ਹੇ॥ (13, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਦੁਖ ਦੇ ਡਰ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। 2. ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਵਿਸਾਰਿਐ ਦਰਿ ਗਇਆ ਕਿਆ ਹੋਇ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਣ ਉਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਸਲੂਕ ਹੋਵੇਗਾ? 3. ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਸੰਤੋਖੀਆ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸਿ॥ (20, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਹਨ। 4. ਮਨੁ ਮਾਣਕੁ ਨਿਰਮੋਲੁ ਹੈ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਪਤਿ ਪਾਇ॥ (22, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਅਮੋਲਕ ਜਵਾਹਿਰ ਹੈ ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮੁ (ਦੇਖੋ ਨਾਮ) ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਉਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ। 1. ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ਟੇਕ ਹੈ ਹਰਿ ਨਾਮੇ ਹੀ ਸੁਖੁ ਮੰਡਾ ਹੇ॥ (13, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਉਹ ਸੁਖ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। 2. ਅੰਧੈ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਨਾ ਤਿਸੁ ਏਹ ਨ ਓਹੁ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ) ਅੰਨ੍ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਉਂ ਭੁਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਨਾ ਇਸ ਜਹਾਨ 'ਚ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਸੁਖੀ ਵਸਦਾ ਹੈ। 3. ਲਿਖੁ ਨਾਮੁ ਸਾਲਾਹ ਲਿਖੁ ਲਿਖੁ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖ, ਉਸ ਦੀ ਉਸਤਤ ਲਿਖ ਅਤੇ ਇਹ ਲਿਖ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਓੜਕ ਨਹੀਂ। 4. ਓਤੁ ਮਤੀ ਸਾਲਾਹਣਾ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਗੁਣਤਾਸੁ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਸਮਝ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। 5. ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਵੀਸਰੈ ਕਰਮਿ ਸਚੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਸੱਚੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। 6. ਮਨ ਮਹਿ ਮਾਣਕੁ ਲਾਲੁ ਨਾਮੁ ਰਤਨੁ ਪਦਾਰਥੁ ਹੀਰੁ॥ (22, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਜਵਾਹਿਰ ਮੋਤੀ, ਵਡਮੁੱਲੇ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਹੀਰੇ ਹਨ। 7. ਨਉ ਨਿਧਿ ਉਪਜੈ ਨਾਮੁ ਏਕੁ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮੇ (ਦੇਖੋ ਨਾਮ) ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਸਦਕਾ, ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ, ਨਾਮ ਨਾਲ। 1. ਜਨ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ ਟੇਕ ਹੈ ਹਰਿ ਨਾਮੇ ਹੀ ਸੁਖੁ ਮੰਡਾ ਹੇ॥ (13, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸਦਕਾ ਹੀ ਉਹ ਸੁਖ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। 2. ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੇ ਰਤਿਆ ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ॥ (35, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਚ ਰੰਗੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੱਚੀ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 3. ਸਬਦੈ ਹੀ ਤੇ ਪਾਈਐ ਹਰਿ ਨਾਮੇ ਲਗੈ ਪਿਆਰੁ॥ (58, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਲਈ ਪ੍ਰੀਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਮੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਹੁ ਹੈ ਹਰਿ ਨਾਮੇ ਹੀ ਜਤਿ ਪਤਿ॥

(82, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਮੇਰੀ ਜਾਤ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ।

ਨਾਮੈ (ਦੇਖੋ ਨਾਮ) ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ, ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ। 1. ਨਾਮੈ ਹੀ ਤੇ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਇ॥ (34, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤੀਐ ਬਿਨੁ ਨਾਮੈ ਪ੍ਰਿਥੁ ਜੀਵਾਸੁ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਨ ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਲਾਹਨਤ ਹੈ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ 'ਤੇ। 3. ਪੂਰੈ ਸਬਦਿ ਸਭ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਹਰਿ ਨਾਮੈ ਰਹੈ ਸਮਾਇ॥ (69, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੀ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ 'ਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਮੋ (ਦੇਖੋ ਨਾਮ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ। 1. ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਗੁਰੁ ਪਾਈਐ ਹਰਿ ਨਾਮੋ ਦੇਇ ਦ੍ਰਿੜਾਇ॥ (33, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੱਬ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਪੱਕਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਓਸੁ ਅੰਤਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਹੈ ਨਾਮੋ ਪਰਵਰਿਆ॥ (87, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਬੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਲਾ [ਫ਼ ۞ ਨਾਲ = ਨਲਕੀ, ਨਲੀ] ਨਾਤੂਆ। ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ॥ ਪਵਨਿ ਨ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਨਾਤੂਆ ਵੱਢਿਆ ਸੀ, ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਗਲ ਵੀ ਭੋਰਾ ਭਰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਐਨੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਨਾ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਏਨੇ ਦੁਖ ਤੇ ਉਠਾਉਂਦਾ।

ਨਾਲਿਆ [ਫ਼ ۞ ਨਾਲਹ = ਛੋਟੀ ਨਦੀ] ਪਾਣੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਛੋਟੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ; ਨਾਲੇ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਜਿਉ ਮੀਹਿ ਵੁਠੈ ਗਲੀਆ ਨਾਲਿਆ ਟੋਭਿਆ ਕਾ ਜਲੁ ਜਾਇ ਪਵੈ ਵਿਚਿ ਸੁਰਸਰੀ ਸੁਰਸਰੀ ਮਿਲਤ ਪਵਿਤ੍ਰੁ ਪਾਵਨੁ ਹੋਇ ਜਾਵੈ॥ ਏਹ ਵਡਿਆਈ ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਰਵੈਰ ਵਿਚਿ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿਐ ਤਿਸਨਾ ਭੁਖ ਉਤਰੈ ਹਰਿ ਸਾਂਤਿ ਤੜ ਆਵੈ॥ (855, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਨਾਲ ਗਲੀਆਂ, ਨਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਟੋਭਿਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਪੈਣ ਨਾਲ ਇਹ ਪਾਕ ਤੇ ਪੁਨੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਬਜ਼ੁਰਗੀ ਵੈਰ-ਰਹਿਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਵਿਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਪਿਆਸ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਬੰਦਾ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਰੱਬੀ ਠੰਢ-ਚੈਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਲੀਏਰ [ਅ ۞ نالیر نالیر ਜੀਲ, نالیر نالیر ਜੀਲ, نالیر نالیر] ਨਰੇਲ, ਖੋਪਾ, ਨਾਰੀਅਲ, ਨਰੇਲ ਦਾ ਦਰਖਤ। ਇਥੇ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ 'ਰ', 'ਲ' ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ 'ਲ', 'ਰ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਦਾਰਚੀਨੀ = ਦਾਲਚੀਨੀ, ਡਾਲੀ = ਡਾਰੀ, ਦੀਵਾਰ = ਦਿਵਾਲ ਅਤੇ ਗਿਲਮਾਲਾ = ਗਰਮਾਲਾ ਆਦਿ। ਨਾਲੀਏਰ ਫਲੁ ਸੇਬਰਿ ਪਾਕਾ ਮੂਰਖ ਮੁਗਧ ਗਵਾਰ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਖੋਪੇ ਦੇ ਮੇਵੇ ਨੂੰ ਸਿੰਬਲ ਦੇ ਦਰਖਤ ਉਤੇ ਲਗਿਆ ਖਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬੇਵਕੂਫ਼, ਬੇਸਮਝ ਤੇ ਬੱਧੂ ਹੈ।

ਨਾਵ¹ [ਫ਼ ۞ ਨਾਮ = ਨਾਉਂ] ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ, ਆਮ ਨਾਉਂ। 1. ਜੀਅ ਜਾਤਿ ਰੰਗਾ ਕੇ ਨਾਵ॥ ਸਭਨਾ ਲਿਖਿਆ ਵੁੜੀ ਕਲਾਮ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ) ਸਦਾ-ਵਗਦੀ ਹੋਈ ਕਲਮ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ, ਰੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਨਾਮ ਉਕਰੇ ਹਨ। 2. ਅਸੰਖ ਨਾਵ ਅਸੰਖ ਥਾਵ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ !) ਤੇਰੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਨਾਮ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ। 3. ਇਕਿ

ਆਵਹਿ ਇਕਿ ਜਾਹਿ ਉਠਿ ਰਖੀਅਹਿ ਨਾਵ ਸਲਾਰ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਕਈ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਮੁਖੀ ਆਦਿ ਉਚੇ ਨਾਮ ਰਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। 4. ਨਾਵ ਜਿਨਾ ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਹੋਏ ਡਿਠੇ ਖੇਹ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 5. ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੋਹਿਥੁ ਹਰਿ ਨਾਵ ਹੈ ਕਿਤੁ ਬਿਧਿ ਚੜਿਆ ਜਾਇ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ। ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਸ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ? 6. ਥਾਵਾ ਨਾਵ ਨ ਜਾਣੀਅਹਿ ਨਾਵਾ ਕੇਵਡੁ ਨਾਉ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਨਾਮ, ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ, ਜਾਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। 7. ਹਉ ਵਾਰੀ ਹਉ ਵਾਰਣੈ ਕੁਰਬਾਣੁ ਤੇਰੇ ਨਾਵ ਨੋ॥ (71, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਸਦਕੇ, ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਨਾਵ² [ਫ ੨੮ ਨਾਵ, ਨਾਉ = ਕਿਸ਼ਤੀ] ਕਿਸ਼ਤੀ, ਨੌਕਾ, ਬੇੜੀ। 1. ਜਿਉ ਪਾਖਾਣੁ ਨਾਵ ਚੜਿ ਤਰੈ॥ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰ ਚਰਣ ਲਗਤੁ ਨਿਸਤਰੈ॥ (282, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਥਰ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲਗ ਕੇ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਰੇ ਨਰ ਨਾਵ ਚਉੜਿ ਕਤ ਬੇੜੀ॥ ਹਰਿ ਸਿਉ ਤੋੜਿ ਬਿਖਿਆ ਸੰਗਿ ਜੋੜੀ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਬੇੜੀ ਕਿਥੋਂ ਤਬਾਹ ਤੇ ਗ਼ਰਕ ਕਰ ਛੱਡੀ ਹੈ? ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਵਿਛੋੜਾ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਗੰਢ-ਜੋੜ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 3. ਭਵ ਸਾਗਰ ਨਾਵ ਹਰਿ ਸੇਵਾ ਜੋ ਚੜੈ ਤਿਸੁ ਤਾਰਗਿ ਰਾਮ॥ (781, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਇੱਕ ਬੇੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। 4. ਸਾਧ ਨਾਵ ਬੈਠਾਵਹੁ ਨਾਨਕ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ॥ (1220, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਵਾਂ।

ਨਾਵਉ [ਫ ੨੮ ਨਾਮ] ਨਾਮ। ਦਸ ਬੈਰਾਗਨਿ ਮੋਹਿ ਬਸਿ ਕੀਨ੍ਹੀ ਪੰਚਹੁ ਕਾ ਮਿਟ ਨਾਵਉ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਸਾਂ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਾਵਹੁ (ਦੇਖੋ ਨਾਵ²) ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ। 1. ਨਾਵਹੁ ਭੂਲੀ ਜੇ ਫਿਰਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਆਵਉ ਜਾਉ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਨਾਵਹੁ ਭੁਲਾ ਜਗੁ ਫਿਰੈ ਬੇਤਾਲਿਆ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਭੂਤਨੇ ਵਾਂਗ ਭਟਕਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ।

ਨਾਵੜਾ [ਫ ੨੮ ਨਾਮ] ਨਾਉਂ। ਵਡਤੈ ਝਾਲਿ ਝਲੁੰਭਲੈ ਨਾਵੜਾ ਲਈਐ ਕਿਸੁ॥ (1420, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਵੇਰੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਨਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਈਏ?

ਨਾਵਾ¹ (ਦੇਖੋ ਨਾਵ¹) ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ, ਬੇੜੀਆਂ। ਜੇ ਤੂੰ ਪੜਿਆ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ ਦੁਇ ਅਖਰ ਦੁਇ ਨਾਵਾ॥ (1171, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸਿਆਣਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਦੋ ਅਖਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਬਣਾ।

ਨਾਵਾ² (ਦੇਖੋ ਨਾਵ²) ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ; ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ। ਥਾਵਾ ਨਾਵ ਨ ਜਾਣੀਅਹਿ ਨਾਵਾ ਕੇਵਡੁ ਨਾਉ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਨਾਮ, ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ, ਜਾਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਨਾਵੈ (ਦੇਖੋ ਨਾਵ²) ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ, ਨਾਮ ਤੋਂ, ਨਾਮ ਦਾ। 1. ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ॥ ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਲੀਤ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਦੀ

ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਕੋ ਥਾਉ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 3. ਅਗੈ ਗਇਆ ਜਾਣੀਐ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਵੇਕਾਰ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਬਾਝੋਂ ਉਹ ਨਿਕੰਮਾ ਹੈ। 4. ਬਿਨੁ ਸੰਗਤਿ ਸਾਧ ਨ ਧ੍ਰਾਪੀਆ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਦੂਖ ਸੰਤਾਪੁ॥ (20, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰੱਜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਦੁਖ ਤੇ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। 5. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਸਾਬਾਸਿ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਇਨਸਾਨ 'ਸ਼ਾਬਾਸ਼' ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। 6. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਡੁਮਣੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਇ॥ (35, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਭ ਲੋਕਾਈ ਦੁਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਖੋਹ-ਖੁਆਰ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੈ। 7. ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਜੀਵਣੁ ਨਾ ਥੀਐ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇ॥ (40, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੇਰਾ ਜਿਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰੋ। 8. ਜਾਂਦੇ ਬਿਲਮ ਨ ਹੋਵਈ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਬਿਸਮਾਦੁ॥ (50, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਭਰਾ ਤੇ ਦੋਸਤ) ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਢਿੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਬਾਝੋਂ ਬੰਦਾ ਤਕਲੀਫ਼ 'ਚ ਡੌਰ-ਭੌਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿਆਮਤਿ [ਅ. نِيَامَتِ ਨਿਆਮਤ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼, ਮਾਲ-ਧਨ] ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼, ਰੋਜ਼ੀ, ਉਪਜੀਵਕਾ, ਨੇਕੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ نِامَ ਨਿਆਮ = ਪਸ਼ੂ, ਡੰਗਰ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਲਈ 'ਧਨ' ਜਾਂ 'ਪਸ਼ੂ ਧਨ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਬ ਵਿਚ ਵੀ ਉਠਾਂ, ਭੇਡਾਂ ਤੇ ਬਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਲ ਤੇ ਦੌਲਤ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਜਾਊ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲਦਾ ਸੀ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਭਾਵ ਸਰਪ੍ਰਸਤ, ਭਾਈ, ਦਰਬਾਰ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਹਵੇਲੀਆ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਤੇਰੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ।

ਨਿਹਾਲ [ਫ਼. نِهَال ਨਿਹਾਲ = ਕਾਮਯਾਬ ; ਖ਼ੁਸ਼] ਪ੍ਰਸੰਨ, ਸਫਲ, ਕਾਮਯਾਬ, ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਆਨੰਦ-ਪ੍ਰਸੰਨ। 1. ਤੁਮਰੀ ਜੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਤੂ ਤੂ ਤੂ ਹੀ ਜਾਨਹਿ ਹਉ ਹਰਿ ਜਪਿ ਭਈ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ॥ (1296, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾਲਿਕ ! ਤੇਰੀ ਅਕਹਿ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤੂੰ, ਤੂੰ, ਤੂੰ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਸੰਨ, ਪ੍ਰਸੰਨ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ। 2. ਜਾ ਕੋ ਭਾਗੁ ਤਿਨਿ ਲੀਓ ਰੀ ਸੁਹਾਗੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ ਹਰੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਗੁਰਮਤਿ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲੇ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲੇ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਪਿ ਭਈ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ॥ (1296, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਸਮਤ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ, ਹਰੀ, ਹਰੀ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ! ਮੈਂ ਉਸ ਉਤੋਂ ਸਦਕੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸਦਕੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਨੰਦ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ॥ (8, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਆਪਣੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਹਾਲੀ [ਫ਼. نِهَالِي ਨਿਹਾਲੀ (ਪ੍ਰਸੰਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਨਿਹਾਲ ਹੋਈ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ, ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ; ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਥਿ ਜੁਲੰਦੜੀ ਮੇਰਾ ਅੰਦਰੁ ਠੰਢਾ ਗੁਰ ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਨਿਹਾਲੀ॥ (964,

ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਮਾਰਗ ਤੁਰਨ ਦੁਆਰਾ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰਾ ਮਨ ਸੀਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਨਿਹਾਲੀ² [ਫ਼ نِهَالِي ਨਿਹਾਲੀ, نِهَالِيਨ ਨਿਹਾਲੀਨ = ਦੁਲਾਈ] ਰਜ਼ਾਈ, ਬਿਸਤਰਾ, ਗਦੈਲਾ ; ਨਿਹਾਲੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਰਜ਼ਾਈਆਂ ਵਿਚ। 1. ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰਿ ਰਹਨਿ ਖੜੇ॥ (475, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਰਜ਼ਾਈਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਖਲੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਲਾਲ ਨਿਹਾਲੀ ਫੂਲ ਗੁਲਾਲਾ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸੂਹਾ ਗਦੈਲਾ, ਫੁੱਲ ਤੇ ਸੂਹਾ ਧੂੜਾ ਹੈ। 3. ਲੇਫੁ ਨਿਹਾਲੀ ਪਟ ਕੀ ਕਾਪਤੁ ਅੰਗਿ ਬਣਾਇ॥ (1014, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾਈ ਤੇ ਗਦੈਲਾ ਰੋਸ਼ਮ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਸੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ।

ਨਿਗਹਾਰ [ਫ਼ نِهَار ਨਿਗਹ = ਨਿਗ੍ਹਾ+ਪ. ਹਾਰ = ਵਾਲਾ] ਨਿਗ੍ਹਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਨਿਗਾਹਬਾਨ, ਨਿਗਰਾਨ, ਪਹਿਰੂ, ਤਕਣ ਵਾਲਾ। ‘ਹਾਰ’ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿਰਜਣਹਾਰ, ਪਾਲਣਹਾਰ, ਕਰਨਹਾਰ ਅਤੇ ਰਚਨਹਾਰ ਆਦਿ। ਜਬ ਤੇ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਭਇਆ ਤਉ ਛੇਡਿ ਗਏ ਨਿਗਹਾਰ॥ (1002, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਦਾ ਮੈਂ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਤਕਣ ਵਾਲੇ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ।

ਨਿਚੀਜਿਆ [ਫ਼ نِچِيَان ਨਾ ਚੀਜ਼ਾਨ, ਫ਼ نِچِيَان = ਨਾ+ਫ਼ نِچِيَان ਚੀਜ਼ਾਨ = ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਚੀਜ਼ਾਂ] ਜਿਹੜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣ, ਹੇਚ, ਤੁੱਛ, ਬੇਹ ਕੀਮਤ, ਨਾਕਾਰਾ, ਬੇਕਦਰ, ਨਾ ਕਾਬਿਲ, ਨਿਕੰਮੇ, ਬੇ ਵਕਅਤ, ਅਦਨੇ, ਜ਼ਲੀਲ, ਨੀਚ। ਨਿਚੀਜਿਆ ਚੀਜ਼ ਕਰੇ ਮੇਰਾ ਗੋਵਿੰਦ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਕਉ ਕੁਰਬਾਣੁ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਅਦਨਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਨਿਦਾਨਿ [ਫ਼ نِدَان ਨਾਦਾਨ, ਫ਼ نِدَان = ਨਾ+ਫ਼ نِدَان ਦਾਨ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ] ਨਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਦਾਨਾ ਤੋਂ ਉਲਟ, ਬੇਸਮਝ, ਮੂਰਖ, ਬੇਵਕੂਫ਼। ‘ਦਾਨ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ دانستن ਦਾਨਿਸਤਨ = ਜਾਣਨਾ→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਹਿਸਾਬ ਦਾਨ, ਸਿਆਸਤ ਦਾਨ, ਕਾਨੂੰਨ ਦਾਨ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾਨ, ਕਦਰ ਦਾਨ, ਜ਼ਬਾਨਦਾਨ, ਸੁਖਨਦਾਨ ਅਤੇ ਤਾਰੀਖ਼ਦਾਨ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਨਾਦਾਨ = ਨਾ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ। 1. ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਨਿਦਾਨਿ ਦਿਵਾਨੇ॥ ਚੇਤਸਿ ਨਾਹੀ ਦੁਨੀਆ ਫਨ ਖਾਨੇ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਬੇਸਮਝ ਪਗਲੇ ਪੁਰਸ਼ ! ਤੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਜਹਾਨ ਧੋਖੇ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। 2. ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਕਿਆ ਲਹਸਿ ਨਿਦਾਨਿ॥ (414, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਉਹ ਮੂਰਖ ਕੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਨਿਨਾਮ [ਫ਼ نِيَام ਨਹ ਨਾਮ, ਫ਼ نِيَام = ਨਹੀਂ+ਫ਼ نِيَام ਨਾਮ = ਨਾਮ ਵਾਲਾ] ਨਾ ਨਾਮ ਵਾਲਾ, ਬਿਨਾ ਨਾਮ ਵਾਲਾ। ਬਿਨੁ ਸਿਮਰਨ ਭਏ ਕੂਕਰ ਕਾਮ॥ ਸਾਕਤ ਬੇਸੁਆ ਪੂਤ ਨਿਨਾਮ॥ (239, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅਮਲ ਕੁੱਤੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਧਰਮੀ ਕੰਜਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਨਾਮ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਮੁਣੀਆਦੀ [ਫ਼ نِيَامِيَان ਨਾਮੀਆਦ = ਨਿਉਂ ਭਾਵ نِيَامِيَان ਬੇ ਬੁਨਯਾਦ, ਫ਼ نِيَامِيَان = ਰਹਿਤ+ਫ਼ نِيَامِيَان ਬੁਨਯਾਦ = ਨੀਂਹ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਬੁਨਿਆਦ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨੀਹਾਂ ਰਹਿਤ, ਆਧਾਰ-ਰਹਿਤ, ਨਿਰਮੂਲ ਨਿਰਾਧਾਰ, ਨਾਪਾਇਦਾਰ, ਅਸਥਿਰ। ਫ਼ ‘ਬੁਨਯਾਦ’ ਦਾ ‘ਬ’, ‘ਮੁਣਿਆਦੀ’ ਦੇ ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭੰਬਲ ਭੂਸਾ = ਭੰਮਲ ਭੂਸਾ, ਭਬੂਕਾ = ਭਮੂਕਾ, ਚੰਬੜਨਾ = ਚੰਮੜਨਾ ਅਤੇ ਚੰਬੇਲੀ = ਚੰਮੇਲੀ ਆਦਿ। ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਵਿਹੁਣੀਆ ਨਿਮੁਣੀਆਦੀ ਦੇਹ॥ (1101,

ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਬਗ਼ੈਰ ਨੀਂਹ ਦੇ ਹੈ ਭਾਵ ਨਿਰਾਧਾਰ ਹੈ।

ਨਿੰਮੁਨੀਆਦਾ (ਦੇਖੋ ਨਿਮੁਣਿਆਦੀ) ਨੀਂਹ-ਰਹਿਤ, ਬੇ ਬੁਨਿਆਦ, ਨੀਂਹ ਦੇ ਬਿਨਾ। ਕੂੜਿ ਕਪਟਿ ਬੰਚਿ ਨਿੰਮੁਨੀਆਦਾ ਬਿਨਸਿ ਗਇਆ ਤਤਕਾਲੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ, ਧੋਖਾ ਤੇ ਫ਼ਰੋਬ ਨੀਂਹ ਦੇ ਬਿਨਾ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰਦਾਵੈ [ਪੰ. ਨਿਰ = ਫ਼ ۛ ਬੇ = ਨਾ+ਅ ۛ دعوۛ ਦਾਅਵਾ = ਹੱਕ ਜਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਨਾ ਮੰਗੇ, ਜੋ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਨਾ ਜਿਤਾਵੇ, ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕਬੀਰ ਦਾਵੈ ਦਾਝਨੁ ਹੋਤੁ ਹੈ ਨਿਰਦਾਵੈ ਰਹੈ ਨਿਸੰਕ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਹੱਕ ਜਿਤਾਉਣ ਨਾਲ ਦਿਲ-ਸੜੇਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਕ ਨਾ ਜਿਤਾਉਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰਭਾਰ [ਪੰ. ਨਿਰ = ਬਿਨਾ+ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬਾਰ = ਭਾਰ] ਭਾਰ ਬਿਨਾ, ਬੋਝ ਬਿਨਾ, ਹੌਲਾ, ਹਲਕਾ। ਓਇ ਜੁ ਸੇਵਹਿ ਸਬਦੁ ਸਾਰੁ ਗਾਖੜੀ ਬਿਖਮ ਕਾਰ ਤੇ ਨਰ ਭਵ ਉਤਾਰਿ ਕੀਏ ਨਿਰਭਾਰ॥ (1391, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਖਤ ਤੇ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰਾਲਮੁ, ਨਿਰਾਲਮੋ [ਪੰ. ਨਿਰ = ਬਿਨਾ+ਅ ۛ ۛ ۛ ਆਲਮ = ਦੁਨੀਆ] ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਅਲਗ, ਨਿਰਲੇਪ। 1. ਤੂ ਏਕੰਕਾਰੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਰਾਜਾ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਦੁੱਤੀ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਨਿਰਲੇਪ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। 2. ਅਹਿਨਿਸਿ ਰਹੈ ਨਿਰਾਲਮੋ ਕਾਰ ਧੁਰ ਕੀ ਕਰਣੀ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨਿਰਲੇਪ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। 3. ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ॥ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥ (938, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਰਗਾਈ ਨਦੀ ਦੇ ਵਹਾਉ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਬਿਰਤੀ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। 4. ਉਪਰਿ ਏਕੰਕਾਰੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਸੁੰਨ ਸਮਾਧਿ ਲਗਾਇਆ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ, ਨਿਰਲੇਪ, ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਫੁਰ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰ ਇਸਥਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਿਵਾਜ [ਅ ۛ ۛ ۛ ਨਮਾਜ਼ = ਖ਼ਿਦਮਤ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ] ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਵੇਲੇ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਬਾਦਤ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਢੰਗ, ਸਿਜਦਾ ਕਰਨਾ। ਅ ۛ 'ਨਮਾਜ਼' ਦਾ 'ਮ', 'ਨਿਵਾਜ਼' ਦੇ 'ਵ' ਵਿਚੋਂ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ 'ਮ' ਵੀ 'ਵ' ਵਿਚ ਬਦਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਸੁਮਰਿਤ = ਪੰ. ਸਿਵਰਹੁ, ਸੰ. ਕਮਲਾਪਤਿ = ਪੰ. ਕਵਲਾਪਤੀ, ਸੰ. ਪ੍ਰਮਾਣ = ਪੰ. ਪ੍ਰਵਾਣ, ਸੰ. ਜਾਮਾਤੁਕ = ਪੰ. ਜਵਾਈ, ਸੰ. ਦਸ਼ਮ = ਪੰ. ਦਸਵਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ ਦਾਮਨ = ਪੰ. ਦਾਵਣਿ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ = ਨਿਵਾਜ਼।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਸਤੰਭਾਂ (ਈਮਾਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਭਾਵ ਕਲਿਮਾ, ਸਲਾਤ ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼, ਜ਼ਕਾਤ, ਰੋਜ਼ਾ ਤੇ ਹੱਜ) ਵਿਚੋਂ ਸਲਾਤ ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਦੂਜਾ ਸਤੰਭ (ਅਸੂਲ) ਹੈ। ਨਮਾਜ਼ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਤੇ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਢੰਗ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਰਸੂਲ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਵਰਦਗਾਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਉਪਮਾ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਦਾਸ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਨ। “ਨਮਾਜ਼ ਮੋਮਿਨ ਲਈ ਇੱਕ

ਪੌੜੀ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੌਲਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਮਾਜ਼ ਦਿਲ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਲਗਾਉ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਿਲ ਉਤੋਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਖੁਦਾ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਦੇ ਨੂਰ ਨਾਲ ਰੌਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਭ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” (ਅਰਕਾਨ-ਏ-ਇਸਲਾਮ, ਪੰਨਾ 30)

ਸੁੰਨਤ ਅਤੇ ਹਦੀਸਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਰਦ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਵਿਚ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਫ਼ਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਬੇਨਸੀਬ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਉਂ ਹੈ-

1. ਸਲਾਤੁਲ ਫਜ਼ਰ (صلاة الفجر) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਸੁਬਹ। ਪਹੁ ਫੁਟਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੀਕ ਦੀ ਨਮਾਜ਼। ਇਹ ਨਮਾਜ਼ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਭੋਰਾ ਭਰ ਕਿਨਾਰਾ ਵੀ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਚੁੱਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਜ਼ਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁੰਨਤ ਹੈ।

2. ਸਲਾਤੁੱਜੁਹਰ (صلاة الظهر) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਪੇਸ਼ੀਨ, ਜਦ ਸੂਰਜ ਢਲਣ ਲਗੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੂਰਜ ਢਲਣ ਤੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ੈ ਦੀ ਛਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਛਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੁਗਣੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਰੁਕਅਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਜ਼ਹਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ ਰੁਕਅਤਾਂ ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁੰਨਤ ਹੈ।

3. ਸਲਾਤੁਲ ਅਸਰ (صلاة العصر) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਦੀਗਰ। ਇਸ ਨੂੰ ਤੀਸਰੇ ਪਹਿਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਜ਼ਹਰ’ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਤੁਰੰਤ ‘ਅਸਰ’ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਵੇਲੇ ਤਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸੂਰਜ ਪੀਲਾ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਚਾਰ ਰੁਕਅਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ ਰੁਕਅਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸਵਾਬ ਹੈ।

4. ਸਲਾਤੁਲ ਮਗਰਿਬ (صلاة المغرب) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਸ਼ਾਮ। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੂਰਜ ਛੁਪਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਸਮਾਨ ਦੀ ਸੁਰਖੀ ਮਿਟ ਜਾਣ ਤਕ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਨਮਾਜ਼ ਤੁਰੰਤ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਰ ਕਰਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਰੁਕਅਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਰੁਕਅਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁੰਨਤ ਹੈ।

5. ਸਲਾਤੁਲ ਇਸ਼ਾ (صلاة العشاء) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਖੁਫਤਨ (ਸੌਣਾ)। ਇਸ ਨੂੰ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਸਮਾਨ ਦੀ ਸੁਰਖੀ ਮਿਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਹੁ ਫੁਟਣ ਤਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਹ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਰੁਕਅਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਮਗਰੋਂ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸੁੰਨਤ ਹੈ। ਫੇਰ ਤਿੰਨ ਰੁਕਅਤਾਂ ਵਤਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਸਮਾਂ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਸਮਾਂ ਵਤਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਨਮਾਜ਼ ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਤਾਂ ਫਰਜ਼ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਤਿੰਨ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਇਖਤਿਆਰੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਭਾਰੀ ਸਵਾਬ ਹੈ- 1. ਸਲਾਤੁਲ ਇਸ਼ਰਾਕ (صلاة الشراق) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਇਸ਼ਰਾਕ। ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹ ਆਵੇ ਭਾਵ ਦੋ ਨੇਜਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ (7 ਗਜ਼) ਉਚਾ ਚੜ੍ਹ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। 2. ਸਲਾਤੁਲ ਜੁਹਾ (صلاة الضحى) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-

ਚਾਸਤ। ਇਹ ਨਵਾਜ਼ ਕਰੀਬ ਦਿਨ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਰੁਕਅਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਹਨ। 3. ਸਲਾਤੁਲ ਤਹੱਜੁਦ (صلاة التَّحِيُّد) ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਤਹੱਜੁਦ। ਇਸ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪਿੱਛੋਂ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਈਦਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ- ਇੱਕ ਈਦੁਲਫਿਤਰ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਈਦੁਲਅਜ਼ਹਾ ਦੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘ਬਕਰ ਈਦ’ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਕਰਣੀ ਕਾਬਾ ਸਚੁ ਪੀਰੁ ਕਲਮਾ ਕਰਮ ਨਿਵਾਜ਼॥ (140, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸਲੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਕਾਅਬਾ, ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੀਰ ਅਤੇ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਕਲਿਮਾ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 2. ਮਾਣਸ ਖਾਣੇ ਕਰਹਿ ਨਿਵਾਜ਼॥ (471, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਗਲ ਵੱਢਣ ਵਾਲੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨੇ ਹਨ। 3. ਨਿਵਾਜ਼ ਸੋਈ ਜੋ ਨਿਆਉ ਬਿਚਾਰੈ ਕਲਮਾ ਅਕਲਹਿ ਜਾਨੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਨਮਾਜ਼ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਅਸਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਾਧ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੀ ਕਲਿਮਾ ਹੈ। 4. ਸਚੁ ਨਿਵਾਜ਼ ਯਕੀਨ ਮੁਸਲਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਨਮਾਜ਼ ਸੱਚ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਮੁਸੱਲਾ (ਉਹ ਚਟਾਈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ) ਰੱਬ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਅਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 5. ਰੋਜਾ ਬਾਗ ਨਿਵਾਜ਼ ਕਤੇਬ ਵਿਣੁ ਬੁਝੇ ਸਭ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਰੋਜਾ ਰੱਖਣਾ, ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਬਾਂਗ ਦੇਣੀ, ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹਨਾ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਅਰਥ ਹੈ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੇ ਅਤੇ ਦਿਲੋਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੜਪਦੇ। 6. ਕਹੁ ਰੇ ਮੁਲਾਂ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ਼॥ ਏਕ ਮਸੀਤਿ ਦਸੈ ਦਰਵਾਜ਼॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੌਲਵੀ ! ਤੂੰ ਇਸ ਦਸਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬਾਂਗ ਦੇ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ। 7. ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ਼ ਮੁਸਲਾ ਨੀਲ ਰੂਪ ਬਨਵਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਲੋਟੇ, ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਸੱਦੇ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ, ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਹਰ ਥਾਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੀਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਉ [ف ناز گزاردن ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ = ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ] ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਾਂ, ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਾਂ। 1. ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਰਾਇ ਗੁਜ਼ਾਰਉ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ (ਭਾਵ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਣੀ ਸਰਾਂ ਅੰਦਰ) ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ। 2. ਪੂਜਾ ਕਰਉ ਨ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਉ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂ ਢੰਗ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।

ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਹਿ (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਉ) ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਪੰਜ ਵਖਤ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਹਿ ਪੜ੍ਹਹਿ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਣਾ॥ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਗੋਰ ਸਦੇਈ ਰਹਿਓ ਪੀਣਾ ਖਾਣਾ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਵਾਚਦਾ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਕਬਰ ਸੱਦਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਮੁਕ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਹੁ (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਉ) ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰੋ। ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਹੁ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਵਲ-ਛਲ ਹੈ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਅਬੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ?

ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਿ [ف ناز گزاردن ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰ = ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ] ਇਹ ‘ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ’ (ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ) ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੋਂ ਹੁਕਮੀਆ ਵਾਕ ਹੈ। ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ→ ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦ→ ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰ = ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ। ਉਠੁ ਫਰੀਦਾ ਉਜੂ ਸਾਜਿ ਸੁਬਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਤੂੰ ਉਠ ਕੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰ ਅਤੇ ਭਾਵ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕਰ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ।

ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੈ (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਉ) ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਹੈਂ, ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ।

1. ਰੋਜ਼ਾ ਧਰੈ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੈ ਕਲਮਾ ਭਿਸਤਿ ਨ ਹੋਈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ। ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕਲਿਮਾ ਵਾਚਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਹਿਸ਼ਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 2. ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੈ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਂਏਂ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਵਲ-ਛਲ ਹੈ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਕਾਅਬੇ ਦੇ ਹੱਜ ਲਈ ਜਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? 3. ਦੇਹੀ ਮਹਜਿਦਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਨਾ ਸਹਜ ਨਿਵਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੈ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ ਮਸੀਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਮੌਲਵੀ, ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਨਿਵਾਜ਼ਾ¹ [ਫ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਨਮਾਜ਼ਾਂ। ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜ਼ਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ॥ ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ॥ ਚਉਥੀ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਮਨੁ ਪੰਜਵੀ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਇ॥ ਕਰਣੀ ਕਲਮਾ ਆਖਿ ਕੈ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਸਦਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਨਾਮ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਸੱਚਾਈ, ਦੂਜੀ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਪਵਿੱਤਰ ਨੀਅਤ ਸਫ਼-ਹਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਤੇ ਮਹਿਮਾ। ਤੂੰ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਕਲਿਮਾ ਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਤਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਖਵਾ।

ਨਿਵਾਜ਼ਾ² [ਫ ਕਿਰਿਆ نواختن ਨਵਾਖਤਨ (ਨਵਾਜਣਾ) ਤੋਂ] ਨਵਾਜਿਆ ; ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ; ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਣਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਮੁਜ਼ਾਰਿਅ (ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀ ਕਿਰਿਆ) ਦਾ ਅੰਤਲਾ ‘ਦ’ ਹਟਾ ਕੇ ‘ਣਾ’ ਜਾਂ ‘ਨਾ’ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ	ਮੁਜ਼ਾਰਿਅ	ਹੁਕਮੀਆ ਕਿਰਿਆ	ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਛੇਤਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ
ਸਾਖਤਨ (ਬਣਾਉਣਾ)	ਸਾਜਦ	ਸਾਜ	+ਣਾ	ਸਾਜਣਾ
ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ)	ਬਖਸ਼ਦ	ਬਖਸ਼	+ਣਾ	ਬਖਸ਼ਣਾ
ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ (ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ)	ਗੁਜ਼ਾਰਦ	ਗੁਜ਼ਾਰ	+ਨਾ	ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ
ਨਵਾਖਤਨ (ਨਵਾਜਣਾ)	ਨਵਾਜਦ	ਨਵਾਜ	+ਣਾ	ਨਵਾਜਣਾ

1. ਅਨਦਿਨੁ ਅਨਦੁ ਹੋਵੈ ਮਨਿ ਮੇਰੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਗਉ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨਿਵਾਜਾ॥ (798, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮੇਰੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣਹਾਰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 2. ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਸੰਸਾ ਭ੍ਰਮੁ ਚੂਕੇ ਧੂ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨਿਵਾਜਾ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸੰਦੇਹ ਤੇ ਸ਼ੱਕ-ਸ਼ੁਬ੍ਹਾ, ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਧੂ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। 3. ਰਸਕਿ ਰਸਕਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਹਰਿ ਜਨ ਅਪਨੈ ਗੁਰਦੇਵਿ ਨਿਵਾਜਾ॥ (892, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਦਾਸ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਨਿਵਾਜ਼ੇ ਹੋਏ ਹਨ।

- ਨਿਵਾਜ਼** (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼²) ਨਵਾਜ਼ ਕੇ। 1. ਮਾਟੀ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਰਖੀ ਨਿਵਾਜ਼॥ (862, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਨਵਾਜ਼ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। 2. ਇਹੀ ਹਮਾਰੈ ਸਫਲ ਕਾਜ॥ ਅਪੁਨੇ ਦਾਸ ਕਉ ਲੇਹੁ ਨਿਵਾਜ਼॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕਾ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਾ ਕਰ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਨਵਾਜ਼। 3. ਜਿਨਹਿ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਾਜਿ ਹਮ ਕੀਏ ਤਿਸਹਿ ਬਿਸਾਰਿ ਅਵਰ ਲਗਰੀ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ)।
- ਨਿਵਾਜਿਆ** (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼²) ਨਵਾਜਿਆ, ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ੀ, ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ, ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ। 1. ਆਪੇ ਖਸਮਿ ਨਿਵਾਜਿਆ॥ (72, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕੇ ਰਚਿਆ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ। 2. ਜਿਸਹਿ ਸਾਜਿ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤਿਸਹਿ ਸਿਉ ਰੁਚ ਨਾਹਿ॥ (1002, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਰਚ ਕੇ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਤੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।
- ਨਿਵਾਜੀ** (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼²) ਨਵਾਜੀ, ਵਡਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਹੁਕਮਿ ਸਭ ਸਾਜੀ॥ ਆਪੇ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ਨਿਵਾਜੀ॥ (1059, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਰਚੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਅਸਥਾਪਨ ਕਰਦਾ, ਉਖੇੜਦਾ ਅਤੇ ਵਡਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਨਿਵਾਜੇ** (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼²) ਨਵਾਜਦਾ ਹੈ, ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ; ਮਾਣ ਦੇਵੇ। 1. ਜਿਸਹਿ ਨਿਵਾਜੇ ਸੇ ਜਨੁ ਸੂਰਾ॥ (194, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। 2. ਘਰਿ ਮੰਗਲ ਵਾਜਹਿ ਨਿਤ ਵਾਜੇ ਅਪੁਨੈ ਖਸਮਿ ਨਿਵਾਜੇ॥ (678, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਸਦੀਵੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਸੁਰੀਲੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਲਾਪ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਕੰਤ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। 3. ਜਿਨਹਿ ਨਿਵਾਜੇ ਤਿਨ ਹੀ ਸਾਜੇ ਆਪੇ ਕੀਨੇ ਸੰਤ ਜਇਆ॥ (900, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਤੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਜਿਸਹਿ ਨਿਵਾਜੇ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ॥ (1340, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) 5. ਪ੍ਰਭੁ ਨਿਵਾਜੇ ਕਿਨਿ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ॥ (1345, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਵਡਿਆਇਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੌਣ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?
- ਨਿਵਾਜੈ** (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਜ਼²) ਵਡਿਆਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਵਾਜਦਾ ਹੈ। ਦੀਨ ਦਰਦ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਸੁਆਮੀ ਜਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਿਸਹਿ ਨਿਵਾਜੈ ਰੇ॥ (209, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਸਕੀਨਾਂ ਦੀ ਪੀੜਾ ਅਤੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਆਮੀ ਜਿਸ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਡਿਆਈ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।
- ਨਿਵਾਤ** [ਫ਼ نواذ ਨਬਾਤ = ਮਿਸਰੀ] ਮਿਸਰੀ। ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜੁ ਮਾਖਿਉ ਮਾਂਝਾ ਦੁਧੁ॥ ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿਠੀਆਂ ਰਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਸ਼ੱਕਰ, ਖੰਡ, ਮਿਸਰੀ, ਗੁੜ, ਸ਼ਹਿਦ ਅਤੇ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁੱਧ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਠੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਉਹ ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦੀਆਂ।
- ਨਿਵਾਰ** [ਫ਼ نوار ਨਵਾਰ = ਸੂਤ ਦਾ ਪਟਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਲੰਘ ਬੁਣਦੇ ਹਨ] ਸੂਤ ਜਾਂ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦਾ ਚੌੜਾ ਪਟਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੰਜੇ/ਪਲੰਘ ਬੁਣਦੇ ਹਨ। ਤੰਬੂ ਪਲੰਘ ਨਿਵਾਰ ਸਰਾਇਚੇ ਲਾਲਤੀ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੰਬੂ, ਨਵਾਰ ਦੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਪਲੰਘ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਖੋਮੇ।
- ਨਿਵਾਰਾ** (ਦੇਖੋ ਨਿਵਾਰ) ਨਵਾਰ ਦੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ। ਕਾਹੂ ਦੀਨੇ ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਕਾਹੂ ਪਲਘ ਨਿਵਾਰਾ॥ ਕਾਹੂ ਗਰੀ ਗੋਦਰੀ ਨਾਹੀ ਕਾਹੂ ਖਾਨ ਪਰਾਰਾ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਪਾਟ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਰ ਨਾਲ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਪਲੰਘ। ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਗਲੀ-ਸੜੀ ਗੋਦੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਹੈ।

ਨੀ [ਫ਼ نى ਨਹ = ਨਹੀਂ] ਨਹੀਂ। ਯਾਰ ਵੇ ਪਿਰੁ ਆਪਣ ਭਾਣਾ ਕਿਛੁ ਨੀਸੀ ਛੰਦਾ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਮੇਰਾ ਕੰਤ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਧਰਾਉਂਦਾ।

ਨੀਅਤਿ [ਅُ نیت ਨੀਯਤ = ਇਰਾਦਾ] ਦਿਲੀ ਮਨਸ਼ਾ, ਇਰਾਦਾ, ਮਨੋਰਥ, ਮਕਸਦ, ਮੁਰਾਦ, ਭਾਵਨਾ, ਖਾਹਿਸ਼, ਚਾਹ, ਚਿੱਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ। 1. ਚਉਥੀ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਮਨੁ ਪੰਜਵੀ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੌਥੀ ਨਮਾਜ਼ ਪਵਿੱਤਰ ਸਾਫ਼ ਨੀਅਤ ਤੇ ਸੁੱਫ਼ ਹਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਅਤੇ ਮਹਿਮਾ। 2. ਮਿਲਦਿਆ ਢਿਲ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਕਰੇ॥ (594, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨੀਅਤ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ-ਭਾਵ ਗੁਆ ਕੇ ਸੱਚੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਪਾ ਲਵੇ।

ਨੀਸਾਣਿ [ਫ਼ نشان ਨਿਸ਼ਾਨ = ਅਲਾਮਤ] ਚਿੰਨ੍ਹ, ਅਲਾਮਤ, ਲੱਛਣ, ਸ਼ਾਹੀ ਫਰਮਾਨ, ਤਮਗਾ ; ਝੰਡਾ, ਰਿਆਸਤਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇ ਸਿਰ ਖੜਗ (ਖੰਡੇ) ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਹਰਾ ਬਸੰਤ ਰੰਗ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ; ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਲੰਮਾ ਨਗਾਰਾ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੁਣ 'ਨਿਸ਼ਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਨਗਾਰੇ ਮਾੜ੍ਹ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੀਂਦਾ ਹੈ, ਧੌਂਸਾ ; ਦਾਗ਼, ਲੇਖ, ਲਿਖਤ। 1. ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਨੀਸਾਣਿ ਠਾਕ ਨ ਪਾਈਐ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਝੰਡੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਣਾ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ। 2. ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਮਦੇਉ ਤਾਂ ਚੀ ਆਣਿ॥ ਸਗਲ ਭਗਤ ਜਾ ਚੈ ਨੀਸਾਣਿ॥ (1292, ਮਲਾਰ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਗਤ।

ਨੀਸਾਣਿਆ (ਦੇਖੋ ਨੀਸਾਣਿ) ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ; ਥਹੁ-ਪਤਾ ਲਗਣ ਨਾਲ। 1. ਸਚੁ ਤੇਰਾ ਦਰਬਾਰੁ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣਿਆ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਦਰਗਾਹ ਜਿਸ ਦਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਥਹੁ ਪਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 2. ਲਬੇ ਸਭਿ ਵਿਕਾਰ ਸਬਦਿ ਨੀਸਾਣਿਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਥਹੁ-ਪਤਾ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਮੈ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਕਾ ਹਾਰੁ ਕੰਠੇ ਸਾਚ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣਿਆ॥ (844, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1)।

ਨੀਸਾਣੀ [ਫ਼ نشانى ਨਿਸ਼ਾਨੀ = ਪਹਿਚਾਣ] ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਲਾਮਤ, ਪਛਾਣ, ਲੱਛਣ, ਨਿਸ਼ਾਨੀ। 1. ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣੈ ਕੀ ਏਹ ਨੀਸਾਣੀ॥ ਮਨਿ ਇਕੋ ਸਚਾ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣੀ॥ (106, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਇਹ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਅੰਦਰ ਕੇਵਲ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। 2. ਇਹ ਨੀਸਾਣੀ ਸਾਧ ਕੀ ਜਿਸੁ ਭੇਟਤ ਤਰੀਐ॥ (320, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਧ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਬੰਦਾ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਮਿਲਿ ਸਖੀਆ ਪੁਛਹਿ ਕਹੁ ਕੰਤ ਨੀਸਾਣੀ॥ (459, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਪੁੱਛਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੱਸ। 4. ਦੇਵ ਸਥਾਨੈ ਕਿਆ ਨੀਸਾਣੀ॥ ਤਹ ਬਾਜੇ ਸਬਦ ਅਨਾਹਦ ਬਾਣੀ॥ (974, ਰਾਮਕਲੀ, ਬੇਣੀ) 5. ਸੁਣਿ ਮਾਛਿੰਦਾ ਅਉਧੂ ਨੀਸਾਣੀ॥ (877, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਾਛਿੰਦਰ ! ਤੂੰ ਸੁਣ, ਇਹ ਹੈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਿਰਲੇਪ ਯੋਗੀ ਦੀ। 5. ਕਾਲਰਿ ਬੀਜਸਿ ਦੁਰਮਤਿ ਐਸੀ ਨਿਗੁਰੇ ਕੀ ਨੀਸਾਣੀ॥ (1275, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਗੁਰੂ-ਵਿਹੂਣ ਮੰਦੇ ਮਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਿ ਉਹ ਕੱਲਰ ਧਰਤੀ 'ਚ ਬੀਜ ਬੀਜਦਾ ਹੈ।

ਨੀਸਾਣੀਆ [ਫ਼ نشانى ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ, ਅਲਾਮਤਾਂ, ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ। ਦੋਹਰਾਗਣੀ ਕਿਆ ਨੀਸਾਣੀਆ॥ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੀਆ ਫਿਰਹਿ ਨਿਮਾਣੀਆ॥ (72, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ

ਛੱਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹਨ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਤੋਂ ਘੁਸ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋ ਭਟਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨੀਸਾਣੁ [نشان نيسان] ਚਿੰਨ੍ਹ, ਅਲਾਮਤ, ਪ੍ਰਗਟਾ। 1. ਗਾਵੈ ਕੋ ਦਾਤਿ ਜਾਣੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। 2. ਅਮੁਲੁ ਬਖਸੀਸ ਅਮੁਲੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਮੋਲਕ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਅਤੇ ਅਮਲੋਕ ਹੈ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ। 3. ਤਿਥੈ ਸੋਹਨਿ ਪੰਚ ਪਰਵਾਣੁ॥ ਨਦਰੀ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਕਬੂਲ ਪਏ ਹੋਏ ਸਾਧੂ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਬਾਬਾ ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੁ॥ ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਹੋਇ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖ, ਤਾਂ ਜੋ ਜਿਥੇ ਹਿਸਾਬ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਸੱਚਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਵੇ। 5. ਨਉ ਨਿਧਿ ਉਪਜੈ ਨਾਮੁ ਏਕੁ ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਣੁ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਧੁਨਿ ਉਪਜੈ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ (22, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਰੋਸ਼ਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਅਨਹਦ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 7. ਪਤਿ ਪਰਵਾਣੁ ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ ਜਾ ਕਉ ਆਪਿ ਕਰਹਿ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (200, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਸਾਣੈ, ਨੀਸਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਨੀਸਾਣਿ) ਤਮਗਾ ; ਚਿੰਨ੍ਹ ; ਮੋਹਰ ; ਝੰਡਾ ; ਪ੍ਰਗਟਾ। 1. ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਨਾਮਿ ਨੀਸਾਣੈ॥ (109, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਤਮਗਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਨਾਮਵਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ ਦਰਿ ਨੀਸਾਣੈ॥ (224, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਉਸ ਉਤੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 3. ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੈ ਠਾਕ ਨ ਪਾਇ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। 4. ਸਾਚਾ ਸੇਵਹੁ ਸਾਚੁ ਪਛਾਣੈ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਹਰਿ ਦਰਿ ਨੀਸਾਣੈ॥ (1174, ਬਸੰਤ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਜੀਵ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੇਵਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਹਿਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ਨਦਰਿ ਨੀਸਾਣੈ ਰਾਮ॥ (541, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 4) 6. ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦੇ ਦਰਿ ਨੀਸਾਣੈ॥ (1330, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨੀਸਾਣੋ (ਦੇਖੋ ਨੀਸਾਣੁ) ਪਛਾਣ, ਚਿੰਨ੍ਹ। 1. ਰੰਗਿ ਰਤੇ ਤੇਰੈ ਤੁਧੁ ਭਾਵਹਿ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਨੀਸਾਣੋ ਜੀਉ॥ (107, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਸਤਿਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਛਾਣ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। 2. ਗੁਣ ਗੁਣਹਿ ਸਮਾਣੇ ਮਸਤਕਿ ਨਾਮੁ ਨੀਸਾਣੋ॥ (1112, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕ ਬੰਦਾ ਨੇਕ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਨੀਸਾਨੰ, ਨੀਸਾਨਾ [نشان نيسان = ਅਲਾਮਤ] ਚਿੰਨ੍ਹ। 1. ਜਪਿ ਮੁਕੰਦ ਮਸਤਕਿ ਨੀਸਾਨੰ॥ (875, ਗੋਂਡ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਅਰਾਧਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੇਰੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਲਿਖਤੁ ਮਿਟੈ ਨਹੀ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਨਾ॥ (221, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੰਤ

ਲਿਖਤਾਕਾਰ ਮੇਸੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਝੰਡਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 3. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜੇ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੈ ਦੇਇ ਸਚਾ ਨੀਸਾਨਾ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਕਰੇ, ਉਹ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 4. ਜਿਹਵਾ ਇੰਦ੍ਰੀ ਸਾਦਿ ਲੋਭਾਨਾ॥ ਪਸੂ ਭਏ ਨਹੀ ਮਿਟੈ ਨੀਸਾਨਾ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਜੀਭ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਭੋਗ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਠੱਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਡੰਗਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮੇਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 5. ਹੁਕਮਿ ਚਲਾਏ ਸਚੁ ਨੀਸਾਨਾ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਸੱਚੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਪਰਵਾਨੇ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਸਾਨੀ [ف نشانى ਨਿਸ਼ਾਨੀ = ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ] ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਲੱਛਣ। 1. ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰੁ ਸਭ ਏਕ ਸਮਾਨੇ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਨੀਸਾਨੀ॥ (496, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੋਸਤ ਤੇ ਵੈਰੀਆਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜੇਹੇ ਜਾਣਨਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। 2. ਸੁਨਿ ਸਖੀਏ ਪ੍ਰਭ ਮਿਲਣ ਨੀਸਾਨੀ॥ ਮਨੁ ਤਨੁ ਅਰਪਿ ਤਜਿ ਲਾਜ ਲੋਕਾਨੀ॥ (737, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਹੇਲੀਏ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੁਣ। ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਮਰਪਣ ਕਰ ਦੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮ ਖਾਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦੇ। 3. ਨਿੰਦਕੁ ਐਸੇ ਹੀ ਝਰਿ ਪਰੀਐ॥ ਇਹ ਨੀਸਾਨੀ ਸੁਨਹੁ ਤੁਮ ਭਾਈ ਜਿਉ ਕਾਲਰ ਭੀਤਿ ਗਿਰੀਐ॥ (823, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਦਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਹਿ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਭਰਾ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਭੇਦਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੁਣ ਕਿ ਉਹ ਕੱਲਰ ਦੀ ਕੰਧ ਵਾਂਗ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 4. ਰੈਨਿ ਦਿਨਸੁ ਪ੍ਰਭ ਸੇਵ ਕਮਾਨੀ॥ ਹਰਿ ਮਿਲਣੈ ਕੀ ਏਹ ਨੀਸਾਨੀ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਦਿਨ ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਕਰ। ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ। 5. ਉਦੋਸਾਹੈ ਕਿਆ ਨੀਸਾਨੀ ...॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਦਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ?

ਨੀਸਾਨੁ [ف نشان نيسان = ਅਲਾਮਤ] ਚਿੰਨ੍ਹ, ਅਲਾਮਤ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪਰਵਾਨਾ, ਲੇਖ, ਲਿਖਤ, ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨੁਸਖਾ, ਧੌਂਸਾ। 1. ਕਰਮਿ ਪਵੈ ਨੀਸਾਨੁ ਨ ਚਲੈ ਚਲਾਇਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਆਦਮੀ 'ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ-ਆਬਰੂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਦੁਆਰਾ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ। 2. ਦੁਲਭ ਦੇਹ ਹੋਈ ਪਰਵਾਨੁ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਾਇਆ ਨਾਮ ਨੀਸਾਨੁ॥ (193, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਸਰੀਰ ਕਬੂਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ॥ ਸਾਚੁ ਸਬਦੁ ਜਾ ਕਾ ਨੀਸਾਨੁ॥ (386, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 4. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਨੁ॥ (414, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 5. ਜੇ ਬੀਧੇ ਸੇ ਉਬਰੇ ਭਾਈ ਸਬਦੁ ਸਚਾ ਨੀਸਾਨੁ॥ (637, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) 6. ਆਪੇ ਸਬਦੁ ਆਪੇ ਨੀਸਾਨੁ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਰੱਬੀ ਕਲਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ। 7. ਜਨਮ ਮਰਣ ਕੀ ਕਟੀਐ ਫਾਸੀ ਸਾਚੀ ਦਰਗਹ ਕਾ ਨੀਸਾਨੁ॥ (824, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 8. ਤਪੁ ਕਾਗਦੁ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਨੀਸਾਨੁ॥ (1257, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਤਪੱਸਿਆ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਕਾਗਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਨੁਸਖਾ (ਲੇਖ)। 9. ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਕਲੂਚਰੈ ਤੈ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਨੁ ਬਜਾਇਅਉ॥ (1397, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਕਲ੍ਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ! ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਧੌਂਸਾ ਵਜਾਇਆ ਹੈ।

ਨੀਸਾਨੈ (ਦੇਖੋ ਨਿਸਾਨੁ) ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨ। ਮਨੁ ਕੁੰਚਰੁ ਕਾਇਆ ਉਦਿਆਨੈ॥ ਗੁਰੁ ਅੰਕਸੁ ਸਚੁ ਸਬਦੁ ਨੀਸਾਨੈ॥ (221, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮਨ ਇੱਕ ਹਾਥੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁੰਡਾ ਹਨ, ਹਾਥੀ ਉਤੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

- ਨੀਕਾ** [ਫ਼ ٤٠: ਨੇਕਾ = ਚੰਗਾ] ਚੰਗਾ, ਭਲਾ, ਉੱਤਮ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ; ਭਲੀ, ਚੰਗੀ। 1. ਆਰਾਧਨਾ ਅਰਾਧਨੁ ਨੀਕਾ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਅਰਾਧਨਾ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਿਮਰਨ, ਸਿਮਰਨ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਸਿਮਰਨ ਸੁਆਮੀ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ। 2. ਤਿਆਗਨਾ ਤਿਆਗਨੁ ਨੀਕਾ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਤਿਆਗਨਾ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਤਿਆਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮ ਚੰਗਾ ਤਿਆਗ ਹੈ ਕਾਮ, ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦਾ ਤਿਆਗਣਾ। 3. ਮਾਗਨਾ ਮਾਗਨੁ ਨੀਕਾ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗੁਰ ਤੇ ਮਾਗਨਾ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਨ ਚੰਗੀ ਮੰਗ ਹੈ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਹਰੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਮੰਗਣੀ। 4. ਜਾਗਨਾ ਜਾਗਨੁ ਨੀਕਾ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਮਹਿ ਜਾਗਨਾ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਮੂਹ ਜਾਗਰਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਾਗਰਤਾ ਹੈ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜਾਗਣਾ। 5. ਲਾਗਨਾ ਲਾਗਨੁ ਨੀਕਾ ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਮਨੁ ਲਾਗਨਾ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਨਾਲੋਂ ਪਰਮ ਚੰਗਾ ਜੁੜਨਾ ਹੈ, ਚਿੱਤ ਦਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ। 6. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਨੀਕਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਰਨਾਗਨਾ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 7. ਜਰਾ ਜੀਵਨ ਜੋਬਨੁ ਗਇਆ ਕਿਛੁ ਕੀਆ ਨ ਨੀਕਾ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਜੁਆਨੀ ਤੇ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਬੀਤ ਗਈ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਭਲਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।
- ਨੀਕੀ** (ਦੇਖੋ ਨੀਕਾ) ਚੰਗੀ। 1. ਨੀਕੀ ਸਾਧ ਸੰਗਾਨੀ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗੀ ਹੈ ਸਤਿਸੰਗਤ। 2. ਨੀਕੀ ਤੇਰੀ ਬਿਗਾਰੀ ਆਲੇ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਵਗਾਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਾਉ।
- ਨੀਕੇ** (ਦੇਖੋ ਨੀਕਾ) ਨੀਕਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਭਲੇ, ਚੰਗੇ। ਨੀਕੇ ਸਾਚੇ ਕੇ ਵਾਪਾਰੀ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਲੇ ਹਨ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਵਣਜਾਰੇ।
- ਨੀਮੁ** [ਫ਼ ٤١: ਨੀਮ = ਨਿੰਮ ਦਾ ਦਰਖਤ] ਨਿੰਮ ਦਾ ਦਰਖਤ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਤੇ ਪੱਤੇ ਕੌੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਫਲ ਨੂੰ ਨਿਮੋਲੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਲੈ ਲੈ ਨੀਮੁ ਸਿੰਚਾਈ॥ ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਉਆ ਕੋ ਸਹਜੁ ਨ ਜਾਈ॥ (481, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਨਿੰਮ ਨੂੰ ਸਿੰਜੇ, ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਖ਼ਸਲਤ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਕੌੜਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲੇਗਾ।
- ਨੀਲ** [ਫ਼ ٤٢: ਨੀਲ = ਇੱਕ ਰੰਗ] ਇੱਕ ਰੰਗ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੀਲਾ ਰੰਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਨੀਲ’ ਇੱਕ ਪੌਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਰੰਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਰੰਗ ਨੂੰ ਨੀਲਾ ਰੰਗ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਲਾਜਵਰਦ’ ਨੂੰ ਵੀ ਨੀਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਚਿੱਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨੀਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਰਕ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। 1. ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਅਗਨਿ ਇਕ ਠਾਈ॥ ਜਲਿ ਨਿਵਰੀ ਗੁਰਿ ਬੂਝ ਬੁਝਾਈ॥ (221, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੀਲ (ਮਲੀਨ ਤੇ ਘਸਮੈਲੀ) ਅਤੇ ਅਨੀਲ (ਸੁਭ ਵਾਸ਼ਨਾ ਰੂਪ) ਅਗਨੀ ਭਾਵ ਤਾਮਸੀ (ਅਹੰਕਾਰਵਾਦੀ) ਅਤੇ ਰਜੋਗੁਣੀ (ਆਸ਼ਾਵਾਦੀ) ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ ਅਗਨੀਆਂ ਚਿੱਤ ਦੇ ਇੱਕ ਟਿਕਾਣੇ ਅੰਦਰ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਉਹ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2. ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਲੇ ਕਪੜੇ ਪਹਿਰੇ ਤੁਰਕ ਪਠਾਣੀ ਅਮਲੁ ਕੀਆ॥ (470, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੇ ਨੀਲੇ ਬਾਣੇ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਨ ਲਏ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਕਰ ਲਿਆ। 3. ਨੀਲ ਵਸਤ੍ਰ ਪਹਿਰਿ ਹੋਵਹਿ ਪਰਵਾਣੁ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਕੋਈ ਓਢੈ ਨੀਲ ਕੋਈ ਸੁਪੇਦ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਚਿੱਟੇ।

ਨੀਲਾ [ਫ ਨِيل ਨੀਲ ਤੋਂ] ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ। ਮਲੂ ਜੂਈ ਭਰਿਆ ਨੀਲਾ ਕਾਲਾ ਖਿਧੋਲੜਾ ਤਿਨਿ ਵੇਮੁਖਿ ਵੇਮੁਖੈ ਨੋ ਪਾਇਆ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਅਸ਼ਰਫਾਲੂ ਮਰਵਾਹੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਹੀਣ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਜੂਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਤ ਨੀਲੀ ਤੇ ਕਾਲੀ ਖਫ਼ਣੀ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ। ਨੋਟ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਸ਼ਰਫਾਲੂ ਮਰਵਾਹੇ ਖੜੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੈ।

ਨੀਲੀ [ਫ نِيلِي ਨੀਲੀ = ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ] ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ, ਆਸਮਾਨੀ ਰੰਗ ਦੀ। ਨੀਲੀ ਸਿਆਹੀ ਕਦਾ ਕਰਣੀ ਪਹਿਰਣੁ ਪੈਰ ਧਿਆਨੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਆਸਮਾਨੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਮੇਰੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਹੈ।

ਨੂਰ, ਨੂਰ [ਅ نُور ਨੂਰ = ਚਮਕ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼] ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਉਜਾਲਾ, ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ, ਜੋਤ, ਨਿਰੰਜਨੀ ਰੌਸ਼ਨੀ। 1. ਖਾਕ ਨੂਰ ਕਰਦੰ ਆਲਮ ਦੁਨੀਆਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਫੂਕ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਸਾਜੇ ਹਨ। 2. ਹੋਵੈ ਸਿਫਤਿ ਖਸਮ ਦੀ ਨੂਰੁ ਅਰਸਹੁ ਕੁਰਸਹੁ ਝਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੰਜਨੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਮੰਡਲਾਂ ਤੋਂ ਵਰਸਦੀ ਹੈ। 3. ਵਰਿਐ ਦਰਗਹੁ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨੂਰੁ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਿਰੰਜਨੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਹੀ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਤੇ ਵਰਸਦੀ ਹੈ। 4. ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਪਰੀ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। 5. ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਰੁ ਉਪਾਇਆ ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਨੂਰ ਰਚਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਾਏ।

ਨੇਸ [ਫ نِيسْت ਨੇਸਤ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਨੇਸ, ਨੇਸਤ = ਫ نِه ਨਹ = ਨਹੀਂ+ਫ است ਅਸਤ = ਹੈ] ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ ਤੇ ਭਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਤੇਰਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਨੇਹੀ¹ [ਅ نِهِي ਨੇਹੀ = ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਮਟਕਾ] ਚਾਟੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਰੱਖੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਨਿ ਬਾਸਕੁ ਨੇੜੈ ਘਤਿਆ ਕਰਿ ਨੇਹੀ ਤਾਣੁ॥ ਜਿਨਿ ਸਮੁੰਦੁ ਵਿਰੋਲਿਆ ਕਰਿ ਮੇਰੁ ਮਧਾਣੁ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਾਟੀ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ਾਰ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰਾਪ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨੇੜਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਧਾਣੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਪਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਧਾਣੀ ਬਣਾ ਕੇ ਜਗਤ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਰਿੜਕ ਲਿਆ।

ਨੇਹੀ² [ਅ نِهِي ਨੇਹੀ = ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ] ਦੂਰ-ਵਿਸ਼ਟਤਾ, ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ, ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ। ਣਾਣਾ ਰਣਿ ਰੂਤਉ ਨਰ ਨੇਹੀ ਕਰੈ॥ (341, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ 'ਣ'- ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਨੇਕ [ਫ نَك نੇਕ = ਭਲਾ] ਖੂਬ, ਭਲਾ, ਚੰਗਾ ; ਭਲੀ, ਚੰਗੀ, ਨੇਕ। ਬਲਵੰਡ ਖੀਵੀ ਨੇਕ ਜਨ ਜਿਸੁ ਬਹੁਤੀ ਛਾਉ ਪੜਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਬਲਵੰਡ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ) ਖੀਵੀ ਇੱਕ ਭਲੀ ਔਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਘਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਛਾਂ ਦਾ ਆਰਾਮ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ।

ਨੇਕੀ [ਫ نِكِي ਨੇਕੀ, ਫ نَك ਨੇਕ (ਭਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਭਲਾਈ, ਚੰਗਿਆਈ ; ਨੇਕੀ ਦੀ ਬਦੌਲਤ, ਭਲਾਈ ਕਰਕੇ। ਮੁਇਆ ਗੰਢੁ ਨੇਕੀ ਸਤੁ ਹੋਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਭਲਿਆਈ ਕਰਕੇ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੇਕੀਆ [ف نكي ਨੇਕੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਨੇਕੀਆਂ, ਭਲਾਈਆਂ, ਚੰਗਿਆਈਆਂ। ਕੁਦਰਤਿ ਨੇਕੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਬਦੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਮਾਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੁਰਿਆਈਆਂ। ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਹੈ।

ਨੇਖਾਸਿ [ا نكاس ਨੱਖਾਸ = ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀ] ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਵੇਚੇ ਅਤੇ ਖਰੀਦੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾਂ ਮੰਡੀ। ਤਿਨਿ ਹਰੀ ਚੰਦਿ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਪਤਿ ਰਾਜੈ ਕਾਗਦਿ ਕੀਮ ਨ ਪਾਈ॥ ਅਉਗਣੁ ਜਾਣੈ ਤ ਪੁੰਨ ਕਰੇ ਕਿਉ ਕਿਉ ਨੇਖਾਸਿ ਬਿਕਾਈ॥ (1344, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦਖਣੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਹਰੀ ਚੰਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਉਪਰਲੀ ਲਿਖਤਾਕਾਰ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਗ਼ਲਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਵਿਕਦਾ?

ਨੇਜਾ [ف نجر ਨੈਜਹ = ਬਰਛਾ ; ਝੰਡਾ] ਭੱਲਾ, ਬਰਛਾ ; ਝੰਡਾ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਪ ਜੋ ਸੱਤ ਹੱਥ (ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਗਜ਼) ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨੇਜਾ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸੱਤ ਹੱਥ ਭਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨੈ (ਬਾਂਸ) + ج نجر (ਛੋਟਾ) ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। نجر ਨੈਯਜਹ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ (ج) ਯਾਇ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ نجر ਨੈਜਹ ਰਹਿ ਗਿਆ। ‘ਨੈ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਾਂਸ ਅਤੇ ‘ਯਜਹ’ ਸ਼ਬਦ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਸ਼ਕ ਤੋਂ ‘ਮਸ਼ਕ’+‘ਯਜਹ’ = ਮਸ਼ਕੀਜ਼ਹ (ਛੋਟੀ ਮਸ਼ਕ) ਤੇ ਨਾਵ (ਕਿਸ਼ਤੀ)+ਯਜਹ = ਨਾਵੇਜ਼ਹ (ਛੋਟੀ ਕਿਸ਼ਤੀ)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੈਯਜ਼ਹ = ਨੈਜ਼ਹ (ਛੋਟਾ ਬਾਂਸ)। ਬਾਂਸ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਲੰਬੇ ਲੰਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਭੱਲੇ ਦਾ ਬਾਂਸ ਕੇਵਲ ਸੱਤ ਹੱਥ (ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਗਜ਼) ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਛੋਟਾ ਬਾਂਸ, ਛੋਟਾ ਬਾਂਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨੈਜ਼ਹ ਜਾਂ ਨੇਜ਼ਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਵਾਜਾ ਨੇਜਾ ਪਤਿ ਸਿਉ ਪਰਗਟੁ ਕਰਮੁ ਤੇਰਾ ਮੇਰੀ ਜਾਤਿ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਣਾ ਮੇਰੇ ਬੈਂਡ ਵਾਜੇ ਤੇ ਝੰਡਾ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਮੇਰੀ ਜਾਤੀ (ਕੁਲ) ਹੈ। 2. ਨੇਜਾ ਨਾਮ ਨੀਸਾਣੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਵਾਰਿਅਉ॥ (1408, ਸਵਈਏ, ਮਥੁਰਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਬਰਛਾ ਤੇ ਝੰਡਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਨੇਜੇ (ਦੇਖੋ ਨੇਜਾ) ਬਰਛੇ, ਭੱਲੇ। 1. ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਨੇਜੇ ਵਾਜੇ॥ ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਪਾਜੇ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਤਲ-ਘੋੜੇ, ਵਧੀਆ ਹਾਥੀ, ਬਰਛੇ, ਸੰਗੀਤਕ ਬੈਂਡ, ਫੌਜਾਂ, ਨਾਇਬ, ਖਾਸ ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰ ਅਤੇ ਕੂੜੇ ਅਡੰਬਰ। 2. ਲਖ ਲਸਕਰ ਲਖ ਵਾਜੇ ਨੇਜੇ ਲਖੀ ਘੋੜੀ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫੌਜਾਂ, ਬੈਂਡ ਵਾਜਿਆਂ, ਬਰਛਿਆਂ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ।

ਨੇਬ, ਨੇਬੁ [ا نيب نਾਇਬ = ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ] ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਇਬ, ਸਹਾਇਕ ਮੰਤਰੀ, ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ। ‘ਨਾਇਬ’ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਰਾਜੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ‘ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ’ ਅਤੇ ਜੱਜ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ‘ਨਾਇਬ ਜੱਜ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਕਿਆ ਲਸਕਰ ਕਿਆ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਆਵੈ ਮਹਲੀ ਵਾਸੁ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਸੈਨਾ ਦਾ, ਕੀ ਲਾਭ ਸਹਾਇਕਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਅਮੀਰਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ‘ਚ ਵਸਣ ਦਾ? ਨਾਨਕ, ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬੜੇ ਸਮੂਹ ਸਾਜ਼ੇ ਸਾਮਾਨ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। 2. ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਦੇਖਿ ਵਿਗਾਸਾ॥ ਲਸਕਰ ਜੋੜੇ ਨੇਬ ਖਵਾਸਾ॥ (176, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ ਅਤੇ ਖਾਸ ਨਾਇਬਾਂ ਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 3. ਹੈਵਰ

ਗੈਵਰ ਨੇਜੇ ਵਾਜੇ॥ ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਪਾਜੇ॥ ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਝੂਠੇ ਦਿਵਾਜੇ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਤਲ-ਘੋੜੇ, ਵਧੀਆ ਹਾਥੀ, ਬਰਛੇ, ਸੰਗੀਤਕ ਬੈਂਡ, ਫੌਜਾਂ, ਨਾਇਬ, ਖਾਸ ਅਮੀਰਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਅਫ਼ੌਜ਼ਰ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਝੂਠੇ ਵਿਖਾਵੇ ਹਨ। 4. ਲਬੁ ਪਾਪੁ ਦੁਇ ਰਾਜਾ ਮਹਤਾ ਕੂੜੁ ਹੋਆ ਸਿਕਦਾਰੁ॥ ਕਾਮੁ ਨੇਬੁ ਸਦਿ ਪੁਛੀਐ ਬਹਿ ਬਹਿ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਲਾਲਚ ਉਸ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਝੂਠ ਉਸ ਦਾ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਹੈ। ਕਾਮ (ਭੋਗ-ਬਿਲਾਸ) ਸਹਾਇਕ ਮੰਤਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਬਹਿ-ਬਹਿ ਕੇ ਮਸਲੇ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚੋਂ ਕਾਮ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਫੈਸਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਇਹ ਖਾਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਸੀ। 5. ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸ ਸਭ ਤਿਆਗੇ ਜਮ ਪੁਰਿ ਉਠਿ ਸਿਧਾਸ॥ (496, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਫੌਜਾਂ, ਨਾਇਬਾਂ, ਖਾਸ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੜਾ ਹੋ ਮੌਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਕਾਇਆ ਕੋਟੁ ਗੜੈ ਮਹਿ ਰਾਜਾ॥ ਨੇਬ ਖਵਾਸ ਭਲਾ ਦਰਵਾਜਾ॥ (1037, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਸਹਾਇਕਾਂ ਸਣੇ ਮਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨੈ [ਫ ਨੈ ਨਾਏ (ਬਾਂਸ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ॥ ਨੈ = ਬਾਂਸਰੀ] ਮੁਰਲੀ, ਬਾਂਸਰੀ। ਗੋਪੀ ਨੈ ਗੋਆਲੀਆ॥ ਤੁਧੁ ਆਪੇ ਗੋਇ ਉਠਾਲੀਆ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੀ ਗੁਆਲਣ, ਬਾਂਸਰੀ ਤੇ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਵਾਗੀ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਥੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਨੈਜਰਿਆ [ਅ نظار نज़ير = ਅ نज़ير ਨਜ਼ੀਰ (ਮਿਸਾਲ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਮਿਸਾਲਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ, ਉਦਾਹਰਣਾਂ। ਜਿਉ ਆਕਾਸੈ ਪੰਖੀਅਲੇ ਖੋਜੁ ਨਿਰਖਿਓ ਨ ਜਾਈ॥ ਜਿਉ ਜਲ ਮਾਝੈ ਮਾਛਲੇ ਮਾਰਗੁ ਪੇਖਣੋ ਨ ਜਾਈ॥ ਜਿਉ ਆਕਾਸੈ ਘੜੁਅਲੇ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਭਰਿਆ॥ ਨਾਮੇ ਚੇ ਸੁਆਮੀ ਬੀਠਲੇ ਜਿਨਿ ਤੀ ਨੈਜਰਿਆ॥ (525, ਗੁਜਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਮਾਨ ਵਿਚ ਪੰਖੀ ਉਡਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਦੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਜਲ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਘੜਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਬੀਠਲ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਤਿੰਨੋਂ ਉਕਤ ਦੱਸੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਘਟਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਪਉਲੀ** [ਫ਼ ٲٲٲٲ ਪਾਯ = ਪੈਰ] ਪੈਰ ਨਾਲ ਲਗਿਆ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜੋੜਾ, ਜੁੱਤਾ, ਜੁੱਤੀ। ਤੜ ਸੁਣਿਆ ਸਭਤੁ ਜਗਤ ਵਿਚਿ ਭਾਈ ਵੇਮੁਖੁ ਸਣੈ ਨਫਰੈ ਪਉਲੀ ਪਉਦੀ ਫਾਵਾ ਹੋਇ ਕੈ ਉਠਿ ਘਰਿ ਆਇਆ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਰਾਵੇ ! ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪਹੁਦਰਾ ਮਨੁੱਖ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਦੇ ਛਿਤਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਡੌਰ-ਭੌਰ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ। ਨੋਟ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਸ਼ਰਫਾਲੂ ਮਰਵਾਹੇ ਖੜੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੈ।
- ਪਉੜੀ** [ਫ਼ ٲٲٲٲ ਪਾਯ = ਪੈਰ] ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਸੀੜੀ, ਜ਼ੀਨਾ ; ਇੱਕ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਮ। 1. ਬਿਨੁ ਪਉੜੀ ਗਤਿ ਕਿਉ ਚੜਉ ਗੁਰ ਹਰਿ ਧਿਆਨ ਨਿਹਾਲ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੌੜੀ ਦੇ ਬਗੈਰ ਮੈਂ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਾਂ? ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਵਾਂਗਾ (ਇਥੇ ਸਤਿਸੰਗ ਪੌੜੀ ਤੇ ਗੁਣ ਪਰਮ-ਪਦ ਹੈ)। 2. ਇਸੁ ਪਉੜੀ ਤੇ ਜੇ ਨਰੁ ਚੁਕੈ ਸੋ ਆਇ ਜਾਇ ਦੁਖੁ ਪਾਇਦਾ॥ (1075, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਇਥੇ ਪਉੜੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਹੈ।
- ਪਸੰਦੋ** [ਫ਼ ٲٲٲٲ ਪਸੰਦ = ਰੀਝ, ਮਰਜ਼ੀ] ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ, ਮਨਮੋਹਣਾ, ਚੰਗਾ ਲਗਣ ਵਾਲਾ। ਨੈਣ ਪਸੰਦੋ ਸੋਇ ਪੇਖਿ ਮੁਸਤਾਕ ਭਈ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ।
- ਪਸਿੰਦੇ** (ਦੇਖੋ ਪਸੰਦੋ) ਖਸਮ ਕੀ ਨਦਰਿ ਦਿਲਹਿ ਪਸਿੰਦੇ ਜਿਨੀ ਕਰਿ ਏਕੁ ਧਿਆਇਆ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਕੇਵਲ ਮਾਲਿਕ ਉਤੇ ਕੇਂਦਰ ਕਰਕੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਵਰਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।
- ਪਹਨਾਮ** [ਫ਼ ٲٲٲٲ ਪਿਨਹਾਨ, ਪਿਨਹਾਂ = ਪੋਸ਼ੀਦਾ] ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਪਿਨਹਾਨ’ ਦੇ ‘ਨ’ ਤੇ ‘ਹ’ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ‘ਪਹਨਾਮ’ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਬਦਲ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ‘ਪਿਨਹਾਨ’ ਦਾ ਆਖਰੀ ‘ਨ’, ‘ਪਹਨਾਮ’ ਦੇ ਆਖਰੀ ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ’ਚ ਆਉਣ ਸਮੇਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਗੁ. ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਫ਼ ਮਰਹਮਤ = ਗੁ. ਮਹਿਰਾਮਤ ਅਤੇ ਫ਼ ਕੁਫਲ = ਗੁ. ਕੁਲਫ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ‘ਪਿਨਹਾਨ’ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ‘ਪਹਨਾਮ’ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਸੰਸਾਰ ਮਹਿ ਫਿਰਤੇ ਪਹਨਾਮ॥ (819, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਗੁਮਨਾਮ (ਛੁਪੇ ਹੋਏ) ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਸਦਕਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉੱਘੇ ਹੋ ਗਏ।
- ਪਹਨਾਮੀ** [ਫ਼ ٲٲٲٲ ਪਿਨਹਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਲੁਕਾਉ, ਲੁਕਵੀਂ ਗੱਲ। ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਜਿਸ ਕੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਨੀ॥ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਆ ਚਲੈ ਪਹਨਾਮੀ॥ (832, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲੁਕਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।
- ਪਹਿਨਾਮੀਆ** (ਦੇਖੋ ਪਹਨਾਮੀ) ਪਹਨਾਮੀ (ਲੁਕਾਉ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਛੁਪਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਛੁਪਵੇਂ ਕੰਮ। ਲਖ ਠਗੀਆ ਪਹਿਨਾਮੀਆ ਰਾਤਿ ਦਿਨਸੁ ਜੀਅ ਨਾਲਿ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੱਖਾਂ ਠੱਗੀਆਂ ਅਤੇ ਲੁਕਵੇਂ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਸਾਥ ਦੇ ਜੀਆਂ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਾਤ ਦਿਨ ਲੱਖਾਂ ਧੋਖੇ ਤੇ ਗੁੱਝੇ ਪਾਪ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਪਹਰ, ਪਹਰਾ [ਫ਼ ਪਹਰ = ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ] ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ। 1. ਆਠ ਪਹਰ ਪੂਜਹੁ ਗੁਰ ਪੈਰ॥ (183, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਘੜੀਆ ਸਭੇ ਗੋਪੀਆ ਪਹਰ ਕੰਨੁ ਗੋਪਾਲ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਗੁਆਲਣਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਨ ਦੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ (ਚੌਥਈਏ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਵਾਗੀ ਹਨ। 3. ਆਠ ਪਹਰ ਅਪਨਾ ਖਸਮੁ ਧਿਆਵਉ॥ (485, ਆਸਾ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 4. ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹਾ ਧਣੀ ਸਉ ਅਠੇ ਪਹਰ ਲਵੰਨਿ॥ (1425, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੁੰਨੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਰੋਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। 5. ਮੈ ਮਨਿ ਤਨਿ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪਿਰੰਮ ਕਾ ਅਠੇ ਪਹਰ ਲਗੰਨਿ॥ (301, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ (24 ਘੰਟੇ) ਮੇਰਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 6. ਵਿਸੁਏ ਚਸਿਆ ਘੜੀਆ ਪਹਰਾ ਥਿਤੀ ਵਾਰੀ ਮਾਹੁ ਹੋਆ॥ (12, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕੱਲੇ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਸਕਿੰਟ, ਮਿੰਟ, ਘੰਟੇ, ਪਹਿਰ, ਤਿੱਥਾਂ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨ, ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਕਈ ਮੌਸਮ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸਰੂਪ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਹਰੀ (ਦੇਖੋ ਪਹਰ) ਪਹਿਰੀਂ 'ਪਹਿਰ' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਰੀਂ = ਪਹਿਰਾਂ ਅੰਦਰ। ਅਠੀ ਪਹਰੀ ਅਠ ਖੰਡ ਨਾਵਾ ਖੰਡੁ ਸਰੀਰੁ॥ ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਏਕੁ ਭਾਲਹਿ ਗੁਣੀ ਗਗੀਰੁ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਅੰਦਰ ਹੇ ਜੀਵ ! ਤੂੰ ਅੱਠ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਭਾਵ ਪੰਜ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਸ਼ਕ ਪਾਪ ਤੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣ। ਨੌਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ, ਜਿਸ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਨ। ਨੇਕ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਪੁਰਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹਨ।

ਪਹਰੁ (ਦੇਖੋ ਪਹਰ) ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਮਾਂ। ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਵਾ ਪਹਿਰ (3³/₄ ਘੰਟੇ) ਲਈ ਗੁੱਸੇ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰ ਗਏ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਤੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਨੂੰ ਕੁਕਰਮਾਂ 'ਚ ਲੀਨ ਅਤੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹ ਵਾਕ ਉਚਾਰਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਤੇ ਚੌਥਾ ਹਮਲਾ 1524 ਈ. ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ ਅਤੇ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਕਹਿਰ ਵਰਤਿਆ।

ਪਹਰੂਆ (ਦੇਖੋ ਪਹਰ) ਇੱਕ ਪਹਿਰ ਭਾਵ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਚੌਕੀਦਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਚੌਕੀਦਾਰ, ਪਹਿਰੇਦਾਰ। 1. ਉਠਤ ਸੇਵਤ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਪਹਰੂਆ॥ ਜਾ ਕੈ ਸਿਮਰਣਿ ਜਮ ਨਹੀ ਡਰੂਆ॥ (196, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਾਗਦਿਆਂ ਤੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਹਰੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸੰਗੀ ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਭਜਨ ਦੁਆਰਾ ਬੰਦਾ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਪੰਚ ਪਹਰੂਆ ਦਰ ਮਹਿ ਰਹਤੇ ਤਿਨ ਕਾ ਨਹੀ ਪਤੀਆਰਾ॥ (339, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਹਰੇ (ਦੇਖੋ ਪਹਰ) ਪਹਰੇ ਪਹਰੇ = ਦਿਨ ਰਾਤ। ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਕਹਾ ਬਿਤਿ ਪਾਵੈ ਫਿਰਤੇ ਪਹਰੇ ਪਹਰੇ॥ (215, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਭਜਨ ਬਗ਼ੈਰ ਸਥਿਰਤਾ ਕਿਥੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਪਹਰੈ (ਦੇਖੋ ਪਹਰ) ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਥਾਏ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤੀ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗੁ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਬਾਣੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। 1. ਪਹਿਲੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਹੁਕਮਿ ਪਇਆ ਗਰਭਾਸਿ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਦੂਜੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ

ਵਿਸਰਿ ਗਇਆ ਧਿਆਨੁ॥ (75, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਤੀਜੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਧਨ ਜੋਬਨ ਸਿਉ ਚਿਤੁ॥ (75, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 4. ਚਉਥੈ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ ਲਾਵੀ ਆਇਆ ਖੇਤੁ॥ (75, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1)।

ਪਹਿਰਣੁ [ਫ਼ ਪੈਰਾਹਨ, ਪੈਰਹਨ = ਪੁਸ਼ਾਕ ਲਿਬਾਸ] ਕੁੜਤਾ, ਕਮੀਜ਼, ਖਿਲਅਤ। ਨੀਲੀ ਸਿਆਹੀ ਕਦਾ ਕਰਣੀ ਪਹਿਰਣੁ ਪੈਰ ਧਿਆਨੁ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਅਸਮਾਨੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਮੇਰੀ ਪੁਸ਼ਾਕ (ਖਿਲਅਤ) ਹੈ।

ਪਹਿਰਿਆ (ਦੇਖੋ ਪਹਰ) ਪਹਰਿਆ ਕੈ ਘਰਿ ਗਾਵਣਾ॥ (93, ਸਿਰੀਰਾਗੁ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਸੂਰ-ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ “ਪਹਿਲ ਪਹਰੈ ਰੈਣਿ ਕੈ ਵਣਜਾਰਿਆ ਮਿਤ੍ਰਾ” ਸ਼ਬਦ ਗਾਈਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਣਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਵਾਨੜਾ [ਫ਼ پهلوان پهلوان = ਨਾਇਕ, ਮੱਲ] ਘੁਲਾਟੀਆ, ਮੱਲ, ਪਹਿਲਵਾਨ। ‘ੜਾ’ ਛੋਟੇਪਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕੱਟੇ ਤੋਂ ਕੱਟੜਾ, ਵੱਛੇ ਤੋਂ ਵੱਛੜਾ, ਪੱਲੇ ਤੋਂ ਪੱਲੜਾ ਅਤੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਦੁਖੜਾ ਆਦਿ। ਹਉ ਗੋਸਾਈ ਦਾ ਪਹਿਲਵਾਨੜਾ॥ ਮੈ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਉਚ ਦੁਮਾਲੜਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਹਿਲਵਾਨ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਉਚੀ ਤੁਰੇ ਵਾਲੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਲਈ ਹੈ।

ਪੰਜ [ਫ਼ پنج پنج = 5] ਚਾਰ+ਇੱਕ। 1. ਪੰਜ ਵਖਤ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹਿ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬ ਕੁਰਾਣਾ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। 2. ਤੀਹ ਕਰਿ ਰਖੇ ਪੰਜ ਕਰਿ ਸਾਥੀ ਨਾਉ ਸੈਤਾਨੁ ਮਤੁ ਕਟਿ ਜਾਈ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਤੂੰ ਤੀਹ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਹੋ ਜਾ, ਮਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਸੈਤਾਨ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਵੇ।

ਪੰਜਵਾ [ਫ਼ پنج پنج = ਪੰਜਵਾਂ] ਪੰਜਵਾਂ। ਅੰਨ੍ਹ ਦੇਵਤਾ ਪਾਣੀ ਦੇਵਤਾ ਬੈਸੰਤਰੁ ਦੇਵਤਾ ਲੂਣੁ ਪੰਜਵਾ ਪਾਇਆ ਘਿਰਤੁ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨਾਜ ਭਲਾ ਹੈ, ਪਾਣੀ ਭਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗ ਤੇ ਲੂਣ ਭਲੇ ਹਨ। ਜਦ ਪੰਜਵੀਂ ਚੀਜ਼ ਘਿਉ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਭੋਜਨ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਵੈ (ਦੇਖੋ ਪੰਜਵਾ) ਪੰਜਵਾਂ, ਪੰਜਵੀਂ। ਪੰਜਵੈ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਤੇਰਾ ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣਾ। ਇਹ ਹਨ ਤੇਰੇ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਮ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੇਲੇ।

ਪੰਜਾ [ਫ਼ پنج پنج = 5] ਪੰਜ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ; ਪੰਜਾਂ ਦੇ। ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ।

ਪੰਜਿ [ਫ਼ پنج پنج = 5] ਚਾਰ+ਇੱਕ। 1. ਹਉ ਹੋਆ ਮਾਹਰੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੰਨਿ ਆਦੇ ਪੰਜਿ ਸਰੀਕ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਦਾਰ (ਮੁਖੀਆ) ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜੇ ਸਰੀਕ (ਵਿਰੋਧੀ) ਮੈਂ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। 2. ਪੰਜਿ ਕਿਰਸਾਣ ਮੁਜੇਰੇ ਮਿਹਡਿਆ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਮੇਰੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਭਾਵ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ ਮੇਰੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ। 3. ਨਿਹਤੇ ਪੰਜਿ ਜੁਆਨ ਮੈ ਗੁਰ ਥਾਪੀ ਦਿਤੀ ਕੰਡਿ ਜੀਉ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪੰਜੇ ਜਵਾਨਾਂ (ਮਾਰੂ ਪਾਪਾਂ) ਦੀ ਪਿੱਠ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ’ਤੇ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 4. ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ॥ (141, ਮਾਝ,

ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਹੀ ਨਾਉਂ ਹਨ। 5. ਪੰਜਵੇਂ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਤੇਰਾ ਪੰਜਾਂ ਹੀ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣਾ। ਇਹ ਹਨ ਤੇਰੇ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੇਲੇ।

ਪੰਜੀਰੁ [ਫ਼ پنچیر پانچ ਪੰਜ ਜੀਰਹ, ਫ਼ پنچ پانچ ਪੰਜ = ਪੰਜ+ਫ਼ پنچ ਜੀਰਹ = ਜੀਰਿਆ ਵਾਲੀ] ਪੰਜ ਜੀਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਪੰਜੀਰੀ, ਘਿਉ ਵਿਚ ਆਟਾ ਭੁੰਨ ਕੇ ਖੰਡ ਅਤੇ ਜੀਰਾ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਇੱਕ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ। ਪੰਜੀਰੀ ਵਿਚ ਧਨੀਆ, ਸੁੰਫ ਆਦਿ ਵੀ ਮਿਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮੇਵੇ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਚਾਰੇ ਮਗਜ਼, ਕਮਰਕਸ਼, ਕਿਸਮਿਸ਼ (ਸੋਗੀ), ਬਦਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪਾ ਕੇ ਪੰਜੀਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜੀਰੀ ਸਿਆਲ 'ਚ ਖਾਧੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਰਿ ਪੰਜੀਰੁ ਖਵਾਇਓ ਚੋਰ॥ ਓਹੁ ਜਨਮਿ ਨ ਮਰੈ ਰੇ ਸਾਕਤ ਢੋਰ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੰਜੀਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਆਪਣੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਚੋਰੀਉਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਡੰਗਰ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ! ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਨਾ ਜਨਮ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜੇ (ਦੇਖੋ ਪੰਜ) ਪੰਜ ਹੀ, ਪੰਜੇ ; ਪੰਜਾਂ। 1. ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ। 2. ਪੰਜਵੇਂ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲਈ ਦੇਖੋ 'ਪੰਜਿ' ਦੀ ਤੁਕ ਨੰ. 5। 3. ਕਬਹੀ ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ ਪੰਜੇ ਵਖਤ ਮਸੀਤਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜੇ ਵੇਲੇ ਚੱਲ ਕੇ ਮਸੀਤ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। 4. ਪੰਜੇ ਬਧੇ ਮਹਾਬਲੀ ਕਰਿ ਸਚਾ ਢੋਆ॥ (1193, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਪਰਮ ਬਲਵਾਨ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨੂੜ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਟ, ਪਟੁ [ਫ਼ پٹ پٹ = ਨਰਮ ਚੀਜ਼, ਬਕਰੀ ਦੇ ਨਰਮ ਵਾਲ] ਬਕਰੀ ਦੇ ਨਰਮ ਵਾਲ, ਉਂਨੀ ਕੱਪੜੇ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ 'ਚ ਰੇਸ਼ਮ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਵਜੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ 'ਟ' ਨਹੀਂ ਹੈ, 'ਤ' ਹੀ ਹੈ 1. ਜਿਨ੍ਹ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੇਸ਼ਮ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਗੁਦੜੀ (ਲੀਰਾਂ) ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹਨ। 2. ਘਿਅ ਪਟ ਭਾਂਡਾ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਜਣਾ ਘਿਉ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਨੂੰ ਕਲੰਕਿਤ (ਬੁਰਾ) ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ। 3. ਲੇਫੁ ਨਿਹਾਲੀ ਪਟ ਕੀ ਕਾਪੜੁ ਅੰਗਿ ਬਣਾਇ॥ (1014, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾਈ ਤੇ ਤਲਾਈ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ। 4. ਹੰਢੈ ਉਂਨ ਕਤਾਇਦਾ ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪਟੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਉਂਨ ਕਤਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਰੇਸ਼ਮ।

ਪਟੰਬਰ [ਫ਼ پٹ پٹ = ਪਟ, ਰੇਸ਼ਮੀ+ਸੰ. ਅੰਬਰ = ਕੱਪੜਾ] ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ। ਪਹਿਰੇ ਪਟੰਬਰ ਕਰਿ ਅਡੰਬਰ ਆਪਣਾ ਪਿੜੁ ਮਲੀਐ॥ (766, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਾਂ ਨੇਕੀਆ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੀਏ, ਭਲਾਈ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੀਏ। 2. ਕਾਹੂ ਦੀਨੇ ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਕਾਹੂ ਪਲਘ ਨਿਵਾਰਾ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਪਟ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਰ ਨਾਲ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਪਲੰਘ।

ਪਟਵਾਰੀ [ਪੰ. ਫ਼ پٹی واری ਪੱਤੀਵਾਰੀ = ਪੱਤੀਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਪੰ. ਪੱਤੀ+ਫ਼ واری ਵਾਰ = ਮੁਤਾਬਿਕ ਭਾਵ ਪੱਤੀ ਮੁਤਾਬਿਕ] ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੱਤੀਵਾਰ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਪਟਵਾਰੀ। ਹਰਿ ਕੇ ਲੋਗਾ ਮੋ ਕਉ ਨੀਤਿ ਡਸੈ ਪਟਵਾਰੀ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਓ ! ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟਵਾਰੀ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਦੁਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਪਟਵਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਚਿੜ੍ਹਾਪਤ ਹੈ।

ਪਟੋਲਾ [ਫ਼ ਪਟੋਲਹ = ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਿਲਕੀ ਕੱਪੜਾ] ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਸਿਲਕੀ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੁਸ਼ਾਕ। 1. ਪ੍ਰੇਮ ਪਟੋਲਾ ਤੈ ਸਹਿ ਦਿਤਾ ਢਕਣ ਕੂ ਪਤਿ ਮੇਰੀ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕੰਤ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। 2. ਫਰੀਦਾ ਪਾਤਿ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ॥ ਜਿਨੀ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਸੇਈ ਵੇਸ ਕਰੇਉ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਅਤੇ ਲੀਰਾਂ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਕੰਬਲੀ ਪਾਈ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਹੜੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਮੈਂ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।

ਪਠਾਣਾ [ਫ਼ ਪਠਤਾਨਾਨ = ਫ਼ ਪਠਤਾਨ (ਅਫ਼ਗਾਨ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਜ਼ਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਨਾਮ, ਖ਼ਾਨ, ਅਫ਼ਗਾਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਬਲ ਵਲੋਂ ਹੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਚ ਆਏ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅਕਸਰ ਕਾਬਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਠਾਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। “ਤਾਰੀਖ਼-ਏ-ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ” ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਿਹੜੇ ਅਕਸਰ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ, ਸੂਰੀ ਅਫ਼ਗਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਪਟਣਾ ਵਿਖੇ ਵਸ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ‘ਪਠਾਣ’ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਬੁਤਾਨ’ ਨਾਮੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕੌਮ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕੰਧਾਰ, ਕਾਬਲ ਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਆਬਾਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹੀ ਕੌਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਕੇ ‘ਪਠਾਣ’ ਸਦਵਾਈ। ਮੁਗਲ ਪਠਾਣ ਭਈ ਲੜਾਈ ਰਣ ਮਹਿ ਤੇਗ ਵਗਾਈ॥ ਓਨੀ ਤੁਪਕ ਤਾਣਿ ਚਲਾਈ ਓਨੀ ਹਸਤਿ ਚਿੜਾਈ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਗਲਾਂ ਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ (ਮੁਗਲਾਂ) ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਸਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਛੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਪਠਾਣਾਂ) ਨੇ ਹਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ।

ਪਤਿਸਾਹਿਬੁ [ਫ਼ ਪਾਤਸਾਹਿਬ, ਫ਼ ਪਾਤ ਪਾਤ = ਤਖ਼ਤ+ਫ਼ ਸਾਹਿਬ = ਮਾਲਿਕ] ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਤਿਸਾਹੀ [ਫ਼ ਪਾਤਸਾਹੀ, ਪਾਤਸਾਹੀ, ਪਾਤਸਾਹੀ, ਫ਼ ਪਾਤ ਪਾਤ = ਬਾਦ/ਪਾਦ/ਪਾਤ = ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ+ਫ਼ ਸਾਹੀ = ਸਾਹ (ਮਾਲਿਕ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਭਾਵ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਹਕੂਮਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ‘ਬ’ ਪਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ‘ਪ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ ਤਾਬ = ਪੰ. ਤਾਪ, ਫ਼ ਬਾਬਾ = ਪੰ. ਬਾਪ, ਫ਼ ਕਮੀ ਬੇਸ਼ੀ = ਪੰ. ਕਮੀ ਪੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਫ਼ ਤਾਬਿਸ਼ = ਪੰ. ਤਪਸ਼ ਆਦਿ। ਪਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ‘ਦ’ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੇ ‘ਤ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ ਪਿਦਰ = ਸੰ. ਪਿਤਰ, ਫ਼ ਮਾਦਰ (ਮਾਂ) = ਸੰ. ਮਾਤ੍ਰ, ਫ਼ ਬਾਰੂਦ = ਫ਼ ਬਾਰੂਤ, ਫ਼ ਖ਼ਰਾਤ = ਫ਼ ਖ਼ਰਾਦ, ਫ਼ ਪਲੀਦ = ਪੰ. ਪਲੀਤ, ਫ਼ ਜਿਲਦ = ਪੰ. ਜਿਲਤ, ਫ਼ ਜਾਇਦਾਦ = ਪੰ. ਜਾਇਦਾਤ ਅਤੇ ਫ਼ ਮਦਦ = ਪੰ. ਮਦਤ ਆਦਿ। ਸਿੱਖ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰਤਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਲਦਾਰੀ, ਸੱਚੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਾਲੇ ਦਸ ਸਤਿਗੁਰੂ। ਏਕੋ ਅਮਰੁ ਏਕਾ ਪਤਿਸਾਹੀ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਸਿਰਿ ਕਾਰ ਬਣਾਈ ਹੇ॥ (1046, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ (ਹਕੂਮਤ) ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਤਿਸਾਹੀਆ [ਫ਼ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਪਾਤਸਾਹੀਆਂ। ਨਾਨਕ ਹੋਰਿ ਪਤਿਸਾਹੀਆ ਕੂੜੀਆ ਨਾਮਿ ਰਤੇ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (1413, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ

ਨਾਨਕ, ਭੂਠੀਆਂ ਹਨ ਹੋਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸੱਚੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਨ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਏ ਹਨ।

ਪਦਰ [ਫ਼ پدر ਪਿਦਰ = ਪਿਤਾ] ਬਾਪ, ਪਿਤਾ। ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ ਤੇ ਭਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪੰਦਿ [ਫ਼ پند ਪੰਦ = ਨਸੀਹਤ] ਉਪਦੇਸ਼, ਨਸੀਹਤ। ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਉਤਮ ਸੇਈ ਜਿ ਪਾਪਾਂ ਪੰਦਿ ਨ ਦੇਹੀ॥ (91, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਉੱਤਮ ਹੋਣਗੇ ਜਿਹੜੇ ਪਾਪ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ।

ਪੰਦੀ [ਫ਼ پندی ਪੰਦੀ, ਫ਼ پند ਪੰਦ (ਉਪਦੇਸ਼) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਨਸੀਹਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਉਪਦੇਸ਼ਕ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਵੇਕੀ ਵੇਕੀ ਜੰਤ ਉਪਾਏ॥ ਦੁਇ ਪੰਦੀ ਦੁਇ ਰਾਹ ਚਲਾਏ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਈਂ ਨੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਦੋ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਦੋ ਰਾਹ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਦੋ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਈਸ਼ਵਰਵਾਦੀ ਤੇ ਨਾਸਤਿਕ।

ਪਨਹ [ਫ਼ پناه ਪਨਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ ਪਨਹ = ਬਚਾਉ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ] ਓਟ, ਆਸਰਾ, ਸ਼ਰਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਾਹ = ਸ਼ਹਿ, ਰਾਹ = ਰਹਿ, ਗੁਨਾਹ = ਗੁਨਹ ਅਤੇ ਪਨਾਹ = ਪਨਹ ਆਦਿ। 1. ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ਤੂ ਬਖਸ਼ਦਗੀ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੇਰਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ। 2. ਨੀਧਰਿਆ ਧਰ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ॥ (1138, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪਨਾਹ (ਓਟ) ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। 3. ਦਾਸੁ ਕਬੀਰੁ ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਸਮਾਨਾਂ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਕਬੀਰ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਅੰਦਰ ਸਮਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਨਾਹਿ (ਦੇਖੋ ਪਨਹ) ਓਟ, ਆਸਰਾ, ਪਨਾਹ, ਸ਼ਰਨ। ਜਿਨਾ ਭਾਗ ਮਥਾਹੜੈ ਤਿਨ ਉਸਤਾਦ ਪਨਾਹਿ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ [ਫ਼ پر ਪਰ = ਖੰਭ] ਪੰਛੀ ਦਾ ਖੰਭ। ਨਾਨਕ ਤਰਵਰੁ ਏਕੁ ਫਲੁ ਦੁਇ ਪੰਖੇਰੂ ਆਹਿ॥ ਆਵਤ ਜਾਤ ਨ ਦੀਸਹੀ ਨਾ ਪਰ ਪੰਖੀ ਤਾਹਿ॥ (550, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਰੁਖ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਇੱਕ ਫਲ ਲਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰ ਦੋ ਪੰਛੀ (ਗੁਰਮੁਖ ਤੇ ਮਨਮੁਖ) ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੰਭ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ।

ਪਰੰਦੇ [ਫ਼ پرندہ ਪਰਿੰਦਹ = ਉਡਣ ਵਾਲਾ] ਉਡਣ ਵਾਲਾ, ਜਾਨਵਰ, ਪੰਖੇਰੂ, ਪੰਛੀ, ਪਰਿੰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ پریدن ਪਰੀਦਨ = ਉਡਣਾ→ ਪਰਦ→ ਪਰ+ਨਿਦਹ = ਪਰਿੰਦਹ = ਉਡਣ ਵਾਲਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ دریدن ਦਰੀਦਨ = ਪਾੜਨਾ→ ਦਰਦ→ ਦਰ+ਨਿਦਹ = ਦਰਿੰਦਹ = ਪਾੜ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰ ਆਦਿ ; چریدن ਚਰੀਦਨ = ਚਰਨਾ→ ਚਰਦ→ ਚਰ+ਨਿਦਹ = ਚਰਿੰਦਹ = ਚਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਨਵਰ ਭਾਵ ਪਸ਼ੂ ਜਿਵੇਂ ਗਾਂ, ਮੱਝ ਆਦਿ ; بخشیدن ਬਖਸ਼ੀਦਨ = ਬਖਸ਼ਣਾ→ ਬਖਸ਼ਦ→ ਬਖਸ਼+ਨਿਦਹ = ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ = ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ। ਪਰੰਦੇ ਨੇ ਗਿਰਾਹ ਜਰ॥ ਦਰਖਤ ਆਬ ਆਸ ਕਰ॥ ਦਿਹੰਦ ਸੁਈ॥ ਏਕ ਤੁਈ ਏਕ ਤੁਈ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਗੰਢ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਾਲ ਧਨ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਦਰਖਤਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ।

ਪਰਦਾ [ਫ਼ پردہ ਪਰਦਹ = ਪੜਦਾ] ਆਵਰਣ, ਪਰਦਾ, ਪੜਦਾ, ਹੁਜਾਬ, ਓਹਲਾ, ਆੜ। 'ਪਰਦਾ' ਦਾ 'ਰ', 'ਪੜਦਾ' ਦੇ 'ੜ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਕਰਤਾਲ

= ਪੰ. ਖੜਤਾਲ, ਸੰ. ਪਰਵਾਲ = ਪੰ. ਪੜਵਾਲ, ਸੰ. ਕੁਠਾਰ = ਪੰ. ਕੁਹਾੜਾ ਅਤੇ ਸੰ. ਪ੍ਰਪੋੜ = ਪੰ. ਪੜਪੋੜਾ ਆਦਿ। ‘ਪਰਦਾ ਢੱਕਣਾ’ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਐਬ ਛੁਪਾਉਣਾ ਜਾਂ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖਣੀ। 1. ਅਪੁਨੇ ਜਨ ਕਾ ਪਰਦਾ ਢਾਕੈ॥ (285, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਦੇ ਐਬ (ਔਗੁਣ) ਕੱਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕਾ ਏਕੋ ਠਾਣਾ ਗੁਰਿ ਪਰਦਾ ਖੋਲਿ ਦਿਖਾਇਓ॥ (205, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਖਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਸੂਰਜ ਮੰਡਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੜਦਾ ਪਰੇ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦਿਖਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਭਾਵ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 3. ਹਉ ਬਲਿ ਜਾਈ ਲਖ ਲਖ ਲਖ ਬਰੀਆ ਜਿਨਿ ਭ੍ਰਮੁ ਪਰਦਾ ਖੋਲ੍ਹਾ ਰਾਮ॥ (779, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਲੱਖ ਲੱਖ ਲੱਖ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਉਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰਨੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸੰਦੇਹ ਦਾ ਪਰਦਾ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 4. ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਮਿਲਿਓ ਭਗਤਨ ਕਉ ਜਨ ਸਿਉ ਪਰਦਾ ਲਾਹਿਓ॥ (1299, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਾਣੇ ਤੇ ਪੇਟੇ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਸਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਲਾਹ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। 5. ਲਾਹਿ ਪਰਦਾ ਠਾਕੁਰੁ ਜਉ ਭੇਟਿਓ ਤਉ ਬਿਸਰੀ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥ (215, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪਰਦਾ ਪਰੇ ਹਟਾ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨੀ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਪਰਦਾ ਤੋੜਨਾ = ਪਰਦਾ ਫਾੜਨਾ। 6. ਹੈ ਕੋਈ ਸਾਜਣੁ ਪਰਦਾ ਤੋਰਾ॥ (562, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਕੋਈ ਐਸਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਵੇ?

ਪਰਦੇ (ਦੇਖੋ ਪਰਦਾ) ਪਰਦਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਪਰਦੇ। ਭ੍ਰਮ ਕੇ ਪਰਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਖੋਲ੍ਹੇ॥ (385, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਵਹਿਮਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਪਰਵਦਗਾਰ, ਪਰਵਦਗਾਰੁ, ਪਰਵਦਗਾਰੋ, ਪਰਵਦਿਗਾਰ, ਪਰਵਦਿਗਾਰੁ, ਪਰਵਦਿਗਾਰ [ਫ਼ ਪਰودگار]

ਪਰਵਦਗਾਰ, ਫ਼ ਪرودگار ਪਰਵਰਦ = ਪਾਲਣ+ਫ਼ ڳ گار = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਾਲਣਹਾਰ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਪਰਵਰਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖੁਦਾ, ਰੱਬ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ‘ਗਾਰ’ (ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਦਦਗਾਰ = ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਿਰਦਗਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਨਾਹਗਾਰ = ਗੁਨਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖ਼ਿਦਮਤ ਗਾਰ = ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ, ਯਾਦਗਾਰ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਗਾਰ ਆਦਿ। ‘ਪਰਵਰਦ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ پروردن ਪਰਵਰਦਨ = ਪਾਲਣਾ। 1. ਪਰਵਦਗਾਰੁ ਸਾਲਾਹੀਐ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਤ ਅਨੇਕ॥ (49, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਦੀ ਉਪਮਾ ਗਾਇਨ ਕਰ, ਘਨੇਰੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਅਦਭੁਤ ਕੌਤਕ। 2. ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕ ਥਾਇ ਸਚਾ ਪਰਵਦਿਗਾਰੁ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਨਾਮ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਅਸਥਾਨ। 3. ਪਰਵਦਗਾਰ ਅਪਾਰ ਅਗਮ ਬੇਅੰਤ ਤੂ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ! ਤੂੰ ਬੇਹੱਦ, ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਹੈ। 4. ਨਿਤ ਜਪੀਐ ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ ਨਾਉ ਪਰਵਦਿਗਾਰ ਦਾ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) 5. ਸਚੁ ਸਿਰੰਦਾ ਸਚਾ ਜਾਣੀਐ ਸਚੜਾ ਪਰਵਦਗਾਰੋ॥ (580, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣ। ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। 6. ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਐਬ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਸੱਚੇ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਵੱਡਾ, ਦਇਆਵਾਨ, ਪਾਪ-ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੈਂ। 7. ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਾਲਕੁ ਦਿਲਾ ਕਾ ਸਚਾ ਪਰਵਦਗਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) 8. ਪਾਕ ਪਰਵਦਗਾਰ ਤੂ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਵਡਾ ਅਤੋਲੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਅਤੋਲ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 9. ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਜਮੁਆ ਸਿਰਜਿਆ ਸੁ ਜਪਿਆ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਰਚਿਆ ਹੈ।

ਪਰਵਦਗਾਰਾ [ਫ਼ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ਪਰਵਦਗਾਰਾ = ਐ ਪਰਵਦਗਾਰ] ਐ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ ‘ਅਲਿਫ਼’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਖ਼ੁਦਾਇਆ = ਐ ਖ਼ੁਦਾ, ਦੋਸਤਾ = ਐ ਦੋਸਤ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਨਾ = ਐ ਮਨ, ਫ਼ੌਜੀਆ = ਐ ਫ਼ੌਜੀ, ਬਹਾਦੁਰਾ = ਐ ਬਹਾਦੁਰ, ਡਰਾਇਵਰਾ = ਐ ਡਰਾਇਵਰ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆ = ਐ ਬੱਚੇ ਆਦਿ। ਨਾਨਕ ਸਾਇਰੁ ਏਵ ਕਹਤੁ ਹੈ ਸਚੇ ਪਰਵਦਗਾਰਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ! ਕਵੀ ਨਾਨਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਦਾ ਹੈ।

ਪਰਵਾਹ [ਫ਼ ۱۰۰۰ ਪਰਵਾ, ۱۰۰۰ ਪਰਵਾਹ = ਤਵੱਜੋਂ, ਡਰ, ਜ਼ਰੂਰਤ] ਪਰਵਾਹ, ਫ਼ਿਕਰ, ਡਰ, ਚਿੰਤਾ, ਧਿਆਨ, ਖ਼ਾਹਿਸ਼, ਲੋੜ। 1. ਪਰਵਾਹ ਨਾਹੀ ਕਿਸੈ ਕੇਰੀ ਬਾਝੁ ਸਚੇ ਨਾਹ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਕੰਤ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। 2. ਤਾਹਿ ਕਹਾ ਪਰਵਾਹ ਕਾਹੂ ਕੀ ਜਾ ਕੈ ਬਸੀਸਿ ਧਰਿਓ ਗੁਰਿ ਹਥੁ॥ (1405, ਸਵਈਏ, ਮਥੁਰਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀ ਪਰਵਾਹ ਹੈ? ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਪਰਵਾਣ, ਪਰਵਾਣਾ, ਪਰਵਾਣੁ, ਪਰਵਾਣੈ [ਫ਼ ۱۰۰۰۰ ਪਰਵਾਨਹ = ਇਜਾਜ਼ਤ, ਹੁਕਮ] ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾਮਾ, ਆਗਿਆ-ਪੱਤਰ, ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ; ਮਨਜ਼ੂਰ, ਕਬੂਲ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ, ਮੰਨਣਯੋਗ, ਮਕਬੂਲ। 1. ਪੰਚ ਪਰਵਾਣ ਪੰਚ ਪਰਧਾਨੁ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਖੀਏ ਮਕਬੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਖੀਏ ਹੀ ਮਹਾਨ ਹਨ। 2. ਕਾਇਆ ਕਾਗਦੁ ਮਨੁ ਪਰਵਾਣਾ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਕਾਗਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਉਸ ਉਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁਕਮਨਾਮਾ। 3. ਪਰਵਾਣਾ ਆਇਆ ਹੁਕਮਿ ਪਠਾਇਆ ਫੇਰਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ॥ (688, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 4. ਨਾਨਕ ਤਿਨ ਕੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਜਿਨਾ ਧੁਰੇ ਪੈਯਾ ਪਰਵਾਣਾ॥ (956, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਐਸਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਨਿਯਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। 5. ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਸਿਆ ਜਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਪਰਵਾਣੁ ਗਿਰਸਤ ਉਦਾਸਾ ਜੀਉ॥ (108, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਨੇ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਘਰਬਾਰੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਤਿਆਗੀ। 6. ਜਿਨਿ ਤੂੰ ਜਾਤਾ ਸੋ ਗਿਰਸਤ ਉਦਾਸੀ ਪਰਵਾਣੁ॥ (385, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਬਤੌਰ ਘਰਬਾਰੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਦੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 7. ਪ੍ਰਗਟ ਪੁਰਖੁ ਪਰਵਾਣੁ ਸਭ ਠਾਈ ਜਾਨੀਐ॥ (398, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਬੂਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾਮਵਰ ਪੁਰਸ਼ ਹਰ ਥਾਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 8. ਨੀਲ ਵਸਤੁ ਪਹਿਰਿ ਹੋਵਹਿ ਪਰਵਾਣੁ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 9. ਆਪੇ ਹੀ ਗੁਣ ਵਰਤਦਾ ਪਿਆਰਾ ਆਪੇ ਹੀ ਪਰਵਾਣੁ॥ (606, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪੁਰਖ ਨੇਕੀ ਰਾਹੀਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। 10. ਮਰਣੁ ਮੁਣਸਾ ਸੂਰਿਆ ਹਕੁ ਹੈ ਜੋ ਹੋਇ ਮਰਨਿ ਪਰਵਾਣੈ॥ (579, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਫਲ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹਾਦੁਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਜਿਹੜੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਮਰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਵਾਨ, ਪਰਵਾਨਾ, ਪਰਵਾਨੁ [ਫ਼ ۱۰۰۰۰ ਪਰਵਾਨਹ = ਇਜਾਜ਼ਤ, ਹੁਕਮ] ਮਨਜ਼ੂਰ, ਕਬੂਲ, ਮਕਬੂਲ, ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ। 1. ਧੰਨੁ ਸੁ ਵੇਲਾ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਗਾਵਤ ਸੁਨਣਾ ਆਏ ਤੇ ਪਰਵਾਨਾ ਜੀਉ॥ (103, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ ਹੈ ਉਹ ਸਮਾਂ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਤੇ ਸਰਵਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਆਗਮਨ ਕਬੂਲ ਹੈ ਜੀ। 2. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਜੋ ਲਾਇਆ ਨਾਮ॥ ਸਫਲ ਜਨਮੁ ਤਾ ਕਾ ਪਰਵਾਨ॥ (389, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਕਬੂਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। 3. ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨ॥ (386, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਪਤਿ ਮਤਿ ਪੂਰੀ ਪੂਰਾ ਪਰਵਾਨਾ ਨਾ ਆਵੈ ਨਾ ਜਾਸੀ॥ (765, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਹੈ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ, ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਨਾ ਆਵਾਂਗੀ ਤੇ ਨਾ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਨਾ ਜਨਮ ਧਾਰਾਂਗੀ ਅਤੇ ਨਾ ਮਰਾਂਗੀ। 5. ਜਿਨ ਸੰਤਨ ਜਾਨਿਆ ਤੂ ਠਾਕੁਰ ਤੇ ਆਏ ਪਰਵਾਨ॥ (1217, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜਿਹੜੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਗਮਨ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ। 6. ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪਿਓ ਨਾਨਕ ਸੇ ਪਰਵਾਨਾ॥ (1221, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰੀ, ਪਰੀਆ [ਫ ۵۰۰ ਪਰੀ, ਫ ۵۰۰ ਪਰ (ਖੰਭ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੀ, ਪਰਾਂ ਵਾਲੀ ਖਿਆਲੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਜੋ ਅਤਿਅੰਤ ਸੁੰਦਰ ਖਿਆਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 1. ਕੇਤੇ ਰਾਗ ਪਰੀ ਸਿਉ ਕਹੀਅਨਿ ਕੇਤੇ ਗਾਵਣਹਾਰੇ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਗ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਗੀਨੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਗੀ ਤੇਰਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। 2. ਰਾਗ ਰਤਨ ਪਰਵਾਰ ਪਰੀਆ ਸਬਦ ਗਾਵਣ ਆਈਆ॥ (917, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੀਰੋ ਵਰਗੇ ਰਾਗ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਗੀਨੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਪਰੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਰਾਗੀਨੀ ਹੈ।

ਪਰੇਸਾਨੀ [ਫ پریشانی ਪਰੇਸਾਨੀ, ਪਰੀਸ਼ਾਨੀ = ਫ پریشان ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਿਆਕੁਲਤਾ, ਖੱਜਲ ਖ਼ਾਰੀ, ਘਬਰਾਹਟ। ਬੰਦੇ ਖੋਜੁ ਦਿਲ ਹਰ ਰੋਜ ਨਾ ਫਿਰੁ ਪਰੇਸਾਨੀ ਮਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਕਰ ਅਤੇ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਅੰਦਰ ਨਾ ਭਟਕ।

ਪਰੋ [ਫ ۵۰۰ ਪਰੀ = ਬੀਤਿਆ ਪਰਸੋਂ) ਪਰਸੋਂ ਜੋ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਬੀਤਿਆ ਪਰਸੋਂ ਪਰ ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਰਸੋਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ پس فردا ਪਸ-ਏ-ਫਰਦਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਉਪਜਿਓ ਸੇ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਪਰੋ ਆਜੁ ਕੈ ਕਾਲਿ॥ (1429, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਜੰਮਿਆ ਹੈ ਉਹ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕੋਈ ਅੱਜ, ਕੱਲ੍ਹ ਜਾਂ ਪਰਸੋਂ ਨੂੰ।

ਪਰੰਗ [ਪੰ. ਪ = ਉਪ ਦਾ ਸੰਖੇਪ+ਫ ۵۰, ਰੰਗ] ਉਪਰੰਗ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰੰਗ। ਰੰਗ ਪਰੰਗ ਅਨੇਕ ਨ ਜਾਪਨ੍ਹਿ ਕਰਤਬਾ॥ (965, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਤੇ ਉਪਰੰਗ ਹਨ। ਤੇਰੇ ਅਦਭੁਤ ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਪਲਕ, ਪਲਕਾ [ਫ ۵۰۰ ਪਲਕ = ਪਪੋਦਾ] ਅੱਖ ਦਾ ਵਾਲਾਂ ਸਮੇਤ ਢੱਕਣ, ਪਲਕ ; ਪਲਕਾਰਾ, ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ, ਅੱਖ ਦੇ ਫੌਰੇ 'ਚ। 1. ਜਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਦਸ ਅਸਟ ਸਿਧਾਈ॥ ਪਲਕ ਦਿਸਟਿ ਤਾ ਕੀ ਲਾਗਹੁ ਪਾਈ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਠਾਰਾਂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆ ਹਨ, ਤੂੰ ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ (ਪਲਕਾਰੇ) ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜ ਜਾ। 2. ਪਲਕਾ ਨ ਲਾਗੈ ਪ੍ਰਿਅ ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਗੈ ਚਿਤਵੰਤਿ ਅਨਦਿਨੁ ਪ੍ਰਭ ਮਨਾ॥ (462, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪਲਕ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਸੀਤੜਾ ਮੰਨ ਮੰਝਾਹਿ ਪਲਕ ਨ ਥੀਵੈ ਬਾਹਰਾ॥ (708, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰੇਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦਾਚਿਤ

ਅੱਖ ਦੇ ਝਮਕਣ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 4. ਮੁਖ ਡੇਖਾਊ ਪਲਕ ਛਡਿ ਆਨ ਨ ਡੇਊ ਚਿਤੁ॥ (708, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜੇ ਇਕ ਪਲਕ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁਖ ਵੇਖ ਲਵਾਂ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਵਾਂ। 5. ਏਕ ਪਲਕ ਸੁਖ ਸਾਧ ਸਮਾਗਮ ਕੋਟਿ ਬੈਕੁੰਠਹ ਪਾਂਏ॥ (1208, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਤਿਸੰਗਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਸਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਲਘ, ਪਲੰਘ, ਪਲਘਿ, ਪਲੰਘੁ [ਫ਼ ڤلڻ پلڻ = ਚਾਰਪਾਈ] ਵੱਡੀ ਚਾਰਪਾਈ, ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਪਾਵਿਆਂ ਵਾਲਾ ਉਚਾ ਮੰਜਾ ਜਿਹੜਾ ਨਵਾਰ ਜਾਂ ਵਧੀਆ ਵਾਣ/ਸੂਤ ਨਾਲ ਬੁਣਿਆ ਹੋਵੇ। ਫ਼ਾਰਸੀ ‘ਪਲੰਗ’ ਦਾ ‘ਗ’, ਗੁਰਬਾਣੀ ‘ਪਲੰਘ’ ਦੇ ‘ਘ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਗਿਯਾਹ = ਘਾਹ ਅਤੇ ਪੰਗੂੜਾ = ਪੰਘੂੜਾ ਆਦਿ। 1. ਕਾਹੂ ਦੀਨੇ ਪਾਟ ਪਟਬਰ ਕਾਹੂ ਪਲਘ ਨਿਵਾਰਾ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਪਟ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਰ ਨਾਲ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਪਲੰਘ। 2. ਤੰਬੂ ਪਲੰਘ ਨਿਵਾਰ ਸਰਾਇਚੇ ਲਾਲਤੀ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੰਬੂ, ਨਵਾਰ ਦੇ ਬੁਣੇ ਹੋਏ ਪਲੰਘ ਤੇ ਅਤਲਸੀ (ਰੇਸ਼ਮੀ) ਖ਼ੋਮੇ। 3. ਚੂੜਾ ਭੰਨੁ ਪਲੰਘ ਸਿਉ ਮੁੰਧੇ ਸਣੁ ਬਾਹੀ ਸਣੁ ਬਾਹਾ॥ (557, ਵਡਹੰਸ, ਮਃ 1) 4. ਧਰਤੀ ਤ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਜੜਤੀ ਪਲਘਿ ਲਾਲ ਜੜਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਫ਼ਰਸ਼ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਜੜਤ ਹੋਵੇ, ਪਲੰਘ ਪੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਜੜਿਆ ਹੋਵੇ। 5. ਲਬੈ ਮਾਲੈ ਘੁਲਿ ਮਿਲਿ ਮਿਚਲਿ ਉਂਘੈ ਸਉਤਿ ਪਲੰਘੁ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਚੀ ਆਦਮੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਘਿਉ ਖਿਚੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨੀਂਦਰੇ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਤੰਗ ਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਲੰਘ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਪਲਫਾ (ਦੇਖੋ ਪਲਕ) ਅੱਖ ਝਮਕਣ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ, ਪਲਕਾਰਾ। ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਕੇ ਦੇਖ ਸਭ ਜਨ ਕੇ ਹਰਿ ਦੂਰਿ ਕੀਏ ਇਕ ਪਲਫਾ॥ (1336, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੁਖ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਖ ਦੇ ਇੱਕ ਪਲਕਾਰੇ ’ਚ ਦੂਰ ਕਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਲਾ, ਪਲੇ, ਪਲੈ [ਫ਼ ڤلہ = ਤਕੜੀ ਦਾ ਪੱਲੜਾ, ਪੱਲੂ] ਦਾਮਨ, ਆਂਚਲ, ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਪੱਲਾ, ਲੜ, ਝੋਲੀ। 1. ਜਾ ਕੇ ਰੇ ਕਰਮੁ ਭਲਾ ਤਿਨਿ ਓਟ ਗਹੀ ਸੰਤ ਪਲਾ ਤਿਨ ਨਾਹੀ ਰੇ ਜਮੁ ਸੰਤਾਵੈ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਨਾ॥ (678, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹਨ, ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਫੜਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤਾਂ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ। 2. ਤੁਹ ਕੁਟਹਿ ਮਨਮੁਖ ਕਰਮ ਕਰਹਿ ਭਾਈ ਪਲੈ ਕਿਛੁ ਨ ਪਾਇ॥ (603, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਕਰਮ ਕਮਾਉਣਾ ਛਿੱਲੜ ਕੁੱਟਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 3. ਸਚਾ ਵਖਰੁ ਜਿਸੁ ਧਨੁ ਪਲੈ ਸਬਦਿ ਸਚੈ ਓਮਾਹਾ ਹੇ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਰਾਸ ਦੀ ਦੌਲਤ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 4. ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਧੂਰਿ ਜਨ ਬਾਂਛੈ ਉਧਰਹਿ ਲਾਗਿ ਪਲੇ॥ (1227, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੜ ਲਗ ਕੇ ਪਾਰ ਉਤਰ ਗਿਆ ਹੈ। 5. ਹਭੇ ਸਾਕ ਕੂੜਾਵੇ ਡਿਠੇ ਤਉ ਪਲੈ ਤੈਡੈ ਲਾਗੀ॥ (963, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਝੂਠੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਤਦ ਹੀ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲੜ ਲਗੀ ਹਾਂ।

ਪਲਾਸ, ਪਲਾਸੁ [ਫ਼ ڤلاس = ਪਲਾਹ ਦਾ ਦਰਖਤ] ਢੱਕ ਦਾ ਦਰਖਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਫੁੱਲ (ਕੇਸੂ) ਲਗਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕੱਪੜੇ ਰੰਗਣ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਲਾਹ, ਢੱਕ। ‘ਪਲਾਸ’ ਦਾ ‘ਸ’, ‘ਪਲਹ’ ਦੇ ‘ਹ’ ਨਾਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਆਮ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ-

ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਘਾਸ = ਘਾਹ, ਮਾਸ (ਮਹੀਨਾ) = ਮਾਹ, ਬਿਆਸ (ਦਰਿਆ) = ਬਿਆਹ ਅਤੇ ਸਾਸ = ਸਾਹ ਆਦਿ। 1. ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ਮੈ ਹਿਰਡ ਪਲਾਸ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਬੁਹੀਆ॥ (834, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਮੈਂ ਮਹਾਨ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਅਰਿੰਡ ਤੇ ਢੱਕ ਦਾ ਪੇੜ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। 2. ਜਿਹ ਕੁਲ ਦਾਸੁ ਨ ਉਪਜੈ ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸੁ॥ (1370, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਖਾਨਦਾਨ ਢੱਕ-ਪਲਾਹ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕੰਮਾ ਹੈ।

ਪਲਾਣੁ [ਫ ٲٲٲٲ ਪਾਲਾਨ = ਲਾਦੂ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਕਾਠੀ] ਉਠ, ਘੋੜੇ, ਗਧੇ ਆਦਿ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉਪਰ ਕਸੀ ਹੋਈ ਕਾਠੀ ਅਥਵਾ ਗੱਦੀ, ਲਾਦੂ ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਕਾਠੀ, ਗੂਣ। ਘੋੜਾ ਕੀਤੇ ਸਹਜ ਦਾ ਜਤੁ ਕੀਓ ਪਲਾਣੁ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਜਤ (ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਲਾਣ।

ਪਲਾਣੇ (ਦੇਖੋ ਪਲਾਣੁ) ਲਾਦੂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ, ਕਾਠੀਆਂ। ਤੁਰੇ ਪਲਾਣੇ ਪਉਣ ਵੇਗ ਹਰ ਰੰਗੀ ਹਰਮ ਸਵਾਰਿਆ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਵਾ ਵਰਗੇ ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰ ਕਾਠੀਆਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ।

ਪਲੀਆ (ਦੇਖੋ ਪਲਾ) ਦਾਮਨ ਨੂੰ, ਪੱਲੇ ਨੂੰ। ਗ੍ਰਿਹਿ ਮਤੀ ਮਸਾਣੀ ਬਨ ਮਹਿ ਬਸਤੇ ਉਠਿ ਤਿਨਾ ਕੈ ਲਾਗੀ ਪਲੀਆ॥ (1004, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਘਰਾਂ, ਮਝੀਆਂ, ਮਸਾਣਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਉਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਲੀਤਹ, ਪਲੀਤਾ [ਫ ٲٲٲٲ ਪਲੀਤਹ, ਅ ٲٲٲٲ ਫਤੀਲਹ = ਵੱਟੀ ਹੋਈ ਬੱਤੀ] ਵੱਟੀ ਹੋਈ ਬੱਤੀ, ਤੋਪ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੇਣ ਦਾ ਤੋੜਾ। 1. ਪ੍ਰੇਮ ਪਲੀਤਾ ਸੁਰਤਿ ਹਵਾਈ ਗੋਲਾ ਗਿਆਨੁ ਚਲਾਇਆ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਪਲੀਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰਤ (ਸਿਮਰਨ) ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਮੈਂ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦਾ ਗੋਲਾ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨੋਟ : ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਪ ਦਾ ਪਲੀਤਾ ਹਵਾਈ ਨਾਲ ਦਾਗਦੇ ਸਨ। 2. ਬਜਾਰੀ ਸੋ ਜੁ ਬਜਾਰਹਿ ਸੋਧੈ॥ ਪਾਂਚ ਪਲੀਤਹ ਕਉ ਪਰਬੋਧੈ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਨਚਾਰ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਪਲੀਤੇ ਰੂਪੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵੇਗਾਂ ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ-ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਮਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਮਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜਿਨਿ ਦੀਆ ਪਲੀਤਾ ਤਿਨਿ ਤੈਸੀ ਝਲ ਦੇਖੀ॥ (333, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਤ ਦਾ ਪਲੀਤਾ ਲਗਾਇਆ, ਉਸਨੇ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਝਲਕ ਵੇਖ ਲਈ।

ਪਲੀਤੀ [ਫ ٲٲٲٲ ਪਲੀਦੀ = ਗੰਦਗੀ, ਫ ٲٲٲٲ ਪਲੀਦ = ਗੰਦਾ] ਅਪਵਿੱਤਰ, ਗੰਦਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ 'ਦ' ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਤ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜਿਲਦ = ਜਿਲਤ, ਮਦਦ = ਮਦਤ, ਜਾਇਦਾਦ = ਜਾਇਦਾਤ, ਭੇਦ = ਭੇਤ, ਬਾਰੂਦ = ਬਾਰੂਤ, ਖਰਾਤ = ਖਰਾਦ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲੀਦ = ਪਲੀਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਜੋ ਕਿਰਿਆਵਾਂ 'ਦ' ਲਗਾ ਲਗਾ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ 'ਤ' ਨਾਲ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਖਾਂਦਾ = ਖਾਤਾ, ਰੋਂਦਾ = ਰੋਤਾ, ਸੌਂਦਾ = ਸੋਤਾ, ਪੀਂਦਾ = ਪੀਤਾ, ਹਸਦਾ = ਹੰਸਤਾ, ਜਿਉਂਦਾ = ਜੀਤਾ, ਮਰਦਾ = ਮਰਤਾ ਅਤੇ ਨੱਚਦਾ = ਨਾਚਤਾ ਆਦਿ। ਮੂਤ ਪਲੀਤੀ ਕਪੜੁ ਹੋਇ॥ ਦੇ ਸਾਬੂਣੁ ਲਈਐ ਓਹੁ ਧੋਇ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਾਲ ਗੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕੱਪੜਾ ਸਾਬਣ ਲਗਾ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰਾ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ।

ਪਲੀਤੁ (ਦੇਖੋ ਪਲੀਤੀ) ਗੰਦਾ, ਅਪਵਿੱਤਰ। ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਲਹੂ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੁਸ਼ਾਕ ਗੰਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਯ [ਫ਼ ਯੁ ਪਾਯ, ਯੁ ਪਾ = ਪੈਰ] ਚਰਨ, ਪੈਰ। ਹਥ ਤ ਪਰ ਸਕਯਥ ਹਥ ਲਗਹਿ ਗੁਰ ਅਮਰ ਪਯ॥ (1394, ਸਵਈਏ, ਜਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮ ਸਫਲ ਹਨ ਹੱਥ, ਜੇਕਰ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸਦੇ ਹਨ।

ਪੜਦਾ (ਦੇਖੋ ਪਰਦਾ) ਪੜਦਾ, ਆਵਰਣ, ਹਿੱਜਾਬ, ਓਟ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਪੜਦਾ’ ਸ਼ਬਦ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੜਦਾ ਢੱਕਣਾ = ਐਬ ਛੁਪਾਉਣਾ, ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖਣੀ। ਪੜਦਾ ਖੁਲ੍ਹਣਾ = ਪੂਰਨ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਆਦਿ। 1. ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਹਰਿ ਗਾਵੈ ਨਾਨਕੁ ਸਤਿਗੁਰ ਢਾਕਿ ਲੀਆ ਮੇਰਾ ਪੜਦਾ ਜੀਉ॥ (101, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਹਰ ਸੁਆਸ ਨਾਲ ਨਾਨਕ ਹਰੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਐਬਾਂ ਨੂੰ ਢਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤੁ ਜਬ ਲੇਖਾ ਮਾਗਹਿ ਤਬ ਕਉਣੁ ਪੜਦਾ ਤੇਰਾ ਢਾਕੈ॥ (616, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) 3. ਗੁਰਿ ਖੋਲਿਆ ਪੜਦਾ ਦੇਖਿ ਭਈ ਨਿਹਾਲੁ॥ (801, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਜਵਾਹਿਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਪਰਦਾ ਲਹਿਣਾ = ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਵਹਿਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ। 4. ਜਿਸੁ ਕਰਮੁ ਖੁਲਿਆ ਤਿਸੁ ਲਹਿਆ ਪੜਦਾ ਜਿਨਿ ਗੁਰ ਪਹਿ ਮੰਨਿਆ ਸੁਭਾਇ॥ (1001, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਜਾਗ ਉਠਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਹਿਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪੜਦਾ ਟੁੱਟਣਾ = ਸ਼ੱਕ ਮਿਟ ਜਾਣਾ, ਪੜਦਾ ਪਾਟਣਾ। 5. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਭੁ ਪੜਦਾ ਤੂਟਾ॥ ਹਉ ਤੇਰਾ ਤੂ ਮੈ ਮਨਿ ਵੂਠਾ॥ (887, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰਾ ਪੜਦਾ ਪਾਟ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਸ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਪੜਦਾ ਰੱਖਣਾ/ਪੜਦਾ ਕੱਢਣਾ = ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖਣੀ, ਐਬ ਛੁਪਾਉਣਾ। 6. ਰਾਖਿ ਲੀਨੇ ਸਭੁ ਜਨ ਕਾ ਪੜਦਾ॥ (1145, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਪੜਦਾ ਉਘੜਨਾ = ਭੇਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਣਾ। 7. ਬਹੁਤੇਰੀ ਥਾਈ ਰਲਾਇ ਰਲਾਇ ਦਿਤਾ ਉਘੜਿਆ ਪੜਦਾ ਅਗੈ ਆਇ ਖਲੋਹਾ॥ (960, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਰਲਾ-ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘਣੇਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ’ਤੇ ਖਰਾ ਕਰਕੇ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਪਰਦਾ ਉਤਰ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰਿਆ ਮੂਹਰੇ ਨੰਗਾ ਹੋਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਪੜਦਾ ਚੁੱਕਣਾ = ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਪੜਦਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ। 8. ਚੂਕਾ ਪੜਦਾ ਤਾਂ ਨਦਰੀ ਆਇਆ॥ (1141, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਪੜਦਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ।

ਪਾ [ਫ਼ ਯੁ ਪਾ = ਪੈਰ] ਚਰਨ, ਪੈਰ, ਪਦ ; ਬੁਨਿਆਦ। 1. ਸਦਾ ਅਨੰਦਿ ਰਹਹਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਗੁਣਵੰਤਿਆ ਪਾ ਛਾਰੁ॥ (466, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅੰਦਰ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਣਵਾਨ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹਨ। 2. ਨਾਨਕ ਬੁਧੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹਾਂ। 3. ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਕੀਰਤੁ ਕਹੈ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤੁਅ ਪਾ ਸਰਣ॥ (1395, ਸਵਈਏ, ਕੀਰਤੁ) ਅਰਥਾਤ ਕੀਰਤ ਭੱਟ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਅਤੇ ਬਚਾ ਲੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ।

ਪਾਉ, ਪਾਉ (ਦੇਖੋ ਪਾ) ਪੈਰ, ਚਰਨ। 1. ਸਰਬ ਕਲਿਆਣਾ ਤਿਤੁ ਦਿਨਿ ਹਰਿ ਪਰਸੀ ਗੁਰ ਕੇ ਪਾਉ॥ (137, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਹਰੀ ! ਉਸ ਦਿਹਾੜੀ ਸਮੂਹ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜਦ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜਾਂਗਾ। 2. ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਵਾਂ ਤੇ ਫ਼ੌਜ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਤਖਤ ’ਤੇ ਪੈਰ ਧਰਾਂ ਭਾਵ ਬੈਠਾਂ। 3. ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੇ ਹਉ ਮਲਿ ਮਲਿ ਧੋਵਾ ਪਾਉ॥ (1201, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 4) 4. ਜਤੀ ਸਤੀ ਕਹ ਰਾਖਹਿ ਪਾਉ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਸੱਚੇ ਬੰਦੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਕਿਥੇ ਰੱਖਣ? 5.

ਇਤੁ ਰੰਗਿ ਨਾਚਹੁ ਰਖਿ ਰਖਿ ਪਾਉ॥ (350, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪਿਆਰ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲ ਪੂਰ ਕੇ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਰ।

ਪਾਇ¹ [ਫ ਫੁ ਪਾਯ = ਪੈਰ] ਚਰਨ, ਪੈਰ, ਪਦ। 1. ਸਤਗੁਰੁ ਸੇਵਨਿ ਆਪਣਾ ਹਉ ਤਿਨ ਕੈ ਲਾਗਉ ਪਾਇ॥ (35, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 2. ਪੈ ਪਾਇ ਮਨਾਈ ਸੋਇ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਜੀ।

ਪਾਇ², ਪਾਂਇ [ਫ ਫੁ ਪਾਯ = ਬੁਨਿਆਦ] ਨਿਉਂ, ਬੁਨਿਆਦ। 1. ਨਾਨਕ ਜੇਤੇ ਕੂੜਿਆਰ ਕੂੜੈ ਕੂੜੀ ਪਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਸਾਰੇ ਬੁਠਿਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵੀ ਬੁਠੀ ਹੈ। 2. ਪੰਚ ਮਾਰਿ ਚਿਤੁ ਰਖਹੁ ਥਾਇ॥ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਕੀ ਇਹੈ ਪਾਂਇ॥ (1189, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣੇ ਰੱਖ। ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਹੈ। 3. ਨਾਲਿ ਕਿਰਾੜਾ ਦੋਸਤੀ ਕੂੜੈ ਕੂੜੀ ਪਾਇ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਬੁਠੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਠੀ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ।

ਪਾਇ³ [ਫ ਫੁ ਪਾਯ = ਤਾਕਤ] ਤਾਕਤ। ਤੇਰਾ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ਕਹਾ ਪਾਇ॥ (1168, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਅੰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ। ਤੇਰਾ ਅੰਤ ਪਾਉਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਿਥੋਂ ਹੈ?

ਪਾਇਆ [ਫ ਫੁ ਪਾਯ = ਰੁਤਬਾ] ਬੁਨਿਆਦ, ਹਸਤੀ, ਹੋਂਦ। ਗੁਰ ਚਰਣ ਲਾਗਿ ਹਮ ਬਿਨਵਤਾ ਪੂਛਤ ਕਹ ਜੀਉ ਪਾਇਆ॥ (475, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਕੇ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੀਵ ਦੀ ਹਸਤੀ ਕੀ ਹੈ?

ਪਾਇਕ [ਫ ਫੁ ਪਾਯਕ = ਏਲਚੀ] ਕਾਸਿਦ, ਏਲਚੀ ; ਪਿਆਦਾ। ਪੰਚ ਸਮਾਏ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਇਕ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਾਈ, ਪਾਂਈ, ਪਾਈ (ਦੇਖੋ ਪਾ) ਪਾਈਂ 'ਪਾ' (ਪੈਰ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਦਾ ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਈਂ = ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ, ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ। 1. ਨਿਵਿ ਨਿਵਿ ਲਾਗਾ ਤੇਰੀ ਪਾਈ॥ (106, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨਿਉਂ-ਨਿਉਂ ਕੇ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹਾਂ ਭਾਵ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਜਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਦਸ ਅਸਟ ਸਿਧਾਈ॥ ਪਲਕ ਦਿਸਟਿ ਤਾ ਕੀ ਲਾਗਹੁ ਪਾਈ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਠਾਰਾਂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਸ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦੀਆ ਹਨ, ਤੂੰ ਅੱਖ ਦੇ ਪਲਕਾਰੇ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਇਆ-ਵਿਸ਼ਟੀ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜ ਜਾ। 3. ਜੇ ਪਾਥਰ ਕੀ ਪਾਂਈ ਪਾਇ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਘਾਲ ਅਜਾਂਈ ਜਾਇ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 4. ਗਤਿ ਹੋਵੈ ਸੰਤਹ ਲਗਿ ਪਾਈ॥ (386, ਆਸਾ, ਮਃ 5)।

ਪਾਏ (ਦੇਖ ਪਾਇ¹) ਚਰਨੀਂ, ਪੈਰੀਂ। 1. ਸੇ ਸਿਮਰਹਿ ਜਿਨ ਆਪਿ ਸਿਮਰਾਏ॥ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੈ ਲਾਗਉ ਪਾਏ॥ (262, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਪਿਰਹੁ ਵਿਛੁੰਨੀਆ ਭੀ ਮਿਲਹ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਲਾਗਹ ਸਾਚੇ ਪਾਏ॥ (583, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਵਿਛੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪਤਨੀਆਂ ਵੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਲਗ ਜਾਣ। 3. ਜਿਨੀ ਪੁਰਖੀ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ਤਿਨ ਕੈ ਹਉ ਲਾਗਉ ਪਾਏ॥ (585, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਲਗਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। 4. ਹਉ ਵਾਰਿਆ ਤਿਨ ਸੋਹਾਗਣੀ ਅੰਮਲੀ ਤਿਨ ਕੇ ਧੋਵਾ ਸਦ ਪਾਏ॥ (564, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਸਖੀ ! ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਹਾਗਣ ਪਤਨੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਦੀਵ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਧੋਂਦੀ ਹਾਂ।

ਪਾਹਰੂਅਰਾ [ਫ਼ ٲٲٲ ਪਹਰਾ = ਚੌਕੀਦਾਰ] ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਪਾਹਰੂਅਰਾ ਛਬਿ ਚੌਰ ਨ ਲਾਗੈ॥ (355, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਰੁਅਬ ਦਾਬ ਵਾਲਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ (ਸੰਤਰੀ) ਪਹਿਰੇ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ।

ਪਾਕ [ਫ਼ ٲٲ ਪਾਕ = ਪਵਿੱਤਰ] ਦੇਸ਼-ਰਹਿਤ, ਪਵਿੱਤਰ, ਨਿਰਲੇਪ। 1. ਤੀਰਥ ਦੇਵ ਦੇਹੁਰਾ ਪੋਥੀ॥ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕੁ ਸੋਚ ਪਾਕ ਹੋਤੀ॥ ਧੋਤੀ ਡੰਡਉਤਿ ਪਰਸਾਦਨ ਭੋਗਾ॥ ਗਵਨੁ ਕਰੈਗੋ ਸਗਲੇ ਲੋਗਾ॥ (237, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨ, ਦੇਵਤੇ, ਮੰਦਿਰ, ਪੋਥੀਆਂ, ਮਾਲਾਵਾਂ, ਤਿਲਕ, ਵਿਚਾਰਵਾਨ, ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਹਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਧੋਤੀਆਂ, ਡੰਡੋਤਾਂ, ਅੰਨ-ਦਾਨ ਅਤੇ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ, ਇਹ ਸਮੂਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ। 2. ਹਵਾਲ ਮਾਲੂਮ ਕਰਦੇ ਪਾਕ ਅਲਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਅੱਲਾਹ ਸਭ ਹਾਲ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। 3. ਪਾਕ ਪਰਵਦਗਾਰ ਤੂ ਖੁਦਿ ਖਸਮੁ ਵਡਾ ਅਤੋਲੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਡੋਲ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ। 4. ਏਕ ਵਸਤੁ ਬੂਝਹਿ ਤਾ ਹੋਵਹਿ ਪਾਕ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇਂ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇਂਗਾ। 5. ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕ ਥਾਇ ਸਚਾ ਪਰਵਦਿਗਾਰੁ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ।

ਪਾਕ ਪਾਕ (ਦੇਖੋ ਪਾਕ) ਪਵਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ। ਅਲਾਹ ਪਾਕ ਪਾਕ ਹੈ ਸਕ ਕਰਉ ਜੇ ਦੂਸਰ ਹੋਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਪਵਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਸ਼ੱਕ ਤਾਂ ਕਰਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਸਰਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਰੀਕ ਨਹੀਂ।

ਪਾਕੀ ਨਾਈ [ਫ਼ ٲٲ ਪਾਕੀ = ਪਵਿੱਤਰਤਾ+ਗੁ. ਨਾਈ = ਫ਼ ٲٲ ਨਾਮ ਤੋਂ] ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਵਾਲਾ ਨਾਮ। ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕ ਥਾਇ ਸਚਾ ਪਰਵਦਿਗਾਰੁ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ।

ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ [ਫ਼ ٲٲ ਪਾਕੀ = ਪਵਿੱਤਰਤਾ+ਗੁ. ਨਾਈ = ਫ਼ ٲٲ ਨਾਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ+ਫ਼ ٲٲ ਪਾਕ = ਪਵਿੱਤਰ] ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ, ਪਵਿੱਤਰ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ। ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਵਸਤੂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈਂ। ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਪਵਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।

ਪਾਕੁ (ਦੇਖੋ ਪਾਕ) ਪਵਿੱਤਰ ; ਨਿਰਲੇਪ। 1. ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਏਕ ਤੂਹੀ ਸਭ ਖਲਕ ਹੀ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਸਮੂਹ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈਂ। 2. ਦਿਲਾ ਕਾ ਮਾਲਕੁ ਕਰੇ ਹਾਕੁ॥ ਕੁਰਾਨ ਕਤੇਬ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ, ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਹੋਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈਂ। 3. ਮਨੁ ਮੈਲਾ ਵੇਕਾਰੁ ਹੋਵੈ ਸੰਗਿ ਪਾਕੁ॥ (959, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਦਾ ਮਲੀਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਮਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਦੇਹ ਮਸੀਤਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਣਾ ਕਲਮ ਖੁਦਾਈ ਪਾਕੁ ਖਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਸੀਤ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੱਬੀ ਕਲਿਮਾ ਬਣਾ। 5. ਨਾਪਾਕ ਪਾਕੁ ਕਰਿ ਹਦੂਰਿ ਹਦੀਸਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤਿ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾ। ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਦੀਸ (ਸਿੱਖਿਆ) ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਦੇਹ ਤੇਰੇ ਸੀਸ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ। 6. ਦੁਨੀਆ ਰੰਗ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੈ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਪਾਟੁ ਘਿਉ ਪਾਕੁ ਹਰਾ॥

(1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਸੁਆਦਾਂ ਦੇ ਲਾਗ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਫੁੱਲ, ਰੇਸ਼ਮ, ਘੀ ਤੇ ਮ੍ਰਿਗਛਾਲਾ ਵਾਂਗ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇ। 7. ਕਿਆ ਉਜੁ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ ਧੋਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਤੇ ਮੁਖੜਾ ਧੋਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਨਿਵਾਉਣ ਦਾ? 8. ਤੂੰ ਨਾਪਾਕੁ ਪਾਕੁ ਨਹੀ ਸੂਝਿਆ ਤਿਸ ਕਾ ਮਰਮੁ ਨ ਜਾਨਿਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਭੇਤ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਪਾ ਖਾਕ [ਫ਼ ٤٤٥ ਪਾਖਾਕ, ਫ਼ ٤٤٥ ਪਾ = ਚਰਨ+ਫ਼ ٤٤٥ ਖਾਕ = ਧੂੜ] ਚਰਨ-ਧੂੜ। ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਵੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹਾਂ।

ਪਾਟ, ਪਾਟੁ (ਦੇਖੋ ਪਟ) ਉਂਨੀ ਕੱਪੜਾ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਮ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਵਜੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। 1. ਜਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਹਢਾਵਹਿ॥ ਤਿਸਹਿ ਤਿਆਗਿ ਕਤ ਅਵਰ ਲੁਭਾਵਹਿ॥ (269, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਰੇਸ਼ਮ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਉਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈਂ? 2. ਹਰਿ ਚੋਲੀ ਦੇਹ ਸਵਾਰੀ ਕਢਿ ਪੈਧੀ ਭਗਤਿ ਕਰਿ॥ ਹਰਿ ਪਾਟੁ ਲਗਾ ਅਧਿਕਾਈ ਬਹੁ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਾਤਿ ਕਰਿ॥ (646, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅੰਗਰਖੀ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਗੁਲਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਰਦਾ ਹਾਂ। ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਰੇਸ਼ਮ ਉਸ ਉਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗਾਂ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਨਗਨ ਫਿਰਤ ਰੰਗਿ ਏਕ ਕੈ ਓਹੁ ਸੋਭਾ ਪਾਏ॥ ਪਾਟ ਪਟੰਬਰ ਬਿਰਥਿਆ ਜਿਹ ਰਚਿ ਲੋਭਾਏ॥ (745, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਦਰ ਨੰਗਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਰਥ ਹਨ ਰੇਸ਼ਮੀ ਤੇ ਉਂਨੀ ਕੱਪੜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਲਾਲਚ ਵਧਦਾ ਹੈ।

ਪਾਤ [ਫ਼ ٤٤٥ ਪਾਦ, ਫ਼ ٤٤٥ ਪਾਤ = ਤਖ਼ਤ] ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ। ਕੇਤੀਆ ਖਾਣੀ ਕੇਤੀਆ ਬਾਣੀ ਕੇਤੇ ਪਾਤ ਨਰਿੰਦ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਉਤਪਤੀ ਦੀਆ ਖਾਣਾਂ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਬੋਲੀਆਂ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ।

ਪਾਤਿਸਾਹ [ਫ਼ ٤٤٥ ਪਾਤਸਾਹ, ਫ਼ ٤٤٥ ਪਾਤ = ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ, ਤਖ਼ਤ+ਫ਼ ٤٤٥ ਸਾਹ = ਮਾਲਿਕ] ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਦਸ਼ਾਹ। ‘ਬਾਦਸ਼ਾਹ’ ਦਾ ‘ਬ’, ‘ਪਾਤਸਾਹ’ ਦੇ ‘ਪ’ ਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਤਬ = ਤਪ, ਤਾਬ = ਤਾਪ, ਕਮੀ ਬੇਸ਼ੀ = ਕਮੀ ਪੇਸ਼ੀ, ਤਬਲਾ = ਤਪਲਾ ਆਦਿ। ‘ਬਾਦਸ਼ਾਹ’ ਦਾ ‘ਦ’ ਪਾਤਸਾਹ ‘ਤ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ-

ਸੰ. ਛੰਦ = ਗੁ. ਛੰਤ	ਅ. ਮਸਜਿਦ = ਪੰ. ਮਸੀਤ
ਸੰ. ਗਦਾ = ਪੰ. ਗਤਕਾ	ਫ਼ ਰਸਦ = ਪੰ. ਰਸਤ
ਫ਼ ਜਿਲਦ = ਪੰ. ਜਿਲਤ	ਅ. ਮਦਦ = ਪੰ. ਮਦਤ
ਫ਼ ਜਾਇਦਾਦ = ਪੰ. ਜਾਇਦਾਤ	ਫ਼ ਪਲੀਦ = ਪੰ. ਪਲੀਤ
ਫ਼ ਦੁੱਰਾਜ (ਤਿੱਤਰ) = ਫ਼ ਤੁੱਰਾਜ,	ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ = ਪਾਤਸਾਹ।

1. ਸੁਣਿਐ ਸੇਖ ਪੀਰ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਰਵਣ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖ, ਪੀਰ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕੀ ਘੜੀਐ ਸਬਦਿ ਵਿਗਾਸਿ॥ (61, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਧਾਤਾਂ ਦੇ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਅਧੀਨ (ਸਿੱਕੇ) ਸਾਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਜਿਉ ਭਾਵੈ ਤਿਉ ਰਖੁ ਤੂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ

ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਕੇ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (670, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਗੋਲੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਤੂੰ ਹੀ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। 4. ਹਮ ਚਿਨੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਂਵਲੇ ਬਰਨਾਂ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ। 5. ਜਿਤਨੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ਸਾਹ ਰਾਜੇ ਖਾਨ ਉਮਰਾਵ ਸਿਕਦਾਰ ਹਰਿ ਤਿਤਨੇ ਸਭਿ ਹਰਿ ਕੇ ਕੀਏ॥ (851, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। 6. ਗੜਿ ਦੇਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹ ਕੀ ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ ਹਾਰਿ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਦੇਹ-ਕੋਟ ਅੰਦਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਫਤਹਿ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦਾਚਿਤ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੇ।

ਪਾਤਿਸਾਹਾ¹ (ਦੇਖੋ ਪਾਤਿਸਾਹ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ। 1. ਸਿਰਿ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਾ॥ ਗੁਰ ਭੇਟਤ ਮਨਿ ਓਮਾਹਾ॥ (621, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਚਿੱਤ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਦਰਗਹ ਪੈਧੇ ਜਾਨਿ ਸੁਹੇਲੇ ਹੁਕਮਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਹੇ॥ (1033, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਹਿਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਨਾਨਕ ਸਾਚੁ ਮਿਲੈ ਪਤਿ ਰਾਖਹੁ ਤੂ ਸਿਰਿ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਹੇ॥ (1033, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ! ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। 4. ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹਿ ਸਦ ਹੀ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਮਲ ਗੁਣ ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਹੇ॥ (1055, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਉਹ, ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੁਣ।

ਪਾਤਿਸਾਹਾ² (ਦੇਖੋ ਪਾਤਿਸਾਹ) ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ। ਜਾ ਕਾ ਹੁਕਮੁ ਨ ਮੈਟੈ ਕੋਇ॥ ਸਿਰਿ ਪਾਤਿਸਾਹਾ ਸਾਚਾ ਸੋਇ॥ (1144, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਸਾਈਂ ਸਾਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਉਤੇ ਹੈ।

ਪਾਤਿਸਾਹਿ (ਦੇਖੋ ਪਾਤਿਸਾਹ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ। 1. ਨਾਨਕ ਸਚੈ ਪਾਤਿਸਾਹਿ ਡੁਬਦਾ ਲਇਆ ਕਢਾਇ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮੈਂ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਪਰ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੇਰਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਮਾਰਿਆ ਸਚੈ ਪਾਤਿਸਾਹਿ ਵੇਖਿ ਧੁਰਿ ਕਰਮਚਾ॥ (1099, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਢੋਂ ਅਮਲ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ।

ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ [ਫ਼. پاتشاہ پازشاهي, ਫ਼. پازشاه = ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ+ਫ਼. صاحب ਸਾਹਿਬ = ਮਾਲਿਕ] ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ¹ [ਫ਼. پاتشاہ پازشاهي ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ, ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾ ਕੇ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਂ = ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ। ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀ² [ਫ਼. پاتشاہي پازشاهي = ਫ਼. پاتشاہ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਦਵੀ, ਹਕੂਮਤ, ਰਾਜ, ਸਲਤਨਤ। ਸਿੱਖ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਤਾ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਲਦਾਰੀ ਹੈ। 'ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ' ਸ਼ਬਦ ਸੱਚੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਵਾਲੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਵਰਤਿਆ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ = ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ = ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ = ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ‘ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ’ ਸ਼ਬਦ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਦਵੀ ਅਤੇ ਅਮਲਦਾਰੀ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ। 1. ਸਚੁ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਅਮਰੁ ਸਚੁ ਸਚੇ ਸਚਾ ਥਾਨੁ॥ (48, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਪਰਮ ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ। 2. ਕਾਇਮੁ ਦਾਇਮੁ ਸਦਾ ਪਾਤਿਸਾਹੀ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਪੱਕੀ, ਸਥਿਰ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਹੈ ਉਥੋਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ। 4. ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਭਗਤ ਜਨਾ ਕਉ ਦਿਤੀਅਨੁ ਸਿਰਿ ਛਤੁ ਸਚਾ ਹਰਿ ਬਣਾਇ॥ (590, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੀਸ ਲਈ ਸਾਈਂ ਸੱਚਾ ਤਾਜ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ [ਫ਼ ਪاتشاهیا ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਤਾਂ, ਹਕੂਮਤਾਂ।

1. ਲਖ ਖੁਸੀਆ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਮਨ ਮੰਧੇ ਪ੍ਰਭੁ ਅਵਗਾਹੀਆ॥ ਏਹਿ ਰਸ ਭੋਗਣ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ॥ (132, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮਾਨਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। 3. ਰਸ ਭੋਗਣ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ ਦੁਖ ਸੁਖ ਸੰਘਾਰਾ॥ (1009, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਮਾਣਨ ਦੁਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਗ਼ਮੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ‘ਚ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਸਭਿ ਪਾਤਿਸਾਹੀਆ ਅਮਰ ਸਭਿ ਸਭਿ ਖੁਸੀਆ ਸਭਿ ਖਾਨ॥ (1241, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਖਾਣੇ।

ਪਾਤਿਸਾਹੁ [ਫ਼ پاتشاه پاز = ਤਖ਼ਤ+ਫ਼ پاز = ਮਾਲਿਕ] ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਪਾਦਸ਼ਾਹ।

1. ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ। 2. ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਪੂਛਿ ਨ ਕਰੇ ਬੀਚਾਰੁ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਸੱਚਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮ ਲਏ ਬਗ਼ੈਰ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਤਿ ਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ (348, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 5. ਪਪੈ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਵੇਖਣ ਕਉ ਪਰਪੰਚੁ ਕੀਆ॥ (433, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ‘ਪ’-ਪਰਮ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਸਾਜਿਆ ਹੈ।

ਪਾਨ [ਫ਼ پان ਪਾਨ = ਨਾਗਰਬੇਲ ਦਾ ਪੱਤਾ] ਇਹ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਵੀ ਤਤਸਮ

ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਗਰਬੇਲ ਦਾ ਪੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਤੰਬੋਲ ਜਾਂ ਤਾਂਬੂਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਾਨ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪਾਨ ਦੇ ਪੱਤੇ ਉਤੇ ਕੱਥਾ, ਸੁਪਾਰੀ ਅਤੇ ਚੂਨਾ ਆਦਿ ਲਗਾ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਾ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 1. ਕਹਾ ਸੁ ਪਾਨ ਤੰਬੋਲੀ ਹਰਮਾ ਹੋਈਆ ਛਾਈ ਮਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪਾਨ ਤੇ ਤੰਬੋਲ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਕਿਥੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ? 2. ਰਾਜ ਭੋਗ ਅਰੁ ਛਤ੍ਰ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬਹੁ ਸੁੰਦਰਿ ਰਮਨਾ॥ ਪਾਨ ਕਪੂਰ ਸੁਬਾਸਕ ਚੰਦਨ ਅੰਤਿ ਤਉ ਮਰਨਾ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ, ਰਾਜ-ਗੱਦੀਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ, ਪਾਨ-ਬੀੜੇ, ਕਾਫੂਰ ਅਤੇ ਪਰਮ ਸੁਗੰਧਿਤ ਚੰਨਣ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਓੜਕ ਨੂੰ ਮਰ ਜਾਣਗੇ। 3. ਬੈਠਿ ਸਿੰਘੁ ਘਰਿ ਪਾਨ ਲਗਾਵੈ ਘੀਸ ਗਲਉਰੇ ਲਿਆਵੈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ

ਘੁਰਨੇ 'ਚ ਬੈਠਾ ਸ਼ੇਰ ਪਾਨ-ਬੀੜੇ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਧਰ ਸੁਪਾਰੀਆਂ ਲਿਆਂਉਂਦੀ ਹੈ। 4. ਕਬੀਰ ਉਜਲ ਪਹਿਰਹਿ ਕਾਪਰੇ ਪਾਨ ਸੁਪਾਰੀ ਖਾਹਿ॥ ਏਕਸ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਬਾਧੇ ਜਮ ਪੁਰਿ ਜਾਂਹਿ॥ (1366, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਫੈਦ-ਭੜਕੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਨ-ਬੀੜੇ ਤੇ ਸੁਪਾਰੀਆਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇੱਕ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਨਰੜ ਕੇ ਜਮ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਲਿਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਪਾਨ) ਪਾਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। 1. ਚੰਦਨੁ ਮੋਲਿ ਅਣਾਇਆ ਕੁੰਗੂ ਮਾਂਗ ਸੰਧੂਰੁ॥ ਚੋਆ ਚੰਦਨੁ ਬਹੁ ਘਣਾ ਪਾਨਾ ਨਾਲਿ ਕਪੂਰੁ॥ ਜੇ ਧਨ ਕੰਤਿ ਨ ਭਾਵਈ ਤ ਸਭਿ ਅਡੰਬਰ ਕੂੜੁ॥ (19, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੀਢੀਆਂ ਦੇ ਚੀਰਾਂ ਲਈ ਚੰਨਣ, ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿੰਗਰਫ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਉਹ ਉਦ ਤੇ ਚੰਨਣ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤਰ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਕਾਫੂਰ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਪਾਨ ਬੀੜੇ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਲਾੜੀ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਜਾਵਟਾਂ ਝੂਠੀਆਂ ਹਨ। 2. ਪਾਨਾ ਵਾੜੀ ਹੋਇ ਘਰਿ ਖਰੁ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ॥ ਰਸੀਆ ਹੋਵੈ ਮੁਸਕ ਕਾ ਤਬ ਫੂਲੁ ਪਛਾਣੈ॥ (725, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿਚ ਪਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਦੀ ਬਗ਼ੀਚੀ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਖੋਤਾ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਖਸਬੂ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੋਵੇ ਤਦ ਉਹ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਸਿਆਣਦਾ ਹੈ।

ਪਾਰਚ [ਫ ਪਾਰਚਹ = ਕੱਪੜਾ] ਕੱਪੜਾ। ਬਹਤੀ ਜਾਤ ਕਦੇ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨ ਧਾਰਤ॥ ਮਿਥਿਆ ਮੋਹ ਬੰਧਹਿ ਨਿਤ ਪਾਰਚ॥ (743, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਗਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ। ਤੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਕੂੜੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਮਤਾ ਵਾਸਤੇ ਕੱਪੜਾ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਹੈਂ ਭਾਵ ਕਮਰਕਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ।

ਪਾਰਦੇ [ਫ ਪਰਦਹ = ਪੜਦਾ] ਪਰਦਾ, ਪੜਦਾ। ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਗੁਰ ਲਾਹਿ ਪਾਰਦੇ ਮਿਲਉ ਲਾਲ ਮਨੁ ਹਰੀਆ॥ (1209, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪੜਦਾ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਾਲ [ਫ ਪੱਲਹ = ਦਾਮਨ] ਦਾਮਨ, ਪੱਲੂ, ਲੜ, ਪੱਲਾ। 1. ਹਿਰਦੈ ਚਰਣ ਸਬਦੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਬਾਧਿਓ ਪਾਲ॥ (680, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ! ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ। 2. ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਸਾਧ ਪ੍ਰਭ ਤਿਨੁ ਲਾਗਹੁ ਪਾਲ॥ (811, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੇ ਸਾਧ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹਾਂ।

ਪਾਲਾ (ਦੇਖੋ ਪਾਲ) ਪੱਲਾ, ਪੱਲੂ, ਲੜ। ਜਿਸ ਨੇ ਭਏ ਗੋਬਿੰਦ ਦਇਆਲਾ॥ ਗੁਰ ਕਾ ਬਚਨੁ ਤਿਨਿ ਬਾਧਿਓ ਪਾਲਾ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪਾਲੀ (ਦੇਖੋ ਪਾਲ) ਪੱਲੇ ਨਾਲ। ਸਤਗੁਰੁ ਦਇਆ ਕਰੇ ਸੁਖਦਾਤਾ ਹਮ ਲਾਵੈ ਆਪਨ ਪਾਲੀ॥ (667, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਰਹਿਮਤ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਵੇ।

ਪਾਲੈ (ਦੇਖੋ ਪਾਲ) ਪੱਲੇ 'ਚ। ਨਾਮ ਧਨੁ ਜਿਸੁ ਜਨ ਕੈ ਪਾਲੈ ਸੋਈ ਪੂਰਾ ਸਾਹਾ॥ (680, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਪੱਲੇ 'ਚ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਹੈ, ਉਹੀ ਪੂਰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ।

ਪਾਵ [ਫ ਪਾਯ = ਪੈਰ] ਚਰਨ, ਪੈਰ। 1. ਪਾਵ ਮਲੋਵਾ ਮਲਿ ਮਲਿ ਧੋਵਾ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਨ ਹਰਿ ਰਸੁ ਪੀਚੈ ਜੀਉ॥ (96, ਮਾਝ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਮੁੱਠੀ-ਚਾਪੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਮਲ-ਮਲ ਕੇ ਧੋਂਦਾ ਹਾਂ। ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਕਬ ਕੋ ਨਾਚੈ ਪਾਵ ਪਸਾਰੈ ਕਬ ਕੋ ਹਾਥ ਪਸਾਰੈ॥ ਹਾਥ ਪਾਵ ਪਸਾਰਤ ਬਿਲਮੁ ਤਿਲੁ ਲਾਗੈ ਤਬ ਲਗੁ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਰਾਮ ਸਮਾਰੈ॥ (368, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪਸਾਰ ਕੇ ਨੱਚੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪਸਾਰਨ 'ਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਚਿਰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਾਈਂ ਮੇਰਾ ਮਨ ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। 3. ਪਾਵ ਮਲੋਵਉ ਸੰਗਿ ਨੈਨ ਭਤੀਰੀ॥ ਜਹਾ ਪਠਾਵਹੁ ਜਾਂਉ ਤਤੀ ਰੀ॥ (739, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰਿਆ ! ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਝਿਮਣੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇਰੇ ਪੈਰ ਮਲਦੀ ਹਾਂ। ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜਦਾ ਹੈਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। 4. ਸਿਰੁ ਨਾਨਕ ਲੋਕਾ ਪਾਵ ਹੈ॥ (1168, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐਸੇ (ਇੱਕ ਰੱਬ ਦਾ ਸਿਮਰਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਸੀਸ ਹੈ। ਇਥੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ। 5. ਥਥਾ ਥਿਰੁ ਕੋਉ ਨਹੀ ਕਾਇ ਪਸਾਰਹੁ ਪਾਵ॥ (257, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ 'ਥ'- ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰਦਾ ਹੈਂ?

ਪਾਵਉ (ਦੇਖੋ ਪਾਵ) ਪੈਰੀਂ, ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ। ਬਜਰ ਕੁਠਾਰੁ ਮੋਹਿ ਹੈ ਛੀਨਾਂ ਕਰਿ ਮਿੰਨਤਿ ਲਗਿ ਪਾਵਉ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਖਤ ਕੁਹਾੜੇ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਮਮਤਾ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪਾਵਨ (ਦੇਖੋ ਪਾਵ) ਪਾਵ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ 'ਨ' ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਸਿੱਖਨ, ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਰਾਜਾਨ, ਦੀਨ ਤੋਂ ਦੀਨਨ ਤੇ ਗਿਰਝ ਤੋਂ ਗਿਰਝਨ ਆਦਿ। ਪਾਵਨ ਧਾਵਨ ਸੁਆਮੀ ਸੁਖ ਪੰਥਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਕਾਇਆ ਸੰਤ ਸਰਸਨ॥ (1303, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਮਾਰਗ ਅੰਦਰ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਵੜੈ [ਫ ਫੁ ਪਾਯ (ਪੈਰ) ਤੋਂ] ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੈਰ ਅੜਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਰਕਾਬ, ਫੌਂਡਾ ; ਰਕਾਬ ਵਿਚ। ਅਪਨੈ ਬੀਚਾਰਿ ਅਸਵਾਰੀ ਕੀਜੈ॥ ਸਹਜ ਕੈ ਪਾਵੜੈ ਪਗੁ ਧਰਿ ਲੀਜੈ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਵੈ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਤ ਦੀ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਟਿਕਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਾਵੈ (ਦੇਖੋ ਪਾਵ) ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ, ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ, ਚਰਨੀਂ। 1. ਜੰਮਣੁ ਮਰਣੁ ਤਿਨ੍ਹਾ ਕਾ ਚੁਕਾ ਜੋ ਹਰਿ ਲਾਗੇ ਪਾਵੈ॥ (438, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲਗ ਗਏ, ਉਹ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ। 2. ਸਭੇ ਇਛਾ ਪੂਰੀਆ ਲਗਿ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਪਾਵੈ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 3. ਹਮ ਹਰਿ ਰਾਖੇ ਲਗਿ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਵੈ॥ (370, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਜੋੜ ਕੇ ਬਚਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਪਿਆਲ, ਪਿਆਲਾ [ਫ پيالہ ਪਯਾਲਹ = ਪਿਆਲਾ] ਕਟੋਰਾ, ਪਿਆਲਾ। 1. ਏਕ ਜੁ ਬਾਤ ਅਨੂਪ ਬਨੀ ਹੈ ਪਵਨ ਪਿਆਲਾ ਸਾਜਿਆ॥ (92, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਗੱਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਕੁੰਭਕ ਰੂਪ ਪਿਆਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 2. ਏਹੁ ਪਿਰਮੁ ਪਿਆਲਾ ਖਸਮ ਕਾ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਕਟੋਰਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਸੁਰਤਿ ਪਿਆਲ ਸੁਧਾ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਏਹੁ ਮਹਾ ਰਸੁ ਪੇਉ ਰੇ॥ (969, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਪਿਆਲਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰਹੁ (ਰਸ) ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰਮ-ਰਸ ਨੂੰ ਪੀਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪਿਸਰ [ਫ਼ ਪਿਸਰ = ਬੇਟਾ] ਪੁੱਤਰ, ਬੇਟਾ। ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ ਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਤੇਰਾ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਿਕਾਬਰ [ਫ਼ ਪੈਗਮਬਰ, ਪੈਗਮਬਰ, ਫ਼ ਪੈਗਮ, ਪੈਗਮ = ਸੰਦੇਸ਼+ਫ਼ ਬਰ = ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ] ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ। ‘ਬਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بُرَدَن ਬੁਰਦਨ = ਲੈ ਜਾਣਾ। ਬੁਰਦਨ→ ਬਰਦ→ ਬਰ→ = ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਨਾਮਹਬਰ = ਚਿੱਠੀ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਦਿਲਬਰ = ਦਿਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਪੈਗਮਬਰ = ਸੰਦੇਸ਼ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਆਦਿ। ਪੈਗਮਬਰ ਦਾ ‘ਗ਼’, ਪਿਕਾਬਰ ਦੇ ‘ਕ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰ = ਖ਼ਿਦਮਤਕਾਰ, ਖ਼ੁਦਾਵੰਦਗਾਰ = ਖ਼ੁਦਾਵੰਦਕਾਰ ਤੇ ਵੇਗਾਰ = ਵੇਕਾਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-

ਸੰ. ਸ਼ਕੁਨ = ਪੰ. ਸ਼ਗਨ

ਸੰ. ਆਕਾਸ਼ = ਪੰ. ਆਗਾਸ

ਸੰ. ਸ਼ੋਕ = ਪੰ. ਸੋਗ

ਸੰ. ਅੰਕ = ਪੰ. ਅੰਗ

ਸੰ. ਪ੍ਰਕਟ = ਪੰ. ਪ੍ਰਗਟ

ਸੰ. ਕੰਕਣ = ਪੰ. ਕੰਗਣ

ਸੰ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ = ਪੰ. ਪ੍ਰਗਾਸ

‘ਪੈਗਮਬਰ’ ਸ਼ਬਦ ਇਸਲਾਮੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਪੈਗਮਬਰ’ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਗਮਬਰ, ਰਸੂਲ ਜਾਂ ਨਬੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਗਮਬਰ, ਰਸੂਲ ਜਾਂ ਨਬੀ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਨਮੂਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖ਼ੁਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦੁਰਸਤੀ ਲਈ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦਾਵੰਦੀ ਹੁਕਮ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਅਸੂਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅੱਲਾਹ ਖੁਸ਼ ਜਾਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੈਗਮਬਰ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਉਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਉਹ ਹਕੀਕੀ ਕਮਾਲ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪੈਗਮਬਰਾਂ, ਰਸੂਲਾਂ ਤੇ ਨਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ‘ਅਰਕਾਨ-ਏ-ਇਸਲਾਮ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਉਹ ਸੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦੇ। ਉਹ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਹਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਪੈਗਮ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਕ ਹਨ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਤੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ।” (ਅਰਕਾਨ-ਏ-ਇਸਲਾਮ, ਪੰਨਾ 13) ਪੈਗਮਬਰਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕੜੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਪੈਗਮਬਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਖ਼ੁਦਾ ਵਲੋਂ ਪੁੱਜਿਆ ਪੈਗਮ (ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਰਾਹੀਂ) ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ।

ਪੀਰ ਪਿਕਾਬਰ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਅਉਲੀਏ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗਮਬਰ, ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਅਭਿਆਸੀ ਤੇ ਸਮੂਹ ਵਲੀ (ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ)।

ਪਿੰਜਰ, ਪਿੰਜਰਾ, ਪਿੰਜਰਿ, ਪਿੰਜਰੁ, ਪਿੰਜਰੈ [ਫ਼ ਪੰਜਰਹ, ਪੰਜਰ = ਜਾਲੀਦਾਰ ਚੀਜ਼] ਜਾਲੀਦਾਰ ਚੀਜ਼, ਜਾਲੀਦਾਰ ਢਾਂਚਾ, ਪੰਛੀ ਡੱਕ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਜਾਲੀਦਾਰ ਢਾਂਚਾ ਅਥਵਾ ਪਿੰਜਰਾ ; ਸਰੀਰਕ ਢਾਂਚਾ, ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਕਰੰਗ। 1. ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ ਪਿੰਜਰ ਮਹਿ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ ਸੋ ਪਿੰਜਰੁ ਲੈ ਜਾਰਿ॥ (89, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਉਸ ਮਨੁੱਖੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਾੜ ਸੁੱਟ, ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖੀ

ਵਾਂਚੇ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਪੀੜ ਨਹੀਂ। 2. ਤੂੰ ਪਿੰਜਰੁ ਹਉ ਸੁਅਟਾ ਤੋਰ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਿੰਜਰਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਤੋਤਾ। 3. ਪਿੰਜਰਿ ਪੰਖੀ ਬੰਧਿਆ ਕੋਇ॥ ਛੇਰੀ ਭਰਮੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਇ॥ (839, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠਾ ਵਿਅਕਤੀ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਡੱਕੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਪਿੰਜਰੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਭਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਖਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ। 4. ਜਤੁ ਸਤੁ ਸੰਜਮੁ ਸੀਲੁ ਨ ਰਾਖਿਆ ਪ੍ਰੇਤ ਪਿੰਜਰ ਮਹਿ ਕਾਸਟੁ ਭਇਆ॥ (906, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ, ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ, ਸਵੈ-ਜ਼ਬਤ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਦੇਹ ਦੇ ਕਰੰਗ ਅੰਦਰਲਾ ਭੂਤ ਸੁੱਕ ਕੇ ਲੱਕੜ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 5. ਫਰੀਦਾ ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ ਤਲੀਆਂ ਖੁੰਡਹਿ ਕਾਗ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਸੁਕ ਕੇ ਕਰੰਗ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਤਲੀਆਂ 'ਤੇ ਕਾਗ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। 6. ਕਾਗ਼ਾ ਚੁੰਡਿ ਨ ਪਿੰਜਰਾ ਬਸੈ ਤ ਉਡਰਿ ਜਾਹਿ॥ ਜਿਤੁ ਪਿੰਜਰੈ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਵਸੈ ਮਾਸੁ ਨ ਤਿਦੁ ਖਾਹਿ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਾਵਾਂ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕਰੰਗ ਨੂੰ ਨਾ ਚੁੰਡ। ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਇਸ 'ਤੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਹੈਂ ਤਾਂ ਉਡ ਜਾ। ਜਿਸ ਕਰੰਗ ਅੰਦਰ ਮੇਰਾ ਕੰਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਤੂੰ ਮਾਸ ਨਾ ਖਾ।

ਪਿਰਾਹਨੁ [فِرَّاهِنُ ਪੈਰਾਹਨ = ਕੁਰਤਾ, ਕਮੀਜ਼] ਕੁੜਤਾ, ਕਮੀਜ਼, ਪੁਸ਼ਾਕ, ਲਿਬਾਸ, ਚੋਲਾ, ਚੋਗਾ। ਹਿਵੇ ਕਾ ਘਰੁ ਮੰਦਰੁ ਅਗਨਿ ਪਿਰਾਹਨੁ॥ (943, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਮਹਿਲ ਅੰਦਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਆਦਮੀ ਅੱਗ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ (ਤਾਮਸੀ ਲਿਬਾਸ) ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਪੀਰ [فِرّ پير ਪੀਰ = ਬੁੱਢਾ ਆਦਮੀ, ਬਜ਼ੁਰਗ] ਬਜ਼ੁਰਗ, ਧਰਮ ਦਾ ਆਚਾਰਯ, ਗੁਰੂ। ਸੂਫੀ ਮਤ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ' ਤੇ 'ਪੀਰ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਉਹ 'ਪੀਰ' ਨੂੰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰੱਬ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਲਈ ਸਰੀਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪੀਰ ਅਭਿਆਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੂਫੀ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਜਾਂ ਪੀਰ ਨਾਲ ਰੱਬ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਇਸ਼ਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੀਰ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਵੀ ਖ਼ਾਜ਼ਾ ਹਾਫ਼ਿਜ਼ ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਪੀਰ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਗੋਦੜੀ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਰੰਗਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਨਾ ਕਰ ਤੇ ਫ਼ੌਰਨ ਗੋਦੜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਰੰਗ ਲੈ ਹਾਲਾਕਿ ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣੀ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫੀ ਕਵੀ ਮੌਲਾਨਾ ਜਲਾਲ-ਉੱਦੀਨ ਰੂਮੀ 'ਪੀਰ' ਬਾਰੇ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਖ਼ਿਆਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ-

“ਪੀਰ ਦਾ ਲੜ ਫੜ ਕਿਉਂਕਿ ਪੀਰ ਰਸਤਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਹੈ। ਪੀਰ ਚੰਦ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਲੋਕ ਰਾਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਪੀਰ ਦੇ ਨਾਮ ਸਦਕਾ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਉਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੀਰ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਉਮਰ ਕਰਕੇ। ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਪੀਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਵਰਗਾ ਮੋਤੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੀਰ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜ੍ਹ ਕਿਉਂਕਿ ਪੀਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਹ ਖ਼ਤਰੇ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ-ਪੰਧ ਕੱਟਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਖ਼ਤਰੇ, ਆਫ਼ਤਾਂ ਤੇ ਡਰ ਹਨ। ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਉਹੋ ਗੁਮਰਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਜੇ ਤੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੀਰ ਦੀ ਛਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਭੂਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੈਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਪੀਰ ਦਾ ਹੱਥ ਗ਼ੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਲਾਹ ਹੈ। ਪੀਰ ਧਾਰਨ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਨਾ ਕਰ। ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਅਮੀਰਾਂ ਦਾ ਅਮੀਰ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ।” (ਮਸਨਵੀ-ਏ-ਮੌਲਵੀ-ਏ-ਮਅਨਵੀ, ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ਪੰਨਾ 76-77)

ਗੁਰਮਤਿ ਉਤੇ ਵੀ ਸੂਫੀਮਤ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ-

ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ॥

ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰ॥ (462, ਆਸਾ, ਮਃ 1)

ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ॥

ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਦਿਆਂ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 2)

ਗੁਰੂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ:-

ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਗੁਰ ਗੁਰ ਪੂਰਨ ਨਾਰਾਇਣ॥

ਗੁਰ ਦਇਆਲ ਸਮਰਥ ਗੁਰ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ॥

ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਅਸਗਾਹੁ ਗੁਰਿ ਬੋਹਿਥੈ ਤਾਰਿਅਮੁ॥

ਨਾਨਕ ਪੂਰ ਕਰੰਮ ਸਤਿਗੁਰ ਚਰਣੀ ਲਗਿਆ॥ (710, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5)

ਗੁਰੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੋ ਜਾਣੁ॥ ਜੇ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਪਰਵਾਣੁ॥ (864, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5)

ਗੁਰ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਕਥਨੁ ਨ ਜਾਇ॥

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਗੁਰੁ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ (864, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5)

ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸਰੀਰਕ ਨਹੀਂ, ਬਾਣੀ ਤੇ ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ-

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ॥

ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ (982, ਨਟ, ਮਃ 4)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਸੂਫੀਆ ਵਾਲਾ ਵਕੀਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ‘ਦਰਗਹ ਕਾ ਬਸੀਨੁ’ ਹੈ। ‘ਗੁਰੂ’ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਵੀ ‘ਗੁਰੂ’ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੂਫੀ ਮੁਰੀਦ ‘ਮੁਰਸ਼ਿਦ’ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਰਮੇਸਰ ਇੱਕਮਿਕ ਹਨ। ‘ਗੁਰੂ’ ਸਿੱਖ ਲਈ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਕਲਾਮ ‘ਗੁਰੂ’ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੂਫੀਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਪੀਰ ਸਰੀਰਕ ਹੈ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਰੱਬ ਹੈ, ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੁਰੀਦ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਰੀਦ ਵਾਸਤੇ ਦਰਗਹ ਵਿਚ ਵਕੀਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ‘ਪੀਰ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਧਾਰਮਿਕ ਆਚਾਰਯ, ਗੁਰੂ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ। 1. ਸੁਣਿਐ ਸਿਧ ਪੀਰ ਸੁਰਿ ਨਾਥ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰਵਣ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪੂਰਨ ਪੁਰਸ਼, ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ, ਰੂਹਾਨੀ ਯੋਧਾ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਯੋਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸੁਣਿਐ ਸੇਖ ਪੀਰ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸ਼੍ਰਵਣ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖ, ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਸੁਰ ਸਿਧ ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਮੁਨਿ ਜਨ ਸੇਖ ਪੀਰ ਸਲਾਰ॥ ਦਰਿ ਕੂਚ ਕੂਚਾ ਕਰਿ ਗਏ ਅਵਰੇ ਭਿ ਚਲਣਹਾਰ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਵਤੇ, ਸਿਧ, ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਸਵਰਗ ਦੇ ਗਵੱਈਏ, ਮੁਨੀ, ਸਾਧੂ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਸਮੂਹ ਦਰਜਾ-ਬ-ਦਰਜਾ ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਵੀ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤਾਬੇ ਹਨ। 4. ਕੋਟੀ ਹੂ ਪੀਰ ਵਰਜਿ ਰਹਾਏ ਜਾ ਮੀਰੁ ਸੁਣਿਆ ਧਾਇਆ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਬਾਬਤ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਉਸ ਨੂੰ ਠੱਲਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 5. ਸਿਧਾ ਸੇਵਨਿ ਸਿਧ ਪੀਰ ਮਾਗਹਿ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਿਪੁੰਨ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਬਣਨ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਕਈ ਕਰਾਮਾਤੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਗ਼ੈਬੀ ਤਾਕਤਾਂ ਤੇ ਦੌਲਤ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 6. ਹਜ ਹਮਾਰੀ ਗੋਮਤੀ ਤੀਰ॥ ਜਹਾ ਬਸਹਿ ਪੀਤੰਬਰ ਪੀਰ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਮੱਕੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਗੋਮਤੀ ਦਰਿਆ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਪੀਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਸਦੇ ਹਨ। 7. ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਅਰੁ ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਪੀਰ ਪੁਰਸ ਬਹੁਤੇਰੇ॥ ਜੇ ਤਿਨ ਮਿਲਾ ਤ ਕੀਰਤਿ ਆਖਾ

ਤਾ ਮਨੁ ਸੇਵ ਕਰੇ॥ (877, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਹਨ ਕਰਾਮਾਤੀ ਬੰਦੇ, ਅਭਿਆਸੀ, ਜੋਗੀ, ਰਮਤੇ ਸਾਧੂ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਅਤੇ ਨੇਕ ਬੰਦੇ। ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਵਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਉਚਾਰਨ ਕਰਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤਦ ਹੀ ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਵੇਗਾ। 8. ਭਿਸਤੁ ਪੀਰ ਲਫਜ਼ ਕਮਾਇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਦੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਜੋਂ ਜਾਣ। 9. ਜੈਸੀ ਦਾਸੇ ਧੀਰ ਮੀਰ॥ ਤੈਸੇ ਉਧਾਰਨ ਗੁਰਹ ਪੀਰ॥ (1181, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 10. ਕਬੀਰੁ ਪ੍ਰਗਰਾ ਰਾਮ ਅਲਹ ਕਾ ਸਭ ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਮਾਰੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਸੁਆਮੀ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਬੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਪੀਰਹੁ (ਦੇਖੋ ਪੀਰ) ਗੁਰਾਂ ਦੀ। ਪੁੜੀ ਕਉਲੁ ਨ ਪਾਲਿਓ ਕਰਿ ਪੀਰਹੁ ਕੰਨ੍ਹ ਮੁਰਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਟਿੱਕੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਪੀਰਾ, ਪੀਰਾਂ (ਦੇਖੋ ਪੀਰ) ਪੀਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਪੀਰਾਂ, ਬਹੁਤੇ ਪੀਰ। 1. ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਨ। 2. ਜਾ ਕੈ ਈਦਿ ਬਕਰੀਦਿ ਕੁਲ ਗਊ ਰੇ ਬਧੁ ਕਰਹਿ ਮਾਨੀਅਹਿ ਸੇਖ ਸਹੀਦ ਪੀਰਾ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਈਦ ਤੇ ਬਕਰੀਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗਊਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਸਨ। 3. ਗੁਰ ਪੀਰਾਂ ਕੀ ਚਾਕਰੀ ਮਹਾਂ ਕਰਤੀ ਸੁਖ ਸਾਰੁ॥ (1422, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਤੀ ਔਖੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੁਖ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ।

ਪੀਰਿ (ਦੇਖੋ ਪੀਰ) ਪੀਰ ਨੇ, ਪੀਰ ਵਲੋਂ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ, ਗੁਰੂ ਦੀ। ਜੋ ਨਰ ਪੀਰਿ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤਿਨ੍ਹਾ ਅੰਚ ਨ ਲਾਗ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝਰੀਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਪੀਰੁ (ਦੇਖੋ ਪੀਰ) ਪੀਰ, ਗੁਰੂ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ। 1. ਪੂਜ ਲਗੈ ਪੀਰੁ ਆਖੀਐ ਸਭੁ ਮਿਲੈ ਸੰਸਾਰੁ॥ ਨਾਉ ਸਦਾਏ ਆਪਣਾ ਹੋਵੈ ਸਿਧੁ ਸੁਮਾਰੁ॥ ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਭਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰੁ॥ (17, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਸੱਦਿਆ ਜਾਵੇ, ਸਾਰਾ ਜਹਾਨ ਉਸ ਦੀ ਆਉ ਭਗਤ ਕਰੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਅਖਵਾਵੇ ਅਤੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਜੇ ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਕਬੂਲ ਨਾ ਪਵੇ ਤਾਂ ਸਮੂਹ ਉਪਾਸਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਹ ਖ਼ਾਰ ਕਰੇਗੀ। 2. ਕਰਣੀ ਕਾਬਾ ਸਚੁ ਪੀਰੁ ਕਲਮਾ ਕਰਮ ਨਿਵਾਜ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਰਸਤ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਕਾਅਬਾ, ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਅਤੇ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਲਿਮਾ ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾ। 3. ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ ਹਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰੁ ਨ ਖਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਾਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣਗੇ ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਮੁਰਦਾਰ ਨੂੰ ਨਾ ਖਾਵੇ। 4. ਕਰਮਵੰਤੀ ਸਾਲਾਹਿਆ ਨਾਨਕ ਕਰਿ ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਬਣਾ ਕੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 5. ਪੀਰੁ ਪਛਾਣੈ ਭਿਸਤੀ ਸੋਈ ਅਜਰਾਈਲੁ ਨ ਦੋਜ ਠਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ

ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਵਰਗੀ ਬੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਇਲ ਉਸ ਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਧੱਕਦਾ। 6. ਗੁਰੂ ਪੀਰੁ ਸਦਾਏ ਮੰਗਣ ਜਾਇ॥ ਤਾ ਕੈ ਮੂਲਿ ਨ ਲਗੀਐ ਪਾਇ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਨਾ ਪੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 7. ਨਾਨਕ ਕਰਮੁ ਹੋਵੈ ਜਪੀਐ ਕਰਿ ਗੁਰੂ ਪੀਰੁ॥ (1257, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਵਜੋਂ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੀਰੈ (ਦੇਖੋ ਪੀਰ) ਪੀਰ ਦੇ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਦੇ। 1. ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਤਰਸਦੇ ਫਿਰੇ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਭੇਟੇ ਪੀਰੈ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਦੇ ਮਿਲਣ ਬਾਝੋਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਚਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਝੂਰਦੇ ਹੋਏ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। 2. ਵਿਣੁ ਗੁਰ ਪੀਰੈ ਕੋ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ॥ (952, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਬਾਝੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪੀਲਕੁ [ਫ਼ پیل ਪੀਲ (ਹਾਥੀ) ਤੋਂ] ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਹੱਕਣ ਵਾਲਾ, ਪੀਲਬਾਨ, ਹਥਵਾਨ, ਮਹਾਵਤ। ਮਨੁ ਕੁੰਚਰੁ ਪੀਲਕੁ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨੁ ਕੁੰਡਾ ਜਹ ਖਿੰਚੇ ਤਹ ਜਾਇ॥ (516, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਹਾਥੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਵਤ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਅੰਕਸ। ਜਿਥੇ-ਕਿਤੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਨ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰ [ਫ਼ پُر ਪੁਰ = ਬਹੁਤ, ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਠੋਸ] ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੂਰਨ, ਪਰੀਪੂਰਨ। ਨਾਨਕ ਪੁਰ ਦਰ ਵੇਪਰਵਾਹ ਤਉ ਦਰਿ ਊਣਾ ਨਾਹਿ ਕੋ ਸਚਾ ਵੇਪਰਵਾਹ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ ਵੇਪਰਵਾਹ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਵੇਪਰਵਾਹ ਸੁਆਮੀ ! ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ।

ਪੁਰਸਲਾਤ [ਫ਼-ਅُ صراط پُرسلاਤ ਪੁਲਸਿਰਾਤ, ਫ਼ پُرسلاਤ ਪੁਲ = ਪੁਲ+ਅُ صراط ਸਿਰਾਤ = ਰਸਤਾ ਭਾਵ ਰਸਤੇ ਵਾਲਾ ਪੁਲ] ਦੇਵੇਖ ਦੀ ਅਗਨੀ ਉਪਰ ਦਾ ਪੁਲ ਜਿਸ ਉਤੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਪੁਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਰਕ ਦੀ ਅਗਨੀ ਉਪਰ ਹੋਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਵਾਲ ਨਾਲੋਂ ਬਾਰੀਕ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਨਾਲੋਂ ਤਿੱਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਤਿੱਖੇ ਕੰਡੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਹਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਧਰਮੀ ਇਸ ਉਪਰੋਂ ਛੇਤੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਾਪੀ ਨਰਕ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

‘ਪੁਲ’ ਵਿਚ ‘ਲ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਰ’ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਸਿਰਾਤ’ ਦੇ ‘ਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਲ’ ਆਇਆ ਹੈ ਭਾਵ ‘ਪੁਲ’ ਨੂੰ ‘ਪੁਰ’ ਅਤੇ ‘ਸਿਰਾਤ’ ਨੂੰ ‘ਸਲਾਤ’ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅُ ਸੁਲਤਾਨ = ਗੁ. ਸੁਰਤਾਨ, ਅُ ਆਮਿਲ = ਗੁ. ਆਮਰਿ, ਅُ ਸੈਰ = ਪੰ. ਸੈਲ, ਅُ ਮਰਹਮ = ਪੰ. ਮਲੂਮ ਆਦਿ। 1. ਪੁਰ ਸਲਾਤ ਕਾ ਪੰਥੁ ਦੁਹੇਲਾ॥ ਸੰਗਿ ਨ ਸਾਥੀ ਗਵਨੁ ਇਕੇਲਾ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਨਰਕ ਦੀ ਅੱਗ ਉਪਰਲੇ ਪੁਲ ਦਾ ਮਾਰਗ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਲਮ-ਕੱਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। 2. ਵਾਲਹੁ ਨਿਕੀ ਪੁਰਸਲਾਤ ਕੰਨੀ ਨ ਸੁਣੀ ਆਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਵਾਲ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਾਰੀਕ ਹੈ ਨਰਕ ਦਾ ਪੁਲ। ਕੀ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ?

ਪੁਰਸਾਈ [ਫ਼ پُرسائی ਪੁਰਸਾਈ = ਫ਼ پُرسا ਪੁਰਸਾ (ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ پُرسیدن ਪੁਰਸੀਦਨ (ਪੁੱਛਣਾ)।

ਪੁਰਸੀਦਨ→ ਪੁਰਸਦ→ ਪੁਰਸ (ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ)→ ਪੁਰਸਾ (ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ)→ ਪੁਰਸਾਈ (ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ)

ਦਾਨਿਸਤਨ (ਜਾਣਨਾ)→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ (ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ)→ ਦਾਨਾ (ਜਾਣਨਾ ਵਾਲਾ)→ ਦਾਨਾਈ (ਸਿਆਣਪ)

ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਬੀਨਦ→ ਬੀਨ (ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ)→ ਬੀਨਾ (ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ)→ ਬੀਨਾਈ (ਨਿਗ੍ਹਾ)।

ਸਕਤਾ ਸੀਹੁ ਮਾਰੇ ਪੈ ਵਗੈ ਖਸਮੈ ਸਾ ਪੁਰਸਾਈ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਤਾਕਤਵਰ ਸ਼ੇਰ, ਵੱਗ (ਚੌਠੇ) ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਤੋਂ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਪੁਰਜਾ [ਫ਼ ڀڙجُ ਪੁਰਜਹ = ਟੁਕੜਾ] ਟੁਕੜਾ, ਟੋਟਾ। ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਨੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ॥ ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤੁ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਲੜਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਟੁਕੜਾ-ਟੁਕੜਾ ਵੱਢਿਆ ਜਾ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਪੁਰਾਣਾ [ਫ਼ ڀڙنہ پاريانہ = ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਫ਼ ڀڙ پار = ਪਰ, ਪਿਛਲਾ ਸਾਲ] ਨਵੇਂ ਦਾ ਉਲਟ, ਕਦੀਮ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ, ਬੋਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਪਾਰ’ ਤੋਂ ‘ਪਾਰੀਨਹ’ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ- ਦੇਰ ਤੋਂ ਦੇਰੀਨਹ (ਪੁਰਾਣਾ), ਨਰ (ਮਰਦ) ਤੋਂ ਨਰੀਨਹ ਭਾਵ ਪੁਲਿੰਗ, ਜਿਵੇਂ- ਨਰੀਨਹ ਔਲਾਦ, ਜ਼ਰ (ਸੋਨਾ) ਤੋਂ ਜ਼ਰੀਨਹ ਭਾਵ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਤੇ ਮੂ (ਵਾਲ) ਤੋਂ ਮੂਈਨਹ ਭਾਵ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੀ ਖੱਲ ਆਦਿ। 1. ਹੋਇ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਟੀਐ ਭੀ ਫਿਰਿ ਪਾਈਐ ਹੋਰੁ॥ ਨਾਨਕ ਤਗੁ ਨ ਤੁਟਈ ਜੇ ਤਗਿ ਹੋਵੈ ਜੋਰੁ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਇਹ ਜਨੇਊ ਪੁਰਾਣਾ (ਬੋਦਾ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਦ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਧਾਗਾ (ਜਨੇਊ) ਟੁੱਟੇ ਹੀ ਨਾ, ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਤਿਆ ਹੋਵੇ। 2. ਸਚੁ ਪੁਰਾਣਾ ਨਾ ਥੀਐ ਨਾਮੁ ਨ ਮੈਲਾ ਹੋਇ॥ (1248, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਪੁਰਾਣਾ (ਬੁੱਢਾ) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਪੁਰਾਬ [ਫ਼ ڀڙ پور آبا = ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ+ਫ਼ ڀڙ آبا = ਪਾਣੀ] ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਪੁਰਾਬ ਖਾਮ ਕੂਜੈ ਹਿਕਮਤਿ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਕੱਚਾ ਕੁੱਜਾ ਭਾਵ ਸਰੀਰ ਪ੍ਰਾਣ ਰੂਪੀ ਆਬ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਪੁਰ (ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ) ਹੈ।

ਪੁਰ (ਦੇਖੋ ਪੁਰ) ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰੀਪੂਰਨ, ਪੂਰਨ। 1. ਤੂ ਪੁਰੁ ਸਾਗਰੁ ਮਾਣਕ ਹੀਰੁ॥ (412, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਤੂੰ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਂ ਲਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ। 2. ਚਾਲੀਸੀ ਪੁਰੁ ਹੋਇ ਪਚਾਸੀ ਪਗੁ ਖਿਸੈ ਸਠੀ ਕੇ ਬੋਢੇਪਾ ਆਵੈ॥ (138, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚਾਲੀਆਂ ‘ਤੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਹਾਂ ‘ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੈਰ ਲੜਖੜਾਉਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਠਾਂ ‘ਤੇ ਬੁਢਾਪਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਪੁਰੁ ਕਰਿ ਕਾਇਆ ਕਪੜੁ ਪਹਿਰਾ ਧੋਵਾ ਸਦਾ ਕਾਰਿ॥ (139, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਕ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋਵਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣਾ ਲਵਾਂ।

ਪੂਰ (ਦੇਖੋ ਪੁਰ) ਪੂਰਨ, ਮੁਕੰਮਲ। 1. ਸੋਈ ਜਪੁ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਜੀਉ ਭਾਵੈ ਭਾਣੈ ਪੂਰ ਗਿਆਨਾ ਜੀਉ॥ (100, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪੂਜਯ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਪੂਰਨ (ਮੁਕੰਮਲ) ਇਲਮ ਹੈ। 2. ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਆਪਿ ਜਲਿ ਥਲਿ ਪੂਰ ਸੋਇ॥ (704, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਥਾਵਾਂ, ਵਿੱਥਾਂ, ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਖੁਦ ਹੀ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ।

ਪੂਰਿ (ਦੇਖੋ ਪੁਰ) ਪਰੀਪੂਰਨ। 1. ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਨਾਮਾ ਪ੍ਰਣਵੈ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਤੂੰ ਸਰਬ ਮਹੀ॥ (485, ਆਸਾ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਥਾਂ ਅੰਦਰ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। 2. ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਇਕ ਨਿਮਖ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰੈ॥ (926, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਸਮੁੰਦਰ, ਧਰਤੀ, ਪਾਤਾਲ ਅਤੇ ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਪਰੀਪੂਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਮਖ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਂਦਾ। 3. ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਸਗਲ ਮੰਡਲ ਏਕੁ ਸੁਆਮੀ ਸੋਇ॥ (988, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੇ ਭਵਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰੀਪੂਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। 4. ਪ੍ਰਭੂ ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਸਰਬ ਠਾਈ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਵ ਨਿਧਿ ਗ੍ਰਿਹ ਭਰੇ॥ (928, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨੌਂ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮੂਹ ਦਿਲ-ਘਰ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹਨ।

ਪੂਰਿਆ (ਦੇਖੋ ਪੁਰ) ਪਰੀਪੂਰਨ। 1. ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿਆ ਸੁਆਮੀ ਸਿਰਜਨਹਾਰੁ॥ (296, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਪਾਣੀ, ਧਰਤੀ, ਪਾਤਾਲ ਤੇ ਆਸਮਾਨ ਵਿਚ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ। 2. ਘਣ ਉਨਵਿ ਵੁਠੇ ਜਲ ਥਲ ਪੂਰਿਆ ਮਕਰੰਦ ਜੀਉ॥ (928, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨੀਵੇਂ ਬੱਦਲ ਵਰ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। 3. ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸਰਬਤ੍ਰ ਮੈ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਰਾਚੁ॥ (706, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਪੂਰਨ ਹੈ। ਤੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ 'ਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾ।

ਪੇਸਿ [ਫ਼ پيش پيس = ਸਾਹਮਣੇ] ਅੱਗੇ, ਸਾਹਮਣੇ, ਸਨਮੁਖ। 1. ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਕੰਨ 'ਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ। 2. ਬੁਗੋ ਨਾਨਕ ਅਰਦਾਸਿ ਪੇਸਿ ਦਰਵੇਸ ਬੰਦਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਕਿ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਪਾ ਦੇਣ। 3. ਹਾਜਰਾ ਹਜੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈਂ।

ਪੇਹਨੁ [ਫ਼ پيرهنن ਪੈਰਾਹਨ, پيرهنن ਪੈਰਹਨ = ਕੁੜਤਾ, ਕਮੀਜ਼] ਕੁੜਤਾ, ਚੋਲਾ, ਚੋਗਾ। ਛਪਨ ਕੋਟਿ ਕਾ ਪੇਹਨੁ ਤੇਰਾ ਸੋਲਹ ਸਹਸ ਇਜਾਰਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਛਪੰਜਾ ਕ੍ਰੋੜ ਬੱਦਲ ਤੇਰਾ ਚੋਗਾ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਰਾਣੀਆਂ ਤੇਰਾ ਪਾਜਾਮਾ।

ਪੇਕਾਂਬਰ (ਦੇਖੋ ਪਿਕਾਬਰ) ਪੈਗੰਬਰ। ਪੀਰ ਪੇਕਾਂਬਰ ਸਾਲਿਕ ਸਾਦਿਕ ਛੋਡੀ ਦੁਨੀਆ ਥਾਇ ਪਏ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਦੇ ਰਹਿਨੁਮਾ ਅਤੇ ਸਿਦਕਵਾਨ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਬੂਲ ਪੈ ਗਏ ਹਨ।

ਪੇਰਣ (ਦੇਖੋ ਪੇਹਨੁ) ਲਿਬਾਸ, ਚੋਲਾ, ਚੋਗਾ, ਜਾਮਾ, ਪੁਸ਼ਾਕ। ਇਕਨ੍ਹਾ ਪੇਰਣ ਸਿਰ ਖੁਰ ਪਾਟੇ ਇਕਨ੍ਹਾ ਵਾਸੁ ਮਸਾਣੀ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਾਈਂ ਲੀਰਾਂ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਵਸੇਬਾ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪੈ [ਫ਼ ۛ ۛ ਪੈ = ਪਿੱਛੇ] ਪਿੱਛੇ। ਹੁਣਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਆ ਮਿਹਰਵਾਣ ਦਾ॥ ਪੈ ਕੋਇ ਨ ਕਿਸੈ ਰਵਾਣਦਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਹੁਣ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਕੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਪੈਸਕਾਰਿਆ [ਫ਼ پيشكارى ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ = ۛ پيشكار پيشكار (ਅੱਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਅੱਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ; ਅੱਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਧੰਨੁ ਸੁ ਤੇਰਾ ਥਾਨੁ ਹੈ ਸਚੁ ਤੇਰਾ ਪੈਸਕਾਰਿਆ॥ (968, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇਰਾ ਅਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸੱਚ ਹੈ ਤੇਰਾ ਅੱਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਮੂਹ)।

ਪੈਸਾ [فيسه ਪੈਸਹ = ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ] ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਾਣੇ ਰੁਪਏ ਦਾ 64ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ; ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਰੁਪਏ ਦਾ 100ਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ; ਰੁਪਿਆ, ਮਾਲ, ਮਾਲ-ਧਨ, ਦੌਲਤ। ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਿਖੁ ਏ ਸਭ ਤਿਉ ਕੰਚਨ ਅਰੁ ਪੈਸਾ॥ (220, ਗਉੜੀ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਸੋਨਾ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ (ਪੈਸਾ), ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਨ ਹਨ।

ਪੈਕਾਨੈ [فكائنة ਪੈਕਾਨੀ = ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਲਾਅਲ] ਲਾਅਲ, ਰਤਨ, ਹੀਰਾ, ਮਾਣਿਕ ਰੂਪ। ਜਾ ਕਉ ਰਾਖਿ ਲੇਇ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਤਾ ਕਉ ਸੁਮਤਿ ਦੇਇ ਪੈਕਾਨੈ॥ (1320, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ ਲੋੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਤਨ ਰੂਪ ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਵ ਅਮੋਲਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੈਕਾਬਰ, ਪੈਕਾਂਬਰ (ਦੇਖੋ ਪਿਕਾਬਰ) ਪੈਗੰਬਰ, ਰਸੂਲ। 1. ਪੀਰ ਪੈਕਾਬਰ ਅਉਲੀਏ ਕੋ ਬਿਰੁ ਨ ਰਹਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਵਲੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। 2. ਸਤਰਿ ਸੈਇ ਸਲਾਰ ਹੈ ਜਾ ਕੇ॥ ਸਵਾ ਲਾਖੁ ਪੈਕਾਬਰ ਤਾ ਕੇ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਸੱਤਰ ਸੌ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਪੈਗੰਬਰ ਹਨ। 3. ਮਿਹਰਵਾਨ ਮਉਲਾ ਤੂਹੀ ਏਕ॥ ਪੀਰ ਪੈਕਾਂਬਰ ਸੇਖ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ, ਰੂਹਾਨੀ ਆਗੂ, ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਮਜ਼ਬੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ।

ਪੈਕਾਮਰ (ਦੇਖੋ ਪਿਕਾਬਰ) ਪੈਗੰਬਰ, ਰਸੂਲ। ‘ਪੈਗੰਬਰ’ ਦਾ ‘ਬ’, ‘ਪੈਕਾਂਮਰ’ ਦੇ ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਅ ਮੁਬਾਰਕ = ਪੁਰਾਣੀ ਪੰ. ਮੁਮਾਰਖ, ਫ਼ ਸੰਬੂਸਹ = ਪੰ. ਸਮੋਸਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੀਰ ਪੈਕਾਮਰ ਸਾਲਕ ਸਾਦਕ ਸੁਹਦੇ ਅਉਰੁ ਸਹੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸਿਦਕੀ ਬੰਦੇ, ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ।

ਪੈਕਾਮੁ [فكائنة ਪੈਕਾਨ = ਤੀਰ] ਤੀਰ। ‘ਪੈਕਾਨ’ ਦਾ ‘ਨ’, ‘ਪੈਕਾਮੁ’ ਦੇ ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬਾਨ (ਛੱਤ) ਅਤੇ ਫ਼ ਬਾਮ (ਛੱਤ) ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਿਰਮ ਪੈਕਾਮੁ ਨ ਨਿਕਲੈ ਲਾਇਆ ਤਿਨਿ ਸੁਜਾਣਿ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਤੀਰ, ਜੋ ਉਸ ਸੁਜਾਨ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਬਾਹਰ ਖਿੱਚਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪੈਕਾਰੁ [فكار پੈਕਾਰ, ਫ਼ ਪੈ = ਖੋਜ+ਫ਼ ਕਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖੋਜੀ। ਫ਼ ਕਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ كاري کاريدن = ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ਕਾਰੀਦਨ→ਕਾਰਦ→ਕਾਰ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ, ਸਨਅਤਕਾਰ, ਦਸਤਕਾਰ, ਅਦਾਕਾਰ, ਫ਼ਨਕਾਰ, ਕਿੱਸਾਕਾਰ, ਬਦਕਾਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਆਦਿ। ਪੂੰਜੀ ਨਾਮੁ ਨਿਰੰਜਨ ਸਾਰੁ॥ ਨਿਰਮਲੁ ਸਾਚਿ ਰਤਾ ਪੈਕਾਰੁ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਬੇਦਾਗ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਉਹ ਖੋਜੀ, ਜੋ ਸੱਚ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਪੈਖਰ, ਪੈਖਰੁ, ਪੈਖੜੁ [فخر پੈਖਰ, ਫ਼ ਪੈ = ਪਾਯ (ਪੈਰ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ+ਫ਼ ਕਰਹ = ਕੜਾ] ਪੈਰ ‘ਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੜਾ, ਪੈਰ ਦਾ ਬੰਧਨ, ਉਹ ਬੰਧਨ ਜੋ ਪੈਰ ‘ਚ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਪੈਖੜ, ਜੂੜ। ਪੈਕਰਹ→ਪੈਕਰਾ→ਪੈਕਰ→ਪੈਖਰ→ਪੈਖੜ। ਪੈਕਰ ਦਾ ‘ਕ’ ਪੈਖਰ ਦੇ ‘ਖ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਖਾਕੀ = ਖਾਖੀ (ਰੰਗ), ਕਕੜੀ = ਖਖੜੀ, ਖਾਕ = ਖੱਖ, ਤਕਲੀਫ਼ = ਤਖਲੀਫ਼ ਅਤੇ ਦੱਕਣ = ਦੱਖਣ ਆਦਿ। ਪੈਖਰ ਦੇ ‘ਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ਪੈਖੜ ਦੇ ‘ੜ’ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਵਾਰ = ਕਿਵਾੜ, ਕੁਰਤਾ = ਕੁੜਤਾ, ਚਮਰ = ਚਮੜਾ ਅਤੇ ਫੱਕਰ = ਫੱਕੜ ਆਦਿ। 1. ਭਰਮ ਮੋਹ ਕਛੁ ਸੁਝਸਿ ਨਾਹੀ ਇਹ ਪੈਖਰ ਪਏ ਪੈਰਾ॥ (216, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਰਮ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਲਗਨ

ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਇਹ ਪੈਖਰ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। 2. ਖਰ ਕਾ ਪੈਖਰ ਤਉ ਛੁਟੈ ਜਉ ਉਪਰਿ ਲਾਦਾ॥ (815, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੋਤੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਕੇਵਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਸ ਉਤੇ ਬੋਝ ਲੱਦ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹਉਮੈ ਪੈਖੜ ਤੇਰੇ ਮਨੈ ਮਾਹਿ॥ ਹਰਿ ਨ ਚੇਤਹਿ ਮੂੜੇ ਮੁਕਤਿ ਜਾਹਿ॥ (1189, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਮਨ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਪੈਖੜ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇ ਬੁੱਧੂ! ਤੂੰ ਉਸ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈਂ।

ਪੈ ਖਾਕ [ਫ਼ ڪا ڪا ڪا ਪਾਯ ਖਾਕ, ڪا ڪا ڪਾ ਪੈਖਾਕ, ਫ਼ ڪا ڪਾ ڪਾ ਪਾਯ/ਪੈ = ਪੈਰ, ਚਰਨ+ਫ਼ ڪਾ ڪਾ ڪਾ = ਮਿੱਟੀ, ਧੂੜ] ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜ, ਚਰਨ-ਧੂੜ। ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਦਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰੱਬੀ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਬਣ ਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਖਿਆਲ ਕਰ। ਹੇ ਦਰਵੇਸ਼ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਪੈ ਖਾਕਾ (ਦੇਖੋ ਪੈ ਖਾਕ) ਚਰਨ-ਧੂੜ। ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜਾ ਪੈ ਖਾਕਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਕਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜਾ।

ਪੈਦਾਇਸਿ [ਫ਼ ٻڌايش ਪੈਦਾਯਸ਼ = ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ] ਜਨਮ, ਉਪਜ, ਉਤਪਤੀ, ਪੈਦਾ, ਹੋਂਦ, ਰਚਨਾ। 1. ਅਸਮਾਨ ਜਿਮੀ ਦਰਖਤ ਆਬ ਪੈਦਾਇਸਿ ਖੁਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਸਮਾਨ, ਧਰਤੀ, ਦਰਖਤ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹਨ। 2. ਜਿਨਿ ਪੈਦਾਇਸਿ ਤੂ ਕੀਆ ਸੋਈ ਦੇਇ ਆਧਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਆਸਰਾ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਪੋਸ [ਫ਼ ٻوش ਪੋਸ਼ = ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਲਾ] ਛੁਪਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਲੁਕੋਣ ਵਾਲਾ, ਢੱਕਣ ਵਾਲਾ, ਗਿਲਾਫ਼, ਓਛਾੜ। 'ਪੋਸ਼' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ پوشیدن ਪੋਸ਼ੀਦਨ = ਲੁਕੋਣਾ, ਢੱਕਣਾ। ਪੋਸ਼ੀਦਨ→ ਪੋਸ਼ਦ→ ਪੋਸ਼ = ਢੱਕਣ ਵਾਲਾ, ਲੁਕੋਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਮੇਜ਼ ਪੋਸ਼, ਪਲੰਘ ਪੋਸ਼, ਤਖ਼ਤ ਪੋਸ਼ ਅਤੇ ਚਿਹਰਾ ਪੋਸ਼ ਆਦਿ। ਚਮਰ ਪੋਸ਼ ਕਾ ਮੰਦਰੁ ਤੇਰਾ ਇਹ ਬਿਧਿ ਬਨੇ ਗੁਪਾਲਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣਹਾਰੇ ! ਤੇਰੇ ਮਹਿਲ ਦਾ ਗਿਲਾਫ਼ ਚਮੜੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸੁੰਦਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈਂ। ਭਾਵ ਚਮੜੇ ਦੇ ਗਿਲਾਫ਼ ਦਾ ਮੰਦਿਰ = ਸਰੀਰ।

ਪੋਚ [ਫ਼ ٻچو ਪੋਚ = ਬੇਹੂਦਾ, ਖਾਲੀ] ਬੇਹੂਦਾ, ਤੁੱਛ, ਨੀਚ, ਕਮੀਨੀ, ਭੈੜੀ। 1. ਮੇਰੀ ਸੰਗਤਿ ਪੋਚ ਸੋਚ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ॥ ਮੇਰਾ ਕਰਮੁ ਕੁਟਿਲਤਾ ਜਨਮੁ ਕੁਭਾਂਤੀ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਿੰਤਾ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ (ਊਠਕ ਬੈਠਕ) ਭੈੜੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਅਮਲ ਟੇਢੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਨੀਚ ਹੈ। 2. ਮਾਨੁਖਾ ਅਵਤਾਰ ਦੁਲਭ ਤਿਹੀ ਸੰਗਤਿ ਪੋਚ॥ (486, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਅੰਦਰ ਨੀਚਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪੋਤਦਾਰੀ [ਫ਼ ٻوٽدار پوٽدار = ਫ਼ ٻوٽدار پوٽدار (ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀਪੁਣਾ। ਤਿਸ ਕੀ ਕਰਿ ਪੋਤਦਾਰੀ ਫਿਰਿ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੈ॥ (1182, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਉਸ (ਰੱਬ) ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀਪੁਣਾ ਅਪਣਾ, ਤਦ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੇਗਾ।

ਪੋਤਾ [ਫ਼ ٻوٽ پوٽ = ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ] ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ। 1. ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਪੋਤਾ ਕਰਮੁ ਪਸਾਉ॥ ਤੂ ਦੇਵਹਿ ਮੰਗਤ ਜਨ ਚਾਉ॥ (878, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਾਲਿਕ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਤੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ। ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਮੇਰੀ ਦਿਲੀ ਉਮੰਗ ਹੈ। 2. ਸੂਖ ਸਹਜ ਦਇਆ ਕਾ ਪੋਤਾ॥ ਹਰਿ ਭਗਤਾ ਹਵਾਲੈ ਹੋਤਾ॥ (893, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੂਖ, ਅਡੋਲਤਾ ਅਤੇ ਦਇਆ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ, ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੋਤੇਦਾਰ [ਫ਼ ਪੋਤੇਦਾਰ, ਫ਼ ਪੋਤਹ = ਖਜ਼ਾਨਾ+ਫ਼ ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਖਜ਼ਾਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਖਜ਼ਾਨਚੀ। ‘ਦਾਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ **داشتن** ਦਾਸਤਨ = ਰੱਖਣਾ। ਦਾਸਤਨ→ ਦਾਰਦ→ ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਅਸਰਦਾਰ, ਰੰਗਦਾਰ, ਸਰਦਾਰ, ਕਬੀਲਦਾਰ, ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ, ਮਜ਼ੇਦਾਰ, ਈਮਾਨਦਾਰ, ਮਾਲਦਾਰ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਆਦਿ। ਸਿਫਤਿ ਜਿਨਾ ਕਉ ਬਖਸੀਐ ਸੇਈ ਪੋਤੇਦਾਰ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਪੋਤੈ (ਦੇਖੋ ਪੋਤਾ) ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ। 1. ਖੋਟੇ ਪੋਤੈ ਨਾ ਪਵਹਿ ਤਿਨ ਹਰਿ ਗੁਰ ਦਰਸੁ ਨ ਹੋਇ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੋਟੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਪੋਤੈ ਜਿਨ ਕੈ ਪੁੰਨੁ ਹੈ ਤਿਨ ਸਤਸੰਗਤਿ ਮੇਲਾਇ॥ (30, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ‘ਚ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫਉਜ [ਅ. فوج ਫੌਜ = ਸੈਨਾ] ਲਸ਼ਕਰ, ਸੈਨਾ, ਫੌਜ, ਸਿਪਾਹੀ। 1. ਵਡੀ ਕੌਮ ਵਸਿ ਭਾਗਹਿ ਨਾਹੀ ਮੁਹਕਮ ਫਉਜ ਹਠਲੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਪੰਜਾਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ) ਦੀ ਇਹ ਭਾਰੀ ਕੌਮ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਜੋ ਭੱਜਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਹਠ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਹੈ। 2. ਸੂਰਬੀਰ ਵਰੀਆਮ ਕਿਨੈ ਨ ਹੋੜੀਐ॥ ਫਉਜ ਸਤਾਣੀ ਹਾਠ ਪੰਚਾ ਜੋੜੀਐ॥ (522, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਉਸ ਤਾਕਤਵਾਰ ਤੇ ਹਠੀਲੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਜਿਹੜੀ ਪੰਜ ਮੰਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵੇਗਾਂ ਨੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਫਸਲਿ [ਅ. فصل ਫਸਲ = ਜੁਦਾਈ ਰੁੱਤ, ਮੌਸਮ] ਹਾੜੀ ਤੇ ਸੌਣੀ ਦੀ ਫਸਲ। ਅਰਬੀ ਵਿਚ ‘ਫਸਲ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਜੁਦਾਈ, ਜੁਦਾ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਅੱਡ ਕਰਨਾ। ਵਸਲ (ਮਿਲਾਪ) ਦਾ ਉਲਟ ਹੈ ਫਸਲ (ਜੁਦਾਈ)। ਹਾੜੀ ਸੌਣੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਕੱਟ ਕੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਫਸਲ’ ਪੈ ਗਿਆ। ਫਸਲਿ ਅਹਾੜੀ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਸਾਵਣੀ ਸਚੁ ਨਾਉ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫਸਲ ਇੱਕ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸੌਣੀ ਦੀ ਫਸਲ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਫਕਰੁ, ਫਕਤੁ [ਅ. فقر ਫਕਰ = ਦਰਵੇਸ਼ੀ ; ਗਰੀਬੀ] ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਾ ਰੱਖਣੀ, ਦਰਵੇਸ਼ੀ, ਫਕੀਰੀ ; ਗਰੀਬੀ, ਕੰਗਾਲੀ। 1. ਕਰਿ ਫਕਰੁ ਦਾਇਮ ਲਾਇ ਚਸਮੇ ਜਹ ਤਹਾ ਮਉਜੂਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਮੌਜੂਦ ਵੇਖ। 2. ਮਖਟੂ ਹੋਇ ਕੈ ਕੰਨ ਪੜਾਏ॥ ਫਕਰੁ ਕਰੇ ਹੋਰੁ ਜਾਤਿ ਗਵਾਏ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਖੱਟੂ ਬਣ ਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਕੰਨ ਪੜਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਣਾ ਫਕੀਰੀ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੈਲ ਫਕਤੁ ਸੰਸਾਰੁ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਰੱਬੀ ਦਰਵੇਸ਼) ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹਨ, ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ। ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਅਮਲ ਰਾਹੀਂ ਫਕੀਰ ਸੰਸਾਰ ਹੈ। ਫੈਲ = ਫਿਅਲ = ਅਮਲ, ਕਰਨੀ।

ਫਕਾ [ਅ. فاقه ਫਾਕਾਹ = ਭੁੱਖਾ ਮਰਨਾ] ਭੋਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਭੁੱਖਾ ਰਹਿਣਾ, ਭੁੱਖਾ ਮਰਨਾ। ਇਕਿ ਖਾਵਹਿ ਬਖਸ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਇਕਨਾ ਫਕਾ ਪਾਇਆ ਜੀਉ॥ (173, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਭੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ‘ਚ ਫਾਕਾਕਸ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਫਕੀਰ, ਫਕੀਰੁ [ਅ. فقير ਫਕੀਰ = ਅ. فقر ਫਕਰ (ਦਰਵੇਸ਼ੀ) ਵਾਲਾ] ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ‘ਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ = ਦਰਵੇਸ਼ ; ਨਿਰਧਨ, ਕੰਗਾਲ, ਮੰਗਤਾ। ਫਕਰ (ਅਪਰਿਗ੍ਰਹ) ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਫਕੀਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੂਫੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਫਕੀਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਕਸ਼ਫ-ਉਲ-ਮਹਜੂਬ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਲੀ ਹੁਜਵੀਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਫਕੀਰ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਭਾਵ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਲਈ ਮਾਲ ਦਾ

ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਇੱਕੋ ਹੈ। ਅਸਬਾਬ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣਾ ਉਸ ਦੇ ਫ਼ਕਰ ਲਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇਸਤੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ ਰਹੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼ੇਖ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫ਼ਕੀਰ ਜਿੰਨਾ ਤੰਗ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਤਨਾ ਹੀ ਵੱਧ ਰੱਬੀ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।” (ਕਸ਼ਫ-ਉਲ-ਮਹਜੂਬ, ਪੰਨਾ 23)

‘ਫ਼ਕੀਰ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀ ‘ਫੱਕਰ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਫੱਕਰ (ਅਪਰਿਗ੍ਰਹ) ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ਕੀਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਤਅੱਲੁਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 1. ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਦਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਪੂੜ ਬਣ ਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ। ਹੇ ਦਰਵੇਸ਼ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 2. ਰਾਣਾ ਰਾਉ ਨ ਕੋ ਰਹੈ ਰੰਗੁ ਨ ਤੁੰਗੁ ਫਕੀਰੁ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਰੰਕ, ਅਮੀਰ ਤੇ ਮੰਗਤੇ ਨੇ ਇਥੇ ਠਹਿਰਨਾ ਹੈ। 3. ਜਿਨ ਕੈ ਪਲੈ ਧਨੁ ਵਸੈ ਤਿਨ ਕਾ ਨਾਉ ਫਕੀਰੁ॥ ਜਿਨੁ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਤੂ ਵਸਹਿ ਤੇ ਨਰ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰੁ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਸੰਸਾਰੀ ਮਾਲ-ਧਨ ਹੈ, ਉਹ ਕੰਗਾਲ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਨੇਕੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹਨ।

ਫਕੀਰਾ, ਫਕੀਰਾਂ (ਦੇਖੋ ਫਕੀਰ) ਫਕੀਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਫਕੀਰਾਂ। 1. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਭੇਖ ਫਕੀਰਾ॥ ਵਡੇ ਕਹਾਵਹਿ ਹਉਮੈ ਤਨਿ ਪੀਰਾ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜੀ, ਸ਼ੇਖ਼ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਬਾਸ ਅੰਦਰ ਫਕੀਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹੰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਅੰਦਰ ਪੀੜ ਹੈ। 2. ਮਿਸਲ ਫਕੀਰਾਂ ਗਾਖੜੀ ਸੁ ਪਾਈਐ ਪੂਰ ਕਰੰਮਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਔਖਾ ਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਰਗਾ ਹੋਣਾ। ਉਹ ਪਦਵੀ ਕੇਵਲ ਪੂਰਨ ਕਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਫਕੀਰੈ (ਦੇਖੋ ਫਕੀਰ) ਦਰਵੇਸ਼ ਦੇ। ਪੂਰੈ ਗੁਰਿ ਬਖਸਾਈਅਹਿ ਸਭਿ ਗੁਨਹ ਫਕੀਰੈ॥ (1012, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਫਤਿਹ [ਅ. فتح ਫਤਹ = ਵਿਜੈ] ਜਿੱਤ, ਵਿਜੈ, ਸਫਲਤਾ, ਕਾਮਯਾਬੀ। ਫਾਹੇ ਕਾਟੇ ਮਿਟੇ ਗਵਨ ਫਤਿਹ ਭਈ ਮਨਿ ਜੀਤ॥ (258, ਗਉੜੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੁਆਰਾ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਫਾਹੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਟਕਣਾ ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫਦੀਹਤਿ [ਅ. فديحت ਫ਼ਜ਼ੀਹਤ = ਰੁਸਵਾਈ, ਬਦਨਾਮੀ] ਜ਼ਿੱਲਤ, ਬਦਨਾਮੀ, ਬੁਰਿਆਈ ; ਅਨੁਕੂਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਗੰਦਗੀ, ਵਿਸ਼ਟਾ। ਅ. ‘ਫ਼ਜ਼ੀਹਤ’ ਦੀ ‘ਜ਼ਾਦ’, ਗੁ. ‘ਫਦੀਹਤਿ’ ਦੇ ‘ਦ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਆਮ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਜੀ = ਕਾਦੀ, ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ ਆਦਿ। ਫੋਲਿ ਫਦੀਹਤਿ ਮੁਹਿ ਲੈਨਿ ਭੜਾਸਾ ਪਾਣੀ ਦੇਖਿ ਸਗਾਹੀ॥ (149, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਗੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖਿਲਾਰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਹਵਾੜਾਂ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਤਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਫਨ [ਅ. فن ਫੰਨ = ਧੋਖਾ] ਧੋਖਾ, ਛਲ। ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ ਹਿਤੁ ਲਾਗੋ ਸਭ ਫਨ ਕਾ॥ (1253, ਸਾਰੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮਾਂ, ਪਿਉ ਭਰਾ, ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸਮੂਹ ਛਲ ਸਰੂਪ ਹੈ।

ਫਨ ਖਾਨੇ [ਅ.-ਫ. فن خانہ ਫੰਨਖ਼ਾਨਹ, ਅ. فنّ ਫੰਨ = ਧੋਖਾ+خانہ ਖ਼ਾਨਹ = ਘਰ] ਧੋਖੇ ਦਾ ਘਰ। ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਨਿਦਾਨਿ ਦਿਵਾਨੇ॥ ਚੇਤਸਿ ਨਾਹੀ ਦੁਨੀਆ ਫਨ ਖਾਨੇ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਬੇਸਮਝ ਪਗਲੇ ਪੁਰਸ਼ ! ਤੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਧੋਖੇ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।

ਫਨਾਇ [ਅ] فناء ਫਨਾ = ਮਰਨਾ, ਨੇਸਤੋ ਨਾਬੂਦ ਹੋਣਾ] ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਣਾ, ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਸ਼ਵਾਨ। ਬੰਦੇ ਚਸਮ ਦੀਦੰ ਫਨਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਜੋ ਕੁੱਝ ਅੱਖ ਵੇਖਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ।

ਫੰਨੀ [ਅ-ਫ] فنی ਫੰਨੀ, ਅ] فنّ ਫੰਨ (ਧੋਖਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਧੋਖੇ ਵਾਲੀ, ਛਲੀਆ। ਪ੍ਰਿਗੁ ਤਨੁ ਪ੍ਰਿਗੁ ਧਨੁ ਪ੍ਰਿਗੁ ਇਹ ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਿਗੁ ਪ੍ਰਿਗੁ ਮਤਿ ਬੁਧਿ ਫੰਨੀ॥ (857, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਲਹਾਨਤ ਹੈ ਸਰੀਰ ਨੂੰ, ਲਹਾਨਤ ਹੈ ਦੌਲਤ ਨੂੰ, ਲਹਾਨਤ ਹੈ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਲਹਾਨਤ ਤੇ ਫਿਟਕਾਰ ਹੈ ਇਸ ਛਲੀਏ ਮਨ ਤੇ ਅਕਲ ਨੂੰ।

ਫਰਹੇ [ਅ] فلاح ਫਲਾਹ, ਅ] فلاح ਫਲਾਹ = ਬੈਰੀਅਤ, ਸਲਾਮਤੀ] ਬੈਰ, ਭਲਾਈ, ਸਲਾਮਤੀ ; ਪਨਾਹ ; ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਖਿੜਕ, ਫਾਟਕ। ਅ] ਫਲਾਹ ਦਾ 'ਲ', 'ਫਰਹੇ' ਦੇ 'ਰ' ਨਾਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਸੁਲਤਾਨ = ਸੁਰਤਾਨ, ਹਲਕਾਰਾ = ਹਰਕਾਰਾ ਅਤੇ ਹਲਟ = ਹਰਟ ਆਦਿ। ਫਰਹੇ ਮੁਹਕਮ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਿ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਅਤੇ ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਖਿੜਕ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਫਰਕਿ [ਅ] فرق ਫਰਕ = ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਨਾਲ ਭੱਜ ਜਾਣਾ] ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਭੱਜ ਜਾਣਾ। ਜਬ ਦੇਖਿਓ ਬੇੜਾ ਜਰਜਰਾ ਤਬ ਉਤਰਿ ਪਰਿਓ ਹਉ ਫਰਕਿ॥ (1368, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੈਂ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਬੋਦਾ-ਪੁਰਾਣਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਨੱਠ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਆਇਆ।

ਫਰਕੁ [ਅ] فرق ਫਰਕੁ = ਅੰਤਰ] ਅੰਤਰ, ਵਿੱਥ, ਵਖਰੇਵਾਂ, ਪਾੜਾ, ਦੂਰੀ। 1. ਆਪੇ ਫਰਕੁ ਕੀਤੇਨੁ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਆਪੇ ਬਣਤ ਬਣਾਵਣਿਆ॥ (125, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਸਰੀਰਾਂ ਅੰਦਰ ਵੱਖਰਾਪਣ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਸਾਰੀ ਬਣਤਰ ਬਣਾਈ ਹੈ। 2. ਸਭਨਾ ਨਦਰਿ ਏਕ ਹੈ ਆਪੇ ਫਰਕੁ ਕਰੇਇ॥ (558, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਫਰਾਇ [ਅ] فراع ਫਲਾਅ = ਫਾੜਨਾ] ਪਾੜਨਾ, ਪੜਵਾ ਕੇ। ਅ] ਫਲਾਅ ਦਾ 'ਲ', ਫਰਾਇ ਦੇ 'ਰ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁਲਸਿਰਾਤ = ਪੁਰਸਿਲਾਤ, ਸੁਲਤਾਨ = ਸੁਰਤਾਨ, ਹਲਕਾਰਾ = ਹਰਕਾਰਾ ਅਤੇ ਹਲਟ = ਹਰਟ ਆਦਿ। ਕਾਨ ਫਰਾਇ ਹਿਰਾਏ ਟੂਕਾ॥ ਘਰਿ ਘਰਿ ਮਾਂਗੈ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵਨ ਤੇ ਚੂਕਾ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਨ ਪੜਵਾ ਲਏ ਹਨ ਅਤੇ ਟੁੱਕਰ (ਮੰਗਦਾ ਜਾਂ) ਚੁਰਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਬੂਹੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਮੰਗਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਰੱਜਣੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈਂ।

ਫਰੀਦ [ਅ] فرید ਫਰੀਦ = ਅਦੁੱਤੀ, ਲਾਸਾਨੀ] ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਫਰੂ [ਅ] فرّ ਫਰਾਅ = ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ] ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ। ਜਮਕਾਲੈ ਵਸਿ ਜਗੁ ਬਾਂਧਿਆ ਤਿਸ ਦਾ ਫਰੂ ਨ ਕੋਇ॥ (588, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਤੇ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ।

ਫਰੇਸਤਾ [ਫ] فرستہ ਫਰਿਸਤਹ, ਫ] فرشته ਫਰਿਸ਼ਤਹ = ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ] ਖੁਦਾ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਦੂਤ, ਦੇਵਤਾ, ਆਸਮਾਨੀ ਨੁਰਾਨੀ ਮਖਲੂਕ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ فرستان ਫਰਿਸਤਾਦਨ = ਭੇਜਣਾ। ਫਰਿਸਤਾਦਨ ਤੋਂ ਫਰਿਸਤਹ = ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ- ਫ ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ) ਤੋਂ ਬਸਤਹ (ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ), ਖਰੀਦਨ (ਖਰੀਦਨਾ) ਤੋਂ ਖਰੀਦਹ (ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ), ਆਮਦਨ (ਆਉਣਾ) ਤੋਂ ਆਮਦਹ (ਆਇਆ ਹੋਇਆ) ਅਤੇ ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ) ਤੋਂ ਰਫਤਹ (ਗਿਆ ਹੋਇਆ) ਆਦਿ। ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਇੱਕ ਨੁਰਾਨੀ ਤੇ ਲਤੀਫ ਮਖਲੂਕ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਲਤਾਫਤ

ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਨਾ ਉਹ ਮਰਦ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਔਰਤਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਨਸਲ ਅਤੇ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਰੀ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਕ ਹਨ। ਖੁਦਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਖੁਦਾ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਦਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।” (ਅਰਕਾਨ-ਏ-ਇਸਲਾਮ, ਪੰਨਾ 20)

ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਚਾਰ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਮੁਖੀਏ ਲਿਖੇ ਹਨ :

1. ਜਿਬਰਾਈਲ : ਇਹ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਖੁਦਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਖੁਦਾ ਦਾ ਏਲਚੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਯਤਾਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਬਰਾਈਲ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ‘ਰੁਹੁੱਲਕੁਦਸ’ (ਪਾਕ ਰੂਹ) ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

2. ਮੀਕਾਈਲ : ਇਸ ਨੂੰ ‘ਮੀਕਾਲ’ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਬਰਾਈਲ ਤੇ ਮੀਕਾਈਲ ਦੋਨੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਮੀਕਾਈਲ ਇਸਰਾਈਲੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਹੈ।

3. ਇਸਰਾਫ਼ੀਲ : ਇਹ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਲਯ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੁਰੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋ ਵਾਰ ਤੁਰੀ ਵਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਲਯ ਦੇ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਹਸ਼ਰ ਦੇ ਦਿਨ। “ਜਦੋਂ ਤੁਰੀ ਵਜਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਜੋ ਮਖ਼ਲੂਕ ਆਸਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੇਵਲ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਨਾ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਨਾ ਚਾਹੇ। ਫੇਰ ਦੁਬਾਰਾ ਤੁਰੀ ਵਜਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦਮ (ਕਬਰਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ) ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖਣ ਲਗ ਪੈਣਗੇ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਦੇ ਨੂਰ ਨਾਲ ਚਮਕ ਉਠੇਗੀ ਅਤੇ ਅਮਲਨਾਮੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਨਬੀ ਤੇ ਗਵਾਹ ਹਾਜ਼ਿਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਨਿਆਂ ਨਾਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਬਦਲਾ ਮਿਲੇਗਾ।” (ਸੂਰਤ ਜ਼ਮਰ, ਰਕੂਅ 7)

4. ਇਜ਼ਰਾਈਲ : ਇਹ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ‘ਮਲਕੁਲ ਮੌਤ’ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਕੱਢਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਦਾ ਦਾ ਕਰੀਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਕਈ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਾਰ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਦੋ ਹੋਰ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਰਾਮਨ, ਕਾਤਬੈਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਲਿਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਕੁਕਰਮ ਲਿਖਣ ਲਈ ਹਾਜ਼ਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਗੁਪਤ ਵਾਂਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ‘ਮੁਨਕਰ’ ਤੇ ‘ਨਕੀਰ’ ਹਨ। ਇਹ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਵਿਚ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਅੱਠ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਡਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ‘ਮਲਿਕ’ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਅਧੀਨ 19 ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਰਕ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹਨ। ਸਵਰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ‘ਰਿਜ਼ਵਾਨ’ ਹੈ। 1. ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਘਾਣੀ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂ ਦੀ ਘਾਣੀ ਵਾਂਗ ਪੀੜ ਸੁੱਟੇਗਾ। 2. ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਕੈ ਘਰਿ ਨਾਠੀ ਅਜੁ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਜ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਕਿਹੜੇ ਘਰ ਨੱਠ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ ਭਾਵ ਅੱਜ ਕਿਸ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇਗੀ। 3. ਅਜਰਾਈਲੁ ਫਰੇਸਤਾ ਹੋਸੀ ਆਇ ਤਈ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੁਖ ਦੇਣ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਮਸਲਾ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਰੱਬੀ ਆਸਰੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4.

ਅਜਰਾਈਲੁ ਯਾਰੁ ਬੰਦੇ ਜਿਸੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈ।

ਫਰੋਸੀ [ਫ਼ فروشੀ ਫਰੋਸੀ = ਫ਼ فروش ਫਰੋਸ਼ (ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵੇਚਣਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ فروختن ਫਰੋਖ਼ਤਨ = ਵੇਚਣਾ। ਫਰੋਖ਼ਤਨ (ਵੇਚਣਾ)→ ਫਰੋਸ਼ਦ→ ਫਰੋਸ਼ = ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਆਦਿ। ਫਰੋਸ਼ੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਫਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਭਾਵ ਵੇਚਣਾ। ਗੱਲ ਫਰੋਸ਼ੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗੱਲਾਂ ਵੇਚਣੀਆਂ ਭਾਵ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖੱਟਿਆ ਖਾਣਾ। ਉਹ ਗਲ ਫਰੋਸ਼ੀ ਕਰੇ ਬਹੁਤੇਰੀ ਓਸ ਦਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿਸੈ ਨ ਭਾਇਆ॥ (303, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਬੜੀ ਬਕਬਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੋ ਕੁਝ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਫਾਹੁਰੀ [ਅُفّ فاهورੀ = ਅُفّ فروع ਫਾਹੁਰੀ (ਟਹਿਣੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਟਾਹਣੀਆਂ, ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੂਣੀ ਖਿੰਡਾਉਣ ਵਾਲੀ ਫੌੜੀ, ਫਹੁੜੀ। ਦਇਆ ਫਾਹੁਰੀ ਕਾਇਆ ਕਰਿ ਪੂਈ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕੀ ਅਗਨਿ ਜਲਾਵੈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰਹਿਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਹੁੜੀ ਅਤੇ ਦੇਹ ਨੂੰ ਉਹ ਪੂਣੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਦੀ ਉਹ ਅੱਗ ਬਾਲਦਾ ਹੈ।

ਫਾਦਲੁ [ਅُفّ فاضل ਫਾਜ਼ਿਲ = ਜ਼ਿਆਦਾ] ਵਾਧੂ, ਫਾਲਤੂ, ਫਜ਼ੂਲ। ਅُਫ਼ 'ਫਾਜ਼ਿਲ' ਦਾ 'ਜ਼', 'ਫਾਦਲੁ' ਦੇ 'ਦ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਹਜ਼ੂਰ = ਹਦੂਰ, ਹਜ਼ਰਤ = ਹਦਰਥ, ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ ਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰਾ = ਹਾਦਰਾ ਆਦਿ। ਬੋਲਣੁ ਫਾਦਲੁ ਨਾਨਕਾ ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਖਸਮੈ ਪਾਸਿ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਬੋਲਣ-ਚਲਣ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੁਖ ਤੇ ਦੁਖ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਕੋਲ (ਵਸ ਵਿਚ) ਹਨ।

ਫਾਦਿਲੁ (ਦੇਖੋ ਫਾਦਲੁ) ਫਜ਼ੂਲ। ਪਿਰ ਕੀ ਨਾਰਿ ਸੁਹਾਵਣੀ ਮੁਤੀ ਸੋ ਕਿਤੁ ਸਾਦਿ॥ ਪਿਰ ਕੈ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵਈ ਬੋਲੇ ਫਾਦਿਲੁ ਬਾਦਿ॥ (56, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਪਤਨੀ, ਉਹ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ਈ-ਸੁਆਦ ਕਾਰਨ ਲੁੱਟੀ-ਪੁੱਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਜੋ ਫਜ਼ੂਲ ਟੰਟੇ-ਬਖੇੜੇ ਬਕਦੀ (ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦੀ) ਹੈ, ਉਹ ਪਤੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਲਾਭ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਫਾਨਾਇਆ [ਅُفّ فانائي = ਫਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ] ਨਾਸ਼ਵਾਨ। ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰ ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੈ।

ਫਾਨੀ [ਅُفّ فانائي = ਅُفّ فانਾ (ਨਾਸ਼) ਹੋਣ ਵਾਲਾ] ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਨਾਸ਼ਵੰਤ। 1. ਦੁਨੀਆ ਮੁਕਾਮੇ ਫਾਨੀ ਤਹਕੀਕ ਦਿਲ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। 2. ਚਿਲਿਮਿਲਿ ਬਿਸੀਆਰ ਦੁਨੀਆ ਫਾਨੀ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਘਣੇਰੀ ਚਮਕ-ਦਮਕ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ।

ਫਾਵਾ [ਫ਼ فاءا = ਬੇਇੱਜ਼ਤ] ਅਪਮਾਨਿਤ, ਬੇਇੱਜ਼ਤ, ਨਿਰਾਦਰ। ਤੜ ਸੁਣਿਆ ਸਭਤੁ ਜਗਤ ਵਿਚਿ ਭਾਈ ਵੇਮੁਖੁ ਸਣੈ ਨਫਰੈ ਪਉਲੀ ਪਉਦੀ ਫਾਵਾ ਹੋਇ ਕੈ ਉਠਿ ਘਰਿ ਆਇਆ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਵੱਜ ਗਿਆ ਮੇਰੇ ਭਰਾਵੇ ਕਿ ਆਪਹੁਦਰਾ ਮਨੁੱਖ, ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਦੇ, ਛਿੱਤਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਅਪਮਾਨਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਉਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਨੋਟ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਅਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਰਵਾਹੇ ਖੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਪ੍ਰਥਾਇ ਹੈ।

ਫਾਵੀ [ਫ਼ فاءا ਫਾਵਾ ਦਾ ਇਸੜੀ-ਲਿੰਗ] ਅਪਮਾਨਿਤ, ਸ਼ੁਦਾਇਣ। ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਈ ਸਭੁ ਜਗੁ ਫਿਰੀ ਫਾਵੀ ਹੋਈ ਭਾਲਿ॥ (947, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੰਦੇਹ ਦੀ ਭੁਲਾਈ ਹੋਈ ਨੇ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਫਿਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਢੂੰਢਦੀ ਹੋਈ ਮੈਂ ਸ਼ੁਦਾਇਣ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ।

ਫਿਕਰੁ [ਅ. فِكْر (ਫਿਕਰ = ਸੋਚ) ਚਿੰਤਾ, ਸੋਚ, ਖਟਕਾ। ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਇਫਤਰਾ ਭਾਈ ਦਿਲ ਕਾ ਫਿਕਰੁ ਨ ਜਾਇ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਰਾ ! ਵੇਦ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਸਾਮੀ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਦੇਹ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਦਿਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਾਂ ਦਿਲ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੇਦ ਕੁਰਾਨ ਆਦਿ ਬੂਠੇ ਹਨ।

ਫਿਰਾਉ [ਅ. فِرَاو = ਔਰਤ ਦੀ ਚੋਟੀ] ਸਿਰ 'ਤੇ, ਚੋਟੀ ਉਤੇ। ਤਨੁ ਮਨੁ ਸਉਪੇ ਜੀਅ ਸਉ ਭਾਈ ਲਏ ਹੁਕਮਿ ਫਿਰਾਉ॥ (1419, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤਨ ਤੇ ਮਨ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਮੇਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉਤੇ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਫਿਲਹਾਲ, ਫਿਲਹਾਲਾ [ਅ. فِي الْحَالِ ਫੀ-ਅਲਹਾਲ, ਅ. فِي ਫੀ = ਵਿਚ+ਫ਼ ॥ ਅਲ = ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ+ਫ਼ ॥ ਹਾਲ = ਇਹ ਸਮਾਂ] ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਇਸੇ ਵੇਲੇ, ਹੁਣੇ, ਫੌਰਨ, ਤਤਕਾਲ। 1. ਦੁਨੀਆ ਚੀਜ਼ ਫਿਲਹਾਲ ਸਗਲੇ ਸਚੁ ਸੁਖੁ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੇਵਲ ਹੁਣ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਹਨ। ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੈ। 2. ਦਿਲ ਮਹਿ ਜਾਨਹੁ ਸਭ ਫਿਲਹਾਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁਣ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।

ਫੀਲੁ [ਫ਼. فِيل (ਫੀਲ = ਹਾਥੀ) ਹਾਥੀ। ਫੀਲੁ ਰਬਾਬੀ ਬਲਦੁ ਪਖਾਵਜ ਕਉਆ ਤਾਲ ਬਜਾਵੈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਾਥੀ ਰਬਾਬ (ਸਿਤਾਰ) ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬਲਦ ਜੋੜੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਾਂ ਛੈਣੇ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਫੁਰਮਾਇ [ਫ਼. فَرَمَا (ਫਰਮੂਦਨ (ਫਰਮਾਉਣਾ) ਤੋਂ] ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਰਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ-

ਸਾਖਤਨ (ਬਣਾਉਣਾ)→ ਸਾਜ਼ਦ→ ਸਾਜ਼+ਣਾ = ਸਾਜਣਾ,

ਨਵਾਖਤਨ (ਨਵਾਜਣਾ)→ ਨਵਾਜ਼ਦ→ ਨਵਾਜ਼+ਣਾ = ਨਵਾਜਣਾ,

ਗੁਜ਼ਾਰਦਨ (ਅਦਾ ਕਰਨਾ)→ ਗੁਜ਼ਾਰਦ→ ਗੁਜ਼ਾਰ+ਨਾ = ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ = ਅਦਾ ਕਰਨਾ, ਜਿਵੇਂ- ਨਮਾਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ = ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨਾ।

ਫਰਮੂਦਨ (ਫਰਮਾਉਣਾ)→ ਫਰਮਾਯਦ→ ਫਰਮਾਉ+ਣਾ = ਫਰਮਾਉਣਾ।

ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਬਿਨਤੀ ਫੁਰਮਾਇ॥ ਬਖਸੀ ਹਿੰਦੂ ਮੈ ਤੇਰੀ ਗਾਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਬਿਨਤੀ ਫੁਰਮਾਇ = ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਕਾਜੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ “ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦੇ, ਤੂੰ ਹੇ ਹਿੰਦੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਗਾਂ ਹਾਂ।”

ਫੁਰਮਾਇਓ (ਦੇਖੋ ਫਰਮਾਇ) ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਜੁ ਅਬਿਚਲੁ ਅਟਲੁ ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਫੁਰਮਾਇਓ॥ (1390, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਅਬਿਨਾਸੀ ਤੇ ਅਹਿੰਲ ਹੈ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਪੂਜਯ ਗੁਰੂ ਦਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰਾ-ਪੂਰਬਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ।

ਫੁਰਮਾਇਅੜੈ (ਦੇਖੋ ਫਰਮਾਇ) ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ। ਸਾਹੈ ਕੈ ਫੁਰਮਾਇਅੜੈ ਜੀ ਦੇਹੀ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਆਇ ਪਇਆ॥ (1007, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਾ ਆ ਕੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਈ।

ਫੁਰਮਾਇਆ [ਫ਼. فَرَمَا (ਫਰਮੂਦ = ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ) ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। 1. ਹਉ ਢਾਢੀ ਵੇਕਾਰੁ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ॥ ਰਾਤਿ ਦਿਹੈ ਕੈ ਵਾਰ ਪੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨਿਕੰਮੇ ਭੱਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਐਨ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਪਣਾ ਜੱਸ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। 2. ਸਤਿਗੁਰੂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਾਰੀ ਏਹ

ਕਰੇਹੁ॥ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੈ ਹੋਇ ਕੈ ਸਾਹਿਬੁ ਸੰਮਾਲੇਹੁ॥ (554, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ। 3. ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਪੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥ (369, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅੱਜ ਜਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਬੰਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਤੁਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। 4. ਹੁਕਮੈ ਬੁਝਿ ਨਿਹਾਲੁ ਖਸਮਿ ਫੁਰਮਾਇਆ॥ (523, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਸੂਖੁ ਮਨ ਮਹਿ ਆਇ ਵਸਿਆ ਜਾਮਿ ਤੈ ਫੁਰਮਾਇਆ॥ (566, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੈਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਸੁਖ-ਚੈਨ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਆ ਟਿਕਿਆ। 6. ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਫੁਰਮਾਇਆ ਮਿਟੀ ਬਲਾਇਆ ਸਾਚੁ ਧਰਮੁ ਪੁੰਨੁ ਫਲਿਆ॥ (781, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਹਰੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮੁਸੀਬਤ ਟਲ ਗਈ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਧਰਮ ਤੇ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਫਲਿਆ ਫੁਲਿਆ। 7. ਇਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ ਖਸਮ ਕਾ ਹੋਆ ਵਰਤੈ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰਾ॥ (993, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੁਝ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। 8. ਧਰਮੁ ਕਰਾਏ ਕਰਮ ਪੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥ (1280, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਦਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਨੇਕੀ ਦੇ ਅਮਲ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਫੁਰਮਾਇਸਿ [ਫੁਰਮਾਇਸ਼ ਫੁਰਮਾਇਸ਼ = ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਸਿਫਾਰਿਸ਼, ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ] ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਹੁਕਮ, ਆਗਿਆ, ਹੁਕਮ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ **فرمودن** ਫੁਰਮੂਦਨ (ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ)।

ਫਰਮੂਦਨ (ਫੁਰਮਾਉਣਾ)→ ਫਰਮਾਯਦ→ ਫਰਮਾ+ਇਸ਼ = ਫਰਮਾਇਸ਼,
ਮਾਲੀਦਨ (ਮਲਣਾ)→ ਮਾਲਦ→ ਮਾਲ+ਇਸ਼ = ਮਾਲਿਸ਼,
ਖਾਰੀਦਨ (ਖਾਜ਼ ਕਰਨਾ)→ ਖਾਰਦ→ ਖਾਰ+ਇਸ਼ = ਖਾਰਿਸ਼ (ਖੁਰਕ),
ਆਜ਼ਮੂਦਨ (ਅਜ਼ਮਾਉਣਾ)→ ਆਜ਼ਮਾਯਦ→ ਆਜ਼ਮਾ+ਇਸ਼ = ਆਜ਼ਮਾਇਸ਼,
ਪਰਵਰਦਨ (ਪਾਲਣਾ)→ ਪਰਵਰਦ→ ਪਰਵਰ+ਇਸ਼ = ਪਰਵਰਿਸ਼ (ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ),
ਬਖ਼ਸ਼ੀਦਨ (ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ)→ ਬਖ਼ਸ਼ਦ→ ਬਖ਼ਸ਼+ਇਸ਼ = ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ
ਬਾਰੀਦਨ (ਬਰਸਣਾ)→ ਬਾਰਦ→ ਬਾਰ+ਇਸ਼ = ਬਾਰਿਸ਼ ਆਦਿ।

1. ਲਖਾ ਉਪਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਤੇਰੀ ਲਖ ਉਠਿ ਰਾਖਹਿ ਮਾਨੁ॥ ਜਾਂ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਤਾਂ ਸਭਿ ਨਿਰਾਫਲ ਕਾਮ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀਆਂ ਉਤੇ ਤੇਰਾ ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਹੁਕਮ ਚਲਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਇਨਸਾਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਜੇ ਤੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਡੰਬਰ ਨਿਸਫਲ ਹਨ। 2. ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਖਾਇਆ ਵੇਖਿ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ 'ਤੇ ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਕਰਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 3. ਸਜੁ ਕਾਇਆ ਪਟੁ ਹਵਾਏ॥ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਬਹੁਤੁ ਚਲਾਏ॥ (989, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਘਣੇਰੇ ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਅਰੁ ਬਹੁਤੁ ਫੁਰਮਾਇਸਿ॥ ਮਨੁ ਨਹੀ ਧ੍ਰਾਪੈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਾ ਜਾਇਸਿ॥ (373, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਫੁਰਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਰੱਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਮਿਟਦੀ ਹੈ।

ਫੁਰਮਾਇਸੀ (ਦੇਖੋ ਫੁਰਮਾਇਸਿ) ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਬਹੁਤੇ ਹੁਕਮ। ਫੁਰਮਾਇਸੀ 'ਫੁਰਮਾਇਸ਼' ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੱਖੀਂ, ਗੱਲ ਤੋਂ ਗੱਲੀਂ ਅਤੇ ਹੱਥ ਤੋਂ ਹੱਥੀਂ ਆਦਿ। ਬਹੁਤੁ ਕਰਹਿ ਫੁਰਮਾਇਸੀ ਵਰਤਹਿ ਹੋਇ ਅਫਾਰ॥ ਕਰਤਾ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਈ ਮਨਮੁਖ ਅੰਧ ਗਵਾਰ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ

5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਘਣੇਰੇ ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਕੜ ਖਾਂ ਹੋ ਕੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਮਨਮੁਖ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਅਤੇ ਮੂਰਖ ਪੁਰਸ਼ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਫੁਰਮਾਈ (ਦੇਖੋ ਫਰਮਾਇਆ) ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। 1. ਕਰਣੀ ਕਾਰ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਈ॥ ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਕੋ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ॥ (363, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਆਦਿ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕੋਈ ਵੀ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। 2. ਸਾਈ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣੀ ਧੁਰ ਕੀ ਫੁਰਮਾਈ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 3. ਕਰਣੀ ਕਾਰ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਈ ਆਪਿ ਮੁਆ ਮਨੁ ਮਾਰੀ॥ (689, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਕਾਰਜ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੰਕਾਰ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਫੁਰਮਾਈਐ [ਫ਼ فرمودن ਫਰਮੂਦਨ (ਹੁਕਮ ਦੇਣ) ਤੋਂ] ਹੁਕਮ ਕਰੋ, ਫਰਮਾਉ। ਹਉ ਗੋਲਾ ਲਾਲਾ ਤੁਧੁ ਮੈ ਹੁਕਮੁ ਫੁਰਮਾਈਐ॥ (643, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਲਾਮ ਤੇ ਨੌਕਰ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰੋ।

ਫੁਰਮਾਏ [ਫ਼ فرمودن ਫਰਮੂਦਨ (ਹੁਕਮ ਦੇਣ) ਤੋਂ] ਹੁਕਮ ਕਰੋ ; ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। 1. ਜਿਵ ਫੁਰਮਾਏ ਤਿਵ ਤਿਵ ਪਾਹਿ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2. ਦੁਖ ਨਾਠੇ ਸੁਖ ਆਇ ਸਮਾਏ॥ ਢੀਲ ਨ ਪਰੀ ਜਾ ਗੁਰਿ ਫੁਰਮਾਏ॥ (191, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਦੁਖ ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਖ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। 3. ਸੋਈ ਕਰਮੁ ਕਮਾਵੈ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੇਹਾ ਤੂ ਫੁਰਮਾਏ॥ (1117, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਹੋ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ।

ਫੁਰਮਾਣੁ [ਫ਼ فرمان ਫਰਮਾਨ = ਹੁਕਮ] ਆਗਿਆ, ਹੁਕਮ ; ਉਚਾਰਨ। 1. ਅਮੁਲੁ ਕਰਮੁ ਅਮੁਲੁ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਮੁੱਲ ਹੈ ਤੇਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਤੇ ਅਮੁੱਲ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ। 2. ਸਚਾ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਸਚਾ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਉਚਾਰਨ। 3. ਸਾਚੇ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰਾ ਸਚੁ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੱਚੇ ਮਾਲਿਕ ! ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ। 4. ਆਪੇ ਹੁਕਮਿ ਵਰਤਦਾ ਪਿਆਰਾ ਆਪੇ ਹੀ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (606, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 5. ਸਚਾ ਅਮਰੁ ਚਲਾਇਓਨੁ ਕਰਿ ਸਚੁ ਫੁਰਮਾਣੁ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਹੈ ਆਗਿਆ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਹੈ ਹੁਕਮ ਜੋ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ। 6. ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਫੁਰਮਾਣੁ ਹੋਇ ਉਠੀ ਕਰਲੈ ਪਾਹਿ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਠ ਕੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਫੁਰਮਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਫਰਮਾਣੁ) ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ। ਸਾਧਿਕ ਸਿਧ ਗੁਰੂ ਬਹੁ ਚੇਲੇ ਖੋਜਤ ਫਿਰਹਿ ਫੁਰਮਾਣੈ॥ (946, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਭਿਆਸੀ, ਪੂਰਨ ਪੁਰਸ਼, ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਤੇ ਚੇਲੇ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਤੈਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਫੁਰਮਾਨੀ [ਫ਼ فرمان ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ। ਫੁਰਮਾਨੀ ਹੈ ਕਾਰ ਖਸਮਿ ਪਠਾਇਆ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਹੈ।

ਫੁਰਮਾਨੁ [ਫ਼ فرمان ਫਰਮਾਨ = ਹੁਕਮ] ਹੁਕਮ, ਆਗਿਆ, ਹੁਕਮਨਾਮਾ। 1. ਸਚੁ ਤੇਰਾ ਫੁਰਮਾਨੁ ਸਬਦੇ ਸੋਹਿਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿ ਹੈ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨ ਸਿੰਗਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਪਤਿ ਪਰਵਾਣੁ ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ ਜਾ ਕਉ ਆਪਿ ਕਰਹਿ ਫੁਰਮਾਨੁ॥ (200, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ

ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਫੁਰਮਾਨੁ ਤੇਰਾ ਸਿਰੈ ਉਪਰਿ ਫਿਰਿ ਨ ਕਰਤ ਬੀਚਾਰ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਅਤੇ ਮੁੜ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਲ ਮੈਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। 4. ਮਾਣਸ ਮੂਰਤਿ ਨਾਨਕੁ ਨਾਮੁ॥ ਕਰਣੀ ਕੁਤਾ ਦਰਿ ਫੁਰਮਾਨੁ॥ (350, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਆਦਮੀ ਕੇਵਲ ਸ਼ਕਲ ਤੇ ਨਾਉਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਦਮੀ ਹਨ। ਅਮਲਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੈ। 5. ਚਲੁ ਦਰਹਾਲੁ ਦੀਵਾਨਿ ਬੁਲਾਇਆ॥ ਹਰਿ ਫੁਰਮਾਨੁ ਦਰਗਹ ਕਾ ਆਇਆ॥ (792, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਤੁਰ ਪਉ। ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਤੇਰੇ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ।

ਫੁਰਮਾਵਹਿ (ਦੇਖੋ ਫਰਮਾਏ) ਹੁਕਮ ਕਰੇ, ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਜਿਉ ਫੁਰਮਾਵਹਿ ਤਿਉ ਚਲਾ ਸਚੁ ਲਾਲ ਪਿਆਰੇ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਮਿਠੜੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਚੱਲਦਾ ਹਾਂ।

ਫੁਰਮਾਵੈ (ਦੇਖੋ ਫਰਮਾਏ) ਹੁਕਮ ਕਰੇ, ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਲਹ ਅਵਲਿ ਦੀਨ ਕੋ ਸਾਹਿਬੁ ਜੋਰੁ ਨਹੀ ਫੁਰਮਾਵੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਅੱਲਾਹ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਫੂਕ [ਫ਼ ٧ پُک = ਸਾਹ] ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਸੰਘ 'ਚੋਂ ਕੱਢੀ ਹਵਾ, ਧੌਂਕਣੀ ਜਾਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਭਾਫ਼ ; ਸਾਹ, ਸੁਆਸ। ਫ਼ 'ਪੂਕ' ਦਾ 'ਪ' ਪੰਜਾਬੀ ਫੂਕ ਦੇ 'ਫ' ਨਾਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪਾਰਸ = ਫਾਰਸ, ਪੀਲ (ਹਾਥੀ) = ਫੀਲ, ਪੂਲਾਦ = ਫੂਲਾਦ ਅਤੇ ਪਾਨਾ = ਫਾਨਾ ਆਦਿ। 1. ਨਿਕਸਿਆ ਫੂਕ ਤ ਹੋਇ ਗਇਓ ਸੁਆਹਾ॥ (392, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਫੂਕ ਨਿਕਲ ਗਈ ਭਾਵ ਸੁਆਸ ਨਿਕਲ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਖ ਬਣ ਗਿਆ। 2. ਨਾਨਕ ਵੇਖੈ ਆਪਿ ਫੂਕ ਕਢਾਏ ਢਹਿ ਪਵੈ॥ (1244, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸਾਈਂ ਖੁਦ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸੁਆਸ ਨੂੰ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਫੂਕਿ (ਦੇਖੋ ਫੂਕ) ਫੂਕ ਭਰੀ ਹੋਣਾ = ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਣਾ, ਹੰਕਾਰ। 1. ਸਭੁ ਕੋ ਭਰਿਆ ਫੂਕਿ ਆਖਣਿ ਕਹਣਿ ਨ ਥੀਮੀਐ॥ (1244, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰ ਕੋਈ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਮਤ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ। 2. ਅੰਧੀ ਫੂਕਿ ਮੁਈ ਦੇਵਾਨੀ॥ ਖਸਮਿ ਮਿਟੀ ਫਿਰਿ ਭਾਨੀ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਨੀ ਤੇ ਮੂਰਖ ਦੁਨੀਆ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਫੂਕੈ [ਫ਼ ٧ پُک (ਫੂਕ) ਤੋਂ] ਫੂਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਫੁੰਕਾਰਦਾ ਹੈ, ਫੁੰਕਾਰੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਸਉ ਮਣੁ ਹਸਤੀ ਘਿਉ ਗੁੜੁ ਖਾਵੈ ਪੰਜਿ ਸੈ ਦਾਣਾ ਖਾਇ॥ ਡਕੈ ਫੂਕੈ ਖੇਹ ਉਡਾਵੈ ਸਾਹਿ ਗਇਐ ਪਛੁਤਾਇ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਾਥੀ ਸੌ ਮਣ ਘੀ ਅਤੇ ਗੁੜ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਅਨਾਜ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਨਿਗਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਡਕਾਰ ਮਾਰਦਾ, ਫੁੰਕਾਰੇ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਘੱਟਾ ਉਡਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸਾਹ ਸਰੀਰ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਛੁਤਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਫੂਲੁ ਜਈ [ਪੰ. ਫੂਲੁ = ਫੁੱਲ+ਫ਼ ਜਈ = جلیب جلیب = ਜਣਨ ਵਾਲੀ] ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਜਣਨ ਵਾਲੀ, ਫੁੱਲ ਦੀ ਮਾਂ ਭਾਵ ਵੇਲ, ਫੁੱਲ ਦੀ ਵੇਲ। ਫ਼ ਜਾਇੰਦਹ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ جلد جلد ਜਾਦਨ।

ਜਾਦਨ (ਜਣਨਾ)→ ਜਾਯਦ→ ਜਾਯ+ਨਿਦਹ = ਜਾਇੰਦਹ = ਜਣਨ ਵਾਲੀ,
ਕਾਰੀਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕਾਰਦ→ ਕਾਰ+ਨਿਦਹ = ਕਾਰਿੰਦਹ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ,
ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ)→ ਬਖਸ਼ਦ→ ਬਖਸ਼+ਨਿਦਹ = ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ = ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ,
ਪਰੀਦਨ (ਉਡਣਾ)→ ਪਰਦ→ ਪਰ+ਨਿਦਹ = ਪਰਿੰਦਹ = ਉਡਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪੰਛੀ,

ਚਰੀਦਾਨ (ਚਰਨਾ)→ ਚਰਦ→ ਚਰ+ਨਿਦਹ = ਚਰਿੰਦਹ = ਚਰਨ ਵਾਲਾ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ
 ਦਰੀਦਨ (ਪਾੜ ਖਾਣਾ)→ ਦਰਦ→ ਦਰ+ਨਿਦਹ = ਦਰਿੰਦਹ = ਪਾੜ ਖਾਣ ਵਾਲਾ
 ਜਾਨਵਰ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਰ ਆਦਿ।

ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ ਮੇਰਾ ਜਿਉ ਫੂਲੁ ਜਈ ਹੈ ਨਾਰਿ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ
 ਨਾਮ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ ਦੀ ਵੇਲ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਾ।

ਫੈਲ, ਫੈਲੁ [ਅ. فَعَلَ ਫਿਅਲ = ਕੰਮ] ਅਮਲ, ਕਰਮ, ਕਿਰਿਆ, ਕਰਨੀ। 1. ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੈਲ
 ਫਕਤੁ ਸੰਸਾਰੁ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਰਨੀ ਕਰਕੇ
 ਦਰਵੇਸ਼ ਵਿਰਲੇ ਹਨ, ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ। 2. ਤੀਰਥ ਨਾਇ ਨ ਉਤਰਸਿ ਮੈਲੁ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸਭਿ ਹਉਮੈ
 ਫੈਲੁ॥ (890, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਨਹਾਉਣ ਨਾਲ ਮੈਲ ਲਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ
 ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਹਉਮੈ ਵਾਲੇ ਅਮਲ ਹਨ।

ਬ [ਫ਼ ٣ ਬਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ = ਉਪਰ ; ਤਕ ; ਵਿਚ] ਸਾਥ, ਸੰਗ ; ਤੋਂ ; ਉਪਰ ; ਤਕ ; ਵਿਚ ਨੂੰ, ਜਿਵੇਂ-
 ਬੁਦ-ਬ-ਬੁਦ = ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਤੇ ਰੂ ਬ-ਰੂ = ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਦਿ। 1. ਮਝ ਭਰਿ ਦੁਖ ਬ
 ਦੁਖ॥ ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਕਿਸੈ ਨ ਲਥੀ ਭੁਖ॥ (1091, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ
 ਦੁਖ ਉਤੇ ਦੁਖ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵੀ
 ਨਿਵਿਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 2. ਤਾਹਿ ਕਹਾ ਪਰਵਾਹ ਕਾਹੂ ਕੀ ਜਾ ਕੈ ਬਸੀਸਿ ਧਰਿਓ ਗੁਰਿ ਹਥੁ॥
 (1405, ਸਵਈਏ, ਮਥੁਰਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਿਉਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰੇ? ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਗੁਰੂ
 ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਬਸਤਨੀ [ਫ਼ بستنی ਬਸਤਨੀ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਾਇਕ] ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بستن ਬਸਤਨ
 (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)। ਬਸਤਨ→ ਬਸਤਨੀ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਾਇਕ, ਜਿਵੇਂ-

ਕੁਸ਼ਤਨ (ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨਾ)→ ਕੁਸ਼ਤਨੀ = ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਯੋਗ,
 ਖੁਰਦਨ (ਖਾਣਾ)→ ਖੁਰਦਨੀ = ਖਾਣ ਦੇ ਲਾਇਕ,
 ਗੁਫ਼ਤਨ (ਕਹਿਣਾ)→ ਗੁਫ਼ਤਨੀ = ਕਹਿਣ ਯੋਗ,
 ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਦੀਦਨੀ = ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਅਤੇ
 ਮੁਰਦਨ (ਮਰਨਾ)→ ਮੁਰਦਨੀ = ਮਰਨ ਯੋਗ ਆਦਿ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਬਸਤਨੀ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥ ਉਹ ਨਹੀਂ
 ਬਣ ਰਹੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਸਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ
 ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5)
 ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਤੈਨੂੰ ਆ ਬੰਨ੍ਹੇਗਾ ਤਾਂ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ,
 ਭਰਾ, ਦਰਬਾਰ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ?

ਬਹਲ [ਫ਼ بیهل ਬਹਿਲ, ਬਿਹਿਲ = ਤੂੰ ਛੱਡ, ਤੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰ, ਤੂੰ ਦਿਹ] ਤੂੰ ਸੌਂਪ, ਤੂੰ ਹਵਾਲੇ ਕਰ, ਤੂੰ ਸਮਰਪਨ
 ਕਰ, ਤੂੰ ਦੇ ਦੇ। ‘ਬਹਿਲ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بیهلਨ ਹਿਲੀਦਨ = ਛੱਡਣਾ, ਹੱਥੋਂ ਦੇਣਾ।

ਹਿਲੀਦਨ→ ਹਿਲਦ→ ਹਿਲ+ਬ = ਬਹਿਲ = ਤੂੰ ਦੇ ਦੇ, ਤੂੰ ਸਮਰਪਨ ਕਰ,
 ਗੁਫ਼ਤਨ (ਕਹਿਣਾ)→ ਗੋਯਦ→ ਗੋ+ਬ = ਬਗੋ = ਤੂੰ ਕਹਿ (ਆਗਿਆ ਵਾਚਕ),
 ਦਾਦਨ (ਦੇਣਾ)→ ਦਿਹਦ→ ਦਿਹ+ਬ = ਬਦਿਹ = ਤੂੰ ਦੇ,
 ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ+ਬ = ਬਕੁਨ = ਤੂੰ ਕਰ ਆਦਿ।

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਬਹਿਲ’ ਦੇ ਅਰਥ ‘ਆਗਿਆ ਵਾਚਕ ਸ਼ਬਦ’ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਆਏ
 ਬਲਕਿ ‘ਮੈਂ ਸਮਰਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ’ ਵਜੋਂ ਆਏ ਹਨ। ਹਸਤ ਹਮਰੇ ਸੰਤ ਟਹਲ॥ ਪ੍ਰਾਨ ਮਨੁ ਧਨੁ ਸੰਤ
 ਬਹਲ॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣਿਆਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ
 ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ, ਮਨ ਅਤੇ ਧਨ ਸਮਰਪਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਬਹਾਨਾ [ਫ਼ بهانه ਬਹਾਨਾ = ਹੀਲਾ, ਸਬੱਬ] ਵਲ੍ਹਾਉ, ਹੀਲਾ, ਉਜ਼ਰ, ਪੱਜ, ਬੁਠਾ ਦਾਅ, ਮਚਲ, ਬਹਾਨਾ।
 ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸੇਵਕੁ ਸੇਵ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕਿਆ ਕੋ ਕਹੈ ਬਹਾਨਾ॥ (797, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ

ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੇਵਕ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਕੀ ਉਜ਼ਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਬਹਾਨੈ (ਦੇਖੋ ਬਹਾਨਾ) ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ। ਕਰਉ ਅਢਾਈ ਧਰਤੀ ਮਾਂਗੀ ਬਾਵਨ ਰੂਪਿ ਬਹਾਨੈ॥ (1344, ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦਖਣੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਇੱਕ ਬੋਝੇ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਢਾਈ ਕਰਮਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

ਬਹੀਰ [ਫ਼ ਬਹੀਰ = ਫੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਲੋਕ] ਲਾਉ ਲਸ਼ਕਰ, ਲਾਮ ਡੋਰੀ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕਠ, ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ। ‘ਬਹੀਰ’ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ‘ਭੀੜ’ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜਿਹ ਮਾਰਗਿ ਪੰਡਿਤ ਗਏ ਪਾਛੈ ਪਰੀ ਬਹੀਰ॥ ਇਕ ਅਵਘਟ ਘਾਟੀ ਰਾਮ ਕੀ ਤਿਹ ਚੜ੍ਹਿ ਰਹਿਓ ਕਬੀਰ॥ (1373, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਪੰਡਤ ਗਏ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਸ ਰਸਤੇ ਮਗਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਕਠਿਨ ਪਹਾੜੀ ਹੈ, ਕਬੀਰ ਉਸ ਪਹਾੜੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬਹੂ [ਫ਼ ਵਯੂ, ਫ਼ ਬਯੋ, ਬਯੂ = ਦੁਲਹਨ] ਲਾੜੀ, ਦੁਲਹਨ, ਵਹੁਟੀ, ਨੌਂਹ। ‘ਯ’ ਤੇ ‘ਹ’ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਾਯਗਾਨ (ਬਿਹਤਰ) = ਸ਼ਾਹ ਗਾਨ ਅਤੇ ਰਾਯਗਾਨ (ਫਜ਼ੂਲ, ਮੁਫਤ) = ਰਾਹਗਾਨ ਆਦਿ। ਘੁੰਘਟ ਕਾਢੇ ਕੀ ਇਹੈ ਬਡਾਈ॥ ਦਿਨ ਦਸ ਪਾਂਚ ਬਹੂ ਭਲੇ ਆਈ॥ (484, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਘੁੰਡ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੇਵਲ ਏਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਂ ਜਾਂ ਦਸਾਂ ਦਿਹਾੜਿਆਂ ਲਈ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਚੰਗੀ ਵਹੁਟੀ ਆਈ ਹੈ”।

ਬਕਰੀਦਿ [ਅ ਬਕਰਿਏ ਬਕਰ ਈਦ, ਅ ਬਕਰ = ਗਊ+ਅ ਬਕਰ ਈਦ = ਖੁਸ਼ੀ] ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਉਹ ਤਿਉਹਾਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਊ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਈਦ-ਉਲ-ਅਜ਼ਹਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਵਾਲੀ ਈਦ। ਉਹ ਈਦ ਜਿਹੜੀ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ’ਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਨਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਦੇਖੋ ‘ਈਦਿ’। ਜਾ ਕੈ ਈਦਿ ਬਕਰੀਦਿ ਕੁਲ ਗਊ ਰੇ ਬਧੁ ਕਰਹਿ ਮਾਨੀਅਹਿ ਸੇਖ ਸਹੀਦ ਪੀਰਾ॥ (1293, ਮਲਾਰ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਈਦ ਤੇ ਬਕਰੀਦ ਦੇ ਮੌਕੇ ਗਊਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਸਨ।

ਬਖਸ [ਫ਼ بخشش ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ‘ਬਖਸ਼’] ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਬਖਸ਼ੀਸ਼, ਦਾਤ। ‘ਬਖਸ਼ਿਸ਼’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ‘ਬਖਸ਼ੀਦਨ’ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ ਹਾਸਿਲ-ਮਸਦਰ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਨਾਮ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਨਿਯਮ ਇਹ ਹੈ-

ਮਾਲੀਦਨ (ਮਲਣਾ)→ ਮਾਲਦ→ ਮਾਲ+ਇਸ਼ = ਮਾਲਿਸ਼,
ਖ਼ਾਰਦੀਨ (ਖ਼ਾਜ਼ ਕਰਨੀ)→ ਖ਼ਾਰਦ→ ਖ਼ਾਰਦ+ਇਸ਼ = ਖ਼ਾਰਿਸ਼,
ਬਾਰੀਦਨ (ਬਰਸਣਾ)→ ਬਾਰਦ→ ਬਾਰ+ਇਸ਼ = ਬਾਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ)→ ਬਖਸ਼ਦ→ ਬਖਸ਼+ਇਸ਼ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ।

1. ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਾਤਾ ਏਕੁ ਹੈ ਆਪੇ ਬਖਸ ਕਰੇਇ॥ (30, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। 2. ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ਧੁਰਿ ਬਖਸ ਨ ਮੇਟੈ ਕੋਇ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਰਾਹੀਂ ਸੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਾ ਪੂਰਬਲੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੇਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 3. ਨਾਉ ਬੀਜਣ ਲਗਾ ਆਸ ਕਰਿ ਹਰਿ ਬੋਹਲ ਬਖਸ ਜਮਾਇ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਆਸ ਨਾਲ ਕਿ ਹਰੀ ਆਪਣੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ (ਢੇਰ) ਪੈਦਾ ਕਰੇਗਾ, ਮੈਂ ਨਾਮ ਬੀਜਣ ਲਗਾ ਹਾਂ। 4. ਇਕਿ ਖਾਵਹਿ ਬਖਸ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਇਕਨਾ ਫਕਾ ਪਾਇਆ ਜੀਉ॥ (173, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ

ਕਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ਾਂ ਭੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਫਾਕੇ ਕੱਟਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। 5. ਰੋਸ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭੂ ਬਖਸ਼ ਨ ਮੇਟੈ ਨਿਤ ਨਿਤ ਚੜੈ ਸਵਾਈ॥ (505, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 6. ਸਿਫਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸ਼ ਹੈ ਜਿਸੁ ਬਖਸੈ ਸੋ ਖਰਚੈ ਖਾਇ॥ (548, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸ਼ਲਾਘਾ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਇੱਕ ਦਾਤ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਰਚਦਾ ਅਤੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। 7. ਆਪੇ ਬਖਸ਼ ਕਰਾਇਦਾ ਪਿਆਰਾ ਆਪੇ ਸਚੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ (606, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸੱਚ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸਹਿ [ਫ਼. بخشیدن ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ; ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਂ। 1. ਇਕਨਾ ਬਖਸਹਿ ਮੇਲਿ ਲੈਹਿ ਗੁਰਮਤੀ ਤੁਧੈ ਲਾਇਆ॥ (139, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖ-ਮਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਤੂ ਬਖਸਹਿ ਤਾ ਮੇਲਿ ਲੈਹਿ ਨਾਨਕ ਬਲਿ ਜਾਉ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸਣਹਾਰ [ਫ਼. بخشنده ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ = ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ] ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ‘ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ’ ਸ਼ਬਦ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بخشیدن ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ ਇਸਮ ਫ਼ਾਇਲ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਂਵ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ+ਨਿਦਹ = ਕੁਨਿੰਦਹ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ,
ਕਾਰੀਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕਾਰਦ→ ਕਾਰ+ਨਿਦਹ = ਕਾਰਿੰਦਹ = ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ,
ਬਾਸ਼ੀਦਨ (ਵਸਣਾ)→ ਬਾਸ਼ਦ→ ਬਾਸ਼+ਨਿਦਹ = ਬਾਸ਼ਿੰਦਹ = ਵਸਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਸੀ,
ਪਰੀਦਨ (ਉਡਣਾ)→ ਪਰਦ→ ਪਰ+ਨਿਦਹ = ਪਰਿੰਦਹ = ਉਡਣ ਵਾਲਾ ਪੰਛੀ,
ਨੁਮੂਦਨ (ਦਿਖਾਉਣਾ)→ ਨੁਮਾਯਦ→ ਨਮਾਯਦ→ ਨਮਾਯ+ਨਿਦਹ = ਨੁਮਾਇੰਦਹ =
ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-

ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ)→ ਬਖਸ਼ਦ→ ਬਖਸ਼+ਨਿਦਹ = ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ = ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ।

1. ਗੁਰ ਸਰਣਾਈ ਭਜਿ ਪਏ ਬਖਸੇ ਬਖਸਣਹਾਰ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ 'ਚ ਭੱਜ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਗੁਰਮਤੀ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਬਖਸੇ ਬਖਸਣਹਾਰ॥ (594, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਬਖਸਣਹਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਆਪੇ ਮੇਲਿ ਮਿਲੀਐ ਜੀਉ ਆਪੇ ਬਖਸਣਹਾਰਾ॥ (245, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਆਪ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੇ ਮਿਲਾਪ ਅੰਦਰ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਅਵਗਣ ਬਖਸਣਹਾਰਾ ਕਾਮਣਿ ਕੰਤੁ ਪਿਆਰਾ ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਹਿਆ ਸਮਾਈ॥ (245, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ ਪਤੀ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਰਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਬਖਸਣਹਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਭੂ। ਗੁਨਹਾਂ ਬਖਸਣਹਾਰੁ ਸਬਦੁ ਕਮਾਵਹੀ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸੰਦ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ ਖੁਦਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ। 1. ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਦਇਆਲ ਬਖਸੰਦ॥ (283, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਦਇਆਲੂ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਪ੍ਰਭ ਬਖਸੰਦ ਦੀਨ ਦਇਆਲ॥ (290, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮਸਕੀਨਾਂ 'ਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ। 3. ਕੰਠਿ ਲਾਇ ਅਵਗੁਣ ਸਭਿ ਮੇਟੇ ਦਇਆਲ ਪੁਰਖ ਬਖਸੰਦ॥ (681, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰਬਾਨ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਮੇਸ ਛੱਡੇ ਹਨ। 4. ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ ਬਖਸੰਦ॥ (866, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੂਰਾ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ।

ਬਖਸੰਦਗੀ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਿੰਦਾ, ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਜੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਖਸ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ 'ਬਖਸ਼ਿਸ਼', ਜਿਵੇਂ—

ਬੇਗਾਨਹ→ ਬੇਗਾਨ+ਗੀ→ ਬੇਗਾਨਗੀ = ਪਰਾਇਆਪਣ, ਓਪਰਾਪਣ

ਜ਼ਿੰਦਹ→ ਜ਼ਿੰਦ+ਗੀ→ ਜ਼ਿੰਦਗੀ = ਜੀਵਨ

ਕਮੀਨਹ→ ਕਮੀਨ+ਗੀ→ ਕਮੀਨਗੀ

ਸਪੁਰਦਹ→ ਸਪੁਰਦ+ਗੀ→ ਸਪੁਰਦਗੀ

ਬਰਖ਼ਾਸਤਾ→ ਬਰਖ਼ਾਸਤ+ਗੀ→ ਬਰਖ਼ਾਸਤਗੀ

ਰਵਾਨਹ→ ਰਵਾਨ+ਗੀ→ ਰਵਾਨਗੀ

ਬਰਾਮਦਹ→ ਬਰਾਮਦ+ਗੀ→ ਬਰਾਮਦਗੀ,

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ—

ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ→ ਬਖਸ਼ਿੰਦ+ਗੀ→ ਬਖਸ਼ਿੰਦਗੀ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼।

ਪਰੰਤੂ ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ 'ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ' ਭਾਵ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ। ਤੇਰੀ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ਤੂ ਬਖਸੰਦਗੀ॥ ਸੇਖ ਫਰੀਦੈ ਖੈਰੁ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਖੁਦਾ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈਂ।

ਬਖਸੰਦਾ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖੁਦਾ, ਰੱਬ, ਪ੍ਰਭੂ। ਲੇਖਾ ਕੋਇ ਨ ਪੁਛਈ ਜਾ ਹਰਿ ਬਖਸੰਦਾ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਹਰੀ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ।

ਬਖਸੰਦੁ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖੁਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਗੁਰੁ ਕਰਤਾ ਗੁਰੁ ਸਦ ਬਖਸੰਦੁ॥ (1080, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹਨ।

ਬਖਸਨਹਾਰ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਿੰਦਾ, ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਬਖਸਨਹਾਰ ਬਖਸਿ ਲੈ ਨਾਨਕ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰ॥ (261, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ! ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ। ਨਾਨਕ ਆਖਦਾ ਹੈ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰੇ ਦੇ।

ਬਖਸਨਹਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਭੂ। ਅਸੰਖ ਖਤੇ ਖਿਨ ਬਖਸਨਹਾਰਾ॥ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ ਦਇਆਰਾ॥ (260, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਪਾਪ ਉਹ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਾਲਿਕ ਸਦਾ ਹੀ ਦਇਆਲੂ ਹੈ।

ਬਖਸਨਹਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਬਖਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੋ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ। ਹਮ ਅਪਰਾਧੀ ਸਦ ਭੂਲਤੇ ਤੁਮ੍ਹ ਬਖਸਨਹਾਰੇ॥ (809, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਹੋ।

ਬਖਸਾਇ [ਫ਼. بخشیدن ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਮੁਆਫ਼ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਬਖਸ਼ਵਾ ਲੈਣਾ। 1. ਸਭੇ ਗੁਨਹ ਬਖਸਾਇ ਲਇਓਨੁ ਮੇਲੇ ਮੇਲਣਹਾਰਿ॥ (428, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜਨਮੁ ਸਵਾਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਈ ਕੁਲੁ ਭੀ ਲਈ ਬਖਸਾਇ॥ (638, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਲਈ ਵੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।

ਬਖਸਾਇਆ [ਫ਼. بخشائیده ਬਖਸ਼ਾਈਦਹ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ] ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ਅਵਗਣ ਗੁਣੀ ਬਖਸਾਇਆ ਹਰਿ ਸਿਉ ਲਿਵ ਲਾਈ॥ (428, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨੇਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਦੀਆਂ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੀਵ ਦਾ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸਾਈਅਹਿ [ਫ਼. بخشائیدن ਬਖਸ਼ਾਈਦਨ (ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ, ਰਹਿਮ ਕਰਨਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣਾ। ਪੂਰੈ ਗੁਰਿ ਬਖਸਾਈਅਹਿ ਸਭਿ ਗੁਨਹ ਫਕੀਰੈ॥ (1012, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦੇ ਮੰਗਤੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਖਸਾਤੇ (ਦੇਖੋ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ। ਹਮ ਅਪਰਾਧੀ ਤੁਮ੍ ਬਖਸਾਤੇ॥ (1141, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਹੋ।

ਬਖਸਾਵਣਿਆ [ਫ਼. بخشائیدن ਬਖਸ਼ਾਈਦਨ (ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ੀਏ ਹਨ, ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਵਗਣਿ ਮੁਠੀ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਏ ਅਵਗਣ ਗੁਣਿ ਬਖਸਾਵਣਿਆ॥ (109, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੰਦੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਠੱਗੀ ਹੋਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨੇਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪਾਪ ਮੁਆਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਖਸਿ [ਫ਼. بخشیده ਬਖਸ਼ੀਦਹ = ਬਖਸ਼ ਕੇ] ਬਖਸ਼ ਕੇ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਕੇ ; ਬਖਸ਼ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ; ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇਵੇ। 1. ਹਰਿ ਜੀਉ ਬਖਸੇ ਬਖਸਿ ਲਏ ਸੂਖ ਸਦਾ ਸਰੀਰੈ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮਾਣਨੀਯ ਹਰੀ ਖਿਮਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇਹੀ ਸਦੀਵ ਹੀ ਸੁਖ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 2. ਆਪੇ ਜਗਜੀਵਨੁ ਸੁਖਦਾਤਾ ਆਪੇ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਏ॥ (32, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦਾਤਾਰ ਖੁਦ ਜਗਤ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸਿਓਸੁ [ਫ਼. بخشيد بخشيد = ਉਸ ਨੇ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ ; ਦੇਖੋ ਬਖਸ+ਪੰ. ਓਸ/ਓਨ = ਉਸ ਨੇ] ਉਸ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਜਿਥੈ ਕੋ ਵੇਖੈ ਤਿਥੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰਿ ਬਖਸਿਓਸੁ ਸਭੁ ਜਹਾਨੁ॥ (853, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਬੰਦਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ (ਨਾਮ) ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ।

ਬਖਸਿਓਨੁ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਿਓਸੁ) ਉਸ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਭਗਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸਿਓਨੁ ਗੁਰਮੁਖਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (994, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਉਸ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਆਨੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸਿਅਨੁ (ਦੇਖੋ ਬਖਸਿਓਨੁ) ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਦੋਖ ਹਮਾਰੇ ਬਖਸਿਅਨੁ ਅਪਣੀ ਕਲ ਧਾਰੀ॥ (820, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਰਤਾ ਕੇ, ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਬਖਸਿਆ [ਫ਼. بخشيد بخشيد = ਬਖਸ਼ਿਆ] ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ। 1. ਨਾਨਕ ਕਉ ਗੁਰਿ ਬਖਸਿਆ ਨਾਮੈ ਸੰਗਿ ਜੁਟੁ॥ (315, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਭੂਲ ਚੂਕ ਅਪਨਾ ਬਾਰਿਕੁ ਬਖਸਿਆ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਭਗਵਾਨਾ॥ (383, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਭੁੱਲਾਂ ਚੁੱਕਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 3. ਆਪਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭਿ ਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰਿ

ਬਖਸਿਆ ਹਰਿ ਨਾਮੁ॥ (406, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਖੁਦ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ।

ਬਖਸਿਹਿ [ਫ਼. بخشیدن ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇਂ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਂ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋਂ ; ਮੁਆਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। 1. ਆਪੇ ਬਖਸਿਹਿ ਦੇ ਵਡਿਆਈ॥ (111, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। 2. ਇਕਨਾ ਬਖਸਿਹਿ ਮੇਲਿ ਲੈਹਿ ਇਕਿ ਦਰਗਹ ਮਾਰਿ ਕਢੇ ਕੂੜਿਆਰ॥ (427, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਕਈ ਝੂਠਿਆਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। 3. ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਨਾਨਕੁ ਲਾਲਾ ਬਖਸਿਹਿ ਤੁਧੁ ਵਡਿਆਈ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਨਾਨਕ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ।

ਬਖਸਿੰਦ [ਫ਼. بخشند. ਬਖਸ਼ਿੰਦਹ = ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ] ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਦਾਨੀ, ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ। 1. ਧੰਨੁ ਸਾਹ ਪੂਰੇ ਬਖਸਿੰਦ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ ਹੈ ਪੂਰਨ ਦਾਨੀ ਗੁਰੂ-ਸਾਹੁਕਾਰ। 2. ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਰਾਖਿਓ ਦਾਸੁ ਅਪਨਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਸਾਚਾ ਬਖਸਿੰਦ॥ (899, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੱਚਾ ਮਾਲਿਕ ਹਮੇਸ਼ਾ-ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। 3. ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾਲ ਦਇਆਲ ਗੋਬਿੰਦ॥ ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਗਲੇ ਬਖਸਿੰਦ॥ (866, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਦਇਆਲੂ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 4. ਭਏ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਗੁਪਾਲ ਗੋਬਿੰਦ॥ ਸਾਧਸੰਗਿ ਨਾਨਕ ਬਖਸਿੰਦ॥ (391, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ।

ਬਖਸਿੰਦਾ (ਦੇਖੋ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਗੁਰੂ ਦਇਆਲੂ ਸਦਾ ਬਖਸਿੰਦਾ॥ (1074, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਅਤੇ ਸਦਾ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹਨ।

ਬਖਸਿੰਦੁ (ਦੇਖੋ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ) ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ; ਦਾਤਾਂ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਨਾਨਕ ਸਗਲੇ ਦੇਖ ਉਤਾਰਿਅਨੁ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਬਖਸਿੰਦੁ॥ (46, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਚਾ ਸੁਆਮੀ ਮਾਲਿਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਧੋ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ। 2. ਸੰਤ ਅਰਾਧਨਿ ਸਦ ਸਦਾ ਸਭਨਾ ਕਾ ਬਖਸਿੰਦੁ॥ (137, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਸਦੀਵ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 3. ਸੋਈ ਸੇਵਿਹੁ ਜੀਅਭੇ ਦਾਤਾ ਬਖਸਿੰਦੁ॥ (321, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਜੋ ਦਾਤਾਰ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। 4. ਮਿਹਰਵਾਨੁ ਬਖਸਿੰਦੁ ਆਪਿ ਜਪਿ ਸਚੇ ਤਰਣਾ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਖੁਦ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। ਸਤਿਪੁਰਖ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਆਪੇ ਕਰੇ ਆਪੇ ਬਖਸਿੰਦੁ॥ (352, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 6. ਸਦ ਬਖਸਿੰਦੁ ਸਦਾ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ਸਭਨਾ ਦੇਇ ਅਧਾਰੀ॥ (713, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਦਾ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈਂ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! (ਤੂੰ) ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ।

ਬਖਸੀ [ਫ਼. بخشیدن ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ੀਂ, ਤੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰੀਂ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰੋ। ਕਾਜੀ ਮੁਲਾਂ ਬਿਨਤੀ ਫੁਰਮਾਇ॥ ਬਖਸੀ ਹਿੰਦੂ ਮੈ ਤੇਰੀ ਗਾਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜੀ ਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ “ਹੇ ਹਿੰਦੂ ! ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਗਾਂ ਹਾਂ।”

ਬਖਸੀਅਹਿ [ਫ਼ **بخشیدن** ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੁਆਫ਼ੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈਂ। 1. ਨਾਨਕ ਬਖਸੇ ਬਖਸੀਅਹਿ ਨਾਹਿ ਤ ਪਾਹੀ ਪਾਹਿ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇਕਰ ਮਾਲਿਕ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2. ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਖਸੀਅਹਿ ਸੇ ਸਤਿਗੁਰ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਉ॥ (645, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ।

ਬਖਸੀਅਨੁ [ਫ਼ **بخشیدن** ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 1. ਹਰਿ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਨਿਤ ਨਾਵੈ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਬਖਸੀਅਨੁ ਨਿਤ ਚੜੈ ਸਵਾਈ॥ (316, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਦਿਨ ਬ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਭਗਤਿ ਭੀ ਓਨਾ ਨੇ ਬਖਸੀਅਨੁ ਅੰਤਰਿ ਭੰਡਾਰਾ॥ (425, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਵੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।

ਬਖਸੀਐ [ਫ਼ **بخشیدن** ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਫਤਿ ਜਿਨਾ ਕਉ ਬਖਸੀਐ ਸੇਈ ਪੋਤੇਦਾਰ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਘਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਬਖਸੀਸ [ਫ਼ **بخشیش** ਬਖਸ਼ੀਸ਼ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼] ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਦਾਤ। ‘ਬਖਸ਼ੀਸ਼’ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੀ ‘ਸਿਹਾਰੀ’ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਦੀ ‘ਬਿਹਾਰੀ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ‘ਚ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਕਈ ਥਾਂ ਬਿਹਾਰੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਜਿਹਵਾ = ਪੰ. ਜੀਭ, ਸੰ. ਨਿੰਦਾ = ਪੰ. ਨੀਂਦਰ, ਨੀਂਦ ਅਤੇ ਸੰ. ਤਿਕਤ = ਪੰ. ਟੀਟ (ਹਿੰਦੀ ਤੀਤਾ) ਆਦਿ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ‘ਇਸਤਾਦਨ’ (ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ) ਨੂੰ ਲਮਕਾ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ‘ਈਸਤਾਦਨ’, ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਉਸਤਾਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਬਖਸ਼ਿਸ਼’ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਦਾਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਆਵਾਗਾਉਣ ਅੰਦਰ ਸਦੀਵ ਭਵਾਈਦੇ ਹਨ। 2. ਅਮੁਲੁ ਬਖਸੀਸ ਅਮੁਲੁ ਨੀਸਾਣੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਮੁੱਲ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਅਤੇ ਅਮੁੱਲ ਹੈ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ।

ਬਖਸੀਸੀ [ਫ਼ **بخشیشی** ਬਖਸ਼ੀਸ਼ੀ = ਫ਼ **بخشیش** ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਦਾਤਾਰ। ਤੂੰ ਬਖਸੀਸੀ ਅਗਲਾ ਨਿਤ ਦੇਵਹਿ ਚੜਹਿ ਸਵਾਇਆ॥ (467, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਦਾਤਾਰ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸਦੀਵ ਹੀ ਦਾਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਜੋ ਦਿਨ ਬ-ਦਿਨ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਖਸੇ [ਫ਼ **بخشیدن** ਬਖਸ਼ੀਦਨ (ਬਖਸ਼ਣਾ) ਤੋਂ] ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ; ਖਿਮਾ ਕਰੇ, ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇਵੇ। 1. ਜਿਸ ਨੇ ਬਖਸੇ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ॥ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ (ਸਾਹਿਬ) ਆਪਣੀ ਕੀਰਤੀ ਤੇ ਸਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਜੀਉ ਬਖਸੇ ਬਖਸਿ ਲਏ ਸੂਖ ਸਦਾ ਸਰੀਰੈ॥ (38, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮਾਣਨੀਯ ਹਰੀ ਖਿਮਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇਹੀ ਸਦੀਵ ਹੀ ਸੂਖ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 3. ਤੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਕਿਛੁ ਨ ਹੋਵੈ ਬਖਸੇ ਸਬਦਿ ਸੁਹਾਵਣਿਆ॥ (127, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਤੇਰੇ ਬਾਝੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋਏ ਹਨ। 4. ਗਣਤ ਤਿਨਾ ਦੀ ਕੋ ਕਿਆ ਕਰੇ ਜੋ ਆਪਿ ਬਖਸੇ ਕਰਤਾਰਿ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਖੁਦ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ,

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗਿਣ ਸਕਦਾ ਹੈ? 5. ਨਾਨਕ ਬਖਸੇ ਬਖਸੀਅਹਿ ਨਾਹਿ ਤ ਪਾਹੀ ਪਾਹਿ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇਕਰ ਮਾਲਿਕ ਮੁਆਫੀ ਦੇਵੇ, ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। 6. ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਦਾਨੁ ਦੀਆ ਹਰਿ ਨਿਹਚਲੁ ਨਿਤ ਬਖਸੇ ਚੜੈ ਸਵਾਇਆ॥ (305, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਦਾਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਦਿਨ ਬ-ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਖਸੈ (ਦੇਖੋ ਬਖਸੇ) ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਸਿਫਤਿ ਖਜਾਨਾ ਬਖਸ ਹੈ ਜਿਸੁ ਬਖਸੈ ਸੋ ਖਰਚੈ ਖਾਇ॥ (548, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਘਾ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਇੱਕ ਦਾਤ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਰਚਦਾ ਅਤੇ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ।

ਬਖੀਲ [ਅ-بخيل ਬਖੀਲ = ਕੰਜੂਸ] ਲਾਲਚੀ, ਕੰਜੂਸ, ਲੋਭੀ। ਬਦਬਖਤ ਹਮ ਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜਰ ਬੇਬਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ! ਮੈਂ ਬਦਕਿਸਮਤ, ਕੰਜੂਸ ਜਿਹਾ ਵੀ, ਅਚੇਤ, ਬੇਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹਾਂ।

ਬਖੀਲੀ [ਅ-ਫ-بخيلي ਬਖੀਲੀ = ਅ-بخيل ਬਖੀਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕੰਜੂਸੀ, ਲੋਭ, ਲਾਲਚ, ਬਦਖੋਈ, ਚੁਗਲੀ, ਈਰਖਾ। 1. ਤਿਨ ਕੀ ਬਖੀਲੀ ਕੋਈ ਕਿਆ ਕਰੇ ਜਿਨ ਕਾ ਅੰਗੁ ਕਰੇ ਮੇਰਾ ਹਰਿ ਕਰਤਾਰਾ॥ (733, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦਖੋਈ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ 'ਚ ਮੇਰਾ ਹਰੀ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੈ। 2. ਮਨਮੁਖੁ ਤਿਨ ਕੀ ਬਖੀਲੀ ਕਿ ਕਰੇ ਜਿ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਸਵਾਰੇ॥ (1249, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੁਗਲੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਖੋਰਹੁ [ਫ-بخوريد ਬਖੋਰੇਦ, ਬਖੁਰੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ] ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ خُردن ਖੁਰਦਨ = ਖਾਣਾ। ਖੁਰਦਨ → ਖੁਰਦ → ਖੁਰ/ਖੋਰ → ਬਖੁਰ/ਬਖੋਰ = ਤੂੰ ਖਾ ਅਤੇ ਬਖੁਰੇਦ/ਬਖੋਰੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਬਖੋਰੇਦ' (ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ) ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਖੋਰਹੁ' (ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ) ਆਇਆ ਹੈ। ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਬਖੋਰਹੁ ਖਾਣਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਉ ਭਾਵ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਭੋਜਨ ਛਕੋ ਜੋ ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਬਖੋਰਾਇ [ਫ-بخوري ਬਖੁਰੀ, ਬਖੋਰੀ = ਤੂੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈਂ] 'ਤੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈਂ' ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ 'ਦੁਨੀਆ ਖਾਂਦੀ ਹੈਂ'। ਗੈਬਾਨ ਹੈਵਾਨ ਹਰਾਮ ਕੁਸਤਨੀ ਮੁਰਦਾਰ ਬਖੋਰਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਭੂਤਨੀ ਹੈ, ਡੰਗਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰਾਮ (ਵਿਵਰਜਤ) ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਮੁਰਦਾਰ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਗੀਚਾ [ਫ-باغچه ਬਾਗਚਹ, ਫ-بغی ਬਾਗ = ਬਾਗ+ਫ-چ-ਚਹ = ਛੋਟਾ] ਛੋਟਾ ਬਾਗ, ਬਗੀਆ, ਬਾਗੀਚਾ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਚਹ' ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੈ ਦੇ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਤਾਬਚਹ = ਛੋਟੀ ਕਿਤਾਬ, ਸੰਦੂਕਚਹ = ਛੋਟਾ ਸੰਦੂਕ, ਕੂਚਹ = ਛੋਟੀ ਗਲੀ, ਬੇਲਚਹ = ਛੋਟੀ ਗੈਂਤੀ, ਸਰਾਚਹ = ਛੋਟਾ ਘਰ, ਦਰਿਆਚਹ = ਛੋਟਾ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਗਾਲੀਚਹ = ਛੋਟੀ ਕਾਲੀਨ ਆਦਿ। ਫਾਰਸੀ ਬਾਗਚਹ/ਬਾਗਚਾ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ ਬਾਗੀਚਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਏਕੁ ਬਗੀਚਾ ਪੇਡ ਘਨ ਕਰਿਆ॥ (385, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਬਾਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦਰਖਤ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਚਰੇ [ਫ-بچ-ਬੱਚਹ = ਬੱਚਾ] ਬੱਚੇ, ਬੱਚੜੇ। 1. ਜੈਸੀ ਗਗਨਿ ਫਿਰੰਤੀ ਉਡਤੀ ਕਪਰੇ ਬਾਗੇ ਵਾਲੀ॥ ਓਹ ਰਾਖੈ ਚੀਤੁ ਪੀਛੈ ਬਿਚਿ ਬਚਰੇ ਨਿਤ ਹਿਰਦੈ ਸਾਰਿ ਸਮਾਲੀ॥ (168, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁੰਜ ਆਸਮਾਨ 'ਚ ਚੱਕਰ ਕੱਟਦੀ ਅਤੇ ਉਡੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਮਗਰ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। 2. ਉਡੈ ਉਡਿ ਆਵੈ ਸੈ ਕੋਸਾ ਤਿਸੁ ਪਾਛੈ ਬਚਰੇ ਛਰਿਆ॥ (495, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੈਂਕੜੇ ਮੀਲ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਕੁੰਜਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਫਰਾਕ [ਫ਼ بفرّ = ਬੱਚਾ, ਬੱਛਾ, ਵੱਛਾ+ਪੰ. ਕ = ਨੂੰ] ਵੱਛੇ ਨੂੰ, ਵੱਛੜੇ ਨੂੰ। ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਮਿਲੇ ਹਰਿ ਮਿਲਿਆ ਜੈਸੇ ਗਊ ਦੇਖਿ ਬਫਰਾਕ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਸੰਤ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਊ ਵੱਛੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ (ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।

ਬਫਰੂ, ਬਫਰੇ [ਫ਼ بفرّ = ਬੱਚਾ] ਬੱਛਾ, ਵੱਛਾ, ਗਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ। ਫ਼ ‘ਬੱਚਰ’ ਦਾ ‘ਚ’ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ‘ਬਫਰਾ’ ਦੇ ‘ਫ਼’ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ- ਚਕੁੰਦਰ = ਛਕੁੰਦਰ, ਚਟਾਲਾ = ਛਟਾਲਾ, ਫ਼ ਚਤਰ = ਛਤਰ, ਫ਼ ਚਾਪਾਖਾਨਾ = ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਅਤੇ ਚੰਡ = ਛੰਡ ਆਦਿ। 1. ਆਪੇ ਬਫਰੂ ਗਊ ਖੀਰੁ॥ ਆਪੇ ਮੰਦਰੁ ਥੰਮ੍ਹੁ ਸਰੀਰੁ॥ (1190, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਵੱਛਾ, ਗਾਂ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਹਿਲ ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ (ਆਸਰਾ) ਹੈ। 2. ਜਿਉ ਮਿਲਿ ਬਫਰੇ ਗਊ ਪ੍ਰੀਤਿ ਲਗਾਵੈ॥ (164, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਊ ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। 3. ਬਫਰੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਖੀਰੁ ਮੁਖਿ ਖਾਇ॥ (164, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਵੱਛਾ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਣ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਜਗਾਰੀ [ਫ਼ بجزّ = ਬਜ਼ਹਕਾਰੀ, بجزّ = ਬਜ਼ਹਗਾਰੀ ; ਫ਼ بجزّ = ਗੁਨਾਹ, ਅਪਰਾਧ, ਭੁੱਲ+ਫ਼ بجزّ/بجزّ ਗਾਰੀ/ਕਾਰੀ = ਕਰਨਾ] ਗੁਨਾਹਕਾਰ/ਗੁਨਾਹਗਾਰ = ਗੁਨਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਗੁਨਾਹਕਾਰੀ/ਗੁਨਾਹਗਾਰੀ = ਗੁਨਾਹ ਕਰਨਾ। ਤੁਮ ਦਾਤੇ ਹਮ ਸਦਾ ਭਿਖਾਰੀ॥ ਦੇਉ ਜਬਾਬੁ ਹੋਇ ਬਜਗਾਰੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਦਾਤਾਰ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਤੇਰੇ ਦਰ ਦਾ ਮੰਗਤਾ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦਾਨ ਤੋਂ ਮੁਨਕਿਰ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਨਾਹਗਾਰੀ ਹੈ।

ਬਜਾਰਹਿ [ਫ਼ بازار = ਬਾਜ਼ਾਰ, ਫ਼ بازار = ਨਾਲ+ਫ਼ بازار = ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬਹੁਤਾਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇ] ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਜਿਥੇ ਬਹੁਤਾਤ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦੋ ਫਰੋਖਤ ਹੋਵੇ, ਮਾਰਕੀਟ, ਮੰਡੀ, ਬਾਜ਼ਾਰ। ‘ਜ਼ਾਰ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਗੁਲਜ਼ਾਰ (ਫੁਲਵਾੜੀ), ਚਮਨਜ਼ਾਰ, ਸਬਜ਼ਾਜ਼ਾਰ, ਮਰਗਜ਼ਾਰ (ਚਰਾਂਦ) ਅਤੇ ਖ਼ਾਰਜ਼ਾਰ (ਜਿਥੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕੰਡੇਦਾਰ ਝਾੜੀਆਂ ਹੋਣ) ਆਦਿ। ਬਜ਼ਾਰੀ ਸੋ ਜੁ ਬਜ਼ਾਰਹਿ ਸੋਧੈ॥ ਪਾਂਚ ਪਲੀਤਹ ਕਉ ਪਰਬੋਧੈ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਗੰਦੇ-ਮੰਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਹੈ।

ਬਜਾਰੀ [ਫ਼ بازار = ਬਾਜ਼ਾਰ, ਫ਼ بازار = ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਾਲਾ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀ। ਬਜ਼ਾਰੀ ਸੋ ਜੁ ਬਜ਼ਾਰਹਿ ਸੋਧੈ॥ ਪਾਂਚ ਪਲੀਤਹ ਕਉ ਪਰਬੋਧੈ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਗੰਦੇ-ਮੰਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਹੈ।

ਬਜਾਰੀਆ (ਦੇਖੋ ਬਜ਼ਾਰੀ) ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਚੌਰਾਸੀ ਵਿਚ ਭ੍ਰਮਣ ਵਾਲਾ, ਬਹੁਰੂਪੀਆ। ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਪਛਾਣਿਆ ਗੁਰਮਤੀ ਸਚਿ ਸਮਾਇਆ॥ ਆਵਾ ਗਉਣੁ ਬਜਾਰੀਆ ਬਾਜ਼ਾਰੁ ਜਿਨੀ ਰਚਾਇਆ॥ (1290, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਆਣ ਕੇ ਜੀਵ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੱਭਿਆ ਪੁਰਸ਼ ਜੋ ਝੂਠਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਦ [ਫ਼ بد = ਬਦ = ਬੁਰਾ] ਬੁਰਾ, ਬੁਰੀ, ਭੈੜਾ, ਭੈੜੀ, ਜਿਵੇਂ- ਬਦ-ਅਮਲ, ਬਦ-ਅੰਦੇਸ਼, ਬਦਹਜ਼ਮੀ, ਬਦਕਾਰ, ਬਦਗੋਈ, ਬਦ-ਜਾਤ, ਬਦ-ਦੁਆ, ਬਦ-ਨਸੀਬ, ਬਦ-ਨਜ਼ਰ, ਬਦਨਾਮ, ਬਦ-ਨੀਯਤ,

ਬਦਬਖਤ ਅਤੇ ਬਦ-ਬੂ ਆਦਿ। “ਬਦ ਅੱਛਾ ਬਦਨਾਮ ਬੁਰਾ” ਕਹਾਵਤ ਹੈ। 1. ਦਸ ਅਉਰਾਤ ਰਖਹੁ ਬਦ ਰਾਹੀ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕੋ। 2. ਬਦ ਅਮਲ ਛੋਡਿ ਕਰਹੁ ਹਥਿ ਕੂਜਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੁਰੇ ਅਮਲ ਛੱਡ ਕੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਵਜੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੂਜਾ ਫੜੋ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਉ। 3. ਬਨਿਤਾ ਛੋਡਿ ਬਦ ਨਦਰਿ ਪਰ ਨਾਰੀ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈਂ।

ਬੰਦ [ਫ਼ بَند ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹ] ਬੰਨ੍ਹ, ਬੰਨ੍ਹ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਬੰਧਨ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بستن ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ। ਬਸਤਨ→ ਬੰਦਦ→ ਬੰਦ = ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਬੰਨ੍ਹ। ਮਿਰਤਕ ਭਏ ਦਸੈ ਬੰਦ ਛੂਟੇ ਮਿਤ੍ਰ ਭਾਈ ਸਭ ਛੋਰੇ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਦੁਆਰਾਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਟੁੱਟ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਬੰਦਉ [ਫ਼ بَندُ ਬੰਦਹ = ਗੁਲਾਮ, ਦਾਸ] ਸੇਵਕ, ਦਾਸ, ਇਨਸਾਨ, ਆਦਮੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بَندَن ਬੰਦਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)। ਬੰਦਨ→ ਬੰਦ→ ਬੰਦਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ-

ਦੀਦਨ (ਵੇਖਣਾ)→ ਦੀਦ→ ਦੀਦਾ = ਦੇਖਿਆ ਹੋਇਆ,
ਕਰਦਨ (ਕਰਨਾ)→ ਕਰਦ→ ਕਰਦਹ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ,
ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ)→ ਰਫਤ→ ਰਫਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ,
ਮੁਰਦਨ (ਮਰਨਾ)→ ਮੁਰਦ→ ਮੁਰਦਾ = ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ,
ਪਰਵਰਦਨ (ਪਾਲਣਾ)→ ਪਰਵਰਦ→ ਪਰਵਰਦਹ = ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ,
ਆਮਦਨ (ਆਉਣਾ)→ ਆਮਦ→ ਆਮਦਹ = ਆਇਆ ਹੋਇਆ,
ਖਰੀਦਨ (ਖਰੀਦਨਾ)→ ਖਰੀਦ→ ਖਰੀਦਹ = ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ,

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)→ ਬੰਦ→ ਬੰਦਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਗੁਲਾਮ, ਦਾਸ, ਬੰਧਨ 'ਚ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ, ਕਾਬੂ 'ਚ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ‘ਬੰਦਹ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਗੁਲਾਮ’ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ‘ਬੰਦਹ’ ਇਨਸਾਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਖੁਦਾ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਬੰਦਾ’ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਬੰਦਉ ਹੋਇ ਬੰਦਗੀ ਗਹੈ॥ (341, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਫੜੀ ਰੱਖਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਬੰਦਸਿ [ਫ਼ بَندش ਬੰਦਸ਼ = ਬੰਧਾਈ, ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ, ਬਨਾਵਟ] ਬਨਾਵਟ, ਸਾਖਤ, ਘੜਤ, ਸਰੂਪ, ਸ਼ਕਲ। ਸ਼ਬਦ ‘ਬੰਦਸ਼’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ‘ਬਸਤਨ’ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਮਸਦਰ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਨਾਉਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ-

ਬਸਤਨ (ਬੰਨ੍ਹਣਾ)→ ਬੰਦਦ→ ਬੰਦ+ਇਸ਼ = ਬੰਦਸ਼ = ਬੰਧਾਈ, ਬਨਾਵਟ
ਮਾਲੀਦਨ (ਮਲਣਾ)→ ਮਾਲਦ→ ਮਾਲ+ਇਸ਼ = ਮਾਲਿਸ਼
ਖਾਰੀਦਨ (ਖਾਜ ਕਰਨਾ)→ ਖਾਰਦ→ ਖਾਰ+ਇਸ਼ = ਖਾਰਿਸ਼ = ਖੁਜਲੀ, ਖਾਜ,
ਕੋਸ਼ੀਦਨ (ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ)→ ਕੋਸ਼ਦ→ ਕੋਸ਼+ਇਸ਼ = ਕੋਸ਼ਿਸ਼
ਪਰਵਰਦਨ (ਪਾਲਣਾ)→ ਪਰਵਰਦ→ ਪਰਵਰ+ਇਸ਼ = ਪਰਵਰਿਸ਼ ਅਤੇ
ਦਾਨਿਸਤਨ (ਜਾਣਨਾ)→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ+ਇਸ਼ = ਦਾਨਿਸ਼ = ਸਮਝ ਆਦਿ।

ਤੈਡੀ ਬੰਦਸਿ ਮੈ ਕੋਇ ਨ ਡਿਠਾ ਤੂ ਨਾਨਕ ਮਨਿ ਭਾਣਾ॥ (964, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5)
ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ ਵਰਗਾ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮਨ
ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੰਗਦਾ ਹੈਂ।

ਬੰਦਕ [ਫ਼. بندگان ਬੰਦਗੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ 'ਬੰਦ'+ਪੰ. ਕ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ
ਵਾਲਾ। ਬੰਦਕ ਹੋਇ ਬੰਧ ਸੁਧਿ ਲਹੈ॥ (342, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਸਾਹਿਬ
ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਬਰਸਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬੰਦਗੀ [ਫ਼. بندگان ਬੰਦਗੀ = ਗੁਲਾਮੀ, ਤਾਬੇਦਾਰੀ] ਡੰਡੋਤ, ਸਲਾਮ, ਪ੍ਰਣਾਮ ; ਭਗਤੀ, ਸਿਮਰਨ, ਇਬਾਦਤ।
ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بندن ਬੰਦਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ ; ਬੰਦਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ।

ਬੰਦਹ→ ਬੰਦ+ਗੀ = ਬੰਦਗੀ = ਗੁਲਾਮੀ, ਤਾਬੇਦਾਰੀ,

ਸਪੁਰਦਹ→ ਸਪੁਰਦ+ਗੀ = ਸਪੁਰਦਗੀ,

ਬਰਾਮਦਹ→ ਬਰਾਮਦ+ਗੀ = ਬਰਾਮਦਗੀ,

ਬਰਖ਼ਾਸਤਹ→ ਬਰਖ਼ਾਸਤ+ਗੀ = ਬਰਖ਼ਾਸਤਗੀ,

ਪੁਖ਼ਤਹ→ ਪੁਖ਼ਤ+ਗੀ = ਪੁਖ਼ਤਗੀ ਅਤੇ

ਜ਼ਿੰਦਹ→ ਜ਼ਿੰਦ+ਗੀ = ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

‘ਬੰਦ’ ਕੈਦ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ‘ਬੰਦਹ’ ਕੈਦੀ ਜਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਬੰਦਗੀ ਕਰਨਾ’ ਹੈ।
ਇਸੇ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ‘ਬੰਦਗੀ’ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਦੀ
ਭਗਤੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਪੂਰੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।
1. ਸੇਖ ਫਰੀਦੈ ਖੈਰੁ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਖ਼ੁਦਾ ! ਤੂੰ ਸ਼ੇਖ਼ ਫਰੀਦ
ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੀ ਖੈਰ ਪਾ। 2. ਕਰਿ ਬੰਦੇ ਤੂ ਬੰਦਗੀ ਜਿਚਰੁ ਘਟ ਮਹਿ ਸਾਹੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ
5) ਅਰਥਾਤ ਐ ਇਨਸਾਨ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸੁਆਸ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਇਬਾਦਤ
ਕਰਦਾ ਰਹਿ। 3. ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤੇਰੀ ਬੰਦਗੀ ਤੂ ਗੁਣੀ ਗਹੀਰਾ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ
ਸੁਆਮੀ ! ਜੇਕਰ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੇਰੀ ਬੰਦਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਤਾਂ
ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ। 4. ਭਗਤਿ ਬੰਦਗੀ ਦੇਹਿ ਸਿਰਜਣਹਾਰ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5)
ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਰਚਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। 5. ਹੁਰ
ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ
ਖ਼ੁਦਾ ਹੀ ਪਰੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਬੂ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੋਠੜੀ ਹੈ। 6. ਨਾਨਕ
ਕਰਮੀ ਬੰਦਗੀ ਨਦਰਿ ਲੰਘਾਏ ਪਾਰਿ॥ (1242, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਸੁਆਮੀ ਦੀ
ਰਹਿਮਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 7. ਕਬੀਰ ਅਲਹ ਕੀ ਕਰਿ ਬੰਦਗੀ ਜਿਹ
ਸਿਮਰਤ ਦੁਖੁ ਜਾਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਤੂੰ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ,
ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਦੁਖੜੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 8. ਆਖੀਂ ਸੇਖਾ ਬੰਦਗੀ ਚਲਣੁ ਅਜੁ
ਕਿ ਕਲਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਹੇ ਸ਼ੇਖ਼ ਫਰੀਦ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ
ਕਰ। ਤੂੰ ਅੱਜ ਜਾਂ ਸਵੇਰੇ ਤੁਰ ਜਾਣਾ ਹੈਂ। 9. ਬੰਦੇ ਬੰਦਗੀ ਇਕਤੀਆਰ॥ ਸਾਹਿਬੁ ਰੋਸੁ ਧਰਉ ਕਿ
ਪਿਆਰੁ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਇਕਤੀਆਰ
ਕਰ, ਭਾਵੇਂ ਤੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੇ।

ਬਦ ਦੁਆਇ [ਫ਼. بددعا ਬਦ ਦੁਆ, ਫ਼. بد بَد = ਬੁਰੀ+ਫ਼. دعَا ਦੁਆ = ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗਣਾ (ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ,
ਅਸੀਸ)] ਬੁਰੀ ਮੰਗ, ਬਦ ਅਸੀਸ, ਦੁਰਾਸੀਸ। ਲੈਦਾ ਬਦ ਦੁਆਇ ਤੂੰ ਮਾਇਆ ਕਰਹਿ ਇਕਤ॥

(42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੁਰਾਸੀਸਾਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ।

ਬਦ ਨਦਰਿ [ਫ਼ **بَد نَظَر** ਬਦਨਜ਼ਰ, ਫ਼ **بَد** ਬਦ = ਬੁਰੀ+ਫ਼ **نَظَر** ਨਜ਼ਰ = ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ] ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ, ਭੈੜੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਾਲਾ, ਵਿਭਚਾਰ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ। ਫ਼ ‘ਨਜ਼ਰ’ ਦਾ ‘ਜ਼’, ‘ਨਦਰਿ’ ਦੇ ‘ਦ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਗਜ਼ = ਕਾਗਦ, ਕਾਜ਼ੀ = ਕਾਦੀ, ਹਜ਼ੂਰ = ਹਦੂਰ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰਾ = ਹਾਦਰਾ ਆਦਿ। ਬਨਿਤਾ ਛੋਡਿ ਬਦ ਨਦਰਿ ਪਰ ਨਾਰੀ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਪਨੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ’ਤੇ ਬੁਰੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ।

ਬਦਨਾਉ [ਫ਼ **بَد نَام** ਬਦਨਾਮ, ਫ਼ **بَد** ਬਦ = ਬੁਰਾ+ਫ਼ **نَام** ਨਾਮ = ਨਾਮ ਵਾਲੀ] ਬੁਰੇ ਨਾਮ ਵਾਲੀ, ਬਦਨਾਮ, ਮੰਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਵਾਲੀ। ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਮੁਹ ਫਿਰੇ ਤਿਨਾ ਠਹੁਰ ਨ ਠਾਉ॥ ਜਿਉ ਛੁਟਤਿ ਘਰਿ ਘਰਿ ਫਿਰੈ ਦੁਹਚਾਰਣਿ ਬਦਨਾਉ॥ (645, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਜਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਹ ਬਦ-ਚਲਣ ਤੇ ਬਦਨਾਮ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਦਰ-ਦਰ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਬਦਨਾਵੀ [ਫ਼ **بَد نَامِي** ਬਦਨਾਮੀ = ਫ਼ **بَد** ਬਦਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮੰਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ, ਭੈੜੀ ਸ਼ੋਭਾ, ਬਦਨਾਮੀ। ਜੇ ਕੋ ਨਾਉ ਲਏ ਬਦਨਾਵੀ ਕਲਿ ਕੇ ਲਖਣ ਏਈ॥ (902, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ ਕਲਜੁਗ ਦੀਆਂ ਖਾਸੀਅਤਾਂ।

ਬਦਫੈਲੀ¹ [ਫ਼ **بَد فَعْل** ਬਦਫਿਅਲ, ਫ਼ **بَد** ਬਦ = ਬੁਰਾ+ਫ਼ **فَعْل** ਫਿਅਲ = ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕੁਕਰਮੀ। ਬਦਫੈਲੀ ਗੈਬਾਨਾ ਖਸਮੁ ਨ ਜਾਣਈ॥ (142, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕੁਕਰਮੀ ਭੂਤਨਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਬਦਫੈਲੀ² (ਦੇਖੋ ਬਦਫੈਲੀ¹) ਬਦਫੈਲੀ, ਬਦਫੈਲੀ (ਕੁਕਰਮੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਭਾਵ ਕੁਕਰਮੀਆਂ। ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੱਖੀਂ, ਹੱਥ ਤੋਂ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨ ਤੋਂ ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਪੁੱਤ ਤੋਂ ਪੁੱਤੀਂ = ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਗੱਲੀਂ = ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਇਥੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਬਦਫੈਲੀ ਤੋਂ ਬਦਫੈਲੀਂ = ਕੁਕਰਮੀਆਂ ਦਾ। ਪਿੰਡੁ ਪੜੈ ਜੀਉ ਖੇਲਸੀ ਬਦਫੈਲੀ ਕਿਆ ਹਾਲੁ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮੁਕਣ ਨਾਲ ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੁਕਰਮੀਆ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ?

ਬਦਫੈਲੀ³ [ਫ਼ **بَد فَعْلِي** ਬਦਫਿਅਲੀ, ਫ਼ **بَد فَعْل** ਬਦਫਿਅਲ (ਕੁਕਰਮੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕੁਕਰਮ, ਬੁਰੇ ਕੰਮ, ਵਿਭਚਾਰ। ਖਾਇ ਖਾਇ ਕਰੇ ਬਦਫੈਲੀ ਜਾਣੁ ਵਿਸੂ ਕੀ ਵਾੜੀ ਜੀਉ॥ (105, ਮਾਝ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਕੇ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਸਮਝ।

ਬਦਬਖਤ [ਫ਼ **بَد بَخْت** ਬਦਬਖਤ, ਫ਼ **بَد** ਬਦ = ਬੁਰੀ+ਫ਼ **بَخْت** ਬਖਤ = ਕਿਸਮਤ ਵਾਲਾ] ਬੁਰੀ ਕਿਸਮਤ ਵਾਲਾ, ਅਭਾਗਾ, ਬੇਭਾਗ, ਬਦ ਨਸੀਬ, ਬਦਕਿਸਮਤ। ਬਦਬਖਤ ਹਮ ਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜ਼ਰ ਬੇਬਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਬਦਕਿਸਮਤ, ਕੰਜੂਸ ਜਿਹਾ ਵੀ, ਅਚੇਤ, ਬੇਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹਾਂ।

ਬਦਰਾ [ਫ਼ **بَد رَا** ਬਦਰਹ, **بَدْرَا** ਬਦਰਤ = ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ ਤੋੜਾ] ਥੈਲੀ, ਤੋੜਾ, ਝੋਲਾ, ਥੈਲਾ। ਨਾਨਕ ਬਦਰਾ ਮਾਲ ਕਾ ਭੀਤਰਿ ਧਰਿਆ ਆਣਿ॥ ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ॥ (789, ਸੂਹੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਥੈਲੀ ਲਿਆ ਕੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੋਟਿਆਂ ਤੇ ਖਰਿਆਂ ਦੀ ਪਰਖ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਦਰਾਹੀ [ਫ਼ ١٠٠٠ ਬਦਰਾਹ, ਫ਼ ١٠٠ ਬਦ = ਬੁਰਾ+ਫ਼ ١٠, ਰਾਹ = ਰਸਤਾ] ਬੁਰਾ ਰਸਤਾ। ‘ਬਦਰਾਹੀ’ ਬਦਰਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਭਾਵ ਬੁਰੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ। ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ = ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਪ੍ਰਤੀ = ਪ੍ਰਤਾਂ ਨਾਲ। ਦਸ ਅਉਰਾਤ ਰਖਹੁ ਬਦ ਰਾਹੀ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੇ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕੋ (ਵਰਜੋ)।

ਬਦਲਹਾ [ਅ ١٠٠ ਬਦਲ, ਅ ١٠٠ ਬਦਲਾਅ = ਬਦਲ, ਇਵਜ਼] ਬਦਲੇ ਵਿਚ, ਇਵਜ਼ ਵਿਚ। ਦੁਲਭ ਜਨਮੁ ਚਿਰੰਕਾਲ ਪਾਇਓ ਜਾਤਉ ਕਉਡੀ ਬਦਲਹਾ॥ (1203, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਰਲਭ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਬੜੇ ਅਰਸੇ ਮਗਰੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ‘ਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬਦਲਹੁ (ਦੇਖੋ ਬਦਲਹਾ) ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ਉਲਟੀ ਹੋਵੈ ਮਤਿ ਬਦਲਹੁ॥ (651, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਬੰਦਾ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਮਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜਗਤ ਵਲੋਂ ਮੁੜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬਦਲਾਵਨਿ (ਦੇਖੋ ਬਦਲਹਾ) ਵਟਾਂਦਰਾ, ਪਰਿਵਰਤਨ, ਇਵਜ਼, ਬਦਲ, ਬਦਲੇ। ਹਉ ਤਉ ਏਕੁ ਰਮਈਆ ਲੈਹਉ॥ ਆਨ ਦੇਵ ਬਦਲਾਵਨਿ ਦੈਹਉ॥ (874, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ‘ਚ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਬਦਲੇ (ਦੇਖੋ ਬਦਲਹਾ) ਬਦਲ ਵਿਚ, ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ। ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ॥ (156, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਜੋ ਇਹ ਕੌਡੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ‘ਚ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਦਲੈ (ਦੇਖੋ ਬਦਲਹਾ) ਬਦਲ ਵਿਚ, ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ। ਇਹੁ ਮਾਣਕੁ ਜੀਉ ਨਿਰਮੋਲੁ ਹੈ ਇਉ ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ ਜਾਇ॥ (22, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਹੀਰੇ ਰੂਪੀ ਆਤਮਾ ਅਮੋਲਕ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ‘ਚ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬੰਦਾ [ਫ਼ ١٠٠ ਬੰਦਹ, ਦੇਖੋ ਬੰਦਉ] ਦਾਸ, ਸੇਵਕ, ਗੁਲਾਮ, ਇਨਸਾਨ, ਬੰਦਾ, ਗੋਲਾ। 1. ਬੰਦੀ ਅੰਦਰਿ ਸਿਫਤਿ ਕਰਾਏ ਤਾ ਕਉ ਕਹੀਐ ਬੰਦਾ॥ (359, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੈਦ ‘ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 2. ਮੈ ਬੰਦਾ ਬੈ ਖਰੀਦੁ ਸਚੁ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ॥ (396, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਗੋਲਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 3. ਸੋਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ ਸੇ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜਰਿ ਨਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੀ ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ, ਹਾਜੀ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। 4. ਨਿਹਚਲੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇ ਏਕੁ ਖੁਦਾਇ ਬੰਦਾ ਅਬਿਨਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਹਿੱਲ ਹੈ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਖੁਦਾ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਵੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਹੈ। 5. ਛਿਅ ਜਤੀ ਮਾਇਆ ਕੇ ਬੰਦਾ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਛੇ ਜਤੀ ਭਾਵ ਭੈਰੋਂ, ਹਨੂਮਾਨ, ਲਕਸ਼ਮਣ, ਗੋਰਖ, ਭੀਸ਼ਮ ਅਤੇ ਦੱਤ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹਨ। 6. ਆਇਓ ਬੰਦਾ ਦੁਨੀ ਵਿਚਿ ਵਤਿ ਆਸੂਣੀ ਬੰਨ੍ਹਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਭਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਧਾਰ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਦੁਨੀਆ ‘ਚ ਆਇਆ ਹੈ। 7. ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ॥ ਵਧਿ ਥੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ ਟੁਟਿ ਨ ਥੀਵਹਿ ਵਾਹੜਾ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੰਤੋਖ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਜੇ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਨਦੀ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ਨਦੀ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਤੂੰ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਾਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ।

ਬੰਦਿ [ਫ਼ ١٠٠ ਬੰਦ = ਕੈਦ, ਬੰਧਨ] ਕੈਦ, ਬੰਧਨ ; ਬੰਦਨ ਤੋਂ। 1. ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੀ ਭਾਣੈ ਹੋਇ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਹੁਕਮੇ ਹੀ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਬੰਦਿ

ਰਬਾਣੀਐ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। 3. ਕਾਟੀ ਬੇਰੀ ਪਗਹ ਤੇ ਗੁਰਿ ਕੀਨੀ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੁ॥ (1002, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੇੜੀ ਕੱਟ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। 4. ਹਕੁ ਹੁਕਮੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੁਝਿ ਨਾਨਕ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸ ਤਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ, ਤੂੰ ਕੈਦ 'ਚੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਵੇਂਗਾ। 5. ਇਕਨਾ ਗਲੀਂ ਜੰਜੀਰ ਬੰਦਿ ਰਬਾਣੀਐ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜੰਜੀਰ (ਸੰਗਲੀ) ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਬੰਦਿਗੀ (ਦੇਖੋ ਬੰਦਗੀ) ਤਾਬੇਦਾਰੀ, ਭਗਤੀ, ਸਿਮਰਨ, ਇਬਾਦਤ। 1. ਕਰਿ ਬੰਦਿਗੀ ਛਾਡਿ ਮੈ ਮੇਰਾ॥ (794, ਸੂਹੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਧਾਰਨ ਕਰ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਮੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦੇ। 2. ਜਿਸ ਨੇ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਸੁ ਤੇਰੀ ਬੰਦਿਗੀ॥ (961, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਤੇਰੀ ਮਿਹਰ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਬੰਦੀ¹ [ਫ਼ بندی ਬੰਦੀ = ਫ਼ بند ਬੰਦ (ਕੈਦ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਕੈਦੀ, ਬੰਧੂਆ। 1. ਜਗੁ ਬੰਦੀ ਮੁਕਤੇ ਹਉ ਮਾਰੀ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਗਤ ਕੈਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। 2. ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਸਿਫਤਿ ਸਰੀਅਤਿ ਪਤਿ ਪਤਿ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ॥ ਬੰਦੇ ਸੇ ਜਿ ਪਵਹਿ ਵਿਚਿ ਬੰਦੀ ਵੇਖਣ ਕਉ ਦੀਦਾਰੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਲਾਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਚਦੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਸੇਵਕ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਕੈਦ ਅੰਦਰ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਨਾਨਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਰਾਖਿ ਲੇਹਿ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦੀ ਮੋਚ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰ। 4. ਮੁਹਬਤੇ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ ਸਚੁ ਸਾਹ ਬੰਦੀ ਮੋਚ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਧੂਏ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਆਪਣੇ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉ।

ਬੰਦੀ² [ਫ਼ بندہ ਬੰਦਹ (ਸੇਵਕ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਦਾਸੀ, ਦਾਸ ਭਾਵ ਵਾਲੀ। ਮਾਇਆ ਬੰਦੀ ਖਸਮ ਕੀ ਤਿਨ ਅਗੈ ਕਮਾਵੈ ਕਾਰ॥ (90, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ, ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਦਾਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੂਹਰੇ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬੰਦੀ³ [ਫ਼ بندش ਬੰਦਿਸ਼ = ਬੰਨ੍ਹਣ] ਬੰਨ੍ਹਣ, ਕੈਦ, ਗੁਲਾਮੀ। 1. ਬੰਦੀ ਅੰਦਰਿ ਸਿਫਤਿ ਕਰਾਏ ਤਾ ਕਉ ਕਹੀਐ ਬੰਦਾ॥ (359, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੈਦ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 2. ਜਾ ਕਉ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਮਇਆ ਹਰਿ ਰਾਇ॥ ਸਾ ਬੰਦੀ ਤੇ ਲਈ ਛੁਡਾਇ॥ (374, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੀ ਆਤਮਾ ਉਤੇ ਹਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕੈਦ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸ ਪਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਗਈ ਬਹੋੜੁ ਬੰਦੀ ਛੋੜੁ ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਦੁਖਦਾਰੀ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੂਪ ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਗਈ ਹੋਈ ਨੂੰ ਮੋੜ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ, ਕੈਦ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਦੁਖੜਾ ਦੂਰ ਕਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਬਦੀ [ਫ਼ بدی ਬਦੀ = ਫ਼ بد ਬਦ (ਬੁਰਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬੁਰਾਈ। 1. ਚੋਰੁ ਸਲਾਹੇ ਚੀਤੁ ਨ ਭੀਜੈ॥ ਜੇ ਬਦੀ ਕਰੇ ਤਾ ਤਸੂ ਨ ਛੀਜੈ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਚੋਰ (ਖੋਟਾ ਆਦਮੀ) ਕਿਸੇ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰੇ ਤਾਂ ਰੱਤੀ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਸਬ ਰੋਜ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਿਆ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ।

ਬਦੀਆ (ਦੇਖੋ ਬਦੀ, ਬਦੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ) ਬੁਰਾਈਆਂ। 1. ਕੁਦਰਤਿ ਨੇਕੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਬਦੀਆ ਕੁਦਰਤਿ ਮਾਨੁ ਅਭਿਮਾਨੁ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੁਰਾਈਆਂ। ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਹੈ। 2. ਬੰਨੁ ਬਦੀਆ ਕਰਿ ਧਾਵਣੀ ਤਾ ਕੋ ਆਖੈ ਧੰਨੁ॥ (596, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੱਠ-ਭੱਜ ਬਣਾ। ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਲੋਕ ਤੇਰੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨਗੇ। 3. ਬ੍ਰਹਮਣ ਕੈਲੀ ਘਾਤੁ ਕੰਵਕਾ ਅਣਚਾਰੀ ਕਾ ਧਾਨੁ॥ ਫਿਟਕ ਫਿਟਕਾ ਕੋਤੁ ਬਦੀਆ ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਭਿਮਾਨੁ॥ (1413, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਰੱਬੀ ਲੋਕਾਂ, ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਭੋਜਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਕਲੰਕ, ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਤੇ ਸਦੀਵ ਸਦੀਵੀ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਕੋਤੂ ਨਾਲ ਸਰਾਪਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਬੰਦੀ ਖਾਨਾ [ਫ਼ بندی خانہ ਬੰਦੀ ਖਾਨਹ, ਫ਼ بندی ਬੰਦੀ = ਕੈਦੀ+ਫ਼ خانہ ਖਾਨਹ = ਘਰ] ਕੈਦੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਘਰ, ਜੇਲ੍ਹਖਾਨਾ। ਲਬੁ ਅਧੇਰਾ ਬੰਦੀਖਾਨਾ ਅਉਗਣ ਪੈਰਿ ਲੁਹਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਚ ਕਾਲਾ ਬੋਲਾ ਕੈਦਖਾਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਔਗੁਣ ਪੈਰ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦੀ ਜੰਜੀਰ ਹਨ।

ਬੰਦੇ¹ (ਦੇਖੋ ਬੰਦਾ) ‘ਬੰਦੇ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਹੈ ਭਾਵ ਹੇ ਇਨਸਾਨ, ਹੇ ਬੰਦੇ। 1. ਇੜਾ ਪਿੰਗੁਲਾ ਸੁਖਮਨ ਬੰਦੇ ਏ ਅਵਗਨ ਕਤ ਜਾਹੀ॥ (334, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਖੱਬੀ ਸੁਰ, ਸੱਜੀ ਸੁਰ ਅਤੇ ਹਵਾ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਨਾਲੀ, ਇਹ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ? 2. ਬੰਦੇ ਬੰਦਗੀ ਇਕਤੀਆਰ॥ (338, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਬੰਦਗੀ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ। 3. ਬੰਦੇ ਚਸਮ ਦੀਦੰ ਫਨਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਅੱਖੋਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈਂ, ਸਭ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। 4. ਕਰਿ ਬੰਦੇ ਤੂ ਬੰਦਗੀ ਜਿਚਰੁ ਘਟ ਮਹਿ ਸਾਹੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸਾਹ ਹੈ ਤੂੰ ਬੰਦਗੀ ਕਰ। 5. ਬੰਦੇ ਖੋਜੁ ਦਿਲ ਹਰ ਰੋਜ ਨਾ ਫਿਰੁ ਪਰੇਸਾਨੀ ਮਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਹਰ ਰੋਜ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰ ਅਤੇ ਪਰੇਸਾਨੀ ਅੰਦਰ ਨਾ ਭਟਕ। 6. ਅਲਹ ਅਗਮ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ॥ ਛੋਡਿ ਖਿਆਲ ਦੁਨੀਆ ਕੇ ਧੰਧੇ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਪਹੁੰਚ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਧੰਧਿਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦੇ।

ਬੰਦੇ² (ਦੇਖੋ ਬੰਦਾ) ਇਨਸਾਨ, ਬੰਦਾ, ਸੇਵਕ ; ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। 1. ਬੰਦੇ ਸੇ ਜਿ ਪਵਹਿ ਵਿਚਿ ਬੰਦੀ ਵੇਖਣ ਕਉ ਦੀਦਾਰੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦਾ ਦੇ ਇਨਸਾਨ ਉਹ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਅੰਦਰ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਇਸੁ ਬੰਦੇ ਸਿਰਿ ਜੁਲਮੁ ਹੋਤ ਹੈ ਜਮੁ ਨਹੀ ਹਟੈ ਗੁਸਾਈ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਪਰਮ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। 3. ਨਗਜ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ ਦੀਦਾਰੁ ਅਪਾਰੁ॥ (1137, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ (ਭਗਤ) ਚੰਗੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਦੀਦਾਰ ਬੇਅੰਤ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਬੰਧਕਾਰੀ [ਸੰ. ਬੰਧ = ਬੰਧਨ+ਫ਼ بدار کارى = ਫ਼ بدار ਕਾਰ (ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਦੀ ਥਾਂ ਆਇਆ ਹੈ] ਬੰਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ, ਫਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਬੰਧਨੀ ਭਾਈ ਕਰਮ ਧਰਮ ਬੰਧਕਾਰੀ॥ (635, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਉਮੀਦ ਤੇ ਇੱਛਾ ਫਾਹੇ ਹਨ। ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਫਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਬਰਕਸ [ਫ਼-ਅ برکس ਬਰਅਕਸ, ਫ਼ بر ਬਰ = ਉਤੇ+ਅ برکس = ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ, ਪਰਛਾਵਾਂ] ਉਲਟਾ, ਮੁਧਾ, ਪੁੱਠਾ, ਵਿਪਰੀਤ, ਵਿਰੁੱਧ। ‘ਅਕਸ’ ਦਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਰਛਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਣੀ ‘ਚ ਪਏ ਅਕਸ ਜਾਂ ਕੈਮਰੇ ਰਾਹੀਂ ਪਏ ਅਕਸ ਭਾਵ ਫੋਟੋ ਦੇ ਪਾਸੇ ਉਲਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ

ਇਹ ਉਲਟ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗਾ। ਦਿਨ ਕੀ ਬੈਠ ਖਸਮ ਕੀ ਬਰਕਸ ਇਹ ਬੇਲਾ ਕਤ ਆਈ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਉਲਟ ਆਤਮਾ ! ਤੂੰ ਕਿੰਨੇ ਦਿਹਾੜੇ ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ? ਇਹ ਮੌਕਾ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗਾ?

ਬਰਕਤਿ [ਅ. بركت ਬਰਕਤ = ਨੇਕਬਖਤੀ, ਵਿਧੀ] ਮਿਹਰ, ਫਜ਼ਲ, ਵਿਧੀ, ਬਹੁਤਾਤ, ਵਾਧਾ। ਲਿਖਾਰੀ ਤੇਲਾ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲੇ ਧੜੇ ਨੂੰ 'ਇੱਕ' ਕਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਰਕਤ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਹੱਥਲੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇ। 1. ਬਰਕਤਿ ਤਿਨ ਕਉ ਅਗਲੀ ਪੜਦੇ ਰਹਨਿ ਦਰੂਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਬਰਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਦੁਆ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿਣ। 2. ਜੇ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਇਕੁ ਅਰਾਧਦੇ ਤਿਨ ਕੀ ਬਰਕਤਿ ਖਾਹਿ ਅਸੰਖ ਕਰੋੜੇ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਮਨੋਂ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਅਦੁੱਤੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਕਦਾ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਰਕਤੀ [ਅ.-ਫ. برکتی ਬਰਕਤੀ = ਅ. بركت ਬਰਕਤ (ਮਿਹਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਰਕਤ ਨਾਲ, ਮਿਹਰ ਨਾਲ। ਪੰਡਿਤ ਤਿਨ ਕੀ ਬਰਕਤੀ ਸਭੁ ਜਗਤੁ ਖਾਇ ਜੋ ਰਤੇ ਹਰਿ ਨਾਇ॥ (647, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪੰਡਿਤ ! ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਛਕਦਾ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੇ ਹਨ।

ਬਰਖੁਰਦਾਰ [ਫ. برخردار ਬਰ ਖੁਰਦਾਰ = ਫਲ ਖਾਣ ਵਾਲਾ] ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਫਲ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਪੁੱਤਰ, ਅਜ਼ੀਜ਼। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਹਾਵਰਾ برخردن ਬਰ ਖੁਰਦਨ = ਫਲ ਖਾਣਾ।

ਬਰ ਖੁਰਦਨ→ ਬਰ ਖੁਰਦ+ਆਰ (ਵਾਲਾ) = ਬਰ ਖੁਰਦਾਰ = ਫਲ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ-
ਖਰੀਦਨ (ਖਰੀਦਣਾ)→ ਖਰੀਦ+ਆਰ (ਵਾਲਾ) = ਖਰੀਦਾਰ = ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਾ,
ਫਰੋਖਤਨ (ਵੇਚਣਾ)→ ਫਰੋਖਤ+ਆਰ (ਵਾਲਾ) = ਫਰੋਖਤਾਰ = ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ,
ਮੁਰਦਨ (ਮਰਨਾ)→ ਮੁਰਦ+ਆਰ = ਮੁਰਦਾਰ।

ਖੁਦਾਇ ਏਕੁ ਬੁਝਿ ਦੇਵਹੁ ਬਾਂਗਾਂ ਬੁਰਗੂ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਖਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਆਤ ਹੀ ਤੇਰਾ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਂਗਾਂ ਦੇਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਫਲ ਖਾਣ ਵਾਲਾ (ਪੁੱਤਰ) ਬਣਨਾ ਤੇਰਾ ਸਿੰਗੀ ਵਜਾਉਣਾ ਹੈ।

ਬਰਦਾਤਾ [ਫ. بر بਰ = ਫਲ+ਪੰ. ਦਾਤਾ = ਦੇਣ ਵਾਲਾ] ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਇਕ ਮਨਿ ਪੁਰਖੁ ਧਿਆਇ ਬਰਦਾਤਾ॥ (1389, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਇੱਕ ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ।

ਬਰਾਸਾਇਆ [ਫ. بر بਰ (ਫਲ) ਤੋਂ] ਵਰ ਸਹਿਤ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਫਲ ਪਾਇਆ। ਬਿਨੁ ਕਣ ਖਲਹਾਨੁ ਜੈਸੇ ਗਾਹਨ ਪਾਇਆ॥ ਤਿਉ ਸਾਕਤ ਤੇ ਕੋ ਨ ਬਰਾਸਾਇਆ॥ (1137, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਗਾਹੁਣ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਬਰਾਤ [ਅ. برات ਬਰਾਤ = ਹਿੱਸਾ, ਪਰਵਾਨਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਖਜ਼ਾਨੇ 'ਚੋਂ ਰਕਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ] ਸ਼ਾਹੀ ਸਨਦ, ਆਮਦਨ। ਬਹੁਤੁ ਪ੍ਰਤਾਪੁ ਗਾਂਉ ਸਉ ਪਾਏ ਦੁਇ ਲਖ ਟਕਾ ਬਰਾਤ॥ (1251, ਸਾਰੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਵਧੇਰੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਸੌ ਪਿੰਡ ਤੇ ਦੋ ਲੱਖ ਟਕੇ ਦੀ ਆਮਦਨ ਹੋਵੇਗੀ।

ਬਰਾਬਰਿ¹ [ਫ. برابر ਬਰਾਬਰ = ਸਮਾਨ] ਤੁਲ, ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ। ਫ 'ਬਰ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਔਰਤ ਦੀ ਛਾਤੀ। ਬਰ+ਕੰਨਾ+ਬਰ = breast to breast ਭਾਵ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ, ਇੱਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਦੋ ਧਿਰਾਂ। ਇਸੇ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ ਲਬ = ਕੰਢਾ, ਲਬ+ਕੰਨਾ+ਲਬ = ਲਬਾਲਬ = ਕੰਢਿਆਂ ਤਕ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ; ਫ਼ ਗਿਰਦ ਤੋਂ ਗਿਰਦਾ ਗਿਰਦ = ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ, ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ; ਫ਼ ਰੰਗ ਤੋਂ ਰੰਗਾਰੰਗ ; ਫ਼ ਮਾਲ ਤੋਂ ਮਾਲਾਮਾਲ ; ਸਰਾਸਰ ; ਗਰਮਾ ਗਰਮ ; ਯਕਾਯਕ ਅਤੇ ਦਮਾਦਮ ਆਦਿ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਢੰਗ ਇਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ- ਫਟਾਫਟ, ਸਪਾਸਪ, ਛਣਾਛਣ, ਦਣਾਦਣ, ਖਚਾਖਚ, ਟਣਾਟਣ, ਛਮਾਛਮ ਤੇ ਲਟਾਲਟ ਆਦਿ। 1. ਜੀਅੜਾ ਅਗਨਿ ਬਰਾਬਰਿ ਤਪੈ ਭੀਤਰਿ ਵਗੈ ਕਾਤੀ॥ (156, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਤਮਾ ਅੱਗ ਦੇ ਸਮਾਨ ਮੱਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਕੈਂਚੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। 2. ਪੰਡਿਤ ਸੂਰ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਰਾਜਾ ਭਗਤ ਬਰਾਬਰਿ ਅਉਰੁ ਨ ਕੋਇ॥ (858, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਯੋਧਿਆਂ, ਛਤ੍ਰਪਤੀਆਂ, ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਭਗਤ ਤੁਲ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ। 3. ਆਤਮ ਜਉ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਕੀਜੈ ਆਪ ਬਰਾਬਰਿ ਕੰਚਨੁ ਦੀਜੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਰਿ ਤਉ ਨ ਪੂਜੈ॥ (973, ਰਾਮਕਲੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਦੇ ਭਾਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੋਨਾ ਦਾਨ ਵਿਚ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੁਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦੇ।

ਬਰਾਬਰਿ² [ਫ਼ بَرَابَرِي ਬਰਾਬਰੀ = ਫ਼ ਬਰਾਬਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਮਾਨਤਾ, ਬਰਾਬਰੀ, ਤੁਲਤਾ, ਇਕਸਾਰਤਾ, ਮੁਕਾਬਲਾ, ਟਾਕਰਾ, ਸਾਹਮਣਾ, ਬਹਿਸਾ ਬਹਿਸੀ। ਕਰਉ ਬਰਾਬਰਿ ਜੋ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਰਾਤੀ ਇਹ ਹਉਮੈ ਕੀ ਢੀਠਾਈ॥ (1267, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆ ਹਨ। ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਹੋਈ ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ ਬੇਹਯਾਈ।

ਬਰਾਬਰੀ (ਦੇਖੋ ਬਰਾਬਰਿ²) ਸਮਾਨਤਾ, ਤੁਲਤਾ, ਇਕਸਾਰਤਾ, ਮੁਕਾਬਲਾ, ਟਾਕਰਾ, ਸਾਹਮਣਾ, ਬਹਿਸਾ-ਬਹਿਸੀ। ਖਸਮੈ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਫਿਰਿ ਗੈਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਪਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਕ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਰਾਬਰੇ (ਦੇਖੋ ਬਰਾਬਰਿ¹) ਤੁੱਲ, ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ। ਕਉਤਕ ਕੋਡ ਤਮਾਸਿਆ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਸੁ ਨਾਉ॥ ਨਾਨਕ ਕੋੜੀ ਨਰਕ ਬਰਾਬਰੇ ਉਜੜੁ ਸੋਈ ਥਾਉ॥ (707, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਦਿਲ ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਉਹ ਥਾਂ ਉਜਾੜ ਬੀਆਬਾਨ ਅਤੇ ਕੋੜੀ ਦੇ ਨਰਕ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੈ।

ਬਰੀਆ [ਫ਼ بَرِيَا ਬਾਰੀ = ਫ਼ بِرّ ਬਾਰ (ਵਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਾਰੀ, ਵਾਰ, ਨੌਬਤ, ਸਮਾਂ, ਮੌਕਾ, ਵੇਲਾ। 1. ਮਿਲੁ ਜਗਦੀਸ ਮਿਲਨ ਕੀ ਬਰੀਆ॥ (176, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ ਕੀ ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ॥ (378, ਆਸਾ, ਮਃ 5) 3. ਕੁਹਕਤ ਕਪਟ ਖਪਟ ਖਲ ਗਰਜਤ ਮਰਜਤ ਮੀਚੁ ਅਨਿਕ ਬਰੀਆ॥ (1303, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਛਲ-ਫਰੇਬ ਚਹਿਚਹਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਮ ਵਰਗੇ ਮੂਰਖ ਭੂਤਨੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਕੁਚਲਦੀ ਹੈ।

ਬਲਾਇ, ਬਲਾਇਆ, ਬਿਲਾਇ [ਅُ بَلَا ਬਲਾ = ਜ਼ਹਿਮਤ, ਆਫ਼ਤ] ਵਿਪਤਾ, ਦੁਖ, ਮੁਸੀਬਤ, ਆਫ਼ਤ। 1. ਹਉ ਨ ਮੂਆ ਮੇਰੀ ਮੁਈ ਬਲਾਇ॥ (152, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮਰਿਆ ਸਗੋਂ ਮੇਰੀ ਮੁਸੀਬਤ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਮਰ ਗਈ ਹੈ। 2. ਸੁਖ ਬਿਸ੍ਵਾਮੁ ਪਾਇਆ ਗੁਣ ਗਾਇ॥ ਸ੍ਰਮੁ ਮਿਟਿਆ ਮੇਰੀ ਹਤੀ ਬਲਾਇ॥ (189, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਣ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਆਰਾਮ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ (ਮੇਰੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀ) ਮੁਸੀਬਤ ਬਿਨਸ ਗਈ ਹੈ। 3. ਗੁਰ ਕੇ ਚਰਣ ਹਿਰਦੈ ਵਸਾਇ॥ ਦੁਖ ਦੁਸਮਨ ਤੇਰੀ ਹਤੈ ਬਲਾਇ॥ (190, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ

ਅੰਦਰ ਟਿਕਾ। ਦੁਖ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਮੁਸੀਬਤ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। 4. ਜੋ ਉਪਜੈ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਦੁਖੁ ਕਰਿ ਰੋਵੈ ਬਲਾਇ॥ (337, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਮੌਤ ਦੇ ਦੁਖ ਕਾਰਨ ਮੇਰੀ ਬਲਾ ਰੋਵੇ। 5. ਸੋ ਮੁਕਤਾ ਸੰਸਾਰਿ ਜਿ ਗੁਰਿ ਉਪਦੇਸਿਆ॥ ਤਿਸ ਕੀ ਗਈ ਬਲਾਇ ਮਿਟੇ ਅੰਦੇਸਿਆ॥ (519, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ/ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਟਲ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਫਿਕਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 6. ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਫੁਰਮਾਇਆ ਮਿਟੀ ਬਲਾਇਆ ਸਾਚੁ ਧਰਮੁ ਪੁੰਨੁ ਫਲਿਆ॥ (781, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਪਤਾ ਟਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਧਰਮ ਤੇ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਫਲਦੇ-ਫੁਲਦੇ ਹਨ। 7. ਜਿਹ ਸਿਮਰਨਿ ਤੇਰੀ ਜਾਇ ਬਲਾਇ॥ (971, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ‘ਬਲਾ’ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ ਦੇਖੋ- 8. ਓਇ ਸਤਿਗੁਰ ਆਗੈ ਨਾ ਨਿਵਹਿ ਓਨਾ ਅੰਤਰਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਬਲਾਇ॥ (41, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਝੁਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਭੂਤ ਹੈ।

ਬਲਾਈ [ਫ਼ ۛ ਬਲਾ (ਮੁਸੀਬਤ) ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਲਾਈਂ, ਬਲਾਵਾਂ, ਮੁਸੀਬਤਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿਖੀਂ = ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ ਆਦਿ। ਸੁਨਤ ਜਪਤ ਹਰਿ ਨਾਮ ਜਸੁ ਤਾ ਕੀ ਦੂਰਿ ਬਲਾਈ॥ (814, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਸਾ, ਬਾਸੇ [ਫ਼ باسَ ਬਾਸਹ = ਇੱਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ] ਇੱਕ ਗੁਲਾਬ ਚਸ਼ਮ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ ਜਿਹੜਾ ਬਾਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਜ਼ ਜਿਹੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ‘ਬਾਸ਼ੀਨ’ ਦੀ ਮਦੀਨ ਹੈ। 1. ਵਸਿ ਆਣਿਹੁ ਵੇ ਜਨ ਇਸੁ ਮਨ ਕਉ ਮਨੁ ਬਾਸੇ ਜਿਉ ਨਿਤ ਭਉਦਿਆ॥ (776, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਬਾਸ਼ੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 2. ਉਹੀ ਤੇ ਹਰਿਓ ਉਹਾ ਲੇ ਧਰਿਓ ਜੈਸੇ ਬਾਸਾ ਮਾਸ ਦੇਤ ਝਾਟੁਲੀ॥ (1216, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਸਾ ਮਾਸ ਨੂੰ ਝਪਟਾ ਮਾਰ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੂੰ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਖੋਹ ਕੇ ਉਥੇ ਜਾ ਧਰਦਾ ਹੈਂ।

ਬਾਹਰਹੁ [ਅُ ۛ ۛ ۛ ਬਾਹਿਰ = ਜ਼ਾਹਿਰ, ਰੋਸ਼ਨ, ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੋਇਆ] ਅੰਦਰ ਦਾ ਉਲਟ, ਬੈਰੁਨ ; ਬਾਹਰ ਤੋਂ, ਬਾਹਰੋਂ, ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸਿਉਂ। 1. ਬਾਹਰਹੁ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਕਹਾਏ॥ ਅੰਦਰਹੁ ਮੁਕਤੁ ਲੇਪੁ ਕਦੇ ਨ ਲਾਏ॥ (412, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਬਾਹਰੋਂ (ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ’ਤੇ) ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਬਚਨ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੋਖਸ਼ ਦਾ ਲੇਪਨ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 2. ਅੰਦਰਹੁ ਅੰਨਾ ਬਾਹਰਹੁ ਅੰਨਾ ਕੂੜੀ ਕੂੜੀ ਗਾਵੈ॥ ਦੇਹੀ ਧੋਵੈ ਚਕ੍ਰ ਬਣਾਏ ਮਾਇਆ ਨੋ ਬਹੁ ਧਾਵੈ॥ (960, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪਰੰਤੂ ਝੂਠੀ-ਮੂਠੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਾਈਂ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧੋਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਮਗਰ ਬੜੀ ਦੌੜ ਭੱਜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹਰਾ [ਅُ ۛ ۛ ۛ ਬਾਹਿਰ ਤੋਂ] ਅਲਗ, ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਜੁਦਾ ; ਇਲਾਵਾ ; ਬਗ਼ੈਰ, ਬਿਨਾ, ਬਾਹਰ। 1. ਅਵਿਗਤ ਅਗਨਤ ਅਥਾਹ ਠਾਕੁਰ ਸਗਲ ਮੰਝੇ ਬਾਹਰਾ॥ (456, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ, ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਅਤੇ ਬੇਬਾਹ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ। 2. ਜਿਉ ਜੋਗੀ ਜਤ ਬਾਹਰਾ ਤਪੁ ਨਾਹੀ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ॥ ਤਿਉ ਨਾਮੈ ਬਿਨੁ ਦੇਹਰੀ ਜਮੁ ਮਾਰੈ ਅੰਤਰਿ ਦੇਖੁ॥

(597, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋਗੀ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਪੱਸਿਆ, ਸੱਚ ਤੇ ਸਬਰ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹ ਦੇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੈ। ਮੌਤ ਇਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਪ ਹੈ। 3. ਕਬੀਰਾ ਏਕੁ ਅਚੰਭਉ ਦੇਖਿਓ ਹੀਰਾ ਹਾਟ ਬਿਕਾਇ॥ ਬਨਜਨਹਾਰੇ ਬਾਹਰਾ ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ ਜਾਇ॥ (1372, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਨੇ ਇੱਕ ਅਸਚਰਜ ਗੱਲ ਦੇਖੀ ਕਿ ਇੱਕ ਹੀਰਾ ਹੱਟੀ 'ਤੇ ਵਿਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਾਹਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇੱਕ ਕੌਡੀ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ 'ਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬਾਹਰਿ (ਦੇਖੋ ਬਾਹਰਹੁ) ਬਾਹਰ, ਬਗ਼ੈਰ। 1. ਹਰਿ ਤੁਧਹੁ ਬਾਹਰਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਤੂੰ ਸਚਾ ਸਾਈ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਹਰੀ ! ਤੇਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। 2. ਬਾਹਰਿ ਭੇਖ ਕਰਹਿ ਘਨੇਰੇ॥ ਅੰਤਰਿ ਬਿਖਿਆ ਉਤਰੀ ਘੇਰੇ॥ (372, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਬਹੁਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਬਾਹਰਿ ਸੂਤੁ ਸਗਲ ਸਿਉ ਮਉਲਾ॥ ਅਲਿਪਤੁ ਰਹਉ ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਉਲਾ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸੰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਬਾਹਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ (ਦੇਖਣ ਨੂੰ) ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ। ਕੇਵਲ ਦੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਹੋਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। 4. ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸੰਗਿ ਸਹਾਈ ਗਿਆਨ ਜੋਗੁ॥ (398, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਉਹ ਮੇਰਾ ਸਾਈਂ, ਮੇਰਾ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਉਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੈ। 5. ਅੰਤਰਿ ਏਕ ਪਿਰ ਹਾਂ॥ ਬਾਹਰਿ ਅਨੇਕ ਧਰਿ ਹਾਂ॥ (409, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਧੰਧਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। 8. ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਸਦਾ ਹਦੂਰੇ ਪਰਮੇਸਰੁ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਥੇ॥ (453, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਮਾਲਿਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈ।

ਬਾਹਰੀ [ਅ-ਫ ۛۛۛ ਬਾਹਰੀ = ਅ ۛۛۛ ਬਾਹਿਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਿਨਾ, ਬਗ਼ੈਰ। 1. ਧੇਨੁ ਦੁਧੈ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਕਿਤੈ ਨ ਆਵੈ ਕਾਮ॥ (133, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗਾਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। 2. ਨਾਨਕ ਏਕੀ ਬਾਹਰੀ ਹੋਰ ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਾਹਰੁ (ਦੇਖੋ ਬਾਹਰਹੁ) ਬਾਹਰ ਦਾ ਪਾਸਾ, ਬਾਹਰ, ਬਾਹਰਵਾਰ। 1. ਬਾਹਰੁ ਉਦਕਿ ਪਖਾਰੀਐ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਬਿਬਿਧਿ ਬਿਕਾਰ॥ (346, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਦਾ ਬਾਹਰਵਾਰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਧੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਬੜੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਪ ਹਨ। 2. ਬਾਹਰੁ ਧੋਇ ਅੰਤਰੁ ਮਨੁ ਮੈਲਾ ਦੁਇ ਠਉਰ ਅਪੁਨੇ ਖੋਏ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬਾਹਰਵਾਰੋਂ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਧੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਮੈਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਥਾਂ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਹੀ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਬਾਹਰੁ ਖੋਜਿ ਮੁਏ ਸਭਿ ਸਾਕਤ ਹਰਿ ਗੁਰਮਤੀ ਘਰਿ ਪਾਇਆ॥ (1191, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 4) 4. ਅੰਤਰਿ ਵਸਤੁ ਮੂੜਾ ਬਾਹਰੁ ਭਾਲੇ॥ (117, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਐਨ ਅੰਦਰਵਾਰ ਹੈ ਵਸਤ ਪਰੰਤੂ ਮੂਰਖ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰਵਾਰ ਲੱਭਦਾ ਹੈ।

ਬਾਕੀ [ਅ ۛۛۛ ਬਾਕੀ = ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ] ਬਚੀ ਹੋਈ ਚੀਜ਼, ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ, ਬਕਾਇਆ, ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਕਿਸੇ ਵਲ ਰਹੀ ਚੀਜ਼ ਬੱਚਤ। 1. ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨੁ ਛੁਟੈ ਤੇਰੀ ਬਾਕੀ॥ (259, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਜ਼ਿਮੇ ਜੋ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਬਾਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਜੋ ਤੂੰ ਅਜੇ ਭੁਗਤਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੁਆਫ ਹੋ ਜਾਵੇ। 2. ਸਤਿਗੁਰ ਵਾਕਿ ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਨਿਰਮਲੁ ਨਾ ਜਮ ਕਾਣਿ ਨ ਜਮ ਕੀ ਬਾਕੀ॥ (505, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੀ

ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਦਗਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਬਾਕੀ ਵਾਲਾ ਤਲਬੀਐ ਸਿਰਿ ਮਾਰੇ ਜੰਦਾਰੁ ਜੀਉ॥ (751, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਬਕਾਇਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੱਟਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। 4. ਧਰਮ ਰਾਇ ਕਾ ਦਫਤਰੁ ਸੋਧਿਆ ਬਾਕੀ ਰਿਜਮ ਨ ਕਾਈ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਮੇ ਪੈਸਾ ਭਰ ਵੀ ਬਕਾਇਆ ਨਹੀਂ। 5. ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨੁ॥ ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ ਮੂਲੇ ਨ ਬਾਕੀ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੱਚ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਸੁਹਰਤ ਅਤੇ ਮੂਲਧਨ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਬੱਚਤ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਬਾਗ਼¹ [ਫ਼ ۛۛ ਬਾਗ਼ = ਚਮਨ, ਗੁਲਸ਼ਨ, ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ] ਗੁਲਸ਼ਨ, ਗੁਲਜ਼ਾਰ, ਚਮਨ, ਮੇਵਿਆਂ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ, ਉਪਵਨ, ਬਾਗ਼ੀਚਾ, ਫੁਲਵਾੜੀ। 1. ਬਾਗ਼ ਸੁਹਾਵੇ ਸੋਹਣੇ ਚਲੈ ਹੁਕਮੁ ਅਫਾਰ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਪਾਸ ਮਨੋਹਰ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ਼ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਅਮੋੜ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰੇ। 2. ਬਾਗ਼ ਮਿਲਖ ਘਰ ਬਾਰ ਕਿਥੈ ਸਿ ਆਪਣੇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਗ਼ ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਕਿਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। 3. ਤਨੁ ਮੇਰਾ ਸੰਪੈ ਸਭ ਮੇਰੀ ਬਾਗ਼ ਮਿਲਖ ਸਭ ਜਾਏ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ, ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ, ਬਾਗ਼ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮੂਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 4. ਅਖਰ ਬਿਰਖ ਬਾਗ਼ ਭੁਇ ਚੋਖੀ ਸਿੰਚਿਤ ਭਾਉ ਕਰੇਹੀ॥ (354, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ-ਫੁਲ੍ਹੇ ਖੇਤ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਦਰਖਤ ਲਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਸਿੰਜ। 5. ਚਿਤ੍ਰ ਸਾਲ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ਼ ਮੰਦਰ ਸੰਗਿ ਨ ਕਛਹੂ ਜਾਇਆ॥ (497, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖ਼ੁਸ਼ਨੂਮਾ ਘਰ, ਸੋਹਣੇ ਬਾਗ਼ ਤੇ ਮਹਿਲ ਆਦਿ, ਕੁਝ ਵੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।

ਬਾਗ਼², ਬਾਂਗ [ਫ਼ ۛۛ ਬਾਂਗ = ਆਵਾਜ਼, ਅਜ਼ਾਨ] ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੁਕਾਰ। ਬਾਂਗ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਿਚ 'ਅਜ਼ਾਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅਜ਼ਾਨ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਵਿਗਿਆਪਨ, ਨੋਟਿਸ ਜਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੁਕਾਰ। ਇਹ ਅਜ਼ਾਨ (ਪੁਕਾਰ) ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਮੀਨਾਰ ਪਰ ਅਥਵਾ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ ਉਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ। ਅਜ਼ਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ 'ਮੁਅੱਜ਼ਿਨ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਜ਼ਾਨ ਜਾਂ ਬਾਂਗ ਦੇਣ ਦਾ ਢੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜ਼ੂ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਉਚੀ ਥਾਂ, ਕਿਬਲੇ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਉਂਗਲ ਕੰਨ ਵਿਚ ਦੇ ਕੇ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਜ਼ਾਨ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ :-

الله أكبر **ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ**

(ਅੱਲਾਹ ਵੱਡਾ ਹੈ) ਚਾਰ ਵਾਰ,

أشهد أن لا اله إلا الله **ਅਸ਼ਹਦੁਅੰਨ ਲਾ ਇੱਲਾਹਾ ਇੱਲਲਾਹੁ**

(ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਯ ਨਹੀਂ) ਦੋ ਵਾਰ,

أشهد أن محمداً رسول الله **ਅਸ਼ਹਦੁਅੰਨ ਮੁਹੰਮਦੁਰਸੂਲੁਲਾਹ**

(ਮੈਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਪੈਗੰਬਰ ਹੈ) ਦੋ ਵਾਰ,

حي على الصلاة **ਹੱਈ ਅਲੀ ਅਲੁਸਲਾਤ**

(ਆਉ ਨਮਾਜ਼ ਵਲ) ਦੋ ਵਾਰ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਲਵੇ,

حي على الفلاح **ਹੱਈ ਅਲੀ ਅਲੁਫਲਾਹ**

(ਆਉ ਮੁਕਤੀ ਵਲ) ਦੋ ਵਾਰ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਲਵੇ,

الله أكبر **ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ**
 (ਅੱਲਾਹ ਵੱਡਾ ਹੈ) ਦੇ ਵਾਰ ਅਤੇ
 لا إله إلا الله **ਲਾ ਇੱਲਾਹ ਇੱਲਾਹੁ**
 (ਅੱਲਾਹ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਯ ਨਹੀਂ) ਇੱਕ ਵਾਰ।

ਅਜ਼ਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਲੀਨ, ਸ਼ਰਾਬੀ ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਨ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ਅਜ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬਾਂਗ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਵਾਜ਼ ਜਾਂ ਪੁਕਾਰ ਨਮਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ‘ਬਾਂਗ’ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਅਜ਼ਾਨ (ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੁਕਾਰ) ਹੈ। 1. ਰੋਜ਼ਾ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ਼ ਕਤੇਬ ਵਿਣੁ ਬੁਝੇ ਸਭ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੋਜ਼ਾ, ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਪੁਕਾਰ, ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 2. ਕਹੁ ਰੇ ਮੁਲਾਂ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ਼॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੌਲਵੀ ! ਤਦ ਤੂੰ ਨਿਵਾਜ਼ ਦੇ ਸੱਦੇ ਲਈ ਬਾਂਗ ਦੇ। 3. ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ਼ ਮੁਸਲਾ ਨੀਲ ਰੂਪ ਬਨਵਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੋਟੇ, ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੁਕਾਰਾਂ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀਆਂ ਫੁੜੀਆਂ ਹਰ ਥਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੀਲੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। 4. ਜਾ ਕਾਰਨਿ ਤੂੰ ਬਾਂਗ ਦੇਹਿ ਦਿਲ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੋਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੌਲਾਨੇ ! ਜਿਸ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਬਾਂਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਭਾਲ।

ਬਾਗਰਾ (ਦੇਖੋ ਬਾਗ਼¹) ਬਾਗ਼, ਮੇਵੇ ਵਾਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ, ਗੁਲਸ਼ਨ, ਚਮਨ। ਹਰਿ ਕਾ ਬਾਗਰਾ ਨਾਚੈ ਪਿੰਧੀ ਮਹਿ ਸਾਗਰਾ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਇਸ ਬਾਗ਼ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਟਿੰਡਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਂਗਾ, ਬਾਂਗਾਂ (ਦੇਖੋ ਬਾਗ਼²) ਬਾਂਗ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੁਕਾਰਾਂ, ਅਜ਼ਾਨਾਂ। 1. ਬਾਂਗਾ ਬੁਰਗੂ ਸਿੰਝੀਆ ਨਾਲੇ ਮਿਲੀ ਕਲਾਣ॥ (790, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਮਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਂਗਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਬੰਸਰੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸਿੰਗੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਮਿਰਾਸੀਆਂ ਦੀ ਟੋਲੀ (ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ੈਰਾਤ ਉਤੇ ਪੇਟ-ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ)। 2. ਖੁਦਾਇ ਏਕੁ ਬੁਝਿ ਦੇਵਹੁ ਬਾਂਗਾਂ ਬੁਰਗੂ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਖਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਆਤ ਹੀ ਤੇਰਾ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਬਾਂਗਾਂ ਦੇਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਬਣਨਾ ਤੇਰਾ ਸਿੰਗੀ ਵਜਾਉਣਾ ਹੈ।

ਬਾਗਾਤਿ [ਫ਼ ٠٠٠٠ ਬਾਗ਼ਾਤ = ਫ਼ ٠٠ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਇੱਕ ਤੋਂ ਵਧ ਬਾਗ਼, ਫੁਲਵਾੜੀਆਂ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਯਮ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਮਗਰ ਕੰਨਾ+‘ਤ’ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਗ਼ਜ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਤ, ਜੰਗਲ ਦਾ ਜੰਗਲਾਤ, ਮਕਾਨ ਦਾ ਮਕਾਨਾਤ, ਫ਼ਸਾਦ ਦਾ ਫ਼ਸਾਦਾਤ, ਕਾਇਨ ਦਾ ਕਾਇਨਾਤ, ਖ਼ਿਆਲ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲਾਤ, ਬਹੁਤ ਦਾ ਬਹੁਤਾਤ, ਜ਼ਰੂਰੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀਆਤ ਅਤੇ ਹੈਵਾਨ ਦਾ ਹੈਵਾਨਾਤ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਬਾਗ਼ਾਤ। ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਸਿਉ ਸਭ ਫੁਲਾ ਕੀ ਬਾਗ਼ਾਤਿ॥ (50, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਮਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈਂ? ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁਲਵਾੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਛਿਨ-ਭੰਗਰ ਹੈ।

ਬਾਗੀਚੇ (ਦੇਖੋ ਬਗੀਚਾ) ਛੋਟੇ ਬਾਗ਼, ਬਗ਼ੀਆ। ਤਖਤੁ ਸਭਾ ਮੰਡਨ ਦੋਲੀਚੇ॥ ਸਗਲ ਮੇਵੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗੀਚੇ॥ ਆਖੇੜ ਬਿਰਤਿ ਰਾਜਨ ਕੀ ਲੀਲਾ॥ ਮਨੁ ਨ ਸੁਹੇਲਾ ਪਰਪੰਚੁ ਹੀਲਾ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ, ਗਹਿਣੇ, ਗ਼ਾਲੀਚੇ, ਸਮੂਹ ਫਲ, ਸੋਹਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ,

ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪਰਚਾਵੇ ਜਿਹੇ ਛਲੀਏ ਹੀਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਬਾਗੁ (ਦੇਖੋ ਬਾਗ¹) ਮੇਵੇ ਵਾਲੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ, ਬਾਗ, ਬਾਗੀਚਾ, ਫੁਲਵਾੜੀ। 1. ਸਭ ਤਨੁ ਮਨੁ ਹਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨੁ ਖਿੜਿਆ ਹਰਿਆ ਬਾਗੁ॥ (849, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਹਰੇ ਭਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦਾ ਹਰਾ ਭਰਾ ਬਾਗੀਚਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਫਰੀਦਾ ਭੂਮਿ ਰੰਗਾਵਲੀ ਮੰਝਿ ਵਿਸੂਲਾ ਬਾਗੁ॥ ਜੋ ਨਰ ਪੀਰਿ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤਿਨ੍ਹਾ ਅੰਚ ਨ ਲਾਗੁ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਇਹ ਦੁਨੀਆ, ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝਰੀਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। 3. ਫਰੀਦਾ ਪੰਖ ਪਰਾਹੁਣੀ ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗੁ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਪੰਛੀ ਰੂਪੀ ਰੂਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਬਾਗ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਹੁਣੀ ਹੈ।

ਬਾਜ਼¹ [ਫ ਯੁ ਬਾਜ਼ = ਇੱਕ ਮਦੀਨ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ] ਇੱਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ ਜਿਹੜਾ ਗੁਲਾਬ ਚਸ਼ਮ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੈ। ਇਹ ੴ ਜੁੱਰਹ ਦੀ ਮਦੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੱਦ ਜੁੱਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਰੀਦਾ ਦਰੀਆਵੇ ਕੰਨੈ ਬਗੁਲਾ ਬੈਠਾ ਕੇਲ ਕਰੇ॥ ਕੇਲ ਕਰੇਦੇ ਹੰਝ ਨੋ ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ਼ ਪਏ॥ ਬਾਜ਼ ਪਏ ਤਿਸੁ ਰਬ ਦੇ ਕੇਲਾਂ ਵਿਸਰੀਆਂ॥ ਜੋ ਮਨਿ ਚਿਤਿ ਨ ਚੇਤੇ ਸਨਿ ਸੋ ਗਾਲੀ ਰਬ ਕੀਆਂ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਬਗੁਲਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦਾ ਸੀ। ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ ਬਗਲੇ ਨੂੰ ਅਚਣਚੇਤ ਹੀ ਬਾਜ਼ ਆ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਬਾਜ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਆ ਪਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਡਾਂ ਭੁੱਲ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਖਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਰੱਬ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਜ਼² [ਫ ਯੁ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ ਵਾਜ਼ = ਧੁਨੀ, ਆਵਾਜ਼] ਧੁਨੀ, ਆਵਾਜ਼, ਪੁਕਾਰ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਆਵਾਜ਼’ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ ‘ਆਵਾ’ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਬਾਜ਼’ ਹੈ। ‘ਵ’ ਦਾ ‘ਬ’ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਆਮ ਕਰਕੇ ਬਣਾ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਜਵਾਬ ਨੂੰ ਜਬਾਬ, ਵਰਯਾੜਾ ਨੂੰ ਬਰਾਤ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ‘ਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ੍ਵਰ ਵਿਕਲਪ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਆਚਾਰ = ਚਾਰ (ਚੱਜ-ਚਾਰ), ਅਚਾਰਜ = ਚਾਰਜ, ਅਸੀਸ = ਸੀਸ, ਅਕਾਲ = ਕਾਲ, ਇਕੱਲਾ = ਕੱਲਾ, ਤੇ ਇਕੱਠ = ਕੱਠ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ = ਕੱਠੇ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ = ਵਾਜ਼ (ਗੁ. ਬਾਜ਼)। ਸੁਨੀਐ ਬਾਜੈ ਬਾਜ ਸੁਹਾਵੀ॥ ਭੋਰੁ ਭਇਆ ਮੈ ਪ੍ਰਿਅ ਮੁਖ ਪੇਖੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਮੰਗਲ ਸੁਹਲਾਵੀ॥ (1266, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਹੁਣ ਬੈਕੁੰਠੀ ਵਾਜੇ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਫੁਟਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਮੁਖੜਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਜਾ, ਬਾਜਾਂ [ਫ ਯੁ ਬਾਜ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਾਜਾਂ, ਬਹੁਤੇ ਬਾਜ਼। 1. ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਰਾਂ, ਬਾਜ਼ਾਂ ਇੱਲਾਂ ਤੇ ਬਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਬ ਘਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਘਾਹ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਸ ਖੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਉਹ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। 2. ਹਰਣਾਂ ਬਾਜਾਂ ਤੈ ਸਿਕਦਾਰਾਂ ਏਨਾ ਪੜਿਆ ਨਾਉ॥ ਫਾਂਧੀ ਲਗੀ ਜਾਤਿ ਫਹਾਇਨਿ ਅਗੈ ਨਾਹੀ ਥਾਉ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਿਰਨ, ਬਾਜ਼ ਤੇ ਅਫਸਰ, ਇਹ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਚਤਰ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਜਾਲ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਫਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਬਾਜਾਰ [ਫ ਯੁ ਬਾਜ਼ਾਰ = ਮਾਰਕੀਟ] ਵੇਚਣ ਤੇ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਬਹੁਤ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਯੁਝਾ ਅਬਾਜ਼ਾਰ ਸੀ। ‘ਅਬਾ’ = ਖਾਣ ਲਾਇਕ ਭੋਜਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼,

‘ਜ਼ਾਰ’ = ਅਧਿਕ, ਬਹੁਤ, ਬਹੁਤਾਤ, ਜਿਵੇਂ- ਬਹੁਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ‘ਗੁਲਜ਼ਾਰ’ (ਫੁਲਵਾੜੀ), ਬਹੁਤੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ‘ਖ਼ਾਰਜ਼ਾਰ’, ਹਰੇ ਭਰੇ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ‘ਸ਼ਬਜ਼ਾਜ਼ਾਰ’, ਬਾਗ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ‘ਚਮਨਜ਼ਾਰ’ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ‘ਕਾਰਜ਼ਾਰ’ ਆਦਿ। ‘ਅਬਾਜ਼ਾਰ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਭੋਜਨ ਸੰਬੰਧੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ‘ਅਬਾਜ਼ਾਰ’ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਥਾਂ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਜਿਥੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਕਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਅਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ‘ਅ’ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ- ਆਚਾਰ = ਚਾਰ (ਚੱਜ), ਅਸੀਸ = ਸੀਸ, ਅਕਾਲ = ਕਾਲ ਅਤੇ ਇਕੱਲਾ = ਕੱਲਾ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਬਾਜ਼ਾਰ = ਬਾਜ਼ਾਰ। ਹੁਣ ਬਾਜ਼ਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵੇਚਣ ਤੇ ਖ਼ਰੀਦਣ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਕਈ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਖ਼ਰੀਦੇ ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ। 1. ਰਾਜੇ ਰਯਤਿ ਸਿਕਦਾਰ ਕੋਇ ਨ ਰਹਸੀਓ॥ ਹਟ ਪਟਣ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੁਕਮੀ ਢਹਸੀਓ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜੇ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। ਦੁਕਾਨਾਂ, ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 2. ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮਹਿ ਆਇ ਕਢਹਿ ਬਾਜ਼ਾਰ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸਭਿਆ ਲੋਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ‘ਚ ਆ ਕੇ ਝੂਠਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 3. ਛਤੜੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੋਹਨਿ ਵਿਚਿ ਵਪਾਰੀਏ॥ (965, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਛੱਤੇ ਹੋਏ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅੰਦਰ ਵਪਾਰੀ ਸੋਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। 4. ਤਿਹਟੜੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸਉਦਾ ਕਰਨਿ ਵਣਜਾਰਿਆ॥ ਸਚੁ ਵਖਰੁ ਜਿਨੀ ਲਦਿਆ ਸੇ ਸਚੜੇ ਪਾਸਾਰ॥ (1426, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੀਹਰਿਆਂ ਹੱਟਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਸੌਦਾਗਰ ਸੌਦਾਗਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਸੌਦੇ ਨੂੰ ਲੱਦਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੀ ਸੱਚੇ ਪੰਸਾਰੀ ਹਨ।

ਬਾਜ਼ਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਬਾਜ਼ਾਰ) ਬਾਜ਼ਾਰ, ਮਾਰਕੀਟ, ਦੁਕਾਨਾਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ। 1. ਇਸੁ ਕਾਇਆ ਅੰਦਰਿ ਨਉਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਹਾਟ ਪਟਣ ਬਾਜ਼ਾਰਾ॥ (754, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨੌਂ ਖਿੱਤੇ, ਦੁਕਾਨਾਂ, ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹਨ। 2. ਗੜ ਕਾਇਆ ਅੰਦਰਿ ਬਹੁ ਹਟ ਬਾਜ਼ਾਰਾ॥ (1053, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਘਣੇਰੀਆਂ ਹੱਟੀਆਂ ਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹਨ।

ਬਾਜ਼ਾਰੀ [ਫ਼ ٭٭٭٭ ਬਾਜ਼ਾਰੀ, ਫ਼ ٭٭٭٭ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਰਿਆਦਾ ਰਹਿਤ, ਅਸਭਿਆ, ਅਵਾਰਾਗਰਦ ; ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਔਰਤ (ਵੇਸਵਾ)। 1. ਜੇ ਕੋ ਦਰਗਹ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲੈ ਨਾਉ ਪਵੈ ਬਾਜ਼ਾਰੀ॥ (359, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਕੋਈ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਭਿਆ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮਹਿ ਆਇ ਕਢਹਿ ਬਾਜ਼ਾਰ॥ (464, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸਭਿਆ ਲੋਕ ਬਾਜ਼ਾਰ ‘ਚ ਆ ਕੇ ਝੂਠਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। 3. ਨਉ ਨਾਇਕ ਕੀ ਭਗਤਿ ਪਛਾਨੈ॥ ਸੇ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਹਮ ਗੁਰ ਮਾਨੇ॥ (872, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਨੌਂ ਮਹਾਦੀਪਾਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 4. ਸਿਖ ਕਰੇ ਕਰਿ ਸਬਦੁ ਨ ਚੀਨੈ ਲੰਪਟੁ ਹੈ ਬਾਜ਼ਾਰੀ॥ (1013, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਖ਼ੁਦ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਔਰਤ (ਵੇਸਵਾ) ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਜ਼ਾਰੀਆ (ਦੇਖੋ ਬਾਜ਼ਾਰੀ) ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਆਦਮੀ, ਅਸਭਿਆ। ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਬਾਜ਼ਾਰੀਆ ਭੀਹਾਵਲਿ ਹੋਈ॥ (1283, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਿਰੇ-ਪੁਰੇ ਅਸਭਿਆ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਜ਼ਾਰੂ (ਦੇਖੋ ਬਾਜ਼ਾਰ) ਝੂਠਾ ਦਿਖਾਵਾ। ਆਵਾ ਗਉਣੁ ਬਜ਼ਾਰੀਆ ਬਾਜ਼ਾਰੂ ਜਿਨੀ ਰਚਾਇਆ॥ (1290, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸਭਿਆ ਪੁਰਸ਼, ਜਿਹੜਾ ਝੂਠਾ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ‘ਚ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਜੀ [ਫ਼ ٤٣٤ ਬਾਜੀ = ਖੇਲ] ਖੇਡ, ਖੇਲ। 1. ਜਗੁ ਸੁਪਨਾ ਬਾਜੀ ਬਨੀ ਖਿਨ ਮਹਿ ਖੇਲੁ ਖੇਲਾਇ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਸੁਪਨੇ 'ਚ ਰਚੀ ਹੋਈ ਇੱਕ ਖੇਡ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਇੱਕ ਖਿਣ ਵਿਚ ਇਹ ਖੇਡ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਬੁਧੀ ਬਾਜੀ ਉਪਜੈ ਚਾਉ॥ (151, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਕਲ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 3. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾਇਆ ਰਹੈ ਸੁਖਾਲੀ ਬਾਜੀ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੇ॥ (154, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਦੇਹ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਮਰ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਕੇ ਆਰਾਮ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈਂ, ਪਰ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਖੇਡ ਹੈ। 4. ਮਾਇਆ ਮੋਹਿ ਨਟਿ ਬਾਜੀ ਪਾਈ॥ ਮਨਮੁਖ ਅੰਧ ਰਹੇ ਲਪਟਾਈ॥ (230, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲਗਨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਧਰਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 5. ਆਪੁ ਨ ਚੀਨੈ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ॥ (230, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਭੋਖਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਖੇਡ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਸਤਰੰਜ ਬਾਜੀ ਪਕੈ ਨਾਹੀ ਕਚੀ ਆਵੈ ਸਾਰੀ॥ (359, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਜਿੱਤਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੋਟੀਆਂ ਪੁਗਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ। 7. ਮਾਇਆ ਕਉ ਲੂਝਹਿ ਗਾਵਾਰੀ॥ ਜਨਮਿ ਮਰਹਿ ਜੂਐ ਬਾਜੀ ਹਾਰੀ॥ (366, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਵਾਸਤੇ ਲੜਦੇ-ਝਗੜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ ਅਤੇ ਜੂਏ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਖੇਡ ਹਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 8. ਨਿਪਟਿ ਬਾਜੀ ਹਾਰਿ ਮੁਕਾ ਪਛੁਤਾਇਓ ਮਨਿ ਭੋਰਾ॥ (408, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਜੀਵਨ ਖੇਡ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਰ ਕੇ ਉਹ ਮਰ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਭੋਲਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਪਛੁਤਾਉਂਦਾ ਹੈ। 9. ਨਟੂਐ ਸਾਂਗੁ ਬਣਾਇਆ ਬਾਜੀ ਸੰਸਾਰਾ॥ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਬਾਜੀ ਦੇਖੀਐ ਉਝਰਤ ਨਹੀ ਬਾਰਾ॥ (422, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੁਆਂਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਖਿਣ ਪਲ ਲਈ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਬਾਜੀਗਰ, ਬਾਜੀਗਰਿ, ਬਾਜੀਗਰੁ [ਫ਼ ٤٣٤ ਬਾਜੀਗਰ = ਫ਼ ٤٣੪ ਬਾਜੀ = ਖੇਡ+ਫ਼ ੨ ਗਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ] 1. ਬਾਜੀ ਖੇਲਿ ਗਏ ਬਾਜੀਗਰ ਜਿਉ ਨਿਸਿ ਸੁਪਨੈ ਭਖਲਾਈ ਹੇ॥ (1023, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਤ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਗੁਣਗੁਣਾਉਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਖੇਡ, ਖੇਡ ਕੇ ਮਦਾਰੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਲੱਦ ਗਏ ਹਨ। 2. ਕਹਿ ਰਵਿਦਾਸ ਬਾਜੀ ਜਗੁ ਭਾਈ॥ ਬਾਜੀਗਰ ਸਉ ਮੋਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨਿ ਆਈ॥ (487, ਆਸਾ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਖੇਡ ਹੈ ਮੇਰੇ ਵੀਰਨੋ ! ਪ੍ਰਧਾਨ ਖਿਡਾਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। 3. ਜਿਉ ਬਾਜੀਗਰੁ ਭਰਮੈ ਭੂਲੈ ਝੂਠਿ ਮੁਠੀ ਅਹੰਕਾਰੇ॥ (581, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਜੀਗਰ (ਮਦਾਰੀ) ਸੰਦੇਹ ਭਰੀ ਖੇਡ ਅੰਦਰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀ ਕੂੜ ਤੇ ਕਪਟ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਹੈ। 4. ਬਾਜੀਗਰ ਡੰਕ ਬਜਾਈ॥ ਸਭ ਖਲਕ ਤਮਾਸੇ ਆਈ॥ ਬਾਜੀਗਰ ਸ੍ਰਾਂਗੁ ਸਕੇਲਾ॥ ਅਪਨੇ ਰੰਗ ਰਵੈ ਅਕੇਲਾ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮਦਾਰੀ ਆਪਣੀ ਡੁਗਡੁਗੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਖੇਡ ਵੇਖਣ ਲਈ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਮਦਾਰੀ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੌਜ ਬਹਾਰਾਂ ਕੱਲਮ-ਕੱਲਾ ਹੀ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। 5. ਬਾਜੀਗਰਿ ਜੈਸੇ ਬਾਜੀ ਪਾਈ॥ ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਭੇਖ ਦਿਖਲਾਈ॥ ਸਾਂਗੁ ਉਤਾਰਿ ਥੰਮ੍ਹਿਓ ਪਾਸਾਰਾ॥ ਤਬ ਏਕੋ ਏਕੰਕਾਰਾ॥ (736, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਨਟ ਨੇ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣਾ ਭੇਸ ਲਾਹ ਸੁਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੇਡ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ। 6. ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨਹਾਰੇ ਜਾਨੈ॥ ਜੈਸਾ ਭੇਖੁ ਕਰਾਵੈ ਬਾਜੀਗਰੁ ਓਹੁ ਤੈਸੇ ਹੀ ਸਾਜੁ ਆਨੈ॥

(206, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਿਚਾਰੀ ਲਕੜ ਦੀ ਗੁੱਡੀ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਖਿਡਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਗੁੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਨਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕਿਰਦਾਰ ਉਹ ਗੁੱਡੀ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। 7. ਬਾਜੀਗਰਿ ਇਕ ਬਾਜੀ ਪਾਈ॥ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਨਦਰੀ ਆਈ॥ (1061, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਬਾਜੀਗਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਇੱਕ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬੰਦਾ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 8. ਕਾਮੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਚਾਤੁਰੀ ਬਾਜੀਗਰ ਬੇਕਾਮ॥ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤੇ ਜਨਮੁ ਸਿਰਾਨੋ ਕਬਹੂ ਨ ਸਿਮਰਿਓ ਰਾਮੁ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ੈਈ, ਕ੍ਰੋਧੀ, ਚਾਲਾਕ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਅਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਲੋਕ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। 9. ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਫੋਕਟ ਸਭਿ ਕਰਮਾ ਜਿਉ ਬਾਜੀਗਰੁ ਭਰਮਿ ਭੁਲੈ॥ (1343, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਅਰਥ ਹਨ ਉਸ ਮਦਾਰੀ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜਿਹੜਾ ਸੰਦੇਹ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਜੀਗਰੀ [ਫ਼ ۛۛۛۛۛۛ ਬਾਜੀਗਰੀ, ਫ਼ ۛۛۛۛۛۛ ਬਾਜੀਗਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਜੀਗਰ ਦਾ ਕੰਮ, ਖੇਲ, ਤਮਾਸ਼ਾ। ਬਾਜੀਗਰੀ ਸੰਸਾਰੁ ਕਬੀਰਾ ਚੇਤਿ ਢਾਲਿ ਪਾਸਾ॥ (482, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਬੀਰ ! ਸੰਸਾਰ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਖੇਡ ਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨਰਦਾਂ ਸੁੱਟ।

ਬਾਦੰ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬਾਦਹ = ਸ਼ਰਾਬ] ਸ਼ਰਾਬ। ਕੂਰ ਦਿਸਟਿ ਰਤਾ ਨਿਸਿ ਬਾਦੰ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਬੇਣੀ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੰਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ 'ਚ ਮਸਤ ਹੈਂ।

ਬਾਦਿਸਾਹ, ਬਾਦਿਸਾਹੁ [ਫ਼ ۛۛۛۛۛ ਬਾਦਿਸਾਹ, ਫ਼ ۛۛ ਬਾਦ = ਸਿੰਘਾਸਣ, ਤਖ਼ਤ+ਫ਼ ۛۛ ਸ਼ਾਹ = ਮਾਲਿਕ] ਤਖ਼ਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ। 1. ਬਾਦਿਸਾਹ ਸਾਹ ਸਭ ਵਸਿ ਕਰਿ ਦੀਨੇ॥ (201, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ, ਸਾਰੇ ਆਪਣੇ ਗੋਲੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। 2. ਬਾਦਿਸਾਹ ਸਾਹ ਵਾਪਾਰੀ ਮਰਨਾ॥ ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਕਾਲਹਿ ਖਰਨਾ॥ (740, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਮਹਾਰਾਜੇ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਨੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਹੈ। 3. ਬਾਦਿਸਾਹੁ ਚੜ੍ਹਿਓ ਅਹੰਕਾਰਿ॥ ਗਜ ਹਸਤੀ ਦੀਨੋ ਚਮਕਾਰਿ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) 4. ਬਾਦਿਸਾਹ ਐਸੀ ਕਿਉ ਹੋਇ॥ ਬਿਸਮਿਲਿ ਕੀਆ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ (ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ) ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਇੰਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੋਈ ਜਣਾ ਜ਼ਿਭਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 5. ਬਾਦਿਸਾਹ ਬੇਨਤੀ ਸੁਨੇਹੁ॥ ਨਾਮੇ ਸਰ ਭਰਿ ਸੋਨਾ ਲੇਹੁ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ (ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ) ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ। ਨਾਮੇ ਦੇ ਭਾਰ ਦਾ ਸੋਨਾ ਲੈ ਲੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ। 6. ਦੂਧਹਿ ਦੁਹਿ ਜਬ ਮਟਕੀ ਭਰੀ॥ ਲੇ ਬਾਦਿਸਾਹ ਕੇ ਆਗੇ ਧਰੀ॥ ਬਾਦਿਸਾਹੁ ਮਹਲ ਮਹਿ ਜਾਇ॥ ਅਉਘਟ ਕੀ ਘਟ ਲਾਗੀ ਆਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਚੋਏ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਮਟਕੀ ਭਰ ਗਈ ਤਾਂ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੂੰਹਰੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ 'ਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦੀ ਘੜੀ ਆ ਪੁੱਜੀ। 7. ਨਾਮਾ ਕਹੈ ਸੁਨਹੁ ਬਾਦਿਸਾਹ॥ ਇਹੁ ਕਿਛੁ ਪਤੀਆ ਮੁਝੈ ਦਿਖਾਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਸੁਣ, ਕੀ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਮੈਂ ਵਿਖਾਲੀ ਹੈ?”

ਬਾਦਿਸਾਹਾ [ਫ਼ ۛۛۛۛۛ ਬਾਦਿਸਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਾਦਿਸਾਹਾਂ। 1. ਮੇ ਰਵਦਿ ਬਾਦਿਸਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਿਸਾਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੈ ਭਾਵ ਬਾਕੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਸਦਾ ਘਟਿ ਚਾਨਣੁ ਅਮਰੁ ਸਿਰਿ ਬਾਦਿਸਾਹਾ॥ (600, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਗਿਆਨ ਸਦੀਵ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਬਾਦਿਸਾਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਵੀ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆ [ਫ਼. بادشاهی ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ, ਹਕੂਮਤਾਂ। ਛਤ੍ਰਪਾਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆ ਵਿਚਿ ਸਹਸੇ ਪਰੀਆ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਛਤ੍ਰਪਤੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਵੀ ਚਿੰਤਾ 'ਚ ਗ੍ਰਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਬਾਬਰ [ਤੁ. بابر ਬਾਬਰ = ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਹੀਰ ਉੱਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਬਾਬਰ] ਬਾਬਰਵਾਣੀ ਫਿਰਿ ਗਈ ਕੁਇਰੁ ਨ ਰੋਟੀ ਖਾਇ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਬਾਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿਟ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪਠਾਣ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਧੀ।

ਬਾਬਾ¹ [ਫ਼. بابا ਬਾਬਾ = ਬਾਪ] ਪਿਤਾ, ਬਾਪ। ਬਾਬਾ ਮੈਂ ਵਰੁ ਦੇਹਿ ਮੈਂ ਹਰਿ ਵਰੁ ਭਾਵੈ ਤਿਸ ਕੀ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ॥ (763, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਿਤਾ ! ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵਜੋਂ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਤੋਂ ਸਦਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ।

ਬਾਬਾ² (ਦੇਖੋ ਬਾਬਾ¹) ਦਾਦਾ ; ਬਜ਼ੁਰਗ, ਸਿਆਣਾ, ਭਾਈ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਾਸਤੇ ਸਨਮਾਨ-ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ। 1. ਬਾਬਾ ਜੈ ਘਰਿ ਕਰਤੇ ਕੀਰਤਿ ਹੋਇ॥ ਸੋ ਘਰੁ ਰਾਖੁ ਵਡਾਈ ਤੋਇ॥ (12, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਸ ਘਰ 'ਚ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਘਰ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰ, ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ। 2. ਬਾਬਾ ਜੁਗਤਾ ਜੀਉ ਜੁਗਹ ਜੁਗ ਜੋਗੀ ਪਰਮ ਤੰਤ ਮਹਿ ਜੋਗੀ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਭਾਈ ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਸਾਰਿਆਂ ਜੁਗਾਂ ਅੰਦਰ ਜੋਗੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਤੰਤ 'ਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਕਉ ਕਿਛੁ ਨਦਰਿ ਦਿਖਾਈ॥ ਉਨਿ ਭੀ ਭਿਸਤਿ ਘਨੇਰੀ ਪਾਈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਆਦਮ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਰਹਿਮਤ ਧਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਖੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। 4. ਨਾਨਕ ਰੁੰਨਾ ਬਾਬਾ ਜਾਣੀਐ ਜੇ ਰੋਵੈ ਲਾਇ ਪਿਆਰੇ॥ (579, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, “ਹੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ! ਸੱਚਾ ਉਹੀ ਰੋਂਦਾ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ 'ਚ ਰੋਂਦਾ ਹੈ। 5. ਨਾਨਕ ਕਿਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਰੋਈਐ ਬਾਜੀ ਹੈ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੇ॥ (580, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) 6. ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਹੈ ਉਨਿ ਚਲਣਾ ਇਹੁ ਜਗੁ ਝੂਠੁ ਪਸਾਰੇਵਾ॥ (581, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1)।

ਬਾਬਾਣੀਆ [ਫ਼. بابا ਬਾਬਾ ਤੋਂ] ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ। ਬਾਬਾਣੀਆ ਕਹਾਣੀਆ ਪੁਤ ਸਪੁਤ ਕਰੇਨਿ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਵੱਡਿਆਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰਤਾਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਲ-ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਬੁਲ, ਬਾਬੁਲੁ [ਫ਼. بابا ਬਾਬਾ (ਪਿਤਾ) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਬਾਬਲ ਜਾਂ ਬਾਬੁਲ] ਪਿਤਾ, ਬਾਪ। 1. ਬਾਬੁਲੁ ਮੇਰਾ ਵਡ ਸਮਰਥਾ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਭੂ ਹਾਰਾ॥ (778, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਬੜਾ ਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਕਰਨਹਾਰ ਹੈ। 2. ਬਾਬੁਲ ਕੈ ਘਰਿ ਬੇਟੜੀ ਬਾਲੀ ਬਾਲੈ ਨੇਹਿ॥ (935, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜਹਾਨ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਲੜਕੀ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਜੁਆਨ ਪਤੀ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪਤਨੀ ਜਾਣ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬੁਲਾ, ਬਾਬੋਲਾ (ਦੇਖੋ ਬਾਬੁਲ) ਐ ਪਿਤਾ, ਹੇ ਪਿਤਾ। ਕੰਨਾ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਰਾਮਾ = ਹੇ ਰਾਮ ਆਦਿ। 1. ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਗੁਰਮੁਖੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ! ਮੇਰਾ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਹਰੀ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। 2. ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੋਲਾ ਗੁਰਮੁਖੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) 3. ਹਰਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਮੇਰੇ ਬਾਬੋਲਾ ਹਰਿ ਜਨ ਮਿਲਿ ਜੰਵ ਸੁਹੰਦੀ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ! ਸੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਰਮ ਸੱਚਾ ਹੈ ਹਰੀ। ਹਰੀ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਦੁਆਰਾ ਜੰਵ ਸੋਹਣੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। 4.

ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਹਰਿ ਦੇਵਹੁ ਦਾਨੁ ਮੈ ਦਾਜੇ॥ (79, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ! ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਅਤੇ ਦਹੇਜ ਬਖਸ਼। 5. ਹਰਿ ਰਾਮ ਰਾਮ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਪਿਰ ਮਿਲਿ ਧਨ ਵੇਲ ਵਧੰਦੀ॥ (79, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਹਰ ਥਾਂ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ! ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵੇਲ ਵਾਂਗ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਬਾਰ, ਬਾਰਾ¹ [ਫ ੨੫ ਬਾਰ = ਵਾਰ] ਵਾਰ, ਵਾਰੀ, ਸਮਾਂ, ਵੇਲਾ। 1. ਡੰਡਉਤਿ ਬੰਦਨ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ॥ (256, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਾਲੇ, ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਸੁਆਮੀ ਮੂਹਰੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 2. ਬੈਲੀ ਸੰਚਹੁ ਸ੍ਰਮ ਕਰਹੁ ਥਾਕਿ ਪਰਹੁ ਗਾਵਾਰ॥ ਮਨ ਕੈ ਕਾਮਿ ਨ ਆਵਈ ਅੰਤੋ ਅਉਸਰ ਬਾਰ॥ (257, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਤੂੰ ਬੈਲੀ ਭਰਨ ਲਈ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਥੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈਂ। ਉਹ ਉਮਰ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਤੇਰੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ। 3. ਜੋ ਦੀਨੋ ਸੋ ਏਕਹਿ ਬਾਰ॥ (258, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਹੀ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 4. ਲੋਗੁ ਜਾਨੈ ਇਹੁ ਗੀਤੁ ਹੈ ਇਹੁ ਤਉ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰ॥ ਜਿਉ ਕਾਸੀ ਉਪਦੇਸੁ ਹੋਇ ਮਾਨਸ ਮਰਤੀ ਬਾਰ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਗੀਤ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਤਾਂ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜੋ ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 8. ਰਹੁ ਰਹੁ ਰੀ ਬਹੁਰੀਆ ਘੁੰਘਟੁ ਜਿਨਿ ਕਾਵੈ॥ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ਲਹੈਗੀ ਨ ਆਵੈ॥ (484, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬਹੂ! ਠਹਿਰ, ਠਹਿਰ ਤੂੰ ਘੁੰਝ ਨਾ ਕੱਢ। ਅਖੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਧੀ ਕੋਡੀ ਵੀ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ। 9. ਤਿਸੁ ਸਿਉ ਨ ਲਾਈਐ ਹੀਤੁ ਜਾ ਕੇ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਬੀਤੁ ਅੰਤ ਕੀ ਬਾਰ ਓਹੁ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲੈ॥ (678, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਾ ਪਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੁਝ ਵੀ ਵਕਅਤ (ਹਸਤੀ) ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਅਖੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। 10. ਨਹੀ ਹੋਤ ਕਛੁ ਦੋਊ ਬਾਰਾ॥ (253, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਬਾਰ, ਬਾਰਾ² [ਫ ੨੫ ਬਾਰ = ਦੇਰ] ਦੇਰ। 1. ਸਗਲ ਜਗਤੁ ਹੈ ਜੈਸੇ ਸੁਪਨਾ ਬਿਨਸਤ ਲਗਤ ਨ ਬਾਰ॥ (633, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 9) 2. ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਤੁਮ ਸੰਮੂਖ ਦਾਤੇ ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਦੇਤ ਨ ਬਾਰ॥ (856, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਦਾਤਾਰ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇਰੀ ਦੇ ਚਾਰ ਦਾਤਾਂ (ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। 3. ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਬਾਜੀ ਦੇਖੀਐ ਉਝਰਤ ਨਹੀ ਬਾਰਾ॥ (422, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਖਿਨ ਤੇ ਪਲ ਲਈ ਆਦਮੀ ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦਿਆ ਕੋਈ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਬਾਰ ਬਾਰ, ਬਾਰੰਬਾਰ, ਬਾਰੰ ਬਾਰਾ, ਬਾਰੇ ਬਾਰ, ਬਾਰੇ ਬਾਰਾ [ਫ ੨੫ ੨੫ ਬਾਰ ਬਾਰ = ਲਗਾਤਾਰ] ਫਿਰ ਫਿਰ, ਘੜੀ ਘੜੀ, ਮੁੜ ਮੁੜ, ਵਾਰ ਵਾਰ, ਬਾਰੰਬਾਰ। 1. ਬਾਰ ਬਾਰ ਹਰਿ ਕੇ ਗੁਨ ਗਾਵਉ॥ (344, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) 2. ਵਵਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਿਸਨ ਸਮੁਾਰਿ॥ (342, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ‘ਵ’-ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਯਾਦ ਕਰ। 3. ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਨਾਮੁ ਬਾਰੰ ਬਾਰ॥ (295, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਆਰਾਧਨ ਕਰ। 4. ਬਾਰੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜਪੀਐ॥ (286, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 5. ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਜਨਮ ਮਰਣੁ ਨ ਰਹਈ ਫਿਰਿ ਆਵਤ ਬਾਰੇ ਬਾਰਾ॥ (611, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਨ ਮੁਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 6. ਜੀਉ ਤਪਤੁ ਹੈ ਬਾਰੇ ਬਾਰ॥ (661, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਮੱਚਦੀ ਹੈਂ। 7. ਸਭ ਤੇ ਉਚ ਠਾਕੁਰੁ ਨਾਨਕ ਕਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਮਸਕਾਰੈ॥ (1218, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) 8. ਕਿਆ ਸੋਚਹਿ ਬਾਰੰ ਬਾਰਾ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ)।

ਬਾਰਿ [ਫ਼ ٢٠ ਬਾਰ, ٢١ ਬਾਰੂ, ٢٢ ਬਾਰਹ = ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ] ਫ਼ਸੀਲ, ਵਾੜ। ਮਨੁ ਮੰਦਰੁ ਤਨੁ ਸਾਜੀ ਬਾਰਿ॥ (180, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਇੱਕ ਮਹਿਲ ਹੈ ਤੇ ਦੇਹ ਦੀ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਾੜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬਾਰ, ਬਾਰਿ, ਬਾਰੂ [ਫ਼ ٢٠ ਬਾਰ = ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਦਖਲ] ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਪ੍ਰਵੇਸ਼-ਦੁਆਰ, ਬੂਹਾ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ। 1. ਛੂਟਨ ਕੋ ਸਹਸਾ ਪਰਿਆ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਨਾਚਿਓ ਘਰ ਘਰ ਬਾਰਿ॥ (336, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਛੂਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰ, ਹੇ ਮੇਰੀ ਕਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਮੂਹਰੇ ਨੱਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਬਾਰਿ ਵਿਡਾਨੜੈ ਹੁੰਮਸ ਧੁੰਮਸ ਕੂਕਾ ਪਈਆ ਰਾਹੀ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਜੰਗਲ (ਸੰਸਾਰ) ਅੰਦਰ ਬੜਾ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਅਤੇ ਰਾਮ ਰੌਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਸਤਿਆਂ ਵਿਚ (ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ) ਕੂਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੋਟ : ‘ਬਾਰਿ ਵਿਡਾਨੜੈ’ ਵਿਚ ਖੂਬੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਰਥਾਂ ਲਈ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਭਾਵ ਨਾਲ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਲਈ ਹੋਰ ਭਾਵ ਨਾਲ। ਉਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ‘ਅਦਭੁਤ ਜੰਗਲ ਵਿਚ’ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਹਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ‘ਪਰਾਏ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ’ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਾਸੇ ਵਲ। 3. ਮ੍ਰਿਤ ਮੰਡਲ ਜਗੁ ਸਾਜਿਆ ਜਿਉ ਬਾਲੂ ਘਰ ਬਾਰ॥ (808, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਇਹ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਲੋਕ ਰੇਤੇ ਦੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਵਰਗਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 4. ਸੋ ਢਾਢੀ ਭਾਗਨੁ ਜਿਸੁ ਸਚਾ ਦੁਆਰ ਬਾਰੂ॥ (962, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਢਾਡੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ‘ਤਾਈਂ’ ਪਹੁੰਚ ਹੈ। 5. ਫਰੀਦਾ ਬਾਰਿ ਪਰਾਇਐ ਬੈਸਣਾ ਸਾਂਈ ਮੁਝੈ ਨ ਦੇਹਿ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ਫਰਿਆਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸਾਈਂ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਬੇਗਾਨੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ‘ਤੇ ਨਾ ਬੈਠਾਲ।

ਬਾਰੀ [ਫ਼ ٢٠ ਬਾਰੀ = ਫ਼ ٢٠ ਬਾਰ (ਵਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਾਰ, ਬਾਰ, ਦਫ਼ਾ, ਵਾਰੀ। 1. ਉਚਰਹੁ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਲਖ ਬਾਰੀ॥ (194, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸੰਤ ਪਾਛੈ ਪਰਿਓ ਰਾਖਿ ਲੇਹੁ ਇਹ ਬਾਰੀ॥ (713, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਫ਼ਾ (ਜਨਮ) ‘ਚ ਬਚਾ ਲੈ।

ਬਾਲਹਾ [ਅ ٢١, ਵਾਲਿਹ = ਆਸ਼ਿਕ] ਪਿਆਰਾ, ਮਨਭਾਵਨ। 1. ਮਾਰਵਾੜਿ ਜੈਸੇ ਨੀਰੁ ਬਾਲਹਾ ਬੇਲਿ ਬਾਲਹਾ ਕਰਹਲਾ॥ ਜਿਉ ਕੁਰੰਕ ਨਿਸਿ ਨਾਦੁ ਬਾਲਹਾ ਤਿਉ ਮੇਰੈ ਮਨਿ ਰਾਮਈਆ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਠ ਨੂੰ ਵੇਲ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਘੰਡਾ-ਹੇੜੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 2. ਸਗਲ ਭਵਣ ਤੇਰੇ ਨਾਮੁ ਬਾਲਹਾ ਤਿਉ ਨਾਮੇ ਮਨਿ ਬੀਠੁਲਾ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਹੈ।

ਬਿਅਫਤਮ [ਫ਼ بِأَفْتَمَ ਬਿਉਫਤਮ = ਮੈਂ ਡਿਗਾਂਗਾ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ اُفْتَدَن ਉਫਤਾਦਨ = ਗਿਰਨਾ। ਉਫਤਾਦਨ→ ਉਫਤਦ→ ਬਿਉਫਤਦ = ਉਹ ਡਿਗੇਗਾ, ਬਉਫਤਦ = ਉਹ ਡਿਗਣਗੇ, ਬਿਉਫਤੀ = ਤੂੰ ਡਿਗੇਗਾ, ਬਿਉਫਤੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਡਿਗੋਗੇ, ਬਿਉਫਤਮ = ਮੈਂ ਡਿਗਾਂਗਾ ਅਤੇ ਬਿਉਫਤੇਮ = ਅਸੀਂ ਡਿਗਾਂਗੇ। ਆਖਿਰ ਬਿਅਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਡਿਗ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਰਖ (ਬਚਾ) ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਜਨਾਜ਼ੇ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਬਿਸਮਿਲਿ [ਫ਼ بِسْمِلَ ਬਿਸਮਿਲ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਅ ٢١ بِسْمِلَ ਬਿਸਮਿਲਹ ਭਾਵ ਬ-ਇਸਮ-ਏ-ਅੱਲਾਹ = ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ] ‘ਬਿਸਮਿਲਹ’ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਨਾ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਹ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ‘ਬਿਸਮਿਲਹ’ ਵਾਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਭਾਵ

ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਸ੍ਰੀ ਗਣੇਸ਼’ ਕਰੋ ਜਾਂ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ‘ਬਿਸਮਿੱਲਾਹ ਕਰੋ’ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜ਼ਿਬਹ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਬਿਸਮਿੱਲਾਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜ਼ਿਬਹ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ; ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਐਸੀ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ। ਬਿਸਮਿਲਿ ਕੀਆ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਇੰਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੋਈ ਜਣਾ ਜ਼ਿਬਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੂੰ, ਸੁਰਜੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।”

ਬਿਸੀਆਰ [ਫ਼ ٻيسيار = ਬਿਸਯਾਰ = ਬਹੁਤ] ਅਧਿਕ, ਬਹੁਤ ; ਵੱਡਾ, ਮਹਾਨ। 1. ਇਕਨਾ ਗਲੀ ਜੰਜੀਰੀਆ ਇਕਿ ਤੁਰੀ ਚੜ੍ਹਹਿ ਬਿਸੀਆਰ॥ (475, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਦੁਆਲੇ ਸੰਗਲੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। 2. ਦਰੀਆਉ ਤੂ ਦਿਹੰਦ ਤੂ ਬਿਸੀਆਰ ਤੂ ਧਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਦਾਤਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਮਾਲਦਾਰ ਹੈਂ।

ਬਿਹਾਲ [ਫ਼ ٻهال = ਬੇਹਾਲ, ਫ਼ ٻه = ਰਹਿਤ+ਫ਼ ٻه ਹਾਲ = ਹਾਲ ਵਾਲਾ] ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਵਾਲਾ, ਮਾੜੇ ਹਾਲ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ, ਵਿਆਕੁਲ। 1. ਘਬੁ ਦਬੁ ਜਬ ਜਾਰੀਐ ਬਿਛੁਰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਹਾਲ॥ (1364, ਚਉਬੇਲੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਬੰਦੇ ਦਾ ਝੁੱਗਾ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬੁਰੇ ਹਾਲੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਲਖ ਘਾਟੀਂ ਉੱਚੋਂ ਘਨੇ ਚੰਚਲ ਚੀਤ ਬਿਹਾਲ॥ (1364, ਚਉਬੇਲੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਚੰਚਲ ਚਿੱਤ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿਹਾਲਿਆ (ਦੇਖੋ ਬਿਹਾਲ) ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਵਾਲੇ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਲ, ਦੁਖੀ। ਨੈਣ ਨ ਦੇਖਹਿ ਸਾਧ ਸਿ ਨੈਣ ਬਿਹਾਲਿਆ॥ (1362, ਫੁਨਹੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਨੇਤਰ ਰੱਬ ਦੇ ਸਾਧ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ, ਉਹ ਨੇਤਰ ਸਦਾ ਹੀ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਿਕਾਰ [ਫ਼ ٻيڪار = ਬੇਕਾਰ, ਫ਼ ٻه = ਬਗ਼ੈਰ+ਫ਼ ٻي ਕਾਰ = ਕੰਮ ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਕਾਰਾ, ਬੇਕਾਰ ; ਨਿਕੰਮੀ। 1. ਕਬੀਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁੰਦ ਅਕਾਸ ਕੀ ਪਰਿ ਗਈ ਭੂਮਿ ਬਿਕਾਰ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਆਸਮਾਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਕਣੀ ਨਿਕੰਮੀ (ਕੱਲਰ) ਧਰਤੀ ’ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ ਹੈ। 2. ਇਹ ਕਾਰਜਿ ਤੇਰੇ ਜਾਹਿ ਬਿਕਾਰ॥ (185, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਬਿਕਾਰੋ (ਦੇਖੋ ਬਿਕਾਰ) ਬੇਕਾਰ। ਵਾਲੇਵੇ ਕਾਰਣਿ ਬਾਬਾ ਰੋਈਐ ਰੋਵਣੁ ਸਗਲ ਬਿਕਾਰੋ॥ (579, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਿਤਾ ! ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਰੋਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਰਾ ਰੋਣਾ-ਧੋਣਾ ਬੇਕਾਰ ਹੈ।

ਬਿਗਾਨਾ¹ [ਫ਼ ٻيگان = ਬੇਗਾਨਹ = ਗ਼ੈਰ] ਪਰਾਇਆ। ਫ਼ਾਰਸੀ ’ਚ ٻيگان = ਬੇਗਾਨਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਉਲਟ ٻيگان = ਬੇਯਗਾਨਹ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਬੇਯਗਾਨਹ ਦੀ ‘ਬੇ’ ਦੀ ‘ਯਾਏ’ ਅਤੇ ਯਗਾਨਹ ਦੀ ‘ਯਾਏ’ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ‘ਯਾਏ’ ਹਟ ਗਈ ਅਤੇ ਬੇਯਗਾਨਾ ਸ਼ਬਦ ‘ਬੇਗਾਨਹ’ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ- ਸਰਬ ਬੰਸ = ਸਰਬੰਸ। ਦੋ ਬੱਬਿਆਂ ਚੋਂ ਇੱਕ ਬੱਬਾ ਹਟ ਗਿਆ। ਫਿਰ ‘ਬੇਗਾਨਹ’ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਖਿਪਤ ਹੋ ਕੇ ‘ਬਿਗਾਨਾ’ ਰਹਿ ਗਿਆ। 1. ਜਬ ਇਹੁ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਤ ਗੁਮਾਨਾ॥ ਤਬ ਇਹੁ ਬਾਵਰੁ ਫਿਰਤ ਬਿਗਾਨਾ॥ (235, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਇਹ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੰਕਾਰ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਪਾਗਲ ਅਤੇ ਪਰਾਇਆ ਹੋ ਕੇ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 2. ਆਸਾ ਅੰਦੇਸਾ ਬੰਧਿ ਪਰਾਨਾ॥ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵੈ ਫਿਰਤ ਬਿਗਾਨਾ॥ (759, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਮੀਦ ਤੇ ਡਰ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਪਰਾਇਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ

ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥ (1299, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਰਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਪਰਾਇਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹਾਂ।

ਬਿਗਾਨਾ² [ਫ਼ ۛ ਬੇ = ਬਗੈਰ+ਪੰ. ਗਿਆਨ = ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ] ਗਿਆਨ ਰਹਿਤ ਪੁਰਸ਼, ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਅਗਿਆਨੀ, ਬੇਸਮਝ, ਉਜੱਡ। 1. ਕਰਣੈਹਾਰੁ ਨ ਬੁਝੈ ਬਿਗਾਨਾ॥ (178, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸਮਝ ਆਪਣੇ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। 2. ਜਿਨਿ ਦੀਏ ਤਿਸੁ ਬੁਝੈ ਨ ਬਿਗਾਨਾ॥ (288, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਸਮਝ ਬੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਜਿਸ ਨੇ (ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ) ਦਿੱਤੇ ਹਨ। 3. ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋਇ ਕੈ ਤੀਰਥ ਭ੍ਰਮਿਓ ਉਸੁ ਮਹਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਬਿਗਾਨਾ॥ (1003, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਤੀਰਥ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਰਟਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਜੱਡ ਗੁੱਸਾ ਹੈ।

ਬਿਗਾਨੀ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਨੀ, ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਨਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪਰਾਈ, ਓਪਰੀ। 1. ਅਬ ਮਤਿ ਬਿਨਸੀ ਦੁਸਟ ਬਿਗਾਨੀ॥ ਜਬ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹਰਿ ਜਸੁ ਕਾਨੀ॥ (183, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਦੀ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਮੰਦੀ ਤੇ ਓਪਰੀ ਅਕਲ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। 2. ਨਾਮ ਬਿਹੂਨ ਪ੍ਰਿਥੁ ਦੇਹ ਬਿਗਾਨੀ॥ (192, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਬਗੈਰ ਲੁਨਤ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਸਰੀਰ, ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ (ਕਾਲ) ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ।

ਬਿਗਾਰੀ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਰੀ, ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਰ (ਵਗਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਗਾਰ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਉਜਰਤ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਵਗਾਰੀ। 1. ਜਿਉ ਬਿਗਾਰੀ ਕੈ ਸਿਰਿ ਦੀਜਹਿ ਦਾਮ॥ ਓਇ ਖਸਮੈ ਕੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਉਨ ਦੁਖ ਸਹਾਮ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਥੈਲੀ ਵਗਾਰੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਵਗਾਰੀ ਤਾਂ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ। 2. ਨੀਕੀ ਤੇਰੀ ਬਿਗਾਰੀ ਆਲੇ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਵਗਾਰ ਚੰਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਤੇਰਾ ਨਾਮ।

ਬਿਚਾਰਾ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਚਾਰਹ, ਫ਼ ۛ ਬੇ = ਬਗੈਰ, ਰਹਿਤ+ਫ਼ ۛۛ ਚਾਰਹ = ਇਲਾਜ ਵਾਲਾ, ਤਦਬੀਰ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਾਸ ਕੋਈ ਉਪਾਉ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਵਸ, ਲਾਚਾਰ, ਮਜਬੂਰ। 1. ਨਾਨਕੁ ਗਰੀਬੁ ਕਿਆ ਕਰੈ ਬਿਚਾਰਾ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਤਿਤੁ ਰਾਹਿ ਚਲੀ॥ (527, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਿਮਾਣਾ ਤੇ ਬੇਵਸ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਉਸ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 2. ਕਬੀਰ ਜੇ ਹਮ ਜੰਤੁ ਬਜਾਵਤੇ ਟੂਟਿ ਗਈਂ ਸਭ ਤਾਰ॥ ਜੰਤੁ ਬਿਚਾਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ ਚਲੇ ਬਜਾਵਨਹਾਰ॥ (1369, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਜ਼ ਮੈਂ ਵਜਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਲਾਚਾਰ ਸਾਜ਼ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਤੁਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿਚਾਰੀ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਚਾਰਹ (ਲਾਚਾਰ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਲਾਚਾਰ, ਬੇਵਸ ਮਜਬੂਰ, ਨਿਮਾਣੀ। ਪ੍ਰਭ ਕਰਨ ਕਰਾਵਨਹਾਰੀ॥ ਕਿਆ ਚੇਰੀ ਹਾਥ ਬਿਚਾਰੀ॥ (655, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੁ ਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਬੇਵਸ ਟਹਿਲਣ ਦੇ ਹੱਥ ਕੀ ਹੈ?

ਬਿਚਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਬਿਚਾਰਾ) ਨਿਮਾਣਾ, ਬੇਵਸ, ਮਜਬੂਰ, ਲਾਚਾਰ। ਕਿਆ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਕਿ ਕਰਣੈਹਾਰਾ ਕਿਆ ਇਸੁ ਹਾਥਿ ਬਿਚਾਰੇ॥ (216, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਕੀ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਬੇਵਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕੀ ਹੈ?

ਬਿਦਾਇ [ਅ ۛۛ ਬਦਾਅ = ਮਨਾ 'ਚ ਆਉਣ] ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ, ਯਾਦ ਕਰਨਾ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਦਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ,

ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਈ, ਕਚਹਿਰੀ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰ ਬਾਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ ਕਿਸ ਕੰਮ? ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ।

ਬਿਬਾਕਾ [ਫ਼ ٤٤٤ ਬਾਕ, ਫ਼ ٤ ਬੇ = ਬਗੈਰ, ਰਹਿਤ+ਫ਼ ٤٤ ਬਾਕ = ਡਰ ਵਾਲਾ] ਬੇਡਰ ਵਾਲਾ, ਨਿਡਰ, ਬੇਖੌਫ਼, ਡਰ ਰਹਿਤ। ਹਉਮੈ ਰੋਗ ਮਿਟੇ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਜਮ ਤੇ ਭਏ ਬਿਬਾਕਾ॥ (671, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਦਕਾ ਮੇਰੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਬਿਰੰਗ [ਫ਼ ٤٤٤ ਬੇਰੰਗ, ਫ਼ ٤ ਬੇ = ਰਹਿਤ, ਬਗੈਰ+ਫ਼ ٤, ਰੰਗ = ਰੰਗ ਵਾਲਾ] ਰੰਗ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਬੇਰੰਗ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਵਾਲਾ, ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। 1. ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਕਰਤ ਭ੍ਰਮ ਮੋਹ ਕੈ ਕੂਪਿ ਗੁਬਾਰਿ ਪਰਿਓ ਹੈ॥ (1388, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਣੀ ਭਰਮ ਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। 2. ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਖਿਨੈ ਮਹਿ ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਇਆ॥ (1003, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੱਦਲ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਬਿਰਦਾਇਓ, ਬਿਰਦੁ [ਅ ٤, ਵਿਰਦ = ਨਿਤ ਦਾ ਕੰਮ] ਨਿਤਨੇਮ, ਨਿਤ ਦਾ ਕੰਮ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਾ ਕੰਮ, ਨਿਤਕ੍ਰਮ। 1. ਭਗਤ ਵਛਲੁ ਤੇਰਾ ਬਿਰਦੁ ਰਖਾਇਆ ਜੀਉ॥ (216, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈਂ। ਇਹ ਨਿਤਕ੍ਰਮ ਤੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਹਰਿ ਬਿਰਦੁ ਹੈ ਹਰਿ ਲਾਜ ਰਖਾਇਆ॥ (449, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਹਰੀ ਦਾ ਨਿਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਲਾਜ ਰੱਖ। 3. ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਤੇਰਾ ਬਿਰਦੁ ਹਰਿ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਿਆ॥ (709, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨਾ ਤੇਰਾ ਨਿਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। 4. ਮਨਹੁ ਜਿ ਅੰਧੇ ਕੂਪ ਕਹਿਆ ਬਿਰਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ॥ (1246, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਰਗੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੱਸੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੇ ਨਿਤਨੇਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। 5. ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਭਗਤਿ ਬਛਲੁ ਬਿਰਦਾਇਓ॥ (1270, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ।

ਬਿਰਾਦਰ [ਫ਼ ٤٤٤ ਬਿਰਾਦਰ/ਬਰਾਦਰ = ਭਾਈ] ਭਰਾ। ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁਟੰਬ ਤੇ ਭਰਾ ਸਾਰੇ ਜੰਜਾਲ (ਝਮੇਲੇ) ਹੀ ਹਨ।

ਬਿਰਾਦਰਾ, ਬਿਰਾਦਰਾਂ [ਫ਼ ٤٤٤ ਬਿਰਾਦਰਾਨ/ਬਿਰਾਦਰਾਂ, ਬਰਾਦਰਾਨ/ਬਰਾਦਰਾਂ = ਫ਼ ٤٤٤ ਬਿਰਾਦਰ/ਬਰਾਦਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਭਰਾਵਾਂ। 1. ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਭਰਾਵਾਂ, ਕਚਹਿਰੀ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰ ਬਾਰ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ ਕਿਸ ਕੰਮ? ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। 2. ਜਨ ਪਿਸਰ ਪਦਰ ਬਿਰਾਦਰਾਂ ਕਸ ਨੇਸ ਦਸਤੰਗੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ, ਬਾਪ ਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਿਰਾਨਾ, ਬਿਰਾਂਨਾ [ਫ਼ ٤٤٤ ਬੇਗਾਨਹ ਤੋਂ] ਪਰਾਇਆ, ਗ਼ੈਰ, ਅਜਨਬੀ, ਹੋਰ। 1. ਭਾੜੀ ਕਉ ਓਹੁ ਭਾੜਾ ਮਿਲਿਆ ਹੋਰੁ ਸਗਲ ਭਇਓ ਬਿਰਾਨਾ॥ (497, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਾੜਾ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਪਰਾਏ ਕੋਲ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜੇ ਓਹੁ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਾਵੈ॥ ਭੂਮਿ ਦਾਨ ਸੋਭਾ ਮੰਡਪਿ ਪਾਵੈ॥ ਅਪਨਾ ਬਿਗਾਰਿ ਬਿਰਾਂਨਾ ਸਾਂਢੈ॥ ਕਰੈ ਨਿੰਦ ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਹਾਂਢੈ॥ (875, ਗੋਂਡ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਉਹ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਭੋਜਨ

ਛਕਾਉਂਦਾ, ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਕਰਕੇ ਪਰਾਏ ਦਾ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ।

ਬਿਰਾਨੀ [ਫ਼. بَرانی ਬੇਗਾਨਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਬੇਗਾਨੀ] ਪਰਾਈ, ਬੇਗਾਨੀ, ਹੋਰ ਦੀ। ਵਜਹੁ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਸੇਵ ਬਿਰਾਨੀ॥ ਐਸੇ ਗੁਨਹ ਅਛਾਦਿਓ ਪ੍ਰਾਨੀ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਾ ਤਨਖਾਹ ਮਾਲਿਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਟਹਿਲ ਹੋਰ ਦੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜੇਹੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵ ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਬਿਰਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਬਿਰਾਨਾ) ਬੇਗਾਨੇ, ਪਰਾਏ। ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਬੈਲ ਬਿਰਾਨੇ ਹੁਈ ਹੈ॥ ਫਾਟੇ ਨਾਕਨ ਟੂਟੇ ਕਾਧਨ ਕੋਦਉ ਕੇ ਭੁਸੁ ਖਈਹੈ॥ (524, ਗੁਜਰੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਤੂੰ ਪਰਾਏ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਬਲਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਨੱਕ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਕੰਨੇ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕੋਧਰੇ ਦਾ ਭੋਹ ਖਾਵੇਗਾ।

ਬਿਰਾਨੇ (ਦੇਖੋ ਬਿਰਾਨਾ) ਬੇਗਾਨੇ, ਪਰਾਏ। ਬਾਟ ਪਾਰਿ ਘਰੁ ਮੂਸਿ ਬਿਰਾਨੇ ਪੇਟੁ ਭਰੈ ਅਪ੍ਰਾਧੀ॥ (1253, ਸਾਰੰਗ, ਪਰਮਾਨੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਰਸਤਾ ਮਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਬੇਗਾਨੇ ਘਰ ਲੁਟ ਕੇ ਅਪਰਾਧੀ ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਬੀਸ [ਫ਼. بیست ਬੀਸਤ (20) ਦਾ ਸੰਖੇਪ] 20, ਦਸ+ਦਸ = ਵੀਹ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ‘ਸ’, ‘ਹ’ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਦਹ = ਦਸ, ਹਭੇ = ਸਭੇ, ਰਸਤਾ = ਰਾਹ ਅਤੇ ਪੈਸਾ = ਪੈਹਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਸ = ਬੀਹ, ਵੀਹ। 1. ਬੀਸ ਸਪਤਾਹਰੇ ਬਾਸਰੇ ਸੰਗ੍ਰਹੇ ਤੀਨਿ ਖੋੜਾ ਨਿਤ ਕਾਲੁ ਸਾਰੈ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵੀਹ ਤੇ ਸੱਤ (27) ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਭਾਵ ਦੇਹ ਨੂੰ ਇੱਕੱਤਰ (ਕਾਬੂ) ਕਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਕੰਦਰਾਂ ਅੰਦਰ ਮੌਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੇਤੇ ਰੱਖ। (ਸੂਖਮ ਤੇ ਸਥੂਲ ਪੰਜ ਭੂਤ 10+ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਮੇਂਦ੍ਰਯ 10+ਪ੍ਰਾਣ 5+ਮਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ 2 = ਕੁੱਲ 27) 2. ਦਸ ਬਾਲਤਣਿ ਬੀਸ ਰਵਣਿ ਤੀਸਾ ਕਾ ਸੁੰਦਰੁ ਕਹਾਵੈ॥ (138, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਆਦਮੀ ਬੱਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੀਹਾਂ ਦਾ ਜੁਆਨ ਅਤੇ ਤੀਹਾਂ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਬਾਰਹ ਬਰਸ ਬਾਲਪਨ ਬੀਤੇ ਬੀਸ ਬਰਸ ਕਛੁ ਤਪੁ ਨ ਕੀਓ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਬੀਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਰਤੀ ਘਾਲ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦਾ। 4. ਬੀਸ ਬਿਸਵੇ ਗੁਰ ਕਾ ਮਨੁ ਮਾਨੈ॥ ਸੇ ਸੇਵਕੁ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੀ ਗਤਿ ਜਾਨੈ॥ (287, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ’ਤੇ ਰੀਝਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨੋਟ : ‘ਬੀਸ ਬਿਸਵੇ’ ਜਿਵੇਂ ਰੁਪਏ ਦੇ 16 ਆਨੇ ਸਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਘੇ ਦੇ 20 ਬਿਸਵੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 16 ਆਨੇ ਅਤੇ 20 ਬਿਸਵੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ’ਤੇ। 5. ਬੀਸ ਬਿਸੁਏ ਜਾ ਮਨ ਠਹਰਾਨੇ॥ ਗੁਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਏਕੈ ਹੀ ਜਾਨੇ॥ (887, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਮਨ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ’ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਐਨ ਇੱਕ ਹੀ ਜਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 6. ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਜਪਉ ਜਗਦੀਸ॥ ਗੁਰਮਤਿ ਮਿਲੀਐ ਬੀਸ ਇਕੀਸ॥ (933, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਸਦਾ ਹੀ ਤੇਰਾ ਜਸ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵੀਹ ਬਿਸਵੇ ਭਾਵ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ’ਤੇ ਅਦੁੱਤੀ ਸੁਆਮੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੀਣਾ [ਫ਼. بیّنਾ ਬੀਨਾ = ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ] ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਲੰਮੀ ਸੋਚ ਵਾਲਾ, ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بینن ਦੀਦਨ = ਵੇਖਣਾ। ਦੀਦਨ→ ਬੀਨਦ→ ਬੀਨ+ਕੰਨਾ = ਬੀਨਾ = ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼, ਜਿਵੇਂ-

ਦਾਨਿਸਤਨ (ਜਾਣਨਾ)→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ+ਕੰਨਾ = ਦਾਨਾ = ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਜਾਣੀ-ਜਾਣ।

ਤਵਾਨਿਸਤਨ (ਕਰ ਸਕਣਾ)→ ਤਵਾਨਦ→ ਤਵਾਨ+ਕੰਨਾ = ਤਵਾਨਾ = ਕਰਨ
ਸਕਣ ਵਾਲਾ, ਤਾਕਤਵਰ ਆਦਿ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਸਚੁ ਨੀਵ ਸਾਜਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸੰਗਿ ਲੀਣਾ॥ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨੁ ਘਰਿ ਗੁਰ ਰਾਮਦਾਸ
ਅਪਰੰਪਰੁ ਬੀਣਾ॥ (1407, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
ਜੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਘਰ 'ਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ
ਹੱਦ ਬੰਨਾ ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਹਨ।

ਬੀਨਾ (ਦੇਖੋ ਬੀਣਾ) ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼, ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ। 1. ਤੂੰ ਦਰੀਆਉ ਦਾਨਾ ਬੀਨਾ ਮੈ ਮਛਲੀ ਕੈਸੇ
ਅੰਤੁ ਲਹਾ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜਾਣਨਹਾਰ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਣ
ਵਾਲਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਮੱਛੀ ਤੇਰਾ ਓੜਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? 2. ਭ੍ਰਿੰਗ ਪਤੰਗੁ ਕੁੰਚਰੁ
ਅਰੁ ਮੀਨਾ॥ ਮਿਰਗੁ ਮਰੈ ਸਹਿ ਅਪੁਨਾ ਕੀਨਾ॥ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਰਾਚਿ ਤਤੁ ਨਹੀ ਬੀਨਾ॥ (225, ਗਉੜੀ,
ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭੌਰਾ, ਪਰਵਾਨਾ, ਹਾਥੀ, ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਹਿਰਨ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ
ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਖਾਹਿਸ਼ ਅੰਦਰ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ। 3.
ਨਾ ਕੋ ਪੜਿਆ ਪੰਡਿਤੁ ਬੀਨਾ ਨਾ ਕੋ ਮੂਰਖੁ ਮੰਦਾ॥ (359, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ
ਕੋਈ ਜਣਾ ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ, ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾਹੀ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਤੇ ਬੁਰਾ।

ਬੀਨਾਈਐ [ਫ਼. بِنَائِي ਬੀਨਾਈ = ਨਿਗ੍ਹਾ] ਨਜ਼ਰ, ਨਿਗ੍ਹਾ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਬੀਨਦ→ ਬੀਨ→
ਬੀਨਾ+ਈ = ਬੀਨਾਈ = ਨਿਗ੍ਹਾ, ਜਿਵੇਂ- ਦਾਨਿਸਤਨ (ਜਾਣਨਾ)→ ਦਾਨਦ→ ਦਾਨ→ ਦਾਨਾ+ਈ =
ਦਾਨਾਈ = ਸਿਆਣਪ। ਤੂੰ ਦੇਖਹਿ ਥਾਪਿ ਉਥਾਪਿ ਦਰਿ ਬੀਨਾਈਐ॥ (752, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ
ਸਾਰਿਆ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ, ਰਚਦਾ ਤੇ ਢਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਤੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ।

ਬੀਨਿਆ (ਦੇਖੋ ਬੀਣਾ) ਬੀਨਾ, ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ, ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ। ਆਪੇ ਦਾਨਾਂ ਬੀਨਿਆ ਆਪੇ ਪਰਧਾਨਾਂ॥ ਆਪੇ
ਰੂਪ ਦਿਖਾਲਦਾ ਆਪੇ ਲਾਇ ਧਿਆਨਾਂ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਸਭ
ਕੁਝ ਜਾਣਨਹਾਰ ਅਤੇ ਵੇਖਣਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਆਪਣਾ ਦਰਸ਼ਨ
ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

ਬੀਨੈ [ਫ਼. بِنْد ਬੀਨਦ = ਉਹ ਦੇਖਦਾ ਹੈ] ਉਹ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ دیدن ਦੀਦਨ =
ਵੇਖਣਾ। ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਬੀਨਦ = ਉਹ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਬੀਨੰਦ = ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਬੀਨੀ = ਤੂੰ
ਦੇਖਦਾ ਹੈਂ, ਬੀਨੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ, ਬੀਨਮ = ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੀਨੇਮ = ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ।
ਫਲ ਪਾਵੈ ਬ੍ਰਤੁ ਆਤਮ ਚੀਨੈ॥ ਪਾਖੰਡਿ ਰਾਚਿ ਤਤੁ ਨਹੀ ਬੀਨੈ॥ (840, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1)
ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਵਰਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਾਭ ਉਠਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ
ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੰਭ ਅੰਦਰ ਖਚਿਤ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਬੀਬੀ [ਫ਼. بِيبي ਬੀਬੀ = ਪਤਨੀ] ਘਰ ਦੀ ਸੁਆਣੀ, ਬਾਨ, ਬੇਗਮ, ਵਹੁਟੀ, ਪਤਨੀ, ਘਰ ਵਾਲੀ, ਦੇਵੀ। 1.
ਕੂੜੁ ਮੀਆ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਏ ਖਾਰੁ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠਾ ਹੈ ਪਤੀ, ਝੂਠੀ ਹੈ
ਪਤਨੀ ਜੋ ਖਪ ਕੇ ਖੋਹ ਖੁਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਨਾਰਦ ਸਾਰਦ ਕਰਹਿ ਖਵਾਸੀ॥ ਪਾਸਿ ਬੈਠੀ
ਬੀਬੀ ਕਵਲਾ ਦਾਸੀ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨਾਰਦ ਰਿਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਰਸਵਤੀ ਦੇਵੀ ਸਾਈਂ
ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਦੀ ਵਜੋਂ ਦੇਵੀ ਲੱਛਮੀ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਬੁਹੀਆ [ਫ਼. بُهِيَا ਬੁਹੀਆ = ਖੁਸ਼ਬੂ] ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋਇਆ। ਮਿਲਿ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਇਆ ਮੈ ਹਿਰਡ ਪਲਾਸ
ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਬੁਹੀਆ॥ (834, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮੈਂ ਮਹਾਨ
ਮਰਤਬਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਅਰਿੰਡ ਦਾ ਬੂਟਾ ਅਤੇ ਢੱਕ ਦਾ ਪੇੜ,
ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਬੁਗੋ, ਬੁਗੋਇ [ਫ਼ بگو ਬਗੋ, بگوئے ਬਗੋਯ = ਤੂੰ ਕਹਿ] ਤੂੰ ਆਖ, ਤੂੰ ਕਹੁ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گفتن ਗੁਫਤਨ (ਕਹਿਣਾ)। ਗੁਫਤਨ→ਗੋਯਦ→ਗੋ/ਗੋਯ→ਬ+ਗੋ/ਬ+ਗੋਯ = ਤੂੰ ਕਹਿ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਗੁਫਤਨ ਤੋਂ ਹੁਕਮੀਆ (ਆਗਿਆ ਵਾਚਕ) ਹੈ। ਬਗੋ = ਤੂੰ ਕਹਿ ਅਤੇ ਬਗੋਏਦ = ਤੁਸੀਂ ਕਹੋ। 1. ਬੁਗੋ ਨਾਨਕ ਅਰਦਾਸਿ ਪੇਸਿ ਦਰਵੇਸ਼ ਬੰਦਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਮੂਹਰੇ ਬੇਨਤੀ ਆਖ (ਕਿ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਪਾ ਦੇਣ)। 2. ਮੁਕਾਮੁ ਓਹੀ ਏਕੁ ਹੈ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਬੁਗੋਇ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਸੱਚ ਕਹਿ ਦੇ ਕਿ ਕੇਵਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੈ।

ਬੁਗੋਈ [ਫ਼ بگوئے ਬਗੋਈ = ਤੂੰ ਦੱਸੋ] ਤੂੰ ਕਹੋ, ਤੂੰ ਦੱਸੋ, ਤੂੰ ਦੱਸ। ਦ੍ਵਾਰਿਕਾ ਨਗਰੀ ਰਾਸਿ ਬੁਗੋਈ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸੱਚੀ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਵਾਰਕਾ ਨਗਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੱਚੇ ਸੱਚ ਦੱਸੀਂ।

ਬੁਗੋਯਦ [ਫ਼ بگويد ਬਗੋਯਦ = ਆਖਦਾ ਹੈ] ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਆਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ گفتن ਗੁਫਤਨ = ਕਹਿਣਾ। ਗੁਫਤਨ→ਗੋਯਦ→ਬ ਗੋਯਦ = ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਬਗੋਯਦ = ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਗੋਈ = ਤੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਬਗੋਯੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਬਗੋਯਮ = ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਗੋਯੇਮ = ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹੈ।

ਬੁਤ [ਫ਼ بُت ਬੁਤ = ਮੂਰਤ] ਮੂਰਤੀ ; ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ। ਬੁਤ ਪੂਜਿ ਪੂਜਿ ਹਿੰਦੂ ਮੂਏ ਤੁਰਕ ਮੂਏ ਸਿਰੁ ਨਾਈ॥ (654, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜ-ਪੂਜ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਂਦੇ ਮਰ ਗਏ ਹਨ।

ਬੁਰਗੂ [ਫ਼ برغو ਬੁਰਗੋ, برغو ਬਰਗੂ = ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਸੰਗੀਤਕ ਸਿੰਗ] ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਸਿੰਗ ਜਿਹੜਾ ਅੰਦਰੇ ਪੋਲਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਫੀਰੀ ਵਾਂਗ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਖ, ਤੁਰੀ, ਬਿਗਲ, ਨਾਦ। 1. ਬਾਂਗਾ ਬੁਰਗੂ ਸਿੰਫੀਆ ਨਾਲੇ ਮਿਲੀ ਕਲਾਣ॥ ਇਕਿ ਦਾਤੇ ਇਕਿ ਮੰਗਤੇ ਨਾਮੁ ਤੇਰਾ ਪਰਵਾਣ॥ (790, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਮਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਂਗਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਤੁਰੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਸਿੰਗੀਆਂ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਮਿਰਾਸੀਆਂ ਦੀ ਟੋਲੀ, (ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ੈਰਾਤ ਉਤੇ ਪੇਟ-ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ)। ਕਈ ਦਾਨੀ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਮੰਗਤੇ। ਕੇਵਲ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 2. ਖੁਦਾਇ ਏਕੁ ਬੁਝਿ ਦੇਵਹੁ ਬਾਂਗਾਂ ਬੁਰਗੂ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਖਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਆਤ ਹੀ ਤੇਰਾ ਨਮਾਜ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਂਗਾਂ ਦੇਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਚੰਗਾ ਬਰਖੁਰਦਾਰ (ਅਜ਼ੀਜ਼) ਬਣਨਾ ਤੇਰਾ ਤੁਰੀ ਵਜਾਉਣਾ ਹੈ।

ਬੁਲਗ, ਬੁਲਾਗੀ, ਬੁਲੋਗੀਆ [ਅ بُلغ ਬੁਲਗਾ = ਅ بليغ ਬਲੀਗ (ਵਧੀਆ ਕਲਾਮ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਖੁਸ਼ ਬਿਆਨੀ ਵਧੀਆ ਗੱਲ, ਚੰਗੇ ਬੋਲ, ਚੰਗੇ ਬਚਨ, ਵਧੀਆ ਕਲਾਮ। 1. ਜੈਸੀ ਮਤਿ ਦੇਵਹੁ ਹਰਿ ਸੁਆਮੀ ਹਮ ਤੈਸੇ ਬੁਲਗ ਬੁਲਾਗੀ॥ (667, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਜਿਹੇ ਜਿਹੀ ਸਮਝ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਉਹੇ ਜਿਹੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਬਚਨ ਅਸੀਂ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ। 2. ਸਤਸੰਗਤਿ ਸਤਿਗੁਰ ਧੰਨੁ ਧਨੇ ਧੰਨ ਧੰਨ ਧਨੇ ਜਿਤੁ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਬੁਲਗ ਬੁਲੋਗੀਆ॥ (1313, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ, ਧੰਨ ਹੈ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਬੰਦਾ ਹਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਧੀਆ ਕਲਾਮ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬੁਆੜ, ਬੁਆੜੁ [ਅ بوار ਬਵਾਰ = ਖ਼ਰਾਬੀ, ਹਲਾਕੀ] ਖ਼ਰਾਬੀ, ਤਬਾਹੀ, ਬਰਬਾਦੀ, ਬੇਕਾਰ, ਨਿਕੰਮਾ। ਅ بوار ਬਵਾਰ ਦਾ ‘ਵ’, ਬੁਆੜ ਦੇ ‘ਅ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪਵਾਰ = ਪੁਆਰ, ਫ਼ਵਾਰਾ = ਫ਼ੁਆਰਾ, ਜਵਾਨ = ਜੁਆਨ, ਜਵਾਨੀ = ਜੁਆਨੀ ਅਤੇ

ਜਵਾਲਾ = ਜੁਆਲਾ ਆਦਿ। 1. ਸੰਤ ਕਾ ਦੋਖੀ ਛੁਟੈ ਇਕੋਲਾ॥ ਜਿਉ ਬੁਆਤੁ ਤਿਲੁ ਖੇਤ ਮਾਹਿ ਦੁਹੇਲਾ॥ (280, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਦਾ ਦੋਖੀ, ਖੇਤ ਅੰਦਰ ਤਿਲਾਂ ਦੇ ਨਿਕੰਮੇ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਬੂਟੇ ਵਾਂਗ, ਕੱਲਮ-ਕੱਲਾ ਛਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਨ ਚੇਤਨੀ ਮਨਿ ਆਪਣੈ ਸੁਚੇਤ॥ ਛੁਟੇ ਤਿਲ ਬੁਆਤੁ ਜਿਉ ਸੁੰਵੇ ਅੰਦਰਿ ਖੇਤ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੁਚੇਤ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਿਕੰਮੇ ਤਿਲ-ਸੱਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਖਾਲੀ ਪੈਲੀ 'ਚ ਸੁੰਨੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬੂਟ, ਬੂਟ [ਫ਼ ٲٲٲ ਬੂਤਹ = ਛੋਟੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਝਾੜੀ] ਪੌਦਾ, ਬੂਟਾ। 1. ਦਾਵਾ ਅਗਨਿ ਬਹੁਤੁ ਤ੍ਰਿਣ ਜਾਲੇ ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟੁ ਰਹਿਓ ਰੀ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਘਾਹ ਸਾੜ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬੂਟਾ ਹਰਾ ਭਰਾ ਬਚਿਆ ਹੈ। 2. ਦਾਵਾ ਅਗਨਿ ਰਹੇ ਹਰਿ ਬੂਟ॥ ਮਾਤ ਗਰਭ ਸੰਕਟ ਤੇ ਛੂਟ॥ ਜਾ ਕਾ ਨਾਮੁ ਸਿਮਰਤ ਭਉ ਜਾਇ॥ ਤੈਸੇ ਸੰਤ ਜਨਾ ਰਾਖੇ ਹਰਿ ਰਾਇ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਬੂਟੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਦੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਮਿਲਿ ਪਾਣੀ ਜਿਉ ਹਰੇ ਬੂਟ॥ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਤਿਉ ਹਉਮੈ ਛੂਟ॥ (1181, ਬਸੰਤ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਬੂਟਾ ਹਰਾ ਭਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਜੀਵ ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੂਦ [ਫ਼ ٲٲٲ ਬੂਦ = ਸੀ, ਥਾ] ਸੀ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ٲٲٲ ਬੂਦਨ (ਹੋਣਾ) ਤੋਂ ਭੂਤਕਾਲ ਹੈ। ਅਸਮਾਨ ਮ੍ਰਿਨੇ ਲਹੰਗ ਦਰੀਆ ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ ਬੂਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰਾ ਅੰਦਰ ਬੈਕੁੰਠੀ ਆਨੰਦ ਦੀ ਨਦੀ ਵਗਦੀ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਬੇ¹ [ਫ਼ ٲٲٲ ਅਬੇ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਆਪ ਤੋਂ ਉਮਰ 'ਚ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇ, ਅਬੇ, ਅਰੇ, ਵੇ, ਓਏ। ਸੁਲਤਾਨੁ ਪੂਛੈ ਸੁਨੁ ਬੇ ਨਾਮਾ॥ ਦੇਖਉ ਰਾਮ ਤੁਮਾਰੇ ਕਾਮਾ॥ (1165, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਸੁਣ ਓਏ ਨਾਮਿਆ ! ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਕੰਮ।”

ਬੇ² [ਫ਼ ٲٲٲ ਬੇ = ਬਗੈਰ] ਬਿਨਾ, ਬਗੈਰ, ਰਹਿਤ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬਿਨਾ, ਬਗੈਰ ਵਾਸਤੇ ‘ਬੇ’ ਨੂੰ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਬੇਅੰਤ, ਬੇਸਹਾਰਾ, ਬੇਆਸ, ਬੇਵਸ, ਬੇਬਾਹ, ਬੇਦੋਸ਼, ਬੇਧੜਕ, ਬੇਢਬਾ, ਬੇਢੰਗਾ, ਬੇਰੂਪ, ਬੇਸੁੱਧ ਤੇ ਬੇਸੁਰਤ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਬੇ’ ਤੇ ‘ਬਿ’ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਬ ਬੇ ਗਲ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ॥ (1165, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਹੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗੱਲ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।

ਬੇਅੰਤ, ਬਿਅੰਤ [ਫ਼ ٲٲٲ ਬੇ = ਬਿਨਾ, ਬਗੈਰ+ਪੰ. ਅੰਤ = ਅੰਤ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਨੰਤ, ਅੰਤ-ਰਹਿਤ। 1. ਅਮੋਘ ਦਰਸਨ ਬੇਅੰਤ ਅਪਾਰਾ॥ ਵਡ ਸਮਰਥੁ ਸਦਾ ਦਾਤਾਰਾ॥ (98, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਦੀਵੀ ਸਫਲ ਹੈ ਦੀਦਾਰ ਅਨੰਤ ਅਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਸੁਆਮੀ ਦਾ। ਮਾਲਿਕ ਪਰਮ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਹਰਿ ਬਿਅੰਤੁ ਹਉ ਮਿਤਿ ਕਰਿ ਵਰਨਉ ਕਿਆ ਜਾਨਾ ਹੋਇ ਕੈਸੇ ਰੇ॥ (612, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਅਨੰਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਹੱਦ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬਿਆਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ?

ਬੇਅੈਬ [ਅ-ਫ਼ ٲٲٲ ਬੇ ਅੈਬ, ਫ਼ ٲٲٲ ਬੇ = ਬਗੈਰ+ਅ-ਫ਼ ٲٲٲ ਅੈਬ = ਦੋਸ਼ ਵਾਲਾ] ਬਗੈਰ ਦੋਸ਼, ਬੇਦੋਸ਼, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਦੋਸ਼, ਬੇਦਾਗ਼, ਬੇ ਲਾਗ਼, ਜੋ ਕਲੰਕਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਔਗੁਣ ਰਹਿਤ, ਪਵਿੱਤਰ, ਖੋਟ ਰਹਿਤ, ਨਿਰ ਵਿਕਾਰ। ਹਕਾ ਕਬੀਰ ਕਰੀਮ ਤੂ ਬੇਅੈਬ ਪਰਵਦਗਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਵਡਾ ਹੈਂ, ਦਇਆਲੂ ਹੈਂ ਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈਂ।

ਬੇਸੁਮਾਰ, ਬੇਸੁਮਾਰੁ [ਫ਼ ے ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਫ਼ ے ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਫ਼ ے ਬੇ = ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ] ਬਿਨਾ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾ ਨੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਅਣਗਿਣਤ, ਬੇਹਿਸਾਬ, ਅਤਿਅੰਤ, ਬੇਅੰਤ, ਅਗਿਣਤ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ **شمرَدَن** ਸੁਮਰਦਨ (ਗਿਣਨਾ)। ਸੁਮਰਦਨ (ਗਿਣਨਾ)→ ਸੁਮਾਰਦ→ ਸੁਮਾਰ = ਗਿਣਨ ਵਾਲਾ, ਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ, ਬੇਸੁਮਾਰ = ਨਾ ਗਿਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। 1. ਬੇਸੁਮਾਰ ਅਥਾਹ ਅਗਨਤ ਅਤੇਲੈ॥ ਜਿਉ ਬੁਲਾਵਹੁ ਤਿਉ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਬੋਲੈ॥ (292, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਬੇਸੁਮਾਰ ਬੇਅੰਤੁ ਬਡ ਦਾਤਾ ਮਨਹਿ ਗਹੀਰਉ ਪੇਖਿ ਪ੍ਰਭ ਕਉ॥ (700, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਗਿਣਤ, ਅਨੰਤ ਤੇ ਵੱਡੇ ਦਾਤਾਰ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 3. ਬੇਸੁਮਾਰ ਸਾਹੁ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ ਲਾਹਾ ਚਰਨ ਨਿਧਿ ਖਾਟ॥ (1269, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦਾ ਨਫ਼ਾ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। 4. ਰਾਮ ਨਾਮ ਪਰਮ ਧਾਮ ਸੁਧ ਬੁਧ ਨਿਰੀਕਾਰ ਬੇਸੁਮਾਰ ਸਰਬਰ ਕਉ ਕਾਹਿ ਜੀਉ॥ (1402, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ, ਮਹਾਨ ਮੰਦਿਰ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੀ ਸਮਝ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ। ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਾਂ? 5. ਨਿਹਚਲ ਆਸਨੁ ਬੇਸੁਮਾਰੁ॥ (889, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5)।

ਬੇਹਾਲ (ਦੇਖੋ ਬਿਹਾਲ) ਭੈੜੇ ਹਾਲ ਵਾਲਾ, ਖ਼ਸਤਾ ਹਾਲ ਵਾਲਾ, ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ, ਵਿਆਕੁਲ, ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ। ਜਬ ਜਮੁ ਆਇ ਸੰਘਾਰੈ ਮੂੜੇ ਤਬ ਤਨੁ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਬੇਹਾਲ॥ (805, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਆ ਕੇ ਤੇਰੀ ਜਾਨ ਕੱਢੇਗਾ, ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਤਦ ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਬੇਕਾਮ [ਫ਼ ੇ ਬੇ = ਬਗ਼ੈਰ+ਪੰ. ਕਾਮ = ਕੰਮ ਵਾਲਾ] ਬਗ਼ੈਰ ਕੰਮ ਵਾਲਾ, ਨਿਕੰਮਾ, ਬੇਕਾਰ। ਕਾਮੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਚਾਤੁਰੀ ਬਾਜੀਗਰ ਬੇਕਾਮ॥ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤੇ ਜਨਮੁ ਸਿਰਾਨੋ ਕਬਹੂ ਨ ਸਿਮਰਿਓ ਰਾਮੁ॥ (1105, ਮਾਰੂ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ੈਈ, ਕਰੋਧੀ, ਚਾਲਾਕ, ਜਾਦੂਗਰ ਅਤੇ ਨਿਕੰਮੇ। ਇਹ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਆ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਬੇਕਾਰ, ਬੇਕਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਬਿਕਾਰ) ਜਿਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਬੇਕਾਰ, ਨਿਕੰਮਾ, ਵਿਅਰਥ। 1. ਨਿੰਦਕ ਟਿਕਨੁ ਨ ਪਾਵਨਿ ਮੂਲੇ ਊਡਿ ਗਏ ਬੇਕਾਰ॥ (683, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਠਹਿਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਵਿਅਰਥ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਉਰਝਿ ਮਰਹਿ ਬੇਕਾਰਾ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1)।

ਬੇਖਬਰ [ਅੰ ے ਬੇ = ਬੇ-ਖਬਰ, ਫ਼ ੇ ਬੇ = ਰਹਿਤ, ਬਿਨਾ+ਅੰ ے ਬੇ = ਖ਼ਬਰ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਸੂਚਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਵਾਕਿਫ਼, ਅਗਿਆਨੀ, ਅਣਜਾਣ, ਅਸਾਵਧਾਨ, ਅਚੇਤ। ਦਰੋਗੁ ਪੜਿ ਪੜਿ ਖੁਸੀ ਹੋਇ ਬੇਖਬਰ ਬਾਦੁ ਬਕਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਊਲ-ਜਲੂਲ ਬਕਦੇ ਹਨ।

ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ [ਫ਼-ਅੰ ے ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਅੰ ے ਬੇ = ਗ਼ਮ ਵਾਲਾ+ਪੰ. ਪੁਰਾ = ਆਬਾਦੀ, ਵਸੋਂ] ਉਹ ਆਬਾਦੀ ਜਿਥੇ ਗ਼ਮ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਬੇਗਮ ਪੁਰਾ ਸਹਰ ਕੋ ਨਾਉ॥ ਦੂਖੁ ਅੰਦੋਹੁ ਨਹੀ ਤਿਹਿ ਠਾਉ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਬੇ-ਗ਼ਮਪੁਰਾ ਹੈ। ਉਸ ਥਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬੇਗਾਨਾ¹ (ਦੇਖੋ ਬਿਗਾਨਾ) ਪਰਾਇਆ, ਓਪਰਾ, ਅਜਨਬੀ। 1. ਏਤੇ ਕੂਕਰ ਹਉ ਬੇਗਾਨਾ ਭਉਕਾ ਇਸੁ ਤਨ ਤਾਈ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐਨਿਆਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਓਪਰਾ ਕੁੱਤਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਦੇਹ ਦੇ ਢਿੱਡ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਭੌਂਕਦਾ ਹਾਂ। 2. ਰੋਵਨਹਾਰੈ ਝੂਠੁ ਕਮਾਨਾ॥ ਹਸਿ ਹਸਿ

ਸੋਗੁ ਕਰਤ ਬੇਗਾਨਾ॥ (389, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੋਣ ਵਾਲਾ ਕੂੜ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਪਰਿਆਂ ਦਾ ਮਾਤਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।

ਬੇਗਾਨਾ² [ਫ਼ ۷۰ ਬੇ = ਰਹਿਤ+ਪੰ. ਗਿਆਨਾ = ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ] ਜੋ ਗਿਆਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਗਿਆਨੀ, ਬੇਸਮਝ। ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਗੁਨਹਗਾਰ ਬੇਗਾਨਾ ਅਲਪ ਮਤਿ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜਿਨਿ ਸੁਖ ਦੀਏ ਤਾਹਿ ਨ ਜਾਨਤ ਤਤ॥ (261, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ, ਗੁਨਾਹਗਾਰ, ਅਗਿਆਨੀ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੁਖ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋਹਰ ਨੂੰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਬੇਗਾਰੀ [ਫ਼ ۷۱ ਬੇਗਾਰੀ = ਫ਼ ۷۲ ਬੇਗਾਰ (ਵਗਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਿਨਾ ਉਜਰਤ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਗਾਰੀ। ਸਾਰੇ ਦਿਨਸੁ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰਤਾ ਤੁਹ ਮੁਸਲਹਿ ਛੁਰਾਇਆ॥ ਖੇਦੁ ਭਇਓ ਬੇਗਾਰੀ ਨਿਆਈ ਘਰ ਕੈ ਕਾਮਿ ਨ ਆਇਆ॥ (712, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਛਿਲਕੇ ਨੂੰ ਮੋਹਲੇ ਨਾਲ ਛੜਨ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਗਾਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕਲੀਫ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਬੇਚਾਰਾ (ਦੇਖੋ ਬਿਚਾਰਾ) ਬੇਵਸ, ਮਜ਼ਬੂਰ, ਲਾਚਾਰ। 1. ਆਖਣ ਵਾਲਾ ਕਿਆ ਬੇਚਾਰਾ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੇਵਸ ਉਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? 2. ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਕਰਣੈਹਾਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿਆ ਬੇਚਾਰਾ॥ (883, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਬੇਵਸ ਜੀਵ ਕੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਆਪਣੀ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਹਰੀ ਆਪੇ ਹੀ ਪਰੀਪੂਰਨ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। 3. ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਬੇਚਾਰਾ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਹਰਿ ਥਾਇ ਪਾਵੈ ਜੀਉ॥ (998, ਮਾਰੂ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮਜ਼ਬੂਰ ਗੋਲਾ ਨਾਨਕ ਹਰੀ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸੁਆਮੀ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗਾ ਲਗੇ। 4. ਅਹੰਮੇਵ ਮੂਠੋ ਬੇਚਾਰਾ॥ (1005, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 5. ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰੁ ਅਤਿ ਭਾਰਾ॥ ਮੋਹਿ ਸੇਵਕੁ ਬੇਚਾਰਾ॥ (1005, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਅਤਿਅੰਤ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਬੇਵਸ ਸੇਵਕ ਹਾਂ।

ਬੇਚਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਬਿਚਾਰੇ) ਬੇਵਸ, ਮਜ਼ਬੂਰ, ਲਾਚਾਰ। ਕਿਆ ਹਮ ਜੀਅ ਜੰਤ ਬੇਚਾਰੇ ਬਰਨਿ ਨ ਸਾਕਹ ਏਕੁ ਰੋਮਾਈ॥ (822, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਬੇਵਸ ਜੀਅ ਕੀ ਹਾਂ? ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਇੱਕ ਵਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਬੇਦਾਰ [ਫ਼ ۷۳ ਬੇਦਾਰ = ਜਾਗਦਾ ਹੋਇਆ] ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਜਾਗਦਾ ਹੋਇਆ, ਚੁਕੰਨਾ, ਸੁਚੇਤ, ਖਬਰਦਾਰ, ਚੌਕਸ। ਦੁਨੀਆ ਹੁਸੀਆਰ ਬੇਦਾਰ ਜਾਗਤ ਮੁਸੀਅਤ ਹਉ ਰੇ ਭਾਈ॥ (972, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਹੇ ਦੁਨੀਆਦਾਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਚੌਕਸ ਤੇ ਖਬਰਦਾਰ ਹੋ ਜਾਵੋ। ਹੇ ਵੀਰ ! ਤੁਸੀਂ ਜਾਗਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਲੁੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ।

ਬੇਦੇਸਵਾ [ਫ਼ ۷۴ ਬੇ = ਰਹਿਤ+ਪੰ. ਦੇਸਵਾ = ਦੇਸ਼] ਦੇਸ਼-ਰਹਿਤ। ਨਾਮੇ ਕਾ ਸੁਆਮੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਫਿਰੇ ਸਗਲ ਬੇਦੇਸਵਾ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਸ਼-ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਰ ਥਾਂ ਰਟਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬੇਨਜਰ [ਫ਼ ۷۵ ਬੇ ਨਜਰ, ਫ਼ ۷۶ ਬੇ = ਨਹੀਂ+ਅਜ਼ ਨਜ਼ਰ = ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ] ਜੋ ਨਜ਼ਰ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਨਿਗ੍ਹਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਗ਼ੌਰ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਗਿਆਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹਿਤ। ਬਦਬਖਤ ਹਮ ਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜਰ ਬੇਬਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਭਾਗਾ ਨਾਲੇ ਕੰਜੂਸ ਜਿਹਾ, ਅਵੇਸਲਾ, ਗਿਆਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹਾਂ।

ਬੇਨਿਵਾਜਾ [ਫ਼-ਅਜ਼ ۷۷ ਬੇ ਨਮਾਜ਼ਾ, ਫ਼ ۷۸ ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਅਜ਼-ਫ਼ ۷۹ ਨਮਾਜ਼ਾ = ਐ ਨਮਾਜ਼ ਵਾਲੇ] ਐ ਨਮਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਐ ਨਮਾਜ਼ ਨਾ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ; ਨਮਾਜ਼-ਰਹਿਤ। ਫਰੀਦਾ ਬੇ

ਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ ਏਹ ਨ ਭਲੀ ਰੀਤਿ॥ ਕਬਹੀ ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ ਪੰਜੇ ਵਖਤ ਮਸੀਤਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਹੇ ਨਮਾਜ਼-ਰਹਿਤ ਕੁੱਤੇ ਫਰੀਦ ! ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਇਹ ਆਦਤ। ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੰਜੇ ਵੇਲੇ ਮਸੀਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਬੇਪਰਵਾਹ [ਫ਼ ۱۰۲۰۰ ਬੇਪਰਵਾ, ਫ਼ ۲۰ ਬੇ = ਬਗ਼ੈਰ+ਫ਼ ۱۰۲ ਪਰਵਾ = ਚੌਕਸੀ, ਸਾਵਧਾਨੀ] ਜਿਹੜਾ ਚੌਕਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਵਧਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਗ਼ਰਜ਼। 1. ਦੂਸਰ ਨਾਹੀ ਅਵਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਬੇਪਰਵਾਹ॥ (252, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜੁ ਭਾਵੈ ਬੇਪਰਵਾਹ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ)।

ਬੇਪਰਵਾਹੁ (ਦੇਖੋ ਬੇਪਰਵਾਹ) ਬੇਗ਼ਰਜ਼। ਬੇਪਰਵਾਹੁ ਰਹਤ ਹੈ ਸੁਆਮੀ ਇਕ ਨਾਮ ਕੈ ਆਧਾਰ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸਹਿਤ, ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਮੈਂ ਬੇਗ਼ਰਜ਼ ਵਿਚਰਦਾ ਹਾਂ।

ਬੇਪੀਰਿ [ਫ਼ ۱۰۲۰۰ ਬੇ ਪੀਰ, ਫ਼ ۲۰ ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਫ਼ ۱۰ ਪੀਰ = ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗੁਰੂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਗੁਰਾ, ਨਿਗੁਰੀ। ਸੁਨਿ ਅੰਧਲੀ ਲੋਈ ਬੇਪੀਰਿ॥ ਇਨ੍ਹ ਮੁੰਡੀਅਨ ਭਜਿ ਸਰਨਿ ਕਬੀਰ॥ (871, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਿਗੁਰੀ ਲੋਈਏ ! ਸੁਣ। ਕਬੀਰ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਮੁੰਨਿਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ।

ਬੇਬ, ਬੇਬਾ [ਫ਼ ۱۰۲۰۰ ਬੀਬੀ] ਭੈਣ, ਮਾਂ, ਬੇਬੇ। 1. ਤੀਜੈ ਭਯਾ ਭਾਭੀ ਬੇਬ॥ (137, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੀਸਰੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈ, ਭਰਜਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਸਿੰਵਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਭਰਾ ਜਾਂ ਭੈਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ।

ਬੇਬਾਕ [ਫ਼ ۱۰۲۰۰ ਬੇ ਬਾਕ, ਫ਼ ۲۰ ਬੇ = ਨਾ+ਫ਼ ۱۰ ਬਾਕ = ਡਰਨ ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਡਰੇ ਨਾ, ਨਾ ਡਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਿਡਰ, ਨਿਰਭੈ। ਬਦਬਖਤ ਹਮ ਚੁ ਬਖੀਲ ਗਾਫਿਲ ਬੇਨਜਰ ਬੇਬਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਭਾਗਾ, ਨਾਲੇ ਕੰਜੂਸ ਜਿਹਾ, ਅਵੇਸਲਾ, ਗਿਆਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹਾਂ।

ਬੇਬਾਣਿ [ਫ਼ ۱۰۲۰۰ ਬਿਯਾਬਾਨ, ਫ਼ ۲۰ ਬੇ = ਰਹਿਤ+ ۱۰ ਆਬਾਨ = ਪਾਣੀ ਵਾਲਾ] ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ, ਪਾਣੀ ਰਹਿਤ ਜੰਗਲ, ਉਜਾੜ, ਵੀਰਾਨਾ। ਫ਼ ۱۰ ਆਬਾਨ, ਆਬ (ਪਾਣੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਸੋ ਪ੍ਰਭੂ ਚਿਤਿ ਨ ਆਇਓ ਛੁਟੈਗੀ ਬੇਬਾਣਿ॥ (43, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਉਹ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। (ਉਸ ਦੀ ਦੇਹ) ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਬੇਬਾਣੀ [ਫ਼ ۱۰۲۰۰ ਬਿਯਾਬਾਨੀ = ਫ਼ ۱۰ ਬਿਯਾਬਾਨ (ਉਜਾੜ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। 1. ਰਹੈ ਬੇਬਾਣੀ ਮੜੀ ਮਸਾਣੀ॥ ਅੰਧੁ ਨ ਜਾਣੈ ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਣੀ॥ (467, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬੀਆਬਾਨ (ਉਜਾੜ), ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀਆਂ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਦਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਪਛੁਤਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬੇਬਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਬੇਬਾਣਿ) ਬੀਆਬਾਨ (ਉਜਾੜ) ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ, ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਵਸੇਬਾ ਕਰਨ ਤੋਂ। ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਗਤਿ ਕੋਇ ਨ ਪਾਵੈ ਹਠਿ ਨਿਗ੍ਰਹਿ ਬੇਬਾਣੈ॥ (243, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹਠੀਲੀ ਸਵੈ-ਰਿਆਜ਼ਤ ਤੇ ਬੀਆਬਾਨ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ।

ਬੇਮੁਹਤਾਜ [ਫ਼-ਅ ۱۰۲۰۰ ਬੇਮੁਹਤਾਜ, ਫ਼ ۲۰ ਬੇ = ਬਗ਼ੈਰ+ਅ ۱۰ ਮੁਹਤਾਜ = ਇਹਤਿਆਜ (ਲੋੜ) ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਲੋੜ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜਾ ਲੋੜਮੰਦ ਨਹੀਂ, ਬੇ ਮੁਥਾਜ, ਗ਼ਨੀ। 1. ਸਭ ਹੀ ਮਧਿ ਸਭਹਿ ਤੇ ਬਾਹਰਿ ਬੇਮੁਹਤਾਜ ਬਾਪਾ॥ (51, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਮੁਥਾਜ ਪਿਤਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੈ। 2. ਬੇਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀ ਕਿਛੁ ਕਾਣਿ॥ (987, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬੇਮੁਥਾਜ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਛੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਧਰਾਉਂਦਾ।

ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼ (ਦੇਖੋ ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼) ਬੇ ਮੁਥਾਜ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਲੋੜ ਰਹਿਤ। 1. ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼ ਪੂਰਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (184, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਰਾ ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼॥ (1142, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) 3. ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼ ਬੇਅੰਤੁ ਅਪਾਰਾ॥ (1190, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1)।

ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼ੇ (ਦੇਖੋ ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼) ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ ਸਿ ਬੇਮੁਹਤਾਜ਼ੇ॥ (263, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਬੇਮੁਥਾਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਬੇਮੁਖਾਈ [ਫ਼ ۛ ਬੇ = ਬਗ਼ੈਰ+ਪੰ. ਮੁਖਾਈ = ਮੁਖ ਜਾਂ ਚਿਹਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਮੁਖ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ, ਵੇਮੁਖ ਹੋਣਾ, ਵਿਮੁਖਤਾ। ਜਿਹ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਸਾਰਿ ਗੁਰ ਤੇ ਬੇਮੁਖਾਈ ਤੇ ਨਰਕ ਘੋਰ ਮਹਿ ਪਰਿਆ॥ (613, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਦੋਸ਼ ਅੰਦਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਬੇਰਾ [ਫ਼ ۛ ਬਾਰ = ਦਫ਼ਾਅ] ਵਾਰੀ, ਨੌਬਤ। ਸਦ ਬਲਿਹਾਰਿ ਜਾਉ ਲਖ ਬੇਰਾ॥ (887, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਘੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੇਰੀ [ਫ਼ ۛ بیری = ਸੇਜ] ਸੇਜ। ਨਾਰੀ ਬੇਰੀ ਘਰ ਦਰ ਦੇਸ॥ ਮਨ ਕੀਆ ਖੁਸੀਆ ਕੀਚਹਿ ਵੇਸ॥ ਜਾਂ ਸਦੇ ਤਾਂ ਢਿਲ ਨ ਪਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਕੂੜ ਕੂੜੇ ਹੋਇ ਜਾਇ॥ (1327, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਵਹੁਟੀ, ਸੇਜ, ਘਰ-ਬਾਰ, ਮੁਲਕ, ਮਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ, ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਸਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਤੁਰਨ ਨੂੰ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਜੋ ਝੂਠ ਹੈ, ਉਹ ਝੂਠ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੇਰੀਆ [ਫ਼ ۛ ۛ ਬਾਰੀ = ਨੌਬਤ] ਵਾਰੀ, ਨੌਬਤ। ਬਾਰਿ ਜਾਉ ਲਖ ਬੇਰੀਆ ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਅਗਮ ਅਗਾਹੁ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਅਤੇ ਅਥਾਹ ਸੱਜਣ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਬੇਵਜ਼ੀਰ [ਫ਼-ਅ ۛ ۛ ۛ ਬੇ ਵਜ਼ੀਰ, ਫ਼ ۛ ۛ ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਅ ۛ ۛ ۛ ਵਜ਼ੀਰ = ਵਜ਼ੀਰ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਜ਼ੀਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੰਤਰੀ-ਰਹਿਤ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਬੇਵਜ਼ੀਰ ਬਡੇ ਧੀਰ ਧਰਮ ਅੰਗ ਅਲਖ ਅਗਮ ਖੇਲੁ ਕੀਆ ਆਪਣੈ ਉਛਾਹਿ ਜੀਉ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬਿਨਾ ਮੰਤਰੀ, ਭਾਰੇ ਧੀਰਜ ਵਾਲਾ, ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਖੀ, ਅਦਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਬੇਬਾਹ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਜਗਤ ਦੀ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ।

ਬੈ [ਅ ۛ ۛ ۛ ਬੈਅ = ਖਰੀਦਣਾ ਤੇ ਵੇਚਣਾ ਪਰੰਤੂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਚਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੈਣ-ਦੇਣ, ਵਪਾਰ ; ਮੁੱਲ, ਕੀਮਤ] ਵੇਚਣਾ, ਫ਼ਰੋਖਤ, ਵਿਕਰੀ ਕਰਨੀ ; ਵਿਕਣਾ ; ਮੁੱਲ, ਕੀਮਤ। 1. ਇਹੁ ਤਨੁ ਵੇਚੀ ਬੈ ਕਰੀ ਜੇ ਕੋ ਲਏ ਵਿਕਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਕੰਮਿ ਨ ਆਵਈ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਨਾਹੀ ਸਚਾ ਨਾਉ॥ (730, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਖਰੀਦਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਦੇਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਵੇਚ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਮੁੱਲ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ। 2. ਰਾਜ ਮਿਲਕ ਜੋਬਨ ਗ੍ਰਿਹ ਸੋਭਾ ਰੂਪਵੰਤੁ ਜੁਆਨੀ॥ ਬਹੁਤੁ ਦਰਬੁ ਹਸਤੀ ਅਰੁ ਘੋੜੇ ਲਾਲ ਲਾਖ ਬੈ ਆਨੀ॥ (379, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ, ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ, ਘਰ, ਸੁਹਰਤ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਜੁਆਨ ਉਮਰ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਲ ਧਨ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁੱਲ ਲਏ ਹੋਏ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ, ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਣੇ। ਹੰਕਾਰੀ ਬੰਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਵੇਗਾ।

ਬੈ ਖਰੀਦੁ [ਅ-ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬੈ ਖਰੀਦ, ਅ ۛ ۛ ۛ ਬੈ = ਮੁੱਲ+ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਖਰੀਦ = ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ] ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ। 1. ਮੈ ਬੰਦਾ ਬੈ ਖਰੀਦੁ ਸਚੁ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ॥ (396, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹ ਸੱਚਾ ਮੇਰਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। 2. ਬੈ ਖਰੀਦੁ ਕਿਆ

ਕਰੇ ਚਤੁਰਾਈ ਇਹੁ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਥਾਰੇ॥ (738, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਗੁਲਾਮ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਸਰੀਰ ਤੇ ਆਤਮਾ ਸੁਭ ਕੁਝ ਤੇਰਾ ਹੈ। 3. ਬੈ ਖਰੀਦੁ ਹਉ ਦਾਸਰੋ ਤੇਰਾ॥ (739, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ।

ਬੋਹਤੇ [ਫ਼ ٻُڙي ٻُڙ = ਖੁਸ਼ਬੂ] ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋਣਾ। ਮੈਲਾਗਰ ਸੰਗੋਣ ਨਿੰਮੁ ਬਿਰਖ ਸਿ ਚੰਦਨਹ॥ ਨਿਕਟਿ ਬਸੰਤੋ ਬਾਂਸੋ ਨਾਨਕ ਅਹੰ ਬੁਧਿ ਨ ਬੋਹਤੇ॥ (1360, ਗਾਥਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਮ ਦਾ ਦਰਖਤ ਚੰਨਣ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਚੰਨਣ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਂਸ ਵੀ ਨੇੜੇ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹੰਕਾਰੀ-ਮੱਤ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਸੁਗੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਬੋਹਿਯ (ਦੇਖੋ ਬੋਹਤੇ) ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਤ ਧਰਿਓ ਮਸਤਕਿ ਹਥੁ ਸਹਜਿ ਅਮਿਉ ਵੁਠਉ ਛਜਿ ਸੁਰਿ ਨਰ ਗਣ ਮੁਨਿ ਬੋਹਿਯ ਅਗਾਜਿ ॥ (1391, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ! ਤਦ ਸਹਿਜੇ ਹੀ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਤੇਰੇ) ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ। (ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ) ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਹਿਬਰ ਲਗਾ ਕੇ ਵਰਸ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਦੇਵਤੇ, ਮਨੁੱਖ, ਗਣ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਹੋ ਗਏ।

ਬੋਹੈ (ਦੇਖੋ ਬੋਹਤੇ) ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਚੁ ਪਾਇਓ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਸੰਗਤੀ ਬੋਹੈ॥ (1392, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਤਿਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਬੋਲਕ [ਫ਼ ٻولڪ ٻولڪ, ٻولڪ ٻولڪ = ਫੁਟਕਲ ਆਮਦਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੰਦੂਕੜੀ] ਗੱਲਾ, ਗੋਲਕ। 'ਗੋਲਕ' ਦਾ 'ਗ', 'ਬੋਲਕ' ਦੇ 'ਬ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ- ਬਗੂ ਗੋਸ਼ਾ = ਬਬੂ ਗੋਸ਼ਾ। ਆਢੁ ਦਾਮੁ ਕਿਛੁ ਪਇਆ ਨ ਬੋਲਕ ਜਾਗਾਤੀਆ ਮੋਹਣ ਮੁੰਦਣਿ ਪਈ॥ (1116, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅੱਧੀ ਚਮੜੀ ਵੀ ਗੋਲਕ ਵਿਚ ਨਾ ਪਈ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਲ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਰ, ਭਰੂ [ਫ਼ ۲۰ ਬਾਰ = ਵਜ਼ਨ] ਭਾਰ, ਬੋਝ, ਵਜ਼ਨ। 1. ਪਥਰ ਕੀ ਬੇੜੀ ਜੇ ਚੜੈ ਭਰ ਨਾਲਿ ਬੁਡਾਵੈ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਆਦਮੀ ਪੱਥਰ ਦੀ ਬਣੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਬੋਝ ਨਾਲ ਹੀ ਡੁੱਬ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਗੁਰੂ ਪੂਰਾ ਪਾਯਉ ਬਡ ਭਾਗੀ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਮੇਦਨਿ ਭਰੁ ਸਹਤਾ॥ (1407, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਵੱਡੇ ਚੰਗੇ ਨਸੀਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਉਸ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬੋਝ ਨੂੰ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ। 3. ਤਿਨ ਪਗ ਸੰਤ ਨ ਸੇਵੇ ਕਬਹੂ ਤੇ ਮਨਮੁਖ ਭੁੰਭਰ ਭਰਭਾ॥ (1337, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦੇ। ਉਹ ਮਨ ਮਤੀਏ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਬੋਝ ਅਤੇ ਖੋਤੇ ਵਾਂਗ ਭਾਰ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਭਰਭਾ [ਫ਼ ۲۰ ਬਾਰ ਬਰਦਾਰ, ਫ਼ ۲۰ ਬਾਰ = ਭਾਰ+ਫ਼ ۲۰ ਬਰਦਾਰ = ਉਠਾਉਣ ਵਾਲਾ] ਭਾਰ ਢੋਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ। ‘ਬਰਦਾਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ برداشتن ਬਰਦਾਸ਼ਤਨ = ਉਠਾਉਣਾ, ਚੁੱਕਣਾ। ਬਰਦਾਸ਼ਤਨ→ ਬਰਦਾਰਦ→ ਬਰਦਾਰ = ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ-ਅਲਮਬਰਦਾਰ (ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰ), ਮੁਹਰ ਬਰਦਾਰ, ਫ਼ਰਮਾਂ ਬਰਦਾਰ, ਖ਼ਰਚ ਬਰਦਾਰ, ਗੁਰਜ਼ ਬਰਦਾਰ, ਹੁੱਕਾ ਬਰਦਾਰ, ਹੁਕਮ ਬਰਦਾਰ, ਨੇਜ਼ਾ ਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਬਸਤਾ ਬਰਦਾਰ ਆਦਿ। ਤਿਨ ਪਗ ਸੰਤ ਨ ਸੇਵੇ ਕਬਹੂ ਤੇ ਮਨਮੁਖ ਭੁੰਭਰ ਭਰਭਾ॥ (1337, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕਮਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨਮਤੀਏ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਬੋਝ ਅਤੇ ਖੋਤੇ ਵਾਂਗ ਭਾਰ ਢੋਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਭਾਤੁ [ਫ਼ ۲۰ ਬਤਾ, ਬੱਤਾ = ਦੁੱਧ ‘ਚ ਰਿੱਧੇ ਚਾਵਲ] ਭੱਤ, ਲੱਸੀ ‘ਚ ਚਾਵਲ ਪਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਭੋਜਨ ; ਦੁੱਧ ‘ਚ ਰਿੱਧੇ ਚਾਵਲ। 1. ਭਾਤੁ ਪਹਿਤਿ ਅਰੁ ਲਾਪਸੀ ਕਰਕਰਾ ਕਾਸਾਰੁ॥ ਭੋਗਨਹਾਰੇ ਭੋਗਿਆ ਇਸੁ ਮੂਰਤਿ ਕੇ ਮੁਖ ਛਾਰੁ॥ (479, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਚਉਲਾਂ ਦਾ ਭੱਤ, ਦਾਲ, ਪਤਲਾ ਕੜਾਹ, ਮਾਲ ਪੂੜੇ ਅਤੇ ਪੰਜੀਰੀ। ਅਨੰਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ (ਪੁਜਾਰੀ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸੁਆਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। 2. ਕਵਲ ਨੈਨ ਮਧੁਰ ਬੈਨ ਕੋਟਿ ਸੈਨ ਸੰਗ ਸੋਭ ਕਹਤ ਮਾ ਜਸੋਦ ਜਿਸਹਿ ਦਹੀ ਭਾਤੁ ਖਾਹਿ ਜੀਉ॥ (1402, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕੰਵਲ ਵਰਗੇ ਨੇੜਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਬੋਲਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨਾਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਯਸ਼ੋਦਾ ਦਹੀਂ ਅਤੇ ਭੱਤ (ਚੌਲ) ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਸੀ।

ਭਾਨਜੀ [ਪ੍ਰੰ. ਭੈਣ+ਫ਼ ۲۰ ਜ਼ਾਦਹ = ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ] ਭੈਣ ਦਾ ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਭੈਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਭੈਣ ਦੀ ਜਣੀ ਹੋਈ ਭਾਵ ਭੈਣ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ। ਭਾਣਜਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ ਭਾਣਜੀ। ਫ਼ ۲۰ ਜ਼ਾਦਹ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ۲۰ جادھ ਜ਼ਾਦਨ = ਜਣਨਾ ਅਤੇ ਜ਼ਾਦਹ = ਜਣਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ-ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਅਤੇ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ; ਕਰਦਨ = ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਰਦਹ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ; ਖ਼ਰੀਦਨ = ਖ਼ਰੀਦਣਾ ਅਤੇ ਖ਼ਰੀਦਹ = ਖ਼ਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ; ਗੁਫ਼ਤਨ = ਕਹਿਣਾ ਅਤੇ ਗੁਫ਼ਤਹ = ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਜ਼ਾਦਹ’ ਦਾ ਕੇਵਲ ‘ਜ਼ਾ’ ਰਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ‘ਭਾਣਜਾ’ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਗਿਆ। ਭਾਣਜਾ ਤੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ ਭਾਣਜੀ। ਸਗਲਿਆ ਕੀ ਹਉ ਬਹਿਨ ਭਾਨਜੀ ਜਿਨਹਿ ਬਰੀ ਤਿਸੁ ਚੇਰੀ॥ (476, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ

“ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭੈਣ ਅਤੇ ਭਾਣਜੀ ਹਾਂ ਪਰੰਤੂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਚੇਲੀ (ਨੌਕਰਾਣੀ) ਹਾਂ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।”

ਭਾਰ, ਭਾਰਿ, ਭਾਰੁ [ਫ ਼ੁ ਬਾਰ = ਭਾਰ] ਵਜਨ, ਬੋਝ, ਭਾਰ। ਫ ‘ਬਾਰ’ ਦਾ ‘ਬ’, ਪੰ. ‘ਭਾਰ’ ਦੇ ‘ਭ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬਹਿਸ਼ਤ = ਭਿਸ਼ਤ, ਬੰਗ = ਭੰਗ, ਬਹਿਨ = ਭੈਣ, ਬਿਭੂਤ = ਭਬੂਤ, ਬਹੀਰ = ਭੀੜ, ਬੂਆ = ਭੂਆ ਅਤੇ ਬਾਈ = ਭਾਈ ਆਦਿ। 1. ਬਲਿ ਰਾਜਾ ਮਾਇਆ ਅਹੰਕਾਰੀ॥ ਜਗਨ ਕਰੈ ਬਹੁ ਭਾਰ ਅਫਾਰੀ॥ (224, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਆਫਰ ਕੇ ਅਤੇ ਘਣਾ-ਭਾਰਾ ਹੋ ਕੇ ਯਗ ਕੀਤੇ। 2. ਮਹਘੋ ਮੋਲਿ ਭਾਰਿ ਅਫਾਰੁ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਮਹਿੰਗਾ ਅਤੇ ਬੋਝ ਵਿਚ ਅਸਹਿ ਹੈ। 3. ਮਨੁ ਭੂਲੋ ਸਿਰਿ ਆਵੈ ਭਾਰੁ॥ (222, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਆਤਮਾ ਕੁਰਾਹੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਸਿਰ ’ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 4. ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ਕਰਮ ਰਤ ਤਾ ਕੇ ਭਾਰੁ ਅਫਾਰੁ॥ (252, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਿਕ, ਜਿਹੜੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਸਹਿ ਬੋਝ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। 5. ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਬਹੁ ਭਾਰੁ ਉਠਾਵੈ ਬਿਨੁ ਮਜੂਰੀ ਭਾਰੁ ਪਹੁਚਾਵਣਿਆ॥ (118, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਬੋਝ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁਕਦਾ ਹੈ। 6. ਵਿਸਰਿਆ ਜਿਨੁ ਨਾਮੁ ਤੇ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੀਏ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਬੋਝ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 7. ਜੋ ਤੇਰੀ ਸਰਨਾਗਤਾ ਤਿਨ ਨਾਹੀ ਭਾਰੁ॥ (858, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜੋ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਦੇ। 8. ਦਿਲਿ ਖੋਟੈ ਆਕੀ ਫਿਰਨਿ ਬੰਨਿ ਭਾਰੁ ਉਚਾਇਨਿ ਛਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਗ਼ੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਛੱਟ ਦਾ ਬੋਝ ਬਣਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਸਿਰ ’ਤੇ ਚੁਕ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ। 9. ਰੋਮਾਵਲਿ ਕੋਟਿ ਅਠਾਰਹ ਭਾਰੁ॥ (1163, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਕ੍ਰੋੜ ਬੋਝ ਉਸ ਦੇ ਰੋਮ ਹਨ। 10. ਜਉ ਗੁਰਦੇਉ ਅਠਾਰਹ ਭਾਰੁ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਗੁਰੂ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਨਸਾਨ ਦਾ, ਅਠਾਰਾਂ ਬੋਝ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਭੇਟਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਪੂਜਣਾ ਜਾਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ 18 ਭਾਰ (90 ਮਣ ਕੱਚਾ) ਬਨਸਪਤੀ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਈ। 11. ਧਰਤੀ ਪਾਣੀ ਪਰਬਤ ਭਾਰੁ॥ ਕਿਉ ਕੰਡੈ ਤੋਲੈ ਸੁਨਿਆਰੁ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਤਰਾਜ਼ੂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੁਨਿਆਰਾ ਧਰਤੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਵਜਨ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? 12. ਅਜਗਰਿ ਭਾਰਿ ਲਦੇ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ਮਰਿ ਜਨਮੇ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ॥ (1255, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਾਰੀ ਬੋਝ ਲੱਦ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਰ ਕੇ ਮੁੜ ਜੰਮਦੇ ਹਨ। 13. ਜੋ ਸਜਣ ਭੁਇ ਭਾਰੁ ਥੇ ਸੇ ਕਿਉ ਆਵਹਿ ਅਜੁ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਮਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ’ਤੇ ਬੋਝ ਸਨ, ਉਹ ਅੱਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਿਸ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ? 14. ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਜਾ ਕੈ ਹਹਿ ਭਾਰੁ॥ ਸੋ ਕਾਹੇ ਨ ਕਰੈ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰੁ॥ (328, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਜੋ ਤਿੰਨ ਜਹਾਨਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰੇਗਾ।

ਭਾਰਾ¹, ਭਾਰੋ, ਭਾਰੇ [ਫ ਼ੁ ਬਾਰ (ਭਾਰ) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਇਹ ਸ਼ਬਦ] ਬੋਝਲ, ਭਾਰ ਸਹਿਤ ਭਾਵ ਵੱਡਾ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ। 1. ਬਹੁਤੁ ਸਿਆਣਪ ਆਗਲ ਭਾਰਾ॥ (178, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਤੁਰਾਈ, ਓਨਾ ਹੀ ਅੱਗਾ (ਆਕੁਬਤ, ਆਖ਼ਰਿਤ) ਭਾਰਾ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਤੂ ਭਾਰੋ ਠਾਕੁਰੁ ਮੇਰਾ॥ (622, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ। 3. ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰੁ ਅਤਿ ਭਾਰਾ॥ (1005, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ।

4. ਅਵਗਨੀਆਰੇ ਪਾਥਰ ਭਾਰੇ ਸਤਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਤਰੇ ਤਰਾਸ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗੁਣ-ਵਿਹੂਣ ਅਤੇ ਭਾਰਾ ਪੱਥਰ ਹਾਂ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮੈਂ ਭਿਆਨਕ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਭਾਰਾ² [ਫ ۲۴ ਬਾਰ = ਭਾਰ] ਬੋਝ, ਵਜ਼ਨ, ਭਾਰ। 1. ਭਈ ਅਮੋਲੀ ਭਾਰਾ ਤੋਲੀ ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਦਰੁ ਖੋਲ੍ਹਾ॥ (780, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਮੋਲਕ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਵਜ਼ਨ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦਾ ਬੁਹਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਚੂਕਾ ਭਾਰਾ ਕਰਮ ਕਾ ਹੋਏ ਨਿਹਕਰਮਾ॥ (1002, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਅਮਲਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਮੇਰੇ ਉਤੋਂ ਲਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅਮਲਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਭਾਰੀ¹ [ਫ ۲۴ ਬਾਰੀ = ਫ ۲۴ ਬਾਰ (ਬੋਝ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬੋਝਲ, ਭਾਰੀ, ਵਜ਼ਨ ਦਾ ਮਹਾਨ। 1. ਜਹ ਮੁਸਕਲ ਹੋਵੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ॥ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਖਿਨ ਮਾਹਿ ਉਧਾਰੀ॥ (264, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਬਣੇਗੀ, ਉਥੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲਏਗਾ। 2. ਸਰਜੀਉ ਕਾਟਹਿ ਨਿਰਜੀਉ ਪੂਜਹਿ ਅੰਤ ਕਾਲ ਕਉ ਭਾਰੀ॥ (332, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਣਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਖੀਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਭਾਰੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਬਣੇਗੀ। 3. ਸਹਜ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ ਨਿਰਾਰੀ॥ ਤੁਲਿ ਨਹੀ ਚਢੈ ਜਾਇ ਨ ਮੁਕਾਤੀ ਹਲੁਕੀ ਲਗੈ ਨ ਭਾਰੀ॥ (333, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਹਿਜ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਲਾਸਾਨੀ ਅਤੇ ਅਕਹਿ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਤੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁਕਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਇਹ ਹੌਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਬੋਝਲ। 4. ਦੁਇ ਪੁਰ ਜੋਰਿ ਰਸਾਈ ਭਾਠੀ ਪੀਉ ਮਹਾ ਰਸੁ ਭਾਰੀ॥ (969, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੜਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਮੈਂ ਭੱਠੀ ਬਣਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਅਤੀ ਮਹਾਨ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 5. ਅਜਗਰਿ ਭਾਰਿ ਲਦੇ ਅਤਿ ਭਾਰੀ ਮਰਿ ਜਨਮੇ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ॥ (1255, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਅਤਿ ਬੋਝਲ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਰ ਕੇ ਮੁੜ ਜੰਮਦੇ ਹਨ।

ਭਾਰੀ² (ਦੇਖੋ ਭਾਰੀ¹) ਭੀੜ। ਦਿਉਸ ਚਾਰਿ ਕੇ ਦੀਸਹਿ ਸੰਗੀ ਉਹਾਂ ਨਾਹੀ ਜਹ ਭਾਰੀ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਇਥੇ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀੜ ਪੈਣੀ ਹੈ।

ਭਿਸਤ [ਫ ۲۴ ਬਿਸਤ = ਸਵਰਗ] ਸੁਰਗ, ਸਵਰਗ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਹਿਸ਼ਤ (ਭਿਸਤ), ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੰਨਤ ਤੇ ਸਵਰਗ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਸ਼ਰ੍ਹਾ 'ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਇਸਲਾਮੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਿਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਦੂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਜੰਨਤ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਸੋਧ ਵਿਚ ਤੋਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੱਦੂਆਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਰਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈ:-

“ਐ ਪੈਗੰਬਰ ! ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਕਿਤਾਬ (ਕੁਰਾਨ) 'ਤੇ ਈਮਾਨ ਲੈ ਆਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰ ਲੈਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਦੇ ਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਬਾਗ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਨਹਿਰਾਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਗ਼ਾਂ ਦੇ ਫਲ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਥੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਹੁਟੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਥੇ ਰਹਿਣਗੇ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 2) “ਪਰੰਤੂ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਚੁਣਵੇਂ ਬੰਦੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਹ ਰਿਜ਼ਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ

ਸੁਆਦਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਮਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆ ਜੰਨਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਜਾਣਗੇ, ਤਖ਼ਤਾਂ 'ਤੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਣਗੇ। ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਦੇ ਸਾਗਰ ਭਰ ਭਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਫੇਰੇ ਜਾਣਗੇ। ਚਮਕਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਰਾਬ, ਜਿਹੜੀ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਸੁਆਦਲੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਾ ਉਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਪੁੱਜੇਗੀ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਉਸ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਰਮੀਲੀਆ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਾਜ਼ੁਕ ਜਿਵੇਂ ਆਂਡੇ ਦੇ ਛਿੱਲੜ ਹੇਠਾਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਝਿੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। “(ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਸਿਫਤ, ਰਕੂਅ 1) “ਖੁਦਾ-ਤਰਸ ਲੋਕ ਅਮਨ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ, ਬਾਗ਼ਾਂ ਤੇ ਚਸ਼ਮਿਆਂ ਵਿਚ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੇ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਗੋਰੀਆਂ ਗੋਰੀਆਂ ਹਿਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਉਥੇ ਉਹ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਹਰ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਸੁਆਦਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੰਗਣਗੇ। ਉਥੇ ਉਹ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਆਦ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਚੱਖਣਗੇ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਦੁਖਾਂ, ਰਕੂਅ 2)

ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ ਬਾਰੇ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਹਨ :

1. ਇਹ ਸਲਾਮਤੀ ਦਾ ਘਰ ਹੈ।
2. ਸ਼ਿਰਕ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਹ (ਜੰਨਤ) ਹਰਾਮ ਹੈ।
3. ਜੰਨਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਖੁਦਾ ਤੇ ਰਸੂਲ ਦੀ ਬੰਦਗੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।
4. ਆਦਮ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜੰਨਤ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
5. ਇਸ ਦਾ ਰਾਹ ਬੜੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ।
6. ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਵੇਗਾ।
7. ਉਥੇ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਾਗ਼ ਧੋ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।
8. ਖੁਦਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਜੰਨਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।
9. ਉਥੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਨਸੀਬ ਹੋਵੇਗਾ।
10. ਉਥੇ ਨੇਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ, ਔਲਾਦ ਅਤੇ ਨੇਕ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਥਾਂ ਇੱਕਠਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
11. ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਗ਼ੈਰ, ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜੰਨਤ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਮੋਮਿਨ ਬਣ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਪੈਗੰਬਰ ਉਸ ਦੀ ਹਾਮੀ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਭਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਉਤੇ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਘੱਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮੋਮਿਨ ਲਈ ਸਦਾ ਦੇ ਸੁਖ ਤੇ ਐਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਨਕਿਰ ਲਈ ਘੋਰ ਦੁਖ ਤੇ ਅਜ਼ਾਬ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦਾ ਨਾਲ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਅਭੇਦਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਜੰਨਤ ਜਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀਆਂ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਤਭੇਦ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਖੁਦਾ ਨਾਲ ਅਭੇਦਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਜਾਂ ਵਕਾਲਤ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਰੂਹ ਦੇ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੂਨੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁੱਗੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਤਾਂ ਨੇੜਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਣਪੁੱਗੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਮੰਦ-ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੀ ਮੰਦੀ ਜੂਨੀ ਹੀ ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ ਤੇ ਦੋਜ਼ਖ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ ਤੇ ਦੋਜ਼ਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਆਇਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਦਾ

ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਆਵਾਗਵਨ ਦਾ ਤਜ਼ਕਰਾ ਨਹੀਂ ਛੇੜਿਆ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਆਵਾਗਵਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਦਾ ਤਜ਼ਕਰਾ ਨਹੀਂ ਛੇੜਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਤੇ ਆਵਾਗਵਨ ਇੱਕੋ ਪਧਰ 'ਤੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਮੰਦੀ ਜੂਨੀ ਹੀ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਭਿਸਤ' ਸ਼ਬਦ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਬ' ਤੇ 'ਹ', 'ਭ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਬਹਿਨ = ਭੈਣ, ਬਾਈ = ਭਾਈ, ਬਾਊ = ਭਾਊ, ਬਾਨ = ਭਾਨ, ਬਾਰ = ਭਾਰ, ਬਾਦੇਂ = ਭਾਦੇਂ, ਅਤੇ ਬਾਣਜਾ = ਭਾਣਜਾ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ = ਭਿਸਤ। 1. ਦਿਲ ਮਹਿ ਸੋਚਿ ਬਿਚਾਰਿ ਕਵਾਦੇ ਭਿਸਤ ਦੋਜਕ ਕਿਨਿ ਪਾਈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ! ਆਪਣੇ ਮਨ 'ਚ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਆਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਕੌਣ ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 2. ਆਪੁ ਜਨਾਇ ਅਵਰ ਕਉ ਜਾਨੈ ਤਬ ਹੋਇ ਭਿਸਤ ਸਰੀਕੀ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਸੁਰਗ ਦਾ ਭਾਈਵਾਲ ਹੋਵੇਂਗਾ। 3. ਕਹੈ ਕਬੀਰਾ ਭਿਸਤ ਛੇਡਿ ਕਰਿ ਦੋਜਕ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਾ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਨਰਕ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਹੈ।

ਭਿਸਤਿ (ਦੇਖੋ ਭਿਸਤ) ਸਵਰਗ ਵਿਚ। 1. ਗਲੀ ਭਿਸਤਿ ਨ ਜਾਈਐ ਛੁਟੈ ਸਚੁ ਕਮਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਛੁਟਕਾਰਾ ਤਾਂ ਸੱਚ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ। 2. ਰੋਜਾ ਧਰੈ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ ਕਲਮਾ ਭਿਸਤਿ ਨ ਹੋਈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਣ, ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਿਮੇ ਦੇ ਵਾਚਣ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। 3. ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਭਿਸਤਿ ਨ ਪਾਇ॥ (952, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) 4. ਬਾਬਾ ਆਦਮ ਕਉ ਕਿਛੁ ਨਦਰਿ ਦਿਖਾਈ॥ ਉਨਿ ਭੀ ਭਿਸਤਿ ਘਨੇਰੀ ਪਾਈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦਾ ਨੇ ਬਾਬੇ ਆਦਮ 'ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਰਹਿਮਤ ਧਾਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਖੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। 5. ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਭਿਸਤਿ ਤੇ ਚੂਕਾ ਦੋਜਕ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਚਿੱਤ ਨਰਕ ਨਾਲ ਚੀਝ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਿਸਤੀ [ਫ਼. بشتی ਬਿਹਿਸ਼ਿਤੀ, ਫ਼. بشت ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸਵਰਗ ਨਿਵਾਸੀ, ਸਵਰਗੀ। ਪੀਰੁ ਪਛਾਣੈ ਭਿਸਤੀ ਸੋਈ ਅਜਰਾਈਲੁ ਨ ਦੋਜ ਠਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੈਗੰਬਰ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਵਰਗੀ ਬੰਦਾ ਹੈ। ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਸ ਨੂੰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਧੱਕਦਾ।

ਭਿਸਤੁ (ਦੇਖੋ ਭਿਸਤ) ਸਵਰਗ, ਸੁਰਗ, ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ। 1. ਹੋਇ ਕਿਰਸਾਣੁ ਈਮਾਨੁ ਜੰਮਾਇ ਲੈ ਭਿਸਤੁ ਦੋਜਕੁ ਮੂੜੇ ਏਵ ਜਾਣੀ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਕਿਰਸਾਣ ਬਣ ਜਾ ਅਤੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਉਂਗ ਪਏਗੀ। ਹੇ ਮੂਰਖ ! ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸੁਰਗ ਤੇ ਨਰਕ ਨੂੰ ਸਮਝ। 2. ਨਾ ਤਦਿ ਸੁਰਗੁ ਮਛੁ ਪਇਆਲਾ॥ ਦੋਜਕੁ ਭਿਸਤੁ ਨਹੀ ਖੈ ਕਾਲਾ॥ (1035, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਦੋਂ ਨਾ ਕੋਈ ਉਪਰਲਾ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਅਤੇ ਹੇਠਲਾ ਮੰਡਲ ਸੀ। ਨਾ ਨਰਕ ਸੀ ਨਾ ਸੁਰਗ, ਨਾ ਮੌਤ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਕਤ। 3. ਭਿਸਤੁ ਪੀਰ ਲਫਜ ਕਮਾਇ ਅੰਦਾਜਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਜੋਂ ਜਾਣ। 4. ਭਿਸਤੁ ਨਜੀਕਿ ਰਾਖੁ ਰਹਮਾਨਾ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕਾ ! ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਰੱਖ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹੋ ਬਿਹਿਸ਼ਿਤ ਹੈ।

ਭੀਰ¹, ਭੀਰਿ [ਫ਼. بیهیر ਬਹੀਰ = ਹਜੂਮ, ਫ਼ੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਲੋਕ] ਇਕੱਠ, ਹਜੂਮ, ਭੀੜ ; ਜਮਾਤ, ਸੰਗਤ, ਸਮਾਗਮ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਾਂ ਕਿ 'ਬਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੋ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ

‘ਬਹੀਰ’ ਹੈ। 1. ਭਗਵਤ ਭੀਰਿ ਸਕਤਿ ਸਿਮਰਨ ਕੀ ਕਟੀ ਕਾਲ ਭੈ ਫਾਸੀ॥ (1162, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਭਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਸੰਗ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਦੀ ਫਾਹੀ ਕੱਟ ਛੱਡੀ ਹੈ। 2. ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਕੀ ਭੀਰ ਜਉ ਪਾਈ ਤਉ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸੰਗਿ ਮਿਰੀਆ॥ (1209, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤਦ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭੀਰ² (ਦੇਖੋ ਭੀਰ¹) ਤੰਗ, ਭੀੜਾ। ਸਾਦ ਬਿਕਾਰ ਬਿਕਾਰ ਝੂਠ ਰਸ ਜਹ ਜਾਨੋ ਤਹ ਭੀਰ ਬਾਟਲੀ॥ (1216, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬੇਕਾਰ ਪਾਪਾਂ ਦੀਆਂ ਕੂੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸੁਆਦ ਅੰਦਰ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੈਂ। ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਤੰਗ ਭੀੜਾ ਰਸਤਾ ਹੈ।

ਭੀੜ [ਫ਼ **بیر** ਬਹੀਰ = ਫੌਜੀ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਲੋਕ, ਭੀੜ] ਮੁਸੀਬਤ, ਬਿਪਤਾ। ‘ਭੀੜ ਪੈਣੀ’ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਤਾ ਕੈਸੀ ਭੀੜ॥ (802, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰਾਂ, ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਬਿਪਤਾ ਵਾਪਰ ਸਕਦੀ ਹੈ?

ਭੀੜਹੁ (ਦੇਖੋ ਭੀੜ) ਤੰਗ ਦਸਤੀ, ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੋਣਾ, ਹੱਥ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਭੀੜਹੁ ਮੋਕਲਾਈ ਕੀਤੀਅਨੁ ਸਭ ਰਖੇ ਕੁਟੰਬੈ ਨਾਲਿ॥ (957, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰੀ ਤੰਗ ਦਸਤੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਭੀੜੀ (ਦੇਖੋ ਭੀਰ²) ਭੀੜਾ ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ ਭੀੜੀ। ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਨ ਸੁਝਈ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਫਹੀ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਅੰਦਰ ਫਸੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਬਚਾ ਜਾਂ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਣਾ।

ਭੂਛ [ਫ਼ **بوش** ਬੋਸ਼ = ਸ਼ੇਖੀ] ਸ਼ੇਖੀ ਭਾਵ ਬਕਬਾਦ, ਬਕਵਾਸ, ਬਕਵਾਸੀ। ਕਿਆ ਗਾਲਾਇਓ ਭੂਛ ਪਰ ਵੇਲਿ ਨ ਜੋਹੇ ਕੰਤ ਤੂ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬਕਵਾਸ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਾਂ? ਤੂੰ ਪਰਾਈਆਂ ਵੇਲਾਂ (ਪਤਨੀਆਂ) ਨੂੰ ਨਾ ਤੱਕ। ਤਾਂ ਹੀ ਤੂੰ (ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ) ਪਤੀ ਹੈਂ।

ਭੈਸ, ਭੈਸਰ, ਭੈਸਾ [ਫ਼ **بیش** ਗਾਮੇਸ਼, **بومیش** ਗਾਵਮੇਸ਼ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ‘ਮੇਸ਼’] ਮੈਂਹ, ਮੱਝ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਮੇਸ਼’ ਭੇਡ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਾਮੇਸ਼ ਹੈ ਮੱਝ। ਭੈਸਰ = ਝੋਟਾ। ਭੈਸਾ = ਝੋਟਾ। 1. ਗਊ ਭੈਸ ਮਗਉ ਲਾਵੇਰੀ॥ ਇਕ ਤਾਜਨਿ ਤੁਰੀ ਚੰਗੇਰੀ॥ (695, ਧਨਾਸਰੀ, ਧੰਨਾ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀ ਗਾਂ ਤੇ ਮੈਂਹ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਅਰਬੀ ਘੋੜੀ ਵੀ। 2. ਬਾਣੀਏ ਕੇ ਘਰ ਹੀਂਗੁ ਆਛੈ ਭੈਸਰ ਮਾਥੈ ਸੀਂਗੁ ਗੋ॥ (718, ਟੋਡੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਬਾਣੀਏ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀਂਗੁ ਹੈ ਅਤੇ ਝੋਟੇ ਦੇ ਮਾਥੇ ਉਤੇ ਸਿੰਗ। 3. ਪਹਿਰਿ ਚੋਲਨਾ ਗਦਹਾ ਨਾਚੈ ਭੈਸਾ ਭਗਤਿ ਕਰਾਵੈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮਤਵਾਲਾ ਝੋਟਾ ਅਮੋੜ ਭੱਜਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦ ਕੁਦ ਕੇ ਚਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਨਰਕ ‘ਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮ [ਅ-ਫ਼, ਮੀਮ = ਮ] ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਖਰ (ਮ) ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ 'ਨਾ' ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ ਕੁਨ = ਤੂੰ ਕਰ ਅਤੇ ਫ਼ ਮੁ-ਕੁਨ = ਤੂੰ ਨਾ ਕਰ ; ਫ਼ ਕਸ਼ = ਤੂੰ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਫ਼ ਮਕਸ਼ = ਤੂੰ ਨਾ ਖਿੱਚ ਭਾਵ ਕਸ਼ ਮਕਸ਼ ; ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਢੰਗ ਆਪਣਾ ਲਿਆ, ਜਿਵੇਂ- ਮਚਲਾ = ਨਾ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਕੰਮ ਤੋਂ ਟਲਣ ਵਾਲਾ ; ਮਖੱਟੂ = ਕਮਾਈ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਦਿ। 1. ਏਕ ਜੋਤਿ ਏਕਾ ਮਿਲੀ ਕਿੰਬਾ ਹੋਇ ਮਹੋਇ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋਤ ਮਿਲ ਗਈ ਫਿਰ ਵਿਕਲਪ (ਸ਼ੰਕਾ) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਾਂ ਇੱਕ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਰਸ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਮੁੜ ਕੇ ਵਖਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? 2. ਮਖਟੂ ਹੋਇ ਕੈ ਕੰਨ ਪੜਾਏ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੱਟੀ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਕੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਕੰਨ ਪੜਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਹੀਰੇ ਜਵਾਹਿਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਣਾ ਉਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। 4. ਸੰਜਮੁ ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਸੀਲ ਸੰਨਾਹੁ ਮਫੁਟੈ॥ (1397, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਸੰਜਮ, ਸੱਚ, ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਸੰਜੋਅ ਟੁਟਦਾ ਨਹੀਂ।

ਮਉਜ [ਫ਼ مَوْج ਮੌਜ = ਪਾਣੀ ਦੀ ਲਹਿਰ] ਆਨੰਦ, ਚੋਜ, ਖੁਸ਼ੀ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੂਰ ਤਕ ਚਲੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰੋਕਣ-ਟੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਜਿਧਰ ਮਰਜ਼ੀ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਰਹੇ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਮੌਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੌਜ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਮੌਜਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਆਨੰਦ ਮੰਗਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਮਹਿ ਰਹਉ ਅੰਤਿ ਅਰੁ ਆਦਿ॥ (1370, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਰੰਭ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ-ਕੰਵਲਾਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹਾਂ।

ਮਉਜੂਦ [ਅ مَوْجُود ਮੌਜੂਦ = ਹਾਜ਼ਿਰ] ਉਪਸਥਿਤ, ਹਾਜ਼ਿਰ, ਪ੍ਰਗਟ, ਜ਼ਾਹਿਰ, ਵਿਦਯਮਾਨ, ਪ੍ਰਤੱਖ (ਹੋਣਾ)। 1. ਜਿਹ ਧਿਰਿ ਦੇਖਾ ਤਿਹ ਧਿਰਿ ਮਉਜੂਦ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਮੈਂ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਉਧਰ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ (ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈ)। 2. ਭੇਰੀ ਭਰਮੁ ਵਵਾਇ ਪਿਰੀ ਮੁਹਬਤਿ ਹਿਕੁ ਤੂ॥ (322, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਤੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਭਰਮ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੇਂਗਾ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇਂਗਾ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਮੌਜੂਦ ਦਿਸੇਗਾ। 3. ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਸਿਮਰੀ ਤਹ ਮਉਜੂਦੁ ਜਮੁ ਬਪੁਰਾ ਮੋ ਕਉ ਕਹਾ ਡਰਾਈ॥ (375, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ (ਹਾਜ਼ਿਰ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਗ਼ਰੀਬ ਮੌਤ ਦਾ ਦੂਤ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? 4. ਕਰਿ ਫਕਰੁ ਦਾਇਮ ਲਾਇ ਚਸਮੇ ਜਹ ਤਹਾ ਮਉਜੂਦੁ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਰਵੇਸ਼ੀ 'ਚ ਰਹਿ। ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਹਾਜ਼ਿਰ ਵੇਖ। 5. ਨਾਨਕ ਪੀਠਾ ਪਕਾ ਸਾਜਿਆ ਧਰਿਆ ਆਣਿ ਮਉਜੂਦੁ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਇਨਸਾਨ ਦਾਣੇ ਪੀਂਹਦਾ, ਪਕਾਉਂਦਾ, ਚੋਪੜਦਾ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਧਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮਉਤ [ਅ. مَوْت ਮੌਤ = ਮਰਗ] ਮ੍ਰਿਤੂ, ਮਰਗ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ, ਦੇਹਾਂਤ, ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ, ਵਫ਼ਾਤ, ਇੰਤਕਾਲ। ਮਲਕਲ ਮਉਤ ਜਾਂ ਆਵਸੀ ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਭੰਨਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋੜ ਸੁਟਦਾ ਹੈ।

ਮਉਤੈ (ਦੇਖੋ ਮਉਤ) ਮੌਤ ਦਾ, ਮ੍ਰਿਤੂ ਦਾ। ਫਰੀਦਾ ਮਉਤੈ ਦਾ ਬੰਨਾ ਏਵੈ ਦਿਸੈ ਜਿਉ ਦਰੀਆਵੈ ਢਾਹਾ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਇੰਜ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਦਾ ਢਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ਕੰਢਾ।

ਮਉਦੀਫਾ [ਅ. وَظْفٍ ਵਜ਼ੀਫ਼ਹ = ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਰਿਜ਼ਕ] ਨਿੱਤਨੇਮ, ਨਿੱਤ ਦਾ ਭਜਨ ਤੇ ਕਰਮ, ਵਿਰਦ, ਬੰਦਗੀ, ਨਿੱਤ ਦਾ ਪਾਠ। ਵਜ਼ੀਫ਼ਾ ਇੱਕ ਪਾਠ ਹੈ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਕਈ ਹਨ- ਰਿਜ਼ਕ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਦੌਲਤਮੰਦ ਹੋਣ ਲਈ, ਕਰਜ਼ਾ ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਫਤਹਿ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਹਰ ਕਠਿਨਾਈ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਾਠ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਮ ਬੋਲੀ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਸਗਲੀ ਜਾਨਿ ਕਰਹੁ ਮਉਦੀਫਾ॥ ਬਦ ਅਮਲ ਛੋਡਿ ਕਰਹੁ ਹਥਿ ਕੂਜਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਹਰ ਥਾਂ ਹੋਣ ਦੀ ਗਿਆਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਤਨੇਮ ਬਣਾ ਅਤੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚਲਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲੋਟਾ ਬਣਾ।

ਮਉਲਾ¹ [ਅ. مَوْلَا ਮੌਲਾ = ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਾ] ਕਰਤਾਰ, ਮਾਲਿਕ, ਸੁਆਮੀ, ਮਦਦਗਾਰ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਸੋਈ ਮਉਲਾ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਮਉਲਿਆ ਹਰਿਆ ਕੀਆ ਸੰਸਾਰੋ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। 2. ਮਿਹਰਵਾਨ ਮਉਲਾ ਤੂਹੀ ਏਕ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 3. ਮਉਲਾ ਖੇਲ ਕਰੇ ਸਭਿ ਆਪੇ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) 4. ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਕਰ।

ਮਉਲਾ² [ਫ. مَوْلِدَن ਮੌਲੀਦਨ (ਵਧਣਾ ਫੁਲਣਾ) ਤੋਂ] ਮਉਲਿਆ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਗਏ, ਹਰੇ ਭਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਖਿੜ੍ਹ ਗਏ। ਸੋਇ ਸੁਣੰਦਤੀ ਮੇਰਾ ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਾ ਨਾਮੁ ਜਪੰਦਤੀ ਲਾਲੀ॥ (964, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੀ ਕੀਰਤੀ ਸੁਣਨ ਕਰ ਮੇਰਾ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਹਰੇ ਭਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਲਾਲੇ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ।

ਮਉਲਾਣਾ, ਮਉਲਾਨਾ [ਅ. مَوْلَانَا ਮੌਲਾਨਾ = ਵਿਦਵਾਨ ; ਮੁੱਲਾਂ] ਮਸੀਤ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ, ਮੁੱਲਾਂ, ਮੌਲਵੀ। 1. ਦੇਹ ਮਸੀਤਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਣਾ ਕਲਮ ਖੁਦਾਈ ਪਾਕੁ ਖਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਸੀਤ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਲਿਮਾ ਬਣਾ। 2. ਦੇਹੀ ਮਹਜਿਦਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਨਾ ਸਹਜ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ ਮਸੀਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਮੌਲਵੀ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਉਲਿ, ਮਉਲਿਓ, ਮਉਲਿਆ, ਮਉਲਿਹੁ, ਮਉਲੀ, ਮਉਲੀਐ [ਫ. مَوْلِدَن ਮੌਲੀਦਨ = ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧਣਾ] ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣਾ ਤੋਂ ਹੈ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਇਆ, ਫੈਲਿਆ, ਵਧਿਆ, ਖਿੜ੍ਹਨਾ, ਖਿੜ੍ਹਾਉ ਵਿਚ। 1. ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਮਉਲਿ ਮਨਾ॥ (1180, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਹੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਤੂੰ ਪਰਮ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਿਰਹਤੀ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ। 2. ਸੋਈ ਮਉਲਾ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਮਉਲਿਆ ਹਰਿਆ ਕੀਆ ਸੰਸਾਰੋ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। 3. ਮਉਲਿਓ ਮਨੁ ਤਨੁ ਹੋਇਓ ਹਰਿਆ ਏਕ ਬੂੰਦ ਜਿਨਿ ਪਾਈ॥

(672, ਧਨਾਸਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਹਰਾ ਭਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਬੂੰਦ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 4. ਪਹਿਲ ਬਸੰਤੋ ਆਗਮਨਿ ਪਹਿਲਾ ਮਉਲਿਓ ਸੋਇ॥ ਜਿਤੁ ਮਉਲਿਐ ਸਭ ਮਉਲੀਐ ਤਿਸਹਿ ਨ ਮਉਲਿਹੁ ਕੋਇ॥ (791, ਸੂਹੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਸਮ ਬਹਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇੜਾ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਖਿੜਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਖਿੜਨ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਸ਼ੈ ਖਿੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। 5. ਮਉਲੀ ਧਰਤੀ ਮਉਲਿਆ ਅਕਾਸੁ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਉਲਿਆ ਆਤਮ ਪ੍ਰਗਾਸੁ॥ ਰਾਜਾ ਰਾਮੁ ਮਉਲਿਆ ਅਨਤ ਭਾਇ॥ ਜਹ ਦੇਖਉ ਤਹ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥ (1193, ਬਸੰਤੁ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਖਿੜਾਉ ਵਿਚ ਹੈ ਆਸਮਾਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਦਿਲ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅੰਤ-ਰਹਿਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਰਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਉਲੀਏ (ਦੇਖੋ ਮਉਲਾ¹) ਹੇ ਕਰਤਾਰ, ਹੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਹੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ। ਓਤਿ ਪੋਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਉਲੀਏ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ ਕਰਤਾਰ ! ਤੂੰ ਤਾਣੇ ਤੇ ਪੇਟੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਉਠਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ।

ਮਉਲੈ (ਦੇਖੋ ਮਉਲਾ) ਕਰਤਾਰ ਨੇ, ਰੱਬ ਨੇ। ਸੋਈ ਕੰਮੁ ਕਮਾਵਣਾ ਕੀਆ ਧੁਰਿ ਮਉਲੈ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਸਹੂਰ [ਅ. مشهور ਮਸਹੂਰ = ਸ਼ੁਹਰਤ ਵਾਲਾ] ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ, ਉਘਾ। ਆਬਾਦਾਨੁ ਸਦਾ ਮਸਹੂਰ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਆਬਾਦ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ।

ਮਸਕਤਿ, ਮਸਕਤੇ [ਅ. مشقت ਮਸਕਤ = ਸਖਤੀ, ਮਿਹਨਤ] ਮਿਹਨਤ, ਘਾਲਣਾ, ਸਖਤੀ, ਤਕਲੀਫ, ਕਸ਼ਟ, ਕਠਿਨਾਈ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਅਰਬੀ ਲਫਜ਼ مشق 'ਸ਼ੱਕ' (ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਖਤ ਹੋਣਾ)। ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਨਾ = ਕੋਈ ਕਰਤੀ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਣ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਖਤੀ ਤੇ ਕਠਿਨਾਈ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ। 1. ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ॥ (8, ਜਪੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਧਿਆਉਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਸਖਤ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਗਏ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। 2. ਮਸਕਤਿ ਲਹਹੁ ਮਜੂਰੀਆ ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਸਮ ਦਰਾਹੁ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਘਾਲਣਾ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਹਰ ਘੜੀ ਖੈਰ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। 3. ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ਮਸਕਤੇ ਤੂਠੈ ਪਾਵਾ ਦੇਵ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਤੀ ਘਾਲਣਾ ਵਾਲੀ ਚਾਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਸਕਲ [ਅ. مصل ميسكل, مصل ميسكل = ਅ. صقل ਸੈਕਲ (ਜੰਗ ਲਾਹੁਣ) ਵਾਲਾ ਸੰਦ] ਜੰਗਲ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਔਜ਼ਾਰ, ਜੰਗ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਸੰਦ, ਰੇਤੀ। ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਵਲੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨੂੰ ਰੇਤੀ ਨਾਲ ਖੁਰਚੇ ਹੋਏ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਟ ਦੇਵੇ।

ਮਸਕਲੈ (ਦੇਖੋ ਮਸਕਲ) ਰੇਤੀ ਨਾਲ, ਜੰਗਲ ਲਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਸੰਦ ਨਾਲ। ਦਰੁ ਸੇਵੇ ਉਮਤਿ ਖੜੀ ਮਸਕਲੈ ਹੋਇ ਜੰਗਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲ ਰੇਤੀ ਨਾਲ ਰੇਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਸਕੀਨ [ਅ. مسكين ਮਸਕੀਨ, ਮਿਸਕੀਨ, ਅ. سكين ਸਕਨ (ਚੁਪ-ਚਾਪ) ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ] ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਤਾਣਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ, ਹਲੀਮ, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੰਗਦਸਤੀ ਅਤੇ ਕੰਗਾਲੀ ਨੇ ਨਾ-ਤਾਕਤਾ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਗਰੀਬ, ਕੰਗਾਲ, ਆਜਿਜ਼, ਲਾਚਾਰ, ਬੇਚਾਰਾ। 1. ਹਮ ਗਰੀਬ ਮਸਕੀਨ ਪ੍ਰਭ ਤੇਰੇ ਹਰਿ ਰਾਖੁ ਰਾਖੁ ਵਡ ਵਡਾ ਹੇ॥ (13, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਤੇ ਆਜਿਜ਼ ਹਾਂ ਪਰ ਤੇਰਾ ਹਾਂ। ਹੇ ਵਿਸ਼ਾਲਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ, ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰ। 2. ਹਮ ਮਸਕੀਨ ਖੁਦਾਈ ਬੰਦੇ ਤੁਮ ਰਾਜਸੁ ਮਨਿ ਭਾਵੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) 3. ਮੋਹਿ ਮਸਕੀਨ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ॥ (676, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਲਾਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੁ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। 4. ਮੈ ਗਰੀਬ ਮੈ ਮਸਕੀਨ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਹੈ ਅਧਾਰਾ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਹਾਂ, ਆਜਿਜ਼ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਓਟ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ।

ਮਸਕੀਨੀ [ਅ-ਫ ਮਸਕੀਨੀ, ਮਿਸਕੀਨੀ = ਅ-ਫ ਮਸਕੀਨ ਮਸਕੀਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਲੀਮੀ, ਨਿਮਰਤਾ, ਆਜਿਜ਼ੀ। 1. ਸਹਜ ਸੁਹੇਲਾ ਫਲੁ ਮਸਕੀਨੀ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਅਪੁਨੈ ਮੋਹਿ ਦਾਨੁ ਦੀਨੀ॥ (235, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਜਿਜ਼ੀ ਦਾ ਮੇਵਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਜਿਜ਼ੀ ਦਾ ਮੇਵਾ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਾਨ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 2. ਸਾਧ ਕੀ ਸੋਭਾ ਅਤਿ ਮਸਕੀਨੀ॥ (676, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਤਿਅੰਤ ਹਲੀਮੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਹੈ।

ਮਸਕੀਨੀਆ [ਅ-ਫ ਮਸਕੀਨੀਆ = ਮਸਕੀਨੀ (ਨਿਮਰਤਾ) ਵਾਲਾ] ਮਸਕੀਨੀ ਵਾਲਾ, ਹਲੀਮੀ ਵਾਲਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ। ਸੁਖੀ ਬਸੈ ਮਸਕੀਨੀਆ ਆਪੁ ਨਿਵਾਰਿ ਤਲੇ॥ (278, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਲੀਮੀ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਸੁਖੀ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਜਿਜ਼ ਹੋ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਮਸਤ, ਮਸਤੁ [ਫ ਮਸਤ = ਮਤਵਾਲਾ] ਨਸ਼ੇ 'ਚ ਚੂਰ, ਮਤਵਾਲਾ, ਬੇਮੁਹਤਾਜ, ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ, ਨਸ਼ੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਅਥਵਾ ਅਭਿਮਾਨ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲਾ। 1. ਜਿਨ੍ਹ ਪੀਆ ਸੇ ਮਸਤ ਭਏ ਹੈ ਤੂਟੇ ਬੰਧਨ ਫਾਹੇ॥ (351, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਪੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਭੁ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੂੜ ਅਤੇ ਫਾਂਸੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। 2. ਰੰਗ ਤੁੰਗ ਗਰੀਬ ਮਸਤ ਸਭੁ ਲੋਕੁ ਸਿਧਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੰਗਾਲ, ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਮਤਵਾਲੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ। 3. ਜਿਉ ਮੈਗਲੁ ਮਸਤੁ ਦੀਜੈ ਤਲਿ ਕੁੰਡੇ ਗੁਰ ਅੰਕਸੁ ਸਬਦੁ ਦ੍ਰਿੜਾਵੈਗੇ॥ (1310, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਤਵਾਲਾ ਹਾਥੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਕੁੰਡੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁੰਡੇ ਨਾਲ ਮਨ ਨਿਯਮ-ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਸਤਾ (ਦੇਖੋ ਮਸਤ) ਮਤਵਾਲਾ। ਬਿਆਪਤ ਰੂਪ ਜੋਬਨ ਮਦ ਮਸਤਾ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਾਇਆ ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਸਤਾਨਾ [ਫ ਮਸਤਾਨਾ = ਫ ਮਸਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮਸਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਸਤਾਂ ਵਾਂਗ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਮਸਤ, ਮਤਵਾਲਿਆਂ ਵਰਗਾ, ਖੁਦਾ ਵਿਚ ਲੀਨ, ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਲੀਨ। 'ਮਸਤਾਨਾ' ਸ਼ਬਦ ਫ ਮਸਤ+ਆਨਹ ('ਆਨਹ' ਫਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ) ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਾਹਾਨਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਂਗ, ਅਮੀਰਾਨਹ = ਅਮੀਰਾਂ ਵਰਗਾ, ਗਰੀਬਾਨਹ = ਗਰੀਬਾਂ ਵਰਗਾ, ਫਕੀਰਾਨਹ, ਕਾਫ਼ਿਰਾਨਹ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਨਹ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਸਤਾਨਹ = ਮਸਤਾਂ ਵਰਗਾ, ਮਸਤ। ਸਗ ਨਾਨਕ ਦੀਬਾਨ ਮਸਤਾਨਾ ਨਿਤ ਚੜੈ ਸਵਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਖੁਦਾ ! ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਮਤਵਾਲਾ ਕੂਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਤੇਰਾ ਖੁਮਾਰ ਦੂਣਾ ਚੌਣਾ ਹੋਵੇ।

ਮਸਲਤਿ¹ [ਅ-ਫ ਮਸਲਤ = ਚੰਗੀ ਸਲਾਹ, ਨੇਕ ਤਜਵੀਜ਼] ਨੇਕ ਸਲਾਹ, ਚੰਗੀ ਸਲਾਹ, ਨੇਕ ਤਜਵੀਜ਼, ਚੰਗੀ ਤਜਵੀਜ਼। 1. ਮਸਲਤਿ ਮਤਾ ਸਿਆਣਪ ਜਨ ਕੀ ਜੋ ਤੂੰ ਕਰਹਿ ਕਰਾਵਹਿ॥ (380,

ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਸੇਵਕ ਲਈ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਪਰਮ-ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਲਾਹ, ਮਤਾ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਅਬ ਮਸਲਤਿ ਮੋਹਿ ਮਿਲੀ ਹਦੂਰਿ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੁਣ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਖਾਸ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। 3. ਹਰਿ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਗਲਾ ਹਰਿ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਮਸਲਤਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰੀ ਕਰਦਾ ਨਿਤ ਸਾਰਾ॥ (592, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਹਨ, ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਦੀਵ ਮੇਰੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਜੇ ਤੂ ਕਰਹਿ ਕਰਾਵਹਿ ਸੁਆਮੀ ਸਾ ਮਸਲਤਿ ਪਰਵਾਣੁ॥ (677, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਉਹੀ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। 5. ਬੀਓ ਪੂਛਿ ਨ ਮਸਲਤਿ ਧਰੈ॥ ਜੇ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਸੁ ਆਪਹਿ ਕਰੈ॥ (863, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 6. ਜੇ ਕਿਛੁ ਕਰਣਾ ਸੁ ਆਪੇ ਕਰਣਾ ਮਸਲਤਿ ਕਾਹੂ ਦੀਨੀ॥ (1235, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ? 7. ਅਹੰਮੇਵ ਸਿਉ ਮਸਲਤਿ ਛੇਡੀ॥ ਗੁਰਿ ਕਹਿਆ ਇਹੁ ਮੂਰਖੁ ਹੋਡੀ॥ (1347, ਬਿਭਾਸ ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੰਕਾਰ ਅੰਦਰ ਇਨਸਾਨ ਮੂਰਖ ਤੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਸਲਤਿ² [ਅ-ਫ਼ مصلحتي ਮਸਲਹਤੀ, ਅ مصلحت مصلحت ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਤੂੰਹੈ ਮਸਲਤਿ ਤੂੰਹੈ ਨਾਲਿ॥ (200, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਸਦਾ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਹੈਂ।

ਮਸਲਤੀ (ਦੇਖੋਂ ਮਸਲਤਿ²) ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਸਲਾਹਕਾਰ। ਹਰਿ ਇਕੋ ਮੇਰਾ ਮਸਲਤੀ ਭੰਨਣ ਘੜਨ ਸਮਰਥੁ॥ (958, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸਲਾਹਕਾਰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਢਾਹੁਣ ਅਤੇ ਰਚਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ।

ਮਸਾਇਕ, ਮਸਾਇਕਾ, ਮਸਾਇਕੁ [ਅ مشايخ ਮਸਾਇਖ = ਅ شَيْخ ਸ਼ੈਖ (ਬਜ਼ੁਰਗ, ਪੀਰ, ਖ਼ਾਜਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ੈਖ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖ਼ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਮਸਾਇਖ’ ਨੂੰ ਇੱਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਮਸਾਇਖ’ ਦਾ ‘ਖ਼’, ‘ਮਸਾਇਕ’ ਦੇ ‘ਕ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਕਰਤਾਲ = ਪੰ. ਖੜਤਾਲ, ਸੰ. ਕੀਡਤਿ = ਪੰ. ਖੇਡੇ, ਸੰ. ਕੁੰਡਿਤ = ਪੰ. ਖੁੰਢਾ, ਸੰ. ਕੂਪ = ਪੰ. ਖੂਹ, ਸੰ. ਕੰਦੂਕ = ਪੰ. ਖਿਦੋ, ਸੰ. ਕੰਥਾ = ਪੰ. ਖਿੰਥਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅ ਮੁਬਾਰਕ = ਪੁਰਾਣੀ ਪੰ. ਮੁਬਾਰਖ਼, ਅ ਮਿਲਕ = ਪੰ. ਮਿਲਖ਼, ਅ ਕਫ਼ਨ = ਪੰ. ਖੱਫ਼ਣ, ਅ ਵਕਤ = ਪੰ. ਵਖਤ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅ ਮਸਾਇਖ = ਪੰ. ਮਸਾਇਕ।

‘ਮਸਾਇਕ’ ਲਫਜ਼ ਇਹ ਧਿਆਨ ਵੀ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਰਬੀ ਸ਼ਬਦ مشايخ ਮਸਾਇਕ = ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਕ (ਅਭਿਆਸ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ‘ਮਸਾਇਕ’ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਹੈ ‘ਮਸਾਕ’ ਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਥਾਂ ‘ਸੇਖ’ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਮਸਾਇਕ’ ਸ਼ਬਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਸ਼ੈਖ਼’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ਼ ਅਤੇ ਮਸਾਇਕ ਦਾ ਇੱਕੋ ਅਰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਸ਼ਾਕ ਭਾਵ ਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸੀ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ। ਸ਼ੇਖ਼ ਮਸਾਇਕ ਦਾ ਠੀਕ ਅਰਥ ਰਹੇਗਾ ਸ਼ੇਖ਼ ਤੇ ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ। 1. ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1)

ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ, ਅਭਿਆਸੀ, ਕਾਜ਼ੀ, ਮੌਲਵੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਦਰਵੇਸ਼। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਇਹ ਦਰੂਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿਣ ਭਾਵ ਦੁਆਵਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। 2. ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਅਭਿਆਸੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਨ। 3. ਪੀਰ ਪਿਕਾਬਰ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਅਉਲੀਏ॥ (518, ਗੂਜਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ, ਰਸੂਲ, ਸ਼ੇਖ, ਸਮੂਹ ਅਭਿਆਸੀ ਅਤੇ ਵਲੀ ਲੋਕ ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 4. ਰੋਵਹਿ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਪੀਰ॥ ਅੰਤਿ ਕਾਲਿ ਮਤੁ ਲਾਗੈ ਭੀੜ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ, ਅਭਿਆਸੀ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਰਹਿਬਰ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਮਤੇ ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਉਣਾ ਪਵੇ। 5. ਨਾ ਕੋ ਮੁਲਾ ਨਾ ਕੋ ਕਾਜੀ॥ ਨਾ ਕੋ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ॥ (1036, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਕੋਈ ਮੌਲਵੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਾਜ਼ੀ ਸੀ। ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ੇਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਅਭਿਆਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 6. ਸੋਈ ਸੇਖੁ ਮਸਾਇਕੁ ਹਾਜੀ ਸੋ ਬੰਦਾ ਜਿਸੁ ਨਜਰਿ ਨਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੀ ਸ਼ੇਖ, ਅਭਿਆਸੀ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਯਾਤਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਨੁੱਖ (ਰੱਬ) ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। 7. ਕਾਜੀ ਸੇਖ ਮਸਾਇਕਾ ਸਭੇ ਉਠਿ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਕਾਜ਼ੀ, ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਸਾਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ। 8. ਵਾਰੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਚਲੇ ਮਸਾਇਕ ਸੇਖ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਹਨ।

ਮਸੀਤਿ [ਅ. مسجد ਮਸਜਦ/ਮਸਜਿਦ = ਅ. مسجد ਸਜਦਹ/ਸਿਜਦਹ (ਪ੍ਰਣਾਮ) ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ] ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਮਸੀਤ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਗਿਰਜਾ ਘਰ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਸਜਿਦ ਹਜ਼ਰਤ ਆਦਮ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਲਾਹ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਿਬਰਾਈਲ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਸਜਿਦ 'ਮਸਜਿਦ-ਏ-ਹਰਾਮ' (ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲੀ ਮਸੀਤ) ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਇਬਾਦਤਗਾਹ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚਾਲੇ 'ਖ਼ਾਨਾ-ਏ-ਕਾਅਬਾ' ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਮਸੀਤ ਹੈ। 'ਮਸਜਿਦ-ਏ-ਹਰਾਮ' ਦੇ ਬਣਨ ਤੋਂ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ 'ਮਸਜਿਦ-ਏ-ਅਕਸਾ' ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਨੀ ਹਜ਼ਰਤ ਸੁਲੇਮਾਨ ਸਨ। ਹਿਜ਼ਰਤ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ 'ਕੁਬਾ' ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਉਥੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪੜ੍ਹਾਉ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਮਸੀਤ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਆਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਖ਼ੁਦ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਮਸੀਤ ਮਦੀਨੇ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਹਰੇਕ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਮਦੀਨੇ ਵਿਚ 'ਮਸਜਿਦ-ਏ ਨਬਵੀ' ਬਣਵਾਈ। ਇਸੇ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਥੋਂ ਹੀ ਜਹਾਦ ਲਈ ਫ਼ੌਜਾਂ ਘੱਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸਲਾਮੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਮਰਤਬਾ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਮਸੀਤਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਹੈ, ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮਸੀਤ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 1. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ ਸਰਮ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਰੋਜਾ ਹੋਹੁ ਮੁਸਲਮਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਰਹਿਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ, ਹੱਕ ਤੇ ਹਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਾਨ, ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਅਤੇ ਭਲਮਣਸਾਊ-ਪਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾ ਬਣਾ। ਇੰਜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 2. ਹਿੰਦੂ ਪੂਜੈ ਦੇਹੁਰਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮਸੀਤਿ॥ ਨਾਮੇ ਸੋਈ ਸੇਵਿਆ ਜਹ ਦੇਹੁਰਾ ਨ ਮਸੀਤਿ॥ (875, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੂ

ਮੰਦਿਰ ਵਿਚ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਸੀਤ ਵਿਚ। ਨਾਮਦੇਵ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਨਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਸੀਤ। 3. ਦੇਹ ਮਸੀਤਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਣਾ ਕਲਮ ਖੁਦਾਈ ਪਾਕੁ ਖਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਸੀਤ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਲਿਮਾ ਬਣਾ। 4. ਕਹੁ ਰੇ ਮੁਲਾਂ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ॥ ਏਕ ਮਸੀਤਿ ਦਸੈ ਦਰਵਾਜ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੌਲਵੀ ! ਤਦ ਤੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਸੱਦੇ ਦੀ ਬਾਂਗ ਦੇ ਕਿ ਦੇਹ ਦੀ ਇੱਕ ਮਸੀਤ ਦੇ ਦਸ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ। 5. ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ ਗਾਵੈ ਗੀਤ॥ ਭੁਖੇ ਮੁਲਾਂ ਘਰੇ ਮਸੀਤਿ॥ (1245, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਆਦਮੀ ਭਜਨ ਅਲਾਪਦਾ ਹੈ। ਭੁੱਖਾ ਮੁੱਲਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਸੀਤ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 6. ਅਲਹੁ ਏਕੁ ਮਸੀਤਿ ਬਸਤੁ ਹੈ ਅਵਰੁ ਮੁਲਖੁ ਕਿਸੁ ਕੇਰਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਅੱਲਾਹ ਕੇਵਲ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਮੁਲਕ ਕਿਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ? ਭਾਵ ਅੱਲਾਹ ਕੇਵਲ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਰਵ-ਵਿਆਪੀ ਹੈ। 7. ਕਹਾ ਉਡੀਸੇ ਮਜਨੁ ਕੀਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਨਾਏ॥ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਏ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ ਉਡੀਸਾ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਤ 'ਚ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਵਲ-ਛਲ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ਾ ਅਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੱਕੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? 8. ਕਿਆ ਉਜੁ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ ਧੋਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਵਜ੍ਹੂ ਕਰਨ (ਹੱਥਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ) ਅਤੇ ਚਿਹਰਾ ਧੋਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਨੂੰ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਨਿਵਾਉਣ ਦਾ? 9. ਫਰੀਦਾ ਬੇ ਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ ਏਹ ਨ ਭਲੀ ਰੀਤਿ॥ ਕਬਹੀ ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ ਪੰਜੇ ਵਖਤ ਮਸੀਤਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਮਾਜ਼-ਰਹਿਤ ਕੁੱਤੇ ਫਰੀਦ ! ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਇਹ ਆਦਤ। ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੰਜੇ ਵੇਲੇ ਮਸੀਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਮਸੂਰਤਿ [ਅ. مشورة ਮਸ਼ਵਰਤ, مشورہ ਮਸ਼ਵਰਹ = ਸਲਾਹ ਪੁੱਛਣਾ] ਮਸ਼ਵਰਾ, ਸਲਾਹ, ਸਲਾਹ ਪੁਰਸੀ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਲਫਜ਼ مشورت ਮਸੂਰਤ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚ 'ਮਸ਼ਵਰਤ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮਸੂਰਤ' ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਮਤਾ ਮਸੂਰਤਿ ਅਵਰ ਸਿਆਨਪ ਜਨ ਕਉ ਕਛੂ ਨ ਆਇਓ॥ (498, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਕੀਮ ਘੜਨੀ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਚਤੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। 2. ਮਤਾ ਮਸੂਰਤਿ ਆਪਿ ਕਰੇ ਜੇ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ॥ (509, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 3. ਕਾਹੂ ਬਿਹਾਵੈ ਮਤਾ ਮਸੂਰਤਿ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦੇਣ ਜਾਂ ਮਨਸੂਬੇ ਘੜਨ ਵਿਚ ਲੰਘਾਉਂਦੇ ਹਨ। 4. ਮਤਾ ਮਸੂਰਤਿ ਤਾਂ ਕਿਛੁ ਕੀਜੈ ਜੇ ਕਿਛੁ ਹੋਵੈ ਹਰਿ ਬਾਹਰਿ॥ (1135, ਭੈਰਉ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਵੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਇਖਤਿਆਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮਸੋਲਾ [ਅ. مسالہ ਮਸਾਲਹ, ਅ-ਫ ਮਸਲਹ = ਹਲ ਤਲਬ ਸਵਾਲ, ਤਜਵੀਜ਼, ਸ਼ਰਈ ਸਵਾਲ] ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਸਵਾਲ, ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਧਰਮ ਦੀ ਗੱਲ। ਸਚਾ ਸੋ ਸਾਹਿਬੁ ਸਚੁ ਤਪਾਵਸੁ ਸਚਤਾ ਨਿਆਉ ਕਰੇਗੁ ਮਸੋਲਾ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਾਹਿਬ ਸੱਚਾ ਹੈ, ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅਤੇ ਉਹ ਮਸਲੇ ਦਾ ਸੱਚਾ ਨਿਆਂ ਕਰੇਗਾ।

ਮਹ [ਫ਼ ۛ ਮਾਹ (ਮਹੀਨਾ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ ਮਹ] ਮਾਹ, ਮਹੀਨਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਫ਼ ۛ ਮਾਹ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਚੰਦ’। ਚੰਦ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ‘ਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਆਕਾਰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟਾ, ਫਿਰ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਹ ਜਾਂ ਮਹੀਨਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ‘ਮਹ’, ‘ਮਾਹ’ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਸ਼ਹ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਦਾ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਰਾਹਨੁਮਾ ਦਾ ਰਹਿਨੁਮਾ ਅਤੇ ਕਾਹਗਿਲ (ਤੂੜੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਘਾਣੀ) ਦਾ ਕਹਿਗਿਲ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਹ ਦਾ ਮਹ ਹੈ। 1. ਬ੍ਰਹਮਨ ਗਿਆਸ ਕਰਹਿ ਚਉਬੀਸਾ ਕਾਜੀ ਮਹ ਰਮਜ਼ਾਨਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚੰਦ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ ਤੇ ਵਚੀ ਦੀ ਹਰ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਚੌਵੀ ਵਰਤ ਰੱਖਦੇ ਅਤੇ ਕਾਜੀ ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। 2. ਵਰਤ ਨ ਰਹਉ ਨ ਮਹ ਰਮਦਾਨਾ॥ ਤਿਸੁ ਸੇਵੀ ਜੋ ਰਖੈ ਨਿਦਾਨਾ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਵਰਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ।

ਮਹਜਰੁ [ਅُ مَجْر مَجْر = ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ] ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਲਫਜ਼ ‘ਮਹਜਰੁ’, ‘ਮਹਜਰ ਨਾਮਹ’ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ, ਉਹ ਲਿਖਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਰਜ ਹੋਣ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ‘ਮਹਜਰ ਨਾਮਹ’ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਭਾਵ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲਿਖਤ ਭੇਜੀ ਗਈ। ਜਿਹੜੀ ਝੂਠੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਉਸ ਪਰਥਾਇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ਮਹਜਰੁ ਝੂਠਾ ਕੀਤੋਨੁ ਆਪਿ॥ ਪਾਪੀ ਕਉ ਲਾਗਾ ਸੰਤਾਪੁ॥ (199, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁਦ ਮਹਜਰ ਨਾਮੇ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਸੰਤਾਪ ਚਿੰਬੜ ਗਿਆ। ਮੌਤ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁੱਕਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ।

ਮਹਜਿਦਿ [ਅُ مَسْجِد مَسْجِد, ਦੇਖੋ ਮਸੀਤਿ] ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ‘ਮਸਜਿਦ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਮਹਜਿਦਿ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ-ਮੰਦਿਰ, ਮਸੀਤ। ‘ਮਹਜਿਦਿ’ ਦੇ ‘ਹ’ ਨੇ ‘ਮਸਜਿਦ’ ਦੇ ‘ਸ’ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਨਿਸਫਲ = ਗੁ. ਨਿਹਫਲ, ਸੰ. ਰੋਜ਼ੇ = ਗੁ. ਰੋਹਿ (ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ), ਸੰ. ਮਾਸ਼ (ਮਹੀਨਾ) = ਫ਼ ਮਾਹ, ਸੰ. ਸਵਾਸ = ਪੰ. ਸਾਹ, ਸੰ. ਵਿਸ਼ਵਾਸ = ਪੰ. ਵਿਸਾਹ, ਸੰ. ਤੁਸ਼ = ਪੰ. ਤੁਹ, ਸੰ. ਵਿਸ਼ = ਪੰ. ਵਿਹੁ, ਦਿਸਦਾ = ਦੀਂਹਦਾ, ਜਿਸਦਾ = ਜੀਹਦਾ, ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈ = ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕੀਹਦੀ ਹੈ, ਰਾਸਤਾ = ਰਾਹ, ਪੈਸਾ = ਪੈਹ, ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਪਲਾਸ = ਪਲਾਹ, ਸਾਸ = ਸਾਹ ਅਤੇ ਘਾਸ = ਘਾਹ ਆਦਿ। ਦੇਹੀ ਮਹਜਿਦਿ ਮਨੁ ਮਉਲਾਨਾ ਸਹਜ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ॥ (1167, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ ਮਸੀਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨ ਮੌਲਵੀ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਹਦੂਦੁ [ਅُ مَحْدُود ਮਹਦੂਦ = ਹੱਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ] ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਲਿਖਤ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਫਸਲਿ ਅਹਾੜੀ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਸਾਵਣੀ ਸਚੁ ਨਾਉ॥ ਮੈ ਮਹਦੂਦੁ ਲਿਖਾਇਆ ਖਸਮੈ ਕੈ ਦਰਿ ਜਾਇ॥ (1286, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹਾੜੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਸਉਣੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸੱਚਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ‘ਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਵਿਚ ਲਗਾਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਪਟਾ ਲਿਖਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਜਾਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਲਗਾਨ ਵਧਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪੱਕਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮਹਰ [ਅُ مِهْر ਮਿਹਤਰ (ਵਧੇਰੇ ਵੱਡਾ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਅُ مِهْر ਮਹਰ = ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ, ਗੁਣਵਾਨ] ਸਰਦਾਰ, ਗੁਣਵਾਨ, ਮੁਖੀਆ। ਮਿਹ = ਵੱਡਾ, ਮਿਹਤਰ = ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਮਿਹਤਰੀਨ = ਸਭ ਨਾਲੋਂ

ਵੱਡਾ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪੰਚਾਇਤ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਕਿ 'ਪਿੰਡ' ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਜਾਂ ਮੁਖੀਆ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਆਣਾ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੇਲਾਗ ਤੇ ਅਕਲ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਿਆਣੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਜਾਂ ਮੁਖੀਆ ਜਾਂ ਸਰਦਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1. ਮਹਰ ਮਲੂਕ ਹੋਇ ਦੇਖਿਆ ਖਾਨ॥ ਤਾ ਤੇ ਨਾਹੀ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤਾਨ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਖਾਨ ਬਣ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ। 2. ਰਯਤਿ ਮਹਰ ਮੁਕਦਮ ਸਿਕਦਾਰੈ॥ ਨਿਹਚਲੁ ਕੋਇ ਨ ਦਿਸੈ ਸੰਸਾਰੈ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ, ਸਰਦਾਰ, ਆਗੂ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਿਮ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। 3. ਮਹਰ ਮਲੂਕ ਕਹਾਈਐ ਰਾਜਾ ਰਾਉ ਕਿ ਖਾਨੁ॥ ਚਉਧਰੀ ਰਾਉ ਸਦਾਈਐ ਜਲਿ ਬਲੀਐ ਅਭਿਮਾਨ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸਰਦਾਰ, ਮਹਾਰਾਜ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਰਾਜਾ ਜਾਂ ਖਾਨ ਕਹਿ ਕੇ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਮੂਹ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਸੜਨਾ ਤੇ ਮੱਚਣਾ ਹੈ।

ਮਹਰਮ [ਅ. محرم ਮਹਰਮ = ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰਮ (ਜਨਾਨਖਾਨੇ) 'ਚ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੋਵੇ] ਪੂਰਾ ਭੇਤੀ, ਹਰਮ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹਰਮ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸਾਡਾ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਘਰੇਲੂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਭੇਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਾਕਿਫ਼ ਆਦਮੀ ਨੂੰ 'ਮਹਰਮ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਤਨੀ ਪਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨਾਲੋਂ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਵੀ 'ਮਹਰਮ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰੇ ਭੇਤੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਜਾਣੂ ਲਈ ਆਮ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਨ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਮਹਿਲ ਦੇ ਜਾਣੂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਜਾਣੋਂ ਕੋਈ ਰੋਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਹਲ¹, ਮਹਲਿ [ਅ. محل ਮਹੱਲ, ਫ. محل ਮਹਲ = ਅ. حُلُول ਹੁਲੂਲ (ਉਤਰਨ) ਦਾ ਥਾਂ] ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਘਰ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਲਫਜ਼ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਰੱਬ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ, ਟਿਕਾਣਾ, ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਦਿ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਜ-ਭਵਨ। 1. ਮੋਹਨ ਤੇਰੇ ਊਚੇ ਮੰਦਰ ਮਹਲ ਅਪਾਰਾ॥ (248, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਦਿਲ ਜਾਨੀ ! ਉਚੀਆਂ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਹਨ ਤੇਰੇ ਰਾਜ ਭਵਨ। 2. ਮਹਰਮ ਮਹਲ ਨ ਕੋ ਅਟਕਾਵੈ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਮਹਿਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਰੋਕਦਾ ਨਹੀਂ। 3. ਸਾਚ ਮਹਲਿ ਗੁਰਿ ਅਲਖੁ ਲਖਾਇਆ॥ (228, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 4. ਸਾਧੂ ਕੈ ਸੰਗਿ ਮਹਲਿ ਪਹੁਚੈ॥ (271, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਹਲ², ਮਹਲਾ, ਮਹਲੀ [ਅ. محلّ ਮਹਲੀ = ਅ. محل ਮਹਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮਹਿਲ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਔਰਤ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪਤਨੀ। 1. ਬਿਆਪਤ ਸੇਜ ਮਹਲ ਸੀਗਾਰ॥ (182, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਮਾਇਆ ਮੋਹਣੀ ਪਲੰਘਾਂ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਾਂ 'ਚ ਰਮੀ ਹੋਈ ਹੈ। 2. ਘਰ ਮਹਿ ਘਰੁ ਜੋ ਦੇਖਿ ਦਿਖਾਵੈ॥ ਗੁਰ ਮਹਲੀ ਸੋ ਮਹਲਿ ਬੁਲਾਵੈ॥ (1189, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ, ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਸਾ ਧਨ ਖਰੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਜਿਨਿ ਪਿਰੁ ਜਾਤਾ ਸੰਗਿ॥ ਮਹਲੀ ਮਹਲਿ ਬੁਲਾਈਐ ਸੋ ਪਿਰੁ ਰਾਵੇ ਰੰਗਿ॥ (57, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਹੈ ਉਹ ਵਹੁਟੀ, ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ (ਹਿਰਦੇ

ਅੰਦਰ) ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਐਸੀ ਪਤਨੀ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਸੱਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਅੰਦਰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। 4. ਨਾਨਕ ਮਹਲੀ ਮਹਲ ਪਛਾਣੈ ਗੁਰਮਤੀ ਹਰਿ ਪਾਏ॥ (770, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸਿੰਵਾਣ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਮਹਲ ਕੁਚਜੀ ਮੜਵੜੀ ਕਾਲੀ ਮਨਹੁ ਕਸੁਧ॥ ਜੇ ਗੁਣ ਹੋਵਨਿ ਤਾ ਪਿਰੁ ਰਵੈ ਨਾਨਕ ਅਵਗੁਣ ਮੁੰਧ॥ (1088, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੁਚਜੀ ਰੂਹ ਰੂਪੀ ਪਤਨੀ ਦੇਹ ਦੀ ਮੜੀ ਅੰਦਰ ਖਚਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਲੇ ਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਮਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜੇਕਰ ਉਸ ਵਿਚ ਨੇਕੀਆਂ ਹੋਣ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਹਲ³, ਮਹਲਾਂ (ਦੇਖੋ ਮਹਲ¹) ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ, ਪਰੰਤੂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਬਰ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵੇਲੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ- 1. ਮਹਲਾ ਅੰਦਰਿ ਹੋਦੀਆ ਹੁਣਿ ਬਹੁਣਿ ਨ ਮਿਲਨਿ ਹਦੂਰਿ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। 2. ਬਾਦਿਸਾਹੁ ਮਹਲ ਮਹਿ ਜਾਇ॥ ਅਉਘਟ ਕੀ ਘਟ ਲਾਗੀ ਆਇ॥ (1166, ਭੈਰਉ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ 'ਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦੀ ਘੜੀ ਆ ਪੁੱਜੀ। 3. ਫਰੀਦਾ ਮਹਲ ਨਿਸਖਣ ਰਹਿ ਗਏ ਵਾਸਾ ਆਇਆ ਤਲਿ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਮਹਿਲ ਖਾਲੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਧਰਤੀ ਹੇਠ ਜਾ ਵਸੇ ਹਨ।

ਮਹਲ, ਮਹਲੁ (ਦੇਖੋ ਮਹਲ) ਮੌਕਾ, ਸਮਾਂ। 1. ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ॥ (255, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਦਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਸਾਧੂ ਦਇਆਲ ਹੈ। 2. ਮਹਲੁ ਕੁਮਹਲੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ਮੂਰਖ ਅਪਣੈ ਸੁਆਇ॥ (649, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਮਨੋਰਥ ਦੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਮੂਰਖ ਮੌਕੇ ਬੇ-ਮੌਕੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਮਹਲਤਿ [ਅ. مَحَلّਤ = ਉਤਰਨ ਦੀ ਥਾਂ] ਡੇਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ। ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ, ਹਵੇਲੀ, ਮਹਿਲ। 1. ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਖਾਇਆ ਵੇਖਿ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਕਰਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹਵੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਨਉ ਸਤ ਚਉਦਹ ਤੀਨਿ ਚਾਰਿ ਕਰਿ ਮਹਲਤਿ ਚਾਰਿ ਬਹਾਲੀ॥ (1190, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨੌ ਖੰਡਾਂ, ਸੱਤ ਦੀਪਾਂ, ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ, ਚੌਹਾਂ ਜਹਾਨਾਂ, ਚਾਰ ਯੁਗਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਪਨ ਕਰਕੇ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਹਲਾ¹ (ਦੇਖੋ ਮਹਲ¹) ਮਹਿਲ, ਹਵੇਲੀਆਂ, ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ। 1. ਦਰ ਘਰ ਮਹਲਾ ਸੋਹਣੇ ਪਕੇ ਕੋਟ ਹਜਾਰ॥ ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਪਾਖਰੇ ਲਸਕਰ ਲਖ ਅਪਾਰ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ, ਮਕਾਨ, ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਪੱਕੇ ਕਿਲ੍ਹੇ, ਹਾਥੀ, ਕਾਠੀਆਂ ਸਣੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਫੌਜਾਂ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੂਰਖ ਖਪ-ਖਪ ਕੇ ਓੜਕ ਨੂੰ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਗ੍ਰਿਹੁ ਮੰਦਰ ਮਹਲਾ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਨਾ ਕੋਈ ਸੰਗਾਰਿ॥ (379, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਿਲ ਤੈਨੂੰ ਦਿਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। 3. ਕਹਾਂ ਸੁ ਘਰ ਦਰ ਮੰਡਪ ਮਹਲਾ ਕਹਾ ਸੁ ਬੰਕ ਸਰਾਈ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 4. ਗੜ ਮੰਦਰ ਮਹਲਾ ਕਹਾ ਜਿਉ ਬਾਜੀ ਦੀਬਾਣੁ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਕਿਲ੍ਹੇ, ਰਾਜ ਭਵਨ, ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ? ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਖੇਡ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ।

ਮਹਲਾ² [ਅُ مَحَلَّت مਹੱਲਤ, مَحَل مਹੱਲਾ = ਉਤਰਨ ਦੀ ਥਾਂ] ਮੰਜ਼ਿਲ, ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਠਹਿਰਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਮਜ਼ਦ ਹਿੱਸਾ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਮਹੱਲਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਮਹੱਲਾ ਲਫਜ਼ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਜਿਹੜਾ ਅੰਕ ਹੋਵੇ ਉਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੀਏ, ਜਿਵੇਂ- ਮਹੱਲਾ 1 = ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹੱਲਾ 5 = ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਆਦਿ। ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਮਹੱਲੇ ਤੇ ਘਰ ਹਨ ਜੋ ਰਾਗਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ।

ਮਹਲੀ [مَحَل مਹੱਲ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਮਹਲੀਂ, ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ, ਗੱਲੀਂ = ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ, ਆਚਾਰੀਂ = ਆਚਾਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਆਦਿ। 1. ਤਾ ਮਨੁ ਖੀਵਾ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਮਹਲੀ ਪਾਏ ਥਾਉ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਆਦਮੀ ਮਤਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਸਬਦਿ ਮਹਲੀ ਖਰਾ ਤੂ ਖਿਮਾ ਸਚੁ ਸੁਖ ਭਾਇ॥ (937, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ੀ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਦਾਤ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮਹਲੁ (ਦੇਖੋ ਮਹਲ¹) ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ, ਹਵੇਲੀ, ਮਹਿਲ, ਰੱਬ ਦਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ, ਰੱਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ। 1. ਨਿਜ ਘਰਿ ਮਹਲੁ ਪਾਵਹੁ ਸੁਖ ਸਹਜੇ ਬਹੁਰਿ ਨ ਹੋਇਗੇ ਫੇਰਾ॥ (205, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਆਰਾਮ ਚੈਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਗੇੜਾ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ। 2. ਮਹਲੁ ਸਾਹ ਕਾ ਕਿਨ ਬਿਧਿ ਪਾਵੈ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਹ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? 3. ਚਰਣੀ ਲਾਗੈ ਤਾ ਮਹਲੁ ਪਾਵੈ॥ (231, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) 4. ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਪਿਆਰੇ ਰਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਈਐ॥ (243, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) 5. ਕਰਣ ਪਲਾਹ ਕਰੇ ਬਹੁਤੇਰੇ ਸਾ ਧਨ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵੈ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1)।

ਮਹਲੇ (ਦੇਖੋ ਮਹਲ¹) ਮਹਿਲ, ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ, ਮੰਦਿਰ। ਸਾਚਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ ਪਾਵਹਿ ਸੁਖਿ ਮਹਲੇ॥ (689, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਅੰਦਰ ਸੁਖ ਪਾਵੇਗੀ।

ਮਹਾ [أ مِ مਿਹ (ਬਜ਼ੁਰਗ) ਦਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਮਿਹਾਨ ਜਾਂ ਮਿਹਾਂ] ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਜਾਨਦਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕੰਨਾ 'i' ਜਾਂ 'ਆਨ' ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦੋਸਤ ਤੋਂ ਦੋਸਤਾਨ/ਦੋਸਤਾਂ, ਬਿਰਾਦਰ ਤੋਂ ਬਿਰਾਦਰਾਨ/ਬਿਰਾਦਰਾਂ, ਦੁਸ਼ਮਨ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਮਨਾਨ/ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ, ਦੁਖਤਰ ਤੋਂ ਦੁਖਤਰਾਨ/ਦੁਖਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿਸਰ ਤੋਂ ਪਿਸਰਾਨ/ਪਿਸਰਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਮਿਹ' (ਬਜ਼ੁਰਗ, ਵੱਡਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਮਿਹਾਨ/ਮਿਹਾਂ। 'ਮਿਹਾਨ' ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਆਮ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਜਾਂ ਮਹਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਵੱਡਾ', ਜਿਵੇਂ- ਉਹ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਮਹਾਂ ਅਗੇਤਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਹਾਂ ਆਨੰਦ, ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ, ਮਹਾਂ ਹਤਿਅਰਾ, ਮਹਾਂ ਜਨ, ਮਹਾਂ ਆਤਮ (ਮਹਾਤਮਾ), ਮਹਾਂ ਦਾਨੀ, ਮਹਾਂ ਦੇਵ, ਮਹਾਂ ਪਦਾਰਥ, ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧ, ਮਹਾਂ ਪਾਪ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼, ਮਹਾਂਬਲੀ, ਮਹਾਂਬੀਰ, ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ, ਮਹਾਂ ਰਾਜਾ, ਮਹਾਂਰਾਣੀ, ਮਹਾਂ ਰਿਖੀ ਤੇ ਮਹਾਂ ਵਾਕ ਆਦਿ। 1. ਪ੍ਰਿਅ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ ਸਹਜ ਮਾਤੀ ਮਹਾ ਦੁਰਮਤਿ ਤਿਆਗਨੀ॥ (544, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਰਮ (ਮਹਾਂ) ਖੋਟੀ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਗਈ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਮਤਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। 2. ਮਹਾ ਅਨੰਦ ਭਏ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸੰਤਨ ਕੈ

ਪਰਸਾਦੇ॥ (614, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਪਰਮ-(ਮਹਾਂ) ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 3. ਸੰਤ ਕਾ ਨਿੰਦਕੁ ਮਹਾ ਹਤਿਆਰਾ॥ (280, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਕਸਾਈ ਹੈ। 4. ਗਾਵਹਿ ਜੋਧ ਮਹਾਬਲ ਸੂਰਾ ਗਾਵਹਿ ਖਾਣੀ ਚਾਰੇ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹਾਂ ਬਲਵਾਨ, ਜੋਧੇ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸੂਰਮੇ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਹੀ ਉਤਪਤੀ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਤੈਨੂੰ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। 5. ਮਹਾ ਅਗਨਿ ਤੇ ਤੁਧੁ ਹਾਥ ਦੇ ਰਾਖੇ ਪਏ ਤੇਰੀ ਸਰਣਾਈ॥ (748, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਰੀ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਹੈ। 6. ਸੰਖ ਚਕ੍ਰ ਗਦਾ ਹੈ ਧਾਰੀ ਮਹਾ ਸਾਰਥੀ ਸਤਸੰਗਾ॥ (1082, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਸੰਖ, ਚੱਕਰ ਤੇ ਗੁਰਜ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਮਹਾਨ ਰਥਵਾਨ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀ ਹੈ। 7. ਤਨੁ ਮਨੁ ਧਨੁ ਹਰਿ ਆਗੈ ਰਾਖਿਆ॥ ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਮਹਾ ਰਸੁ ਚਾਖਿਆ॥ (1343, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) 8. ਮਹਾ ਤਰੰਗ ਤੇ ਕਾਂਢੈ ਲਾਗਾ॥ (1348, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਮ ਪ੍ਰਬਲ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਧੂਹ ਕੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 9. ਮਹਾ ਦਾਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਆਨਿ ਮਨਿ ਚਾਉ ਨ ਹੁਟੈ॥ (1407, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ) ਅਰਥਾਤ (ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ) ਮਹਾਨ ਦਾਨੀ ਤੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਥੱਕਦੀ ਨਹੀਂ। 10. ਮਹਾ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਬਰਨਿ ਨ ਸਾਕਉ ਰੇਨੁ ਨਾਨਕ ਜਨ ਪਾਗੀ॥ (1267, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5)।

ਮਹੁਰਾ [ਫ਼. مُهْرَ = ਮੁਹਰਹ = ਨਾਗ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਪੱਥਰ] ਨਾਗ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਪੱਥਰ ਭਾਵ ਜ਼ਹਿਰ। 1. ਜਾਤੀ ਦੈ ਕਿਆ ਹਥਿ ਸਚੁ ਪਰਖੀਐ॥ ਮਹੁਰਾ ਹੋਵੈ ਹਥਿ ਮਰੀਐ ਚਖੀਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਾਤ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ? ਸੱਚਾਈ, ਪਰਖੀ ਤੇ ਪੜਤਾਲੀ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਉਚੀ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਨ ਅਤੇ ਖਾਣ ਦੁਆਰਾ ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਦੁਖ ਮਹੁਰਾ ਮਾਰਣ ਹਰਿ ਨਾਮੁ॥ (1256, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਜ਼ਹਿਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜ਼ਹਿਰ ਮਸਾਲਾ ਹੈ।

ਮਕਸੂਦ [ਅ. مَقْصُود ਮਕਸੂਦ = ਜਿਸ ਦਾ مقْصِد ਕਸਦ (ਸੰਕਲਪ) ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ] ਜਿਸ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਯੋਜਨ, ਮਤਲਬ, ਮਕਸਦ, ਮਨੋਰਥ। ਨਾਉ ਤੇਰਾ ਗਹਣਾ ਮਤਿ ਮਕਸੂਦ॥ (1327, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਜੇਵਰ ਅਤੇ ਜਾਗਦੇ ਹੋਏ ਮਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ।

ਮਕਾ [ਅ. مَكَّة ਮੱਕਹ = ਅਰਬ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਗਰ] 'ਮੱਕਾ' ਅਰਬ ਮੁਲਕ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਗਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਜੋ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਧਰਮ-ਮੰਦਿਰ 'ਕਾਅਬਾ' ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਜੱਦਹ ਬੰਦਰ, ਜੋ ਕਰਾਚੀ ਤੋਂ 2180 ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ, ਤੋਂ ਕਰੀਬ ਸੱਤ ਸੱਤਰ ਮੀਲ ਪਥਰੀਲੀ ਤੇ ਰੇਤਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਿਵਾਏ ਹੱਜ ਆਏ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇਥੇ ਕੋਈ ਰੋਣਕ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਖਾਰਾ ਹੈ, ਛੇ ਸੱਠ ਮੀਲ ਤੋਂ ਪੀਣ ਲਾਇਕ ਪਾਣੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੱਕੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ 'ਬੱਕਾ' ਹੈ, ਮੱਕੇ ਪਾਸ ਜੋ ਖੁਸ਼ਕ ਪਹਾੜੀਆ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ 500 ਫੁੱਟ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ। ਮਿਸ਼ਕਾਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਮੱਕਾ ਆਦਮੀ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਥਾਪਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਉੱਮਤ ਇਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹੇਗੀ ਅਰ ਇਸ ਨਗਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਗੀ"। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 703)

ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਦਿਰ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। "ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਇਬਾਦਤਗਾਹ, ਜੋ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ੈਰ ਤੇ ਬਰਕਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ

ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹਿਦਾਇਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆ ਹਨ, ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਹਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਇਸ ਵਿਚ ਵੜਿਆ ਉਸ ਦਾ ਚਿੱਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਉਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਇਹ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਘਰ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰੇ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬੇਨਿਆਜ਼ ਹੈ। (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਇਮਰਾਨ, ਰਕੂਅ 10)

ਮੱਕੇ ਦਾ ਨਾਉਂ **أَلْمَدِينَةُ** ਉਮੁਲਕੁਰਾ ਅਰਥਾਤ ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਪੀਰ ਦੇ ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮ ਲੋਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਤਿਕਾਰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। “ਐ ਮੁਹੰਮਦ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਸ਼ੈ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਨਮਲ, ਰਕੂਅ 7) ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੱਕੇ ਦੇ ਹੱਜ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। 1. ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜ਼ਾ ਪੈ ਖਾਕਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਕਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾ। 2. ਮਨੁ ਕਰਿ ਮਕਾ ਕਿਬਲਾ ਕਰਿ ਦੇਹੀ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਕਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਿਬਲਾ (ਪੂਜਾ ਦਾ ਮੰਦਿਰ)।

ਮਖਸੂਦ (ਦੇਖੋ ਮਕਸੂਦ) ਮਤਲਬ, ਮਕਸਦ, ਮਨੋਰਥ। ਮਕਸੂਦ ਦੇ ‘ਕ’ ਦੀ ਥਾਂ ਮਖਸੂਦ ਦੇ ‘ਖ’ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ ਭਾਵ ਤਤਸਮ ਸ਼ਬਦ ‘ਮਕਸੂਦ’ ਦੀ ਥਾਂ ਤਦਭਵ ਸ਼ਬਦ ‘ਮਖਸੂਦ’ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ‘ਕ’ ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ‘ਖ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਵਕਤ = ਵਖਤ, ਮਿਲਕ = ਮਿਲਖ, ਕਫਨ = ਖਫਨ, ਕੂਪ = ਖੂਹ ਅਤੇ ਕਰਤਾਲ = ਖੜਤਾਲ ਆਦਿ। 1. ਸਿਦਕੁ ਕਰਿ ਸਿਜਦਾ ਮਨੁ ਕਰਿ ਮਖਸੂਦ॥ (84, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਿਦਕ (ਭਰੋਸੇ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਜਦਾ (ਨਿਉਣਾ) ਬਣਾ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮਨਰੋਥ ਬਣਾ। 2. ਵਣਜੁ ਕਰਹੁ ਮਖਸੂਦੁ ਲੈਹੁ ਮਤ ਪਛੋਤਾਵਹੁ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣਾ ਵਪਾਰ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਮਨਰੋਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਮਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪਛਾਉਣਾ ਪਵੇ।

ਮਗਰ [ਫ਼ مگر ਮਗਰ = ਪਰ] ਪਰੰਤੂ, ਲੇਕਿਨ, ਪਰ। ਆਂਟ ਸੇਤੀ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਸੂਝਤੇ ਤਿਨਿ ਲੋਅ॥ ਮਗਰ ਪਾਛੈ ਕਫ਼ ਨ ਸੂਝੈ ਏਹੁ ਪਦਮੁ ਅਲੋਅ॥ (663, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਅੰਗੂਠੇ ਤੇ ਦੋ ਉਗਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨੱਕ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਹ ਪੁਕਾਰਦਾ ਹੈ, “ਮੈਂ ਤਿੰਨਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।” ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਇਹ ਅਜੀਬ ਹੀ ਕੰਵਲ-ਆਸਣ ਹੈ।

ਮਗੋਲ [ਤੁ. مغول ਮੁਗੋਲ = ਇੱਕ ਕੌਮ] ਤੂਰਾਨ ਵਾਸੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਾਤੀ। ਤਾਤਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਰਬੀਰ ਜਾਤੀ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਗ-ਪੂਜਕ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਦੁਾਰਿਕਾ ਨਗਰੀ ਕਾਹੇ ਕੇ ਮਗੋਲ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਦਵਾਰਿਕਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਮਜਮੀ [ਅ. مَجْمُوع ਮਜਮੂਅ, مَجْمُوعَة ਮਜਮੂਅਹ = ਅ. جمع ਜਮਅ (ਇਕੱਠ) ਹੋਇਆ] ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ, ਜੋੜ, ਕੁਲ, ਸਭ ਤਮਾਮ। ਪੰਚ ਮਜਮੀ ਜੋ ਪੰਚਨ ਰਾਖੈ॥ (1151, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਂ ਕਾਮਾਦਿਕ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਜਲਸ, ਮਜਲਸਿ [مجلس مَجْلِس = جُلوس (ਬੈਠਣ) ਦੀ ਥਾਂ] ਬੈਠਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਗਿਰੋਹ ਇਕੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਬਜ਼ਮ, ਸਭਾ, ਸੋਸਾਇਟੀ, ਮਜਮਾ, ਅੰਜੁਮਨ, ਇਕੱਠ, ਮਹਿਫਲ। 1. ਮਜਲਸ ਕੂੜੇ ਲਬ ਕੀ ਪੀ ਪੀ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (553, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਦੀ ਸਭਾ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਮਜਲਸਿ ਦੂਰਿ ਮਹਲੁ ਕੋ ਪਾਵੈ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੀ ਮਜਲਿਸ ਦੁਰੇਡੇ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਜਣਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ੂਰ, ਮਜ਼ੂਰੁ [مَزْدُور مَجْدُور = ਉਜਰਤ ਲੈ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ مَزْدُ ਮੁਜ਼ਦ (ਉਜਰਤ) ਅਤੇ دَر ਵਰ (ਸਾਹਿਬ, ਮਾਲਿਕ, ਵਾਲਾ) ਦਾ ਸੰਯੁਕਤ ਹੈ ਭਾਵ ਉਜਰਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਉਜਰਤ ਲੈ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ‘ਵਰ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਤਾਕਤਵਰ = ਤਾਕਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ; ਗੰਜਵਰ = ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਾਲਾ ; ਰੰਜਵਰ = ਦੁਖ ਵਾਲਾ ; ਸੁਖਨਵਰ = ਪੱਕੇ ਬਚਨ ਵਾਲਾ ; ਜਾਨਵਰ = ਜਾਨ ਵਾਲਾ ; ਤਾਜਵਰ ; ਪੇਸ਼ਾਵਰ ; ਦਾਨਿਸ਼ਵਰ ; ਨਾਮਵਰ ਅਤੇ ਦੀਦਾਵਰ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਮੁਜ਼ਦਵਰ = ਉਜਰਤ ਵਾਲਾ, ਉਜਰਤ ਲੈ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। مَزْدُور ਮੁਜ਼ਦਵਰ ਨੂੰ ਜੇ ਆਮ ਜੋੜਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ‘ਮਜ਼ਦੂਰ’ ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੰਜਵਰ ਨੂੰ ਰੰਜੂਰ ਤੇ ਗੰਜਵਰ ਨੂੰ ਗੰਜੂਰ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ। ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ੂਰ ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਅੰਜਨ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਪਾਦਾਂਤ = ਪੰ. ਪੈਦ, ਸੰ. ਪਾਦੋਨ = ਪੰ. ਪਾਉਣਾ, ਸੰ. ਨਦੀ = ਪੰ. ਨੈਂ, ਅਤੇ ਸੰ. ਕਦਲਕ = ਪੰ. ਕੇਲਾ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ مَزْدُ ਮਜ਼ਦੂਰ = ਪੰ. ਮਜ਼ੂਰ। 1. ਲਾਹੇ ਕਾਰਣਿ ਆਇਆ ਜਗਿ॥ ਹੋਇ ਮਜ਼ੂਰੁ ਗਇਆ ਠਗਾਇ ਠਗਿ॥ (931, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਫਾ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛਲਨੀ ਮਾਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਠੱਗ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। 2. ਰੋਵਹਿ ਪਾਂਡਵ ਭਏ ਮਜ਼ੂਰ॥ ਜਿਨ ਕੈ ਸੁਆਮੀ ਰਹਤ ਹਦੂਰਿ॥ (954, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਾਂਡਵ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕੀਤਾ।

ਮਜ਼ੂਰੀ [مَزْدُورِي مَجْدُورِي = مَزْدُور ਮਜ਼ਦੂਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਕੰਮ, ਉਜਰਤ, ਮਿਹਨਤਾਨਾ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ। 1. ਨਿੰਦਾ ਕਰਿ ਕਰਿ ਬਹੁ ਭਾਰੁ ਉਠਾਵੈ ਬਿਨੁ ਮਜ਼ੂਰੀ ਭਾਰੁ ਪਹੁਚਾਵਣਿਆ॥ (118, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਨਿੰਦਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਬੋਝ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ। 2. ਪਾਤ ਪਤੋਸਣਿ ਪੂਛਿ ਲੇ ਨਾਮਾ ਕਾ ਪਹਿ ਛਾਨਿ ਛਵਾਈ ਹੋ॥ ਤੇ ਪਹਿ ਦੁਗਣੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦੋਹਉ ਮੋ ਕਉ ਬੇਢੀ ਦੇਹੁ ਬਤਾਈ ਹੋ॥ ਬੇਢੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮਜ਼ੂਰੀ ਮਾਂਗੈ ਜਉ ਕੋਊ ਛਾਨਿ ਛਵਾਵੈ ਹੋ॥ (657, ਸੋਰਠਿ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਪਾਸ ਦੀ ਗੁਆਂਢਣ ਨਾਮਦੇਵ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ, “ਤੂੰ ਕੀਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੀ ਛੱਪਰੀ ਬਣਵਾਈ ਹੈ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਦੁਗਣੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦੇਵਾਂਗੀ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਤਰਖਾਣ ਦੱਸ ਦੇ।” ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਛੱਪਰੀ ਬੰਨ੍ਹਵਾਉਣੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਤਰਖਾਣ ਪਿਆਰ ਦੀ ਉਜਰਤ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। 3. ਸਾਰੋ ਦਿਨਸੁ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰਤਾ ਤਹੁ ਮੂਸਲਹਿ ਛਰਾਇਆ॥ (712, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਛਿਲਕੇ ਨੂੰ ਮੋਹਲੇ ਨਾਲ ਛੜਨ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਸਾਰੋ ਦਿਨਸੁ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰੈ॥ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਕੀ ਵੇਲਾ ਬਜਰ ਸਿਰਿ ਪਰੈ॥ (1143, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਹਰੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਭਾਰੀ ਪੱਥਰ ਆ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਮਜ਼ੂਰੀਆ (ਦੇਖੋ ਮਜ਼ੂਰੀ) ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਮਜ਼ਦੂਰੀਆਂ। ਮਸਕਤਿ ਲਹਹੁ ਮਜ਼ੂਰੀਆ ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਸਮ ਦਰਾਹੁ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਘਾਲਣਾ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰ ‘ਤੇ ਹਰ ਘੜੀ ਖੈਰ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮਣ [ਅ. مَن مَن = ਮਿਣਤੀ] ਮਾਪ, ਮਿਣਤੀ ਭਾਵ ਦੇ ਗਿੱਠ (ਇੱਕ ਹੱਥ)। ਸਾਢੇ ਤ੍ਰੈ ਮਣ ਦੇਹੁਰੀ ਚਲੈ ਪਾਣੀ ਅੰਨਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਲੰਬੀ ਦੇਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਅਨਾਜ ਨਾਲ ਤੁਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ।

ਮਤਾਂਤੁ [ਅ. مَتَانَت مَتَانَت = ਮਜ਼ਬੂਤੀ, ਸੰਜੀਦਗੀ] ਪਕਿਆਈ, ਪੱਕੀ ਸਲਾਹ, ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ। ਸੁਣਿ ਸਖੀਏ ਇਹ ਭਲੀ ਬਿਨੰਤੀ ਏਹੁ ਮਤਾਂਤੁ ਪਕਾਈਐ॥ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ ਉਪਾਧਿ ਰਹਤ ਹੋਇ ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦਹਿ ਗਾਈਐ॥ (249, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀਓ ਸਾਥਣੋ ! ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਬੇਨਤੀ ਵਲ ਕੰਨ ਦਿਉ। ਆਉ ਆਪਾਂ ਇੰਜ ਪੱਕੀ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈਏ ਕਿ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾਲਕ ਦੇ ਜਸ ਦੇ ਗਾਉਣ ਗਾਈਏ।

ਮਨ¹ [ਫ. مَن مَن = ਮੈਂ] ਇੱਕਵਚਨ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਭਾਵ ਮੈਂ, ਮੇਰੀ। 1. ਤੁਮ੍ਹਰੀ ਟੇਕ ਪੂਰੇ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਮਨ ਸਰਨਿ ਤੁਮ੍ਹਰੈ ਪਰੀ॥ (499, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ! ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਓਟ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਨਾਹ 'ਚ ਆ ਪਈ ਹਾਂ। 2. ਕਾਲੂਬਿ ਅਕਲ ਮਨ ਗੋਰ ਨ ਮਾਨੀ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਪੁੱਠੀ ਅਕਲ ਨੇ ਕਬਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਭਾਵ ਮੌਤ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤੀ। 3. ਮਨ ਕਮੀਨ ਕਮਤਰੀਨ ਤੂ ਦਰੀਆਉ ਖੁਦਾਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਤੇ ਘਟੀਆ ਹਾਂ। ਐ ਖੁਦਾ ! ਤੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ ਭਾਵ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈਂ। 4. ਮਨ ਤੁਆਨਾ ਤੂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਇਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਮਨ², ਮਨਿ, ਮਨੁ, ਮੰਨੁ [ਫ. مَن = ਦਿਲ] ਦਿਲ, ਰੂਹ, ਜੀਵ ਆਤਮਾ, ਅੰਤਹਕਰਨ। 1. ਆਈ ਪੰਥੀ ਸਗਲ ਜਮਾਤੀ ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਈਚਾਰਾ ਰੱਖਣਾ 'ਆਈ ਪੰਥ' ਦਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸਭ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਕਰਨੀ ਆਈ ਪੰਥੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਨੂੰ ਹੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਖਿਆਲ ਕਰ। 2. ਮਨ ਭੁਖਾ ਭੁਖਾ ਮਤ ਕਰਹਿ ਮਤ ਤੂ ਕਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਰ॥ (27, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ! ਆਪਣੇ ਖੁਧਿਆਵੰਤ ਤੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾ ਕਰ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ। 3. ਮਨਮੁਖ ਮੰਨੁ ਅਜਿਤੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ॥ (644, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਦਾ ਮਨ ਜਿਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹੋਰਸ (ਮਾਇਆ) ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 4. ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਉਪੇ ਆਗੈ ਧਰੇ ਹਉਮੈ ਵਿਚਹੁ ਮਾਰਿ॥ (28, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3)।

ਮਨ³ [ਅ. مَن مَن, ਫ. مَن مَن = ਮਣ] ਤੋਲ ਦੀ ਇੱਕ ਇਕਾਈ ਭਾਵ 40 ਸੇਰ। ਕਹਾ ਨਰ ਗਰਬਸਿ ਥੋਰੀ ਬਾਤ॥ ਮਨ ਦਸ ਨਾਜੁ ਟਕਾ ਚਾਰਿ ਗਾਂਠੀ ਐਤੋਂ ਟੇਢੇ ਜਾਤੁ॥ (1251, ਸਾਰੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕਿਉਂ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਦਸ ਮਣ ਅਨਾਜ ਤੇ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜ ਗੰਢ 'ਚ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੂੰ ਐਨਾ ਫੁੱਲਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ।

ਮਨਸਾ [ਅ. مَنَسَا مَنَسَا = ਅ. إِنْسَا ਇਨਸਾ (ਚਾਹਿਆ) ਹੋਇਆ] ਇੱਛਾ, ਖਾਹਿਸ਼, ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ, ਇਰਾਦਾ, ਕਾਮਨਾ, ਮੁਰਾਦ, ਮਤਲਬ। 1. ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰਣੈ ਮਨਸਾ ਸਭ ਪੂਰੇਵ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਮਨਸਾ ਧਾਰਿ ਜੋ ਘਰ ਤੇ ਆਵੈ॥ ਸਾਧਸੰਗਿ ਜਨਮੁ ਮਰਣੁ ਮਿਟਾਵੈ॥ (104, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਘਰੋਂ ਆ ਕੇ ਸਤਿਸੰਗਤ ਅੰਦਰ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਵਰੁ ਪਾਇਅਤਾ ਬਾਲੜੀਏ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਪੂਰੀ ਰਾਮ॥ (765, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੁਆਨ ਲੜਕੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। 4. ਜੈਸੀ ਆਸਾ ਤੈਸੀ ਮਨਸਾ ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ

ਭਰਪੂਰੇ॥ (763, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਉਮੀਦ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਮਨ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸਾਈਂ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨਹਿ [ਅ من مਨਅ = ਰੋਕਣ (ਵਰਜਣ) ਦਾ ਭਾਵ] ਰੋਕਣਾ, ਹਟਾਉਣਾ, ਵਰਜਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮੋਂ ਰੋਕਣਾ। ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ 'ਚ ਆਇਆ ॥ 'ਐਨ' ਭਾਵ 'ਅ' ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਆਉਣ ਸਮੇਂ 'ਹ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਨਾਅਰਾ = ਨਾਹਰਾ, ਮੁਅਤਬਰ = ਮੁਹਤਬਰ, ਮੁਅਜਿਜ਼ਹ (ਚਮਤਕਾਰ) = ਮੁਹਜਿਜ਼ਾ, ਮਅਨਾ = ਮਾਹਨਾ, ਨਿਅਮਤ = ਨਿਹਮਤ ਤੇ ਇਅਤਿਰਾਜ਼ = ਇਹਤਰਾਜ਼ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਅ = ਮਨਹ। 1. ਆਪੇ ਦੁਰਮਤਿ ਮਨਹਿ ਕਰੇਇ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਖੋਟੀ ਮਤ (ਮੰਦੀਆਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ) ਨੂੰ ਵਰਜਦਾ ਹੈਂ। 2. ਭਾਣੈ ਭੋਗ ਭੋਗਾਇਦਾ ਭਾਣੈ ਮਨਹਿ ਕਰੇਇ॥ (963, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੌ ਨਿਅਮਤਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਭੋਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਨਿਅਮਤਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਭੋਗਣ ਤੋਂ ਵਰਜਦਾ ਹੈ। 3. ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਨੇ ਨਦਰਿ ਕਰੇਇ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਆਪੇ ਦੇਇ॥ ਬਿਖਿਆ ਕੀ ਬਾਸਨਾ ਮਨਹਿ ਕਰੇਇ॥ (1172, ਬਸੰਤ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਸੁਆਮੀ ਆਪਣੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਨਾਮ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਰੋਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨਾ¹ [ਫ من مਨ = ਦਿਲ] ਐ ਦਿਲ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਕੰਨਾ' ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਖੁਦਾਇਆ = ਹੇ ਖੁਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁੱਤਰਾ = ਐ ਪੁੱਤਰ, ਮਿੱਤਰਾ = ਹੇ ਮਿੱਤਰ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ, ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਮਾਸੜਾ = ਐ ਮਾਸੜ। 1. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਜੁ ਮਨਾ ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਜਲ ਕਉ ਮੀਨੁ॥ (1426, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9) 2. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਭਜੁ ਹਰਿ ਮਨਾ ਪਰੈ ਨ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ॥ (1426, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9)।

ਮਨਾ² (ਦੇਖੋ ਮਨਹਿ) ਵਰਜਣਾ, ਰੋਕਣਾ, ਨਿਸ਼ੇਧ। ਅਬ ਜਗੁ ਜਾਨਿ ਜਉ ਮਨਾ ਰਹੈ॥ ਜਹ ਕਾ ਬਿਛੁਰਾ ਤਹ ਬਿਰੁ ਲਹੈ॥ (342, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਆਰਜ਼ੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖੇ ਤਦ ਉਹ ਉਥੇ ਸਥਿਰ ਥਾਂ ਪਾ ਲਵੇਗਾ, ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਉਹ ਵਿਛੜਿਆ ਹੈ।

ਮਨਾਰਿ [ਅ منار مਨਾਰ, منار مਨਾਰਹ = ਨੂਰ (ਰੋਸ਼ਨੀ) ਦੀ ਥਾਂ] ਉਹ ਉਚਾ ਬੁਰਜ ਜਿਸ ਉਪਰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਚਾਨਣ ਮਿਨਾਰਾ, ਲਾਈਟ ਹਾਊਸ। ਗੁਰ ਮਨਾਰਿ ਪ੍ਰਿਅ ਦਇਆਰ ਸਿਉ ਰੰਗੁ ਕੀਆ॥ (1271, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚਾਨਣ ਦੇ ਮਿਨਾਰ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਇਆਲੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਨੀ¹ [ਫ منى مਨੀ, من مਨ = ਮੇਰੇ+ਫ ਈ = ਤੂੰ ਹੈਂ] ਹਾਜ਼ਰਾ ਹਜ਼ੂਰਿ ਦਰਿ ਪੇਸਿ ਤੂੰ ਮਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਇਸ ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਰਤਕ ਇਉਂ ਹੈ ਕਿ 'ਤੂੰ ਦਰ ਪੇਸ਼-ਏ-ਮਨ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਈ' ਭਾਵ ਐ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੈਂ ਭਾਵ ਮੌਜੂਦ ਹੈਂ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮਨ' ਤੇ 'ਈ' ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ 'ਮਨੀ' ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅਸਤ (ਹੈ) ਦੀ ਗਰਦਾਨ ਇਉਂ ਹੈ- ਅਸਤ = ਉਹ ਹੈ, ਅੰਦ = ਉਹ ਹਨ, ਈ = ਤੂੰ ਹੈਂ, ਏਦ = ਤੁਸੀਂ ਹੋ, ਅਮ = ਮੈਂ ਹਾਂ, ਏਮ = ਅਸੀਂ ਹਾਂ।

ਮਰਗ [ਫ مرگ مਰਗ = ਮੌਤ] ਮ੍ਰਿਤੂ, ਮੌਤ, ਫੌਤ, ਵਫਾਤ। ਮਰਗ ਸਵਾਈ ਨੀਹਿ ਜਾਂ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਲਦਿਆ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਜਦ ਸੁਆਸਾਂ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਕੰਢਿਆਂ ਤੱਕ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਰਗਸਤਾਣੀ [ਫ਼ مرگستان ਮਰਗਿਸਤਾਨ, ਫ਼ مرگ ਮਰਗ = ਮੌਤ+ਸਤਾਨ = ਸਥਾਨ] ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ-ਘਾਟ, ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਕਬਰਿਸਤਾਨ। ਫ਼ਰੀਦਾ ਮੰਡਪ ਮਾਲੁ ਨ ਲਾਇ ਮਰਗ ਸਤਾਣੀ ਚਿਤਿ ਧਰਿ॥ ਸਾਈ ਜਾਇ ਸਮਾਲਿ ਜਿਥੈ ਹੀ ਤਉ ਵੰਞਾ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫ਼ਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫ਼ਰੀਦ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾਂ ਤੇ ਮਾਲ-ਦੌਲਤ ਨਾਲ ਨਾ ਜੋੜ ਅਤੇ ਤੂੰ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਮਨ 'ਚ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖ, ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਮਰਤਬਾ [ਅُ مرتبه ਮਰਤਬਹ = ਅُ مرتب, ਰਤਬ (ਉਚਾ ਹੋਣ) ਦਾ ਭਾਵ] ਰੁਤਬਾ, ਪਦਵੀ, ਦਰਜਾ, ਅਹੁਦਾ। 1. ਨਾਨਕ ਇਹ ਮਰਤਬਾ ਤਿਸ ਨੇ ਦੇਇ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਰਜਾਇ॥ (556, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਰਜਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਵਡੀ ਹੂ ਵਡਾ ਅਪਾਰੁ ਤੇਰਾ ਮਰਤਬਾ॥ (965, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਉਚਿਆਂ ਦਾ ਪਰਮ-ਉਚਾ ਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਹੈ ਤੇਰਾ ਰੁਤਬਾ।

ਮਰਦ [ਫ਼ مرد ਮਰਦ = ਆਦਮੀ, ਮਨੁੱਖ] ਪੁਰਸ਼, ਮਨੁੱਖ ; ਦਲੇਰ, ਬਹਾਦੁਰ, ਸੂਰਮਾ। 1. ਆਵਨਿ ਅਠਤਰੈ ਜਾਨਿ ਸਤਾਨਵੈ ਹੋਰੁ ਭੀ ਉਠਸੀ ਮਰਦ ਕਾ ਚੇਲਾ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਬਾਬਰ ਦੇ ਸੰਮਤ 1578 ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਐਮਨਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਆਉਣ ਅਤੇ ਹਮਾਯੂੰ ਦੇ ਸੰਮਤ 1597 ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦ ਤੋਂ ਨੱਠ ਜਾਣ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। 'ਮਰਦ ਕਾ ਚੇਲਾ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਸ਼ੇਰਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਅਕਬਰ ਵੀ ਪਿਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਇਸੇ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਰਥਾਤ ਬਾਬਰ 1578 ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਆਵੇਗਾ ਅਤੇ ਹਮਾਯੂੰ 1597 ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਤਦ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਚੇਲਾ ਉਠੇਗਾ। 2. ਪੰਚ ਮਰਦ ਸਿਦਕਿ ਲੇ ਬਾਧਹੁ ਖੈਰਿ ਸਬੂਰੀ ਕਬੂਲ ਪਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੰਜਾਂ ਮਰਦਾਂ (ਵਿਕਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਸਿਦਕ, ਖੈਰਾਤ ਤੇ ਸਬਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਕਬੂਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਮਰਦਨ [ਫ਼ مرد ਮਰਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ 'ਨ' ਲਗਣ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸਿੱਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਸਿੱਖਨ, ਦੀਨ ਦਾ ਦੀਨਨ, ਰਾਜਾ ਦਾ ਰਾਜਾਨ, ਗਿਰਝ ਦਾ ਗਿਰਝਨ, ਸੰਤ ਦਾ ਸੰਤਨ, ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰਨ ਅਤੇ ਵੇਦ ਦਾ ਵੇਦਨ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਮਰਦਨ। 1. ਜਹ ਕੀ ਉਪਜੀ ਤਹ ਰਚੀ ਪੀਵਤ ਮਰਦਨ ਲਾਗ॥ (337, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਆਦਮੀ ਨੇਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਅਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਉਸ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। 2. ਚਾਰਿ ਬਰਨ ਚਉਹਾ ਕੇ ਮਰਦਨ ਖਟੁ ਦਰਸਨ ਕਰ ਤਲੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਚਾਰ ਜਾਤਾਂ, ਚੌਹਾਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਨੇਕ ਪੁਰਸ਼, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਥ ਦੀ ਹਥੇਲੀ ਉਤੇ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹਨ, ਸੁਹਣੇ ਸੁਨੱਖੇ, ਕਾਮਿਲ, ਮਨੋਹਰ ਤੇ ਅਕਲਮੰਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਲੇਵਾ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੇ ਮੋਹਿਤ ਕਰਕੇ ਠੱਗ ਲਿਆ ਹੈ।

ਮਰਦਨੁ (ਦੇਖੋ ਮਰਦਨ) ਇਥੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ। ਤਸਬੀ ਯਾਦਿ ਕਰਹੁ ਦਸ ਮਰਦਨੁ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਬੰਧਾਨਿ ਬਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀਆਂ ਦਸ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਸਬੀਹ (ਮਾਲਾ) ਬਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਤੇ ਭਾਰੀ ਸ੍ਵੈ-ਸੰਜਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਬਣਾ।

ਮਰਦਾ [ਫ਼ مردان ਮਰਦਾਨ/ਮਰਦਾਂ = ਮਰਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਹੁਤੇ ਮਰਦ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਰਦ। ਏਤੇ ਅਉਰਤ ਮਰਦਾ ਸਾਜੇ ਏ ਸਭ ਰੂਪ ਤੁਮਾਰੇ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਐਨੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦ ਰਚੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਤੇਰਾ ਹੀ ਸਰੂਪ ਹਨ।

ਮਰਦਾਨਾ [ਫ਼. مردانه ਮਰਦਾਨਹ, ਫ਼. مرد ਮਰਦ = ਪੁਰਸ਼+ਫ਼. آء ਆਨਹ = ਵਾਂਗ] ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ, ਮਰਦਾਂ ਵਰਗਾ, ਮਰਦਾਂ ਵਾਲਾ, ਮਰਦਾਂ ਜਿਹਾ, ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ। ‘ਆਨਹ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅਮੀਰਾਨਹ = ਅਮੀਰਾਂ ਵਰਗਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਨਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਜਿਹਾ, ਦਰਵੇਸ਼ਾਨਹ = ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਰਗਾ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਨਹ = ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਰਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਮਰਦਾਨਹ = ਮਰਦਾਂ ਵਰਗਾ, ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਵਰਗਾ। ਜਾ ਕਉ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ ਸੋਈ ਮਰਦੁ ਮਰਦੁ ਮਰਦਾਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮ-ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਮਰਦੀ [ਫ਼. مرد ਮਰਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਮਰਦੀਂ, ਮਰਦਾਂ ਜਿਹੀ, ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ। ਪੰਜਾਬੀ ‘ਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਪਏ ਕਬੂਲੁ ਖਸਮ ਨਾਲਿ ਜਾਂ ਘਾਲ ਮਰਦੀ ਘਾਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਅੰਗਦ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਲੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਮਰਦੁ (ਦੇਖੋ ਮਰਦ) ਪੁਰਸ਼, ਮਰਦ। ਜਾ ਕਉ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ ਸੋਈ ਮਰਦੁ ਮਰਦੁ ਮਰਦਾਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਰਦ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮ ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਮਲਉਨ [ਅ. مَلُون ਮਲਉਨ = ਅ. لعنت ਲਅਨਤ (ਫਿਟਕਾਰ) ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ] ਲਅਨਤ ਕੀਤਾ, ਪਿੱਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਵ ਸ਼ੈਤਾਨ। ਜਦ ਖੁਦਾ ਨੇ ‘ਆਦਮ’ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਰਚ ਕੇ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ‘ਸਾਰੇ ਆਦਮ ਨੂੰ ਸਿਜਦਾ ਕਰੋ।’ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੇ ਅਵਗਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਮੈਂ ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆਂ ਹਾਂ ਤੇ ਆਦਮ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਮੈਥੋਂ ਘਟੀਆ ਹੈ।” ਖੁਦਾ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਮਲਉਨ (ਲਾਅਨਤੀ) ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਜੰਨਤ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ ਮੁਲਾ ਮਲਉਨ ਨਿਵਾਰੈ ਸੋ ਦਰਵੇਸੁ ਜਿਸੁ ਸਿਫਤਿ ਧਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁੱਲਾਂ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਹਤਾ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਉਸ ਉਤੇ ਲਾਅਨਤਾਂ ਪੈਣ ਭਾਵ ਨਾਪਾਕ ਤੇ ਲਾਅਨਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਚਿੱਤ ਧਰਦਾ ਹੈ।

ਮਲਕ [ਅ. ملك ਮਲਿਕ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ] ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਸ਼ਾਹ। 1. ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। 2. ਮਿਥਿਆ ਰਾਜ ਜੋਬਨ ਅਰੁ ਉਮਰੇ ਮੀਰ ਮਲਕ ਅਰੁ ਖਾਨ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਵਾਨੀ, ਸਰਦਾਰ, ਅਮੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਖਾਨ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। 3. ਚੀਰੀ ਜਿਸ ਕੀ ਚਲਣਾ ਮੀਰ ਮਲਕ ਸਲਾਰ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਤਾਬੇ ਅਮੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਲਕਲ ਮਉਤ [ਅ. ملك الموت ਮਲਕ-ਉਲ-ਮੌਤ, ਅ. ملك ਮਲਕ = ਫਰਿਸ਼ਤਾ+ਅ. اء ਉਲ = ਦਾ+ਅ. موت ਮੌਤ = ਮ੍ਰਿਤੂ] ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਜਮਦੂਤ, ਇਸਰਾਈਲ ਫਰਿਸ਼ਤਾ। ਮਲਕਲ ਮਉਤ ਜਾਂ ਆਵਸੀ ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਭੰਨਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਬੂਹੇ ਤੋੜ ਸੁਟਦਾ ਹੈ।

ਮਲਕੁ [ਅ. ملك ਮਲਕ = ਫਰਿਸ਼ਤਾ] ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਫਰਿਸ਼ਤਾ। 1. ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਾਦੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੌਤ ਦਾ

ਫਰਿਸ਼ਤਾ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਫਰੀਦਾ ਦੁਹ ਦੀਵੀ ਬਲੰਦਿਆ ਮਲਕੁ ਬਹਿਠਾ ਆਇ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜਦ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਦੀਵੇ ਜਗਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮੌਤ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਲਾਇਕਾਂ [ਅ. مَلَايِكَة ਮਲਾਇਕ, مَلَايِكَة ਮਲਾਇਕਹ = ਅ. مَلَك ਮਲਕ (ਫਰਿਸ਼ਤਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਫਰਿਸ਼ਤੇ, ਦੇਵਤੇ ; ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ। ਸਿਦਕੁ ਸਬੂਰੀ ਸਾਦਿਕਾ ਸਬਰੁ ਤੋਸਾ ਮਲਾਇਕਾਂ॥ (83, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਕਰਨਾ ਸਿਦਕਵਾਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ ਅਤੇ ਸਬਰ ਕਰਨਾ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਫਰ ਖਰਚ ਹੈ।

ਮਲਾਰੁ [ਅ. مَلْهَ ਮੱਲਾਹੁ = ਅ. مَلْهَ ਮਲਹੁ (ਦੋਨਾਂ ਖੰਭਾਂ ਨਾਲ ਉਡਣ) ਵਾਲਾ] ਦੋਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਚੱਪੂ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਖੇਵਟ। ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਨਾਲ ਤੁਕਾਂਤ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ‘ਮੱਲਾਹ’ ਨੂੰ ‘ਮਲਾਰੁ’ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਵਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਡਰਾਵਣੋ ਨਾ ਕੰਧੀ ਨਾ ਪਾਰੁ॥ ਨਾ ਬੇੜੀ ਨਾ ਤੁਲਹੜਾ ਨਾ ਤਿਸੁ ਵੰਝੁ ਮਲਾਰੁ॥ (59, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭੈ-ਦਾਇਕ ਜਗਤ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਕਠਿਨ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਢਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਾਰਲਾ ਸਿਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸ਼ਤੀ, ਨਾ ਤੁਲਾ, ਨਾ ਬਾਂਸ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੱਲਾਹ ਹੈ।

ਮਲੂਕ [ਅ. مَلُوك ਮਲੂਕ = ਅ. مَلِك ਮਲਿਕ (ਬਾਦਸ਼ਾਹ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲੋਕ। ‘ਮਲੂਕ’ ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ, ਕੋਮਲ, ਨਾਜ਼ੁਕ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਤਲਬ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਫਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ- “ਹਾਸ਼ਮ ਪੈਰ ਮਲੂਕ ਸੱਸੀ ਦੇ ਮੈਹੰਦੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ”। 1. ਮਹਰ ਮਲੂਕ ਕਹਾਈਐ ਰਾਜਾ ਰਾਉ ਕਿ ਖਾਨੁ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਉਮਰੇ ਗਏ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕੂਚੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 3. ਮਹਰ ਮਲੂਕ ਹੋਇ ਦੇਖਿਆ ਖਾਨ॥ ਤਾ ਤੇ ਨਾਹੀ ਮਨੁ ਤ੍ਰਿਪਤਾਨ॥ (179, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਚੌਧਰੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਾਪਦੀ ਨਹੀਂ। 4. ਖਾਨੁ ਮਲੂਕੁ ਕਹਾਵਉ ਰਾਜਾ॥ ਅਬੇ ਤਬੇ ਕੂੜੇ ਹੈ ਪਾਜਾ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਕਰਕੇ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵਾਂ। ਹੰਕਾਰ ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਹਮਕੀ ਤੁਮਕੀ’ ਕਰਾਂ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਝੂਠਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ। 5. ਇਕਿ ਰਾਜੇ ਖਾਨ ਮਲੂਕ ਕਹਹਿ ਕਹਾਵਹਿ ਕੋਈ॥ (1283, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਇੱਕ ਰਾਜੇ, ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਲੂਕੀ [ਅ.-ਫ. مَلُوكِي ਮਲੂਕੀ = ਅ. مَلُوك ਮਲੂਕ (ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲਾ, ਉੱਤਮ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਲਾ। ਫਾਹੀ ਸੁਰਤਿ ਮਲੂਕੀ ਵੇਸੁ॥ ਹਉ ਠਗਵਾੜਾ ਠਗੀ ਦੇਸੁ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭੇਖ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਨੀਅਤ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਫਾਹੁਣ ਦੀ ਹੈ ਭਾਵ “ਬਗਲ ’ਚ ਛੁਰੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ’ਚ ਰਾਮ ਰਾਮ”। ਮੈਂ ਠੱਗ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਕ (ਦੁਨੀਆ) ਨੂੰ ਠੱਗਦਾ ਹਾਂ।

ਮਾ [ਫ. مَا ਮਾ = ਅਸੀਂ] ਹਮ, ਅਸੀਂ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਮੈਂ, ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ ਵਜੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਉ = ਉਹ, ਏਸ਼ਾਂ = ਉਹ ਬਹੁਤੇ, ਤੂ = ਤੂੰ, ਸੁਮਾ = ਤੁਸੀਂ, ਮਨ = ਮੈਂ ਅਤੇ ਮਾ = ਅਸੀਂ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ 1. ਹਠ ਮਝਾਹੁ ਮਾ ਪਿਰੀ ਪਸੇ ਕਿਉ ਦੀਦਾਰ॥ (80, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਿਵੇਂ ਹੋਣ? 2. ਨਾਨਕ ਲਹਰੀ ਲਖ ਸੈ ਆਨ ਡੁਬਣ ਦੇਇ ਨ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (519, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਹੋਰ ਛੱਲਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਡੁਬਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। 3. ਲਧਮੁ ਲਭਣਹਾਰੁ ਕਰਮੁ ਕਰੰਦੋ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (521, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਮੇਰੇ ‘ਤੇ

ਤਰਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਲੱਭਣ-ਯੋਗ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ। 4. ਨਾਨਕ ਸੇ ਅਖੜੀਆਂ ਬਿਅੰਨਿ ਜਿਨੀ ਡਿਸੰਦੇ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (577, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਹੋਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੰਤ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਸਹਸੈ ਜੀਅਰਾ ਪਰਿ ਰਹਿਓ ਮਾ ਕਉ ਅਵਰੁ ਨ ਢੰਗੁ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ ਸੰਦੇਹ 'ਚ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 6. ਨਾਨਕ ਲਹਰੀ ਲਖ ਸੈ ਆਨ ਡੁਬਣ ਦੇਇ ਨ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (519, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਵੇਲਾ ਕਬੂਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇ [ਫ਼ ۛۛ ਮਾਯਾ = ਦੌਲਤ] ਧਨ, ਪੂੰਜੀ। ਤ੍ਰਿਤੀਅ ਬਿਵਸਥਾ ਸਿੱਚੇ ਮਾਇ॥ (890, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਤੀਜੇ ਹਿੱਸੇ ਉਹ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇਆ [ਫ਼ ۛۛ ਮਾਯਾ = ਦੌਲਤ] ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਨਕਦੀ, ਸੰਪਦਾ, ਪੂੰਜੀ। 1. ਲੈਦਾ ਬਦ ਦੁਆਇ ਤੂੰ ਮਾਇਆ ਕਰਹਿ ਇਕਤ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦੁਰਸੀਸਾਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। 2. ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ॥ ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਦੌਲਤਮੰਦ ਅਤੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬੋਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਬੜਾ ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। 3. ਮਾਇਆ ਕਾਰਨਿ ਧਾਵਹੀ ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਅਜਾਨ॥ (1427, ਸਲੋਕ, ਮਃ 9) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਤੇ ਨਾਦਾਨ ਲੋਕ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

ਮਾਇਆਧਾਰੀ [ਫ਼ ۛۛ ਮਾਯਾ = ਦੌਲਤ+ਸੰ. ਧਾਰਿਨ੍ = ਧਾਰਣ ਵਾਲਾ] ਦੌਲਤਮੰਦ। ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਅਤਿ ਅੰਨਾ ਬੋਲਾ॥ ਸਬਦੁ ਨ ਸੁਣਈ ਬਹੁ ਰੋਲ ਘਚੋਲਾ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਦੌਲਤਮੰਦ ਅਤੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅਤੇ ਬੋਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਬੜਾ ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਸਾ [ਫ਼ ۛۛ ਮਾਸਹ = ਤੋਲੇ ਦਾ ਬਾਰੂਵਾਂ ਹਿੱਸਾ] ਅੱਠ ਰਤੀ ਭਰ ਵਜ਼ਨ, 1/12 ਤੋਲਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ, ਭੋਰਾ ਭਰ। 1. ਘੜੀ ਮੁਹਤ ਕਾ ਲੇਖਾ ਲੇਵੈ ਰਤੀਅਹੁ ਮਾਸਾ ਤੋਲ ਕਢਾਵਣਿਆ॥ (127, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਘੜੀ ਤੇ ਛਿਨ ਭਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਭੋਰਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਗਿਣਦਾ ਹੈ। 2. ਜਿਤਨੇ ਨਰਕ ਸੇ ਮਨਮੁਖਿ ਭੋਗੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਲੇਖੁ ਨ ਮਾਸਾ ਹੇ॥ (1073, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਨਰਕ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨਮੁਖ ਦੁਖ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਗੁਰਮੁਖ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 3. ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਦਾਸਨਿ ਦਾਸਾ ਖਿਨੁ ਤੋਲਾ ਖਿਨੁ ਮਾਸਾ॥ (1171, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਮਨ, ਜੋ ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖਿਨ ਵਿਚ ਭੋਰਾ ਭਰ। 4. ਧਰਤੀ ਪਾਣੀ ਪਰਬਤ ਭਾਰੁ॥ ਕਿਉ ਕੰਡੈ ਤੋਲੈ ਸੁਨਿਆਰੁ॥ ਤੋਲਾ ਮਾਸਾ ਰਤਕ ਪਾਇ॥ ਨਾਨਕ ਪੁਛਿਆ ਦੇਇ ਪੁਜਾਇ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਸੁਨਿਆਰਾ ਆਪਣੇ ਤਰਾਜ਼ੂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਤੇ ਪਹਾੜ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੋਲੇ, ਮਾਸੇ ਤੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਵੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸੁਆਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਉਹ ਸੁਆਲੀ ਦਾ ਘਰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਹ [ਫ਼ ۛۛ ਮਾਹ = ਮਹੀਨਾ, ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਮਹ] ਮਹੀਨਾ, ਮਾਸ। 1. ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ ਜਿਸ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ॥ (136, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਹੀਨੇ, ਦਿਨ ਤੇ ਮੁਹਤ ਉਸ ਲਈ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਰੁਤੀ ਮਾਹ ਮੂਰਤ ਘੜੀ ਗੁਣ ਉਚਰਤ ਸੋਭਾਵੰਤ ਜੀਉ॥ (927, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੋਭਾਵੰਤ ਹੈ ਉਹ ਰੁੱਤ, ਉਹ ਮਹੀਨਾ, ਉਹ ਮੁਹਤ ਅਤੇ ਉਹ ਘੜੀ, ਜਦ ਸੁਆਮੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 3. ਵਰ੍ਹੇ ਮਾਹ ਵਾਰ

ਥਿਤੀ ਕਰਿ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਸੋਝੀ ਪਾਇਦਾ॥ (1066, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਲ, ਮਹੀਨੇ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਚੰਦ ਦੀਆਂ ਤਿਥਾਂ ਰਚ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਵਰਤਾਈ ਹੈ। 4. ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੀਦਿਆ ਹਿਕੁ ਖਿਨੇ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਨ ਲਈ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟੁੱਟਣ ਲਈ ਇੱਕ ਫੇਰ ਹੀ। 5. ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ॥ (1168, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਬਾਰਕ ਹੈ ਉਹ ਮਹੀਨਾ, ਜਦ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। 6. ਬੇ ਦਸ ਮਾਹ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ ਭਲੇ॥ 1109, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ, ਮੌਸਮ, ਤਿੱਥਾਂ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨ, ਘੰਟੇ, ਮਿੰਟ ਤੇ ਮੁਹਤ ਸਮੂਹ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਸੱਚਾ ਸੁਆਮੀ ਆ ਕੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮਾਹਰਿ, ਮਾਹਰੁ, ਮਾਹਰੇ [ਅ. ماهر = ਮਹਾਰਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਮਾਹਿਰ, ਨਿਪੁੰਨ, ਤਜਰਬੇਕਾਰ, ਪੂਰਾ ਜਾਣੂ, ਪੂਰਾ ਗਿਆਨੀ, ਉਸਤਾਦ। 1. ਸੋਈ ਕਮਾਵੈ ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੇਵਕੁ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਮਾਹਰੁ ਜੀਉ॥ (101, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੇਵਕ ਉਹੀ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੇਵਕ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਹਉ ਹੋਆ ਮਾਹਰੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਬੰਨਿ ਆਦੇ ਪੰਜਿ ਸਰੀਕ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜਾਣੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜੇ ਸਰੀਕ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। 3. ਉਨ੍ਹ ਕੈ ਸੰਗਿ ਤੂ ਗ੍ਰਿਹ ਮਹਿ ਮਾਹਰਿ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਦੇਹ ! ਤੂੰ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਉਸਤਾਦ ਹੈਂ। 4. ਸਾਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਮਾਹਰੇ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦੀਆ ਦਿਖਾਇ॥ (1276, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਗਿਆਨੀ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਮਾਹਾ [ਫ. ماہ ਮਾਹ (ਮਹੀਨਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਭਾਵ ਉਹ ਬਾਣੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ- ਮਾਝ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਅਤੇ ਤੁਖਾਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਾਰਹਮਾਹ। ਮਾਹ (ਮਹੀਨੇ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਮਾਹਾਂ। 1. ਮਾਹਾ ਰੁਤੀ ਸਭ ਤੂੰ ਘੜੀ ਮੂਰਤ ਵੀਚਾਰਾ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ, ਰੁੱਤਾਂ, ਘੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਹਤਾਂ ਅੰਦਰ ਤੈਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹਾਂ। 2. ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ॥ (1168, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਬਾਰਕ ਹੈ ਉਹ ਮਹੀਨਾ ਜਦ ਕਿ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ। 3. ਮਾਹਾ ਰੁਤੀ ਮਹਿ ਸਦ ਬਸੰਤੁ॥ (1172, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੇ ਰੁੱਤਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਸਦੀਵ ਹੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਾਹਿ¹ (ਦੇਖੋ ਮਾਹ) ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ। ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ ਸੋਹੰਦੀਆ ਹਰਿ ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਬੈਠੜੀਆਹ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਉਹ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹਿੰਦੀਆ ਹਨ।

ਮਾਹਿ²[ਅ. ميه مياਹ = ਅ. ماہ ਮਾਇ (ਪਾਣੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਪਾਣੀ, ਜਲ। ਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ਅਗਨਿ ਮਰੈ ਗੁਣ ਮਾਹਿ॥ (21, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੇ ਜਲ ਨਾਲ ਖਾਹਿਸ਼ ਦੀ ਅੱਗ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਾਹੀਤਿ [ਅ. ماهيت مাহੀਯਤ = ਹਕੀਕਤ] ਅਸਲੀਅਤ, ਹਕੀਕਤ, ਸਾਰ, ਤੱਤ। ਮੰਗਲਵਾਰੇ ਲੇ ਮਾਹੀਤਿ॥ ਪੰਚ ਚੋਰ ਕੀ ਜਾਣੈ ਰੀਤਿ॥ (344, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝ।

ਮਾਹੁ (ਦੇਖੋ ਮਹ ਤੇ ਮਾਹ) ਮਹੀਨਾ। 1. ਕਵਣਿ ਸਿ ਰੁਤੀ ਮਾਹੁ ਕਵਣੁ ਜਿਤੁ ਹੋਆ ਆਕਾਰੁ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਹੜਾ ਮੌਸਮ ਸੀ ਤੇ ਕਿਹੜਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ, ਜਦ ਰਚਨਾ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਹੋਇਆ? 2. ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ ਰੁਤਿ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਜੋਗੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ

ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਿੱਥ, ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਦਿਨ, ਮੌਸਮ ਤੇ ਮਹੀਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। 3. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਸ਼ਿਆਂ ਘੜੀਆਂ ਪਹਰਾ ਬਿਤੀ ਵਾਰੀ ਮਾਹੁ ਹੋਆ॥ (12, ਸੋਹਿਲਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕੱਲੇ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਸਕਿੰਟ, ਮਿੰਟ, ਘੰਟੇ, ਪਹਿਰ, ਤਿੱਥਾਂ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਦਿਨ, ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਕਈ ਮੌਸਮ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸਰੂਪ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 4. ਹੋਇ ਪੁਰਾਣਾ ਕਪੜੁ ਪਾਟੈ ਸੂਈ ਧਾਗਾ ਗੰਢੈ॥ ਮਾਹੁ ਪਖੁ ਕਿਹੁ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਘੜੀ ਮੁਹਤੁ ਕਿਛੁ ਹੰਢੈ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੱਪੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਪਾਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਈ ਧਾਗਾ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਹੀਨਾ ਜਾਂ ਚੌਦਾਂ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਕਟਾਉਂਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਜਾਂ ਛਿਨ ਭਰ ਹੀ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। 5. ਮਾਹੁ ਜੇਹੁ ਭਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ॥ (1108, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਜੇਹ ਦਾ ਮਹੀਨਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਵਾਂ? 6. ਮੰਘਰ ਮਾਹੁ ਭਲਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਅੰਕਿ ਸਮਾਵਏ॥ (1109, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੰਗਾ ਹੈ ਮੰਘਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਾਤੀ [ਅ. معطی ਮੁਅਤੀ = عطا ਅਤਾ (ਬਖਸ਼ਿਸ਼) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਦਾਤਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਤੁਮ ਹਰਿ ਸਰਵਰ ਅਤਿ ਅਗਾਹ ਹਮ ਲਹਿ ਨ ਸਕਹਿ ਅੰਤੁ ਮਾਤੀ॥ (668, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੋ ਹਰੀ ! ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘਾ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਓੜਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਮਾਨਾ [ਫ. ما مانਾ, ما مان = ਮਾਨੰਦ] ਵਾਂਗ, ਵਰਗਾ, ਤੁੱਲ, ਜਿਹਾ, ਸਮਾਨ, ਮਾਨੰਦ। ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵਲੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨੂੰ ਰੇਤੀ ਵਾਂਗ ਖੁਰਚ ਦੇਵੇ।

ਮਾਮਲਾ [ਅ. معاملہ ਮੁਆਮਲਾ = عمل ਅਮਲ 'ਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ] ਕੰਮ, ਕਾਰਜ, ਪੰਦਾ। 1. ਵਾਟ ਨ ਕਰਈ ਮਾਮਲਾ ਜਾਣੈ ਮਿਹਮਾਣੁ॥ (148, ਮਾਝ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਰਸਤੇ 'ਚ ਪੰਦੇ ਨਾ ਫੈਲਾਵੇ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਸਮਝੇ ਭਾਵ ਜੀਵਨ-ਯਾਤਰਾ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਹੈ।

ਮਾਮਲੇ (ਦੇਖੋ ਮਾਮਲਾ) ਮਾਮਲਾ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਮਾਮਲੇ। 1. ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਉ ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ॥ ਫਰੀਦਾ ਏਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨ ਥੀਐ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਕੁੜੀ ਅਣਵਿਆਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਚਾਅ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹ ਵਿਆਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਸ ਦੇ ਝਮੇਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫਰੀਦ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਝੂਰੇਵਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਅਣਵਿਆਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। 2. ਫਰੀਦਾ ਜਿ ਦਿਹਿ ਨਾਲਾ ਕਪਿਆ ਜੇ ਗਲੁ ਕਪਹਿ ਚੁਖ॥ ਪਵਨਿ ਨ ਇਤੀ ਮਾਮਲੇ ਸਹਾਂ ਨ ਇਤੀ ਦੁਖ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਨਾਤੂਆ ਕੱਟਿਆ ਸੀ, ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਗਲ ਵੀ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਐਨੇ ਝਮੇਲੇ ਨਾ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਐਨੇ ਦੁਖੜੇ ਉਠਾਉਂਦਾ।

ਮਾਮੂਰ [ਅ. مَمُور ਮਮੂਰ = عمر ਉਮਰ (ਜੀਵਨ) ਸਹਿਤ] ਆਬਾਦ, ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਉਹਾਂ ਗਨੀ ਬਸਹਿ ਮਾਮੂਰ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਉਥੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਧਨਵਾਨ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਮਾਰਫਤਿ [ਅ. معرفت ਮਅਰਿਫਤ = عرف ਉਰਫ (ਗਿਆਨ) ਦਾ ਭਾਵ] ਸ਼ਨਾਖਤ, ਪਛਾਣ, ਗਿਆਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ, ਖੁਦਾ ਸ਼ਨਾਸੀ, ਆਤਮ ਗਿਆਨ, ਸੂਫੀ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ (ਸ਼ਰੀਅਤ, ਤਰੀਕਤ, ਮਅਰਿਫਤ ਤੇ ਹਕੀਕਤ) ਵਿਚੋਂ ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ। ਪਹਿਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਨਾਸੂਤ' (ਇਨਸਾਨੀਅਤ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਸ਼ਰੀਅਤ' ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਮਲਕੂਤ' (ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਖ਼ਸਲਤ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਤਰੀਕਤ' ਅਰਥਾਤ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਜਬਰੂਤ'

(ਸ਼ਕਤੀ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਮਅਰਿਫਤ’ (ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ‘ਫਨਾ’ (ਅਭਾਵ) ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਹਕੀਕਤ’ (ਸਤਯ ਸਰੂਪ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕਲਪਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਕੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਵਸਲ (ਮਿਲਾਪ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਰਫਤਿ ਮਨੁ ਮਾਰਹੁ ਅਬਦਾਲਾ ਮਿਲਹੁ ਹਕੀਕਤਿ ਜਿਤੁ ਫਿਰਿ ਨ ਮਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਅਬਦਾਲਾ ਫਕੀਰ (ਨੇਕ ਬੰਦੇ) ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਤੀਜੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਭਾਵ ਮਾਰਫਤ ਬਣਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਨੂੰ, ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਚੌਥੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਭਾਵ ਹਕੀਕਤ ਬਣਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਮਰੇਂਗਾ। ਅਬਦਾਲਾ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੀ ਮਾਰਫਤ (ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ) ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਫਿਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਮਾਲ, ਮਾਲਿ, ਮਾਲੂ [ਅ ۱۰ ਮਾਲ = ਦੌਲਤ, ਜਾਇਦਾਦ] ਧਨ, ਦੌਲਤ, ਮਾਲ ਮਤਾਅ, ਸੰਪਦਾ, ਸੰਪਤੀ। 1. ਸਮੁੰਦ ਸਾਹ ਸੁਲਤਾਨ ਗਿਰਹਾ ਸੇਤੀ ਮਾਲੂ ਧਨੁ॥ (5, ਜਪੁ, ਮ: 1) 2. ਜੋਰੁ ਨ ਰਾਜਿ ਮਾਲਿ ਮਨਿ ਸੋਰੁ॥ (7, ਜਪੁ, ਮ: 1) 3. ਮਾਲ ਕੈ ਮਾਣੈ ਰੂਪ ਕੀ ਸੋਭਾ ਇਤੁ ਬਿਧੀ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਚਮਕਦਮਕ ਵਿਚ, ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। 4. ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਸੰਚੀਐ ਮਾਲੂ ਜਾਲੂ ਜੰਜਾਲੂ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) 5. ਲਧੇ ਹਭੇ ਥੋਕਤੇ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਧਨੁ ਮਾਲ॥ (80, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 5) 6. ਸਬਦੁ ਅਖੁਟੁ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕਾ ਖਾਹਿ ਖਰਚਿ ਧਨੁ ਮਾਲੂ॥ (1426, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮ: 5)।

ਮਾਲਾ (ਦੇਖੋ ਮਾਲ) ਸੰਪਦਾ, ਮਾਲ ਮਤਾਅ। ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਸਭੁ ਤੁਮਰਾ ਮਾਲਾ॥ (744, ਸੂਹੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਆਤਮਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇਰਾ ਮਾਲ ਹੈ।

ਮਾਲੀ [ਅ ۱۰ ਮਾਲ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਮਾਲੀਂ ਭਾਵ ਮਾਲਾਂ ਨਾਲ, ਧਨ ਦੌਲਤ ਨਾਲ। ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰੀਂ = ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਲੀਂ = ਮਾਲ ਮਤੇਅ ਨਾਲ। ਨ ਭੀਜੈ ਰੂਪੀ ਮਾਲੀਂ ਰੰਗਿ॥ (1237, ਸਾਰੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਦੌਲਤਾਂ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਮਾਲੈ (ਦੇਖੋ ਮਾਲ) ਧਨ ਦੌਲਤ-ਸਹਿਤ। ਲਬੈ ਮਾਲੈ ਘੁਲਿ ਮਿਲਿ ਮਿਚਲਿ ਉਘੈ ਸਉਤਿ ਪਲੰਘੁ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਚੀ ਆਦਮੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾਵਲਾ ਇਨਸਾਨ ਤੰਗ ਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਲੰਘ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਮਾਲਕੁ [ਅ ۱۰ ਮਾਲਿਕ = ਸੁਆਮੀ] ਖ਼ਸਮ, ਸੁਆਮੀ, ਸਾਹਿਬ, ਆਕਾ। 1. ਦਿਲਾ ਕਾ ਮਾਲਕੁ ਕਰੇ ਹਾਕੁ॥ ਕੁਰਾਨ ਕਤੇਬ ਤੇ ਪਾਕੁ॥ (897, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ, ਨਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਯੂਹਦੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈਂ। 2. ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਾਲਕੁ ਦਿਲਾ ਕਾ ਸਚਾ ਪਰਵਦਗਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਸਾਰਿਆ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਮਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ।

ਮਾਲਿ ਦੁਲੀਚੈ [ਅ ۱۰ ਮਾਲ = ਧਨ, ਪੈਸਾ ਭਾਵ ਕੀਮਤੀ+فالي/فاليه/فاليه = ਫਾਲੀ/ਕਾਲੀ = ਕਾਲੀਨ+فالي/فاليه = ਫੋਟਾ] ਕੀਮਤੀ ਫੋਟਾ ਕਾਲੀਨ, ਛੋਟੀ ਉਂਨੀ ਦਰੀ, ਉਂਨੀ ਕਾਲੀਨ। ਗ਼ਾਲੀਚਹ ਦਾ ‘ਗ਼’ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕ਼ਾਲੀਚਹ ਦੇ ‘ਕ’ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ- ਚਗੰਦਰ = ਚਕੰਦਰ, ਗ਼ਾਲੀਨ = ਕ਼ਾਲੀਨ ਆਦਿ। ਕੀਮਤੀ ਗ਼ਾਲੀਚੈ। ਮਾਲਿ ਦੁਲੀਚੈ ਬੈਠੀ ਲੇ ਮਿਰਤਕੁ ਨੈਨ ਦਿਖਾਲਨੁ ਧਾਇਆ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਰਹਿਤ ਮੁਰਦਾ ਦੇਹਕੀਮਤੀ ਕਾਲੀਨ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ’ਤੇ ਬੈਠੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਚ-ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਅਡੰਬਰ ਦੌੜ ਗਿਆ ਭਾਵ ਵਿਖਾਵੇ ਤੋਂ ਗਿਲਾਨੀ ਹੈ।

- ਮਾਲੂਮ** [ਅ. معلوم ਮਾਲੂਮ = ਅ. علم ਇਲਮ (ਗਿਆਨ) ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ] ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। 1. ਹਵਾਲ ਮਾਲੂਮ ਕਰਦੇ ਪਾਕ ਅਲਾਹ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਇਲਮ (ਜਾਣੂ) ਹੈ। 2. ਤੈ ਮੈ ਕੀਆ ਸੁ ਮਾਲੂਮ ਹੋਈ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਇਲਮ (ਪਤਾ) ਹੈ।
- ਮਾਵਾਸੀ** [ਅ. مَوَاسِي ਮਵਾਸੀ = ਬਦਖ਼ਾਹ] ਬਦਖ਼ਾਹ, ਅਸੁਭਚਿੰਤਕ ਤੇ ਆਕੀ, ਜਿਹੜਾ ਖ਼ੈਰਖ਼ਾਹ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕ੍ਰੋਧ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਹਾ ਬਡ ਦੁੰਦਰ ਤਹ ਮਨੁ ਮਾਵਾਸੀ ਰਾਜਾ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਝਗੜਾਲੂ ਗੁੱਸਾ ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੁਭਚਿੰਤਕ ਤੇ ਆਕੀ ਮਨ ਉਥੇ ਰਾਜਾ ਹੈ।
- ਮਿਆਨੋ** [ਫ. میان ਮਿਆਨ = ਫ. درمیان ਦਰਮਿਆਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਵਿਚ, ਵਿਚਕਾਰ, ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਭਾਗ। ਆਪੇ ਨੇੜੇ ਦੂਰਿ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪੇ ਮੰਝਿ ਮਿਆਨੋ॥ (25, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਆਪੇ ਦੁਰੇਡੇ ਅਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਅਧ-ਵਿਚਕਾਰ।
- ਮਿਨੇ** (ਦੇਖੋ ਮਿਆਨੋ) ਵਿਚਕਾਰ। ਅਸਮਾਨ ਮਿਨੇ ਲਹੰਗ ਦਰੀਆ ਗੁਸਲ ਕਰਦਨ ਬੂਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਸਮ ਦੁਆਰ ਵਿਚਕਾਰ (ਅੰਦਰ) ਬੈਕੁੰਠੀ ਆਨੰਦ ਦਾ ਦਰਿਆ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।
- ਮਿਆਲਾ** [ਅ. مَالِ ਮੁਆਲ = ਬੁਲੰਦ] ਉਚਾ, ਬੁਲੰਦ, ਉਚੀ ਥਾਂ ਭਾਵ ਵੱਟਾਂ, ਡੋਲਾਂ। ਖੇਤਿ ਮਿਆਲਾ ਉਚੀਆ ਘਰੁ ਉਚਾ ਨਿਰਣਉ॥ (517, ਗੁਜਰੀ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵੱਟਾਂ ਉਚੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦਾ ਉਚਾ ਭਾਵ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਚਾ ਘਰ (ਆਕਾਸ਼ ਜਾਂ ਬੱਦਲ ਵਲ) ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ (ਹਰੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਵਰਖਾ ਉਡੀਕਦੀ ਹਾਂ)। ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਟਾਂ ਉਚੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਮੀਂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਠਹਿਰ ਸਕੇ।
- ਮਿਸਲ** [ਅ. مِثْل ਮਿਸਲ = ਮਾਨੰਦ] ਵਾਂਗ, ਮਾਨੰਦ, ਨਜ਼ੀਰ, ਬਰਾਬਰ, ਬਰਾਬਰੀ, ਹਮਰੰਗ, ਪ੍ਰਤਿਰੂਪ, ਵਰਗਾ। ਮਿਸਲ ਫਕੀਰਾਂ ਗਾਖੜੀ ਸੁ ਪਾਈਐ ਪੂਰ ਕਰੰਮਿ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਉਹ ਮਰਾਤਬਾ ਕੇਵਲ ਪੂਰਨ ਕਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਮਿਸਿਮਿਲਿ** [ਅ. بِسْمِلِ ਬਿਸਮਿਲ = ਜ਼ਖ਼ਮੀ, بِسْمَلِ ਬਿਸਮੱਲਾਹ = ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ] ਬਿਸਮੱਲਾਹ ਅੱਲਾਹੁ ਅਕਬਰ (ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ, ਅੱਲਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ) ਕਹਿ ਕੇ ਜ਼ਿਬ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਜਾਨਵਰ, ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬ੍ਹਾ ਕਰਕੇ। ਬਿਸਮਿਲ ਦਾ 'ਬ' ਮਿਸਮਿਲ ਦੇ 'ਮ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਫ. ਗ਼ਜ਼ਬ (ਅੰਗੂਰ ਦਾ ਦਾਣਾ) = ਫ. ਗ਼ਜ਼ਮ। ਮਿਸਿਮਿਲਿ ਤਾਮਸੁ ਭਰਮੁ ਕਦੂਰੀ॥ ਭਾਖਿ ਲੇ ਪੰਚੈ ਹੋਇ ਸਬੂਰੀ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ, ਸੰਦੇਹ ਤੇ ਕਦੂਰਤ (ਮਲੀਨਤਾ, ਅਸਵੱਛਤਾ) ਨੂੰ ਜ਼ਿਬ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਭਾਵ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਪਾ ਲਵੇਂਗਾ।
- ਮਿਹਮਾਣਾ, ਮਿਹਮਾਣੁ, ਮਿਹਮਾਨੁ** [ਫ. مِهْمَانِ ਮਿਹਮਾਨ, ਫ. مِ مਿਹ = ਵੱਡਾ+ਫ. مَانِ ਮਾਨ = ਵਰਗਾ, ਸਮਾਨ, ਜਿਹਾ] ਜਿਸ ਦਾ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਸਮਾਨ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ। 1. ਵਾਟ ਨ ਕਰਈ ਮਾਮਲਾ ਜਾਣੈ ਮਿਹਮਾਣੁ॥ (148, ਮਾਝ, ਮ: 2) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਡੰਬਰ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 2. ਗੁਰ ਪਰਸਾਦਿ ਜਾਣੈ ਮਿਹਮਾਨੁ॥ ਤਾ ਕਿਛੁ ਦਰਗਹ ਪਾਵੈ ਮਾਨੁ॥ (350, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਇਸ ਜਹਾਨ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਜਾਣ ਲਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਤੀਨਿ ਸੇਰ ਕਾ ਦਿਹਾੜੀ ਮਿਹਮਾਨੁ॥ ਅਵਰ ਵਸਤੁ ਤੁਝ ਪਾਹਿ ਅਮਾਨੁ॥ (374, ਆਸਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਤਿੰਨ ਸੇਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈਂ। ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਅਮਾਨਤ ਹਨ। 4. ਆਗੈ ਸਰਪਰ ਜਾਣਾ ਜਿਉ ਮਿਹਮਾਣਾ ਕਾਹੇ

ਗਾਰਬੁ ਕੀਜੈ॥ (579, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 1) 5. ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਜਲਾਇ ਤੂ ਹੋਇ ਰਹੁ ਮਿਹਮਾਣੁ॥ (646, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਤੇ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਵਾਂਗ ਹੋ ਕੇ ਰਹੁ। 6. ਗੁਰ ਤੇ ਸਮਝਿ ਰਹੈ ਮਿਹਮਾਣੁ॥ ਹਰਿ ਰਸਿ ਰਾਤਾ ਜਨੁ ਪਰਵਾਣੁ॥ (1188, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਗਿਆਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿਹਮਾਣੀ [ਫ ਮਿਹਮਾਨੀ = ميهمان ميهمان ਮਿਹਮਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ, ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਤਵਾਜ਼ਾ। ਤੋਸਾ ਦਿਚੈ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਨਾਨਕ ਮਿਹਮਾਣੀ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਨਾਨਕ ਦੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਨਾਮ ਰੂਪੀ ਸਫਰ-ਖਰਚ ਬਖਸ਼।

ਮਿਹਰ [ਫ ਮਿਹਰ = ميهر ਪਿਆਰ] ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ, ਕ੍ਰਿਪਾ। 1. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ ਅਤੇ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਾਨ ਬਣਾ। 2. ਭਗਤ ਤੇਰੇ ਦਇਆਲ ਓਨਾ ਮਿਹਰ ਪਾਇ॥ (522, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਦਇਆਲੂ ਮਾਲਿਕ ! ਭਗਤ ਤੇਰੇ ਹੀ ਹਨ। ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਦਾਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। 3. ਆਪੇ ਮਿਹਰ ਦਇਆਪਤਿ ਦਾਤਾ ਨਾ ਕਿਸੈ ਕੋ ਬੈਰਾਈ ਹੇ॥ (1022, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਿਹਰ, ਦਇਆ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਦਾਤਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ। 4. ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜਾ ਪੈ ਖਾਕਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਕਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜਾ। 5. ਜਾ ਕਉ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ ਸੋਈ ਮਰਦੁ ਮਰਦੁ ਮਰਦਾਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਤੇ ਰਹਿਮਤ ਹੈ। ਉਹ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮ-ਬਹਾਦੁਰ ਇਨਸਾਨ ਹੈਂ। 6. ਪਰਗਟੁ ਭਇਆ ਸੰਸਾਰਿ ਮਿਹਰ ਛਾਵਾਣਿਆ॥ (1291, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਸ਼ਾਮਿਆਣਾ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਤਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਿਹਰੰਮਤ, ਮਿਹਰੰਮਤਿ, ਮਿਹਰਾਮਤਿ [ਅ مرمحت مرمحت = ਮਿਹਰਬਾਨੀ] ਕ੍ਰਿਪਾ, ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਦਇਆ, ਰਹਿਮ ਦਾ ਭਾਵ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ 'ਰਹਮ' ਤੇ 'ਰਹਮਤ' ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। 'ਮਰਹਮਤ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੱਖਰਾਂ 'ਰ' ਤੇ 'ਹ' ਨੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਬਦਲ ਲਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ—

ਸੰ. ਅਰਘਟ→ ਪ੍ਰਾ. ਰਹਟ→ ਪੰ. ਹਰਟ	ਸੰ. ਤਿਥਿ→ ਪੰ. ਥਿਤੀ, ਥਿਤ
ਸੰ. ਵਾਰਾਣਸੀ→ ਪੰ. ਬਨਾਰਸ	ਸੰ. ਮੁਦਗਰ→ ਪੰ. ਮੁਗਦਰ
ਸੰ. ਬਿਭੂਤ→ ਪੰ. ਭਬੂਤ	ਤੁ. ਬੁਕਚਹ→ ਪੰ. ਬੁਚਕਾ
ਅ. ਫਤੀਲਹ→ ਪੰ. ਪਲੀਤਾ	ਅ. ਮਤਲਬ→ ਪੰ. ਮਤਬਲ
ਅ. ਨੁਕਸਾਨ→ ਪੰ. ਨੁਸਕਾਣ	ਫ. ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ→ ਪੰ. ਅਸਤਬਾਜ਼ੀ
ਫ. ਗਵਾਹ→ ਪੰ. ਉਗਾਹ	ਅੰ. ਫਲੈਨਲ→ ਪ. ਫਲਾਲੈਣ।

ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰੁਚੀ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੋਲਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸੌਖ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਲੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੜ-ਪਿੱਛੜ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ— ਸੰ. ਮਰਿਚ→ ਪੰ. ਮਿਰਚ, ਸੰ. ਹਰਿਣ→ ਪੰ. ਹਿਰਨ ਅਤੇ ਫ. ਚਾਕੂ→ ਪੰ. ਕਾਕੂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅ. ਮਰਹਮਤ→ ਗੁ. ਮਿਹਰੰਮਤਿ, ਮਿਹਰੰਮਤ, ਮਿਹਰਾਮਤਿ। 1. ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਆ ਮਿਹਰੰਮਤਿ ਹੋਇ ਤ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ 'ਤੇ

ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। 2. ਸਾਰ ਨ ਜਾਣਾ ਤੂੰ ਵਡ ਦਾਣਾ ਕਰਿ ਮਿਹਰਮਤਿ ਸਾਂਈ॥ (779, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰ। 3. ਤੂੰ ਕਰਿ ਮਿਹਰਮਤਿ ਸਾਂਈ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) 4. ਤਰਸੁ ਪਇਆ ਮਿਹਰਮਤਿ ਹੋਈ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਜਣੁ ਮਿਲਿਆ॥ (1429, ਮੁੰਦਾਵਣੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਸੱਚੇ ਗੁਰਦੇਵ, ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹਾਂ।

ਮਿਹਰਵਾਣ, ਮਿਹਰਵਾਣੁ, ਮਿਹਰਵਾਨ, ਮਿਹਰਵਾਨਿ, ਮਿਹਰਵਾਨੁ [مِهْرِيَان مِهرِيَان ਮਿਹਰਬਾਨ, مِهْر مِهر ਮਿਹਰ = ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ+فان فان ਬਾਨ = ਵਾਲਾ, ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦਇਆਵਾਨ, ਦਇਆਲੂ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ। 'ਬਾਨ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਦਰਬਾਨ, ਪਾਸਬਾਨ (ਪਹਿਰੇਦਾਰ), ਨਿਗਾਹਬਾਨ, ਕਸ਼ਤੀਬਾਨ, ਫ਼ੀਲਬਾਨ, ਸਾਇਆਬਾਨ, ਬਾਗ਼ਬਾਨ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ, ਪੁਸ਼ਤੀਬਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁਤਰਬਾਨ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਮਿਹਰਬਾਨ। ਜਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਤੇ ਦਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਿਹਰ ਦੇ ਅਰਥ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਦਇਆ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 'ਮਿਹਰਬਾਨ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਇਆ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਮੂਲ ਸ਼ਬਦ ਦਾ 'ਬ' ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ 'ਵ' ਵਿਚ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਬਾਨ ਨੂੰ ਦਰਵਾਣ, ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਦਰਵਾਰ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਮਿਹਰਵਾਨ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬੈਸਾਖ = ਵੈਸਾਖ, ਬਾਜਾ = ਵਾਜਾ, ਬਣਜ = ਵਣਜ, ਬਿਉਪਾਰ = ਵਪਾਰ, ਬਾਸਨਾ = ਵਾਸਨਾ, ਬੈਰੀ = ਵੈਰੀ ਅਤੇ ਬਜੇ = ਵਜੇ ਆਦਿ। 1. ਹੁਣਿ ਹੁਕਮੁ ਹੋਆ ਮਿਹਰਵਾਣ ਦਾ॥ (74, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) 2. ਬੇਅੰਤ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਮਿਹਰਵਾਣੁ॥ (894, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 3. ਮਿਹਰਵਾਨ ਕਿਰਪਾਲ ਦਇਆਲਾ ਸਗਲੇ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਏ ਜੀਉ॥ (103, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਮਿਹਰਵਾਨਿ ਭਰਮੁ ਭਉ ਮਾਰਿਆ॥ (854, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) 5. ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ ਤਾਂ ਕਾਰਜੁ ਆਵੈ ਰਾਸਿ॥ (44, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5)।

ਮਿਹਰਵਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਮਿਹਰਵਾਨ) ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਦਇਆਲੂ ; ਐ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਹੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ। 1. ਜਲਿ ਥਲਿ ਪੂਰਿ ਰਹਿਆ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ (105, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 2. ਨਿਰਗੁਨੀਆਰੇ ਗੁਨੁ ਨਹੀ ਕੋਈ ਤੁਮ ਦਾਨੁ ਦੇਹੁ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ (613, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ! ਅਸੀਂ ਗੁਣ ਵਿਹੂਣ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ 'ਚ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਨੇਕੀਆ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼। 3. ਹੰਉ ਕੁਰਬਾਨੈ ਜਾਉ ਮਿਹਰਵਾਨਾ ਹੰਉ ਕੁਰਬਾਨੈ ਜਾਉ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। 4. ਕਰਉ ਜਤਨ ਜੇ ਹੋਇ ਮਿਹਰਵਾਨਾ॥ (562, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਮਿਹਰੀ [مِهْرِي مِهرِي ਮਹਰੀ = مِهْر مِهر ਮਹਰ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਨਿਕਾਹ ਸਮੇਂ ਪਤੀ ਤੋਂ 'ਮਹਰ' ਦੀ ਰਕਮ ਲੈਣ ਵਾਲੀ, ਪਤਨੀ, ਵਹੁਟੀ। ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਰਕਮ ਜਿਹੜੀ ਪਤੀ ਵਲੋਂ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਮੁਕਰੱਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਮਹਰ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦਿਹਰੀ ਬੈਠੀ ਮਿਹਰੀ ਰੋਵੈ ਦੁਆਰੈ ਲਉ ਸੰਗਿ ਮਾਇ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਦਿਹਲੀ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤਾਈਂ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮਿਕਦਾਰਾ [مِقْدَار مِقدَار ਮਿਕਦਾਰ = مِقْدَر مِقدَر ਕਦਰ (ਅੰਦਾਜ਼ਾ) ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ] ਅੰਦਾਜ਼ਾ ; ਮਾਪ, ਮਾਤ੍ਰਾ ; ਵਜ਼ਨ, ਤੋਲ ; ਤੁੱਲ, ਸਮਾਨ। 1. ਮਨੁ ਮੈ ਮਤੁ ਮੈਗਲ ਮਿਕਦਾਰਾ॥ ਗੁਰੁ ਅੰਕਸੁ ਮਾਰਿ ਜੀਵਾਲਣਹਾਰਾ॥ (159, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁਆ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਾਥੀ ਦੇ

ਸਮਾਨ ਹੈ। ਮੈ ਮਤੁ = ਮਦ ਮਸਤ। ਗੁਰੂ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਦੇਹੀ ਕਾਚੀ ਕਾਗਦ ਮਿਕਦਾਰਾ॥ (1048, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹ ਕਾਗਜ਼ ਸਮਾਨ ਕੱਚੀ ਹੈ।

ਮਿੰਨਤਿ [ਅ. مینت مینت = ਇਹਸਾਨ] ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਬੇਨਤੀ, ਗਿੜਗਿੜਾਹਟ, ਮਿੰਨਤ ਤਰਲਾ। 1. ਕਰਿ ਮਿੰਨਤਿ ਕਰਿ ਜੋਦਤੀ ਮੈ ਪ੍ਰਭੁ ਮਿਲਣੈ ਕਾ ਚਾਉ॥ (41, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। 2. ਬਜਰ ਕੁਠਾਰੁ ਮੋਹਿ ਹੈ ਛੀਨਾਂ ਕਰਿ ਮਿੰਨਤਿ ਲਗਿ ਪਾਵਉ॥ (693, ਧਨਾਸਰੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸਖਤ ਕੁਹਾੜੇ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਰਾਂ ਮੂਹਰੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਮਿਲਕ [ਅ. ملک ਮਿਲਕ = ਜਾਇਦਾਦ] ਜਾਗੀਰ, ਜਾਇਦਾਦ, ਸੰਪਦਾ। 1. ਰਾਜ ਮਿਲਕ ਸਿਕਦਾਰੀਆ ਰਸ ਭੋਗਣ ਬਿਸਥਾਰ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਰਾਜ ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ, ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਅਤੇ ਘਣੇਰੇ ਸੁਆਦਿਸ਼ਟ ਆਨੰਦ ਹੋਣ। 2. ਰਾਜ ਮਿਲਕ ਜੋਬਨ ਗ੍ਰਿਹ ਸੋਭਾ ਰੂਪਵੰਤੁ ਜੋਆਨੀ॥ (379, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ, ਜੁਆਨੀ, ਘਰ, ਸੋਭਾ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ ਉਮਰ। 3. ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਭਰਾ, ਕਚਹਿਰੀ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਘਰਬਾਰ। ਜਦ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਆ ਫੜਿਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਨਾ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਆਵੇਗਾ?

ਮਿਲਖ (ਦੇਖੋ ਮਿਲਕ) ਜਾਗੀਰ, ਜਾਇਦਾਦ, ਸੰਪਦਾ। ਮਿਲਕ ਦਾ ‘ਕ’ ਮਿਲਖ ਦੇ ‘ਖ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ‘ਕ’ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ‘ਖ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸੰ. ਕਰਤਾਲ→ ਪੰ. ਖੜਤਾਲ, ਸੰ. ਕੁੰਣਿਠਤ→ ਪੰ. ਖੁੰਢਾ, ਸੰ. ਕੂਪ→ ਪੰ. ਖੂਹ, ਸੰ. ਕੰਥਾ→ ਪੰ. ਖਿੰਥਾ (ਗੋਦੜੀ)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ- ਅ. ਮੁਬਾਰਕ→ ਪੰ. ਮੁਬਾਰਖ, ਅ. ਕਫਨ→ ਪੰ. ਖੱਫਨ, ਅ. ਵਕਤ→ ਪੰ. ਵਖਤ, ਫ. ਮੁਫਤ→ ਪੰ. ਮੁਖਤ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅ. ਮਿਲਕ→ ਪੰ. ਮਿਲਖ। 1. ਤਾਜੀ ਰਬ ਤੁਖਾਰ ਹਾਥੀ ਪਾਖਰੇ॥ ਬਾਗ ਮਿਲਖ ਘਰ ਬਾਰ ਕਿਥੈ ਸਿ ਆਪਣੇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ, ਰਬ, ਊਠ, ਹਾਥੀ ਸਣੇ ਹੋਦਿਆਂ ਦੇ, ਬਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਘਰਬਾਰ ਆਦਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਿਥੇ ਹਨ? 2. ਤਨੁ ਮੇਰਾ ਸੰਪੈ ਸਭ ਮੇਰੀ ਬਾਗ ਮਿਲਖ ਸਭ ਜਾਏ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ, ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਦੌਲਤ, ਬਾਗ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮੂਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। 3. ਜਿਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਬਾਗ ਮਿਲਖ ਧਨਾ॥ ਰਾਖੁ ਪਰੋਇ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪੁਨੇ ਮਨਾ॥ (270, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੁਆਰਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਬਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਧਨ ਦੌਲਤ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ‘ਚ ਪਰੋਈ ਰੱਖ। 4. ਕਾਹੂ ਬਿਹਾਵੈ ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਵਾਪਾਰਾ॥ (914, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਅਤੇ ਵਣਜ-ਵਪਾਰ ਅੰਦਰ ਖਚਿਤ ਹੋਇਆਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਨਹੀ ਆਪਨ ਦਰਬਾਰਾ॥ (187, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਤੇਰੇ ਨਹੀਂ। 6. ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਖੁਸੀਆ ਘਣੀ ਧਿਆਇ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜੇ॥ (323, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਆਰਾਧਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹਨ। 7. ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਅਰੁ ਬਹੁਤੁ ਫੁਰਮਾਇਸਿ॥ ਮਨੁ ਨਹੀ ਪ੍ਰਾਪੈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਾ ਜਾਇਸਿ॥ (373, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਫੁਰਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਹੀ ਆਤਮਾ ਰੱਜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਮਿਟਦੀ ਹੈ। 8. ਰਾਜ ਮਿਲਖ ਸਿਕਦਾਰੀਆ ਅਗਨੀ ਮਹਿ

ਜਾਲੁ॥ (811, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) 9. ਮਾਲੁ ਮਿਲਖ ਭੰਡਾਰ ਨਾਮੁ ਅਨੰਤ ਧਰਾ॥ (925, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਬੇਅੰਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਦੌਲਤ, ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।

ਮਿਲਖਵੰਤ [ਅ. ڪم مِلڪ = ਜਾਇਦਾਦ+ਸੰ. ਵੰਤ = ਵਾਲਾ] ਜਾਇਦਾਦ ਵਾਲਾ। ‘ਵੰਤ’ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕੁਲਵੰਤ, ਧਨਵੰਤ, ਗੁਣਵੰਤ, ਪਤਵੰਤ ਅਤੇ ਸਤਵੰਤ ਆਦਿ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਮਿਲਕ (ਮਿਲਖ) ਵੰਤ। ਜਿਤਨੇ ਧਨਵੰਤ ਕੁਲਵੰਤ ਮਿਲਖਵੰਤ ਦੀਸ਼ਹਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਭਿ ਬਿਨਸਿ ਜਾਹਿ ਜਿਉ ਰੰਗੁ ਕਸੁੰਭ ਕਚਾਣੁ॥ (861, ਗੋਂਡ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਦੌਲਤਮੰਦ, ਉਚ-ਖਾਨਦਾਨੀ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਤੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈਂ ਹੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਉਹ ਸਾਰੇ ਕਸੁੰਭੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਛਿਨ-ਭੰਗਰ ਰੰਗਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਮਿਲਖਾ (ਦੇਖੋ ਮਿਲਖ) ਮਿਲਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ। ਕਿਨ ਹੀ ਰਾਜ ਜੋਬਨੁ ਧਨ ਮਿਲਖਾ ਕਿਨ ਹੀ ਬਾਪ ਮਹਤਾਰੀ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜੁਆਨੀ, ਦੌਲਤ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਪਿਤਾ ਤੇ ਮਾਤਾ।

ਮੀਆ [ਫ. ميان مِيَاਨ/ਮਿਆਂ = ਫ. اميران ਅਮੀਰਾਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਸਰਦਾਰ, ਚੌਧਰੀ ; ਪਤੀ। 1. ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ਕਹਾ ਹਉ ਮੀਆ ਤੇਰੀ ਕਵਨ ਵਡਾਈ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ? 2. ਕੂੜੁ ਮੀਆ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਏ ਖਾਰੁ॥ (468, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠਾ ਹੈ ਪਤੀ, ਝੂਠੀ ਹੈ ਪਤਨੀ, ਜੋ ਖਪ-ਖਪ ਕੇ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 3. ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੀਆ ਸਭਨਾਂ ਜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਅਵਰ ਤੁਮਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਇਨਸਾਨੋ ! ਘਰ-ਘਰ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸ਼ ‘ਮੀਆਂ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਤੁਹਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਮੀਰ [ਫ. مير مِير = ਅ. امير ਅਮੀਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ, ਵੱਡਾ ਆਦਮੀ, ਸਰਦਾਰ ; ਬਾਦਸ਼ਾਹ। 1. ਨਾਮੇ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਮੀਰ ਮੁਕੰਦ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। 2. ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ ਸਾਰੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੈ। 3. ਜੈਸੀ ਦਾਸੇ ਧੀਰ ਮੀਰ॥ ਤੈਸੇ ਉਧਾਰਨ ਗੁਰਹ ਪੀਰ॥ (1181, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੁਖੀ ਗੁਰਦੇਵ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 4. ਜੇ ਤੂ ਮੀਰ ਮਹੀਪਤਿ ਸਾਹਿਬੁ ਕੁਦਰਤਿ ਕਉਣ ਹਮਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਮੀਰ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੀ ਸੱਤਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਜ਼ਰ ਕਰਾਂ? 5. ਮਿਥਿਆ ਰਾਜ ਜੋਬਨ ਅਰੁ ਉਮਰੇ ਮੀਰ ਮਲਕ ਅਰੁ ਖਾਨ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਭਾਗ, ਜਵਾਨੀ, ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰ, ਵੱਡੇ ਆਦਮੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਖਾਨ ਸਮੂਹ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। 6. ਚੀਰੀ ਜਿਸ ਕੀ ਚਲਣਾ ਮੀਰ ਮਲਕ ਸਲਾਰ॥ (1239, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦੇ ਤਾਬੇ ਅਮੀਰ-ਵਜ਼ੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 7. ਸੂਰ ਨ ਬੀਰ ਨ ਮੀਰ ਨ ਖਾਨਮ ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਊ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਨਿਹਾਰਹੁ॥ (1388, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਯੋਧਾ, ਨਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ, ਨਾ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਨਵਾਬਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।

ਮੀਰਾ, ਮੀਰਾ, ਮੀਰਾਂ (ਦੇਖੋ ਮੀਰ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਸਰਦਾਰ, ਮਾਲਿਕ, ਸੁਆਮੀ। 1. ਤੇਰੇ ਦਾਸਰੇ ਕਉ ਕਿਸ ਕੀ ਕਾਣਿ॥ ਜਿਸ ਕੀ ਮੀਰਾ ਰਾਖੈ ਆਣਿ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਾਲਿਕ ਜਿਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ

ਰੱਖੇ। ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ। 2. ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਜੇ ਮੀਰਾ॥ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲਗਿ ਉਤਰੇ ਤੀਰਾ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੁਆਰਾ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਮ ਛੋਹਰੇ ਤੁਮਰੇ ਤੂ ਪ੍ਰਭ ਹਮਰੇ ਮੀਰਾ॥ (713, ਟੋਡੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਅਸੀਂ ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੇਰੇ ਬੱਚੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ। 4. ਮੀਰਾਂ ਦਾਨਾਂ ਦਿਲ ਸੋਚ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸਿਆਣੇ ਦੋਸਤ ! ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖ। 5. ਤੂ ਠਾਕੁਰੁ ਤੂ ਸਾਹਿਬੋ ਤੂਹੈ ਮੇਰਾ ਮੀਰਾ॥ (726, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। 6. ਤੂੰ ਮੀਰਾ ਸਾਚੀ ਠਕੁਰਾਈ ਨਾਨਕ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਵਣਿਆ॥ (132, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਹੈ ਤੇਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ। ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਉਤੋਂ ਸਦਕੇ ਤੇ ਘੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 7. ਅਨਦਿਨੁ ਲਾਲੇ ਚਾਕਰੀ ਗੋਲੇ ਸਿਰਿ ਮੀਰਾ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੋਲੇ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈਂ।

ਮੀਰਾ ਮੀਰੰਨ [ਫ਼ ਮِيرَان ਮੀਰ-ਏ-ਮੀਰਾਨ, ਫ਼ مِير ਮੀਰ = ਅَمِير ਅਮੀਰ ਦਾ ਸੰਖੇਪ, ਸਰਦਾਰ+ਫ਼ ਏ = ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ, ਦਾ+ਫ਼ مِيرَان ਮੀਰਾਨ = ਮੀਰ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਅਮੀਰਾਂ] ਅਮੀਰਾਂ ਦਾ ਅਮੀਰ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਭ ਜਾਇ ਸੋ ਮੀਰਾ ਮੀਰੰਨ ਸਿਰਿ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਭਾਲਿਆ ਹੈ।

ਮੀਰੁ (ਦੇਖੋ ਮੀਰ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਕੋਟੀ ਹੂ ਪੀਰ ਵਰਜਿ ਰਹਾਏ ਜਾ ਮੀਰੁ ਸੁਣਿਆ ਧਾਇਆ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਬਾਬਤ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਉਸ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਮੀਰੇ (ਦੇਖੋ ਮੀਰ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਮੀਰੇ॥ (1071, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਨਾ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਕ [ਫ਼ مُسْك ਮੁਸਕ = ਕਸਤੂਰੀ] ਮ੍ਰਿਗਮਦ, ਕਸਤੂਰੀ ਭਾਵ ਖੁਸ਼ਬੂ, ਸੁਗੰਧ, ਮਹਿਕ। 'ਫ਼ਰਹੰਗ-ਏ-ਆਨੰਦ ਰਾਜ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮੁਸਕ' ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ- 1. ਤੁਰਕੀ : ਚੀਨੀ ਹਿਰਨ ਤੋਂ ਬਵਾਸੀਰ ਜਾਂ ਹੈਜ਼ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਪੱਥਰਾਂ 'ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਾਲ ਨਕਸੀਰ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਲੰਬੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। 2. ਤਿੱਬਤੀ : ਇਹ ਹਿਰਨ ਦੀ ਧੁੰਨੀ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਖੂਨ ਧੁੰਨੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਖਾਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹਿਰਨ ਧੁੰਨੀ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਘਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਕ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਚੀਨੀ ਅਤੇ 4. ਹਿੰਦੀ (ਜਿਲਦ ਛੇਵੀਂ, ਪੰਨਾ 4013)। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਮੁਸਕ' ਸ਼ਬਦ 'ਬਦਬੂ' ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜੋ ਗਲਤ-ਉਲ-ਆਮ ਹੈ। 1. ਰਸੀਆ ਹੋਵੇ ਮੁਸਕ ਕਾ ਤਬ ਫੂਲੁ ਪਛਾਣੈ॥ (725, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਮਹਿਕ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਫੁੱਲ ਦੀ ਕਦਰ ਸਿਵਾਣਦਾ ਹੈ। 2. ਨਾਮੈ ਸੁਰਤਿ ਵਜੀ ਹੈ ਦਹ ਦਿਸਿ ਹਰਿ ਮੁਸਕੀ ਮੁਸਕ ਗੰਧਾਰੇ॥ (981, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦਸਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੁਗੰਧਿਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੁਸਕਲ, ਮੁਸਕਲੁ [ਅُ مُسْكَل ਮੁਸਕਿਲ = ਕਠਿਨ] ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ اُ مُسْكَل ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਭਾਵ ਜਕੜਨਾ, ਕੰਮ ਦਾ ਲੁਕਿਆ ਹੋਣਾ ਭਾਵ ਕੰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਥਹ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਣਾ।

‘ਮੁਸਕਿਲ’ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਭਾਵ ਜਕੜਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਜਾਂ ਕੋਈ ਛੁਪਿਆ ਕੰਮ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਾ ਲੱਭੇ ਭਾਵ ਕਠਿਨ ਕੰਮ, ਔਕੜ, ਮੁਸਕਿਲ, ਕਠਿਨਾਈ, ਔਖਾ।

1. ਜਹ ਮੁਸਕਲ ਹੋਵੈ ਅਤਿ ਭਾਰੀ॥ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਖਿਨ ਮਾਹਿ ਉਧਾਰੀ॥ (264, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਬਣੇਗੀ, ਉਥੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ‘ਚ ਤੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲਵੇਗਾ।
2. ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸਕਲੁ ਜਾ ਹੋਇ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਖਵਾ ਲਵੇ।
3. ਜਬ ਇਨਿ ਅਪੁਨੀ ਅਪਨੀ ਧਾਰੀ॥ ਤਬ ਇਸ ਕਉ ਹੈ ਮੁਸਕਲੁ ਭਾਰੀ॥ (235, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਹ “ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ, ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ” ਦੀ ਰਟ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਔਕੜ ਆ ਬਣਦੀ ਹੈ।
4. ਜਾਸੁ ਜਪਤ ਮੁਸਕਲੁ ਕਛੂ ਨ ਬਨੈ॥ (236, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਔਕੜ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।
5. ਜਾ ਕਉ ਮੁਸਕਲੁ ਅਤਿ ਬਣੈ ਢੋਈ ਕੋਇ ਨ ਦੇਇ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜਿਸ ਉਤੇ ਭਾਰੀ ਔਕੜ ਆ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਨਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਮੁਸਕਾਈ (ਦੇਖੋ ਮੁਸਕ) ਮਹਿਕ, ਸੁਗੰਧ, ਖੁਸ਼ਬੂ। ਅੰਤਰਿ ਵਾਸੁ ਬਹੁਤੁ ਮੁਸਕਾਈ ਭੁਮਿ ਭੂਲਾ ਮਿਰਗੁ ਸਿੰਝਾਰੇ॥ (982, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧੁੰਨੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹਿਕ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਵਹਿਮ ਦਾ ਬਹਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹਿਰਨ, ਝਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਗ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਕਾਕ [ਫ਼ مُسْك مੁਸਕ+ਸੰ. ਅੱਕ] ਅੱਕ ਦੀ ਬੂ, ਅੱਕ ਦੀ ਗੰਧ, ਅੱਕ ਦੀ ਬਦਬੂ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਮੁਸਕ’ = ਕਸਤੂਰੀ ਭਾਵ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਉਲਟ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਬਦਬੂ, ਜਿਵੇਂ-ਇਥੇ ਮੁਸਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਥੋਂ ਮੁਸਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਤਿਨ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਬਾਸੁ ਬਸਾਨੀ ਛੂਟਿ ਗਈ ਮੁਸਕੀ ਮੁਸਕਾਕ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਰੂਪ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਸੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੁਸਕੀ (ਮੁਸਕੀ ਹੋਈ) ਬਦਬੂ (ਭਾਵ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ) ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ।

ਮੁਸਕਿ (ਦੇਖੋ ਮੁਸਕ) ਸੁਗੰਧੀ, ਖੁਸ਼ਬੂ। ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਮੁਸਕਿ ਝਕੋਲਿਆ ਸਭੁ ਜਨਮੁ ਧਨੁ ਧੰਨਾ॥ (449, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਅੰਦਰ ਗੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਬਾਰਕ, ਮੁਬਾਰਕ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

ਮੁਸਕੀ¹ [ਫ਼ مُسْكِي ਮੁਸਕੀ = ਫ਼ مُسْك ਮੁਸਕ (ਖੁਸ਼ਬੂ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੁਗੰਧਿਤ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ। ਨਾਮੈ ਸੁਰਤਿ ਵਜੀ ਹੈ ਦਹ ਦਿਸਿ ਹਰਿ ਮੁਸਕੀ ਮੁਸਕ ਗੰਧਾਰੇ॥ (981, ਨਟ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦਸਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੁਗੰਧਿਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੁਸਕੀ² [ਫ਼ مُسْكِي ਮੁਸਕੀ = ਮੁਸਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲੇ ਮੁਸਕ ਨੂੰ ਬਦਬੂ ਦੇ ਅਰਥ ‘ਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਤਿਨ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਬਾਸੁ ਬਸਾਨੀ ਛੂਟਿ ਗਈ ਮੁਸਕੀ ਮੁਸਕਾਕ॥ (1295, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰ ਰੂਪੀ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਵਸੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੁਸਕੀ (ਮੁਸਕੀ ਹੋਈ) ਬਦਬੂ (ਭਾਵ ਮੰਦ ਭਾਵਨਾ) ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ।

ਮੁਸਕੁ (ਦੇਖੋ ਮੁਸਕ) ਖੁਸ਼ਬੂ, ਸੁਗੰਧ। ਹੂਰ ਨੂਰ ਮੁਸਕੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੰਦਗੀ ਅਲਹ ਆਲਾ ਹੁਜਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਪਰੀ, ਨੂਰ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ। ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਉਪਾਸਨਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕੋਠੜੀ ਹੈ।

ਮੁਸਟੀ [ਫ਼ مُسْتِي ਮੁਸਤ = ਮੁੱਠੀ] ਮੁੱਠੀ। ਫ਼ مُسْت ਮੁਸਤ ਦਾ ‘ਤ’, ਮੁਸਟੀ ਦੇ ‘ਟ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤਾਕੀ = ਟਾਕੀ, ਤਾਂਗਾ = ਟਾਂਗਾ, ਤੁਰਨਾ = ਟੁਰਨਾ, ਤੋਰ =

ਟੋਰ ਅਤੇ ਫ਼ ਤਬਾਰ = ਪੰ. ਟੱਬਰ, ਫ਼ ਤਲ = ਪੰ. ਟਿੱਲਾ ਆਦਿ। ਮਰਕਟ ਮੁਸਟੀ ਅਨਾਜ ਕੀ ਮਨ ਬਉਰਾ ਰੇ ਲੀਨੀ ਹਾਥੁ ਪਸਾਰਿ॥ (336, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਕਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਏ ! ਬਾਂਦਰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਅਗਾਹਾਂ ਕਰਕੇ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਤਾਕ, ਮੁਸਤਾਕੁ [ਅ- مُسْتَأَق ਮੁਸਤਾਕੁ = ਅ- اِسْتِئَاق ਇਸਤਿਯਾਕੁ (ਸ਼ੌਕ) ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਸ਼ੌਕੀਨ, ਖਾਹਿਸ਼ਮੰਦ, ਚਾਹਵਾਨ, ਮੋਹਿਤ। 1. ਨੈਣ ਪਸੰਦੋ ਸੋਇ ਪੇਖਿ ਮੁਸਤਾਕ ਭਈ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। 2. ਕਰਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਮੁਸਤਾਕੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ! ਤੇਰੀ ਅਪਾਰ ਕੁਦਰਤ (ਸ਼ਕਤੀ) ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। 3. ਡੇਖਣ ਕੂ ਮੁਸਤਾਕੁ ਮੁਖੁ ਕਿਜੇਹਾ ਤਉ ਧਣੀ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ (ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ) ਹਾਂ, ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਮੁਖੜਾ?

ਮੁੰਸਫ [ਅ- مُنْصَف ਮੁਨਸਿਫ਼ = ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਨਿਆਂਕਾਰ, ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜੱਜ। ਨਉ ਡਾਡੀ ਦਸ ਮੁੰਸਫ ਧਾਵਹਿ ਰਈਅਤਿ ਬਸਨ ਨ ਦੇਹੀ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨੌਂ ਜਰੀਬ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦਸ ਨਿਆਂਕਾਰ (ਜੱਜ) ਦੌਰ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।

ਮੁਸਫੀ [ਫ਼ مُصْفِي ਮੁਨਸਿਫੀ = ਅ- مُنْصَف ਮੁਨਸਿਫ਼ (ਨਿਆਂਕਾਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ, ਨਿਆਂ ਕਰਨਾ, ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ। ਵਢੀਅਹਿ ਹਥ ਦਲਾਲ ਕੇ ਮੁਸਫੀ ਏਹ ਕਰੇਇ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਿਚੋਲੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵੱਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਲਮਾਣੁ, ਮੁਸਲਮਾਣੈ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਮੁਸਲਮਾਨੁ, ਮੁਸਲਿਮੁ [ਅ- مُسْلِمَان ਮੁਸਲਿਮਾਨ = ਅ- مُسْلِم ਮੁਸਲਿਮ ਦਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬਹੁਵਚਨ] ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ, ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ, ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੈਰੋਕਾਰ, ਤਸਲੀਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ। ‘ਮੁਸਲਿਮ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ سَلَم ਸਲਮ ਹੈ। ‘ਸਲਮ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨਾ। ਇਸਲਾਮ ਮੱਤ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ‘ਮੁਸਲਿਮ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਇਸਲਾਮ’ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- ਗਰਦਣ ਨੀਵੀਂ ਕਰਨੀ, ਖੁਦਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸਲਮ (ਅੰਗੀਕਾਰ) ਕਰਨਾ, ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਫ਼ਰਮਾਂਬਰਦਾਰੀ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਹੰਮਦੀ ਦੀਨ ਵਿਚ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਨਾਉਂ ‘ਇਸਲਾਮ’ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਮੁਸਲਿਮ’ ਸ਼ਬਦ ਅਰਬੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ‘ਮੁਸਲਿਮਾਨ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਮੁਸਲਿਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਮੁਸਲਿਮੀਨ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮੀਨ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਹੀ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਹੈ।” (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 731) ‘ਫ਼ਰਹੰਗ-ਏ-ਆਨੰਦ ਰਾਜ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ‘ਮੁਸਲਿਮਾਨ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਸ਼ਬਦ ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ+ਮਾਨ (ਵਰਗਾ) ਭਾਵ ਮੁਸਲਿਮ ਵਰਗਾ”। (ਜਿਲਦ ਛੇਵੀਂ, ਪੰਨਾ 3996) ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਢੰਗ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਆਖਰੀ ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੱਖਰ ਇਕੋ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮੁਸਲਿਮ+ਮਾਨ = ਮੁਸਲਿਮਾਨ। ‘ਮੁਸਲਿਮ’ ਅਰਬੀ ਤੇ ‘ਮਾਨ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੋਣ ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਬਦ ‘ਮੁਸਲਿਮਾਨ’ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ‘ਮੁਸਲਿਮਾਨ’ ਮੁਸਲਿਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ) ਅਤੇ ਇੱਕਵਚਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਸ਼ਬਦ ‘ਹੂਰ’ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ‘ਹੋਰਾਂ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ‘ਹੂਰ’ ਇੱਕਵਚਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਹੂਰ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ‘ਹੂਰਾਂ’ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਮੁਸਲਿਮਾਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ‘ਮੁਸਲਿਮਾਨ’ ਆਪ ‘ਮੁਸਲਿਮ’ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ।

ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਯਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੁਦਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦੇਵੇ। ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮਾਲਿਕ, ਆਕਾ, ਹਾਕਿਮ ਅਤੇ ਪੂਜਨੀਯ ਮੰਨ ਲਵੇ। ਮੁਸਲਿਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ’ਤੇ ਖੁਦਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਮਿਲੀ ਹਿਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਕੀਦੇ ’ਤੇ ਅਮਲੀ ਢੰਗ ਦਾ ਨਾਉਂ ਇਸਲਾਮ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮ ਲਈ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਉਪਮਾ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਮੁਸਲਿਮ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ :

“ਜਿਹੜੇ ਮਰਦ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਹਨ ਭਾਵ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸੇ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨਗੇ, ਉਹ ਮੋਮਿਨ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਹਨ, ਸੱਚੇ ਹਨ, ਸਬਰ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਅੱਲਾਹ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਦਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਰਮਗਾਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਅਹਜ਼ਾਬ, ਰਕੂਅ 5)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ, ਮੁਸਲਮਾਣੁ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਮੁਸਲਮਾਨੁ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸਲਾਮ ਮੱਤ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਤਸਲੀਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰੋ-

ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸਕਲੁ ਜਾ ਹੋਇ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥

ਹੋਇ ਮੁਸਲਿਮੁ ਦੀਨ ਮੁਹਾਣੈ ਮਰਣ ਜੀਵਣ ਕਾ ਭਰਮੁ ਚੁਕਾਵੈ॥

ਰਬ ਕੀ ਰਜਾਇ ਮੰਨੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਕਰਤਾ ਮੰਨੇ ਆਪੁ ਗਵਾਵੈ॥

ਤਉ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਜੀਆ ਮਿਹਰਮਤਿ ਹੋਇ ਤ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥

(141, ਮਾਝ, ਮਃ 1)

ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ (ਜਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ) ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਖਵਾ ਲਵੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵਲੀਆਂ (ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਭਗਤਾਂ) ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨੇ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨੂੰ ਰੇਤੀ ਨਾਲ ਖੁਰਚੇ ਹੋਏ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰੇ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਰੇਤੀ ਨਾਲ ਖੁਰਚੀ ਸ਼ੈ ਚਿੱਟੀ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜੰਗ (ਮੈਲ) ਖੁਹਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨੂੰ ਪਰੇ ਸੁੱਟੇ। ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਮੱਤ ਦਾ ਸੱਚਾ ਮੁਰੀਦ ਹੋ ਕੇ ਮੌਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਹਿਮ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਪਰਵਾਨ ਕਰੇ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਸੁੱਟੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਉਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋਵੇ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਇਹ ਕਰਮ ਕਰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾਉਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੋਵੇਂਗਾ- 1. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ ਸਰਮ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਰੋਜਾ ਹੋਹੁ ਮੁਸਲਮਾਣੁ॥ ਕਰਣੀ ਕਾਬਾ ਸਚੁ ਪੀਰੁ ਕਲਮਾ ਕਰਮ ਨਿਵਾਜੁ॥ ਤਸਬੀ ਸਾ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ ਨਾਨਕ ਰਖੈ ਲਾਜੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰਹਿਮ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਚਟਾਈ, ਹੱਕ

ਹਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਾਨ, ਹਯਾ ਨੂੰ ਸੁੰਨਤ ਅਤੇ ਭਲਮਣਸਾਊ ਪੁਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾ ਬਣਾ। ਇਉਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। ਅੱਗੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੁਰੁਸਤ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਾਅਬਾ, ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਲਿਮਾ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾ। ਮਾਲਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੱਖ ਲਵੇਗਾ। ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਖਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਹਕੂ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ ਗੁਰੂ ਪੀਰੁ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰੁ ਨ ਖਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪੀਰ ਗਵਾਹੀ ਤਾਂ ਹੀ ਦੇਣਗੇ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੁਰਦਾਰ ਭਾਵ ਹਰਾਮ ਨਾ ਖਾਈਏ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਨਾਉਂ ਰੱਖੋ ਹਨ ਭਾਵ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਸੁਬਹ, ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਪੇਸ਼ੀਨ, ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਦੀਗਰ, ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਸ਼ਾਮ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼-ਏ-ਖੁਫ਼ਤਨ (ਸੌਣ ਵੇਲੇ ਦੀ)। ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੰਜੇ ਨਾਮ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ- 3. ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ॥ ਪਹਿਲਾ ਸਚੁ ਹਲਾਲ ਦੁਇ ਤੀਜਾ ਖੈਰ ਖੁਦਾਇ॥ ਚਉਥੀ ਨੀਅਤਿ ਰਾਸਿ ਮਨੁ ਪੰਜਵੀ ਸਿਫਤਿ ਸਨਾਇ॥ ਕਰਣੀ ਕਲਮਾ ਆਖਿ ਕੈ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਸਦਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪੰਜੇ ਵੇਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਨਾਮ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਨਮਾਜ਼ ਸੱਚਾਈ, ਦੂਜੀ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਤੀਜੀ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾਨ, ਚੌਥੀ ਪਵਿੱਤਰ ਨੀਅਤ ਤੇ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਪੰਜਵੀਂ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਅਦਾ ਕਰਕੇ ਤੇ ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਕਲਿਮਾ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਖਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 4. ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਸੋਈ ਮਲੁ ਖੋਵੈ॥ (662, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਹੋ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਧੋ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਲਵੇ। ਸਾਫ਼ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਖੁਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- 5. ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮੋਮ ਦਿਲਿ ਹੋਵੈ॥ ਅੰਤਰ ਕੀ ਮਲੁ ਦਿਲ ਤੇ ਧੋਵੈ॥ ਦੁਨੀਆ ਰੰਗ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੈ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਪਾਟੁ ਘਿਉ ਪਾਕੁ ਹਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨਰਮ ਦਿਲ ਤੇ ਦਇਆਵਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਧੋ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੁਭਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਉਹ ਐਸਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ, ਰੇਸ਼ਮ, ਘੀ ਅਤੇ ਮਿਰਗਛਾਲਾ। 6. ਹਿੰਦੂ ਪੂਜੈ ਦੇਹੁਰਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮਸੀਤਿ॥ (875, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) 7. ਏਥੈ ਜਾਣੈ ਸੁ ਜਾਇ ਸਿਵਾਣੈ॥ ਹੋਰੁ ਫਕਤੁ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੈ॥ (952, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਇਥੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਉਤੇ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੇਵਲ ਬਕਵਾਦੀ ਹੀ ਹਨ। 8. ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ॥ ਅਲਹ ਰਾਮ ਕੇ ਪਿੰਡੁ ਪਰਾਨ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਤੇ ਆਤਮਾ ਉਸ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹਨ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਅੱਲਾਹ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਰਾਮ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 9. ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾ ਏਕੁ ਖੁਦਾਇ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 10. ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮ੍ਹਿਆਰ॥ (466, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਕਬਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਘੁਮਾਰ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 11. ਮੁਸਲਮਾਨੁ ਕਰੇ ਵਡਿਆਈ॥ (951, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਦੀਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਸਲਮਾਨਾ [فرد مسلمان ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਮੁਸਲਮਾਨ, ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ। ਮੁਸਲਮਾਨਾ ਸਿਫਤਿ ਸਰੀਅਤਿ ਪੜਿ ਪੜਿ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸਲਾਮੀ ਮਰਿਆਦਾ (ਕਾਨੂੰਨ) ਦੀ ਤਅਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁਸਲਮਾਨੀਆ [ਫ਼. مُسْلِمَان ਮੁਸਲਿਮਾਨ ਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ। ਮੁਸਲਮਾਨੀਆ ਪੜ੍ਹਹਿ ਕਤੇਬਾ ਕਸਟ ਮਹਿ ਕਰਹਿ ਖੁਦਾਇ ਵੇ ਲਾਲੇ॥ (722, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਲਾਲੇ ! ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤਾਂ ਕੁਰਾਨ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਸਟ ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਖੁਦਾ ਪੁਕਾਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੁਸਲਾ [ਅ. مُسَلًّا ਮੁਸੱਲਾ = ਅ. صَلَا ਸਲਾਤ (ਨਮਾਜ਼) ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਆਸਣ] ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਥਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੁਸੱਲਾ ਦਾ ਅਰਥ ਤਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਆਸਣ ਜਾਂ ਚਟਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਮੁਸੱਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 1. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਰਹਿਮ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ ਅਤੇ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੁਰਾਨ ਬਣਾ। 2. ਪਾਚਹੁ ਮੁਸਿ ਮੁਸਲਾ ਬਿਛਾਵੈ ਤਬ ਤਉ ਦੀਨੁ ਪਛਾਨੈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜਾਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ ਵਿਛਾਵੇਂ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਅਸਲੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜਾਣੇਗਾ। 3. ਸਚੁ ਨਿਵਾਜ ਯਕੀਨ ਮੁਸਲਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ ਬਣਾ। 4. ਕੂਜਾ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ ਮੁਸਲਾ ਨੀਲ ਰੂਪ ਬਨਵਾਰੀ॥ (1191, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੋਟੇ, ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਸੱਦੇ, ਨਮਾਜ਼ਾਂ, ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਸਣ ਹਰ ਥਾਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੀਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। 5. ਫਰੀਦਾ ਕੰਨਿ ਮੁਸਲਾ ਸੂਫੁ ਗਲਿ ਦਿਲਿ ਕਾਤੀ ਗੁੜੁ ਵਾਤਿ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਐ ਫਰੀਦ ! ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ, ਗਲ ਵਿਚ ਸੂਫ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੈਂਚੀ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗੁੜ ਵਰਗੀ ਮਿੱਠੀ ਬੋਲੀ ਹੈ।

ਮੁਸਾਫਰੁ [ਫ਼. مُسَافِر ਮੁਸਾਫਿਰ = ਫ਼. سَفَر ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰਾਹੀ, ਪਾਂਧੀ। ਹੋਇ ਪੈ ਖਾਕ ਫਕੀਰ ਮੁਸਾਫਰੁ ਇਹੁ ਦਰਵੇਸੁ ਕਬੂਲੁ ਦਰਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਫਕੀਰਾਂ (ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ) ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਬਣ ਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਹੀ ਖਿਆਲ ਕਰ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੇ ਦਰਵੇਸ਼ ! ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੁਹਕਮ [ਅ. مُحْكَم ਮੁਹਕਮ = ਅ. حَكَم ਹਕਮ (ਮਜ਼ਬੂਤੀ) ਵਾਲਾ] ਮਜ਼ਬੂਤ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਪੱਕਾ। 1. ਵਡੀ ਕੋਮ ਵਸਿ ਭਾਗਹਿ ਨਾਹੀ ਮੁਹਕਮ ਫਉਜ ਹਠਲੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜਾਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਭਾਰੀ ਕੌਮ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਜੋ ਭਜਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਹੈ। 2. ਸਾਚ ਧਰਮ ਕੀ ਕਰਿ ਦੀਨੀ ਵਾਰਿ॥ ਫਰਹੇ ਮੁਹਕਮ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਿ॥ (430, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਅਤੇ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੱਟਿਆਂ ਵਾਲਾ, ਇਸ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮੁਹਤਾਈਐ [ਅ-ਫ਼. مُتَحَاجِي ਮੁਹਤਾਜੀ = ਅ. حَاجِي ਮੁਹਤਾਜ (ਹਾਜਤਮੰਦ, ਲੋੜਕੂ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਾਜਤਮੰਦੀ, ਲੋੜ, ਮੁਥਾਜੀ, ਮੁਛੰਦਗੀ। ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਲਿਆ ਸਗਲ ਚੁਕੀ ਮੁਹਤਾਈਐ॥ (1214, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੁਥਾਜੀ ਚੁੱਕੀ ਗਈ ਹੈ।

ਮੁਹਤਾਜ [ਅ. مُتَحَاجِي ਮੁਹਤਾਜ = ਅ. حَاجِي ਮੁਹਤਾਜ (ਲੋੜ) ਵਾਲਾ] ਹਾਜਤਮੰਦ, ਨਿਆਜ਼ਮੰਦ, ਲੋੜ ਵਾਲਾ, ਲੋੜਕੂ, ਮੁਥਾਜ। ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਭ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜ॥ (802, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਹਤਾਜਾ (ਦੇਖੋ ਮੁਹਤਾਜ) ਮੁਥਾਜ। ਮਾਣਸੁ ਬਪੁੜਾ ਕਿਆ ਸਾਲਾਹੀ ਕਿਆ ਤਿਸ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜਾ॥ (608, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨਿਗੂਣੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ? ਉਸ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਕਿਉਂ ਬਣਾ?

ਮੁਹਤਾਜ਼ਿ (ਦੇਖੋ ਮੁਹਤਾਜ਼) ਮੁਥਾਜੀ ਵਿਚ। ਲਬਿ ਲੋਭਿ ਮੁਹਤਾਜ਼ਿ ਵਿਗੂਤੇ ਇਬ ਤਬ ਫਿਰਿ ਪਛਤਾਈ॥ (930, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਚ ਵਿਚ, ਲੋਭ ਵਿਚ ਅਤੇ ਮੁਥਾਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸਦਾ ਹੀ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮੁਹਤਾਜੀ [ਅ-ਫ ਮੁਹਤਾਜੀ = ਅ-ਫ ਮੁਹਤਾਜ਼ (ਲੋੜਮੰਦ, ਲੋੜਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਹਾਜ਼ਤਮੰਦੀ, ਲੋੜ, ਮੁਛੰਦਗੀ, ਮੁਥਾਜੀ। 1. ਤਿਨ ਚੂਕੀ ਮੁਹਤਾਜੀ ਲੋਕਨ ਕੀ ਹਰਿ ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਆ ਕਰਤਾਰਿ॥ (1135, ਭੈਰਉ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈ ਕੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਜਾ ਤੂੰ ਕਰਣਹਾਰੁ ਕਰਤਾਰੁ॥ ਕਿਆ ਮੁਹਤਾਜੀ ਕਿਆ ਸੰਸਾਰੁ॥ (349, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੂੰ ਹੋ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ! ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ, ਤਦ ਮੈਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਧਰਾਵਾਂ? 3. ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੇਰਾ ਦਿਤਾ ਸਭੁ ਕੋ ਖਾਵੈ ਸਭ ਮੁਹਤਾਜੀ ਕਵੈ ਤੇਰੀ॥ (554, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਪੂਜਯ ਪ੍ਰਭੂ ! ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਤੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਉਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਤੇਰੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। 4. ਤਿਸ ਕੀ ਮੁਹਤਾਜੀ ਲੋਕੁ ਕਢਦਾ ਹੋਰਤੁ ਹਟਿ ਨ ਵਥੁ ਨ ਵੇਸਾਹੁ॥ (852, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੁਕਾਨ ਨਾ ਇਹ ਮਾਲ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। 5. ਤਿਨ ਚੂਕੀ ਮੁਹਤਾਜੀ ਲੋਕਨ ਕੀ ਹਰਿ ਅੰਗੀਕਾਰੁ ਕੀਆ ਕਰਤਾਰਿ॥ (1135, ਭੈਰਉ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਮੁਹਤਾਜੁ (ਦੇਖੋ ਮੁਹਤਾਜ਼) ਲੋੜਵੰਦ, ਲੋੜਕੂ, ਹਾਜ਼ਤਮੰਦ, ਮੁਥਾਜ। 1. ਮਾਇਆ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜੁ ਪੰਡਿਤੁ ਕਹਾਵੈ॥ (231, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਲੋੜਵੰਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਅੰਤਰ ਆਤਮੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨ ਚੀਨਿਆ ਮਾਇਆ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜੁ ਭਇਆ॥ (435, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ ਅਤੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ। 3. ਦੁਬਿਧਾ ਰੋਗੁ ਸੁ ਅਧਿਕ ਵਡੇਰਾ ਮਾਇਆ ਕਾ ਮੁਹਤਾਜੁ ਭਇਆ॥ (1153, ਭੈਰਉ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦ੍ਵੈਤ-ਭਾਵ ਦਾ ਰੋਗ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਇਨਸਾਨ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਹਬਤਿ [ਅ-ਫ ਮੁਹੱਬਤ = ਅ-ਫ ਹੁੱਬ (ਪਿਆਰ) ਦਾ ਭਾਵ] ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਸਨੇਹ, ਮੁਹੱਬਤ, ਇਸ਼ਕ, ਚਾਹਤ, ਉਲਫਤ, ਪ੍ਰੀਤ। 1. ਭੋਰੀ ਭਰਮੁ ਵਵਾਇ ਪਿਰੀ ਮੁਹਬਤਿ ਹਿਕੁ ਤੂ॥ ਜਿਥਹੁ ਵੰਞੈ ਜਾਇ ਤਿਥਾਉ ਮਉਜੂਦੁ ਸੋਇ॥ (322, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸੰਦੇਹ ਗਵਾ ਦੇਵੇਂ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਤੂੰ ਜਾਵੇਂਗਾ, ਉਥੇ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਿਰ ਪਾਏਂਗਾ। 2. ਦਿਲਹੁ ਮੁਹਬਤਿ ਜਿੰਨੁ ਸੇਈ ਸਚਿਆ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਉਹੋ ਸੱਚੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। 3. ਨਦੀ ਤਰੰਦਤੀ ਮੈਡਾ ਖੋਜੁ ਨ ਖੁੰਭੈ ਮੰਝਿ ਮੁਹਬਤਿ ਤੇਰੀ॥ (520, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਨਦੀ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੇਰਾ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਖੁਭਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ। 4. ਮੁਚੁ ਅਡੰਬਰੁ ਹਭੁ ਕਿਹੁ ਮੰਝਿ ਮੁਹਬਤਿ ਨੇਹ॥ (707, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਾਰੀ ਸ਼ਾਨੋ-ਸ਼ੌਕਤਾਂ ਤਿਆਗ ਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਨਾ ਹੋ। 5. ਮੁਹਬਤਿ ਜਿਸੁ ਖੁਦਾਇ ਦੀ ਰਤਾ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਿ॥ (966, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੂੜੀ ਲਾਲ ਰੰਗਤ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਸਿਫਤਿ ਮੁਹਬਤਿ ਅਥਾਹ ਰਹੀਮਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਥਾਹ ਹੈ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤ। 7. ਇਸਕ ਮੁਹਬਤਿ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸਿ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਕਰਤਾਰ ਕੋਲ ਹੈ। 8. ਜਿਨ੍ਹਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਮੁਹਬਤੇ (ਦੇਖੋ ਮੁਹਬਤਿ) ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਪ੍ਰੀਤ। ਮੁਹਬਤੇ ਮਨਿ ਤਨਿ ਬਸੈ ਸਚੁ ਸਾਹ ਬੰਦੀ ਮੋਚ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਟਣ ਵਾਲੇ ਸੱਚੇ ਸੁਲਤਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਅੰਦਰ ਵਸਾਉ।

ਮੁਹਲਤਿ [ਅ. مُهْلَت ਮੁਹਲਤ = ਢਿੱਲ, ਫੁਰਸਤ] ਵੇਲੇ ਦੀ ਹੱਦ, ਦੇਰ, ਵਕਫ਼ਾ, ਅਵਧੀ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੱਦ, ਮਿਆਦ। 1. ਮੁਹਲਤਿ ਪੁੰਨੀ ਚਲਣਾ ਤੂੰ ਸੰਮਲੁ ਘਰ ਬਾਰੁ॥ (50, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਮਿਆਦ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਤੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਤੁਰ ਜਾਵੇਂਗਾ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਘਰਬਾਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰ। 2. ਮੁਹਲਤਿ ਕਰਿ ਦੀਨੀ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ ਜੈਸਾ ਲਿਖਤੁ ਧੁਰਿ ਪਾਇਆ॥ (77, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਉਸ ਲਈ ਪੂਰਬਲੀ ਲਿਖਤਕਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਭ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਅਵਧੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 3. ਮੁਹਲਤਿ ਪੁੰਨਤੀਆ ਕਿਤੁ ਕੂੜਿ ਲੋਭਾਇਆ॥ (459, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਮੁਕੱਰਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੱਦ (ਮਿਆਦ) ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਝੂਠ ਅੰਦਰ ਖਚਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈਂ? 4. ਮੁਹਲਤਿ ਪੁੰਨੀ ਪਾਈ ਭਰੀ ਜਾਨੀਅੜਾ ਘਤਿ ਚਲਾਇਆ॥ (578, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦੋਂ ਮਿਆਦ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਸਾਂ ਰੂਪੀ ਪਿਆਲੀ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿਆਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 5. ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ॥ (660, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਸਾਹ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮਿਆਦ ਕਿੰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਘੜੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। 6. ਧੁਰਹੁ ਵਿਛੁੰਨੇ ਧਾਹੀ ਰੁੰਨੇ॥ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਮੁਹਲਤਿ ਪੁੰਨੇ॥ (1035, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਆਦਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੁਬਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਪੁੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਆਵਾਗਵਨ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਕਦਮ [ਅ. مُقَدِّم ਮੁਕੱਦਮ = ਅੱਗੇ ਕਦਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਮੁਖੀਆ, ਚੌਧਰੀ। 1. ਰਯਤਿ ਮਹਰ ਮੁਕਦਮ ਸਿਕਦਾਰੈ॥ ਨਿਹਚਲੁ ਕੋਇ ਨ ਦਿਸੈ ਸੰਸਾਰੈ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ, ਸਰਦਾਰ, ਚੌਧਰੀ, ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਿਮ, ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। 2. ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ॥ ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜੇ ਸ਼ੇਰ ਹਨ ਅਤੇ ਚੌਧਰੀ ਕੁੱਤੇ। ਉਹ ਬੈਠਿਆਂ ਤੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਜਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਸਤਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਕਰਿ [ਫ. مُكْر مੁਨਕਿਰ = ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਮੁਕਰਣ ਵਾਲਾ। 1. ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰਿ ਪਉਦੇ ਕਾਚੇ॥ (1024, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠੇ ਜੀਵ ਦਾਤਾਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਸੁਣਦਾ ਵੇਖਦਾ ਕਿਉ ਮੁਕਰਿ ਪਇਆ ਜਾਇ॥ (36, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸੁਣਦਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਮੁਕਰੁ (ਵੇਖੋ ਮੁਕਰਿ) ਇਨਕਾਰੀ। ਕੇਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਦਾਤਾਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਕਾਤੀ [ਅ. مُقَاتِع ਮੁਕੱਤਾਅ = ਅ. قَطْع ਕੁਤਾਅ (ਕੱਟਿਆ) ਹੋਇਆ] ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ; ਟੁਕੜੇ ਕੀਤੀ। ਸਹਜ ਕੀ ਅਕਥ ਕਥਾ ਹੈ ਨਿਰਾਰੀ॥ ਤੁਲਿ ਨਹੀ ਚਵੈ ਜਾਇ ਨ ਮੁਕਾਤੀ ਹਲੁਕੀ ਲਗੈ ਨ ਭਾਰੀ॥ (333, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸਹਿਜ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਅਕਹਿ ਅਤੇ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾ ਤੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੱਟੀ ਵੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਇਹ ਹੌਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਰੀ।

ਮੁਕਾਮ, ਮੁਕਾਮਾ, ਮੁਕਾਮਿ, ਮਕਾਮੁ, ਮੁਕਾਮੇ, ਮੁਕਾਮੈ [ਅ. مَقَام ਮਕਾਮ, ਮੁਕਾਮ = ਅ. قَام ਕੁਜ਼ਾਮ (ਠਹਿਰਨ, ਰਹਿਣ) ਦੀ ਥਾਂ] ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਅਸਥਾਨ, ਪੜਾਉ, ਸਥਿਰ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ। 1. ਥਾਨ ਮੁਕਾਮ ਜਲੇ ਬਿਜ ਮੰਦਰ ਮੁਛਿ ਮੁਛਿ ਕੁਇਰ ਰੁਲਾਇਆ॥ (418, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ

(ਬਾਬਰ) ਨੇ ਅਸਥਾਨ, ਠਹਿਰਨ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸਾੜ ਸੁੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ 'ਚ ਰੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। 2. ਮੀਰ ਮਲਕ ਉਮਰੇ ਫਾਨਾਇਆ ਏਕ ਮੁਕਾਮ ਖੁਦਾਇ ਦਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਅਮੀਰ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਖੁਦਾ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਥਿਰ-ਅਸਥਾਨ ਹੈ। 3. ਦਖਨ ਦੇਸਿ ਹਰੀ ਕਾ ਬਾਸਾ ਪਛਿਮਿ ਅਲਹ ਮੁਕਾਮਾ॥ ਦਿਲ ਮਹਿ ਖੋਜਿ ਦਿਲੈ ਦਿਲਿ ਖੋਜਹੁ ਏਹੀ ਠਉਰ ਮੁਕਾਮਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਦੱਖਣ ਦੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪੱਛਮ ਵਿਚ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰ, ਹਾਂ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਲ ਕਰ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਤੇਰੇ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਹੈ। 4. ਜੋਗੀ ਤ ਆਸਣੁ ਕਰਿ ਬਹੈ ਮੁਲਾ ਬਹੈ ਮੁਕਾਮਿ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋਗੀ ਧਿਆਨ-ਅਵਸਥਾ ਅੰਦਰ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਤਕੀਏ ਅਤੇ ਮਦਰਸੇ ਆਦਿ ਅਸਥਾਨ ਮੱਲਦਾ ਹੈ। 5. ਮੁਕਾਮੁ ਕਰਿ ਘਰਿ ਬੈਸਣਾ ਨਿਤ ਚਲਣੈ ਕੀ ਧੋਖ॥ ਮੁਕਾਮੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਹੈ ਨਿਹਚਲੁ ਲੋਕ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨੂੰ ਠਹਿਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧੁਖਧੁਖੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦੇ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਇਹ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਥਿਰ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। 6. ਦੁਨੀਆ ਕੈਸਿ ਮੁਕਾਮੇ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਠਹਿਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ? 7. ਸਭ ਦੁਨੀ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ ਮੁਕਾਮੁ ਏਕੁ ਰਹੀਮੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਆਉਣ ਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਹੀ ਸਥਿਰ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। 8. ਮੁਕਾਮੁ ਤਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਿਸੁ ਸਿਸਿ ਨ ਹੋਵੀ ਲੇਖੁ॥ ਅਸਮਾਨੁ ਧਰਤੀ ਚਲਸੀ ਮੁਕਾਮੁ ਓਹੀ ਏਕੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸਥਿਰ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਭਾਵੀ ਦੀ ਲਿਖਤਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਆਸਮਾਨ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸਥਿਰ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 9. ਮੁਕਾਮੁ ਓਹੀ ਏਕੁ ਹੈ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਬੁਝੋਇ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਸੱਚ ਕਹਿ ਦੇ ਕਿ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸਥਿਰ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 10. ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀ ਕਿਸੈ ਮੁਕਾਮੁ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਚੌਧਰੀਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਇਥੇ ਸਥਿਰ ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ। 11. ਦੁਨੀਆ ਮੁਕਾਮੇ ਫਾਨੀ ਤਹਕੀਕ ਦਿਲ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਇੱਕ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਟਿਕਾਣਾ ਹੈ। ਐ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਹਕੀਕਤ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। 12. ਪੰਜਵੇ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਤੇਰਾ ਪੰਜਾਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਸਥਾਨ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣਾ। ਇਹ ਹਨ ਤੇਰੇ ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਮ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵੇਲੇ।

ਮੁਖਫਾ [ਅ. مُخَفَّ ਮੁਖਿੱਫ = ਅ. خَفَّ ਖਿੱਫ (ਹਲਕਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੋਝ ਹਲਕਾ ਕਰੇ। ਤੁਮਰੇ ਜਨ ਤੁਮ ਹੀ ਤੇ ਜਾਨੇ ਪ੍ਰਭ ਜਾਨਿਓ ਜਨ ਤੇ ਮੁਖਫਾ॥ (1336, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੇ ਦਾਸ, ਤੇਰੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਬੋਝ ਹਲਕਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੁਗਲ, ਮੁਗਲੁ [ਤ. مُغْل ਮੁਗ਼ਲ = ਇੱਕ ਕੌਮ] ਤਾਤਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਸੂਰਬੀਰ ਜਾਤੀ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਗ-ਪੂਜਕ ਸੀ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਇਸਲਾਮ ਮਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਚ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। 1. ਕੋਈ ਮੁਗਲੁ ਨ ਹੋਆ ਅੰਧਾ ਕਿਨੈ ਨ ਪਰਚਾ ਲਾਇਆ॥ (418, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਮੁਗਲ ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਵਿਖਾਈ। 2. ਮੁਗਲ ਪਠਾਣਾ ਭਈ ਲੜਾਈ ਰਣ ਮਹਿ ਤੇਗ ਵਗਾਈ॥ (418, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ

ਮੁਗਲਾਂ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਹੋਈ, ਰਣ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਵਾਹੀ ਗਈ। 3. ਆਪੈ ਦੋਸੁ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ ਜਮੁ ਕਰਿ ਮੁਗਲੁ ਚੜਾਇਆ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਤੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁਗਲ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਘੱਲਿਆ ਹੈ।

ਮੁਜੇਰੇ [ਅ. مَجْرَعُ ਮੁਜ਼ਾਰਿਅ = ਅ. عَزَجَ ਮੁਜ਼ਾਜ਼ (ਖੇਤੀ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ, ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਿਸੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਟਾਈ ਉਤੇ ਲੈ ਕੇ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਨਿਯਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ‘ਮੁਜ਼ਾਰਾ’ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਹਰ ਹੁਕਮ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਮੰਨਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜ਼ਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਤੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਦਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੇ ਮੇਰੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਹਨ ਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ। ਪੰਜ ਕਿਰਸਾਣ ਮੁਜੇਰੇ ਮਿਹਡਿਆ॥ ਕੰਨੁ ਕੋਈ ਕਢਿ ਨ ਹੰਘਈ ਨਾਨਕ ਵੁਠਾ ਘੁਘਿ ਗਿਰਾਉ ਜੀਉ॥ (73, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੰਜੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਮੇਰੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੁਣ ਕੋਈ ਕੰਨ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਮੁਤੀਆ [ਅ. مَطْعِ مੁਤੀਆ = ਅ. طَوَّعَ ਤੌਅ (ਤਾਬੇਦਾਰੀ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਅਧੀਨ, ਤਾਬੇਦਾਰ। ਕਬੀਰ ਕੂਕਰ ਰਾਮ ਕੋ ਮੁਤੀਆ ਮੇਰੇ ਨਾਉ॥ (1368, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਤਾਬੇਦਾਰ ਹੈ।

ਮੁਦਤਿ [ਅ. مَدَّتْ ਮੁੱਦਤ = ਅਰਸਾ, ਜ਼ਮਾਨਾ] ਅਰਸਾ, ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿੱਥ, ਅਵਧੀ, ਵਿਚਾਲੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਮੇਂ ਦਾ ਅੰਤਰ, ਦੇਰ, ਚਿਰ, ਮਿਆਦ, ਮੁਹਲਤ, ਲੰਬਾ ਅਰਸਾ ਅਤੇ ਯੁੱਗ। 1. ਸੁਨਹੁ ਰੇ ਤੂ ਕਉਨੁ ਕਹਾ ਤੇ ਆਇਓ॥ ਏਤੀ ਨ ਜਾਨਉ ਕੇਤੀਕ ਮੁਦਤਿ ਚਲਤੇ ਖਬਰਿ ਨ ਪਾਇਓ॥ (999, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਣ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ ਤੇ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈਂ? ਤੂੰ ਏਨਾ ਕੁ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਇਥੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਠਹਿਰਨਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਨਸੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ। 2. ਮੁਦਤਿ ਪਈ ਚਿਰਾਈਆ ਫਿਰਿ ਕਛੂ ਆਵੈ ਰੁਤਿ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਈਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਿਆਂ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੌਕਾ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਕਦ ਹੱਥ ਲਗੇਗਾ।

ਮੁਨਾਰੇ [ਅ. مَنَارَ ਮਨਾਰ, مَنَارَ ਮਨਾਰਹ = ਅ. نُوّر ਨੂਰ (ਰੌਸ਼ਨੀ) ਦੀ ਥਾਂ] ਉਹ ਉਚਾ ਬੁਰਜ ਜਿਸ ਉਪਰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬੁਰਜ ; ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਬਣੀ ਹੋਈ ਉਚੀ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਖਲੋ ਕੇ ਮੁੱਲਾਂ ਬਾਂਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਮੁਲਾਂ ਮੁਨਾਰੇ ਕਿਆ ਚਢਹਿ ਸਾਂਈ ਨ ਬਹਰਾ ਹੋਇ॥ (1374, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ, ਹੇ ਮੌਲਾਣੇ ! ਤੂੰ ਬੁਰਜ ’ਤੇ ਕਿਉਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ? ਸੁਆਮੀ ਕੋਈ ਬੋਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਮੁਮਾਰਖੀ [ਅ.-ਫ਼. مَبَارَكِي ਮੁਬਾਰਕੀ = ਅ. مَبَارَك ਮੁਬਾਰਕ (ਬਰਕਤ ਸਹਿਤ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬਰਕਤ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁਆ, ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਵਧਾਈ। ‘ਮੁਬਾਰਕੀ’ ਦਾ ‘ਬ’, ‘ਮੁਮਾਰਖੀ’ ਦੇ ‘ਮ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਅ. غَزَبَ ਗ਼ਜ਼ਬ (ਅੰਗੂਰ ਦਾ ਦਾਣਾ) = ਅ. غَزَمَ ਗ਼ਜ਼ਮ। ‘ਮੁਬਾਰਕੀ’ ਦਾ ‘ਕ’ ਵੀ ‘ਮੁਮਾਰਖੀ’ ਦੇ ‘ਖ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਿਲਕ = ਮਿਲਖ, ਮੁਲਕ = ਮੁਲਖ, ਕਫ਼ਨ = ਖੱਫ਼ਣ, ਕਾਨ = ਖਾਣ, ਅਤੇ ਕੂਪ = ਖੂਹ ਆਦਿ। ਮਾਹਾ ਮਾਹ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤੁ॥ (1168, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਬਾਰਕ ਹੈ ਉਹ ਮਹੀਨਾ, ਜਦ ਕਿ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ।

ਮੁਰਗਾਈ [ਫ਼ مُرْغَايِي ਮੁਰਗ਼ਾਈ = ਮੁਰਗ਼ ਆਈ, ਫ਼ مُرْغ ਮੁਰਗ਼ = ਪੰਛੀ+ਅੱਯ ਆਈ = ਆਬ (ਪਾਣੀ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੰਛੀ, ਪਾਣੀ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਰਿੰਦਾ। ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ॥ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥ (938, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਰਗਾਈ ਨਦੀ ਦੇ ਵਹਾਉ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਾਣੀ ਉਤੇ ਬਿਰਤੀ ਜੋੜਨ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਭਿਆਨਕ ਸੰਸਾਰ-ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਮੁਰਗੀ [ਫ਼ مُرْغِي ਮੁਰਗ਼ੀ (ਪੰਛੀ) ਦਾ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਕੁੱਕੜੀ। ਆਧੁਨਿਕ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਮੁਰਗੇ ਨੂੰ خروس ਖਰੂਸ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀ ਨੂੰ مُرْغ ਮੁਰਗ਼ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਜਉ ਸਭ ਮਹਿ ਏਕੁ ਖੁਦਾਇ ਕਹਤ ਹਉ ਤਉ ਕਿਉ ਮੁਰਗੀ ਮਾਰੈ॥ (1350, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਰੱਬ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੁਰਗੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈਂ?

ਮੁਰਦਾਰ, ਮੁਰਦਾਰੁ [ਫ਼ مُرْدَار ਮੁਰਦਾਰ = ਫ਼ مُرْد ਮੁਰਦ+ਫ਼ ਪਛੇਤਰ , ਅਰ ਕੰਨਾ ਤੇ ਰਾਰਾ] ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਲੋਥ, ਮੁਰਦਾ ਜਿਸਮ ; ਮੁਰਦਾਰ ਤੁੱਲ ਨਾਪਾਕ, ਨਾਜਾਇਜ਼, ਹਰਾਮ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ مُرْدَن ਮੁਰਦਨ। ਮੁਰਦਨ (ਮਾਰਨਾ)→ ਮੁਰਦ+ਅਰ (ਕੰਨਾ+ਰ) = ਮੁਰਦਾਰ, ਜਿਵੇਂ-

ਗੁਫਤਨ (ਕਹਿਣਾ)→ ਗੁਫਤ+ਅਰ = ਗੁਫਤਾਰ,

ਰਫਤਨ (ਜਾਣਾ)→ ਰਫਤ+ਅਰ = ਰਫਤਾਰ ਅਤੇ

ਦੀਦਨ (ਦੇਖਣਾ)→ ਦੀਦ+ਅਰ = ਦੀਦਾਰ ਆਦਿ।

ਹਰਾਮ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮੁਰਦਾਰ ਖਾਣਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਜੋ ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਜਾਇਜ਼ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਗਿਣੀ ਜਾਂਦੀ। ਹਰਾਮ ਖਾਣ ਨਾਲ ਰੂਹ ਅਪਵਿੱਤਰ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹਰਾਮ ਖਾਣ ਨੂੰ 'ਮੁਰਦਾਰ ਖਾਣਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 1. ਲਬੂ ਕੁਤਾ ਕੂੜ ਚੂਹੜਾ ਠਗਿ ਖਾਧਾ ਮੁਰਦਾਰੁ॥ (15, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਚ ਕੁੱਤਾ ਹੈ, ਝੂਠ ਇੱਕ ਭੰਗੀ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗਣਾ ਇੱਕ ਲੋਥ ਖਾਣ ਦੇ ਤੁੱਲ ਹੈ। 2. ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮੁਰਦਾਰੁ ਖਾਇ॥ ਅਵਰੀ ਨੋ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਆਦਮੀ ਕਿਵੇਂ ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ ਗੁਰੁ ਪੀਰੁ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰੁ ਨ ਖਾਇ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਕ ਖਾਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਊ ਖਾਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਨਸਾਨ ਮੁਰਦਾਰ (ਹਰਾਮ) ਨੂੰ ਨਾ ਖਾਵੇ। 4. ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਲੋਥ ਵਿਚ ਭੂਸਾ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਰਦਾ ਰੂਹ ਹੈ। 5. ਦੁਨੀਆ ਮੁਰਦਾਰ ਖੁਰਦਨੀ ਗਾਫਲ ਹਵਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਹਰਾਮ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਅਵੇਸਲੀ ਹੈ। 6. ਗੈਬਾਨ ਹੈਵਾਨ ਹਰਾਮ ਕੁਸਤਨੀ ਮੁਰਦਾਰ ਬਖੋਰਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਡੰਗਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿਵਰਜਤ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। 7. ਕੂੜ ਛੁਰਾ ਮੁਠਾ ਮੁਰਦਾਰੁ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਮੇਰਾ ਛੁਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਠੱਗ ਕੇ ਖਾਣਾ ਮੁਰਦਾ ਖਾਣ ਸਮਾਨ ਹੈ।

ਮੁਰੀਦ [ਅُ مُرِيد ਮੁਰੀਦ = اِرادَت ਇਰਾਦਤ (ਅਕੀਦਾ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਚੇਲਾ, ਪੈਰੋਕਾਰ ; ਇਕ ਨਾਮ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਵਾਰ ਮਾਝ ਦੀ ਧੁਨੀ ਅਧੀਨ ਮਲਿਕ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਖਾਨ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਬਰ ਦਾ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਮਲਕ ਮੁਰੀਦ ਤਥਾ ਚੰਦ੍ਰੜਾ ਸੋਹੀਆ ਕੀ ਧੁਨੀ ਗਾਵਣੀ॥ (137, ਮਾਝ, ਮਃ 1)

ਮੁਰੀਦਾ (ਦੇਖੋ ਮੁਰੀਦ) ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਦਿਲੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ; ਮੁਰੀਦ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਸੈ ਵਾਟ ਮੁਰੀਦਾ ਜੋਲੀਐ॥ (488, ਆਸਾ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਰਸਤਾ ਗੁਰੂ ਦੱਸੇ, ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਰਸਤੇ ਉਪਰ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ [ਪੰ. ਮੁੱਲ = ਕੀਮਤ+ਫ਼. خریدہ ਖਰੀਦਹ = ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ] ਦਾਮ ਦੇ ਕੇ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੀਮਤ ਦੇ ਕੇ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ, ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ خریدن ਖਰੀਦਨ (ਖਰੀਦਣਾ) ਹੈ। ਖਰੀਦਨ→ ਖਰੀਦਹ = ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ-

ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ→ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ

ਕਰਦਨ = ਕਰਨਾ→ ਕਰਦਹ = ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ

ਰਫਤਨ = ਜਾਣਾ→ ਰਫਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ

ਆਮਦਨ = ਆਉਣਾ→ ਆਮਦਹ = ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ।

ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਮੁਲਖੁ [ਅ. مَلِكُ ਮੁਲਕ = ਇਲਾਕਾ] ਦੇਸ਼, ਮੁਲਕ। ਅ. ਮੁਲਕ ਦਾ 'ਕ', ਮੁਲਖ ਦੇ 'ਖ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਮਿਲਕ (ਜਾਇਦਾਦ) = ਮਿਲਖ, ਕਫਨ = ਖੱਫਨ, ਕਾਨ = ਖਾਣ ਅਤੇ ਮੁਬਾਰਕ = ਮੁਬਾਰਖ ਆਦਿ। ਅਲਹੁ ਏਕੁ ਮਸੀਤਿ ਬਸਤੁ ਹੈ ਅਵਰੁ ਮੁਲਖੁ ਕਿਸੁ ਕੇਰਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਅੱਲਾਹ ਕੇਵਲ ਮਸੀਤ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਮੁਲਕ ਕੀਹਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ?

ਮੁਲੰਮਾ [ਅ. مَلَمَعُ ਮੁਲੰਮਾ = ਅ. لَمَعَ ਲਮਅਹ (ਚਮਕ) ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ] ਚਮਕਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਸੋਨੇ ਦੀ ਝਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੋਈ, ਝਾਲ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਬਣਾਉਟੀ ਚਮਕ, ਗਿਲਟਸਾਜ਼ੀ। ਕੂੜ੍ਹ ਠਗੀ ਗੁੱਝੀ ਨਾ ਰਹੈ ਮੁਲੰਮਾ ਪਾਜੁ ਲਹਿ ਜਾਇ॥ (303, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਝੂਠ ਤੇ ਠੱਗੀ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਝਾਲ ਤੇ ਗਿਲਟਸਾਜ਼ੀ ਦਾ ਓੜਕ ਨੂੰ ਭੇਤ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੁਲਾ, ਮੁਲਾਂ, ਮੁੱਲਾ [ਅ. مِلْءُ ਮੁੱਲਾ = ਅ. مِلَ ਮਿਲਾ (ਪੂਰਨ) ਹੋਇਆ] ਜੋ ਵਿਦਿਆ ਨਾਲ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਵਿਦਵਾਨ, ਆਲਿਮ ਫ਼ਾਜ਼ਿਲ, ਮਸੀਤ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ। ਮੁਲਾਂ, ਕਾਜ਼ੀ ਅਧੀਨ ਰਹਿ ਕੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਡਿਪਟੀ ਕਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਦਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 1. ਮਰਣਾ ਮੁਲਾ ਮਰਣਾ॥ ਭੀ ਕਰਤਾਰਹੁ ਡਰਣਾ॥ (24, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੁੱਲਾਂ ! ਮੌਤ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗੀ। ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਜਣਹਾਰ ਦੇ ਭੈ ਅੰਦਰ ਰਹੁ। 2. ਸੋ ਮੁਲਾ ਮਲਉਨ ਨਿਵਾਰੈ ਸੋ ਦਰਵੇਸੁ ਜਿਸੁ ਸਿਫਤਿ ਧਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੀ ਮੁੱਲਾਂ ਹੈ ਜੋ ਲਾਅਨਤੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਹੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਸਰਾ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਹੈ। 3. ਕਹੁ ਰੇ ਮੁਲਾਂ ਬਾਂਗ ਨਿਵਾਜ॥ (1158, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) 4. ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਮਰਦੈ ਮਾਨੁ॥ ਤਿਸੁ ਮੁਲਾ ਕਉ ਸਦਾ ਸਲਾਮੁ॥ (1159, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਮੌਤ ਦੇ ਦੂਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੀਹ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਦਾ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 5. ਕਾਜ਼ੀ ਮੁਲਾਂ ਹੋਵਹਿ ਸੇਖ॥ (1169, ਬਸੰਤੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ੇਖ ਹੋਵੇ। 6. ਨਾ ਓਇ ਜੋਗੀ ਨਾ ਓਇ ਜੰਗਮ ਨਾ ਓਇ ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾ॥ (149, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਉਹ ਗੋਰਖ ਦੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਨਾ ਹੀ ਕਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁੱਲਾਂ ਹਨ।

ਮੂਇ [ਫ਼. مَوِيّ ਮੂਯ, مَوْ مੂ = ਵਾਲ] ਕੇਸ਼, ਵਾਲ। ਮਮ ਸਰ ਮੂਇ ਅਜਰਾਈਲ ਗਿਰਫਤਹ ਦਿਲ ਹੇਚਿ ਨ ਦਾਨੀ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੇ ਦਿਲ ! ਤੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ?

ਮੂਸ, ਮੂਸਾ [ਫ਼ مُوسَى ਮੂਸ = ਚੂਹਾ] ਚੂਹਾ। 1. ਰਾਤਿ ਅਨੇਰੀ ਸੁਝਸਿ ਨਾਹੀ ਲਜੁ ਟੂਕਸਿ ਮੂਸਾ ਭਾਈ ਰੇ॥ (156, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਅਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਚੂਹਾ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਲੱਜ ਨੂੰ ਕੁਤਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਅਨਦਿਨੁ ਮੂਸਾ ਲਾਜੁ ਟੁਕਾਈ॥ (390, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਚੂਹਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰੂਪੀ ਲੱਜ ਨੂੰ ਕੁਤਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਘਰ ਕੀ ਬਿਲਾਈ ਅਵਰ ਸਿਖਾਈ ਮੂਸਾ ਦੇਖਿ ਡਰਾਈ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਡਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 4. ਸਾਕਤ ਕੀ ਆਵਰਦਾ ਜਾਇ ਬ੍ਰਿਥਾਰੀ॥ ਜੈਸੇ ਕਾਗਦ ਕੇ ਭਾਰ ਮੂਸਾ ਟੂਕਿ ਗਵਾਵਤ ਕਾਮਿ ਨਹੀ ਗਾਵਾਰੀ॥ (681, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਅਰਥ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਨੂੰ ਚੂਹਾ ਕੁਤਰ ਕੇ ਅਕਾਰਥ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੂਰਖ ਚੂਹੇ ਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 5. ਰੇ ਮਨ ਮੂਸ ਬਿਲਾ ਮਹਿ ਗਰਬਤ ਕਰਤਬ ਕਰਤ ਮਹਾਂ ਮੁਘਨਾਂ॥ (1387, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! (ਤੂੰ) ਦੇਹ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਜਿਵੇਂ ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ 'ਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਵੱਡੇ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ।

ਮੇਖ, ਮੇਖਾ [ਫ਼ مَيْخ مੇਖ = ਬਰੰਜੀ] ਕਿੱਲ, ਮੇਖ ; ਤੋਪਾ ; ਮੇਖ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ; ਤੋਪੇ। ਫਰੀਦਾ ਖਿੱਥੜਿ ਮੇਖਾ ਅਗਲੀਆ ਜਿੰਦੁ ਨ ਕਾਈ ਮੇਖ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਗੋਦੜੀ 'ਚੇ ਘਣੇਰੇ ਤੋਪੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਤੋਪਾ ਨਹੀਂ।

ਮੇਰਵਦਿ [ਫ਼ مِرْوَد مੇ ਰਵਦ, ਫ਼ مِر مੇ = ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਕਿਰਿਆ+ਫ਼ مِرْوَد, ਰਵਦ = 'ਰਫਤਨ' (ਜਾਣਾ) ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੋਵੇਂ ਕਾਲ ਹੋਣ] ਮੇਰਵਦ = ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰਦਾਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ-

ਮੇ ਰਵਦ = ਉਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੇ ਰਵੰਦ = ਉਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮੇ ਰਵੀ = ਤੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਮੇ ਰਵੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਮੇ ਰਵਮ = ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇ ਰਵੇਮ = ਅਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਮੇ ਰਵਦਿ ਬਾਦਿਸਾਹਾ ਅਫਜੂ ਖੁਦਾਇ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਖੁਦਾ ਹੀ ਸਦੀਵ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਨੋਟ : ਇਥੇ 'ਬਾਦਿਸਾਹਾ' ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਗਰਦਾਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮੇ ਰਵਦ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮੇ ਰਵੰਦ' ਠੀਕ ਹੈ।

ਮੇਰਵੀ [ਫ਼ مِرْوِي مੇ ਰਵੀ = ਤੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ] ਦੇਖੋ ਮੇਰਵਦ ਦੀ ਗਰਦਾਨ। ਕੁਜਾ ਆਮਦ ਕੁਜਾ ਰਫਤੀ ਕੁਜਾ ਮੇ ਰਵੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ?

ਮੇਵਾ [ਫ਼ مِيْو مੇਵਹ = ਫਲ] ਸੁੱਕਾ ਮੇਵਾ, ਫਲ। 1. ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮੇਵਾ ਹੋਵੈ ਗਰੁੜਾ ਹੋਇ ਸੁਆਉ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਅਠਾਰਾਂ ਬੋਝਿਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਫਲ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਹਰਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਘਾਹ ਸੁਆਦੀ ਚੌਲ ਹੋ ਜਾਵੇ। 2. ਕੂਜਾ ਮੇਵਾ ਮੈ ਸਭ ਕਿਛੁ ਚਾਖਿਆ ਇਕੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਨਾਮੁ ਤੁਮਾਰਾ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੂਜੇ ਦੀ ਮਿਸ਼ਰੀ ਤੇ ਫਲ, ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਚੱਖੇ ਹਨ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਕੇਵਲ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜੈਸਾ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। 3. ਕਿਆ ਮੇਵਾ ਕਿਆ ਘਿਉ ਗੁੜੁ ਮਿਠਾ ਕਿਆ ਮੈਦਾ ਕਿਆ ਮਾਸੁ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਹੈ ਫਲ, ਕੀ ਘੀ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਗੁੜ, ਕੀ ਮੈਦਾ ਤੇ ਕੀ ਗੋਸ਼ਤ?

ਮੈ [ਫ਼ مَي مੈ, ਮਯ = ਸ਼ਰਾਬ] ਨਸ਼ਾ, ਸ਼ਰਾਬ, ਮਦ। 1. ਮਨੁ ਮੈ ਮਤੁ ਮੈਗਲ ਮਿਕਦਾਰਾ॥ (159, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਮਨ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਏ ਹਾਥੀ ਸਮਾਨ ਮਦਮਸਤ ਹੈ। 2. ਮੈ ਮਤ ਜੋਬਨਿ ਗਰਬਿ ਗਾਲੀ ਦੁਧਾ ਥਣੀ ਨ ਆਵੇ॥ (242, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਘੁੰਮਡ ਦੀ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੋਈ ਉਹ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਚੋਏ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਦੇ ਮੁੜ ਕੇ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਹੋਰ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ।

ਮੈਦਾ [ਫ਼. مَيْدَة ਮੈਦਹ = ਬਹੁਤ ਬਾਰੀਕ ਆਟਾ] ਮੈਦਾ। ਕਿਆ ਮੇਵਾ ਕਿਆ ਘਿਉ ਗੁੜੁ ਮਿਠਾ ਕਿਆ ਮੈਦਾ ਕਿਆ ਮਾਸੁ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਹੈ ਫਲ, ਕੀ ਘੀ ਤੇ ਮਿਠਾ ਗੁੜ, ਕੀ ਮੈਦਾ ਤੇ ਕੀ ਗੋਸਤ?

ਮੈਦਾਨੁ [ਫ਼. مَيْدَان ਮੈਦਾਨ = ਪੱਧਰੀ ਤੇ ਲੰਬੀ ਚੌੜੀ ਧਰਤੀ] ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪੱਧਰਾ ਖੇਤਰ। ਫਰੀਦਾ ਮਨੁ ਮੈਦਾਨੁ ਕਰਿ ਟੋਏ ਟਿਬੇ ਲਾਹਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪੱਧਰ ਕਰ ਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਿਵਾਣਾਂ ਤੇ ਉਚਾਣਾਂ ਨੂੰ ਹਮਵਾਰ ਕਰਦੇ।

ਮੋਦੀ [ਅ. مَوْدِي ਮੁਅੱਦੀ = ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ, ਜੋ ਰਸਦ ਆਦਿ ਸਾਮਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਇਸੇ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਨਾਮ 'ਮੋਦੀ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ; ਪਾਕ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਮੋਦੀ ਕੇ ਘਰ ਖਾਣਾ ਪਾਕਾ ਵਾ ਕਾ ਲੜਕਾ ਮਾਰਿਆ ਥਾ॥ (874, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਤਾ ਦੇ ਘਰ ਜਦ ਕਿ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੋਮਦਿਲਿ [ਫ਼. موم دل ਮੋਮ ਦਿਲ, ਫ਼. موم موم = ਮੋਮ+ਫ਼. دل ਦਿਲ = ਦਿਲ ਵਾਲਾ] ਮੋਮ ਜਿਹੇ ਨਰਮ ਦਿਲ ਵਾਲਾ। ਮੁਸਲਮਾਨੁ ਮੋਮ ਦਿਲਿ ਹੋਵੈ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਅਤੀ ਨਰਮ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੋਰਚਾ [ਫ਼. مَوْرچ ਮੂਰਚਹ, ਫ਼. مَوْر ਮੂਰ = ਕੀੜੀ+ਫ਼. چ ਚਹ = ਛੋਟੀ] ਛੋਟੀ ਕੀੜੀ ਜਿਹੜੀ ਅੰਦਰ ਘੁਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਕੀੜੀ ਰੂਪੀ ਜੰਗ (ਜੰਗਾਲ) ਜਿਹੜਾ ਲੋਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਘੁਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੰਗਾਰ। ਫ਼ ਚਹ = ਛੋਟਾ, ਜਿਵੇਂ- ਕਿਤਾਬਚਹ = ਛੋਟੀ ਕਿਤਾਬ, ਕੂਚਹ = ਛੋਟਾ ਕੂਚਾ (ਗਲੀ), ਬਾਗ਼ਚਹ = ਛੋਟਾ ਬਾਗ਼ (ਬਾਗ਼ੀਚਾ), ਦਰੀਚਹ = ਛੋਟਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ (ਖਿੜਕੀ), ਸੰਦੂਕਚਹ, ਕੁਲੀਚਹ (ਕੁਲਚਾ), ਦੇਗਚਹ ਅਤੇ ਗ਼ਾਲੀਚਹ ਆਦਿ। 1. ਇਹੁ ਮਨੁ ਆਰਸੀ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵੇਖੈ॥ ਮੋਰਚਾ ਨ ਲਾਗੈ ਜਾ ਹਉਮੈ ਸੋਖੈ॥ (115, ਮਾਝ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਮਨ ਇੱਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ (ਆਈਨਾ) ਹੈ, ਕੋਈ ਟਾਵਾਂ ਸਾਧੂ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗਾਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾੜ ਸੁੱਟੇ। 2. ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਲਾਗੇ ਬਿਖੁ ਮੋਰਚਾ ਲਗਿ ਸੰਗਤਿ ਸਾਧ ਸਵਾਰੀ॥ ਜਿਉ ਕੰਚਨੁ ਬੈਸੰਤਰਿ ਤਾਇਓ ਮਲੁ ਕਾਟੀ ਕਟਿਤ ਉਤਾਰੀ॥ (666, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਜੰਗਾਲ ਸਾਨੂੰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਜੰਗਾਲ ਇਉਂ ਲਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਨਾ ਅੱਗ ਵਿਚ ਤਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੈਲ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਮੋਰਚਾ ਗੁਰਿ ਲਾਹਿਓ ਤਹ ਗਰਭ ਜੋਨਿ ਕਹ ਆਵੈ॥ (978, ਨਟ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਜੰਗਾਲ ਉਤਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ। ਪੇਟ ਦੀਆਂ ਜੂਨੀਆਂ (ਜਨਮ ਮਰਨ) ਅੰਦਰ ਤਦ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?

ਮੋਰੀ [ਫ਼. مَوْرى ਮੂਰੀ, ਫ਼. مَهْرى ਮੁਹਰੀ = ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਮੋਰੀ] ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਾਲੀ, ਸੁਰਾਖ, ਛੇਦ, ਮੋਘਾ, ਮੋਰੀ। ਗੁਰਿ ਦਿਖਲਾਈ ਮੋਰੀ॥ ਜਿਤੁ ਮਿਰਗ ਪੜਤ ਹੈ ਚੋਰੀ॥ (656, ਸੋਰਠਿ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਮੋਰੀ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਾਰ ਰੂਪੀ ਹਿਰਨ ਚੋਰੀਓਂ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਹਨ।

ਯਕ [ਫ਼ ۷۲ ਯਕ = ਇੱਕ] ਇੱਕ। ਯਕ ਅਰਜ਼ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋ ਦਰ ਗੋਸ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਨ 'ਚ ਪਾ ਭਾਵ ਸੁਣ।

ਯਕੀਨ, ਯਕੀਨਾ [ਅ ۷۳ ਯਕੀਨ = ਭਰੋਸਾ] ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਰੋਸਾ, ਸ਼ਰਧਾ, ਅਕੀਦਾ, ਨਿਸ਼ਚਾ। 1. ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਖਾਕੁ ਜਿਨਾ ਯਕੀਨਾ ਹਿਕ ਸਿਉ॥ (1099, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਉਤੇ ਹੈ। 2. ਸਚੁ ਨਿਵਾਜ ਯਕੀਨ ਮੁਸਲਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਮਾਜ਼ ਬਣਾ ਅਤੇ ਰੱਬ ਉਤੇ ਅਕੀਦੇ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ।

ਯਾਦਿ [ਫ਼ ۷۴ ਯਾਦ = ਹਾਫ਼ਜ਼ਾ ਦੀ ਤਾਕਤ] ਜ਼ਹਿਨ, ਚੇਤਾ। 1. ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਹਸਣਾ ਬਾਦਿ॥ ਜਬ ਲਗੁ ਰਿਦੈ ਨ ਆਵਹਿ ਯਾਦਿ॥ (351, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤਾਈਂ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਆਦਮੀ ਦਾ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਤੇ ਹੱਸਣਾ ਬੇਫਾਇਦਾ ਹੈ। 2. ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਕਰ। 3. ਤਸਬੀ ਯਾਦਿ ਕਰਹੁ ਦਸ ਮਰਦਨੁ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਬੰਧਾਨਿ ਬਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀਆਂ ਦਸਾਂ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਨੂੰ, ਰੱਬ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਲਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਚਾਲ-ਚਲਣ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਸ੍ਵੈ ਰਿਆਜ਼ਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਬਣਾ।

ਯਾਰ, ਯਾਰੂ [ਫ਼ ۷۵ ਯਾਰ = ਦੋਸਤ] ਮਦਦਗਾਰ, ਦੋਸਤ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਿੱਤਰ, ਮਹਿਬੂਬ, ਆਸ਼ਿਕ। 1. ਯਾਰ ਮੀਤ ਸੁਨਿ ਸਾਜਨਹੁ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਛੂਟਨੁ ਨਾਹਿ॥ (259, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰੇ, ਬੇਲੀਓ ਤੇ ਦੋਸਤੋ ! ਸੁਣ ਲਵੋ ਕਿ ਹਰੀ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਛੂਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। 2. ਸੁਣਿ ਯਾਰ ਹਮਾਰੇ ਸਜਣ ਇਕ ਕਰਉ ਬੇਨਤੀਆ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) 3. ਯਾਰ ਵੇ ਪ੍ਰਿਅ ਹਭੇ ਸਖੀਆ ਮੂ ਕਹੀ ਨ ਜੇਹੀਆ॥ ਯਾਰ ਵੇ ਹਿਕ ਡੂੰ ਹਿਕ ਚਾੜੈ ਹਉ ਕਿਸੁ ਚਿਤੇਹੀਆ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ! ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ! ਜਦ ਉਥੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹਦੀ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? 4. ਯਾਰ ਵੇ ਪਿਰੁ ਆਪਣ ਭਾਣਾ ਕਿਛੁ ਨੀਸੀ ਛੰਦਾ॥ ਯਾਰ ਵੇ ਤੈ ਰਾਵਿਆ ਲਾਲਨੁ ਮੂ ਦਸਿ ਦਸੰਦਾ॥ (704, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਮੇਰਾ ਕੰਤ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਛੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਧਰਾਉਂਦਾ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ! ਤੈਂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਣਸੋ ਦੱਸ। 5. ਯਾਰ ਵੇ ਨਿਤ ਸੁਖ ਸੁਖੇਦੀ ਸਾ ਮੈ ਪਾਈ॥ (704, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿੱਤਰ ! ਜਿਸ ਅਣਮੁੱਲੇ ਪਦਾਰਥ ਲਈ ਮੈਂ ਸਦਾ ਸੁਖਣਾ ਸੁਖਦੀ ਸਾਂ, ਉਹ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। 6. ਅਜਰਾਈਲੁ ਯਾਰੂ ਬੰਦੇ ਜਿਸੁ ਤੇਰਾ ਆਧਾਰੁ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੌਤ ਦਾ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਉਸ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੂੰ ਤੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈਂ।

ਯਾਰਾਂ [ਫ਼ ۱۲۲ ਯਾਰਾ = ਐ ਯਾਰ] ਐ ਦੋਸਤ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ ਕੰਨਾ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ, ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਸਾਕੀਆ = ਐ ਸਾਕੀ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦਾਇਆ = ਐ ਖ਼ੁਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂ- ਫ਼ੌਜੀਆ = ਹੇ ਫ਼ੌਜੀ, ਪੁੱਤਰਾ = ਹੇ ਪੁੱਤਰ, ਮੁੰਡਿਆ = ਐ ਮੁੰਡੇ, ਫੁੱਫ਼ੜਾ = ਐ ਫੁੱਫ਼ੜ, ਮਾਸੜਾ = ਐ ਮਾਸੜ, ਮਨਾ = ਹੇ ਮਨ, ਵੀਰਾ = ਹੇ ਵੀਰ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾ = ਹੇ ਮਿੱਤਰ ਆਦਿ। ਹਲੇ ਯਾਰਾਂ ਹਲੇ ਯਾਰਾਂ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ! ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ! ਤੂੰ ਕੀ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਲਿਆਇਆ ਹੈਂ?

ਰਉ [ਫ਼ ُ, رُ = ਚਾਹ, ਇੱਛਾ] ਖਾਹਿਸ਼, ਇੱਛਾ, ਕਾਮਨਾ। ਕਾਇਆ ਕੂਮਲ ਫੁਲ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਗੁਪਤਿ ਮਾਲ॥
 ਏਨੀ ਫੁਲੀ ਰਉ ਕਰੇ ਅਵਰ ਕਿ ਚੁਣੀਅਹਿ ਡਾਲ॥ (791, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਦੇ ਤਾਜੇ
 ਪੱਤਿਆਂ ਤੇ ਨੇਕੀਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਨਾਨਕ ਫੁੱਲ-ਮਾਲਾ ਗੁੰਦਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਫੁੱਲ-ਮਾਲਾ ਦੀ
 ਇੱਛਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤੂੰ ਹੋਰ ਟਹਿਣੀਆਂ ਕਿਉਂ ਚੁਗਦਾ ਹੈਂ?

ਰਈਅਤਿ [ਅُ رَعِيَتْ, ਰਈਯਤ = ਰਿਆਇਆ] ਪਰਜਾ। 1. ਨਉ ਡਾਡੀ ਦਸ ਮੁੰਸਫ ਧਾਵਹਿ ਰਈਅਤਿ ਬਸਨ
 ਨ ਦੇਹੀ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਨੌਂ ਜਰੀਬ ਖਿੱਚਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਦਸ ਜੱਜ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
 ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। 2. ਰਈਅਤਿ ਰਾਜੇ ਦੁਰਮਤਿ ਦੇਈ॥ ਬਿਨੁ
 ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵੇ ਏਕੁ ਨ ਹੋਈ॥ (1057, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ ਤੇ ਰਾਜੇ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਮੰਦ
 ਅਕਲ ਤੇ ਚੈਤ-ਭਾਵ 'ਚ ਗ੍ਰਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਉਹ ਸੁਆਮੀ
 ਨਾਲ ਇੱਕਮਿੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਰਸੀਦ [ਫ਼ رَسِيد, ਰਸੀਦ = ਉਹ ਪਹੁੰਚਿਆ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ رَسِيد, ਰਸੀਦਨ (ਪੁੱਜਣਾ,
 ਪਹੁੰਚਣਾ)। 'ਰਸੀਦ' ਭੂਤ ਕਾਲ ਹੈ ਰਸੀਦਨ ਦਾ ਭਾਵ ਉਹ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਰਸੀਦ = ਉਹ ਪੁੱਜਿਆ,
 ਰਸੀਦੰਦ = ਉਹ ਪੁੱਜੇ, ਰਸੀਦੀ = ਤੂੰ ਪੁੱਜਿਆ, ਰਸੀਦੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਜੇ, ਰਸੀਦਮ = ਮੈਂ ਪੁੱਜਿਆ,
 ਰਸੀਦੇਮ = ਅਸੀਂ ਪੁੱਜੇ। ਸੇਖ ਮਸਾਇਕ ਕਾਜੀ ਮੁਲਾ ਦਰਿ ਦਰਵੇਸ ਰਸੀਦ॥ (53, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ
 1) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ, ਨਾਮ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ, ਕਾਜੀ, ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਦਰਵੇਸ਼।

ਰਸੂਲਿ [ਅ-ਫ਼ رَسُولِي, ਰਸੂਲੀ = ਅ- رَسُول, ਰਸੂਲ (ਪੈਗੰਬਰ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਪੈਗੰਬਰ
 ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼। 'ਰਸੂਲ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਬੀ رَسَال, ਇਰਸਾਲ (ਭੇਜਣਾ) ਹੈ। 'ਰਸੂਲ' ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਨੂੰ
 ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸੇ
 ਲਈ 'ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਰਸੂਲ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੈਗਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ
 ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਕਲਿਮੇ ਵਿਚੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਰਸੂਲ ਹਨ-
 “ਲਾਇਲਾਹ ਇੱਲਲਾਹੁ ਮੁਹੰਮਦੁਰ ਰਸੂਲੁਲਾਹ” ਅਰਥਾਤ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ,
 ਮੁਹੰਮਦ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਰਸੂਲ (ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ) ਹੈ। ਰਸੂਲ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ
 ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ-

“ਐ ਈਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਿਓ ! ਬੰਦਗੀ ਕਰੋ ਅੱਲਾਹ ਦੀ, ਰਸੂਲ ਦੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ
 ਦੀ ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਅੱਵਲ-ਉਲ-ਉਮਰ ਹੋਣ ਭਾਵ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਹੋਣ।
 ਫੇਰ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚਾਲੇ ਕਿਸੇ ਮੁਆਮਲੇ 'ਤੇ ਝਗੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਤੇ ਰਸੂਲ ਵਲ ਮੂੰਹ ਫੇਰ
 ਦੇਵੋ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਨਸਾ, ਰਕੂਅ 8) ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਰਸੂਲ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਇਹ ਹੁਕਮ
 ਹੈ- “ਕਹੋ, ਅੱਲਾਹ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹੋ ਅਤੇ ਰਸੂਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਰਹੋ ਅਤੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰਦੇ ਹੋ
 ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਵੋ ਕਿ ਰਸੂਲ ਉਤੇ ਜਿਸ ਫ਼ਰਜ਼ ਦਾ ਭਾਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ
 ਜ਼ਿਮੇਦਾਰ ਉਹ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਫ਼ਰਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਦਾਰੀ ਦਾ ਬੋਝ ਤੁਹਾਡੇ ਉਤੇ ਲੱਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ
 ਜ਼ਿਮੇਦਾਰ ਤੁਸੀਂ ਹੋ। ਉਸ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਪਾਉਗੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰਸੂਲ ਦੀ
 ਜ਼ਿਮੇਦਾਰੀ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਹੁਕਮ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-

ਨੂਰ, ਰਕੂਅ 7) “ਰਸੂਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਡਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਗੁਨਾਹ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸ ਜਾਣ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ’ਤੇ ਦਰਦਨਾਕ ਤਸੀਹਾ ਨਾ ਆ ਪਵੇ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਨੂਰ, ਰਕੂਅ 9)

ਸੋ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅੱਲਾਹ ਤੋਂ ਦੂਜਾ ਦਰਜਾ ਰਸੂਲ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਇਹੋ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ- ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਹਿ ਹਜਾਰ॥ ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਦਿਆਂ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਰਸੂਲ (ਪੈਗੰਬਰ) ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੇ ਬਿਨਾ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਦੋਜਕਿ ਪਉਦਾ ਕਿਉ ਰਹੈ ਜਾ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਇ ਰਸੂਲਿ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)

ਰਹਮ, ਰਹਿਮ [ਅ. رحمة, ਰਹਮ = ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼] ਦਇਆ, ਕ੍ਰਿਪਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਮਿਹਰਬਾਨੀ। 1. ਰਹਮ ਤੇਰੀ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਸਦਾ ਨਾਨਕ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ॥ (724, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਈਂ ! ਤੇਰੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਸੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਨਾਨਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਜਿਸ ਨੇ ਕਰੇ ਰਹਿਮ ਤਿਸੁ ਨ ਵਿਸਾਰਦਾ॥ (518, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਂਦਾ ਜਿਸ ਉਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਹਮਾਣੁ [ਅ. رحمان, ਰਹਮਾਨ = ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਦਇਆਲੂ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰਹਿਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਿਹਰਬਾਨ। ਪੋਥੀ ਪੰਡਿਤ ਰਹੇ ਪੁਰਾਣ॥ ਨਾਨਕ ਨਾਉ ਭਇਆ ਰਹਮਾਣੁ॥ (903, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪੋਥੀਆਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਿਹਰਬਾਨ ਖੁਦਾ ਹੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਰਹਮਾਨਾ [ਅ. رحمان, ਰਹਮਾਨਾ = ਹੇ ਰਹਿਮਾਨ] ਹੇ ਦਇਆਲੂ, ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਮਗਰ ‘ਕੰਨਾ’ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ ਅਤੇ ਸਾਕੀਆ = ਹੇ ਸਾਕੀ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਪੁੱਤਰਾ = ਐ ਪੁੱਤਰ, ਫੁੱਫੜਾ = ਹੇ ਫੁੱਫੜਾ, ਮਾਸੜਾ = ਐ ਮਾਸੜਾ, ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਜੱਟਾ = ਐ ਜੱਟ ਆਦਿ। ਦਾਸੁ ਕਬੀਰੁ ਤੇਰੀ ਪਨਹੁ ਸਮਾਨਾਂ॥ ਭਿਸਤੁ ਨਜੀਕਿ ਰਾਖੁ ਰਹਮਾਨਾ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਕਬੀਰ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਅੰਦਰ ਸਮਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਰੱਖ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਹੋ ਬਹਿਸ਼ਤ ਹੈ।

ਰਹਰਾਸਿ [ਫ. راس, ਰਹ-ਏ-ਰਾਸਤ, ਫ. راس, ਰਹ = ਫ. راس, ਰਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ, ਰਸਤਾ+ਫ. راس = ਸੰਬੰਧਕੀ ਸ਼ਬਦ+ਫ. راس, ਰਾਸਤ = ਸਿੱਧਾ, ਸੱਚਾ] ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਰਸਤਾ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਬੇਨਤੀ, ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ’ਤੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ; ਰੀਤ, ਮਰਿਆਦਾ। 1. ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਮੁ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਾਨ ਸਖਾਈ ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਹਮਰੀ ਰਹਰਾਸਿ॥ (10, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਤ ਦੁਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਨਾਮ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦ-ਜਾਨ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸ਼ਲਾਘਾ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਹੈ। 2. ਸਾਹੁ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਭੁ ਹਰਿ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭਿ ਜਨ ਕਉ ਆਇ ਕਰਹਿ ਰਹਰਾਸਿ॥ (305, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜੇ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਾਰੇ ਹਰੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਆ ਕੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਾਸ ਮੂਹਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। 3. ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਰਹਰਾਸਿ ਹਮਾਰੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਅਤੀਤੰ॥ (360, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਮੇਰੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਮੇਰਾ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ ਹੈ। 4. ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਰਹਰਾਸਿ ਹਮਾਰੀ ਸਾਚਾ ਅਪਰ ਅਪਾਰੇ॥ (938, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਉਸ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚਾ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਪਰਮ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ।

ਰਹੀਮ, ਰਹੀਮੁ [ਅੰ-ਹਿਮ ਰਹੀਮ = ਅੰ-ਹਿਮ ਰਹਿਮ (ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼) ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਬਖ਼ਸ਼ਣਹਾਰ, ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਤਰਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਦਿਆਲੂ, ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਸਿਫ਼ਾਤੀ ਨਾਉਂ ਭਾਵ ਅੱਲਾਹ, ਖ਼ੁਦਾ। 1. ਸਭ ਦੁਨੀ ਆਵਣ ਜਾਵਣੀ ਮੁਕਾਮੁ ਏਕੁ ਰਹੀਮੁ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਆਉਣ ਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਹੀ ਇਥੇ ਪੱਕਾ ਠਿਕਾਣਾ ਹੈ। 2. ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ਰਹੀਮ॥ (885, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 3. ਸਰਬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਰਹੀਮ॥ (896, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਲਿਕ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਦਾ-ਪੋਸਦਾ ਹੈ।

ਰਹੀਮਾ, ਰਹੀਮਾਂ [ਅੰ-ਫ਼ ਹਿਮਾ ਰਹੀਮਾ = ਐ ਰਹੀਮ] ਐ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਹੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ, ਹੇ ਦਇਆਲੂ। ‘ਕੰਨਾ’ ਲਗਣ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨੀਆ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ ਅਤੇ ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ ਆਦਿ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹੀਮਾ = ਐ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। 1. ਕਰੀਮਾਂ ਰਹੀਮਾਂ ਅਲਾਹ ਤੂ ਗਨੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਤੇ ਹੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖ਼ੁਦਾ ! ਤੂੰ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਤੇ ਧਨੀ ਹੈਂ। 2. ਕੁਦਰਤਿ ਕਾਦਰ ਕਰਣ ਕਰੀਮਾ॥ ਸਿਫਤਿ ਮੁਹਬਤਿ ਅਥਾਹ ਰਹੀਮਾ॥ ਹਕੁ ਹੁਕਮੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇਆ ਬੁਝਿ ਨਾਨਕ ਬੰਦਿ ਖਲਾਸ ਤਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਕਰਨਹਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ, ਅਥਾਹ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ, ਖ਼ੁਦਾਈ ਹੱਕ, ਹੁਕਮ ਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ‘ਚੋਂ ਖਲਾਸੀ ਪਾ ਕੇ ਤਰ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਰੰਗ¹, ਰੰਗਿ, ਰੰਗੁ [ਫ਼ ڪُ، ਰੰਗ = ਅੰ. ਕਲਰ] ਵਰਨ ਜਿਵੇਂ ਲਾਲ, ਪੀਲਾ ਆਦਿ ; ਰੰਗਤ। 1. ਜਿਉ ਉਬਲੀ ਮਜੀਠੈ ਰੰਗੁ ਗਗਨਹਾ ਤਿਉ ਸਚੇ ਨੇ ਜੀਉ ਦੇਇ॥ (311, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਉਬਲੀ ਹੋਈ ਮਜੀਠ ਦਾ ਹੈ, ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਤਮ ਸਮਰਪਣ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੇਰਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਰੰਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਰੰਗ ਪਰੰਗ ਉਪਾਰਜਨਾ ਬਹੁ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭਾਤੀ॥ (138, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰੰਗ = ਉਪਰੰਗ ਦਾ ਸੰਖੇਪ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ ਮੇਲ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਰੰਗ। (ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ) ਬਹੁਤੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਰਚਨਾ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਉਪਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਾਜੀ ਹੈ। 3. ਰੰਗ ਪਰੰਗ ਅਨੇਕ ਨ ਜਾਪਨਿ ਕਰਤਬਾ॥ (965, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗ ਤੇ ਉਪਰੰਗ ਹਨ। ਤੇਰੇ ਅਦਭੁਤ ਕੌਤਕਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 4. ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਭਸੁ ਰੰਗੁ ਭਸੁ ਹੂ ਭਸੁ ਖੇਹ॥ (1240, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਦੁਨੀਆ ਮਿੱਟੀ ਰੰਗੀ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰੀ-ਪੁਰੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਸੁਆਹ ਹੈ। 5. ਤਿਸੁ ਵਿਚਿ ਜੀਅ ਜੁਗਤਿ ਕੇ ਰੰਗ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਸਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਰੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੇ। 6. ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਨਾਨਾ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗ॥ (284, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੂਪ ਹਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰੰਗਤਾਂ। 7. ਨਾਨਾ ਭੇਖ ਕਰਹਿ ਇਕ ਰੰਗ॥ (284, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅਨੇਕਾਂ ਵੇਸ ਧਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਐਨ ਇੱਕੋ ਹੀ ਰੰਗ ‘ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 8. ਏਕ ਰੂਪ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗ ਅਨੇਕ॥ (295, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 9. ਜੈਸਾ ਰੰਗੁ ਕਸੰਭ ਕਾ ਤੈਸਾ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ॥ (346, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) 10. ਲਾਇਆ ਦੁਰਗੰਧ ਮਝੈ ਚਿਤੁ ਲਾਗਾ ਜਿਉ ਰੰਗੁ ਕਸੰਭ ਦਿਖਾਇਆ॥ (442, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬਦਬੂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਢੇਰ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਤੇ ਚੰਮੇੜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਸੰਭੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। 11. ਵਿਸਮਾਦੁ ਰੂਪ ਵਿਸਮਾਦੁ ਰੰਗ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸਚਰਜ ਹਨ ਤੇਰੇ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਅਸਚਰਜ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ। 12. ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲੈ ਰਾਤੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਭੀਨੀ ਚੋਲੀਐ॥ (527, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ-ਪਿਆਰੀ ਪੋਸਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਲਾਲ ਰੰਗ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਚੋਗਾ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਤਰੋ-

ਤਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। 13. ਕੁਸਮ ਰੰਗ ਸੰਗ ਰਸਿ ਰਚਿਆ ਬਿਖਿਆ ਏਕ ਉਪਾਇਓ॥ (531, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਫੁੱਲ ਦੀ ਰੰਗਤ ਤੇ ਰੰਗਤ ਦੇ ਸੁਆਦ ਅੰਦਰ ਖਚਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਪਾਪ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। 14. ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੰਗੁ ਚਲੂਲਾ ਪਾਵੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਵ ਰੰਗੜੀਆ॥ (575, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਦੇਹ ਪੋਸਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਰਗਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 15. ਨਾਮਿ ਰਤੀਆ ਸੇ ਰੰਗਿ ਚਲੂਲਾ ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਏ॥ (585, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 16. ਰੰਗ ਪਰੰਗ ਕਤੀਫਿਆ ਪਹਿਰਹਿ ਧਰ ਮਾਈ॥ (1247, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਅਨੇਕ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਅਸਚਰਜ ਭਾਤਾਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਰੰਗ², ਰੰਗਿ, ਰੰਗੁ [ਫ ੫, ਰੰਗ = ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ] ਖੁਸ਼ੀ, ਆਨੰਦ, ਮੌਜ-ਬਹਾਰ। 1. ਰਸ ਭੋਗਹਿ ਖੁਸ਼ੀਆ ਕਰਹਿ ਮਾਣਹਿ ਰੰਗ ਅਪਾਰ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੁਆਦ ਭੋਗਦਾ ਹੈਂ, ਖੁਸ਼ੀਆ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈਂ। 2. ਮਨਿ ਬਿਲਾਸੁ ਬਹੁ ਰੰਗੁ ਘਣਾ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਭੂਲਿ ਖੁਸ਼ੀਆ॥ (42, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਦਮੀ ਦਾ ਚਿੱਤ ਦਿਲ-ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ, ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਨੰਦ ਮਾਣਨ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਅੰਦਰ ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 3. ਰੰਗ ਰੂਪ ਰਸ ਬਾਦਿ ਕਿ ਕਰਹਿ ਪਰਾਣੀਆ॥ (322, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੌਜ-ਬਹਾਰ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਸੁਆਦ ਵਿਅਰਥ ਹਨ। ਹੇ ਫ਼ਾਨੀ ਬੰਦਿਆ ! ਤੂੰ ਕਾਹਦੇ ਵਿਚ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ? 4. ਜੇਤੇ ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਰਸ ਬਿਨਸਿ ਜਾਹਿ ਖਿਨ ਮਾਹਿ॥ (431, ਆਸਾਵਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੇ ਆਨੰਦ ਤੇ ਸੁਆਦ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਖਿਨ 'ਚ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 5. ਦੁਨੀਆ ਰੰਗ ਨ ਆਵੈ ਨੇੜੈ ਜਿਉ ਕੁਸਮ ਪਾਟੁ ਘਿਉ ਪਾਕੁ ਹਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਆਨੰਦਾਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਫੁੱਲ, ਰੇਸ਼ਮ, ਘੀ ਤੇ ਮ੍ਰਿਗਛਾਲਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਵੇ। 6. ਕਤ ਜਾਈਐ ਰੇ ਘਰ ਲਾਗੇ ਰੰਗੁ॥ (1195, ਬਸੰਤੁ, ਰਾਮਾਨੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਓ ! ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ? ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ। 7. ਰੰਗੁ ਮਾਣਿ ਲੈ ਪਿਆਰਿਆ ਜਾ ਜੋਬਨੁ ਨਉ ਹੁਲਾ॥ (23, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1)।

ਰੰਗ³, ਰੰਗਿ, ਰੰਗੁ [ਫ ੫, ਰੰਗ = ਪ੍ਰੇਮ] ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ। 1. ਅਚਰਜ ਰੂਪ ਸੰਤਨ ਰਚੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮਹਿ ਰੰਗ॥ (319, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਅੰਦਰ ਸੰਤ ਇੱਕ ਅਸਚਰਜ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 2. ਲਾਦਿ ਖਜਾਨਾ ਗੁਰਿ ਨਾਨਕ ਕਉ ਦੀਆ ਇਹੁ ਮਨੁ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਰੰਗੇ॥ (496, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਖਜਾਨੇ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਹਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜ ਗਿਆ ਹੈ। 3. ਸਬਦ ਰੰਗਿ ਰਾਤੀ ਜੋਬਨਿ ਮਾਤੀ ਪਿਰ ਕੈ ਅੰਕਿ ਸਮਾਏ॥ (582, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਵਾਨੀ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 4. ਪਿਰ ਰੰਗਿ ਰਾਤਾ ਸੋ ਸਚਾ ਚੋਲਾ ਤਿਤੁ ਪੈਐ ਤਿਖਾ ਨਿਵਾਰੇ॥ (584, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾ ਹੈ ਉਹ ਚੋਗਾ, ਜੋ ਜਾਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰੇਹ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਸਿਉ ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਰੰਗਿ ਰਤੇ ਬਿਸਮਾਦੇ॥ (614, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਚ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਸਚਰਜ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਗਈ ਹੈ। 6. ਹਰਿ ਜੀ ਤੂ ਆਪੇ ਰੰਗੁ ਚੜਾਇ॥ (639, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪੂਜਯ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗਦਾ ਹੈਂ। 7. ਹਰਿ ਪ੍ਰੇਮਿ ਕਸਾਈ ਦਿਨਸੁ ਰਾਤਿ ਹਰਿ

ਰਤੀ ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਚੋਲੇ॥ (642, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਹਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਖਿੱਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਚੋਗਾ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 8. ਕਰਤੇ ਪਾਪ ਅਨੇਕ ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਰਟਿਆ॥ (705, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕ ਘਨੇਰੇ ਗੁਨਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰੰਗਕੀ (ਦੇਖੋ ਰੰਗ¹) ਰੰਗ ਕਰਤਾ, ਰੰਗੀਲਾ। ਪ੍ਰਭ ਜਾਇ ਪਾਵੈ ਰੰਗ ਮਹਲੀ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਮਾਣੈ ਰੰਗਕੀ॥ (576, ਵਡਹੰਸੂ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੇ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲ ਪਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ਰੰਗੀਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਭੋਗੇਂਗਾ।

ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ ਬੇਰੰਗ, ਫ਼ 𑂔, ਰੰਗ = ਖੁਸ਼ੀ+ਫ਼ 𑂔, 𑂔 ਬੇ ਰੰਗ = ਖੁਸ਼ੀ ਰਹਿਤ] ਰੰਗ ਤੋਂ ਬੇਰੰਗ ਹੋ ਜਾਣਾ ਭਾਵ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਣਾ। 1. ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਕਰਤ ਕ੍ਰਮ ਮੋਹ ਕੈ ਕੂਪਿ ਗੁਬਾਰਿ ਪਰਿਓ ਹੈ॥ (1388, ਸਵਯੇ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਭਾਵ ਉਡ-ਪੁਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਣੀ ਭਰਮ ਤੇ ਮੋਹ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। 2. ਮਾਇਆ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਖਿਨੈ ਮਹਿ ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਇਆ॥ (1003, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5)।

ਰੰਗ ਮਹਲੀ [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ ਮਹਲੀ, ਫ਼ 𑂔, ਰੰਗ = ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਾ+ਫ਼ 𑂔, 𑂔 ਮਹਲੀ = ਭਵਨ ਵਿਚ] ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਰੰਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ। ਆਪੇ ਚੋਜ ਕਰੇ ਰੰਗ ਮਹਲੀ ਹੋਰ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਪਸਾਰਾ ਹੇ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਖੁਦ ਹੀ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਰੰਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਮਾਇਆ ਮੋਹਨੀ ਦੀ ਮਮਤਾ ਦਾ ਖਿਲਾਰਾ ਹੈ।

ਰੰਗ ਰਸਾ [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ = ਸ਼ਿੰਗਾਰ+ਸੰ. ਰਸਾ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ] ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਰੰਗ ਰਸਾ ਤੂੰ ਮਨਹਿ ਅਧਾਰੁ॥ (181, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈਂ।

ਰੰਗਾ¹ [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ (ਖੁਸ਼ੀ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਖੁਸ਼ੀਆਂ। ਦੇਖੇ ਤੋਟਿ ਨਾਹੀ ਪ੍ਰਭ ਰੰਗਾ॥ (99, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ।

ਰੰਗਾ² [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ (ਵਰਨ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ। ਦੇਖੇ ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਬਹੁ ਰੰਗਾ ਅਨ ਨਾਹੀ ਤੁਮ ਭਾਂਤੇ॥ (1209, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਨੇਕਾਂ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਘਣੇਰੇ ਹੁਸਨ ਦੇਖੇ ਹਨ ਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ।

ਰੰਗਾਨਾ [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗਾਨ = ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ+ਫ਼ 𑂔, 𑂔 ਪਿਛੇਤਰ 𑂔, 𑂔 ਆਨਹ = ਵਰਗਾ] ਰੰਗ ਵਰਗਾ ਜਾਂ ਰੰਗ ਵਰਗੀ, ਜਿਵੇਂ- ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਨਹ = ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਰਗਾ, ਦਰਵੇਸ਼ਾਨਹ = ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਵਰਗਾ, ਅਮੀਰਾਨਹ = ਅਮੀਰਾਂ ਵਰਗਾ ਅਤੇ ਸੂਫੀਆਨਹ = ਸੂਫੀਆਂ ਵਰਗਾ ਆਦਿ। ਸੁਣਿ ਬਾਵਰੇ ਨੇਹੁ ਕੂੜਾ ਲਾਇਓ ਕੁਸੰਭ ਰੰਗਾਨਾ॥ (777, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਝੱਲੇ ਇਨਸਾਨ ! ਤੂੰ ਕੁਸੰਭੇ ਫੁੱਲ ਦੇ ਰੰਗ ਵਰਗੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਝੂਠਾ ਪਿਆਰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਰੰਗਾ ਰੰਗ [ਫ਼ 𑂔, 𑂔, 𑂔, ਰੰਗਾ ਰੰਗ = ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ+ਅਲਿਫ਼ (ਕੰਨਾ)+ਫ਼ 𑂔, 𑂔, ਰੰਗ] ਰੰਗ ਬਰੰਗਾ, ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ, ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾਤ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕੋ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ‘ਅਲਿਫ਼’ (ਕੰਨਾ) ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਮਾਲਾ ਮਾਲ, ਗਰਮਾ ਗਰਮ, ਦਮਾ ਦਮ, ਸ਼ਬਾ ਸ਼ਬ (ਰਾਤੋ ਰਾਤ), ਪੁਸ਼ਤਾ ਪੁਸ਼ਤ, ਲਬਾ ਲਬ, ਗਿਰਦਾ ਗਿਰਦ ਅਤੇ ਯਕਾ ਯਕ ਆਦਿ। ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਰੰਗਨ ਕੇ ਰੰਗਾ॥ (1305, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰੰਗਾਰੇ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਰੰਗੀਨ। ਨੈਨ ਹਮਾਰੇ ਪ੍ਰਿਅ ਰੰਗ ਰੰਗਾਰੇ ਇਕੁ ਤਿਲੁ ਭੀ ਨਾ ਧੀਰੀਜੈ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਨੇਤ੍ਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਨ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਇੱਕ ਮੁਹਤ ਭਰ ਵੀ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਰੰਗਾਰੈ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ। ਬਿਸਮ ਬਿਸਮ ਬਿਸਮ ਹੀ ਭਈ ਹੈ ਲਾਲ ਗੁਲਾਲ ਰੰਗਾਰੈ॥ (1302, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਸਮਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।

ਰੰਗਾਵਲਾ, ਰੰਗਾਵਲੀ, ਰੰਗਾਵਲੇ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ = ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਰੰਗ ਵਾਲੀ] ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਰੰਗੀਲਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ; ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ, ਰੰਗੀਲੀ ; ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ। 1. ਨਾਨਕ ਮਨ ਹੀ ਮੰਝਿ ਰੰਗਾਵਲਾ ਪਿਰੀ ਤਹਿਜਾ ਨਾਉ॥ (1098, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਪਤੀ ! ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਫਰੀਦਾ ਭੂਮਿ ਰੰਗਾਵਲੀ ਮੰਝਿ ਵਿਸੁਲਾ ਬਾਗ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੋ ਫਰੀਦ ! ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਰੰਗੀਲੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਕੰਡਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਹੈ। 3. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਬਦਿ ਰੰਗਾਵਲੇ ਅਹਿਨਿਸਿ ਹਰਿ ਰਸੁ ਭੋਗੁ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਅਕਤੀ ਹਰੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਰੰਗੀਓ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗ (ਪ੍ਰੇਮ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰੇਮੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ। ਜਉ ਗ੍ਰਿਹਿ ਲਾਲੁ ਰੰਗੀਓ ਆਇਆ ਤਉ ਮੈ ਸਭਿ ਸੁਖ ਪਾਏ॥ (1266, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਖਿਲੰਦੜਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ, ਤਦ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ।

ਰੰਗੀਤਿ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗਿਆ ਹੋਇਆ। ਹਰਿ ਕੇ ਸੰਤ ਸੰਤ ਜਨ ਨੀਕੇ ਜਿਨ ਮਿਲਿਆਂ ਮਨੁ ਰੰਗਿ ਰੰਗੀਤਿ॥ (1296, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਭਲੇ ਹਨ ਸੰਤ ਜਨ, ਹਰੀ ਦੇ ਸੰਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਰੰਗ ਰੰਗ ਦੇ, ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ, ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ। ਰੰਗੀਂ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਰੰਗ ਦਾ, ਜਿਵੇਂ- ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ। ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਿ ਕਰਿ ਜਿਨਸੀ ਮਾਇਆ ਜਿਨਿ ਉਪਾਈ॥ (9, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਰਚਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਰੰਗੀਲੜੇ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਸਾਜਨ ਰਾਂਗਿ ਰੰਗੀਲੜੇ ਰੰਗੁ ਲਾਲੁ ਬਣਾਇਆ॥ (767, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਿੱਤਰ ਆਪਣੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹਨ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰੰਗੀਲਾ, ਰਗੀਲਾ, ਰੰਗੀਲੇ, ਰੰਗੀਲੈ [ਫ ੬, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗੀਨ ਮਿਜ਼ਾਜ, ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ; ਬਾਂਕਾ, ਛੈਲ-ਛਬੀਲਾ ; ਜ਼ਿੰਦਾ-ਦਿਲ, ਹਸਮੁਖ, ਰਸੀਆ, ਸ਼ੌਕੀਨ। ‘ਈਲਾ’ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਭੜਕੀਲਾ, ਚਮਕੀਲਾ, ਸ਼ਰਮੀਲਾ, ਜ਼ਹਿਰਲਾ, ਖਰਚੀਲਾ, ਜੋਸ਼ੀਲਾ, ਨੌਕੀਲਾ, ਬਰਫੀਲਾ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀਲਾ। 1. ਲਾਲੁ ਰਗੀਲਾ ਸਹਜੇ ਪਾਇਓ ਸਤਿਗੁਰ ਬਚਨਿ ਲਹੇ॥ (1203, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਰੰਗੀਨ ਮਿਜ਼ਾਜ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ। 2. ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੰਤੁ ਰੰਗੀਲਾ ਪਾਇਆ ਫਿਰਿ ਦੂਖੁ ਨ ਲਾਗੈ ਆਏ॥ (1266, ਮਲਾਰ, ਮਃ 5) 3. ਲਾਲ ਗੋਪਾਲ ਦਇਆਲ ਰੰਗੀਲੇ॥ (99, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 4. ਜਬ ਕੀ ਰਾਮ ਰੰਗੀਲੈ ਰਾਤੀ ਰਾਮ ਜਪਤ ਮਨ ਧੀਰੇ॥ (1197, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1)

ਰੰਗੁ [ਫ ੨੨, ਰੰਗ = ਰੰਗ ਸ਼ਾਲਾ] ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੀ ਥਾਂ, ਰੰਗ ਸ਼ਾਲਾ, ਥੀਏਟਰ। ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਅਖਾੜਾ ਪਾਇਓਨੁ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਜੀਉ ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਸਬਾਏ ਰਾਮ॥ (541, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪੂਜਯ ਪਿਆਰੇ ! ਹਰੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਰੰਗਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਰੰਗੁਲ [ਫ ੨੨, ਰੰਗ ਤੋਂ] ਰੰਗ ਵਿਚ ਲੀਨ, ਆਨੰਦ ਮਗਨ। ਜਬ ਕੀ ਉਪਜੀ ਤਬ ਕੀ ਤੈਸੀ ਰੰਗੁਲ ਭਈ ਮਨਿ ਭਾਈ॥ (1232, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰੀਤ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਦੀ ਇਹ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਆਨੰਦ ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਣ ਲਗ ਗਈ ਹਾਂ।

ਰਜਾਇ¹ [ਅ ੧੭, ਰਿਜਾ = ਖੁਸ਼ਨੂਦੀ, ੧੮, ਰਜਾ = ਰਾਜੀ ਹੋਣਾ, ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ] ਖੁਸ਼ਨੂਦੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ; ਖੁਸ਼ੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ। ‘ਰਜਾ’ ਸ਼ਬਦ ‘ਰਾਜੀ’ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਜਿਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਅੱਲਾਹ ਰਾਜੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਉਤੇ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਰਾਜੀ ਰਹੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੀ, ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਖੁਦਾ ਵਲੋਂ ਦੁਖ-ਸੁਖ, ਗ਼ਰੀਬੀ-ਅਮੀਰੀ ਆਦਿ ਮਿਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ।

‘ਕਸ਼ਫ-ਉਲ-ਮਹਜੂਬ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਜਾ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅੱਗੇ ਗਰਦਨ ਰੱਖੇ। ਰਜਾ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲਣਾ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਲਾਹ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਉਤੇ ਰਾਜੀ ਹੈ। (ਕਸ਼ਫ-ਉਲ-ਮਹਜੂਬ, ਪੰਨਾ 219-220)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ‘ਰਜਾਇ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ/ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਰੱਬ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ਭਾਵ ਜੋ ਕੁਝ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ। 1. ਮਨ ਮੇਰੇ ਗੁਰ ਕੀ ਮੰਨਿ ਲੈ ਰਜਾਇ॥ (37, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 2. ਕਾਰ ਕਮਾਵਹਿ ਸਚ ਕੀ ਲਾਹਾ ਮਿਲੈ ਰਜਾਇ॥ (59, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਸੱਚ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਫਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। 3. ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਨ ਵੀਸਰੈ ਜਿਉ ਭਾਵੈ ਤਿਵੈ ਰਜਾਇ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਨਾ ਭੁੱਲੇ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤੇਰੀ ਰਜਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। 4. ਮਨ ਰੇ ਸਾਚੀ ਖਸਮ ਰਜਾਇ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮਨ ! ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਭਾਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ। 5. ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਭਾਣੈ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ॥ (223, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹਨ। 6. ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਰਜਾਇ॥ (233, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਇਹ (ਮਨ) ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ। 7. ਨਾਨਕ ਅਸਥਿਰੁ ਨਾਮੁ ਰਜਾਇ॥ (352, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਭਾਣਾ ਹੀ ਅਮਰ ਹੈ। 8. ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਤੇ ਗੁਰੁ ਹੋਇਆ ਵੇਖਹੁ ਤਿਸ ਕੀ ਰਜਾਇ॥ (490, ਗੁਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਸਦਕਾ ਲਹਿਣਾ ਗੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਅਸਚਜ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਤਕੋ।

ਰਜਾਇ² (ਦੇਖੋ ਰਜਾਇ¹) ਰਜਾ ਵਾਲਾ, ਭਾਣੇ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਪ੍ਰਭੂ। 1. ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਨਉ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਰਜਾਇ॥ (28, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਉਤੇ ਰਜਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਮਿਹਰ ਧਾਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਹੈ। 2. ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਹੁ ਰੰਗੁ ਪਾਈਐ ਜਿਸ ਨੋ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਰਜਾਇ॥ (36, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) 3. ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਿਆ ਕਿਉ

ਮੇਟੀਐ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖੁ ਰਜਾਇ॥ (59, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧੁਰ ਦੀ ਲਿਖਤਕਾਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਲਿਖਤ ਰਜਾ ਵਾਲੇ ਸਾਈਂ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। 4. ਗੁਰ ਭੇਟੇ ਸਹਜੁ ਪਾਇਆ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਰਜਾਇ॥ (68, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਰਜਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਰਜਾਈ¹ [ਅ-ਫ ਾ, ਰਿਜਾਈ = ਅ ਾ, ਰਿਜਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰਜਾ ਵਾਲਾ, ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਪਰਮਾਤਮਾ। 1. ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ॥ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੂਠ ਦਾ ਪਰਦਾ ਪਾੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਧੁਰ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦੁਆਰਾ। 2. ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹਣੁ ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਰਜਾਈ॥ (100, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਆਪਣੀ ਰਜਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਤੇਰੀ ਕੀਰਤੀ ਤੇ ਉਸਤਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। 3. ਚਾਲਹਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਰਜਾ ਵਾਲੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। 4. ਤਾ ਕਉ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗਈ ਚਾਲੈ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੁਸੀਬਤ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦੀ, ਜੋ ਰਜਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। 5. ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਜੋ ਚਲੈ ਸੋ ਪਵੈ ਖਜਾਨੈ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1) 6. ਸਾਚੀ ਦਰਗਹ ਸਾਚੁ ਨਿਵਾਸਾ ਮਾਨੈ ਹੁਕਮੁ ਰਜਾਈ ਹੇ॥ (1023, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਰਜਾ ਵਾਲੇ ਸਾਈਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸੱਚਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 7. ਨਾਨਕੁ ਸਾਚੁ ਕਹੈ ਪ੍ਰਭ ਜਾਚੈ ਮੈ ਦੀਜੈ ਸਾਚੁ ਰਜਾਈ ਹੇ॥ (1024, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਸੱਚ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਰਜਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੱਚ ਨਾਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ। 8. ਜਿਉ ਤੁਧੁ ਭਾਵਹਿ ਰਹਹਿ ਰਜਾਈ॥ (1033, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਰਜਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। 9. ਨਉ ਘਰ ਥਾਪੇ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ॥ (1033, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਦੇਹ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਨੌਂ ਗੋਲਕਾਂ ਜੜੀਆਂ ਹਨ। 10. ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਸਾਖਤੀ ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਕਬੂਲੁ॥ (1090, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਚਨਾ ਰਜਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਸੱਚ ਪਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਜਾਈ² [ਅ-ਫ ਾ, ਰਿਜਾਈ = ਅ ਾ, ਰਿਜਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰਜਾ ਵਿਚ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ, ਰਜਾ ਅਨੁਸਾਰ। 1. ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬੁ ਨਾਨਕ ਰਹਣੁ ਰਜਾਈ॥ (6, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਜੇ ਧਨ ਖਸਮੈ ਚਲੈ ਰਜਾਈ॥ ਦਰਿ ਘਰਿ ਸੋਭਾ ਮਹਲਿ ਬੁਲਾਈ॥ (85, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਭਾਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੰਦਿਰ 'ਤੇ ਸੱਦ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 3. ਭਾਣੈ ਭਰਮਿ ਭਵੈ ਬਹੁ ਜੂਨੀ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤਿਸੈ ਰਜਾਈ ਜੀਉ॥ (98, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਵਹਿਮ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਹੁਤੀਆਂ ਜੂਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਸ ਹਾਕਿਮ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 4. ਜੇਵਡੁ ਸਾਹਿਬੁ ਤੇਵਡੁ ਦਾਤੀ ਦੇ ਦੇ ਕਰੇ ਰਜਾਈ॥ (147, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਤਨਾ ਵੱਡਾ ਸੁਆਮੀ ਹੈ, ਉਤਨੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੀ ਹਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਰਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 5. ਕਰੁ ਗਹਿ ਲੀਨੇ ਆਪਣੇ ਸਚੁ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ॥ (399, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਭਾਣੇ ਰਾਹੀਂ, ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਦਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। 6. ਸਭ ਦੁਖ ਤੇਰੇ ਸੂਖ ਰਜਾਈ॥ (412, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਸਾਰੇ ਦੁਖ

ਤੇ ਸੁਖ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਹਨ। 7. ਹੁਕਮਿ ਸੰਜੋਗੀ ਆਇਆ ਚਲੁ ਸਦਾ ਰਜਾਈ॥ (421, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਤੇ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈਂ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚੱਲ। 8. ਅਕਥੈ ਕਾ ਕਿਆ ਕਥੀਐ ਭਾਈ ਚਾਲਉ ਸਦਾ ਰਜਾਈ॥ (635, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਵੀਰ ! ਨਾ ਬਿਆਨ ਹੋ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਭਾਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਦਾ ਹਾਂ। 9. ਕੀਤਾ ਕਰਣਾ ਸਰਬ ਰਜਾਈ ਕਿਛੁ ਕੀਚੈ ਜੇ ਕਰਿ ਸਕੀਐ॥ (736, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰੀਏ ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇ। 10. ਜੋ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ਸਭ ਚਲੈ ਰਜਾਈ॥ (786, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦੇ ਹਨ। 11. ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ॥ ਜੈਸੇ ਸਚ ਮਹਿ ਰਹਉ ਰਜਾਈ॥ (795, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਚ ਅੰਦਰ ਵਸਾਂ। 12. ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਉਪਦੇਸਿਆ ਸੁਖ ਖਸਮ ਰਜਾਈ॥ (813, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖ-ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਖ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। 13. ਲਾਲੈ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿਆ ਸਦਾ ਰਹੈ ਰਜਾਈ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੋਲਾ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦੀਵ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 14. ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਅਨਾਹਦਿ ਅਨਦਿਨੁ ਘਟਿ ਘਟਿ ਸਬਦੁ ਰਜਾਈ ਹੇ॥ (1020, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਐਨ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਯੁੱਗਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਤੂੰ ਹੀ ਸਦਾ ਹੀ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈਂ। ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ। 15. ਆਪਿ ਦਇਆਲੁ ਦੂਰਿ ਨਹੀ ਦਾਤਾ ਮਿਲਿਆ ਸਹਜਿ ਰਜਾਈ ਹੇ॥ (1025, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦਾਤਾਰ ਮਿਹਰਬਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦੁਰੇਡੇ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਗੋਲੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 16. ਨਾ ਜੀਉ ਮਰੈ ਨ ਮਾਰਿਆ ਜਾਈ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸਬਦਿ ਰਜਾਈ ਹੇ॥ (1026, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਮਰਦੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਰੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੁਆਮੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰਚਦਾ ਤੇ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 17. ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰੇ ਸਭ ਚਲੈ ਰਜਾਈ॥ (1251, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਜੋ ਕੁਝ ਹਰੀ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਸਾਈਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਰੰਵਾਣੀ [فريدون, ਰੰਜੀਦਹ = ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ] ਦੁਖੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ رنجیدن,

ਰੰਜੀਦਨ = ਦੁਖੀ ਹੋਣਾ। ਰੰਜੀਦਨ→ਰੰਜੀਦਹ = ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ-

ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ→ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ,

ਗੁਫਤਨ = ਕਹਿਣਾ→ਗੁਫਤਹ = ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ

ਰਫਤਨ = ਜਾਣਾ→ਰਫਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ।

ਹਉ ਦੋਹਾਗਣਿ ਖਰੀ ਰੰਵਾਣੀ॥ (990, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕੂੜੀ ਪਤਨੀ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਹਾਂ।

ਰੰਵਾਣੈ (ਦੇਖੋ ਰੰਵਾਣੀ) ਰੰਜੀਦਹ ਕਰੇ, ਦੁਖੀ ਕਰੇ। ਤਉ ਕੜੀਐ ਜੇ ਭੂਲਿ ਰੰਵਾਣੈ॥ (1140, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਅਫਸੋਸ ਕਰੀਏ, ਜੇਕਰ ਸੁਆਮੀ ਗ਼ਲਤੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਰਫਤੀ [فرت, ਰਫਤੀ = ਤੂੰ ਗਿਆ] ਤੂੰ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ رفتن = ਜਾਣਾ। ਕਿਰਿਆ 'ਰਫਤਨ' ਦੀ ਗਰਦਾਨ ਇਉਂ ਹੈ- ਰਫਤ = ਉਹ ਗਿਆ, ਰਫਤੰਦ = ਉਹ ਗਏ, ਰਫਤੀ =

ਤੂੰ ਗਿਆ, ਰਫ਼ਤੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਗਏ, ਰਫ਼ਤਮ = ਮੈਂ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਫ਼ਤੇਮ = ਅਸੀਂ ਗਏ। ਕੁਜਾ ਆਮਦ ਕੁਜਾ ਰਫ਼ਤੀ ਕੁਜਾ ਮੇ ਰਵੀ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆਂ, ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?

ਰਬ, ਰਬਿ, ਰਬੁ [ਅ. ٢, ਰੱਬ = ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ] ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਮਾਲਿਕ, ਸੁਆਮੀ, ਅੱਲਾਹ, ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਭੂ, ਖੁਦਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ, ਹਰੀ। 1. ਜਿਨ੍ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦਤੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ॥ ਤਿਨ੍ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰਬ ਸੇਤੀ ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੇਸ਼ਮ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਗੋਦਤੀ, ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਾਰਦੇ ਹਨ। 2. ਓਨਾ ਪਿਆਰਾ ਰਬੁ ਓਨਾਹਾ ਜੋਗਈ॥ (958, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਪਿਆਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਜੋਗ ਹੈ। 3. ਫਰੀਦਾ ਪਿਛਲ ਰਾਤਿ ਨ ਜਾਗਿਓਹਿ ਜੀਵਦਤੋ ਮੁਇਓਹਿ॥ ਜੇ ਤੈ ਰਬੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਤ ਰਬਿ ਨ ਵਿਸਰਿਓਹਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਜੇ ਤੂੰ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਅੰਤਲੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਗਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਹੀ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਪਰੰਤੂ ਭਾਵੇਂ ਤੈ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਛਡਿਆ ਹੈ, ਤਦ ਵੀ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਇਆ। 4. ਲੇਖਾ ਰਬੁ ਮੰਗੋਸੀਆ ਬੈਠਾ ਕਢਿ ਵਹੀ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਆਪਣਾ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਕੱਢ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤੇਰਾ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਪੁੱਛੇਗਾ। 5. ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਚੂਢੇਹਿ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਤਾਂ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈਂ? 6. ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁਤੁ ਮਾਖਿਉ ਮਾਂਝਾ ਦੁਧੁ॥ ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿਠੀਆਂ ਰਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਸ਼ੱਕਰ, ਖੰਡ, ਮਿਸਰੀ, ਗੁੜ, ਸ਼ਹਿਦ ਅਤੇ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁੱਧ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਹਰ ਪਰ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਇਹ ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦੀਆਂ। 7. ਜਿਧਰਿ ਰਬ ਰਜਾਇ ਵਹਣੁ ਤਿਦਾਊ ਗੰਊ ਕਰੇ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਦਰਿਆ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਧਰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜਾ। 8. ਫਰੀਦਾ ਰਬ ਖਜੂਰੀ ਪਕੀਆਂ ਮਾਖਿਅ ਨਈ ਵਹੰਨਿ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ! ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਖਜੂਰਾਂ ਪੱਕ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਹਨ। 9. ਫਰੀਦਾ ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ ਤਲੀਆਂ ਖੁੰਡਹਿ ਕਾਗ॥ ਅਜੈ ਸੁ ਰਬੁ ਨ ਬਾਹੁੜਿਓ ਦੇਖੁ ਬੰਦੇ ਕੇ ਭਾਗ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ! ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਸੁੱਕ ਕੇ ਕਰੰਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹਥੇਲੀਆਂ ਉਤੇ ਕਾਂ ਠੰਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂਈਂ ਵੀ ਰੱਬ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਤੂੰ ਵੇਖ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਿਸਮਤ। 10. ਰਬ ਕੀ ਰਜਾਇ ਮੰਨੇ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਕਰਤਾ ਮੰਨੇ ਆਪੁ ਗਵਾਵੈ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੇ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸੁੱਟੇ।

ਰਬਾਣੀਐ [ਅ.-ਫ. رباڻي, ਰੱਬਾਨੀ = ਅ. ٢, ਰੱਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰੱਬੀ, ਰੱਬ ਦੀ। 1. ਹੁਕਮੇ ਹੀ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਬੰਦਿ ਰਬਾਣੀਐ॥ (420, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੁਆਰਾ ਰੱਬ ਦੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। 2. ਇਕਨਾ ਗਲੀਂ ਜੰਜੀਰ ਬੰਦਿ ਰਬਾਣੀਐ॥ (1287, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਗਰਦਨਾਂ ਦੁਆਲੇ ਰੱਬ ਦੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਸੰਗਲ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰਬਾਬ, ਰਬਾਬੁ [ਫ. رباب, ਰਬਾਬ = ਇੱਕ ਸਾਜ਼] ਤਾਰ ਤੇ ਤੰਦ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਜਾ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਵਿਚ رباب, 'ਰਵਾਦਰ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅ. ٢, ਰਵ = ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ رباب ਆਦਰ = ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼।

ਰਬਾਬ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਾਜ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਤਾਰਾਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੰਗੀ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਪ ਸੀ। ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਰਾਵਣ ਵੀਣਾ’ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ, ਇੱਕ ਨਿਬੱਧ (ਜਿਸ ਦੇ ਤੰਦਾਂ ਦੇ ਬੰਦ, ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਈ ਬੱਧੇ ਹੋਣ) ਦੂਜਾ ਅਨਿਬੱਧ (ਜਿਸ ਦੇ ਬੰਦ ਨਾ ਹੋਣ)। 1. ਕਬ ਕੋ ਭਾਲੈ ਘੁੰਘਰੂ ਤਾਲਾ ਕਬ ਕੋ ਬਜਾਵੈ ਰਬਾਬੁ॥ (368, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਕੈਂਸੀਆ ਤੇ ਛੈਣੇ ਲੱਭੇਗਾ? ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਵੇਗਾ? 2. ਤੇਰਾ ਜਨੁ ਨਿਰਤਿ ਕਰੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ॥ ਰਬਾਬੁ ਪਖਾਵਜ ਤਾਲ ਘੁੰਘਰੂ ਅਨਹਦ ਸਬਦੁ ਵਜਾਵੈ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰਾ ਦਾਸ ਨੱਚਦਾ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਰਬਾਬ, ਜੋੜੀ, ਛੈਣੇ ਤੇ ਕੈਂਸੀਆਂ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦਾ ਹੈ। 3. ਟੂਟੀ ਤੰਤੁ ਨ ਬਜੈ ਰਬਾਬੁ॥ (478, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਤਾਰ ਟੁਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਰਬਾਬ ਵਜਦੀ ਨਹੀਂ। 4. ਤੂਟੀ ਤੰਤੁ ਰਬਾਬ ਕੀ ਵਾਜੈ ਨਹੀ ਵਿਜੋਗਿ॥ (934, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਿਛੜੀ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਰਬਾਬ ਦੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਤਾਰ ਦੀ ਮਾਨੰਦ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। 5. ਜੀਲ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਬਜੈ ਰਬਾਬ॥ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਬਿਰਥੇ ਸਭਿ ਕਾਜ॥ (1140, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਬਾਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਜ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਨਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਵਿਅਰਥ ਹਨ।

ਰਬਾਬਾ (ਦੇਖੋ ਰਬਾਬ) ਰਬਾਬ। ਕਰ ਕਰਿ ਤਾਲ ਪਖਾਵਜੁ ਨੈਨਹੁ ਮਾਥੈ ਵਜਹਿ ਰਬਾਬਾ॥ ਕਰਨਹੁ ਮਧੁ ਬਾਸੁਰੀ ਬਾਜੈ ਜਿਹਵਾ ਧੁਨਿ ਆਗਾਜਾ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਵਜਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਛੈਣੇ, ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਬਣਾ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਧੁਰ ਵੱਜਦੀ ਬਾਂਸਰੀ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਬੈਕੁੰਠੀ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਰ।

ਰਬਾਬੀ [ṛḇābī, ਰਬਾਬੀ = ṛḇāb, ਰਬਾਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਫੀਲੂ ਰਬਾਬੀ ਬਲਦੁ ਪਖਾਵਜ ਕਉਆ ਤਾਲ ਬਜਾਵੈ॥ ਪਹਿਰਿ ਚੋਲਨਾ ਗਦਹਾ ਨਾਚੈ ਭੈਸਾ ਭਗਤਿ ਕਰਾਵੈ॥ (477, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਾਥੀ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਬਲਦ ਜੋੜੀ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਾਂ ਕੈਸੀਆ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚੋਲਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਖੋਤਾ ਨੱਚਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਝੋਟਾ ਭਗਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਮਜਾਨਾ [ramḡān, ਰਮਜ਼ਾਨ = ਜਲਾਉਣ ਵਾਲਾ] ਹਿਜ਼ਰੀ ਸਾਲ ਦਾ ਨੌਵਾਂ ਮਹੀਨਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਣਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਯਮ ਹੈ। ‘ਰਮਜ਼ਾਨ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ رمض, ‘ਰਮਜ਼’ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ‘ਰਮਜ਼ਾਨ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੋਇਆ ਜਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ਕ। ਕਿਉਂਕਿ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਲਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ‘ਰਮਜ਼ਾਨ’ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ “ਰਮਜ਼ਾਨ ਉਹ ਮਹੀਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਰਾਸਰ ਹਿਦਾਇਤ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਇਲਮ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੱਚ ਝੂਠ ਦਾ ਫਰਕ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਪਾਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪੂਰੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦੂਜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰੇ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 23) ‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਮਿਸ਼ਕਾਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਕਿ ਰਮਜ਼ਾਨ ਵਿਚ ਜੰਨਤ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਦੋਜ਼ਖ ਦੇ ਬੰਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਧਨ ਪਾ ਕੇ ਕੈਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਮਜ਼ਾਨ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਪ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ”। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ 766)

“ਰਮਜ਼ਾਨ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਆਸਮਾਨੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਲਈ ਉਤਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਇਸੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਉਤੇ ‘ਸਹੀਹ’

ਉਤਰਿਆ, ਛੇਵੀਂ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੂਸਾ 'ਤੇ 'ਤੌਰਾਤ' ਨਾਜ਼ਿਲ ਹੋਈ, ਸਤਾਰਾਂ ਰਮਜ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ 'ਤੇ 'ਅੰਜੀਲ' ਨਾਜ਼ਿਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਰਮਜ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਾਰਾ 'ਕੁਰਾਨ' ਪਹਿਲੇ ਆਸਮਾਨ 'ਤੇ ਉਤਰਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਤੇਈ ਸਾਲ ਤਕ ਨਾਜ਼ਿਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ।" (ਇਸਲਾਮ ਕੀ ਬਾਤੋਂ, ਪੰਨਾ 99-100)

ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੀ ਸਤਾਈਵੀਂ ਰਾਤ 'ਲੈਲਤੁੱਲ ਮੁਬਾਰਕ' ਅਥਵਾ 'ਲੈਲਤੁੱਲ ਕਦਰ' ਜਾਂ 'ਸ਼ਬ-ਏ-ਕਦਰ' ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ 'ਲੋਹ-ਏ-ਮਹਿਫੂਜ਼' (ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤਖ਼ਤੀ) ਤੋਂ ਹੇਠਲੇ ਆਸਮਾਨ 'ਤੇ ਉਤਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਰਾਤ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਰਮਜ਼ਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਨ ਗਿਆਸ ਕਰਹਿ ਚਉਬੀਸਾ ਕਾਜੀ ਮਹ ਰਮਜਾਨਾ॥ ਗਿਆਰਹ ਮਾਸ ਪਾਸ ਕੈ ਰਾਖੇ ਏਕੈ ਮਾਹਿ ਨਿਧਾਨਾ॥ (1349, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਚੰਦ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸੁਦੀ ਤੇ ਵਦੀ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਚੌਥੀ ਵਰਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਜੀ ਰਮਜ਼ਾਨ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਗਿਆਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ (ਖੁਦਾ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਰਮਦਾਨਾ (ਦੇਖੋ ਰਮਜ਼ਾਨਾ) ਹਿਜਰੀ ਸਾਲ ਦਾ ਨੌਵਾਂ ਮਹੀਨਾ, ਜਿਸ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ। 'ਰਮਜ਼ਾਨ' ਦਾ 'ਜ਼', 'ਰਮਦਾਨ' ਦੇ 'ਦ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਾਜੀ = ਕਾਦੀ, ਨਜ਼ਰ = ਨਦਰ, ਹਾਜ਼ਰਾ = ਹਾਦਰਾ, ਹਜੂਰ = ਹਦੂਰ ਅਤੇ ਕਾਗ਼ਜ਼ = ਕਾਗ਼ਦ ਆਦਿ। ਵਰਤ ਨ ਰਹਉ ਨ ਮਹ ਰਮਦਾਨਾ॥ ਤਿਸੁ ਸੇਵੀ ਜੋ ਰਖੈ ਨਿਦਾਨਾ॥ (1136, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਵਰਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਮਜ਼ਾਨ ਮਹੀਨੇ (ਦੇ ਰੋਜ਼ਿਆਂ) ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੀ ਟਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ।

ਰਯਤਿ (ਦੇਖੋ ਰਈਅਤਿ) ਪਰਜਾ। 1. ਰਾਜੇ ਰਯਤਿ ਸਿਕਦਾਰ ਕੋਇ ਨ ਰਹਸੀਓ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰਾਜੇ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਿਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ। 2. ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਲੋਥਾਂ ਵਿਚ ਭੂਸਾ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਰਦਾ ਰੂਹ ਹੈ। 3. ਰਯਤਿ ਮਹਰ ਮੁਕਦਮ ਸਿਕਦਾਰੈ॥ ਨਿਹਚਲੁ ਕੋਇ ਨ ਦਿਸੈ ਸੰਸਾਰੈ॥ (227, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਰਜਾ, ਸਰਦਾਰ, ਚੌਧਰੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਹਾਕਿਮ, ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। 4. ਰਯਤਿ ਰਾਜੇ ਕਹਾ ਸਬਾਏ ਦੁਹੁ ਅੰਤਰਿ ਸੋ ਜਾਸੀ॥ (1016, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕਿਥੇ ਹਨ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਜਾ? ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਦ੍ਰੈਤ ਭਾਵ ਅੰਦਰ ਫਸਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਰਵਾਣੀ [ਫ਼ رَوَانِي, ਰਵਾਨੀ = ਫ਼ رَوَان, ਰਵਾਨ/ਰਵਾਂ (ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਚੱਲਣਾ, ਜਾਣਾ, ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਬਿਨਾ ਰੁਕੇ, ਰਵਾਨਾ ਨਾਲ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ رفتن, ਰਫ਼ਤਨ = ਜਾਣਾ।

ਰਫ਼ਤਨ→ ਰਵਦ→ ਰਵ+ਆਨ = ਰਵਾਨ→ ਰਵਾਨੀ

ਚਮਾਨੀਦਨ (ਲਚਕਣਾ)→ ਚਮਦ→ ਚਮ+ਆਨ = ਚਮਾਨ→ ਚਮਾਨੀ (ਲਚਕ ਕੇ ਚੱਲਣਾ, ਨਖ਼ਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣਾ)।

ਚਿਤੁ ਜਿਨ ਕਾ ਹਿਰਿ ਲਇਆ ਮਾਇਆ ਬੋਲਨਿ ਪਏ ਰਵਾਣੀ॥ (920, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਦੌਲਤ ਨੇ ਲੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਰਵਾਨੀ ਨਾਲ (ਬਿਨਾ

ਰੁਕੇ) ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਨਿੱਤ ਜਪਣ ਦੀ ਇੱਕ ਪਰਿਪਾਟੀ ਪੈ ਗਈ ਹੈ, ਪਾਠ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ।

ਰਵਿਆਸੁ [ਫ਼ رَفَس, ਰਫ਼ਤਨ (ਜਾਣਾ, ਤੁਰਨਾ) ਤੋਂ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ رَفَس, ਰਫ਼ਤਨ = ਜਾਣਾ। ਰਫ਼ਤਨ (ਜਾਣਾ, ਤੁਰਨਾ)→ ਰਵਦ→ ਰਵ+ਨਦ= ਰਵੰਦ, ਮੀ ਰਵੰਦ = ਉਹ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛੇ ਹਉ ਗਈ ਸੇ ਮੈ ਪਿਛੇ ਭੀ ਰਵਿਆਸੁ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਮੈਂ ਤੁਰਦੀ ਸਾਂ, ਉਹ ਵੀ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ।

ਰਵਿੰਦਾ, ਰਵਿੰਦੁ [ਫ਼ رَوْد, ਰਵਿੰਦਹ = ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ] ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਚੱਲ ਕੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ‘ਰਫ਼ਤਨ’ (ਜਾਣਾ, ਚੱਲਣਾ, ਤੁਰਨਾ)।

ਰਫ਼ਤਨ→ ਰਵਦ→ ਰਵ+ਇੰਦਹ = ਰਵਿੰਦਹ (ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਜਾਣ ਵਾਲਾ)

ਕਰਦਨ→ ਕੁਨਦ→ ਕੁਨ+ਇੰਦਹ = ਕੁਨਿੰਦਹ (ਕਰਨ ਵਾਲਾ)

ਨਵਿਸ਼ਤਨ (ਲਿਖਣਾ)→ ਨਵੀਸਦ→ ਨਵੀਸ+ਇੰਦਹ = ਨਵੀਸਿੰਦਹ (ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ)

ਆਮਦਨ (ਆਉਣਾ)→ ਆਯਦ→ ਆ+ਇੰਦਹ = ਆਇੰਦਹ (ਆਉਣ ਵਾਲਾ) ਅਤੇ

ਫ਼ਰੋਖ਼ਤ (ਵੇਚਣਾ)→ ਫ਼ਰੋਖ਼ਦ→ ਫ਼ਰੋਖ਼+ ਇੰਦਹ = ਫ਼ਰੋਖ਼ਿੰਦਹ = ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਆਦਿ।

1. ਦੇਖੋ ਸੁਣੈ ਹਦੂਰਿ ਸਦ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਰਵਿੰਦੁ॥ (47, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵੇਖਦਾ, ਸੁਣਦਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਹਾਜ਼ਿਰ-ਨਾਜ਼ਿਰ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਭਾਵ ਹਰ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2. ਕੀਰਤਿ ਕਰਮ ਕਾਰ ਨਿਜ ਸੰਦਾ॥ ਅੰਤਰਿ ਰਵਤੋ ਰਾਜ ਰਵਿੰਦਾ॥ (1331, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਨਿੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ-ਸਲਾਹ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹਾਂ।

ਰਾ [ਫ਼ ر, ਰਾ] ਨੂੰ। 1. ਹਮਾ ਰਾ ਏਕੁ ਆਸ ਵਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹੀ ਆਸ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। 2. ਨਾਨਕ ਬੁਗੋਯਦ ਜਨੁ ਤੁਰਾ ਤੇਰੇ ਚਾਕਰਾਂ ਪਾ ਖਾਕ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੁਰਾ = ਤੂ ਰਾ = ਤੈਨੂੰ। ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਤੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੇਰੇ ਨੌਕਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਹੈ।

ਰਾਇ¹ [ਫ਼ رَا, ਰਾਯੇ, رَا, ਰਾਯ/ਰਾਇ = ਕਨੌਜ (ਸਿੰਧ) ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਤੁਰਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ‘ਖ਼ਾਨ’ ਤੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ‘ਸ਼ਾਹ’ ; ਰਾਜਾ, ਅਮੀਰ] ਸਨਮਾਨ-ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਰਾਜਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ। 1. ਓਟ ਗੋਵਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ ਸੇਵਾ ਸੁਆਮੀ ਲਾਹੁ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈ, ਜੋ ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਅਤੇ ਆਲਮ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣਹਾਰ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। 2. ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਾਇ॥ (186, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਆਮੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਇ² (ਦੇਖੋ ਰਾਇ¹) ਰਾਜਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ। ਰਾਜੇ ਰਾਇ ਰੰਕ ਨਹੀ ਰਹਣਾ ਆਇ ਜਾਇ ਜੁਗ ਚਾਰੇ॥ (931, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1)।

ਰਾਇ³ [ਫ਼ رَا, ਰਾਯ, رَا, ਰਾਯੇ/ਰਾਏ = ਦਾਨਾਈ, ਤਜਵੀਜ਼] ਸਿਆਣਪ, ਦਾਨਾਈ, ਤਦਬੀਰ, ਇਰਾਦਾ, ਸੰਕਲਪ। ਦੇਸੁ ਨ ਦੇਅਹੁ ਰਾਇ ਨੋ ਮਤਿ ਚਲੈ ਜਾਂ ਬੁਢਾ ਹੋਵੈ॥ (1412, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਾ ਦਿਉ ਬਲਕਿ ਜਦੋਂ ਆਦਮੀ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਢੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਆਤਮਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ।

ਰਾਇਓ (ਦੇਖੋ ਰਾਇ¹) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ। 1. ਹਮ ਨੀਚ ਮਧਿਮ ਕਰਮ ਕੀਏ ਨਹੀ ਚੇਤਿਓ ਹਰਿ ਰਾਇਓ॥ (985, ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨੀਚ ਤੇ ਮੰਦੇ ਅਮਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ

ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। 2. ਸਰਬ ਗੁਨਾ ਨਿਧਿ ਰਾਇਓ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਰੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। 3. ਨਾ ਕਿਛੁ ਆਵਤ ਨਾ ਕਿਛੁ ਜਾਵਤ ਸਭੁ ਖੇਲੁ ਕੀਓ ਹਰਿ ਰਾਇਓ॥ (209, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਰਾਇਆ¹ [ਅ, رَايَا, ਰਾਯਾ = ਅ, رَايَا, ਰਈਯਤ (ਪਰਜਾ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਪਰਜਾ। ਆਪੇ ਹੀ ਰਾਜਨੁ ਆਪੇ ਹੀ ਰਾਇਆ ਕਹ ਕਹ ਠਾਕੁਰੁ ਕਹ ਕਹ ਚੇਰਾ॥ (827, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਖੁਦ ਰਾਜਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਰਿਆਇਆ ਹੈਂ। ਇੱਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਤੂੰ ਮਾਲਿਕ ਹੈਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਚੇਲਾ (ਗੁਮਾਸਤਾ)।

ਰਾਇਆ² (ਦੇਖੋ ਰਾਇ¹) ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਪ੍ਰਭੂ ਰਾਜਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ। 1. ਤਿਸ ਕਾ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਜਿਸ ਕਾ ਹਰਿ ਰਾਇਆ॥ (187, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਉਹੁ ਅਬਿਨਾਸੀ ਰਾਇਆ॥ ਨਿਰਭਉ ਸੰਗਿ ਤੁਮਾਰੈ ਬਸਤੇ ਇਹੁ ਡਰਨੁ ਕਹਾ ਤੇ ਆਇਆ॥ (206, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਓ ਮੇਰੇ ਸਦੀਵੀ ਸਥਿਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ! ਅਸੀਂ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਡਰ ਕਿਥੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ? 3. ਅਸਟਮੀ ਅਸਟ ਧਾਤੁ ਕੀ ਕਾਇਆ॥ ਤਾ ਮਹਿ ਅਕੁਲ ਮਹਾ ਨਿਧਿ ਰਾਇਆ॥ (343, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਅੱਠਵੀਂ ਤਿੱਥ ਸਰੀਰ ਅੱਠਾਂ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਪਰਮ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਗਾਧ ਸਾਈਂ ਹੈ। 4. ਮੇਰਾ ਘਰੁ ਬਨਿਆ ਬਨੁ ਤਾਲੁ ਬਨਿਆ ਪ੍ਰਭ ਪਰਸੇ ਹਰਿ ਰਾਇਆ ਰਾਮ॥ (782, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਘਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਬਾਗ਼ ਤੇ ਤਾਲਾਬ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਇਆ³ (ਦੇਖੋ ਰਾਇ²) ਰਾਇਆਂ, ਰਾਏ (ਰਾਜੇ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਰਾਜੇ। ਹਮ ਜੇਰ ਜਿਮੀ ਦੁਨੀਆ ਪੀਰਾ ਮਸਾਇਕਾ ਰਾਇਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੀਰ, ਸ਼ੇਖ਼ ਤੇ ਰਾਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹਨ।

ਰਾਸਿ¹ [رَاس, ਰਾਸਤ = ਸੱਚ, ਸਿੱਧਾ] ਸੱਚਾ, ਸਿੱਧਾ, ਠੀਕ, ਸਹੀ, ਦੁਰੁਸਤ। 1. ਮਨੁ ਬੇਚੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੈ ਪਾਸਿ॥ ਤਿਸੁ ਸੇਵਕ ਕੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸਿ॥ (286, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਆਪਣਾ ਮਨ (ਜ਼ਿੰਦਗੀ) ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕੋਲ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਸੇਵਕ ਦੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਨਾਲਿ ਇਆਣੇ ਦੋਸਤੀ ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ ਰਾਸਿ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਮੂਰਖ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਦਾਚਿਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੀ। 3. ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ ਆਣਿ ਨ ਸਕੈ ਰਾਸਿ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਬੇਸਮਝ ਬੰਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 4. ਮਿਠਾ ਸੋ ਜੋ ਭਾਵਦਾ ਸਜਣੁ ਸੋ ਜਿ ਰਾਸਿ॥ (517, ਗੂਜਰੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ਜੋ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਠੀਕ ਤੇ ਸਹੀ ਹੈ। 5. ਦੁਾਰਿਕਾ ਨਗਰੀ ਰਾਸਿ ਬੁਗੋਈ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਦਵਾਰਕਾ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਸੱਚ ਕਹੁ। 6. ਆਪੇ ਜਾਣੈ ਕਰੇ ਆਪਿ ਆਪੇ ਆਣੈ ਰਾਸਿ॥ (1093, ਮਾਰੂ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਖੁਦ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਖੁਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। 7. ਸਤਿਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਨਾਮੁ ਦੀਆ॥ ਅਨਦ ਮੰਗਲ ਕਲਿਆਣ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਕਾਰਜੁ ਸਗਲਾ ਰਾਸਿ ਥੀਆ॥ (1340, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾਮ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ, ਮੁਕਤੀ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। 8. ਭਾਂਡਾ ਆਣਗੁ ਰਾਸਿ ਜਾਂ ਤਿਸੁ ਭਾਵਸੀ॥ (1411, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ ਦੁਰੁਸਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਸਿ² [رَاس, ਰਾਸ = ਅਨਾਜ ਦਾ ਢੇਰ] ਬੋਹਲ, ਅਨਾਜ ਦਾ ਢੇਰ। ਰਾਸਿ ਬਿਰਾਨੀ ਰਾਖਤੇ ਖਾਯਾ ਘਰ ਕਾ ਖੇਤੁ॥ (1369, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਢੇਰ ਵਲ ਤੱਕ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜ ਦੀ ਪੈਲੀ ਖਾਧੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਰਾਸਿ³ [ਫ਼ ਰਾਸਤੀ ਰਾਸਤੀ = ਫ਼ ਰਾਸਤ ਰਾਸਤ (ਸੱਚ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੱਚਾਈ। ਏਵ ਭਿ ਆਖਿ ਨ ਜਾਪਈ ਜਿ ਕਿਸੈ ਆਵੇ ਰਾਸਿ॥ (463, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਲਿਆਵੇਗਾ।

ਰਾਸਿ⁴ [ਫ਼ ਰਾਸਤ ਆਰਾਸਤਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਸੰਵਾਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਰਾਸਨ ਆਰਾਸਤਨ = ਸਜਾਉਣਾ, ਸੰਵਾਰਨਾ। ਆਰਾਸਤਨ→ ਆਰਾਸਤਹ = ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ- ਬਸਤਨ = ਬੰਨ੍ਹਣਾ→ ਬਸਤਹ = ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ, ਰਫਤਨ = ਜਾਣਾ→ ਰਫਤਹ = ਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਨਵਿਸ਼ਤਨ = ਲਿਖਣਾ→ ਨਵਿਸ਼ਤਹ = ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਆਦਿ। ਜੋ ਨ ਢਹੰਦੇ ਮੂਲਿ ਸੋ ਘਰੁ ਰਾਸਿ ਕਰਿ॥ (397, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਕਦੇ ਡਿਗਦਾ ਢਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ।

ਰਾਸੀ (ਦੇਖੋ ਰਾਸਿ¹) ਸੱਚ, ਸਿਧ, ਠੀਕ, ਸਹੀ, ਦੁਰੁਸਤ। 1. ਜਾਂ ਪੰਚ ਰਾਸੀ ਤਾਂ ਤੀਰਥ ਵਾਸੀ॥ (356, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵੇਗਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰੁਸਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ਤਦ ਤੂੰ ਤੀਰਥਾਂ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 2. ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ ਡੇਰਾ ਢਾਠਾ ਕਾਰਜੁ ਆਇਆ ਰਾਸੀ ਰਾਮ॥ (781, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਦੂਖ ਤੇ ਪਾਪ ਦਾ ਡੇਰਾ ਢਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੰਮਕਾਰ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਾਸੇ (ਦੇਖੋ ਰਾਜਿ¹) ਠੀਕ, ਦੁਰੁਸਤ, ਸਫਲ। 1. ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ ਅਚਰਜ ਸੋਭਾ ਕਾਰਜੁ ਆਇਆ ਰਾਸੇ॥ (609, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੱਡੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਦਭੁਤ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਸੋਭਾ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਦੁਰੁਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਮਜਨੁ ਗੁਰ ਅੰਦਾ ਰਾਸੇ॥ (623, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਫਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਰਾਹ¹, **ਰਾਹਾ**, **ਰਾਹਿ**, **ਰਾਹੁ**, **ਰਾਹੈ** [ਫ਼ ਰਾਹ = ਰਸਤਾ] ਮਾਰਗ, ਰਸਤਾ, ਪੰਥ। 1. ਸਭਿ ਜਪ ਸਭਿ ਤਪ ਸਭ ਚਤੁਰਾਈ॥ ਉਝੜਿ ਭਰਮੈ ਰਾਹਿ ਨ ਪਾਈ॥ (412, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਾ ਜਾਪ, ਸਾਰੀ ਤਪੱਸਿਆ ਤੇ ਸਾਰੀ ਚਤੁਰਾਈ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਨਸਾਨ ਬੀਆਬਾਨ ਅੰਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ। 2. ਲਿਵ ਧਾਤੁ ਦੁਇ ਰਾਹ ਹੈ ਹੁਕਮੀ ਕਾਰ ਕਮਾਇ॥ (87, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਲਗਨ, ਦੋ ਰਸਤੇ ਹਨ, ਬੰਦਾ ਕਿਹੜੇ ਅਮਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿਸ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। 3. ਅਉਘਟ ਰੁਧੇ ਰਾਹ ਗਲੀਆਂ ਰੋਕੀਆਂ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬਿਖੜੇ ਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਉਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਅਤੇ ਬੰਦ ਹੋਏ ਹਨ ਕੂਚੇ। 4. ਭਾਣੈ ਉਝੜ ਭਾਣੈ ਰਾਹਾ॥ (98, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਇਨਸਾਨ, ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਹ ਠੀਕ ਰਸਤਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 5. ਵਿਣੁ ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਤਤੁ ਨ ਪਾਈਐ ਸਚ ਸੂਚੇ ਸਚੁ ਰਾਹਾ ਹੇ॥ (1032, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਅਸਲ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸੱਚੇ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੱਚੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। 6. ਏਤੁ ਰਾਹਿ ਪਤਿ ਪਵੜੀਆ ਚੜੀਐ ਹੋਇ ਇਕੀਸ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਤੀ ਦੇ ਇਸ ਰਾਹ ਅੰਦਰ ਪਉੜੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ, ਉਸ ਨਾਲ ਇੱਕਮਿੱਕ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ। 7. ਹੁਕਮੀ ਹੁਕਮੁ ਚਲਾਏ ਰਾਹੁ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਾਕਿਮ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। 8. ਆਪੇਰੈ ਰਾਹੁ ਨ ਕੋਈ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅਨੁਰੋ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ। 9. ਰਾਹੁ ਦਸਾਈ ਨ ਜੁਲਾਂ ਆਖਾਂ ਅੰਮੜੀਆਸੁ॥ (557, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਰਸਤਾ ਪੁੱਛਦੀ ਹਾਂ ਪਰ ਖੁਦ ਉਸ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਆਖਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਪੜ ਗਈ ਹਾਂ। 10. ਰਾਹੁ ਬੁਰਾ ਭੀਹਾਵਲਾ ਸਰ ਡੂਗਰ ਅਸਗਾਹ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਪਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ

ਵਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਰਸਤਾ ਗੰਦਾ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹੈ। 11. ਨਾਨਕ ਅੰਧਾ ਹੋਇ ਕੈ ਦਸੇ ਰਾਹੈ ਸਭਸੁ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਜੋ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਹ² [ਫ਼ ੴ, ਰਾਹ = ਰਸਤਾ, ਤਰੀਕਾ] ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ। ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਘਾਹ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਸ ਖੁਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਹ ਢੰਗ ਚਾਲੂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰਾਹ³, **ਰਾਹੋ** (ਦੇਖੋ ਰਾਹ¹) ਧਰਮ, ਦੀਨ, ਮਜ਼ਹਬ, ਮੱਤ। 1. ਰਾਹ ਦੇਵੈ ਇਕੁ ਜਾਣੈ ਸੋਈ ਸਿਝਸੀ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਦੋਹਾਂ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬੰਦ ਖ਼ਲਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। 2. ਨਾਨਕੁ ਬੋਲੈ ਸੁਣਿ ਬੈਰਾਗੀ ਕਿਆ ਤੁਮਾਰਾ ਰਾਹੋ॥ (938, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੈਰਾਗੀ ਸਿੱਧ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਸੁਣ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਮੱਤ ਕੀ ਹੈ?

ਰਾਹੀ [ਫ਼ ੴ, ਰਾਹ = ਰਸਤਾ] ਰਾਹੀਂ, ਰਾਹ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਭਾਵ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਨਾਉਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬਿਹਾਰੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪੁੱਤਰੀਂ = ਪੁੱਤਰਾਂ ਨਾਲ, ਅੱਖੀਂ = ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਕੰਨੀਂ = ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ, ਹੱਥੀਂ = ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੈਰੀਂ = ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਆਦਿ। ਦਸ ਅਉਰਾਤ ਰਖਹੁ ਬਦ ਰਾਹੀ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਸ ਔਰਤਾਂ (ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ) ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਕ।

ਰਾਹੁ [ਫ਼ ੴ, ਰਾਹ] ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ। ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ॥ (473, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆਦਮੀ ਦੋਸਤੀ ਗੰਢਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਰਾਂਗ [ਫ਼ ڪُ, ਰੰਗ = ਰੰਗ] ਰੰਗ ਕੇ, ਰੰਗੀਜ ਕੇ। ਹਰਿ ਰੰਗ ਰਾਂਗ ਭਏ ਮਨ ਲਾਲਾ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸ ਖੀਵਨਿ॥ (1222, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੋਸਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਹ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਦੇ [ਫ਼ ੴ, ਰੱਦ = ਵਾਪਸੀ, ਨਾ ਪਸੰਦੀ] ਨਾ ਪਸੰਦੀ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਰੱਦ ਕਰਨਾ, ਅਪ੍ਰਵਾਨ। ਕਵਨੁ ਨਰਕੁ ਕਿਆ ਸੁਰਗੁ ਬਿਚਾਰਾ ਸੰਤਨ ਦੋਊ ਰਾਦੇ॥ (969, ਰਾਮਕਲੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਨਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰਾ ਸੁਰਗ। ਸੰਤ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਰੈ [ਅُ رعار, ਰਅਰਾਅ = ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ] ਮਨੋਹਰ, ਸੁੰਦਰ। ਰਾਰੈ ਰੂਪਿ ਨਿਰਾਲਮੁ ਬੈਠਾ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਵਿਚਿ ਛਾਇਆ॥ (351, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਮਨੋਹਰ ਸਰੂਪਾਂ ਅੰਦਰ ਨਿਰਲੇਪ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਇਆਂ ਉਤੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਰਿਜਕੁ [ਅُ رزق, ਰਿਜਕੁ = ਰੋਜ਼ੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਜੋ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਖੁਦਾ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ] ਰੋਜ਼ੀ, ਅਹਾਰ, ਉਪਜੀਵਕਾ। 1. ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ॥ (10, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਉ 'ਚ ਪਏ ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਜੀਵ ਜੰਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। 2. ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰੁ ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ॥ (10, ਸੋਦਰੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਹਰ ਜਣੇ ਨੂੰ ਅਹਾਰ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਡਰਦੀ ਹੈਂ? 3. ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਤੈਂ ਰਿਜਕੁ ਸਮਾਹਾ॥ (130, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪਹਿਲੋਂ ਤੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪਹੁੰਚਾਈ। ਮਗਰੋਂ ਤੈਂ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। 4. ਨ ਰਿਜਕੁ ਦਸਤ ਆ ਕਸੇ॥ ਹਮਾ ਰਾ ਏਕੁ ਆਸ ਵਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਆਸ ਹੀ

ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। 5. ਦੇ ਦੇ ਵੇਖੈ ਹੁਕਮੁ ਚਲਾਏ ਜਿਉ ਜੀਆ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਪਇਆ॥ (433, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ (ਰੋਜ਼ੀ) ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੇ ਰੋਜ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਿਜਮ [ਫ਼ رِجْم, ਰੋਜ਼ਮ = ਟੁਕੜਾ] ਟੁਕੜਾ, ਥੋੜ੍ਹਾ, ਭੋਰਾ ਭਰ। ਧਰਮ ਰਾਇ ਕਾ ਦਫਤਰੁ ਸੋਧਿਆ ਬਾਕੀ ਰਿਜਮ ਨ ਕਾਈ॥ (793, ਸੂਹੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਦਫਤਰ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਮੇ ਇੱਕ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਬਕਾਇਆ ਨਹੀਂ।

ਰੂਹੜੇ [ਅ رُو, ਰੂਹ ਤੋਂ] ਹੇ ਮੇਰੀ ਰੂਹੇ, ਹੇ ਮੇਰੀ ਜੀਵ ਆਤਮਾ। ਭੋਰੇ ਭੋਰੇ ਰੂਹੜੇ ਸੇਵੇਦੇ ਆਲਕੁ॥ (1095, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਤੇ ਮੂਰਖ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਲਕਤ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੀ ਹੈਂ?

ਰੂਹ [ਅ رُو, ਰੂਹ = ਜਾਨ] ਆਤਮਾ, ਜੀਵ-ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰਾਣ, ਜੀਵ, ਜਾਨ, ਭੋਰ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਚੇਤਨ-ਸੱਤਾ। ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਭੋਲਾਵਾ ਪਗ ਦਾ ਮਤੁ ਮੈਲੀ ਹੋਇ ਜਾਇ॥ ਗਹਿਲਾ ਰੂਹੁ ਨ ਜਾਣਈ ਸਿਰੁ ਭੀ ਮਿਟੀ ਖਾਇ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੱਗ ਬਾਰੇ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਮਤੇ ਇਹ ਮੈਲੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਮੇਰੀ ਅਵੇਸਲੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿੱਟੀ ਨੇ ਖਾ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਰੂਬਾਨੀ [ਫ਼ رُو, ਰੂ = ਚਿਹਰਾ+ਸੰ. ਬਾਨੀ = ਰੰਗ] ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ। ਦਿਲ ਖਲਹਲੁ ਜਾ ਕੈ ਜਰਦ ਰੂ ਬਾਨੀ॥ (1161, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਪੀਲੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਗੜਬੜ ਹੈ।

ਰੇਸਮੀ [ਫ਼ رِشْمੀ, ਰੇਸ਼ਮੀ = ਫ਼ رِشْم, ਰੇਸ਼ਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਰੇਸ਼ਮੀ, ਰੇਸ਼ਮ ਨਾਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ; ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ, ਪਟ ਦੀ। ਫ਼ ‘ਰੇਸ਼ਮ’ ਅਸਲ ਵਿਚ ਫ਼ ‘ਅਬਰੇਸ਼ਮ’ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹੈ। ਭਗਤ ਜਨਾ ਕਾ ਲੂਗਰਾ ਓਢਿ ਨਗਨ ਨ ਹੋਈ॥ ਸਾਕਤ ਸਿਰਪਾਉ ਰੇਸਮੀ ਪਹਿਰਤ ਪਤਿ ਖੋਈ॥ (811, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕੰਬਲੀ ਨੂੰ ਓੜ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਹ ਨਾਸਤਕ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਰੇਨਾਇਆ [ਅ رِنَايَا, ਰਾਨਾਈ = ਅੱਛਾਈ, ਖ਼ੁਬਸੂਰਤੀ] ਸੁੰਦਰਤਾ, ਖ਼ੁਬਸੂਰਤੀ। ਸਸਤ ਵਖਰੁ ਤੂੰ ਘਿੰਨਹਿ ਨਾਹੀ ਪਾਪੀ ਬਾਧਾ ਰੇਨਾਇਆ॥ (402, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ! ਤੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਸਤਾ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਹੈਂ।

ਰੇਬੈਸਾ [ਅ رِبَيس, ਰਬੀਸ = ਬੱਲੀ] ਸਿੱਟਾ, ਗੁੱਛਾ, ਬੱਲੀ। ਤਲੈ ਰੇਬੈਸਾ ਊਪਰਿ ਸੂਲਾ॥ (481, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਬਿਰਛ ਦੀਆਂ ਬੱਲੀਆਂ (ਟਾਹਣੀਆਂ) ਹੇਠਾਂ ਵਲ ਹਨ ਅਤੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵਲ।

ਰੈਬਾਰਿਆ [ਫ਼ رِبْر, ਰਹਬਰ, ਫ਼ ر, ਰਹ = ਫ਼ ر, ਰਾਹ ਦਾ ਸੰਖੇਪ+ਫ਼ ر, ਬਰ = ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ] ਰਸਤੇ ਰਸਤੇ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਰਹਿਨੁਮਾ, ਰਸਤਾ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ, ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਆਗੂ। ‘ਬਰ’ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ بُرَدَن ਬੁਰਦਨ = ਲੈ ਜਾਣਾ। ਬੁਰਦਨ→ ਬਰਦ→ ਬਰ = ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ- ਦਿਲਬਰ, ਨਾਮਾਬਰ ਅਤੇ ਪੈਗ਼ਾਮਬਰ ਆਦਿ। ਪਰਵਿਰਤਿ ਨਿਰਵਿਰਤਿ ਹਾਠਾ ਦੋਵੈ ਵਿਚਿ ਧਰਮੁ ਫਿਰੈ ਰੈਬਾਰਿਆ॥ (1280, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਕੜ ਤੇ ਤਿਆਗ ਦੋ ਪਾਸੇ ਹਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਰੈਬਾਰੀ [ਫ਼ رِبْرِي, ਰਹਬਰੀ = ਰਹਬਰ (ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਾ, ਰਹਿਨੁਮਾਈ, ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਣਾ। ਸਤਿਗੁਰੁ ਵਿਸਟੁ ਮੇਲਿ ਮੇਰੇ ਗੋਵਿੰਦਾ ਹਰਿ ਮੇਲੇ ਕਰਿ ਰੈਬਾਰੀ

ਜੀਉ॥ (174, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਲਾਹਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦੇ ਜੋ ਮੇਰੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦੇਵੇਗਾ।

ਰੋਜ਼¹ [ਫ਼ ۲۰۰, ਰੋਜ਼ = ਦਿਨ] ਸੂਰਜ ਉਦੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਸਤ ਹੋਣ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਦਿਨ। 1. ਸਬ ਰੋਜ਼ ਗਸਤਮ ਦਰ ਹਵਾ ਕਰਦੇਮ ਬਦੀ ਖਿਆਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦਿਨ ਲਾਲਸਾ 'ਚ ਭਟਕਿਆ ਅਤੇ ਬੁਰਾਈ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਭਾਵ ਜੋ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਉਹ ਬੁਰਾ ਹੀ ਸੀ, ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। 2. ਬੰਦੇ ਖੋਜ ਦਿਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਾ ਫਿਰੁ ਪਰੇਸਾਨੀ ਮਾਹਿ॥ (727, ਤਿਲੰਗ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਬੰਦੇ ! ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਨਿਤਾਪ੍ਰਤੀ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅੰਦਰ ਨਾ ਭਟਕ।

ਰੋਜ਼², **ਰੋਜ਼ਿ**, **ਰੋਜ਼ੁ** (ਦੇਖੋ ਰੋਜ਼¹) ਨਿੱਤ, ਨਿੱਤ ਹੀ। 1. ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ ਕਿਸ ਥੈ ਰੋਵਹਿ ਰੋਜ਼॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਚੋਲਗੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਨਿੱਤ ਹੀ ਕੀਹਦੇ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਕੇ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨਗੇ। 2. ਨ ਭੀਜੈ ਸੋਗੀ ਕੀਤੈ ਰੋਜ਼ਿ॥ (1237, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿੱਤ ਹੀ ਸੋਗ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। 3. ਰੋਵਨਹਾਰੀ ਰੋਜ਼ੁ ਬਨਾਇਆ॥ (1145, ਭੈਰਉ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ (ਕਿਸੇ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਤੇ ਮਾਇਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਕਾਰਨ) ਰੋਣ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ (ਰੋਣ ਨੂੰ) ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਨੇਮ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਗਾਰੁ [ਫ਼ ۲۰۰, ਰੋਜ਼ਗਾਰ = ਫ਼ ۲۰, ਰੋਜ਼ = ਦਿਨ+ਫ਼ ۲ ਗਾਰ = ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ] ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਭੱਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਕਾਰੋਬਾਰ, ਨੌਕਰੀ, ਪੇਸ਼ਾ, ਧੰਦਾ। 'ਗਾਰ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਗੁਨਾਹਗਾਰ, ਸਾਜ਼ਗਾਰ, ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰ, ਖਿਦਮਤਗਾਰ, ਤਲਬਗਾਰ ਅਤੇ ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਰੋਜ਼ਗਾਰ' ਨੂੰ 'ਰੁਜ਼ਗਾਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਰੋਜ਼ੀ, ਉਪਜੀਵਕਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ 'ਰੋਜ਼ਗਾਰ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ- ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਪੇਸ਼ਾ। ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਪਾਲਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 'ਰੋਜ਼ਗਾਰ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਉਪਜੀਵਕਾ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖਾਣਕਾ ਕਉ ਹਰਿ ਹਰਿ ਰੋਜ਼ਗਾਰੁ॥ (676, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾਉਣਾ ਹੈ।

ਰੋਜ਼ਾ [ਫ਼ ۲۰, ਰੋਜ਼ਹ = ਫ਼ ۲, ਰੋਜ਼ (ਦਿਨ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਦਿਨ ਦਾ, ਦਿਨਾਂ ਦਾ, ਜਿਵੇਂ- ਦੋ-ਰੋਜ਼ਾ ਸੈਮੀਨਾਰ ; ਦਿਨ ਦਾ ਵਰਤ, ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਪ੍ਰਹੇਜ਼, ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾ (ਦਿਨ ਦਾ ਵਰਤ) ਪਾਪ ਨਾਸ਼ਕ ਹੈ। 'ਰੋਜ਼ਾ' ਸ਼ਬਦ ਰੋਜ਼ (ਦਿਨ) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਪਹੁ-ਫੁਟਣ ਤੋਂ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤਕ ਨਾ ਕੁਝ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਅਤੇ ਨਾ ਭੋਗ ਕਰਨਾ। ਪੂਰਾ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਨੂੰ 'ਰੋਜ਼ਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਸਬੰਭਾਂ (ਕਲਿਮਾ, ਨਮਾਜ਼, ਜਕਾਤ, ਹੱਕ ਤੇ ਰੋਜ਼ਾ) ਵਿਚੋਂ 'ਰੋਜ਼ਾ' ਇੱਕ ਸਬੰਭ ਹੈ।

“ਰਮਜ਼ਾਨ ਉਹ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਰਾਨ ਨਾਜ਼ਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਰਾਸਰ ਹਿਦਾਇਤ ਹੈ... ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਤੋਂ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਨੂੰ ਪਾਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੂਰੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕਰੇ।” (ਸੂਰਤ-ਉਲ-ਬਕਰਾ, ਰਕੂਅ 23)

ਇਸਲਾਮੀ ਜਗਤ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ੇ ਦਾ ਮਨਰੋਥ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਮਨਰੋਥ ਨੂੰ ਕੁਰਾਨ ਨੇ ਸ਼ਬਦ **تقوى** ਤਕਵਾ = ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਜ਼ੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।”

“ਇਨਸਾਨ ਦੋ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਇੱਕਠ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ, ਇੱਕ ਪਦਾਰਥਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਆਤਮਿਕ ਤਾਕਤ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤਾਕਤਾਂ ਜੇ ਬਰਾਬਰ-ਬਰਾਬਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਸਹੀ ਇਨਸਾਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ

ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੁਦਾ ਦੀ ਯਾਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੋਰਥ ਇਨਸਾਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਸ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਦੋਵੇਂ ਤਾਕਤਾਂ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸਲਾਮੀ ਸ਼ਰੀਅਤ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਤਾਕਤਾਂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਰੁਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਰੂਹਾਨੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਦਾ ਉਕਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਰੋਜ਼ਾ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੇ ਨਾਲ ਆਤਮਿਕ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੇ ਨਾਲ ਈਮਾਨ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ, ਇਨਸਾਨੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਗੀ ਤੇ ਖੇਡਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਦੁਰੁਸਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਨਫ਼ਸ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ”। (ਅਰਕਾਨ-ਏ-ਇਸਲਾਮ, ਪੰਨਾ 108-09)

1. ਮਿਹਰ ਮਸੀਤਿ ਸਿਦਕੁ ਮੁਸਲਾ ਹਕੁ ਹਲਾਲੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ ਸਰਮ ਸੁੰਨਤਿ ਸੀਲੁ ਰੋਜ਼ਾ ਹੋਹੁ ਮੁਸਲਮਾਣੁ॥ (140, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਿਹਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸੀਤ, ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ, ਹੱਕ ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁਰਾਨ, ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਨਤ ਅਤੇ ਭਲਪਣਸਊ-ਪਣ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾ ਬਣਾ। ਇੰਜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾਏਂਗਾ। 2. ਰੋਜ਼ਾ ਧਰੈ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰੈ ਕਲਮਾ ਭਿਸਤਿ ਨ ਹੋਈ॥ ਸਤਰਿ ਕਾਬਾ ਘਟ ਹੀ ਭੀਤਰਿ ਜੇ ਕਰਿ ਜਾਨੈ ਕੋਈ॥ (480, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਣ, ਨਮਾਜ਼ ਅਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਲਿਮਾ ਵਾਚਣ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਾਅਬਾ ਤੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇ। 3. ਰੋਜ਼ਾ ਧਰੈ ਮਨਾਵੈ ਅਲਹੁ ਸੁਆਦਤਿ ਜੀਅ ਸੰਘਾਰੈ॥ ਆਪਾ ਦੇਖਿ ਅਵਰ ਨਹੀ ਦੇਖੈ ਕਾਹੇ ਕਉ ਝਖ ਮਾਰੈ॥ (483, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਲਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈਂ। ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ। ਤੂੰ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਝੱਖ ਮਾਰਦਾ ਹੈਂ? 4. ਮਕਾ ਮਿਹਰ ਰੋਜ਼ਾ ਪੈ ਖਾਕਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੱਕਾ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ਼ਾ ਬਣਾ। 5. ਰੋਜ਼ਾ ਬਾਗ ਨਿਵਾਜ ਕਤੇਬ ਵਿਣੁ ਬੁਝੇ ਸਭ ਜਾਸੀ॥ (1100, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੋਜ਼ਾ, ਨਮਾਜ਼ ਦੀ ਬਾਂਗ, ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਅੱਲਾਹ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਸਾਰੇ ਵਿਅਰਥ ਜਾਣਗੇ।

ਰੋਜ਼ੀ [رُزِي رُزِي, ਰੋਜ਼ੀ = رُزِي رُزِي, ਰੋਜ਼ (ਦਿਨ, ਨਿੱਤ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਨਿੱਤ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਉਪਜੀਵਕਾ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ। ਜਲ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਇਅਨੁ ਤਿਨਾ ਭਿ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਇ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੇ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲਸਕਰ, ਲਸਕਰੁ [لشکر لاسکر = ਫੌਜ] ਸੈਨਾ, ਫੌਜ। 1. ਸੁਲਤਾਨੁ ਹੋਵਾ ਮੇਲਿ ਲਸਕਰ ਤਖਤਿ ਰਾਖਾ ਪਾਉ॥ ਹੁਕਮੁ ਹਾਸਲੁ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਨਾਨਕਾ ਸਭ ਵਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋ ਜਾਵਾਂ, ਭਾਰੀ ਫੌਜ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਰੱਖ ਲਵਾਂ ਤੇ ਤਖਤ ਉਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਾਂ ਤੇ ਮਾਮਲਾ ਉਗਰਾਹਾਂ, ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲੇ ਵਾਂਗ ਲੰਘ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 2. ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਪਾਖਰੇ ਲਸਕਰ ਲਖ ਅਪਾਰ॥ ਕਿਸ ਹੀ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਿਆ ਖਪਿ ਖਪਿ ਮੁਏ ਅਸਾਰ॥ (63, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁੰਦਰ ਘਰ-ਬਾਰ, ਮਹਿਲ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹੀ ਪੱਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਕਿਲ੍ਹੇ ਹਾਥੀ, ਕਾਠੀਆਂ, ਸਮੇਤ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਣਗਿਣਤ ਫੌਜਾਂ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੂਰਖ ਵਿਆਕੁਲ ਤੇ ਖਪਤੀ ਹੋ ਕੇ ਓੜਕ ਨੂੰ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 3. ਲਸਕਰ ਤਰਕਸਬੰਦ ਬੰਦ ਜੀਉ ਜੀਉ ਸਗਲੀ ਕੀਤ॥ (70, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਕੋਲ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੈਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਜੀ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹੋਣ। 4. ਕਿਆ ਲਸਕਰ ਕਿਆ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਆਵੈ ਮਹਲੀ ਵਾਸੁ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਫੌਜ ਦਾ ਅਤੇ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ ਮਾਤਹਿਤਾਂ ਤੇ ਖਾਸ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਸਣ ਦਾ? 5. ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਦੇਖਿ ਵਿਗਾਸਾ॥ ਲਸਕਰ ਜੋੜੇ ਨੇਬ ਖਵਾਸਾ॥ ਗਲਿ ਜੇਵੜੀ ਹਉਮੈ ਕੇ ਫਾਸਾ॥ (176, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ, ਮਾਤਹਿਤ ਤੇ ਖਾਸ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਇਹ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਰੱਸੀ ਅਤੇ ਫਾਹੀ ਸਮਾਨ ਹਨ। 6. ਲਸਕਰ ਸਣੈ ਦਮਾਮਿਆ ਛੁਟੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰ॥ (1244, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਪਣੇ ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਧੌਂਸਿਆਂ ਦੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 7. ਹੈਵਰ ਗੈਵਰ ਨੇਜੇ ਵਾਜੇ॥ ਲਸਕਰ ਨੇਬ ਖਵਾਸੀ ਪਾਜੇ॥ ਬਿਨੁ ਜਗਦੀਸ ਝੂਠੇ ਦਿਵਾਜੇ॥ (225, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ, ਉਮਦਾ ਹਾਥੀ, ਨੇਜ਼ੇ, ਬੈਂਡ ਵਾਜੇ, ਫੌਜਾਂ, ਮਾਤਹਿਤ, ਖਾਸ ਨੌਕਰ ਤੇ ਕੂੜੇ ਅਡੰਬਰ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੇ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਝੂਠੇ ਵਿਖਾਵੇ ਹਨ। 8. ਬਹੁ ਲਸਕਰ ਮਾਨੁਖ ਊਪਰਿ ਕਰੇ ਆਸ॥ ਪਲ ਭੀਤਰਿ ਤਾ ਕਾ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸ॥ (278, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 9. ਨੀਕੀ ਕੀਰੀ ਮਹਿ ਕਲ ਰਾਖੈ॥ ਭਸਮ ਕਰੈ ਲਸਕਰ ਕੋਟਿ ਲਾਖੈ॥ (285, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੀੜੀ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਟਿਕਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਲੱਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। 10. ਲਖ ਲਸਕਰ ਲਖ ਵਾਜੇ ਨੇਜੇ ਲਖ ਉਠਿ ਕਰਹਿ ਸਲਾਮੁ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਫੌਜਾਂ ਹੋਣ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੈਂਡ ਵਾਜੇ ਤੇ ਨੇਜ਼ੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੰਦੇ ਤੈਨੂੰ ਬੰਦਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। 11. ਲਸਕਰ ਜੋੜੇ ਕੀਆ ਸੰਬਾਹਾ॥ ਨਿਕਸਿਆ ਫੂਕ ਤ ਹੋਇ ਗਇਓ ਸੁਆਹਾ॥ (392, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਫੌਜਾਂ ਭਰਤੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੁਆਸ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਰਾਖ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 12. ਗਗਨ ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਲਸਕਰੁ ਕਰੈ॥ ਸੋ ਸੁਰਤਾਨੁ ਛਤ੍ਰੁ ਸਿਰਿ ਧਰੈ॥ (1160, ਭੈਰਉ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੁਰੀ ਅੰਦਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੀਸ 'ਤੇ ਚੌਰ ਛਤਰ ਝੁਲਦਾ ਹੈ। 13. ਘਰਿ ਘਰਿ ਲਸਕਰੁ ਪਾਵਕੁ ਤੇਰਾ ਧਰਮੁ

ਕਰੇ ਸਿਕਦਾਰੀ॥ (1190, ਬਸੰਤ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰੇਕ ਘਰ ਦੀ ਅੱਗ ਤੇਰੀ ਫੌਜ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਲਸਕਰੀਆ [لشكریاں ਲਸਕਰੀਆਂ = ਲਸਕਰੀ, لشكر ਲਸਕਰ (ਫੌਜ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਫੌਜੀ। ‘ਲਸਕਰੀਆਂ’ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਲਸਕਰੀ (ਫੌਜੀ) ਦਾ] ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ, ਫੌਜ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ, ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ। ਲਸਕਰੀਆ ਘਰ ਸੰਮਲੇ ਆਏ ਵਜਹੁ ਲਿਖਾਇ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਹੀ ਨਿਯਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਲਹਬਰ [لہب لہب = ਲਹਬ] ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ, ਅੱਗ ਦੀ ਭੜਕ। لہب لہب ਲਹਬ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਲਹਬਰ’ ਵਿਚ ‘ਰ’ ਵਾਧੂ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ‘ਰ’ ਵਧਾ ਕੇ ਤੇ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ‘ਖੁਰੀਰ’(ਤਾਹਰੂ) ਨੂੰ ‘ਖੁਰਗੀਰ’ ਲਿਖਿਆ ਹੈ : ਤਿਨ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜੀਨ ਖੁਰਗੀਰ ਸਭਿ ਪਵਿਤੁ ਹਹਿ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਤ ਚੜਿ ਜਾਤੇ॥ (648, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 4)। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਲਹਬਰ’ ਵਿਚ ‘ਰ’ ਵਾਧੂ ਹੈ। ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਸਖਨੀ ਲਹਬਰ ਬੂਝੀ ਖਾਈ ਰੇ॥ (381, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਦੀ ਭੜਕ, ਜੋ ਧਰਤ ਆਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਜਦੀ ਸੀ, ਬੁਝ ਗਈ।

ਲਖ, ਲਾਖ [لکھ لکھ = ਅਨੇਕ] ਲੱਖ, 100,000 ; ਅਨੇਕ। ਭਾਰਤ ਵਾਸੀ ਲਕ (ਲੱਖ) ਨੂੰ ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਅਰਬ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ‘ਅਨੇਕ’ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨਿਯਤ ਗਿਣਤੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕ ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ‘ਲਕ’ ਨੂੰ ‘ਲਖ’ (100000) ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਖ’ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ‘ਲੱਖ’ ਨੂੰ ‘ਲੱਕ’ ਤੇ ‘ਲਾਖ’ ਨੂੰ ‘ਲਾਕ’ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਵੇ ਕਿ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ‘ਕ’ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ‘ਖ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ-

لکھ لکھ = ਪੁਰਾਣੀ ਪੰ. ਮੁਬਾਰਕ
 لکھ لکھ = ,, ,, ਖੱਫਨ
 لکھ لکھ = ,, ,, ਵਖਤ
 لکھ لکھ = ,, ,, ਮੁਲਖ

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ لکھ لکھ = ਲੱਕ। 1. ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 2. ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 3. ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) 4. ਹਰਿ ਨਾਮੈ ਤੁਲਿ ਨ ਪੁਜਈ ਜੇ ਲਖ ਕੋਟੀ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥ (62, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 5. ਲਾਖ ਕੋਟ ਖੁਸੀਆ ਰੰਗ ਰਾਵੈ ਜੋ ਗੁਰ ਲਾਗਾ ਪਾਈ ਜੀਉ॥ (101, ਮਾਝ, ਮਃ 5) 6. ਲਾਖ ਅਰਬ ਖਰਬ ਦੀਨੋ ਦਾਨੁ॥ ਜਾ ਮਨਿ ਵਸਿਓ ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ॥ (202, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5)।

ਲਖਹੁ (ਦੇਖੋ ਲਖ) ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ। ਇਕਹੁ ਜਿ ਲਾਖੁ ਲਖਹੁ ਅਲਖੁ ਹੈ ਇਕੁ ਇਕੁ ਕਰਿ ਵਰਨਿਅਉ॥ (1394, ਸਵਈਏ, ਜਲੁ) ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੇ ਗੁਰਦੇਵ ! ਤੂੰ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਲਖਾ (ਦੇਖੋ ਲਖ) ਲੱਖਾਂ ਹੀ। ਲਖਾ ਉਪਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸਿ ਤੇਰੀ ਲਖ ਉਠਿ ਰਾਖਹਿ ਮਾਨੁ॥ ਜਾਂ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਤਾਂ ਸਭਿ ਨਿਰਾਫਲ ਕਾਮ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀਆਂ ਉਤੇ ਤੇਰਾ ਹਾਕਿਮਾਨਾ ਹੁਕਮ ਚਲਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਲੱਖਾਂ ਇਨਸਾਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਜੇ ਤੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਭਿਬਰ ਨਿਸਫਲ ਹਨ।

ਲਖੁ (ਦੇਖੋ ਲਖ) ਲੱਖ, ਲੱਖਾਂ। 1. ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੇੜਾ ਆਖੀਅਹਿ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਹਰ ਇੱਕ ਜੀਭ ਨਾਲ ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਾਂਗਾ। 2. ਇਕੁ ਲਖੁ ਪੂਤ ਸਵਾ ਲਖੁ ਨਾਤੀ॥ ਤਿਹ ਰਾਵਨ ਘਰ ਦੀਆ ਨ ਬਾਤੀ॥ (481, ਆਸਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਲੱਖ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਪੋਤਰੇ, ਉਸ ਰਾਵਨ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਵਿੱਚ ਨਾ ਦੀਵਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬੱਤੀ।

ਲਖੇਸਰੀ [ਅ-ਫ ਯ ਲਕ (ਲੱਖ)+ਫ سر ਸਰ (ਸਿਰ)] ਸਿਰ ਉਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ। ਝੜ ਝਖੜ ਓ ਹਾੜ ਲਹਰੀ ਵਹਨਿ ਲਖੇਸਰੀ॥ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ ਆਲਾਇ ਬੇੜੇ ਡੁਬਣਿ ਨਾਹਿ ਭਉ॥ (1410, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਝੜੀਆਂ, ਅਨੁਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਛੱਲਾਂ ਦੇ ਉਠਣ ਵੇਲੇ, ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਪੁਕਾਰ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਡੁੱਬ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ।

ਲੰਗਰਿ, ਲੰਗਰੁ [ਫ لڭر ਲੰਗਰ = ਖੈਰਾਤ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਜਗ੍ਹਾ ਜਿਥੇ ਖੈਰਾਤ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੋਵੇ] ਮੁਫਤ ਦਾ ਭੋਜਨ, ਸਦਾਵਰਤ ; ਲੰਗਰ, ਰਸੋਈ। 1. ਲੰਗਰੁ ਚਲੈ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਹਰਿ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੀ ਖਟੀਐ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਲੰਗਰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ। 2. ਲੰਗਰਿ ਦਉਲਤਿ ਵੰਡੀਐ ਰਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਖੀਰਿ ਘਿਆਲੀ॥ (967, ਰਾਮਕਲੀ, ਬਲਵੰਡਿ ਤੇ ਸਤਾ) ਅਰਥਾਤ ਬੀਬੀ ਖੀਵੀ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਵਰਤਾਉਂਦੀ ਹੈ- ਘਿਉ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਅਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੀ ਮਿੱਠੀ ਖੀਰ।

ਲਗਾਮੁ [ਫ لڭم ਲਗਾਮ, ਅ-ਫ لڭم ਲਗਾਮ = ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਹਾਨਾ] ਘੋੜੇ ਦੀ ਵਾਗ, ਵਾਗਡੋਰ। ਦੇਇ ਮੁਹਾਰ ਲਗਾਮੁ ਪਹਿਰਾਵਉ॥ ਸਗਲ ਤ ਜੀਨੁ ਗਗਨ ਦਉਰਾਵਉ॥ (329, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੇਣੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।

ਲਤੀਫੁ [ਅ لطيف ਲਤੀਫ = ਖੂਬ] ਤੀਖਣ, ਖੂਬ, ਵਧੀਆ, ਉਮਦਾ, ਬਾਰੀਕ, ਸੂਖਮ। ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਤੂ ਅਕਲਿ ਲਤੀਫੁ ਕਾਲੇ ਲਿਖੁ ਨ ਲੇਖ॥ ਆਪਨੜੇ ਗਿਰੀਵਾਨ ਮਹਿ ਸਿਰੁ ਨੀਵਾਂ ਕਰਿ ਦੇਖੁ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਾਲੀਆਂ (ਮਾੜੀਆਂ) ਲਿਖਤਾਂ ਨਾ ਲਿਖ। ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲਾਵੇਂ ਹੇਠਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਭਾਵ ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾ ਫੇਰ।

ਲਫਜ [ਅ لفظ ਲਫਜ਼ = ਸ਼ਬਦ, ਵਾਕ] ਸ਼ਬਦ, ਬਚਨ। ਭਿਸਤੁ ਪੀਰ ਲਫਜ ਕਮਾਇ ਅੰਦਾਜਾ॥ (1083, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਪੈਗੰਬਰ ਦੇ ਬਚਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣ।

ਲਵੈ [ਫ لب ਲਬ = ਕੰਢਾ, ਕਿਨਾਰਾ ; ਕੋਲ। ਅ لب ਲਿੱਬ = ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਹੜਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਲ ਲਗ ਕੇ ਬੈਠੇ] ਨੇੜੇ, ਨਿਕਟ, ਲਾਗੇ। 1. ਤੁਧੁ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਅਵਰੁ ਨ ਸੁਆਮੀ ਲਵੈ ਨ ਕੋਈ ਲਾਵਣਿਆ॥ (130, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਤੇਰੇ ਜਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਦਾਤਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮਹਾਨਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਲਾਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ ਭਾਵ ਤੇਰੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 2. ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪਰਬਤੁ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਓਲਾ ਤੁਮ ਸੰਗਿ ਲਵੈ ਨ ਲਾਵਣਿਆ॥ (131, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਪਹਾੜ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਓਟ ਹੈ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮਹਾਨਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਲਾਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ ਭਾਵ ਤੇਰੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। 3. ਲਵੈ ਨ ਲਾਗਨ ਕਉ ਹੈ ਕਛੁਐ ਜਾ ਕਉ ਫਿਰਿ ਇਹੁ ਧਾਵੈ॥ (672, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਵੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਗਰ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਭੱਜਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜਦੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਤੁੱਲ ਨਹੀਂ। 4. ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਸਦਾ ਸਰਣਾਈ ਦੂਸਰ ਲਵੈ ਨ ਲਾਵਣਾ॥ (1086, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੇਰੀ ਪਨਾਹ ਲੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਭਾਵ ਤੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। 5. ਅਗਮੁ ਅਗੋਚਰੁ ਸਾਹਿਬੋ ਦੂਸਰੁ ਲਵੈ ਨ ਲਾਵੈ॥ (1193,

ਬਸੰਤ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਪਰੇ ਤੇ ਸੋਚ ਸਮਝ ਤੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹੈ ਸਾਹਿਬ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਅੱਪੜ ਸਕਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਲਾਇਕ [ਅ-لایک ਲਾਇਕ = ਲਿਆਕਤ ਵਾਲਾ, ਯੋਗ, ਪ੍ਰਵੀਣ] ਲਾਇਕ, ਯੋਗ, ਮੁਆਫਿਕ, ਹੱਕਦਾਰ, ਕਾਬਿਲ, ਸਮਰੱਥ, ਗੁਣਵੰਤ, ਉੱਤਮ। 1. ਤਖਤਿ ਬਹੈ ਤਖਤੈ ਕੀ ਲਾਇਕ॥ (1039, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 2. ਤਖਤਿ ਰਾਜਾ ਸੋ ਬਹੈ ਜਿ ਤਖਤੈ ਲਾਇਕ ਹੋਈ॥ (1088, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) 3. ਗਿਆਨੁ ਰਾਸਿ ਨਾਮੁ ਧਨੁ ਸਉਪਿਓਨੁ ਇਸੁ ਸਉਦੇ ਲਾਇਕ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੋਧ ਦੀ ਪੁੰਜੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸੌਦੇ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। 4. ਮੈ ਨਾਲਹੁ ਕਦੇ ਨ ਵਿਛੁੜੈ ਹਰਿ ਪਿਤਾ ਸਭਨਾ ਗਲਾ ਲਾਇਕ॥ (1102, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ (ਚੀਜ਼ਾਂ) ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਲਾਇਤਬਾਰ, ਲਾਇਤਬਾਰ [ਅ-اعتبار لا لا ਇਅਤਿਬਾਰ, ਅ-لا = اعتبار+ਬਿਨਾ ਇਅਤਿਬਾਰ = ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ] ਜੋ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਭਰੋਸੇ ਰਹਿਤ, ਜੋ ਇਤਬਾਰਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ। 'ਲਾ' ਅਰਬੀ ਅਗੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਲਾ-ਜਵਾਬ, ਲਾ-ਸਾਨੀ, ਲਾ-ਵਲਦ, ਲਾ-ਹਾਸਿਲ (ਬੇਫਾਇਦਾ), ਲਾ-ਤਅਦਾਦ (ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ), ਲਾ-ਚਾਰ (ਮਜਬੂਰ), ਲਾ-ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਲਾ-ਵਾਰਿਸ ਆਦਿ। 1. ਲਾੜੀ ਚਾੜੀ ਲਾਇਤਬਾਰੁ॥ ਮਨਮੁਖੁ ਅੰਧਾ ਮੁਗਧੁ ਗਵਾਰੁ॥ (931, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਦਾ ਤੇ ਉਸਤਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਦੁਆਰਾ ਅਧਰਮੀ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਮੂਰਖ ਤੇ ਉਜੱਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਨਿੰਦਕ ਲਾਇਤਬਾਰ ਮਿਲੇ ਹੜਵਾਣੀਐ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਚਿ ਸਮਾਇ ਸੁ ਦਰਗਹ ਜਾਣੀਐ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਿੰਦਕਾਂ ਤੇ ਭਰੋਸੇ ਰਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਵਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚੇ ਸਾਈਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ 'ਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਜਿਥੈ ਜੀਆਂ ਹੋਸੀ ਸਾਰ॥ ਨਕੀ ਵਢੀ ਲਾਇਤਬਾਰ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮ: 1)।

ਲਾਇਤਬਾਰੀ [ਅ-اعتباری لا لا ਇਅਤਿਬਾਰੀ = ਅ-اعتبار لا ਲਾ ਇਅਤਿਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਬੇ ਭਰੋਸਗੀ, ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਰੋਸਾ ਜਾਂਦਾ ਰਹੇ ਭਾਵ ਚੁਗਲੀਆਂ, ਨਿੰਦਾ। 1. ਹਉ ਤੁਧੁ ਆਖਾ ਮੇਰੀ ਕਾਇਆ ਤੂੰ ਸੁਣਿ ਸਿਖ ਹਮਾਰੀ॥ ਨਿੰਦਾ ਚਿੰਦਾ ਕਰਹਿ ਪਰਾਈ ਝੂਠੀ ਲਾਇਤਬਾਰੀ॥ (155, ਗਉੜੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ। ਤੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਤੇ ਉਸਤਤ ਕਰਦੀ ਹੈਂ ਝੂਠੀਆਂ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈਂ ਭਾਵ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈਂ। 2. ਕੰਨੀ ਸੂਤਕੁ ਕੰਨਿ ਪੈ ਲਾਇਤਬਾਰੀ ਖਾਹਿ॥ (472, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਪਲੀਤੀ, ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਸੁਣਨਾ ਹੈ।

ਲਾਈਕੀ [ਅ-لائی لاਇਕੀ = ਅ-لایک ਲਾਇਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਯੋਗਤਾ, ਲਿਆਕਤ, ਕਾਬਲੀਅਤ, ਉਚਿਤਤਾ, ਸਮਰਥਾ, ਗੁਣਵੱਤਾ, ਉਤਮਤਾ। ਬਹੁ ਗੁਨਿ ਧੁਨਿ ਮੁਨਿ ਜਨ ਖਟੁ ਬੇਤੇ ਅਵਰੁ ਨ ਕਿਛੁ ਲਾਈਕੀ ਰੇ॥ (404, ਆਸਾ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਤੇ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ, ਖਾਮੋਸ਼ ਰਿਸ਼ੀ ਅਤੇ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ (ਹਰੀ ਕਥਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ।

ਲਾਖ [ਫ-لاک ਲਾਕ = ਲਾਖ] ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਗੁੰਦ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਘਲਾ ਕੇ ਮੁਹਰ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਐਸਾ ਜੰਤੂ ਇਕੁ ਦੇਖਿਆ ਜੈਸੀ ਧੋਈ ਲਾਖ॥ (1371, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਧੋਤੀ ਹੋਈ ਲਾਖ ਵਰਗਾ ਹੈ।

ਲਾਖ, ਲਾਖੁ (ਦੇਖੋ ਲਖ) ਸੌ ਹਜ਼ਾਰ। 1. ਲਾਖ ਕਰੋਰੀ ਬੰਧੁ ਨ ਪਰੈ॥ ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਨਿਸਤਰੈ॥ (264, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) 2. ਬਹੁਤੁ ਦਰਬੁ ਹਸਤੀ ਅਰੁ ਘੋੜੇ ਲਾਲ ਲਾਖ ਬੈ ਆਨੀ॥ (379, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਲ ਧਨ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁੱਲ ਲਏ ਹੋਏ ਜਵਾਹਿਰਾਤ। 3. ਭਾਗਹੀਣ ਮਨਮੁਖਿ ਨਹੀ ਲੀਆ ਤ੍ਰਿਣ ਓਲੈ ਲਾਖੁ ਛਪਾਇਆ॥ (880, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 4) 4. ਲਾਖ ਉਲਾਹਨੇ ਮੋਹਿ ਹਰਿ ਜਬ ਲਗੁ ਨਹ ਮਿਲੈ ਰਾਮ॥ (542, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5)

ਲਾਖਾ (ਦੇਖੋ ਲਾਖ) ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ। ਰਤਨ ਗਾਹਕੁ ਗੁਰੁ ਸਾਧੂ ਦੇਖਿਓ ਤਬ ਰਤਨੁ ਬਿਕਾਨੇ ਲਾਖਾ॥ (696, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਗਾਹਕ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨੇ ਹਰੀ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀਰਾ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ ਵਿਕ ਗਿਆ।

ਲਾਖੀਣਾ (ਦੇਖੋ ਲਖ) ਲੱਖਾਂ ਦਾ। ਆਢ ਦਾਮ ਕੋ ਛੀਪਰੇ ਹੋਇਓ ਲਾਖੀਣਾ॥ (487, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਅੱਧੀ ਕੋਡੀ ਦਾ ਛੀਂਬਾ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਲਾਖੈ (ਦੇਖੋ ਲਖ) ਲੱਖਾਂ। ਭਸਮ ਕਰੈ ਲਸਕਰ ਕੋਟਿ ਲਾਖੈ॥ (285, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੀੜੀ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਟਿਕਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਲਾਲ¹ [ਫ ੭੭ ਲਾਲ, ਅ ੭੭ ਲਾਲ = ਕੀਮਤੀ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਮੋਤੀ] ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਵਡਮੁੱਲਾ ਜੌਹਰ, ਮੋਤੀ, ਜਵਾਹਿਰ, ਹੀਰਾ, ਮਾਣਕ, ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਰਤਨ। ‘ਫਰਹੰਗ-ਏ-ਆਨੰਦ ਰਾਜ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ‘ਰਤਨ’ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਭੁਚਾਲ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਰਤਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਰਖ ਰੰਗ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਲਾਲ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਲਾਲ’ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। (ਜ਼ਿਲਦ ਪੰਜਮ, ਪੰਨਾ 3661, 3697) ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਮੋਤੀ ਬਦਖਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 1. ਧਰਤੀ ਤ ਹੀਰੇ ਲਾਲ ਜੜਤੀ ਪਲਾਘਿ ਲਾਲ ਜੜਾਉ॥ (14, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) 2. ਹੀਰਾ ਲਾਲੁ ਅਮੋਲੁ ਜਨਮੁ ਹੈ ਕਉਡੀ ਬਦਲੈ ਹਾਰਿਓ ਰੇ॥ (335, ਗਉੜੀ, ਕਬੀਰ) 3. ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਾਲ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। 4. ਮੁਕਤਿ ਮਾਲ ਕਨਿਕ ਲਾਲ ਹੀਰਾ ਮਨ ਰੰਜਨ ਕੀ ਮਾਇਆ॥ (700, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਵਾਂ, ਸੋਨਾ, ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਤੇ ਹੀਰੇ ਚਿੱਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਹਨ। 5. ਲਾਲ ਨਾਮ ਜਾ ਕੈ ਭਰੇ ਭੰਡਾਰ॥ ਸਗਲ ਘਟਾ ਦੇਵੈ ਆਧਾਰ॥ (863, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਮਾਣਕਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 6. ਗੁਰੁ ਸਾਗਰੁ ਰਤਨੀ ਨਹੀ ਤੋਟ॥ ਲਾਲ ਪਦਾਰਥ ਸਾਚੁ ਅਖੋਟ॥ (933, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਵਿਚ ਖਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਦੀ ਅਮੁਕ ਦੌਲਤ ਹੈ। 7. ਵੰਨੀ ਸਾਚੇ ਲਾਲ ਕੀ ਕਿਨਿ ਕੀਮਤਿ ਕੀਜੈ॥ (1012, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਹੀਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੌਣ ਮੁੱਲ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 8. ਗੁਰੁ ਸਰਵਰੁ ਹਮ ਹੰਸ ਪਿਆਰੇ॥ ਸਾਗਰ ਮਹਿ ਰਤਨ ਲਾਲ ਬਹੁ ਸਾਰੇ॥ (1027, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਰਾਜ-ਹੰਸ ਹਾਂ। ਗੁਰਦੇਵ-ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਵਾਹਿਰਾਤ ਤੇ ਮਾਣਕ ਹਨ। 9. ਘਰਿ ਰਤਨ ਲਾਲ ਬਹੁ ਮਾਣਕ ਲਾਏ ਮਨੁ ਭ੍ਰਮਿਆ ਲਹਿ ਨ ਸਕਾਈਐ॥ (1179, ਬਸੰਤ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਘਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਰਤਨ, ਲਾਲ ਅਤੇ ਮਾਣਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 10. ਅਗਮ ਪਦਾਰਥ ਲਾਲ ਅਮੋਲਾ ਭਇਓ ਪਰਾਪਤਿ ਗੁਰ ਚਰਨਾਰੈ॥ (1302, ਕਾਨੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਅਮਾਪ ਦੌਲਤ ਤੇ ਅਣਮੁੱਲੇ ਹੀਰੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਲਾਲ² (ਦੇਖੋ ਲਾਲ¹) ਪਿਆਰਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ। ਲਾਲ (ਰਤਨ) ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਵੀ 'ਲਾਲ' ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਿੰਗੀ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ 'ਡੀਅਰ' ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਵੀ। 1. ਮੇਰਾ ਮਨੋ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਰਾਤਾ ਲਾਲ ਪਿਆਰੇ ਰਾਮ॥ (436, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮਨ, ਮੇਰਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 2. ਦਇਆਲ ਲਾਲ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਨਕ ਮਿਲੁ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਹੋਇ ਗਤੇ॥ (455, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਸਤਿਸੰਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦਇਆਲੂ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਲੱਭ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹਰਿ ਕਾ ਏਕੁ ਅਚੰਭਉ ਦੇਖਿਆ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਜੀਉ ਜੋ ਕਰੇ ਸੁ ਧਰਮ ਨਿਆਏ ਰਾਮ॥ (541, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਅਸਚਰਜ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕੁਝ ਵੀ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਤੇ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 4. ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਭਲੇ ਰੇ ਭਲੇ ਰੇ ਭਲੇ ਹਰਿ ਮੰਗਨਾ॥ (678, ਧਨਾਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਚੰਗੀ, ਉੱਤਮ ਤੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਨੀ। 5. ਚਰਣ ਸਰਣ ਸਨਾਥ ਇਹੁ ਮਨੁ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ਲਾਲ॥ (1018, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਨਾਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਅੰਤਰਿ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਹਿਤ ਕੋ ਦੁਰੈ ਨ ਲਾਲ ਪਿਆਰੀ॥ (1198, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਲਾਡਲੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਿਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਅਮੋਲਕ ਹੀਰਾ ਹੈ, ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। 7. ਗੁਨ ਲਾਲ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਦੇਖੇ॥ (1230, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਖਣ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 8. ਲਾਲ ਲਾਲ ਮੋਹਨ ਗੋਪਾਲ ਤੂ॥ (1231, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨਮੋਹਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੈਂ। 8. ਤੇਰੇ ਲਾਲ ਕੀਮਤਿ ਤਾ ਪਵੈ ਜਾਂ ਸਿਰੈ ਹੋਵਹਿ ਹੋਰਿ॥ (1327, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਦੂਸਰੇ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਹੋਵੇ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਲਾਲ³, ਲਾਲੂ (ਦੇਖੋ ਲਾਲ¹) ਸੁਰਖ ਰੰਗ, ਲਾਲ ਰੰਗ, ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੂਹਾ ਰੰਗ। 1. ਲਾਲੂ ਗੁਲਾਲੁ ਗਹਬਰਾ ਸਚਾ ਰੰਗੁ ਚੜਾਉ॥ (18, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲਹ (ਪੋਸਤ) ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਉਹ ਸੱਚ ਦੀ ਰੰਗਤ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੂਹਾ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 2. ਪਿਰੁ ਅਪਨਾ ਪਾਇਆ ਰੰਗੁ ਲਾਲੁ ਬਣਾਇਆ ਅਤਿ ਮਿਲਿਓ ਮਿਤ੍ਰ ਚਿਰਾਏ॥ (455, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੂਹਾ ਰੰਗ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਬੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹਾਂ। 3. ਲਾਲੂ ਚੋਲਨਾ ਤੈ ਤਨਿ ਸੋਹਿਆ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਚੋਲਾ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਸੁਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 4. ਮੁੰਧੇ ਸੂਹਾ ਪਰਹਰਹੁ ਲਾਲੁ ਕਰਹੁ ਸੀਗਾਰੁ॥ (787, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਹੇਲੀਏ ! ਤੂੰ ਰੱਤਾ ਵੇਸ ਤਿਆਗ ਦੇ ਅਤੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਕਰ। ਇਥੇ ਸੂਹਾ-ਕੁਸੁੰਭੀ ਮਾਇਕ ਰੰਗ ਅਤੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅਟਲ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ। 5. ਅੰਦਰੁ ਰਚੈ ਸਚ ਰੰਗਿ ਜਿਉ ਮੰਜੀਠੈ ਲਾਲੁ॥ (1278, ਮਲਾਰ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਦਿਲ ਸੱਚੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਜੀਠ ਵਾਂਗ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 6. ਲਾਲਨੁ ਲਾਲੁ ਲਾਲੁ ਹੈ ਰੰਗਨੁ ਮਨੁ ਰੰਗਨ ਕਉ ਗੁਰ ਦੀਜੈ॥ (1323, ਕਲਿਆਨ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਸੋਹਣਾ ਪ੍ਰਭੂ (ਨਾਮ) ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਰੰਗ ਹੈ। ਹੇ ਗੁਰੂ ! ਮੈਨੂੰ ਮਨ ਰੰਗਣ ਲਈ ਦੇ।

ਲਾਲ⁴ (ਦੇਖੋ ਲਾਲ¹) ਪ੍ਰੇਮ। ਲਾਲ ਰੰਗੁ ਤਿਸ ਕਉ ਲਗਾ ਜਿਸ ਕੇ ਵਡਭਾਗਾ॥ (808, ਬਿਲਾਵਲ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪਰਮ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ਲਾਲਹਿ** (ਦੇਖੋ ਲਾਲ²) ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ, ਦਿਲਬਰ ਨੂੰ। ਮਨੁ ਲਾਲਹਿ ਦੀਜੈ ਭੋਗ ਕਰੀਜੈ ਹਭਿ ਖੁਸੀਆ ਰੰਗ ਮਾਣੇ॥ (455, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਦਿਲਬਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਲੰਘ ਨੂੰ ਮਾਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹ ਆਨੰਦ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਰਸ ਲੈ ਲਵੇਂਗਾ।
- ਲਾਲਨ, ਲਾਲਨੁ** (ਦੇਖੋ ਲਾਲ²) ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪਿਆਰਾ। 1. ਯਾਰ ਵੇ ਤੈ ਰਾਵਿਆ ਲਾਲਨੁ ਮੂ ਦਸਿ ਦਸੰਦਾ॥ (704, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਬੇਲੀਆ ! ਤੈਂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਨਸੇ ਦਸ। 2. ਲਾਲਨੁ ਤੈ ਪਾਇਆ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ ਜੈ ਧਨ ਭਾਗ ਮਥਾਣੇ॥ (704, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸੋਹਣੇ ਲਾਲ ਨੂੰ ਆਪਾ-ਭਾਵ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਉਸੇ ਜੀਵ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਹਨ। 3. ਮੂ ਲਾਲਨ ਸਿਉ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨੀ॥ (827, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।
- ਲਾਲਨਾ** (ਦੇਖੋ ਲਾਲ²) ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਐ ਪਿਆਰੇ। ਨਾਉਂ ਕੰਨਾ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੱਬਾ = ਹੇ ਰੱਬ, ਦਿਲਾ = ਐ ਦਿਲ ਅਤੇ ਫੌਜੀਆ = ਐ ਫੌਜੀ ਆਦਿ। ਘੋਲਿ ਘੁਮਾਈ ਲਾਲਨਾ ਗੁਰਿ ਮਨੁ ਦੀਨਾ॥ (1117, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੈਨੂੰ ਸਮਰਪਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।
- ਲਾਲਾ¹** (ਦੇਖੋ ਲਾਲ¹) ਮਾਣਕ, ਹੀਰਾ, ਜਵਾਹਿਰ, ਮੋਤੀ। 1. ਰਤਨ ਜਵਾਹਰ ਹਰਿ ਮਾਣਕ ਲਾਲਾ॥ (563, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਜਵਾਹਿਰ, ਰਤਨ, ਮਾਣਕ ਤੇ ਲਾਲ ਹੈ। 2. ਤੂ ਸਾਗਰੁ ਹਮ ਹੰਸ ਤੁਮਾਰੇ ਤੁਮ ਮਹਿ ਮਾਣਕ ਲਾਲਾ॥ (884, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) 3. ਤੁਮਹਿ ਖਜੀਨਾ ਤੁਮਹਿ ਜਰੀਨਾ ਤੁਮ ਹੀ ਮਾਣਕ ਲਾਲਾ॥ (1215, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਹੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ। ਕੇਵਲ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਮਾਣਕ ਤੇ ਲਾਲ ਹੈਂ।
- ਲਾਲਾ²** [ਫ ੫੭ ਲਾਲਹ = ਗੂੜ੍ਹੇ ਸੁਰਖ ਰੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਫੁੱਲ] ਲਾਲਹ ਦਾ ਫੁੱਲ, ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਫੁੱਲ। 1. ਥੀਵਹਿ ਲਾਲਾ ਅਤਿ ਗੁਲਾਲਾ ਸਬਦੁ ਚੀਨਿ ਗੁਰ ਮੀਨਾ॥ (777, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮਿੱਠੇ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਤੂੰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮ ਗੂੜ੍ਹਾ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ। 2. ਹਰਿ ਰੰਗ ਰਾਂਗ ਭਏ ਮਨ ਲਾਲਾ ਰਾਮ ਨਾਮ ਰਸ ਖੀਵਨਿ॥ (1222, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਪੋਸਤ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਹ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।
- ਲਾਲਾ³** [ਫ ੫੭ ਲਾਲਾ = ਗੁਲਾਮ] ਸੇਵਕ, ਦਾਸ, ਗੁਲਾਮ, ਗੋਲਾ, ਚਾਕਰ। 1. ਲਾਲਾ ਹਾਟਿ ਵਿਹਾਇਆ ਕਿਆ ਤਿਸੁ ਚਤੁਰਾਈ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇਰਾ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? 2. ਸੋ ਲਾਲਾ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ॥ ਸੋਗੁ ਹਰਖੁ ਦੁਇ ਸਮ ਕਰਿ ਜਾਣੈ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਸਬਦਿ ਉਧਰੈ॥ (363, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਸਾਈਂ ਦਾ ਗੋਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਮਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਗ਼ਮੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵੇ ਸੁ ਲਾਲਾ ਹੋਇ॥ (363, ਆਸਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਚਾਕਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 4. ਮੁਲ ਖਰੀਦੀ ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਉ ਸਭਾਗਾ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। 5. ਮਾ ਲਾਲੀ ਪਿਉ ਲਾਲਾ ਮੇਰਾ ਹਉ ਲਾਲੇ ਕਾ ਜਾਇਆ॥ ਲਾਲੀ ਨਾਚੈ ਲਾਲਾ ਗਾਵੈ ਭਗਤਿ ਕਰਉ ਤੇਰੀ ਰਾਇਆ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਗੋਲੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ

ਬਾਲ ਹਾਂ। ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੇਰੀ ਗੋਲੀ ਮਾਤਾ ਨੱਚਦੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਗੋਲਾ ਪਿਤਾ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਈ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 6. ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਨਾਨਕੁ ਲਾਲਾ ਬਖਸਿਹਿ ਤੁਧੁ ਵਡਿਆਈ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਮਕ ਹਰਾਮ ਹੈ ਨਾਨਕ, ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ। ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ। 7. ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਧਣੀ ਕੋ ਕਿਆ ਕਹਉ ਵਡਿਆਈਐ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਉਪਮਾ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? 8. ਅਨਹਤਿ ਲਾਲਾ ਬੇਧਿਆ ਪ੍ਰਭ ਹੇਤਿ ਪਿਆਰੀ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਗੋਲਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 9. ਲਾਲਾ ਗੋਲਾ ਖਸਮ ਕਾ ਖਸਮੈ ਵਡਿਆਈ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਵਡਿਆਈ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। 10. ਲਾਲਾ ਸੋ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ਮਰਿ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਏ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਸੇਵਕ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਮਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਨ ਦੀ ਹੰਗਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 11. ਲਾਲੇ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਕਿਛੁ ਨਹੀ ਲਾਲਾ ਅਵਗਣਿਆਰੁ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੇਵਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਨਹੀਂ। ਸੇਵਕ ਉਕਾ ਹੀ ਨੇਕੀ-ਵਿਹੂਣ ਹੈ। 12. ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਲਾਲਾ ਮੰਨੇ ਏਹ ਕਰਣੀ ਸਾਰੁ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਰਮ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਤੇਰੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰੇ। 13. ਐਸਾ ਲਾਲਾ ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਕੋ ਸੁਣਿ ਖਸਮ ਹਮਾਰੇ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਕੰਤ ! ਤੂੰ ਸੁਣ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਗੋਲਾ ਹਾਂ। 14. ਜਿਉ ਫੁਰਮਾਵਹਿ ਤਿਉ ਚਲਾ ਸਚੁ ਲਾਲ ਪਿਆਰੇ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।

ਲਾਲੀ¹ [ਫ਼ ੭੭ ਲਾਲਾ (ਗੋਲਾ) ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਗੋਲੀ, ਬਾਂਦੀ, ਦਾਸੀ, ਸੇਵਿਕਾ। 1. ਪ੍ਰਿਅ ਕੀ ਚੇਰੀ ਕਾਂਢੀਐ ਲਾਲੀ ਮਾਨੈ ਨਾਉ॥ (54, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪਿਆਰੀ ਜੋ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗੋਲੀ ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 2. ਮਾ ਲਾਲੀ ਪਿਉ ਲਾਲਾ ਮੇਰਾ ਹਉ ਲਾਲੇ ਕਾ ਜਾਇਆ॥ ਲਾਲੀ ਨਾਚੈ ਲਾਲਾ ਗਾਵੈ ਭਗਤਿ ਕਰਉ ਤੇਰੀ ਰਾਇਆ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਗੋਲੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬਾਲ ਹਾਂ। ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੇਰੀ ਗੋਲੀ ਮਾਤਾ ਨੱਚਦੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਗੋਲਾ ਪਿਤਾ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਈ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਲਾਲੀ² [ਫ਼ ੭੭ ਲਾਲ (ਸੁਰਖ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਸੁਰਖੀ, ਲਾਲੀ। ਕਵਨ ਬਨੀ ਰੀ ਤੇਰੀ ਲਾਲੀ॥ (384, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਮੁੱਖ ਉਪਰ ਲਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ?

ਲਾਲੀ³ [ਫ਼ ੭੭ ਲਾਲ (ਪਿਆਰੇ) ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ] ਪਿਆਰੀ। ਲਾਲਿ ਰਤੀ ਲਾਲੀ ਭਈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਈ ਨਿਚਿੰਦੁ॥ (931, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗੀਜ਼ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਇਆ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ।

ਲਾਲੂ¹ (ਦੇਖੋ ਲਾਲ¹) ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਰਤਨ, ਮਾਣਕ, ਜਵਾਹਿਰ, ਹੀਰਾ। 1. ਹੀਰਾ ਲਾਲੁ ਅਮੋਲਕੁ ਹੈ ਭਾਰੀ ਬਿਨੁ ਗਾਹਕ ਮੀਕਾ ਕਾਖਾ॥ (696, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੀਰਾ ਤੇ ਲਾਲ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਅਣਮੁੱਲਾ ਤੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਗਾਹਕ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇੱਕ ਕੱਖ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। 2. ਲਾਲੁ ਰਤਨੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਗੁਰਿ ਸੁਰਤਿ ਬੁਝਾਈਐ॥ (752, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਜਵਾਹਿਰ ਤੇ ਹੀਰਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਦਰਸਾਈ ਹੈ। 3. ਹਰਿ ਕਾ ਮੰਦਰੁ ਤਿਸੁ ਮਹਿ ਲਾਲੁ॥ (801, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰੀਰ ਹਰੀ ਦਾ ਮੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਆਮੀ ਜਵਾਹਿਰ ਵਸਦਾ ਹੈ। 4. ਲਾਲੁ ਅਮੋਲਾ

ਲਾਲੇ॥ (1006, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇੱਕ ਅਣਮੁੱਲਾ ਲਾਲ ਹੈ। 5. ਤੂੰ ਦਇਆਲੂ ਰਤਨੁ ਲਾਲੁ ਨਾਮਾ ਸਾਚਿ ਸਮਾਇਲਾ॥ (1351, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਦਿਆਲੂ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਜਵਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਜਵਾਹਿਰ ਹੈਂ। ਹੇ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ! ਨਾਮਦੇਵ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 6. ਨਾਨਕ ਲਾਲੁ ਅਮੋਲਕਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਿ ਲਹੰਨਿ॥ (1416, ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਅਣਮੁੱਲਾ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀਰਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਲੱਭ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਲਾਲੂ² (ਦੇਖੋ ਲਾਲ²) ਪਿਆਰਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪਤੀ। 1. ਜਿਨੀ ਸਖੀ ਲਾਲੁ ਰਾਵਿਆ ਪਿਆਰਾ ਤਿਨ ਆਗੈ ਹਮ ਆਦੇਸਾ॥ (564, ਵਡਹੰਸੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਖੀਆਂ ਮੂਹਰੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ। 2. ਏਕ ਕੋਸਰੇ ਸਿਧਿ ਕਰਤ ਲਾਲੁ ਤਬ ਚਤੁਰ ਪਾਤਰੇ ਆਇਓ॥ ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ ਇਹੁ ਲਾਲੁ ਪਿਆਰੇ ਸਰਬ ਗੁਣਾ ਸੁਖਦਾਇਓ॥ (624, ਸੋਰਠਿ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਅੱਗੇ ਜਦ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇੱਕ ਕੋਹ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁਲਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਜੇ ਸਾਰੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਤੇ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। 3. ਜਿਨੀ ਮੈਡਾ ਲਾਲੁ ਰੀਝਾਇਆ ਹਉ ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਨੁ ਭੇਂਹੀਆ॥ (703, ਜੈਤਸਰੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਭੇਟ ਧਰਦੀ ਹਾਂ। 4. ਨਵ ਰੰਗ ਲਾਲੁ ਸੇਜ ਰਾਵਣ ਆਇਆ॥ (737, ਸੂਹੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਸਦੀਵੀ ਨਵੇਂ ਨੁੱਕ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਮੈਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਮੇਰੀ ਸੇਜ 'ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। 5. ਮੋਹਨੁ ਲਾਲੁ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਨ ਪ੍ਰਾਨਾ॥ (1005, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਹਰੀ) ਮੇਰੇ ਮਨ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦ ਜਾਨ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। 6. ਗੁਝੜਾ ਲਧਮੁ ਲਾਲੁ ਮਥੈ ਹੀ ਪਰਗਟੁ ਥਿਆ॥ (1096, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੈਂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਹੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 7. ਲਾਲੁ ਰਗੀਲਾ ਸਹਜੇ ਪਾਇਓ ਸਤਿਗੁਰ ਬਚਨਿ ਲਹੇ॥ (1203, ਸਾਰੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਖਿਲੰਦਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੁਆਰਾ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ। 8. ਪਾਇਓ ਲਾਲੁ ਅਮੋਲੁ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਛੋਡਿ ਨ ਕਤਹੂ ਜਾਏ॥ (1205, ਸਾਰੰਗ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਅਣਮੁੱਲੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। 9. ਲਾਲੁ ਅਮੋਲਾ ਲਾਲੇ॥ (1006, ਮਾਰੂ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇੱਕ ਅਣਮੁੱਲਾ ਲਾਲ ਹੈ।

ਲਾਲੇ (ਦੇਖੋ ਲਾਲਾ³) ਗੁਲਾਮ, ਗੋਲਾ, ਸੇਵਕ, ਚਾਕਰ, ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ ; ਗੁਲਾਮ ਦੀ ; ਗੋਲੇ ਨੇ। 1. ਰਾਮ ਹਮ ਸਤਿਗੁਰ ਲਾਲੇ ਕਾਂਢੇ॥ (171, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਵਿਆਪਕ ਰਾਮ ! ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। 2. ਤੇਰੇ ਲਾਲੇ ਕਿਆ ਚਤੁਰਾਈ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਚਲਾਕੀ ਖੇਡ ਸਕਦਾ ਹੈ? 3. ਮਾ ਲਾਲੀ ਪਿਉ ਲਾਲਾ ਮੇਰਾ ਹਉ ਲਾਲੇ ਕਾ ਜਾਇਆ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇਰੀ ਗੋਲੀ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਤੇਰਾ ਗੋਲਾ ਹੈ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਗੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬਾਲ ਹਾਂ। 4. ਲਾਲੇ ਗੋਲੇ ਮਤਿ ਖਰੀ ਗੁਰ ਕੀ ਮਤਿ ਨੀਕੀ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮਝ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਗੁਲਾਮ ਦੀ ਸਮਝ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। 5. ਲਾਲੇ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਕਿਛੁ ਨਹੀ ਲਾਲਾ ਅਵਗਣਿਆਰੁ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸੇਵਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੇਕੀ ਨਹੀਂ। ਸੇਵਕ ਉਕਾ ਹੀ ਨੇਕੀ ਵਿਹੁਣ ਹੈ। 6. ਅਨਦਿਨੁ ਲਾਲੇ ਚਾਕਰੀ ਗੋਲੇ ਸਿਰਿ ਮੀਰਾ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਗੋਲੇ ਨੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਮਾਉਣੀ ਹੈ। ਗੋਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਸੁਆਮੀ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ।

ਲਾਲੈ (ਦੇਖੋ ਲਾਲਾ³) ਗੁਲਾਮ ਨੇ, ਸੇਵਕ ਨੇ ; ਗੋਲਾ। 1. ਲਾਲੈ ਆਪਣੀ ਜਾਤਿ ਗਵਾਈ॥ (362, ਆਸਾ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਗੋਲਾ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਗਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 2. ਲਾਲੈ ਲਾਲਚੁ ਤਿਆਗਿਆ

ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਨਾਉ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਗੋਲਾ, ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 3. ਲਾਲੈ ਗਾਰਬੁ ਛੋਡਿਆ ਗੁਰ ਕੈ ਭੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਈ॥ ਲਾਲੈ ਖਸਮੁ ਪਛਾਣਿਆ ਵਡੀ ਵਡਿਆਈ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਡਰ ਅੰਦਰ, ਰੱਬ ਦਾ ਗੋਲਾ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਹੰਗਤਾ ਤਿਆਗ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਰੱਬ ਦੇ ਗੋਲੇ ਦੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਲਾਲੈ ਹੁਕਮੁ ਪਛਾਣਿਆ ਸਦਾ ਰਹੈ ਰਜਾਈ॥ (1011, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਗੋਲਾ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦੀਵ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਲਾਲੋ (ਦੇਖੋ ਲਾਲ³) ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ, ਜਵਾਹਿਰ, ਲਾਲ, ਹੀਰਾ। ਲਾਲੁ ਅਮੋਲਾ ਲਾਲੋ॥ (1006, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਇੱਕ ਅਣਮੁੱਲਾ ਜਵਾਹਿਰ ਹੈ।

ਲੀਆ [ਅੰ لَعِين ਲਈਨ = ਅੰ لَعْنَت ਲਅਨਤ (ਫਿਟਕਾਰ) ਪਾਈ ਹੋਇਆ] ਲਾਅਨਤੀ, ਫਿਟਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਕਾ ਲੀਆ ਧਰਤਿ ਬਿਦਾਰਉ॥ (867, ਗੋਂਡ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤ ਦੇ ਫਿਟਕਾਰੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਪਟਕਾ ਮਾਰਦਾ ਹਾਂ।

ਲੂਣ ਹਰਾਮ [ਫ-ਅُ نَمَك حَرَام ਨਮਕ ਹਰਾਮ, ਫ نَمَك ਨਮਕ = ਲੂਣ+ਅُ حَرَام ਹਰਾਮ = ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ] ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ, ਨਾ ਸ਼ੁਕਰਾ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਅਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ, ਭਲਾਈ ਦੇ ਬਦਲੇ 'ਚ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੇਵਫਾ, ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ, ਅਹਿਸਾਨ ਫਰਾਮੋਸ਼। ਮਨਮੁਖ ਲੂਣ ਹਰਾਮ ਕਿਆ ਨ ਜਾਣਿਆ॥ (143, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮਨਮੁਖ ਪੁਰਸ਼ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਉਪਕਾਰ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ [ਫ-اُ نَمَك حَرَامੀ ਨਮਕ ਹਰਾਮੀ = ਫ-ਅُ نَمَك حَرَام ਨਮਕ ਹਰਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਵ ਨਾ ਸ਼ੁਕਰਪੁਣਾ, ਬੇਵਫਾਈ, ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨਾ, ਅਹਿਸਾਨ ਫਰਾਮੋਸ਼ੀ] ਨਮਕ ਹਰਾਮ, ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। 1. ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਗੁਨਹਗਾਰ ਬੇਗਾਨਾ ਅਲਪ ਮਤਿ॥ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਜਿਨਿ ਸੁਖ ਦੀਏ ਤਾਹਿ ਨ ਜਾਨਤ ਤਤ॥ (261, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇਨਸਾਨ ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਪਾਪੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਨਬੀ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਸੁਖ-ਆਰਾਮ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਜੌਹਰ (ਰੱਬ) ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। 2. ਗੁਨਹਗਾਰ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ॥ ਪਾਹਣ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰਗਿਰਾਮੀ॥ (739, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਲੂਣ ਖਾ ਕੇ ਹਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਪੀ ! ਪੱਥਰ ਦੀ ਬੇੜੀ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾਣਾ।

ਲੇਖੇਦਾਰੁ [ਪੰ. ف لَيْكِدَار ਲੇਖੇਦਾਰ, ਪੰ. ਲੇਖੇ = ਲੇਖਾ, ਹਿਸਾਬ+دار ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ] ਹਿਸਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। 'ਦਾਰ' ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ داشتن ਦਾਸ਼ਤਨ = ਰੱਖਣਾ। ਦਾਸ਼ਤਨ→ਦਾਰਦ→ਦਾਰ = ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਵੇਂ-ਰੰਗਦਾਰ, ਕਬੀਲੇਦਾਰ, ਅਸਰਦਾਰ, ਸੂਬੇਦਾਰ, ਸਰਦਾਰ, ਥਾਨੇਦਾਰ, ਹਵਾਲਦਾਰ, ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਅਤੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਆਦਿ। ਪੜਿਆ ਲੇਖੇਦਾਰੁ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੇਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਮੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਰਥ ਹੈ ਲੇਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਿਸਾਬ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਲੇਫ, ਲੇਫੁ [ਫ لَه لਿਹਾਫ = ਰਜਾਈ] ਰੁੰਦਾਰ ਉਪਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕੱਪੜਾ, ਰਜਾਈ। 1. ਜਮ ਮਾਰਗ ਪੰਥੁ ਨ ਸੁਝਈ ਉਝੜੁ ਅੰਧ ਗੁਬਾਰੇਵਾ॥ ਨਾ ਜਲੁ ਲੇਫ ਤੁਲਾਈਆ ਨਾ ਭੋਜਨ ਪਰਕਾਰੇਵਾ॥ (581, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੌਤ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸੁੰਨਸਾਨ ਤੇ ਅਤੀ ਕਾਲਾ-ਬੋਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਹ ਦਿਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਥੇ ਨਾ ਪਾਣੀ, ਰਜਾਈਆਂ, ਤੁਲਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 2. ਲੇਫੁ ਨਿਹਾਲੀ ਪਟ ਕੀ ਕਾਪੜੁ ਅੰਗਿ ਬਣਾਇ॥ ਪਿਰੁ ਮੁਤੀ ਡੋਹਾਗਣੀ ਤਿਨ ਡੁਖੀ ਰੈਣਿ

ਵਿਹਾਇ॥ (1014, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾਈ ਤੇ ਤੁਲਾਈ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ। ਪਤੀ ਵਿਭਚਾਰਨ ਪਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਰਾਤ ਗ਼ਮ ਵਿਚ ਬੀਤਦੀ ਹੈ। 3. ਫਰੀਦਾ ਚਿੰਤ ਖਟੋਲਾ ਵਾਣੁ ਦੁਖੁ ਬਿਰਹਿ ਵਿਛਾਵਣ ਲੇਫੁ॥ ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਸਚੇ ਵੇਖੁ॥ (1379, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦਾ, ਚਿੰਤਾ ਮੇਰੀ ਮੰਜੀ ਹੈ, ਦੁਖ ਮੇਰਾ ਬਾਣ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਮੇਰਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤੇ ਰਜ਼ਾਈ। ਇਹ ਹੈ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਵੇਖ।

ਲੰਗੋਟੀ [ਫ਼ ۛۛ ਲੰਗ = ਮਰਦ ਦਾ ਗੁਪਤ ਅੰਗ, ਲਿੰਗ+ਫ਼ ۛۛ ਗੋਤ = ਗੁਦਾ ਭਾਵ ਲਿੰਗ ਤੇ ਗੁਦਾ] ਫ਼ ۛۛۛۛ ਲੰਗੋਤਹ = ਲਿੰਗ ਤੇ ਗੁਦਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ (ਕੱਪੜਾ) ਭਾਵ ਲਿੰਗ ਤੇ ਗੁਦਾ ਢੱਕਣ ਵਾਲਾ ਕੱਪੜਾ। ਲੰਗੋਟੀ, ਲੰਗੋਟ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ‘ਤ’ ਹੈ, ‘ਟ’ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਲੇ ‘ਟ’ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦੇ, ਉਹ ‘ਤ’ ਹੀ ਕਹਿਣਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ‘ਤ’ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ, ਉਹ ‘ਟ’ ਹੀ ਬੋਲਣਗੇ। ਕਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦਰਜ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਲਗਦਾ ਹੈ ਸੋਨੇ-ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਤੜਾਗੀ ਜੋ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਫੂਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਵਾਲੇ ਉਤਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ॥ ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ॥ (1372, ਸਲੋਕ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਕਬੀਰ ਕੌਡੀ-ਕੌਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਇਨਸਾਨ ਲੱਖਾਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਦੇ ਤੋੜ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ (ਤੜਾਗੀ) ਵੀ ਤੋੜ ਕੇ ਲਾਹ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਸਿਲੈ [ਅ. وسيلہ, ਵਸੀਲਹ = ਵਾਸਤਾ, ਜ਼ਰੀਆ] ਜ਼ਰੀਆ, ਮਧ ਅਵਸਥਾ, ਵਿਚੋਲਗੀ, ਵਸੀਲੇ ਦੁਆਰਾ, ਜ਼ਰੀਏ। ਹਾਰ ਜੂਆਰ ਜੂਆ ਬਿਧੇ ਇੰਦ੍ਰੀ ਵਸਿਲੈ ਜਿਤਨੋ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੂਏ ਦੀ ਖੇਡ ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਜੁਆਰੀਏ ਨੂੰ ਵੀ ਜੂਏ ਦੀ ਖੇਡ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੋਗ-ਅੰਗ ਤੇਰੇ ਵਸੀਲੇ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਪਕੜੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਵਸੇ [ਫ. بسے, ਬਸੇ, ਫ. بس, ਬਸ = ਬਹੁਤ, ਕਾਫ਼ੀ] ਬਹੁਤ, ਅਧਿਕ, ਕਾਫ਼ੀ, ਬਸ। ਹਮਾ ਰਾ ਏਕੁ ਆਸ ਵਸੇ॥ (144, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਆਸ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਵਹੀ [ਅ. وحی, ਵਹੀ = ਖੁਦਾ ਦਾ ਪੈਗਾਮ] ਇਲਹਾਮ, ਆਕਾਸ਼ ਬਾਣੀ, ਦੈਵੀ-ਸੰਦੇਸ਼ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੁਦਾ ਦਾ ਉਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਜਿਹੜਾ ਜਿਬਰਾਈਲ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ ਰਾਹੀਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਪੁੱਜਦਾ ਸੀ, ਰੱਬੀ ਕਿਤਾਬ ਜਾਂ ਧਰਮ ਪੱਤਰ, ਬਾਣੀਏ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਰਜਿਸਟਰ ਨੂੰ ‘ਵਹੀ’ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪੱਤਰੀ ਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇੰਦਰਾਜ਼ ਨੂੰ ‘ਵਹੀ ਖਾਤਾ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਬਹੀ’ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਾ ਰਬੁ ਮੰਗੇਸੀਆ ਬੈਠਾ ਕਢਿ ਵਹੀ॥ (953, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬ ਆਪਣਾ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਕੱਢ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਪੁੱਛੇਗਾ।

ਵਖਤ, ਵਖਤੁ [ਅ. وقت, ਵਕ਼ਤ = ਜ਼ਮਾਨਾ, ਅਰਸਾ] ਵੇਲਾ, ਸਮਾਂ, ਟਾਈਮ। ਅ. ‘ਵਕ਼ਤ’ ਦੇ ‘ਕ਼’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਵਖਤ’ ਦੇ ‘ਖ’ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ—

ਸੰ. ਕਰਤਾਲ = ਪੰ. ਖੜਤਾਲ	ਅ. ਮੁਬਾਰਕ = ਮੁਬਾਰਖ
ਸੰ. ਕੂਪ = ਪੰ. ਖੂਹ	ਅ. ਮਿਲਕ = ਮਿਲਖ
ਸੰ. ਕੰਦੂਕ = ਖਿਦੂ, ਖਿਦੋ	ਅ. ਕਫ਼ਨ = ਖੱਫ਼ਨ
ਸੰ. ਕਰਕਟਿਕਾ = ਖਖੜੀ	ਅ. ਮੁਲਕ = ਮੁਲਖ
ਸੰ. ਕੰਥਾ = ਖਿੰਥਾ	ਅ. ਕਾਨ = ਖਾਣ

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅ. وقت, ਵਕ਼ਤ ਤੋਂ ਪੰ. ਵਖਤ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। 1. ਵਖਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਕਾਦੀਆ ਜਿ ਲਿਖਨਿ ਲੇਖੁ ਕੁਰਾਣੁ॥ (4, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾ ਹੀ ਕਾਜ਼ੀ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। 2. ਜੇ ਵੇਲਾ ਵਖਤੁ ਵੀਚਾਰੀਐ ਤਾ ਕਿਤੁ ਵੇਲਾ ਭਗਤਿ ਹੋਇ॥ (35, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਮੁਨਾਸਿਬ ਵਕਤ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿਹੜੇ ਸਮੇਂ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? 3. ਪੰਜਿ ਨਿਵਾਜਾ ਵਖਤ ਪੰਜਿ ਪੰਜਾ ਪੰਜੇ ਨਾਉ॥ (141, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਮਾਜ਼ਾ ਪੰਜ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਪੰਜ ਵੇਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ। 4. ਸਭੇ ਵੇਲਾ ਵਖਤ ਸਭਿ ਜੇ ਅਠੀ ਭਉ ਹੋਇ॥ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਸਚਾ ਨਾਵਣੁ ਹੋਇ॥ (146, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠਾਂ ਹੀ ਪਹਿਰਾਂ ਅੰਦਰ, ਸਾਰਿਆਂ ਵਕਤਾਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਡਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ ਤਾਂ ਹੋ ਨਾਨਕ ! ਸੁਆਮੀ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ। 5. ਇਕਨਾ ਵਖਤ ਖੁਆਈਅਹਿ ਇਕਨਾ ਪੂਜਾ ਜਾਇ॥ (417, ਆਸਾ, ਮਃ 1)

ਅਰਥਾਤ ਕਈਆਂ ਦੇ ਪੰਜ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਕਤ ਖੋਏ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਦਾ ਸਮਾਂ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 6. ਤੇਰਾ ਵਖਤੁ ਸੁਹਾਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤੇਰੀ ਬਾਣੀ॥ (566, ਵਡਹੰਸੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸਾਹਿਬ ! ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਸਮਾਂ ਜਦ ਤੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਹੈ ਤੇਰਾ ਬਾਣੀ। 7. ਹਲੁ ਹਲੇਮੀ ਹਾਲੀ ਚਿਤੁ ਚੇਤਾ ਵੜੁ ਵਖਤੁ ਸੰਜੋਗੁ॥ (955, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਨੂੰ ਹਲ, ਮਨ ਨੂੰ ਹਾਲੀ, ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਵੱਤਰ ਅਤੇ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨੂੰ ਯੋਗ ਵੇਲਾ ਬਣਾ। 8. ਸਭੇ ਵਖਤੁ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ॥ ਖਾਲਕੁ ਯਾਦਿ ਦਿਲੈ ਮਹਿ ਮਉਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁਹਤਾਂ 'ਤੇ ਤੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਕਰ। 9. ਪੰਜਵੈ ਪੰਜੇ ਇਕਤੁ ਮੁਕਾਮੈ ਏਹਿ ਪੰਜਿ ਵਖਤੁ ਤੇਰੇ ਅਪਰਪਰਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੇਰੀ ਪੰਜਵੀਂ ਨਮਾਜ਼ ਹੈ ਤੇਰਾ ਪੰਜਾਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣਾ। ਇਹ ਹਨ ਤੇਰੇ, ਨਮਾਜ਼ ਦੇ ਪੰਜ ਪਰਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੇਲੇ। 10. ਫਰੀਦਾ ਬੇ ਨਿਵਾਜਾ ਕੁਤਿਆ ਏਹ ਨ ਭਲੀ ਰੀਤਿ॥ ਕਬਹੀ ਚਲਿ ਨ ਆਇਆ ਪੰਜੇ ਵਖਤੁ ਮਸੀਤਿ॥ (1381, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਹੇ ਨਮਾਜ਼-ਰਹਿਤ ਕੁੱਤੇ ਫਰੀਦ ! ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਇਹ ਆਦਤ। ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਮਾਜ਼ ਲਈ ਪੰਜੇ ਵੇਲੇ ਮਸੀਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਵਖਤੈ (ਦੇਖੋ ਵਖਤ) ਸਮੇਂ 'ਤੇ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ, ਵਕਤ 'ਤੇ। ਸਬਾਹੀ ਸਾਲਾਹ ਜਿਨੀ ਧਿਆਇਆ ਇਕ ਮਨਿ॥ ਸੇਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਵਖਤੈ ਉਪਰਿ ਲੜਿ ਮੁਏ॥ (145, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹਨ ਅਤੇ ਠੀਕ ਵਕਤ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣ-ਨਾਸ਼ਕ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਮਰ ਮਿਟਦੇ ਹਨ।

ਵਜਹੁ [فجر, ਵਜਹ, فجر, ਵਜਹਾ = ਵਜ਼ੀਫਾ, ਤਨਖ਼ਾਹ] ਤਨਖ਼ਾਹ, ਨੌਕਰੀ, ਵਜ਼ੀਫਾ, ਰੋਜ਼ੀਨਾ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ, ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ, ਪੈਨਸ਼ਨ, ਉਪਜੀਵਕਾ। 1. ਵਾਪਾਰੀ ਵਣਜਾਰਿਆ ਆਏ ਵਜਹੁ ਲਿਖਾਇ॥ (59, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵਾਪਾਰੀ ਤੇ ਸੌਦਾਗਰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਲਿਖਵਾ ਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। 2. ਬਖਸੀਸ ਵਜਹੁ ਮਿਲਿ ਏਕੁ ਨਾਮ॥ ਸੂਖ ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਬਿਸ਼ਾਮ॥ (210, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਸੂਖ, ਅਡੋਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅੰਦਰ ਵਾਸਾ ਹੈ। 3. ਵਜਹੁ ਨਾਨਕ ਮਿਲੈ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਰਿਦ ਜਪਿ ਜਪਿ ਜੀਵੈ॥ (400, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਆਰਾਧਨ ਕਰਨ ਦੁਆਰਾ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। 4. ਹੁਕਮੀ ਵਜਹੁ ਲਿਖਾਇ ਆਇਆ ਜਾਣੀਐ॥ (419, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਫਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਆਗਮਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹਾਕਿਮ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। 5. ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਨੇ ਅਗਲੀ ਓਹੁ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੇਵਕ, ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਦੁਗਣੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। 6. ਖਸਮੈ ਕਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਫਿਰਿ ਗੈਰਤਿ ਅੰਦਰਿ ਪਾਇ॥ ਵਜਹੁ ਗਵਾਏ ਅਗਲਾ ਮੁਹੇ ਮੁਹਿ ਪਾਣਾ ਖਾਇ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਨੌਕਰ ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਹ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਅਣਖ ਜਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੋਟੀ ਤਨਖ਼ਾਹ ਗੁਆ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਜੀਰ [وزير, ਵਜੀਰ = ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ] ਮੰਤਰੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਲਾਹੀਆ, ਵਜੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਹਕੂਮਤ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਕੂਮਤ ਚਲਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਦਬੀਰਾਂ ਉਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। 1. ਆਪੇ

ਸਾਹਿਬੁ ਆਪਿ ਵਜੀਰ॥ (159, ਗਉੜੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਮਾਲਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਵਜੀਰ। 2. ਧਰਤੀ ਪਾਤਾਲੀ ਆਕਾਸੀ ਇਕਿ ਦਰਿ ਰਹਨਿ ਵਜੀਰ॥ (1289, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਜਹਾਨ, ਪਾਤਾਲ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਕਈ ਵਜੀਰ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਜੀਰਟਿਆ (ਦੇਖੋ ਵਜੀਰ) ਮੰਤਰੀ, ਵਜੀਰ। ਆਪੇ ਵਡ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਆਪਿ ਵਜੀਰਟਿਆ॥ (957, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਖੁਦ ਵੱਡਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਵਜੀਰ।

ਵਜੀਰਾ (ਦੇਖੋ ਵਜੀਰ) ਵਜੀਰ, ਮੰਤਰੀ। ਸਰਣਿ ਪਰਿਓ ਠਾਕੁਰ ਵਜੀਰਾ॥ ਤਿਨਾ ਦੇਖਿ ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਧੀਰਾ॥ (212, ਗਉੜੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮੰਤਰੀ (ਗੁਰੂ) ਦੀ ਪਨਾਹ ਲਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਚਿੱਤ ਧੀਰਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਜੀਰੁ (ਦੇਖੋ ਵਜੀਰ) ਮੰਤਰੀ, ਵਜੀਰ। ਏਕੋ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਵਜੀਰੁ॥ (413, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਖੁਦ ਹੀ ਕੱਲਮਕੱਲਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਕੱਲਮਕੱਲਾ ਮੰਤਰੀ ਹੈ।

ਵਡਫਾ [ਪੰ. ਵਡ = ਵੱਡਾ+ਅ. ਫਾ = ਪਿਆਰਾ] ਵੱਡਾ ਪਿਆਰਾ, ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ। ਮਨਿ ਲਾਗੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਰਾਮ ਨਾਮ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪਿਓ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੂ ਵਡਫਾ॥ (1336, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹਾਂ।

ਵਣਿ, ਵਣੁ [ਫ. وڻ, ਵਨ = ਜੰਗਲ] ਜੰਗਲ। 1. ਵਣੁ ਤ੍ਰਿਣੁ ਤ੍ਰਿਭਵਣੁ ਕੀਤੇਨੁ ਹਰਿਆ॥ (103, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੰਗਲ ਬੇਲੇ, ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਤਿੜਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨ ਜਹਾਨ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। 2. ਵਣੁ ਤਿਣੁ ਪ੍ਰਭ ਸੰਗਿ ਮਉਲਿਆ ਸੰਮੂਖ ਪੁਰਖ ਅਪਾਰੁ॥ (134, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਘਾਹ ਦੀਆਂ ਤਿੜਾਂ ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਅਤੇ ਅਨੰਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। 3. ਵਣਿ ਤ੍ਰਿਣਿ ਤ੍ਰਿਭਵਣਿ ਸਭ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਮੁਖਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਚਵਿਆ॥ (1115, ਤੁਖਾਰੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੰਗਲ, ਬਨਾਸਪਤੀ, ਤਿੰਨੇ ਜਹਾਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਆਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਹਰੀ ਸਾਈਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 4. ਫਰੀਦਾ ਜੰਗਲੁ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਭਵਹਿ ਵਣਿ ਕੰਡਾ ਮੋੜੇਹਿ॥ ਵਸੀ ਰਬੁ ਹਿਆਲੀਐ ਜੰਗਲੁ ਕਿਆ ਚੂਢੇਹਿ॥ (1378, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ ਤੂੰ ਜੰਗਲ ਜੰਗਲ ਕੀਉਂ ਭਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ? ਜੰਗਲ ਦੇ ਕੰਡੇ (ਕਪੜਿਆਂ 'ਚ ਫਸ ਕੇ) ਮੋੜਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਆਮੀ ਤਾਂ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੀਉਂ ਭਾਲਦਾ ਹੈਂ? 5. ਫਰੀਦਾ ਰੁਤਿ ਫਿਰੀ ਵਣੁ ਕੰਬਿਆ ਪਤ ਝੜੇ ਝੜਿ ਪਾਹਿ॥ ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਚੁੰਢੀਆਂ ਰਹਣੁ ਕਿਥਾਉ ਨਾਹਿ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਫਰੀਦ, ਮੌਸਮ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੰਗਲ ਦਾ ਬੂਟਾ ਬੂਟਾ ਹਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੱਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਝੜੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਖੋਜ-ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਲੱਭਾ।

ਵਤਨ ਗਹ [ਫ. وطن, ਵਤਨ ਗਹ, ਫ. وطن, ਵਤਨ = ਜਨਮ ਭੂਮੀ+ਫ. گاه = ਫ. گاه (ਜਗ੍ਹਾ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ] ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਵਸਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਵਸਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ। ਅਬ ਮੋਹਿ ਖੂਬ ਵਤਨ ਗਹ ਪਾਈ॥ (345, ਗਉੜੀ, ਰਵਿਦਾਸ) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਨਿਵਾਸ-ਅਸਥਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਦੀ [ਫ. ودي, ਬਦੀ = ਫ. و, ਬਦ (ਬੁਰਾ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬੁਰਾਈ, ਬੁਰਿਆਈ, ਭੈੜਾਪਣ। ਫ. 'ਬਦੀ' ਦੇ 'ਬ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਵਦੀ' ਦੇ 'ਵ' ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬਜੇ = ਵਜੇ, ਬਾਜਾ = ਵਾਜਾ, ਬਾਰ = ਵਾਰ, ਬਾਲ = ਵਾਲ, ਬਾਗ = ਵਾਗ (ਘੋੜੇ ਦੀ), ਬਿਉਪਾਰ = ਵਪਾਰ, ਬਰਸਣਾ = ਵਰਸਣਾ, ਬੜੀ = ਵੱਡੀ, ਬੇਗਾਰ = ਵਗਾਰ, ਬਚਨ = ਵਚਨ, ਬਛੇਰਾ = ਵਛੇਰਾ, ਬਹੀਰ = ਵਹੀਰ ਅਤੇ ਬਹਾਉ = ਵਹਾਉ। ਵਦੀ ਸੁ ਵਜਗਿ ਨਾਨਕਾ ਸਚਾ ਵੇਖੈ ਸੋਇ॥ (469, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਬੁਰਾਈ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੱਚਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਵਰ, ਵਰੁ [ਫ਼ ۛ, ਵਰ = ਵਾਲਾ, ਸਾਹਿਬ, ਮਾਲਿਕ] ਮਾਲਿਕ, ਵਾਲਾ, ਘਰ ਵਾਲਾ, ਬੰਨਾ, ਲਾੜਾ, ਪਤੀ, ਕੰਤ ਜਿਵੇਂ ਵਰ ਘਰ, ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤੇ ਵਰ ਯੋਗ। ‘ਵਰ’ ਫ਼ਾਰਸੀ ਪਿਛੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਤਾਕਤ ਵਰ (ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਾ), ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਜਾਨਵਰ, ਨਾਮਵਰ, ਤਾਜਵਰ (ਤਾਜ ਵਾਲਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ), ਰੰਜਵਰ (ਦੁਖ ਵਾਲਾ) ਅਤੇ ਗੰਜਵਰ (ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਾਲਾ) ਆਦਿ। 1. ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਅਬਿਨਾਸੀ ਨਾ ਕਦੇ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇਆ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਅਮਰ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕਦੇ ਜੰਮਦਾ ਤੇ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ। 2. ਹਰਿ ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਕਾਰਜੁ ਸੋਹਿਆ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਪੁਰਖੁ ਅਨੰਦੀ॥ (78, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਸੰਤ-ਸਰੂਪ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰਾ ਕਾਜ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵਜੋਂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। 3. ਵਰ ਨਾਰੀ ਮਿਲਿ ਮੰਗਲੁ ਗਾਇਆ ਠਾਕੁਰ ਕਾ ਜੈਕਾਰੁ॥ (532, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਨਾਰੀ ਰੂਪ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਰੂਪ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਲਏ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 4. ਵਰੁ ਘਰੁ ਦਰੁ ਦਰਸਨੁ ਨਹੀ ਜਾਤਾ ਪਿਰ ਕਾ ਸਹਜੁ ਨ ਭਾਇਆ॥ (763, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਮੇਰੇ ਕੰਤ ਦੀ ਬੈਕੁੰਠੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। 5. ਵਰੁ ਪਾਇਅਤਾ ਬਾਲਤੀਏ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਪੂਰੀ ਰਾਮ॥ (765, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੁਆਨ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਤੇ ਸੱਧਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। 6. ਜਿੰਦੁ ਵਹੁਟੀ ਮਰਣੁ ਵਰੁ ਲੈ ਜਾਸੀ ਪਰਣਾਇ॥ (1377, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਲਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਤ ਉਸ ਦਾ ਲਾੜਾ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਦਾਤਾ [ਫ਼ ۛ, ਬਰ = ਫਲ+ਪੰ. ਦਾਤਾ = ਦੇਣ ਵਾਲਾ] ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਬਰ ਆਉਣਾ = ਫਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ। ਉਮੀਦ ਬਰ ਆਉਣੀ, ਮੰਨਤ ਬਰ ਆਉਣੀ। ਵਰਦਾਤਾ = ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਮੁਰਾਦਾਂ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ। ਨਾਲਿ ਕੁਟੰਬੁ ਸਾਥਿ ਵਰਦਾਤਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਭਾਲਣ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਗਇਆ॥ ਆਗੈ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਓ ਤਾ ਕਾ ਕੰਸੁ ਛੇਦਿ ਕਿਆ ਵਡਾ ਭਇਆ॥ (350, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੌਲ ਦੀ ਨਾਲ ਵਿਚੋਂ ਜੰਮਿਆ ਸੀ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅੰਤ ਲਭਣ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆ (ਉਸ ਨਾਲ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ) ਪਰ ਅੰਤ ਨ ਲੱਭ ਸਕਿਆ। ਨਿਰਾ ਕੰਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਵੱਡਾ ਬਣ ਗਿਆ?

ਵਰਸ [ਫ਼ ۛ, ۛ, ਬਾਰਿਸ਼ = ਮੀਂਹ] ਮੀਂਹ, ਬਾਰਿਸ਼, ਵਰਖਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ باریدن ਬਾਰੀਦਨ = ਬਰਸਣਾ ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਹਾਸਿਲ-ਮਸਦਰ ਹੈ-

ਬਾਰੀਦਨ→ ਬਾਰਦ→ ਬਾਰ+ਇਸ਼ = ਬਾਰਿਸ਼,
ਮਾਲੀਦਨ (ਮਲਣਾ)→ ਮਾਲਦ→ ਮਾਲ+ਇਸ਼ = ਮਾਲਿਸ਼,
ਖਾਰੀਦਨ (ਖਾਜ ਕਰਨੀ)→ ਖਾਰਦ→ ਖਾਰ+ਇਸ਼ = ਖਾਰਿਸ਼,
ਨਵਾਖਤਨ (ਨਵਾਜ਼ਣਾ)→ ਨਵਾਜ਼ਦ→ ਨਵਾਜ਼+ਇਸ਼ = ਨਵਾਜਿਸ਼,
ਪੋਸ਼ੀਦਨ (ਪਹਿਨਣਾ)→ ਪੋਸ਼ਦ→ ਪੋਸ਼+ਇਸ਼ = ਪੋਸ਼ਿਸ਼ (ਪੁਸ਼ਾਕ) ਅਤੇ
ਕੋਸ਼ੀਦਨ (ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ)→ ਕੋਸ਼ਦ→ ਕੋਸ਼+ਇਸ਼ = ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਆਦਿ।

ਸਾਗਰ ਲਹਰਿ ਸਮੁੰਦ ਸਰ ਵੇਲਿ ਵਰਸ ਵਰਾਹੁ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਹੀ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, ਸਮੁੰਦਰ, ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਵਰ, ਬਨਾਸਪਤੀ, ਬਾਰਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ ਰਚੇ ਹਨ।

ਵਰਫ [ਫ਼ ۛ, ۛ, ਬਰਫ = ਯਖ] ਠੰਢ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਜੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ, ਯਖ, ਅੰ. ਸਨੋ। ਪਾਲਾ ਕਕਰੁ ਵਰਫ ਵਰਸੈ ਗੁਰਸਿਖੁ ਗੁਰ ਦੇਖਣ ਜਾਈ॥ (758, ਸੂਹੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਸਰਦੀ, ਕੋਰਾ ਅਤੇ ਬਰਫ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ, ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰ੍ਹਉ [ਫ਼ ۛ, ਬਰ = ਫਲ ਤੋਂ] ਵਰ (ਫਲ) ਸਹਿਤ ਕੀਤਾ, ਵਰਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਿ ਨਾਨਕਿ ਅੰਗਦੁ ਵਰ੍ਹਉ ਗੁਰਿ ਅੰਗਦਿ ਅਮਰ ਨਿਧਾਨੁ॥ ਗੁਰਿ ਰਾਮਦਾਸ ਅਰਜੁਨੁ ਵਰ੍ਹਉ ਪਾਰਸੁ ਪਰਸੁ ਪ੍ਰਮਾਣੁ॥ (1407, ਸਵਈਏ, ਕਲ੍ਹ)।

ਵਰੀਆ [ਫ਼ ۛ, ਬਾਰ = ਵਾਰ] ਦਫਾ, ਵਾਰ, ਵਾਰੀ। ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ ਜਾਈ ਲਖ ਵਰੀਆ ਦੇਹੁ ਸੰਤਨ ਕੀ ਧੂਰਾ ਜੀਉ॥ (99, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧੂੜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ [ਅ ۛ, ਵਲੀ ਨਿਆਮਤ, ਅ ۛ, ਵਲੀ = ਅ ۛ, ਵਾਲੀ (ਮਾਲਿਕ) ਦਾ ਸੰਖੇਪ+ਅ ۛ, ਨਿਆਮਤ = ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਰੋਜ਼ੀ] ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਉਹ ਸ਼ਖਸ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਦੇਵੇ, ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਗਾਰਡੀਅਨ। ਵਲੀ ਨਿਆਮਤਿ ਬਿਰਾਦਰਾ ਦਰਬਾਰ ਮਿਲਕ ਖਾਨਾਇ॥ ਜਬ ਅਜਰਾਈਲੁ ਬਸਤਨੀ ਤਬ ਚਿ ਕਾਰੇ ਬਿਦਾਇ॥ (723, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ (ਸਰਪ੍ਰਸਤ), ਭਰਾ ਭਾਈ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਅਤੇ ਘਰਬਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੇਤੇ ਕਰਕੇ ਤੇਰੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਉਣਗੇ, ਜਦ ਤੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਆ ਬੰਨ੍ਹਿਆ (ਫੜਿਆ)।

ਵਾ [ਫ਼ ۛ, ਵੈਯ = ਉਹ] ਉਸ। 1. ਮੋਦੀ ਕੇ ਘਰ ਖਾਣਾ ਪਾਕਾ ਵਾ ਕਾ ਲੜਕਾ ਮਾਰਿਆ ਥਾ॥ (874, ਗੋਂਡ, ਨਾਮਦੇਵ) ਅਰਥਾਤ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਤਾ ਦੇ ਘਰ ਜਦ ਕਿ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 2. ਜਾ ਕਉ ਭਏ ਗੋਵਿੰਦ ਸਹਾਈ॥ ਸੂਖ ਸਹਜ ਆਨੰਦ ਸਗਲ ਸਿਉ ਵਾ ਕਉ ਬਿਆਧਿ ਨ ਕਾਈ॥ (701, ਜੈਤਸਰੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਸੁਖ, ਅਡੋਲਤਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। 3. ਹਸਤਿ ਨ ਤੋਰੈ ਧਰੈ ਧਿਆਨੁ॥ ਵਾ ਕੈ ਰਿਦੈ ਬਸੈ ਭਗਵਾਨੁ॥ (870, ਗੋਂਡ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਹਾਥੀ ਤੁਰਦਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਭਗਵਾਨ ਵਸਦਾ ਹੈ। 4. ਚਿਤਵਉ ਵਾ ਅਉਸਰ ਮਨ ਮਾਹਿ॥ ਹੋਇ ਇਕਤ੍ਰ ਮਿਲਹੁ ਸੰਤ ਸਾਜਨ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਨਿਤ ਗਾਹਿ॥ (1222, ਸਾਰੰਗ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਚਿੱਤ ਅੰਦਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਲੋਚਦਾ ਹਾਂ, ਜਦ ਮਿੱਤਰ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਗਾਇਨ ਕਰਾਂਗਾ।

ਵਾਈ [ਅ ۛ, ਵਾਈ = ਇਕਰਾਰ ਕਰਨਾ, ਵਾਅਦਾ ਕਰਨਾ] ਜ਼ਿਮੇਦਾਰੀ ਲੈਣੀ, ਜ਼ਾਮਿਨ, ਜ਼ਮਾਨਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਵੈਦੋ ਨ ਵਾਈ ਭੈਣੋ ਨ ਭਾਈ ਏਕੋ ਸਹਾਈ ਰਾਮੁ ਹੇ॥ (1008, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਹਕੀਮ, ਨਾ ਕੋਈ ਜ਼ਾਮਿਨ, ਨਾ ਕੋਈ ਭੈਣ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਭਰਾ।

ਵਾਹ¹, ਵਾਹਿ, ਵਾਹੁ [ਫ਼ ۛ, ਵਾਹ = ਖੂਬ, ਸ਼ਾਬਾਸ਼] ਆਫ਼ਰੀਨ, ਸ਼ਾਬਾਸ਼, ਧੰਨ, ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ, ਜਸ, ਉਸਤਤ। 1. ਸੇਵਕ ਕੈ ਭਰਪੂਰ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਵਾਹਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਸਦਕਾ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਧੰਨਤਾ-ਯੋਗ ਗੁਰਦੇਵ ! ਸਭ ਤੇਰੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਤੇਰੇ ਦਾਸ ਸਾਰਿਆਂ ਯੁਗਾਂ ਅੰਦਰ ਪਰੀ-ਪੂਰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। 2. ਸਤਿ ਸਾਚੁ ਸ੍ਰੀ ਨਿਵਾਸੁ ਆਦਿ ਪੁਰਖੁ ਸਦਾ ਤੁਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿ ਜੀਉ॥ (1402, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਸਦੀਵ ਹੀ ਨਿਆਂਕਾਰੀ, ਸੱਚਾ, ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਅਤੇ ਆਦਿ ਪੁਰਸ਼ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਅਦਭੁਤ, ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਤੂੰ ਉਪਮਾ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈਂ। 3. ਵੇਮੁਹਤਾਜਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਕਹਹੁ ਗੁਰ ਵਾਹੁ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਗੋਲੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਵੱਡੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। 4. ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ॥

ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਤੇ ਉਪਜੀ ਸਾਚਿ ਸਮਾਣੀ॥ (754, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੈ ਪੂਰਨ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਗੁਰਾਂ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਮਾਲਿਕ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 5. ਸਉਦੇ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਉਚਰਹਿ ਉਠਦੇ ਭੀ ਵਾਹੁ ਕਰੇਨਿ॥ (313, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸ਼ਲਾਘਾ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਗਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਜਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। 6. ਤਿਸ ਕਉ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿ ਵਾਟ ਦਿਖਾਵੈ॥ ਤਿਸ ਕਉ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਵੈ॥ ਤਿਸ ਕਉ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਜਿ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਵੈ॥ ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਤਿਸ ਕਉ ਜਿਸ ਕਾ ਇਹੁ ਜੀਉ॥ (226, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) 7. ਵਾਹੁ ਵਾਹੁ ਕਾ ਬਡਾ ਤਮਾਸਾ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਲੀਲਾ ਅਦਭੁਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ। 8. ਕੀਆ ਖੇਲੁ ਬਡ ਮੇਲੁ ਤਮਾਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇਰੀ ਸਭ ਰਚਨਾ॥ (1403, ਸਵਈਏ, ਗਯੰਦ) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਗਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੀਲਾ ਅਤੇ ਖੇਡ ਰਚੀ ਹੈ। ਹੇ ਅਸਚਰਜ ਸੁਆਮੀ ! ਇਹ ਸਾਰੀ ਤੇਰੀ ਹੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੈ।

ਵਾਹ², ਵਾਹੜਾ [ਫ਼ ۛۛ ਬਾਹਹ = ਝੀਲ, ਛੱਪੜ] ਝੀਲ, ਛੱਪੜ, ਵਾਹਾ, ਪ੍ਰਵਾਹ, ਨਾਲਾ, ਵਹਿਣ। 1. ਨਦੀਆ ਅਤੇ ਵਾਹ ਪਵਹਿ ਸਮੁੰਦਿ ਨ ਜਾਣੀਅਹਿ॥ (5, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਨਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਪਛਾਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। 2. ਨਦੀਆ ਵਾਹ ਵਿਛੁੰਨਿਆ ਮੇਲਾ ਸੰਜੋਗੀ ਰਾਮ॥ (439, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਵਹਿਣ, ਜੋ ਨਿੱਖੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਰੱਬ ਸਬੱਬੀਂ ਹੀ ਮੁੜ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। 3. ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ॥ ਵਧਿ ਥੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ ਟੁਟਿ ਨ ਥੀਵਹਿ ਵਾਹੜਾ॥ (1384, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਸਬਰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਵੇ, ਹੇ ਇਨਸਾਨ ! ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਦਰਿਆ ਬਣ ਜਾਵੇਂਗਾ ਅਤੇ ਵਖਰਾ ਹੋ ਕੇ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਾਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇਂਗਾ। ‘ੜਾ’ ਛੋਟਾ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬੜਾ, ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਸਿੱਖੜਾ ਆਦਿ।

ਵਾਰ¹ [ਫ਼ ۛۛ ਬਾਰ, ਫ਼ ۛۛ ਵਾਰ = ਦਫ਼ਾ, ਵਾਰੀ] ਵਾਰ, ਵਾਰੀ। 1. ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ॥ (1, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਵੀ ਸੁੱਚ ਰੱਖਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਸੁੱਚ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਸੁੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। 2. ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ॥ (3, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ (ਮੈਂ) ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਵੀ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। 3. ਜਿਸੁ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪਣਾ ਵਿਸਰੈ ਸੋ ਮਰਿ ਜੰਮੈ ਲਖ ਵਾਰ ਜੀਉ॥ (761, ਸੂਹੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਮਰਦਾ ਅਤੇ ਜੰਮਦਾ ਹੈ। 4. ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦੇ ਜੇ ਮਰੈ ਫਿਰਿ ਮਰੈ ਨ ਦੂਜੀ ਵਾਰ॥ (1009, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਬੰਦਾ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੁੜ ਕੇ ਦੂਸਰੀ ਦਫ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। 5. ਸੁਹਟੁ ਪਿੰਜਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਕੈ ਬੋਲੈ ਬੋਲਣਹਾਰੁ॥ ਸਚੁ ਚੁਗੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਐ ਉਡੈ ਤ ਏਕਾ ਵਾਰ॥ (1010, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਤੋਤਾ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਨੂੰ ਚੁਗਦਾ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹੀ ਉਡਦਾ ਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। 6. ਬਲਿਹਾਰੀ ਗੁਰ ਆਪਣੇ ਦਿਉਹਾੜੀ ਸਦ ਵਾਰ॥ (462, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਉਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਵਾਰ² (ਦੇਖੋ ਵਾਰ) ਦੇਰ, ਦੇਰੀ, ਚਿਰ। ਜਿਨਿ ਮਾਣਸ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਕੀਏ ਕਰਤ ਨ ਲਾਗੀ ਵਾਰ॥ (462, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ (ਗੁਰ) ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਵਾਰੀ [ਫ਼ ۛۛ ਬਾਰੀ = ਫ਼ ۛۛ ਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਾਰੀ, ਵਾਰ। 1. ਵਾਰੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਕੋਇ ਨ ਬੰਧੈ ਧੀਰ॥ (936, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਦ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਥੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। 2. ਵਾਰੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਚਲੇ ਮਸਾਇਕ ਸੇਖ॥ (1380, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੇਖ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਹਨ।

ਵਾਰੀਐ (ਦੇਖੋ ਵਾਰੀ) ਵਾਰੀ। ਜੋ ਆਇਆ ਸੋ ਚਲਸੀ ਸਭੁ ਕੋਈ ਆਈ ਵਾਰੀਐ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਆਉਣੀ ਹੈ।

ਵਾਰੁ (ਦੇਖੋ ਵਾਰੀ) ਵਾਰੀ। ਬੋਹਿਥਿ ਚੜ੍ਹਉ ਜਾ ਆਵੈ ਵਾਰੁ॥ (153, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਰੀ ਮਿਲੇ।

ਵਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਵਾਰੀ) ਵਾਰ, ਵਾਰੀ। ਸਰਬ ਪਾਖ ਰਾਖੁ ਮੁਰਾਰੇ॥ ਆਗੈ ਪਾਛੈ ਅੰਤੀ ਵਾਰੇ॥ (533, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਭਾਵ ਪਿੱਛੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ।

ਵਾਰੋ ਵਾਰ [ਫ਼ ۲۰ ۲۰ ਬਾਰ ਬਾਰ = ਲਗਾਤਾਰ] ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ, ਵਾਰ-ਵਾਰ। 1. ਬਿਨੁ ਸਬਦੈ ਜਗੁ ਭੂਲਾ ਫਿਰੈ ਮਰਿ ਜਨਮੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰ॥ (58, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਸੰਸਾਰ ਭੁੱਲਿਆ ਭਟਕਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਆਵਾਗਵਨ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। 2. ਜਿਉ ਜੇਹੂ ਸਿਰਨਾਵਣੀ ਆਵੈ ਵਾਰੋ ਵਾਰ॥ ਜੂਠੇ ਜੂਠਾ ਮੁਖਿ ਵਸੈ ਨਿਤ ਨਿਤ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (472, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਾਹਵਾਰੀ ਖ਼ੂਨ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੂਠੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੂਠ ਵਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਾਰੋਲੇ [ਫ਼ ۲۰ ۲۰ ਬਾਦ ਬਗੋਲਹ, ਫ਼ ۲۰ ਬਾਦ = ਹਵਾ+ਬ = ਵਾਲੀ+ਫ਼ ۲۰ ਗੋਲਹ = ਗੋਲਾਈ] ਗੋਲਾਈ ਵਾਲੀ ਹਵਾ, ਗੋਲ-ਗੋਲ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ, ਹਵਾ ਦਾ ਚੱਕਰ, ਹਵਾ ਦਾ ਚੱਕਰ 'ਚ ਚੱਲਣਾ, ਵਾਰੋਲੇ। ਕੋਲੂ ਚਰਖਾ ਚਕੀ ਚਕੁ॥ ਥਲ ਵਾਰੋਲੇ ਬਹੁਤੁ ਅਨੰਤੁ॥ ਲਾਟੂ ਮਾਧਾਣੀਆ ਅਨਗਾਹ॥ ਪੰਖੀ ਭਉਦੀਆ ਲੈਨਿ ਨ ਸਾਹ॥ (465, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਕੋਲੂ, ਚਰਖਾ, ਚੱਕੀ, ਘੁਮਾਰ ਦਾ ਚੱਕ, ਮਾਰੂਥਲ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰੋਲੇ, ਲਾਟੂ, ਮਧਾਣੀਆਂ, ਅੰਨ ਗਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਫਲੇ, ਇਕ-ਸਾਹਾ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਟ-ਪੋਟਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸੀਖ ਉਤੇ ਟੰਗ ਕੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਘੁਮਾਉਣਾ, ਨਾਨਕ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲੇ ਅਣਗਿਣਤ ਅਤੇ ਬੇਓੜਕ ਹਨ।

ਵਿਕਾਰਾ, ਵਿਕਾਰੁ [ਫ਼ ۲۰ ۲۰ ਬੇਕਾਰ, ਫ਼ ۲ ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਫ਼ ۲ ਕਾਰ = ਕੰਮ ਵਾਲਾ] ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਨਿਕੰਮਾ, ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਫ਼ਜ਼ੂਲ, ਵਿਅਰਥ। 'ਬੇਕਾਰ' ਦੇ 'ਬ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਵੇਕਾਰ' ਦਾ 'ਵ' ਆਇਆ ਹੈ ਭਾਵ 'ਬ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਵ' ਨੇ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਥਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਬੇਮੁਹਤਾਜ ਨੂੰ ਵੇਮੁਹਤਾਜ, ਬੇਪੀਰ ਨੂੰ ਵੇਪੀਰ, ਬੇਦੀਨ = ਵੇਦੀਨ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ = ਵੇਪਰਵਾਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਮ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ 'ਬ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਵ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ- ਬਜੇ ਨੂੰ ਵਜੇ, ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵਾਲਾਂ, ਬਾਜੇ ਨੂੰ ਵਾਜਾ, ਬੈਰੀ ਨੂੰ ਵੈਰੀ ਅਤੇ ਬਾਰੀ ਨੂੰ ਵਾਰੀ ਆਦਿ। 1. ਸਚਿ ਰਤੇ ਸੇ ਨਿਰਮਲੇ ਹਉਮੈ ਤਜਿ ਵਿਕਾਰਾ॥ (786, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਉਮੈ ਆਦਿ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ। 2. ਕਾਜਲ ਫੂਲ ਤੰਬੋਲ ਰਸੁ ਲੇ ਧਨ ਕੀਆ ਸੀਗਾਰੁ॥ ਸੇਜੈ ਕੰਤੁ ਨ ਆਇਓ ਏਵੈ ਭਇਆ ਵਿਕਾਰੁ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਵਹੁਟੀ ਸੁਰਮਾ, ਫੁੱਲ, ਪਾਨ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਅਤਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਜਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਉਸ ਦੀ ਸੇਜ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਚਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਬਿਚਾਰਾ) ਮਜ਼ਬੂਰ, ਲਾਚਾਰ, ਬੇਵਸ। ਓਇ ਵਿਚਾਰੇ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਜਾ ਭਾਗ ਧੁਰਿ ਮੰਦੇ॥ (306, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਬੇਵਸ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ।

ਵਿਦਾ [ਅੰ ۷۱۵, ਵਿਦਾਅ = ਰੁਖਸਤ] ਰਵਾਨਗੀ, ਵਿਦਾਇਗੀ। ਆਪੇ ਸੰਗਤਿ ਸਦਿ ਬਹਾਲੈ ਆਪੇ ਵਿਦਾ ਕਰਾਵੈ॥ (551, ਬਿਹਾਗੜਾ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਮੰਡਲੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਬਿਠਾਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਲਾਇਤਿ [ਅੰ ۷۱۶, ਵਲਾਯਤ, ਵਿਲਾਯਤ = ਆਬਾਦ ਖਿੱਤਾ, ਦੇਸ਼] ਮੁਲਕ, ਦੇਸ਼ ; ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਕ ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਵੇਲੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਵਲਾਇਤ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪ੍ਰਦੇਸ਼। ਦਰ ਘਰ ਮਹਲਾ ਹਸਤੀ ਘੋੜੇ ਛੋਡਿ ਵਿਲਾਇਤਿ ਦੇਸ ਗਏ॥ (358, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਘਰ-ਬਾਰ ਹਵੇਲੀਆਂ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਵਤਨ ਤਿਆਗ ਕੇ ਬੰਦੇ ਤੇਰੀ ਖੋਜ-ਭਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀਂ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

ਵੀਸ [ਫ਼ ۷۱۷ ਬੀਸਤ (20) ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਬੀਸ] ਵੀਹ, 20। ‘ਵੀਸ’ ਦਾ ‘ਸ’, ‘ਬੀਹ’ ਦੇ ‘ਹ’ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ- ਕਪਾਸ = ਕਪਾਹ, ਮਾਸ = ਮਾਹ, ਰਸਤਾ = ਰਾਹ, ਘਾਸ = ਘਾਹ, ਬਰਸ = ਵਰ੍ਹਾ, ਦਹ = ਦਸ, ਪਲਾਸ = ਪਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦਾ = ਉਹਦਾ ਆਦਿ। ਇਕ ਦੂ ਜੀਭੋ ਲਖ ਹੋਹਿ ਲਖ ਹੋਵਹਿ ਲਖ ਵੀਸ॥ ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੋੜਾ ਆਖੀਅਹਿ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ॥ (7, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਜੀਭ ਤੋਂ ਇੱਕ ਲੱਖ ਜੀਭਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੀਹ ਲੱਖ ਹੋ ਜਾਣ। ਮੈਂ ਹਰ ਇੱਕ ਜੀਭ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਵਾਰੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਾਂਗਾ।

ਵੀਹ (ਦੇਖੋ ਵੀਸ) ਬੀਸ, ਵੀਹ, 20। ਫਰੀਦਾ ਗਲੀ ਸੁ ਸਜਣ ਵੀਹ ਇਕੁ ਢੂੰਢੇਦੀ ਨ ਲਹਾਂ॥ (1382, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ! ਗੱਲੀਂ-ਬਾਤੀਂ ਤਾਂ ਵੀਹ ਮਿੱਤਰ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵੇ [ਫ਼ ۷۱੮ ਬੇ = ਬਗੈਰ] ਬਿਨਾ, ਬਗੈਰ, ਰਹਿਤ। 1. ਵੇਮੁਖ ਹੋਏ ਰਾਮ ਤੇ ਲਗਨਿ ਜਨਮ ਵਿਜੋਗ॥ (135, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸੁਆਮੀ ਵਿਚ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਰਖਣ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਲਈ ਵਿਛੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2. ਕਉਣੁ ਸੁ ਸਨਮੁਖੁ ਕਉਣੁ ਵੇਮੁਖੀਆ॥ (131, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਰਖਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਵਲ ਪਿੱਠ ਕਰਦਾ ਹੈ? 3. ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਨਮੁਖੁ ਮਨਮੁਖਿ ਵੇਮੁਖੀਆ॥ (131, ਮਾਝ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਵਲ ਮੁਖੜਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਗੁਰਾਂ ਵਲ ਪਿੱਠ ਕਰਦਾ ਹੈ। 4. ਵੇਤਗਾ ਆਪੇ ਵਤੈ॥ ਵਟਿ ਧਾਗੇ ਅਵਰਾ ਘਤੈ॥ (471, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਧਾਗੇ ਦੇ ਬਗੈਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖੁਦ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਧਾਗਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਟ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। 5. ਵੇਮਾਰਗਿ ਮੂਸੈ ਮੰਤ੍ਰਿ ਮਸਾਣਿ॥ (941, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਜਾਦੂ ਟੂਣੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਦੇ ਰਾਹੇ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਲੁਟਿਆ ਪੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੇ [ਫ਼ ۷੧੯ ਵੈ = ਉਹ] ਸੰਬੋਧਨਵਾਚੀ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅਗੇਤਰ, ਹੇ, ਉਏ, ਵੇ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਵੇ ਪਿਆਰੇ ਆਉ ਘਰੇ॥ (451, ਆਸਾ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਰਦੇਸੀ ਮਨ ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆ ਜਾ।

ਵੇਕਾਰ, ਵੇਕਾਰਾ, ਵੇਕਾਰਿ, ਵੇਕਾਰੀ, ਵੇਕਾਰੁ [ਫ਼ ੭੬੮ ਬੇਕਾਰ, ਫ਼ ੮ ਬੇ = ਬਿਨਾ+੭੬ ਕਾਰ = ਕੰਮ ਵਾਲਾ] ਜੋ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਕੰਮਾ, ਨਿਸਫਲ, ਵਿਅਰਥ, ਫਜ਼ੂਲ। 1. ਅਗੈ ਗਇਆ ਜਾਣੀਐ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਵੇਕਾਰ॥ (16, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੱਗੇ ਪੁਜ ਕੇ ਆਦਮੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਨਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਉਹ ਨਿਕੰਮਾ ਹੈ। 2. ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਵੇਕਾਰਿ ਭਰਮੇ ਪਚੀਐ॥ (142, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਬਾਝੋਂ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ਪ੍ਰਾਣੀ। ਸੰਦੇਹ ਅੰਦਰ ਉਹ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 3. ਹਉ ਢਾਢੀ ਵੇਕਾਰੁ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ॥ (150, ਮਾਝ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਨੂੰ ਨਿਕੰਮੇ ਭੱਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾ ਲਿਆ ਹੈ। 4. ਆਖਣਾ ਸੁਨਣਾ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ॥ ਧੰਧਾ ਛੁਟਕਿ ਗਇਆ ਵੇਕਾਰੁ॥ (1344,

ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਵਨ ਕਰਨਾ ਮੇਰਾ ਆਸਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਫਜ਼ੂਲ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਗਿਆ ਹਾਂ। 5. ਮਨੁ ਵੇਕਾਰੀ ਵੇਤਿਆ ਵੇਕਾਰਾ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥ (88, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਮਨੁਆ ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਕੰਮੇ ਅਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵੇਗਾਰਿ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਰ = ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਬਿਨਾ ਕੀਤਾ ਕੰਮ] ਵਗਾਰ, ਉਹ ਕੰਮ ਜਿਹੜਾ ਪੈਸੇ ਲਏ ਬਿਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਰਾਜ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਹੁਕਮਨ ਕਰਵਾਇਆ ਕੰਮ। 1. ਸਰੀਰਹੁ ਭਾਲਣਿ ਕੇ ਬਾਹਰਿ ਜਾਏ॥ ਨਾਮੁ ਨ ਲਹੈ ਬਹੁਤੁ ਵੇਗਾਰਿ ਦੁਖੁ ਪਾਏ॥ (124, ਮਾਝ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਜਣਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਵਿਚ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਪਰੰਤੂ ਵਗਾਰ ਦਾ ਘਣਾ ਕਸ਼ਟ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। 2. ਵੇਗਾਰਿ ਫਿਰੈ ਵੇਗਾਰੀਆ ਸਿਰਿ ਭਾਰੁ ਉਠਾਇਆ॥ ਜੋ ਗੁਰ ਕੀ ਜਨੁ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਸੋ ਘਰ ਕੈ ਕੰਮਿ ਹਰਿ ਲਾਇਆ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਵਗਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਗਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 3. ਭੈ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਢੈ ਵੇਗਾਰਿ॥ (464, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੇ ਡਰ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਵਗਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵੇਗਾਰੀਆ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਰੀ = ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇਗਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਵਗਾਰ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਗਾਰੀ। ਵੇਗਾਰਿ ਫਿਰੈ ਵੇਗਾਰੀਆ ਸਿਰਿ ਭਾਰੁ ਉਠਾਇਆ॥ ਜੋ ਗੁਰ ਕੀ ਜਨੁ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਸੋ ਘਰ ਕੈ ਕੰਮਿ ਹਰਿ ਲਾਇਆ॥ (166, ਗਉੜੀ, ਮ: 4) ਅਰਥਾਤ ਵਗਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਗਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਬੋਝ ਚੁਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵੇਚਾਰਾ [ਫ਼ ۛۛۛ ਬੇ ਚਾਰਹ = ਫ਼ ۛۛ ਬੇ = ਰਹਿਤ+ ۛۛۛ ਚਾਰਹ = ਇਲਾਜ ਵਾਲਾ, ਵਸ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਦੇ ਵਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਵਸ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮਜਬੂਰ, ਆਜਿਜ਼, ਲਾਚਾਰ, ਦੀਨ, ਸਹਾਇਤਾ ਰਹਿਤ। 1. ਆਖਣ ਵਾਲਾ ਕਿਆ ਵੇਚਾਰਾ॥ (9, ਆਸਾ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਜਬੂਰ ਪੁਰਸ਼ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? 2. ਕੋਈ ਆਖੈ ਭੂਤਨਾ ਕੇ ਕਹੈ ਬੇਤਾਲਾ॥ ਕੋਈ ਆਖੈ ਆਦਮੀ ਨਾਨਕੁ ਵੇਚਾਰਾ॥ (991, ਮਾਰੂ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗ਼ਰੀਬ ਨਾਨਕ ਇੱਕ ਭੂਤ ਹੈ, ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੈਂਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 3. ਕਿਆ ਕੋ ਕਾਰ ਕਰੇ ਵੇਚਾਰਾ ਆਪੇ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਇਦਾ॥ (1060, ਮਾਰੂ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਲਾਚਾਰ ਜੀਵ ਕੀ ਘਾਲ ਕਮਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਮੁਆਫ਼ੀ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਸਾਈਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 4. ਨਾਨਕੁ ਵੇਚਾਰਾ ਕਿਆ ਕਹੈ॥ (1168, ਬਸੰਤ, ਮ: 1) ਅਰਥਾਤ ਲਾਚਾਰ ਨਾਨਕ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ? 5. ਉਡਰਿਆ ਵੇਚਾਰਾ ਬਗੁਲਾ ਮਤੁ ਹੋਵੈ ਮੰਵੁ ਲਖਾਵੈ॥ (960, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 5) ਅਰਥਾਤ ਬੇਵਸ ਬਗੁਲਾ ਉਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਪਛਾਣਿਆਂ ਜਾਵਾਂ ਭਾਵ ਮੇਰੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗ ਜਾਵੇ।

ਵੇਚਾਰਿਆ (ਦੇਖੋ ਵੇਚਾਰਾ) ਵਿਚਾਰੇ, ਮਜਬੂਰ, ਆਜਿਜ਼, ਲਾਚਾਰ। ਪਾਵੈ ਤ ਸੋ ਜਨੁ ਦੇਹਿ ਜਿਸ ਨੇ ਹੋਰਿ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਵੇਚਾਰਿਆ॥ (918, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਇਸ ਦੀ ਦਾਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਹੋਰਸ ਕੋਈ ਲਾਚਾਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਵੇਚਾਰੀਆ (ਦੇਖੋ ਵੇਚਾਰਾ) ਵਿਚਾਰੀ, ਲਾਚਾਰ, ਮਜਬੂਰ, ਬੇਵਸ। ਦੇਹ ਨਿਮਾਣੀ ਲਿਵੈ ਬਾਝਹੁ ਕਿਆ ਕਰੇ ਵੇਚਾਰੀਆ॥ (917, ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: 3) ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ, ਸੱਤਾ-ਰਹਿਤ ਹੈ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਕਾਇਆ। ਇਹ ਲਾਚਾਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ?

ਵੇਚਾਰੇ (ਦੇਖੋ ਵੇਚਾਰਾ) ਵਿਚਾਰੇ, ਮਜਬੂਰ, ਲਾਚਾਰ, ਆਜਿਜ਼। ਜੀਅ ਜੰਤ ਏ ਕਿਆ ਵੇਚਾਰੇ ਕਿਆ ਕੋ ਆਖਿ ਸੁਣਾਏ॥ (64, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਨਿਰਬਲ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਕੀ ਹਨ? ਕੋਈ ਜਣਾ ਕੀ ਕਹਿ ਤੇ ਸੁਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਵੇਜਾਤਿ [ਫ਼ ٧٢٤ ਬੇ ਜਾਤ, ਫ਼ ٧٢ ਬੇ = ਬਗ਼ੈਰ+ਫ਼ ٧٢ ਜਾਤ = ਜਾਤ ਵਾਲਾ] ਜਾਤ ਰਹਿਤ, ਬੇਜਾਤੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਜਾਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ; ਦੋਗਲਾ। ਬਾਪੁ ਦਿਸੈ ਵੇਜਾਤਿ ਨ ਹੋਇ॥ (796, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਦਾ ਬਾਪ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ, ਉਹ ਦੋਗਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਵੇਦਨ [ਫ਼ ٧٢٤ ਵੇਦਨ, ਵੀਦਨ = ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ] ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ, ਇਲਾਜ ਬਾਰੇ। ਏਹਾ ਵੇਦਨ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਅਵਰੁ ਕਿ ਜਾਣੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ॥ (1016, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਕੇਵਲ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਜ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਵੇਦਾਵੈ [ਫ਼ ٧٢٤ ਬੇ ਦਅਵਾ, ਫ਼ ٧٢ ਬੇ = ਨਹੀਂ+دعوى ਦਅਵਾ = ਜੋ ਚਾਹਿਆ ਜਾਵੇ, ਖਾਹਿਸ਼] ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨਹੀਂ, ਚਾਹਨਾ-ਰਹਿਤ ਵਿਅਕਤੀ, ਇੱਛਾ-ਹੀਣ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਇੱਛਾ। ਹਉ ਨਿਰਗੁਣ ਢਾਢੀ ਬਖਸਿਓਨੁ ਪ੍ਰਭਿ ਪੁਰਖਿ ਵੇਦਾਵੈ॥ (1097, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਇੱਛਾ ਸੁਆਮੀ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁਣ-ਵਿਗੁਣ ਭਟ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਵੇਦੀਨਾ [ਫ਼ ٧٢٤ ਬੇ ਦੀਨ, ਫ਼ ٧٢ ਬੇ = ਨਹੀਂ, ਬਗ਼ੈਰ+ਦين ਦੀਨ = ਧਰਮ ਵਾਲਾ] ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ, ਅਧਰਮੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਦੀਨ ਈਮਾਨ ਨਹੀਂ, ਅਧਰਮੀ ਬੰਦੇ। ਚੋਰਾ ਜਾਰਾ ਰੰਡੀਆ ਕੁਟਣੀਆ ਦੀਬਾਣੁ॥ ਵੇਦੀਨਾ ਕੀ ਦੋਸਤੀ ਵੇਦੀਨਾ ਕਾ ਖਾਣੁ॥ (790, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਚੋਰਾਂ, ਵਿਭਚਾਰੀਆਂ, ਕੰਜਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦੱਲੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਆਦਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਧਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਅਧਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾਂਦੀਆਂ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵੇਪਰਵਾਹ, ਵੇਪਰਵਾਹਾ, ਵੇਪਰਵਾਹੁ, ਵੇਪਰਵਾਹੇ, ਵੇਪਰਵਾਹੈ (ਦੇਖੋ ਬੇਪਰਵਾਹ) ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਗ਼ਰਜ਼, ਲਾਪਰਵਾਹ, ਲੋੜ-ਰਹਿਤ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਨਹੀਂ। 1. ਓਇ ਵੇਪਰਵਾਹ ਨ ਬੋਲਨੀ ਹਉ ਮਲਿ ਮਲਿ ਧੋਵਾ ਤਿਨ ਪਾਇ॥ (41, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਪਤੀ ਪਿਆਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਦੱਸਦੀਆਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਧੋਂਦੀ ਹਾਂ। 2. ਨਾਨਕ ਵਿਗਸੈ ਵੇਪਰਵਾਹੁ॥ (2, ਜਪੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਬੇਪਰਵਾਹ ਮਾਲਿਕ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। 3. ਕਿਉ ਧੀਰੈਗੀ ਨਾਹ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਭ ਵੇਪਰਵਾਹੇ॥ (243, ਗਉੜੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੈ ਮੇਰੇ ਬੇਗ਼ਰਜ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਪਤੀ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੀਰਜ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ? 4. ਤੂ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਅਥਾਹੁ ਹੈ ਅਤੁਲੁ ਕਿਉ ਤੁਲੀਐ॥ (304, ਗਉੜੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਬੇਗ਼ਰਜ਼, ਥਾਹ-ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਤੋਲ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈਂ? 5. ਵੇਮੁਹਤਾਜਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਕਹਹੁ ਗੁਰ ਵਾਹੁ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਗੋਲੇ ਨਾਨਕ ! ਤੂੰ ਵੱਡੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰ, ਜੋ ਬੇਮੁਥਾਜ ਅਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈ। 6. ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਅਨੰਦ ਮੈ ਨਾਉ ਮਾਣਕ ਹੀਰਾ॥ (400, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਬੇਗ਼ਰਜ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਸਰੂਪ ਹੈਂ। ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਮਾਣਕ ਤੇ ਹੀਰਾ ਹੈ। 7. ਨਾਨਕ ਪੁਰ ਦਰ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਤਉ ਦਰਿ ਊਣਾ ਨਾਹਿ ਕੋ ਸਚਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ॥ (788, ਸੂਹੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੈ ਬੇਪਰਵਾਹ ਸੁਆਮੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਬੇਗ਼ਰਜ਼ ਸੁਆਮੀ ! ਕੋਈ ਵੀ ਤੇਰੇ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ। 8. ਜਨ ਨਾਨਕਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਧਨੁ ਲਦਿਆ ਸਦਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ॥ (852, ਬਿਲਾਵਲੁ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੌਲਤ ਲੱਦੀ ਹੈ। 9. ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਅਗੋਚਰੁ ਆਪਿ॥ ਆਠ ਪਹਰ ਮਨ ਤਾ ਕਉ ਜਾਪਿ॥ (896, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਖੁਦ ਮੁਛੰਦਰੀ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅਗਾਧ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਭਜਨ ਕਰ। 10. ਸਰ ਭਰਿ ਸੋਖੈ ਭੀ

ਭਰਿ ਪੋਖੈ ਸਮਰਥ ਵੇਪਰਵਾਹੈ॥ (935, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਮੁਛੰਦਗੀ-ਰਹਿਤ ਸੁਆਮੀ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਰੋਵਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰੀਪੂਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। 11. ਅਫਰਿਓ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਸਦਾ ਤੂ ਨਾ ਤਿਸੁ ਤਿਲੁ ਨ ਤਮਾਈ ਹੇ॥ (1021, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਸੁਆਮੀ ! ਤੂੰ ਸਦੀਵ ਹੀ ਫੜਿਆ ਨਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈਂ। ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੋਰਾ ਭਰ ਵੀ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ। 12. ਸਤਿਗੁਰੁ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਸਿਰੰਦਾ॥ (1024, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖੁਦ ਮੁਛੰਦਗੀ-ਰਹਿਤ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਸੁਆਮੀ ਹਨ। 13. ਹੁਕਮੇ ਮੰਨੇ ਹੁਕਮੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁਕਮੇ ਵੇਪਰਵਾਹਾ ਹੇ॥ (1054, ਮਾਰੂ, ਮਃ 3) ਅਰਥਾਤ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਬੰਦਾ ਨਾਮਵਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬੇਫਿਕਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 14. ਸਚਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ ਸਬਦਿ ਸੰਤੋਖੀਆਂ॥ (1288, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਸੰਤੋਖੀ ਆਦਮੀ ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਸੱਚੇ ਬੇਗਰਜ਼ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵੇਪੀਰ [ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬੇ ਪੀਰ, ਫ਼ ۛ ۛ ਬੇ = ਬਿਨਾ+ਫ਼ ۛ ۛ ਪੀਰ = ਬਜ਼ੁਰਗ, ਗੁਰੂ] ਗੁਰੂ ਰਹਿਤ, ਨਿਗੁਰਾ। ਅਗੈ ਗਏ ਨ ਮੰਨੀਅਨਿ ਮਾਰਿ ਕਢਹੁ ਵੇਪੀਰ॥ (595, ਸੋਰਠਿ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਨਿਗੁਰੇ ਹਨ, ਉਹ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਗਏ ਹੋਏ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹ ਕੱਢ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵੇਬਾਣੀ [ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬੀਆਬਾਣੀ = ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬੀਆਬਾਣ (ਉਜਾੜ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ] ਬੀਆਬਾਣ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਉਜਾੜ 'ਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜੰਗਲ ਨਿਵਾਸੀ। ਆਪੇ ਵੇਬਾਣੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨਿਰਭਉ ਤਾੜੀ ਲਾਈ ਹੇ॥ (1021, ਮਾਰੂ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਜੰਗਲ ਨਿਵਾਸੀ, ਸਰੂਪ-ਰਹਿਤ, ਨਿਡਰ ਅਤੇ ਸਮਾਧੀ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੈਂ।

ਵੇਮੁਹਤਾਜਾ (ਦੇਖੋ ਬੇਮੁਹਤਾਜ) ਜਿਹੜਾ ਲੋੜਵੰਦ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਬੇਮੁਥਾਜ, ਮੁਛੰਦਗੀ ਰਹਿਤ। ਵੇਮੁਹਤਾਜਾ ਵੇਪਰਵਾਹੁ॥ ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਕਹਹੁ ਗੁਰ ਵਾਹੁ॥ (376, ਆਸਾ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ! ਤੂੰ ਵੱਡੇ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰ, ਜੋ ਮੁਛੰਦਗੀ-ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਫਿਕਰ-ਵਿਹੂਣ ਹੈ।

ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ (ਦੇਖੋ ਬੇਮੁਹਤਾਜ) ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਮੁਛੰਦਗੀ ਰਹਿਤ। 1. ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ ਪੂਰਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥ (893, ਰਾਮਕਲੀ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਮੁਛੰਦਗੀ-ਰਹਿਤ ਪੂਰਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ। 2. ਫਰੀਦਾ ਕੰਤੁ ਰੰਗਾਵਲਾ ਵਡਾ ਵੇਮੁਹਤਾਜੁ॥ (1383, ਸਲੋਕ, ਫਰੀਦ) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਫਰੀਦ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਰੰਗੀਲਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਉਹ ਮੁਛੰਦਗੀ-ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਵੇ ਰਾਸਿ [ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬੇ ਰਾਸਤ, ਫ਼ ۛ ۛ ਬੇ = ਨਹੀਂ+ਫ਼ ۛ ۛ ਰਾਸਤ = ਠੀਕ, ਦੁਰਸਤੀ ਵਾਲਾ] ਜਿਹੜਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਦੁਰਸਤ, ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਗ਼ਲਤ। ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ ਆਣਿ ਨ ਸਕੈ ਰਾਸਿ॥ ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਚੰਗੀ ਕਰੇ ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ॥ (474, ਆਸਾ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਬੇਸਮਝ ਬੰਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਇੱਕ ਅੱਧਾ ਕੰਮ ਠੀਕ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵੇਰਾ ਵੇਰ [ਫ਼ ۛ ۛ ۛ ਬਾਰ ਬਾਰ = ਲਗਾਤਾਰ] ਮੁੜ-ਮੁੜ ਕੇ, ਵਾਰ-ਵਾਰ, ਲਗਾਤਾਰ, ਨਿਰੰਤਰ, ਘੜੀ-ਮੁੜੀ, ਬਾਰੰਬਾਰ। 'ਵੇਰ' ਇਮਾਲਾ ਹੈ 'ਵਾਰ' ਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਕਤੇਬ, ਹਵਾਲੀ ਦਾ ਹਵੇਲੀ, ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਜਹੇਜ਼, ਦਿਲਾਰ ਦਾ ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਰਿਕਾਬ ਤੋਂ ਰਕੇਬ ਆਦਿ। ਨਾਉਂ ਦੇ 'ਕੰਨੇ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਲਾਂ' ਲਗਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਇਮਾਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ ਆਖਣੁ ਵੇਰਾ ਵੇਰ॥ (350, ਆਸਾ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਕ, ਤੂੰ ਬਾਰੰਬਾਰ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ।

ਵੈ (ਦੇਖੋ ਵੇ) ਉਹ ; ਉਸ ਨੇ। 1. ਵੈ ਸੁਤ ਵੈ ਬਿਤ ਵੈ ਪੁਰ ਪਾਟਨ ਬਹੁਰਿ ਨ ਦੇਖੈ ਆਇ॥ ਕਹਤੁ ਕਬੀਰੁ ਰਾਮੁ ਕੀ ਨ ਸਿਮਰਹੁ ਜਨਮੁ ਅਕਾਰਥੁ ਜਾਇ॥ (1124, ਕੇਦਾਰਾ, ਕਬੀਰ) ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਪੁੱਤਰ,

ਉਹ ਦੌਲਤ, ਉਹ ਪਿੰਡ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਉਹ ਮੁੜ ਆ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੇਗਾ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੇ ਬੰਦੇ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਬੀਤਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2. ਪ੍ਰਥਮ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਵੈ ਕਰਹੀ॥ (1429, ਰਾਗ ਮਾਲਾ) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਉਚਾਰਿਆ।

ਵੈਦ [ਫ਼ ۛ, ਵੈਦ = ਇਲਾਜ] ਚਾਰਾ, ਇਲਾਜ ; ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਹਕੀਮ। ਵੈਦ ਨ ਭੋਲੇ ਦਾਰੂ ਲਾਇ॥ (1256, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਭੋਲੇ ਹਕੀਮ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਨਾ ਦੇ।

ਵੈਦਗੀ [ਫ਼ ۛ, ਵੈਦਗੀ = ਵੈਦ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ] ਹਿਕਮਤ, ਵੈਦਗੀ, ਵੈਦ ਦਾ ਪੇਸ਼ਾ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਭਾਵਵਾਚੀ ਨਾਉਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ‘ਨੂਨ’ ਹਟਾ ਕੇ ‘ਗੀ’ ਲਗਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ—

ਬਰਦਾਸ਼ਤਨ (ਉਠਾਉਣਾ)→ ਬਰਦਾਸ਼ਤ+ਗੀ = ਬਰਦਾਸ਼ਤਗੀ,
 ਸਪੁਰਦਨ (ਸਪੁਰਦ ਕਰਨਾ)→ ਸਪੁਰਦ+ਗੀ = ਸਪੁਰਦਗੀ,
 ਬਰਾਮਦਨ (ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ)→ ਬਰਾਮਦ+ਗੀ = ਬਰਾਮਦਗੀ,
 ਕਸ਼ੀਦਨ (ਖਿੱਚਣਾ)→ ਕਸ਼ੀਦ+ਗੀ = ਕਸ਼ੀਦਗੀ,
 ਵੈਦਨ (ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ)→ ਵੈਦ+ਗੀ = ਵੈਦਗੀ।

ਵੈਦੁ ਬੁਲਾਇਆ ਵੈਦਗੀ ਪਕੜਿ ਢੰਢੋਲੇ ਬਾਂਹ॥ (1279, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵੈਦ ਨੂੰ ਹਿਕਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਨਬਜ਼ ਦੇਖਦਾ ਹੈ।

ਵੈਦਾ (ਦੇਖੋ ਵੈਦ) ਹਕੀਮ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ। ਵੈਦਾ ਵੈਦੁ ਸੁਵੈਦੁ ਤੂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਗੁ ਪਛਾਣੁ॥ (1279, ਮਲਾਰ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਹਕੀਮ, ਤੂੰ ਨਾਇਕ ਹਕੀਮ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਲੱਭ।

ਵੈਦੁ (ਦੇਖੋ ਵੈਦ) ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਹਕੀਮ। 1. ਵੈਦੁ ਬੁਲਾਇਆ ਵੈਦਗੀ ਪਕੜਿ ਢੰਢੋਲੇ ਬਾਂਹ॥ ਭੋਲਾ ਵੈਦੁ ਨ ਜਾਣਈ ਕਰਕ ਕਲੇਜੇ ਮਾਹਿ॥ (1279, ਮਲਾਰ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਵੈਦ (ਹਕੀਮ) ਨੁਸਖਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਹ ਨਬਜ਼ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਦਾਨ ਵੈਦ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਪੀੜ ਤਾਂ ਕਲੇਜੇ 'ਚ ਹੈ। 2. ਵੈਦਾ ਵੈਦੁ ਸੁਵੈਦੁ ਤੂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਗੁ ਪਛਾਣੁ॥ ਐਸਾ ਦਾਰੂ ਲੋੜਿ ਲਹੁ ਜਿਤੁ ਵੰਞੈ ਰੋਗਾ ਘਾਣਿ॥ ਜਿਤੁ ਦਾਰੂ ਰੋਗ ਉਠਿਅਹਿ ਤਨਿ ਸੁਖੁ ਵਸੈ ਆਇ॥ ਰੋਗੁ ਗਵਾਇਹਿ ਆਪਣਾ ਤ ਨਾਨਕ ਵੈਦੁ ਸਦਾਇ॥ (1279, ਮਲਾਰ, ਮਃ 2) ਅਰਥਾਤ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ ਹਕੀਮ, ਤੂੰ ਨਾਇਕ ਹਕੀਮ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਲੱਭ। ਤੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਦਵਾਈ ਲੱਭ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ। ਤੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਦਵਾਈ ਦੇ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਆ ਕੇ ਦੇਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਜਾਵੇ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਜਦ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਵੇਂ, ਕੇਵਲ ਤਦ ਹੀ ਤੂੰ ਵੈਦ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਵੈਦੋ (ਦੇਖੋ ਵੈਦ) ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਵੈਦੋ ਨ ਵਾਈ ਭੈਣੋ ਨ ਭਾਈ ਏਕੋ ਸਹਾਈ ਰਾਮੁ ਹੇ॥ (1008, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਹੈ। ਨਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨਾ ਸੁਭਚਿੰਤਕ, ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਭੈਣ ਨਾ ਹੀ ਵੀਰ।

ਓਤਾਕੁ [ਫ਼. **أوتاك** ਉਤਾਕ, **أوتاك** ਔਤਾਕ, **أوتاك** ਔਤਾਕ, ਤੁ. **أوتاك** ਉਤਾਕ, **أوتاك** ਔਤਾਕ = ਘਰ, ਕਮਰਾ] ਕਮਰਾ, ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਬੈਠਕ, ਨਿਵਾਸ, ਘਰ, ਰਿਹਾਇਸ਼, ਟਿਕਾਣਾ। ਤਿਤੁ ਤਨਿ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ ਸਚ ਘਰਿ ਜਿਸੁ ਓਤਾਕੁ॥ (55, ਸਿਰੀਰਾਗੁ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮਲੀਨਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੱਚੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।

ਅਹਵਾਲ [ਅ. **أحوال** ਅਹਵਾਲ = ਅ. **أحوال** ਹਾਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ ਭਾਵ ਹਾਲਾਤ] ਹਾਲਾਤ ; ਹਾਲ-ਚਾਲ, ਹਾਲ ਹਵਾਲ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨੇਕ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੇਰਾ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹਵਾਲ ਹੈ।

ਇਕਫਾ [ਅ. **إقامة** ਇਕਫਾਅ = ਅ. **إقامة** ਕੁਫੂ = (ਵਰਗ) ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ] ਹਮ-ਜਿਨਸ, ਵਰਗਾ, ਇੱਕ-ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ, ਇੱਕ ਰੂਪ। ਹਰਿ ਹਰਿ ਆਪੁ ਧਰਿਓਂ ਹਰਿ ਜਨ ਮਹਿ ਜਨ ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਇਕਫਾ॥ (1336-37, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਮਃ 4) ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ, ਸੁਆਮੀ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਅੰਦਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਹੇ ਨਾਨਕ ! ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਦਾਸ ਅਤੇ ਸੁਆਮੀ ਐਨ ਇੱਕ ਰੂਪ ਹੀ ਹਨ।

ਸਵਦ [ਫ਼. **سود** ਸਵਦ = ਹੋਵੇਗੀ, ਹੁੰਦੀ ਹੈ] ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ ਫ਼ਾਰਸੀ ਕਿਰਿਆ **سود** ਸੁਦਨ (ਹੋਣਾ) ਹੈ। ਸੁਦਨ ਦਾ **عُمل** ਮੁਜ਼ਾਰਿਆ (ਉਹ ਕਿਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਵਿੱਖ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੋਨੋਂ ਕਾਲ ਹੋਣ) ਹੈ **سود** ਸਵਦ = ਹੋਵੇਗੀ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਬਿਆਫਤਮ ਕਸ ਨ ਦਾਰਦ ਚੂੰ ਸਵਦ ਤਕਬੀਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਦ ਮੈਂ ਡਿਗ ਪਵਾਂਗਾ ਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜਣਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹਕੀਨਾ [ਅ.-ਫ਼. **حقین** ਹਕੀਨ, ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਅ. **حق** ਹਕਨ (ਰੋਕਣਾ) ਹੈ] ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ; ਰੋਕ ਕੇ, ਵਸ ਕਰਕੇ। ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣਿ ਹਕੀਨਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਤੂੰ ਮਨ ਆਦਿ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਕੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸੇ ਮਾਣ। ਨੋਟ : ਜੇ 'ਹਕੀਨਾ' ਨੂੰ 'ਹੱਕ' (ਰੱਬ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਬਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੂੰ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਦਿਲ-ਬਹਿਲਾਵਿਆਂ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਮਾਣ।

ਕਰਦਮ [ਫ਼. **کردم** ਕਰਦਮ = ਮੈਂ ਕੀਤਾ] ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਛੇ ਦਰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਰਦ = ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੰਦ = ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੀ = ਤੂੰ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੇਦ = ਤੁਸੀਂ ਕੀਤਾ, ਕਰਦਮ = ਮੈਂ ਕੀਤਾ, ਕਰਦੇਮ = ਅਸੀਂ ਕੀਤਾ। ਗਾਹੇ ਨ ਨੇਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦਮ ਮਮ ਈ ਚਿਨੀ ਅਹਵਾਲ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਮੇਰੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਹਨ।

ਖਿਲ ਖਾਨਾ [ਅ.-ਫ਼. **خيل خان** ਖੈਲ ਖ਼ਾਨਹ, ਅ. **خيل** ਖੈਲ = ਗਰੋਹ+ਫ਼. **خان** ਖ਼ਾਨਹ = ਘਰ] ਘਰ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਗਰੋਹ, ਕੁਟੰਬ, ਖ਼ਾਨਦਾਨ, ਕੁਲ, ਘਰਾਣਾ। ਖਿਲਖਾਨਾ ਬਿਰਾਦਰ ਹਮੂ ਜੰਜਾਲਾ॥ (1084, ਮਾਰੂ, ਮਃ 5) ਅਰਥਾਤ ਕੁਟੰਬ ਤੋਂ ਭਰਾ ਸਾਰੇ ਜੰਜਾਲ (ਭਮੇਲੇ) ਹੀ ਹਨ।

ਗੋਸ [ਫ਼. **گوش** ਗੋਸ਼ = ਕੰਨ] ਸੁਣਨ, ਕੰਨ। **در گوش کردن** 'ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕਰਦਨ' ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ ਭਾਵ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ, ਸੁਣਨਾ→ **در گوش کن** 'ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨਦ'→ 'ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ' ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਤੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਪਾ, ਤੂੰ ਸੁਣ। ਯਕ ਅਰਜ ਗੁਫਤਮ ਪੇਸਿ ਤੋਂ ਦਰ ਗੋਸ਼ ਕੁਨ ਕਰਤਾਰ॥ (721, ਤਿਲੰਗ, ਮਃ 1) ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹਰੇ ਇੱਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ (ਕਰਦਾ ਹਾਂ), ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ।